2012

e-Kitap

Türk Mitoloji Ansiklopedisi

Açıklamalı – Resimli

TÜRK SÖYLENCE SÖZLÜĞÜ

"Türk Söylence Sözlüğü"nün Ansiklopedik Versiyonudur.



DENİZ KARAKURT

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ ANSİKLOPEDİK VERSİYON

Wikipedia (Vikipedi) Tarafından Kaynak Yapıt Olarak Kullanılmaktadır.

2012

Vicdâni Uyarı

LÜTFEN BU KİTABI PAYLAŞIN!

BU ESERİ OKUYORSANIZ
VEYA KAYNAK OLARAK KULLANIYORSANIZ
YAZAR TARAFINDAN
SİZDEN MUTLAKA İSTENEN TEK ŞEY:

BİR MAİLE EKLİ OLARAK BU E-KİTABI
EN AZ BEŞ (5) KİŞİYE KESİNLİKLE GÖNDERMENİZDİR.

PAYLAŞIM YAPILMADIĞINDA
BU DURUM
VİCDÂNİ BİR HAK İHLÂLİ OLACAKTIR.

Okumakta olduğunuz ansiklopedik sözlüğün mutlaka paylaşılması okuyuculardan istenmektedir.

Çünkü yapıttan hiçbir gelir sağlanmadığı gibi, tanıtımı da okuyucuların duyarlılığına bırakılmıştır. Bu istek karşılanmadığında bu durum vicdâni bir hak ihlâli olacaktır.

E- KİTAP TANITIM VE DAĞITIM GRUBU

LÜTFEN MUTLAKA *OKUYUN!*

Bu kitabın içeriğinin oluşturulması ve yazılması için piyasada satılan her kitap kadar, hattâ belki de çok daha fazla araştırma ve inceleme yapılmış, **zaman ve emek harcanmıştır.** Ayrıca yapıtın konusu, özellikle dilbilimsel ve halk kültürüne yönelik bir altyapıyı zorunlu kıldığı için, yeterince geniş bir bilgi birikimi gerektirmekte olup, bu durum *uzun yıllara yayılan yorucu bir çabayı da beraberinde getirmiştir.*

Ancak, ülkemizde belirli bir düzeyde tekelleşmiş konumda bulunan yayıncılık sektörü içerisinde yazarın kitabı bastırabilmesi mümkün gözükmemektedir, çünkü "tanıdığın biri olacak" veya "arkanda sana sâhip çıkan bir çevre bulunacak" şeklinde özetlenebilecek olan referans(!) Odaklı yaklaşımlar her alanda olduğu gibi burada da kendisini açıkça ortaya koymaktadır. Ve maalesef yapıtın kalitesi, harcanan zaman hiç dikkate alınmamaktadır bile. En ufak bir inceleme dâhi yapılmadan büyük bir hızla geri çevrilmektedir. Çünkü konuya yalnızca kâr amaçlı bakılmaktadır.

Bunun dışında diğer bir yol ise yazarın tüm masrafı (basım, dağıtım, tanıtım, reklâm vs.) Kendisinin üstlenmesidir ki, buna da kişisel imkânlar çok fazla elverişli değildir.

Geriye kalan tek şans, *eserin ücretsiz (ve günümüzdeki teknik olanaklar doğrultusunda e-kitap olarak) dağıtımıdır.* Yâni okuyucuya güvenilmektedir. Ancak böyle bir uygulamada ise okur tarafından kitap yetersiz ve değersiz olarak algılanmaktadır. *Çünkü ne de olsa karşılığında bir bedel ödenmemektedir. Tamamen algısal bu hatalı yaklaşım* da kitabın okunma oranlarını etkilemektedir.

Üstelik okurlardan istenen ve beklenen paylaşım; "üşenme", "erinme", "boşverme" ve "gereksiz görme" gibi nedenlerle yapılmamaktadır. Bunu yalnızca duyarlı davranan küçük bir kitle gerçekleştirmekte ancak yeterli olmamaktadır.

Oysaki örneğin bu yapıt ***Wikipedia-Türk (Vikipedi) tarafından 500'den fazla maddede kaynak olarak gösterilmektedir*** ki, bu sayıya ulaşabilen çok az sayıda kitap mevcuttur. Üstelik yalnız Türkiyede değil, diğer Türk Cumhuriyetlerinde de ilgi görmektedir. Meselâ **Wikipedia-Azerbaycan (Vikipediya) ise 400 maddeyi Azericeye çevirerek kaynak göstermektedir.** *Turuz, Türklib gibi uluslararası Türkoloji sitelerinde de paylaşımı yapılmakta ve bazı türkoloji bölümlerinde kaynak kitap olarak kullanılmaktadır.*

Hiçbir karşılık beklemeden, yalnızca türk kültürüne hizmet amacıyla ücretsiz olarak dağıtılan **bu kitabı lütfen paylaşın ve serbestçe dağıtın.** Bu durum için hiçbir yasal engel bulunmamaktadır. **Okurlardan istenen tek şey budur.**

Paylaşım isteğine uyma konusundaki bu beklenti yalnızca okuyucuların vicdani ve geleneklere ve inançlara dayalı millî hassasiyetlerine bırakılmıştır. Bu hususta okuyucunun üşenmeden tanıdıklarıyla paylaşacağına güvenilmektedir. **Aksi takdirde paylaşım yapılmadığında, bu vicdani bir hak ihlâli olacaktır.** *Paylaşım yapılmasında **hiçbir têlif sorunu yoktur.** Aksine bu durum yazar tarafından talep edilmektedir.*

EDİTÖR

ÖNEMLİ AÇIKLAMA

OKUYUCULARDAN MUTLAKA İSTENEN TEK ŞEY:

BU E-KİTABI EN AZ 5 -BEŞ- KİŞİYE (MÜMKÜNSE TÜM TANIDIKLARINA) MAİL İLE GÖNDERMELERİ VE ONLARIN DA AYNI ŞEYİ YAPMALARINI ÖNERMELERİDİR.

AYRICA, FORUMLARDA VE SOSYAL SİTELERDE PAYLAŞILABİLİR.

BU UYGULAMA TAMAMEN YASAL OLUP, YAZARIN İZNİYLE GERÇEKLEŞTİRİLMEKTEDİR. BU SÖZLÜĞÜ OKUMAK, PAYLAŞMAK, ALINTI YAPMAK TÜRK KÜLTÜRÜNÜ KORUMAK VE YABANCILAŞMASINDAN KURTARMAK İÇİN ATILAN ÖNEMLİ BİR ADIM OLACAKTIR.

İYİ OKUMALAR…

12+

ONİKİ YAŞ VE ÜZERİ OKUYUCULAR İÇİNDİR.

Xasiork – **Ölümsüz Öyküler Kulübü** üyesidir.
Google - **Kitap Projesi**'ne dâhildir.

Bu eser bütünüyle F–KLAVYE kullanılarak yazılmıştır.

Kaynak göstermek kaydıyla her tür alıntı yapılabilir.

---

1. Bu eser hiçbir biçimde Wikipedia (Vikipedi)'den veya başka bir internet ansiklopedisinden kopyalayarak oluşturulmamıştır. Aksine bu yapıttaki tüm bilgiler olduğu gibi (yazarın izniyle) bahsi geçen kaynaklara yüklenmiştir.

2. İnternet ansiklopedileri açık kaynaklı ve sürekli güncellenme olanağına sâhip oldukları için bu yapıt ile aralarında farklılıklar bulunabilir. Orjinalin tespiti açısından esas olan bu yapıtta yer alan bilgilerdir.

TÜRK
SÖYLENCE
SÖZLÜĞÜ

Deniz Karakurt

ISBN
978-605-5618-03-2

Sözlük
AÇIKLAMALI, ANSİKLOPEDİK
İnceleme, Derleme,
Halkbilim,

Türkçe
Türk Lehçe ve Şiveleri,
Moğolca Lehçe ve Şiveleri.

BİRİNCİ BASKI
Ağustos, 2011 / TÜRKİYE

© DENİZ KARAKURT, 2011

Tüm Hakları Saklıdır.

F–KLAVYE

Yazar Hakkında

İşçi olarak çalışmak için Türkiye'den göçerek Almanya'ya yerleşmiş bir ailenin ilk çocuğu olan Deniz KARAKURT, Bremen eyaletinin liman kenti Bremerhaven'de 1978 yılında dünyaya geldi. Bu ülkede kaldığı süre zarfında geleneksel aile çatısı altında, ebeveyninin yanı sıra dedesi ve babaannesi ile birlikte yaşadı. Babasının bir iş kazası sonucu ölümü üzerine ailesi ile birlikte Türkiye'ye kesin dönüş yaptı. Bundan sonra yaz tâtillerinin büyük bir kısmını Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Akçakışla bucağında geçirdi. Burada ve zaman zaman gezdiği çevre köylerde kırsal yaşamı ve halk edebiyatını yakından tanıdı. İlk, orta ve lise öğrenimini memleketi olan Sivas'ta tamamladı. Eskişehir'de aldığı Mâden Mühendisliği eğitimini ikinci yılında bırakarak Sivas'a tekrar döndü. Cumhuriyet Üniversitesi'nde İşletme Bölümü'nü bitirdi. İki yıla yakın bir süre Kütahya'da Devlet Memurluğu yaptıktan sonra istifa etti. Askerlik görevini İstanbul'da tankçı olarak tamamladı. Hâlen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde, Muhasebe dalında Öğretim Görevlisi olarak meslek yaşamını sürdürmekte olan yazar evlidir.

"Eskiden kış günlerinde köy topluluğunun ortak malı olan köy odalarında ocağın etrafında günlerce, hattâ haftalarca süren masalsı öyküler anlatılırdı. Bunlar teknolojinin henüz gelişmemiş olduğu dönemlerde dizi filmlerin, arkası yarınların yerini tutardı. Ben çocukluk yıllarımda bu sözlü anlatım geleneğinin son örneklerine tanık olma fırsatını yakaladım."

– Deniz Karakurt / Pusula Gazetesi, Röportaj Alıntısı –

TSS

Yazarın "Elma" Adlı Romanı Hakkında

Kitapta yer alan öykü, yazarın dedesinden dinlediği uzun bir masala ve Anadolu'da sözlü gelenek içerisinde köy odalarında dillendirilen anlatılara dayanmaktadır. Uzun yıllar köy yaşamının içerisinde yer almış olan yazar, derin gözlem yeteneğini romanın içerisinde eriterek sunmaktadır. Kökleri târih öncesine inen mitolojik öğeleri bünyesinde barındıran ve aynı zamanda halk kültürüne ait geniş bir derleme niteliği de taşımakta olan yapıt, gerçekçi bir serüvene dönüştürülmüş olan masalı klasik bir roman tadında ama akıcı bir biçimde, yepyeni bir teknikle yazıya dökmektedir. Yapıt, Türk halk kültürüne ait bir masalın gerçekçileştirilerek ve başka öykülerle bütünleştirilerek romana çevrilmesiyle oluşturulmuş, ayrıca sözlü anlatım unsurlarından da geniş oranda yararlanılmıştır. Bu arada masalsı atmosfer de korunmaya çalışılmıştır. Özetle kitabın, süreç ve konu olarak realize edilen bir masaldan yola çıkılarak kurgulanmış, anlatım ve teknik olarak halk edebiyatından yararlanan çok katmanlı bir roman olduğu söylenebilir.

"Geleneksel bir halk öyküsü, müthiş bir serüven. Gürül gürül akan bir ırmak gibi duru, sürükleyici ve doğal. Sözlü anlatım geleneğinden beslenen, kökleri tarihin derinliklerinde bir söylence..."

– Kızılırmak Edebiyat ve Sanat Dergisi, Tanıtım Yazısı –

TÜRK SÖYLENCE SÖZLÜĞÜ

KÜNYE



VİKİPEDİ TANITIM

http://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_Söylence_Sözlüğü

VİKİPEDİ ÖN-İZLEME

http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:TurkSoylenceSozlugu.pdf

VİKİPEDİ YÜKLEME

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/0/00/TurkSoylenceSozlugu.pdf

SÖZLÜK VERSİYONU

1. BASKI

http://www.edebiyatciturk.com/kitap/TurkSoylenceSozlugu.pdf
http://tr.scribd.com/doc/75536480/Turk-Soylence-Sozlugu
http://www.roosle.com/3FL3D4IM0EA9/SOYLENCE.pdf.html

2. BASKI

http://frpnet.net/TurkSoylenceSozlugu.pdf
http://tr.scribd.com/doc/99888091/MITOLOJI-SOZLUGU
http://www.roosle.com/CV6EJI9NYRJ8/MITOLOJI-SOZLUGU.pdf.html

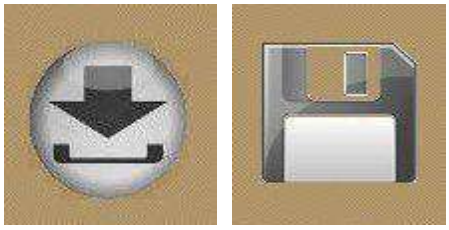
VİKİPEDİ – Türk Mitolojisi

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kategori:Türk_mitolojisi

(Yüklenmiş Maddeler)

BAĞLANTILAR

İndirmek İçin



ELMA – Roman

http://www.edebiyatciturk.com/kitap/Elma.pdf
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:ELMA.pdf
http://tr.scribd.com/doc/100394696/Elma-2-BASKI
http://www.roosle.com/CX2P4I1W67JK/ELMA.pdf.html

İSYAN – Öykü

http://www.edebiyatciturk.com/kitap/isyan.pdf
http://tr.scribd.com/doc/İSYAN
http://www.roosle.com/Q5E6X68P30G3/ISYAN.pdf.html

GREENPEACE – Broşür / Makaleler

http://tr.scribd.com/doc/104969113/Greenpeace
http://www.roosle.com/D0FI2GIYVBW9/Greenpeace.pdf.html

DİĞER YAZILAR

http://edebiyatciturk.com/deniz-Karakurt/
http://www.1dunyahaber.com/editor/37-deniz-Karakurt.html
http://tr.scribd.com/collections/3708004/UCRETSIZ-E-KITAPLAR
http://tr.scribd.com/collections/3639937/TURK-KULTURU-Turk-Mitolojisi

DENİZ KARAKURT – Facebook
http://www.facebook.com/Sayfa.DenizKarakurt

HARFLER, SES DEĞERLERİ VE SÖZCÜKLERİN YAZIMI

Sözlüğün içeriğini oluşturan başlıkların ve terimlerin en azından azımsanamayacak bir kısmı, geleneksel sözlü iletişimle Türk Dünya'sının çok değişik bölgelerine yayılmış olduğu için bunların farklı biçimlerde telafuzu da kaçınılmaz olmaktadır. Sözcüklerin bu farklı söyleyişlerine ve farklı yazılışlarına her maddenin başında olabildiğince yer verilmeye çalışılmıştır. Özellikle de coğrafî yakınlığı ve anlayabilmenin imkân dâhilinde olması nedeniyle Azerice karşılıkları ayıca vurgulanmıştır. Bu nedenle Türk Alfabesinin olanaklarına ve diğer Altay dillerinin farklı harflerine ve ses değerlerine kısaca değinmekte yarar olacaktır.

Günümüzde alfabe çalışmaları dikkate alındığında Türkî Cumhuriyetlerde bu yönde son derece olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin Azerbaycan, ülkemizdeki Türk Alfabesini temel alan bir sistemi kabul etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti alfabesinin üzerine üç tane harf (ve bu harflere yeni ses değerlerini) ekleyerek kendi alfabelerini oluşturmuşlardır. Aynı şekilde Türkmenler kendi dillerinde olmayan birkaç harfi çıkararak ilâve olarak yeni harfler eklemişlerdir.

Ülkemizde ise zannedilenin aksine 29 harf değil en az 32 harf vardır (*Q, W, X hâriç*), çünkü şapkalı harfler olarak bilinen **Â, Û, Î** aslında yalın biçimlerinden farklı birer ses değeridir ve bu ses değerlerini temsil eden simgelerdir. (Eğer Q ve X harflerine Azeri alfabesindeki, W harfine de Avrupadaki ve Arapçadaki ses değerlerinin yüklendiği kabul edilirse bu sayı 35 olur.) Şapkalı harflerin kaldırılmalarına yönelik tartışmalar uygun olmayıp tam aksine kullanımlarının teşvik edilmesi gerekir. Hattâ belki de diğer bazı sesli harflerin (örneğin O, E) şapkalı [düzeltme işaretli] biçimlerinin **(Ô, Ê)** de kullanıma alınması üzerinde düşünülmelidir.

Ülkemizde ve diğer Türk devletlerinde kullanılan bu harflerden başlıcaları şu şekildedir:

Â: [Türkçe'de] Hafif uzun, ince bir a sesidir. Kural olarak bu inceliğin tam olarak sağlanabilmesi için biraz uzatılması gerekir. Örneğin: *Kâr, Hâlâ, Kâzım, Nâzım, Âdem, Âlem, Kâğıt…*

Û: [Türkçe'de] Hafif uzatılarak okunan ince bir u sesidir. Doğru kullanım için kural olarak biraz uzatılması gerekir. Örneğin: *Sükûnet, Mûris, Mûzip, Sûni…*

Î: [Türkçe'de] Uzatılarak okunan ince bir i sesidir. İ harfindeki noktanın üzerine işâret koyulması çift noktalama gerektirdiğinden yalnızca düzeltme imi kullanılır, nokta düşer. Örneğin: *Millî, Dînî, Çîdem, Dîdem, Îzan, Mîde…*

Ê: Uzatılarak okunan ince bir e sesidir. Gagavuz alfabesinde bu harf sık kullanılır. Türkçe'de sâdece birkaç kelimede mevcut olduğu için kullanımı öngörülmemiştir. Ancak yine de dilimizdeki bir iki kelimenin okunuşu ile bir fikir edinmemiz mümkündür. Örneğin: *Mêmur, Poêtika, Nêyzen, Têlif...*

Ô: Uzatılarak okunan ince bir o sesidir. Normal O sesinden farklıdır. Türkçe'de sâdece birkaç kelimede mevcut olduğu için kullanımı öngörülmemiştir. Örneğin: *Bôlero, Kôlera, Lôkman…*

Ɵ: [Uniform Türk Alfabesi] O ve Ö arası bir ses değeridir. Kısa bir söylenişi vardır. Sesli, kalın bir harftir. Örneğin: *Yɵn* (*Yön), Bɵn (Bön), Sɵnmek (Sönmek)*

Ä: [Tatarca'da, Gagavuzca'da ve Türkmence'de] Kısa ve sert bir E harfidir. A ve E arası bir ses olarak öngörülür. Ses ve harf karşılığı olarak Arapçada ve Almancada da bulunur. Örneğin: *İncä (İnce), Sözleşmäk (Sözleşmek)*

Ə: [Azerice'de] Kapalı E harfidir. Türkçede normal e sesinden tam olarak ayırt edilebilmesi günümüzde çok zordur. Azerice'de yoğun olarak kullanılır. Büyük Ünlü Uyumuna göre ince değil kalın bir harftir. Bu harfi içeren sözcüklerin aslında Büyük Ünlü Uyumuna uymadığı hâlde kulağı tırmalamıyor olması bu nedenledir. E ve A arası bir harftir. (E harfine göre daha kısa bir söyleyişi vardır.) Bazan Ä harfi ile aynı ses değerini de taşır. Arapçada da bulunan bir sestir. Örneğin: Aysel ismi *"Aysəl"* şeklinde Selçuk ismi de *"Səlçuk"* olarak yazıldığına ve Elma sözcüğü *"Əlma"* Akçe ise *"Akçə"* olarak yazıldığında daha doğru olacaktır.

W: [Tatarca'da ve Türkmence'de] Açık bir V harfidir. Klasik V sesinden kesinlikle farklıdır. V harfinde dudaklar birbirine değerken bu seste (W harfinde) tıpkı U sesinde olduğu gibi dudakların birbirine değmesi söz konusu değildir. Arapçadaki Vav ve batı dillerindeki w sesi başlıca örneklerdir. Örneğin: *Dawul (Davul), Hawlu (Havlu),Yawaş (Yavaş)*

Q: [Tatarca'da ve Azerice'de] Gırtlaktan çıkarılan kalın bir G sesini karşılar. İç Anadolu ve Doğu Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılır. Azeri Türkçesinin resmi harflerinden birisidir. Arapçadaki Kaf harfini karşılar. Örneğin: *Qalın* sözcüğü Türkçedeki Kalın ile aynı anlama gelir fakat okunuşu Galın şeklindedir. Baştaki G sesi gırtlaktan ve kalın bir tonla söylenir. [Kimi lehçelerde ise ve bu sese oldukça yakın olan kalın gırtlaksı bir K sesi olarak okunur ve söylenir. Azericede *Qurd* sözcüğü Kurt demektir baştaki K sesi gırtlaktan ve kalın olarak çıkarılır.] *Qadın (Kadın), Qayın (Kayın)…*

X: [Tatarca'da ve Azerice'de] Hırıltılı H sesidir. Arapçadaki Hı harfidir. Azericede yaygındır. İç ve Doğu Anadolu ağızlarında sıklıkla rastlanır. Örneğin: *Baxmax* Türkçedeki Bakmak fiili ile anlam olarak aynı içeriğe sahiptir. Okunuşu Bahmah şeklindedir ancak kelimenin içindeki h harfleri gırtlaktan ve hırıltılı olarak çıkartılır. *Çaxmax (Çakmak), Yanmax (Yanmak)…*

Ӈ (Ӈ): [Türkî Kiril Alfabelerinde] Boğazdan gelen gırtlaksı bir H sesidir. Normal H sesinden biraz daha sert ve hafif hırıltılıdır. H sesi hiçbir engele takılmadan hafif bir soluk gibi çıkarken, bu ses boğazın üst kısmında titreşir. Bazen X (hırıltılı H) harfi ile aynı ses değeri yüklenir. Örneğin: *Ӈoroz (Horoz), Ӈamur (Hamur)…*

Ķ (Ḳ): [Türkî Kiril Alfabelerinde] Gırtlaktan çıkan ve Q sesine oldukça yakın olan kalın bir K sesi olarak okunur ve söylenir. *Ķardaş* sözcüğü Kardeş demektir baştaki K sesi gırtlaktan ve kalın olarak çıkarılır. Örneğin: *Ķardaş, Ķurt, Ķoyun…*

Ţ (Ṭ): [Gagavuzca'da] Sert T sesidir. Anadolu Türkçesinde normal T harfinden farkı ortadan hemen hemen kalkmıştır. Dilin üst damağa değmesiyle çıkar. Arapçadaki Tı harfinin karşılığıdır. Örneğin: *Ţazı (Tazı), Ţalan (Talan)…*

Ñ: [Tatarca'da] Gırtlaktan çıkarılan N ve G karışımı sert bir sestir. Osmanlıca'da Kaf-ı Nûni olarak bilinen harfin Latin karşılığıdır. Pek çok ağızda N veya Ğ sesine dönüşmüştür. Örneğin: İç Anadolu'da, özellikle Sivas yöresinde *Saña ne*, *Baña ne, Deñiz* gibi söyleyişler ile bazı batı bölgelerde de kimi başka sözcüklere rastlanmaktadır. Pek çok kaynakta Tengri veye Tengiz olarak yazılan sözcüklerin doğru biçimleri aslında *Teñri* ve *Teñiz* şeklindedir.

Ň: [Türkmence'de] Gırtlaktan çıkan bir N sesidir. Sert değildir. NG bileşiminin yumuşak biçimi veya bazen de NĞ olarak öngörülür. Örneğin: *Yaňgın (Yangın), Eňgin (Engin), Oňgun (Ongun)…*

Č: **[Boşnakça'da]** Türkçedeki Ç sesi karşılığında kullanılır. Örneğin: *Čilek (Çilek)*

Š: **[Boşnakça'da]** Türkçedeki Ş harfinin karşılığıdır. Örneğin: *Šeker (Şeker)*

Ž: [Türkmence'de ve Boşnakça'da] Türkçedeki J sesidir. Örneğin: *Žale (Jale)*

Ƶ: [Uniform Türk Alfabesi] Z ve S arası bir sestir. Yumuşak Z harfi olarak da ifâde edilebilir. Anadolu Türkçesinde bu ses tamamen kaybolmuştur. Z harfi olarak da okunabilir. El yazısında da kimi zaman bu kullanıma rastlanır. Örneğin: *Kâƶım, Nâƶım, Ƶeki…*

Ɔ̧: [Uniform Türk Alfabesi] Hırıltılı bir G sesidir. "Yumuşak-G" (**Ğ**) harfine benzer ama sert ve hırıltılıdır. Almanların gırtlaktan çıkan R harfine benzer. Bu nedenle **Ř** harfi ile de karşılanması mümkündür. Arapçadaki Gayın harfidir. Örneğin: *Doɔ̧an (Doğan)* Buradaki Ğ sesi hırıltılı olarak söylenir.

Not: Bazı dillerde örneğin Gagavuzca ve Kırgızca'da Ğ harfi sesli harflerin ard arda iki kere yazılmasıyla elde edilir. Örneğin: Uur (uğur)

ß: Aslında Almanca'da yer alan bir harftir ancak Türkoloji konusunda Alman ekolü çok önemli bir yere sâhip olduğu için Türkçe üzerine yazılmış Alman eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Sert bir S harfidir. Arapçadaki Sad harfinin karşılığıdır. Çift S veya SZ olarak da okunabilir. Yunancadaki Beta ile hiçbir alakası yoktur. Örneğin: Türkçedeki *Taß (Tas)* sözcüğünün son harfi olan sert s sesi bu harfe örnek olarak verilebilir. *Baß (Bas), Aßmak (Asmak)…*

Ayrıca Arapçada ve Farsçada yer alan ve kimi Avrupa dillerinde de kullanılan ancak Aslında Türkçe'nin hiçbir lehçe ve şivesinde bulunmayan **peltek harflere** de yine yabancı kökenli kelimelerde rastlanır. Bunlar dilin dişlere değmesiyle çıkarılan peltek S, Z ve T sesleridir ve üzerlerine nokta koyarak gösterilirler (**Ṡ, Ż, Ṫ**).

Vurgu İmi (´): Aslında teknik olarak (sesli-sessiz) bütün harflerin üzerine gelebilmesi mümkündür. İki işlevi vardır:

1. Sessiz harfe sert ve kısa bir söyleyiş kazandırır. Meselâ **Ý** Türkmen alfabesinde bir harf olarak bulunur ve Türkçedeki Y sesine benzer ancak daha kısa ve sert bir söyleyişi vardır. **Ć** ise Boşnakça'da bulunur ve Ç sesine yakın sert bir C sesi verir. Vurguyu tüm sessiz harflere uygulamak mümkündür. Örneğin: **Ś, Ź, Ŕ** harfleri gibi...

2. Vurgunun hangi hecede olduğunu işâretler. Meselâ, Yunanca'da hemen her kelimede kullanılır, çünkü vurgunun hangi hecede yer aldığını göstermeye yarar. Böylece aynı yazılışa sâhip kelimeler de birbirinden ayrılabilir. Böyle bir vurgu uygulaması Türkçe'de ancak sesli harfler üzerinde mümkün olabilir (sessiz harflerde ise yalnızca sert söyleyiş sağlar). Örneğin: *Uşák* (hizmetçi veya çocuk anlamında) ve *Úşak* (şehir adı).

Á, É, Í, Ó, Ú: Macarcada bulunan vurgulu sesli harflerdir. Bu harflerin bâzıları diğer Türkî alfabelerde de yer alır. (Vurgu işâreti Macarcada *sesli* harfleri biraz uzatır.)

İnceltme İmi (ˆ): Türkçe'de yalnızca sesli harflerin üzerine gelir. Harfin ince okunmasını sağlar. Örneğin: *Kar* (yağış türü) ve *Kâr* (kazanç).

Uzatma İmi (¯): Üzerine geldiği harfin (inceltilmeden) uzatılmasını sağlar. Türkçe de sesli harfler üzerine uygulanabilir. *Tārih, Bāzı, Hākan, Nāzan, Sūzan…*

Not: ***Bazı harflerin görünebilmesi için fontların bilgisayarınızda yüklü olması gerekir.***

Deniz Karakurt

[*F-Klavye* Türkçe'nin en hızlı yazılabileceği tek tuştakımıdır.]

GİRİŞ

"Dünya bir deniz idi; ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz bucaksız sonsuz sular içindeydi her yer."

(Altay Yaradılış Destanı – Giriş Cümlesi.)

Türk söylencelerindeki temel unsurlar ve bileşenlerin tespit edilip bir sözlük halinde dizgeli bir biçimde ortaya konulması amaçlanan bu çalışma bu anlamda belki de bir ilk olacak kadar geniş kapsamlıdır. Bu amaçla var olan tüm çalışmalar tek tek taranmış ve gözden geçirilmiştir. Buna rağmen gözden kaçmış, eksik ve ayrıca derlemelere girmeyen başlıkların olması da kaçınılmazdır. Ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir husus da bu sözlük oluşturulurken sadece derlemlerden veya başkalarına ait yapıtlardan yararlanılmadığı, ilave olarak Anadolu'nun değişik yerlerinde kırsal hayatın içinde bulunarak pek çok motifin, figürün bizzat işitilmiş olduğudur. Örneğin Radloff'un Asya'da derlediği bir cümle, Anadolu'nun küçük bir köyünde benzer bir üslupla hattâ birebir aynı yapıyla işitilebilmektedir. Bu duruma defalarca, sayısız kereler tanık olunmuştur. Çünkü halk kültüründe, köy odalarında anlatılanlar ister Asya'da ister Anadolu'da olsun aynı kökenden kaynaklanmaktadır. Tüm Türk Dünyasının ortak olarak kabul edeceği bir biçimde listedeki kişi ve tanrı adları ayrıntılı olarak derlenip genişletilmeli ve her birinin nitelikleri açıklanmalıdır. Yapılan çalışmada Türk ve Moğol ayrımına çok fazla gidilmemiş, iki kültürün de ortak ve iç içe geçmiş unsurlara sâhip olduğu gerçeğiyle hareket edilmiştir. Hattâ ortak geçmişe sâhip olduğumuz Macar söylenceleri de yer yer ele alınmıştır.

Tam olarak ifâde etmek gerekirse, izlenen yöntem şudur. Türk kültürüne dışarıdan giren etkiler mümkün mertebe dışarıda bırakılmaya çalışılarak, binlerce yıllık öze inilmeye çalışılmış, dışarıdan gelen unsurlara sınırlı olarak ve gerek görüldüğü için yer verilmiştir. Moğol kültüründe ise ister dil, isterse kültürel olarak tamamen Moğol olan ve Türklere bütünüyle yabancı olup, anlaşılması bile mümkün olmayan etkenlere de yer verilmemiş ancak bu iki kültürün kesişim bölgesi ve tamamen ortak paydası olan kavramlar ise hiç düşünmeden ele alınmıştır. Hattâ biraz zorlama yapılarak, ama çok da aşırıya kaçmadan Moğolca tabirlere de yer verilmiştir. Bunun dışında Macar, Nart, Çeçen, Ugor kültürlerine ise katkı yaptığımız unsurlar oranında yer verilmiş, onlardan gelenlere yer vermemeye gayret edilmiştir. Sümerlere ise henüz ispatlanmamış olmakla birlikte Ön-Türk bir kavim oldukları çerçevesinde yaklaşılmış ve gerekli bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bu durum ispatlanmamış olsa da, tersine bir iddianın geçersizliği kesinleşmiştir. Yâni Sümerlere kesin olarak Türk kökenli bir kavim olarak bakamasak da, en azından dilleri açısından Hint-Ari (ve İran-Avrupa) ve Hâmi-Sâmi (ve Arap-İbrani) kökenli olmadıkları yüzde yüz kanıtlanmıştır. Günümüzde kültürel etkileşim kapıları sonuna kadar açıktır ve Dünya toplumlarının düşünsel ve toplumsal birikimlerine dair bilgi edinmek ve yararlanmak son derece kolaydır. Fakat buradaki en sakıncalı durum, egemen kültürlerin küçükleri yok etmesi, tekdüzeliğin belirmesidir. Aynı durum doğrudan söylenceler için de geçerlidir. Yunan-Roma eksenli söylence anlayışı baskın ve başat olarak filmlerden, dizilerden, kitaplardan ve en tehlikelisi bilimsel terminoloji üzerinden tüm Dünyaya empoze

edilmektedir. Astoronomi, kimya, psikoloj vs. hep bu kültürlerden oluşturduğu terimlerle genişletilmektedir. Etkileşim kaçınılmazdır ancak dengeli ve karşılıklı olduğu müddetçe olumlu sonuçlar doğurabilir. Türk kültürü târih boyunca etkileşime açık olmuş ve pek çok şey aldığı kadar, pek çok kültürel katkıyı da komşu kültürlere aktararak gerçekleştirmiştir. Macar, Fin, Kafkas (Çeçen, Adıge, Kabartay) haklarıyla iç içe geçmiş, Fars ve Arap kültüründen etkilenmiştir. Asya'da ise Çin ve Hint medeniyetlerinin kaçınılmaz sonuçları olmuştur. Dinler açısından da Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık ve İslam çok büyük rol oynamıştır. İslâmiyete girişle birlikte Tek Tanrılı bir din anlayışı yavaş yavaş yerleşmiş ve nihayetinde mutlak geçerlik kazanmıştır. Bunun sonucunda da yine yavaş yavaş eski Tanrı ve Ruhlar geniş coğrafyalarda etkilerini yitirerek unutulmaya başlanmışlardır. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, İslam öncesi döneme ait çok Tanrılı sistemi inceleyip sınıflandırmak her şeyden önce bilimsel bir çalışmadır ve bu durumun dinsel olarak çekinilecek bir yönü yoktur. Örneğin Kuran-ı Kerim kimi ayetlerinde tarihten sildiği bazı Tanrıların adlarını saymaktadır (Necm Suresi 19, 20. ve Nuh Suresi 23. Ayetler). Kuran-ı Kerim'in dünya durdukça yokolmayacağı anlayışı da göz önüne alındığında; İslam dininin yasakladığı hususlarda dâhi insan ve toplum hafızasını yok etmeye değil, korumaya açık bir yaklaşıma sâhip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Orta Asya'da Şamanist geleneği İslam ve Hrıstiyanlıkla bir biçimde bağdaştırarak sürdüren topluluklar olduğu gibi, bir inanç sistemi olarak Kamlık (Türk Moğol Şamanizmi) dışında başka bir din kabul etmeyen topluluklar da az da olsa günümüzde dâhi mevcuttur. Bunun dışında geçmiş dönem inançlarına ait pek çok uygulama ve anlayışın örtülü bir biçimde günümüzde varlığını sürdürdüğü de görülmektedir. Belirli düzeydeki belirli istisnalar (meselâ Gagavuzlarda ve Ruslara yakın bazı Türk boylarında Hrıstiyanlık, Karaylarda Musevilik, Moğollarda Budizm, kimi Sibirya boylarında Kamlık gibi) dışında İslam tüm Türk Dünyasının ortak değerlerinden ve en önemlilerinden birisidir.

Türk – Moğol kültüründeki söylencesel unsurlar genel olarak dört sınıfta toplanabilir. Türk kültüründe bu unsurların arasında kesin çizgilerle belirlenmiş net farklar ve ayrımlar yoktur. Hemen hepsi de bir ruh ve koruyucu niteliğindedir. Burada ruh kavramından anlaşılması gereken şey de yine soyut bir varlıktır. Bilinen anlamda insan ruhunu düşünmek bu kavramları çok fazla daraltmaya ve yanlış algılamaya sebebiyet verecektir. Türk kültüründe bitkilerin, hayvanların hattâ cansız varlıkların da ruhları vardır. Fakat bu ruhlar insandaki gibi onunla kaynaşmış olmayıp, ona bağlı ve onu koruyan bir olgu olarak ele alınmalıdır. Ancak yine de mümkün olabilecek temel farklılıklarla yapılabilecek bir sınıflandırma şu şekildedir.

A. TİNSEL (RUHANİ) VARLIKLAR:

1. **TANRILAR:** Yaratıcı ve yönetici güçlerdir. Kişiliğe büründürülmüşlerdir. Eril Tanrılar Han, dişil Tanrılar Hanım sıfatıyla tanımlanırlar. Veya hepsine birden Toyun sıfatı eklenebilir. İnsan biçimine bürünmüş olsalar bile, bu şekli bir durumdur ve asıl Tanrı vasıfları hep ön plandadır. Tanrı adları özel ad oldukları için geldikleri şîve veya lehçede olduğu korunmuş gibi fakat okunuş kolaylığı olması bakımından Anadolu ve Türkiye Türkçesi'ne uygun telaffuzlarla yazılmışlardır. Örneğin: Pura Han çeşitli kaynaklarda Puura Han diye yer almaktadır. Oysaki aslında tam karşılık olarak Buğra

Han'dır. Burada ne Puura Han ne de Buğra Han tercih edilmemiştir. Çünkü ilki telaffuza dayalı ikincisi ise anlama dayalı bir yazımdır. Tanrı adları içerisinde önemli olanlar, bir sözlüğün elverdiği ölçüde ayrıntılı bir biçimde incelenmiş fakat ikinci ve üçüncü derecedeki tanrılara dair yeterince ayrıntı zaten halk kültüründe mevcut olmadığı ve buna ihtiyaç duyulmadığı için sadece kısa tanımlamalara yetinilmek zorunda kalınmıştır. Ayrıca fazla önemi bulunmayan bazı adların da kaynaklarda yer almadığı göz önüne alınırsa, listenin daha titiz derleme çalışmalarıyla çok daha fazla genişleyebileceği kesindir. Fakat şu an için mevcut liste yeterli görünmektedir. Tanrı adlarıyla bağlantılı olarak ele alınması gereken çok önemli bir hususa değinmek zorunludur. Türk inanç sisteminde Batı Çoktanrıcılığında olduğu gibi bir Tanrılar topluluğu mevcut değildir ve Tanrı olarak vasıflandırılan (biri hâriç) tüm varlıklar aslında koruyucu ruhlardır ve bunların diğerlerine göre daha üst seviyelere çıkmış olmaları temel belirleyici özelliktir. Bunun aslında Tek istisnası Kayra Han olup soyut ve mutlak bir yaratıcı olarak düşünülür. Eski Türk kültüründe Melek kavramı yoktur ancak bu kavram yer almış olsaydı, Kayra Han haricindeki tüm Tanrıları/Ruhları melek olarak adlandırmak hiç de yanlış olmazdı. Çünkü Türk söylencelerindeki Tanrı kavramını Yunan veya Roma mitolojilerindeki biçimiyle anlamak çok yanlış sonuçlar doğuracaktır. Daha ötede ise aslında Kayra Han da Tanrı (Kuday, Oğan) olarak adlandırılan kapsayıcı ve yaratıcı varlığın yansımasıdır. Bu bağlamda İslam öncesi Türk inanç sisteminin en üstteki tek Yaratıcıya doğru ilerleyen fakat tanrılaşmış koruyucu ruhları da kapsayan karmaşık bir yapıda olduğunu söylemek doğru olacaktır. Budizm (Lamaizm mezhebi), Maniheizm, Hristiyanlık ve İslâmiyetin etkileri, yöresel algı farklılıkları ve hattâ Batılı bilim adamlarının bazen doğru bazen de yanlış yaklaşımları sonucu bu konu içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

2. **ATA-ANA'LAR:** Genellikle soyundan gelindiğine inanılan bir varlığı veya yine soya dayalı yaratıcı doğa unsurlarını niteler. Bunlar da belirli bir kişiliğe sahiptirler veya bir canlının biçimindedirler. Tanrısal özelliklere sâhip oldukları için Tanrı sınıflandırılması içerisinde de değerlendirilebilirler. Burada değinilmesi gereken en önemli husus, benzer isimlerdeki eş sözcüklerin tanımlayıcı veya niteleyici olup olmadığıdır. Bu ayrıma dikkat edilmediği için çoğu zaman çeşitli karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Ak Ana, Ak Ata ve Ak Han farklı kişilerdir. Ancak Ak Ata isminde Ata yerine Han kullanıldığında kişiler ve özellikleri birbirine karışmakta ve aynı kişiye dönüşmekte ya da öyle sanılmaktadır. Bir başka örnek verilecek olursa Ay Ata bir tanrıdır. Ay Han ise Oğuz Han'ın oğlu olan bir kişidir. Diğer önemli bir husus da bu kitapta Tanrı sınıflandırmasında ele aldığımız isimlerin sonunda Han veya Hanım ünvanı yer almakla birlikte Ana veya Ata tanımlamasının aslında onlar içinde geçerli olduğudur. Meselâ Umay Hanım için Umay Ana ifadesi çoğunlukla kullanılır.

3. **İYELER:** Koruyucu ruhlardır. Çoğu zaman kişilik özellikleri net olarak ortaya koyulmaz, çünkü sayıları çok fazladır. Pek çok doğa unsurunun koruyucu ruhu vardır.

4. **DİĞER SOYUT VARLIKLAR:** Bunların pek çoğu da aslında İye veya Ruh olarak değerlendirilebilir. Fakat çok daha fazla özelleşmiş anlamları ve nitelikleri olan varlıklardır. Örneğin Çor (Cin), Abası (Şeytan) gibi.

B. İNSANİ VARLIKLAR:

1. **KİŞİLER:** Söylencesel olmakla birlikte soyut nitelikte olmayıp, insan olarak tanımlanan bireylerdir. Çoğu zaman bir topluluğun önderi veya kahramanlık yapmış kişiler olarak görülürler. Erkekler Han, kadınlar Hanım olarak tanımlanır. Sıradışı güçleri ve insanüstü özellikleri olsa da, insani niteliklerini yitirmemişlerdir.
2. **HAYVANLAR / BİTKİLER:** Kutlu hayvanlardır. Özel bir öneme sahiptirler. Soyundan geline bir hayvanın kendisidir. Bozkurt, Alageyik gibi…

C. DÜŞSEL VARLIKLAR:

Çoğu zaman masal yaratıklarını ve hayali özellikleri olan canlıları içerir. Albıs (Cadı), Yelbeğen (Dev), Tepegöz gibi…

D. CANSIZ / NESNE VARLIKLAR:

Özel bir öneme sâhip olan veya kutsallık içerdiği düşünülen somut nesnelerdir. Kopuz, Ok, Otağ, Ak Dağ, Kan Irmağı gibi.

TSS

E. KAVRAMLAR:

Soyut kavramlardır. Örneğin kut, yom, arpağ gibi…

(KAYNAK: Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt)

ÖNEMLİ AÇIKLAMALAR:

Uzun yıllara yayılan ve yoğun bir çalışmanın ürünü olan, yüzlerce kaynağın taranmasının yanında kişisel derlemelerin de katkısıyla oluşan bu yapıtta elbetteki eksiklikler ve yanlışlıklar bulunabilir. Mümkün olduğu takdirde **sonraki baskılarda** bu durumların giderilmesi tek çözümdür. Bu nedenle;

1. Her tür bilgi ve madde ekleme talebi ile tespit edilen hataların giderilmesi için, doğru bilgiye dair kaynak göstererek ve gerekli açıklamayı yaparak aşağıdaki adrese başvurulabilir. Böylece çekirdeğinde bu çalışmanın yer alacağı daha geniş kapsamlı bir Türk kültürü ansiklopedisi oluşturma yönünde ilk adım atılmış olacaktır.
2. Ayrıca ortak çalışma yapmak istenmesi durumunda da, her türlü talep ve öneri için iletişim kurulabilir.
3. Kitabın fikir hakkı notere tespit ve tadik ettirilmiş ve aynı zamanda telif hakları alınmış olduğu için her tür alıntıda mutlaka kaynak belirtilmesi zorunludur.
4. Yazarın izniyle, kaynak belirtilmek koşuluyla istenilen uzunlukta alıntı yapılabilir. Kitabın dijital sürümünün serbestçe dağıtılmasında ve paylaşılmasında hiçbir yasal engel yoktur. Ayrıca eserin klasik baskısı da Türk kültürünün korunması amacıyla ücretsiz olarak dağıtılmıştır.
5. Sponsor olunduğu takdirde daha sonraki baskılar da ücretsiz olarak dağıtılacaktır.
6. Bu yapıttaki bilgilerin, kaynak göstermek kaydıyla, Vikipedi (Wikipedia) adlı İnternet Ansiklopedisine Türkçe veya başka bir dile çevrilerek yüklenmesinde hiçbir engel bulunmamaktadır ve bu cümle ilgili alıntıların yasal olduğuna dair bir gerekçe olarak sunulabilir.
7. Bu kitabın sonraki baskıları ve en son hali aşağıdaki iletişim adresinden her zaman istenebilir.
8. Kitabın içeriği ile ilgili konulardan yazardan her zaman için yardım istenebilir, bilgisine başvurulabilir. Elinden geldiği ölçüde herkese yardımcı olmaya çalışmaktadır.

İletişim:
karakurtdeniz@hotmail.com.tr



Türk Söylence Sözlüğü

» » ESERİN VİKİPEDİ SAYFASI

Türk Söylence Sözlüğü

Yazarı	Deniz Karakurt
Ülke	Türkiye
Özgün Dili	Türkçe
Türü	Sözlük, İnceleme
Yayınevi	e-Kitap
Basım Tarihi	Ağustos, 2011
Sayfa Sayısı	250
ISBN	978-605-5618-03-2



TSS

Konu başlıkları

- 1 Yazar Hakkında
- 2 İç bağlantılar
- 3 Dış bağlantılar
- 4 Kaynakça
- 5 Notlar

Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt'un, Ağustos 2011'de yayınlanan kitabı. Türk söylencelerindeki temel unsurlar ve bileşenler tespit edilerek bir sözlük hâline getirilmiştir. Derlemelerden veya başkalarına ait yapıtlardan yararlanılmasının yanısıra yazar Anadolu'nun değişik yerlerinde kırsal hayatın içinde bulunarak pek çok motifi, figürü bizzat işitmiştir.

Türk mitolojisine dair (zaten çok az olan tüm kaynaklar içerisinde)[not 1] *Türkiye'de yazılmış* ilk sözlük olan kitabın[not 2] klasik versiyonu ücretsiz olarak dağıtılmış ve e-Kitap versiyonunun da serbestçe paylaşılmasına izin verilmiştir. Yerli ve yabancı[1,2] internet medyasında kitap tanıtım sitelerinde eserle ilgili çeşitli yorumlara yer verilmiş ve tanıtımı yapılmıştır.

> *"Eskiden kış günlerinde köy topluluğunun ortak malı olan köy odalarında ocağın etrafında günlerce, hattâ haftalarca süren masalsı öyküler anlatılırdı. Bunlar teknolojinin henüz gelişmemiş olduğu dönemlerde dizi filmlerin, arkası yarınların yerini tutardı. Ben çocukluk yıllarımda bu sözlü anlatım geleneğinin son örneklerine tanık olma fırsatını yakaladım."*
>
> *– Deniz Karakurt / Pusula Gazetesi, Röportaj Alıntısı –* [3]

Yazar Hakkında

İşçi olarak çalışmak için Türkiye'den göçerek Almanya'ya yerleşmiş bir ailenin ilk çocuğu olan Deniz Karakurt, Bremen eyâletinin liman kenti Bremerhaven'de 1978 yılında dünyaya geldi. Bu ülkede kaldığı süre zarfında geleneksel aile çatısı altında, ebeveyninin yanı sıra dedesi ve babaannesi ile birlikte yaşadı. Babasının bir iş kazası sonucu ölümü üzerine ailesi ile birlikte Türkiye'ye kesin dönüş yaptı. Bundan sonra yaz tâtillerinin büyük bir kısmını Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Akçakışla bucağında geçirdi. Burada ve zaman zaman gezdiği çevre köylerde kırsal yaşamı ve halk edebiyatını yakından tanıdı. İlk, orta ve lise öğrenimini memleketi olan Sivas'ta tamamladı. Eskişehir'de aldığı Mâden Mühendisliği eğitimini ikinci yılında bırakarak Sivas'a tekrar döndü. Cumhuriyet Üniversitesi'nde İşletme Bölümü'nü bitirdi. İki yıla yakın bir süre Kütahya'da Devlet Memurluğu yaptıktan sonra istifa etti. Askerlik görevini İstanbul'da tankçı olarak tamamladı. 2009 yılında basılan, Anadolu sözlü anlatım geleneğinden ve halk anlatılarından yararlanarak yazmış olduğu "Elma" adlı bir romanı da bulunan ve hâlen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde, Muhasebe dalında Öğretim Görevlisi olarak meslek yaşamını sürdürmekte olan yazar evlidir.[4]

İç bağlantılar

- **Türk Söylence Sözlüğü** PDF

Dış bağlantılar

- **Türk Söylence Sözlüğü, Google Books**
- **Türk Söylence Sözlüğü, Scribd**

TSS

Kaynakça

1. ^ Türklib - Türkiston Kutubxonasi (Türkistan Kütüphanesi)
2. ^ Turuz, Azəri Kitablar və Lüğətlər (Azerice Kitaplar ve Sözlükler)
3. ^ Pusula Haber Gazetesi, Sivas, Kasım 2009
4. ^ İsyan, Deniz Karakurt, e-Kitap, Xasiork, 2009

Notlar

1. ^ Türk Mifoloji Sözlüyü, Azerice, (Çeviri: Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük), Celal Beydili (Memmedov), Yurt Yayınevi, 2004 (Sayfa - 10,11; Önsöz). Prof.Dr. Özkul Çobanoğlu, bu alanda (Türkoloji / Türk mitolojisi) yazılmış sadece üç kitap olduğunu belirtmektedir.
2. ^ Türk Mifoloji Sözlüyü, Azerice, (Çeviri: Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük), Celal Beydili (Memmedov), Yurt Yayınevi, 2004 (Sayfa - 5,6,7; Editör Notu). Editör, Hayrettin İvgin tarafından bu alanda yazılmış olan kaynakların azlığına vurgu yapılmakta ve eserin Türkiye'de bir ilk olduğu belirtilmektedir. Ancak bahsi geçen eser Azerice'den çeviridir ve ilk basımı 2003 yılında Azerbaycan'da yapılmıştır (Sayfa-II / Künye).

ESERİN AZERBAYCAN (VİKİPEDİ – AZERİ) TANITIM SAYFASI:
http://az.wikipedia.org/wiki/Türk_əfsanə_sözlüyü

A



ALBIS

Abahan

[Azəricə: **Abaxan**]

Abahan – Türk Mitolojisinde efsânevi hakan. **Aba Han, Apa Han** veya **Abakan (Abağan, Abığan) Han** olarak da bilinir. Abakan boyunun ve Hakasların atası olarak kabul edilir.

Özellikleri

Altın Göl'de yaşadığına inanılır. Yağmur yağdırdığı[1] ve Altayları koruduğu inanışı yaygındır. Bir söylentiye göre Abakan Irmağı'nın adı, kıyısında yaşayan Aba Han ("Ayı Han") adlı bir savaşçının atıyla birlikte bu nehrin sularında boğulması nedeniyle verilmiştir. Geçmişte Abakanların atalarının ve ongunlarının (totemlerinin) ayı olması ile bağlantılı bir yaklaşımdır. Ayı, Hakaslarda kutsal ve soyundan gelinen bir hayvan olarak görülür. Hakaslar da Abakan Han'ın bu ırmağın kaynağında yaşadığını ve koruyuculuğunu yaptığını düşünürler. Abakan Han'ın atıyla ırmağın bir kıyısından diğer kıyısına atladığı anlatılır. Küçük Abakan ve Büyük Abakan ırmaklarının kavuştuğu yerde ayıya benzer biçimli kayalar bulunmaktadır.

Abakan Nehri

[Azəricə: **Abaxan Çayı**]



Abakan Nehri – Batı Sibirya'da Sayan Dağlarının bir kolu olan Abakan Dağından doğan bir ırmak. Hakasya Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalır. *"Büyük Abakan"* ve *"Küçük Abakan"* olarak adlandırılan kolların birleşmesiyle Abakan Irmağı. "Minusinsk Havzası" (Hakas-Minsu veya Bengü Su) boyunca kuzeydoğuya doğru akar ve Yenisey Nehri ile birleşir. Irmak, sulama ve kerestelerin nakliyesinde kullanılır. Abakan ve Yenisey'in birleştiği noktada Hakasya başkenti Abakan şehri bulunmaktadır.

Hakas Türkçe'sinde Ağban, Abağan, Abığan olarak söylenen Abakan sözcüğü "Aba + Kan", yâni "Ayı kanı" anlamına gelmektedir. Nehirin adı ile ilgili birçok efsâne vardır:

"Abakan'a adını veren kişi Öcen Bek bahadırdır. Daha önceden Ala Ört (Alaca Yangın) adıyla tanınan bu nehir kıyısına gelen Öcen Bek atıyla Uy dağı hizasında nehrin karşı tarafına atlamış ve nehrin adını Abakan olarak değiştirmiş. Tanınmış Rus bilim adamı V. Titov'a göre eskiden Alairt (yâni, Ala Ört) adını taşıyan Abakan nehrinin adı, kıyısında yaşayan Aba Han ("Ayı Kan" ya da "Ayı kanı") adlı bir bahadırın atıyla birlikte bu nehrin sularında boğulmasının anısına halk tarafından verilmiştir. Bir başka anlatıya göre Abakan nehrinin kıyılarında çok fazla ayı yaşarmış, nehir adını bundan almış. Yine bir efsâneye göre çok eski zamanlarda Hakas topraklarında dev bir ayının ortaya çıktığı söylenir. Bu ayı köylere saldırır, insanlar ve mallarına zarar verir, çevredeki sâkinlere korku salarmış. Bir zaman sonra bir köyde genç bir alp yiğit yetişir. İşte bu bahadır bu dev ayıyla kapışmak üzere bir gün yola çıkar. Bulduğunda da ayıyla kapışmaya başlar. Uzun süren bu mücadelenin sonucunda artık yorgunluktan dayanamayan ayı geri adım atar ve alp yiğitten kaçar. Genç bahadır da peşinden izini sürmeye düşer ve birkaç günlük yoldan sonra bir gece yaralı ayının korkunç kükremesini duyar. Hemen sesin geldiği yere koşan alp ayının etrafındaki kayaları parçalamış, ağaçları da köküyle koparmış olduğunu görür. Sabahın ilk ışığıyla genç alp yiğit dağlık ormanın içinde dev bir dağa dönüşen ayının ölü bedenini

bulur. Bu dağdan güçlü bir derenin çıktığını öğrenir, alp yiğit. Dağdan geniş vadilere inen bu dere buralarda bir nehre dönüşürmüş. Bu nehre o bölgede yaşayan insanlar "ayı kanı" anlamına gelen Abakan adını vermişler. Gerçekten de Küçük ve Büyük Abakan ırmaklarının ayrışma noktasında yatan ayıyı andıran kayaların olduğu ve suların bu kayaların altından çıktığı araştırmacılar tarafından çoktan tespit edilmiştir."[1]

Etimoloji

(Ab/Ap/Ay/Av/Az) kökünden türemiştir. Sözcük anlamı **"Ayı Han"** veya ayı kanı demektir. Ayrıca bağlantısı bulunan "abartmak" ve "azmak" fiillerinde olduğu gibi bu kökten gelen sözcüklerde büyüklük ve şiddet içeriği bulunur. Abi (büyük erkek kardeş) ve Aba/Apa (baba, dede) manaları da yine bu isimle alâkalıdır. Eski Moğolca "Av"[2] ile Mançuca'da Aba ve Eski Türkçede "Ab" sözcükleri av, avlanmak manalarını da barındırır. Anadolu Türkçesinde Abakan sözcüğü cömert, şerefli, onurlu anlamlarına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Ansiklopedik İnançlar Sözlüğü, Yaşar Sıdkı Ateş (Abakan Kan)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("aav, av") **(İngilizce)**

Alıntılar

- [1]↑ Timur Davletov Asya'nın Ortasında Bir Dağ Çiçeği; Abakan, 2008

TSS

Dış bağlantılar

- Mitolojik Irmaklar
- HakasTürkleri ve Hakas eli
- Hakas Federe Cumhuriyeti
- Hakasya Cumhuriyetinin Coğrafi Durumu

Ayrıca bakınız

- Ayı Ata



Abaḫan

Abası

[Azəricə: **Abası**]

Abası (**Abahı, Abazı;** Yakutça: **Абаасы/Абаахы**) – Yakut mitolojisinde, kötülükleri simgelediklerine inanılan ve korunmak için kendilerine kurbanlar sunulan, kötü ruhlara verilen ad.

Özellikleri

Abası; Orta ve Batı Türklerinde Albastı, Alkarısı; Osmanlı metinlerinde Albız; Uryanhay-Tuba Türklerinde Albıs; AltayTürklerinde Almış ismini alan karakteristik bir Türk motifi olarak karşımıza çıkar. Karşıtı Ayıhı'dır.

Yeraltında yaşadıklarına inanılır. İnsanlara zarar verirler. Tek ayaklı (veya ayaksız), tek gözlü ve kel olarak betimlenirler.[1] Dişleri demirdendir.[2] Zararlı ve iğrenç görünümlü hangi canlı varsa bunların eseridir. İnsanları yoldan çıkartırlar, bazı kimseleri delirtirler. Leş yerler. İnsan ruhunu kaçırabilirler. Arka arkaya sıra halinde yürürler[3] ve yeryüzünde görünmez olurlar. Kara ruhlar, insanoğlunu genelde yalnızken veya korumasız, çaresiz, sayrı (hasta) oldukları ve sıkıntılı dönemlerde yakalarlar. Görünmezdirler, onları ancak şamanlar görebilirler. Abasıların verdiği rahatsızlık sonucu hastalanmaya **Tolaysı** denir (**Tolaysımak** fiili ile de ifâde olunur).

Türk Halk kültüründe bostanlara dikilen korkuluklara da Abakı adı verilir[4] ve korkutucu olması îtibariyle bu sözcükle doğrudan bağlantılıdır ve aslında daha önceki dönemlerde kötü ruhlardan korunmak için evlere ve bahçelere dikilen heykellerin, ongunların (totemlerin) veya simgesel direklerin dönüşmesiyle ortaya çıkmışlardır. Yeryüzünden yeraltına gelenleri de kendileri göremezler. Çak ve Çor olarak ikiye ayrılır.

Buk'lar

[Azəricə: **Buxlar**]

Buk, Altay ve Moğol mitolojisinde ve halk inancında kötü ruh demektir. Abası'lar ile eşdeğer olarak anılırlar. **Bug** veya **Puh** olarak da bilinir. Moğolca da **Bukh** şeklinde de söylenir. Kötü bir insanın kötü ruhu kastedildiği gibi doğadaki kötücül varlıklar için de kullanılır. Karşıtı Bur (iyi ruh)dur. Sözcük anlamı aynı zamanda afet, felaket, hastalık demektir. Bu kavramların neredeyse tamamının kötü ruhlarla ilişkili olarak bir bağlantısı bulunur. İnsanların ayağına takılan prangaya (ceza zinciri) Türkçede Bukağı (Bukak) denir. Olasılıkla insanların ayağının zincirlenmesi, ona kötü bir ruh bağlanması veya musallat olmasıyla eşdeğer görülmüştür. Eski Moğolca ve Tunguzca Buk, endişe, kaygı gibi anlamlar taşır. Moğolcada Bukınıd/Buhında kelimeleri üzülmek, korkmak gibi manaları belirtir. Puhu (baykuş) sözcüğü ile de alâkalı olma ihtimali vardır. Çünkü Baykuş, olumsuz anlamlar yüklenen ve gece ortaya çıkan bir hayvandır.

Etimoloji

(Ab/Ap/Av) kökünden türemiştir. Aparmak (kaçırmak, alıp götürmek) anlamını içerir. Türkçe'de Apazlamak sözcüğü avuçlamak anlamına geldiği gibi rüzgârla gitmek de demektir. Abı sözcüğü de can, ruh gibi kavramları ifâde eder. Yine köken olarak Av kelimesi ile de bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Hatto, A.T. (2011). Essays on Medieval German and Other Poetry. **(İngilizce)**
2. ^ Encyclopedia Mythica, Micha F. Lindemans (Abaasy)
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 16)
4. ^ Divanü Lûgat-it-Türk de Şamanizme Ait Kelimeler, Abdülkadir İnan

Dış bağlantılar

- Türk mitolojisinde ruhlar
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Abaası-Abaahı)
- SibiryaTürklerinde Mitoloji, Naciye Yıldız
- Abası. Dünya Halklarının Mitleri, Ensiklopediya **(Rusça)**
- Abaası. Mitik Varlıklar Ansiklopedisi **(Rusça)**
- Mitolojik Efsâneler



Abazı

Abdal

[Azəricə: **Abdal**]



Abdal – Türk tasavvufunun en üst mânevî mertebelerinden birinin adıdır. Birçok Türk toplulğunda bu inanca rastlanmakta, bazen da *Derviş* veya *Baba* da denmekteydi.

Özellikleri

Bir *abdal* Allah'tan başka dünyadaki her şeyden vazgeçmiş kişidir. Abdallık mertebesine ermiş kişi hakikatın mutlak ve doğrudan bilgisine erişebilmektedir. Toplumsal bir şahsiyet olarak abdal zayıf, ezilmiş ve baskı altında olanlara yardım elini uzatan bir kişidir. Daha ziyade göçebe Türkmenler arasında yaygın olan abdallar Selçuklu veya Osmanlı yerleşik devlet otoritesi karşısında çevre halkının hoşnutsuzluklarını dile getirmişler ve çeşitli isyan hareketlerinin başlatıcısı olmuşlardır. Abdallar İslam dini ile Türklerin İslam öncesi şamanizmini şahıslarında birleştirmişlerdi. Eskiden Kök Tengri ile mânevî bağlantı kurabilen "Kam" karakteri, İslamlaşmayla beraber yerini "Abdal" kişiye bırakmıştır.

TSS

Kültürel Nitelikleri

Halk sufiliğinde, abdalların istedikleri zaman istedikleri mekânda olabileceklerine inanılır. Yâni inanışa göre; zaman ve mekân sınırlarını aşabilme gücüne sâhip olduklarına inanılır. Onlar, bazı istisnalar dışında kimseye görünmezler. İnanışa göre gizli güçleri olan ve büyü gücüne sâhip olan abdallar, bol yağmur yağması, bereketin artması ve belalardan korunmak için Allah'tan ne dilerse kabul edilir. Abdal hakkındaki görüşler, Türk halk inanışlarında da kendine yer edinmiştir. Örneğin, Dağıstan'da yaşayan Türk topluluklarından bir kısmında yaygın olan inanışa göre, eğer dokuz aylık bebek, anne rahminde ölmüşse, bunu Abdal götürmüş demektir. Söylenenlere göre uzun aksakallı olan Abdal, dağlarda yaşar, dağ keçileri arasında dolaşıp onları korur. Kimselere görünmez. Avcılar onun adına dua edip kurban verirlerse avları uğurlu olur. Eğer bunu yapmazlarsa ne kadar usta avcı olurlarsa olsunlar o avdan eli boş dönecekleri kesindir. Abdal, insanların yalvarışlarını dinler. Onlara acır, ancak verdiği nasihatlerin de dinlenmesini ister. Bazı mitolojik metinlerde Abdal'ın ölmüş dağ keçisini dirilttiği ve yeniden hayat verdiği bile anlatılmıştır.

Bugünkü Saka Türkçesinde, erkek Şamanlara lakap olarak *"Abıdal"* şeklinde bir sözcük vardır. Bu sözcüğün *"Abdal"* sözcüğüne benzerliği dikkat çekicidir. Azerbaycan'da bir zamanlar âşıklar yetiştirmekte ünlü olmuş, Abdal adında bir şehir bile vardır. Ayrıca *"Abdal"* sözü, tarihte *"Ağ*

Hun" adıyla bilinen Eftalitler'in adıyla da bağlantıdır. Hazar Denizi'nin güney kıyısında yaşayan Türkmen boylarında Abdal adını taşıyan insanlara rastlanabilmesi, Abdalların gizli dillerinin olması, Anadolu'daki Abdalların, daha çok göçebe hayatı sürerek, çalgıcı, türkücü ve masalcı olmaları, Köroğlu masallarını söylemekte meşhur olmaları ve bunlar gibi birçok örnek, gerçekten bu sözcüğün çok eski tarihi kökleri olduğunu gösteriyor.

Değişik kaynaklardan edinilen bilgiye göre bu sözcük, İran'da 11. ve 14. yüzyıllarda kâleme alınmış edebi metinlerde *"Derviş"*, 15. yüzyıla ait metinlerde ise *"Divâne"* anlamında kullanılmıştır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Ahmet T. Karamustafa : *God's unruly friends: Dervish groups in the Islamic later middle period, 1200-1550* (*Salt Lake City: University of Utah Press, 1994*)
- Ahmet Yaşar Ocak : *La révolte de Baba Resul, ou, la formation de l'hétérodoxie musulmane en Anatolie au XIIIe siecle* (*Ankara: Türk Târih Kurumu, 1989*).
- Marjinal Bir Grup Olarak Abdallar

Ayrıca bakınız

- Eren

TSS



Abdal

Abra

[Azəricə: **Abra**]



Abra – Türk mitolojisinde yeraltı yılanı. **Abura** veya **Apra** olarak da bilinir.

Özellikleri

Yeraltındaki Büyük Deniz (Tengiz)'de yaşayan ve ejdere benzeyen devâsa iki yılandan birisidir. Timsaha benzer bir görünümü vardır. Bu canavarların diğeri ise Yutpa'dır ve ikisinin adı birlikte anılır. Gözleri parlak bakır renklidir. Ayakları kızıldır. İnanılmaz büyüklüktedir, görenlerin yüreğine korku basar. Çok güçlü çeneleri vardır. Ker Abra, Ker Yutpa ve Ker Doydu olarak üç yeraltı canlısından bazen birlikte bahsedilir. Bazen de bu üçünün aynı varlık olduğu düşünülür.

Abra, Altay şamanlığında, yeraltındaki büyük deniz (tengiz)de yaşadığına inanılan, Erlik'in hizmetlisi, timsah biçimli efsâne yaratığıdır. Yeşil bir kumaştan yapılmış ve örgülerle süslenmiş Abra'nın tasviri, şamanın giysisine asılır. Abra'nın başı puhu tüyleri (ülberk) ile süslenir. Gözü, parlak bakır düğmelerden, ayakları da genellikle kırmızı kumaşlardan seçilmiş yamalardan yapılır. Bunlara, örülmüş dokuz püskül eklenir.

Etimoloji

(Ab/Ap/Av) kökünden türemiştir. Abramak fiili, deniz taşıtlarını yönetmek demektir. Sözcüğün denizle olan bağlantısı açıktır. Aparmak (kapmak, alıp götürmek) anlamlarını içerir. Ayrıca ağırlık içeriği kelime kökünde mevcuttur.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Mitolojik varlıklar
- Mitolojik yaratıklar



Abra

Abzar İyesi

[Azəricə: **Abzar İyesi**]

Abzar İyesi – Türk mitolojisinde avlunun koruyucu ruhudur. **Abazar İyesi** olarak da ifâde edilir.

Özellikleri



Evin avlusunda veya bahçesinde yaşar.[1] İnsanların gözüne ancak uzaktan ve değişik hayvan kılıklarına girerek görünür.[2] Her nesnenin bir koruyucu ruhu olduğu için, aslında avlu duvarının bile ayrı bir İyesi vardır. Batı Sibirya Tatarlarının mitolojik görüşlerindeki "Mal Sahibi", "Ev Sahibi", "Zengi Baba" gibi varlıklara yakınlığı bulunur. Evcil hayvanları sever. Örneğin atların kuyruğunu örmekten çok hoşlanır. Ancak sevmediği ev hayvanlan da vardır.[3] Tatarlar, sık sık hastalanan ve huysuzlanan bu hayvanların Abzar İyesi tarafından öldürüleceğini düşündükleri için, onlan hemen satmayı tercih ederler. Kimi Türk lehçelerinde şu adlarla da tanınır:

1. **Öğen (Öven, Üven, Övenik, Üvenik) İyesi**
2. **Çula İyesi**
3. **Kura İyesi**
4. **Tirgen İyesi**

Avlu kavramı farklı şîve ve lehçelerde farklı sözcüklerle karşılandığı için adı değişmektedir, fakat içerik yaklaşık olarak aynıdır. Sözcük olarak en çok bilinen Abzar İyesidir. Öğen, Çulan, Kura ve Tirgen kelimeleri avlu anlamına gelir. Bunların tamamı bir evin önündeki çevrilmiş yer, çeşitli işlerin görüldüğü alan, bahçe demektir. Avlu İyesi de buralarda yaşar ve gezinir.

Etimoloji

(Ab/Ap) kökünden türemiştir. Kelime kökünde rüzgâr anlamı vardır. Kökenbilimsel olarak bakıldığında rüzgârlı yer demektir. Avlu anlamı taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa – 19)
2. ^ Коблов Я. Д., Мифология казанских татар,1910, т.26,в.5 **(Rusça)**
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa – 20)

Ayrıca bakınız

- Aran İyesi

Dış bağlantılar

- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Abzar İyäse, Mal İyäse, Ahır İyesi)
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Abzar İyase)

Abzar İyesi

Adagan

[Azəricə: **Adaqan**]

Adagan Han – Türk ve Altay mitolojisinde Dağ Tanrısı. **Atagan Han** veya **Adahan Han** olarak da bilinir. Dağları ve üzerinde yaşayan varlıkları korur. Özellikle dağlardaki at ve sığır sürülerinin koruyuculuğunu yapar. Buralardaki canlılara zarar verenlere çok kızar. Eski biçiminin Pataghan olduğunu ileri süren görüşler vardır. Koruduğu varlıkları kıskandığı söylenir.

Etimoloji

(Ad/At) kökünden türemiştir. Ad ve At sözcükleriyle ve Adamak fiili ile bağlantılıdır. "Ata" sözcüğüyle de ilgili olabilir. Ataghan kelimesi Moğolca da kıskançlık anlamı içerir.[1] Yatağan adlı kılıç türünün başka bir söyleyiş biçimi de Atagan'dır, bu kavramla bağlantılı olma ihtimali de mevcuttur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("ataa") **(İngilizce)**



Adaqan

Adak

[Azəricə: **Adaq / Nəzir**]

Adak – Herhangi bir dilek yerine geldiğinde karşılığında yapılacağı veya verileceği söylenen şey ve bunun sonucunda insanın kendisini Tanrıya karşı yükümlü kıldığı durum. Osmanlıca Nezir kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

Kutsal varlıklardan yardım dilemek amacıyla kurban kesme, saçı verme, mum yakma, para bağışlama gibi eylemlerde bulunma taahhüdü. Bu yüklenim yerine getirilmediği takdirde kişinin başına olumsuzluklar, hattâ felaketler geleceğine inanılır. Bazı kültürlerde Adak Heykeli kavramına bile rastlanmaktadır. Çünkü bu söz Tanrıya karşı verilmiştir. Adak uygulaması ve törenleri hemen her dinde -farklı biçimlerde ve farklı subjelerle olsa da- mevcuttur. Adamak fiili ile de kullanılır. Türk kültüründe en yaygın olan uygulama adak kurbanı ve adak sadakasıdır. Adak orucuna da rastlanır. Bir dilek yerine geldiğinde, önceden adandığı biçime uygun olarak ya kurban kesilir ya da yoksullara para verilir veya oruç tutulur. Ayrıca kendisini bir işe bütünüyle vermek veya o uğurda feda etmek anlamında da kullanılır.

Etimoloji

(Ad/At) kökünden türemiştir. Ad (isim) sözcüğünden türeyen Adamak fiilinin çekimli halidir. Adını ortaya koymak, adıyla sorumluluk alma demektir. Çünkü adını vermek, kendini vermek anlamına gelir. Farklı Türk dillerinde **Adah** veya **Azah** olarak da söylenir. Kendi adı üzerine ant içmek demektir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış Bağlantılar

- Adak Heykelleri

Ayrıca bakınız

- Bayçar

Adaḳ

Adapa

[Azəricə: **Adapa**]

Adapa (Adaba) – Mezopotamya mitolojisinde yaratılmış ilk insandır. Adapa antik bir Sümer kralıdır, Sümer'in krallar listesinde ulusun ilk lideri olarak geçer.

Akadca'da ismi *adam, erkek insan* anlamına gelir. Âdem ile ilişkilendirilebilir. Yarı faniydi ama ölümsüzlerin kuvvetine sahipti. Evrenin tüm bilgisinin üçte birine sâhip olduğu, bu bilginin ona tanrılar tarafından öğretildiğine inanılırdı. İnsanlığa dili öğretenin Adapa olduğuna inanılır. Öldükten sonra *Apkallu*'dan (yedi büyük bilge) biri olmuştur.

Sümer krallar listesinde Sümer ulusunun ilk hükümdarıdır ve bazı söylencelerde yaratılmış ilk insandır. Adapa/Adama dönüşümüne uğramış ve Adam/Âdem şeklinde söylenir hale gelmiştir. Evrenin tüm bilgisinin üçte birine sâhip olduğu ve bunun Tanrı tarafından kendisine öğretildiğine inanılır. Sümerlerdeki bu inanışa benzer bir biçimde Hz. Âdem'e eşyanın bilgisinin öğretildiği Kuran-ı Kerim'de de belirtilir. Kral olmanın yanı sıra aynı zamanda Kam (şaman)'dır.

Öyküsü

Anlatılanlara göre Adapa tanrısal soydan gelen bir insandıdır. Balıkçı teknesini devirdiği gerekçesiyle *Güney Rüzgârı*'nın kanatlarını kırınca tanrıların önünde hesaba çekilmesi gerekir. Onun koruyucu tanrısı, cennetteyken yiyip içmemesi gerektiği konusunda onu uyarır. Bu aslında bir aldatmadır, böylece Adapa'nın ölümsüz olma şansını elinden almıştır. Bu mite göre ise insanların ölümlü oluşu Adapa'nın aklını kullanmamasından kaynaklıdır. Bir gün Adapa'nın önüne ölümsüzlüğü elde etme şansı çıkar, ancak Adapa bunu kullanamaz. Baş tanrının huzuruna çağrılır. Koruyucu tanrısı ona, kendisini öldürek için yiyecek ve içecek verileceğini, onlardan tatmamasını haber verir önceden. Hüküm verileceği gün, öteki tanrılar onu tutarlar ve yumuşayan Baş Tanrı, ölümsüzlük yiyecek ve içeceğini getirtir. Adapa bunları da almak istemez. Tanrı şaşırıp nedenini sorar. Adapa şöyle yanıtlar: "Bir başkası yemeyeceksin, içmeyeceksin, dedi". Bunun üzerini Adapa'nın yeryüzüne atılması emredilir.

Etimoloji

(Ad/At) kökünden türemiştir. Ad (isim) sözcüğü ve Ata kavramı ile bağlantılıdır. İbranice Adamah şeklinde ifâde edilen biçiminde çamur, balçık, kil gibi anlamlar vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Sümerler
- Âdem

Adapa

Adsız

[Azəricə: **Adsız**]

Adsız – Türk halk kültürü ve mitolojisinde henüz kahramanlık yapmadığı için adı koyulmamış çocuk.

Anlam ve İçerik

İsimsiz çocuğu ifâde etmekte kullanılan bir tabirdir. Türk geleneğinde çocuk büyüyüp de bir kahramanlık veya önemli bir iş yapana kadar kendisine isim verilmez, ya da o zamana kadar geçici bir ad verilir. Dikkate değer bir olay gerçekleştirdiğinde ise o bölgenin ulu kişisi (ozan, şaman, hoca vs.) gelir bu yaptığı kahramanlığı çağrıştıran bir ad koyar. Genelde küçük bir şölen yapılır veya yemek verilir. Örneğin; Dede Korkut öykülerinde anlatılan ve boğayı boynuzlarından tutup yere vurarak yenen çocuğa Korkut Ata'nın gelerek Boğaç adını vermesi gibi. Adsız olmak bir eksiklik sayılır ve bu nedenle olumsuz anlamlar içerir. Örneğin Sibirler'de Adsız Hanım adlı kötücül bir ruh bulunmaktadır.

Ad nesnenin bir anlamda ruhudur, onun bir parçasıdır ve aralarında bir bağ vardır. Sümerlerin İnanışına göre Su Tanrısı Enki, her şeye bir ad vermiş ve böylece yaratılış başlamıştır.

Adsız Hanım

[Azəricə: **Adsız Xanım**]

Adzız (Atsız) Hanım – Kötülük Tanrıçası'dır. Kötülükler yapar, adı olmadığı için bu kötülükleri kimin yaptığı bilinmez. Adı olmayan kötülük, bu âleme değil farklı bir evrene, başka bir boyuta aittir. Adsız Hatun'un, henüz kahramanlık gösteremediği için ad alamayan çocuklara ilişeceğinden korkulur. Adsız, Adı olmayan demektir. Aynı zamanda at sözcüğüyle de bağlantılır ve bu bağlamda atsız olmak adsız olmakla eşdeğer tutuluyor olabilir.

Türk kültüründe Ad ve Önemi

Ad kavramı Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Adı olmayan varlıklar, ancak öte âleme ait görülürler. İslam ile birlikte Besmele **"Adlama"** kavramı çok yaygın bir hale gelmiştir. Buna göre her işe Allah'ın adıyla başlamak gerekir. Üzerine Allah'ın adının anılmadan kesildiği veya kendiliğinden ölen hayvanların yenilmesi yasaktır. Besmele cümlesinin içeriği Türkçe'ye anlam olarak; *"Acıyıcı ve Acıyan Allah'ın adıyla…"* ya da kısaltılmış biçimiyle (Bismillah) *"Allah'ın adıyla…"* olarak çevrilebilir. Besmele, doğal süreçlere Yaratıcıyı dâhil etmeyi öngörür. Yâni önce maddenin değil fikrin olduğu görüşü benimsenmiştir. Ad insanoğlunun var olduğu her yerde nesneleri ve olguları nitelemek için kullanılan soyut bir araçtır. Türklerde Yayguçı Çağ (Yaratılış Zamanı) inanışı varlığın birbirinden ayrışmadığı bir dönemi ifâde eder. Başka hiçbirşeyin olmadığı her şeyin sonsuz bir su olduğu bu çağda, gök diye bir şey yokken her şey sağır ve dilsizdir. Yâni anlamı ve adı yoktur hiçbirşeyin. Sayan söylencelerine göre bu sonsuzlukta önce ad verilerek yaratılış başlamıştır. Ad ise anlam demektir.

Etimoloji

(Ad/At) kökünden türemiştir. Adı olmayan demektir. Ad, bir kişiyi niteleyen ve ona ait olan sözdür. Bir kimseyi, nesneyi, varlığı ya da olguyu anlatmaya, akla getirmeye yarayan kelimedir. Ün, şöhret demektir. Türkçede ad aynı zamanda at demektir ve pek çok lehçede d/t farkı ortadan kalkar. At kutlu bir hayvan olarak o kişinin kimliğidir aynı zamanda. Tersine bir mantıkla, kişinin adının aslında onun soyut bir atı olduğu ve kendisini taşıdığı düşünülebilir. Bu nedenle eskiden Türkler öldüklerinde atlarıyla (yâni adlarıyla) birlikte gömülmüşlerdir. Yeryüzündeki tüm Türk şîve ve lehçelerinde Ad/At biçimiyle binlerce yıldır yer alan ortak bir kelimedir. Aynı zamanda bir kök olarak yüzlerce kelimenin türemesine olanak vermiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- KazakTürkçesinde Adlar, Rıza Gül - Mehmet Hazar
- Dede Korkut Hikâyelerinde Oğul Kavramı, Kürşad Koca - Serdar Uğurlu
- Dede Korku DestanlarındaTürk Gelenekleri

Ayrıca bakınız

- Sanlav
- Dirse Han Oğlu Boğaç Han

TSS

Adsız

Aha

[Azəricə: **Axa**]

Aha Han – Türk ve Altay mitolojisinde Hayvan Tanrısı. **Ahağa Han** da denilir. Hayvanları Korur. Hayvanların ağası, onların efendisi olarak görülür. Ülgen tarafından yabâni hayvanların ve onların yavrularının sorumluluğu kendisine verilmiştir. Türk kültüründe insanların diğer canlılarla, hayvanlarla, bitkilerle ve hattâ cansız varlıklarla kardeş olarak görülmesinin en güzel dışavurumlarından birisidir. Yakutlardaki Aha adlı ırmak tanrıçası ve Anadoludaki Aka adı verilen Ana Tanrıça[1] ile de ilgilidir. Kimi görüşlere göre Aka Hanım ile aynı kişiliktir, fakat aralarında cinsiyet farklılığı bulunduğu dikkate alınmalıdır.

Etimoloji

(Ağ/Ah/Ak) kökünden türemiştir. Ağa/Aha abi demektir. Büyük erkek kardeş anlamı veya sahiplik ifâde eder. Beyazlık içeriğini de barındırır. Moğolca ve Tunguz dillerinde de geçmişte ve günümüzde erkek yanlı akrabalıkları tanımlamakta kullanılır. Moğolca Ah[2], Mançuca Ahon erkek kardeş demektir.

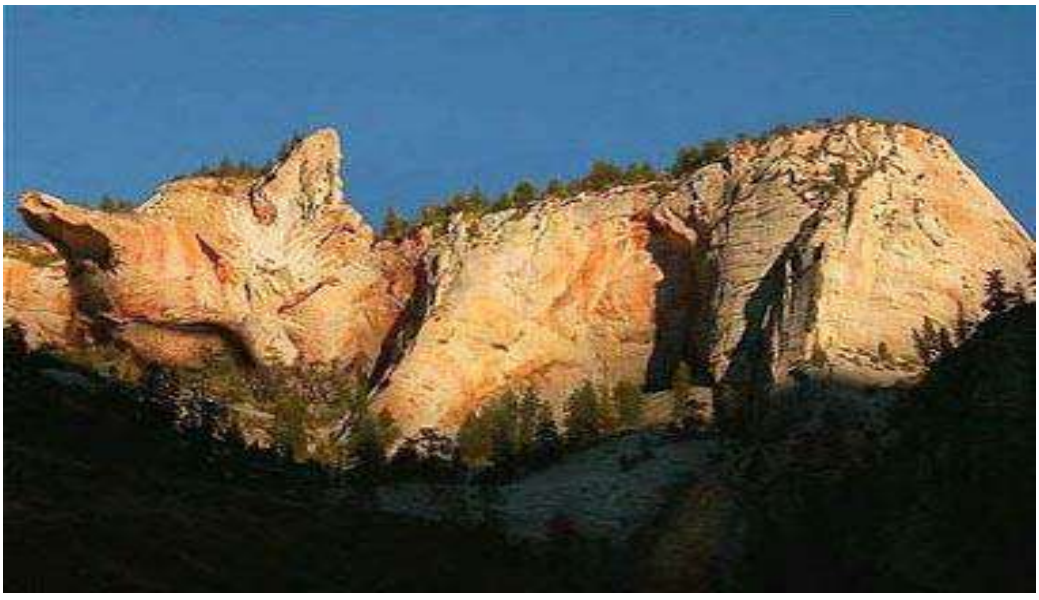
Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Encyclopedia Mythica, Micha F. Lindemans (Aka) (İngilizce)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("ah") (İngilizce)



Aḫa

Ağaç Ana

[Azəricə: **Ağac Ana**]

Ağaç Ana – Türk mitolojisinde ve halk kültüründe Ağaç Tanrıça. Farklı şivelerde **Ağaç (Ağaş, Ağas, Yağaç, Yığaç, Cığaç, Eves) Ana** olarak da bilinir. Moğolcada **Mod ve Modun (Modon) Eçe** olarak söylenir.

Özellikler



Yerle göğü birbirine bağlayan yaşam ağacı Ulu Kayın'ı (Bay Terek'i) korur. Bazı Türk boyları ağaçtan türediklerine inanırlar. Örneğin bir boyun adı olan Kıpçak kelimesi, "Ağaç Kovuğu" demektir. Kıpçak'ı annesi, bir adanın ortasında bulunan ağacın kovuğunda doğurmuştur. Kıpçaklar da onun soyundan türemişlerdir. Aslında ağaç kovuğunun içerisinde yer alan kadın motifinin sonraki çağlarda, söylenceyi daha gerçekçi bir hale getirmek için oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Daha eski dönemlerde doğrudan ağaçtan doğma şeklinde bir anlayışın varolduğu rahatlıkla söylenebilir ve buradaki ağaç da aslında sıradan bir ağaç olmayıp, Ulu Kayın'dır. Çünkü o, tüm yaşamı ve doğurganlığı simgelemektedir. Bir benzetim yapıldığında Oğuz Han'ın ilk eşinin de Ağaç Ana kavramıyla bağlantılı olduğu görülebilir. Oğuz Han'ın bulduğu bu kız da bir ağacın ortasında oturmaktadır. Ve daha sonra doğurduğu üç oğlundan türeyen Üçoklar adı verilen Türk boylarının anası olarak kabul edilir. Ağaç, soyluluğu da ifâde eder. Türk kültüründe büyük ve kovuğu olan ağaçlara saygı duyulur, hattâ bu tür ağaçlardan korkulur, içinde Al Anasının (veya Ağaç Ananın) yaşadığına inanılır. Ağaç Ana'yı belirgin bir biçimde Ağaç Ata'dan ayıran en önemli özellik, içinde yaşayan dişi bir varlığın veya kadının bulunması ve onun da doğurgan olmasıdır.

TSS

Tükel

[Azəricə: **Tükəl**]

Tükel – Türk halk inancında ağaç evladı, ağaçtan doğduğuna inanılan kişi, ağacın içinden çıkan demektir. Sözcük; dikilmek, tamlık ve bütünlük belirtir.

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Değişik türleri bulunan odunsu bitki. Ağmak (yukarı çıkmak) fiiliyle bağlantılıdır. Uzamak anlamı taşır. Bu bağlamda göğe doğru olmayı belirtir. Ağacın kutluluğu belik de göğe doğru yükseliyor olmasından kaynaklanır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Yaşam ağacı
- Ağaç kültü

Ağaç Ana

Ağaç Ata

[Azəricə: **Ağac Ata**]

Ağaç Ata – Türk Mitolojisinde ve halk kültüründe Ağaç Tanrı. Farklı şivelerde **Ağaç (Ağaş, Ağas, Yağaç, Yığaç, Cığaç, Eves) Ata** olarak da bilinir. Moğolcada **Mod ve Modun (Modon) Eçege** olarak söylenir.

Özellikler

Bazı Türk boyları örneğin Uygurlar ağaçtan türediklerine inanırlar. İki nehrin kavşağında[1] bulunan bir adacığın tam ortasında yanyana duran iki ağacın arasına düşen yıldırımlar sonrasında beş tane çadır belirir ve içlerinde birer tane çocuk oturmaktadır. Bu çocuklar o bölgedeki kavimlerce bulunurlar ve onların içinde yetişip büyürler ve Uygur'ların ataları olurlar. Gidip o iki ağaca saygı gösterirler ve bunun üzerine ağaçlar konuşup kendilerine alkımada (hayırdua) bulunurlar. Bu beş çocuğun adı ise şöyledir;

1. **Sonkur Tekin,**
2. **Kotur Tekin,**
3. **Oğur (Or) Tekin,**
4. **Tükel Tekin,**
5. **Bögü Tekin.**

TSS

Beş çocuk motifinin Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'in eski adı olan Pişbeg (Beş Bey) ile bağlantılı olma ihtimali de vardır. Bu isimlerden birisi olan Tükel sözcüğü Türk kültüründe zaten ağaçtan doğan kişiler için kullanılmaktadır. Bögü Tekin ise Mani Dinini Türklerde yayan kişidir ve aslında tarihte yaşamış gerçek bir kişi olmasına rağmen ağaçtan doğma efsânesine dâhil edilmiştir.

Yerle göğü birleştiren Yaşam Ağacı bazen Demir Ağaç olarak da adlandırılır. Korkut Ata öykülerindeki Basat adlı kişi de (veya ataları da) ulu ve büyük bir ağaçtan türemiştir.

Dolganların kendilerine verdikleri diğer isim olan Tığa Kihi (Orman Kişi), ormanda yaşayan anlamına gelmektedir. Ancak doğrudan ele alındığında "Ağaç Adam"[2] diye dâhi çevirilebilir. Orman Kişi tanımlaması Terekeme adlı Türk boyunu da akla getirmektedir ve bu sözcük de terekle yâni ağaçla uğraşan çağırışımı yapmaktadır. Bazen Ağaç İyesi manasında da kullanılır.

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Değişik türleri bulunan odunsu bitki. Ağmak (yukarı çıkmak) fiiliyle bağlantılıdır. Uzamak anlamı taşır. Bu bağlamda göğe doğru olmayı belirtir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar, Ramazan Işık
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 202)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Ağaç Kişi)



Ağaç Ata

Ağaç İnancı

[Azəricə: **Ağac İnanışı**]

Ağaç İnancı – Ağaçların saygı gösterilmesi gereken bir ruha sâhip oldukları ve bunun bereketi etkilediği düşüncesinden kaynaklanan bir anlayıştır.

Eski Türklerin ve Moğolların inancı Tengricilikte dünyanın merkezinde durduğuna ve yer ve gök âlemini birleştirdiğine inanılan "Dünyalar ağacı" vardır. Ağaca tapınmanin izleri Oğuzlara kadar muhafaza edilmiştir: “Bay Terek”, “Temir Kavak” , veya “Hayat Ağacı” denilen kutsal “Evliya Ağaç” inanışına benzer inançlar sadece Türk mitolojisinde değil tüm dünya mitolojilerinde rastlanabilir.

Sembolik anlamları

Türk etnik-kültürel geleneğine baktığımızda, önemli bir yer tutan ağaç miti, Türk düşüncesinde yaratılış nedeninin başlıca motiflerinden biri olarak gösterilir. Bu düşünceye göre, ilk insan dokuz budaklı bir ağacın altında yaratılmıştır. Türk mitolojisinde, “Evliya Ağaç”, Tanrı’ya kavuşmanın yoludur. İnanışa göre, yüce dağlar gibi bazı kutsal ağaçların bakışları da gözle görülemeyecek kadar göklere yükselir ve göklerde olduğu sanılan ışık dolu cennet âlemine ulaşır. Cennet ise Ulu Tanrı’nın gözle görülebilen yanına çevrilmiştir. Ağaç, Türk halklarının geleneksel dünya görüşlerinde, insanların birbirleriyle ve doğanın insanlarla bağını da sembolize eder.

TSS

Tarihsel kökenleri

Kaşgari, Oğuzlardan bahsederken, onların yüksek bir dağla yakınlıklarına değinir ve “gözlerine ulu görünen” büyük bir ağaca “Tankrı” dediklerini söyler. Derbent yakınlarında yaşayan Kumukların, dokunulmaz ve kutsal saydıkları ağacı, “Tenkrihan” olarak adlandırmış olması ve diğer birçok tarihsel bilgi, Türklerin gözünde Ulu Ağaç’ın, Tanrı’nın ilâhi vasıflarını taşıdığını gösteriyor. Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi’nin uykusuna girip, hâkimiyetinin nerelere kadar uzanacağını söyleyen, her tarafa dal-budak salan ve budaklarının gölgesi dört bir yanı örten de ağaçtı.

Sayan Altay halk kültüründeki ağaç motifi, yer sahibi motifiyle ilintilidir. Burada ağaç, Ulu Ana’nın yaşadığı ve kahramanlara memesinden süt verdiği yerdir. Hakasların yaşlıları, kayın ağacının yerin derinliklerine işlemiş köklerinde, yeraltı dünyasındaki atalar âlemiyle bağlı gücün ifadesini görürler. Türk halklarında ulu ağaçların evliya adlarıyla anılması da çok yaygındır. Dünya halklarının mitolojisinde “Hayat Ağacı”; Altay Türk mitolojisinde “Bay Kayınk” ; bazı hikâyelerde ise “Tamir Terek” adları geçmektedir. Dünyanın tam ortasından yükselen bu ağacın kökleri yeraltına iner, dalları ise dünya dağının zirvesine yükselir. Böylece bu kutsal ağaç, dünyanın her üç katını -gök, yer ve yeraltı dünyalarını- birbirine bağlamaktadır.

Şamanist Türklerin en kutsal bildikleri ağaç , kayın ağacıdır. Kutsal sayıldığı için de “Bay Kayın” denilen bu ağaç, bütün şaman ayinlerinde yer alır. Ağaç motifi olan kayın, Altaylarda şaman ayinlerinde, doğum, düğün ve bayramlarda önemli unsurdu. Ataların hayatları bu ağaçla bağlanırdı. Altay şamanlarının inancına göre, insanlar yaratıldıkları zaman ilk kayın ağacı da

Umay Ana ile beraber yere inmiştir. Şamanı besleyip, büyüten ağacın adı Ağaç'tı. Yakutlara göre, göğün en üst katında olup, göğün yere açılan kapısıdır. Yerle göğü birbirine bağlayan Dünya Ağacı'nın zirvesinde, iki başlı bir kartal yuva kurmuştur. Bu kartalın görevi, gökleri korumaktır. Hakaslar, "Imay Toyı" adını verdikleri törenlerde kullandıkları ağacı, tören bittiğinde ormana götürüp dikerlerdi. Eğer bu ağaç kurumazsa, adına tören yapılan kadının ailede çocuklarının dünyaya geleceğine inanılırdı. Hakasların geleneksel görüşlerinde ağaç, aynı zamanda "insan", "insanın canı" ve "soy" anlamlarıyla da bağlantılıdır. Şamanlar kendi ilahilerinde, tören ve ayinlerin başlıca unsuru olan kayın ağacına "Bay Kayın" derlerdi. Kayın, Tanrı'yla kulu arasında ilâhi bir köprü gibi düşünülürdü. Şorlar da dağ ve su ruhlarının şerefine yaptıkları ayinleri, kayının altında gerçekleştirirlerdi.

Altaylarda, "Genç Oğlan" adlı hikâyenin kahramanı, kayın ağacının altında geceledikten sonra ad alır. Kırgız ve Kazaklarda ise kısır kadınlar, yalnız ağacın (veya suyun) yanında geceleyip kurban keserlerdi. Yakutlarda, çocuğu olmayan kadınlar, kutsal bir ağacın dibinde ak-boz at derisinin üzerinde oturur, ağlayıp sızlayarak, yer sahibinden çocuk isterlerdi. "Er Sokotoh" destanında, Er Sokotoh'un ablası sekiz budaklı ağaç, kardeşine yenilmez güç vermek için onu emzirir. Oğuzname'deki "Kıpçak" efsânesinde de ağaçtan söz edilmektedir. Altay halk biliminde, kayın ağacından inip, yeni doğmuş çocuğa ad veren, insanlara yardım eden, aksakallı yaşlı insan motifleri görmek mümkündür.

Türklerde dikkat çeken ve önem verilen bazı ağaçlar şunlardır:

- **Yangak/Cangak:** Ceviz Ağacı.
- **Kos/Goz/Hoz:** Ceviz Ağacı.
- **Palıt/Pelit:** Meşe Ağacı.
- **Emen/İmen:** Meşe Ağacı.
- **Siye/Şiye/Çiye:** Vişne Ağacı.
- **Alça/Elçe:** Vişne Ağacı.
- **Tal/Tel:** Söğüt Ağacı.
- **Kavlağan/Kavlagan:** Çınar Ağacı.
- **Çöke/Cüke/Yüke:** Ihlamur Ağacı.
- **Arça/Arca:** Çam Ağacı.
- **Karagay/Karakay:** Çam Ağacı.
- **Terek/Tirek:** Kavak Ağacı.
- **Buk/Bük:** Kayın Ağacı.
- **Örük/Örik:** Kaysı Ağacı.
- **Çördük/Çörtük:** Armut Ağacı.
- **Koçaç/Koşaş:** Armut Ağacı.



Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Yaşam ağacı

Ağaç Inańcı

Ağaç İyesi

[Azəricə: **Ağac İyesi**]

Ağaç İyesi – Türk halk kültüründe ve mitolojisinde ağacın koruyucu ruhu. Değişik lehçelerde **Ağaş (Ağas, Yağaç, Yığaç, Cığaç, Eves)** İyesi olarak da söylenir. Moğolcada **Mod (Modun, Modon) Ezen** olarak geçer.

Özellikleri



Her ağaç için farklı bir İye vardır. Özellikle büyük, yaşlı ve kutlu sayılan ağaçların mutlaka bir İyesi vardır. Bazen olumsuz nitelikler de taşıyan Ağaç İyesi'nin tüm vücûdu ağaç gibi kabuklarla ve kıllarla kaplıdır. Çürümüş yaprak ve ağaç kabuğu gibi kokar. Ağaç İyesi bir yerden başka bir yere havada uçarak gidebilir. Bedeni sık tüylerle kaplıdır. Tüm bedenine yapraklar yapışmış, saçı sakalı birbirine karışmıştır. Bazı söylencelerde sihirli güçleri olan kanatlı bir atı olduğu söylenir. Ayrıca ağaç türleriyle bağlantılı olarak değişik iyler olabilir. Örneğin; **Meşe İyesi, Kavak/Gavak İyesi, Söğüt/Sövüt/Söget İyesi, Çam/Şam İyesi, Ceviz/Cevis İyesi, Kayın/Katın İyesi, Çınar/Şınar İyesi, Ardıç/Artuş İyesi, Gürgen/Kürken İyesi, Dut/Tut İyesi, Erik/İrig İyesi, Armut/Almurt İyesi, İğde/Niğde İyesi, Servi/Selvi İyesi, Vişne İyesi, Ihlamur İyesi** gibi… Türk kültüründe ağaç önemli bir yere sahiptir. Özellikle sıra dışı görünümü olan ağaçlar Ulu Kayın'ı çağrıştırdığı için saygı gösterilir. Ağaç daima Uluğkayın kavramı ile birlikte değerlendirilmelidir. Türklerde Elma Ağacı büyük bir öneme sahipken İncir ve zeytin ağaçları ise İslâmiyet'in etkisiyle kutsallık kazanmıştır. Çünkü Kuran-ı Kerim'de bu ağaç (ve/veya meyveleri) üzerine yemin edilmektedir: **"İncire ve Zeytine andolsun ki…"** (Tin Suresi, 1. Ayet). Budizmin kurucusu olan Buda bir ağacın altında düşünerek gerçeğe erişmiştir. Zeytin Akdeniz ve Ege kültüründe çok önemli bir yere sâhip olup, Batı mitolojilerinde vurgulanır. Türklerde ise ağacın türünden ziyade büyüklüğü ve görkemi ön plana çıkar. Korkut Ata (Dede Korkut) Öykülerinde Uruz'un ağaca seslenişi ilgi çekicidir.

Başın ala bakar olsam, başsız ağaç,
Dibin ala bakar olsam dipsiz ağaç.
Beni sana asarlar, götürmegil ağaç,
Götürürsen, yiğitliğim seni tutsun ağaç.[1]

Orman İyesi

[Azəricə: **Meşə İyesi**]

Orman İyesi – Türk, Tatar ve Altay mitolojisinde ve halk inancında orman ruhudur. Ağaç İyesine çok benzer özellikler taşır. **Urman İyesi** veya **Meşe İyesi** ya da **Yış (Hıs) İyesi** olarak bilinir. **Tokay İyesi** de denir. Moğollar ise **Seber (Sibir) Ezen** veya **Oy (Oyın) Ezen** derler. Ormanın koruyucu ruhudur. Her orman için farklı bir İye vardır. Keyfi yerinde olduğunda kalın sesle şarkı söyler. Meşe ağacı kılığındadır. Ağaçlara her yıl yeni bir halka ekleyerek onları büyütür. Kır saçlı, aksakallı bir ihtiyardır. Uzun boyludur, elinde uzun bir sopa vardır. Tunguzlar **Ura Amaka** diye bahsederler.

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Değişik türleri bulunan odunsu bitki. Ağmak (yukarı çıkmak) fiiliyle bağlantılıdır. Uzamak anlamı taşır. Bu bağlamda göğe doğru olmayı belirtir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Kitab-ı Dede Korkut (http://www.kitapyurdu.com/kitap/46473)

Ayrıca bakınız

- Yaşam ağacı
- Ağaç kültü

Dış bağlantılar

- Ağaç Kültürü, Tarık Barbaros PİLEVNE
- Tatar Efsâneleri, Yaşar Kalafat - İlyas Kamalov



Ağaç İyesi

Ağal

[Azəricə: **Ağal**]

Ağal (Āl) – Yakut ve Altay mitolojisinde "Ruh çağırma". Özellikle ataların ruhlarının yardım etmesi için bazı ritüellerle çağrılmasıdır.[1] Yaygın olarak kullanılan iki anlamı vardır.

1. Bir saygı sözcüğüdür. *"Aal"* biçimiyle Yakutça'da geçer. Ruhların, kutsal mitolojik varlıkların, Tanrıların ve Tanrıçaların adlarının önünde bir saygı ifadesi olarak yer alır. Tıpkı "Hazreti (Hz.)" kelimesinin taşıdığı gibi bir anlamı bulunur. Ör: Aal Luuk Mas (Ağal Ulu Ağaç).

2. Ayrıca ruh çağırma anlamına da gelir. Yakut geleneğinde yaygın bir uygulama olarak görülür. Öteki âlemle bağlantı kurma anlayışı, insanoğlunun daima ilgisini çekmiştir, çünkü bilinmezlik daima merak uyandırır. Bunun yanı sıra modern toplumlarda, hattâ kendilerini elit olarak gören sınıflarda dâhi ruh çağırma uygulamalarının zaman zaman moda olması dikkat çekicidir. Fakat ilkel topluluklarda dinî bir ayin olarak görülen Ağal ile bu tip modaların birbirinden farklı yönleri olduğu kesindir.

Pekarski'nin Yakut dilinde "ruhlan çağırmak" anlamında kaydettiği "Agal" sözcüğü "Dede Kokut Kİtabında bazı araştırmacılar tarafından "Ağlamak" fiiliyle bağlantılı gösterilmiştir. Aslında ise buradaki "Ağlamak" fiili, "dua etmek, çağırmak" anlamındadır ve "Ağal" ile aynı kökten türemiştir.[1] Dede Korkut Kitabında şöyle Kazan Han şöyle seslenir:

> *Han Kazan aydır; "Oğul, oğul, ay oğul! Sen gideli ağlamağım gökteyken, yere indi"... Ağ alnını yere koydu. Namaz kıldı. Ağladı, Kadir Tann'dan hacet diledi."*[1]

TSS

Ruh Çağırma

[Azəricə: **Ruh Çağırma**]



Ruh Çağırma – özel bir törenle ve bazen de çeşitli düzenekler kullanarak doğaüstü varlıkları dâvet etme. Târih boyunca insanoğlu, savaşlarda kazanan taraf olmak, düşmanlarını cezalandırmak, geleceği hakkında bilgi sahibi olmak, ölmüş yakınlarını yeniden görmek gibi gerekçelerle doğaüstü varlıkları çağırmaya teşebbüs etmiştir.

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek gibi anlamlar taşır. Ağalbay sözcüğü, saygıdeğer demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Kitab-ı Dede Korkut (http://www.kitapyurdu.com/kitap/46473)

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 30)

Ağan

[Azəricə: **Ağan**]

Ağan (Ān) – Türk, Altay ve Yakut mitolojisinde iki anlamı bulunur:

1. Bir saygı sözcüğüdür. *"Aan"* biçimiyle Yakutça'da geçer. Ruhların, kutsal varlıkların, Tanrıların ve Tanrıçaların adlarının önünde bir saygı ifadesi olarak yer alır. Tıpkı "Hazreti (Hz.)" kelimesinin taşıdığı gibi bir anlamı bulunur. Ör: Aan Kubay Hotun (Ağan Kübey Hanım).

2. Ayrıca dua anlamına da gelir.[1] Yakarma, Tanrıya yalvarma demektir. Dua kavramı yeryüzündeki neredeyse bütün dinlerin özünde yer alan temel unsurlardan biridir. Sözcük, eski bir fal kitabı olanb "Irk Bitik"te de aynı anlamda kullanılmaktadır. Eski bir Türk Sözlüğü'nde, "Tövbe" şeklinde açıklanmıştır.[1]

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Örneğin, kız çocuklarına verilen bir ad olan Ağanbüke göğe doğru yükselen hanım, göğe doğru yükselen güzel demektir. Olasılıkla eski bir Tanrıça adı ile bağlantılıdır. Kuyrukluyıldız anlamı da bulunur. Ağduk ise kutsal manasına gelir. Ağ sözcüğünün kutsallık anlamı içerdiği açıktır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 30)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Ağan)



Ağan

Ağar Han

[Azəricə: **Ağar Xan**]

Ağar Han – Türk, Altay ve Yakut mitolojilerinde Canlılar Tanrısı. Yeryüzündeki tüm sürecin işleyişinden, insanlardan ve diğer canlılardan sorumludur. "**Ürüng Ar Toyon**" ile aynı kişilik olduğu öne sürülür. Karsının adı Arıl Hatun'dur.

Arıl Hanım

[Azəricə: **Arıl Xanım**]

Arıl Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Temizlik Tanrıçası. **Ağar Han**'ın karısıdır. Pek çok arı kovanı vardır ve arı aynı zamanda temizliği simgeler. Arı kovanlarına koruyucu ruhlar (İyeler) gönderir. Arı sözcüğü saf, temiz demektir.

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Ağma kuyruklıyıldız, göktaşı anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ürüng Ağar Toyon

TSS

Ağar Ϧan

Ak Ana

[Azəricə: **Ağ Ana**]

Ak Ana – Türk, Tatar, Altay, Yakut, Çuvaş mitolojilerinde Deniz Tanrıçası. Değişik Türk dillerinde **Ağ Ana, Ürüng Ene, Şura (Sura, Sor) Ene** olarak da bilinir. Moğollar ise **Sagan (Sagağan, Saj) Ece** olarak anarlar.

Özellikleri

Henüz hiçbirşey yaratılmamışken ve yalnızca uçsuz bucaksız bir su varken, sonsuz sulardan çıkarak, Tanrı Ülgen'e yaratma ilhamını vererek[1,2] sulara tekrar dalmıştır. Işıktan (cisimsel olmayan) bir bedeni vardır. Başında gücü simgeleyen ve taca benzeyen zarif boynuzları bulunur. Alt kısmında denizkızı gibi çok uzun bir balık kuyruğu bulunur. Kuyruğu hafif maviye çalan bir renktedir. Etrafında denizyıldızları dolaşır. Hayatın başlangıcına dair ne varsa hepsine ruh vererek yaşam döngüsünü başlatmıştır. Akdeniz'de yaşar. Bazı söylencelerde, geyik şekline giren Su Ana ile Göktürklerin Atası evlenmiştir. Çeşitli söylencelerde hep denizden çıkan varlık bir geyik olarak betimlenir. Beyaz renk suyu ve temizliği simgeler.

Yakutçadaki Ürüng sözcüğü beyaz ve gümüş demektir. Ürüng bu dilde Ayığsıt Hanım için bir sıfat olarak da kullanılır. Moğolcada Ehe Üreng olarak bilinir. Moğollara göre Ekhe Hatun, derinliklerden gelen çamuru bir kaplumbağanın sırtına koyarak yeryüzünü yaratmıştır. Yakutlardaki Aha adlı ırmak tanrıçası ve Anadoludaki Aka[3] adı verilen Ana Tanrıça ile de ilgilidir. **Ürüng Ayığsıt Hanım; Ak Ana ile Ayığsıt Hanım'ın birleşmiş biçimi olarak düşünülebilir.**

Aka

[Azəricə: **Aka**]

Aka – Irmak tanrıçası. Anadolu kökenli bir tanrıçadır. Anadoludaki Türkerden önceki uygarlıklardan kaynaklanır. Irmakların ve içinde yaşayan varlıkların koruyuculuğunu yapar. **Bir görüşe göre Ak Ana ile benzerliği nedeniyle aynı yaratıcı olduğu öne sürülür.** Büyük kardeş anlamı veya sahiplik ifâde eder. Beyazlık içeriğini de barındırır.

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Kirlenmemişlik, eldeğmemişlik ve günahsızlık mecazen anlamın içeriğinde yer alır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 24)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 570)
3. ^ Anatolian Goddess (Aka) **(İngilizce)**

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Ağ Ana)
- Ak Ene
- Ak Ana Efsânesi
- Encyclopedia Mythica (Ak-ana) **(İngilizce)**
- Türk Mitolojisinde Anne, Muharrem Kaya



Aķ Ana

Ak Ata

[Azəricə: **Ağ Ata**]

Ak Ata – Türk, Tatar, Altay, Yakut, Çuvaş mitolojilerinde Deniz Tanrısı. Değişik Türk dillerinde **Ağ Ata, Ürüng Ede, Şura (Sura, Sor) Ede** olarak da bilinir. Moğollar ise **Sagan (Sagağan, Saj) Ecege** olarak anarlar.

Özellikleri

Dünya'nın diğer ucunda yer alan kutsal okyanusta yâni Akdeniz'de yaşar. Demir Yaylı olarak betimlenir.[1] Demir Yay gücü simgeler. Balık kılığına girebilir. Su ezeli başlangıcı ve yaratıcı karmaşıklığı simgeler. Dünyanın yaratılışı doğrudan su ile bağlantılıdır. Ayrıca insan vücûdunun ve dünyanın dörtte üçü sudur. Denizler sonsuzluğu ve Tanrısal kapsayıcılığı sembolize eder. Kısır kadınlar mağaralarda duvarlardan damlayan suları içtiklerinde ve nisan yağmurlarını bir kapta biriktirip içtiklerinde çocuk sahibi olacaklarına inanırlar. Suyun şekilsiz ve yapısız oluşu onu bir madde olarak algılamaktan ziyade kut kavramı ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Aynı şekilsizlik ve enerji olarak algılama durumu ateş için de geçerlidir. Su bir sınırdır, burada uygarlık biter; ötesi farklı bir algıya açıktır. Yüzeyi ayna gibi ters görüntü verir. Ruh da su gibi akışkan ve biçimsizdir. Sulardaki varlıklar yaşlanmazlar, hastalanmaz ve çirkinleşmezler. Sümer Su Tanrısının adı Enki'dir ve Türkçe Engin sözcüğüyle bağlantılı görünmektedir. Ürüng sözcüğü değişik Türk lehçelerinde şaman, üfürükçü gibi anlamlara da gelir. Moğollarda pek çok Tanrıya sıfat olarak Sagan (Sagağan) yâni beyaz sıfatı verilmesi bu Tanrı ile bağlantılıdır. Sura, Çuvaşçada beyaz demektir. Çeçen ve İnguş dillerinde ise Sura sözcüğü Süt anlamına gelir. Moğolcada Sara ise Ay demektir ve kavramlar dilbilimsel olarak da hep birbirleriyle bağlı veya bağlantılıdır. Yakutçadaki Ürüng sözcüğü beyaz ve gümüş demektir. **Ürüng Ayığ Han; Ak Ata ile Ayığ Han'ın birleşmiş biçimi olarak düşünülebilir. Akça Han ile karıştırılmamalıdır.**

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Kirlenmemişlik, eldeğmemişlik ve günahsızlık mecazen anlamın içeriğinde yer alır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 322)

Dış bağlantılar

- Van Gölü Çevresinde Renkler, Yaşar Kalafat
- Türk Mitolojisi Üzerine
- Kırk Sayısı ve Halk Edebiyatı, Ahmet Özgür Güvenç

Aḳ Ata

Ak Kızlar

[Azəricə: **Ağ Qızlar**]

Ak Kızlar – Türk ve Altay mitolojisinde İyilik Tanrıçaları. **Ağ Gızlar** da denir. Ülgen Han'ın kızlarıdırlar.[1] **Kıyanlar** adı da verilir. Sanat ve estetik anlayışı konusunda insanlara ilham verirler. Hiçbirisinin ismi bilinmez. İsimsiz olmaları bu dünyadan onları tamamen uzak kılar. Kıyan sözcüğü aynı adlı bir Moğol boyunu çağrıştırmaktadır. Türk-Moğol tarihinde Kıyat ve Kıyan adlı iki akraba boy vardır ve Akoğlanlara da Kıyat adı verilmesi bu boylarla alâkalıdır. **Ak Kızlar**, Kamların esin perileri olan Tanrı Ülgen'in dokuz kızıdırlar. Adlarını kimse bilmez. Tanrısal saflıkları ve güzellikleri nedeniyle ak olarak anılırlardı. Herkese saz olan gamsız guguk kuşu ile oynaşıp, gülüşüp, eğlenirlerdi. Ak, Altay Türkçe'sinde **cennet** demekti. Şaman davullarına resimleri yapılır, kimi zaman da putları şaman cüppelerine dikilirdi.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 571)

Dış bağlantılar

- Akkızlar - Kara kızlar, Sema Özgür
- Tengriciliğin Yaşayan Bir Yansıması, Kutlu Altay KOCAOVA

TSS



Ak Kızlar

Ak Oğlanlar

[Azəricə: **Ağ Oğlanlar**]

Ak Oğlanlar – Türk ve Altay mitolojisinde İyilik Tanrıları. **Ağ Oğlanlar** veya **Ak-Erler** de denir. Ülgen Han'ın oğullarıdırlar. **Kıyatlar** adı da verilir. Yedi kardeştirler. Yedi Altay boyunun koruyucusudurlar. Yedi Kat yeraltını sembolize ederler. Kıyat sözcüğü aynı adlı bir Moğol boyunu çağrıştırmaktadır. Moğollarda Kıyat ve Kıyan adlı iki akraba boy vardır. Ak Oğlanların adları şu şekildedir:

1. **Karşıt Han**
2. **Pura Han**
3. **Burça Han**
4. **Yaşıl Han**
5. **Karakuş Han**
6. **Kanım Han**
7. **Baktı Han**

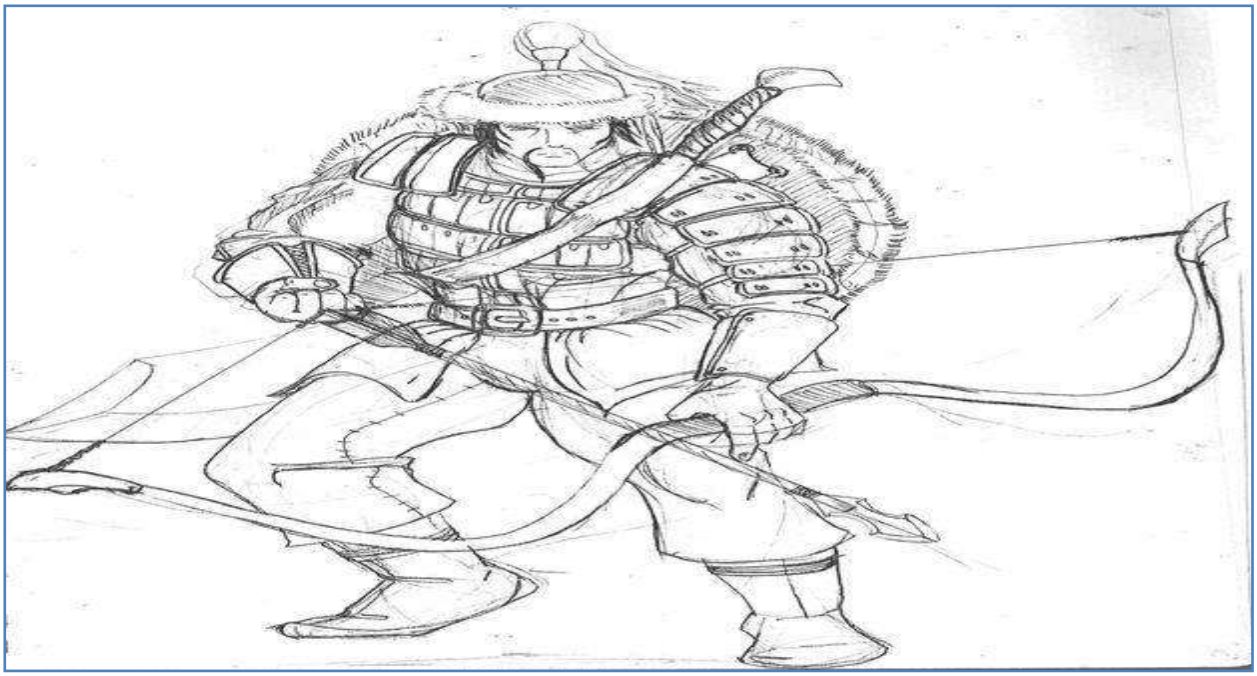
Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Ayrıca bakınız

- Kara Kızlar
- Kara Oğlanlar



Aq Oƣlanlar

Akbuğa

[Azəricə: **Ağbuğa**]



Akbuğa – Türk ve Altay mitoljisinde Tıp Tanrısı. **Akböğe (Akböke, Akbüke, Akbüğe**) olarak da bilinir. Hekimlerin koruyucusudur. Kolunda taşıdığı büyük beyaz bir yılan ile simgelenir. Hekimler kendisine dua ederler ve yardım dilerler. Elinde bilgiyi ve bilgeliği temsil eden bir asası vardır. Bu asa ile kime dokunursa hemen iyileşir. Ak Yılanı ise yeryüzündeki yılanlardan farklı olarak ağulu (zehirli) değildir. Onun ağusu ilaçtır, her tür hastalığı sağaltır.

Tıp ve Beyaz Yılan

Beyaz Yılan (veya yalnızca yılan) pek çok kültürde tıp biliminin simgesidir. Çünkü yılan yaşam, ölüm, sihir ve bilgi ile ilişkilidir. Bunun başlıca iki nedeni vardır[1].

1. Yılanın ölümsüzlüğü: Yılanların deri değiştirmesi insanlarışaşırtmış hattâ aldatmıştır. Çünkü bir tür ölümsüzleşmedir deri değiştirmek.

2. Yılanların ölüler ve canlılar dünyasında dolaşması: Yılanlar yeraltındaki ve yerüstünde dolaşırlar. Toprağın altında, üstünde, suda yâni heryerde yaşarlar. Sanki yerin altından (ölüler diyarından) çıkıp gelir, Gılgamış destanında olduğu gibi insanın bulduğu ölümsüzlük otunu çalıp giderler. Ölüler diyârı (toprağın altı) ile yaşayanlar diyârı (toprağın üstü) arasında dolaşırlar.

Yılan gücü, kudreti ve koruyuculuğu simgelemekteydi. Zehiri ile öldürücü olabiliyor ve kendisinden korku ile karışık bir saygı ile bahsediliyordu.

TSS

Etimoloji

Ak ve Büke (Buka/Buğa) sözcüklerinin bileşiminden oluşmuştur. Beyaz Ejder, Beyaz Yılan demektir. Beyaz Yılan tıbbın sembolüdür. Bügü, Böge ve Büge sözcükleri aynı zamanda sihirbaz ve/veya şaman anlamlarını da içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ http://sargon.blogcu.com/yilan-neden-tip-semboludur/512946

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Kut İyesi - İsmet Çetin
- Kut İyesi - İsmet Çetin



Akbuoa

Aksakallı

[Azəricə: **Ağsaqqallı**]



Aksakallı – Türk halk kültüründe ihtiyar ihtiyar adam. Değişik Türk dillerinde **Akhagallı, Ağsagallı, Aksahaltı** olarak söylenir. **"Göksakallı"** tabiri de kullanılır. Yaşlı adam, dede. Bir yörenin tanınmış en yaşlı erkeği. İyi niteliklere sahiptir. Ayrıca anlatılarda iyicil özellikler taşıyan yaşlılar ve dedeler için kullanılır.

İnsanların zor anlarında yardımlarına koşar. Bu nedenle İslâmiyet sonrası bazı söylencelerde Hızır Peygamber ile özdeşleşmiştir.[1] Ulu Kayın ağacından inip çocuklara yardım eder ve ad verir. Göksakallı ihtiyar birden bire belirir ve birden bire kaybolur.[2] Ak veya gökçe giysilidir. Ak-boz atlıdır. Çevgen denilen hayvan başlı bir asa taşır. Çevgen aynı zamanda kutlu oyun olan ciritin diğer adıdır. Yaşından beklenmeyecek kadar güçlüdür. Tasvir edilirken "altın sakallı" mecazı kullanılır. Verdiği elmayı kendileri yiyen kısır karı kocanın çocukları, elmanın kabuğunu yedirdikleri atlarının da yavruları olur. Bazen Aksakallı tabiri Eren ile eş anlamlı kullanılır. Sogotoh destanında **Sabıya Bay Toyun** ve **Sabıya Bay Hotun** adlı bir ihtiyar karıkocanın adı geçer. Bunların ömürlerinin sonunda duaları kabul edilerek bir erkek çocukları olur. Kadınlar için Aksaçlı tabiri kullanılır.

Aksakallı Koca veya yalnızca **Koca** sözcüğü de benzer bir anlamı ifâde eder. Türk halk kültüründe Bilge Kişi demektir. İnsanlara yol gösteren, bilgelik ve hikmet sahibi kişilerdir. Farsça anlam benzeşimi ve Türkçe'nin yapısını da uygun olan ses değişimi ile **"Hoca"** hâline gelmiştir. Örneğin Nasreddin Hoca. Karı-Koca tabirindeki her iki kelimede yaşlılık ve tecrübe içerir. Karımak ve Kocamak fiilleri ihtiyarlamak demektir. Ozan kelimesiyle aynı kökten gelen Ozon'un ise yaşlı/bilge anlamına gelmesi önemli bir ayrıntıdır. Yaşlı, görmüş geçirmiş demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 42)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 316)

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinin Kültürel Değerleri, Çulpan Zaripova Çetin
- AnadoluTürk Folklorunda Geyik, Zekeriya KARADAVUT - Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL

Akşakallı

Aksaçlı

[Azəricə: **Ağsaçlı**]

Aksaçlı – Türk halk kültüründe ihtiyar kadın. Değişik Türk dillerinde **Aksaşlı, Ağşaşlı, Akçaçtı** olarak söylenir. "**Göksaçlı**" tabiri de kullanılır. Yaşlı kadın, nine. Bir bölgenin tanınmış en yaşlı kadını. İyi niteliklere sahiptir. Çoğunlukla bu dünyada kimsesiz ve yalnızdır. Yolda kalmış, evinden uzak, yabancı kahramanlar daima, tesâdüfen böyle bir ninenin evine sığınır ve orada konaklarlar, dinlenirler. Bazen de Aksaçlı, otalar (ilaçlar) hazırlayarak yiğidin yaralarını iyileştirir. Ettiği dualar hep kabul olur. Asvir edilirken "gümüş saçlı" mecazı da tercih edilir. Örneğin Sogotoh destanında **Sabıya Bay Toyun** ve **Sabıya Bay Hotun** adlı bir ihtiyar karıkocanın adı geçer. Dünyadaki hemen her medeniyette yaşlılık ve onun simgesi olan ak saçlar deneyimi ve bilgeliği simgeler. Erkekler için Aksakallı tabiri kullanılır.

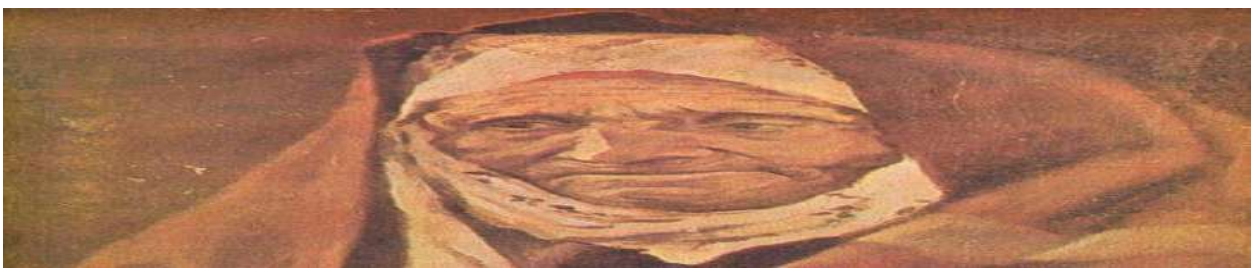
Aksaçlı Kocakarı tamlaması veya yalnızca **"Kocakarı"** da yine benzer bir anlamı ifâde eder. Türk halk kültüründe Bilge Kadın demektir. Göğe çıkıp tılsımlar yapar. Bazen kötü özellikler taşır ve insanları tutsak edip yeraltında zincirlerle bağlar. Herşeyi bilme ve gizli ilimlere sâhip olma özelliği ister iyicil, ister kötücül olsun devam etmektedir. Büyülü ilaçlar yapar. Tılsımlar hazırlar. Bu nitelikleriyle doğruluğa hizmet eden Koca kavramının tam tersi özelliklere sahiptir. Küp Karısı adı verilen bir kadın küplerde yaşar veya küpe girerek kaybolur. Küp ana rahmini ve toprağı sembolize etmektedir. Urartuların küp mezarları akla gelmektedir. Aksaçlı karılar bahşılara görünüp ona davul verir ve şamanlık yapmaya başlamasını sağlar. Bu kadın, doğum yapan gebelere de yardım eder. Beyaz saçlı bu kadın kış mevsiminin simgesidir. Yedi ırmağın ötesindeki, yedi dağın gerisinde yedi tılsımın içinde oturup "Öt Kirmenini" (Zaman Eğirmenini) döndürür. O kirmeni döndürdükçe zaman akıp gider. Karı sözcüğü halk dilindeki argo kullanımın aksine geleneksel edebiyatta olgunluk bildiren olumlu anlamlar içerir. Sözcük (Kar) kökünden türemiştir. Yaşlı demektir. Yaşlanmak, beyazlamak, saçları ağarmak anlamı vardır. Karımak fiili de yaşlanmak anlamını bildirir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Göktürk YazıtlarındaTürk Halk Edebiyatı Unsurları, Ebru Şenocak
- Çukurova Masalları, Berat Alptekin



Aksaçlı

Aktu

[Azəricə: **Axtu**]

Aktu – Türk ve Altay mitolojisinde İyilik Tanrısı. Kötülüğe dair içinde hiçbir duygu yoktur. Kendisine bağlı olan diğer iyilik ilahları Aktular olarak çoğul biçimde kullanılır. İyilik tanrılarıdır. Fin (Suomi) mitolojisindeki Su tanrısı Ahtı (Ahto)'yu akla getirmektedir. Göğün üçüncü katında otururlar.[1]

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Ak olan demektir. Ak renk yaratıcılığın, tanrısallığın ve soyutluğun simgesidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 571)

Dış bağlantılar

- Ahti

TSS

Akţu

Akça Han

[Azəricə: **Ağca Xan**]

Akça Han – Türk, Anadolu ve Altay mitolojilerinde adı geçen söylencesel hakan. **Ak Han** veya **Ağ Han** da denilir. (Ak Ata ile karışmaması için Akça Han biçimi tercih edilebilir.) İyiliği temsil eder.

İnsanlığı korumakla görevlidir. Ak Dağ'da yaşar. Ak bir atı vardır. Dokuz memleketi (kıtayı) idare eder. Soylu olan insanları ve hakanları simgeler. İnsanlığı korumakla görevlidir.[1] Aksoylu tabiri bu anlamda kullanılan bir sözcüktür. Anadolu'da kızı sularda boğulan Ağca Bey adlı kişinin söylenceleri anlatılır. Bu kişinin Akça Han ile aynı kişi olma ihtimali yüksektir çünkü motifler birebir örtüşmektedir. **Ak Ata ile karıştırılmamalıdır.** Yine de pek çok metinde Akça Han, Ak Ata ile özdeşleştirilmektedir. Karşıtı Kara Han'dır.

Ağca Bey Efsânesi

[Azəricə: **Ağca Bəy Əfsanəsi**]

Ağca Bey yazlarını Akdağ (Ağ/Ak Kayalar) yaylalarında geçirir. Çok istediği halde bir erkek çocuğu olmamıştır. Çok güzel olan tek kızının isteyeni çoktur fakat Ağca Bey kimseyi kızına layık görmez ve bakar ki kızını beylerden kurtarmanın yolu yoktur onu erkek kılığına sokar. Cirit, güreş, at koşturmada erkekleri geçer. Bahar gelince günün birinde sürülerini Akdağa çıkaran bir çoban herkesin uykuya daldığı dolunaylı bir gecede kavalını öyle bir üflerki, kız sese uyanır. Sese doğru gider ve görünce çobana sevdalanır ama atına atlayıp gider. Çoban il il gezer ama kızı bulamaz. Ertesi yıl yine Akdağ'a gelir. Kız Çobanın kavalını duyar duymaz atına atlayıp kaval sesine doğru gider ve çobanın yanına varır. Yıllarca bu böyle devam ederken fırtınalı bir günde kavalın sesini duyar atına atlayıp sese doğru gider ama ses her defasında değişik yerden gelmektedir. Rüzgârın oyunundan şaşıran kız atını bir sağa bir sola sürer. Kaval sesi gitgide uzaklaşmaktadır. Kız deliye döner ve Akdağın tepesine yönelir. Bir uçuruma geldiğinin farkına varmadan aşağıya Ak Irmağa (veya Ak Göle) düşer. Çoban da yiter gider, bir daha kimse ondan haber alamaz.

Bu efsâne Anadolu'da farklı biçimlerde, bazı isim farklılıklarıyla değişik yörelerde anlatılmaktadır.

Arığ Hanım

[Azəricə: **Arıq Xanım**]

Arığ Hanım – Akça Han'ın karısıdır. Temizliği, namusu ve iffeti simgeler. Beyaz giysileri vardır. **Arıl Hanım ile karıştırılmamalıdır.** Arı, saf, temiz demektir. Moğolcada da Arıhun/Arığun sözcüğü saflık anlamına gelmektedir.

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Kirlenmemişlik, eldeğmemişlik ve günahsızlık mecazen anlamın içeriğinde yer alır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 316)

Dış bağlantılar

- Sultan Gölü Söylencesi
- Akçakışla Efsânesi



Aķça Ƕan

Al Ana

[Azəricə: **Al Ana**]

Al Ana – Türk, Altay, Tatar, Yakut ve Moğol mitolojilerinde Kötülük Tanrıçasıdır. **Hal Ana** olarak da bilinir[1]. Kızıl renkli giysileri olan, kızıl saçlı bir kadındır. Kötücül ruhlar olan Albıslar kendisine bağlıdır. Çirkin, saçları dağınık, gözleri kanlı, uzun tırnaklı, uzun boylu, çok kuvvetli olarak tanımlanır.[2] Deveyle güreşebilecek kadar uzun olduğu söylenir. Bazen Albıs ile özdeş olarak düşünülür fakat aslında tüm Albısların başı ve yöneticisidir. Türk halk anlayışında de Al Ana karşılığında Al Ata şeklinde eril bir varlık bulunmaz. Fakat Moğollaradaki Gal Han (Gal Eseg "Ateş Ata") kökensel benzerlik itibariyle Ala Ana'nın yansıması olarak düşünülebilir.

Al (Hal) Kavramı

Türklerde kötülüğü, yakıcılığı, şehveti, aldatmayı ifâde eden bir anlayıştır. Kökleri târih öncesi çağlara ve hattâ Türk dilinin ilk oluşum dönemlerine kadar uzanır. Bulgar, Makedon, Sırp kültürlerine de geçmiştir. Bu toplumlarda Ala (Hala) adıyla tarım arazilerini, bağları, tarlaları mahveden yıldırımlar ve bulutlar gönderen dişi bir şeytan olarak görünür. Al adı ise Kafkas, Fars, Kürt ve hattâ Rus halk kültüründe bile karşımıza çıkar. Ermenice'de Alk (Alh) biçimindedir. Doğumla ilgili sorunlara sebebiyet veren bir varlıktır, bunların tamamında. Ermeni mitolojisinde sinirli bir hayâlet olarak yer alır.

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Aldatmak, kandırmak ve kızıl renk anlamlarını içerir. Moğolca kökünde ise Al-Hal benzeşmesine ilave olarak "Gal" (Ateş) anlamı da vardır.[3] Yine Moğolcada Halah fiili yakmak demektir.

TSS

Kaynakça

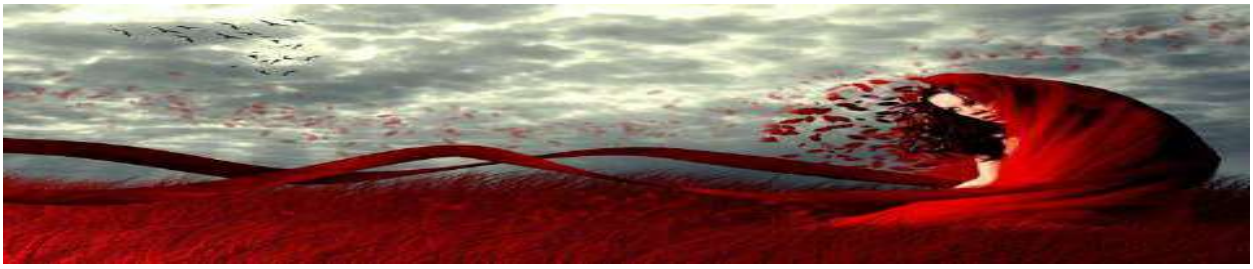
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 33)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 230)
3. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("gal")

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Al Ana)
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Hal Anası)
- Remil Aliyev: Mif ve Folklor, Yaşar Kalafat
- Türk Mitolojisinde Anne, Muharrem Kaya



Al Ana

Alahçın

[Azəricə: **Alaxçın**]

Alahçın – Türk mitolojisinde Yaşam Tanrıçasıdır. **Alahçın Hanım** veya **Alahçın Hatun** olarak anılır. İsminin önünde kimi zaman sıfat olarak Yakutça bir kelime olan "Aan" kullanılır.

Özellikleri

Yeryüzünü korur. Doğaya can verir. Yeşillik alanlarda rüzgâr olup gezer. Bataklık bölgelerde dolaşır. Doğada ne varsa hepsinin iyilik içerisinde olmasını ister. İnsanlar başka canlılara zarar verdiklerinde meselâ bir hayvanı zevk için öldürdüklerinde derin üzüntü duyar ve hattâ ağlar. Işıklı bir yüze ve ak saçlara sahiptir. **Aan Alahçın Hatun** Sahalarda (Yakutlarda) orta dünyanın (insanların yaşadığı yer katı-yeryüzünün) görüntüsü sayılan ruhtur. Ruhların en büyüğü en görkemlisi sayılır. O insanların, hayvanların, doğanın iyi olması için özen gösterir, onlara yardım eder, iyi kalplidir. İnsanlar yanlış hareket yapınca, doğayı, otu, ağaçları kırınca çok üzülür ağlar. Ulukayın ağacında oturur, düz yeşil alanlarda küçük kasırga olup gezer. Bir oğlu ve bir kızı vardır. Çocuklarının adları şöyledir:

1. **Ereke**,
2. **Cereke**[1]

Oğulları ve kızları da bitki Tanrısı ve Tanrıçası olarak yeryüzünü korur, soluklarıyla bitkilere, otlara, ağaçlara can verirler. Ağaçlar onların nefesleriyle çiçek açarlar. Bu çocuklar otun-ağaçların, bitkilerin ruhlarıdır.

TSS

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Almak fiiliyle bağlantılıdır. Alak sözü batak, balçık demektir. Toprak yaşamı simgeler. Moğolcada Alah öldürmek[2] demektir. Ve aslında ölüm yeni bir başlangıç olduğundan yaşam da demektir aynı zamanda.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 13)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("alah")

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Aan Alahçın Hatun)



Alaɧçıň

Alankova

[Azəricə: **Alanqova**]

Alankova – Türk / Moğol mitolojisinde özellikle Moğolların soyundan geldiklerine inandıkları ana. **Alanguva, Alanhova, Alangova** da denir.

Özellikleri

Ayışığından hamile kalmıştır. Gece çadırının penceresinden içeriye parlak bir ay girmiş gebe bırakmıştır.[1] Buyan Han'ın kızıdır. Babasının 41. kızıdır. Annesini eğer kız doğurursa öldürmekle tehdit eden babasından[2] korunmak için erkek kılığına sokulmuş ve öyle yetiştirilmiştir. Çok güçlüdür. Oğlunun adı Buzancar'dır. Babasından korktukları için hamile kızı annesi bir sala koyup ırmağa bırakır.

Çocuğu ırmağa bırakma motifi, Sümer ve Ortadoğu efsânelerinde de mevcuttur. Ancak burada ırmağa bırakılan çocuk değil, hamile kadının kendisidir. Tek gözü olan Duva adlı biri tarafından bulunan kız bu adamla evlenir. Bu adamdan da 12 oğlu olur. Kardeşlerinin ilk oğlunu öldürmesinden korkan annesi Buzancar'ı ırmağın kenarına götürüp suyu izlemesini ve dedesinin yurduna dönmesini öğütler. O da böyle yaparak yurduna geri döner ve daha sonra ilerleyen yıllarda Kağan olur.

TSS

Ziya Gökalp, Türk Töresi adlı eserinde Şecere-i Türkiyye'ye dayanarak "Alangova" menkıbesi hakkında şu bilgiyi verir: *"Alangova adlı bir melikenin çadırına, gökten yeşil gözlü bir ilâh iner. Alangova bundan gebe kalır. Kayı sülâlesi bunun iki oğlundan ürer."* [3]Ziya Gökalp'ın bu manzumeyi yazarken "Şecere-i Terakime" den de yararlandığı görülmektedir.

Etimoloji

(Al) kökünden gelir. Alan (Alun) ve Guva (Gova/Kuba) sözcüklerinin birleşmiş biçimidir. Moğolca kökenli bir sözcüktür. Guva geyik demektir,[4] ayrıca güzellik anlamı da vardır. Alan sözcüğü ışık, nur manalarına geldiği gibi ormanlık araziyi belirtir. Işığın Geyiği veya Işık Güzeli gibi bir çeviri yaklaşık olarak anlamını ifâde edebilir. Ala (karışık renkli) sözcüğüyle de bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 43)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 413)
3. ^ Gökalp, Türk Töresi, s. 75
4. ^ Türkçe İnsan Adları, Orhan Güdül Kutalmış ("Alanguva")

Dış bağlantılar

- Moğolların Gizli Tarihi - Cengiz Han'ın Soykütüğü, Tuncer Gülensoy
- Alankova



Alañķowa

Alasığın

[Azəricə: **Alasığın**]

Alasığın – Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde Kutsal Geyik. Değişik Türk lehçe ve şivelerinde **Alageyik (Alakeyik, Alakiyik)** veya **Alabolan (Alabulan)** ya da **Alabuğa (Alabuğu)** olarak da bilinir. Moğollar ise **Kubamaral (Govamaral, Guvamaral)** derler. **"Gökgeyik / Kökgeyik"** tabiri de kullanılır. Yalnızca **"Sığın"** olarak da ifâde edilir.

Türk kültüründe Sığın (Geyik)

Kutsal bir hayvandır. Bazen erenler alageyiğe dönüşür. Kimi zaman Göksığın olarak da adlandırılır. Bazı Türk ve Moğol boyları, soylarının bu kutlu varlıktan türediğine inanırlar. Çoğu zaman soyun bir kolu Gökkurt'tan, diğer kolu ise Gökgeyik'den gelmektedir. Geyik sürülerinin başında bulunup idare eden kurtlara da Gökgeyik denilir. Geyiklerin boynuzları kamların en önemli simgelerindendir. Kubamaral dokuz boynuzlu, boynuzları dokuz budaklı olarak betimlenir. Bozkurt gökyüzünü temsil eder. Alageyik ise yeryüzünün simgesidir. Macarların (Hungarların) ataları da bir geyiği izleyerek denizi geçmişler ve bu denizin ortasındaki yarı bataklık bir adada türemişlerdir.

Anadolu ve Asya halılarında ve kili desenlerinde Geyik motifine resim veya sembol olarak sıklıkla rastlanır. Anadolu'da alageyiği kovalayan ve kaybolan avcı motifi masallarda ve türkülerde sıklıkla görülür. "Geyik de çekti beni kendi dağına." (Anadolu Halk Türküsü). Yine bir Macar efsânesinde Hunların ve Macarların ataları olan Hunor ve Magor adlı iki avcı bir geyiği kovalarken bataklıkta kayboluyorlar ve orada kayıp soylu kızları bularak onlarla evleniyorlar. Bir başka efsânede Türklerin ataları hayatlarını bir mağaranın içinde sürdürmekteydiler. Her gün güneş batınca Deniz/Göl ruhu, ak geyik (buğı)[1] şekline giren kocasını deniz altına götürüp, sabah olunca denizden çıkarır. Öküz başlı, at kuruklu olarak tasvir edilir.

Alasığın, kutlu bir hayvan olarak erenlerin veya ozanların yanında yer alırlar: *"Yaramı sarsınlar şehitler ile / Kırk yıl dağda gezdim geyikler ile"* (-Pir Sultan Abdal)

Etimoloji

- **Alasığın:** Ala (karışık renk) ve Sığın (geyik) sözcüklerinin bileşik biçimidir.
- **Kubamaral:** Kuba (ala renk, boz renk) ve Maral (geyik) sözcüklerinin bileşik biçimidir. Moğolca kökenli bir isimdir. Kuba/Kuva/Huba/Huva sözcüğü Türkçe ve Moğolcada soluk renk anlamı ifâde eder.[2]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 570)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 575)

Dış bağlantılar

- Sıgun
- Alageyik Efsânesi



Alasıoɣın

Alaz Han

[Azəricə: **Alaz Xan**]

Alaz Han – Türk ve Altay mitolojisinde Ocak Tanrısı. **Alas Han** olarak da bilinir. Evlerdeki ateşi korur. Evcil hayvanların da koruyuculuğunu yapar. Ocak ve içindeki ateşi kutsaldır ve ona saygılı davranılmalıdır. Aksi takdirde Alas Han kızarak yangın çıkartır. Türklerde gökyüzü büyük bir çadır olarak düşünüldüğü için, ev tanrısı olan bu ruh, yeryüzünün sıcaklığına da müdahale eder. Ülker burcunun altı yıldızı göğün altı deliğidir ve oradan sıcak hava üfler. Böylece yaz gelir.

Etimoloji

(Al/Yal) kökünden türemiştir. Ateş, alev demektir. Yalaz, yalazlanmak sözcükleriyle bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Alaz Ƕan

Alazlama

[Azəricə: **Alazlama**]

Alazlama – Türk ve Altay halk kültüründe Ateş Tedavisi. **Yalazlama** (diğer bazı Türk dillerinde **Alaslama** veya **Yalaslama**) olarak da bilinir.

Anlam ve Uygulama

Hastalıkları ateşle tedâvi etmek demektir. Albastı (Al/Hal/Gal yâni "Ateş" anlamı da dikkate alınarak) ve Alaz Han ile bağlantılı olduğu açıktır. Belki de Alaz Han'ın yardımı istenmektedir. Tören başlarken Alaz! diye bağırılması bunun açık bir göstergesidir. Alaz kelimesinin "Âmin!" ile eşdeğer olduğu da öne sürülen başka bir görüştür. Kırmızı bir bez parçası yakılıp hastanın etrafında dolaştırılır. Ateşin temizleyici ve sağaltıcı bir varlık olduğu inancının bir sonucudur bu durum. Alazlama işlemi akşam karanlığında yanan ilk ışıkla birlikte başlatılır. Bir şeyin üzerinden alev geçirmek demektir. Cansız nesneler aleve tutulur. Canlı varlıkların ise simgesel olarak, değmeyecek bir mesafeden üzerinden geçirilerek dolaştırılır. Ateş, kötü ruhları korkutur ve onları kaçırır. Yıldırım çarpmış ağacın yanan parçalarıyla evin tütsülenerekj kötü ruhların kovulmasına Arçı adı verilir.

Alazlama, bazı Türk boylarında geniş bir şekilde yayılmış olan bir tören şeklidir. "*Al*" sözcüğüyle aynı kökten olma fikri, araştırmacılarda, "*Al*" ruhunun, ateşle bağlantısı olduğu kanaatini uyandırmıştır. Altay ve Yenisey şamanları, törenin başlama zamanında, "*Alaz*" diye bağırırlardı. Alaz'ın Sâmi dilindeki anlamı, "*Âmin*" demektir.[1] Başkurtlar ve Oğuzlardaki "*Alazlama*" töreni, kırmızı bir bez parçası yakılıp hastanın başının etrafında, "*alaz alaz*" diye dolaştırılarak yapılır. Bu daha çok bir tedâvi şeklidir. Altay ve Yenisey Türklerinde ise merasim başlayacağı zaman şaman, Ardıç ve kutsal bir başka ağacın parçasını duman içine atıp yakar. Anadolu Türklerinde "*Alazlama*", kızgın demirle dağlamak anlamına gelir. Anadolu uygarlıklarına dair araştırmalar, onun eski Şamanizm ve ateş kültü ile derin bağlantılı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Burada da "*Alazlama*" bir tedâvi şeklidir. Anadolu'nun bazı yerlerinde, "Alazlama" akşam karanlığında yanan ilk ışığa bakılarak yapılır. Azerbaycan şivelerinde, hastalanmak anlamında kullanılan "*Alızdamak*" sözü de "*Alazlama*" dolayısıyla da "*Al*" ruhuyla bağlantılıdır.

Etimoloji

(Al/Hal) kökünden türemiştir. Alaz sözcüğü ateş, alev demektir. Kırmızılık ve kandırma anlamları vardır, belki de kötü ruhların kandırılmasını ifâde ediyor olabilir mecazen.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 36)

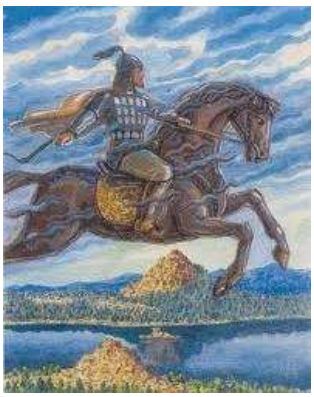
Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Alazama)

Alazlama

Alaş Han

[Azəricə: **Alaşa Xan**]



Alaş Han – Kazak mitolojisinde söylencesel hakan. **Alaşa Han** da denilir. Alaş boyunun kurucusu ve Kazakların atası olarak kabul edilir. Diğer Türk boylarınca da büyük saygı gösterilir. İslâmiyet öncesi Türklerin savaşırken Alaş! Alaş! diye bağırdıkları bilinmektedir. Alaş Han'ın oğlunun adı Kazak Han'dır. Türbesi (Alaşa Han Kümbeti) Kazaklarda kutsal bir ziyâret olarak kabul edilir.[1] Alaş Han hakkında birçok rivâyet vardır. Bunlardan en çok bilineni, yüzlerce yıl evvel otuz iki kabîleye hâkim olan Arıstan Han ile ilgilidir. Bu han savaşta esir düşmüş güzel bir kıza âşık olur ve evlenir. Ondan vücûdu alaca renkli bir çocuğu olduğu için bunu kötü bir durum olarak algılar. Oğlunu Sirderya nehrine bırakır ve çocuğu olmayan bir balıkçı bulup evlat edinir. Bedeninin alaca olmasından dolayı ona "Alaş" (ya da Alaşa) adını verirler.[2] Bu çocuk çok kahraman ve cesur olur, ünü çok kısa bir zamanda her yere yayılır. Bunu duyan Arıstan Han, oğlu Alaş'a üçyüz adam verir. Bu üç yüz kişiyle dolaşan Alaş, çevresindeki halkları emri altına alarak güçlenir ve Kazaklar onun soyundan türer.

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Alan (ülkeler ele geçiren) demektir. Kazakçada ulus (millet, kavim) demektir ve Kazaklarda Altı Alaş bulunur.

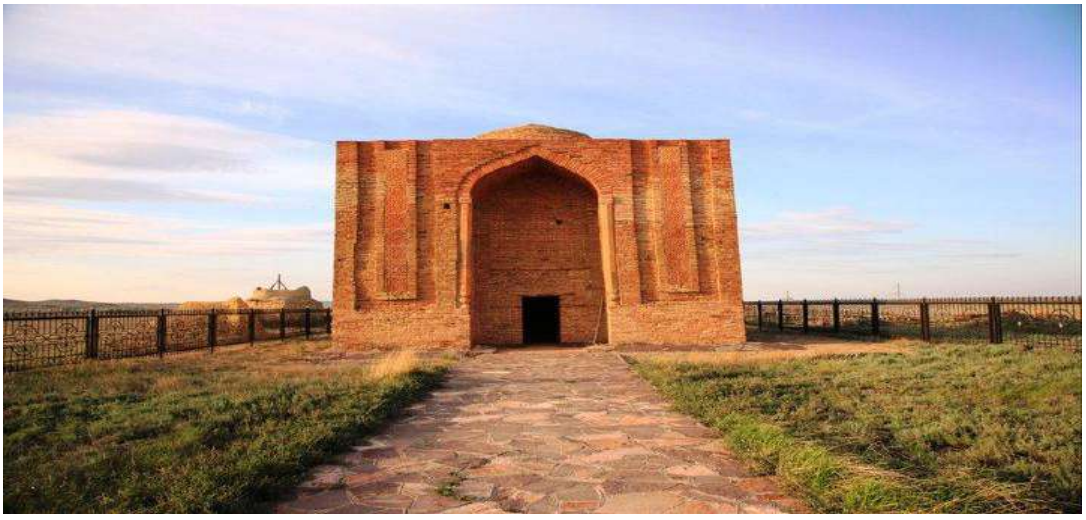
TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Қарағанды. Қарағанды облысы: Энциклопедия: Атамұра, 2006. **(Kazakça)**
2. ^ Kazak Kültürü, Jardenbek TAFİYA



Alaş Ḫan

Albastı

[Azəricə: **Albasdı**]

Albastı – Türk ve Altay mitolojilerinde bir çeşit kötü ruh ve onun neden olduğu ruh çarpması. Albıs'ın (veya Alkarısı'nın) neden olduğu ruh hastalığı.

Özellikleri

Albastı bir varlığın adından daha ziyade, neden olduğu hastalığı ifâde eder. **Alvastı** veya **Alpastı** da denir. **Albasmak** (bazı Türk dillerinde **Alvasmak, Alpasmak**) fiili ile de kullanılır. Bu fiil Albastı olmak anlamına gelir**. Almastı, Halmastı** söyleyişine de rastlanır. Albastı olan kişiye Albıstar adı verilir. Boğucu sıkıntı. Sara hastalığı. Lohusahummaması denilen ve yüksek ateşle ortaya çıkan, temizliğe dikkat edilmediği için meydana gelen hastalık. Bunlara bağlı baygınlık. Bir çeşit korku halidir.

Gebe kadın kan kaybetmeye başladığında değişik varlıklar görmeye başlar. En çok korktuğu şey gözünün önüne gelir. Bunun sonucunda bazen bayılır. Alkarısı o esnada göğsüne dizleriyle çökerek soluğunu keser. Hattâ ölüme bile neden olabilir.[1] Gebe kadın yiyemez, içemez, nefesi daralır. Bu durumdan kurtulması için "Al Ocağı"na götürülür. Bu yer genelde kutlu bir mekândır ve bir evliya mezarıdır.

"Kulbastı" biçimiyle de Adıge diline geçmiştir. Albastı ve Kulbastı ayrıca isimleri farsça kökenli olan Aleybanı (Alyabani) ve Kuleybanı (Gulyabani) adlı varlıkları da akla getirmektedir. Aleybanı, Albastı'nın Fars kültürüyle etkileşiminin bir ürünüdür. Aynı şekilde Gulyabani de, Kulbastı (Gulbastı)'nın bir yansımasıdır. Ayrıca Udmurt ve Mari dillerinde de Alvasta ve Alvastı olarak yer almaktadır.[2] Al Ana ile de bağlantılı görünmektedir.[3]

Albanlar

[Azəricə: **Albanlar**]

Alban – Türk ve Yakut mitolojisinde kötü ruhlardan bir gruptur. Albastı ile bağlantılı varlıklardır. Çok kötü isimleri ve çok kötü yüzleri vardır. İntihar etmiş insanların ruhlarından meydana gelirler.[4] Türk kültüründe intiharın hoş görülmediğinin en açık örneğidirler. Ters dönmüş gözleri, yukarıya kalkık olarak uzayan saçları vardır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

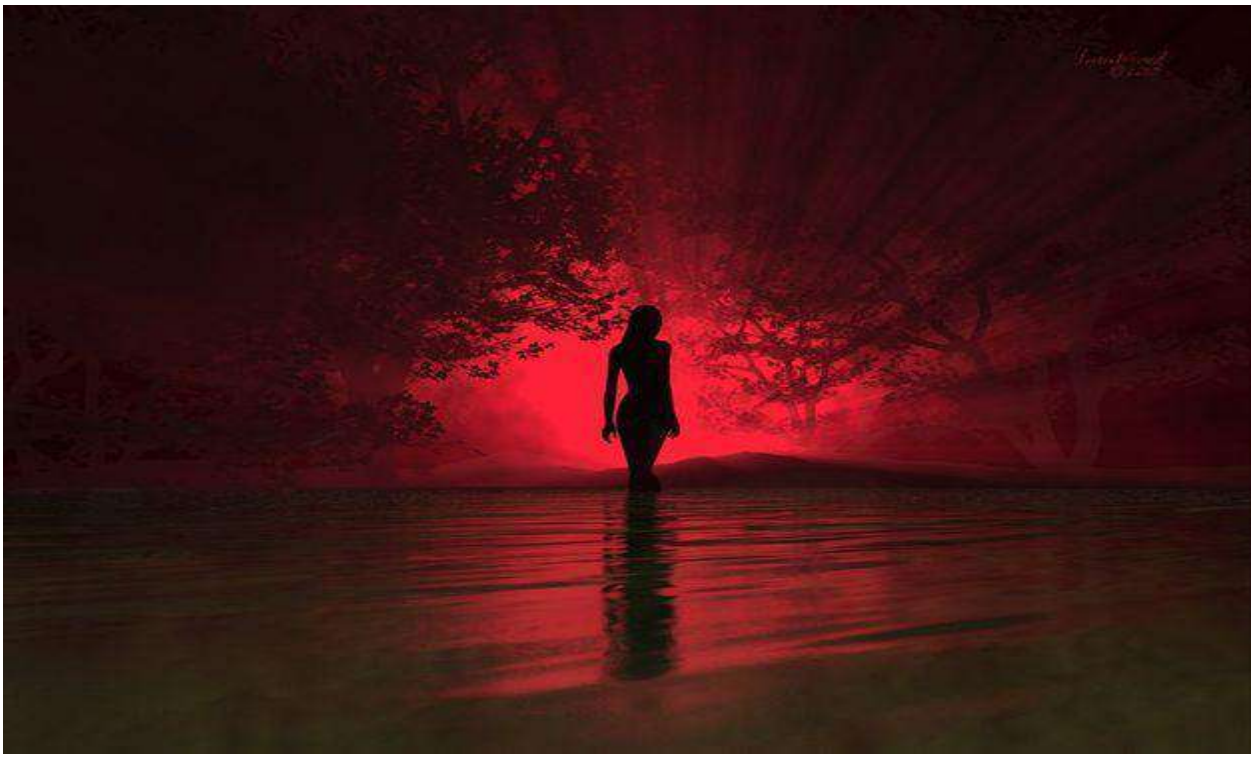
1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 300)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 38)
3. ^ Özhan Öztürk, Karadeniz Ansiklopedik Sözlük, Heyamola Yayınevi (Cilt-2, Sayfa-55)
4. ^ SibiryaTürklerinde Mitoloji, Naciye Yıldız

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca PDF
- Şamanizm
- Türklerde Tabiatüstü Varlıklar, Ayşe Duvarcı
- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova
- Albastı
- EskiTürklerde Albastı

Ayrıca bakınız

- Kulbastı
- Karabasan



Albaştı

Albıs

[Azəricə: **Albıs**]



Albıs – Türk ve Altay halk inancında ve kültüründe Cadı anlamına gelir. **Albız, Albas, Alpas** ve Moğolcada **Almas,** Anadoluda "**Alkarısı**" olarak da bilinir. Albastı'ya neden olan kızıl renkli kötü varlık.

Özellikleri

Çirkin, saçları dağınık, gözleri kanlı, uzun tırnaklı, uzun boylu, çok kuvvetli olarak tanımlanır. Deveyle güreşebilecek kadar uzun olduğu söylenir. Kızıl elbiseler giyer. Kimi anlatılarda bir küpün içine girerek orada yaşar. Bazen de ırmak kenarlarındaki ıssız bölgelerde veya içi boş ağaç kovuklarında yaşadığı söylenir. İri gözlüdür. Çok fazla sayıda ağır, demir takıları vardır. En sevdiği şey atların yelesini örmektir. Yakalamak için elbisesine veya kendisine iri bir iğne saplamak gerekir. Demirden ve demircilerden korkar. Lohusalara musallat olur ve ölümlerine sebebiyet verir. Korunmak için Lohusaların odalarında demir eşya bulundurulur. Kötülük yapmaktan zevk alır. Yaptığı kötülükler Albasmak tabiri ile anlatılır. Ayakları ters olarak betimlenir. Kendisiyle konuşan kam ne derse tersini yapar. Kuyuya girerek kaybolur. Bazen de iğne batırılınca su olup bir kuyuya doğru akar. Uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak gezen, göğüslerinden birini geriye atmış, tepesinde gözü olan çok çirkin, al gömlek giyen bu yaratık, bazan denizden çıkan ve yalnız bırakılan çocukları çalarak dalgaların dibindeki evine götüren bir kadın olarak tasarlanmaktadır. Gökçe Munçuk (Mâvi Boncuk)'tan çok korkar, ki Nazar Boncuğu kavramının kökeninde bu anlayış yatar. Moğolca anlamı küp içine girmeyi de içerir.[1] Buna bağlı olarak küplerin içinde saklandığı da düşünülür. Ağzında sihirli bir taş olan bir kuş kılığına girebilir. Öleceğini anladığında kendini yaralar ve akan kanından bir süre sonra yeni bir Albıs doğar. Çeçen diline "Almaz" olarak geçmiştir. Türklerdeki "Hal Ana" ve Moğolca "Gal Ana" (Ateş Ana) tamlamasıyla da bağlantılıdır. Sümerlerdeki Al Tanrısı ile de ilişkilidir. Bulgarlarda şeytan Ala olarak adlandırılır. Sümerlere göre insanların göğsüne zarar vermekte ve soluğunu kesmektedir ve bela yaymaktadır. Hıbılık adı verilen bir varlık da Albıs'ın özelliklerini taşır. Ayrıca Kızıl Albıs olarak da bilinen bu varlığın iki türü daha vardır [2]; Sarı Albıs ve Kara Albıs.

1. **Sarı Albıs:** "Sarısaç" olarak da bilinir. Sarışın bir kadın görünümündedir. Kötülükte Kızıl Albıs'a göre biraz daha düşük seviyededir. Ölümcül değildir. Keçi veya Tilki donuna bürünebilir. Sarı giysiler giyer. Sarıhummaya neden olur. Şarlatanlık yönü ağır basar, daha hoppa ve oynaktır. Kandıracağı kişiyi cilvelerle kendisine çeker. Dünyadaki en güzel kadından daha güzel bir görünüşe sâhip olabilir. Şehvetli ve açgözlü bir karakterdedir. Oluşturduğu hastalık "Sarı Basmak" tabiriyle ifâde edilir.
2. **Kara Albıs:** "Karasaç" olarak da bilinir. Esmer, koyu tenli bir kadındır. Daha ağırbaşlı ve ciddi bir görünüme sahiptir. Ancak daha aldatıcı ve baştan çıkarıcıdır. Verdiği zararlar Kızıl Albıs'a göre daha ölümcüldür. Nadiren rastlanır. Kara giysiler giyer. Karahummaya neden olur. Çakal veya sırtlan kılığına girebilir. Oluşturduğu hastalık "Kara Basmak" tabiriyle ifâde edilir. Ve bu durum kâbuslarla da ilgilidir.

Hıbılık

[Azəricə: **Xıbılıx**]

Hıbılık – Türkiye'nin bazı yörelerinde yaşayan insanlara göre, görünüş olarak Alkarısı şeklinde olan kötücül bir varlık. **Gıbılık** da denir. Ancak "Hıbılık"ın Alkarısı'ndan bazı farkları vardır. Alkarısı sadece yeni doğum yapmış kadınları rahatsız eder. Oysa hıbılık kadın-erkek hiç kimseye rahat vermez. Hıbılık genellikle yalnız kadın görünüşündedir ancak erkek görünüşlüsü de vardır. O, yanına gittiği kişinin göğsüne çöker ve nefesi kesilip ölene kadar boğazını sıkar. İnanışa göre, hıbılık, onu yakalayan birine bol bol altın verir. Bazı yörelerdeki görüşlere göre, hıbılık uykudayken insanların üzerine çöken kötü ruhtur. Hıbılık kimi basarsa, o insan yerinden kıpırdayamaz, dili tutulur ve ter basar. "Hıbılık", uğradığı insanın gözüne kedi şeklinde görünür. "Hıbılık"ın başında sihirli bir börk (şapka) vardır. O şapkayı ele geçiren kişinin zengin olacağına[3] inanılır.

Alcı

[Azəricə: **Alçı**]

Alcı – Eski Türklerde, yeni doğum yapmış lohusa kadınlara musallat olan Alkarısı denilen kötü ruhlar taşıyan kadını kovarak, yeni doğum yapmış kadınları albasmasına karşı koruyan kişilere denirdi. Şaman inancına göre Alkarısı yeni doğum yapmış lohusa kadınlarda Albasması denilen hastalığa neden olurdu. İşte bu Alkarısını kovan kişilere Alcı denirdi. Türkler Anadolu'ya göç edince Alcı'lar da Anadolu'nun çeşitli yörelerine bu göçler sırasında yerleşmişlerdir. Zaman içinde adları "alcu", "alcılı", "alculu" şekilde değişime uğramıştır. Bir kısmı Alevî, bir kısmı Sünni mezhebe sahiptir. Pörnek aşiretine bağlı Türkmen boyudur.

TSS

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Aldatmak, kandırmak ve kızıl renk anlamlarını içerir. Moğolca kökünde ise Al-Hal benzeşmesine ilave olarak “Gal” (Ateş) anlamı da vardır[4]. Yine Moğolcada Halah fiili yakmak demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 56)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 300)
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 237)
4. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("gal")

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Almas-Almıs)

Albız

Aldacı

[Azəricə: **Aldaçı**]

Aldacı – Türk ve Altay mitolojisinde Ölüm Tanrısı. **"Aldaçı Han"** olarak da bilinir. Yeraltı tanrısı Erlik'in insanların canını alması için yeryüzüne gönderdiği[1] ve onun elçisi olduğuna inanılan kötü ruh. Ölüm meleği. İslâmiyet sonrası Azrail ile özdeşleşmiştir.

Özellikleri

Bu inanç Türklerin başka dinlerin etkisinde kalmalarıyla oluşmuştur. Uzun kara giysileri ve kara bir atı vardır. Görünümü heybetli ve korku vericidir. Geçtiği yerlere korku salar. Yönettiği ölüm ruhlarına da Aldaçılar adı verilir. Altaylılara göre ölü bir evden çıktıktan sonra Aldacı denilen kötü ruhlar evde kalır. Bunun için o evden yedi gün dışarıya eşya verilmez ve içeriye de alınmaz. Ev, yedi gün sonra temizlenir ve ancak sonrasında o eve girilip yemek yapılır.

Ölüm ve Aldacı

Ölüm, bir varlığın canlılığını yitirmesi, ruhun bulunduğu bedeni dönmemek üzere terketmesi şeklinde açıklanır. Türklerde ruhun insan bedenini uyku halindeyken ya da hastayken de terkettiği düşünülürdü. Tinin (ruhun) bu hareketli kısmına Süne adı verilir. Aldacı ise tinin hareketsiz kısmını (Sür) alarak götürür ve yaptığı bu yolculukta kendisine eşlik eder. Eski Türkler ölümün bir son olmadığına, ölümden sonra yaşama ve ahirete inanırlardı. Sonbahar ise doğanın ölümü demektir. Ölüm bilinmezlik ve gizemdir. Türklerde ölümle ilgili pek çok gelenek vardır. Örneğin ölen birinin ardından yas tutulurken, ölünün kıyafetleri ortaya yığılır ve fakir fukara bunlardan istediğini alır. Bu kıyafet yığınına "Soyha" adı verilir.

TSS

Özen Han

[Azəricə: **Özen Xan**]

Özen Han – Türk mitolojisinde ruh tanrısıdır. Ösen Han da denir. Aldacı'nın emrindeki bir ruhtur. İnsanların ruhlarını alır. Öz, Ös sözcükleri ruh, can anlamına gelir. Ös Moğolcada ise intikam demektir (Türkçe Öç). Bu durum ölümün yaşamdan intikam alması gibi bir anlamsal bağlantıyı çağrıştırır.

Azrail

[Azəricə: **Əzrail**]

Azrail – Otadoğu kökenli dinlerin Kutsal kitaplarında (İncil hâriç), İbranilerde, İslam Teolojisi ve Sihizmde "ölüm meleği"nin adıdır. Azrail, Azrael, Izrail, Azrin, Izrael, Azriel, Ezraeil, Azraille, Azryel, Ozryel, veya Azraa-eel olarak değişik şekillerde telaffuz edilir. İsmin Süryanice veya İbranice olduğunu söyleyenlere göre Azer ve el veya îl kelimelerinden oluşan bir terkiptir ve Allah'ın kulu manasına gelir.[2,3] Aslının Arapça olduğunu söyleyenlere göre ise a-ze-ra ve el (îl)kelimelerinden oluşmuştur ve manası da güçlü kuvvetli demektir.[4]

Azrail, İslam dinindeki dört büyük melekten biridir. İnsanların canını almakla görevlidir. **Azrail**, Kur'an ve sahih hadislerde, **melekül-mevt** (ölüm meleği) şeklinde de anılmıştır. (Secde Suresi: 11) Allah'ın kendisine verdiği emirle canlıların ruhlarını almakla görevli olan ölüm meleği için

Kur'an ve Hadislerde ***Melekü'l-Mevt*** (ölüm meleği) terimi kullanılmaktadır. Azrail, islamda Allah'ın emrindeki öteki melekler gibidir. Dört büyük melekten birisidir. O yalnızca kendisine verilen emri yerine getirir ve eceli tamam olmuş kulların ruhlarını alıp bu ruhu isteyene götürür. Onun emrinde de bazı melekler vardır. Bu melekler de kendilerine Allah tarafından ulaştırılan emirleri yerine getirirler. Rivâyete göre Ölüm meleği Musa'ya ruhunu alması için gönderilir. Musa, melekul mevt'e tokat atıp bir gözünü çıkarır. Melekul mevt Rabbine dönerek: "Beni öyle bir kula gönderdin ki, ölümü istemiyor." Der. Allah O'na gözünü iade eder. [5,6]

Etimoloji

(Al/Hal) kökünden türemiştir. Almak veya aldamak (kandırmak) kökünden gelir. Altaçu kandıran, hile yapan demektir. Aldah fiili Moğolcada kayebetmeyi[7] belirtir. Alda sözcüğü Eski Altay ve Moğol dillerinde anlamak, kavramak (Tunguz dillerinde ise Aldan biçimiyle) derinlik anlamları içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 40)
2. ^ Kurtubî, tefsir, 2/39
3. ^ Alusi, ruhul-meanî, 15/499
4. ^ Askalanî, Ahmed b. Ali, El-imtinâ bi'l-erbaîne'l-mütebâyinetü's-sima', 1/110
5. ^ Sahihi Buhari, 2/113 ve 4/191
6. ^ Sahihi Muslim 4/1843
7. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("aldah")

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca PDF
- AltayTürkçesinde Ölüm Kavramı, Figen Güner DİLEK PDF



Aldaçı

Alıgan

[Azəricə: **Alıqan**]

Alıgan Han – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Güney Tanrısı. Moğollarda 99 Güney Tanrısının[1] başıdır. **Algan Han** olarak da bilinir. Moğollarda Budizmin etkisiyle birincil yön Doğu olarak değil Güney olarak yer almış olmalıdır. Alığ Han ile de bağlantılı olması muhtemeldir.

Etimoloji

(Al) kökünden türemiiştir. Almak ve körlük anlamı içeriyor olabilir. Moğolcada Alh ve Aluka sözcükleri çekiç[2] anlamı taşır ve bu kelimelerle bağlantılı olması muhtemeldir.

Yönlere Göre Tanrılar

Özellikle Moğol ve Buryat mitolojisinde yönlere göre gökteki tanrıların sayısı ve başlarında bulunan tanrılar şu şekildedir:

Alıgan Han – 99 güney tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi Usan Han'dır.)
Sargay Han – 88 orta (merkez) tanrısının başında bulunur.
Sogto Han – 77 kuzey tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi Tatay Han'dır.)
Atay Han – 44 doğu tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Mayas Hatun'dur.)
Hürmüz Han – 55 batı tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Manzan Hatun'dur.)

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Strange Names of God, Sangkeun Kim, China **(İngilizce)**
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("alh") **(İngilizce)**

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi (Aligan) **(İngilizce)**
- The Gods of Turks (Tengri, The Sky God) "99 Gods" **(İngilizce)**

Alıɢan

Alığ Han

[Azəricə: **Alığ Xan**]

Alığ Han – Türk ve Altay mitolojisinde Körler Tanrısıdır. Bir dağ ruhudur. Kör bir ihtiyardır. **Alı Han (Alı Xan)** veya **Alu Han (Alu Xan)** olarak da bilinir.

Özellikleri

Köroğlu destanındaki Kör Ata motifinin arkaik varyasyonudur. Dağlardaki at sürülerini korur. Kanatlı atlar yüzünden kör olmuştur. Köroğlu'nun babası da bir at nedeniyle bulunduğu yörenin beyi tarafından kör edilmektedir. Beye hediye edilen bu at kötü görünümü nedeniyle babanın gözlerine mal olur. Fakat daha sonra bir ahırda güneş görmeden kırk gün bekleyince, sıra dışılığı ortaya çıkar. Çünkü bu aygır Sudan Çıkma'dır. Baba rüyâsında oğlunun kordan (ateşten) doğacağını görür. Bu bir sınavı simgelemektedir. Köroğlu'na ozanlık yeteneğini, savaşçılığını ve atını veren de odur. Dağlarda yaşar. Koşabulak'ı (İkiz Pınar'ı) korur.[1] Bu pınar'ın suları kutsal ve gençlik (veya ölümsüzlük) vericidir. Bu ölümsüzlük en azından mecazen geçerli olmuş ve Köroğlu adı hep yaşamıştır. Bir görüşe göre, İslam sonrası Türk toplumunda Ali'nin önemli bir yer edinmesi bu ad benzerliğinin bir sonucudur. İslam öncesi Türklerde zaten yaygın olarak kullanılan Alı/Alu şeklindeki bir isim mevcuttur.[2] Örneğin Alu Beşe (Ali Paşa) adlı ozan her iki isimle de tanınmaktadır. Ali'nin yiğitliği, savaşçılığı, iki dilli kılıcı Türk kültüründe büyük ilgi çekmiştir. Gerçekten de Köroğlu'nun adı Ali'dir. Moğolların 99 Güney Tanrısı Alıgan ile de bağlantılı olması muhtemeldir. Sokor/Sokur/Sohar/Hokar sözleri kör demektir ve masallarda bu adla başlayan varlıklara rastlanır. Sümerlerde ise Alu adlı ölümcül bir varlık bulunur. Yaşar Kemal'in İnce Memed adlı yapıtında yer alan ve dört kitabın sonunda da benzer cümlelerle yamacındaki çakırdikenliğin üç gün üç gece yanışı, yanan dikenlerden çığlığa benzer seslerin gelişi anlatılan dağın adı Ali Dağı'dır. Bu olay şu cümleyle ifâde edilmektedir kitapta:

> *"Bu ateşle birlikte de Alidağın doruğunda bir top ışık patlar. Dağın başı üç gece ağarır, gündüz gibi olur."* [1]

Anadolunun değişik bölgelerinde Ekiz (İkiz) Oluk veya çeşmenin çift olduğunu belirten pınarlar vardır. Ve o yörede önemi bulunur. Örneğin bir rivâyette birbirine sarılarak donup ölen iki kardeşin (veya anne ile çocuğun) gözyaşlarından meydana geldiğine dair bir söylencesi vardır.

Alı/Ali İnancı

"Ali" efsânelerinin ve Alevilik inancının oluşumunda mitolojik yapılanmalar önemli bir rol oynamıştır. Bu, eski Türk inancına oldukça yakınlaşan Alevî inançlarında açık bir şekilde görülür. Pelio'nun görüşüne göre, Türklerde İslâmiyet'ten önce "Alı" adı vardır, daha sonra bu adı "Ali"ye çevirmişlerdir. Azerbaycan aşk hikâyelerinin kahramanlanna Buta (Bade) veren, onları hak âşığına çeviren de çoğu zaman "Ali"dir.[3]

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Alev ve alınmış (gözleri alınmış) anlamları içerir. Çünkü eskiden gözler ateşle dağlanarak kör edilirdi. Gözün alazlanması da aynı anlama gelir. Gerçekten de Köroğlu'nun babasının gözleri böyle kör edilmiştir. Moğolcada Alı/Ali "kim?" demektir[4] ve bilinmeyen tehlikeli varlıkları çağrıştırır. Alı/Ala kökü Eski Moğol ve Altay dilleriyle Tunguz dillerinde bilmek, bilgili olmak anlamı taşır. Moğolcada Alı fiili bilmeyi anlatır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 48)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 231)
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 52)
4. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("ali")

Alıntılar

- [1]↑ İnce Memed 1-2-3-4, Yaşar Kemal

Dış bağlantılar

- İkiz Oluk Söylencesi
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Alı Kişi)
- Alu Beşe

TSS



Alıoŋ Ϳan

Alkarısı

[Azəricə: **Alqadın**]



Alkarısı – Türk, Anadolu ve Altay halk inancında lohusa dönemindeki kadınlara ve atlara musallat olduğuna inanılan[1] yaratıktır. Efsânenin temeli Şamanizm'e kadar uzanır.[2] İnanışa göre lohusaların ve yeni doğmuş çocukların ciğerleriyle beslenir. Alkarısından korunmak için çeşitli çarelerin olduğuna inanılır. Lohusa kadını yalnız bırakmamak, ışıkları sürekli yakmak, başucuna Kuran koymak, yüzünü kırmızı örtüyle örtmek bunlardan bazılarıdır. Albastıya neden olduğuna inanılır. Albıs adlı yaratık ile de alâkalıdır.

Aynı zamanda Lilith'e karşılık gelmektedir. Lilith'in Âdem'in ilk karısı olduğuna ve onunla aynı anda yaratıldığı için Âdem'e tabi olmayı reddettiğine ve bu yüzden lânetlendiğine inanılır.

Alcı

[Azəricə: **Alçı**]

Alcı – Eski Türklerde, yeni doğum yapmış lohusa kadınlara musallat olan Alkarısı denilen kötü ruhlar taşıyan kadını kovarak, yeni doğum yapmış kadınları albasmasına karşı koruyan kişilere denirdi. Şaman inancına göre Alkarısı yeni doğum yapmış lohusa kadınlarda Albasması denilen hastalığa neden olurdu. İşte bu Alkarısını kovan kişilere Alcı denirdi. Türkler Anadolu'ya göç edince Alcı'lar da Anadolu'nun çeşitli yörelerine bu göçler sırasında yerleşmişlerdir. Zaman içinde adları "alcu", "alcılı", "alculu" şekilde değişime uğramıştır. Bir kısmı Alevî, bir kısmı Sünni mezhebe sahiptir. Pörnek aşiretine bağlı Türkmen boyudur.

TSS

Kaynakça

- ^ Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 34)



Dış bağlantılar

- Mitolojik yaratıklar - Albastı
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca
- Şamanizm
- Alkarısı
- Harput Efsâneleri, Meftune Güler

Ayrıca bakınız

- Albıs
- Albastı
- Al Ana

Alkarısı

Alkıma

[Azəricə: **Alqıma**]

Alkıma – Türk halk kültüründe hayırdua. Olumlu dilekte bulunma.

Tanım ve Anlam
Alkış olarak da ifâde edilir ve bu biçimiyle iki anlama gelir:

1. Bir insan için iyi temennilerde bulunma ve bu amaçla Tanrı'ya yakarma. Sözün etkileyici gücüne[1] olan inancı içerir. Eski Türk anlayışına göre söz pek çok şeyi değiştirmeye yetebilecek güce sahiptir. İyi dilekte bulunma. Karşıtı Kargımadır.

> *"Dedem Korkut gelip soylamış, görelim hanım ne soylamış: Ak bürçekli anan yeri Bihişt olsun. Aksakallı baban yeri uçmak olsun. Hak yandıran çırağın yana dursun. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eylemesin Hanım hey..."* [1]

2. Bir şeyin beğenildiğini ve onyalandığını, hoşa gittiğini gösterme. Bu beğeniyi göstermek için el çırpma. Bu davranışın iyi ruhları çağırmak anlamında unutulmuş ve yitmiş bir içeriği vardır.

F. Ağasıoğlu'na göre Yakut dilindeki "Alkış" (efsun ve yemin) ve Çuvaş dilindeki, "Ilhan" (beddua), daha çok mitolojik varlık bildiren "Al" anlamıyla ilgilidir. O, "alkış" sözcüğünün Macar dilindeki "alka" sözcüğüne olan benzerliğine dikkat çekmiştir.[1] Moğollar yine aynı anlama gelen **Örgül** (Örgöl, Ergül) sözcüğünü kullanırlar. Bu sözcük Örmek (bağlamak) fiili ile bağlantılıdır. Moğol dilinde Örgö/Ergü/Ürgü/Ürge sözcüğü yükselmek, yukarı çıkmak mânâsı taşır.

Etimoloji
(Al) kökünden türemiştir. Alkımak / Alkamak fiilinden gelir[2]. Yakarmak, övmek anlamları vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 54)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 333)

Alıntılar

- [1]↑ Kitab-ı Dede Korkut (http://www.kitapyurdu.com/kitap/46473)

Dış bağlantılar

- Alkıma Örnekleri
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Alkış)

Alkıma

Allay Han

[Azəricə: **Allay Xan**]

Allay Han – Türk ve Altay mitolojilerinde Vatan Tanrısı. **Alay Han** veya **Alıy Han** olarak da bilinir. Vatanı korur. Işıklı bir görüntüsü vardır. Karısının adı da aynıdır (Alay Toyon ve Alay Hatun olarak bilinirler). Yurduna ihanet edenlere hastalık ve bela getirir. İlk Ata olan Elley ile adında bir bağlantı vardır. Fakat aynı kişi olduklarını öne sürmek pek mümkün görünmemektedir. Halay sözcüğü de toplumsal birlikteliğin simgesel bir dışavurumudur ve aynı kelime kökünden gelir. Karısının adı da Allay Hanım'dır.[1]

Allay Hanım

[Azəricə: **Allay Xanım**]

Allay Hanım – Vatan Tanrıçasıdır. Toprak Tanrıçası olarak da görülür. Alay Han'ın eşidir. **Ağan Alay Hatun** olarak da bilinir.

Etimoloji

(Al/El) kökünden türemiştir. Dayanışma ve birliktelik anlamı taşır. Alay ve almak sözcükleriyle aynı kökten gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 35)

Allay Ƕan

Alma Ata

[Azəricə: **Alma Ata**]

Alma Ata – Türk ve Orta Asya mitolojilerinde özellikle Kazak efsânelerinde adı geçen söylencesel evliya.

Özellikleri

Bir rivâyete göre yeryüzünde ilk elma ağacını yeryüzünde o dikmiştir. Kazakistan'ın başkenti Almatı'nın adı buradan gelir ve elmalı veya elmanın yayıldığı yer demektir. Zaten bu şehrin eski adı da Alma Ata'dır. Yakın bir zamana kadar da bu şehrin adı resmi olarak da Alma Ata idi. Elmanın varlığı ilk insana kadar uzandığı için Alma Ata'nın neredeyse ilk insan ile ortak bir geçmişin ürünü olduğu öne sürülebilir. Alma sözcüğü emir kipinde olumsuz yapıda "Alma!" şeklinde de ele alınırsa, elma'nın yasak bir meyva olduğu bir kez daha anlaşılacaktır. Fakat bu yasak öteki dünyaya ait olduğu, bu dünyada ise öte âlemin tam tersi bir mantık geçerli bulunduğu için en kutsal ve en yaygın ağaç ile meyvesi elmadır.

Türk Mitolojisinde Elma

Elma, Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde kutlu bir meyvedir. **Alma, Olma, Ulma, Ulmo** olarak da söylenir. Moğolcası Alıma (Alımah)'dır. Meyvelerin anası ve atası olarak kabul edilir. Ağacının çiçekleri pembe veya beyaz açar. Çekirdekli türlü renklerde meyvası olan bir ağaçtır. Kadınla erkeğin birbirine duyduğu tensel sevginin simgesidir. Aksakallı kocanın elinden aldığı elmanın kabuğunu yiyen kısır kadın ikiz doğurur. Kızılelma için ordulara kıtalar aşmıştır. Masallarda hep büyülü elmalar vardır. Gizemli bahçelerden hep o çalınmış, üzerine türküler yakılmış, yavuklunun yanağı ona benzetilmiştir. Yunan mitolojisinde Altın Elma için kadınlar birbirlerine düşman olmuşlardır. Dünyada en çok türü olan ağaç elmadır. En çok yetiştirilen ve en çok yenen meyve de odur. Olgunlaşmayı temsil eder.

Türün tamamı, yeryüzüne Orta Asya'dan yayılmış olup Altay ve Kafkas kökenlidir. İklim ve çeşit özellikleri göz önüne alındığında yetişme alanı çok geniş olan ağacın ilk olarak K. Anadolu, G. Kafkaslar, GB. Rusya ve D. Kazakistan dolaylarında üretildiği sanılmaktadır. Kazakistan'ın başkenti Almatı'nın eski adı Alma Ata'dır ve elmanın dünyaya buradan yayıldığına inanılır. Âdem ile Havva'nın cennette yedikleri yasak meyvanın elma olduğu, yasağın ise aslında cinselliği içerdiği, bu nedenle de elmanın cinselliği sembolize ettiği iddia edilir. Yeryüzünde neredeyse her coğrafyada yetişmesi bir simgeye dönüştürmüştür ve pek çok uygarlıkta elma ile ilgili söylence ve masallara rastlanır.

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Kelimenin kökeninde; "almak" fiilinin ve meyvenin rengini simgesel olarak ifâde eden "al" (kırmızı) sıfatının olduğu bilinmektedir. (Türkçedeki elma sözcüğü alma kelimesinin dönüşmüş biçimidir.)

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Alma Ata, Ali Eriç
- The Fatherland of Apples **(İngilizce)**
- Elma

Ayrıca bakınız

- Kızıl Elma



Alma Ata

Alma Hanım

[Azəricə: **Alma Xanım**]

Alma Hanım – Türk / Moğol mitolojisinde Savaş Tanrıçası. Özellikle Moğollarda savaşçı tanrıça olarak yer alır. Türk kültüründe kadınların savaşçılığı yaygın olup, bu realite masallarda ve mitolojide de yansımaktadır. Türk-Moğol algılayışında kadın hiçbir zaman eve kapatılıp, saklanan biri değildir. Sosyal hayatta aktif rol alır. Moğol kaynaklarında Alma Hatan (Alma Hatun) olarak bahsi geçer.

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Almak fiiliyle bağlantılıdır. Kızıl Elma/Alma tabirinin Türk fetih anlayışını simgelediği dikkate alnırsa Alma sözcüğünün içeriği daha doğru olarak anlaşılabilir. Ayrıca yine almak fiilinin aynı zamanda fethetmek demek olduğunu da dikkate almak doğru olacaktır. Alagan, Algan, Alçu, Alkan, Almış, Alaman sözcükleri Türkçede fatih (ülkeleri alan) anlamına gelir ve insanlara da isim olarak verilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi

TSS



Alma Ҕanım

Alp

[Azəricə: **Alp**]

Alp (veya **Âlp**) – Türk ve Altay efsânelerinde ve masallarında genel olarak Cengâver anlamına gelen sözcük. **Alıp** veya **Alpagut (Alpağut, Alpavut)** da denir.

Anlam ve İçerik

Savaşçı, yiğit kişi, cesur, cesâretli, gözüpek anlamlarını barındırır. Orduya gerektiğinde katılan yarı milisleri de ifâde eder. Hakanın yanında bulundukları yere göre farklı adlarla anılırlar. Dağların çok yüksek yamaçlarından yetişen bir bitkiye Alpyıldızı adı verilmesi tesâdüf olmayıp, bu ismin yücelik içeren saygınlığı ile alâkalıdır. Alplar, Hakanın yanında bulundukları yere göre farklı adlarla anılırlar.

1. **Çoro** (Sağ yanında bulunanlar)
2. **Yoro** (Sol yanında bulunanlar)

Alp Eren

[Azəricə: **Alp Əren**]

Alp Eren (Alperen, Alpärän) – Savaşçı derviş demektir. Tanrının buyruğuna uyarak onun uğrunda savaşır. Savaşlarda titizlikle uydukları insani kuralları vardır. **Alpkız** ise savaşçı kadın anlamına gelir. Dede Korkut öykülerinde adları geçer. Anadoluda yaşamış olan Amazon adlı kadın savaşçılar olduğunu iddia edilir.

TSS

Etimoloji



(Al) kökünden türemiştir. Almak kökünden gelir. Alpımak fiili saygı göstermek, hürmet etmek demektir. Alba sözcüğü Moğolcada görev anlamına gelir ve bu mânâ ile de bağlantılı olabilir. Eski Türkçe Alp kökü savaş, güçlük, zorluk gibi anlamları bünyesinde barındırır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Alpamış
- Alp Er Tunga
- Alpawıt **(İngilizce)**

Âlp

Alp Er Tunga

[Azəricə: **Alp Ər Tonqa**]

Alp Er Tunga veya **Âlp Är Tonğa** (Altay Türkçesi: **İlb Er Tonga**)[1] – efsânevi bir Türk hakanıdır. "**Alp**" (yiğit, kahraman, bahadır), "**Er**" (erkek, adam) ve "**Tonğa**" (babür, kaplan) anlamındadır. Zaman zaman Saka Hanı olarak bahsedilir.

Adı ve Tarihsel Konumu

Tonga sözcüğü aslında leopar cinsinden yırtıcı bir hayvanın adıdır. Bir yiğitlik simgesi olarak alplara isim diye verilir. Uzun saçlı olmak Tonga'yı çağrıştırdığı için alplar saç uzatırlar. Ayrıca cengâverler yırtıcı hayvanların özellikle de aslan, kaplan, pars, tonga gibi hayvanların postlarını giyerler. Bu postlar savaşçılığın sembolüdür. Alpar Tonga Han, yanında iki tane tunga (leopar) ile resmedilir, sırtında da bir post vardır, postun dişleri başının üzerinden görünür. Tüm Türk Dünyasında olduğu kadar, İran ve Ortadoğu haklarının pek çoğu tarafından tanınır. Selçukluların 33 atasından biri olarak sayılır. Yeraltındaki 100 sütunlu demir sarayında yaşar. Alpar (Alper) sıfatıyla anılır. Ayrıca, Divân-ı Lügati't-Türk'te ve Kutadgu Bilig[2]'de adı geçer: "*Bu türk beglerinde atı belgülüg tonğa alp er erdi kutı belgülüg*" (Bu türk beyleri arasında adı meşhur olanı Tonğa Alp Er idi). İran destanı Şehnâme'nin kahramanlarından Efrasiyab (*Afrasyab*)'la aynı kişi olduğu belirtilir. Şehname'ye göre İran - Turan savaşları sırasında Zaloğlu Rüstem ile giriştiği mücâdele sırasında pusuya düşürülüp öldürülmüştür.

TSS

Türklerde isim olarak kulanılan ve dikkat çeken diğer yırtıcı hayvanlar şunlardır: **Arslan/Arstan, Kaplan/Kaplaz, Öşek/Üşek** (Vaşak), **Bars/Pars** (Leopar), **İrves/İrbis** (Kar Kaplanı), **Yolvas/Colbas** (Bozkır Parsı)…

Etimoloji

(Ton/Tun) kökünden türemiştir. Moğolcada Ton sessizlik ve Tonoh yağmalamak, Kırgızcada Tono yolkesmek anlamlarına gelir. Leopar, Panter demektir. Ayrıca Türkçede Ton/Tong sözcükleri donanımlı olmayı ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Atalay, Besim (2006). Divanü Lügati't - Türk. Ankara: TTK, Cilt I, Sayfa 41
2. ^ Kutadgu Bilig - *Yusuf Has Hacib*

Dış bağlantılar

- Türk Kültür Tarihinde Alper Tonga

Âlp Är Tuňqa

Alpamış

[Azəricə: **Alpamış**]

Alpamış – Türk ve Altay mitolojilerinde söylencesel kahraman. **"Alpamsı Han"** olarak da bilnir. Bâzen de çok yaygın olmasa da Manas'ı çağrıştıracak biçimde *Alıp Manaş* adı verilir.

Özellikleri

Bilinmeyen diyarlara yolculuklar yapmıştır. Masal yaratıklarıyla savaşmıştır. Anasının karnında 12 ay kalmıştır. Yedi günde yedi yaşına gelmiştir. Atının adı Şubar (Bayşubar)'dır. Ulu bir ağacın tepesindeki dev kuşun yavrularını Ejderhadan (veya yılandan) kurtarır. Aya gidip gelir. Ateş kendisini yakmaz. Demir Ev'de hapis kalır. Kendisini hapseden Hakan'ın kızı tarafından kurtarılır. Aya gidip gelir. Döndüğünde nişanlısının evlendirildiğini görüp çoban kılığına girer ve yanına yaklaşarak gerçeği öğrenir. Sonunda nişanlısına (Barçın / Gülbarşın)[1] kavuşur. Türk masal motiflerinin pek çoğunu bünyesinde barındıran bir öykünün kahramanıdır. Alpamış'ın kuyuda kalmasıya ilgili motif Doğan Kaya tarafından şu şekilde tespit edilmiştir:



Alpamış, kuyuda yedi sene kalır. Birgün, kuyuya yaralı bir kuş (veya uçan bir kaz) düşer. Alpamış kuşu tedâvi eder. Kanadına, yazdığı bir mektubu bağlayıp salıverir. Günün birinde mektup tarlada bulunan bir kadınla, bir küçük oğlanın eline geçer. Bu kadın Kaldırgaç'tır. Kadın mektubu okur, hemen Karacan'a haber verir. Karacan, Alpamış'ı kurtarmaya gider. Bin bir zorlukla kuyuyu bulur. Yaptığı ipekten halatla Alpamış'ı yukarıya çekmeye çalışır. Ne var ki, Alpamış kuyudan çekilerek kurtarılmayı istemez, ayaklarını kuyuya dayayarak Karacan'ın işini zorlaştırır. Karacan, ister istemez eli boş geri dönmek zorunda kalır. [1]

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Alp sözcüğünden gelir. Yiğitlik, kahramanlık anlamlarını taşır. Alba sözcüğü Moğolcada görev anlamına gelir[2] ve bu mânâ ile de bağlantılı olabilir. Bu açıdan bakıldığında kendisine ilâhi bir görev verilmiş kişi olarak ele alınabilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Rinchindorji. "Mongolian-Turkic Epics " (Page-387) **(İngilizce)**
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("alba") **(İngilizce)**

Alıntılar

- [1]↑ Alpamış Destanı, Doğan Kaya

Alpamış

Altay Han

[Azəricə: **Altay Xan**]

Altay Han – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Dağ Tanrısıdır. Bazen Altın Tanrısı olarak da görünür. **Altın Han, Altun Han, İlten Han** olarak da söylenir. Moğol mitolojisinde **Altan Han** veya **Alt Han** olarak bilinir.

Özellikleri

Altın Dağ'ın sahibi ve koruyucusudur. Altından bir giysi giyer. Altın, Türk kültüründe altın hakanlık (imparatorluk) simgesidir. Altın çukalı (zırhı) ve tolgası (miğferi) vardır. Kargısı ve yayı atındandır. Altın Dağ erişilmez bir uzaklıktadır ve zirvesi görünemeyecek kadar yüksektir. Altan Han yerle göğü birbirine bağlayan bu dağdan sorumludur ve zirvesinde oturur. Zenginliği, ihtişamı, değerli madenleri temsil eder. Macarlarda *Arany Atyacska (Altın Ata)* adlı bir karakter vardır. Ural-Altay kültürlerinin ortak bir motifidir. Kazakya Isık kurganında bulunan altın zırhlı, altın giysili tekin (prens) bu anlayışın somut bir dışavurumudur. Atı için altından koşum takımı bulunan Altın Tekin, Türklerin eski çağdaki yaşayışları hakkında vermektedir. 18 yaşında olduğu tahmin edilen genç bir prense ait cesedin üzerindeki altın zırh bile başlı başına bir sanat eseridir (Altın Elbiseli Adam). Kurganda bulunan bir yazıyı kimi araştırmacılar "Khan uya üç otuzı yok boltı, Utugsi tozıltı," yâni "Tigin, 23'ünde öldü. Halkının başı sağ olsun." şeklinde okudular. Bu müthiş giysiden ve altın eşyalardan da anlaşılmaktadır ki, altın nesneler yalnızca ihtişam ve gösteriş amaçlı değil Altan Han'a duyulan bir saygının olarak bu kurgana koyulmuştur. Belki de böylece Altay Han'ın gönlü alınarak genç prensin cennete gitmesi sağlanacağı düşünülmüştür. Mogurcada Haltan olarak geçer. **Altay Han** Altaylar'ın Tengricilik inancında, güçlü bir Yer Su dağ ruhudur. Altaylar onun Altay dağlarının en yüksek zirvesinde oturduğuna inanırlar.

Etimoloji

(Al) kökünden türemiştir. Işıldamak, Parıldamak anlamlarına gelir. Altın sözcüğü ile aynı kökene sahiptir. Alım, alımlılık gibi göz alıcılık ve alav (alev), alaz gibi yakıcılık bildiren fiillerle aynı kökten gelmektedir. Altın bütün insanlık tarihinde zenginliğin en çok bilinen simgesidir. Moğolca Alt sözcüğü altın demektir.[1]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("alt")

Ayrıca bakınız

- Altın elbiseli adam

Altay Ϧan

Altındağ

[Azəricə: **Altundağ / Qızıldağ**]

Altındağ – Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde kutsal dağ. Değişik Türk dillerinde **Altantav, Altantağ, Altuntah, Altantak ve Altaytav** olarak da söylenir. Moğolcada **Altanavla** veya **Altanula** olarak bilinir. **Bozdağ (Boztav, Pustak, Pustag)** ve **Tazdağ (Tastav, Taztağ, Dazdağ)** sözcükleri yine bu dağı nitelemek için veya eşanlamlı olarak kullanılır.

Özellikleri

Altay Dağları'nın simgeselleşmiş biçimidir. Gökyüzünde bulunur. Türk yurdunun ve devletinin enginliğini göz alıcılığını temsil eder. Burada dokuz Tanrı yaşar. Zirvesinde ise Altan Han vardır. Tanrı Ülgen'in tahtı burada yer alır.

Altın Türk kültüründe altın hakanlık (imparatorluk) simgesidir. Altın madeni padişahı, gümüş madeni veziri, tunç madeni ise halkı simgeler. Altay dağları Türkler için o kadar büyük bir öneme sahiptir ki, akraba kavimlerden ayırmak için ikili bir sınflandırma yapılır ve Ural kökenli soylar ve dilleri ile Altay kökenli soylar ve dilleri diye ayrılırlar. Ural dağları da Ugor kökenli kavimler için aynı önemi taşır. Tas Tav (Kel Dağ) adı verilen bir yerin Tanrılar Yurdu olarak algılandığı dikkate alınırsa bu sıfatın Altandağ'ı nitelemekte kullanıldığı söylenebilir. Birbirinin uzantısı şeklinde olan mitolojik dağların en önemli üç tanesi şu şekildedir:

1. **Altındağ:** Gökyüzündedir. Dokuz rüzgârın kesiştiği yerde başlar.
2. **Demirdağ:** Yeryüzündedir. Dokuz ırmağın kavuştuğu yerdedir.
3. **Bakırdağ:** Yeraltındadır. Dokuz yeraltı denizinin birleştiği yerdedir.

TSS

Altındirek

[Azəricə: **Altundirək / Qızıldirək**]

Altındağ – bazen Altındirek **(Altanterek, Altuntirek, Altaytereg)** olarak da söylenir. Altındirek bir gök direğidir. Göğe üst katlarına kadar yükselir. Alt kısmı (dünyada kalan bölümü) Demirdirek olarak da bilinir. Ulukayın ile ilişkilendirilebilir. Terek sözcüğü ağaç anlamı da taşır. Çadırın orta direğine (Bagan/Bağana) benzetilir. Altındirek (Altınkazık veya Demirkazık) yâni Kutup Yıldızı ile de bağlantılıdır.

Sümer Dağı

[Azəricə: **Sumər Dağı**]

Sümer Dağı – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde ilahlar dağı. Moğolca **Sumbur (Sumur) Dağı** olarak da bilinir. **Suro Dağı** da denir. Altandağ ile bağlantılı bir kavramdır. Altandağı nitelemek için veya bazen de özdeş olarak da kullanılır. Tanrıların yaşadığı bir dağdır. Yedi büyük Tanrının yaşadığı yer olarak kabul edilir. "Yedi Kuday" emirlerinde bulunan "Yayuçı"larla berâber bu dağda yaşarlar. Kelimeye bakarak Sümer kavmi ile ilgili olduğu öne sürülebilir. Bir Altaylı'nın duasında şu ifadeler yer almaktadır:

Sümer ulan taykam! *(Sümer kızıl dağım!)*
Süt kölüm, Sümer taykam, *(Süt gölüm, Sümer dağım,)*
Altın yargı perzin, *(Altın yargısını versin,)*
Agar pajım amır etkey! *(Ak başımı esen eylesin!)*

Altay Dağları

[Azəricə: **Altay Dağları**]

Altay Dağları (Rusça: Алтай, Türkçe Altay = *Ayın altı* veya "Al tay, kırmızı at yavrusu") – Orta Asya'da konumu Kazakistan sınır bölgesi, Rusya (Sibirya), Moğolistan ve Çin'e kadar varan sıra dağlar. Altay dağları kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan üç parçadan oluşur. Bunlar Rus-Altay'ı, Moğol-Altay'ı ve Gobi-Altay'ı olarak adlandırılırlar.

"Al", Türk lehçelerinde "altın" anlamına gelir. Altay dağının adı aynı maksatla söylenmiş olup, Al=altın, tay=tağ/dağ demek olup Al-tay = Altındağ anlamındadır. Bu dağlar mitolojideki Altındağ motifinin oluşumuna ilham verdiği gibi aynı zamanda bu motiften etkilenerek bu adın verilmiş olması da muhtemeldir.

Etimoloji

- **Altan:** Altın/Altan/Altay sözcükleri (Al) kökünden türemiştir ve ışıldamak, parıldamak, değerlilik anlamlarına gelir. Hattâ kelime kökünde yer alan Al sözcüğü dâhi eski Türkçede altın demektir. Moğolcada Alt kelimesi yine altın demektir.
- **Sümer:** (Süm) kökünden türemiştir. Süme/Suma sözcüğü eski Altayca ve Moğolcada Şaman anlamı taşır. Halha lehçesinde Süm, Buryatçada Hum, Dagur dilinde Sum olarak yer alır. Mongur dilinde ise Semen şeklinde ifâde edilir. Süm/Sim kökü Türkçe, Moğolca ve Tunguzcada aynı zamanda gölge, belirsizlik, bulanıklık ifâde eder.
- **Suro:** (Sür/Sur) kökünden türemiştir. Sürmek, devam etmek kökünden gelir. Aynı zamanda iz, işâret demektir. Zaman ve devamlılık anlamları bulunur. Moğol ve Tunguz dillerinde yakıcılık ifâde eder. Heybet, yöneticilik, komutanlık anlamları bulunduğu da belirtilir. Sür ise yine Moğolcada efendi mânâsı taşır ve Sürdeh ise korku bildirir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Altındağ

Altın Tigin

[Azəricə: **Altun Tiqin / Qızıl Tiqin**]

Altın Tigin (**Altın Tekin** veya Batı'da bilinen adıyla **Altın Elbiseli Adam, Altın Adam** ya da **Altın Prens**) – 1969'da Kazakistan'ın Alma-Ata şehrinin 50 km.[1,2,3] ve Salagar alüvyonlu toprağının 20 kilometre doğusunda[4], yolu düzlemek için yapılan çalışmalar sırasında tesâdüfen bulundu. Esik kurganı adlı İskitler[5] veya Sakalara ait[4,6] kurgandan çıkarılan binlerce altın parçadan oluşturulan zırh.[4] MÖ 5. yüzyıla ait olduğu[7] ve Saka prens veya prensesi olduğu düşünülmektedir. Isık Göl'e yakın Esik Çayı kıyısında M.Ö. IV. Yüzyıldan kaldığı tahmin edilen mezarda; çok kıymetli eserlerle, 15-16 yaşlarında çok gösterişli kıyafetle gömülü bir genç ortaya çıkarılmıştır.

> *"Tiginin (prensin) üzerindeki kıyafet, sağdan sola doğru kapanan kısa kaftan, dar süvari pantolonu, diz altında kalan kısa yumuşak çizmeden oluşmaktadır. Kaftan ve çizme üçgen biçiminde işlenmiş, küçük altın levhalar yan yana ve üst üste dikilerek adeta altın bir zırhla kaplanmıştır. Kıyafette kullanılan ipliğin altın olduğu ve altının eğrilerek iplik hâline getirildiği anlaşılmaktadır. Belinde 16 büyük altın levha ile süslü kemeri, kını ve kabzası altın süslemeli bir kaması vardır. Elbisenin üzerindeki sayıları 4000'i bulan bütün diğer altın levhalar; at, kaplan, geyik, pars, kurt, dağ keçisi, aslan ve yırtıcı kuş figürleri ile işlenmiş olup, Kuzey ve Orta Asya mâden sanatının gelişmiş bir üslubunu göstermektedir. Elbisenin yanında yer alan gümüş tabaklarda ise Göktürk alfabesiyle "Alp onaltısında öldü. Isık halkının başı sağ olsun" cümlesi yazılıdır. Diğer yandan bu yazı, Göktürk alfabesinin M.Ö. IV. Yüzyılda da kullanıldığının en önemli kanıtıdır."* [1]

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ http://www.bilgicik.com/yazi/altin-elbiseli-adam-hakkinda
2. ^ http://ar-ge.org/forum/arsiv-baslik2011.0.html
3. ^ http://yenikoyonline.com/Altn-Elbiseli-Adam-Dr-Noyan-UMRUK
4. ^ a b c Reuel R. Hanks, *Central Asia:*, p. 168, ABC-CLIO, 2005.
5. ^ İlhami Durmuş, "İskitler'de ölü gömme geleneği", *Millî Folklor*, 2004, Yıl 16, Sayı 61
6. ^ Esther Jacobson, *The art of the Scythians:* BRILL, 1995, p. 6.
7. ^ Hall, Mark E. Towards Iron Age of Inner Asia. Antiquity 71 (1997): 863-874

Alıntılar

- [1]↑ Atike Kaptan, "Türklerin Dünya Medeniyetine Katkıları" Başlıklı Makale, s.2, 3

Dış bağlantılar

- **(İngilizce)** Archaelogy magazine - Chieftain or Warrior Priestess?

Altın Tigin

Altınkazık

[Azəricə: **Altunqazıx / Qızılpaya**]

Altınkazık – Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde Kutup Yıldızı. **Altankazguk** veya **Altunkazuk** şeklinde de söylenir. **Demirkazık (Temürkazuk) veya Demirçivi (Temürçivi)** olarak da bilinir. Moğol kültüründe ise **Altanhadas (Altankadas, Altanhadak, Altanhadah)** denir.

Gökyüzünün tam tepesinde bulunan yıldız. Göğün bu yıldızın etrafında döndüğüne inanılır. Gökyüzü tanrıları atlarını bu kazığa bağlarlar. Yeraltının böylesi kutsal bir kutubu ve kazığı vardır. Yeraltı tanrıları da atlarını bu kazığa bağlarlar. Yer altı ve gökyüzü kutuplarını birleştiren ise Demir Direk veya Ulu Kayın'dır. Bazen de Tanrı'ya gidilen bir kapı veya delik olarak ifâde bulur. Akboz At ve Gökboz At adlı iki at Demirkazığın etrafında döner. Moğolca Anlamı Altın Çivi[1] demektir. Kazık, direk, çivi gibi nesneler hep bir yere çakılmış olmayı ifâde eder ki, göğün sabitlendiği bir ekseni vurgulamaktadır. Bu yaklaşım bilimsel olarak da zaten geçerli görünmektedir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("alt", "hadah")

TSS



Altınkazık

Altınçağ

[Azəricə: **Altun Çağ / Qızıl Əsr**]

Altınçağ – Türk mitolojisinde, halk inancında ve toplumsal felsefede mükemmel dünya ideali. Devr-i saadet. Değişik Türk dillerinde **Altınçak** veya **Altanşak** olarak da söylenir. Moğolcada **Altangalav** veya **Altangalab** olarak bilinir. İnsanların mutluluk, zenginlik ve huzur içinde özgür ve kavgasız yaşadığı geçmiş bir dönemi anlatır. Kimileri ise bunu geleceğe yönelik bir ütopya (düşülke) hâline getirerek, insanların üst düzey bir bilince ulaştığı, toplumsal bir yapıyı anlatmak için kullanmıştır. İnsan psikolojisinin doğal bir sonucu olarak geçmişe özlem veya gelecekte daha güzel bir dünya umudu hemen her toplumda bir biçimde kendisini dışavurmuştur. Bu ülke geleceğin mükemmeliyetçi bir tasarımı olabileceği gibi geçmişte var olduğu düşünülen kusursuz bir dönemin özlemi şeklinde de görülebilir. Örneğin İslâmiyetle birlikte Dört Halife dönemi Altınçağ olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Düşülke (Ütopya)

Ütopya – aslında olmayan, tasarlanmış olan ideal toplum şekli anlamı taşır. Kullanımı Thomas More'un 1516'da yazdığı *De Optimo Reipublicae Statu deque Nova Insula Utopia* veya kısaca *Utopia* isimli kitabıyla yaygınlaşmıştır. Ütopyalar, bugün gerçekleşmesi imkânsız toplum tasarımlarıdır. Ütopyalar üzerine görüşler iki biçimde ortaya çıkmıştır. Bir kısmı özendirici, istenen nitelikte, diğer bir kısmı ise korkutucu, ürkütücü ütopyalardır. **Distopya** olumsuz ütopyadır totaliter ve baskıcı toplumları ifâde eder. Fesefi, politik, ekonomik, dini, bilimsel ütopya türleri bulunur.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Altınçaŋ

Amazonlar

[Azəricə: **Amazonlar**]



Amazonlar – Anadolu, İskit ve Yunan mitolojisinde tamamen kadın savaşçılardan oluşan tarihi bir kavimdir. Sarmatya'nın Scythia ile sınır bölgesinde yaşamışlardır. Amazon savaşçılar genellikle Yunan savaşçılarla savaşırken resmedilmiştir. Helenistik ve Roma çağı tarihte Ön Asya'ya birçok Amazon saldırısından bahsedilir. Antik Çağda Amazonlar birçok tarihi kavimle ilişkilendirilmiştir. Günümüzde *amazon* ismi genel olarak kadın savaşçı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Kelimenin kökeni

Amazon kelimesinin memesiz anlamına geldiği en fazla kabul edilen görüştür. Klasik Yunancada etimolojik olarak *mazos* memesiz anlamındadır. Bir kadının eril güce ulaşma uğruna kendi temel yaratılış özüne, kadınlığa karşı çıkması ve sembol bir organı yok etmesi ile anneliğe karşı duruşu inanılmaz bir başkaldırıdır. Bu durum aykırılığın en uç noktasıdır ve bir ulusun tanımlanması için yeterince güçlü bir özelliktir. Bu nedenle memesiz yorumu diğer bütün yorumların üzerinde durur. Amazon kelimesinin Farsça, savaşçılar anlamına gelen *ha-mazan* kelimesinde türediğini söyleyenlerde vardır. Yaygın inanışa göre Amazonların rahat yay ve mızrak kullanabilmek için sağ memelerini kestikleri veya yaktıkları söylenir. Dönemsel sanat eserlerinde buna dair bir delil bulunmamaktadır. Amazonlar iki memeleri de mevcut olarak resmedilmiştir, sağ meme ise çoğunlukla kapalıdır.

TSS

Amazonlar

Amazonların Pontus bölgesinde yaşadıkları söylenir, bölge günümüzde Türkiye sınırları içinde Karadeniz kıyısındadır. Burada kraliçeleri Hippolyta önderliğinde bağımsız bir krallık kurarlar. Amazonların birçok kenti kurdukları iddia edilir, bunlar arasında Ephesus, Sinope, Paphos ve Smyrna sayılabilir. İskit dilinde de kendilerine *oiorpata* denmektedir. Bazı efsânelere göre Amazonların erkeklerle cinsel ilişkiye girmesi kesinlikle yasaktı ve Amazon bölgesinde erkekler yaşayamazdı. Ancak soylarının devamı için Amazonlar komşu kabîle Gargareanları yılda bir kez ziyâret ederler, doğan çocuklardan erkek olanlar ya babalarına gönderilir ya da öldürülürdü. Kız çocuklar annelerince büyütülür ve tarım, avcılık, savaşçılık konularında yetiştirilirlerdi.

İlk zamanlarda Yunan savaşçılarına benzetilen Amazonlar sonradan Pers etkisiyle resmedilmişlerdir.

Kayıtlara göre Amazonlar

Çok değişik kaynaklarda savaşçı kadınlar hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Bunlardan en önemlileri iki tânedir.

Dede Korkut'a göre

Dede Korkut eserlerinde *Alp Kızları* diye geçer. Amazonların Azerbaycan'da yaşadıkları iddia edilir.[1]

Herodot'a göre

Herodot'a göre Sarmatyalılar, Amazonlar ve İskitlerin atalarıdır. Sarmatyalılarda kadınlar sık sık erkeklerle beraber ava çıkar, savaşta yer alırlardı. Ona göre savaşta bir adam öldürmeyen kadın evlenemezdi.

Amazonların gerçekten yaşayıp yaşamadıklarına dair belirsizliğin bir dayanak noktası vardır. O da Amazonların ataları olan Sarmatyalılardaki kadın savaşçıların gerçekten var olduğudur. Bir efsâne bile olsa Amazonların dayandığı temel gerçeklik burasıdır. Bu gerçeklik arkeolojik kazılardan da anlaşılmaktadır. Özellikle Sarmatya kadın mezarlarında yüzde yirmibeş oranında silahlar çıkmaktadır. Bu durum Sarmatyalılardan sonra İskitler'de de görülmüştür.

Alp Kızlar

Amerikalı arkeolog Prof. Dr. Jeannine Davis, 1997 yılında bugünkü Ukrayna'nın güneyinde, İskit-Turan bölgesinde, tarihi amazon mezarlarında yaptığı kazılar sonucu Amazonların Türk-Turan soylu Alp Kızlar olduğu öne sürmüştür. **Jeannine Davis Kimbel** tarafından, Urallar'ın güneyindeki höyüklerde tunçtan ok başları, demir hançerler ve kılıçlar ile onlarla birlikte gömülmüş kadın cesetleri bulundu. Bu höyükten 40 ceset çıkarıldı. Buradaki yedi mezar, silahları ile birlikte gömülmüş kadınlara aitti. Bulunan kılıçların kadınlara ait olduğu; silahların normal boyuna karşı, kılıç kabzalarının, kadın eline uyacak biçimde küçük olmasından anlaşıldı[2].

Türk söylencelerinden hareketle Amazonların varlıklarını Osmanlı devletinin kuruluşunda birinci derecede rol oynayan '*Baciyân-ı Rum*'a kadar sürdürdükleri tarihi belgelerle de kanıtlanmaktadır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF
- http://ahmetkaracalar.com/Amazons.pdf
- Ahmet Karacalar, Amazonlar ve Anaerkinin Çığlığı, İnkilap Kitabevi, İstanbul,2010

Dipnotlar

1. ^ Kitab-ı Dede Korkut
2. http://www.tarihyelpazesi.com/etiket/prenses/

Dış bağlantılar

- Sarmatlarda kadın savaşçılar



Amazoňlar

Ama Hanım

[Azəricə: **Ama Xanım**]

Ama Hanım – Türk ve Altay mitolojilerinde Yaratıcı Tanrıça. **Amma Hanım** olarak da söylenir. İskitlerdeki Apa (Abay) adlı Tanrıça ile arasında bir bağ olması[1] da muhtemeldir. Umay ile aynı Tanrıça olduğu ileri sürülmektedir. Sümerlerde de Ama adlı bir Tanrıça mevcuttur. Anadoluda ama, eme, apa, ebe gibi sözcükler hep kadın akrabaları anlatır. Bazen evi koruyan bir Tanrıça olarak adı geçer.

Emegel Hanım

[Azəricə: **Əməgəl Xanım**]

Emegel (Emegelçi) Hanım – Çocukları ve bebekleri korur. Küçük çocukların başlarına gelecek kazaları önceden görür ve engel olur. Çocuklar hastalandıklarında kadın şamanlara onlar için uygun ilaçları hazırlamala yollarını gösterir. Ama Hanım ile bağlantılı bir varlıktır. Şamanların koruyucu ruhlarından birinin adı da Emegey (Emeget) şeklindedir ve bu anlayışla da bağlantılıdır.

Etimoloji

(Am/Em) kökünden türemiştir. Bu kök Türkçe ve Moğolcada kadınlık, ilaç, aşk, dişilik[2] gibi kavramlarla bağlantılıdır. Amı sözcüğü Moğolcada hayat demektir. Türkçedeki Eme (Hala, Teyze) ile bağlantılıdır. Moğolca Emege nine, Emgen ise yaşlı kadın demektir. Ayrıca Emmek fiilini çağrıştırır. Em kökü ilaç ve dişilik anlamlarına sahiptir. Moğol ve Türk lehçelerinin hemen tamamında dişil anlamları ve emzirme içeriğini barındırır. Tunguzcada da yine dişil akrabalıkların bazılarını tanımlamakta kullanılan bir sözcüktür. Mançuca Emhe, kaynana manasına gelir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 65)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("am")

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca(Apa-Ama)

Ama Ϧanım

Ambar Ana

[Azəricə: **Anbar Ana**]

Ambar Ana – Türk ve Altay mitolojisinde Dişilik Tanrıçası. Kadınları ve kadınların yaptığı işleri gözetir[1]. Kadınların çalışmalarına bolluk verir. Kendisi için yapılan törenler vardır. Kadın şamanlar ondan yardım dilerler.

"Ambar Ana" Zengi Baba'nın eşi olarak görülmüştür. Harezm dışındaki uygarlıklarda bu tanrıçayla ilgili görüşlere rastlanmaz. Bir olasılığa göre, kökeni Avesta'daki Bolluk İlahesi olan "Anahit"e dayanır. Otağanlar (kadın şamanlar, kadın baksılar) zaman zaman bir koruyucu ruh olarak yardım etmesi için "Ambar Ana"ya başvururlar.[1]

Etimoloji

(Am/Em) kökünden türemiştir. Bu kök Türkçede dişilik bildirir[2]. Örneğin emmek ve emzirmek dişil içeriğe sahiptir. Depo, kiler anlamındaki Arapça Ambar sözcüğüyle ilgisi yoktur. Em kökü aynı zamanda iyileştiricilik ve ilaç anlamlarıyla da bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ a b Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 59)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("am")

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Ambar Ona)

Ambar Ana

Ana

[Azəricə: **Ana**]

Ana (Ene, İne) veya Ög (Ök) ayrıca Moğalca'da Eci (Ece, Ezi, Ese, Ez, Eh) – *Valide.* Soyundan gelinen dişil kişi. Bir insanı doğuran kimse.

Mitolojide soyundan gelindiği kabul edilen varlıklara veya yaşamın özünü oluşturduğu düşünülen dişil unsurlara da Ana denilir. Örneğin Kurt Ana, Geyik Ana. Bu varlıklar aynı zamanda tanrısal nitelikler taşırlar. Ya da Od (Ateş), Kuyaş (Işık), Su, Toprak gibi temel yaratıcı unsurlara da bu şekilde hitap edilir. Soyundan gelindiğine inanılan belli başlı hayvanlar şunlardır: **Kurt, Geyik, Boğa, Kartal, Köpek, Deve, Kuğu, Ayı.** İslam diniyle birlikte keramet sahibi kadın evliyalara da Ana denilmeye başlanmıştır. **Anya olarak Macarcada yer alır.**

Anayurt (anavatan) sözcüğü toprağın dişil olmasıyla da ilgilidir. İnsanın ölünce gömülmesi onun tekrar ana rahmine dönüşünü sembolize eder. Uyku ve gece insanoğuna ana rahmindeki sakin ve sessiz dönemi anımsatır bilinçaltında. Ana kavramı tüm toplumlarda doğurganlığın simgesi olmuştur.

Türkçe'de dişil akrabalıkları bildiren sözcükler şunlardır.

Yuğuk (Akrabalık)				
	1	**2**	**3**	**4**
Valide	ANA (Anne)	ENE, ENİ, İNE	ŞEŞE	ÖG/ÖK
Abla	ABA/APA	EBE, EBİ, İBE	HEDE	
Hala	ALA	ELE, ELİ, İLE	HELE/HALA	
Hala	AMA	EME, EMİ, İME	BİBİ	
Teyze	AÇA/AŞA	ECE/EÇE/EŞE,EÇİ, İCE	TETE/TEZE	
Büyükanne	ABAKAY/AVAGAY	ÖLESEY	NENE/NİNE	EMEGE
Kız kardeş	ÜKE	ECEKE	BEÇE/BAÇA/BACI	
Kız Evlat	ÜĞÜL/ÜGÜL/ÜL		ÇAĞA/SAĞA	ÜĞLEN
Yenge	YENGE/YİNGE			

- **Adam:** ERKEK / GİŞİ, **Kadın:** EŞKEK / DİŞİ
- **ALUNCA (ELÜNCE): 2. Kuşak Ata ve Analar (Dede ve Nineler)**
- **KULUNCA (KÜLÜNCE): 3. Kuşak Ata ve Analar (Dede ve Nineler)**

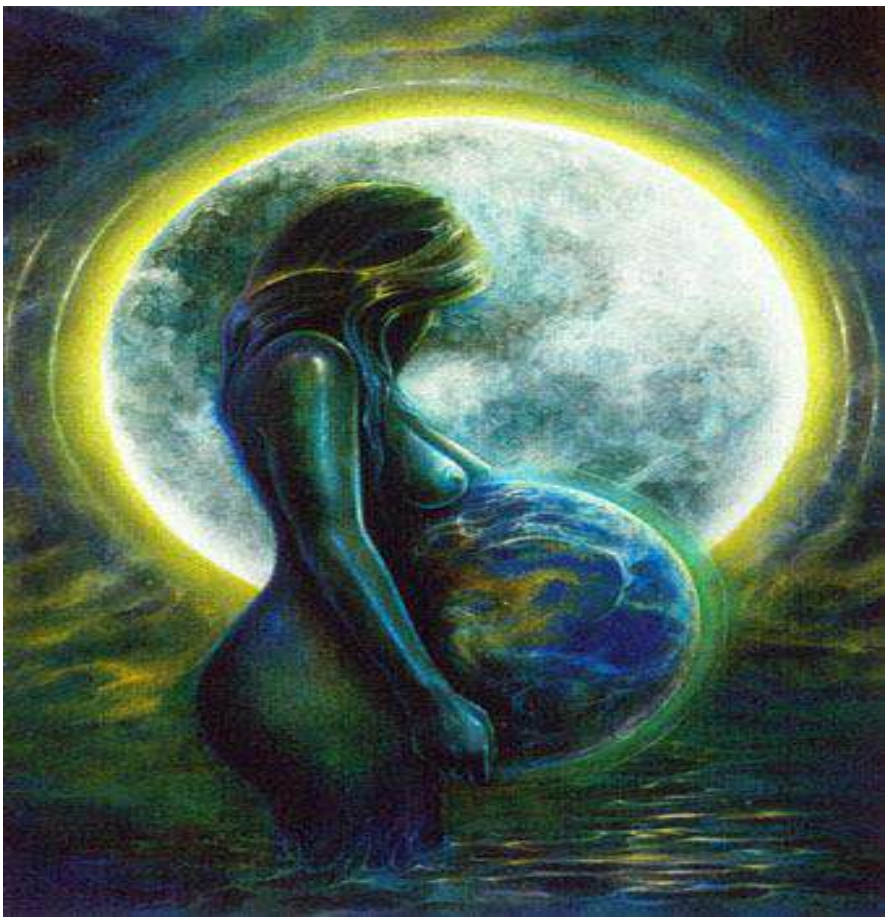
Örneğin **Kuğu (Ku, Gu, Kuv, Kuba) Ana ve Moğalca**: **Hun (Kun, Hung, Kung) Ece;** *Kuğu Tanrıçasıdır.* Bazı Türk boyları kuğudan türediklerine inanırlar. Örneğin Ku'lar (Lebedler). Finlilerin Ku adlı Ay Tanrısını da akla getirmektedir. **Kuğu** Zerafetin simgesi olan kuş. Eski Moğolcada Hun/Kun kelimesinin aynı zamanda insan anlamına gelmesi dikkat çekicidir. Tunguz-Mançu dillerinde Kukı/Kuhu/Kukku şeklinde yer alır.

Etimoloji

(An) kökünden türemiştir. Anmak fiiliyle bağlantılıdır. Anılan kişi demektir. An kökü zihinsel faaliyetleri temsil eder. Moğolcada Anh, önde gelen, birinci sıradaki demektir. Kimilerince Hitit/Hatti kökenli bir kelimedir. Hatti (Eti)'ler, Hititler Anadoluya gelmeden önce de var olan sonra Hititler ile kaynaşan bir toplumdur. Türkçe'de Ök/Ög kelimeleri de Anne olarak kullanılır. Anlayış gücü ve zihinsel yeteneklerle de ilgili bir kökten gelir. Bazı lehçelerde **Anne** ve **Atte** biçimine de dönüşen "Ana" ve "Ata" sözcükleri aynı zamanda ön ek olarak da kullanılırlar. Özellikle ana ile ilgili olarak şu örnekler verilebilir: anayurt, anadil, anayasa, anayol, anakent, anayapı, anakapı, anagiriş, anadizi, anasoy, anakara, anapara gibi… Moğolcada Anah fiili, iyileştirmek, tedâvi etmek demektir. Tunguz Mançu dillerinde Enin olarak geçer ve yine anne demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Ana

And

[Azəricə: **And**]

And veya **Ant** – Türk ve Moğol halk kültüründe ve inancında yemin demektir. Moğolcada **Anda** veya **Andgay** denir.

And, bir şeyi yapacağına veya yapmayacağına dair verilen söz. Ayrıca **yemin** veya **ahit** olarak da bilinir. Genellikle Tanrı'yı veya kutsal sayılan başka bir varlığı tanık göstererek bir olayı doğrulama ya da kendi kendine söz verme amacı ile kullanılır.[1] Yemin kavramı her zaman için ant sözcüğünü birebir karşılamayabilir. Örneğin "Ant" sözcüğünden türemiş olan "Antlaşma" kavramı da "karşılıklı olarak ant içmeyi" ifâde eder ki, zamanla anlamı genişleyerek sözleşme (*mukavele, muahede*) manalarını da içerir hale gelmiştir. Yâni, çok kesin farklar bulunmamakla beraber "yemin" daha çok dinsel bir içeriğe[2,3] sâhip olmasına karşın; Ant toplumsal, siyasi ve hukuki bağlamları da içermektedir. Üstelik "Ant/And" kavramına halk inancında yüklenen anlamlar çok daha farklı ve geniş kapsamlıdır. Ayrıca bu sözcük hukuk literatürü içerisinde bir terim olarak yerleşmiş durumdadır.

Anlam ve İçerik

Yeminden dönmek büyük bir günah ve suç olarak kabul edilir. Sözün kutsal gücünden kaynaklanan bir kavramdır. Söz ile bildirdiği davranış, sonuç veya nesne arasında bir farklılık olmadığı[4], sözün (ve adların) bir anlamda bunların ruhu olduğu, söz ile bunlar arasında cismi bir bağ olduğu düşüncesinin bir sonucudur. Büyük bir Ant içilirken bir kaba kan akıtılmasının nedeni debudur. Başkırtlar'da yeri kazarak ant içme olgusu da mezarı çağrıştırması ile bağlantılıdır. Bugün dâhi "Ant İçmek" tabiri kullanılır ve yemin edilirken içilen Süt ile bağlantılıdır. Söz vermek deyimi de sözün bir nesne gibi başkalarına devrdildiği düşüncesinin bir kalıntısıdır.

And kavramı insanlığın ortak algılarından birisidir ve yerine getirilmediğinde insanın en azından onurunda bir eksilme meydana geleceğine, bazen de felaketlerle karşılaşılacağına ister çağdaş, ister ilksel hemen her toplumda inanılır. Türk-Moğol kültüründe önemli bir yer tutan kan kardeşliği de yine ant içilerek gerçekleştirilir ve bu kan kardeşi olmuş bu kişilere Antlı denir. Türkler demir kutsaldır ve bu nedele kılıçla veya bışakla ant içilir.[5]



Antlı

[Azəricə: **Andlı**]

Antlı – Ant içerek kan kardeşi olmuş kişi demektir, Moğolcada **Anda** veya **Andakar** denilir.[6] Bir tasın içerisine koyulan süte bileklerinde açılan kesikten kan damlatarak içip kan kardeşi olunur. Türklerde ve Moğollarda ortak bir gelenektir. Moğol mitolojisinde "Anda Bars" denen ve insanlarla kankardeş olmuş bir Pars ongunu vardır. Anda'lık Türklerin en eski geleneklerinden biridir. Andalar birbirlerini kardeşlerinden daha ileride korur, sayar ve kayırmaya çalışırlar.

Tobadı

[Azəricə: **Tobadı**]

Tobadı – Türk, Çuvaş ve Altay halk inancında yemin sözüdür. **Tupata** olarak da söylenir. "Vallahi" veya "Billahi" gibi anlamlarda kullanılır. "Tobadı doğru söylüyorum" gibi… İskit ocak tanrısı Tabıtı'nın adıyla da bağlantılıdır.

Yemin

[Azəricə: **Yemin**]

Yemin[7] – Bir şeyi yapacağına veya yapmayacağına dair, genellikle kutsal kabul edilen bir varlık üzerine verilen söz. Kökeni târih öncesi dönemlere dayanan ve genelde dinî bir mânâ içeren yemîn veya and içme törenleri, günümüzde bazı kurumlarda görev başı yapan kimseler tarafından da görevin hakkıyla yerine getirileceğine dair söz vermekte kullanılır. *Yemin* Arapça kökenli bir kelimedir. Sözcük anlamı sağ el, bereket, güç, kuvvet demektir. Türkçe'ye İslam dini ile birlikte yerleşmiştir. İslâmiyet içerisinde daha çok Allah'ın isimleri veya zâtî sıfatlarından birisi anılarak yapılır. Bu kavramın, kelimenin anlamı ile bağlantısı şu şekilde açıklanır: *"Yeminin söze güç kuvvet katması ve yeminleşenlerin sağ ellerini birbirlerine vurmalarıdır."*[8]

Etimoloji

- **Ant/And:** (An) kökünden türemiştir. Söz verme, anlaşma anlamlarını içerir. Moğolca kökenlidir. An kökü Moğolca ve Türkçede tutmak anlamını barındırır. Eski Altaycada Anta, Tunguz ve Mançu dillerinde de Anda biçimiyle yer alır.
- **Tobadı:** (Top/Tob/Tab/Tap) kökünden türemiştir. Bu kök, Eski Türkçe ve Moğolcada diz, diz çökmek anlamı içerir. Hattâ aynı anlam Tunguz ve Mançu dillerinde de vardır. Kökeni tam olarak tespit etmek şu an için zor gözükmektedir. Toba (Tabgaç) şeklinde bilinen eski Türk kavminin adını da çağrıştırmaktadır. Tapmak fiili ile de alâkalıdır. Çuvaşçada Tob veya Tup sözcüğü evin ortası demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, ("ant", "and")
2. ^ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Kavramlar, "Yemin"
3. ^ Fıkıh Sözlüğü, İbrahim Paçacı
4. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 60)
5. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 67)
6. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("andgay")
7. ^ "yemîn." *Medenî Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu
8. ^ Abdullah Bin Mahmud El-Mavsili, El-İhtiyâr (Li Talili'l-Muhtar), Dar-ü'l-Marife IV-45

Dış bağlantılar

- Eski Türklerde Yemin
- İslamda Yemin
- Fıkıh Sözlüğü, İbrahim Paçacı

And

Andar Han

[Azəricə: **Andar Xan**]

Andar Han – Türk ve Altay mitolojilerinde Ateş Tanrısı. **Andır Han** olarak da bilinir. Ateşi korur. Bazen kızarak yeryüzünde yangınlara neden olur. Elinde bir yola (meşale) ile betimlenir. Saçları ateştendir. Gözleri alev saçar. Heybetli ve kaslı bir görünümü vardır. Meşalesi kendiliğinden hiç sönmeden sürekli yanar. Bitkilerin koruyucu Tanrısı olarak da görülür. Yeraltının veya cehennemin koruyucusu[1] olarak da söylenir.

Azerbaycan Türkçesinde "andıra kalmak", Anadolu halk dilindeki "ender kalmak" deyimleri beddua amaçlı olarak "kahrolsun" ve "lânet olsun" anlamlarında kullanılır. Azerbaycan dilinde, mecâzî olarak kara ve çirkin manasında kullanılan, "enter" sözünün kökeni de yine "Andır" ile bağlantılıdır.[1]

Etimoloji

(An/Yan) kökünden türemiştir. Anmak ve Ant keimelerinden gelir. Çok anılan, adına yemin edilen demektir. An/Yan bağlantısıyla Yandıran anlamına da gelebilir. Eski Türkçede avlanmak anlamı da içeren An kökünden gelmektedir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 13)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Andır)



Andar Ƕan

Anka Kuşu

[Azəricə: **Anqa Quşu**]



Anka Kuşu (**Ankā** veya bir diğer ismiyle **Zümrüd-ü Anka)** – efsânevi bir kuştur. Pers mitolojisi kaynaklı olsa da zamanla diğer Doğu mitoloji ve efsânelerinde de yer edinmiştir. Türk mitolojisinde karşılığı **Tuğrul Kuşu**'dur.[1,2,3]

Mitoloji

Anka, Fars sanatında kuş şeklinde, kanatlı dev bir yaratık olarak resmedilmiştir. Zaman zaman köpek başına ve aslan pençelerine sâhip bir tavus kuşu olarak da resmedilmiştir. Bazen insan yüzü ile de resmedildiği olmuştur. Bir bölümü memeli olduğu için yavrularını emzirirdi. Yılanlara karşı bir düşmanlığı vardı ve yaşadığı yer fazlasıyla sulaktı. Bir anlatıda kendisini alevlerle kaplayana kadar 1700 yıl yaşadığı, daha sonraki tanım ve kayıtlarda ise onun ölümsüz olduğu ve Bilgi Ağacı'nda bir yuvası olduğundan bahsedilmiştir. Bu kuşun küllerinden yeniden doğduğu da söylentiler arasındadır. İran efsânesine göre, bu kuş o kadar yaşlıdır ki dünyanın yıkılışına üç kez tanık olmuştur. Tüm bu zaman boyunca, Anka o kadar çok öğrenmiştir ki tüm zamanların bilgisine sâhip olmuştur.

Persler onun yere bereket bahşedeceğine ve dünya ile göğün arasındaki birliği sağlayacağına inanırlardı. Yaşam ağacı, Gaokerena'da tünediğine ve her türlü şeytâni hastalığı tedâvi eden, düzelten kutsal bir bitkinin yöresinde yaşadığına inanılırdı. Daha sonraki İran geleneklerinde Simurg ilahiliğin bir sembolü hâline gelmiştir. Ayrıca o, Pers edebiyatında Homâ olarak tanımlanmış, Arapça'ya ise Rukh olarak girmiştir.

Semrük / Simurg

[Azəricə: **Simurq**]

Semrük – Efsânevi bir kuş. Anka'dan pek çok kaynakta Simurg adıyla da bahsedilir. Bu sözcük Altay Türkçesinde Semrük biçimine dönüşmştür. Simurg uçuşa kalktığında, bilgi ağacının yaprakları titrer her bitkinin tohumlarının dökülmesine neden olurdu. Bu tohumlar dünyanın her yanına dağılır gelmiş geçmiş her bitki çeşidinin kök almasını sağlar ve böylece de (bu bitkiler yoluyla) insanoğlunun tüm hastalıklarını tedâvi ederler. Simurg'un tüylerinin bakır renginde olduğu söylenmiştir. Her ne kadar başlarda bir köpek-kuş olarak tasvir edilse de, daha sonraları sıklıkla bir insan veya köpeğin başıyla gösterilmiştir. Onun iyiliksever bir doğası olduğu ve kanatlarının bir dokunuşunun her türlü hastalık veya yarayı tedâvi edeceğine inanılırdı.

Sufi Ferîdüddîn-i Attâr bu kuştan kendini aramanın sembolü olarak söz eder. Batı'da Feniks, İran geleneğinde Simurg, Orta doğu geleneğinde Anka kuşu, Türk geleneğinde Kerkes adını alan bu efsânevi kuşların ortak bir özelliği ölümsüzlüktür. Ayrıca bu kuşlarla ile ilgili anlatımlarda genellikle bir yanma motifi bulunur. Örneğin, Kerkes, Herodot ve Plütark'ın değindiği Feniks'te de görüldüğü gibi, öleceği zaman, bir tür ateş olup kendi kendini yakan ve kendisinden yeniden doğan bir kuştur. Anka ya da Zümrüd-ü Anka Orta doğu geleneğine göre, Kaf Dağı'nda yaşar.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "Anadolu ve Balkan Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş: Zümrüdü Anka"
2. ^ Yard. Doç. Dr. Erdoğan Altınkaynak. "Yer Altı Diyarının Kartalı"
3. ^ "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg"

Dış bağlantılar

- Kaf Dağı'na Yolculuk, Can Dündar



Aňķa Ķuşu

Arah Han

[Azəricə: **Arax Xan**]

Arah Han – Ruh tanrısıdır. İnsan ruhları hakkında karar verir. İnsanın geleceğini belirler. Yer altı âleminde yaşar.

Etimoloji

(Ar/Er) kökünden türemiştir. Aramak ve er kökünden türemiş bir kelimedir. Arayan veya aranan demektir. Fakat bu konuda kesin bir kanıya varmak zordur. Türkçede araklamak (gizlice alıp kaçırmak) şeklinde bir fiil vardır. Moğolcada Arılah fiili görünmezliği, Ereh ise aramayı belirtir. Arapça Ruh sözcüğünün çoğulu olan Arvah (Ervah) ile alâkalı olduğu iddiası pek mantıklı değildir çünkü bu kelime aslında Tunguz-Mançu, Moğol-Buryat ve Türk-Altay dillerinde yer alan ve kötü ruhlarla ve öteki âlemle iletişime geçmeyi ifâde eden Ar kökünden türemiştir ve Arbamak/Arvamak fiilinin çekimli halidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Araɧ ɧan

Aran İyesi

[Azəricə: **Aran İyesi**]

Aran İyesi – Türk ve Tatar halk kültüründe ahırın koruyucu ruhu. **Damız İyesi** veya **Kitre İyesi** olarak da bilinir.

Özellikleri

Evin ahırında yaşar. İnsanların gözüne ancak uzaktan uzağa ve değişik hayvan kılıklarına girerek görünür. Evcil hayvanları sever. Örneğin atların kuyruğunu örmekten çok hoşlanır. Genelde ahırda ve avluda yaşar ve orada yaşayan canlılara sâhip çıkar. Bazen bir hayvan kılığında, gözükür. Ahır İyesi ahırda yaşayan hayvanların bazılarını sever, bazılarını çekemez. Sevdiği hayvanın (genelde atın) yelesini örer. İnsanlar görmediği sırada onun önüne kuru ot atar. Sevdiği ineğin kuyruk ucunu tarar. Sevmediği atı gece boyu koşturur, ter içinde bırakır, yorar. Otu sevdiği atın önüne koyar, sevmediği atı aç bırakır. Damız (Tamız) sözcüğü sığır ahırı anlamında kullanılan başka bir sözcüktür ve Dam/Tam kökünden gelir. Sümer Tanrısı Tammuz (Tamıs, Dumuz) da bereket ruhu olarak görülür. Temmuz ayına adı verilmiştir. Damızlık sözcüğü hem ahırda beslenen hem de Tammuz için ayrılan hayvan demektir aynı zamanda. Damız İyesi ile Tammuz bu anlamda özdeşleşmiştir. Ağıl ise koyun ahırlarını tanımlar. Çoğu zaman dağlarda kerpiçten yapılmış yerlerdir.

TSS

Ahır hayvanları büyükbaş ve küçükbaş olarak ikiye ayrılır. Buna göre de bu hayvanları güden kişilere farklı adlar verilir.

- **Güder:** Çoban
- **Sığırtmaç:** Sığır Çobanı
- **Tavartmaç:** Koyun Çobanı

Mal İyesi

[Azəricə: **Mal İyesi**]

Mal İyesi – Türk ve Altay halk inancında hayvan iyesidir. Aran İyesi ile bağlantılı bir varlıktır. **Sığır (Sıyır) İyesi, Davar (Tavar) İyesi, Deve (Teve) İyesi, Yond (Yunt) İyesi ("At İyesi")** gibi türleri bulunur. Atların ve sığırların koruyucu ruhudur. Türkler hayvanları genelde dört sınıfa ayırırlar. Atlar, inekler, koyunlar ve develer. Mal kavramı bunların tamamını kapsar. Ancak kimi yörelerde yalnızca büyükbaş hayvanlar (at ve inek) veya sırf inekler için kullanılır. Mal İyesi de bu hayvan sürülerinin başında bulunarak onları korur. Mal sözcüğü Moğolca kökenli bir kelime olup, büyükbaş hayvan demektir. Arapça eşya, ürün anlamına gelen Mal ile hiçbir ilgisi yoktur.

Mılahsın Hanım

[Azəricə: **Malaxsın Xanım**]

Mılahsın (Malahsın) Hanım – *Hayvan Tanrıçası.* Ahır hayvanlarını korur. Türk ve Moğol kültüründe ahır hayvanları toplumsal yaşamın sürdürülmesindeki en önemli unsurdur.

Etimoloji

(Ar) kökünden türemiştir. Kökte arka içeriği bulunur, evin arkası anlamına gelebilir. Ahır demektir. Anadoluda bu söz üstü kapalı yer ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Abzar İyesi



Araň İyesi

Arank

[Azəricə: **Aranq**]



Arank (Arañ) – Türk ve Tatar mitolojisinde Su Cini. **Arang** veya **Anank (Anang)** olarak da söylenir. "Aranklar" şeklinde çoğul olarak anılırlar. Sayıları çok fazladır. Suyun içinde olduğu kadar su dışında da yaşarlar ve her taraf onlarla doludur. Suların akışına hükmederler; sular onların müdahalesiyle hızlı veya yavaş akar.[1] İyicil varlıklardır, nadiren kötü davranırlar. İnsanları korurlar. Bazı kutlu kişiler onları egemenlikleri altına alabilirler. Çölde susuz kalıp ölme noktasına gelen kişilere yardım ederler. "Eren" sözcüğü ile bağlantılı görünmektedir. Türk halk kültüründe çölde susuz yolculuk yapan veya suya ihtiyaç duymadan çölde yaşayan evliya kıssaları anlatılır. Suların akışına hükmederler. Yaran adı verilen bir türlerinin bulunduğu da söylenir veya bu kelime bazen eşanlamlı olarak da kullanılır.

Yaranlar

[Azəricə: **Yaranlar**]

Yaran – Türk ve Altay halk inancında su cinleridir. **Yeren** de denir. Sularda yaşarlar. Genelde insanlara zarara dokunmaz. Eren (İren / Yiren) kelimeleri ile bağlantılıdır. Sözcük; yararlılık, yardım kelimeleri ile aynı kökten gelir.

TSS

Etimoloji

(Ar/Er) ve (An) köklerinden türemiştir. Aramak ve ermek fiilleriyle bağlantılıdır. Anank biçimi ise An köküyle ilgili olup zihin gücünü ifâde etmektedir. Tunguz-Mançu, Moğol-Buryat ve Türk-Altay dillerinde yer alan ve kötü ruhlarla ve öteki alamla iletişime geçmeyi ifâde eden Ar kökünden türemiştir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 60)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Ananklar)

Arañ

Arat

[Azəricə: **Arat**]

Arat – Türk ve Altay mitolojisinde korkunç Dev Balık. Ölüm Balığı. **Arağıt, Arağut, Aravut** olarak da bilinir. Moğol kültüründe **Aratan** veya **Arağatan** olara yer alır. Baykal gölünde veya yeraltındaki büyük denizde yaşadığına inanılan efsânevi devâsa balık. Zaman zaman yeryüzünde yaşayan insanlardan kurban ister. Ağzı gırtlağının altında, gözü ise ensesindedir. Belkemiği ters çevrilmiştir. Zincirlerle bağlı tutulur. Başını ve vücûdunu oynatınca depremler olur, tufanlar kopar. "Ker Balık" olarak da adlandırılır. Şimdiye kadar yuttuğu tüm canlılar orada yaşarlar. Orası başka bir âlem gibidir. Pustag (Bozdağ) adlı Dünya Dağının hemen altındaki sularda yaşar. O her kıpırdadığında yer titrer. Alt çenesi yere üst çenesi göğe değer. Çenelerinden biri yazı ve sıcağı, diğer çenesi ise kışı ve soğuğu getirir. Ters görünümlü olması onun öteki âleme ait olduğunun en önemli göstergesidir. Türklerde büyük ırmak balıklarına Irgay adı verilir ve bu isimle kökensel olarak bağlantılı olması muhtemeldir. Yeryüzünün taşınmasının bir balıkla ilişkilendirilmesine pek çok toplumun söylencelerinde rastlanır. Adı Abra ve Yutpa ile birlikte anılır.

Etimoloji

(Ar/Er/Ir) kökünden türemiştir. Aramak fiilinden türemiş bir kelimedir. Arayan veya aranan demektir. Tunguzca Ar yapmak, çalışmak anlamlarına geldiği gibi, korku, kötü ruh görmek gibi anlamlar da taşır. Moğolca Ar kökü yol, yöntem içeriği barındırır. Tunguz-Mançu, Moğol-Buryat ve Türk-Altay dillerinde yer alan ve kötü ruhlarla ve öteki alamla iletişime geçmeyi ifâde eden Ar/Arg kökünden türemiştir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Arat

Arboğa

[Azəricə: **Ərbuğa**]

Arboğa (Ärboğa) – Türk mitolojisinde yarı insan, yarı boğa olan yaratık. **"Yarboğa"** veya **"Erboğa"** bazen de **Arbuğa** olarak adlandırılır. Dişi olanları için **"Işboğa"** denilir. (Iş sözcüğü Moğolcada dişilik belirtir.) Boğa ve Buğu sözcüğü pek çok Türk lehçesinde Geyik anlamında da kullanılır, bu nedenle bazen yarı insan yarı geyik olarak görülebilir. Yarı insan ve yarı hayvan olan varlıklara dünyada pek çok kültürde rastlanır. Kimilerinde alt kısım hayvan, belden yukarısı insandır, bazılarında ise kafa, hayvan başı biçimindeyken alt taraf insan şeklindedir. Türk mitolojisine Yunan kültürünün etkisiyle girmiş olması muhtemeldir.

Aryunt

[Azəricə: **Əryund**]

Aryunt (Äryunt) – Ayrıca Türk mitolojisinde yarı insan yarı at olan varlıklar ise **Aryunt** adı verilir. **Aryund, Aryond, Eryunt** olarak da bilinir. **"Yaryunt"** olarak da ifâde edilir. (Sözcük; Er/Ar "insan, erkek" ve Yund "at" sözcüklerinin bileşimidir. Dişi olanları için "Işyunt" kullanılır.)

Etimoloji

Er/Ar/Yar kökü (yâni İnsan, Erkek manaları) ve Boğa kelimelerinin bileşmesiyle oluşmuştur. Ar kökü bu dünyaya ait olmayan varlıkları ifâde eder. Yar/Zar sözcüğü Moğolcada yarım anlamına gelir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ayrıca bakınız

- Sentor



Ärbuoɲa

Ardov

[Azəricə: **Ərdov**]



Ardov (Ärdov) – Türk mitolojisinde su cini. **Ardoy, Erdov** veya **Erdoy** olarak da bilinir. İnsana zararı yoktur. Bu varlığın uzaklaşması için, ölü gömüldüğünde mezarın başında üç gün ışık yakılır.[1] Geceleri atları kaçırır ve sabaha kadar koşturup kan ter içinde bırakır. Uzun boylu, sarışın ve çok güzel bir kadındır. Su kaynaklarında yaşadığına inanılır. Köşeye sıkışınca bir kuyuya veya dereye girip kaybolur. Çuvaş mitolojisindeki Vudaş (Vutaş) ile büyük benzerlikler gösterir.

Etimoloji

(Ar/Er) kökünden türemiştir. Ar kökünde geride olan, görünmeyen anlamı vardır. Arka, art sözcükleriyle aynı kökten gelir. Artmak fiili ile de bağlantılı olabilir. Tunguz-Mançu, Moğol-Buryat ve Türk-Altay dillerinde yer alan ve kötü ruhlarla ve öteki âlemle iletişime geçmeyi ifâde eden Ar kökünden türemiştir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 195)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Erdov-Erdoy)



Ärdow

Arpağ

[Azəricə: **Arpağ**]

Arpağ – Türk ve Altay mitolojisinde ve halk kültürlerinde efsun[1] anlamına gelir. Büyülü söz, mistik dua, sihir demektir. **Arbağ (Arba)** veya **Arvağ (Arva)** olarak da söylenir. Yine aynı kökten türeyen **Arvaş, Arbaş, Arbış, Arbuz** sözcükleri de aynı anlamları içerir.

Anlam ve İçerik

Arbağçı denilen efsuncular tarafından okunur. Hastaları iyileştirmek, kötülükleri ve kötü ruhları savuşturmak için yapılan duadır. Örneğin yılanın zehrinin etkisini yok etmek veya yılan, akrep gibi hayvanların sokmasını engellemek için yapılan ve okunan arpağlar vardır. Bu arpağlar sonucu yılanın veya akrebin sokmadığı inancı Anadolu'da bugün bile yaygındır. Arbamak veya Arvamak (yâni Efsun Yapmak)[2] fiili Anadoluda halk ağzında kullanılmaya devam etmektedir. Gözboyamak, gözbağı yapmak, sihir yapmak demektir. Bir takım sihirli sözler ve dualarla nesnelerin ve insan yaşantısının doğal akışını etkilemeyi amaçlar.

Arbamak

Arbamak (Arpamak, Arvamak) – Efsun Yapmak. Gözboyamak, gözbağı yapmak. Sihir yapmak. Bir takım sihirli sözler ve dualarla nesnelerin ve insan yaşantısının doğal akışını etkilemeyi amaçlar.

Afsun

[Azəricə: **Əfsun**]

Afsun (veya **Äfsun, Efsun**) **–** Efsun, fen yolu ile tecrübe edilmemiş, manası bilinmeyen bir şeyi, hasta olmamak veya hastalığı tedâvi için okuyup üflemek demektir. Efsunun büyüye, yâni sihre benzeyen tarafı vardır. İslam'da bunlarla uğraşmak caiz değildir.

TSS

Etimoloji

(Ar) kökünden türemiştir. Arbamak fiilinden türetilmiştir. Şaşırtmak anlamı vardır. Kökte araya girmek içeriği bulunur. Büyü yapan kişi, ruhlarla veya doğaüstü güçlerle insanların ve doğal süreçlerin arasına girmektedir. Er kökü ise ulaşmak (ermek) manasını barındırır ki, gizli bilgilere ve varlıklara erişmek demektir. Tunguzca Ar yapmak, çalışmak anlamlarına geldiği gibi, korku, kötüruh görmek gibi anlamlarda taşır. Moğolca Ar kökü yol, yöntem içeriği barındırır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 66)
2. ^ Divanü Lûgat-it-Türk de Şamanizme Ait Kelimeler, Abdülkadir İnan

Dış bağlantılar

- Yılancı Hacı
- Uğur Dündar ve Yılancı Hacı
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Arba-Arva)

Arpaơ

Arsan Dolay

[Azəricə: **Arsan Dolay**]

Arsan Dolay – Türk ve Yakut mitolojisinde açgözlülük tanrısı. **Dulay Han** veya **Doğulay Han** olarak da bilinir. Sınırsız servete sahiptir. Kötü ruhların bir kısmının önderi konumundadır. Boynuzlu ve sakallıdır. Gölgesi yoktur. Karısı ve yedi oğlu vardır.

Şeytâni güçlerle bağlantısının bir simgesi olarak, boynuzlu ve sakallı düşünülen ve hesapsız servete sâhip olan Arsan Dolay Han, yeraltı dünyasının en derin katında yaşayan bir varlıktır. Kendisinin dikkatinin çekilmesinden korkulduğu için adının söylenmesinden sakınılır.[1] Oğullarından her biri, bir kötü ruh takımının başında bulunur. Bu ruhlar insanlara çeşitli acılar yaşatırlar. Bu acılardan korunmak için, onlara kanlı hayvan kurban verilmesi gerekir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 69)

Dış bağlantılar

- SibiryaTürk Destanlarında Kahraman, İbrahim Dilek

TSS

Arsaň Dolay

Arçura

[Azəricə: **Arçora**]

Arçura – Türk ve Çuvaş mitolojisinde Orman Cini. **Arçuray (Arçurı, Arsurı, Arçuri)** olarak da söylenir.

Özellikleri

Ormanlarda yaşayan şeytâni, kötücül bir varlıkdır. Uzun saçlı, kara görünümlü, tüm vücûdu kıllarla kaplıdır. İkisi önde ikisi arkada dört gözü bulunur. Üç kolu ve üç bacağı vardır. Saçları yere değecek kadar uzundur. Öldürmez ama insana bedenen zarar verir. Erkek veya kadın türleri vardır. Bu varlığın rahatını bozmak tehlikelidir. Kurban ister. İnsanları gıdıklayarak öldürdüğü iddiaları da vardır. Kızıl gözlüdür. Gece at sırtında dolaşmayı sever. Geceleri su kıyısında saç tarayan kızlar tarafından sıklıkla görülür. İstediği şekle kabulgar (biçim değiştirir). Göz açıp kapayana kadar aksakallı bir adam, yayınbalığı, kuş, keçi vs. olabilir. Kahkahalar atarak ve tokat şaklaması gibi konuşarak insanları çağırır. Bu sese dönüp bakan olursa o kişiye zarar verir. Onun kır sakallı bir ihtiyar veya yakışıklı bir genç kılığında olduğuna inanılmaktadır. Bazen üç eli, üç ayağı ve üç gözü vardır: Biri önde, ikisi arkada. Ormanda kahkaha atar ve yakaladığı insanların dişlerini çeker. Çuvaşların inançlarına göre orman ruhu denilen şeytâni bir varlıktır.

Paasonen Sözlüğü'nde uzun boyu, yere değecek kadar uzun saçları olan bir varlık şeklinde tanımlanır.[1] İri, uzun ve sallanan göğüslerini omuzları üzerinden geriye doğru atar. Ancak erkek görünümünde de tasavvur edilir. İnançlara göre bu ruh insanı öldürmez, bedenine zarar verir.

Arçura, Çuvaş inançlarında Hıristiyanlığın kabulünden sonra kötü bir ruh olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Avın uğurlu geçip geçmemesi onun elindeydi. Ormanda onu rahatsız edici bir sesle birbirlerini çağıranları aklında tutar, sonra yakalayıp gıdıklayarak öldürürdü. Kurban isteyen bu varlığı rahatsız etmek tehlikeli olurdu. At sırtında dolaşmaktan hoşlanan bu varlığa bazen su kenarlarında da rastlanılırdı. Değişkenlik becerisiyle istediğinde aksakallı adam, istediğinde balina olabilen bu varlık göz açıp kapayıcıyıncaya kadar birçok nesneye dönüşebilirdi. En çok hoşlandığı ise tokat sesine benzeyen sesiyle ürpertici bir kahkaha atarak insanları çağırmak. Eğer birisi dönüp bakarsa bu sese, bakanı yer. Zamansız ölenlerin veya eceliyle ölmeyenlerin ruhlarının öldükten sonra Arçuri'ye dönüştüğüne inanılır.

Hırtık

[Azəricə: **Xırtıq**]

Hırtık – üst kısmının insan, alt kısmının hayvan şeklinde olduğuna inanılan, bedeni tüylerle kaplı, ayakları ters kötücül cin, yaratık. Akarsularda (Elazığ yöresinde özellikle Fırat Nehri'nde) yaşadığı kabul edilir. Bu yörelerde adına **Çay Hırtığı** da denilmektedir. Hırtık insan kılığına girip, kılığına girdiği kişinin yakın arkadaşlarına veya akrabalarına gidip, onlarla konuşarak orman ya da akarsu kıyısına götürüp boğmakta, öldürmektedir. Özellikle karanlıkta ortaya çıkan hırtıktan korunmanın tek yolu ateş yakmaktır. Konuştukları kişinin hırtık olduğundan şüphelenen kişiler, vücutlarının çevresinden veya ayaklarının altından ateş geçirirler. Bu davranışı tekrarlayan hırtık, tüylerinin yanmasıyla kaçıp kendini suların içine bırakır ve gözden kaybolur.

Yine hırtığın zaman zaman çeşitli kişilerin kılığında, ata binip gezdiğine ve atları yorduğuna inanılmaktadır. Atlarını sabah yorgun ve terli bir şekilde bulan kişiler hayvanlarını hırtıkın götürüp götürmediğini anlamak için atların semerlerine veya sırtına yapıştırıcı maddeler sürmektedir. Bu sayede hırtıkın, bu hayvana binince tüylerinin yapışacağına ve tekrar binmeyeceğine inanılmaktadır.

Çuvaşlara göre doğal olmayan yollarla ölenler Arsuriya dönüşür. Onlara göre ilk Arsuri, bâkire bir kızdan doğmuş, o da korktuğu için getirip ormana bırakmıştır. Meşelerin tepesine yerleşerek büyümüştür. Kara yüzlü, dört gözlü, üç elli, üç ayaklıdır.

Etimoloji

(Ar/Er) kökünden türemiştir. Bu kökte; eril varlık[2] ve geride olan, görünmeyen anlamı vardır. Çura kısmı ise eksiklik, yarımlık anlamları içerir. Çor kavramıyla da ilgilidir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 66)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 67)

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Arçuri)
- Türk Mitolojisinde Ruhlar, Sadettin Buluç



Arçura

Asar

[Azəricə: **Asar**]

Asar (veya **Āsar**) – Türk, Altay, Moğol ve Tibet mitolojilerinde Tanrılar Yurdu. **Azar** olarak da söylenir. Tanrıların yaşadığı Gökyüzü demektir. Aynı sözcük ilah anlamına da gelir. Azeri ulus adının buradan türediğini ileri süren bazı görüşlerde mevcuttur.[1] Tibet ve Moğol metinlerinde de yer alan, hattâ İskandinav mitolojilerinde dâhi benzer bir sözcükle "Aesir" şeklinde Tanrılar topluluğunu ifâde eden ortak bir unsurdur. Asarı sözcüğü de Tibetçede Göksel Tanrıları tanımlamakta kullanılır. Moğolcada asar çadır demektir. Türklerde göğün büyük bir çadır olarak algılanması fikrinin bir başka örneğidir. Çok Tanrılı dinlerin neredeyse tamamında Tanrılar topluluğunun insanlardan uzak bir yerde (genelde göklerdeki bir dağda) yaşadığı inancı yaygındır.

Asarı'lar

[Azəricə: **Asarılar**]

Asarı'lar – Gök Halkı. Anlatılanlara göre, yeni dünyanın yaratılma zamanı geldiğinde, uzak bir yerde, şiddetli bir kasırga kopar, karanlık çöker ve karışıklık olur. O zaman, Asarı tanrılarının yurdu olan gökyüzünde büyük bir kavga çıkar ve bu kavga savaşa dönüşür. Asarılar dağılır ve yurtlarının kalıntıları üzerinde yeniden yedi katlı bir ülke kurulur. Ancak Asarılar arasında karışıklık hâlâ devam etmektedir. Tekrar şiddetli çatışmalar başlar. Bu nedenle Asarı'lar günahları yüzünden, eski tanrısal özelliklerini yitirirler. Uzun yıllar geçer ve Asarılar Sümer Dağı'nın geniş tepesine yerleşirler. Cennette karışıklık daha da artar. Asarılar, gökteki yerlerinden aşağı düşerek, en sonunda toprakta yaşamaya başlarlar. Sümer Dağı ve çevresindeki çöllerde kimse yaşamadığından kaçak tanrılar oralara yerleşip, yeryüzünün ilk sâkinlerini oluştururlar.[2] Bir gün, bunlardan biri toprakta yetişen bal gibi lezzetli bir meyveden tadar. Diğerleri de onun yaptığının aynısı yapınca kendi tanrısal doğalarını tamamıyla yitirirler ve insana dönüşürler.

Azarbaycan

[Azəricə: **Azərbaycan**]

Azarbaycan (Azärbaycan, Azerbaycan, Azerbaycan) – Güney Kafkasya'da bulunan bir Türk devleti. Azarbaycan sözcüğünün kökeni konusunda birçok değişik görüş bulunmaktadır. Bunların arasında önde gelen görüşler şunlardır:

1. Eski Asların adından kaynaklanır ve "Aser yurdu", "Aserler yurdu" demektir.[3]
2. Azer, Eski Türkçe'de "yüksek" veya "zenginlerin oturduğu yer" olarak geçer.
3. Ahameniş İmparatorluğu'nda Midya bölgesine valilik yapmış ve imparatorluğun Büyük İskender tarafından fethinden sonra görevine devam etmiş Atropat'ın adından kaynaklanır.[4,5,6] Atropat'ın adına istinaden bu bölgeye Atropatena adı verilmiştir ve Azerbaycan'ın adı buradan kaynaklanmıştır.[7]
4. Diğer bir görüşe göre ise o bölgede büyük bir devlet kurmuş olan ve Hazar Gölü'ne de adını veren Hazar'ların adından kaynaklanmaktadır.[8,9] Buna göre doğru biçim **Hazarbay** *(Xəzərbəy)* ulus adı **Hazarbaycan** *(Xəzərbəycan)* ise ülke adıdır.

Etimoloji

(As/Az) kökünden türemiştir. Asılı yer demektir. Ayrıca asarmak fiili, korumak, saklamak anlamı içerir. Mançuca ve Moğolcada Asar/Asarı sözcüğü çadır[10] mânâsı taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 83)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 84)
3. ^ Mahmud İsmayılov. Azerbaycan tarihi. Bakü, Azerneşr, 1992. s.3.
4. ^ Minorsky, Vladimir (2007). "Ādharbaydjān (Azarbāydjān)", *Encyclopedia of Islam*.
5. ^ Chaumont, M.L. (1989). "Atropates" (İngilizce). *Encyclopedia Iranica*. Routledge & Kegan Paul. http://www.iranica.com/newsite/articles/v3f1/v3f1a020.html.
6. ^ Swietochowski, Tadeusz; Collins, Brian (1999) (İngiliz). *Historical Dictionary of Azerbaijan*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press. ss. 20-21. ISBN 0-8108-3550-9.
7. ^ Houtsma, M. T.; Arnold, T. W.; Wensinck, A. J. (1993). E.J. Brill's First Encyclopaedia of Islam, 1913-1936 (İngiliz), 134, BRILL. ISBN 90-04-09796-1, ISBN 978-90-04-09796-4.
8. ^ Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Dilara Mehmetoğlu
9. ^ Azerbaycan Cumhuriyeti
10. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("asar")

TSS

Ayrıca bakınız

- Aesir

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Azar)



Asar

Asana

[Azəricə: **Asəna**]

Asana (Asena, Asäna veya **Aşina)** – Türk mitolojisinde önemli bir rol oynayan efsânevi bir dişi kurdun doğurduğu on erkek çocuğun biri.[1,2,3,4]

Türkiye'de ise dişi kurdun adı olduğu düşünülmektedir. Ziya Gökalp 1922 yılında Diyarbakır'da yayımlanmış *Küçük Mecmua* dergisine verdiği "Türk devletinin tekâmülü" adlı makalesinde *Bu da Çinlilere göre (Asena=Kurt) manasındadır* demektedir.[5] Göktürk Kağanlığının Eski hükümdarlarının mensubu olduğu Aşina, *Zena*, *Asen* veya *Şunnu* adı verilen sülâle, efsâneye göre bu dişi kurttan türediği inanılır. Aslı *Açina* kelimesinden gelmektedir.

Efsânenin en eski şekli

Antik Çin kaynaklarından, Tü'küe halkının türeyişini anlatan Asena efsânesinin farklı şekillerine rastlanılır. Bulunan en eski şekli şöyledir:

> *"Tü-küe kavimi Hiung-nu'ların bir uzantısıydı. Hükümdar soyunun isimi A-Se-Na idi. Kendilerince ayrı bir ordu kurmuş, ama sonradan komşu bir kavim tarafından yenilgiye uğramışlardı. On yaşında bir çocuğun haricinde bütün kavimleri katliama kurban gitmişti. Düşman askerlerinin hiçbirisi bu çocuğu öldürmeye cesâret edememişti. Çocuğun ayaklarını kesip, onu bir bataklığa attılar. Orada bir dişi kurt vardı, çocuğu et ile besledi. Böylece çocuk zamanla büyüdü ve dişi kurt ile çiftleşti. Kurt derhal gebe kaldı. Düşmanların kralı, çocuğun hâlâ yaşadığını öğrendi ve öldürtmek için tekrar adamlarını gönderdi. Adamlar çocuğun yanındaki dişi 112utru öldürmek istemediler. Dişi Kurt derhal "Kao Çang"'ın (Turfan)'ın Kuzeybatısında bulunan bir dağın üstündeki mağaraya kaçtı. Mağaranın içinde bir kaç yüz "li" genişliğinde, uzun otlarla kaplı ve etrafı dağlarla kapalı bir ova vardı. Dağın içine kaçan dişi kurt, bu yerde on oğlan çocuk doğurdu. Çocuklar büyüyünce dışarıdan kadınlar aldılar. Bu kadınlar hamile oldu. Çocukların hepsi ayrı bir soy adı aldı. Birisinin soy adı A-Se-Na oldu."*[1]

Bunun yanında efsânenin başka şekilleri de bulunmuştur. Ayrıca daha geç zamanlardan kalan, sonradan geliştirilmiş daha detaylı ya da daha kısa olan şekilleri de vardır.

Aşına

[Azəricə: **Aşina**]

Aşına (Aşina) – Göktürklerin bir soyu. Efsâneye göre Aşina soyu bir dişi kurttan türemiştir. Hunlar, Çinlilere yenildikten sonra han, 500 Aşina ailesi Cücenlerin bölgesine gelmiş ve onların vasalı olmuştur. Bu Türkler Orta Asya'da yaşayıp demircilikte ileri gitmişlerdir. Aşina soyu Dulu ve Nuşibi kollarına ayrılırdı.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ *Chou Kitabı*, Vo. 50. **(Çince)**
2. ^ *Kuzey Hanedanlar Tarihi*, Vo. 99. **(Çince)**
3. ^ *Sui Kitabı*, Vol. 84. **(Çince)**
4. ^ *Bozkurt Destanı* **(Türkçe)**
5. ^ Ziya Gökalp, transcription: Şahin Filiz," *Küçük Mecmua –II,* s. 57. **(Türkçe)**

Alıntılar

- [1]↑ Götter und Mythen. Käthe Uray-Kőhalmi, Jean-Paul Roux, P. N. Boratav, E. Vertes

Ayrıca bakınız

- Bozkurt



Asäna

Aşapatman

[Azəricə: **Aşapatman**]



Aşapatman (*Çuvaşça:* **Ашапатман**) – Türk ve Çuvaş mitolojisinde tıp tanrıçası.

Özellikleri

Yaşlı ve bilge görünümlü bir kadındır. Sâhip olduğu güç yardımıyla derdi hastanın vücûdundan kovar. Kızıl saçlı, inci dişli, gelecekten haberler verebilen, insanları beladan koruyan bir varlıktır. Çevresi sık ormanlarla kaplı bir gölün içinde yaşar. Görünüşü bazen gümüş renkli akan saçları olan, tek gözü, tek bir altın dişi bulunan bir kadın olarak da betimlenir. Çok uzakta, denizler, ormanlar ve dağlar arasında bir ülkede oturur. Su ve ateş ona yardım eder. Aşapatman dünya çapında denge, refah, adâlet ve düzeni destekleyen bir varlık olarak kabul görür. Aynı zamanda, bazı canlıların veya nesnelerin dönüşmesini gerçekleştiren, negatif bir karakter olarak da hareket eder. Belâdan kurtulmak için okunan efsun metinlerinde Aşapatman'ın da adının geçtiği bilinir. Bazı durumlarda şamanlar ve baksılar onu yardıma çağırırlar. Hayırsever ruhlardan biridir ve falcılarla şamanların koruyucusudur. Sâhip olduğu sihirli güç yardımıyla, sayrılığı (hastalığı) hastanın vücûdundan kovar. Bazı açıklamalarda bu ad, Zerdüştlük île bağlantılı olarak yer almaktadır.[1]

TSS

Etimoloji

(Aş) kökünden türemiştir. Aşmak anlamı içerir. Aşa/Aça kızkardeş abla anlamlarına gelir. Ayşe-Fatma isimlerinin kaynaşmış biçimi olduğu görüşü pek makul değildir. Hint Tanrı isimlerine benzediği yönünde görüşler de vardır. Denlsev ve Skvorsov, bu adı, Hazerlerdeki mutluluk anlamını içeren "şad" köküne bağlamışlardır. Aşmarin ise Hz. Muhammed Peygamberin eşi Ayşe'nin ve kızı Fatma'nın adlarıyla bağlantılı olarak açıklama yoluna gitmiştir. Bu adlar Tatarcaya da "Ayşe-Fatma" olarak geçmiştir. Yâni iki tarihî varlığın adı, Çuvaşların dinî ve geleneksel görüşlerinde birbirine karışarak, tek bir varlık ve isim şeklini almıştır.[2]

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 69)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 70)

Aşapatman

Aşık Oyunu

[Azəricə: **Aşıx Oyunu**]



Aşık Oyunu (*Tacikçe:* **Oşuk,** *Moğolca:* **Şagay, Çakay,** *Kırgızca:* **Çükö**) – koyunların ve keçilerin arka bacaklarında bulunan dört yüzlü kemikle oynanan bir oyun. Tarihi bir Türk oyunudur. Kadim çağlardan günümüze gelene kadar Türkistan ve Türkiye başta olmak üzere Türklerin yayıldığı tüm coğrafi bölgelerde bu oyuna rastlamak mümkündür. Aşık oyunu günümüzde de Türk köy, kasaba ve hattâ şehirlerinde oynanmaktadır. Kimi zaman bir halk anlatısı motifi olarak da yer alır. (Sözcük kısa "a" harfi ile okunur ve yazılışında düzeltme imi [şapka] yoktur.)

Oynanışı

Aşık kemiğinin yüzleri **çik**, **tok**, **allı** ve **kazak** olarak adlandırılır. Aşık oyunlarından birisi zıdalı'dır.[1] Aşık kemikleri her oyuncudan eşit sayıda, yerde **zıda** adı verilen bir dairenin ortasına tek sıra halinde dizilir (allı ya da kazak olarak adlandırılan yüzeyleri yere gelecek şekilde dik olarak) Daha sonra oyuncular ellerinde bulunan ve genellikle daha iri ve/veya içi kurşunla doldurulmuş *enek (eneke)* adı verilen aşıklarını daire içinde bulunan diğer aşıklara vurarak daire dışına çıkarmaya çalışırlar. Dışarı çıkan aşık atışı yapan oyuncunun olur. Dışarı çıkaramama ya da ıska geçme durumlarında oyun sırası diğer oyuncuya geçer. İlk atış daire dışından oyuncuların belirlediği bir mesafeden yapılır. Daha sonraki vuruşlarda sırası gelen oyuncu daire kenarından atış yapar. Eğer daire kenarından yaptığı atışla daire içindeki aşıklardan bir veya daha fazlasını daire dışına çıkarırsa oyuncu atış sonrası eneğin kaldığı yerden oyuna devam eder. Enek genellikle daire içinde diğer aşıklara yakın konumda kaldığından oyuncu sonraki atışlarda daha avantajlıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "Âşık Nasıl Oynanır ?". http://www.nasiloynanir.com/asik-nasil-oynanir.html

Aşık Oyunu

At

[Azəricə: **At**]

At – Türk, Moğol ve Altay halk kültüründe, halk inancında ve mitolojilerinde kutlu hayvandır. **Yunt (Yont, Yond)** veya **Yabu (Yabı, Yabak, Yafak)** ya da **Yılkı (Cılkı)** olarak söylendiği Türk dilleri de vardır. Moğollar **Adu (Aduğ, Adagu)** veya **Mor (Morın)** derler. Toynaklı, dört ayaklı, memeli yük hayvanıdır.



Türk kültüründe at

At, Türklerde çok büyük önemi bulunan bir canlıdır. Efsâne ve masallarda sahipleriyle birlikte silkinip daz (kel) bir ata dönüşen atlar bulunur. Böylece bir anda güçleri artar. Konuşabilen, uçabilen atlar vardır masallarda. Köroğlunun kıratı vardır ve sudan çıkıp gelmiştir. Battal Gazinin atının adı Aşkar'dır. Kırk gün güneş görmeyen bir ahırda ıslah edilmiştir. Manas destanında 200 kadar at adı yer alır. Burada yalnızca Türk destanları içinde en çok tanınan birkaç atın adına verilecektir. En bilinen ve dikkat çekici atlar şunlardır.

1. **Şubar:** Alpamış Han'ın atıdır.
2. **Akkula:** Manas Han'ın atıdır.
3. **Burul:** Koblandı Han'ın atının adıdır.
4. **Çalkuyruk:** Töştük Han'ın atıdır.
5. **Akbut:** Ural Han'ın atının adıdır.

Atın rüzgârdan yaratıldığına inanılır. Böylece rüzgârın gücü ve hızı ata geçmiştir. Ev yapılırken en büyük direğe veya çadırın orta direğine at kanı veya at sütü sürülür. Dağ, orman ve ateş ruhlarına dua edilirken kırmızı at yelesi kullanılır. İyi at, uçan kuşa yetişir, hiç yorulmaz, düşmanı hisseder, sahibini önceden uyarır, kahramanın durumunu anlar, rengini değiştirir, ölen kahramanı bırakmaz vatanına geri götürür, yaralı sahibini iyi birisinin yanına yetiştirir. Demirkazığa (kutup yıldızına) bağlı olan Akboz At ve Gökboz At bu kazığın etrafında döner dururlar. Başkurt destanlarında Buzat (Boz At) ve Sarat (Sarı At) olarak yer alırlar. Balkarlara göre ise adları Doru Aygır ve Saru Aygur şeklindedir. At olan eve şeytan girmeyeceğine, nefesinin cinleri kovduğuna inanılır. Türklerde at ile ilgili yüzlerce kelime vardır. Aygır: Erkek At, Kısrak: Dişi At demektir. Argumak, Yabu, Kulan, Tarpan gibi yabâni türleri vardır. Atın kuyruğunu, kadının saçını, erkeğin bıyığını kesmesi yas işaretidir. Ve bunlara izinsiz dokunulması ya da kesilmesi de hakarettir. Evin en büyük orta direklerine at kanı, at yağı veya at sütü sürülür. Kam ateşin önünde ayin yaparken Ak At Derisi üzerinde dua eder ve yerin, dağın, ormanın ruhlarına yakarırken Kımız saçıp At Yelesi sallar. Bazı yörelerde masaların ayakları at toynağı şeklinde yontulur.

Altaylarda 1900'lü yılların başında dâhi ölüler atlarıyla birlikte gömülmekteydi. Rüyâda kuyruğu kesik at görmek ölüm haberidir, gören kişi ölecek demektir. Atlar, ruhları öbür dünyaya taşır. Karakalpak'lar tabuta Ağaçat derler. Şeytanların atları üç ayaklıdır. Kutlu atlar Güneş diyarından gelirler. Dağdan çıkma ise sudan çıkma kadar yaygın olmasa da farklı bir özelliktir. Ayrıca İslam inancına göre Hz. Muhammed miraca çıkarken Burak adı verilen bir binek hayvanı kullanmıştır ve bu binek Türklerce daima at olarak tasavvur edilmiştir. Burak kelimesi Arapça berk (şimşek) kökünden türemiş bir kelimedir ve hızlılığı, ışığı ifâde eder. Türklere göre atlar güneşten yeryüzüne inmiş varlıklardır. Köroğlunun atı Deniz Aygırı ve Çöl Kısrağının birleşmesinden türemiştir. Bu dünyaya ait atlarla öte dünyaya ait atların birleşmesinden doğan taylar çirkin olur ama sonradan değişirler. Türklerde ve Moğollarda insanın düşünce gücü bir taya benzetilir ve adına Buyan denilir. At Türkler ve Moğollarla özdeşleşmiş bir canlıdır. Türkler atlara renklerine göre isimler verirler: Akat, Buzat, Kırat, Alat, Sarat, Karat, Dorat… Kara At'ın yeraltına giderken, Ak At'ın ise gökyüzüne giderken kullanılacağına inanılır ve bu nedenle yeraltı Tanrısına Kara At, gökyüzü Tanrısına Ak At kurban edilir. Ayrıca söylencelerde adı geçen sıra dışı at türleri şunlardır:

1. **Yılmaya:** Kanatlı At
2. **Tulpar:** Uçan At
3. **Kilin:** Boynuzlu At
4. **Ciren:** Konuşan At. Kayçı Ceren ve Kamçı Ceren en iyi bilinen iki tanesidir.
5. **Burşun:** İkiz Atlar. Ak Burşun ve Kök Burşun. Uçabilirler.

TSS

Sudan Çıkma

[Azəricə: **Sudan Çıxma**]

Kendisi veya atası sudan(gölden) çıkıp gelen (sudan doğan) bir atın / hayvanın olağandışılığı. Böylesi bir canlı sıradışı ve olağanüstü niteliklere sahiptir. Örneğin Köroğlu'nun atı sudan çıkmadır. Bazen sudan çıkmanın yansıması (soyun diğer tarafı) Çölden Gelme olarak ifâde edilir.

Çölden Gelme

[Azəricə: **Çöldən Gəlmə**]

Kendisi veya atası çölden çıkıp gelen (ateşten doğan) bir atın/hayvanın sıradışılığı. Böylesi bir canlı sıradışı ve olağanüstü niteliklere sahiptir. Örneğin Köroğlu'nun atı böyledir. Bazen yansıması (soyun diğer tarafı) Sudan Çıkma olarak ifâde edilir. Çöl ateşi simgeler. Dayanıklılığın sınandığı yerler olarak görülür. Evliyaların çöllerde gezdiği de anlatılır.

Bazı Söylencesel Atlar

Türk mitolojisinde ve masallarında sık sık rastlanan bazı at adları ve onların da kendilerine has özellikleri bulunur. Bunların bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Akkula

[Azəricə: **Ağqula**]

Manas Han'ın atıdır. Sıra dışı özellikleri vardır, çok görkemli ve zekidir. Sahibine sadıktır, savaşlarda onunla birlikte düşmana anlayarak ve isteyerek saldırır. Kula gövdesi koyu sarı, kuyruğu, bacak kılları ve yelesi kara olan at demektir. Bu sözcük köken olarak anlamak ve yukarı sıçramak anlamlarını da taşır.

Şubar [Azəricə: **Şobar**]

Alpamış Han'ın atıdır. **Bayşubar** veya **Kökşubar** ya da **Çubar** olarak da bilinir. Sıradışı özellikleri vardır. Türk söylencelerindeki olağanüstü atların özelliklerinin tamamını taşır. Uçabilir, konuşur, sahibini önceden uyarır, yaralıyken yalnız bırakmaz, bir aylık yolu bir günde gider, sahibinin ne durumda olduğunu hissederek ona göre davranır. Altın yeleli, gümüş üzengili, kuyruğu dokuz örgülü, dokuz kolanlı olarak betimlenir. Atası sudan çıkmadır. Çok renkli. Üstünde küçük lekecikler şeklinde yuvarlak noktalar bulunan eşyaya, hayvana "çubar" denir. Çilli insanlara şaka olsun diye söylenir. Şubar sözcüğü hızlı gitmek anlamı içerir. Çapmak (hızlı gitmek, at sürmek) fiili ile aynı kökten gelir. Türkçe Çubar, Moğolca Çabdar, Buryatça Sabıdar sözcüğü boz renk ifâde eder.

Halk kültüründeki yeri

Birçok halkbilimciye göre Bozkır Medeniyeti at üzerine kurulmuştur. Bir Özbek sözü bunun önemi için şöyle der: "Gününden bir gün olsa at al, gününden iki gün olsa avrat". Türkmenistan'da değeri kıymetli olan atların dişi kırıldığında *altındiş* takıldığı anlatılır. Anadolu Türkleri, Toros Yörük ve Türkmen çocukların, gençlerin at yarışını bir spor hâline getirdiği bilinmektedir. Özellikle düğünlerde ödüllü at yarışmaları yapılmaktadır. Kırgız Türkleri'nde ilk ata biniş törenlerinde, çocuk ata bindiğinde toplanan köy halkı ve misafirleri selamlar. Çünkü bu uygulama çocuğun iyi bir lider ve yönetici olacağını gösterir. Böyle inanılır. Özbekler'deyse at oyunları ve yarışmaları erkekliğe geçişin simgesidir. At oyunlarının yapılış amacı topluca hareket etme ve usta-çırak ilişkilerinin pekiştirilmesidir. Oyunun sonunda yaşlı biniciler kendi atlarını gençlere verirler. Kırgız Türkleri'nde sünnet düğünlerinde yemek olarak at ve davar kesilir. Misafirler de hediye olarak at ve inek getirirler. Erzurum'da kısmeti kapalı bir genç kız, açılması için oklavayı temsili için bir ata biner ve minareye çıkar. Gök Tanrı inancında Kam'ın tahta atla semaya çıktığı bilinir. Orta Asya ve Sibirya'da giyimde sembolik olarak at da kullanılır. Makedonya Türklerinde Güney kesim övülürken, "At gibi maşallah" denir. Toroslarda yeni yetmelere "tay" yakıştırması yapılır. Karaçay-Malkar Türklerinde kız tarafına söz kesilmeye gidildiğinde, kızın babasına ve süt annesine birer at hediye edilir. Yalnız hediye edilen atlara binilmez ve at kızın dayısına hediye edilir. Uzun zaman öncelerde yapılan Türk *yuğ* törenlerinde baba tarafından ölen birisi olduğunda, ruhu için kurban olarak at kesilirdi. Karaçay Türklerinde ölen kişinin atının da öldüğü sanılırdı. Bu söylenti birçok hikâyeye yansımıştır.

Çok eski Türk kültüründeyse ölen kişinin özel eşyalarıyla beraber atının da onunla beraber gömüldüğü bilinmektedir. Batı Hun İmparatorluğu imparatoru Atilla'nın mezarında kıymetli taşlardan oluşan at takımları vardır. Azerbaycan'da ve Doğu Anadolu'da mezar taşlarında at heykelleri bulunmaktadır.

Doğum yaparken zorluk çeken, sorun yaşayan anne adaylarının bulunduğu evin dışında erkek at kişnetilir. İnanca göre atın kişnemesi doğumu zorlaştıran gücü uzaklaştırır. Karaçay Türkleri, doğum esnasında eve misafir geldiğinde, atın dizginine eşarp veya havlu bağlanır. Atı görenler o evde bir çocuğun dünyaya geldiği anlaşılırdı.

Yine kültürün bir parçasınca; "Atlı mı yaya mı" diye sorulur. "Atlı" erkek bebek, "yaya" kız bebek manasına gelir. Bunun devamında da eğer cevap "atlı" olursa hediye olarak tay, "yaya" ise dana hediye edilir. Kırgız Türkleri'nde doğan çocuğun kırkı çıktığında kesilen ilk saça "karın" veya "ilk" saç denir. Çocuğun saçını kesen kişiye ise genellikle at hediye edilir. Böylece kesen kişi onurlandırılmış olur. Elazığ'da yeni bir ev temelinde kurban kanı, eski ayakkabı, tuz, mâvi boncuk ve at nalı atılır. Toroslarda at nalı nazarlık olarak kabul edilir. Ağrı'da ise kırkı çıkan çocukların tedavisi maksadıyla anne yol ağzına çıkar. Yoldan geçen ilk atlının önüne çıkar ve ondan öneri ve öğütler alır. Kırgız Türkleri'nde at sürüleri nazar ve tehlike işareti olarak kabul edilir. Korunmak için özel atlar beslenir. Bu ata *Üyür* denir ve bu atlar at sürülerini korumaktadır. (inanca göre) Haymana'da yağmur için at kafasına yağmur duası okunur. Türkiye Türklerinde at kılı nazar boncuğu gibi etkili olduğuna inanılır. Anadolu'da, özellikle Antalya civarında kapı başlarına takılan atın kafa kemiği, nazara karşı koruması için kapı başlarına takılır. Toroslarda Türkmenlerin "Gelinin başına, atın dişine bak" denir. Gelinin baş bağlayış şekli; düzen, mutlu, bakımlı olduğu gibi meziyetlerini gösterir. Türk Halk inançlarında yer alan "Boz Atlı Yol Tengrisi\Yol İyesi" yolda kalan, sıkıntıya düşen, darda kalanların yardımına koşan bir varlıktır.

Etimoloji

(At/Ad) kökünden türemiştir. Hareket, hız, gitme, atlama gibi anlamlar içerir. Ad (isim) sözcüğüyle de bağlantılıdır. At, Türk anlayışında bir insanın kimliği gibidir. Mançu dilinde Adun, Evenk dilinde Avdu olarak yer alır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Dr. Yaşar KALAFAT - Türk Halk İnançlarında At

Dış bağlantılar

- Kafkas Nart Destanlarında At, Ufuk Tavkul
- Türk Kültüründe At Arabası, Şayan Ulusan Şahin
- Türklerde At Kültürü ve Kımız, Mustafa Aksoy



At

Ata

[Azəricə: **Ata**]

Ata (Ede, Ete, İte) veya Og (Oğ, Ok); Moğolca: Esege, Ecige, Eçige, Etseg, Etzeg – Soyundan gelinen eril kişi. *Baba.*

Mitolojide soyundan gelindiği kabul edilen varlıklara veya yaşamın özünü oluşturduğu düşünülen eril unsurlara da Ata denilir. Örneğin Kurt Ata, Geyik Ata. Bu varlıklar aynı zamanda tanrısal nitelikler taşırlar. Ya da Od (Ateş), Kuyaş (Işık), Su, Toprak gibi temel yaratıcı unsurlara da bu şekilde hitap edilir… Soyundan gelindiğine inanılan belli başlı hayvanlar şunlardır: **Kurt, Geyik, Boğa, Kartal, Köpek, Deve, Kuğu, Ayı.** İslam diniyle birlikte keramet sahibi erkek evliyalara da Ata denilmeye başlanmıştır. Zaman zaman bu kelime evliyalar için Baba olarak da geçmektedir. Fakat aralarında bir anlam farkı yoktur. Karaltı Ata, Sarı Ata, Kırklar Ata, Ak Ata, Karakurt Ata, Atlı Ata gibi isimler bunlar için örnek olarak gösterilebilir. Yalnızca dilbilim açısından bu evliya adları Türkçe kökenli olanlar ve olmayanlar şeklinde sınıflandırılarak derlenirse bile onlarca hattâ yüzlerce sayfa yer kaplayabilir. Türklerle bağlantılı bir kavim olan İskit'lerin söylencelerindeki Gök Tanrısının adının Pabay (Babay) olduğunu belirtmekte de fayda vardır. Sümercede Adda şeklinnde ifâde edilen ve Ata anlamına gelen bir sözcük bulunur. Şii Türklerin son imamları için yaptıkları tapınak **"Kayıp Ata"** adını taşımaktadır. Ayrıca belirli bir konuda işinin en iyisi veya o kavramın ilk kişisi olduğu düşünülen kişilere de Ata denilir. **Atya** olarak Macarcada yer alır. İnsanın çocukluğunda ilk korktuğu kişi olarak, bilinçaltında önemli bir etkiye sahiptir ve bu durumun toplumsal yansımaları olması da son derece doğaldır. Söylencelerde baba motifi bu bağlamda farklı içeriklere sahiptir. Bazı Orta Asya Türk ülkelerinde vatanı tanımlarken Atayurt kavramı kullanılır.

Ayrıca Türkçede erkek akrabaları bildiren çeşitli kelimeler vardır. Bunların belli başlı bazıları aşağıda verilmiştir.

Yuğuk (Akrabalık)				
	1	**2**	**3**	**4**
Baba	ATA (Atte)	ETE/EDE, ETİ, İDE	KEKE	OĞ/OG
Abi	AĞA/AGA/AVA	EGE/EĞE, EGİ, İGE	DADA	
Amca	AKA/AHA	EKE/EHE, EKİ, İKE	BAKA	
Dayı	AZA/ASA	ESE/EZE, EZİ, İZE	TAĞA/TAYA	
Büyükbaba	ATAKAY/ADAGAY	EBÜGE	DEDE	OLATAY
Erkek	UYA	ETİGE	BEŞE/BAŞA/BAŞI	
Erkek Evlat	OĞUL/UĞUL/UL		BALA/MALA	OĞLAN
Enişte	YEZDE/YEZNE			

- **Adam:** ERKEK/İRKEK veya GİŞİ, **Kadın:** EŞKEK/İŞKEK veya DİŞİ
- **ALUNCA (ELÜNCE): 2. Kuşak Ata ve Analar (Dede ve Nineler)**
- **KULUNCA (KÜLÜNCE): 3. Kuşak Ata ve Analar (Dede ve Nineler)**

Örneğin **Kuğu (Ku, Gu, Kuv, Kuba) Ata ve Moğalca**: **Hun (Kun, Hung, Kung) Esege;** *Kuğu Tanrısıdır.* Bazı Türk boyları kuğudan türediklerine inanırlar. Örneğin Ku'lar (Lebedler). Finlilerin Ku adlı Ay Tanrısını da akla getirmektedir. **Kuğu** Zerafetin simgesi olan kuş. Eski Moğolcada Hun/Kun kelimesinin aynı zamanda insan anlamına gelmesi dikkat çekicidir. Tunguz-Mançu dillerinde Kukı/Kuhu/Kukku şeklinde yer alır.

Etimoloji

(Ad/At) kökünden türemiştir. Ad "isim" sözcüğüyle bağlantılıdır, kendisinden ad alınmayı ifâde eder. Soyundan gelinen, bir insanın doğumuna sebebiyet veren kişi. Kimilerince Hitit / Hatti kökenli kelimelerdir. Hatti (Eti)'ler, Hititler Anadoluya gelmeden önce de var olan sonra Hititler ile kaynaşan bir toplumdur. Türkçe'de **Oğ/Og** sözcükleri de Baba anlamında kullanılır. Ad "isim" sözcüğüyle de bağlantılıdır. Adı alınan kişi demektir. Ata ilhe başlayan pek çok kelime önemli bir yer tutar.

- **Atasagun:** İlk hekim. Hekimlerin atası. Hekimbaşı (Ata+Sagun)
- **Atahan:** İlk han. Hanların atası. Baş Kağan (Ata+Han)
- **Atabahşı:** İlk şaman. Şamanların atası. Baş Şaman (Ata+Bahşı)
- **Atakam:** İlk şaman. Şamanların atası. Baş Şaman (Ata+Kam)

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS



Ata

Atay Han

[Azəricə: **Atay Xan**]

Atay Han – Türk ve Moğol mitolojilerinde Ceza Tanrısı. Suçluları cezalandırır. Hiçbir suçu cezasız bırakmaz. Ordusunda 6666 tane yenilmez askeri vardır. Galta Ulan (Kızıl Ateş) olarak da bilinir. Karısının adı Mayas'dır. Moğol mitolojisinde çok önemli bir yere sahiptir, üst düzey Tanrılar arasında yer alır. Moğollara göre 44 Doğu Tanrısının başıdır. Üç oğlu vardır. (Üç Şaraday Han'lar): **- Sagan Hasar, - Şara Hasar, - Hara Hasar.**

Etimoloji

(Ad/At) kökünden türemiştir. Ata ve Ad sözcükleri ile bağlantılıdır. Ata (ced, soy) anlamını içerir.

Yönlere Göre Tanrılar

Özellikle Moğol ve Buryat mitolojisinde yönlere göre gökteki tanrıların sayısı ve başlarında bulunan tanrılar şu şekildedir:

Alıgan Han – 99 güney tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi Usan Han'dır.)
Sargay Han – 88 orta (merkez) tanrısının başında bulunur.
Sogto Han – 77 kuzey tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi Tatay Han'dır.)
Atay Han – 44 doğu tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Mayas Hatun'dur.)
Hürmüz Han – 55 batı tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Manzan Hatun'dur.)

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi **(İngilizce)**

Atay Ḫan

Atlama

[Azəricə: **Atlama**]

Atlama – Mitolojik bir terim olarak Olağanüstü Yolculuk demektir. Genel olarak sıçrayarak bir engeli aşma, Ayakların yerden kesilmesiyle birlikte başka bir yere konma anlamına gelir.

Anlam ve İçerik

Özellikle Türk masallarında ve mitolojisinde yer alan söylencelerde başka âlemlere geçmek, boyut değiştirmek anlamında kullanılır. Yeraltına atlama yoluyla gidilir. Atlamada bu dünya ile diğer dünya arasındaki sınırlar ortadan kalkar. Atlama üç yolla yapılır. Anadolu da atlak sözcüğü ırmak üzerindeki taşlardan oluşan geçit demek olduğu kadar köprü anlamını da ihtiva eder.

1. Kuş veya başka bir hayvan kılığına girerek.[1] Bu şekilde pek çok olumsuz dışsal etkenin varlığı zarar veremez. İnsanların veya kötücül varlıkların dikkatini çekmeden hızlı bir biçimde öteki âleme gidilir.
2. Sıradışı bir hayvana binip yolculuk yaparak. Böylece söylencesel bir göl, deniz, ateş okyanusu geçilir. Bu hayvan genellikle bir at olup, uçabilme yeteneğine sahiptir. At zaten özü itibari ile ve kutlu bir varlık Tanrının bir armağanı olarak görülür.
3. Bir geçit kullanılarak. Bu geçitler çoğu zaman kuyular, mağaralar, yer altı tünelleri şeklinde görülür. Bu tür yerler Türk kültürünün daima odak noktalarından olmuş ve her yerde o yöredeki mağaraların çok derinlere indiği, dibinin bulunamadığı, çok uzak yerlerdeki başka mağaralara bağlı olduğu söylentileri gelişmiştir.

TSS

Etimoloji

(At/Et/Ed) kökünden türemiştir. Geçmek, aşmak anlamları vardır. Atın başka âlemlere gidebilen bir hayvan olduğu inancı ve atlamanın atın yaptığı hareket olmasıylada ilgisi bulunmaktadır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 74)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca



Atlama

Avul İyesi

[Azəricə: **Ağul İyesi /Kənd İyesi**]

Avul İyesi – Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde köyün koruyucu ruhudur. Değişik Türk dillerinde **Avıl (Ağıl)** İyesi şeklinde de söylenir. Moğollar **Ayıl Ezen** derler. **Köy İyesi** olarak da bilinir.

Özellikleri

Her köy için ayrı bir koruyucu ruh vardır. Köy kavramı yerleşik kültür ile ortaya çıkmış fakat bu yerleşiklik yinede Yörük yaşam biçimine bağlı olarak kışın bir yerde yazın farklı bir yerde konaklama biçiminde yarı göçebe bir uygulamaya dönüşmüştür. Yazın yüksek ve serin, hayvanların daha iyi yayılabiceği yerlere (Yazla/Yayla), kışın ise kuytu ve korunaklı bölgelere (Kışla) dönüşümlü olarak göçülmüştür. Bazen "Bucak İyesi" tabiri de kullanılır. Anadoluda Bucak sözcüğü küçük bir anlam kayması ile ilçeden küçük, köyden büyük birim (Nahiye) için kullanılmaya başlamıştır. Fakat yaklaşık bir anlamla köyün koruyucu ruhu olduğu anlaşılmaktadır. Hattâ az kullanılmakla beraber Güzlek (Sonbaharda kalınan yer) ve Köklek (İlkbaharda kalınan yer) sözcükleri de mevcuttur. Kırgızlar hem kışlık ve hem de yazlık daimi mesken için catak sözünü kullanırlar. Cataka kalmak sözü ise yaylaya göçmeksizin kışlakta oturmak manasına gelir.

- **Bucak (Buçak):** (Buc/Buç) kökünden türemiştir. Nahiye demektir. Büyük çaplı ve merkezi bir köydür. Etrafında başka köyler vardır.
- **Catak (Çatak):** (Cat/Yat) kökünden türemiştir. Yaz-kış sürekli kalınan köy. Yatılan yer demektir.
- **Kıştak (Kışlak):** (Kış) kökünden türemiştir. Kışlamak kökünden gelir. Kışın kalınan Köy demektir.
- **Yazdak (Yaylak):** (Yaz) kökünden türemiştir. Yaylamak kökünden gelir. Yazın kalınan Köy demektir.

Etimoloji

(Ağ/Av) kökünden türemiştir. Köy demektir. Ağıl sözüyle bağlantılıdır. Civar, çevre anlamlar içerir. Moğolcayıl kelimesi akrabalık bildiren ayl ile de bağlantılıdır.[1]

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("ayl")



Awul İyesi

Ay Ata

[Azəricə: **Ay Ata**]



Ay Ata (ya da **Ay Dede**) – Altay'ların Tengricilik inancında Ay Tanrısı olarak görülebilecek bir kutsal varlıktır ve Gök Âleminin altıncı katında oturur.[1] Bu inanca göre Ay Dede insanların ilk Büyükbabası ve Gün Ana ilk Büyükannesidir.

Günümüz Türkiye'sinde Gün Ana inancı artık kalmadıysa da, Ay Dede inancı çocuksulaştırılarak da olsa sürmektedir. Ay, çocuklara Ay Dede olarak tanıtılmaktır. Uyku ve uyku vakti ile özdeştirilir. Çocuğa "yatağına yatarsa, Ay Dede sana masal anlatacak" denir ve çocuğun yanında ya masal kitabı okunur ya da bir masal anlatılır.

Memlükler (Kölemenler) döneminde Mısır'da yaşamış olan Türk tarihçisi Aybek-üd Devâdârî'nin Türklerin kökeni üzerine anlattığı "Ay Atam Efsânesi"nde mağarada türeyiş motifi yer alır. Bu öyküye göre Türklerin ilk atası olan Ay Ata, bir mağarada ortaya çıkmıştır. Bu mağara Ay Ata'nın doğumuna (Aybek-üd Devâdârî'nin ifadesiyle) bir "ana rahmi"[2] görevi yapmıştır. Bozkurt Efsânesi'ndeki kurdun yaralı Türk'ü kaçırıp beslediği mağara da böyle bir Ata mağarasıdır ve her yıl bu mağarada törenler yapılırdı. Ata Mağarası inancı ve geleneği eski dönemlerde Türkler arasında oldukça yaygındır. İşte Ay Ata da böylesi bir mağarada vücut bulmuştur.

TSS

Türklerde Ay ile bağlantılı pek çok kavram vardır.

- **Ayça:** Hilal,
- **Ayla:** Hale,
- **Ayas:** Mehtap,
- **Aybar:** Dolunay,
- **Aytolu:** Doluay,
- **Aydan:** Yarımay,
- **Ayçıl:** Yakamoz.
- **Aypara:** Hilâl

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi, Murat Uraz
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 132)

Ayrıca bakınız

- Yalçuk

Dış bağlantılar

- Kutsal Atalar Mağarası

Ay Ata

Ay Han

[Azəricə: **Ay Xan**]

Ay Han – Türk ve Altay mitolojisinde Ay Kağanı. Moğolca da **Sara Han** veya **Hara Han** olarak bilinir. Oğuz Han'ın ikinci eşinden olan oğludur. Ongunu kartaldır. Kartal hükümranlığı simgeler. Buryatçada Hara sözcüğü Ay demektir (Moğolca Sara), bazı kayıtlarda Oğuz Han'ın babasının adı Kara Han, iken bazı kaynaklarda Ay olarak gösterilmesi bu kelime benzeşimi nedeniyle olabilir. Hâlbuki gerçekte Ay Han, Oğuz Han'ın oğlunun adıdır. Ay pek çok kültürde dişil bir varlıktır, ancak Türklerde hem dişi hem de erkek Ay Tanrısı mevcuttur. Fakat özellikle vurgulanması gereken husus, Ay Han'ın bir Tanrı değil, kutsal bir kişi olarak kabul edildiğidir. Ay sözcüğü burada nitelik veya özellik değil bir sıfattır. Ay Ata ile karıştırılmamalıdır.

Etimoloji

(Ay/Ağ) kökünden türemiştir. Dünya'nın uydusu olan gök nesnesi. Parlaklığı, ışığı ve güzelliği sembolize eder. Sözcük kökünde de bilinç, ışık, parlaklık gibi anlamlar vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- **Oğuz Han**
- Dağ Han
- Deniz Han
- Yıldız Han
- Gök Han
- Gün Han

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Temaları



Ay Ĵan

Aya

[Azəricə: **Aya**]

Aya – Türk ve Altay mitolojisinde İyi Ruh. Ayalar biçiminde çoğul olarak kullanılır. Hayırsever ruhların ve meleklerin genel adıdır. Çoğunlukla gökyüzünde yaşarlar. 17 farklı iyicil ruh kategorisinin tamamını anlatır. Karşıtı Aza'dır. Yeryüzündeki tüm yaratıcılığın, bereketin, sevginin kaynağıdırlar. Ayaçı (Ayatçı) tabiri yaratıcı ruhlar için kullanılır. Ayıhı şeklinde de ifâde edilir. Bu tabir Yakut mitolojisinde Abası'nın karşıtı olarak yer alır. Türklerde, İslâmiyetteki melek sözcüğünü karşıladığını öne sürenler de bulunmaktadır.

Etimoloji

(Ay) kökünden türemiştir. Yaratmak ve ışık anlamını içerir. Avuç içi anlamı da bulunur. Ayamak (kayırmak, korumak) fiili ile aynı kökten gelir. Moğolca iyilik ve müzik, ezgi anlamını da içerir. Evenk dilinde Aya, Eski Moğolcada Ayı sözcükleri iyilik manasına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Aya

Ayaz Ata

[Azəricə: **Ayaz Ata / Şaxta Baba**]

Ayaz Ata – Türk, Altay ve Orta Asya mitolojilerinde, özellikle Kazaklarda ve Kırgızlarda Soğuk Tanrısı. Noel Baba ile de özdeşleşmiş durumdadır. **Ayas Han** olarak da bilinir. Ay Işığından yaratılmıştır. Soğuk havaya neden olur. "Ak Ayas" olarak adı geçer. Ülker burcunun altı yıldızı göğün altı deliğidir ve oradan soğuk hava üfler. Böylece kış gelir. Ayaz tüm Türk coğrafyasında yakıcı soğuk anlamına gelir ki, Ayın gökte rahtalıkla görüldüğü açık havalarda meydana geldiği için Ay Tanrısının (veya ona bağlı Ayas Han'ın) gönderdiği düşünülmüştür. Bir tür Noel Baba olarak düşünülebilir. Hattâ Kazaklarda birebir Noel Baba ile özdeşleşmiştir. Kimi kültürlerde kışın soğukta ortaya çıkan ve kimsesizlere, açlara yardım eden bir evliyadır. Hıristiyan Azizi olduğu yönünde görüşler de vardır. Fakat dilbilim ve kültürel olarak Türk kültüründe zaten var bulunan bir kişilik olduğu kesindir. Kimi görüşlere göre Ayas Han ile aynı kişidir. Kazaklarda kışın karşılanması ile ilgili olarak Soğumbası isimli bir eğlence bulunmaktadır. İlk karın yağması ve ilk soğuğun vurması ile kutlanan bayramdır. Bu bayramla bir ilgisi olması muhtemeldir. Azericedeki Şahta Ata "*Şaxta Baba* ***(Azerice)***" sözcüğü de yine birebir çeviriyle Soğuk Ata veya Ayaz Ata anlamına gelir.

Etimoloji

(Ay) kökünden türemiştir. Soğuk ve ayışığı anlamı vardır. Zemheri, karakış anlamlarına gelir. Ayas aynı zamanda mehtap (ayışığı) demektir. Açık ve bulutsuz havada ay göründüğü zaman çıkan soğuk demektir. Eski Altaycada Ayas/Hacas kelimesi açık gökyüzü mânâsı taşır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Russian Ded Moroz and Kyrgyz Ayaz Ata **(İngilizce)**
- Grandfather Frost **(İngilizce)**



Ayaz Ata

Aydın Ata

[Azəricə: **Aydın Ata**]

Aydın Ata – Türk mitolojisinde efanevi ozan. Âşık Aydın olarak da bilinir. Müzisyenlerin, şairlerin, âşıkların, ozanların atasıdır. İnsanların rüyâlarına girip şairlik ve ozanlık yeteneği verir.[1] Rüyâsına girdiği kişiler onu aydınlık bir ışık huzmesi içinde görürler. Kutsal ışık (nur) şeklindeki bu aydınlık suyu ve saflığı simgeler. Sıradışı güçleri vardır.



Harezm Vadisi Türkmen ve Özbeklerinin inançlarında müzisyenlerin, şairlerin ve şamanların hepsinin "Âşık Aydın" soyundan geldiği varsayılır. Âşık Aydın'ın mezarı, günümüzde bile ziyaretgâh olarak saygı görür. Elbetteki bu mezarın gerçekte ona ait olup olmaması tartışması veya bu mezardan farklı yerlerde birkaç tane bulunması diğer kutlu kişilerin mezarlarında da sık rastlanan bir durumdur. İnanışa göre o, mezarı üstünde yatanların rüyâlarına girip âşıklık, şairlik ve bahşılık gücü verir. Köroğlu Destanı'nın Türkmen versiyonunda da yer alan Âşık Aydın[1], "Neceb Oğlan" adlı halk öyküsünde çırağına hayır duası edip, ona sihirli güçler bahşeder.

TSS

Etimoloji

(Ay) kökü. Işıklı, nurlu demektir. Ayrıca bilgeliği, bilinci ve içsel anlamda aydınlanmışlığı ifâde eder. Moğolca Aya sözcüğü müzik ve ezgi anlamlarına gelir.[2] Ayıtmak sözcüğü ise hitap etmek, konuşmak demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 70)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("aya")

Aydın Ata

Ayı Ana

[Azəricə: **Ayı Ana**]



Ayı Ana – Türk ve Altay mitolojisinde Ayı Tanrıça. Farklı Türk dillerinde **Azı (Adı, Azığ, Adığ) Ana** olarak da söylenir. Moğollar **Bavgay Ece** derler. Bazı Türk boyları ayıdan türediklerine inanırlar. Finlerde ayı en kutsal hayvan olarak kabul edilir. Kahverengi ayı bu toplumda ayrı bir öneme sahiptir. Fin (Suomi) halkı Ural kökenli olup Türklere komşu bir kavimdir ve İskandinavyaya göç ederek orada devlet kurmuşlardır. Ayı; gücü, toprağı, savaşçılığı büyüklüğü simgeler. Ayı tırnağının ve pençelerinin koruyuculuğuna inanılır. Modern ekonomi/borsa teorilerinde Ayı Eğilimi yukarıdan aşağıya doğru vurulan pençeyi, yâni değeri düşen kıymetlerden kâr elde etmeyi anlatır ve bu benzetmenin yapılmış olması insanın ne kadar çağdaş olursa olsun daima içinde ilkel bir yön bulunduğunu açıkça ortaya koyar. Gerçi bu durumun doğrudan Türk söylenceleriyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkün değildir fakat pek çok kültürün de ortak algılayaşlarının olduğu muhakkaktır. Yâni söylencelerin de kendine özgü yönleri olduğu kadar diğer toplumlarla benzer ve aynı zihinsel süreçlerle ortaya çıkmış olan taraflarını da göz ardı etmemek gerekir. (Karşıt: Boğa Eğilimi). İnsanoğlunun korktuğu şeye saygı duymasının ve onu yok etmeye çalışmak yerine onunla özdeşleşerek onun gibi olmayı amaçlamasının en güzel örneği Ayı Ana ve Ay Ata kavramlarıdır.

TSS

Etimoloji

(Ay/Az/Ad) kökünden türemiştir. Sözcük olarak güç anlamını barındırır. Az kökü Azman (Vahşî Hayvan) sözüyle de yakından alâkalıdır. Moğolca Ayh sözcüğü korku demektir[1] ve bağlantılı olması muhtemeldir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("ayh")



Ayı Ana

Ayı Ata

[Azəricə: **Ayı Ata**]

Ayı Ata – Türk mitolojisinde Ayı Tanrı. Farklı Türk dillerinde **Azı (Adı, Azığ, Adığ) Ata** olarak da söylenir. Moğollar **Bavgay Ecege** derler. Bazı Türk boyları ayıdan türediklerine inanırlar. "Aba Tös" adlı ongun da ayıyı betimler. Aba (Ebe, Ebüge) bazı boylarda ayı anlamına gelmektedir.

Özellikleri

Ayının isminin açıkça söylenmemesi gerektiği inancı özellikle Altaylarda, Yakutlarda ve Dolganlarda da vardır. Onun için Abay veya Dayı denir. İnanca göre ayı isminin söylendiğini topraktan işitir. Çünkü "Er Kulaktu" / "Çir Kulaktı" (Yer Kulağı) onu duyar. Anadoluda yerin kulağı vardır deyimi de bunu ifâde eder. Ayının yaşadığı yer de toprak ve yeraltıdır. Yer sadece ayı ile değil, kurt, yılan ve benzeri tabu oluşturmuş canlılar hattâ insan ile de iletişim kurabilir. Bu inanç yılan, kurt ve benzerleri için de geçerlidir. Ayı isminin "dayı" ile eşdeğer tutulması "Köprüyü geçene kadar ayıya dayı demek" sınakası (atasözü) ile de bağlantılıdır. Moğollardaki Abgalday (Avgalday) ise Ayı Ata anlamına gelir ve şamanın giydiği ayı biçimli bakır bir maskedir. Ayı yeryüzündeki pek çok kültürde korkulan bir hayvan olarak yer almıştır. Çöllerde, bozkırda, ormanda, kutuplarda dâhi var olan türleri onu gücün ve vahşî yaşamın simgelerinden birisi hâline getirmiştir. Ayı; pençeleri olan iri ve yırtıcı bir hayvandır.

Etimoloji

(Az/Ad/Az) kökünden türemiştir. Sözcük olarak güç anlamını barındırır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Abahan



Ayı Ata

Ayıhı

[Azəricə: **Ayıxı**]

Ayıhı – Türk, Altay ve Yakut mitolojilerinde iyi ruhlar. **Ayığı** olarak da söylenir. İyilik yapan ruhlardır. Melek anlamında da kullanılmıştır. Yeryüzünde iyilik yapan insanları korurlar. Yoldan çıkanları ise yalnız bırakırlar. Karşıtı Abası'dır.

Saka Türklerinde, yaratılışın, iyiliğin ve hayırseverliğin başlangıcı olarak kabul edilen kutsal varlıkların ve meleklerin genel adıdır. Ayıhı, tüm varlıkların yaratıcısı olan, hayırsever bir güçtür. Yakutların inançlarında dünyanın yaratıcısı sayılan "Ürüng Ay Toyon", onların en büyüğüdür.[1] Bu tanrısal varlıklar, çocukların doğmasına, toprakların bereketlenmesine ve ürünlerin verimliliğine yardım eder ve insanlara da can verirler.

Bur'lar

[Azəricə: **Burlar**]

Bur – Altay ve Moğol mitolojisinde ve halk inancında iyi ruh demektir. Ayıhı ile eşdeğer olarak bahsedilir. Moğolca da **Burh** olarak da söylenir. İyi bir insanın ruhu kastedildiği gibi doğadaki iyicil varlıklar için de kullanılır. Şamanın göğe yükselen ruhuna da Bur adı verilir. Burhan veya Burkan sözü Moğol Budizminde hem Buda'yı hem de iyi ruhları ifâde etmekte kullanılır. Karşıtı Buk'dur. Sözcük, Bura/Burçın (geyik) sözleriyle kökensel olarak benzeşir ve geyik Türklerde kutsal bir hayvandır.

TSS

Etimoloji

(Ay) kökünden türemiştir. Aymak (kendinde olmak) fiili ile aynı kökten gelir. Parlaklık ve kutsallık manalarını içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Ayıĵı

Ayığ Han

[Azəricə: **Ayığ Xan]**

Ayığ Han – Türk, Altay ve Yakut mitolojilerinde Gökyüzü Tanrısı. **Ayıh Han** olarak da söylenir.

Özellikleri

İlk insanı o yaratmıştır. Dünyayı idare eder. Yaratıcı ruhların en büyüklerindendir. İnsanlara yeteneklerini ve becerilerini o verir. İlham kaynağıdır. Toprağın verimli olmasını sağlar. Kısaca yaratıcılıkla ilgili tüm unsurların kaynağıdır. Bereket ve hayvanların çoğalması onun isteğiyle olur. Yiğitleri ölümden kurtarır, ölen kahramanlara yeniden can verir. İnsanlardan ve diğer canlılardan sorumludur. Ürüng (ak, beyaz, saf, temiz) olarak tasvir edilir. Kendisine beyaz at kurban edilir. Bu kurban "Idık" şeklindedir. Yâni canlı olarak doğaya salınır. Bir daha kimse o hayvana el sürmez. Bu canlılar ışığın doğduğu yöne yâni doğuya doğru sürülür. Göğün 13. katında oturur. İnsanların ısınması için Güneş'i yaratmıştır. Ulu, kutlu, nurlu bir varlığa sahiptir. İnsanların özel işlerine karışmaz. Ongunu Kartal'dır. **Ayığı (Ayığ)** adı verilen ruhlar onun emrindedir. Ürüng Ay Toyon ile aynı kişilik olduğu da söylenir.

Etimoloji

(Ay) kökünden türemiştir. Ayışığı ve Yaratmak anlamlarını içerir. Aymak (kendinde olmak) fiili ile aynı kökten gelir. Aymaz ise karşıt anlamlı olarak gafil, kendini bilmez demektir. Moğolca Ayh sözcüğü korku demektir ve bağlantılı olması muhtemeldir[1].

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("ayh")

Dış bağlantılar

- Ürüng Ayığ Toyon

Ayıɣ Ḫan

Aykun

[Azəricə: **Aykun**]

Aykun Han – Türk mitolojisinde Güç Tanrısıdır. **Aykoyun Han** da denir.[1] Gücü ve kuvveti sembolize eder. İktidar, otorite kavramlarını içerir. Koyun Türk kültüründe gücün sembollerinden birisidir. Aslında sâkin ve uysal bir hayvan olan koyunun bu şekilde algılanması birkaç sebebe dayalı olabilir. Öncelikle erkeğinin (koçun) boynuzları olması. Çünkü boynuz güç sembolüdür. İkinci olarak ne kadar çok koyuna sâhip olunursa o kadar zengin olunduğunun, dolayısıyla o kadar çok nüfuzlu olunduğunun anlaşılması. Bir başka görüşe göre de koyunun renginin çoğunlukla beyaz olup (nâdiren de siyah), bu nedenle bu renklerin iktidar ve otoriteyi vurgulaması ve bu yöndeki bir algısal çağrışımın oluşması.

Etimoloji

Ay ve Kun (İnsan veya Koyun) kelimelerinin bileşik biçimidir. Akhun (Ak-Kun), Akkoyunlu, Karakoyunlu gibi devlet adları hep Kun (Koyun) ekiyle bağlantılıdır. Kun sözcüğü Moğolcada ve Eski Türkçede İnsan ve Koyun anlamlarına gelir. Koyun ise "koyn" biçiminde de söylenir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türkçe İnsan Adları, Orhan Güdül Kutalmış



Ayķun

Aylanu

[Azəricə: **Aylanu**]

Aylanu (Aylânu) – Türk mitolojisinde ve halk inancında can değiştirme, yâni bir başkasının yerine kendi canını verme, "Öz Yerine Öz" anlayışı. **Aylanı** da denir.

Eşanlamlı olarak "**Köçöt (Köçüt)**" tabiri de kullanılır. (Köç/Göç kökünden türemiştir. Göçmek, gitmek anlamı taşır.) Bir kişinin başkasının yerine ölmeyi kabul etmesidir. En güzel ve en yetkin örneği Deli Dumrul öyküsünde yer alır. İnsanın ne kadar özveri ve erdem sahibi olduğunun ilâhi bir kudret tarafından ölçülmesidir. İnsanın gerektiğinde ailesi ve dolayısıyla vatanı uğruna canından vazgeçip geçemeyeceği sınanır. Sözcüğün "başına dolayım, azizim, canım" gibi anlamları olduğu söylenir.[1] Aldacı (İslam sonrası Azrail) ile karşılaşan Deli Dumrul'un ana babası onun yerine ölmeyi kabul etmezler. Yalnız karısı kabul eder. Bunun üzerine Aldaçı, Dumrul ve karısını bağışlar, ana babasını ceza olarak öldürür. Tingöçü (reenkarnasyon) ile karıştırılmamalıdır. Çok farklı bir olgudur. Burada bir değiştokuş sözkonusudur.

Etimoloji

(Ay/Ağ) kökünden türemiştir. Göçmek, değişmek anlamlarını içerir. Aylanmak sözü gezmek, dolaşmak, sürmek gibi içeriklere sahiptir. Moğolcada Ayl sözcüğü akrabalık bağını ifâde eder.[2]

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 112)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("ayl")

Aylaňu

Aysar

[Azəricə: **Aysar**]

Aysar – Türk ve Anadolu halk inancında değişken karakterli kişi ve onun değişken karakteri. Ay'a (ayın hareketleri ile evrelerine ve belki de dünyaya olan mesafesine) bağlı olarak karakteri ve huyu değişen kişi[1] ve onun yaşadığı psikolojik durum. **Aysamak** fiili de aynı şekilde bu değişken ruh halini ve sonuçlarını anlatmakta kullanılır. Batı mitoloji ve masallarında yer alan ve dolunayda kurda dönüşen **Erbörü** (Kurt Adam) motifi bu anlayışın bir dışavurumudur. Ayın hareketleri ve evreleri insanoğlunun daima ilgisini çekmiş ve bunlara değişik anlamlar yüklenmiştir.

Ayın Etkileri



Eskiden insanların Ay'ın hareketleriyle ilgili gördükleri etkilerin büyük bir kısmının boş inançlar olduğu kesinleşmiş durumdadır. Eski uygarlıklarda ve halk inançlarında insanların uykularında gezinmeleri dolunay ışığı tarafından çekilmelerine bağlanmıştır. Dolunayın ışığının pencereden içeri girmesinin rüyâları bile etkilediğine, dolunayda cinsel içgüdülerin, tarlaların bereketlerinin arttığına hattâ Kurt Adama dönüşüldüğüne bile inanılmıştır. Günümüzde ise Ay'ın evrelerine bağlı olarak depremlerin, kasırgaların arttığı, hattâ cinayetlerin, intiharların, kazaların çoğaldığı; kadınların aybaşları ve hastaların sara nöbetleri ile ayın çekim gücü arasında ilişki bulunduğu öne sürülmektedir. Ancak Ay ile ile bahsedilen olaylar arasında henüz bilimsel bir ilişki saptanamamıştır. Ay'ın dünyadaki denizlerde ve okyanuslarda 'gel-git' denilen, suların alçalması ve yükselmesi olayı üzerinde doğrudan etkisi olduğu bilimsel bir gerçektir. İnsan bedeninin büyük kısmı sudan oluştuğuna göre, Ay'ın hareketleri vücûdumuzu da etkileyebilir mi? sorusu ise bazı bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Fakat insan vücûdunda suyun oranı, okyanuslardaki su miktarı ile kıyaslanamayacak kadar azdır. Dolunay evresinde Ay'ın parlaklığı da çok önemli bir etken değildir, çünkü en parlak olduğu anda bile Ay'ın dünyaya gönderdiği ışık miktarı Güneş'in gönderdiğinin 600 binde biri kadardır.

TSS

Etimoloji

(Ay) kökünden türemiştir. Aylamak (gezmek, dolaşmak) ile de kökensel bağı vardır, bu anlamda karakterin değişkenliğini ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-56)

Dış bağlantılar

- Ayın İnsanlar Üzerindeki Etkisi

Ay-Yıldız

[Azəricə: **Ay-Ulduz**]



Ay-Yıldız – Hilâl halindeki ay ile yıldız (veya Güneş işareti).

Târihçe

Türk bayrağı da dâhil olmak üzere birçok Müslüman ülkenin bayrağında yer alan yaygın bir semboldür. Sembolün kökeninin İslam ile alakası yoktur ancak günümüzde İslam ile özdeşleştirilmiştir. İslam öncesi döneme ait olan Göktürklerin paralarında da ayyıldıza rastlanır. Hattâ İslam kültürüne Türklerden geçmiş olma ihtimâli dâhi yüksektir.

Selçuklu ve Osmanlı devrinde hilâl ile güneş veya yıldız işareti hakkında araştırmalar mevcuttur. Ancak bu işaretlerin kökeni çoğunlukla astral ikonografi bakımından zengin olan Yakındoğu'da aranmıştır. Hâlbuki Türk kültürünün doğduğu İç Asya çevresinde, proto-Türk olarak kabul edilen milletlerin ve Türklerin gök ibadeti kozmolojisi içinde yer alan astral ikonografi de aynı derecede zengin ve köklüdür. Simgeler, piktogram ve tamga şekline kadar gelişmiştir; hattâ Kök Türk yazısında görünürler.

Bugün kullanılan ay yıldıza benzeyen ve gökte gün ile ayın kavuşumunu temsil eden bir motif, MÖ 1. binyılda, proto-Türk olarak bilinen Çu (Chou)ların (MÖ 1028-281) baş bayrağında görülüyordu. Gündüz ve gece, aralıksız devam eden parlaklığın simgesi olan astral motifler, o devirden beri daima proto-Türk, Türk ve akraba milletlerin simgeleri arasında yer almış ve göksel tanrıların alâmeti olmalarının dışında, devlet başkanlarının ve önemli şahısların da alameti olmuşlardır.

Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve 576-600 yıllarına ait olduğu saptanan Göktürk paraları içinde üzerinde ayyıldız motifi bulunan para olması, ayyıldız simgesinin İslam öncesinde de Türk toplulukları tarafından kullanıldığı görüşünü ispatlamıştır.

Yıldızın Güneş şeklinde simgeselleştirilmesine rastlanabilir. Örneğin, günümüzde Azerbaycan bayrağında Ay ve Güneş olarak kullanılır. (Zâten bilimsel olarak Güneş de aslında bir yıldızdır.)

Ay Türk kültüründe güzelliği, hilâl ise boğa boynuzu çağrışımıyla gücü, doğurganlığı simgeler. Güneş ise yaşamın kaynağı olarak canlılığı, verimliliği, hayatı sembolize eder. Yıldızlar ise baht, tâlih, çokluk, erişilmezlik ve yücelik ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ay-Yıldız

Ayzıt

[Azəricə: **Ayzıt**]

Ayzıt – Türk ve Altay mitolojilerinde Güzellik Tanrıçası.[1] **Ayığsıt (Ayıhıt veya Ayısat) Hanım** da denilir. Aşkın ve güzelliğin simgesidir. Ongunu kuğudur. Kuğular bu nedenle kutsal sayılır ve dokunulmaz. Kuğular biçim değiştirmiş kutsal kızlar olarak kabul edilir. Ayığsıt gümüş tüylü bir kısrak biçimine bürünebilir ve gökten yeryüzüne bu şekilde iner. Kısrak kılığındayken kuyruk ve yelelerini kanat gibi kullanır. Ormanlarda dolaşmayı sever. Ak bir kalpağı, çıplak omuzlarında ak bir atkısı vardır. Çocukları ve hayvan yavrularını korur. İnsanlara sevgi ilham eder. Sarayının kapısında ellerinde gümüş bakraçlar ve gümüş kamçılar bulunan yasakçıları (bekçileri) vardır. Bu yasakçılar kötü insanları içeriye almazlar. Ayzıt'ın kızları vardır. Onlar da kuğu kılığına bürünebilirler. Ayzıt'ın kızları büyülü beyaz bir tülü giyinince kuğuya dönüşürler. Beyaz Turna kuşu da diğer simgelerinden biridir. Sümerlerde Ay Tanrıçası olan Ay'a da ışık saçmaktadır ve adı da bu anlamla bağlantılıdır. Aşk her zaman ışıkla ve parlaklıkla simgelenmektedir. "Aşk ateşi gözlerimi kör etti" ifadesi bunun en belirgin anlatımıdır.

Etimoloji
(Ay) kökünden türemiştir. Ay gibi parlak demektir. Ay güzelliği ve ışığı, nuru simgeler.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 77)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Ayısıt-Ayıhıt Hatun)
- Şamanizm
- Türk Güzellik Tanrısı Ayızıt Ve Kızı
- Encyclopedia Mythica, Anthony E. Smart (Ajysyt) **(İngilizce)**



Ayzıt

Aza

[Azəricə: **Aza**]

Aza – Türk, Altay, Yakut, Çuvaş ve Moğol mitolojisinde kötür ruh. **Asa** şeklinde de söylenir. Moğollar **Ada** derler. **Azalar** biçiminde çoğul olarak kullanılır.

Özellikleri

Yeraltındaki karanlık yurtlarında yaşarlar. Genel olarak kötücül ruhların ve kötü varlıkların tamamına verilen bir addır. Çoğu zaman, görüntüleri yoktur, yalnızca sesleri ve çıkardıkları gürültüler işitilir.[1] İnsanlar onlardan korktukları için harabelerde ve kalıntılarda gezmeye çekinirler. Oyrotlarda 13 farklı kötücül ruh kategorisinin tamamını anlatır. Karşıtı Aya'dır. Bazı kaynaklarda üç türü sayılır.

1. **Azabuk:** Kötücül ruhlar.
2. **Azaşulbus:** Kötücül cadılar.
3. **Azahortan:** Kötücül hortlaklar.[2]

Bu sözcüklerin hepsi de farklı niteliklerde olmak üzere hep kötü ruh demektir. Azar sözcüğü yine kötü ruhlara dayalı hastalıkları ifâde eder. Azarlamak fiili de buradan türemiştir. İnsanlara kötü ruhları göndermek demektir. Yakut mitoljisinde Abası adı ile kullanılır. Kumandılarda ise iki farklı sınıf olarak yer alırlar.

TSS

A. **Çertegri:** Şeytan.
B. **Çor:** Cin.

Ruhsal ve fiziksel hastalıkları tanımlamakta kullanılan Azar-Bazar (Asar-Masar, Eser-Meser, Azar-Pazar, Ezar-Bezar) veya Azar-Kazar (Ezer-Kezer) ya da Kasar-Pasar (Kazar-Pazar) tamlamaları da yine bu kavramla yakından alâkalıdır ve olasılıkla üç tür kötücül varlıkla ilgilidir:

1. *Azar (Ezer),* ***2.*** *Kazar (Kezer),* ***3.*** *Pazar (Bezer).*

Çertegriler Türk ve Altay mitolojisinde ve halk inanışında Şeytan ile özdeşleşmiştir. Azaların en tehlikeli ve en kötüleridir. İnsanlara geri dönüşü olmayan zararlar verebilirler. Korkunç ve güçlü yetenekleri vardır. Yertanrı (Cer Tengri) ile de alâkalı görünmektedir. Çorlar ise daha çok cinlere benzeyen varlıklardır.

Azar-Bazar

[Azəricə: **Azar-Bəzar**]

Azar-Bazar, Azerbaycan Türkçesinde, "her tür hastalık" manasına gelir. Yılın son Çarşamba gününde, Azerbaycan kırsal bölgelerinde tüm evlerin önünde ateşler yakılır ve herkes ateşin üstünden atlayarak, "Azarım-Bazarım, bu ateşin üstüne dökülsün" der.[3] Buradaki "Azar-Bazar", şeytanî ruhların adlarıdır. Sonradan anlam kaymasına uğrayarak "her türlü hastalık" içeriğini ifâde etmeye başlamıştır.

Etimoloji

(Az/Ad) kökünden türemiştir. Azmak, azarlamak fiilleri ile aynı kökene sahiptir. Yas tutmak anlamını da içerir. Aşırılık, sapkınlık, suç gibi anlamlar içeren ve Az- ile başlayan sözcükler bu kökten türemiştir. Moğolcada Az/Azh sözcüğü varoluş anlamına gelir.[4] Eski Moğolca Ad/Ada, Eski Türkçe Ada/Aza sözcükleri tehlike ifâde eder.

Kaynakça

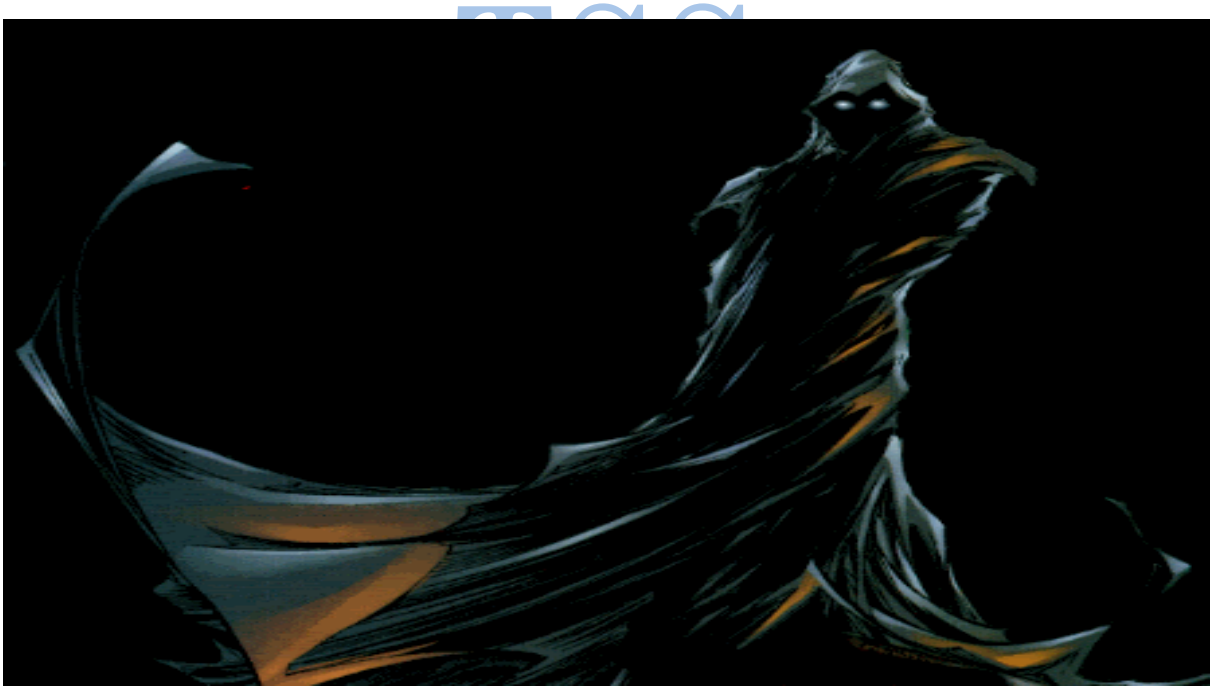
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ SibiryaTürklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar, Naciye Yıldız
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 82)
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 84)
4. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("azh")

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca
- SibiryaTürklerinde Mitoloji, Naciye Yıldız



Aza

Azmıç

[Azəricə: **Aznıç**]

Azmıç – Türk ve Balkar mitolojisinde Kayıp Cini veya Yol Cini. **Aznıç** veya **Azıtkı (Azıktı)** olarak da bilinir. Karaçay-Balkarların inançlarına göre Şeytâni bir ruh. Belli bir görüntüsü yoktur.[1] İnsanlara düşmandır, kurbanları tek başına yola çıkan insanlardır. Azmıç bu insanları onu tanıyan birisinin sesiyle çağırır. İnsan dönüp cevap verirse Azmıç'ın buyruğu altına girer. Azmıç da bu insanı kayalıklardan aşağı atar. Tek başına yola çıkan insanları kandırıp götüren ve kaybeden kötü ruhtur. Tanıdığı birisinin sesiyle bu insana seslenir. Eğer bu sesi duyan kişi geriye dönüp bakarsa onu alır götürür ve kaybeder. Kılıktan kılığa girer.[2] Bir insana en sevdiği kişi gibi gözükebilir. Böylece insanları peşine takıp azıtarak, dağa, uçuruma, ırmağa götürüp buralara düşürerek ölmesine neden olur. Congolos'a benzer.

Etimoloji

(Az) kökünden türemiştir. Azdırmak anlamına sahiptir. Anadolu'da azıtmak fiili, ıssız bir yerde bırakıp kaçmak demektir. Örneğin köpeği azıtmak gibi. Eski Moğolca Ad/Ada, Eski Türkçe Ada/Aza sözcükleri tehlike ifâde eder. Yol Azdıran şeklinde anlamlandırıldığı da olur.

Azıtkı

[Azəricə: **Azıtqı**]



Azıktı – Türk ve Altay halk inancında bir kayıp cini. **"Azıtkı"** olarak da söylenir. İsmi "azdıran" anlamına gelen Kırgızların ve Özbeklerin İslâmiyet öncesi inançlarında yer alan şeytâni bir varlıktır. Her türlü kılığa girebilir. İnsanlara kendilerine en yakın olan kişi şeklinde görülebilir. Bu şekilde kılığa giren Azıktı insanı azdırıp, uçuruma, dağa veya bir akarsuya götürerek öldürebilir.

Sözcük, "azıtmak" fiilinden türemiştir. Anadolu'da "azıtmak", ıssız bir yerde bırakıp kaçmak demektir. Örneğin köpeği azıtmak gibi. Eski Moğolca Ad/Ada, Eski Türkçe Ada/Aza sözcükleri tehlike ifâde eder. Ayrıca "azdırmak" fiili de kandırmak, şaşırtmak, baştan çıkarmak gibi manaları[3] da içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-86, Azmıç/Azıtkı)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-85, Azmıç/Azıtkı)
3. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (sayfa - 56)

Dış bağlantılar

- Azmıç
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Azmıç ve Azıtkı)
- Tatar Efsâneleri, Yaşar Kalafat - İlyas Kamalov (Azatkı)

Azmıç

Azna Han

[Azəricə: **Azna Xan**]

Azna Han – Türk ve Altay mitolojisinde Fesat Tanrısı. Yaygın olarak **Ayna Han** adıyla da bilinir. **Adna Han** da denir. Yeryüzünde kargaşa çıkarır. Kötülüğe dair tüm nitelikleri bünyesinde barındırır. Fırsat bulduğunda İnsanlara ve yeryüzüne zarar verir. Yeraltında yaşar.

Ayna Han'a bağlı kötü ruhlar vardır ve onlar da Aynalar (Aznalar) adıyla anılır. Yeryüzünde kötülük çıkarmak istediği zaman bu ruhları gönderir. Aynalar bu anlamda şeytan kavramı ile özdeşleşmişlerdir.[1] İnsanların ruhlarını çalıp götürerek hastalık verirler. Bazen Ayna Han, çocukları çalar ve kaçırır. Bazı Türk boylarında Cuma veya Perşembe gününe Ayna Gün adı verilmiştir.[2] Burada bu günlere yüklenen olumsuz bir anlamdan daha çok, yeraltındaki ruhların sadece o gün izin verilerek dünyadaki evlerini görmelerine izin verildiği için bu adı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bazen destanlarda Ayına Hotun (Ayna Hanım) adlı dişi bir karaktere de rastlanır.

Halk kültüründe Ayna

Halk ağzında pek çok yörede aynaya **Gözgü** adı verilir (Göz sözcüğünden türemiştir). **Güzgü, Közgö, Küzgü, Közgü, Gözgeç, Közgeç** de denir. Aynalar halk inancında dikkat çekmiş bir nesnedir ve farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu dünya ile öteki arasındaki sınırı simgeler. Ruhlar âlemine açılan bir pencere gibi algılanır. Şaman aynaya bakarak gelecekten haber verir veya kendi ruhunu görebilir. Gözle görünmeyen varlıkları gösterir. Erlik Han yanında bir ayna gezdirir ve buna baktığında insanların işledikleri tüm günahları görür. Gece aynaya bakmak uğursuzluk getireceği düşüncesiyle hoş karşılanmaz. Ayna yere bırakıldığında bir denize dönüşür. Tarak da yere bırakıldığında bir ormana dönüşür.

Bazı şamanların anormal güçleri olan aynaları vardır. Öbür dünyada dorukları gökyüzün değen iki dağın arasında bulunan bir sandıkta duran ve tüm dünyayı gösteren bir ayna vardır. Gömülen cenazelerin üzerine ters bir ayna bırakmak eski bir Türk geleneğidir ve Anadolu'da uygulamaya devam eden yöreler vardır. Görme eylemi ve görüntülerin Türk kültüründe farklı bir önemi vardır. Görüntü gerçeğin en önemli parçası kabul edilir. Bu nedenle geriye dönüp bakma yasağı (arkaya bakma yasağı) veya kimseye bakmama yasağı şeklinde söylence motifleri vardır. Sınavdan geçen kahraman bu yasağa uymazsa taş kesilir (taşa dönüşür). Geriye dönüldüğünde tıpkı aynada olduğu gibi bir yansıma algısı ile ruhlar âlemine olumsuz bir yöneliş gerçekleşir. Masallarda sihirli aynalar gelecekten haber verir, uzak yerleri gösterir, insanlarla konuşur.

Etimoloji

(Az/Ay/Ad) kökünden türemiştir. Ayırmak anlamını içerir. Karışmak, şaşırmak gibi anlamlar da mevcuttur. Farsça Ayna (yansıtıcı nesne, Türkçe Gözgü) ile söz-kökensel bir bağı yoktur. Fakat ilginç bir tesâdüf olarak, Ayna öte âlemi simgeleyen bir nesnedir. Ayanga Moğolca da gökgürültüsü demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 77)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 79)

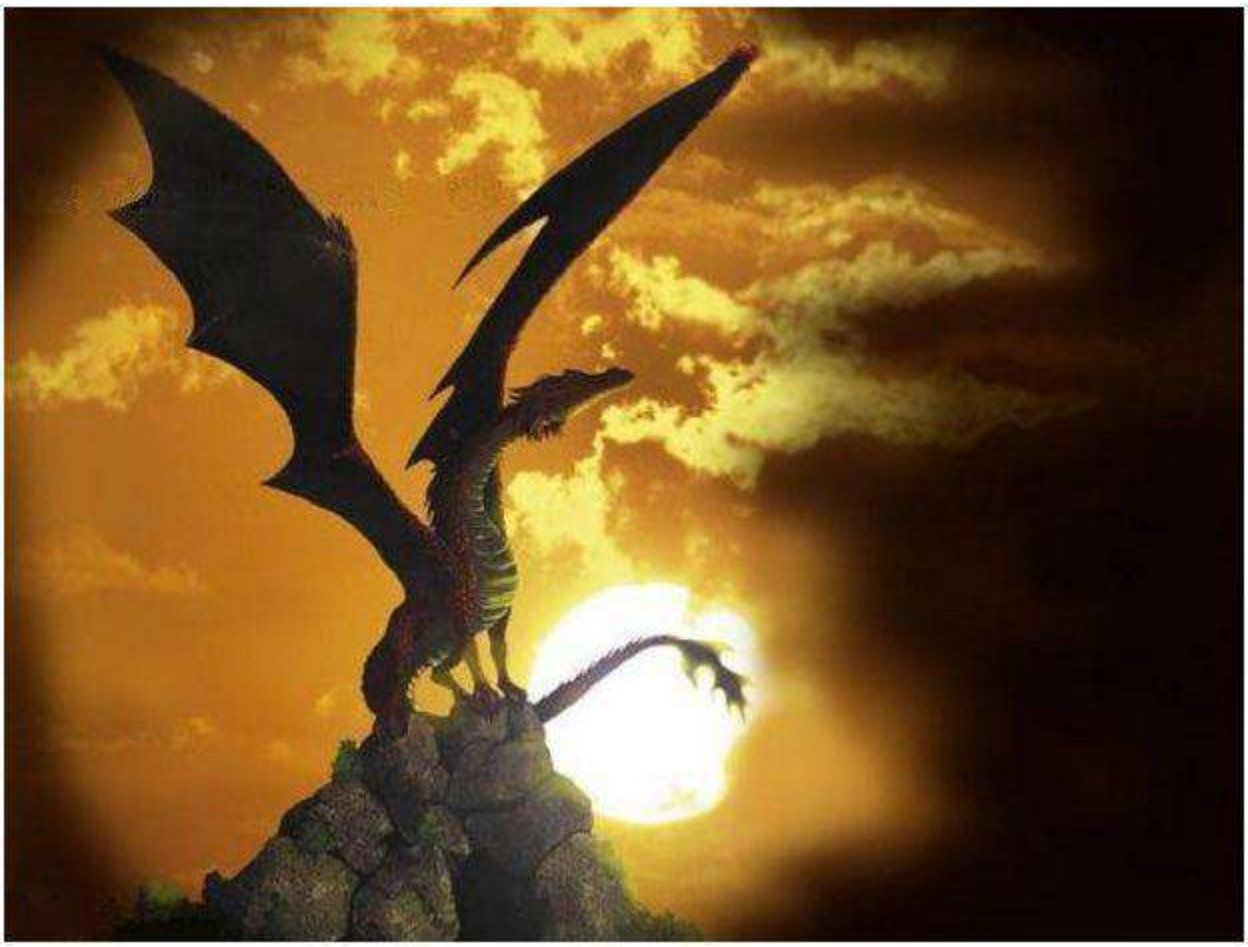
Dış bağlantılar

- SibiryaTürklerinde Mitoloji, Naciye Yıldız



Azna Ƕan

B



BÜKE

Badış Han

[Azəricə: **Badış Xan**]

Badış – Türk ve Altay mitolojilerinde Felaket Tanrısı. Yeryüzünde felaketlere neden olur. Kıranlar ve afetler, salgınlar onun elinden gelir. İnsanların başına zorluklar getirir. Erlik Han'ın oğludur. Bastığında toprak yerinden oynar, değirmen taşlarını yutar. Demir kaşağılı olarak söylenir. Çolak (tek kollu) olarak anılır. Ancak bu tek kolunda dokuz insanın kollarının gücü vardır. Çolak sözcüğü günümüzde de Anadoluda tek kollu kimseler için kullanılan bir tanımlamadır.

Etimoloji

(Bat/Bad) kökünden türemiştir. Batmak fiili ile aynı köke sahiptir. Batıran demek olabilir. Badıç sözcüğü kabuk anlamına gelir. Badırdamak ise homurdanmak, gürültülü ve anlaşılmaz konuşmak demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar



Badış Ϧan

Badraç

[Azəricə: **Badraç**]



Badraç – Türk mitolojisinde Yedibaşlı Ejderha. **Padraç (Padraş)** da denir.

Yedi tane başı vardır. Ölmesi için yedisinin de kesilmesi gerekir. Bazı söylencelerde tek tek kesilen baş geri yerine gelir bu durumda yedi başın da aynı anda kesilmesiyle ancak öldürülür. Ağzından ateşler saçar. Kuyruğu bir kamçı gibi şaklar. Derisi zırh gibi pullarla kaplıdır. Badırdamak homurdanmak, gürültülü ve anlaşılmaz konuşmak demektir. Ejderha kavramına farklı adlarla olsa da hemen her toplumda yer alması son derece ilgi çekicidir. Bu durumu insanın doğuştan gelen yılan korkusuna (bu korkunun doğuştan geldiği de tartışmalı bulunmakla birlikte) bağlayanlar olduğu gibi, geçmiş çağlarda nesli tükenmiş böylesi bir varlığa insanoğlunun henüz yaşarken tanık olduğunu ileri sürenler dâhi bulunmaktadır. Örneğin 12 hayvanlı Türk takviminde tıpkı yaşayan diğer hayvanlar gibi, onlarla birlikte adının bir yıla verilmesi bu duruma küçük de olsa bir kanıt olarak öne sürülmektedir. Kimileri ise dinozorlarla bağdaştırmaya çalışmaktadır.

Etimoloji

(Bad/Bat) kökünden türemiştir. Batırmak fiili ile aynı köke sahiptir. Moğolcada Badrah yangı/yakıcı yara anlamına gelir.[1]

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("badrah")



Badraç

Bakırdağ

[Azəricə: **Baqırdağ**]

Bakırdağ – Türk/Altay mitolojisinde Yeraltı Dağı. Değişik Türk dillerinde **Bakırtav, Pakırtağ** olarak da söylenir. **Maştağ (Mıştav, Mıstak)** da yine bu sözcükle eşanlamlı veya niteleyici olarak kullanılır. Yeraltında dokuz deniz vardır, bunların hepsinin birleşmesiyle Büyük Deniz (Taluy) meydana gelir. Burada dokuz Tanrı yaşar. Bu dokuz denizin birleştiği yer olan tam orta noktada Bakır Dağ yer alır. Bakır üçüncül olmayı ifâde eder. Birinci sırada Altın, ikinci sırada demir vardır. Bakırdağ, mitolojide Altındağın yeraltındaki kısmı olarak düşünülür. Birbirinin uzantısı şeklinde olan mitolojik dağların en önemli üç tanesi şu şekildedir:

1. **Altındağ:** Gökyüzündedir. Dokuz rüzgârın kesiştiği yerde başlar.
2. **Demirdağ:** Yeryüzündedir. Dokuz ırmağın kavuştuğu yerdedir.
3. **Bakırdağ:** Yeraltındadır. Dokuz yeraltı denizinin birleştiği yerdedir.

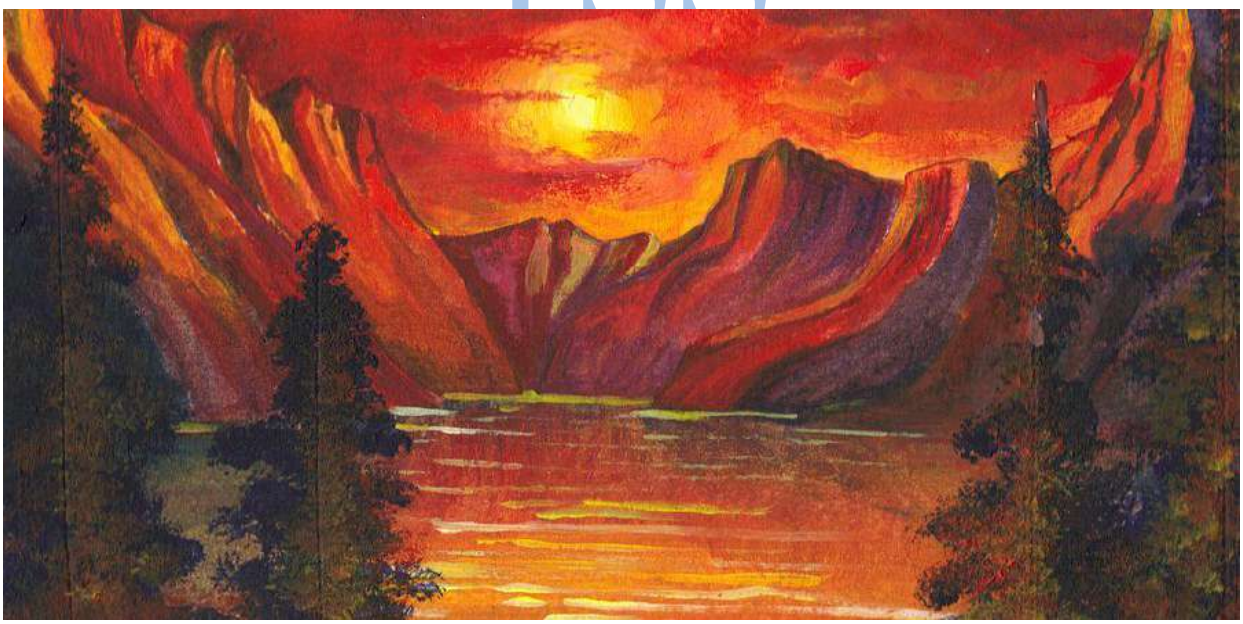
Etimoloji

(Bak/Bah) kökünden türemiştir. Dikkat çekmek ve kızıl renk anlamı vardır. En eski çağlardan beri işlenen bir metaldir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS



Bakırdağ

Baksı

[Azəricə: **Baxşi**]



Bahşı (Türkmence: ***Bagşy (Bağşı), Baxši***[1]) – Türkmenlerde destan anlatıcısı, Özbeklerde destancı ve falcı, Kazak ve Kırgızlarda ise büyücü ve duahan manalarında kullanılmaktadır. Türkçe Kişi Adları Sözlüğünde; 1. *Bilgin, öğretmen*. 2. *Saz şairi, âşık*. 3. *Hekim*.[2] olarak tanımlanır.

Anlam ve İçerik

Folklor araştırmacısı Hadi Zarifin ifadesine göre, Özbek halk destanlarının nesilden nesile intikal ettirilmesinde en önemli rolü bahşılar üstlenmiştir.Baksı sözcüğü Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde ve halk kültüründe genel olarak şaman anlamına gelir. **Bahşı, Bağşı, Bahçı, Bakşı** olarak da söylenir. Moğollar Böğe veya Büge derler. Aslında Kam (şaman) kavramından daha geniş kapsamlıdır. Halk ozanı, âşık, müzisyen yönü de kimi zaman ön plana çıkabilir. Geleneksel yöntemlere dayalı Halk Hekimliği yapabilir. Koşuklar okuyan bir Halk Şairidir. Büyülü sözlerle kötü ruhları kovar. Eren, kam, koca, bilge, ozan, aksakallı (veya aksaçlı), falcı, kâhin, efsuncu gibi tüm unsurları tek başına bünyesinde barındırır. Bunlar ilerleyen çağlar içerisinde ayrışmıştır. Arkıl Ata ilk bahşıdır. Budizm ve Lamaizm ile birlikte Budist Rahip ve Lamaist Rahip anlamlarına da genişlemiştir. Ruh kovarken kızıl elbise giyerler. Moğolca Böge ile de köken olarak bağlıdır. Moğolca Böge sözcüğünün Türkçedeki Büke (Ejderha) sözcüğü ile de ilgili olduğu kesindir. Asyadaki komşu kavimlerin pek çoğunun dillerinde BağBag/Bög/Bök/Bug/Buk kökenli sözcükler yer alır ve bunların bir kısmı doğaüstü güçlere dair anlamlar taşır. Bahıcı olarak da bilinir. Çinceye Bokşi/Boşi olarak geçmiştir.

Köken

Bahşı, Türkistan'ın bazı yerlerinde şaman, falcı, duahan, kinneçi bazı yerlerde semen, falçı, bazen de caylerde duahan, büyücü gibi farklı manalarda kullanılmaktadır. AfganTürkistan'ında, bir kasaba'da yerel şifa veren Özbek kimseye de *kučirmači* denilir.

Cengiz Han ve Altınordu, sarayında, daha sonra Hive ve Buhara saraylarında destan anlatan baksılar daima mevcut olmuştur. Her boyun meşhur olmuş bahşıları, halk destanlarını ağızdan ağıza nakletmek suretiyle yaşatmışlardır. Özbeklerde güz mevsiminden itibaren bahar aylarına kadar her akşam destan okunması, halk eğitimi açısından önemli bir kültür faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Bahşı, dombırasını alır ve bütün gece destan okur.

Bahşılar bu şekilde *Goroğlu, Alpamış, Kuntuğmış, Tomaris, Karahan* gibi kahramanlık destanlarını yüzyıllarca güzel ve alçak sesle şarkı söyleyerek anlatmışlardır. Bu gelenek, esir Türkistan halkının gönlündeki hürriyet arzusunu ve mücâdele şevkini daima yaşatmıştır. Romantik aşk ve macera destanlan ise, halkın millî ahlâkının ve millî hayat tarzının devam ettirilmesinde, millî dil ve edebiyatın muhafaza edilmesinde çok önemli bir hizmeti yerine getirmiştir.

Bağı

[Azəricə: **Bağı / Magiya**]

Bağı – Türk ve Altay mitolojisinde sihir, büyü, efsun demektir. **Bayı** olarak da söylenir. **Bağıçı, Bağışı** kelimeleri sihirbaz anlamına gelir. Bahşı sözcüğü ile bağlantılıdır. Bağlamak sözü ile de ilgilidir. Örneğin "ağzını dilini bağlamak"… Bağ sözcüğünün düğüm anlamı da vardır ki, eskiden büyüler düğümler ile yapılmaktadır. "Düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden…" (Kuran-ı Kerim, Felak 4.) Bakmak (fal bakmak) kelimesiyle de bağlantılıdır. Bağnaz sözcüğü de bir şeye bağlanmış anlamına gelir ve "bağlanmışçasına, bağılanmış (büyülenmiş) gibi" demek olabilir. Bag kökü Tunguzcada beyazlık ifâde eder. Bağ/Mağ kökü pek çok dilde sihirle bağlantılı anlamları olan kelimeleri türetir. Bakı/Bahı ise fal demektir.

Toyun ve Hatun

[Azəricə: **Toyun və Xatun**]

Erkek baksılara **"Toyun"** veya **"Toyon"** (efendi), kadın baksılara ise **"Hatun"** veya **"Hoton"** (hanım) sözcükleri bir sıfat olarak kullanılır. Bu kelimeler sâhip, şaman anlamında kullanılır. (Bazen de tanrıların ve tanrıçaların sıfatı olarak geçer). Böylece Toyon ve Hoton (Toyun/Hatun) bir ikili oluşturur. Toyun sözcüğü saygınlık ifâde eder. Toy (kutsal şölen) ile aynı kökten gelir. Toy kelimesi Anadolu Türkçesinde Düğün şekline dönüşmüştür ki Toyun ile de benzerlik gösterir, geçmişte düğünleri şamanların yönetmesiyle bağlantılıdır.

Etimoloji

(Bağ/Bak/Bah) kökünden türemiştir. Büyü anlamını içerir. Bağı kelimesiyle ilişkilidir. Bağ kökü bağırmak, bağlamak, bakmak filleriyle aynı kökten türemiştir. Moğolca Bagşı öğretmen, Bah/Baka ise mutluluk demektir. Eski Moğolca Bagal/Baga sözcükleri gırtlak ve gırtlaktan ses çıkarmak anlamları içerir (Moğolca Bagalzur/Bagalahur yâni gırtlak Türkçede Boğaz sözcüğü ile akrabadır). Tunguzcanın bir kolu olan Evenk (Event) dilinde Buga sözcüğü evreni ve cenneti kapsayan bir içeriğe sahiptir ve yaratıcı Tanrı demektir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Destanlar

Dipnotlar

1. ^ K. Menges, 1968. The Turkic Languages and Peoples. Wiesbaden.
2. ^ TDK BüyükTürkçe Sözlük

Dış bağlantılar

- The Bakhshi **(İngilizce)**



Bakşı

Baktı Han

[Azəricə: **Baxtı Xan**]

Baktı Han – Türk ve Altay mitolojisinde Lütuf Tanrısı. **Paktı Han** olarak da söylenir. Yeryüzündeki iyiliklere vesile olur. İnsanlara lütufta bulunur. Tanrı Ülgen'in oğludur. Şor Türklerinde güz mevsiminde kendisine "Paktıgan" adı verilen bir tören yapılır. Adı Koça Han ile birlikte anılır. Kök (bahar) mevsiminde ise "Koçagan" töreni gerçekleştirilir.

Etimoloji

(Bak/Pak) kökünden türemiştir. Gözeten, kollayan demektir. Bakmak fiili ile aynı kökene sahiptir. Baksı (şaman) sözcüğü ile de bağlantılı görünmektedir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ak Oğlanlar

Baktı Ḫan

TSS

Balbal

[Azəricə: **Balbal**]

Balbal (Kırgızca: **Балбал**) – Eski Türklerde kişinin anılması için mezarının veya bazı kurganların etrafına dikilen mezar taşına verilen isimdir.

Orta Asya Türklerinde, Şamanlık dininin geçerliliğini yaygın olarak koruduğu dönemde, ölen savaşçıların kurgan denilen mezarlarının etrafına dikilmiş, savaşçının öldürdüğü düşmanları ve bu kişilerin öbür dünyada onun hizmetçileri olacağına inanılacağını simgeleyen, genellikle bir taş parçasının üzerine yontulmuş, bir elinde kılıç, figürlerinden oluşan heykellere verilen ad. Bu taşların sayısının fazlalığı ölen kişinin sağ iken; gücünün, cesâretinin, kahramanlığının da simgesidir. İslam öncesi dönemde yaygın olan balballar, İslam dininin kabulünden sonra yerini mezar taşlarına bırakmıştır.

Kırgızistan'da Şatı ve Sarı-Bulak köylerinin arasındaki bir alanda bulunan taş balballar Kara-Batkak müzesinde sergilenmektedir. Ayrıca Tokmok şehrinin 10 kilometre güneyinde, Burana kulesi'ne yakın alandaki Burana Açıkhava Müzesinde ve Issık Göl kıyısındaki Çolpan Ata ve Karakol'da, göçebe Türklerin pek çok taş savaşçıları (*balbalları*) bulunur. Balbalların 6. yüzyılda dikildiği tahmin edilir. Kırgızistan içindeki ve tüm Orta Asya'daki bu mezar işaretleri, göçebe Türk boyları tarafından dikilmiş, Kırgızistan'daki balbalların hemen hepsi Çuy Vadisinde dağılıdır.

TSS

Taş Ata

[Azəricə: **Daş Ata**]

Taş Ata (veya **Taş Baba**) – Eski Türk kabîlelerinde mezar taşı.

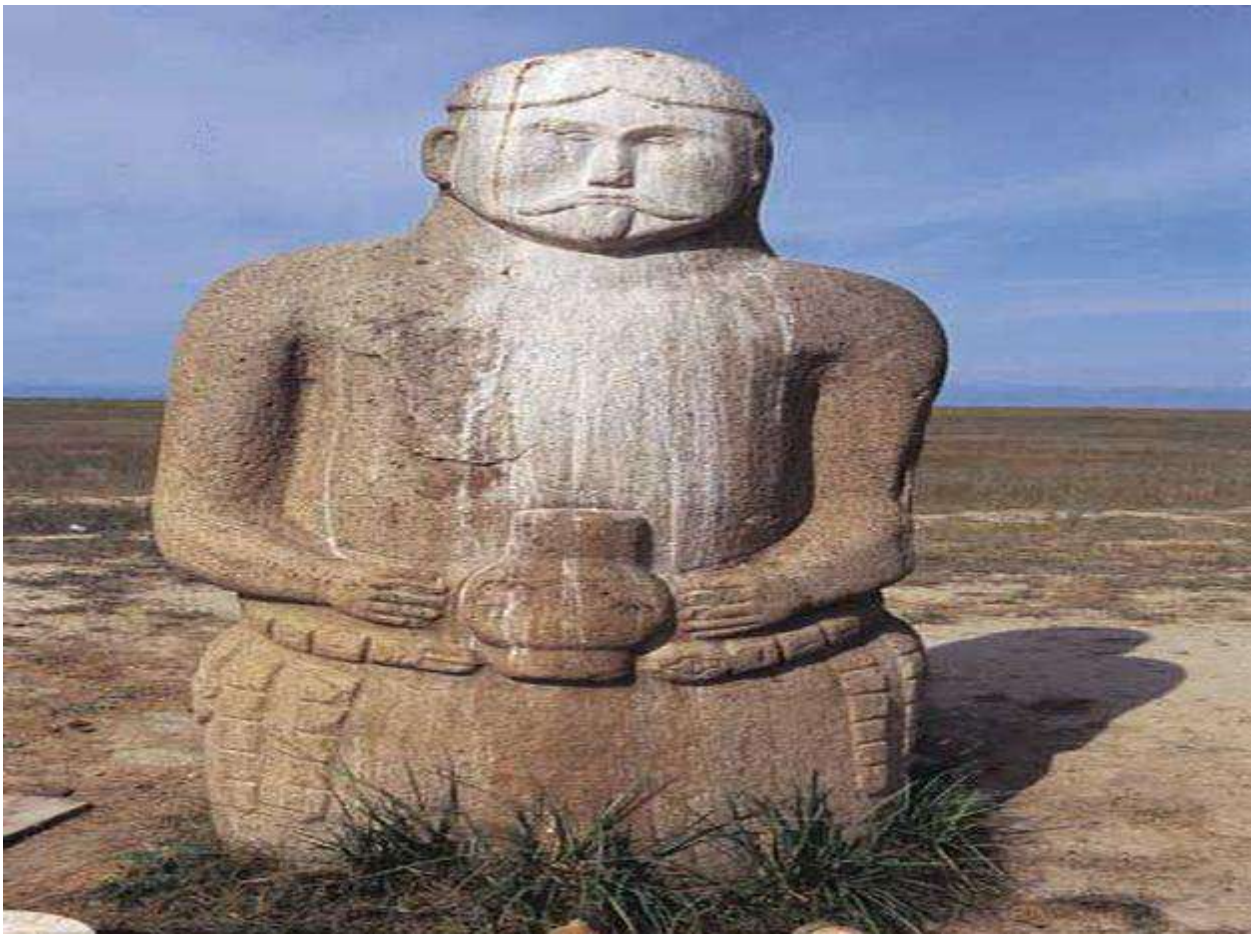
Orta Asya çölünün köçerileri yerleşik düzenli halklardan farklı bir dünya görüşüne sahipti. Sözgelimi onlar ölülerini yerleşme yerlerinin dışındaki sıkışık ve hüzün verici mezarlıklara gömme anlayışına sâhip değildi. Öteki dünyanın varlığına inanıyor ve mezarlarında ölüye bir bakıma yaşam sunuyorlardı. Ölenin atı, silahları, günlük hayatta kullandığı kimi eşyaları da mezara koyarlardı. Dışarıda özellikle soylular için en yaygın mezar türü kurgandı. Bu tür mezarlarda, ölen kişinin önemine uygun olarak, genellikle ahşaptan gömüldüğü odasının üzerine taş ve topraktan bir yığma tepe yükseltilirdi. Bunun üzerinde de ölen kişiyi temsil eden, kabaca insan biçimli heykeller dikilirdi. Bu heykellere daha çok Taş Ata denilmektedir. Kimi mezarlar taş levhalarda yapılmıştı ve oda biçimli idi. Bunlara çok sayıda ceset gömülü idi. Taştan bir duvarla çevrelenmiş bu mezarların önüne de yine çok sayıda "taş baba" dikilmişti. Ölen kişilere ait bir çeşit resimli mezar taşları bunlar.

Orta Asya'da özellikle Altay ve Tuva'da İ.Ö. üçüncü binyılın sonları ile ikinci binyılın ilk yarısından beri yapılan bu taştan heykel biçimli mezar taşı (taş baba) kavramı, Göktürk döneminin balbal larından farklıdır. Bu insan heykelleri, 2.5 metreden 30 santimetreye değişen boylardadır. Çoğu bıyıklıdır. Cepheden betimlenen figürlerin belden aşağı kısımları yoktur.

Önceleri iki elleriyle karınları üstünde kap tutan silahsız figürlerin yerini, giderek belindeki kemere biri uzun, biri de kısa iki kılıç asılı silahlı figürler alır. Savaşçı sol eliyle silahlardan birini, sağ eliyle de küçük bir kap tutar.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Balbal

Bamsı Beyrek

[Azəricə: **Bamsı Beyrək**]

Bamsı Beyrek – Dede Korkut hikâyelerinde, Türk, Azeri ve bazı Altay efsâneleri ile masallarında bahsedilen Türk kahraman. **Bey Böyrek, Bay Bura, Bey Birye, Beğ Beyreg, Bey Beyrek, Bay Börek, Bağ Böğrek** gibi adlarla da bilinmektedir. Atının adı *Dengiboz* veya *Bengiboz*dur.[1]

Bamsı Beyrek, hikâyelerdeki ana karakter olan Salur Kazan'ın en yakın arkadaşıdır. Ayrıca tüm Oğuz beyleri içinde en yakışıklı dört kişiden biridir. Bamsı Beyrek'in adına Dede Korkut hikâyeleri dışında da rastlanır.

Bamsı Beyrek'in kaçırılması

Oğuzlar arasındaki iç savaşın anlatıldığı hikâyede, Bamsı Beyrek'in kaçırılmasından da bahsedilir. İç Oğuz ve Dış Oğuz arasında düşmanlık başlamıştır. Bamsı Beyrek'in kendisi İç Oğuz'dan olup karısı Dış Oğuz'dandır. Dış Oğuz beyleri Beyrek'i yanlarına çağırıp kendilerini desteklemesini isterler. Beyrek ise İç Oğuz'un başındaki Salur Kazan'ın en yakın dostudur ve ona ihanet etmez. O zaman Aruz Koca sinirlenir ve Beyrek'i yaralar.

Etimoloji

(Bey/Bay) kökünden gelir. Asâlet ve ululuk anlamı içerir. Bayra sözcüğü balta anlamına gelir ve düşük bir ihtimal de olsa bağlantısı bulunabilir. Bey çocuğu demek olduğu da söylenir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek
- Banıçiçek



Bamsı Beyrek

Banı Çiçek

[Azəricə: **Banu Çiçək**]



Banı Çiçek – Dede Korkut hikâyelerinde geçen Bamsı Beyrek'in beşik kertmesidir. Oğuz boylarında kadınların eşit haklara sâhip olduğunun en önemli, en belirgin simgesidir. Banu (Bağnu) Çiçek diye de geçer. Babasının adı Baybıcan (Baybican)'dır.

Bileşik yapılı Banuçiçek antroponiminin birinci parçası olan Banu/Banı sözcüğü Fars kökenlidir ve "Hanım" anlamına gelir. Destandaki «Banuçiçek» isminin oluşmasında «hanım» yâni «kral karısı» anlamında olan Banı sözcüğü aslından bu manada bir ünvandır. Güzellik belirten, köklü bir geçmişe sâhip olan, bu günde kadın adı olarak işlenen "Çiçek" adının çok eski bir tarihi vardır. Moğol-Türk dillerinde ortak olan bu kelime "Orhun-Yenisey" yazıtlarında "Çeçek" şeklinde işlenir ve güzellik içerikli olduğu için eski Türk isim sisteminde önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Baňı Çiçek

Barak

[Azəricə: **Barak**]

Barak – Türk mitolojisinde Kutsal Köpek. Efsânevi bir köpek türü. Tüylü ve çok kıllıdır. Kutlu kabul edilir. Çok hızlı koşar. Kerkes adlı kuş yaşlanınca iki yumurta bırakır. Bu yumurtalardan birinden Barak adlı köpek çıkar. Diğer yumurtadan ise bir kuş yavrusu çıkar. Anadoluda tüylü av köpeklerine de bu ad verilir. Anadoluda Barak Ata (Barak Baba) adlı bir evliyanın yer alması tesâdüfi değildir. Büyük olasılıkla bu isim, bu anlayışın sonucu bir unvan olarak verilmiştir. Türkler, İslâmiyeti kabul ettiktten sonra, sözcük benzerliği nedeniyle "Barak" yerine "Burak" adını[1] geçirmişlerdir.

Etimoloji

(Bar/Var) kökünden türemiştir. Varmak fiilini çağrıştırmaktadır. Moğolcada Barah sözcüğü ateşkes, barış gibi anlamlar[2] taşır. Bar ise kaplan demektir. Yine Eski Türkçe ve Eski Altaycada Bar kökü sevinç ve gurur gibi içeriklere sahiptir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 191)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("barah")

TSS

Ayrıca bakınız

- İt-Barak
- Barak Ana
- Barak Ata
- Barak Baba
- Baraklar

Dış bağlantılar

- Barak Ata, Deniz Karakurt
- Barak Baba Türbesi
- Barak Baba, Gülağ Öz



Baraķ

Barak Ana

[Azəricə: **Barak Ana**]

Barak Ana – Türk mitolojisinde Köpek Tanrıça. **Köpek Ana (Köbek Ene)** ve Moğollarda **Nokay Eçe** olarak da bilinir. Bazı Moğol boyları köpekten türediklerine inanırlar. **Barak** sıradan bir köpek olmayıp kutlu sayılır. Nogay adlı Türk-Moğol boyu ile ilişkilidir. Masallarda *Köpük* olarak tercüme edilen Köbek, Kübek adlı kahramanın bu motifle ilgili olma ihtimali yüksektir. Oğuz destanında Barak Boyu'nun (Oğuz Han'ın İt Barak akınları) erkeklerinin yüzlerinin köpek yüzü (veya o kadar çirkin) olduğu fakat kadınlarının ise aksine inanılmaz derecede güzel ve çekici oldukları[1] anlatılır. Bu nedenle Barak Ana kavramı bu boyun türediği Ana şeklinde algılansa da, kafasının köpek kafası olduğu şeklinde kesin bir bilgi mevcut değildir.

Etimoloji

- **Barak:** (Bar/Var). "Barmak" (Varmak) fiili[2] ile ilgili anlamlar içerir. Efsânevi bir köpek türüdür.
- **Nokay:** Moğolca köpek demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 190)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 191)

Baraḳ Ana

Barak Ata

[Azəricə: **Barak Ata**]

Barak Ata – Türk mitolojisinde Köpek Tanrı. **Köpek Ata (Köbek Ede)** ve Moğollarda **Nokay Eçege** olarak da bilinir.

Özellikler

Bazı Moğol boyları köpekten türediklerine inanırlar. Barak sıradan bir köpek olmayıp kutlu sayılır. Köpek Ataya daha çok Moğol kavimlerinde rastlanır. Efsânevi köpek başlı insanlara da Barak adı verilir. Tarduşların ataları da Kurt veya Barak başlı bir insandır. Avrupa kökenli Hun / Macar efsânelerine göre de Avrupa Hunları (Macarlar) Tazı Ata'dan türemişlerdir.[1] Macalar köpeğe Kutya derler ve bu ismin Türkçe/Moğolca kut sözcüğüyle benzerliği dikkat çekicidir. İnsan yaratılırken insanın bekçiliğini Tanrı bir köpeğe bırakmış fakat o görevini doğru yapmayarak ihanet etmiştir. Moğolların bazı boylarının ve Kıtan'ların atası olarak kabul edilir. Bu nedenle köpek kurban ederler. Bir prenses ile evlenen Köpek Ata'dan türediklerine inanan eski Moğol kabîleleri vardır. Türk-Moğol kültüründe yarı insan yarı hayvan olan varlıklarda, üst taraf insan alt taraf hayvan şeklindedir. Ama başka bazı kültürlerde ise tam tersidir. Örneğin Mısır medeniyetinde alt taraf insan, baş kısmı hayvan olan Tanrılar vardır. Barak Ata bu açıdan Türk mitolojindeki genel anlayışa ters bir biçimde yer alır. Tıpkı Mısır söylencelerinde olduğu gibi baş tarafı köpektir. Masallarda Köpük olarak tercüme edilen Köbek, Kübek adlı kahramanın bu motifle ilgili olma ihtimali yüksektir. Türkistan'daki Baraktam şehrinin kuruluş efsânesi de yine Barak Ata ile alâkalıdır.[2]

TSS

Barak Baba

[Azəricə: **Barak Ata**]

Barak Baba (1257 - 1307) – ünlü bir derviştir. Kesin olarak nerede doğduğu bilinmemektedir. Anadolu'nun Selçuklu Türklerinin eline geçmesinden sonra Müslümanlaştırılması görevini bu büyük zaatlara vermesi ile Anadolu'daki çeşitli tekke ve zaviyeler bu insanlar tarafından devamlı dolaşılır olmuştur. Tüm Anadoluda bunların izleri ve saygınlıkları sürdürülmüştür. Afyonun Sandıklı ilçesinde de bir türbesi yer almaktadır. Burda yalnız Barak'ın değil Sarı Saltuk'un ve Taptuk Emre'nin de mezarlarının olması acaba Barak'ın hocalarının yanında mı olmak arzusundan dolayı mı, yoksa Babailik hareketinin merkezi olmasından mı burayı tercih ettiği kesinlik kazanamamıştır. Barak Baba böylesi bir düşünsel siyasal birikimin tam merkezinde olan biridir. Bu durum onun düşünsel ve siyasal kimliğinin oluşmasında belirleyicidir.

Toplumsal Konumu

Barak Baba, "Moğol Şamanlığı'nın sufiliğe etkisinin güzel bir örneği"dir. İlk dönemlerinde Baba İlyas'ın halifelerinden Aybek Baba'ın en iyi müritlerindendir. Sonraları, özellikle olgunluk döneminde aynı çığırdan olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifelerinden Sarı Saltuk'un müridi olur ve ona olan bağlılığını sürdürür. Onun Sarı Saltuk'a bağlanması Kırım'a yerleştikten sonra olur. "Velâyet-nâme", Barak Baba'yı Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifeleri arasından gösterir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin; "Bir halifem de Barak Baba'dır, o gerçek bir erdir, ona söyleyin, Karesiye varsın, Balıkesri'ye gidip orasını yurt edinsin" dediği belirtilir. Sava göre, Barak Baba Bizans'a sığınan Selçuklu sultanı II.İzzeddin Keykavus'un iki oğlundan biridir. Çocuklar orada Hıristiyanlaşmışlardır. İkinci oğulu, Patrik oğul edinmiştir. Sarı Saltuk'un Patrik'le ilişkisi iyidir.

Çocuğu Patrikten alarak Müslüman olarak yetiştirir ve kendine mürit edinir. Adını "Barak" kor. Sarı Saltuk'un ölümünden sonra Barak Anadolu'ya geçer. Tarihsel olay doğrudur. Yalnız, Barak Baba'nın II. İzzeddin Keykavus'un oğlu olduğu kuşkuludur. Kaynaklar söylenceden öteye gitmiyorlar. Şaman-Sufi karışımı bir tutum sergiler. Saçı, sakalı tıraşlı, uzun bıyıklı, belden yukarısı çıplak, el ve ayak bilekleri demirden halkalı, başında boynuzlu bir maskeyle dolaşmakta, çalgı çalmaktadır. Bu durumuyla "zavallıları eğlendirmek istediğini" belirtmektedir. Barak Baba, sarayda oldukça saygındır. Elçi kurullarında o da görevlendirilmektedir. 1306 yılında Memlüklü sultanıyla görüşmek için bir dervişler topluluğuyla Şam'a gönderilmiştir. İslâma uymayan tutumu oldukça tepki çekmiştir. Bir yıl sonra da Geylan emiri Kutlu Şah'a elçi olarak gönderilmiştir. Geylan emiri "Müslüman biri olarak, Müslüman olamayanlara yardımcı olmaması gerektiği gerekçesiyle" 1307 yılında öldürtmüştür. Olcaytu Muhammed Hudabende bu olay üzerine Geylanlıları asker göndererek cezalandırmış, şeyhinin ölüsünü Azerbaycan'daki Sultaniye kentine getirtmiş ve orada gömerek kendisine bir türbe yaptırmıştır. Dervişlerine vakıflar ayırmış ve zaviyeler yaptırmıştır.

Barak'îyyûn Târikatı

Barak Baba'nın geniş bir müritler topluluğu oluşmuştur. Onun bu bağlılar topluluğuna *"Baraklılar (Barağiyûn/Barak'îyyûn)"* denmiştir. Bu adın verilişi Barak Baba'nın Barak aşiretinden olmasına bağlanır. Güneydoğu Anadolu'daki Alevî Barak aşiretinin dedelerinin Tokat'tan gitmesi aşiret Baraklılar'la târikat ilişkisi sonucu oluşan Baraklılar'ın zamanla bütünleştiği, kaynaştığı ve aynı adı taşıdıkları anlaşılmaktadır. Baraklar'ın târikat nitelikli varlıklarına 14. Yüzyıl ortalarında rastlanır.

TSS

Etimoloji

- **Barak:** (Bar/Var) kökünden türemiştir. Efsânevi bir köpek türü.
- **Nokay:** Moğolca köpek demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 195)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 193)

Dış bağlantılar

- Barak Ata, Deniz Karakurt
- Barak Baba Türbesi
- Barak Baba, Gülağ Öz

Ayrıca bakınız

- Barak
- Nogaylar

Baraḳ Ata

Baran Han

[Azəricə: **Baran Xan**]

Baran Han – Türk ve Altay mitolojilerinde Ev Tanrısı. Evleri koruyan ruhtur. Çok güçlü olarak betimlenir. Türklerde ev kavramı çadır ve otağları da içerdiği için içerisinde barınılan her mekân ev olarak algılanabilir. Bu bağlamda barınak tanrısı demek daha doğru olacaktır. **Baran Batır** olarak da tanınır.

Etimoloji

(Bar) kökünden türemiştir. Barınmak kökünden türemiş bir sözcüktür. Barımak ise güçlenmek anlamına gelir. Ayrıca bahçe ve ekilen yer anlamı da vardır. Barun Moğolca sağ el anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Baraň Ƕan

Basaman

[Azəricə: **Basaman**]

Basaman Han – Türk ve Altay mitolojisinde Deniz Tanrısı. Denizlerden sorumludur. Korkusuz bir alp olarak nitelenir. Elinde üç çatallı kargısı vardır. Yanında taşıdığı dokuz kollu tuğu yırtıcı hayvan kuyruklarından oluşturulmuştur.

Etimoloji

(Bas) kökünden türemiştir. Baskın yapan, ezen, kazanan demektir. Çokluk ve fazlalık bildiren basa kelimesi ile aynı kökten türemiştir. Yaymak anlamı da var. Moğolca, Türkçe ve Tunguzcada at sürmek anlamını içeren Basa sözcük köküyle bağlantılı görünmektedir. Basa/Masa/Paza/Pasa sözcüğü Türkçede, Mas/Masi sözcüğü ise Moğolca ve Tunguzcada fazlalık, çokluk, enginlik, yaygınlık ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Bizim Tanrı ve Tanrıçalarımız (Türk Mitolojisi) (Bkz. Deniz Han)



Basaman

Basırga

[Azəricə: **Basırqa**]

Basırga – Türk halk inancında kâbus. Geceleyin görülen kötü rüyâ. **Basırgamak (Basırganmak, Basarganmak, Pasırgamak, Pasargamak)** fiilleriyle[1] de ifâde edilir. Bu takdirde "Kâbus Görmek" manasına gelir. Büyük sıkıntı ve korku duymak. Kötü ruhların neden olduğuna inanılır. Kâbus ruhu ile bağlantılıdır. Ayrıca Karabasan kavramını da akla getirir. **Pasar (Pazar)** adlı kötü ruhla ilgili görünmektedir. Bir Anadolu Türküsünde geçen "Pazarı Pazarladım, Anamı Azarladım" şeklindeki ifâde bu kavramın olumsuz içeriklere sâhip olduğunu göstermektedir. Kâbuslar tüm dünya kültürlerinde halk inanışlarının önemli bir parçasını oluştururlar.

Basırgamak

Basırgamak (Basırganmak, Pasarganmak, Pasargamak) – Kötü rüya, kâbus görmek. Büyük sıkıntı ve korku duymak. Kötü ruhların neden olduğuna inanılır. Kabûs ruhunun neden olduğu düşünülür.

Etimoloji

(Bas/Pas) kökünden türemiştir. Basmak anlamını içerir. Sıkıntı ve kapalı mekân anlamı bulunur.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Dili sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-66)

Ayrıca bakınız

- Bastı
- Karabastı
- Kamos
- Karamat



Basırqa

Bastı

[Azəricə: **Bastı**]

Bastı – Türk, Altay ve Tatar mitolojilerinde kâbus cini. **Bastırık (Bastırığ, Bastırı)** da denilir. İnsanların kâbus görmesi, halsizleşmesi, korkuyla uyanması, sonrasında nefesinin kesilmesi bu kötücül ruh ile bağlantılı görülür. Anadolu Türkçesinde **"Bastırık"** doğrudan doğruya kâbus demektir. Aynı zamanda hapishane veya hücre anlamlarına da gelir. Değişik şekillere girebilir. Kedi kılığına bürünmeyi çok sever.[1] Kazakçada kâbus "**Bastırılu**" demektir. Bastıyla ilgili aşağıdaki varlık adları dikkate değerdir.

1. **Albastı:** "Aleybanı, Alyabani." Uzun boylu, beyaz tenli ve çıplak olarak tasvir edilen şeytâni dişi varlık. Albıs ile özdeştir.
2. **Kulbastı:** "Kuleybanı, Gulyabani." Gündüzleri mezarda uyuyup geceleri kalktığına inanılır. Tüylü, çok büyük ve pis kokulu olarak betimlenir.
3. **Karabastı:** Kâbus, kötü rüyâ. Kâbus cini olarak da bilinir. Geceleri insaların göğüslerine çökerek soluklarını keser.
4. **Sarıbastı:** Sara hastalığı. Sarı giysili bir kadın şeklindedir.

Etimoloji

(Bas) kökünden türemiştir. Basmak anlamını içerir. Hapishane anlamına da gelir. Ayrca ağırlık demektir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 92)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Bastırık)

Ayrıca bakınız

- Kulbastı
- Albastı
- Karabasan
- Gulyabâni

Bastı

Batur

[Azəricə: **Bator**]

Batur (**Bahadır**) – *Kahraman ve yiğit savaşçı* anlamına gelen, Türk ve Moğol dili kökenli onursal unvan. Bu unvan, cengâverlerlik ve yiğitlik yapmış askeri komutanlar ve destansı kahramanlar için kullanılan bir Altay terimidir. **Batır, Bagatur, Bogatur, Bagatır, Batar, Bağatar, Bahadır** olarak da söylenir.

Anlam ve İçerik

Vuruşçu, yiğit kişi demektir. Kahramanlık kavramı insanlığın ve insan olmanın ortak algısal sonuçlarından biridir. Üstün olma, daima anılma arzusu bu kavramın her toplumda rastlanan bir olgu olmasının temel nedenlerinden biridir. İnsanlar kahramanlarla özdeşleşmek, onları örnek almak, onlar gibi olmaya çalışmak isterler. Her ulusun, her kavmin mutlaka kahramanları vardır. Tunguzlarda ejderhaya "Mudur" adı verilir ve bu sözcükle bağlantılı gibi durmaktadır.

Moğolistan'ın Başkenti Ulan Batur (Ulağan Bağatur)'un adının anlamı "Kızıl Kahraman" demektir. Bu isim her ne kadar Sosyalist Rejim tarafından koyulmuş olsa da, Moğol tarihiyle de bağlantılıdır.

Bağatur şeklinde telaffuz edilen kelime, Çin'in Sui Hanedanlığı (589-619) tarihçesine göre 7. yüzyılda Çin'in batısında ve kuzeyindeki yaşayan Moğol ve Türk step kavimleri arasında kullanıldı. Bundan bir yüzyıl sonra Göktürk Hanlığı devrinde eski Türkçede Batur kelimesinin kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. Batıda ise 9. yüzyılda Ön Bulgarlar, *bağatur* kelimesini kullanıyorlardı.

Babası *Yesügey Bağatur* olarak anılan Cengiz Han, 13. yüzyılda maiyetindeki kuvvetler arasından yiğitlik ve üstün hizmetleri görülen bin kişiye bu onursal lakabı bahşetmişti. Bahadır (veya bağator) unvan kelimesinin kullanımı Cengiz Han'dan sonra gelen Moğol devletlerinde de sürdü.

Farklı dillerde

Değişik dillerde batur, bağator, bahadır, baghadur biçimde farklılıklar gösteren bu kelime her dilde aynı veya benzer anlamlardadır:



- Rusça *Богатырь (Bogatyr)*
- Türkçe *Batur, Bahadır*
- Kazak , Tatar, Özbek lehçelerinde *Батыр (Batyr)*
- Moğolca *Baatar* (Ulan Batur; Moğolca: Ulaanbaatar)
- Lehçe *Bohater* (Kahraman anlamındadır)
- Farsça ve Sanskritçe *Bahadur*
- Gürcüce *Bagatur*
- Macarca *Bátor*

Türkçe'de Batur kişi ismi olarak kullanılmaktadır. Macarca'da Bátor kelimesi cesur anlamına; 'hadur' ise savaş komutanı anlamına gelmektedir.[1]

Etimoloji

Vurmak, kırmak, yıkmak, yere sermek, devirmek gibi anlamları içeren Türkçe (bat-) kökünden türemiştir. Türkçe (bat-) fiil kökünden türediği için Türkçe kökenli bir kelime olarak kabul edilmektedir. Böke köküyle de bağlantılıdır. Böke, daima kazanan demektir. Batur kelimesi Türkçe'den Farsça'ya geçmiş ve Bahadır biçimine dönüşmüştür. Daha sonra Türkçeye Bahadır şeklinde tekrar geçmiştir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF
- Doerfer, Türkische und Mongolische Elemente II, Wiesbaden, 1965, s. 366-77.
- Mehmet Fuad Köprülü, "Bahadır," in İA II, s. 216-19.
- Denis Sinor, "Bahādur," in EI2, s. 913.
- B. Vladimirtsov, Le régime social des mongols, Paris, 1948, s. 93, 95, 111, 114, 118

Dipnotlar

1. ^ Macarca'da hadur kelimesi

TSS

Ayrıca bakınız

- Bahadır (İngilizce)



Batur

Bayanay

[Azəricə: **Bayanay**]



Bayanay – Türk mitolojilerinde Geçim Tanrıçası. **Bayana (Payana, Payna)** olarak da bilinir. Avcıları, balıkçıları ve ormanı korur. Adına Payna töreni düzenlenir. Avcılar ateş yakıp dua ederek avlarının bereketli ve kazasız geçmesini dilerler. Kimi kültürlerde çocukları korur. Soyun koruyucusu olduğu düşünülür.

May Ana (Pay Ana)'nın farklı bir söyleyişi ve aslında aynı Tanrı[1] olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur. Bir görüşe göre Bayanay Hanım aslında yedi kişidir.[2] En bilinenleri şunlardır.

1. **Bay Bayanay:** Avcı Tanrıçası.
2. **Tağ Bayanay:** Ormancı Tanrıçası
3. **Uğu Bayanay:** Balıkçı Tanrıçası.

Etimoloji

(Bay/Pay/May) kökünden türemiştir. Geçim, zenginlik, rızk ve kutsallık anlamları vardır. Bilgelik, yönetmek, egemenlik bildirir. Türkçede Bay erkek, Bayan ise kadın demektir. Bayan sözcüğünün zenginlik anlamı Moğolcada da aynen mevcuttur. Bayar ise Bayram anlamına gelir ve bu sözcüklerde aynı köktendir.

TSS

Bay kökü

[Azəricə: **Bay kökü**]

Türk inanç sisteminde mitolojik varlıkların adlarında kutsallık içeriğini bildiren bir sözcük ve köktür. Örneğin Ülgen ve onun oğulları gibi, en ulu ilâhî varlıkların ve en güçlü şamanların adlarıyla birlikte yer alır. Veya "Bay Terek" (Bay Kayın) adı verilen hayat ağacının adında da kullanılır. Bayram sözcüğü ve benzeri bir anlam taşıyan Bay-gün yine bu kavramla alâkalıdır.

Moğolcada "Boyan", "Bayan", "Buyan" ve "Poyan" gibi kişi adlarının içerisinde de korunmuştur. Bay/Pay/May kökü anlam itibariyle efsun, büyü, dua ve kurban, şölen, bayram ve benzeri anlayışlarla bağlılık içerir. Anadolu Türkçesinde "bağı" sözü, efsuncu, büyücü anlamında kullanılır. Altaylarda, "baylu" sözü, dokunulmaz, kutsal ve yasak anlamına gelir. Slav dillerine bu kökten geçen bazı kelimeler vardır. Örneğin Sırp-Hırvatça'da kullanılan, "Bayati" (büyülemek, efsunlamak, fala bakmak) gibi...

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 95)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 87)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Baay Bayanay)

Bayanay

Bayındır Han

[Azəricə: **Bayandur Xan**]

Bayındır Han – Türk söylencelerinde adı geçen efsânevi hakan. Bayundur Han olarak da bilinir. Korkut Ata (Dede Korkut) öykülerinde Han'lar Han'ı olarak tanımlanır. Bayındır Han hükmettiği halka her sene büyük şölen düzenler, yiyecek ve içecek yağma ettirir. İsminin anlamına bakıldığında Ülkeyi dirlik ve düzen içinde tutan, geliştiren, uygarlığı yayan bir kişi olduğu ve bu ismin belki de bir unvan olarak verildiği akla gelmektedir.

Etimoloji

(Bay) kökünden türemiştir. Memleketler inşa eden demektir. İmar etmek, bakıp güzelleştirmek anlamını taşır. Moğolcada Bayı/Bayıh fiili olmak ve biryerde bulunmak, Mançuca Ba sözcüğü yer manasına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Bayıňdır Ϧan

Bayram

[Azəricə: **Bayram**]

Bayram – Millî, dinî veya özel olarak önemi olan ve kutlanan gün veya günlerdir.[1]

Kelimenin kökeni
Türkçe (Bay/May) kökünden türemiştir. Zenginlik, yücelik ve kutluluk bildirir. Kelime en eski Türkçe örneklerde **badram** olarak geçmektedir.[2] Kelime Orta Farsçada **paδrām** ve aynı anlamda Soğdcada **patrām** yazımı ile neşe, huzur, mutluluk, sessizlik demektir. Beyrem veya Mayram (Meyrem) olarak da söylenir.

Bayramlar

1. Dini bayramlar
2. Millî bayramlar
3. Etnik ve uluslararası bayramlar
4. Şenlik ve Festivaller

Türk halk kültüründe bayramlar
Türk ve Altay halk inancında Bayram niteliği taşıyan farklı kutlu günler bulunur. Türklerde İslam öncesi genel kabul görmüş iki bayram vardır.

1. **Koçagan:** Bahar Gündönümü. (Kosa ve Saya)
2. **Paktıgan:** Güz Gündönümü. (Pakta ve Payna)

Ayrıca Sümer geleneğinden Ortadoğu ve Orta Asyaya yayılmış olan ve sözbiçim olarak da bu sıralamaya uygun düşen Nardugan bayramı bulunur.

Koçagan (Kosa) baharda yapılır ve Nevruz bayramıdır, bahar gündönümüne denk gelir. Gece ve gündüz eşitlenmiştir. Koça Han adına yapılır. Paktıgan (Pakta) ise güz gündönümüne denk gelir ve Baktı Han adına yapılır. Yakutlar güz bayramına Abası Isıyah/Isıga (Kötü-ruh Serpmesi/Saçısı), bahar bayramına ise Ayıhı Isıyah/Isıga (İyi-ruh Serpmesi/Saçısı) derler. Isıyah (Isıga) sözcüğünün mevsimsel sıcaklık değişiklikleriyle bağlantıyı akla getirecek biçimde ısı kökünden türemiş olması ve Is/Es/Ez (sâhip) sözcüğüyle bağlantısı da dikkate değerdir. Daire şeklinde yapılan bu şenlikler hem halayı hem de Kazaklardaki Kımız Murunduk denilen ölenleri de çağrıştırmaktadır. Ayrıca değişik mevsim ve dönemlerde yapılan törenler vardır ve bunlar da günümüzde de pek çok yörede isim değiştirmiş olarak devam eder. Saya bayramı Koçagan'ın (Kosa'nın) öncesinde yapıldığı için aynı ritüelin uzantısı olarak görülebilir. Kosa bayramı yaklaşık olarak kuzuların yüz günlük olduğu dönemde, nevruzdan bir hafta önce başlar ve nevruzu simgeler. Payna ise Paktıgan'dan sonra Aralık gündönümüne denk gelir. Yakut Takviminde Payna adlı bir ay vardır. Bu dört bayram dört ayrı yaratıcı gücü simgeler. Koça Han, Saya Han, Baktı Han, Bayanay Han. Ayrıca kimi yörelerde iki bayram kutlanır.

İslâmiyet sonrasında ise iki tane önemli bayram kutlanmaya başlamıştır. Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı. Dünyadaki hemen her kültürde özel gün, şölen, bayram, şenlik gibi uygulamalara mutlaka rastlanır. Bu durum tekdüzelikten kurtulma isteğinin bir sonucudur.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Kitaplığı, İstanbul 2003.
2. ^ "TDK bayram maddesi". Erişim tarihi: 7 Aralık 2008.



Bayram

Bayrım Ana

[Azəricə: **Bayrım Ana**]

Bayrım Ana – Türk mitolojisinde, özellikle de Kafkas Türklerinde Meryem Ana. **"Bayrım Biyçe"** olarak da adlandırılır. (Biyçe, Kafkaslarda Prenses demektir.) Bayrım kavramı ilk önceleri kadın evliya ve hattâ daha geniş olarak "Pir" anlamına gelirken, sonraları Karaçay ve Balkar bölgesinde Meryem Ana'yı nitelemekte kullanılmıştır.[1] Yarı Tanrıça konumundadır. Bazen Kadın ve Çocuk Tanrıçası olarak da görünür. Nartlarda Umay Biyçe ve Bayrım Biyçe üzerine kurulu ikili Tanrıça kültü oluşturulmuştur. Umay Biyçe, Türklerin Ana Tanrıçası Umay Hanım'dan başkası değildir ve onun tüm özelliklerini taşır. Bayrım Ana (Meryem Ana) ise Hıristiyanlığın etkisiyle gelmiştir. Moğolların Alankova Hanımı ile benzer bir biçimde erkek eli değmeden gebe kalmıştır. Alankova ayışığından gebe kalmış, Meryem Ana'nın ise Baş Meleğin Tanrı'dan aldığı emirle kendisine verdiği mucize (rahmine koyduğu ruh) sonucu, babasız olarak çocuğu olmuştur. Meryem ismi İbranice Miriam, Arapça Meryem sözcüklerinden dilimize geçmiştir. Bayrım Öy, Bayrım Ana'dan dilek dilenen yer, Bayrım Gün ise kendisinden dilek dilenen gündür ve bazen Cuma gününe bu ad verilir[2]. Bayrım Ay ise Nevruz yâni Mart ayıdır.

Bay Kökü

[Azəricə: **Bay kökü**]

Türk inanç sisteminde mitolojik varlıkların adlarında kutsallık içeriğini bildiren bir sözcük ve köktür. Örneğin Ülgen ve onun oğulları gibi, en ulu ilâhî varlıkların ve en güçlü şamanların adlarıyla birlikte yer alır. Veya "Bay Terek" (Bay Kayın) adı verilen hayat ağacının adında da kullanılır. Bayram sözcüğü ve benzeri bir anlam taşıyan Bay-gün yine bu kavramla alâkalıdır. Moğolcada "Boyan", "Bayan", "Buyan" ve "Poyan" gibi kişi adlarının içerisinde de korunmuştur. Bay/Pay/May kökü anlam itibariyle efsun, büyü, dua ve kurban, şölen, bayram ve benzeri anlayışlarla bağlılık içerir. Anadolu Türkçesinde "bağı" sözü, efsuncu, büyücü anlamında kullanılır. Altaylarda, "baylu" sözü, dokunulmaz, kutsal ve yasak anlamına gelir. Slav dillerine bu kökten geçen bazı kelimeler vardır. Örneğin Sırp-Hırvatça'da kullanılan, "Bayati" (büyülemek, efsunlamak, fala bakmak) gibi...

TSS

Etimoloji

(Bay) kökünden türemiştir. Kutluluk anlamı vardır. Bayram kelimesiyle kökteştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 98)
2. ^ Karaçay-Balkar Sözlük, Hasan Bay Hadi (Bayrım, Bayrımgün)

Bayrım Ana

Bayçar

[Azəricə: **Bayçar**]

Bayçar – Türk, Altay ve özellikle Balkar halk kültüründe kurban. Türkçedeki "kurban" sözcüğünün içerdiği anlamdan daha geniş kapsamlıdır. İlahi bir amaçla kesilen veya doğaya salınan hayvan ya da doğaya saçılan yiyecek, içecekler ile tahılları da içerir.

Anlam ve İçerik

Bayçarmak (Kurban Etmek) fiili ile de kullanılır. **Kereh (Kergek)** sözcüğü de eşanlamlı[1] olarak kullanılmıştır.

Kurban yeryüzündeki bütün inanç sistemlerinde rastlanan bir olgudur. İlkel topluluklarda gökten gelen bir yıldırımın kurbanı yakması, Tanrı tarafından kabul edildiği anlamına gelir. Ateşe verilen kurbana Vot Çüke (Vut Şüke) denilir. Türklerde ve Moğollarda ve bağlantılı kavimler olan Ural-Ugor boylarında hiçbir zaman insan kurbanına rastlanmadığı için İbrahim peygamberin oğlunu kurban etme girişiminin Tanrı tarafından ödüllendirilmesi ama bu ödülün ise oğul kurbanının engellenmesi ve hattâ yasaklanması şeklinde verilmesi merhamet ve bağışlama duygularını yansıttığı için büyük ilgi görmüştür. Kurban rastgele seçilmez, üstün ve seçkin bir özelliği olmalıdır. İslam dini ile daha da önem kazanan Kurban kavramı İbrahim peygamberin oğlunu kurban etmeye niyetlenmesi ama karşılığında ona bir koç gönderilmesi çok bilinen olaydır. Öteki dünya ile iletişim kurmanın bir yolu olarak algılanır. Türklerde dört tür kurban uygulaması vardır.

TSS

1. **Saçı:** Cansız kurban.
2. **Idık:** Azat kurbanı.
3. **Kurumsak:** Kanlı kurban.
4. **Tayılga:** Boğarak kurban.

Saçılga

[Azəricə: **Saçılqa**]

Saçılga – Türk, Altay ve Moğol halk inancında ve Orta Asya şamanizminde Kansız Kurban. Saçu veya Saçıl da denir. Moğollar Saçulı olarak söylerler. Saçmak fiilinden gelir. Saçılan şey demektir. Genel olarak iki anlamı vardır:

1. Doğaya dökülerek verilen yiyecek ve içecek şeklindeki kurban.
2. Gelinin başından dökülen hediyeler.

Bu terim neredeyse bütün Türk boylarında ortak bir kavramdır. Moğollar'da "Saçu" olarak da bilinmektedir. "Saçılga" yahut "Çaçılga" adı da verilir.[2]

Tayılga

[Azəricə: **Tayılqa**]

Tayılga – Türk, Altay ve Yakut halk inancında ve şamanizminde hayvanın boğularak (kesilmeden) öldürülmesi suretiyle gerçekleştirilen kurbandır. Altaylılar ve Yakutlar (bu gün bile) kurban olarak kestikleri atın derisini uzun bir sırığa geçirip tıpkı at şekline sokarak asarlar. Bu kurban merasimin yapıldığı bu yere de tayılga derler.

Idık

[Azəricə: **Idıx**]

Idık – Türk ve Altay halk inacında ve halk kültüründe azat kurbanı. Iduk, Itık, Iyık olarak da söylenir. Doğaya salarak başıboş bırakma şeklinde gerçekleşen kurbandır. Böylesi hayvanlar doğuya doğru sürülür, üzerine bir işâret koyulur. Ve bir daha kimse elini süremez.[3] Ayrıca Tanrı'ya aitlik ve Tanrı tarafından gönderilmişlik anlamlarına da gelir. Macarcada İtsen sözü Tanrı demektir. Türkçede Idı/İdi/İzi/ sözcükleri de Tanrı anlamı içerir. İye/İçe/İse/İsi/İçi ve hattâ İne/İni tabirleri de koruyucu ruh demektir. Idukut; Kut sahibi, Tanrıdan gelen, Tanrıya yakın, Tanrıya benzer, Tanrı tarafından görevlendirilmiş vb. anlamları içeren ve Uygur kağanlarının büyük çoğunluğunun kullandığı bir unvandır. Idımak (azat etmek) fiilinden türemiştir. Kutluluk ve tanrısallık anlamlarını da içerir.

Kurumsak

[Azəricə: **Qurumsax**]

Kurumsak – Türk ve Altay halk inancında Kanlı Kurban. Tanrısal veya dinî bir amaçla kesilecek hayvan. Aynı zamanda kurban törenini de ifâde eder. Moğolcada Kurım sözcüğü şölen, şenlik anlamlarına gelmektedir. Kurum şekliyle Tunguz ve Macar dillerine de geçmiştir. Büyüklük ve görkem anlamı olduğu kadar, kurum sözcüğü is, kül demektir. Ve eski çağlarda kurbanın yakılması ile de bağlantılıdır. Moğolcada Hurım/Kurım sözcüğü düğün demektir.

Yağış

[Azəricə: **Yaqış**]

Yağış – *Kurban.* Tanrısal veya dini bir amaçla kesilecek hayvan. Eski devirlerde kurbanları Tanrısal bir alevin yaktığı düşünüldüğü için Yakılan anlamı vardır. *(Yağ / Yak)* kökünden türemiştir. Yakmak fiili ile ilglidir. Yakılan demektir. Moğolca Yag sözcüğü tam ve eksiksiz anlamlarına gelir.

TSS

Etimoloji

- **Bayçar:** (Bay/Pay/May) kökünden türemiştir. Geçim, zenginlik, rızk ve kutsallık anlamları vardır. Bayçarmak sözü kurban kesmek anlamına gelir. Moğolca ve Türkçede Bay, Mançu ve Evenk dillerinde Bayan kelimeleri zengin, soylu mânâsı taşır.
- **Kereh:** Sözcük ölmek anlamı içerir. Ayrıca gereklilik bildirir. Germek fiili ve gereklilik[4] (farz) sözcüğü ile de ilgilidir. Moğolca Hereg/Kereg sözü de gereklilik (farz) anlamı taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Şamanizm ve EskiTürk Dini, Sadettin Gömeç
2. ^ Türk Mitolojisinde Kurban, Selahaddin Bekki
3. ^ Divanü Lûgat-it-Türk de Şamanizme Ait Kelimeler, Abdülkadir İnan
4. ^ Divan-i Lügat-itTürk Dizini ("Kerek")

Ayrıca bakınız

- Tayılga

Bayçar

Bayçomart

[Azəricə: **Bayçomard**]

Bayçomard – Türk ve Balkar mitolojisinde Av Tanrısı. Avcıları korur. Avın bereketli olmasını sağlar. Bedeni beyaz tüylerle kaplı bir yaşlı adam görünümündedir. Avcılara hayvan kılığında görünür. Bütün hayvanların dilini bilir. Hiçbir hayvan ondan korkmaz ve kaçmaz. Hayvanları zevk için canlı olarak yakalar ve tekrar bırakır. Yaralı olanlarını tedâvi eder. Asla öldürmez. Dağların üstündeki bir kayanın dibinde yer alan mağarasında yaşar. Bu kayaların dibinden, şifalı bir su kaynar.

Etimoloji

(Bay) kökünden türemiştir. Bay sözcüğü geçim, zenginlik, rızk ve kutsallık anlamları vardır. Moğolcada bu anlamların yanında hedef ve amaç da belirtir. Çomart ise kimilerince farsça Cömert ile ilgili görülür. Ancak av köpeği demek olan Çomar ile aynı kökten gelmesi pek tesâdüfi değil gibidir. Çom nazarlık demek olduğu gibi, ağaç ve çalı öbeklerini de ifâde eder. Avlarda bu çalıların arkasında gizlenilir. Yine de Cömert ile sonradan bir benzeşime uğradığı öne sürülebilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dış bağlantılar

- Karaçay-Balkar Sözlük, Hasan Bay Hadi **(Azerice)** (Bayçomart)

Bayçomart

Bayçura

[Azəricə: **Biçura**]

Bayçura (Bayçora, Bayçūra) – Türk ve Tatar mitolojisinde Kiler Cini. **Bıçura** olarak da bilinir. Evlerde ve bodrumlarda yaşar. Kadın kılığına girer. Kırmızı giysili olarak betimlenirler.[1] Genelde evde, ocağın arkasında veya kilerde veya çatı altında yaşar. Hiç çekinmeden gürültü patırtı yapar. "Küves" denen içkiyi çok sever. Tatar Türklerinde "Ocak başında Bıçura belini boğmuş oturur" şeklindeki bilmecenin yanıtı Küves Fıçısı'dır. Yemeğe çok düşkündür. İnsanların yiyip bitiremediği bütün yemeği o yer. Kızdığı zaman tabakları kırar ve yemeği de döküp evi uzun süre için terk eder. Biçura, çok pis bir yaratık olarak da bilinir, temiz yerlerden nefret eder. Zaten pis evleri seçermiş. Bu yüzden ondan kurtulmak için ilk şart evi temiz tutmaktır. Aniden bağırır, güler, oynar, şaka yapar, uyuyan insanı yatağından alıp başka yere taşır. Çoğu zaman evdeki eşyaların yerini de değiştirir veya gizler. En sevdiği eşyalar, anahtar, iğne, bıçak, makastır. Geceleyin kilitlenen kapıları açar veya tersine açık kapıyı kilitler. Bazen yangın çıkarır. Uzun süre ocak yapılmayan evleri severmiş. Bu yüzden Tatar Türkleri, yeni ev yapar yapmaz her şeyden önce ocağını yaparlar.

Bayça

[Azəricə: **Bayça**]

Bayça – *Gece Cinidir.* Geceleri ortaya çıkar. Bazen hortlak şeklinde görünen bir varlık olarak tasavvur edilir. Bilgelik, yönetmek, egemenlik bildirir. Baykuş ile aynı kökten gelir. Baykuş'un da geceleri görünmesi ile bağlantılıdır. Karaçay-Balkar kültüründe yaygın bir figürdür.

TSS

Etimoloji

Bay (güçlü) ve Çor (cin) sözcüklerinin bileşiminden türemiştir. Türkçede bıçıklamak fiili, korku ya da yüksek ateş nedeniyle dudağın uçuklamasını anlatmakta kullanılır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 102, Biçura Maddesi)

Dış bağlantılar

- Mitolojik Varlıklar, Çulpan Zaripova
- Biçura Efsânesi
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Biçura)



Bayçūra

Bedik

[Azəricə: **Bədik**]

Bedik – Türk ve Tatar halk inacında Eğlence Cini. Türk mitolojisinde en ilginç hikâyeye sâhip olan varlıklardan birisidir. İlk başlarda kötü bir ruh olduğu halde, insanlara ve hayvanlara zarar verdiği için evlerden kovulmak istenmiştir. Bunun içinde kendisi adına törenler düzenlenmiş ve törenler yavaş yavaş eğlenceli bir hal alınca Bedik de eğlenmeye başlamıştır. Törenlerde kendisinden gitmesi rica edilir, bunun için uyaklı dualar okunur. Hattâ laf anlamazsa tehdit ve hakarete başvurulur.[1] Sırtkan, sinir bozucu bir varlık olarak anlatılır.

Etimoloji

(Bed/Bet) kökünden türemiştir. Yüz ve görüntü anlamlarını içerir. Eski Türkçe Bedük sözcüğü büyük anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 99)

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Bedik)



Bedik

Bekenbey

[Azəricə: **Bəkenbəy**]

Bekenbey – Türk mitolojisinde Adâlet Tanrısı. Yeryüzünde adaleti sağlar. Adil insanları korur. Yarganlar (yargıçlar) doğru kararlar verebilmek için kendisinden yardım isterler. Elinde sivri dişleri olan büyük bir topuzu vardır. Bu topuzla adaleti çiğneyenleri cezalandırır. Adâlet toplumun en önemli unsurlarından biridir ve Türk tarihinde kağanları, padişahları hiç korkmadan adilce yargılayan, hattâ cezalar veren yargıçların bulunduğu anlatılır. Osmanlı tarihiyle ilgili olarak anlatılan bir kıssada, bir sultanı yargılayan yargıcın "Verdiğim cezayı kabul etmeseydi bununla kafana vuracaktım" diyerek arkasında sakladığı topuzunu göstermesi de konuyla ilgili olabilir. Topuz, adaleti simgeleyen bir nesnedir. Fakat bu adaleti tesis etmek için gerektiğinde zor kullanılcağını vurgular. Adâlet arzusu insanın var olduğu her yerde mevcuttur ve insanoğlunun düzen isteğiyle, hakkı yenildiğinde hissettiği öç alma duygusunun varlığı nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Etimoloji

(Bek) kökünden türemiştir. Sağlamlık, doğruluk, beklemek, korumak, güç anlamlarını içerir. Bekinmek, inat etmek, direnmek demektir. Eski Türkçede Beken/Biken/Begen/Pigen/Beyen ve Moğolcada Bah/Baha/Baka kelimeleri istek, yargı, umut gibi manaları ihtiva eder.

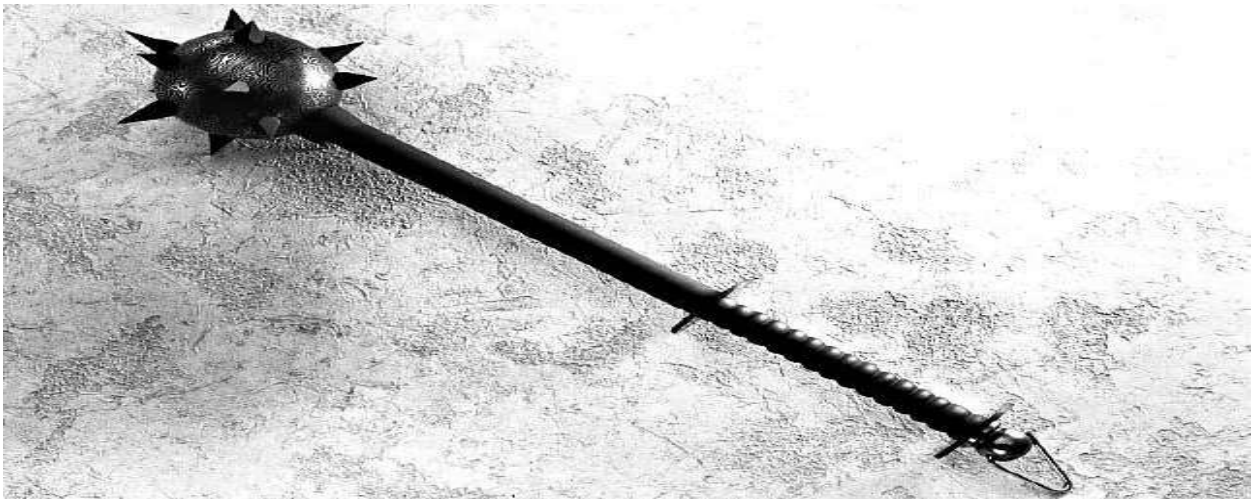
TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Kut İyesi - İsmet Çetin
- Kut İyesi - İsmet Çetin



Bekeňbey

Belen Hanım

[Azəricə: **Bəlen Xanım**]

Belen Hanım – Türk mitolojisinde Yolculuk Tanrıçası. **Pelen Ana** olarak da tanınır. Yolcuları korur. Yolların güvenliğini sağlar. Yolculuk yapanlar kendisine yakarırlar. Yolculara zarar veren haydutları cezalandırır. Yolda belde kalmak deyimi, sözcüğün konuyla olan bağlantısını açıkça ifâde etmektedir. Bu ruhu memnun etmek için Çalama yapılır, yâni kutsal ağaçlara saçılar verilir, bez bağlanır. Uzun yola çıkacak olan oba onun ismini anarak ateşlere saçı yapar, adakta bulunurlar.

Etimoloji

(Bel) kökünden türemiştir. Bel sözcüğü patika, yol, geçit demektir. Bel kökü işâret ve nişan anlamları da içerir. Moğolca ve Kırgızcada hazır olma anlamı bulunur. Tunguz ve Mançu dillerinde ise yardım etmek içeriğine sahiptir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Kut İyesi – İsmet Çetin
- Kut İyesi – İsmet Çetin

TSS

Belen Ḫanım

Bengisu

[Azəricə: **Mengüsu**]



Bengisu (**Ab-ı Hayat**, **Yaşam Suyu** ya da **Dirlik Suyu**) – Birçok söylencede adı geçen, içen kişiye ölümsüzlük kazandırdığına inanılan efsânevî su. Farklı Türk dillerinde **Mengüsuv, Bengüsub** olarak da söylenir. Bengü/Bengi/Mengü/Mengi sözcüklerinin tamamı Türkçede sonsuz (veya sonsuzluk) demektir. İksir kavramı ile de bağlantılı görümektedir.

Anlam ve İçerik

Aslında ayrı ayrı mitolojik dizgelerde karşılaşılan bir anlayıştır. Bengi su'ya, söylenceler ve mitolojik metinlerden başka dinî kitaplarda, Hızır'ın adıyla bağlı ve Musa'nın öyküsü anlatılırken karşılaşılır. Anlatılara göre bu suyu ilk içenler Hızır ve İlyas –peygamberler- olmuştur. Bengi su ve sonsuz yaşam aktarışıyla bağlı çok sayıda anlatı olsa da bu anlatılar, eski yeryüzü uygarlıklarında, Gılgamış, Oğuz Han ve İskender Zülkarneyn gibi, yalnız birkaç kişinin adıyla bağlantılı düşünülmüştür. Bu anlatılar arasındaki bağlılık araştırıldığında, Bengi su ile ilgili anlatıların kökeninin Sümerler olduğu anlaşılmıştır. Sonraki dönemlerin araştırmaları ise Bengi su ile bağlı anlatıların daha eski geleneklerde aranması gerektiği görüşünü doğrulamıştır.

Adına bazen 'Dirilik Suyu' denilen Bengi su, Zulmet diye tanımlanan karanlık ve bilinmeyen bir dünyada gizlidir. İskender'de Bengi suyunun peşinden Zulmet'e kadar gider, ancak onu elde etmeyi başaramaz. Onun adıyla ilgili Bengi su, yaratıcı başlangıç sayılan ilk karmandan (kaos – sudan), dirilik verme, sonsuz yaşatma, ölümsüzleştirme *im*lerini alıp, kendinde saklamıştır. Bu anlamda Bengi su *simge*sinde, yaratılış mitinde olan *başlangıç* gibi, ilk suyun izlerini bulmak mümkündür. Suyun varlığa yaşam veren gücü, çeşitli inanç dizgelerinde onun, *sonsuz*luğa kavuşturan ve *ölümsüzlük* kazandıran güç olduğuna dair görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bengi suyunun yaşam verme gücü üstüne ilk düşüncelere *anlatı*larda rastlanır. Örneğin ölen kahramanın üstüne su serpilmesiyle, hapşırıp ayağa kalkması, karşılaşılan konulardan biridir. Söylence ve anlatılarda, bazı kahramanların Bengi su içerek ölümsüzlük kazanmaları da sık görünür. Aşk masallarında buta alarak, inanılmaz güzelleşen kahramanın içtiği Işık kadehi'nin de Bengi su ile dolu olduğu söylenir. İnanışlarda Bengi suyunun *eski*den gelen, *karışık* bir anlamı vardır. Aşığın Buta (Bade) alması esnasında içtiği ışığın da aslında bu su olduğu öne sürülür. Çünkü ozanın söylediği türküler kendisinin ölümünden sonra da yaşamaya devam edecektir. Yâni o da bir semboldür. Tasavvuf şairleri, onunla ilgili şöyle demişlerdir: "Toprağı düşen adi tohuma can veren su, dirilik suyu değilse, nedir o zaman?" Birçok efsâneye göre ab-ı hayat sadece zulmet ülkesinde bulunur. Bazı kaynaklar ise onun kızıl denizinin derinliklerinden çıkarılan bir bitki (galsam otu) ya da (şahı galsam) olduğunu söyler. İran mitolojisinde dört kutsal varlığın bir araya getirilerek kanlarından oluşturulan karanlık bir iksir olduğuna inanılmaktadır. Bunlar; şah-ı galsam, şahmeran, imperan, zümrüd-ü anka'dır.

Bengi su içenlere ölümsüzlük ve gençlik sağlar. Yaşam ağacının köklerinden çıkar. Bir ırmak veya dere şeklinde akar. Bazen köpük şeklinde gelir. Örneğin, Köroğlu destanında bir ırmaktan üç köpük şeklinde gelir. Mecazen bilgeliği, kalıcı eserler bırakmayı, iyiliği simgeler. Ölüleri bile diriltebilir. Uluğ Kayın'ın dibindeki bir çukurdan kaynaklanır. Başında bir bekçi ruh bulunur. İçenlere güç ve kuvvet verir. Hastaları iyileştirir. Ayrıca Bengi adlı bir halk oyunu da mevcuttur. Maniheizm dininin kurucusu olan Mani adı da Mengü ile bağlantılandırılmıştır. Pek çok uygarlıkta böyle bir yaşam suyuna dair, çoğu zaman birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkıp gelişen ortak bir inancın bulunması ise ilgi çekicidir.

Kevser

[Azəricə: **Kövsər**]

Kevser – İslam dinine göre, cennette var olduğuna inanılan kutsal nehir.[1] Kevser için "bir havuzdur" diyenler olduğu gibi "bol hayır ve bereket, kesilmez soy sop, sayılmız ümmet" anlamlarına geldiğini söyleyenler de vardır. Buhârî, Hz. Muhammed'in, Kevser'in iki yanında inciden kaplar bulunan bir ırmak olduğunu, bu kapların yıldızlar kadar sayısız bulunduğunu söylediğini belirtir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "Genel Türkçe Sözlük". TDK.

TSS

Ayrıca bakınız

- Kevser



Beňgisu

Bengitaş

[Azəricə: **Mengüdaş**]

Bengitaş – Türk mitolojisinde bilinmeyen bir yerdeki gizemli bir dikilitaş şeklindedir. Ölümsüzlük Taşı anlamına gelir. Farklı Türk dillerinde **Mengütaş, Bengüdaş, Bengütaş** olarak da söylenir.



Tanım

Dönüşümü ve döngüyü vurgular. Sonsuz yaşamın sembolüdür. Ayrıca anıt anlamına da gelir. Bengi (Bengü/Mengü/Mengi) kavramı sonu olmayan, hep varolacak olan bir varlık anlayışını ifâde eder. Bu taş ise sonsuz bir döngü içerisinde ruhların göğe yükselişini simgeler. Kafkasya halklarının Nart destanlarında bir granit taşının içinden mucizevî biçimde doğan Sosurka (Sosuruk) adını taşıyan Nart kahramanının öyküsü anlatılır. Taş gücü ve dayanıklılığı (ölümsüzlüğü) temsil eder. Bu nedenle tüm kalıcı anıtlar ve yazıtlar sağlam taşlardan yapılır. Orhon ve Yenisey Anıtları Türk tarihinin en önemli yazılı anıtlarıdır. Mezarların başına dikilen ve Balbal adı verilen taşlar da Bengütaş'ın farklı bir türü olarak düşünülebilir. Anıtlar dikerek daima anımsanma ve yâd edilme arzusu hemen her milletin geçmişine ait çeşitli büyüklüklerde taş anıtların varlığını da beraberinde getirmiştir. Türk kültüründe taşlarla ilgili pek çok söylenti vardır. Yabancılara aldanıp kutsal taşı onlara hediye eden bir hakanın yüzünden ülkenin bereketi kaçar. Bazı kahramanlar ellerinde dokuz köşeli taşla doğarlar. Masallarda cezaların en kötülerinden biri taşa dönüşmektir, böylece insanlar o taşı görüp ibret alırlar. Gökten düşen taşlar sıra dışı özelliklere sahiptir. Kaya üstünde yatmakla gebe kalınacağına dair inanç da bu konuyla bağlantılıdır.

Bengütaş, eski Türklerde geyik tasvirli dikilitaş, bir "ölümsüzlük kayasıydı" ve ruhlarının sonsuz bir dönüşüm döngüsü içinde göğe yükselişini vurgulamaktaydı."[1]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu / Emel ESİN (sy.245-246) ISBN 975-997-029-5

Beňgitaş

Bergü

[Azəricə: **Bergü**]

Bergü – Türk halk inanışında Vahiy veya İlham anlamına gelir.[1] Esin almak demektir. **Bergi** veya **Vergi** de denir.

Tanım ve İçerik

Sıradışı yetenekler edinmek, tanrı vergisi özellikler kazanmak demöektir. Bazen kutsal rüyâ manasında da kullanılır. Ruhun hareketli kısmının bedenden ayrılarak soyut diyarlara yolculuk yapmasıdır. Bir ozanın, üç bade içtiği rüyâyı görmesidir. Bu rüyâda ozanın ağzından ve burnundan köpük gelir, kan boşalır. Kendisine üç bade (kadeh) verilir. İlk badeyi bir yudumda içer ve "Yaradan aşkına!" der. İkinciyi iki yudumda içerken "Yalvaç aşkına!" diye seslenir. Üçüncüyü "Yar aşkına!" diyerek üç yudumda içer. Kendisine bulacağı sevgilisinin adı söylenir. Uyandığında ağzından ve burnundan gerçekten kan gelmektedir. Bağlamasını veya kopuzunu eline alır ve doğaçlama çalıp söyler. Bu yeteneği o rüyâyla birlikte kazanmıştır. Yollara düşer ve sevgilisini aramaya başlar. Çoğu zaman da hiç bulamaz. Rüyâda içilen aslında bir ışık şarabıdır.[2] Bazen bu şarap Hızır tarafından verilir. Yeniden oluşumu ve erişmeyi simgeler. Yeni bir ad alır. Bu ad ozanlarda mahlastır. Ruhlar âlemiyle bağlantı kurulabilir. Mekân ve zamanın sınırlarına ulaşılabilir hattâ dışına çıkılabilir. Bazen görülen bu rüyânın ardından odada misk kokusu duyulur. Bazen şaman olacak kişi, o an gelene kadar hastalanır. Hızır'ı rüyâda görmek de bu kavram ile bağlantılıdır. Vahiy veya ilham kavramını da içerir. Ancak vahiy yalvaçlara özgü bir durum olarak algılansa da, İslam terminolojisinde bazen Tanrısal bir haber olarak da geçer. Örneğin Kuran-ı Kerim'deki Balarısı (Nahl) suresinde, Tanrının balarısına vahyettiği söylenir.

TSS

Buta (Bade)

[Azəricə: **Buta (Badə)**]



Buta – Şamanlara "Tanrı Vergisi" verilmesi. Aşk destanlarında bu tâbir, "Buta vermek" şeklinde kullanılır. Âşığın, uykusunda verilen "Buta"nın etklsiyle, toprağa yattıktan sonra hastalanması, kendinden geçmesi ve ağzının köpürmesi, uyandığında ise saz çalıp türkü söylemesi şamanizmle paraleldir. "Buta", çoğu zaman destanlardaki âşığa ışık şarabı şeklinde içirilir. "Buta"yı veren Hızırdır. Âşığın göğsünü yakan bu bâde, onun yeniden oluşmasının sembolü olup normal bir insanın, hak âşığı katına yükselmesini temsil eder.[3] Kutsal rüyâ anlamında Buta tabiri de kullanılır fakat sözcüğün Sanskritçe (Eski Hintçe) olma ihtimali yüksektir. Buta daha sonra Bade ile karşılanmıştır. Tanrısal esin veya vahiy değişik adlarla pek çok dinde yer alır. Buta aynı zamanda özellikle Azeri kültüründe özel bir tür nakışı veya işlemeyi ifade eder ki, yine burada da ruhsal esin sembolize edilir.

Yoru

[Azəricə: **Yoru**]

Yoru – Türk halk inancında rüyâ tabiri demektir. Özellikle rüyâlardan sonuç çıkarma yeteneğidir. **Yur** ve Moğollarda **Yor** olarak da söylenir. Tanrı Vergisi yeteneklerin en önemlilerindendir. Yormak fiili bu anlamda kullanılır. Yorçu ve Yoruçu kâhin anlamına gelmektedir. Rüyâ yorumları pek çok kültürde olduğu gibi Türklerde de her zaman ilgi odağı olmuştur. Günümüzde modern psikoloji dâhi insan bilinçaltına inmenin yollarından birisi olarak rüyâ çözümlemelerine başvurur. Ancak rüyâ yorumculuğu ile bu psikanaliz tekniği elbetteki birbirinden farklı şeylerdir. İslâmiyette rüyâ yorumlamanın Allah vergisi bir yetenek olduğuna ve bunun en yetkin örneklerinin de Yusuf'da görüldüğüne inanılır. Rüyâ yorumlama ve kehânet yeryüzündeki ister ilkel, ister çağdaş tüm toplumlarda bir biçimde mevcuttur.

Sözcük; yormak, yorumlamak fiillerinden türemiştir. Yorulmak (bitkinleşmek) anlamıyla da mecazen veya uzaktan bağlantılıdır, bu anlam kehânetin yoruculuğunu ve zorluğunu vurgular.

Tüşimel

[Azəricə: **Tüşimel**]

Tüşimel – Rüyâ tabircisi demektir. Rüyâları yorumlayan kişidir. Rüyâ yorumlayanların en önde geleni Yusuf peygamberdir. Tüşimel, Rüyâlardaki bazı işaretlere dayanarak geleceğe dair çıkarımlarda bulunur. Tüş (düş) rüyâ demektir. Eski Türkçe Tus, Eski Moğolca Tüs, Eski Tunguzca Tis kökü yardım etmek manasını barındırır.

TSS

Vahiy

[Azəricə: **Vəhy**]

Vahiy (Arapça: وحي) – İslami terminolojide, buyruk veya düşüncelerin Allah tarafından peygamberlere bildirilmesi eylemine veya bu bildirinin kendisine denir. İslami inanışta **vahiy** peygamberlere gelir ve çoğu zaman Cebrail aracılığıyla iner. Vahiy ile gelen her türlü söz Tanrının sözü kabul edilir. Dolayısıyla vahiy sonucu yazıldığına inanılan kitapların (kutsal kitaplar) Allah'a ait olduğuna ve mutlak doğrular olduklarına inanılır. Müslümanlar Kur'an dışındaki kutsal kitapların tahrif olduğuna inanırlar.

İslami anlayışta Allah'ın insanlara vahiy göndermesinin bir takım nedenleri bulunmaktadır, bu nedenlerin en önemlisi Allah'ın insanları uyarmak istemesidir. Allah Kuran'ın bir öğüt olduğunu ve anlaşılmak için indirildiğini belirtmektedir. Özet olarak vahiy, insanlığa gerçek inanç esasları, iyi, doğru ve güzel olanı öğretmek için gönderilmiştir. Vahye benzer bir kavram olan ilham ise melek aracılığı ile gelmez ve herkesin yaşayabileceği bir "içe doğma"dır. İslam dışı kaynaklarda ise kutsal kitapların kaynağı "esin" kavramıyla ifâde edilir. Esin İslami terminolojideki ilham karşılığı olarak değerlendirilebilir.

Etimoloji

(Ber/Ver) kökünden türemiştir. Vermek fiili ile kökteştir Yetenek ve sıra dışı özellikler için kullanılan "Allah Vergisi" sözünün kökeninde bu kavram vardır. Aynı kökten gelen Moğolcada Berh zorluk, Türkçede Berk sağlamlık anlamına gelir ki, vahyin ve ilhamın zorluğunu ve disiplinini anlatır.

Kaynakça

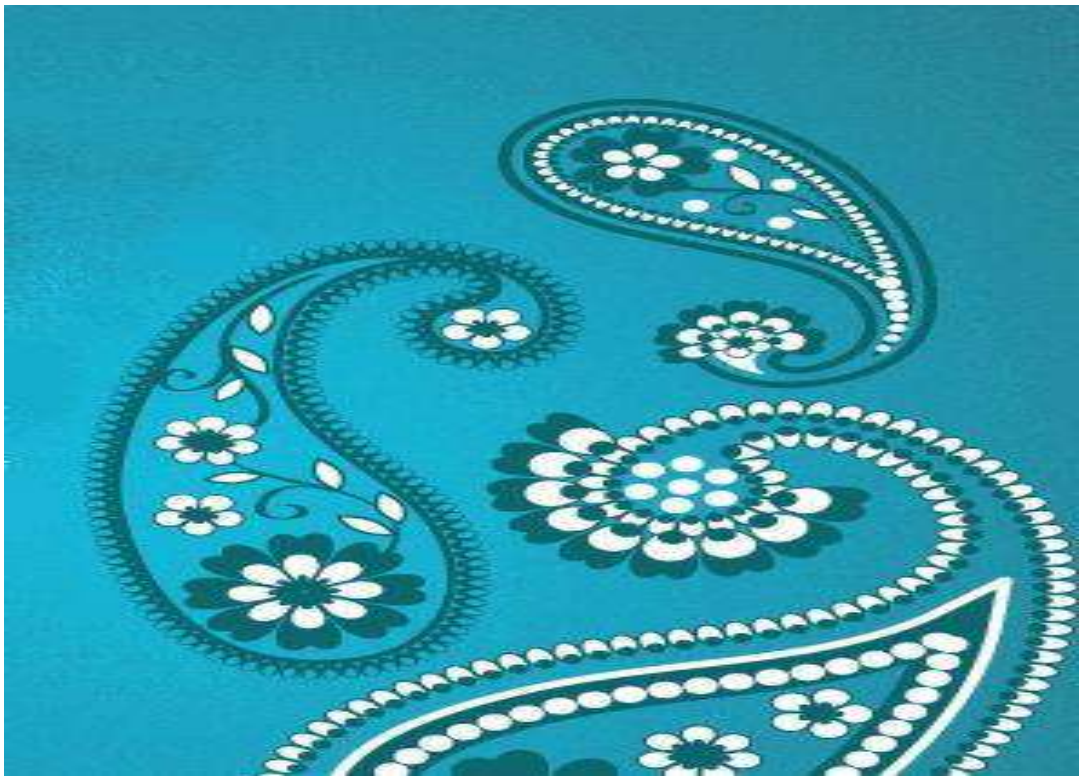
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa – 596)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa – 116)
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa – 117)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Vergi)
- Düş, Deniz Karakurt



Bergü

Bişkek Han

[Azəricə: **Bişkek Xan**]

Bişkek Han – Türk ve Kırgız mitolojisinde evliya ve/veya aynı zamanda inanç iyesi. **Bişkek Ata** olarak da bilinir. İnançlı insanları korur ve imanlarını sağlam tutmalarını sağlar. Kırgız kültüründe önemli bir yere sahiptir ve başkentlerine adını veren kişidir. Bişkek'in önceki ismi Pişpek'tir. Sonradan değişikliğe uğrayıp Bişkek adını almıştır. Bir evliya olduğu kadar aynı zamanda savaşçı bir kahramandır. Kırgızistanın başkentine adını veren kahramanın aslında bu ruhun adı verşilmiş bir kişi olduğu söylenebilir. Kimilerine göre Pişbeg sözcüğü Beş Bey demektir ve Bişkek Ata da bunların en büyüğüdür. Beş Bey olgusuna Uygurlarda Mani dini ile bütünleşen efsânelerinde rastlanmaktadır.

Etimoloji

(Biş/Piş) kökünden türemiştir. Kökte olgunlaşmak, yanmak gibi anlamları vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Kut İyesi – İsmet Çetin
- Kut İyesi – İsmet Çetin

TSS

Bişkek Han

Bo Han

[Azəricə: **Boğ Xan**]

Bo Han (Bō Han) – Moğol ve Buryat mitolojisinde Uryanhay boyunun atası olan kişi. Büyük bir savaşçıdır. Bir nur içinde kutsal bir dağın tepesine inen ilk eşi ve topraktan çıkıp gelen ikinci eşi soylarının ortaya çıkışını sağlar. Bunlar Oğuz Kağan'ın iki eşini buluşunu anımsatmaktadır.

Etimoloji

(Boğ/Böğ) kökünden türemiştir. Bolmak (Olmak) ve Boğmak anlamı taşır. Moğolca ve Kalmukça'da Bö (Böğö) şaman, Bogd/Bogda ise evliya anlamlarına gelir, bu sözcüklerle bağlantılı olabilir. Yine Moğolcada Böh güreşçi demektir. Tunguzcada Buguca totem demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi **(İngilizce)**

Bo Ƕan

TSS

Bodun Han

[Azəricə: **Bodun Xan**]

Bodun Han – Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde Ülke Tanrısı. **Budun Han** da denilir. Vatanı koruyan bir ruh olarak görülür. Eski Türklerde bu adın verildiği bir dağ vardır[1] ve onun da vatanın koruyucusu olduğu düşünülür.

Etimoloji

(Bod/Boy) kökünden türemiştir. Bodun/Budun sözcüğü kavim, kabîle anlamına gelir. Boy sözcüğünden türemiştir. Eski Türkçede Bodu, Tunguzcada Boda sözcükleri bağlamak, birleştirmek, bir arada tutmak anlamlarını içerir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa – 104)

Bodun Ƕan

TSS

Boran Han

[Azəricə: **Boran Xan**]

Boran Han – Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde Yağmur Tanrısı. **Boron (Borağan, Burağan) Han** olarak da bilinir. Yağmurlar yağdırır. Güçlü ve sağanak yağmurlara neden olur. Yağmur getiren rüzgârları estirir. Soluğu yağmur rüzgârlarına dönüşür. Bulutları koyun sürülerini güder gibi yönlendirir. Giysilerinin rengi kapkaradır. Borağan/Burağan/Boran/Bora denen kasırgayı o estirir. Moğollara göre bu ada sâhip üç tanrı vardır.

Etimoloji

(Bor/Bur) kökünden türemiştir. Yağmur getiren rüzgâr demektir. Yel, şimşek ve gökgürültüsü ile yağan sağanak yağmuru da ifâde eder. Boro (Boroğon/Borugan) Moğolcada yağmur demektir. Koreceye ise Pora olarak geçmiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Boran Ƕan

Bozkurt

[Azəricə: **Bozqurd**]

Bozkurt – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde kutsal hayvan ve ulusal sembol. **Bozgurt (Boskord, Pusgurt)** olarak da söylenir. **Bozkaskır, Çalkurd** sözcükleri yine aynı anlama gelir. Moğollar **Börteçine (Börteşına, Börtöşono)** derler. **Gökkurt** veya **"Gökbörü / Kökbörü"** tabiri de yine niteleyici olarak kullanılır. Azericede bir canlı olarak kurt, "Canavar" sözcüğü ile karşılanır. (Canavar kelimesi Azeri dilinde bir masal varlığı değildir.)

Türk Mitolojisindeki Yeri ve Önemi

Yol gösterici, kutlu kurt, tüm Türk ve Moğol boylarının ortak ongunudur. Bazı Türk ve Moğol boyları, soylarının bu kutlu varlıktan türediğine inanırlar. Çoğu zaman soyun bir kolu Gökkurt'tan, diğer kolu ise Gökgeyik'den gelmektedir. Kurt sürülerinin başında bulunup idare eden kurtlara da Gökkurt denilir. Kaskır ve Börü kelimeleri de değişik lehçe ve şivelerde kurt demektir. Bozkurt gökyüzünü temsil eder. Alageyik ise yeryüzünün simgesidir. Göktürklerin gök (mâvi) bayraklarında kurtbaşı resmi vardır. Savaşçılığı ve savaş ruhunu, özgürlüğü, hızı, doğayı temsil eder. Türk ulusunun başına bir iş geldiğinde, bir tehdit belirdiğinde ortaya çıkar ve yol gösterir. Çadırların önüne tepesinde altından kurtbaşı bulunan direkler dikilir. Savaş Ruhu (Tanrısı) kurt görünümüne bürünür. Altıncı yüzyıla ait bir taş anıtta kurttan süt emen bir çocuk betimlenmektedir. Erenler, evliyalar zaman zaman kurt kılığına girerler. Bozkurda "Gök Oğlu" da denir. Halk kültüründe Bozkurt dişinin cepte taşınmasının nazardan koruyacağına inanılır. Yakut metinlerinde Bosko olarak bahsedilir. Kırgızlarda, bozkırda gezerken kurt görmek uğurdur. Rüyâda kurt görmek de yine hayra yorulur. Hamile kadının nazardan korunması için yastığının altına kurt dişi veya derisi koyulur. Kurdun koyun sürüsüne dalması veya ahıra girmesi bereket sayılırdı. Başkurt rivâyetlerine göre kurt onların atalarının önüne düşerek yol göstermiştir. Bu nedenle kendilerine başlarında kurt bulunan anlamına gelen Başkurt denmiştir. Hilal taktiği (veya Turan/Türk taktiği) adı verilen yarım çember ile düşmanı ortaya alıp çemberi kapatma stratejisinin kurtlardan görülerek ilk defa Türkler tarafından uygulandığı söylenir. Moğolcada böre/börö gök/gri demektir. Kök "Gök" ve Börü "Kurt" sözcüklerinin bileşimidir. Eski Türkçede Büri sözcüğü ok başı demektir ve kurdun dişine benzemesiyle bağlantılı olabilir.

Kurtarıcılar ve önderler daima Bozkurt ile ilişkilendirilir. Bu durum en çağdaş ve sıra dışı yorumlarda dahi kendisini belli edebilir. Örneğin Nazım Hikmet'in şu dizelerinde Atatürk anlatılmaktadır.

O, saati sordu.
Paşalar `üç' dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mâvi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun kenarına kadar,
Eğildi durdu.[1]

Bozkurt, Türklerin ulusal sembolüdür. Târih öncesi dönemlerden beri Türklerce kutsal sayılmıştır. Bozkurt'un kutsal sayılmasının ve Türklerin ulusal sembolü olmasının en önemli nedeni, Türklerin bir bozkurtun soyundan geldiklerine inanmalarıdır. Bozkurt, bugün Türk milliyetçiliğinin sembolüdür. Atatürk tarafından da ulusal sembol ilan edilmiş ve birçok yerde kullanılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk Parası üzerine Bozkurt resimleri basılmıştır.

Kao-che yaratılış destanı

Türeyiş Destanı adıyla bilinen hikâye aslında Kao-ch'e'nin yaratılış destanıdır. Çin vakayinamelerinden *Vey Kitabı*[1] ve *Kuzey Hanedanlar Tarihi*[2] 'nde yer almaktadır. Bu destanda erkek kurt rol oynamaktadır. Hiung-nu tanyusunun güzel iki kızı varmış. Tanyu onları Tanrı'ya sunmaya karar vermiş. Ülke sınırı üzerinde yüksek bir kule yaptırmış ve Tanrı'dan kızlarını kendisine eş olarak alması için yalvarmış. Onları götürüp kuleye bırakmış. Yaşlı bir kurt kulenin dibindeki mağaraya yerleşmiş. Kızlardan biri kurtun Tanrı olduğunu zannetmiş. Ablasının karşı çıkmasına rağmen kuleden inmiş. Kurdun karısı olup çocuğunu doğurmuş.

Aşina'nın yaratılış destanı

Bozkurt Destanı adıyla bilinen hikâye aslında Aşina'nın yaratılış destanıdır. Çin vakayinamelerinden *Chou Kitabı*[3], *Kuzey Hanedanlar Tarihi*[4] ve *Sui Kitabı*[5] 'nda yer akmaktadır. Bu destanlarda dişi kurt rol oynamaktadır. Komşu ülke tarafından yok edilir. Bir çocuk kalır. Askerler onun küçük olduğunundan öldürmeye kıyamaz ve ayaklarını (*Sui Kitabı* 'nda ise kollarını da)keserek bataklık bir yere bırakır. Orada bir dişi kurt çocuğu etle besler. Çocuk büyünce kurtla birlikte olur ve kurt hamile kalır. Komşu ülke yeniden adamları göndererek onu öldürtür. Adamlar kurtu da öldürmek ister. Kurt Kara hoca ülkesindeki Kuzey Dağı'na (*Sui Kitabı* 'nda Karahoca'nın kuzeybatısına) kaçar. Dağda bir mağaranın içinde çayırlarla kaplı ve yüzlerce mil genişliğinde dört tarafı dağlarla çevrili bir düzlük var. Kurt mağaranın içine saklanır ve on erkek çocuk doğurur. On erkek büyür. Dışarıdan kız alıp evlenirler ve eşleri hamile kalır. Her biri bir soy sahibi olur. Bunlardan biri de Aşina'dır. Bunların oğulları ve torunları çoğalır. Birkaç nesil geçtikten sonra mağaradan çıkarlar. Daha sonra Cücenlere demirci olarak tâbi olurlar.

Vusun ile ilgili destan

Çin vakayinamelerinden *Shi-chi*[6] ve *Han Kitabı*[7] 'nda yer alan Vusun ile ilgili destanda karga ve dişi kurtun bir çocuğu beslediği aktarılmaktadır. Vusun kralı Kun-mo'nun babası Hiung-nu tarafından saldırıya uğramış ve öldürülmüş. Kun-mo bırakılmış. Karga etle ve kurt ise sütle beslemiş. Hiung-nu tanyusu Kun-mo'nun Tanrı olduğunu zannederek yanına alıp büyütmüş.

Ergenekon destanı

Ergenekon Destanı adıyla bilinen hikâye Göktürk destanıdır. Komşuları tarafından tuzak kurularak yok edilen Türklerden geriye kalan birkaç kişinin saklanmak için dağlık bir alanda yol araması ile başlar. Dağların arasında gizlenmiş bir ova bulan bu Türkler, oraya yerleşir ve çoğalır. Yüzyıllar sonra oraya sığmaz hale gelince, çıkmak isterler. Ancak çıkışı bulamazlar. Bunun üzerine çevredeki dağların demir madeninden yapıldığını farkederler ve demiri eriterek çıkarlar. Çıkışta kendilerine Börte Çene adında bir erkek kurt rehberlik eder.

Börteçine

[Azəricə: **Börtəçinə**]

Börteçine veya **Börteçin** – Eski tarihçilere göre Türkleri Ergenekon'dan çıkaran demircinin adıdır. Kelime anlamına bakıldığında ise yol gösterici kurda verilen başka bir isimdir. Yine bazı tarihçilere göre Börteçine, söz konusu demirden dağı eritip delen demircinin değil, bilakis Türklere Ergenekon'dan çıkmaları için yol gösteren dişi kurdu (*Asena*) takip eden komutanın adıdır. Moğolcada Börte gri, boz rengi ifâde eder; Çine (Çına, Şına, Şona) ise kurt manâsına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ *Vey Kitabı*, Cilt 103
2. ^ *Kuzey Hanedanlar Tarihi*, Cilt 98
3. ^ *Chou Kitabı*, Cilt 50'nin başlangıç kısımı *Chou Kitabı*, Cilt 50
4. ^ *Kuzey Hanedanlar Tarihi*, Cilt 99'nin başlangıç kısımı *Kuzey Hanedanlar Tarihi*, Cilt 99
5. ^ *Sui Kitabı*, Cilt 84'ün başlangıç kısımı *Sui Kitabı*, Cilt 84
6. ^ *Shi-chi*, Cilt 123
7. ^ *Han Kitabı*, Cilt 61

TSS

Alıntılar

- [1]↑ Nazım Hikmet, Bütün Şiirleri (http://www.kitapyurdu.com/kitap/119153)

Ayrıca bakınız

- Kurt Ana
- Kurt Ata



Bozkurt



Bozkurt / Bozkurd / Bozqurd / Bosgurd

Bozoklar

[Azəricə: **Bozoxlar / Bozoqlar**]

Bozoklar – Türk mitolojisinde "göksel boylar"ı (semavi kavimleri) ifâde etmek için kullanılan bir kavramdır. Bunlar, Oğuz Han'ın ikinci (gökten inen) eşinden olan üç oğlu ve onlardan türeyen boylardır. Altın Yay'ın sahibidirler. 24 Oğuz boyundan 12'sini oluştururlar.

Bozok Boyları

Ok sözcüğü birçok kaynakta boy anlamında kullanılmıştır. Boylara ok anlamını içeren adlar verilir. *Onok, Bozok, Üçok.* Yine bu sözcükle bağlantılı Oğuz ve Oğur kelimeleri de benzer biçimde kullanılır. *On Oğur, Beş Oğur, Şar Oğur, Dokuz Oğuz gibi…* Oğur ve Öğür (Bölük) kelimeleri de yakından ilişkilidir. Okruk sözcüğü hem Türkçede hem de bazı Sibirya özerk devletlerinde Devlet (günümüzde Cumhuriyet) demektir. Hungar (Macar) sözcüğünün Onoğur'dan geldiği düşünülmektedir. Anadolu'ya gelen Oğuzlardan Bozoklu topluluklarının bugünkü Yozgat bölgesini yurt tutmalarından ötürü, bu bölge Cumhuriyet'e değin Bozok adıyla anılmıştır. Anadolu beyliklerinden Osmanlılar Bozok boylarının kurduğu devletlerdir. Bozoklara "Dış Oğuz" da denir, sağ tarafta yer alırlar.

Kün Alp / Gün Han

Sembolü Şahin'dir. Oğulları:

a) *Kayı:* Sağlıklı, katı anlamındadır. Üç kıta ve yedi denizde altı yüz yıldan fazla iktidarda olan Osmanlı sülâlesi bu boydandır.

b) *Bayat / Bayad:* Zengin, saygın manasındadır. Maraş ve çevresine hâkim olan Zülkadiroğulları, İran'da yaşayan Kaçarların bir kolu (Şamabayatılar), Horasan'da Kara Bayatlar, Maku ve Doğubeyazıt hanları, Kerkük Türkmenlerinin çoğu bu boydandır.

c) *Alkabölük / Alkaevli:* Nereye gitse başarır anlamındadır. Türkiye ve Âzerbaycan'daki Alaca, Alacalılar adı taşıyan yerler bu boyun hatırasıdır.

d) *Karabölük / Karaevli:* Siyah odalı, siyah çadırlı anlamındadır. Karalar ve karalı gibi coğrafî yer adları bunlardan kalmadır.

Ay Alp / Ay Han

Sembolü Kartal'dır. Oğulları:

a) *Yazgur / Yazır:* Çok ülkesi olan demektir. Ak Yabqu dönemindeki Yenikent yabguları, Batı Türkistan'daki Cend Emirleri, Karadaş denilen Horasan yazırları, Toroslardaki Gündüzoğulları Hanedanı bu boydandır.

b) *Düger / Tohar:* Birikenler, döğüşenler anlamındadır. Yenikentli Vezir, Aydur, Harput-Diyarbakır-Mardin hâkimleri, Artuklular, Sincar-Siverek, Suruç arasındaki eski Caber Beyleri, Memluklar devrinde Halep, Hama elleri, Hazar Denizi doğusundaki Saka Boyu Toharlar; Malatya Toharıs, Dağıstan'daki Digor ve Kars Digor kazası bu boydan hatıradır.

c) *Totırka / Dodurga:* Ülke almak ve hanlık yapmak anlamındadır. Sivas doğusundaki Tüdergeler bu boydandır.

d) *Yaparlı:* Mis kokulu anlamındadır. Misk ticareti yapan Yaparlı oymağı bu boydandır. Yaparlı oymağının Akkoyunlu ve Giraylı camilerinin mihrap duvarına bu güzel ıtriyattan kattıklarından hâlâ kokmaktadır. Diyarbakır ve Kırım'da hatıraları vardır.

Uldız Alp / Yıldız Han

Sembolü Tavşancıl'dır. Oğulları:

a) *Avşar / Afşar:* Çevik ve vahşî hayvan avına hevesli, avcı anlamındadır. Huzistan beyleri, Konya'daki Karamanoğulları, Nadir Şah ve hanedanı, Urumiye ve Horasan Avşarları bu boydandır.

b) *Kızık / Kırık:* Çok ciddi ve kuvvetli anlamındadır. Gaziantep, Halep ve Ankara çevresindeki Kızıklar, Doğu Gürcistan'da ve Şirvanın batısındaki ovalığa Kazak adını verenler bu boydandır. Kırıklı aşiretleri bu boyun nişanesidir.

c) *Bekteli / Beğdili:* Ulu, aziz anlamındadır. Harzemşahlar, Halep çevresindeki Beydililer bu boydandır.

d) *Kargın / Karkın:* Taşkın ve doyurucu anlamındadır. Akkoyunlu ve Halep-Hatay bölgesindeki Kargunlar, Azerbaycan'daki Karhun köyleri bu boyun adındandır.

Etimoloji

Boz “gri renk” ve Ok sözcüklerinin bileşimidir. Moğolcada "Bosoh" fiili yükselmek, güneşin doğması anlamlarına gelir. (Ok) kökü Türkçe'de silah, sivrilik, öğrenmek, öğreticilik, okul anlamları içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- E. G. Ambros, P. A. Andrews, Ç. Balım, L. Bazin, J. Cler, P. B. Golden, A. Gökalp, B. Flemming, G. Hazai, A. T. Karamustafa, S. Kleinmichel, P. Zieme, E. J. Zürcher; Encyclopaedia of Islam, Digital Edition, The Tribal History Of The Central Asian Turks

Ayrıca bakınız

- Türk Boylarının Tamgaları
- Oğuz Kağan Destanı
- Oğuzlar
- Üçoklar



Bozoklar

Buga

[Azəricə: **Buqa**]

Buga – Tunguzlarda ve akraba bir kavim olan Evenklerde Cennet Tanrısı. **Boga Han** olarak da bilinir. Özellikle Tunguzlarla akraba ve/veya komşu olan Moğol ve Türk kavimlerinde de bahsi geçmektedir ve saygı duyulur. Hattâ bazı Türk ve Moğol boylarının tanrıları arasında da yer alır. Evreni, cenneti ve tanrısallığı kapsayan[1] bir içeriğe sahiptir. Her şeye gücü yeter ve tüm yaşamı kontrol eder. Tunguz kökenlidir.

Buka Han

[Azəricə: **Buxa Xan**]

Buka Han – *Türklerin Atasıdır.* Yine Türklerin Atası olan Tatar Han'ın oğludur. **Buga Han ile karıştırılmamalıdır, ancak yine de aralarında kökensel bir bağ olması muhtemeldir.** Eski Moğolca ve Tunguzca Buk, endişe, kaygı gibi anlamlar taşır. Maçu dilinde boğa manası taşır.

Etimoloji

(Bug/Bog/Bög/Bök) kökünden türemiştir. Buka/Büke/Böke isimleriyle bağlantılıdır. Böke kahraman demektir. Buga sözcüğü bazı Türk lehçelerinde Boğa, Moğolcada ise Geyik anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Evenk Triptych Evenks, Galina Varlamova

Dış bağlantılar

- Shamanism: An Introduction, Margaret Stutley **(İngilizce)**
- Asian mythologies, Yves Bonnefoy **(İngilizce)**
- Kuzey Asya Şamanizminin Oluşumu - Mircea Eliade
- Encyclopedia Mythica, Micha F. Lindemans (Buga) **(İngilizce)**

Buqa

Buğdayık

[Azəricə: **Buğdayıx**]

Buğdayık – Türk ve Altay mitolojilerinde kuşların önderi olan efsânevi hayvan. **Budayık** veya **Pudayık** da denir. Köpeklerin atası olan Kumayık ile birlikte anılırlar. Bir Kırgız atasözünde şöyle denilmektedir. *"Kuş törüsü (reisi) Buğdayık, it törüsü (reisi) Kumayık."* Sıradan bir kuş türü olmayıp, efsânevi bir varlıktır fakat bazı kuş türlerine de adı verilmiştir. Tüm kuşların Buğdayık'ın soyundan geldiğine inanılır. Buğdayık yeryüzündeki tüm kuşlara önderlik eder.

Etimoloji

(Bu/Buğ/Bug) kökünden türemiştir. Buğday toplayan demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Çiftbaşlı Kartal
- Türk Mimarisinde Mitolojik Hayvan Figürleri



Buoŋdayıķ

Bulak İyesi

[Azəricə: **Bulaq İyesi / Bulax İyesi**]



Bulak İyesi – Türk, Altay ve Tatar mitolojilerinde pınarın koruyucu ruhu. **Bolak İyesi** ve Moğolcada **Bulag (Bula) Ezen** de denilir. **"Çeşme İyesi"** veya **"Pınar İyesi"** dendiği de olur. Her pınar için farklı bir İye vardır.

Özellikleri

Bulak İyesi'ne, Aşk İyesi de derler. Çünkü o, su almaya gelen kız ile onun izleyen bir genç arasında oluşan gönül ilişkilerinin öncelikli mekânının sahibidir. Gelin olup başka köye giden gelinler de onun merhametini isteyerek suya gümüş para atar. Hasta insanlar tan yeri ağarmadan çeşmeye gidip su alırlar ve bu su ile yıkanırlar. Ona, Tan Suyu derler ve bin bir derde derman olduğuna inanırlar. Hamile kalmak isteyen kadınlar da bu su ile yıkanır. Doğum yapan kadınlarda bebeklerini ilk kez bulak suyu ile yıkarlar. "Erenler Çeşmesi" adı ile bilinen kutsal yerler de çoktur ve genelde evliyalara ait mezarın yakınında bulunurlar. Eskiden bu çeşmelerin yanında kurban kesilirdi. Yerden çıkan küçük su kaynaklarının iyelerine Çaygara (Çaykara) veya Çığanak (Çağanak) İyesi denilir. Bazı su kaynaklarının bedensel ve/veya ruhsal hastalıklara iyi geldiğine inanılır ki, aslında bunu sağlaya Bulak İyesidir. Türklerde her bir bulağın kendi ismi vardır ve bu isim aynı zamanda onun İyesinin de ismidir: **Akpınar, Kırkpınar, Karapınar, Çıplakpınar, Yelpınar, Kızpınar, Karpınar, Gökpınar, Kazpınar, Karpınar, Bozpınar, Başpınar, Gözpınar, Gölpınar…**

TSS

Kuyu İyesi

[Azəricə: **Quyu İyesi**]

Kuyu iyesi – Çeşme İyesi ile bağlantılı olarak değerlendirilebilecek başka bir varlıkta Kuyu İyesidir. Türk ve Altay halk inancında kuyunun koruyucu ruhudur. **Guyu (Koyo, Kudu, Kuduk, Kudık, Koyı, Guyı) İyesi** de denir. Kuyu, içinden su çıkartılan doğal veya yapay, derin çukur demektir. Her kuyu için farklı bir İye vardır. Kuyular başka âlemlere açılan kapılar olarak kabul edilir. Gizemli yerlerdir. Su çıkartıldığı için de saygı duyulur. Bazı masallarda Altın Kuyu'dan bahsedilir. Masallarda kuyuların derinliği 40 kulaç olarak söylenir.

Etimoloji

(Bul/Bol) kökünden türemiştir. Pınar, çeşme, kaynak demektir. Sözcük kökü bolluk anlamı içerir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dış bağlantılar

- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Çeşme İyesi)

Bulaḫ İyesi

Bulca Han

[Azəricə: **Bulca Xan**]

Bulca Han – Türk ve Moğol mitolojisine göre Türklerin ve Moğolların ilk ve ortak atası olan kağan. **Abulca (Amulca) Han** veya **Olca Han** olarak da bilinir. İslâmiyet'in ve Arapçanın da etkisiyle **Ebülce Han** şeklinde de söylenmiştir. Atası *Türk Han*, oğulları ise *Tatar Han, Moğol Han*'dır.

Bulca Han'ın Mitolojideki Yeri ve Önemi

Tüm Türkler onun soyundan türemiştir. Tüm Türk boyları onun çocuklarının neslinden gelmektedir. Nuh Peygamberin oğlu olarak kabul edilir. Hastalandığında kurt sütü içerek iyileşmiştir. İki oğlu vardır; **Mugal Han** ve **Tatar Han**[1]. Mugal Han, Moğolların ve Tatar Han ise Türklerin atasıdır. Daha sonra Moğollar sekiz soydan, Türkler ise dokuz soydan çoğalırlar. Moğol'un soyunu Oğuz Han'la sürdürenler varsa da pek mantıklı görünmemektedir. Tatar Han üzerinden soyu şu şekilde sürer (Bulca Han'dan başlayarak):

1. **Bulca Han,**
2. **Tatar Han,**
3. **Buka Han,**
4. **Alınca Han,**
5. **Atlı Han,**
6. **Atsız Han,**
7. **Ordu Han,**
8. **Baydu Han,**
9. **Sevinç Han.**

TSS

Mugal Han

[Azəricə: **Moqal Xan**]

Mugal Han – Bulca Han'ın oğludur. Moğolların atasıdır. *Moğol (Mungal, Mongol) Han* olarak da bilinr. Oğuz Han'ın amcası ve kaynatası olarak anlatılır. Sıkıntı verici, iç karatıcı bir bölgede yaşadıkları için bu adı aldıkları söylenir. Sözcük; sıkıntı vermek anlamlarını içerir. Moğolca Munu/Mung (Türkçe Bunu/Bung) fiilleri aklını yitirmek mânâsı taşır. Moğolca Munah (Türkçe Bunak) sözcükleri sersemlik belirtir ve yaşlılık nedeniyle aklını yitirmiş olan kişileri ifâde eder. Evenk dilinde Mongnon şeklinde aynı anlama gelen bir sözcük vardır. Tatar'ın kardeşidir.

Tatar Han

[Azəricə: **Tatar Xan**]

Tatar Han – Bulca Han'ın oğludur. Türklerin atasıdır. Sözcük; at sürmek, hızlı gitmek anlamlarını içerisinde barındırır. Tatar sözcüğü aynı zamanda posta sürücüsü demektir. Mugal'ın kardeşidir.

Buka Han

[Azəricə: **Buxa Xan**]

Buka Han – Türklerin Atası olan Tatar Han'ın oğludur. Sözcük, Buka/Büke/Böke isimleriyle bağlantılıdır. Kahraman demektir. Buga sözcüğü bazı Türk lehçelerinde Boğa, Moğolcada ise Geyik anlamına gelir. Eski Moğolca ve Tunguzca Buk, endişe, kaygı gibi anlamlar taşır. Maçu dilinde boğa mânâsı taşır.

Alınca Han

[Azəricə: **Alınca Xan**]

Alınca Han – Türklerin atası olan kağan. **Alınça (Aluncak) Han** olarak da bilinir. Bulca Han'ın soyundan gelir. Türk boyları onun çocuklarının soyundan türemiştir. Sözcük; alınan (kendisinden soy alınan) ve ayrıca önyüz, bir şeyin ön tarafı demektir. Moğolcada Elünce sözcüğü Ced (Atalar) demektir.

Etimoloji

- **Bulca:** (Bul) kökü. Bulan, bulunan, bulucu demektir. Ganimet anlamına da gelir.
- **Olca:** (Ol) kökü. Olan, varolan demektir. Ganimet anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 148)

Dış bağlantılar

- Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar, Serkan Yılbır

TSS

Bulca Ḫan

Bulunç

[Azəricə: **Bulunç**]

Bulunç – Türk halk inancında ve halk kültüründe yaklaşık olarak vicdan kavramını karşılayan bir sözcüktür. Fakat mitolojik bir kavram olarak aynı zamanda ruhlarla iletişime geçmeyi de içerdiği için vicdandan daha farklı bir içeriğe sahiptir.

Tanım ve Anlam

Kişiyi davranışlarını incelemeye zorlayan, kendi ahlak anlayışını sorgulamasını ve kendini yargılamasını[1] sağlayan içsel güçtür. İnsanın kendisinde doğuştan var olan, daha sonra da eğitim toplumsal yaşam ile biçimlendirilen içsel algı süreçleriyle doğruyu ve yanlışı bulabileceği[2] anlamı taşır. Bazen içsel bir mahkeme olarak da algılanır. Tüm kültürlerde vicdana, insanın Yaratıcıya açılan kapısı olarak bakılır.

Bu anlayışa göre, doğru olanı bulmak için aslında başka bir şeye ihtiyaç yoktur. İnsan tek başınayken bile vicdan sayesinde kötülükten kaçınabilir. Yeterki onun sesini dinlesin. Türk mitolojik anlayışında Bulunç bir ses gibi insana "eyitir/ayıtır" (konuşur). Bu nedenle **"Duyunç"**[3] adı da verilir. Bu duyma (işitme) iyicil ruhlarla iletişimin bir sonucu olduğunun düşünülmesiyle de bağlantılıdır. Bu anlamda Duyunç (vicdan) ve Ötüğ (dua) aslında iki yönlü bir işleyişe sahiptir. Duyunç içten gelen sesi dinlemek, Ötüğ ise Tanrıya yakarmaktır. Bazı yörelerde vicdan için **Uyat/Oyat** tabiri de kullanılır. Pek çok din ve inanç sisteminde vicdana büyük önem verilmesi onun Tanrısal iletişime veya kâinata açılan bir unsur olarak algılanması nedeniyledir.

Etimoloji

- **Bulunç:** (Bul) kökünden, Bulmak fiilinden türemiştir. Eski Altayca ve Moğolcada "kazmak" anlamı kökün içinde mevcuttur.
- **Duyunç:** (Duy) kökünden türemiştir. Duymak (işitmek, hissetmek) anlamlarını taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-111)
2. ^ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "bulunç"
3. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-191)

Ayrıca bakınız

- Esin
- Ötüğ
- Bergü
- Vicdan

Dış bağlantılar

- Türkçebilgi, "Bulunç"



Buluňç

Bulut İyesi

[Azəricə: **Bulud İyesi**]

Bulut İyesi – Türk ve Altay mitolojisinde bulutun koruyucu ruhu. Bulud İyesi veya Bolıt İyesi olarak da söylenir. **Yağmur İyesi** yâni Yağmurun koruyucu ruhu da bulutlara bağlıdır. Bunun dışında dikkat çekici ve bulutlarla ilgili olan İyeler şunlardır. Bulut İyesiyle bağlantılı olan Etin (Gökgürültüsü) sözcüğü Sibiryadaki Etin adlı Üstün Varlığı/Ruhu da akla getirmektedir.

- **Etin/Eten İyesi:** Gökgürültüsü Ruhu.
- **Ayanga/Ayunga İyesi:** Gökgürültüsü Ruhu.
- **Çakılgan/Çağılgan/Çakın İyesi:** Yıldırım Ruhu.
- **Yıldırım/Yıldırak İyesi:** Yıldırım Ruhu.
- **Şimşek/Çemşek/Şüğşek İyesi:** Şimşek Ruhu.
- **Yaşın/Yışın/Yeşin İyesi:** Şimşek Ruhu.

Bulut Kızları adı verilen ruhların da Bulut İyesi ile bağlantılı olma ihtimali vardır. Bunlar yedi kardeştirler ve çok eski zamanlarda yaşayıp ölmüşlerdir. Saçları dağınık, gözleri şaşıdır. Uzun tırnaklarla ve parçalanmış elbiselerle dolaşırlar.

Çuvaşlara göre bulutlar topraktan, kuyulardan, kaynaklardan temiz suyu emen büyük kaplardır. Su buralardan sütunlar hâlinde emilerek bu kaplara toplanır.

TSS

Etimoloji

(Bul/Bol) kökünden türemiştir. Gökyüzünde su, buz veya toz zerreciklerinin yoğunlaşmasıyla oluşan yığın. Üretme, yapma, oluşturma kavramlarıyla bağlantılıdır. Kelime kökü bolluk kavramını ihtiva eder. Bolluk getiren demektir. Tunguz ve Mançu dillerinde Bolo kökü gökyüzünü ve havayı ifâde etmekte kullanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- SibiryaTürklerinde Mitoloji, Nâciye Yıldız (Bulut Kızlar)

Bulut İyesi

Buncak Han

[Azəricə: **Buncaq Xan**]

Buncak Han – Türk ve Altay mitolojisinde Bekçi Tanrısı. **Bunçak (Muncak, Munçak, Ponçah, Ponçak)** olarak da tanınır. Kayra Han'ın saray yolunu koruyan iki bekçiden biridir. Busul Han ile birlikte anılır.

Etimoloji

(Bun) kökünden türemiştir. Bunaltan, sıkıntı veren demektir. Ayrıca nazar boncuğu demek olan Monçuk ile de ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Tanrı ve Tanrıça İsimleri, Murat Uraz

Buŋcaķ Ɉan

TSS

Burak

[Azəricə: **Buraq**]

Burak (Arapça: براق) – İslam inancına göre, Hz. Muhammed'in Miraç'ta kullandığı binektir.[1] Burak sözcüğü Arapça yıldırım, şimşek, parıldamak, ışıldamak anlamlarına gelen *Berk* kelimesinden türetilmiştir. Kuran'da böyle bir isim geçmemekle beraber, hadis kaynaklarında böyle bir varlığın olduğu yer almaktadır.

Ayrıca İslam inancında, eşi Sare ile yaşayan İbrahim peygamberin diğer eşi Hacer ve oğlu İsmail'i ziyâret etmek için Mekke 'ye giderken Burak'ı kullandığı ve aynı gün içinde akşam vakti yine Burak ile geri döndüğü ifâde edilmektedir.[2]

Burak, Türk kültüründe bir at olarak algılanmış ve bu nedenle edebiyat içerisinde büyük öneme sâhip bir unsur hâline gelmiştir. Türk toplumunda erkeklere verilen bir isim olarak da kullanılmaktadır.

Hadis kaynaklarında

Buhari, Salât-8'de Burak şu şekilde geçmektedir:

> *« Bundan sonra katırdan küçük ve merkepten büyük, beyaz renkte "Burak" isminde bir hayvana bindirildim. Bu hayvan, her adımını, gözün görebildiği son noktaya atıyordu. Bir anda Mescid-i Aksa'ya geldik. Cebrâîl, Burak'ı, bütün peygamberlerin bineklerini bağladıkları bir halkaya bağladı.»* [1]

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Buhari, Salat-8

Dipnotlar

1. ^ "Genel Türkçe Sözlük". TDK.
2. ^ Journeys in holy lands: The Evolution of the Abraham-Ishmael Legends in Islamic Exegesis, Reuven Firestone, State University of New York Press, New York, 1990

Ayrıca bakınız

- Miraç
- İslam mitolojisi
- Gök katları

Buraķ

Burhancılık

[Azəricə: **Burxancılıq**]

Burhancılık (Batılı literatürde: **Burhanizm** veya **Ak-Yang**, Altayca: **Ak-Jang**) – Altay bölgesinde 1904 - 1930 yılları arasında ortaya çıkmış olan ve Rus emperyalizm'ine karşı, devrim özellikleri taşıyan dinsel ayaklanma.

Mâhiyeti

Türk halklarının eski inancı Tengriciliğin temelleri üzerine kurulmuş olan Ak din aynı zamanda AltayTürklerinin Rus egemenliğine karşı başlattıkları millî ayaklanmaları olmuşdur. Rus yönetimin görüşüne göre Ak din, Sibiryanın Türk halklarını ortak bir milliyetçilikle birleştirip Rusyaya zarar vermeleri için yurt dışından desteklenen, Rusyanın düşmanları tarafından tasarlanmış bir plandır. Bu yüzden Rusların çok ciddiye alıp, şiddet kullanımı ile kanlı bir şekilde son verdikleri bu ayaklanma buna rağmen günümüze kadar Altaylıların kültüründe izlerini bırakmışdır.

Târih

Ak Din'in belki ilk önderi diyebileceğimiz kişi Çet Çelpen (ya da Çot Çelpanov), karısı Kule ve evlatlık kızı Çugul Sarok Çandık ile Üst-kan kasabasından 20 km uzaklıkta bulunan bir ormanlık bölgede yaşıyordu. 1904 yılının nisan ayında Çet Çelpen ve onun 14 yaşındaki üvey kızı Çugul beyaz atı ile koşan beyaz kıyafetli bir atlının hayalini gördüklerini anlatmışlardır. **Ak Burhan** olarak adlandırdıkları bu figürün hayalini, efsânevi kurtarıcı Oyrat Han'ın geri döneceğinin habercisi olarak değerlendiren Çet ve Çugul, yanlarına gelenlere bu haberin müjdesini veriyor, Ak din'in ilkelerini öğretip nasihatlerde bulunuyorlardı.

Çet Çelpen'in öğretisine göre, Ruslarla beraber yemek yemek, onlarla dost olmak yasaktı. Hattâ Rus parası bile kullanılmamalıydı. 20. yüzyılın kamları Tengriciliğin içine birçok mankıtsız uygulamalar soktukları için Çet'in görüşüne göre onlar şeytan işleriyle uğraşıyorlardı. Onların davullarını, elbiselerini ve asalarını ateşte yakarak gerçekleri görmeyi sağlamak lazımdı. Tanrıya hoş kokulu otların dumanı, süt, şarap ve kımız gibi seyler da kurban sayılabilirdi. Eğer bu inancın etrafında birleşirlerse, Rus zulmünden kurtulmak da mümkün olacaktı. Çet ve Çugul artık sürekli Tereng Vadi'sinde toplanan binlerce Altaylılara vaazlar vermeye başlamışlardı. Çet Çelpen bütün vaazlarını çok güzel bir hitabeti olan evlatlık kızı vasıtasıyla yapıyordu. Bu kızı dinlemek için binlerce kişi toplanıyor, zamanla hattâ on binlerce taraftarları oluyordu. Ruslar için bu gelişmeler, hâkimiyetinin Altaylarda tehlikeye girmesi anlamına gelmekteydi.

1904 Temmuzunda binlerce Altaylı tören için Çet'in çadırı etrafında toplanmış, genç kızın ateşli vaazını ve ilahilerini dinlerlerken, ibadetle meşgul bu silahsız insanların toplantısına Rus askerleri bir baskın gerçekleştirdiler. Çet, karısı, kızı ve ileri gelen yirmi yoldaşı tutuklandı. Rus hükümeti Altaylı Ak dincilerin mal ve mülklerini yağmaladılar. Çet ve yoldaşları ağır ceza mahkemesinde yargılandılar. O zaman Rus Devlet Duması'nda bulunan bazı liberal görüşlü

kişiler ve avukatlar onların savunmalarını üstlenip, ölüm cezasından kurtulmalarını sağladılar. Ancak iki yıl sonra 1906 da, Ak din harekâtı artık saldırganlığını yitirdikten sonra Çet Çelpen Biysk hapishanesinde ölmüş ve kızı Çugul tekrar serbest bırakılmışdır.

Çet ve Çugul'un tutuklanmasında sonra, Moğolistan'da uzun süre tercüman olarak çalışmış olan Tırıy Akemçi Ak din harekâtının en meşhur *yarlıkçı*sı olmuşdur (Ak din'in önderi ve vaazcısı). Moğolistan'da Buddizimden etkilenmiş olan Tırıy bu dönemde bazı Budist uygulamaları da Ak din'e aktarmışdır (örneğin ziller). Bu dönemde neredeyse tüm Altaylılar bu dine katılmışlardır. Altaylılardaki bu hevesten ilham alarak, 1918 yılında Gregorii Choros-Gurkin ve bazı diğer Altaylı önderler birlikte yeni bir "Oyrat Cumhuriyeti" kurmak hedefi ile "Karakorum Yerel Komitesi"ni (*Karakorumkaia Okruzhnaia Uprava*) kurmuşlardır. Tasarlanan bu Oyrat Cumhuriyetinin sınırları sadece Altay bölgesine kısıtlı değil, komşu olan diğer Türk toplulukların (Tuva ve Hakas bölgeleri) topraklarını da içine almaktadır. Bu girişimlere de 1921 yılında bölgeye ulaşan Bolşevikler ebediyen son vermişlerdir.

Burhan Kavramı

Tuvalarda bu sözcük doğrudan Tanrı anlamında Moğollarda ise İyi Ruhları tanımlamakta kullanılır. Burkan olarak da söylenir. Daha sonraları Porhan (Porkan) biçimlerine de dönüşmüştür.

TSS

Ayrıca Budizm ve Lamaizm dönemlerinde Buda'nın Türkçe karşılığı olarak yer alır. Buda, Budizmin kurucusudur. Türklerdeki ismi Burhan olarak geçer. Aslında varlıklı bir prens olduğu halde, hayatında ilk kez sarayın bahçesinden dışarıya çıkınca gerçeği aramaya başlamış ve kutlu bir ağacın altında düşünceye dalarak, orada erişmiştir. Daha sonra 1920'lerde Akyang (Ak Din) adı verilen bir dinî hareketin adı da Burhancılık olarak ifâde edilmiştir. Fakat Akyang'ın temeli Budacılıktan daha çok eski Şamanist gelenektir. Burada Burhan Beyaz atı ile koşan beyaz bir kişi görünümündedir. Sözcük (Bur/Burh) kökünden türemiştir. Bura (geyik) vev Bur (iyi ruh) sözcükleriyle kökten gelir. Geyik Moğollarda ve Türklerde kutlu sayılan bir hayvandır. Moğolcada aydınlanmışlık anlamını da içerir.

Burhanlar çok güçlüdürler ve bir şaman onları etkileyemez. Eğer bir insanı hasta ettilerse, sadece hastayı rahat bırakmalarını rica edilebilirler. Sadece çok güçlü bir yardımcı ruhu olan bir şaman, Burhan ruhunu kontrol edebilir. Bu uygulamadan sonra o Burhan bir Ongun'un içinde tutulan Ongun ruhu olur.

Ak Yang içerisinde **Ak Burhan**, yaşlı, beyaz saçlı, aksakallı, beyaz giyisili ve beyaz atlı bir adam olarak târif edilir. Büyük bir ihtimalle moğolların mitolojisinde önemli bir rol oynayan *yaşlı beyaz adam* (Tsagan Ebugen) ve Türklerin mitolojisinde önemli bir rol oynayan *Korkut Ata* (Dede Korkut) ile de özdeşleştirilebilir.

İnancın Tanrısal Varlıkları

Ak din Tengricilikten, Göktanrısı Tengri'yi ve üç dünya kozmolojisini tanımaktadır: Bunlar Gök âlemi, yeryüzü ve yeraltı âlemleridir. "Ak" kelimesi Gök (Tengri) ile ilgilidir, ve Ak din'de önemli bir yeri vardır. Şamanlar gök âleminin temsilcisi değil, yeraltı âleminin temsilcisi olarak görülür ve bu yüzden lânetlenirler. Ancak Ak din'de sözlü mitolojiden tanılan kahramanlar tanrısal varlıklar olarak ilave edilmişdir ve Tengriciliğin şamanist özellikleri eksikdir. Böylece Ak din'in tanrısal varlıklarını şöyle sıralıyabiliriz:

Üç Kurbustan, zerdüşt Soğdların "Kormazda" = "Ahura Mazda" adlı tanrısından gelmektedir ve üçten bir olan tanrıdır. Üç Kürbistan efsânelerde önemli bir rol oynuyan, diğer kahramanlardan daha yüksek bir statüye sahib efsânevi bir varlıkdır. Budist, Hıristiyan ve İslâmın etkilerinden daha farklı olarak üç kürbistan geleneksel Türk mitolojisi ile şekillendirilmiş olan (daima üç adet oğulu olan Türk kahramanları) bir zerdüşt etkisidir. Böylece Üç Kürbistan bu üç figür ile bağlantıya getirilir:

Oyrat (Galdan Oyrat): Batı moğollarının efsânevi atası.
Amırsana: 1756 yılında büyük zaferler kazanmış bir Oyrat önder.
Şunnu: Eski Türklerin kutsal ata saydıkları dişi kurt Asena'nın Altaylılardaki isimi.

Burhanlar Tengricilik'ten kaynaklanan çok güçlü ruhlardır. Şamanlar Burhanları etkiliyemez. İyi ve kötü Burhanlar vardır. Ak din'de tanınan Burhanlar şunlardır:

Yayık : Vucutsuz bir haberci ruh.
Umay : Lohusaların ve çocukların tanrıçası.
Ot Ene: Ateşin anası. Ak dincilerin her dinsel uygulamanın başında onu selamlarlar.
Ülgen : Tengricilik'te gök âleminin efendisi.

Yeryüzü âleminin tanrıları, çoğu kez yerel tanılan tanrılardır.

Altay Ezi (Eyezi, İyesi) : Altayın efendisi
Tayka Ezi (Eyezi, İyesi) : Dağ efendisi

Dinsel Uygulamalar

- Yakılan Ardıç tütsüsü, afaroz yapıp ruhu arıtmak, iyileştirmek.
- Evde ya da tepelerin üstünde (*murgul*), adak olarak mum yakıp süt sunmak.
- *Obo* ya da *Oba* denilen tepeler oluşturmak.
- Efsânelerin ve dualaların ilâhi gibi şarkı şeklinde okunması.
- Fal bakarak geleceği okumak ve hava durumunu etkilemek (yağmur duası).
- Beyaz ya da sarı renk bez parçalarını ağaçların dallarına ya da kafaya bağlamak.
- Vaazcıların göğe yakararak, sonunda kendinden geçmeleri.
- Bayramlar kutlamak.

Bilimcilerin fikirleri

Târih araştırmacısı Andrei Vinogradov'un görüşüne göre Ak din harekâtı, tarihteki Türk ve Moğol toplulukların ufak kavimleri ve aileleri birleştirerek daha büyük bir topluluk oluşturma geleneğine benzeyen özellikleri vardır, yâni Türk ve Moğol topluluklarında tanılan bozkır imparatorluğu kurma geleneğinin 20'nci yy.a kadar taşınılmış olan kalıntısı olarak görülebilinir. Ak din'de sözlü mitoloji çok canlıdır ve Manas, Cengiz Han ve Kral Gazar gibi efsâneleri anlatılan kahramanlar insanların günlük hayatında bir rol oynamaktadır. Ak din'in eski Türk ve Moğol inancı Tengriciliğin en mühim özellikleri bulunduğunu söyleyebiliriz.

Dış bağlantılar

- Andrei Znamenski, "Power of Myth"
- David Johnson, "What Was and Is Burkhanism?"
- Andrei Vinogradov, "Ak Jang in the Context of Altai Religious Tradition"
- Agniezka Hâlemba, "Contemporary Religious Life in the Republic of Altai"
- Nikolai Shadoev, "Altai Biliks about the sky and Burkhans"

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Burĥancılıķ

Burla Hatun

[Azəricə: **Burla Xatun**]

Burla – Türk efsânelerinde, halk öykülerinde ve masallarında söylencesel kadın cengâver. Savaşçı kadın motifini simgeler. Kırk kızdan oluşan savaşçıları vardır yanında. "Boyu Uzun Burla Hatun" ve "Saçı Uzun Sırma Hatun" şeklinde, başka bir karakterle birlikte söylencelerde adı geçer. Korkut Ata öykülerinde de yer alır. Sırma Hatun ise güzelliği sembolize eder.

Etimoloji

(Bur) kökünden türemiştir. Bura/Burçın (geyik) ve burcu (parfüm) sözleriyle aynı kökten gelir. Burlanmak, gezmek dolanmak demektir. Üzüm salkmı anlamına geldiği de söylenir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Burla Hatun'dan Terken Hatun'a, Hamiye Duran



Burla Ҕatun

Burça Han

[Azəricə: **Burça Xan**]

Burça Han – Türk ve Altay mitolojisinde gönenç tanrısı. Yeryüzündeki huzur ve refah meydana getirir. Tanrı Ülgen'in oğludur.

Etimoloji

(Bur) kökünden türemiştir. Huzur, refah anlamları vardır. Bura/Burçın (geyik) ve burcu (parfüm) sözleriyle aynı kökten gelir. Burçukmak, izzet ikramda bulunmak demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ak Oğlanlar

Burça Ḫan

TSS

Burşun

[Azəricə: **Burşun**]

Burşun – Türk mitolojisinde ikiz atlar. **Ak Burşun** ve **Kök Burşun** adlı uçabilen iki at. Tıpkı bu atların isimlerinde olduğu gibi Cengiz Han'ın devleti oğulları arasında ikiye bölerek Ak Orda ve Gök Orda adını vermesi, renklerin çağrışımı bakımından önemlidir. Bu tabirler asimetrik karşıtlık oluştururlar. Yâni her ikisi de olumlu fakat biri diğerine göre biraz daha baskındır.

Etimoloji

(Bur) kökünden türemiştir. Huzur, refah anlamları vardır. Burçın (geyik) ile de alâkalı olabilir. Çünkü bur kökü göğe yükselen ruhları tanımlamakta kullanılır ve geyik veya at biçiminde tasavvur edilir. Ayrıca geyik kutlu sayılan bir canlı olduğundan ata onun adını vermek onu daha güçlü kılacaktır diye düşünülüyor olması mantıklıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Burşuň

Busul Han

[Azəricə: **Busul Xan**]

Busul Han – Türk ve Altay mitolojisinde Bekçi Tanrısı. **Buzul Han** olarak da tanınır. Kayra Han'ın sarayına giden yolu koruyan diğer bekçidir. Sibirya bölgesi için buzlar ve buzluk alanlar günlük yaşamın sürekli bir parçasıdırlar. Bu nedenle soğukla ilgili kavramların mitolojideki yansımaları çok da fazla abartılı değildir. Adı Buncak Han ile birlikte anılır.

Etimoloji

(Bus/Pus) kökünden türemiştir. Bulandıran, puslandıran anlamına gelir. Bir yere sinmeyi, pusuya yatmayı da ifâde eder. Bus/Pus sözcüğü Eski Altaycada buhar anlamına gelir ve yarı saydam bir görüntüyü belirtir. Tunguzcada Mus kökünden türeyen Musun/Musan kelimesi hayâlet, ruh demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Busul Ƕan

TSS

Buyan Han

[Azəricə: **Buyan Xan**]

Buyan Han – Türk/Moğol mitolojisinde efsânevi hakan. Moğolların Atası. Kızı Alankova'dır. Kırk tane kızı olmuştur. Ama hiç oğlu olmamıştır. Son 41. kızı ise Alankova'dır. Bu Kırk-Kız'dan Kırgız boyunun türediği söylenir. Buyan Moğolcada "Düşünce Tayı" demektir. İnsanın zihin gücünü ifâde eder ve yanlış kullanılırsa insana zarar verir. Moğol soyunun ortaya çıkışındaki felsefi algılayışta önce düşüncenin varolduğu fikri ile de bağlantılı görülmektedir.

Sagan Han

[Azəricə: **Saqan Xan**]

Sagan Han – Türk, Kırgız ve Altay mitolojisinde söylencesel hakan. Buyan Han'ın soyundan gelmektedir. Sağan Han'ın bir kızı ve otuz dokuz hizmetçisi (veya kırk hizmetçisi) bir gölün kenarına giderek sudan hamile kalırlar ve bunlardan Kırgız Boyu türer. Kelime Sağlamlık, sağlık anlamlarıyla bağlantılıdır.

Buyan / Buyanhışıg

[Azəricə: **Boyan**]

Buyan – Tengriciliğin günümüze kadar çok canlı kalmış olan Moğolistan'da, insanların kişisel gücü "Rüzgâr tayı" olarak tanımlanır. Rüzgâr tayının gücü, insanın dünyasını dengede tutması ile bağlantılıdır. Çok güçlü bir rüzgâr tayı, insanın sağlam bir mantığa sâhip olmasını, kişisel gücünü dışarıya yansıtmasını ve daima doğru kararlar vermesini sağlar. Eğer bir insan gücünü kötü niyetleri için kullanırsa ve böylece dengeyi bozarsa, bu onun rüzgâr tayını zayıflatır. Böylece kötülük yapan insanların kendilerine de zarar verdiklerine inanılır (Karma felsefesinde olduğu gibi). İnanışa göre, rüzgâr tayı her gün yapılabilen ufak uygulamalar ile güçlendirilebilir. Örneğin kıymetlı bir içecekten göğün dört yönüne doğru sıçratılarak, gök'e (Tengri'ye), yere ve atalara adak verilir ve dua edilir. **Buyanhışıg** ya da kısaca **Buyan** da rüzgâr tayına benzeyen bir kavramdır. Bir insanın davranışları ile güçlenir ya da zayıflar. Tabulara dikkat edilmediğinde, atalara karşı saygısızlık yapıldığında ve gereksiz yere doğaya zarar verilip hayvanlar öldürüldüğünde, doğadaki ruhlar öfkelenir ve insanın Buyanı zayıflar. Rüzgâr tayında farklı olarak Buyan daha çok toplumsal bir enerji kaynağı olarak görülür. Bir kavime ait olan tek bir kişinin yaptığı hata ile tüm kavimin Buyanı zayıflayabilir. Bu yüzden insanlar birbirlerine karşı da hata yapmamaları için dikkat ederler. Bir kavimin Buyanını güçlendirmek için bir şaman tarafından yönetilen törenler yapılır. Rüzgâr tayı ve Buyan inanışları, insanların bazı kurallara uyarak birbirleri ve çevreleri ile geçinmelerini sağlar.

TSS

Etimoloji

(Buy) kökünden türemiştir. Üşütmek, soğuk hava esintisi gibi anlamları içerir. Kut, mutluluk, dayanıklılık gibi anlamları da vardır. Moğolcada sevap ve erdem gibi manaları bulunur.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Buyan Ĵan

Büke

[Azəricə: **Büke**]

Büke – Türk ve Altay mitolojilerinde ejderha demektir. **Bükü** veya **Buka** olarak da söylenir. Efsânevi yaratık. Yılana benzer dev bir sürüngendir. Çoğu zaman kanatlı olarak tasvir edilir. Uçabilir. Ağzından ateş saçar, dişlerinden asit akıtır. Derisi zırh gibi pullarla kaplıdır. Tüm Dünya mitolojilerindeki ortak figürlerden birisidir. Dinozorlar çağından kalma bazı yaratıkların ilkel topluluklardaki düşsel anlatımı olarak düşünülebilir. Moğollarda Buka Noyon devlerin babasıdır ve dokuz oğlu vardır. Badraç adı verilen ejderha yedi başlıdır. Çin kültüründe Lu (Türkçeleşmiş biçimi Ulu) olarak bilinir. Çin etkileri, Türk ve Moğollarda bu varlığa dair toplumsal anlayışı da değişik oranlarda biçimlendirmiştir.

Türk ve Altay mitolojisinde **Ebren** veya "Evren" olarak da ifâde edilir. Korkunç bir görünümü vardır. Bazen devâsa bir yılandır. Yeraltındaki mağarada yaşar ve orada bulunan hazîneyi korur. Sularda veya ormanda yaşadığı da anlatılır. Bazen ateşin içinde barınır. Ağzından ateş saçar. Kuraklığın ve ölümün simgesidir. Masallarda suyun önünü keser ve bırakmak için karşılığında kurban ister. Su yaşam demektir, dolayısıyla onu kendi denetimine alarak yaşama sâhip olacaktır. Bir başka açıdan bakıldığında susuz bıraktığı yeryüzüne ölüm ve kaos getirir. Öteki taraftan bunları elinde bulundurduğu için aynı zamanda bereketi refah ve güç simgesidir. Altay inanışlarında Bükrek (Bukra) adlı iyicil bir ejderha ile Sangal adlı kötücül bir ejderin birbirleriyle yaptıkları savaşlar anlatılır.

TSS

Etimoloji

(Bük/Büğ) kökünden türemiştir. Bükülen, kıvranan demektir. Ayrıca güçlülük ve yenilmezlik anlamlarını da bünyesinde barındırır. Bu bağlamda Böke (kahraman, şampiyon) kavramıyla da ilgilidir. Böğe/Böge (şaman) sözcüğüyle de bağı vardır. Moğolca Mog/Mogu/Mogay/Mogoy/Moyay ve Tunguzcada Mükü/Müke/Mihi/Meyhe sözcükleri yılan demektir. Moğolca Mökü/Möhö/Mühe/Muku, Tunguzca Moho/Moko kelimeleri görünmezlik ve yokolma manaları da taşırlar.

Bükrek ve Sangal

[Azəricə: **Bükrek və Sanqal**]

Bükrek ve Sangal – Türk ve Altay mitolojisinde bibirleriyle savaşan iki ejderha. Savaşırken, görünümleri Yin-Yang sembolünü anımsatır.

Bükrek

[Azəricə: **Bükrek**]

Bükre veya **Bukra (Bukrak)** olarak da bilinir. İyi niteliklere sahiptir. İnsanlara zarar vermez, hattâ yardımcı olur. Kertenkele görünümlüdür. Kanatları yoktur, bu nedenle uçamaz. Tüm denizleri birbirine bağlayan büyük denizde (okyanusta) yaşar. Uzun bir boynu ve çok güçlü pençeleri vardır. Sesinin de çok güzel olduğu ve dünyanın öbür ucundan bile duyulduğu söylenir. Onun sesini duyan köktücül ejderhalar kaçacak yer ararlar. Sangal adlı kötü bir ejderha ile dokuz yıl süren bir savaş yapmış ve kazanmıştır. Rivâyetlere göre her bin yılda yeryüzüne inerek durumu kontrol eder.

Sangal [Azəricə: **Sanqal**]

Sürekli birbirleriyle savaşa iki ejderhadan kötü güçleri temsil edenine verilen addır. Bükrek ile yaptığı dokuz yıl süren bir savaşın sonunda yenilmiştir.

Etimoloji

(Bük/Büğ/Buk) kökünden türemiştir. Bükülen, kıvranan demektir. Ayrıca güçlülük ve yenilmezlik anlamlarını da bünyesinde barındırır. Bu bağlamda Böke (kahraman, şampiyon) kavramıyla da ilgisi vardır. Böğe/Böge (şaman) sözcüğüyle de bağı vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Yuvha
- Ejderha

Dış bağlantılar

- Bükrek

TSS



Büke

Bürküt Ana

[Azəricə: **Bürküt Ana**]

Bürküt Ana – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Kartal Tanrıçadır. **Burkut (Merküt, Markut, Mörküt, Börkit, Börköt, Bürgid) Ana** olarak da anılır. Moğollar ise **Bürgüd Ece veya Bürged Ece** derler. Ayrıca **Kartal Ana** ve Sahalarda **Hotoy Ene** olarak da bilinir.

Özellikler

Şamanları yeryüzüne getirmiştir. Şaman olacak bir çocuğun ruhu bir kartal tarafından yutulur. Bu kartal güneşlik bir bölgeye göç eder. Bu çayırların ortasında kırmızı bir çam ile kara bir kayın vardır. Kartal yumurtasını bu ağaçlardan birinin tepesine bırakır. Bir süre sonra yumurta çatlar ve içinden bir çocuk çıkar, ağacın hemen altında bulunan bir beşiğe düşer. Buryatların ilk şamanı Bürked adını taşır. İstediği zaman rahatlıkla öbür dünyaya atlayabilir. Bazı Türk boyları kartaldan türediklerine inanırlar. İyi şamanlar kızıl çam üzerindeki kızıl yumurtadan, kötü olanlar ise kara kayın üzerindeki kara yumurtadan çıkarlar. Bu kartal tüm ömrü boyunca o şamanı korur ve yardımcı olur. Bu kuş o kadar büyüktür ki, ay onun sol kanadını, güneş de sol kanadını ancak kapatır. Sibirya inançlarına göre Tanrı insanlara yardım etmesi için kartalı göndermiştir. İnsanlar onun dilini anlamayınca da bir kartal Tanrının emriyle bir ağacın altında uyuyan kadını gebe bırakır ve onun çocuğu şaman olur. Bürküt (Merküt) kuşu şamana kendinden geçerek yaptığı yolculukta eşlik eder. Uğu/Üğü: Baykuş, Tomurtka/Toğurtak: Ağaçkakan, Laklağan/Laklagu: Leylek, Sandugaç/Sanduğaç: Bülbül, Toygar/Turgay: Tarlakuşu, Galu/Galagun: Kaz gibi diğer kuş türleri de söylence ve masallarda sık sık geçen canlılardır.

TSS

Etimoloji

(Bür/Mür) kökünden türemiştir. Örtmek anlamlarını içeren bürümek, bürgü kelimeleri ile aynı kökten türemiştir. Kartal demektir. Büreg sözcüğü Moğolcada karanlık demektir ve Bürkütler çoğu zaman siyah renkli olarak betimlenir. Kartal için kullanılan Karakuş tabiri bunun en güzel örneğidir. Bur (Burh) sözcüğüye bağlantısı da önemlidir. Bur, İyicil Ruh demektir.

Ayrıca bakınız

- Merküt

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Markut)
- Şamanizm (Kartal Ana)



Bürküt Ana

Bürküt Ata

[Azəricə: **Bürküt Ata**]



Bürküt Ata – Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde Kartal Tanrıdır. **Burkut (Merküt, Markut, Mörküt, Börkit, Börköt, Bürgid) Ata** olarak da anılır. Moğollar ise **Bürgüd Ece veya Bürged Ecege** derler. Ayrıca **Kartal Ata** ve Sakalarda **Hotoy Ete** olarak da bilinir.

Özellikler

Güneş'in sembolüdür. Yeniden doğuşu, ebedi yaşamı, ölümsüzlüğü, güneşin doğuşunu simgeler. Ateşi, sıcaklığı ve hasat mevsimini çağrıştırır. Kartal'a bazı Türk kavimlerinde Güneş Kuşu denir. Merküt kabîlesi kara bir kartaldan, Yurtas kabîlesi ise beyaz bir kartaldan türemiştir.

Macar krallarının soyu da bir kartala (veya doğana) kadar uzanır. İlk Macar kralının annesi bir doğandan hamile kalmıştır. Başka bir riv<yetke göre annesi hamile değilken rüyâsında bir doğan görmüş, sonra bu kuş etrafında uçarak dokuz defa dolanmış ve sonra da rahmine girmiş. Bir süre sonra da hamile kaldığını anlamış. Çocuğun doğumunda ise sıra dışı olaylar yaşanmış. Bir Kırgız boyunun anası da yine gece rüyâsında çadırına gelen bir doğan görmüş ve bu kuş karnına girmiş. Kadın bir süre sonra hamile kalmış. Başka bir söylence de Kartal Ata yeryüzüne inerek bir kadınla birleşir ve çocuğu olur. Doğan çocuk yeryüzünün ilk ve en büyük şamanı olur. Kartalın bunu yapmasının sebebi kendi dilini anlayacak bir insan evlada sâhip olmakmış. Bürküt ölümsüzlüğü simgeler. Yağmurlar yağdırabilme gücüne sahiptir. Bolluğu ve bereketi temsil eder. Kazak bayrağında sırtında Güneş taşıyan bir kartal vardır. Buryat kağanının karısının bir kartalla girdiği ilişki sonucu şaman olduğu anlatılır.

Türklerde Kartal ve ona benzeyen Sungur, Doğan, Atmaca, Laçın gibi kuşlara genel olarak Karakuş adı verilir. Bu kuş türü aynı zamanda görünmez âlemle olan bağlantıyı temsil eden bir ruh olarak da görülür. Şamanlar onun yardımına başvurur. Karakuş bazen yiğitleri bütün olarak yutar ve onlarda onun karnından tekrar sağ olarak çıkmanın bir yolunu bulurlar. Anadoluda aşıklar ancak kendilerine bir kuş kılığına giren Cebrail veya Mikail'in rüyâlarında görünmesiyle birlikte aşıklık vasfını kazanırlar. Yakut dilindeki Hotoy sözcüğünün Kuday (Tanrı) sözcüğü ile benzerliği de dikkate değerdir. Bürküt (Merküt) kuşu şamana kendinden geçerek yaptığı yolculukta eşlik eder.

Bürküt aslında tüm kuşları temsil eden bir hayvandır. Bu bağlamda aşağıda örnek olarak verilen ve Kartal, Doğan, Atmaca gibi yırtıcıların alttürleri olan kuşların tamamı Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir: Baz/Bas, Bazalak/Bozalak, Beygü/Baygu, Cınkay/Çınkay, Çakır/Şakır, Çalağan/Çalagan, İtelgü/İtleğü, Karçıkay/Karcıgay, Köçken/Köçöğen, Köykenek/Küykenek, Kırgay/Kırguy, Laçın/Naçın, Sungur/Sonkur, Şunkar/Şumkar, Toğanak/Tuğanak, Toygun/Tuygun, Torumtay/Turumtay, Zağalma/Yağalbay.

Kuzu Kuşu

[Azəricə: **Quzu Quşu**]

Kuzu Kuzu Kuşu; Balıkesir'in Bigadiç ilçesinde ormanda yaşadığına inanılan bir kuştur. Bu kuşu Bigadiç'in köylerindeki herkes bilir. Kuşun hikâyesi şöyledir: Bir gün bir adam çobanın birini, kuzularına bakması için tutar. Çoban bu kuzulara bakarken bir gün dalgınlığına gelir ve kuzuları kaybeder. Kuzuları veren adamdan korkan çoban o gün Allah'a *"-Allah'ım beni kuş yap da buradan uçup gideyim."* der. Gerçekten de kuş olup uçar ve hâlâ o yıllardan beri kuş çobanın *"Kuzu Kuzu"* diye seslenerek kuzularını aradığı varsayılmaktadır. Bigadiç'in ormanlarında sesinin duyulduğu iddia edilir.

Etimoloji

(Bür/Mür/Bur/Mur) kökünden türemiştir. Örtmek anlamlarını içeren bürümek, bürgü kelimeleri ile aynı kökten türemiştir. Kartal demektir. Büreg sözcüğü Moğolcada karanlık demektir ve Bürkütler çoğu zaman siyah renkli olarak betimlenir. Kartal için kullanılan Karakuş tabiri bunun en güzel örneğidir. Bur (Burh) sözcüğüye bağlantısı da önemlidir. Bur, İyicil Ruh demektir.

Ayrıca bakınız

- Merküt

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Markut)
- Türkmenistan'da Bir Yağmur İyesi "Burkut Ata", Ahmet Gökçimen



Bürküt Ata

Büyü

[Azəricə: **Büğü / Magiya**]

Büyü (veya **Sihir**) – İnsanların doğaüstü veya mistik yöntemlerle doğal dünyayı (olayları, nesneleri, insanları) etkileyebildiğini öne süren uygulamalar ve bunların çevresinde oluşturulan kültürel sistem.

İnsanüstü güçleri kullanılarak doğal sürece müdahale edilmesi. Doğa yasalarına aykırı sonuçlar elde etmek için birtakım gizli ve gizemli işlemler yapılması. Büğü şeklindeki söylenişinin Moğolca Böge (şaman) sözcüğü ile bağlantısı vardır. Macarcada büyücüye Büvesz/Büvös denir. Modern toplumda doğuştan gelen önderlik yeteneğine Batı dillerinde Karizma (Büyülenç, Büyüleyim) denmesi, insanların bu kavrama daima duyduğu ilgiyi gösterir.

Tanım ve İçerik

Sık rastlanılan büyü yapma yöntemleri arasında; çeşitli malzemelerden karışımlar hazırlama, büyülü sözcükler söyleme veya hareketler yapma, büyülü yazılar veya semboller çizme, sihirli değnek gibi araçlar kullanma, belirli bir kişiyi sembolize eden kuklalar kullanma, kan veya hayvan yağı kullanma sayılabilir. Büyüler zengin, sağlıklı veya başarılı olmak, birine yardım etmek gibi iyi amaçlarla veya birini cezalandırmak gibi kötü amaçlarla da icra edilebilir. Büyü ile uğraşan kişiler *büyücü* ya da *sihirbaz* olarak tanımlanır. Günümüzde "sihirbazlık" sözcüğü sıklıkla bir sahne sanatı olan "hokkabazlıkla" eşanlamlı kullanılır[1] ve bu alanda kullanımı herhangi bir doğaüstü anlam içermez. Ortaçağda din adamı, mezarcı, şifacı, demirci gibi bazı meslek sahiplerinin ve bedensel ya da ruhsal engeli olanların büyücülükle uğraştığı düşünülürdü. Günümüzde halen, bazı engellilerin büyü yapma veya ruh çağırma seansları esnasında doğaüstü güçler tarafından cezalandırıldığı (çarpıldığı) inancına bazı toplumlarda rastlanılır. İnsanoğlunun büyüye olan inancı antik çağlardan günümüze gitgide azalmıştır. Günümüzde büyünün tüm çeşitleri modern bilim tarafından reddedilir ancak büyüye olan inanca bazı dinlerde ve akımlarda halen rastlanılır. İslam ve Hıristiyanlık gibi bazı dinlerde, büyünün uygulanması katı bir şekilde yasaklanmıştır.

Büyünün genel olarak üç türlü yapılabileceği kabul edilir:

a) Ruh Gücüyle: İnsan ruhu bulma, öldürme, bünye ve şekilde değişiklik yapma gücüne ulaşır.
b) Ruhani Varlıklarla: Bu da muska yapmak ve cinleri kullanmak gibi şekillerde uygulanır.
c) Göz Boyama: Bu da hokkabazlık, el çabukluğu ve benzeri davranışlardır.

Dinlerde Büyü

Dinlerin büyücülüğe karşı yaklaşımları bazı farklılıklar gösterse de, özellikle Ortadoğu kökenli dinler, eski Şamanist sistemin kalıntısı olarak gördükleri büyü uygulamasına son derece katı ve olumsuz yaklaşmış, hattâ doğrudan yasaklamışlardır.

Hıristiyanlıkta

Resmi olarak Musevilik ve Hıristiyanlıkta büyü yasaklanmış bir uygulamadır. Hz. İsa'nın doğumu sırasında gökteki belirtileri yorumlayan üç kâhin hikâyesindeki kişilerin ise Zerdüşti astrologlar veya büyücüler olduğuna inanılmaktadır. Büyücülük Hıristiyan mistisizmiyle birlikte ve aynı nedenlerle gelişti. Kara ve beyaz büyüye olan inanç, kuşkusuz peri, cin, ruh ve gulyabanilere inanılan Hıristiyanlık öncesi pagan kırsal kesiminin animizminin mirasıydı. Fakat sistematik büyücülüğün ortaçağ sonlarının ürünü olduğu görülür. Ortaçağlarda Avrupa'nın çoğu yerinde büyücülük ve büyücü avcılığı salgın hâline geldi.

İslamda

İslam'da büyü yapmak, tıpkı fal bakmak gibi açıkça haram kabul edilir. Bazı Hanefi alimleri büyüye karşı önlem almak gibi sebeplerle ve uygulamamak kaydı ile, tahsilini helal görmüşlerdir. İslam dünyasında büyü bazen İlm-el Havass adı altında okutulmuş, bazen de salt kişisel menfaatler amacıyla ve insanların aleyhine kullanılan ve adına sihir ve büyü denilen ve kınanan şekliyle kullanılmıştır. İslam literatüründe sihir, tılsım, gözbağcılık, rukye, nazar, cifr, ifha, simya, nücum, kehânet, falcılık, düğümcülük kavramları hakkında bilgi verilmektedir. Kuran'da sihir küfür sayılır (Bakara:102), büyü yapanlar yerilir (Taha: 69, Yunus:77). Bakara suresinde (102) Harut ve Marut kıssası anlatılır. Bunlar iki melek veya insan olup, büyü bilgisi verilmiş, onlar bilgileri insanlara öğretmiş, şeytan ve cinler bu bilgileri alarak kullanınca başlarına azap indirilmiştir. İslam peygamberine de büyü yapılmış, büyüye karşı Felak ve Nas sureleri inmiştir. İslâm'a göre büyüden korunmanın en etkili yolunun Felak ve Nas surelerini okumak olduğu kabul edilir, dini bütün kimselerin büyüden korunduğu da genel bir kabuldür.

TSS

Diğer Dinlerde

Uzakdoğu, Çin ve Japon dinleri de çoğu zaman olumsuz bir bakış açısına sâhip olmakla birlikte kısmen kabul edilebilir gördükleri zamanlarda bile büyüye son derece temkinli yaklaşmışlardır. Çünkü büyü algısal olarak Şamanist sisteme dönüşü simgelemektedir.

Şamanizmde

Şamanizmde büyü dinle özdeşleşmiştir. Bazı inanışlarda yılanın bıraktığı kabuk, karanfil otu, sirke gibi maddeler büyüden korunmada kullanılır.

Türk mitolojisinde

Büyü kavramı yeryüzünde hemen her din ve inançta mevcuttur. Bu insanoğlunun kendi sınırlarını ve gücünü aşan durumlara müdahale etme arzusunun bir sonucudur. İslam dini büyüyü net bir biçimde yasaklamış ve zararlarından Allah(c.c)'a sığınılması gerektiği vurgulanmıştır. Türk mitolojisinde büyü, büyücüler, büyülü nesneler efsânelerin ve masalların ayrılmaz parçalarıdır. Söylence ve masallarda yer alan başlıca büyülü nesneler şu şekilde sıralanabilir, elbette ki sayı çok daha fazla artırılıp, daha ayrıntılı açıklamalar yapılabilir fakat en önemli olanları kısaca belirtmek yeterli olacaktır:

1. **Büyülü Arca (Sihirli Sandık):** İçerisinden kahramanın ihtiyaç duyduğu tüm her şey çıkar. Bazen başka bir âleme açılan bir kapıdır.
2. **Büyülü Beşik:** Kendiliğinde sallanır, bazen bir at gibi algılanır. Çocuğu kurtarmak için hareket eder. Bazen uçar.
3. **Büyülü Çukal (Sihirli Zırh):** Düşmanların silahlarından etkilenmez, her tür darbeye dayanır. Özel madenlerden veya içerisine büyülü unsurlar katılarak yapılmıştır.
4. **Büyülü Değnek (Sihirli Çubuk):** Nesneleri farklı biçimlerde etkileme gücüne sahiptir. Yöneltildiği veya dokundurulduğu nesneyi başka bir biçime sokabilir veya görünmez yapabilir. Dış etkilerle Türk kültürüne girmiştir.
5. **Büyülü Dirgi (Sihirli Sofra):** Sofra her kurulduğunda kendiliğinden yemek verir. Üzerinden yenilen yemekler hiç bitmez.
6. **Büyülü Edik (Sihirli Papuç):** İnsanı çok hızlı yürütebilir, hattâ uçurabilir. Göz açıp kapayana kadar, varılmak istenen yere ulaştırır, gitmek istenilen yeri düşünmek yeterlidir. Dış tesirlerle masalarımızda görülmüştür.
7. **Büyülü Eyer:** Üzerine koyulduğu atı çok güçlü kılar veya onu görünmez yapar ya da uçabilmesini sağlar.
8. **Büyülü Giysi (Sihirli Elbise):** Giyen kişiyi görünmez yapar veya başka bir canlının (hayvan veya insanın) kılığına sokar. Bazen yalnızca bir gömlektir. Türk kültürüne özgü görünmektedir.
9. **Büyülü Gözge (Sihirli Ayna):** Konuşabilir, uzak diyarları gösterebilir. Sorulan soruları cevaplayabilir. İçine girilebilir. Geçmişten ve gelecekten haber verebilir. Bırakıldığında bir denize dönüşür. Denize dönüşme özgün bir olgudur.
10. **Büyülü Halı:** Uçabilir, üzerinde insanları taşıyabilir. Kendiliğinden sahibinin yardımına koşar. Yabancı kültürlerden gelmedir.
11. **Büyülü Iştın (Sihirli Lamba):** İçinden cin çıkar, insan da içine hapsedebilir. Çıkan cini tekrar kandırıp içine sokmak gerekir, aksi takdirde o insanı kendine köle yapar. Dış tesirlerle kültürümüze girmiştir. Görünümü çok eskidir.
12. **Büyülü Kalpak (Sihirli Şapka):** Giyen kişiyi görünmez veya çok güçlü yapar. Bu kalpak bulunup çıkarıldığında o gücünü yitirir. Bazen Kavuk, Sarık, Papak, Börk gibi farklı başlık türleri masallarda yer alır.
13. **Büyülü Kaval (Sihirli Fülüt):** Çalındığında kuşlar susar, üçgündür tuz yiyen koyunlar ırmaklardan su içmeden geçer. İnsanları büyüleyip peşine takar.
14. **Büyülü Kese:** Sürekli para verir, içindeki para hiç tükenmez. Kötüniyetli kişilerin eline geçtiğinde veya ihtiyaç dışı kullanıldığında bu özelliğini yitirir.
15. **Büyülü Kılıç:** Boyu kulaçlarca uzayarak düşmanları öldürür. Dış tesirlerden etkilenmiş olma ihtimali vardır.
16. **Büyülü Sopa:** Sahibinin emriyle başkalarını aralıksız döver. Kötü insanla iyi insanı ayırt eder ve bir toplulukta yalnızca zalimleri tespit ederek döver.
17. **Büyülü Urgan (Sihirli Halat):** İstenildiği kadar uzar, bu uzunluğu kendisi ayarlar. Göğe doğru uzanabilir. Hint kültüründe müzikle uzar.

TSS

18. **Büyülü Ülek (Sihirli Testi):** Hiç durmadan su akıtır. Çöllerde susuz kalan ordular bu testi ile susuzluktan kurtulur. Türk ve İslam kültürüne özgüdür.
19. **Büyülü Tarak:** Bırakıldığında bir ormana dönüşerek sahibini korur. Tamamen Türk kültürüne özgü bir motiftir.
20. **Büyülü Yay:** Her attığını vurur. Atıcı gözünü kapatsa bile sihirli ok hedefini şaşırmadan gider kendisi bulur. Yerli bir motiftir.
21. **Büyülü Yuvar (Sihirli Küre):** Geçmişten ve gelecekten haber verebilir. Falcılar tarafından kullanılır. Daha çok Çingene Falcı motifiyle özdeşleşmiştir. Yabancı bir motiftir.
22. **Büyülü Yüzük:** Parmağa takıldığında görünmezlik, hızlılık, yenilmezlik gibi özellikler kazandırır. Çoğu zaman üzerinde tılsımlı bir taş bulunur.

Büyü Türk halk inancında amacına göre ikiye ayrılır:

- **Akça Büyü:** Zararsız, ölümcül sonuçları olmayan büyüdür.
- **Kara Büyü:** Zararlı, ölümcül sonuçları olan büyüdür.

Tılsım

[Azəricə: **Tilsim**]

Tılsım (Arapça: طلسم) – Büyülü olduğuna inanılan muska, taş, değnek vb. şeydir. Ve bunun içerdiği güçtür. Kimi zaman kişinin bu nesne ile sıra dışı işler başarabilmesine olanak tanır. Örneğin görünmez olmasını veya daha güçlü olabilmesini, kendisine silah işlememesini veya şekil değiştirebilmesini sağlar.

TSS

Etimoloji

(Büy/Büğ/Böğ) kökünden türemiştir. Etkileme, yayılma, örtme, kapatma anlamları bulunur. Büyük kelimesiyle aynı kökten gelir. Böğe (şaman) sözcüğü ile de alâkalıdır. Büğü şeklindeki söylenişinin Moğolca Böge (şaman) sözcüğü ile bağlantısı vardır. Macarca büyücüye Büvesz/Büvös denir. Modern toplumda doğuştan gelen önderlik yeteneğine Batı dillerinde Karizma (Büyülenç, Büyüleyim) denmesi, insanların bu kavrama daima duyduğu ilgiyi gösterir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF
- Metapsişik Terimler Sözlüğü, Ergün Arıkdal
- İnanç Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu
- Yusuf Özbek-Manfred Ullman, İslam Açısından Sihir ve İslam Kültür Tarihinde Maji

Dipnotlar

1. ^ hokkabaz Dil Derneği. Erişim 11 Kasım 2011.

Büyü

C



CADI

Cadı

[Azəricə: **Cadugər**]

Cadı – Birçok dinde ve mitolojide kötü amaçlarla kullandığı doğaüstü güçleri olduğuna inanılan kişi. Efsânelerden kaynaklanan yanılsama ile cadıların kadın olduğu inanışı yerleşmiştir. Popüler kültürde siyah pelerinli, sivri başlıklı, süpürgesiyle uçan bir kadın olarak resmedilir.[1]

Tanım

Cadılık ve büyücülük kavramlarına da değinildiğinde, bilinenin aksine, her büyücü kadın, bir cadı değildir, fakat bir cadı aynı zamanda iyi bir büyücüdür. Hipnoz ve büyü arasında ne denli bir fark varsa, büyücülük ve cadılık arasında bir o kadar fark vardır. Çünkü bir büyücü sadece Ruhani Varlıklardan Faydalanılarak Yapılan bir sihir türünü kullanabilir fakat bir Cadı ise hem Ruhani Varlıklardan Faydalanılarak Yapılan bir sihir türünü hem de Ruh Gücüne Dayanılarak Orataya Konan bir sihir türünü kullanır. Bundan dolayı bir cadı, bir büyücüden, gücün kötüye kullanılması açısından çok daha güçlüdür.

Cadılar; kötü ve yıkıcıdırlar. Olayların doğal akışına ve insanların hayatına, zarar verebilirler. Acı çektirebilir, hastalık verebilir ve hattâ öldürebilirler. Topluluk olarak yaşarlar. Genelde kadındırlar. Büyük yeteneği olan sihir uzmanı liderleri vardır. Yılanda olduğu gibi, topluluğa güç veren kraliçedir.

TSS

Mistik bilimlerle ilgilenen çoğu kişi, islam dininde olup mistizimle uğraşan insanlar dâhil, mistik bilimlerde uzmanlaşmış ve kötülüğe kendini adamış kadınlara, yâni cadılara inanırlar. Bu kişilerin mistizim ve büyücülük - cadılık hakkındaki temel inancı şudur:

> « *Quoddam ubiquae, Quoddam semper, Quoddam ab omnibus, creditum est!* »
> « *Anlamı: Sihir her yerde, bütün dünyadadır. Bu bilinen bir gerçektir, her zaman!* »

Etimolojisi

Cadı, dilimize Farsça'dan gelmiş bir sözcük olup; ilk anlamı "Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlaktır. İkinci anlamı ise, "Kötülük yaparak başkalarına zarar veren kadın ya da erkektir. Eski dilde güzel gözlü insan manasına da gelmektedir.

Günümüzde

Günümüzde 15. yüzyılda Avrupa'daki bakış açısına göre genellikle süpürgesi üzerinde uçarak gezinen, büyücü bir kadını temsil eder. Fakat bu sadece kurgusal bir semboldür...

Dünyada

Cadılar dünyadaki bütün din ve inanışların hepsine önem verir onların büyüsel uygulamalarını kullanabilirler, fakat her büyücü kadın bir cadı değildir, ama bir cadı, mükemmel bir sihir uzmanıdır.

Eğer ki; cadı kelimesini, süpürge ile gezinen, kafasında siyah bir Sombrero'yu andıran şapka ile dolaşan, büyüler yapan insanlar olarak incelemek istersek; bu inanış 15 ila 17'inci yüzyıl arasında Avrupa'da yaşayan kendilerini cadı olarak ilan eden, dul kadınları temsil eder ki; bu sadece kurgusal bir semboldür... Bazılarına göre cadılık denen şey; dul kadınların 15. ila 17. yüzyıl arasındaki zor yaşam koşulları altında yaşayabilmesi için yaptıkları zoraki bir meslektir. Var olmasının ana sebebi de ekonomiktir. Kimileri, **"18. yüzyılın ortası itibarıyla cadıların yerini falcılar almıştır"** düşüncesine sahiptir. **Tabii, bu gerçek cadılık tanımından bir hayli uzaktır...**

Cadılık

[Azəricə: **Cadu**]

Cadılık – Çeşitli tarihi, antropolojik, dinî ve mitolojik kaynaklarda, çeşitli doğaüstü veya sihirli, büyülü oldukları iddia edilen yeteneklere verilen isimdir.

Anlam

Cadı; cadılık öğretilerini uygulayan kişidir. Mitolojik cadılar doğaüstü yaratıklarken, tarihte pek çok insan, cadılıkla suclanmistir. Cadılık halen bazı inanç sistemleriyle ve pek çok modern uygulayıcısıyla varlığını sürdürmektedir. "Cadılık" kavramı kültürel bağlamlarda olumlu ya da olumsuz anlamlar içerebilir. Örneğin; Eski Hıristiyan Avrupa'da cadılar şeytanî güçlerle ve şeytan olarak tanınırken, modern çağda, günümüzde, cadılar kendilerini iyilikçi ve ahlak olarak olumlu insanlar olarak tanımlamakta, diğer insanlarca da böyle tanınmaktadırlar. Kötü büyü yapanlara cadı denir. Tarihî örneklerde cadıların çoğu kadın olmasına rağmen, erkekler de cadı olabilirler. Erkek cadılara ise, gerek tarihte, gerek mitolojide, büyücü adı verilmiştir.[3]

Tanım

Uygulamalar ve inançlar, her ne kadar çeşitli kültürlerde tanrılar ve ruhlarla yoğun ilişki içinde olsa da, cadılığın kendi başına bir din oluşturmadığını göstermektedir. Çoğu kültürde cadılık dinî uygulamalar, ölümden sonra yaşam, ruhlar, tanrılar, paranormal olaylarla iç içedir. Cadılık, genel olarak büyünün kullanım alanı olarak karakterize edilmiştir.

Kaftar

[Azəricə: **Kaftar**]

Türk ve Fars kültüründe yer alan bir cadı figürüdür. İnanışa göre Kaftar, boynuzlu bir kadın görünümündedir. Büyücülük yapar, ölüleri mezardan çıkarıp götürür. Çirkin bir görüntüsü vardır. Kuş olup uçar. Keskin dişlidir. Farsça, kaftar (güvercin) sözcüğünden türediği söylenir. Batı dillerinde ise "kaftarkis" olarak da bilinir. Erkeksi, boynuzlu bir varlıktır. Mezarlıklara gidip, yeni gömülmüş ölüyü mezardan çıkarır, bir taşa yaslayıp boynuzuyla ona vurur. Sonra cesedi sırtına alarak götürür. Dağıstan halklarının inançlarında da bu karaktere "Kuşkâftar" denir. Uzun karışık saçları olan bu keskin dişli varlık kızlarıyla birlikte ormanda yaşar. Onlar geceleri çocukları kaçırırlar. İbn-i Batuta'nın yazdığına göre, "kâftar" sihirbaz cadılara verilen bîr addır.[2]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "witch." *Oxford Dictionary of English 2e*, Oxford University Press, 2003.
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
3. ^ For a book-length treatment, see Lara Apps and Andrew Gow, *Male Witches in Early Modern Europe*, Manchester University Press (2003), ISBN 0-7190-5709-4. Conversely, for repeated use of the term "warlock" to refer to a male witch see Chambers, Robert, *Domestic Annals of Scotland*, Edinburgh, 1861; and Sinclair, George, *Satan's Invisible World Discovered*, Edinburgh, 1871.

Ayrıca bakınız

- Paganizm
- Seid (Şaman büyüsü)
- Şamanism
- Voodoo



Cadı

Cahın

[Azəricə: **Çaxın**]

Cahın Han – Türk ve Altay mitolojisinde Ateş Tanrısı. **Çahın Han** da denir. Göğün altıncı katında oturur. Tanrı Ülgen'i ikna ederek insanlara ateşin verilmesini o sağlamıştır.

Etimoloji

(Cah/Çah/Çak/Yak) kökünden türemiştir. Çakmak ve yakmak kökleriyle bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Caɧın

Calın

[Azəricə: **Calın**]

Calın – Türk ve Altay halk inancında kutsal merasim. **Yalın** veya **Çalın** da denir. Özellikle Yer Ana ve Yer İyesi için yapılan tören. Büyükçe bir ağacın altında gerçekleştirilir. Bu ağaç Uluğkayın'ı temsil eder. Yere üç direk saplanıp tepeleri oyularak veya üzerlerine birer bardak koyularak içlerine kımız doldurulur. Şaman alana gelerek ellerinde ağaç dalları tutan 39 kız ve 39 erkekle birlikte kırınır (dans eder). Burada kırkıncı kişi kendisidir ve bu rakamın kutsallığı ile ilgili de bir yaklaşım vardır. Yer anayı temsil eden üç direğin yanına vararak Calın alır. Orada gerçekleşen kutsal irtibata Calın Almak denir. Şaman at gibi kişneyerek havaya atlamaya başlar. Törene katılanlardan kadın olanlar da kahkaha atarak şamanın üzerine atlarlar. Erkekler ise kadınlar zorla çekerek geri getirirler. Şaman aldığı Calın'ı orada bulunanlara fırlatır ve böylece yerden aldığı kutsal bereket enerjisini insanlara aktarır. Daha sonra Calın'ı alana getirilmiş olan 39 hayvana da fırlatır. Calın bir çeşit enerji olarak varsayılır. Topraktan alınan ateşin gücünü içerir. Nüfusun artması ve bereketin devamı amacıyla yapılan bu tören cinsel ihtirasları da içerir.[1] Kahkahalar bunun simgesel anlatımıdır. İnsanların terlemesi ve yanaklarının kıpkırmızı olması cinsel yönünün başka bir dışavurumudur. Yalın (alev) sözcüğünün cinsellikle bağlantısı da dikkate değerdir. Örneğin "ateşli kadın" tabiri bunun en anlaşılır göstergesidir. Yallı denilen halay benzeri bir oyunlada bağlantılıdır. Yallı adı verilen halay türü ve ateş anlamıyla bağlantısı açıktır.

TSS

Yalın Hanım

[Azəricə: **Yalın Xanım**]

Yalın (Yalun) Hanım – *Ateş Tanrıçası.* Ateşin koruyucu ruhudur. Başında kızıl renkli bir yazma (eşarp) bulunur. Veya sırtında al bir atkısı olduğu söylenir. Yalın alev demektir. Yalaz, Yalım sözcüğüyle de ilgilidir.

Etimoloji

(Cal/Çal/Yal) kökünden türemiştir. Yalın sözcüğü ateş, alev demektir. Çıplaklık ve basitlik içeriği de bulunur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 119)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Calın)

Calıň

Canavar

[Azəricə: **Qulyabanı**]

Canavar – Masallarda ve efsânelerde bahsedilen vahşî hayvan, olağanüstü, yırtıcı canlı. Türk kültüründe **Guyuk (Güyük)** veya **Azman** olarak da bahsedilir. Değişik biçimlerde tasvir edilir. Çoğu zaman her tür sıradışı ve yırtıcı varlığı ifâde etmekte kullanılır. Azeri dilinde canavar sözcüğünün yırtıcı hayvan mânası daralarak, doğrudan "kurt" anlamını taşır hale gelmiştir.

Etimoloji

Farsça "cān" (dirim, hayat) sözcüğüne yine Farsça "-var/-bar" (sâhip olan, mevcut olan) ekinin getirmesiyle oluşmuş "canvar" sözcüğünden ses türemesiyle -belki yakın anlamlı "cānāver" sözcüğünün de etkisiyle- türemiştir. İlk anlamı "canlı, mahlûk"tur. Bu kelime çoğu zaman masallarda geçmektedir.

Benzer ve Eşdeğer Varlıklar

Mitolojide ve efsânelerde canavarlara benzer ve eşdeğer varlıklara sıs sık rastlanır. Bunlar farklı kelimelerle ifâde edilse de çoğu zaman hemen hemen aynı varlık kastedilir.

Guyuk

[Azəricə: **Quyux**]

Guyuk (Güyük) – Vahşî yaratık demektir. En yaygın betimlemeye göre karanlıkta çöllerde ve mezarlıklarda ortaya çıkar. Vücûdu sarı kırmızı tüyle kaplı, pis kokuludur. Çok iridir. Gündüzleri yeraltına veya mezara girebilir. Güreşte yenilirse çekip gider. Fakat bunların dışında her tür sıra dışı somut varlığı içeren bir anlamı vardır. Yöresel ve yerel canavar motiflerine rastlanır. Örneğin Türkiyede Van Gölü Canavarı ve Moğolların Gobi Çölü Canavarı gibi. Guyuk sözcüğü "Kıymak" anlamını taşır. Moğolca Güy, koşmak ve kaçmak anlamını içerir.

Azman

[Azəricə: **Azman**]

Azman – Sıradışı güçleri ve büyüklüğü olan yaratıktır. Büyük ve keskin dişleri olan, büyük gövdeli, iri, büyük ayaklı, keskin ve iri pençeli, derisi sert canlılar bu sınıflama içerisine daha çok girerler. Oğuz Kağan destanındaki Kıyant adlı tek boynuzlu yaratık, Gılgamış destanındaki Humbaba adlı dev öküz, Korkut Ata öykülerindeki, dövüş için yetiştirilmiş Beserekler (Erkek Develer) bu konudaki bazı örneklerdir.

Sözcük, azmak fiilinden gelir. Azgınlık anlamı vardır. Ayrıca az kökünde cinsellik çağrışımı da bulunur. Azgınlık dönemi hayvanların çiftleşme mevsimini ifâde eder. Azmak sözcüğü aşmak fiili ile de bağlantılıdır ve sınırları geçmek, yapılmaması gerekeni yapmak ve cinsel birleşme anlamları taşır. Eski Moğolca Ad/Ada, Eski Türkçe Ada/Aza sözcükleri tehlike ifâde eder. Türkçe'de –man / –men eki, güçlendirici etki yapar. Meselâ kocaman, toraman gibi örnekleri de vardır.

Olgoy Korkoy

Olgoy Korkoy – Moğolların çölde yaşadığına inndıkları devâsa bir solucan görünümündeki canavardır. Varlığı ispatlanamamıştır. Fakat Moğol halkının büyük bir kısmının bu canlının gerçekten var olduğuna inandıkları bilinmektedir. Büyük ve korkunç bir tırtılı andıran bu yaratığın dikenleri ve kızıl kahverengi bir görünüşü olduğu söylenir. Kelime anlamı olarak bakıldığında "Bağırsak Solucanı" olarak çevirmek mümkündür.

Van Gölü Canavarı

Van Gölü Canavarı – Van Gölü içinde yaşadığı ileri sürülen efsânevi bir yaratıktır. 1993 yılına dek adından hiç söz edilmeyen varlığı bugüne dek gördüğünü iddia eden 1000'in üzerinde kişi vardır. Ama yapılan araştırmalar göldeki ilk canavar vakasının 1889 yılında yaşandığını aktarmaktadır. Dönemin İstanbul'da yayın yapan Saadet gazetesinin, 28 Şaban 1306 (29 Nisan 1889) tarihli 1323 nolu nüshasında, canavarın Van Gölünde abdest almak isteyen bir kişiyi kapıp göle sürüklediği haberi yer alır.[1]

Varlığı gördüklerini söyleyen kişilerin belirttiklerine göre canavar 15 metre uzunluğunda, sırtında sivri çıkıntıları olan, bir varlıktır. Zamanla bu varlığı gördüğünü iddia edenlerin sayısı artınca olay medyaya da yansımış ve bunun üzerine bölgeye bir bilimsel araştıma ekibi göndermiştir. Ancak, yapılan araştırmalar sonucunda gölde olağandışı herhangi bir varlığın olduğuna ilişkin hiçbir iz bulunamamıştır.

TSS

Bugün Van'ın Gevaş ilçesi merkezinde bu canavar anısına yaklaşık 4 metre yüksekliğinde bir heykel dikilmiştir. Bunun yanında pek çok kişi söylentinin bölge turizmini büyük ölçüde canlandırdığını ve ziyaretçilerden büyük ilgi gördüğünü belirtmiştir.[2]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ http://www.trt.net.tr/haber/HaberDetay.aspx?
2. ^ http://www.cnn.com/WORLD/9706/12/fringe/turkey.monster/

Dış bağlantılar

- Canavar olduğu öne sürülen varlığın amatör video görüntüleri
- Belediye Başkanının açıklaması



Canavar

Cargıl

[Azəricə: **Carqıl**]

Cargıl Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Haberci Tanrıçası. “Cargıl Udağan” olarak bahsedilir. İnsanlara Tanrıların haberlerini getirir.

Etimoloji

(Car/Çar/Çer) kökünden türemiştir. Car sözcüğü Moğolcada nara, avaz, bağırma anlamlarına gelir. Carçı/Çerçi sözcüğü köy köy dolaşan seyyar satıcıları ifâde eder çünkü her girdiği köyde bağırır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Carqıl

TSS

Cedey

[Azəricə: **Cədəy**]

Cedey Han – Türk ve Altay mitolojisinde Bekçi Tanrı. **Şedey (Şaday, Çaday) Han** olarak da bilinir. Altın Dağ'ın koruyucusudur. Yedi köpeği vardır. Köpekleriyle birlikte Altın Dağ'a giden yolu korur. Başında takılı tolgası (miğferi) ile betimlenir. Kaya Kapısı adlı yer altı geçidinin başında durmaktadır.[1] Bu kapı büyük bir denizin ötesindedir. Zincirlerle bağlanmış yedi azgın köpeği Ak Denizin ötesinde kıyamet gününü beklemektedir. Bazen yeryüzünde kötülüklere neden olduğu söylenir. Şamanla Erlik Han arasında arabuluculuk yaptığı da söylenir.

Etimoloji

(Çad/Çay/Ced/Yed) kökünden türemiştir. Yetmek, yeterli olmak, güçlü olmak anlamlarını barındırır. Çad/Çay kökü Çayan/Çadan akrep ile bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 25)

TSS

Cäday

Cembil

[Azəricə: **Çənbil**]

Cembil Hanım – Türk mitolojisinde Dağ Tanrıçası. **Çembil (Çenbil, Cenbil)** olarak da söylenir. Köroğlu destanındaki Çenlibel/Çamlıbel yer adıyla yakından ilgilidir. Köroğlu'nu koruyan bu Dağ Tanrıçası zaman içerisinde bir yer adına dönüşmüştür. Azerilerin Koroğlu (Köroğlu) destanında Çenlibel olarak geçen dağ Anadoluda Çamlıbel'e dönüşmüştür. Cembil bazen de Köroğlunun annesinin adı olarak çıkar karşımıza doğrudan. Bir başka bakış açısıyla, ters mantık yürütülerek onu var eden yerlere geçen zaman içerisinde kişilik verip annesi hâline getirilmesi olarak da ele alınabilir. Daha sonra başı sıkıştığında bu dağlara sığınmıştır. Dağ, su ve ağaç gibi tüm kutlu unsurlar burada toplanmıştır.[1]

Etimoloji

(Çin/Çim/Çen/Çem) kökünden türemiştir. Dumanla kaplanmak, güneşin doğduğu yer gibi anlamları vardır. Çın/Çin sözcüğü hakikat anlamına gelir. Türkçenin değişik lehçelerinde Çüme/Çimeli/Çümeli ve Eski Tungusçada Çime, karınca demektir ve toprak altında yaşamakla bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 138)



Cembil

Cemre

[Azəricə: **Cemrə**]

Cemre – İlkbahar başlangıcında yedişer gün arayla önce havada sonra su ve toprakta oluştuğu sanılan sıcaklık artışı. Arapça olan sözcük *kor durumunda ateş* anlamına gelir. Mina Vadisi'nde Arafattan gelen hacıların attıkları taşlarla oluşan yığınlara da "cemre" adı verilir. Türk kültüründe **Kor (Gor)** veya **Çoğ (Şoğ, Şok, Çok)** olarak da bilinir.

Türk ve Altay halk kültüründe ve mitolojisinde İmre (İmere veya Emire) adı verilen cinin neden olduğuna inanılır. İlkbaharda görünüp titrek ışıklar saçarak göğe yükselir. Sonra buzların üzerine düşerek onları eritir. Oradan da yere girer. Bundan sonra ısınmış topraktan buhar yükselir. Emire baharın gelişini temsil eder. Bulgarlarda **Zemire** olarak yer alır. Anadolu Türkçesindeki Arapçadan gelme Cemre sözcüğünün aslında bu adın benzetme yoluyla değişmiş hali olduğu söylenebilir. İlk cemre 20 Şubatta havaya ve yedişer gün arayla da suya ve toprağa düşer. Zemre ise Kumuk Türkçesinde nem, buhar gibi anlamlara gelir. Tasavvuftaki kor ve ateş kavramlarının mecâzi anlamları vardır. Temizlenmeyi ve yeniden doğuşu temsil eden ateş aşk kavramının yakıcılığıyla da yakından ilgilidir.

Azerbaycan Türklerinin yaratılışla ilgili eski inançlarından kaynaklanan ve Nevruz Bayramından önce, yılın son Çarşamba gününde yapılan "boz ayın dört çarşambası", uygulamasını ifâde eden *"Cemle"* sözcüğü de *"Cemre"* ile aynı kelimedir. Buradaki *"Cemle"* de köken olarak "İmir, İmere, Emire" sözcükleriyle bağlantılıdır. Celal Beydili'ne göre; bazı sözlüklerde gösterildiği gibi, Arap dilinden geldiğini söylemek doğru değildir.[1]

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 263)

Dış bağlantılar

- Cemre Nedir?



Cemre

Cıda (Cirit)

[Azəricə: **Cida (Cirit)**]



Cıda – Türk kültüründe kutlu sayılan bir oyundur. At üzerinde koşturularak, ucu sivri değneklerin fırlatılmasıyla oynamır. Atsız olarak oynanan ve en uzak mesafeye ulaştırmak için atılan biçimi ise daha çok çağdaş sporlar arasında yer alır. Daha sonraları Arapça **Cirit** ve farklı bir oyunla karıştırılarak Farsça **Çevgen/Çavgan** sözcükleri ile karşılanmıştır. Aslında bu iki sözcüğün de aslında Türkçe olma ihtimali yüksektir. Çevgen veya Çavgan sözcüğü Çevmek/Çavmak/Çapmak fiilleri ile bağlantılıdır. Çünkü bu oyun Türklerden komşu kültürlere geçmiştir, dolayısıyla isimlerin, hele de Türkçe köklere uyumlu sözcüklerin başka bir dilden alınmış olması pek mantıklı görünmemektedir. Cirit Oyunu'nda iki takım bulunur. Bu takımlar geniş bir alanın iki ucunda karşılıklı olarak beşer, altışar veya yedişer kişi olarak dizilirler. Sağ ellerine atacakları ilk ciriti, diğer ellerine de yedek ve kamçı alırlar. İki tarafın birinden bir atlı çıkıp, karşı dizinin önüne yaklaşır. Karşı takım oyuncularından birine elindeki ciriti savurur, sonra geri döner. Karşı tarafın oyuncusu onu takip eder ve elindeki ciriti geri dönüp kaçan atlıya fırlatır. Bu kez ilk oyuncunun çıktığı sıradan diğer bir ciritçi onu karşılar. Bu kez diğeri yerini almak için geri dönmeye çalışır. Cıda sözcüğü, Moğolca kökenlidir. Çit ve Çıta kelimeleri ile aynı kökten gelir.

TSS

Çevgen / Çöven

[Azəricə: **Çəvgən / Çöğən**]

Çevgen (Çavgan, Çevgan, Çäwgan) veya **Çöven (Çöwen, Çöğen)** – Tarihi milâttan öncesine dayanan, Orta Asya Türkleri tarafından at üzerinde oynanan bir tür savaş oyunudur. Cirit ile karıştırılır, aslında daha farklıdır. Oyun; geniş bir alanda, iki takım halinde ayrılmış atlıların, ellerindeki ağaçtan sopalarla keçi derisinden yapılmış topu, karşı tarafın kalesine atmaları esasına dayanmaktadır.Kaşgarlı Mahmutun Divan-ı Lügatı Türk'te de bahsettiği oyunun amacı aynen ciritte olduğu gibi kişinin at üzerinde hareket kabiliyetlerini geliştirmesini sağlamak, savaşa hazırlamaktır.

Orta Asyadaki Türklerin yanı sıra batıya göçen Türklerde bu oyunu oynamaya devam etmişlerdir. Örneğin Osmanlı Devleti zamanında da **Çevgan** oynandığı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde bahsedilmektedir. Günümüzde Türki Cumhuriyetlerde kural ve oynanış itibariyle Çevgana benzeyen Gökbörü (Kökpar) halen oynanmaktadır. **Çevgan**,tarihi süreç içinde Polo adıyla İngilizler vasıtasıyla Dünyaya yayılmıştır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Cıda

Cılka

[Azəricə: **Cılxa**]

Cılka Han – Türk, Yakut ve Altay mitolojisinde Çocuk Tanrısı. Çocuk doğduğunda kaderini belirler. Doğumu yapan kadını da korur. Çocuğu olamayan kadınlar tarafından ondan çocuk dilenir.

Yakutların mitolojik inançlarında, iyiliksever ve "Ayıhı"lardan olan bir ruhtur. İnanışa göre, "Cılka Han", çocuk doğduğunda onun kaderini belirler. Mitolojik metinlerde, onun ve eşinin göklerde yaşadığı söylenir. Doğum ruhu çocuk vermediği zaman, Yakutlar çocuğu bu kez "Cılka Han"dan dilerler.[1] Canını "Cılka Han"ın verdiği çocuğun geleceği iyi olur ve bu çocuk, herhangi bir hastalıktan veya kazadan dolayı ölmez. Havyanların telef olduğu veya kuraklık zamanlarda, yine "Cılka Han"a yalvarılıp dua edilir.

Çınkıs

[Azəricə: **Çınkıs**]

Çınkıs Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde çocuk tanrıçasıdır. Cılka Han'ın karısıdır. Adı sürekli onunla birlikte anılır. Bebeklerin ve çocukların koruyuculuğunu yapar. Çınkı/Çıngı ateş, kıvılcım demektir. Bu durumda ateşin koruyucu özelliğiyle bağdaştırılabilir. Çocukların da oyuncağı olan Çıngırak ile ilginç bir kökensel ortaklık vardır. Ayrıca Cengiz ismi ile de ilgili görünmektedir. Bu durumda Deniz ve Okyanus anlamları taşır.

TSS

Üçmüstü

[Azəricə: **Üçmüstü**]

Üçmüstü Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde çocuk tanrıçasıdır. Çocukları kötü ruhlardan korur. Ayrı bir tanrıça mı yoksa çocuk tanrıçasını tanımlayan bir sıfat mı olduğu konusu kesin değildir. Üç boynuzu vardır. Burada üç tane, yâni kötücül varlıklara ait olan sayıda (tek rakamlı) boynuzu bulunması ilgi çekicidir. Bu durumdan onun kötücül bir varlık olması gerektiği akla gelir fakat tam aksine çocukları korumaktadır. Buna yönelik yapılabilecek bir açıklama şu olabilir: Çocukları kötü ruhlardan koruduğu için en az bu kötü varlıklar kadar güçlü olmalıdır. Sözcük anlamı, üçlenmiş demektir. Üç boynuz mânâsı taşır.

Etimoloji

(Cıl/Yıl) kökünden türemiştir. Dostluk ve sevgi anlamı içeren bir köktür. Cılga yol demektir ve kader içeriği ile bağlantılı olmalıdır. Türkçe Cıl/Cil sözcüğü kabarmak anlamına gelir ve hamilelik ile bağlantılı olabilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 128)

Cılka

Cin

[Azəricə: **Cin**]

Cin – Modern veya antik birçok din ve inanışta, semavi dinler de dâhil, bulunan bir tür ruhani mitolojik yaratıktır. Farklı inanışlarda farklı karakteristiklere ve özelliklere sahiptir. Sözcük Arapça kökenlidir.

İslam inancında cinler

İslâm'a göre cinlerin ateşten yaratıldığına inanılır. İslam dininin kutsal kitabı Kuran'da cinlerin insanlardan önce yaratıldığı geçer. Bazı açılardan insanlara benzerler; iradeleri mevcuttur, iyi veya kötü eylemlerde bulunabilirler, insanlar gibi yiyip içer, evlenip, çoğalabilirler. Erkeklik ve dişiliklerinin olduğuna inanılır, yâni doğar, büyür ve ölürler. Fakat ömürlerinin insanlarınkine oranla daha uzun olduğuna inanılır. İslam dininde cinler de insanlar gibi inanan ve inanmayan şeklinde ayrılır. İnanmayan cinlerin sayısının daha fazla olduğu düşünülür. İnsanlar gibi ibadet ile yükümlüdürler. İnanan cinlerin inanan insanlarla beraber cennete gideceğine, inanmayan cinlerin ise inanmayan insanlarla birlikte cehenneme gideceğine inanılır. İslam dinin kutsal kitabı Kuran'a göre, İslam dininin son peygamberi Hz. Muhammed hem insanlara hem de cinlere gönderilmiş, hem insanları hem de cinleri İslam dinine çağırmıştır.

Bunların dışında insanlardan farklı çeşitli özellikleri olduğu düşüncesin çerçevesinde birçok varsayım mevcuttur. Bunlardan bazıları; çeşitli şekillere girebildikleri, çok kuvvetli olup bazı ağır işleri gerçekleştirebilecekleri, istedikleri takdirde gözle görülebilir olabildikleri, çok hızlı hareket edebildikleri şeklinde sıralanabilir.

TSS

Genel kanının tersine İslam inancına göre cinler geleceği ve gaybı bilemezler. Her ne kadar ruhani bir varlık türü olduklarından insanların bilmediği bazı gizemleri bildiklerine inanılsa da, geleceği ve gaybı bilmezler. Ayrıca peygamberlere inen vahyi (ilâhi haber ve mesajları) peygamberler tarafından açıklanmadıkça bilemezler.

İslam dininin kutsal kitabı Kuran'da cinleri konu alan bir sure (bölüm) mevcuttur, adı da Cin Suresi`dir ve Kuran'ın 72. suresidir.

Folklor

Çeşitli yörelerde pir, sâhip, ecinni, mekir, iyi saatte olsunlar denilmektedir. Bunların da çeşitli dinden olanları kadını erkeği bulunup bütün işlerini geceleri yaparlar, sabah ezanıyla dağılırlar, toplandıkları yerler han, hamam, değirmen, izbelik, mezarlık, ağaçlık, tekin olmayan yerler diye inanılır. Metruk yerlerde destur çekilir. Muzip oldukları, işleri yapıp bozdukları söylenir. Kızdıranları çarparlar. İnsanların arasını bozdukları, karı kocayı ayırdıkları, inme indirdikleri, kadın veya erkeğe tutulup evlenmelerine mani olduklarına dair inanışlar vardır. Bunların meydana getirdiği hastalıklar için Cinci Hocalar, Hıristiyanlıktaki cin çıkarmaya benzer törenler yaparlar.

Dünyanın çeşitli yerlerinde karakedi ve karaköpeğin cinlerin kötü şeklindeki birer biçimi olduğuna inanılır. Halk inanışlarında din, efsâne, masal ve folklor öğeleri birbirine karışmıştır. Osmanlı zamanında cinlerin bir görünen bir de görünmeyen iki türü olduğuna inanılır, falcılık büyücülük gibi faaliyetlerle bunlar arasında ilişki kurulurdu. Anadolu folklorunda cinlere dair çok geniş bir inanış çeşitlemesi bulunmaktadır.

Ecinni

Ecinni – Arapça "cin" kelimesinin çoğuludur. Türkçe Öcü ile özdeşleşmiştir. Müslüman Türk halklarında, Azerbaycan, Anadolu, Özbek, Karakalpak, Kırgız ve Kazak inançlannda yer alan kötü ruhtur. Kalabalık yerlerde yaşadığına inanılır ve kısa boylu olarak tasvir edilir. Ayrıca göze görünmeden büyüyüp, biçimsiz bir varlığa dönüşebilen kadın görünüşünde de olabilir. Kocaman başları, tüyle kaplı bedenleri ve tersine duran ayakları bulunur. Kış günlerinde ısınmak için evlere gelirler, yemek yerler. Ancak ne kadar yerse yesin o yemek azalmaz. İnsanı, hava kararmaya başladığında ve ya sudan geçerken ya da su içmek için eğildiğinde yahut da ağaç altında otururken çarparlar. Çarptığı insanın vücûdu morarır ve bir süre sonra da ölür.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
1. http://www.islamhukukusayfasi.com/?page_id=4759



Cin

Ciren

[Azəricə: **Cirən**]

Ciren – Türk ve Altay mitolojisinde ve masallarda konuşan at türü. **Ceren** veya **Ceyren** de denir. Konuşabilen, sıra dışı bir hayvandır. **Kayçı Ceren** ve **Kamçı Ceren** en iyi bilinen iki tanesidir. **Oçı Ceren**, **Gıl Ceren** gibi adlara da rastlanır.

Etimoloji

(Cir/Yir/Yır) kökünden türemiştir. Konuşmak, şakımak anlamlarını içerir. Arapça olduğu söylense de, at üzerinde oynanan Cirit adlı oyunun da sözsel kökeninde Cir/Cer kökü yer alabilir. Fakat bu şimdilik kanıtlanabilir bir sav değildir. Ancak bu bağlamda Ciren ve Cirit kelimeleri doğrudan atla ilgili sözcükler olarak anlaşılmalıdır. Moğolca Ceren (Cegeren) ceylan demektir. Aynı şekilde Ceyren şeklinde Türk lehçelerine ve Farsçaya da yine Moğolcadan geçmiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü, Pervin Ergun
- Türklerde Dağ Kültü ve İnancı, Seniha Sönmez



Ciren

Congolos

[Azəricə: **Conqolos**]

Congolos – Türk ve Anadolu halk inancında Kayıp Cini. Kışın en soğuk zamanında ortaya çıkar. Evin kapısına gelerek dışarıdan, içeride bulunanlardan birisinin adını seslenir ve peşine takarak götürüp o kişiyi kaybeder. Bir daha o kişiden haber alınamaz. Kapı ve pencere önüne pancar yemeği koyulursa musallat olmaktan vazgeçeceğine inanılır. Yozgat halk inanışında kışın en soğuk zamanında (mahalli takvimde zemheri ayında) ortaya çıkan[1] hayali bir yaratığın adı olup bir karakoncolos varyantıdır. Evin dışarıdan içerdekilerin adını söyleyerek seslenmekte peşine takılanlrdan bir daha haber alınamamaktadır. Evlere musallat olmasını önlemek için kapının dışına pancar yemeği konulması adettendir.

Mekir

[Azəricə: **Məkir**]

Mekir – Aldatıcı Yaratık. Congolos'a çok benzer. İnsanlara kandırıp, hile yaparak tanıdığı bir kişinin kılına bürünür veya tanıdık birisinin sesiyle kişiyi çağırıp götürerek kaybeder. Sözcük Arapça kökenli olup mekr (hile, aldatma) kökünden türemiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Özhan Öztürk, Foklor ve Mitoloji Sözlüğü. Phoenix Yayınları. Ankara, 2009 s.257

Dış bağlantılar

- Türklerde Tabiatüstü Varlıklar, Ayşe Duvarcı

Ayrıca Bakınız

- Karakoncolos
- Germakoçi
- Oçi Koçi

Coñqolos

Curuntay Han

[Azəricə: **Curantay Xan**]

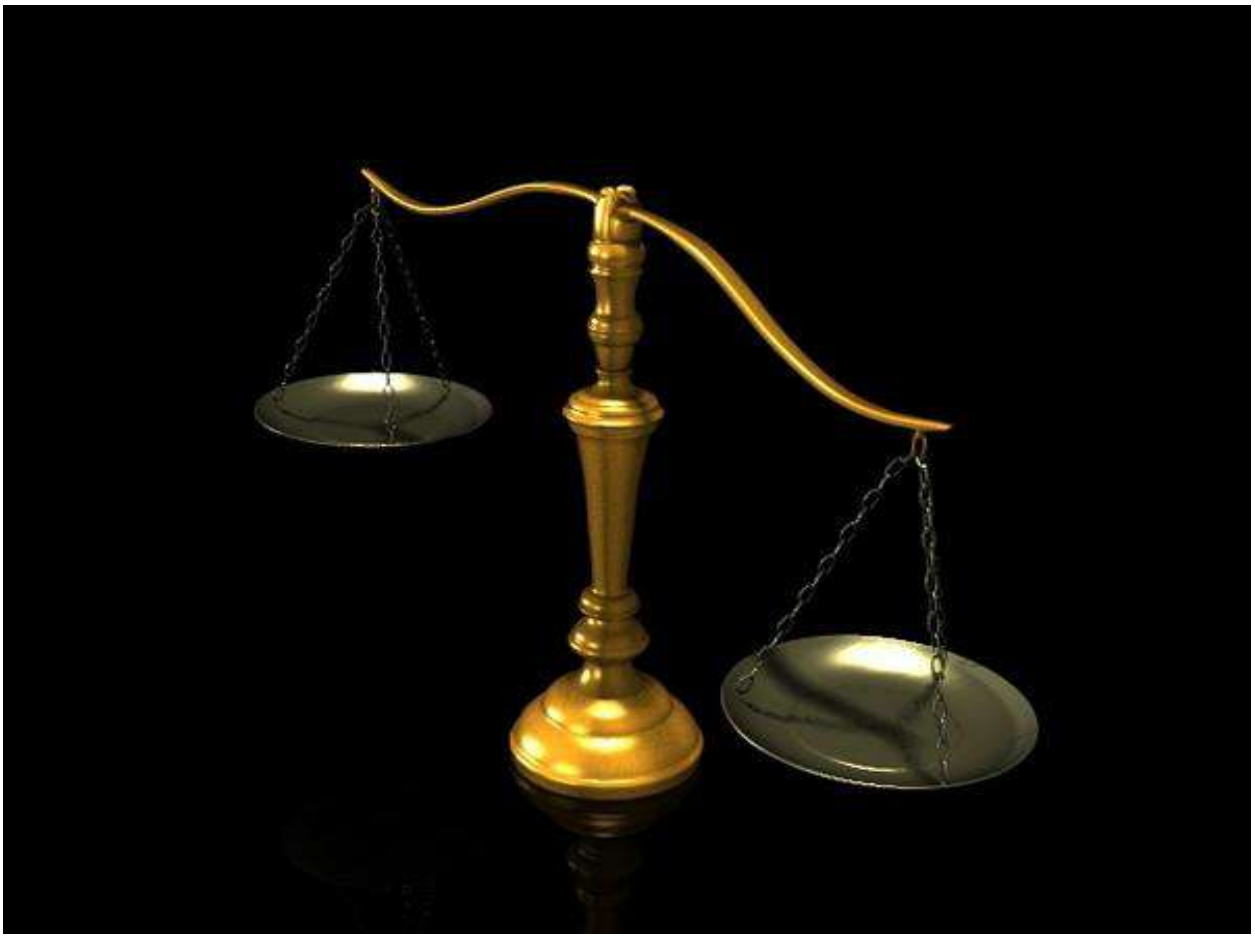
Curuntay Han (Curantay Han) – *Yasa Tanrısı.* İlahi yasaları yazar. Yasaların yazıya dökülmesi anlayışı derin içeriğe sahiptir. Sözün yazılı hale getirilmesi onun somutlaştırılması demektir. Bir anlamda vücut bulması, canlı bir varlığa dönüşmesidir. Gerçekten de çağdaş hukuk anlayışında pek çok ülkede kanunların yazılı olması esastır.

Etimoloji

(Cur/Yur) kökünden türemiştir. İsmin sonundaki ekten aslında bir Tanrılar Topluluğu tarafından belirlenen yasaları yazıya geçirdiği (kayda aldığı) görüşü de öne sürülebilir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Curantay Ĵan

Ç



ÇERTEGRİ

Çak

[Azəricə: **Çax**]

Çak – Türk ve altay mitolojilerinde kötü ruh. Şeytan. **Çek, Şek** veya **Çekir** olarak da bilinir.

Tanım

Çak'ların başında bir Ulu Çak[1] bulunur. Bu çirkin görünümlü, hırıltılı sesi olan 12 başlı bir varlıktır. Yeraltında yaşarlar, yaz gelince yüzeye çıkıp ağaç köklerinde barınırlar. Kısa boyludurlar.

İslâmiyet sonrasında, Arap kültüründe Deccâl'in soy atası olarak kabul edilen ve Şeytan'ı da çağrıştıran, alnının ortasında tek gözü bulunan Şik adlı varlıkla özdeşleştirilmiştir. Araplara göre bu varlık aslında iki kişidir ve kehânet yetenekleri vardır.

Çulım Türklerinde kamlık yapan şamanların "Çak çak" veya "Çek çek" diyerek ruhlardan yardım istediği bazı kaynaklarda ifâde edilmektedir. "Çak/Çek" anlayışı Türk mitolojisine İslam'la birlikte girdiği düşünülen Şeytan ile yan yana kullanılır.[2]

Çekey

[Azəricə: **Çəkəy**]

Çekey (veya **Çeğekey**) – Türk ve Yakut mitolojisinde kötü ruhlardan bir grup. İnsanları kör ederler ve görme duyularını yok ederler.[3] İşitme duyusuna da yok edebilirler ve insanın sağır kalmasına neden olurlar.

TSS

Çahık

[Azəricə: **Çaxıq**]

Çahık (veya **Cahık**) – Türk ve Yakut mitolojisinde kötü ruhlardan bir grup. Lânetlenmiş insanların ruhlarıdır. Şekil değiştirebilirler. Kanlı elleri, kupkuru gözleri, ölümcül sözleri vardır.[4] Çok tehlikelidirler.

Etimoloji

(Çak/Yak/Yag/Yeg) kökünden türemiştir. Kötü, pis, kirletici, kötülük getiren anlamları vardır. Vurmak, bölmek, ayırmak gibi içeriği de bulunur. Yakmak fiili ile de bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 135)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 607)
3. ^ SibiryaTürklerinde Mitoloji, Naciye Yıldız (Çeekeyler)
4. ^ SibiryaTürklerinde Mitoloji, Naciye Yıldız (Haan-Caahıklar)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca PDF

Ayrıca bakınız

- Yek



Çak

Çakay

[Azəricə: **Çaxay**]

Çakay – Türk ve Altay mitolojisinde Yıldırım Tanrısı. **Çakkay** veya **Şakkay** olarak da bilinir.



Özellikleri

Şimşekler ve yıldırımlar çaktırır. Yayına koyup attığı oklar yıldırımlardır. Yerdeki kötü ruhları izler ve onların saklandığı ağaçların üzerine ateşini gönderir. Yıldırım düşen ağaçtan bir parça alınıp saklanırsa eve kötü ruhların girmesi engellenir. Bazı Türk toplulukları Yıldırım Tanrısı'na süt yada ayranı saçı (cansız kurban) olarak verirler. Süt yıldırım ateşini söndürebilen ve uzak tutabilen tek şeydir. Yıldırımın düştüğü yer, artık Çakay Han'a aittir ve orayı kimse mülk edinmez. Moğollar şimşek ve yıldırım'dan korkarken Türkler bundan sevinç duyarlar. Moğol tarihinde yıldırım ve kapalı gökyüzü nedeniyle yarım kalan veya kaybedilen savaşlar olduğu söylenir. Türkler yıldırım düşünce at sürüp göğe ok atarak bu sevinçlerini gösterirler. Yıldırım baharda Yenigün'ün (Yeniyıl'ın) haberscisi demektir. Çünkü yıldırım da Tanrı'nın okudur. Onun oklarını kabul ettiğini böyle bildirmek gerekir. Ayrıca yıldırımın düştüğü yere tapınak yapılır. Yeryüzündeki tüm ilkel toplulukların ortak belleklerinde mutlaka yıldırımlara dair anılar (söylenceler) bulunur.

TSS

Çakılgan Han

[Azəricə: **Çaxılqan Xan**]

Çakılgan – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Şimşek Tanrısı'dır. Çakay Han ile benzer özellikler taşır. Kimi görüşlere göre aynı varlık, bazen de birbirlerinin kardeşidirler. **Çakılgağan** veya **Sahılgağan (Şahılgağan, Şahılgan)** olarak da telaffuz edilir. Şimşekler çaktırır. Fırlattığı şimşekler onun mızraklarıdır.

Türk kültüründe yıldırım

Eski Türk inançlarına göre, Tanrı'nın başlıca silahı ve gücünü gösterme biçimidir. Türkler, ilk yıldırımın düşmesini, yeni yılın gelişinin habercisi olarak kabul ederler. Türkler gökten inen silahların "Yıldırım İyesi" tarafından gönderildiğine inanırlar. Gökten gelen yıldırımın parçalarından hazırlanmış olan "Köroğlu" ve "Atilla"nın kılıçları kutsaldır. İnanışa göre, Yıldırım Tanrısı, yeryüzünü kötü varlıklardan ve kötülüklerden temizlemek için, kendi çocuklarını yeryüzüne gönderir. Potanin'e göre Bozkurt, Yıldınm Tanrısı olarak düşünülürdü. Şamanların davula vurarak ses çıkarmalarındaki amacın bu sesi şimşek çakmasına benzetmek olduğu fikrini de yine ilk defa Potanin ileri sürmüştür.[1]

Etimoloji

(Çak/Yak/Sah/Çah/Çak) kökünden türemiştir. Çakmak fiilinin çekimli halidir. Çakan (yanıp sönen) ışık demektir. Moğolcada Şahılgan sözcüğü günümüzde elektrik anlamı taşır. Eski biçimi Tıyakılgan ise şimşek mânâsı taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi



Çakay

Çarşamba

[Azəricə: **Çərşənbə**]

Çarşamba – Türklerde haftanın çalışma günü olarak sonudur ve bu nedenle bu güne değişik anlamlar yüklenmektedir. Diğer günlerden farklı olarak görülmektedir. Nevruzdan önceki son dört Çarşambaya özellikle Azeri kültüründe ayrı bir önem verilir.

Od, Su, Yel, Toprak Çarşambaları

Nevruzdan önceki son dört Çarşambadır. Genel olarak Çarşamba günlerinde ve özellikle bu son dört Çarşambada geceleri dikkatli olunması ve doğa ruhlarına saygısızlık yapılmaması gerektiğine inanılır.

Su Çarşambası: Buna "Ezel Çarşamba", "Sular Nevruzu" da derler. Su ve su kaynakları tazelenir, su havzalarında imar çalışmaları yapılır. Suya tapma inancı ile ilgilidir. Henüz gün doğmadan herkes su üstüne gider, elini-yüzünü yıkar, su üstünden atlar, yaralıların yarasına ve birbirlerinin üzerine su serper. Halkın inancına göre o gün sudan geçenler yıl boyunca hastalıktan uzak olurlar. Aynı gün su üstünde çeşitli törenler yapılır, eski Türklerde su tanrıları sayılan Aban ve Yadan'ın şerefine türküler okunur.

Od Çarşambası: Azerbaycanlıların eski bayramlarından biri olan Nevruz yaratılışın aşamalarını yansıtan dört unsur - su, ateş, rüzgâr ve toprakla ilgili törenlerin kutlanması geleneklerini içerir. Yılın son çarşambalarından biri halk arasında Üskü çarşamba, Addı Çarşamba olarak bilinen gündür. Bu çarşamba eski insanların Güneş'e, oda olan kutsal inancından kaynaklanmaktadır. Çevre ve geleneklere göre, bu gün ateş yakıp, ateşin üzerinden atlamakla içte bulunan tüm kötülük ve çirkinlikleri yakmış olurlar.

Yel Çarşambası: Bu günde esen sıcak rüzgârlar yazın gelişini haber verir. Halk arasında "Rüzgâr uyandıran Çarşamba", "Rüzgârlı Çarşamba" olarak bilinir. Uyanan yel, uyanmış suyu, ateşi harekete geçirir. Rüzgârın bir tanrı olduğuna ilişkin çeşitli nağme, efsane, rivâyet ve inançlar oluşmuştur. Nevruz şenliklerindeki Yel Baba töreni kendi kökü itibariyle Yel Tanrısı inancı ile ilgilidir. O gece söğüt ağacının altına gidip Yel baba çağırılır. Eğer Yel baba sesi duyup eserse ve söğüdün dallarını toprağa dokundurursa, dilek yerine gelmiş demektir.

Toprak Çarşambası: Nevruz öncesi son çarşambada yer uyanır, toprak nefes alır. Bu çarşamba halk arasında "Yer Çarşambası" veya "Yılahır Çarşamba" olarak adlandırılır. İnanca göre toprak artık ekine hazır olur ve ona tohum serpilebilir. Efsâneye göre kişilerin gıda kıtlığından eziyet çektikleri bu günde Su, Ateş ve Yel birlikte Toprak Hatunun yeraltı tapınağına misafir gelirler, burada yatmakta olan toprağı uyandırırlar.

Çarşamba Karısı

[Azəricə: **Çərşənbə Arvadı**]

Çarşamba Karısı – Türkçe'de 'saçı başı karmakarışık, üstü başı özensiz kadın' anlamında kullanılır, zaman zaman Alkarısı'na tekabül eder.

Çarşamba gecesi işe başlanırsa, kızan ve o eve kötülük yapan kötücül çirkin bir kadın olarak tanımlanan **Çarşamba Karısı**, gelip -genelde- evin çocuğunu her kesin gözü önünde alıp götürür. ('Kaçırmak'ta, kaçırılan canlı ya da cansız nesnenin sahibinden korkma duygusu ile 'Aman bu çocuğun sahipleri gelmeden kendisini alıp kaçırayım' şeklinde tanımlanabilecek bir telaş gizlidir. Oysa Çarşamba Karısı hortlak veya hayâlettir ki hortlak ve hayâletlerin de ne çocuğun anne babası, ne de bir başkasından herhangi bir korkusu bulunabilir ve bu nedenle de Çarşamba Karısı'nın çocukları kaçırması değil, onları herkesin gözü önünde alıp gitmesi söz konusu edilmelidir) Yine anadolu inançlarında haftanın belirli bir günü, yarım kalan işlerin olduğu evlere gelerek işleri karıştıran, insanlara kötülük yapan dişi varlık olarak tanımlanır. Mitolojik bir yaratıktan ziyade hortlak, hayâlet, -genel anlamda- cin, peri, öcü, dunganga türünde bir memorat unsurudur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Çarşamba

Çay Ninesi

[Azəricə: **Çay Nənəsi**]

Çay Ninesi – Türk ve Azeri halk kültüründe çaylarda (derelerde, ırmaklarda) yaşadığına inanılan ruhani bir varlık. Su merasimi ile bağlantısı olan olan mitolojik bir ruhtur. Etimolojik olarak bakıldığında *Çay İyesi –> Çay İnesi –> Çay Ninesi* şeklindeki bir dönüşümle oluşmuş bir sözcüktür.

Azerbaycan Türklerinin geleneksel inançlarında yaşlı kadın kılığında, çayda (ırmakta) yaşadığına inanılır. Çay Ninesi, köprüden geçerken suya çok bakılırsa kızar ve insanın başını döndürür. Başı dönen insanın gözleri kararır ve çaya düşer. Azerbaycanlılar, sabah suya gidildiğinde, "su sahibi"ne selam verilmesi gerektiğini düşünürler. Suya çöp ve pislik dökmek yasaktır. Bu "Çay Ninesi"ni sinirlendirir ve insanlara zarar verir.

Diğer Türk halklarında da, "Çay Ninesi"ne benzer varlıklar bulunur. Kazan ve Sibirya Tatarlarında, Kumuklarda ve Karaçaylardaki "Su Anası"na (Suğ Anası, Suv Anası) çok benzer. Başkurtlara göre, Su Sahipleri'nin hepsi suda yaşarlar. İnsanlara da hiçbir zarar vermezler. Onların yaşadıkları sarayın girişi, nehirlerin derinliklerinde bir taşın altındadır. Kazaklar "Su Perisi", Türkmenler "Suv Adamı", Özbekler "Su Alvastısı"[1] adı verirler.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 136)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca

Çay Nenesi

Çike

[Azəricə: **Çikə**]

Çike – Türk ve Tatar mitolojisinde Şarkı Cini. **Şeke** veya **Çeke** olarak da bilinir. Dirsek boyunda bir cücedir.[1] Yanına gelenlere destan okutturup, şarkı söyletir. Ağaçların altında yaşar, zararsızdır. Bazen dediğini yaptırabilmek için insanları korkutur. Yakaladığı kişiye saatlerce yır (şarkı) veya kay (destan) okuttuğu olur.
Çuvaşlarda "Çike Suhal" adını verilir ve "Boyu bir karış, sakalı iki karış" olarak tasvir edilir.[1]

Etimoloji

(Çik/Çiğ). Çik Âşık kemiğinin çukur tarafı demektir. Çih/Çihe sözcüğü Moğolcada kulak anlamına[2], da gelir. Buryatçada Sehe de işitmek anlamı taşır. Ayrıca Moğolcada Çiki/Ciki/Cike/Cehe/Sehe ve Tunguzcada Tiki/Çiki sözcükleri bir şeyin içine girmek ve bir şeyin içini doldurmak manasına gelirler.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 139)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("chih") (İngilizce)

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca

Çikä

Çıvı

[Azəricə: **Çıvı**]

Çıvı – Altay ve Türk halk inanışında Savaş Cini. **Çığı** veya **Çiği** de denir. Geceleri birbirlerine ok attıkları söylenir. Bu nedenle bu varlıkların bulunduğu bilinen yerlerde dışarıya çıkmaya korkulur ve mecbur kalınıp çıkıldığında da temkinli davranılır. Divan-ı Lügat-it Türk de şöyle yazmaktadır:

> *"Çıvı cinlerden bir bölüktür. Türkler şuna inanırdı ki, iki bölük birbiriyle çarpıştığı zaman bu iki bölüğün vilâyetlerinde oturan cinler dâhi kendi vilâyetlerinin halkını kollamak için çarpışırlar. Cinlerden hangi taraf yenerse onlardan yana çıktığı vilâyet halkı da yener. Geceleyin bu cinlerden hangisi kaçarsa onların bulunduğu vilâyetin hakanı da kaçar. Türk askerleri geceleyin cinlerin attıkları oktan korunmak için çadırlarında saklanırlar. Bu, Türkler arasında yaygındır, görenektir."*[1]

Etimoloji

(Çıv/Çiv) kökünden türemiştir. Hızlı gitmek, çarpıp yön değiştirmek, kaymak, akmak demektir. Çivi kelimesi ile de alâkalı görünmektedir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Alıntılar

- [1]↑ Divanü Lûgat-it-Türk de Şamanizme Ait Kelimeler, Abdülkadir İnan

Çolpan

[Azəricə: **Çulpan**]

Çolpan – Türk, Altay, Moğol ve Buryat mitolojilerinde Gezegenler Tanrısı. **Colman, Çolbun, Çolmun, Çulban, Çolman** ve Moğolcada **Solbon, Solbun, Sulban** olarak da bilinir.

Özellikleri

Gezegenleri yönetir ve birbirleriyle çarpışmadan hareket etmelerini sağlar. Adı gökyüzündeki en parlak gezegenlerden birine verilmiştir (Venüs). Türklerde Dişil olarak algılanmıştır. Esege Han'ın oğludur. Bir kelime benzerliği nedeniyle yanlış olarak "Çoban Yıldızı" dendiği de olur. Bir başka görüşe göre de Çobanların bu yıldızı yön bulmakta kullandığı ve bu nedenle de Çolpan'ın aynı zamanda bir Çoban Tanrısı olduğudur. Çoban kılığında dağlarda gezdiği söylenir.

Tançulpan

[Azəricə: **Dançulpan**]

Tançulpan Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Orman Tanrıçası. Çolpan ile alâkalı bir ruhtur. Orman Tanrısının kızı veya torunu olarak bilinir. Omzuna yeşil şal örter. Rüzgârdan daha hafif bir elbisesi vardır ve tüm vücûdu görünür. Başında çiçeklerden bir çelenk vardır. Neşeli bir genç kızdır. Şafak sökerken gezer ve Çolpan ile de akrabadır. Macarların şafak Tanrıçası Hajnal Anyácska'yı akla getirmektedir. Sözcük, Tan ve Çulpan kelimelerinin bileşik halidir. Türkçede Venüs gezegenine yaygın olarak "Tan Çulpanı (Tan Çolpanı)" denmektedir, dolayısıyla bu Tanrıça aslında Moğollarda erkek olan Çolpanın, Türk kültüründe dişil olarak algılanmasının bir sonucudur.

Etimoloji

(Çol/Çul/Sol/Sul) kökünden türemiştir. Eski Moğolca Solbun (gök cismi) sözcüğü ile bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi **(İngilizce)**
- The Gods of Turks **(İngilizce)**

Çolpaň

Çor

[Azəricə: **Çor**]

Çor – Türk, Altay ve Moğol halk kültüründe Cin demektir. **Çer, Çur, Şor, Şar, Çora, Çura** şeklinde de ifâde edilir. Moğolcada **Çotgor, Çutgur, Çutkur, Çetger, Çetker, Çidkür, Südkür, Sötkör** olarak söylenir. Gözle görülemeyen, ateşten yaratılmış varlık.

Kökeni

Anadolu'da cin çarpmış ve ruhsal hastalıklı anlamında Çorlu[1] tabiri kullanılır. İyicil veya kötücül olanları mevcuttur.

Heryerde bulunabilirler fakat göze görünmezler. Koruyucu ruh değildirler. Başıboşturlar fakat bir yere bağlı olabilirler. Ağaç altı, karanlık kuytular, örenler, yıkık evler, su kıyıları, köprü altları gibi doğanın sınırı olan yerlerde yaşamaları onların tılsımlı ve karanlık güçlerle olan ilgisini daha ilk başta ortaya koyar. Demirden korkarlar. Besmele çekmek onları uzaklaştırır. (Besmele'den çekinmeleri İslam'ın etkisiyle gelmiş bir unsurdur.) Cinlerin başlarındaki kalpak veya papak ele geçirildiğinde o cin ölür. Ölmeden önce de görünmezliğini yitirir. Çünkü görünmezliği sağlayan başındaki kalpaktır. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, masal ve destanlarda sihirli börkünü giyerek görünmez olan kahramanlar vardır. Bu başlıkların cinlerden ele geçirilmiş olması olasılığı yüksektir. Yılan ve kuş görünümünde olanları vardır. Kılıktan kılığa girebilirler.

TSS

Çor vurması, çor çarpması, çor değmesi[2] gibi deyimler cinlere bağlı hastalıkları ifâde eder. En çok da ağız eğilmesi, kısmi felç veya us kaybı bu olayla bağlantılandırılır. Çor bazen de ruhsal hastalık anlamına gelir. Bıçura denen bir türü evlerde ve bodrumlarda yaşar. Kadın kılığına girer. Kırmızı giysili olarak betimlenirler. Arçura adı verilen başka bir türü ise ormanlarda gezer. Çötrög Moğolca da şeytan demektir. Oyun oynamayı sever. Onun oyun isteğini kabul eden olursa öldürene kadar gıdıklar.

Yakut dilinde, kötü ruh anlamına gelen "Çuğort" sözcüğü bulunur. Araştırmalara göre, Türk dillerindeki "Çor" sözcüğü (ve onun başka bir söyleyiş biçimi olan "Çer"), Rus dilindeki "Çert" sözcüğüyle de kıyaslanmaktadır. Rusça "Çert", "cehennemde yaşayan, kötü güçleri temsil eden doğaüstü varlık, Şeytan ve İblis" anlamına gelir. Belarusça'da kullanılan "Çort" kelimesi de yine aynı manayı içerir.[3]

1. **Akçora (Akçor):** İyi ruh. İyicil cin.
2. **Karaçora (Karaçor):** Kötü ruh. Kötücül cin.

    a. **Bıçura:** Kiler Cini.
    b. **Arçura:** Orman Cini.

Dengeyi bozan, bedensel ve ruhsal hastalıklar getiren kötülük ruhlarıdır. Bazı Çor'lar ölmüş insanların, yeraltı âleminin yolunu bulamamış olan Süne-ruhlarıdır. Bu takdirde bir şamanın bu

ruhu tekrar yola getirmesi gerekir. Diğer kötülük ruhları tekrar canlandırma çemberinin dışında dururlar ve sonsuza dek doğada dolaşırlar. Şamanlar bu ruhları etkileyip iyi bir yardımcı ruh hâline getirebilirler.

Çorabaş *[Azəricə: **Çorabaş**]*

Çorabaş – Türk ve Altay halk inancında, doksan koyun derisinden kürkü ve seksen koyun derisinden börkü (başlığı) olduğuna inanılan cindir.

Çertegri *[Azəricə: **Çərtəgri**]*

Çertegri – Türk ve Altay halk inancında yaklaşık olarak şeytan kavramını karşılar. Çorların en tehlikeli ve en kötüleridir. İnsanlara geri dönüşü olmayan zararlar verebilirler. Korkunç ve güçlü yetenekleri vardır.

Çolboday Hanım *[Azəricə: **Çolboday Xanım**]*

Çolboday – *Ayartıcı Tanrıça.* **Vot Çolboday** (Vot: Ot / Od; ateş) olarak anılır. Abasılardan bir grubun başında yer alır. Sogotoh Han'ı kandırarak onunla birlikte olduğu ve ondan bir çocuğu doğduğu söylenir. *(Çol)* kökü yarım olma (yâni yeraltına aitlik) bildirir. Bu kök Çor kökü ile yakından alâkalıdır. Hattâ kimilerine göre aynı köktür. Moğolcada Şula ayırmak, bölmek, Çile sakatlık demektir.

Çoraman [Azəricə: **Çoraman**]

TSS

Çoraman (Çuraman) – Cinlerle uğraşan kişilere denir. **Çoramun** veya **Şoramun** olarak da ifâde edilir. Cin çıkarıcı. Cinci hoca. Öte dünyaya ait varlıkların yarım, eksik, tek azalı olmaları nedeniyle onlarla uğraşan bu tür kişilerin de, zihnen ve/veya bedenen yarım oldukları veya ileride olabilecekleri inancı yaygındır. Bu anlayış çarpılmak, çarpık, çarpılmış gibi sözcüklerle ifâde olunur. Bu varlıklarla uğraşmak tehlikelidir.

Etimoloji

(Çor/Şor) kökünden türemiştir. Hastalık ve gözle görülmeme anlamı taşır. Değişik lehçe ve şivelerde farklı okunuşları mevcuttur. Arapça Şer ile bir bağlantısı yoktur. Sadece bir benzerliktir. Moğolcada Çötrög, şeytan demektir. Yine Moğolca Şor sözcüğü şiş anlamına gelir[4] ve boynuzu çağrıştırır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 143)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 139)
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 143/144)
4. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("shor") (İngilizce)

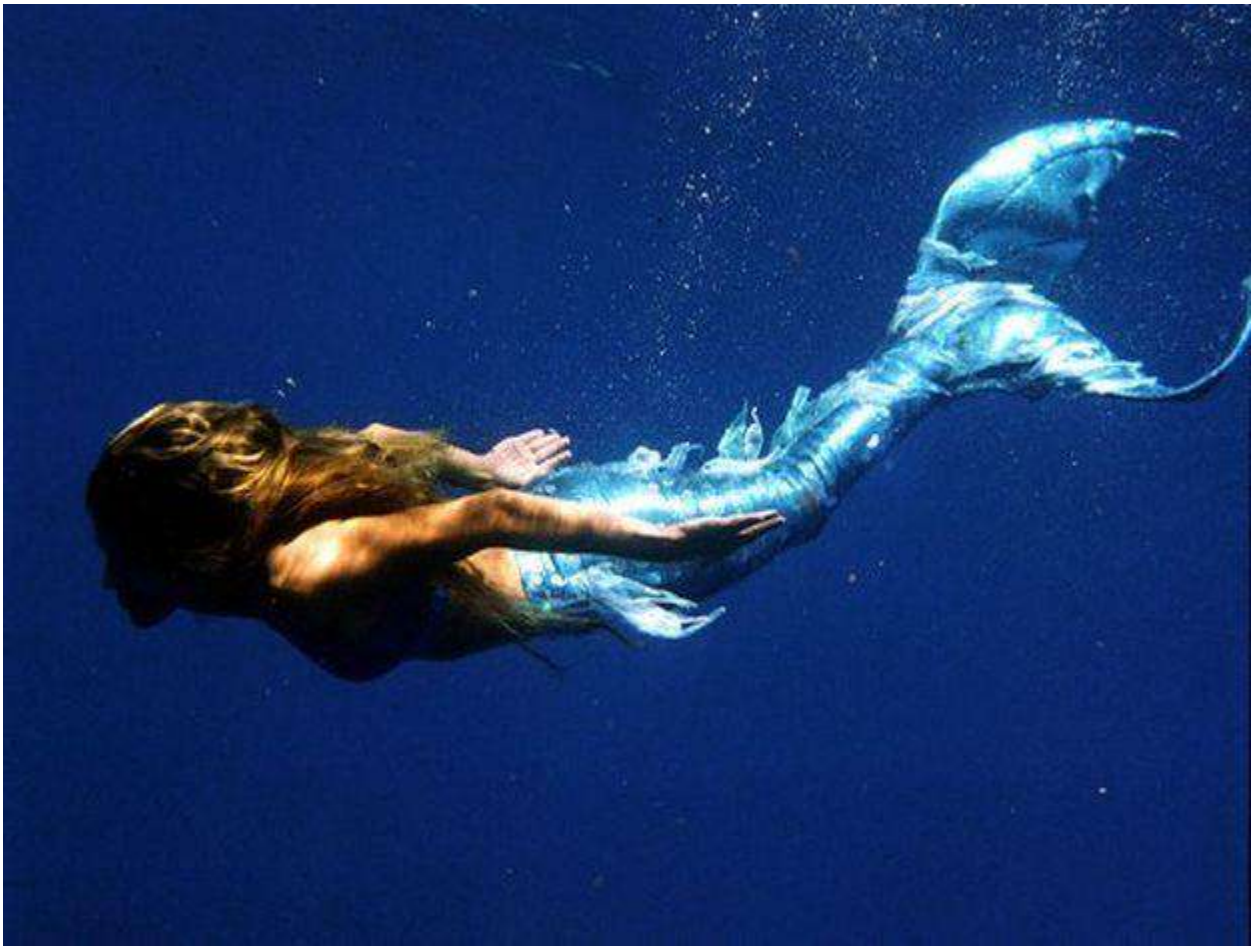
Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca
- Çorum İlinin Adı
- Çorum Adının Menşei



Çor

D



DENİZ KIZI

Dağ Han

[Azəricə: **Dağ Xan**]

Dağ Han – Türk ve Altay mitolojisinde Dağ Kağanı. **Tav (Tağ, Tak, Dak) Han** olarak da söylenir.

Mitolojideki Yeri ve Önemi

Oğuz Kağan'ın ilk eşinden olan oğullarından biridir. Türk Devleti'nin ululuğunu ve büyüklüğünü simgeler. Bazı dağlar Türklerce kutsal kabul edilir. Altay Dağı, Tanrı Dağı vs. Ayrıca mitolojik dağ motifleri mevcuttur. *Demir Dağ, Bakır Dağ, Buz Dağ, Kil Dağ, Or Dağ, Kuz Dağ, Kur Dağ, Ak Dağ* gibi… Ongunu Uçkuş'dur. Mitolojik dağların en önemli üç tanesi şu şekildedir.

1. **Altındağ:** Gökyüzündedir. Dokuz rüzgârın kesiştiği yerde başlar.
2. **Demirdağ:** Yeryüzündedir. Dokuz ırmağın kavuştuğu yerdedir.
3. **Bakırdağ:** Yeraltındadır. Dokuz yeraltı denizinin birleştiği yerdedir.

Etimoloji

(Dağ/Tağ/Tav) kökünden türemiştir. Büyük bir yükselti oluşturan toprak ve/veya kaya kitlesi. Kelime kökünde yükseklik anlamı bulunur. Moğolcada Dah/Dağah saözcüğü dayanıklılık demektir. Eski Türkçe Daga, Moğolca ve Tunguzca Dağa sözcükleri yakınlaşmak anlamı taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Temaları

Ayrıca bakınız

- **Oğuz Han**
- Deniz Han
- Gün Han
- Yıldız Han
- Gök Han
- Ay Han



Dağ Ḫan

Dağ İyesi

[Azəricə: **Dağ İyesi**]

Dağ İyesi – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde dağın koruyucu ruhudur. Değişik Türk dillerinde **Tav (Tağ, Tak, Dak) İyesi** ve Moğolcada **Uğul (Ula) Ezen** olarak bilinir.

Özellikleri

Her dağ için farklı bir İye vardır. Türklerde kutsal dağların Dünya'nın merkezinde olduğu kabul edilir. Ortadoğu mitolojilerinin etkisiyle yerleşen Kaf Dağları da yine Dünyanın merkezi olarak ele alınır. Kaf Dağları büyük olasılıkla Kafkas Dağlarıyla bağlantılıdır. Ancak Türklerdeki en kutsal dağ Altay'dır. "Altay iyesi" (Altay Ezi, Altay Eyezi) en önemli dağ ruhlarından birisidir. Komşu kavimlerin diğer bir kutsal dağı da Ural'dır. Özellikle Macar ve Ugor kökenli kavimler için Ural Dağları öne çıkar. Dağ ruhu birinin adını söylediğinde dönüp bakmamak gerekir. Aksi takdirde o insanı alır götürür veya canını alır. Bir görüşe göre dağlar canlıdırlar. Yıldan yıla büyürler. Yer değiştirebilirler. Hattâ kendi aralarında vuruşabilirler. Sarı saçlı bir kız görünümüne bürünebilir. Müziği çok sever. Kaya İyesi olarak da adlandırılır. Uçurumluk dağlara ise Yar adı verilir.

1. **Kaya (Kayah, Hayah, Heyeh) İyesi:** Kayalık bölgelerin koruyucu ruhu.
2. **Yara (Yar, Yarah, Carah, Yere) İyesi:** Uçurumların koruyucu ruhu.

Dağların daha küçük olanlarının koruyucu ruhları ise Tepe İyeleridir. Dağların insan biçimli veya insansı vasıflarla düşünülmesi Türklerde her zaman bir biçimde kendisini gösterir. Örneğin modern müzüik yaklaşımları içerisinde tartışılmaz bir yere sâhip olan Barış Manço'nun Dağlar Dağlar adlı yapıtında "Dağlar Dağlar! Kurban olam yol ver geçem, / Sevdiğimi son bir olsun yakından görem." diye seslenilmektedir. Dağ iyeleri bazen ördek bazen kaz şeklinde uçar ve göllerde yüzerler, onlar öldürülürse dağlar sahipsiz kalır ve günden güne çöker. Köroğlu da dağlara şöyle seslenir:

Yüce yüce tepesinden yol aşan
Gitmez oldu gönlümüzden endişen
Mürrüvetsiz beyden yeğdir dört köşen
Arkam sensin, kalam sensin dağlar hey[1]

Tayga iyesi

[Azəricə: **Tayqa İyesi**]

Tayga İyesi – Altaylara özgü bir bitki örtüsü ve ova türü olan Tayga'nın koruyucu ruhudur. Dağ iyesi ile bağlantılı ve benzer bir varlıktır. Tayga, kuzey yarımküreye özgü bir bitki örtüsüdür; yayılmış yer, dışarıda bulunan alan anlamı vardır. Dağ sözcüğü ile de bağlantılı olduğu da söylenir. Yakut dilinde ormanlık arazi demektir.

Dağ Hanları

[Azəricə: **Dağ Xanları**]

Türk söylencelerinde adı geçen ve dağlarda yaşayan efsânevi hanlar şu şekildedir:

Kil Han

*[Azəricə: **Gil Xan**]*

Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel hakandır. **Gil Han** olarak da söylenir. Kildağ'da yaşar. Kendisine dağın etrafını çeviren balçıktan dolayı ulaşılamaz. Balçık sözcüğü ile yaklaşık aynı anlamlar taşır.

Kur Han *[Azəricə:* ***Qur Xan****]*

Kurdağ'da yaşayan bir hakan olduğu söylenir. **Kürhan, Gurhan** veya **Gürhan** olarak da tanınır. Oğuz Kağan'ın amcasıdır. Sümerlerde yer altı tanrısının adı Kür olarak geçer ve onun koruduğu ırmağın adı da Kur'dur. Yer altı dünyasına da bu ad verilir. Kür/Kur/Gur sözcüğü; güç, kuvvet, dayanıklılık, bağımsızlık anlamlarına gelir.

Kuz Han *[Azəricə:* ***Quz Xan****]*

Türk ve Altay mitolojisinde Kuzdağ'da yaşayan efsânevi hakandır. **Küz Han** veya **Guz Han** olarak da bilinir. Yaşadığı dağa varmak isteyenler soğuktan ve rüzgârdan dolayı ulaşamazlar. Kuz/Guz kelimesi; soğuk, kuytu, karanlık demektir. Kuzey kelimesiyle aynı kökten gelir.

Buz Han *[Azəricə:* ***Buz Xan****]*

Musdağ (Buzdağ)'da yaşayan bir hakandır. **Bus Han, Mus Han, Büs Han** veya **Müs Han** olarak da söylenir. Moğollar **Mös Kan** derler. Buzullar nedeniyle kendisine ulaşılamaz.

Or Han *[Azəricə:* ***Or Xan****]*

Ordağ'da yaşayan hakandır. Soğuktan ve rüzgârdan dolayı ulaşılamaz. **Ur Han** olarak da söylenir. Oğuz Han'ın amcasıdır. Ordu (Ordo) şeklinde askeri örgütlenmeyi ilk gerçekleştiren kişi olarak kabul edilir. Or sözcüğü güç, kuvvet, ordu, yıkılmazlık anlamlarına gelir. Ordu (askeriye), orda (halk) bu kökten türemiş sözlerdir. Yerleşmek, mevki, makam anlamları vardır. Yücelik ifâde eder.

TSS

Taş Han *[Azəricə:* ***Daş Xan****]*

Türk ve Altay mitolojisinde **Daş Han** olarak da anılan ve Taşdağ'da yaşayan bir hakan. Kayalık bölgeler kendisini korur.

Etimoloji

(Dağ/Tağ/Tav) kökü. Büyük bir yükselti oluşturan toprak ve/veya kaya kitlesi. Yayılmak, genişlemek anlamı içerir.

Ayrıca bakınız

- Dağ Han

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Köroğlu, Bütün Şiirler (http://www.kitapyurdu.com/kitap/31024)

Dış bağlantılar

- Mitolojik Varlıklar, Çulpan Zaripova (Taw İyäse)



Dağ İyesi

Damga

[Azəricə: **Damğa**]

Damga (*Eski Türkçe;* **Tamga**) – bir şeyin üzerine bir işâret basmaya yarayan alet, mühür demektir. Ayrıca herhangi bir şeyin üzerine bu aletle bırakılmış olan işâret, iz anlamına da gelir.

Eski Türkçede "Tamga" olarak söylenirken, günümüz Türkçesinde "Damga" biçimiyle yer alır. Ayrıca; Azerice ***Damğa***, Tatarca ***Tamga***, Başkurtça, Özbekçe, Kırgızca ve Uygurca da ise ***Tamğa*** olarak söylenir. Türkmenler ise (ğ-m değişmesiyle) "**Tağma**" biçiminde ifâde ederler. Hattâ Rusça'ya dâhi Tamga biçimiyle geçmiştir.[1]

Tarihte Tamgalar

Tamga (Göktürkçe: 𐱅𐰆𐰢𐰃 *"Tamga"*) Türklerin çeşitli boylarının çeşitli amaçlarla oluşturup kullandıkları simgelerdir. Tarihsel kökeni çok eskilere dayanan tamgalar (*damgalar*) bir iletişim gereksinimi olarak türemiştir. Bu sebeple hayvan, eşya ve hattâ silahların damgalanması gibi harmanda elde edilmiş olan hububat da damgalanırdı. Erken Türkler, Kuzey Avrasya kıtasında yaygın olarak yaşamışlar, geçimlerini çobanlık ve avcılıkla sağlamaya başlamışlardı. Yazın yaylakta, kışın kışlakta yarı göçebe hayat sürdürmüşlerdi. Mevsim göçleri sırasında, sürülerin birbirlerine karışmaması için her boy, sürülerine kendi tamgasını vuruyordu.

TSS

Harzemşahlar çağında yazılmış olan Mukaddimetü'l-Edeb'de "*Mühür bastı, bugdayga*" şeklinde bir cümle görülmektedir. Daha sonraki çağlara ait olan Moğolca karşılığında ise yarı Türkçe yarı Moğolca olarak "*Tamga daruba bugdayda*" denmektedir.

Oğuz Boyları Tamgaları

Aileler (*oguşlar*) birleşerek urug (*oymak*)ları, uruglar birleşerek boyları, boylar birleşerek bodunları, bodunlar da birleşerek elleri (*illeri*) oluşturur. Bu kelimenin baş harfi "*i*" ile "*e*" karışımı bir sesle okunmaktadır. Bozkırda en yüksek siyasal örgütlenme biçimi eldir. Bodun yöneticisine *han*, el yöneticisine *kağan* denilmektedir. Kayığ, Afşar, Bayat, Yazgır dört Oğuz boyları Reşideddin Fazlullah'a göre Bozoq boy (*sağ kolu*) birliğine, diğer on ikiside Üčoq boy (*sol kolu*) birliğine uygundur. Câmi'üt-Tevarih adlı kitabında iki grubun her biri oniki boyların Ordu'nun sağ ve sol kolundan oluştuğu aktarılmıştır.[2] Kaşgarlı Mahmud'a göre Divanü Lügati't-Türk'teki yirmi iki Oğuz bölüğünün tamga[3]ları:[4] Kaşgarlı bu tamgaların davarlara, yılkı[5]lara vurulduğunu söyler.

Oğuz Boylarının Simgeleri

Damga-sembol (*ongun*) olarak sıkça kullanılan kartal, kudret ve kuvvetin temsilcisidir. Göksel hâkimiyeti, yükseklerde uçabildiği için yaratıcı'ya yakın oluşu ve insanlar arasında olan hadiseleri yaratıcı'ya haber verdiğine inanılması dolayısıyla kutsal sayılmıştır.

Ongunlar

[Azəricə: **Onqonlar**]

Eski Oğuzca'da "Ongun" kelimesi "*Totem*" anlamındadır. L. Rásonyi'de Ongun'un Türkçe bir kelime olduğunu, Abdülkadir İnan, ise bu kelimenin moğolca kökenli olduğunu ifâde eder. Bahaeddin Ögel'de, aslında Ongun sözü Moğolcadır. Bunun Türkçesi "*Töz*"dür. Töz türkçede "*kök-menşe*" anlamına geldiğini söyler. Oğuz destanlarına göre, her boyun bir kuş sembolü vardır. Bu kuşlar da genel olarak yırtıcı kuşlardan seçilmiştir. Moğol tarihçisi Reşideddin Fazlullah, bu kuşlara Ongon deyimini kullanmış ve bu suretle deyim günümüze kadar ulaşmıştır.

Ayrıca Bakınız

- Oğuzlar
- Tuğra

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dil Kurumu,Türk Lehçeleri Sözlüğü, "Damga"
2. ^ Rašīd ad-Dīn Fadl-Allah, Ğāmi 'al-Tawārīc, ed. Bahman Karimi, Teheran (1959).
3. ^ TDK *Divanü Lugati't-Türk Veri Tabanı*
4. ^ Divânü Lugâti't-Türk, Kâşgarlı Mahmûd, Sayfa 354, Kabalcı Yayınevi.
5. ^ At, eşek gibi tek tırnaklı hayvan sürüsü.TDK *BüyükTürkçe Sözlük*



Damqa

Darhan

[Azəricə: **Darxan**]

Darhan – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde karı koca Metal Tanrıları. Sosyal bir statüyü ve bir meseği ifâde eden Tarkan kavramı ile yakından alâkalıdır.

Darhan Han

[Azəricə: **Darxan Xan**]

Darhan Han – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Metal Tanrısı. **Dargan Han** veya **Dargah Han** olarak da bilinir. Metal ocaklarını, metal işliklerini, metal ustalarını korur. Elinde bir çekiç ve önünde bir örs ile betimlenir. Aynı zamanda Ateş Tanrısı olarak da görülür. Çünkü metal ve demir işçiliği ateşten ayrılamaz ve ateş bu zanaatın bir parçasıdır. Kısa boyludur.[1] Kendisine saygısızlık yapıldığında çok kızar ve her tarafı yakar. Demir (geniş anlamda metal) yeryüzündeki hemen her toplumda gücün ve kahramanlığın simgesi olarak görülmüştür ve askeri madalyalar ile müsabakalarda verilen madalyalar bunun en güzel örneğidir. Metallerin dayanıklılığı ve ateşte dövülerek şekillendirilmeleri bu durumun en önemli nedenidir. Eşinin adı da kendisiyle aynı olup Darhan Hanım olarak bilinir.

Darhan Hanım

[Azəricə: **Darxan Xanım**]

Darhan Hanım – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Metal Tanrıçası. Darhan Han ile aynı ismi taşır. Demirciliğe ait bir Tanrıçanın bulunması, bu mesleğin sadece erkeklerin tekelinde olmadığını, kadınların da yapabileceğini gösterir. Bazı Türk topluluklarında Bitki Tanrıçası olarak da görünür.

TSS

Etimoloji

(Tar/Dar) kökünden türemiştir. Demirci ustası demektir. Tarkan sözcüğü ile aynı kökten ngelir. Tarkanlar Türk ve Moğol kültüründe saygın bir mesleğe sahiptirler. Ayrıca, Tur sözü Tar şekline de dönüşmüştür (Tarkhan, Turkhan) yâni Türk hanı demek olmaktadır. Tarkan ve Türkan isimleri bu sözden türemiştir.[2]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 15)
2. ^ Doç. Dr. Haluk Berkmen, Sümer Dili, Astroset - Kadim Bilgelik

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi **(İngilizce)**
- Aal Luuk Mas (Aan Darhan Hotun)
- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Aan Darhan Hotun)
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Aan Darhan Toyon)

Ayrıca bakınız

- Tarkan

Darɲan

Dayıkın

[Azəricə: **Dayıxın**]

Dayıkın Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Bebek Tanrıçası. **Tayıkın** olarak da söylenir. Çocuğun uykusunda gülmesi, Dayıkın'ın onunla oynadığını gösterir. Çocukları korur. Yeni yürümeye hazırlanan çocukların Day Durması da bu Tanrıça ile ilgilidir. Atların yavrularına Tay denmesi ile de bağlantılıdır.

Etimoloji

(Day/Yay/Zay) kökünden türemiştir. Yaratmak anlamı içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dayıḳın

TSS

Dayın Han

[Azəricə: **Dayın Xan**]

Dayın Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Savaş Tanrısı. Zayın Han da denir. Savaşçıların koruyucusudur. Askerler savaşlardan önce kendisinden yardım dilerler.

Etimoloji

(Day/Tay/Yay/Yağ) kökünden türemiştir. Dayın/Dayn sözcüğü Moğolcada savaş demektir. Tuvaca ve Mançucada yine Dayın kelimesi savaş mânâsı taşır. Türkçe Yavu/Yağı (düşman), Yağma (saldırı, hücum) sözcükleriyle de bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Dayın Ĵan

Dede Korkut Öyküleri

[Azəricə: **Dədə Qorqud Hekayələri**]



Dede Korkut Öyküleri (Dede Korkut Hikâyeleri, Dede Korkut Masalları, Dede Korkut Kitabı; kendi adıyla *Kitāb-ı Dedem Korkud Alā Lisān-ı Tāife-i Oğuz Han*) – OğuzTürklerinin en bilinen epik destanlarındandır. 15. Ve 16. Yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyeler târih boyunca dilden dile, anlatıcıdan anlatıcıya aktarılan bir sözlü gelenek ürünüdür.

Eser

Dede Korkut Kitabı, destansı Oğuz hikâyelerinin bir toplamasıdır. Çok önce teşekkül eden ve asırlarca Türklerin arasında yaşayıp gelişen bu destanlar nihayet 15. Asrın sonları ile 16. Asrın başlarında yazıya geçirilmiştir.[1] Eserde nazım ve nesir bir arada verilmiştir. Kıpçakların ve Hristiyanların OğuzTürkleriyle yaptığı mücadeleler Dede Korkut Kitabı'ndaki bazı kısımların ortaya çıkmasına sebep olmuş olabilir.

Nüshalar

Yüz temel eser içinde yer alan Dede Korkut Kitabı'nın biri Dresden'de, öbürü Vatikan'da olmak üzere iki yazması vardır. Dresden nüshası 12, Vatikan nüshası6hikâyeyi içine almaktadır.[1]

Dede Korkut

Dede Korkut destanların ilk anlatıcısıdır. Hikâyelerinde veli bir kişi olarak ortaya çıkar. Oğuzlar önemli meseleleri ona danışırlar. Keramet sahibi olduğuna inanılır. Gelecekten haberler verdiği söylenir. Ozan ve kamdır. Oğuzname'de, Dede Korkut'un 295 yıl yaşadığı ve İslam dini peygamberi Hz. Muhammed'e elçi olarak gönderildiği anlatılmaktadır. Oğuz Han'a vezirlik yapmış olduğu da bilinir.

Dede Korkut, Kopuz çalıp, hikmetli sözler söyler. Kopuzuna da kendine duyulduğu gibi saygı duyulur. Bazı rivâyetlerde ise İshak peygamberin soyundan olduğu söylenir. 9 ila 11. Yüzyıllarda Türkistan'ın Aral Gölü bölgesinde Seyhun nehrinin Aral Gölü'ne döküldüğü yerde doğduğu, Ürgeç Dede adında bir oğlu olduğu ve bu bölgelerde hüküm süren Türk hakanlarına danışmanlık yaptığı destanlarından anlaşılmaktadır. 570-632 yılları arasında (Hz. Muhammed zamanında) yaşadığı da rivâyet edilir. Dede Korkut Kitabı'nda bir hikâye bittikten sonra çıkar bir destan söyler ve dua eder.

Hikâyelerde Yer Alan Eski Türk Gelenekleri

Hikâyelerin hepsinin bir toyla (eğlenceyle) başlaması eski bir Türk geleneğinin göstergesidir. Çocuklara ad verilirken yaptıkları işin gözetilmesi de eski bir Türk geleneği olarak kabul edilmelidir. Örneğin Boğaç Han, ismini boğayı öldürmesiyle almıştır. Toy etme; Oğuzlar mühim konularda karar vermek için toplantı yaparlardı. "Kudretli Oğuz beylerini hep çağırdılar evlerine getirdiler. Ağır misafirlik eylediler."

Bazı Karakterler

Kitapta geçen bazı karakterler şu şekildedir. Daha önemli görülenlere sözlük maddeleri arasında yer verilmiştir.

Kazan Han: Oğuz elinin Salur boyundandır. Oğuz yiğitlerinin başında beylerbeyi Kazan Han durur. Bayındır Han'dan sonra Oğuz beyleri Kazan hanı kendilerine başkan, hükümdar, hem de arka, sığınacak sayarlar. Kazan Han'ın mertliği, kahramanlığı, devlet başkanı, komutan olarak tedbirliliği Oğuz iline huzur, saadet getirir. Kazan Han annesine büyük saygılı bir oğul, hanımını kalpten seven koca, oğlunun bir yiğit olarak yetişmesine çalışan, onun kahramanlığı ile iftihar eden babadır. Düşmana eğilmeyen, en zor anlarda bile kendini, halkını, sındırmayan Kazan Han, Oğuz yiğitlerinin en olumlu özelliklerinin taşıyıcısı olarak anlatılır.

Basat: Dede Korkut Kitabı'nda geçen bir karakterdir. Burada Tepegöz'ü öldüren kahramandır. İsminin manası Eski Türkçede akranlarından üstün anlamına gelir. Basat, Dede Korkut'un eldeki on iki hikâyesinden birinde ana karakterken birinde de sadece adı geçer. Hikâyelere göre Aruz Koca'nın küçük oğludur. Çocukken ormanda yapılan bir av sırasında kaybedilmiş ve aslanlar tarafından yetiştirilmiştir. Bu yüzden diğer Oğuz beylerinin aksine Oğuz toplumuna karşı mesafeli durur. Diğer beyler arasındaki dayanışma ruhu Basat'ta yoktur, bir yabani gibi tek başına savaşır. Basat'ın ağabeyi Kıyan Selçuk, Tepegöz tarafından öldürülür. Babası Aruz Koca Tepegöz'ün elinde perişan olur. Diğer şanlı Oğuz beyleri de Tepegöz elinde teker teker mahvolur. Sonunda ağabeyinin intikamını almak isteyen Basat, tek başına Tepegöz'ün peşine düşer ve önce onu kör edip sonra başını keser. Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâye, Homeros'un Odysseia'da anlattığı kiklop öyküsüne benzerlikler içermektedir. Oğuzlar arasındaki iç savaşın anlatıldığı bir başka Dede Korkut hikâyesinde ise Basat'ın adı bir yerde geçer. Aruz Koca tarafından yaralanan Bamsı Beyrek, Basat'ın gelip de evini ocağını yağmalamasından korkmaktadır.

Karaca Çoban: "Dede Korkut" Destanına Oğuz toplumunun yüksek tabakasına mensup kahramanların yanı sıra, halk tabakasının mert adamları da katılırlar. Böyle kahramanlardan biri de Karaca çobandır. Karaca çoban kendi mertliği, cesurluğu, sadakati ile beylerden geri kalmaz. Oğuz iline düşmanlar saldırdığı zaman Karaca çoban yurdunu savunur, düşmanın zorbalığından korkmaz, onların önerdiği malı reddeder.

Salcan (Sälcan, Selcan) Hatun: Selcan Hatun, Kitab-ı Dede Korkut eserinde Kanturalı'nın nişanlısıdır. "Sarı tonlu" lakabı "Selcan Hatun"un aşırı güzel olduğunu gösterir. Selcan Hatun için kullanılan "güzeller serveri", "ince tonlu" tanımlamaları da onun güzelliğine işarettir. "Selcan" eski Türk dilindeki "Sel/Sal" ve Fars dilindeki "Can" sözcüklerinin bileşimidir. Can huzuru, aydınlık sima, parlak ten anlamına gelir.

Uruz Bey: Dede Korkut boylarında oğuz yiğitlerinin en karakteristik temsilcilerinden biridir. O cesur, eğilmez bir savaşçıdır. Kazan Han'ın oğludur. Babasının uğrunda savaşıp onu esirlikten kurtarır. Annesinin onuru için tereddüt etmeden ölmeye razı olduğunu bildirir.

Hikâyeler

12 öyküden oluşur (Parantez içindekiler Vatikan nüshasındaki adlardır):

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han (Hikâyet-i Han Oğlu Boğaç Han)
2. Salur Kazan'ın Evi Yağmalanması (Hikâyet-i Salur Kazan'ın Evi Yağmalanduğudur)
3. Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek (Hikâyet-i Bamsı Beyrek)
4. Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olması (Hikâyet-i Kazan Begün Oğlu Uruz)
5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul
6. Kanlı Koca Oğlu Kanturalı
7. Kazılık Koca Oğlu Yegenek (Hikâyet-i Kazılık Koca Oğlu Yegenek Bey)
8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi
9. Begin Oğlu Emren
10. Uşun Koca Oğlu Segrek
11. Salur Kazanın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması
12. İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü (Hikâyet-i Taş Oğuz İç Oğuz'a Asi Olup)

Dirse Han Oğlu Boğaç Han

Dede Korkut Kitabı'nın bölümlerinden birini oluşturan öykü. Bayındır Han'ın sohbetine giden Dirse Han'ın Kara Otağa oturtulması ile Dirse Han'ın karşılanması sırasındaki duygu ve düşünceleri ile oğlu Boğaç Han'ın kahramanlıklarını anlatan Dede korkut hikâyesi. Bayındır Han hükmettiği halka her sene büyük şölen düzenler, yine bir sene gelecek konukların üç ayrı çadırda ağırlanmasını emreder. Bunlar Ak, Kızıl ve Kara çadırlardır. Ak çadır oğlan çocuğu olanlara, Kızıl kız çocuğu olanlar için, Kara çadır ise hiç çocuğu olmayanlar içindir. Bayındır Han çocuğu olmayanları, üremeyenleri Tanrı'nın lânetledikleri olarak görür. Dirse Han'ın ise çocuğu yoktur yanındaki 34 adamıyla geldiğinde bu davranışı hoş karşılamaz ve hanımına hesap sormaya karar verir. Hanımından hesap sorarken kendini öğüt dinlerken bulur, ama öğüdü de tutar ve büyük yemek düzenler. İnsanlara yardım eder hayır duası alır ve sonunda sağlıklı bir oğlu olur. Oğlan büyür ve Bayındır Han'ın büyük boğasıyla güreşir, kuvvetli yumruğuyla boğayı dizginler ve yener. Şan kazanır Dede Korkut'un iltifatlarına nail olur, babası tarafından da ödüllendirilir. Bunu kıskanan babasının 34 adamı fesatlık düşünürler ve babasını Boğaç Han'a karşı doldururlar. Bir av düzenlerler ve o sırada türlü oyunlarla oğlanı babasına vurdururlar. Boğaç Han mûcizevi şekilde annesinin yardımıyla kurtulur ve babasına eziyet eden, kaçıran 34 adamı yener. Halkına barış getirir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalanması

Dede Korkut hikâyeleri arasında yer alan **Salur Kazan'ın Evi Yağmalanması**, bir şölen sırasında sarhoş olan Salur Kazan ava gitmek istemesiyle başlar. Dayısının karşı çıkmasına rağmen, oğlu Uruz'u çadırını koruması için bırakıp ava gider. Salur Kazan'ın yokluğunu fırsat bilen düşmanları evini basar, ailesinden olmayan Saru Kulmaş adlı kişi çadırı savunurken, Karaçuk Çoban'ın iki kardeşi de koyunlarını savunurken ölür, karısı Burla, oğlu Uruz ve annesi tutsak edilir. Av sırasında kötü bir düş gören Salur Kazan, kardeşi Kara Göne'ye başvurur, ancak Kara Göne

karamsar sanrılarıyla Salur Kazan'ın korkusunu arttırır. Salur Kazan avı bırakıp çadırına döner, olanları görür ve ailesini aramaya başlar. Hikâyede Dede Korkut'un diğer hikâyelerinde de olduğu gibi dönemin göçebe Türk kültürünün öykünün tamamında çok belirgin olduğu görülebilir. Hikâyenin karşılaştırmalı yapısı, barışçı aile kültürü ile savaşçı toplumsal eğilimler arasındaki zıtlaşmaları gösterir. Toplum genelinde savaşçı özelliğiyle saygı gören Salur Kazan'ın savaşçılığının yansıması olan merakı ile aile içinde felakete sebep olması, toplumsal düzeyde kültürle aile düzeyinde kültürün tam anlamıyla örtüşmediğini bize göstermektedir.

Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek

Dede Korkut Kitabı'nın bölümlerinden birini oluşturan öykü. Bamsı Beyrek ve Banıçiçek beşik kertmesidir, ancak birbirlerini tanımazlar. Ayrı ayrı avlanırlarken karşılaşılar, aralarında bir anlaşmazlık yüzünden güreşe tutuşurlar, ancak ikisi de güçte denk olduğu için birbirlerine üstünlük kuramazlar. Bamsı Beyrek kendisini izleyen kırk yiğidin kendisini ayıplamaması için Banıçiçek'e yumruk atar ve kazanır. Banıçiçek ile Bamsı Beyrek'in esir düşmesi sonucunda on altı sene ayrı kalırlar. Bu sürede Banıçiçek mecbûren evlenmek zorunda kalır. Düğün günü Bamsı Beyrek gelerek Banıçiçek'i geri alır. Yıllar sonra Aruz, Bamsı Beyrek'i obasına dostça çağırır. Ancak ona pusu kurmuştur ve onu yakalatıp sağ kolunu keser. Hikâye, Türk kültüründe kadınların da erkeklerle eşit görüldüğünü göstermektedir.

Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olması

Türk kültürü hakkında önemli bir kaynak teşkil eden ve 15. Yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Hikâyeleri içerisinde yer alan hikâyelerden biridir. Kazan Bey, oğlunun henüz bir kan akıtıp, baş kesip isim sahibi olamayışına üzüldüğünü bildirir. Oğlu da babasından nasıl savaş edildiğini, kan dökülüdüğünü kendisine öğretmesini ister. Kazan Han bunun üzerine oğlunu ava çıkarır, bu sırada düşman gelir ve Kazan Han savaşmaya başlar. Oğluna sadece izlemesini söylemesine rağmen oğlan babasına fark ettirmeden savaşır. Babası, oğlunu bulamaz; evde de göremeyince düşmanla savaşılan yere gelir. Oğlunun kılıcını görünce onun esir düştüğünü anlar. Düşmanla tek başına savaşa giden Kazan Bey, yenilir. Bunun üzerine Hatun kırk kızla ve diğer Oğuz beyleriyle kâfirleri yener. Oğuzlar yurtlarına dönerler. Yedi gün yedi gece yemek yerler, oynarlar. Dede korkut dua eder ve hikâye biter.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul

Dede Korkut Kitabı'nın bölümlerinden birini oluşturan öykü. Deli Dumrul isminde bir er vardır. Deli Dumrul kuru bir çayın üstüne köprü yaptırmıştır. Geçeninden 30 akçe geçmeyeninden döve döve 40 akçe alırdı. Bir gün köprüsünün yayına bir bölük oba yerleşir. Bu obada bir yiğit ölür ve feryatlar üzerine Deli Dumrul atıyla oraya gelir. Feryatların nedenini sorar bir yiğidin öldüğünü öğrenir. Azrail'e kızar ona meydan okur. Onunla dövüşmek için Tanrıya yalvarır. Sonra evine döner. Deli Dumrul bir toy düzenler ve bu toyda Azrail gelir. Deli Dumrul kılıcını Azrail'e savurur ve 266zrail güvercin olup kaçmaya başlar. Deli Dumrul atına binip Azrail'i kovalarken Azrail birden ata gözükür, at ürker ve Deli Dumrul attan düşer. Azrail Deli Dumrul'un üzerine gelir Deli Dumrul Azrail'e yalvarmaya başlar bunun üzerine Azrail kendisine değil Tanrı'ya yalvarmasını

söyler. Deli Dumrul Tanrıya yalvarır ve Tanrı Deli Dumrul'a kendi canı yerine can bulmasını söyler. Deli Dumrul annesine ve babasına gider ama onlar canlarını vermezler. Can bulamadığı için karısına gider. Karısı da onsuz bu hayatın hiçbir önemi olmadığını söyler ve kendi canını vermeye razı olur. Deli Dumrul Tanrıya yalvarır ya ikimizin canını al ya da ikimizi de bağışla diye. Bunun üzerine Tanrı onları bağışlar, 140 yıl ömür verir ve annesinin, babasının canını alması için Azrail'e emir verir. Deli Dumrul ve eşi 140 yıl ömür sürerler. Deli Dumrul öyküsü Türk halk inancında "Aylanu" motifinin en güzel ve en yetkin olarak işlendiği yerdir.

Kanlı Koca Oğlu Kanturalı

Kanlı (Kanglı) Kocanın, Kan Turalı adlı bir oğlu vardır ve onu evlendirmek ister. Oğlu babasına nasıl bir kız istediğini anlatır. Babası; "Sen kız istemezsin, yiğit istersin," diye yanıtlar. Kan Turalı yola çıkar ve diyar diyar kız aramaya gider. Trabzon beyinin kızının tam istedikleri gibi olduğunu öğrenirler. Fakat bu kızı alabilmek için besledikleri3canavarı öldürmesi gerekmektedir. Kan Turalı ölümü göze alarak kızın bulunduğu bölgeye gider. Neden geldiğini öğrendiklerinde düşmanlar onu içeri alırlar ve soyundurup boğayı üzerine salarlar. Bu arada kız oğlanı görür ve ona âşık olur. Oğlan boğayı da öldürür. Derisini beyin önüne serip kızını ister. Bu kez aslanı meydana salarlar, aslanı da öldürür. Derisini beyin önüne serip kızı ister. Onlar da bu kez deveyi öldürdükten sonra kızı alabileceğini söylerler. Kan Turalı deveyi de öldürür ve Selcen hatunu alıp gider. Bir yerde konaklarlar, Kan Turalı uyurken düşmanlar onun üzerine yürürler. Kan Turalının annesiyle babası da onların kondukları yere gelirler. Kan Turalı ve Selcen hatun düşmanla dövüşerek yenerler. Atlarına binip babasının yanına varırlar. Bir çadır dikerler ve düğün yaparlar.

Kazılık Koca Oğlu Yegenek

Hanlar hanı Bayındır Han'ın "Kazılık Koca" adında bir veziri vardır ve akın yapmak için kendisinden izin ister. İzin verilince de dağları tepeleri aşıp Karadeniz kıyısında bulunan Düzmürd Kalesine gelir. Kalenin tekfuru "Arşın oğlu Direk" adlı bir beydir. Altmış arşın boyu vardır ve çok kuvvetlidir. Kazılık Koca kaleye gelince, çok çetin bir savaş başlar ama tekfur onu yenip esir alır. Kazılık Kocanın yiğitleri de tekfurla tek tek savaşır fakat hepsi de yenilirler. Ermen adında bir yiğit altı kez onu kurtarmaya çalışsa da başaramaz. Kazılık Koca kalede tam on altı yıl esir kalır. Onun Yeğenek adında bir de oğlu vardır ama ona babasının öldüğü söylenmiştir. Yegenek bir gün arkadaşlarıyla tartışırken babasının ölmeyip tutsak olduğunu öğrenir ve Bayındır Hanın huzuruna çıkıp babasını kurtarmak için izin ve asker ister. Bayındır Han da ona adam verir. Yegenek Oğuz yiğitleriyle birlikte Düzmürd Kalesine saldırır. En sonunda Kazılık Koca'nın oğlu Yeğenek tekfuru yener. Böylece tutsak bulunan Kazılık Koca da serbest bırakılır. Baba oğul konuştuklarında birbirlerini tanırlar. Zorlu bir mücadelenin ardından askerleri ve kaleyi ele geçirirler.

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi

En ünlü Dede Korkut hikâyelerinden birisidir. Oğuzların üstüne düşman gelir. Aruz Koca da kaçarken oğlu Basat'ı düşürür. Oğlanı bir aslan alıp besler. Çocuk zamanla büyür. Evine çağırırlar, gelir. Ama tekrar aslanın yanına gider. Bu arada bir çoban su kenarında gördüğü güzel

peri kızını çok beğenir. Dayanamaz ve onunla birlikte olur(peri kızının rızası olmadan). Peri kızı bu birleşmeden bir çocuk dünyaya getirir, fakat bu çocuk bir canavardır, bir samanlıkta büyür ve gelişir. Büyüdükçe büyür, dev kadar olur. Bu yaratığın kafasında sadece bir göz vardır ve bu yüzden tepegöz denilmiştir. Bir türlü besleyemezler, ne verseler yer ama doymaz. Dağlara çıkar, harâmi olur. Her gün onlarca insan yer. Bunun üzerine Dede Korkut'u çağırırlar ve Tepegöz'e haraçta anlaşmak isterler. Tepegöz, her gün beş yüz koyunla, bu koyunu pişirecek aşçıya razı olur. O sırada Basat, ailelerin feryatlarını duyar ve sorar. Öğrenince Tepegöz'le savaşmaya gider. Dövüşte Tepegöz'ün gözüne kızgın şişi saplayarak onu öldürür ve halkı tepegözden kurtarır. Burada çobanın peri kızına verdiği zarar sonucu oğuzların başına gelen felaketler, toplumda kadınlara iyi davranılması konusunda ders vermektedir.

Begin Oğlu Emren

Türk kültürü hakkında önemli bir kaynak teşkil eden ve 15. Yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Hikâyeleri içerisinde yer alan hikâyelerden biridir. Bayındır Han yine otağını kurdurmuş, gelen hediyeleri alır idi. Ancak, çok üzüntülüydü. Soranlara, "Hediyeler az, ben şimdi bu beylere ne vereceğim" dedi. Gürcistan haracı olan bir at, bir kılıç ve bir çomağı, Begil Beye verip, onu sınır kumandanlığına atadı. Begil bu görevi çok iyi yaptı. Bayındır Han onu onurlandırdı. Bîr gün, Begil Bey ava çıktı. Vurduğu bir geyiğin peşinden giderken, ayağı kırıldı. O halde, güç bela obasına vardı. Çok geçmeden, kırılan ayağı bütün obanın dilindeydi… Begil'in elinden bizar olan düşmanlar, bunu fırsat bilip, Begil'in obasına saldın hazırlığına giriştiler. Begil'in bundan haberi olunca, derin üzüntüye kapıldı. Babasının bu halini gören oğlu, durumu öğrenince, "Ben nasıl bir evlat olayım da, babamın yerine savaşmayayım" diyerek, babasının atına bindi, kılıcını kuşandı, yayını taktı… Kâfirler Begil Bey'in atını tanıyorlardı. Binicisinin de onun oğlu olduğunu öğrendiler. Üzerine vardılar. Oğlan kavgada yenildi. Allah'a yalvardı. Allah Cebrail'e, "Bu kuluma kırk yiğidin gücünü verdim" dedi. Bu sefer, oğlan kâfiri yerden yere vurdu. Kâfir, Begil'in dinini kabul etti. Babası oğluna, karşı kara dağdan yayla, at sürüsünden oldu. Dedem Korkut geldi, bu Oğuzname'yi söyledi. Adı "Begü Oğlu Emren olsun" dedi.

Uşun Koca Oğlu Segrek

Dede Korkut Kitabı'nın bölümlerinden birini oluşturan öykü. Uşun Koca adında bir kişi vardır ve bunun da iki oğlu vardır. Büyüğünün adı Egrek'tir ve yaman, deli dolu bir yiğittir. Bayındır Hanın sohbetine canı ne zaman istese gider. İçeri girdiğinde beyleri çiğneyip Kazan Han'ın hemen önüne oturur. Bir gün Oğuz yiğitlerinden Ters Uzanmış, kendisine kızarak oturduğu yeri hak etmediğini söyler. Egrek bu duruma üzülür ve Kazan Handan akın ister. İstediği izni alan Egrek şölenler verip eğlenir sonra da akına çıkar. Gökçe Denize kadar olan bütün memleketleri yağmalar. Daha sonra Kara Tekfurun çaşıtının (casusunun) bulunduğu Alınca Kalesine gelir. Buradaki ganimetleri toplarken, casuslar onu zindana kapatırlar. Aradan yıllar geçer, Egrekin kardeşi Segrek büyür. Bir tartışmada yiğit olmak istiyorsa ağabeyini Alınca Kalesi'nden kurtarmasını söylerler. Gerçeği öğrenen Segrek ana-babasının yanına gelir ve ağabeyini kurtarmaya gideceğini söyler. Onlar da Segreki bu kararından vazgeçirmek için onu tez zamanda evlendirirler. Gerdek gecesi durumu eşine anlatır ve yıl içinde geri gelmezse evlenmesini söyler.

Segrek ana babasının elini öpüp yola koyulur. Bunu duyan tekfur Segrekin önüne altmış asker yollar. Segrek bunları yener. Tekfur bu kez yüz asker daha gönderir. Segrek bunları da yener. Tekfur da son çare olarak Egrek ve Segreki savaştırmaya karar verir ve Egreke, göstereceği kişiyi yendiği takdirde serbest kalacağını söyler. Egreki, Segrekin konakladığı yere gönderirler. Egrek, Segrekin belindeki kopuzu görünce onun da Oğuz elinden olduğunu anlar ve kopuzu eline alıp çalmaya başlar. Çalarken ona dönmesi gerektiğini yoksa onu öldüreceklerini söyler. Böylece kardeş olduklarını anlarlar ve birbirlerine sarılırlar. Daha sonra iki kardeş düşmanla savaşıp onları yenerler ve evlerine dönerler. Davullar çalınır, ziyafetler verilir, iki kardeş birbirlerine sağdıç olurlar.

Salur Kazanın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması

Trabzon tekfuru Kazan Han'a bir şahin hediye eder ve bu şahinle ava çıkarlar. Av sırasında şahin, bir kaz sürüsünün peşinden giderken birden Toman Kalesine yönelir. Kazan Han da şahinin peşinden gider; dağlar, tepeler aşar ve sonunda gözünü uyku bürür. İleride bir kale görür ve yanındaki beylere orada uyumayı önerir. Casuslardan Kazan Han ve yanındaki beylerin uyuduğunu öğrenen düşmanlar hemen bu kaleye saldırılar ve yirmi beş yiğidi şehit ederler. Kazan Beyi de tutsak edip Toman Kalesinde bir kuyuya atarlar. Bir gün tekfurun karısı Kazan Beyi merak edip kuyunun başına gelir ve ona nasıl yaşadığını sorar. Kazan Bey de ölülerin yiyeceklerini yediğini söyler. Kadın da bunun üzerine onun oradan çıkarılmasına ve bir domuz damına hapsedilmesine vesile olur. Aradan uzun yıllar geçer ve Kazan Beyin oğlu Uruz büyüyüp bir delikanlı olur. Ama babasının esir olduğundan haberi yoktur. Gerçeği öğrenince anasına çok kızar ve babasını kurtarmak için hemen yola çıkar. Uruz ve ona yardım eden beyler pek çok düşmanı öldürürler. Bunun üzerine tekfur ve bir plan yapar ve Kazan Bey'i Uruz'un karşısına birbirleriyle savaştırmak üzere çıkarır. Durumdan habersiz olan Kazan Bey ve oğlu savaşmaya başlar ama Kazan Bey karşısındaki kişinin oğlu olduğunu anlar ve baba oğul kucaklaşıp hasret giderirler. Daha sonra hep birlikte düşmanı yenerler ve yedi gün yedi gece eğlence düzenlerler.

İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü

Dede Korkut Kitabı'nın 12 hikâyesinin 12. hikâyesi'ni anlatan öyküdür. Üçoklar ve Bozoklar bir araya geldiklerinde Kazan Han bunlara daima yağma yaptırır. Ancak birgün Kazan Han sadece Üçoklara şölen verir ve diğerlerini çağırmaz. Böylece diğer boylar Kazan'ın kendilerine düşman olduğunu düşünürler ve kendileri de Kazan Han'a düşman olurlar. Aruz, Dış Oğuz Beylerini toplayıp Kazan Han'ı düşman ilan eder. Diğer beyler de bu kararı kabul ederler. Kazan Han'a bağlı olan ve daha önce Aruz un kızını almış olan Beyrek'in de kendi taraflarına geçmesini teklif ederler. Beyrek bu isteği, Kazan Han daha önce kendisine yardım ettiği için geri çevirir. Beyrek'e kızan Aruz onun sağ kolunu keser. Diğer beyler de onun evine yürürler. Beyrek durumu adamları vasıtasıyla Kazan Beye iletir ve ondan yardım etmesini ister. Kazan Han bu haberi işitince çok üzülür ve yedi gün odasına kapanır, dışarıya çıkmaz. Kazan Han'ın kardeşi Kara Göne, Beyrek'in isteğini yerine getireceğini bunun için de kendisinden izin istediğini söyler. Kazan Han kardeşine izin verir. Böylece Üçoklar ve Bozoklar karşılaşıp savaşırlar ama birbirlerini yenemezler. En sonunda Kazan ve Aruz birbirleriyle savaşa tutuşur. Aruz göğsünden yaralanınca diğer Dış Oğuz Beyleri af dilerler. Böylece savaş sona erer.

Dış bağlantılar

- TRT arşivinden
- Dede Korkut Hikâyeleri Özeti
- Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshası

Ayrıca bakınız

- Korkut Ata

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Metin-Sözlük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1964, Önsöz

Dädä Ķorķut Öyküleri

TSS

Değirmen İyesi

[Azəricə: **Dəyirman İyesi**]

Değirmen İyesi – Türk ve Tatar mitolojilerinde değirmenin koruyucu ruhu. **Deyirmen İyesi** de denir. Değişik Türk dillerinde **Tegermen (Tiyirmen) İyesi** olarak da bilinir.

Özellikleri

Genelde saçlarına kadar apak una bulanmış, kısa boylu bir kocakarı veya ihtiyar olarak betimlenir. Kötü ruhları değirmene yaklaştırmaz, onları uzak tutar una ve ekmeğe dokundurmaz. Aynı zamanda değirmene un öğütmeye gelenleri de korur. Bu yüzden eskiden, değirmenin müşterileri öğütülen undan ona da pay bırakırlarmış. Değirmende tahıl konulan kazan boş kalmamalıdır. Çünkü kazanı boş kalan değirmeni bu İye terk eder.

Değirmen Anası, tabiri kullanıldığı da olur. İyi insanların ununu güzel öğütür ve bembeyaz yapar, kötü niyetli insanların ununu kara, kepekli öğütür. Esinti olmayan bir günde değirmenin kanatları kendi kendine çalışırsa susulur ve onun geldiğine inanıldığı için daikkatli olunur. Bazı yörelerde Değirmentaşı İyesi adında başka bir ruhun varlığına daha inanılır. Kimi lehçelerde değirmentaşının koruyucu ruhuna Suğoruna İçi denilir. Değirmenler aynı zamanda mecâzi anlamlara da sahiptirler. Dünyanın dönüşünü, tıpkı öğüttüğü tahıllar gibi zamanın yokoluşunu temsil ederler. Değirmentaşı tıpkı göğün altın kazığın etrafında döndüğü gibi bir eksen etrafında tezginir (döner).

TSS

Türk kültüründe değirmen

Değirmenler Türk halk kültüründe ortaklaşa çalışmayı, insanların biraraya gelişini sağlayan[1] somut birer araç olduğu gibi, aynı zamanda içinde gerçekleşen tekdüze dönüş ve değirmen taşının çıkardığı düzenli sesler nedeniyle mistik bir ortam oluşturmaktadır. Bu dönüş zamanın geçişini ve dünyanın dönemlerini çağrıştırmaktadır. Değirmenler yerleşim yerlerinden nispeten uzak oldukları için de, uygarlığın sınırındaki mekânlar arasında kabul edilirler. Şamanlar, büyü / urasa yaparken, demir kızdırarak yedi pınardan, yedi değirmen oluğundan aldıkları yedi suya atarlar.[2]

Tozlandırma

[Azəricə: **Tozlandırma**]

Zayıf kalan çocukların “avak” denilen bir hastalığa yakalandığına inanılır ve bu hastalığı şaman (veya hoca) “tozlandırma” yöntemi ile sağaltır (tedâvi eder). Hastanın bir yakını yedi değirmene gidip yedşer avuç un alır, değirmenlerden topladıkları unlar karıştırılır. Şaman, bu undan “avak” hastası olduğuna inanılan çocuğun vücûduna yedi hafta boyunca Çarşamba günleri sürer[3] ve çocuğa okuyup üfler. Bazı yörelerde ise cinleri (kötü ruhları) kovmak için yedi değirmenden un alınıp çocuğun vücûduna yedi kez sürülür. Unun değirmenden alınış sebebi, değirmenin cinlerin mekânı olarak düşünülmesiyle ilişkilidir.

Etimoloji

(Değ/Teğ) kökünden türemiştir. Değirmi (yuvarlak) sözünden gelir.

Kaynakça

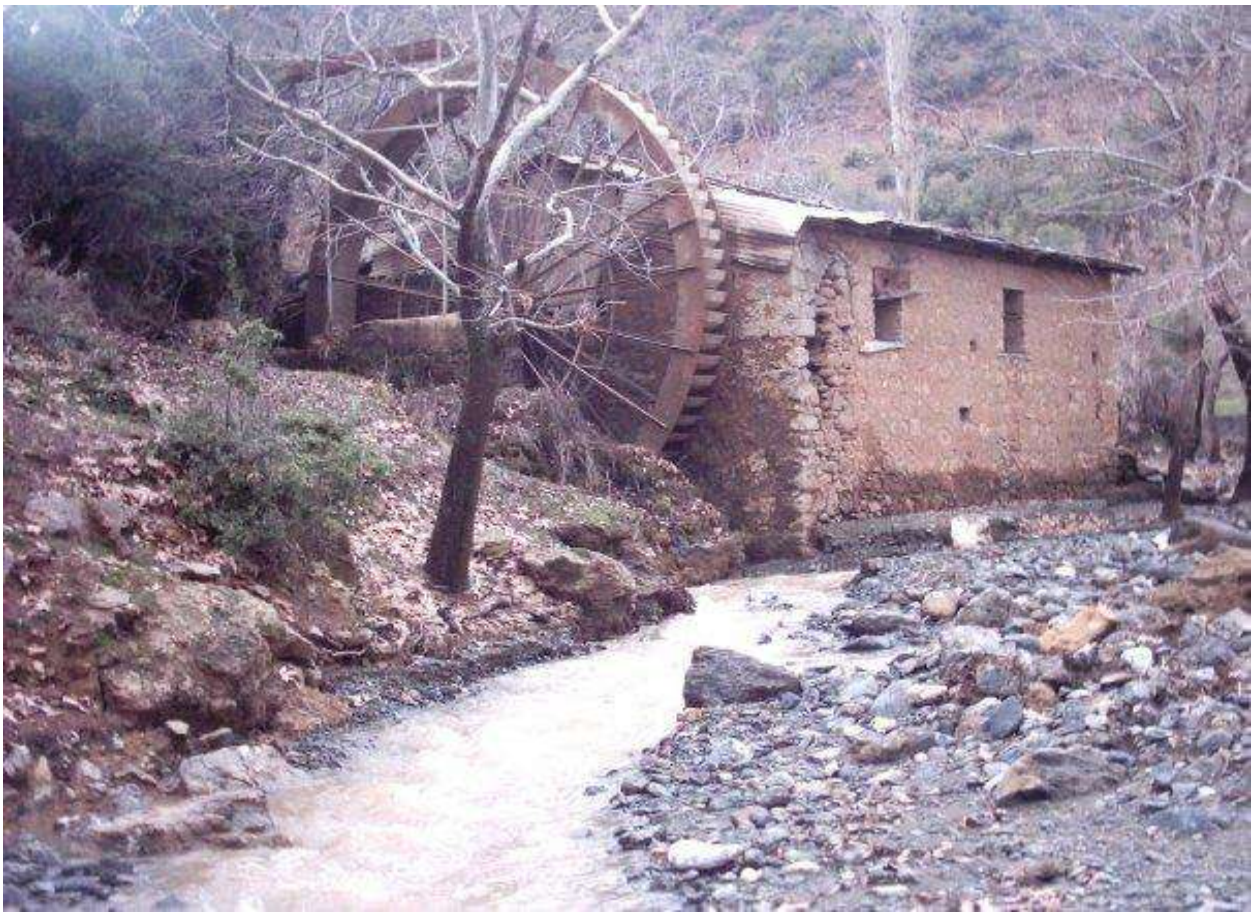
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Özvatan'da Eski Su Değirmenleri, Fikri Salman
2. ^ Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgeciliği, Bayram Durbilmez
3. ^ UygurTürklerinde Şamanlar ve Tedâvi Yöntemleri, Âdem Öğer - Tuğba Gönel

Dış bağlantılar

- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Tegermän Anası, Tegermän İyäse, Değirmen Anası, Değirmen İyesi)



Değirmen İyesi

Deli Dumrul

[Azəricə: **Dəli Domrul**]



Deli Dumrul (veya bazı halk hikâyelerinde **Dumrul Han, Dumrul Bey**) – Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel kahramandır. **Dunrul (Duñrul)** veya **Tungrul** da denir.

Özellikleri

En yetkin biçimini Korkut Ata öykülerinde bulmuştur. Yolkesicilik yaptığından dolayı Tanrıyı kızdırır ve canını almaya gelen Aldacı (İslam sonrası Azrail) ile karşılaşır ve canını vermek istemez. Diğer başka halk anlatılarında da farklı serüvenlerde görünür.[1] Ancak hepsinde de, pervasız, hoyrat, korkusuz bir kişilik olarak yer alır. Tanrı'ya meydan okuyan Deli Dumrul, Azrail'in canını almaya gelmesi üzerine Tanrı'nın gücünü anlar. Tanrı Deli Dumrul'a kendi canı yerine can bulmasını söylediğinde Deli Dumrul annesine ve babasına gider ama onlar kendi canlarını vermezler. Nihayet karısı kendi canını vermeye razı olur. Bunun üzerine Deli Dumrul Tanrıya yalvarır, Tanrı da onları bağışlar, annesinin, babasının canını alması için Azrail'e emir verir. Deli Dumrul öyküsü Türk halk inancında "Aylanu" motifinin en güzel ve en yetkin olarak işlendiği yerdir. Ana ve babasının bile oğullarına veremedikleri canı hiç düşünmeden bir tek karısının vermesi destanlarda var olan en yüce ve fedakârca davranışlardan birisidir.

Deli Dumrul'un susuz derenin üzerine kurduğu köprüden *"geçenden beş akçe, geçmeyenden on akçe"* alması Türk halk kültüründe bir deyim hâline dönüşmüş durumdadır. Bu ifadeye bazen şu şekilde de rastlanır: *"Geçenden otuz, geçmeyenden döverek kırk akçe"*[2]...

Etimoloji

(Dum/Tum) kökünden türemiştir. Okun sivri ucu demektir. Başı dumanlı anlamına da gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Halk Edebiyatında Deli Dumrul ve Benzerleri, Muharrem Kaya
2. ^ Ansiklopedim, "Deli Dumrul"

Ayrıca bakınız

- Duha Koca Oğlu Deli Dumrul

Dış bağlantılar

- Alkestis ve Deli Dumrul, Ayşen Sina
- Dede Korkut Destanlarındaki Ortak Özellikler, Kerime Üstünova
- Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili, Umay Günay

Deli Dumrul

Demirdağ

[Azəricə: **Dəmirdağ**]

Demirdağ – Türk ve Altay mitolojilerinde Dünya Dağı. **Temirtav veya Tömürtav** olarak da söylenir. Göğün 12. katına kadar yükselir. Bazen Demir Direk şeklinde görülür. Ulu Kayın ile ilişkilendirilebilir. Altındağ'ın orta katı olarak da düşünülebilir. Bir başka anlayışa göre de aslında yer altı, yeryüzü ve göğü kaplayan bir dağın aşağıda kalan kısmı bakır, ortası demir, üst kısmı altındır. Birbirinin uzantısı şeklinde olan mitolojik dağların en önemli üç tanesi şu şekildedir:

1. **Altındağ:** Gökyüzündedir. Dokuz rüzgârın kesiştiği yerde başlar.
2. **Demirdağ:** Yeryüzündedir. Dokuz ırmağın kavuştuğu yerdedir.
3. **Bakırdağ:** Yeraltındadır. Dokuz yeraltı denizinin birleştiği yerdedir.

Demirdirek

[Azəricə: **Dəmirdirək**]

Demirdirek – Yerle göğü birbirine bağladığına inanılan direk. Demirdağ motifi bazen **Demirdirek (Temirterek, Temirtirek, Timertereg)** olarak da söylenir. Demirdirek bir dünya direğidir. Göğün 12. katına kadar yükselir. Ulukayın ile ilişkilendirilebilir. Terek sözcüğü ağaç anlamı da taşır. Çadırın orta direğine (Bagan/Bağana) benzetilir. Altındirek (Altınkazık veya Demirkazık) yâni Kutup Yıldızı ile de bağlantılıdır.

TSS

Etimoloji

(Dem/Tem) kökünden türemiştir. Dayanıklılık anlamı vardır. Eski çağlardan beri kullanılan, insanlar için gökten indiğine inanılan metal.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Demirdağ

Demirkıynak

[Azəricə: **Dəmirqıynax**]

Demirkıynak – Bigadiç dağlarında yaşayan, her kılığa girebilen, korkunç sesler çıkararak insanların delirmelerine sebep olan, çok pis kokulu kötücül bir yaratıktır. "Demirtırnak" da denir. Sudan çok korkar. O göründüğü anda akarsu veya göle giren insanlara bir zarar veremeyeceğine inanılır. Ormanlarda yaşayan bu varlık, demir tırnaklı, demir burunludur. "Demirtırnak", Tepegöz efsânelerinin Kazak, Karakalpak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Altay ve diğer versiyonlannda, Tepegözün bazen kızı veya bazen de kız kardeşi olarak geçmektedir. Avcı gibi ortaya çıkan kahraman, önce Demirtırnağı, ardından da Tepegözü öldürür.[1]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Ayrıca bakınız

- Yaztırnak
- Karakırnak

TSS

Demirķıynaķ

Deniz

[Azəricə: **Dəniz**]

Deniz (Teniz, Teñiz, Deñiz, Teňgiz, Tengiz, Deňgiz) – Bir okyanus ile bağı olan ve büyük bir alanı kaplayan ve genellikle tuzlu olan su birikintisidir. Terim genellikle okyanus terimi yerine de kullanılır. Türk ve Altay mitolojisinde yer alan söylencesel denizler şöyledir.

1. **Akdeniz**
2. **Gökdeniz**
3. **Oddeniz**

Akdeniz

[Azəricə: **Ağdəniz**]

Akdeniz – Türk, Anadolu ve Altay mitolojisinde sonsuz okyanustur. Değişik Türk dillerinde Aktengiz, Ağdingiz, Ağtines olarak da söylenir. Surtengis veya Suratines sözcükleri de eşanlamlı olarak kullanılır. Dünyanın sonunda yer alır. Bu denizde veya kıyılarında yaşayan Han'lara erişilmez. Dünyanın sonunda yer alan veya çevreleyen diğer deniz ise Gökdeniz'dir. Ak Deniz'in ve Gökdeniz'in de ötesinde Oddeniz (ateş denizi) vardır. Akdeniz ve Gökdeniz mantığına uygun olarak, gökte Altınkazık'ın (Demirkazık'ın) etrafında dönen Akboz At ve Gökboz At vardır, yine aynı mantıkla Cengiz Han ölmeden önce ülkeyi oğulları arasında Ak Orda ve Gök Orda olarak ikiye bölmüştür. Akgöl ile karıştırılmamalıdır.

TSS

Gökdeniz

[Azəricə: **Göydəniz**]

Gökdeniz – Türk ve Altay mitolojinde dünyanın sonunda bulunan okyanustur. Köktengiz veya Gökteniz olarak da söylenir. Dünyanın sonunda yer alır. Bu denizde veya kıyılarında yaşayan Han'lara erişilmez. Akdeniz'in ve Gökdeniz'in de ötesinde Oddeniz (ateş denizi) vardır.

Oddeniz

[Azəricə: **Oddəniz**]

Oddeniz – Türk ve Altay mitolojisinde Ateş Denizi. Odtengiz veya Odtalay (Ateş Okyanusu) olarak da bilinir. Dünyanın çevresinde yer alan Akdeniz'in ötesinde yer alır. Ateşten bir deniz şeklindedir. Ateş ırmakları buraya dökülür. İlginç bir biçimde yeraltındaki Mağma Katmanını anımsatır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Deňiz

Deniz Han

[Azəricə: **Dəniz Xan**]

Deniz Han – Türk ve Altay mitolojisinde Deniz Kağanı. **Tengiz (Dengiz, Teniz, Teñiz, Deñiz) Han** olarak da söylenir. Moğollar ise **Tengis Han** şeklinde anarlar.

Mitolojideki Yeri

Oğuz Kağan'ın ilk eşinden olan oğullarından biridir. Türk Devleti'nin denizlerdeki egemenliğini ve enginliğini simgeler. Ongunu Çakır kuşudur. Bu kuş maviye çalan rengi nedeniyle denizi çağrıştırır. Ayrıca destandaki gökten inen kurt mâvi bir ışığın içindedir ve bu aynı zamanda göğün rengidir. Cengiz Han'ın adını bu söylenceden (veya bu anlayıştan) esinlenerek aldığı söylenir. Çünkü Cengiz gerçek ismi değildir, bir unvan olarak verilmiştir. Sonsuzluğu, kurduğu devletin genişliğini ve kendisinin büyüklüğünü simgeler. Türk mitolojisinde ezelde hiçbirşey yokken uçsuz bucaksız bir deniz vardır. Daluy/Taluy sözcükleri masallarda ve efsânelerde okyanus anlamında kullanılır.

Etimoloji

(Den/Teng) kökünden türemiştir. Kıtaların iç kesimlerinde bulunan ve okyanusların uzantısı olan su kitleleri. Yerkabuğunun çukur kısımlarını doldurur. Deniz sözcüğünün eski biçimi olan Tengiz ve Moğolcadaki Cengiz birbiriyle bağlantılı iki kavramdır. Cengiz, okyanus demektir. Mecazen enginlik ve bilgeliği de simgeler.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- **Oğuz Han**
- Dağ Han
- Gün Han
- Yıldız Han
- Gök Han
- Ay Han

Dış bağlantılar

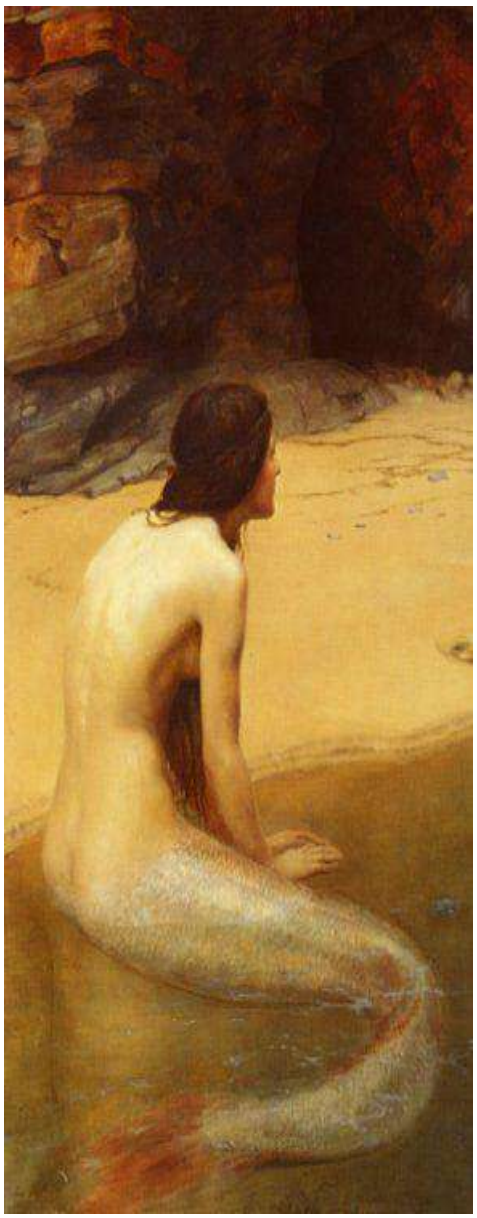
- Türk Mitoloji Temaları



Deñiz Ḫan

Deniz Kızı

[Azəricə: **Su Pərisi**]



Deniz Kızı (Denizkızı veya **Sukızı) –** Belinden yukarısı dişi bir insan görünümünde olan, ama aynı zamanda bir balık kuyruğuna sâhip olan efsâneleşmiş düşsel inanışlardır.

Dünya üzerinde birçok kültürde denizkızları farklı, ama birbirine çok yakın şekillerde betimlenmiştir. Bazı denizkızları denizcilere şarkılar söyleyip onları büyülerler, işlerinden alıkoyarlar ve güverteden denize yuvarlanmalarına ya da daha kötüsü geminin batmasına neden olurlar.

Diğer hikâyelerde ise denizkızları boğulma tehlikesi geçiren erkekleri kurtaran iyi kalpli deniz canlıları olarak betimlenmişlerdir. Aynı zamanda bu erkekleri su altındaki krallıklarında yaşamaya da dâvet ederler. Denizkızlarından bazılarının erkekleri denizin altına doğru çekerken insanların su altında nefes alamadıklarını unuttukları ya da bilmedikleri söylenir.

Denizkızlarına benzeyen diğer mitolojik ve efsânevî deniz yaratıkları ise su perileridir.

Efsâneler

Denizkızlarını konuşmayan, yeşil, siyah, kahverengi veya sarı saçlı, balık kuyruklu, genelde okyanuslarda ve bazen de nehirlerde yüzen doğaüstü insansılar olarak tanımlarlar.[1] Denizkızı hikâyeleri neredeyse evrenseldir.

Bilinen ilk denizkızı hikâyesi M.Ö. 1,000 yılında Asurlularda görülmüştür. Perilerin daha romantik yönünü temsil ettiğine inanılan denizkızları mitlerin içinde en masum olanlarıydı, hastalık vb. çaresiz durumdaki kişilerin rüyâlarına girerse, karşılarına çıkarsa iyileşecekleri inanışı yaygındı, denizkızları modern rüyâ tabirlerindede yardımseverdir, rüyâda peri görmek en ümitsiz hayallerin gerçek olacağına işarettir. Ayrıca denizkızları nehirlerde ve tatlı su göllerinde de yüzebilirlerdi. Denizkızları çoğu zaman daha iyilikseverdirler ve insanların yaralarını tedâvi ederler.[2] Bazı efsânelere göreyse, denizkızları kendilerine söylenen dilekleri yerine getirirler.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

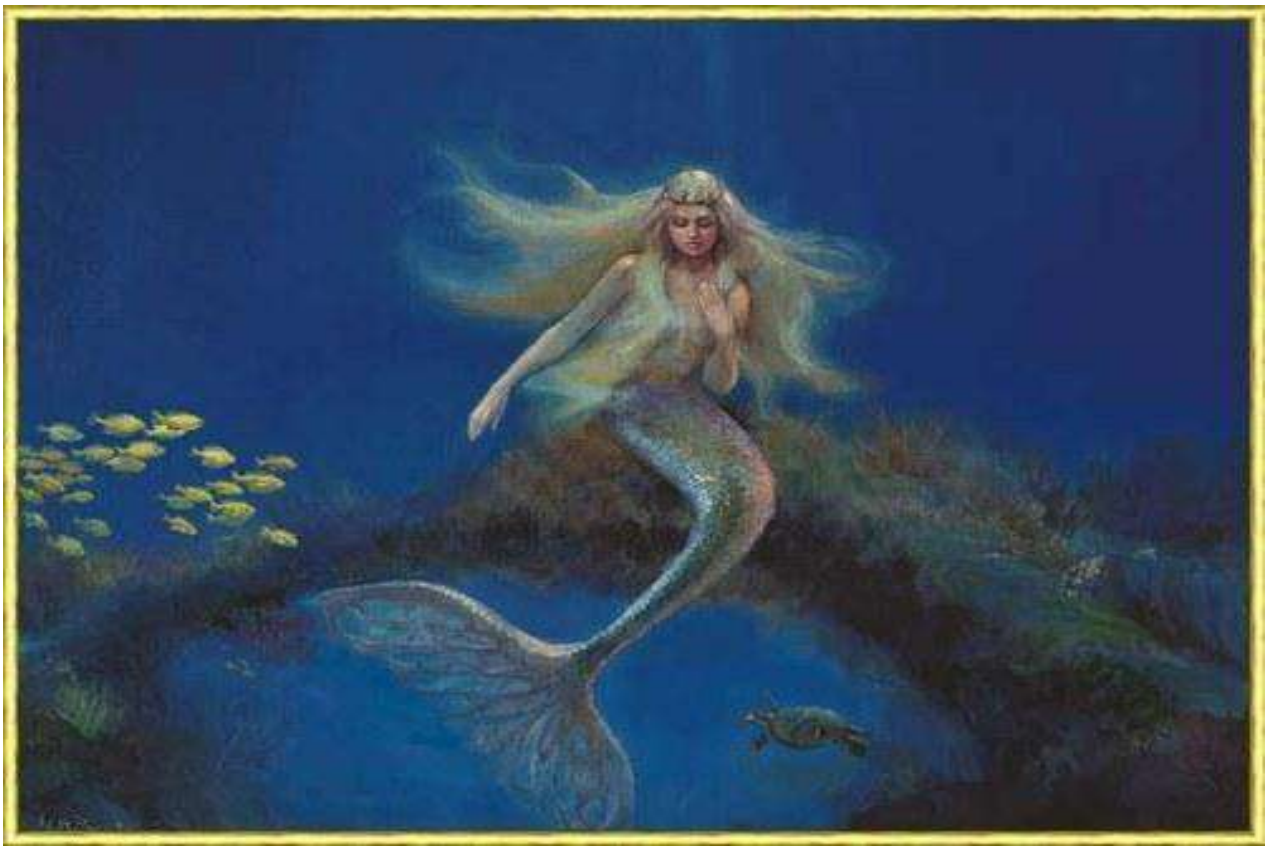
1. ^ http://www.americanmonsters.com/monsters/aquatic
2. ^ Katharine Briggs, "Mermaids", s. 288, ISBN 0-394-73467-X

Ayrıca bakınız

- Deniz Kızı Eftalya
- Susulu

Dış bağlantılar

- **(İngilizce)** "The Mermaid" by Heinz Insu Fenkl, *Journal of Mythic Arts*
- **(İngilizce)** The mermaid goddess Derketo Lucian of Samosata's *On the Syrian God*
- **(İngilizce)** Denizkızı tarihi



Deňiz Ķızı

Dev

[Azəricə: **Div / Nəhəng**]

Dev – Birçok farklı kültürün efsâne, folklor ve mitolojisinde, masallarında yer alan bir doğaüstü yaratık.

Özellikleri

Genellikle insan görünümünde fakat anormal büyüklükte ve çok kuvvetli tasvir edilmiştir. Kadın veya erkek olabilir. Farklı bölgelerin mitolojilerinde kökenlerine dair farklı inanışlar vardır. Örneğin Hint-Avrupa mitolojilerinin çoğunda, kaos ile ilişkilendirilmiş lânetli bir ırktır ve yabâni bir doğası vardır. Çoğunlukla tanrılarla arasında husumet vardır (örneğin, Yunan mitolojisindeki titanlar). Bazı hikâye ve efsânelerde insan yiyen canavarlar olarak da tasvir edilirler. Masallarda yaşadıkları yerler, genellikle mağaralar, ormanlar ve dağlardır.

Dünya kültürlerinde

Devlere pek çok kültürde rastlanır. Örneğin, "dev" kelimesinin kökeni Sanskritçe'de (Eski Hintçe) yer alır ve bu dilde aslı anlamı "tanrı" demektir. Deva tanrıları, Devi ise tanrıçaları[1] adlandırmakta kullanılan bir sözcüktür. Bu kelime daha sonra Fars kültürüne geçmiştir ve günümüzdeki biçimiyle "dev" anlamını kazanmıştır. Diğer halklarda da dev ve benzeri varlıklara rastlanır. Örneğin; Bulgar mitolojisinde, devlere İspolin adı verilir ve insandan önce Dünya'nın onların hâkimiyeti altında olduğu söylenir. Onlar dağlarda yaşayan ve sık sık çiğ et ile beslenen varlıklardır ve ejderhalara karşı savaşmışlardır. Ispolini kendisini zehirlediği için böğürtlenden çok korkar, bu yüzden bu bitki için kurbanlar sunar. Devlere, Semavi dinler olarak inanılan dinler ve diğer eski inançlarda da göndermeler yapılmıştır. Genellikle tasvir aynıdır; ilk insanın yaradılışından evvel yaşamış "Tanrı Oğulları" olarak bilinen ve tanrının insanoğullarıyla ilişkiye giren yedi meleğinden türemişlerdir. Hanok kitabına göre Nuh da doğduğunda bahsi geçen devlerle aynı özelliklere sahipti. Devler hakkında azda olsa belgeseller ve birçok araştırma yapılmıştır. Birkaç mite göre de devler fazlaca büyük bir insan türüdür ve insanlar gibi yaşarlar. Ancak bazı yunan mitleri ise devlerin dağlarda yaşayan ve barışçıl, insanlarınkinden büyük şehirlere sâhip bir ırkttır der.

Ana Dev / Dev Anası

[Azəricə: **Nəhəng Anası**]

Masallarda dev anaları çok iri memeli molarak tasvir edilirler. Memelerinin birini sol omuzuna, birini sağ omuzuna atarlar. Kahraman gizlice gelip dev anasının arkasına attığı memesinden sütünü emer. Böylece dev anasının "oğlu" (veya "kızı") olur, dev anası da ona bir daha dokunmaz. Dev anaları masallarda olumlu karakterler olarak da yer alabilirler. Örneğin:

> *"Biraz dinlenmek için mağaraya girince köşede bir dev anası görmüş. Dev anası sağ memesini sol omuzuna, sol memesini sağ omuzuna atmış, hamur yoğuruyormuş."* [1]



Baba Dev / Dev Atası [Azəricə: Nəhəng Atası]

Erkek devlerin çoğu yalnız başlarına, mağaralarda, altın köşklerinde ya da görkemli saraylarında yaşarlar. Genellikle kötü karakterli olarak betimlenirler. İnsanlara daima kötülükler yapar, zarar verirler. Kahramanın başarması gereken işlerin önündeki en büyük engel bu çoğu zaman devlerdir. Kahraman genellikle devlerin aptallığından veya akılsızlığından yararlanarak onları yener. Bu durum Türk folklorunda olduğu kadar Yunan, Avrupa ve Hint efsânelerinde de aynıdır. İngiliz halk edebiyatında devlerin bazılarının aptallığından bahsedilir.[3] Bazen de onların zaaflarından yaralanılır. Örneğin:

> *"Yukarı çıkar, bir kapıyı açar. Bir de ne görsün; yarı belinden yukarısı çıplak, kocaman bir dev. Kız hemen koşar; "Babacığım" diye Devin boynuna sarılır, ellerini öper. Dev kıza der ki: Kız eğer sen bana babacığım demeseydin ben seni hemen burada yerdim. Şimdi sen benim evladım oldun."*[2]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Devi, The Mother Goddess: An Introduction, Devdutt Pattanaik
2. ^ K. M. Briggs, The Fairies in English Tradition and Literature, 1967

Alıntılar

- [1]↑ Ignacz Kunos, Türk Masalları, (Çev: Necmi Seren) İstanbul, 1975, "Öküz Kız", s.33
- [2]↑ Pertev Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, Ankara, 1969, Can Kuşu - Çor Kuşu", s.136

Ayrıca bakınız

- Emegen
- Kiklop
- Patagonlar
- Tepegöz
- Titan
- Yalmavuz

Dış bağlantılar

- Masal Metinlerine Göre Devler, Nuri Taner

Dêw

Diren

[Azəricə: **Dirən**]

Diren – Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde Şeytan Piri. **Tiren (Tiyren, Teyren)** de denir. Şeytâni İnsan. Kuran-ı Kerim'deki "Şeytan Evliyası" tabiri ile benzerlik gösterir. İnsanların her tür isteklerini yerine getiren kötücül ruhlara da bu ad verilir. Fakat bu ruhun karşısındaki insan o kadar kötüdür ki, onun tarafından kandırılır. İşte bu kişilere Diren denilir. Eren kavramının karşıtı olarak algılanır.

Teyren

[Azəricə: **Təyrən**]

Teyren – Türk ve Altay mitolojisinde İblis. Tayran da denir. Tek ayaklı, tek kollu, tek elli, tek bacaklı ve tek ayaklıdır. Tek gözlüdür ve o gözünü de uzun kirpikler örter. Gözüne göründüğü kişinin sahibi olur ve o ne istiyorsa yapar fakat karşılığında onun ruhuna sâhip olur. Bu yönüyle Faust'taki Mefisto'yu (İblisi) andırır. Sözcüğün Arapça Tayran (Kuşlar) ile hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü bu varlığın yer aldığı Vugur Türkleri'nin İslam veya Arap Dünyası ile hiçbir bağı olmamıştır. Kelime "Diren" sözcüğünden türemiştir. Tey/Tez veya Tay/Day kökleriyle bağlantılı olması daha muhtemeldir.

Etimoloji

(Dir/Tir) kökünden türemiştir. Canlılık ve karşıtlık anlamı vardır. Aynı zamanda dirgen adlı üç çatallı tarım aracının diğer söyleniş biçimidir. Eski Türkçede Tirge/Tire, Moğolca Tarhı, Tunguzca Türe sözcükleri küfretmek, lânetlemek, hor görmek anlamları taşır ve bu sözcükle de bağlantılıdırlar. Eren sözcüğüyle olan karşıtlığı Evrim ve Devrim sözcüklerindeki karşıtlığa benzer bir durumdur.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Direň

Dokuz

[Azəricə: **Doqquz**]

Dokuz – Türk ve Altay mitolojisinde, halk kültüründe, halk inancında ve şamanizminde kutlu rakamdır. **Tokus, tuğız, tugıs, dokıs, toğuz, tokız** olarak da söylenir.

Türkler'de kutsal rakamdır. Dokuzun as ve üs katları da yine önemli rakamlardandır. Dokuz Tuğ, Dokuz Oğuz, Dokuz Boy, Dokuz Yer, Dokuz Gök gibi… Tuva Cumhuriyetinin başkenti olan Kızıl şehrinin yakınlarında Dokuz Bulak adı verilen bir su kaynağı vardır. Türklerde 9, 19, 90, 99, 900 şeklinde bir sıralama önem kazanır. Slav kökenli kültürel anlamda Türkleşmiş olan Boşnaklarda Bosna Irmağı'nın 99 kaynaktan beslendiği söylenir. Moğollarda güneyde 99, kuzeyde 77 tanrı vardır. Ayrıca 17 ve 19 diğer kutsal ve önemli sayılar olarak görülür. Kahramanlar üçlü yol kavşakları arasında kalırlar ve seçim yapmaya zorlanırlar. Yine Moğollarda göğün dokuz oğlu olduğu kabul edilir. Dokuz Arka; eski dönemlerde soyluluk gösterme ve belli etmesi açısından, bir kişinin babasından itibaren geriye doğru dokuz atasının sayılıp açıklanmasıdır. Moğollarda Arban Gurban adı verilen dokuz tıp tanrısı vardır. Nart destanlarında da zaman zaman bu rakama rastlanır. Örneğin Demirci Debet'in dokuz oğlu olduğu söylenir. Altay Türklerinin inançlarına göre denizin dibinde dokuz çatallı karataş vardır ki, kıyamet günü bu taş dokuz yerinden ayrılacak, demirden atlara binmiş dokuz savaşçı etrafa saldıracaktır.

Etimoloji

(Dok/Doğ) kökünden türemiştir. Bu kök, doğmak, doğa, dokumak, doymak anlamlarını içerir. Doksan sayısı da bu rakamdan türemiş bir sözcüktür. Kutlu alamet kabul edilen Tuğ kelimesi ile bağlantısı önemlidir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Önemli Sayılar, Süheyla Sarıtaş
- Türklerde Dokuz Sayısının Sırrı
- Türk Mitolojisinde 9 Rakamı



Doḳuz

Dolun Han

[Azəricə: **Tolun Xan**]

Dolun Han – Türk ve Altay mitolojisinde Verimlilik Tanrısı. **Tolun Han** da denir. Hayvanların ve ekinlerin verimli olmalarını, çoğalmalarını sağlar. Yeryüzüne bereket verir. Dolunay ile bağlantılı olma ihtimali yüksektir. Çünkü dolunay bereketin, tamlığın ve güzelliğin sembolüdür. Masallarda, türkülerde güzel kızlar hep dolunaya benzetilir. Eski uygarlıklarda ve halk inançlarında insanların uykularında gezinmeleri dolunay ışığı tarafından çekilmelerine bağlanmıştır. Dolunayın ışığının pencereden içeri girmesinin rüyâları bile etkilediğine, dolunayda cinsel içgüdülerin, tarlaların bereketlerinin arttığına hattâ Kurt Adama dönüşüldüğüne bile inanılmıştır.

Etimoloji

(Dol/Tol) kökünden türemiştir. Doluluk, bolluk anlamına gelir. Dolunay da ayın en görkemli halidir ve doluluk ve çokluk, bütünlük, olgunluk ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dolun Ƕan

TSS

Doydu

[Azəricə: **Doydu**]

Doydu – Türk ve Altay mitolojilerinde dev Ölüm Balığı. **Toydu Balık** olarak da bilinir. Yeraltındaki büyük denizde yaşadığına inanılan efsânevi devâsa balık. Ağzı gırtlağının altında, gözü ise ensesindedir. Belkemiği ters çevrilmiştir. Zincirlerle bağlı tutulur. Başını ve vücûdunu oynatınca depremler olur, tufanlar kopar. Ker Balık da denir. Ker sözcüğünü Kör olarak anlamlandıran bir görüşe göre, bu onun öte âleme ait olduğunun ilk belirtisidir. Adı Abra ve Yutpa ile birlikte anılır.

Etimoloji

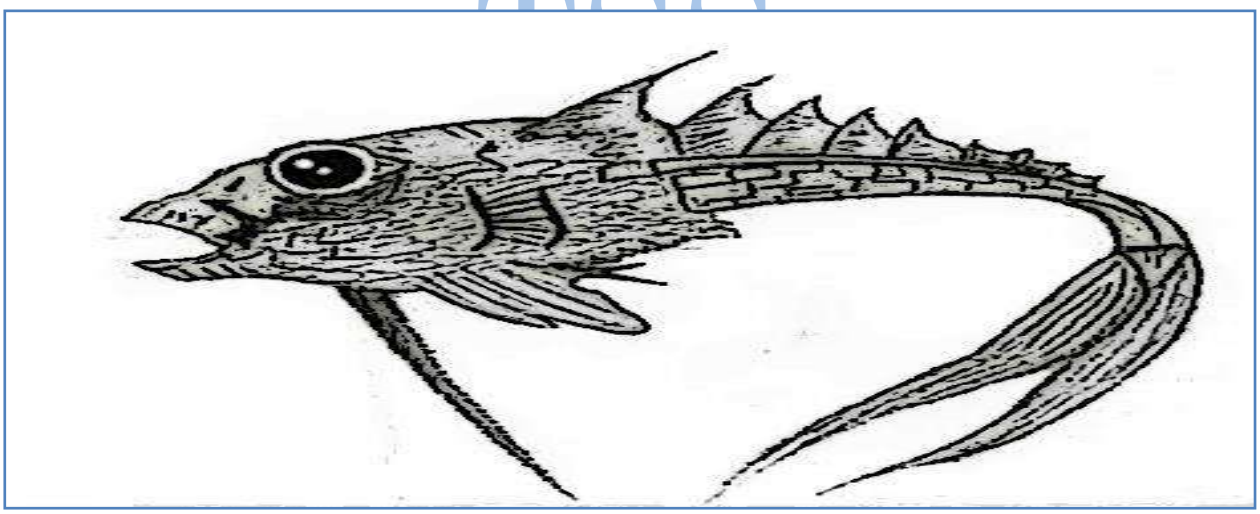
(Doy/Toy) kökünden türemiştir. Yemek, yutmak anlamlarını içerir. Doymak fiili bu köktendir. Doydu bazı lehçelerde Yeryüzü demektir. Bu bağlamda Yeryüzü Balığı veya yeryüzünü taşıyan balık olarak anlaşılabilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Arat



Doydu

Dönence

[Azəricə: **Dönəncə / Bürc**]

Dönence (veya **Dönenge,** ya da **Burç**) **–** Gökyüzünü oniki bölüme ayıran takımyıldızlardan her biri. Gökyüzü Türklerde büyük bir çark veya teker gibi algılanmıştır. Burçlar bu ayrılmış olan bölümlerden herbirinin simgesidir. Eski çağlardan beri, insanların karakterlerinin ve yazgılarının bu simgelerle bağlantılı olduğuna inanılmıştır. Türklerin Yıldızcı (Uldızçı) dedikleri falcıların, kişilerin gizli Yıldız Kayıtlarına bakarak geçmişini ve geleceğini görebildiklerine inanılır. Anadoluda bugün bile pek çok kimse Yıldızname adı verilen çok gizli bir fal türünün varlığına inanırlar ve bunu başarabilen kişilere saygı duyarlar. Diğer kültürlerdeki Astroloji alanı bir zamanlar bilim dalı olarak dahi görülmüştür ve tamamen gök nesnelerinin insan hayatını etkilediği inancıyla oluşmuştur. Tüm büyük uygarlıklar gökyüzüne ilgi duymuş ve burçları kendi söylenceleriyle bir biçimde bağdaştırmıştır. **Sözcük** Dönmek kökünden gelir. Zamanın geçişi ve göğün dönüşü (çarkıfelek) kavramıyla alakalıdır.

Burçlar ve Astroloji

Günümüzde astrologlar, Güneş'in, Ay'ın ve gezegenlerin insanın yaşamı üzerinde etkileri olduğunu ve buradan hareketle bir kişinin geleceğinin kestirilebileceğini öne sürerler. Bir insan doğduğu anda bir gezegen kendi "evinde" ise etkisinin güçlü ve olumlu olacağına inanılır. Eğer kendi "evinden" uzakta ise etkisinin zayıf, belki de olumsuz olacağı kabul edilir. Bazı dergi ve gazetelerde, aynı burçta doğan herkes için ortak kehânetlerde bulunan yıldız falları yayımlanır. Babilliler İÖ 6. yüzyılda gezegenlerin gökyüzündeki hareketini gösteren haritalar yaptılar. Böylece Güneş ve Ay tutulmasının ne zaman olacağını önceden kestirebiliyorlardı. Astroloji Babil'den Eski Yunanistan'a, oradan da Mısır'a ve Hindistan'a geçti. Daha sonra bütün Asya ve Avrupa'ya yayıldı. İS 1066'da gökyüzünde parlak bir kuyrukluyıldız görünmüş ve bu alışılmadık olay insanları çok korkutmuştu. Bunu yorumlayan astrologlar yakın gelecekte bir kralın öleceğini ve çok önemli olayların yaşanacağını söylediler. Gerçekten de birkaç ay sonra, Hastings Savaşı'nda İngiltere Kralı Harold öldürülünce pek çok kişi bu kehanetin doğru olduğuna inandı. Oysa bugün Halley olarak adlandırılan bu kuyrukluyıldızın her 76 yılda bir Dünya çevresindeki yörüngesinden geçtiğini biliyoruz. Fakat, bu anlamlı rastlantıya Carl Gustav Jung senkronizasyon teorisine göre anlamlı rastlantılar adını vermektedir. Astroloji Kehânet aracı olarak kullanıldığında insanlar tarafından ilgi görmektedir.

Ükek

[Azəricə: **Ükək**]

Ükek (Ügeh, Ükök; *Moğolca:* **Hükeg)** – Takımıldız veya Burç mânası taşıyan başka sözcüktür. Türk kültüründe göğün bir eksen etrafında dönüşünün sonucu olarak yılın her bir ayını temsil eden takımyıldızlardır. Aynı zamanda kalelerdeki burçları da ifâde eden bir sözcüktür. Kelime kökü yığmak anlamı taşımaktadır.

- **Od Ükekleri** (Ateş Burçları)**;** Koç, Aslan ve Yay'dır.
- **Toprak Ükekleri** (Arz Burçları)**;** Boğa, Başak ve Oğlak'tır.
- **Kalığ Ükekleri** (Hava Burçları)**;** İkizler, Tartı ve Kova'dır.
- **Su Ükekleri** (Mai Burçları)**;** Yengeç, Çayan ve Balık'tır.

1. **SAKA** (SEVE): *Aquarius.*
   Eşanlam: **KÖNEK** (KÜNEK)**, KOVA** (KOĞA), **DOLÇA, ÇELEK** (ŞELEK)
   Yakutça: TANHA

2. **KOÇ** (KOÇAK, KOÇKAR): *Aries.*
   Eşanlam: **KUZU** (KOZI, GUZU)
   Yakutça: ELBİS

3. **GÜREŞÇİ** (GÜREŞÇİLER)**:** *Gemini.*
   Eşanlam: **İKİZLER** (İĞİZ, EGİZ, EKİZLER)
   Yakutça: CÖHÖGÖY

4. **YENGEÇ** (YENNE)**:** *Cancer.*
   Eşanlam: **KISALA** (KISLA), **SUVŞAYAN, PAKA**
   Yakutça: İYEHSİT

5. **ARSLAN** (ASLAN, ARSTAN)**:** *Leo.*
   Eşanlam: **TONGA** (TUNGA)
   Yakutça: AYIĞ

6. **BAŞAK** (MAŞAK, MASAK)**:** *Virgo.*
   Eşanlam: **BUĞDAY** (BODAY, BUĞDA)
   Yakutça: ALAHÇIN

7. **ÜLGÜ** (ÜLÇEV)**:** *Libra.*
   Eşanlam: **KESİL, TARTI**
   Yakutça: ULUĞ

8. **ÇAYAN** (ÇADAN, ŞAYAN, ÇEYEN)**:** *Scorpius.*
   Eşanlam: **KUYRUĞAN**
   Yakutça: HOTOY

9. **YAY** (CAY)**:** Sagittarius.
   Eşanlam: **OKÇU, OKTAR, BÖKEY**
   Yakutça: SUĞORUN

10. **OĞLAK** (ULAK, OVLAK)**:** *Capricornus.*
    Eşanlam: **SERKE**, **KEÇİ, EÇKİ** (ÖÇKE)
    Yakutça: CILHA/CILOHA

11. **BOĞA** (BUKA, BUĞA): *Taurus.*
    Eşanlam: **UD** (UT), **ÖKÜZ** (ÖGÜZ, ÜGİZ)
    Yakutça: AYIHIT

12. **BALIK** (BELİK, BALIKLAR)**:** *Pisces.*
    Eşanlam: **ÇABAK, UÇULU**
    Yakutça: AĞAR

Dönence

TSS

Dört Öğe

[Azəricə: **Dörd Ünsür**]



Dört Öğe (Dört Unsur veya Dört Element) – Maddenin dört hali ve yaşamın asli unsurları olarak kabul edilen toprak, su, hava ve ateş dörtlüsüne verilen addır. Bu kavrama pek çok inançta rastlanmaktaysa da kavram Hint, İbrani, Kelt, Dogon, Yunan ve İsmailî geleneklerde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınır.

Sembolik anlamı

Dört unsur kavramı, genellikle, kimi inanışlarda yaratılışı ifâde etmek üzere, kimi inanışlarda ise maddi evrenin farklı maddi düzlemleri ifâde etmek için kullanılmıştır. Bu kavramı sembolizmde kullanan simyacılara göre, toprak fiziksel planın (ortamın, âlemin), su enerjetik planın, hava psişik (ruhsal) planın ve ateş mantal (zihinsel) planın sembolüdür. Dört unsur derecelendirildiğinde, en üstte gösterilen ateştir, en aşağıdaki ya da en kaba olanı ise topraktır. Dört unsur içinden genellikle, ateş ruhu; toprak fiziksel ortamı simgeler.

Dört unsurun nitelikleri

Dört unsurun birbirlerine kıyasla nitelikleri şöyle açıklanır:

- Ateş dört unsur içinde, etkin (aktif) ve eril olan iki unsurdan biri olup, diğer üç unsuru da aydınlatan ve ısıtan unsurdur. Dört unsurdan "tartılamaz olanı"dır. Kimi zaman ışık sembolüyle özdeş tutulur.

- Hava da, ateş gibi, eril ve aktif olarak kabul edilir. Toprak ve suya oranla en az maddi olanı ve algılanamaz olanıdır. Işığı geçirmede sudan daha geçirgendir. Bu özelliği, yâni saydam ve ışıklı oluşu kelama ortam oluşturması anlamına gelir. Semaviliğin Gök ile temsil edildiği inanışlarda spiritüel Gök ile yeryüzü arasındaki aracılığın sembolü sayılır. Görünmez olduğundan dolayı semavi âlemin sembolü olarak kabul edilir.

- Dört unsurdan su, pasif ve dişil niteliğe sahiptir. Bilindiği gibi, su, bulunduğu ortamın şeklini alma özelliğine sahiptir. Maddenin sıvı halinin temsilcisi olan su sembolünün kimi inanışlarda, var edilen maddenin ilk hali olan maddi cevher, yâni ilk madde anlamında, kimi inanışlarda kozmozda her yerde mevcut olduğu varsayılan, maddenin esîr denilen hali anlamında, kimi inanışlarda ise tesir anlamında kullanıldığı görülmektedir.

- Toprak da su gibi pasif ve dişil nitelikli olup, dört unsurdan en yoğun, katı ve sabit olanıdır. Bilindiği gibi insanların, beslenme kaynaklarını edindikleri ana unsur topraktır. Pek çok inanışın yaratılış bahsinde insan vücûdunun yaratılışında kullanılan madde toprak olarak geçer, insanlar ölünce de vücutları yine toprakla bütünleşir. Bu nedenlerden dolayı olsa gerek, inanışlarda doğurganlık ve analık nitelikleriyle belirtilen toprak, toprak sembolü, inanışlarda genellikle maddeyi, fiziksel bedeni, tezahür âlemi denilen maddi âlemi simgeler.

Bütün bunlara ilâve olarak bunları birbirine bağlayan beşinci bir unsurun ne olduğu tartışmaları da mevcuttur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Diccionnario de Simbolos Tradicionales, J.E.Cirlot
- An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols
- An Occult Glossary, Theosophical University Press, Kaliforniya, 1933



Dərt Өğê

Duyar Han

[Azəricə: **Doyar Xan**]

Duyar Han – Türk ve Altay mitolojisinde Eziyet Tanrısı. **Tuyar** veya **Toyar** da denir. Ateşten yaratılmıştır. Boynuzlu ve kuyrukludur. Eli ve ayağı yoktur. Ölüm tohumu eker. Mutsuzluk getirir. İnsanlara eziyet eder ve delilik verir. Alnının ortasında tek gözü vardır. Bazen yarı insan yarı şeytan olarak tanımlanır. Üç ayaklı atı vardır. *Ulu Tuyar* ya da *Dohsun Duyar* olarak da bilinir. Yeraltında yaşar.

Dohsun Han

[Azəricə: **Toxsun Xan**]

Dohsun Han – *İşkence Tanrısı.* Yeraltında yaşar. Ateşten yaratılmıştır. Boynuzlu ve kuyrukludur ama elleri, ayakları yoktur. Tek gözü olduğu söylenir. Bir görüşe göre Duyar (Tuyar) Han ile aynı varlıktır. Dohsun Duyar olarak da anılır. Toksun olarak da söylenir. Kelime kökünde zarar vermek anlamı yer alır (dokunmak gibi). Tokmak, tokat gibi sözcüklerle aynı kökten türemiştir.

Etimoloji

(Duy/Doy) kökünden türemiştir. Doymak fiili ile aynı kökene sahiptir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Duyar Ĵan

E



ERKENEK

Ebede

[Azəricə: **Əbədə**]

Ebede – Türk ve Tatar mitolojisinde Ağaç Cini. Ormanlarda yaşar. İnsanlara zarar vermez. Bâzen yaşlı bir kadın görümündedir. Ormanlarda yerlerdeki kurumuş ağaç yapraklarından gelen çıtırtılar onun ayak sesleridir.

Etimoloji

(Ebe) kökünden türemiştir. Ebe sözcüğü Yaşlı kadın anlamındadır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Äbädä

Ebey

[Azəricə: **Əbəy**]

Ebey (Äbäy) – Türk ve Altay mitolojisinde Yeryüzü Tanrıçası. **Abay** veya **Apay** da denir. Yeryüzünü korur. İskit (Saka) mitolojisindeki Ana Tanrıça Abay ile bağlantılıdır. Aba/Ava sözcüğünün Havva sözcüğüyle ilgili olduğunu öne süren görüşler vardır. Türklerde ebe sözcüğü nine (büyükanne) demek olduğu kadar, bir insanı doğurtan kişi (doğum hemşiresi) anlamına da gelir ki, bu sözcüğün türeyişle olan ilk anlamını bir biçimde içerisinde barındırmaktadır.

Etimoloji

(Ebe) kökünden türemiştir. Yaşlı kadın anlamındadır. Türkçe Aba/Ebe, Moğolca Ebe/Ebi/Eve, Tunguzca Eve/Evke/Ebke sözcükleri anayanlı akrabalıkların bazılarını karşılmakta kullanılır. Eb/Öb/Öv kökü Moğolcada emmek anlamına gelen içeriklere sahiptir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Äbäy

TSS

Ejder

[Azəricə: **Əjdaha**]

Ajdar veya **Ejderha (Ajdarha, Ajdaha, Ajdaka)** – Kanatlı, dikenli kuyruklu, derisi pullu, ağzından ateş saçan dev kertenkele ya da yılan biçimindeki efsânevi canavar. Târih öncesinin ejderhayı andıran dev sürüngenleri hiç bilgi yokken bile bu yaratıkların varlığına inanılırdı. Yunancadaki δράκων (*drákōn*) sözcüğü başlangıçta hertürlü büyük yılan için kullanılırdı.

Efsânevi bir yaratık olan **ejderha** (Türkçesi *Evren*) çoğunlukla büyüsel veya ruhani güçlere, özelliklere sâhip, kuvvetli ve büyük bir kertenkele veya başka bir sürüngen olarak tasvir edilmiş, tanımlanmıştır. Genellikle ağızlarından ateş çıkardıkları da söylenmektedir. Batı tasvirleri genellikle kanatlıyken, Doğu'daki tasvirlerde genellikle kanat bulunmaz. Ejderhalarınkine benzer özellikler içeren efsânevi yaratıklar neredeyse her kültürde mevcuttur. Hattâ ejderha Çin ve diğer Uzak Doğu ülkelerinin simgesidir. Ve çoğu zaman iki yüzlü düşmanları belirtmek için 2 başlı ejderha deyimi kullanılır.

Avrupa'da uğursuzluk getirdiklerine inanılır; fakat uzakdoğuda uğur ejderha ile bir tutulur. Çin'de oniki burçtan biri ejderhadır. Avrupa'da pek çok efsânede kötü karakterdir; fakat uzakdoğuda ejderhaların sonsuz iyilik ve bilgelik getirdiklerine inanılır. Pek çok insan ejderhaların gerçekte yaşayıp yaşamadığı konusunda tartışmalar yapılmıştır ve hâlâ yapılmaktadır. Hattâ ejderhalar hakkında belgeseller bile yapılmaktadır. Şüphesizki geçmişte bulunan(bazı istisnalar hâriç)ve ejderha iskeleti sanılan iskeletler dinozor iskeletleridir. Efsânelere göre yumurtlarlar. Bazı mitlere göre yavrularına karşı şaşırtıcı derecede iyi anne olabilirler. Hazîne biriktirirler ve onları korurlar. Dünyanın hemen her yerinde ejderha efsânelerine rastlamak mümkündür.

TSS

Evren

[Azəricə: **Evren**]

Evren – Türk mitolojisinde ejderha. “Ebren” olarak da ifâde edilir. Söylencesel dev sürüngendir. Kanatlıdır, korkunç bir görünümü vardır. Bazen devâsa bir yılandır. Yeraltındaki mağarada yaşar ve orada bulunan hazîneyi korur. Sularda veya ormanda yaşadığı da anlatılır. Bazen ateşin içinde barınır. Ağzından ateş saçar. Kuraklığın ve ölümün simgesidir. Masallarda suyun önünü keser ve bırakmak için karşılığında kurban ister. Su yaşam demektir, dolayısıyla onu kendi denetimine alarak yaşama sâhip olacaktır. Bir başka açıdan bakıldığında susuz bıraktığı yeryüzüne ölüm ve kaos getirir. Öteki taraftan bunları elinde bulundurduğu için aynı zamanda bereketi refah ve güç simgesidir. Altay inanışlarında Bükrek (Bukra) adlı iyicil bir ejderha ile Sangal adlı kötücül bir ejderin birbirleriyle yaptıkları savaşlar anlatılır.

"Kâinat, acun, var olan her şeyin tümü" gibi anlamlarda kullandığımız evren sözcüğü de etimolojik olarak kökenini ejderha figüründen almaktadır. Türk mitolojisinde dünyanın bir ya da daha fazla ejderha tarafından döndürüldüğü yâni "evrildiği" düşünülürdü. Bu ejderhaya da "eviren" denirdi. Daha sonra "i" harfi düşmüş ve sözcük "evren" halini almıştır.

Evren kelimesi, "evrilmek" sözcüğüyle bağlantılıdır. Döndürmek, çevirmek, kıvranmak gibi anlamlar içerir. Evren (kâinat) aslında bir ejderhadır, tıpkı ejderha gibi evren de büyük ve insanüstüdür. İnsan aklıyla bütün niteliklerini anlamak mümkün değildir. Tıpkı kâinat gibi evrilmekte (dönüşüm geçirmekte) ve büyüyüp genişlemektedir. Ever (Eski Moğolcada Ebher), Moğolcada boynuz demektir ve ejderhaların boynuzlarının olduğu yaygın bir inanıştır. Tunguz dilinde Üre sözcüğü yılan veya ejderha anlamı taşır. Tunguzcanın Ulça lehçesinde ise Vere sözcüğü aynı anlama gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Büke
- Sarkan
- Yelbegen



Äjdär

Ecey

[Azəricə: **Əcey**]

Ecey (Eje, Ece) – Türk ve Altay mitolojisinde yeryüzündeki ilk kadın, Havva. **Ece, Eçe, Ejey, Ecey** de denir. Törüngey'in eşidir. Sümerlerdeki Ecem (Kraliçeler Tanrıçası) ile de bağlantılıdır. Âdem ise Elley veya Törüngey olarak bilinir. Türkçede ise abla, kraliçe gibi anlamları vardır. İlk insan olan kocasının ve kendisinin adı Ecey (Ece) ve Elley (Ele) şeklinde geçerler. İlk insan (ilk erkek ve ilk kadın) kavramlarına tüm kültürlerde ilgi duyulmuştur, çünkü insanın yeryüzünde ne zaman ve nasıl varolduğu sorusu daima merak edilmiştir.

Dünya'ya Törüngey'le gönderilerek insan neslinin oluşmasını sağlamışlardır. Dünya'ya gönderilmelerinin nedeni ise Erlik adındaki bir kötü varlığın onlara meyve yedirmesidir. Bunun sonucunda Göktanrı onları evinden kovmuştur ve ceza olarak Ece'ye doğum sancısı vermiştir.

Havva

[Azəricə: **Həvva**]

Havva – Değişik inançlarda ve İbrahimi Dinler'de ilk insan Âdem'in eşidir. Bu dinlere göre tüm insanlar Âdem ve Havva'nın çocuklarıdır. Bazı batı dillerinde Eski Ahid'den geldiği şekliyle Eva diye adlandırılır. Âdem ve Havva yaratılmış oldukları mutlu cennetlerinden işledikleri günah sebebiyle kovulurlar. Yılan ya da şeytan Havvayı, Havva da Âdem'i kandırır. Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında Havva ilk günahı işleyen insandır, Âdem onun vasıtasıyla yasak meyveyi yemiştir. Kur'an'da ise suç doğrudan Âdem'e izafe edilir. Hıristiyan kaynaklar Âdem-Havva ikilisinin günahından tüm insanları sorumlu tutarlar. İsa'nın bu günahı kaldırmak için geldiğine inanırlar. Sufi kaynaklarına göre Âdem, insanoğlunu temsil etmekte olup, yasak meyveyi yiyen ve Âdem'i de suça ortak eden Havva insan nefsini (egoyu) sembolize etmektedir.

TSS

Etimoloji

(Ec/Eç/Eş) kökünden türemiştir. Sümer kökenli olduğu söylenmektedir. Türkçede büyük kızkardeş, kraliçe anlamları vardır. Türkçede ç/ş dönüşümüyle Eş kökünü de işâret eder. Eş hem hayat arkadaşı hem de dişilik anlamları içerir. Ayrıca Moğolca anne anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ecêy

Ekin İyesi

[Azəricə: **Əkin İyesi**]

Ekin İyesi – Türk ve Tatar mitolojilerinde ekinin koruyucu ruhu. **Arış İyesi** de denir. **Çavdar İyesi, Arpa İyesi, Buğday İyesi, Yulaf İyesi, Yonca İyesi, Ot İyesi, Çayır İyesi, Çimen İyesi** gibi türleri vardır. Hattâ hasat sonrası biçilmiş ot ve ekinler için Kes İyesi, Saman İyesi gibi iyeler de mevcuttur. Ayrıca dirgen, tırmık, yaba, döven, kosa, orak, bel, kürek, kazma gibi tarım araçlarının her birinin dâhi iyeleri olduğu düşünülür.

Zayıf kalmış ekinlerin bulunduğu yerlere Ekin Anasının ayak izleri denir. Ekinlerde yangın çıktığında ters tarafa üfleyerek söndürür. Ekinlerin içinde yuvarlanmayı sever. Bir demet ekin onun için biçilmeden bırakılır ve buna Kır Sakalı denir.

Etimoloji

(Eğ/Ek) kökünden türemiştir. Ekmek fiilinden gelir. Tahıl unundan yapılan yiyecek olan Ekmek ile aynı kökene sahiptir. Ayrıca kültür anlamındaki Ekinç/Ekin ile eşsesli ve benzer anlamlıdır, aynı kökten gelirler. Eski Moğolcada Ekin (günümüzde Eh) başlangıç demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova



Ekiň İyesi

Elbis

[Azəricə: **Elbis**]

Elbis Han – Türk, Yakut, Tuva ve Altay mitolojisinde Kavga Tanrısı. **İlvis (ilbis, Elvis, Yilbis) Han** şeklinde de tanınır. **Elbis Kuha (İlbis Kığha)** olarak da anılır. Savaş Tanrısı olarak da algılanır. Acımasızdır ve insanlara acımasızlığı telkin eder. Savaşçı bir karakteri vardır. Şeytâni özelliklere sahiptir. İslam'ın etkisiyle bu sözcük "İblis" halini almıştır. Fakat aslında Türkçede pek çok olumsuz anlamı barındıran (Yal/Yel/Hal/Al/El) kökünden türemiştir. Savaşlardan önce çağrılır ve adına törenler yapılır. Onun sayesinde düşmanın attığı oklar geri kendisine döner. Düşmanının ölmesini isteyen kim varsa ondan yardım diler.

Yakut mitolojisinde, kıskançlığın, düşmanlığın ve acımasızlığın simgesi savaş tanrısıdır. Ohol ile birlikte göğün karanlık güçleridir ama şeytan değillerdir.

Yakutların geleneksel inançlarında savaş ruhu ve muharebe koruyucusu olan İlbis (Elbis)'den, savaşta cesâret vermesi ve silahlarını kırmızı kana boyaması için yardım istenirdi. Onun düşmanın yüreğine girerse, yenilmesinin kaçınılmaz olduğuna inanılırdı. Savaştan önce düşmanının mahvolması için üç gün üç gece kamlık yapıp İlbis'den yardım isteyen şamanın onu dümanın kalbine salması sayesinde, attıkları oklar bile dönüp kendi vücutlarına saplanırmış.[1] Bir şamanın yaptığı ayinde; *"Ey insanları deli eden, akılları başlarından alan İblis Kaan!"* şeklinde seslendiği kaydedilmiştir.

TSS

Etimoloji

(El/Al/Yal/Yel) kökünden türemiştir. Şeytâni özellikleri anlatan Yelbi/Yelvi sözcüğü ile aynı kökten gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Emegen

[Azəricə: **Əməqən**]

Emegenler – Kafkas efsânelerinde anlatılan çirkin, insanüstü, zaman zaman birden fazla başı olan dev varlıklardır. İmegen de denir.

Nart efsânelerinde emegenlerin sayıları pek çoktur ve her üç ayda bir doğum yapmaktadırlar. Her doğum sırasında ise yüzden fazla çocuk doğurmaktadırlar. Nart kahramanları sürekli emegenlerle savaş halindedirler. Nart kahramanları bilek güçleriyle ve üstün zekâlarıyla emegenleri her zaman yenmeyi başarsalar, sürekli galip gelseler de, emegenlerden çok çekinmektedirler. Çünkü emegenler, yakaladıkları zaman Nartları yemektedirler.

Nart destanların göre dünyadaki bütün kötülüklerin kaynağı emegenlerdir. Eğer emegenler olmasaydı dünyada hiçbir kötülük olmayacaktı. Tanrılar, yeryüzünü emegenlerin kötülüğünden korumak için Nartları yaratmıştır. Bu yüzden Nartlar sürekli emegenlerle savaşıp durmaktadırlar. Emegenlerin anlatılmadığı hiçbir Nart destanı yoktur.

Etimoloji

(Em) kökünden türemiştir. Emek (biryerde olmak, güç tüketmek, iş yapmak) fiili bağlantılıdır. "Emen" ruh can demektir, ayrıca ağaç dikmek için açılan çukuru da ifâde eder. Kafkasyadaki diğer halkların dilleriyle de ilgisi bulunduğu muhakkaktır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Ämägän

Erbörü

[Azəricə: **Ərbörü**]

Erbörü (**Ärbörü** ya da **Kurtadam**) – Kurda dönüşebildiğine inanılan kişi. Özellikle dolunayın etkisiyle bu durumun ortaya çıktığı kanısı yaygındır. Bir insanın bir hayvan, özellikle de kurt biçimine girebilmeye yetenekli olması, kurt adam söylencesinin çıkış kaynağı hakkında yeterli bir açıklama değildir. Çok eskiden beri çeşitli kaynaklarda ve toplumlarda kurt adam öykülerine rastlanmaktadır. Farklı coğrafyalarda yaşayan insan topluluklarında sadece kurt adamlık değil çeşitli insan hayvan karışımı yaratıklarada rastlanmaktadır. Örneğin; Türklerin itbarakları, ve İstanbul'un kedi kadınları bunlara örnektir.

İstanbul'un Kedi Kadınları

İstanbul'un kedi kadınlarından söz eden Amerikalı romancı ve senaryo yazarı Guy Endore'dir. Endore, Kedi kadınlardan bahsettiği ilk baskısını 1934 yılında yaptığı Paris'in Kurt Adamı adlı kitabında kurgusal bir öyküyü anlatmaktadır. 1870 yılının komün ayaklanmasında geçen öykü kurt adamlar konusunu ayrıntılı bir araştırma ile desteklemektedir. İstanbul'un kedi kadınları hakkında şunları söylemektedir Endore:

> *"Bir saç tokası kullanarak pirinç tanelerini yerler ve bilirler ki yaratıkların kurdukları sofrada karınlarını iyice dolduracaklardır."* [1]

Tarihte Kurtadamlık

Eski Yunanlılar ve Karadeniz'in kuzey kıyılarına yerleşmiş İskitler, bölge yerlileri Neurianları sihirbaz olarak kabul ediyorlardı. Bu olağan üstü büyücülerin her yıl birkaç gün için kurda dönüştüklerine inanıyorlardı. Tarihin babası olarak nitelendirilen M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan eski Yunanlı Herodot ise dilediklerinde kurda, dilediklerinde insana kolayca dönüşebilen bir insan türünden söz etmektedir. Bir görüşe göre yüzyıllar önce, insanlığın erken tarihlerinde kurt adam doğal olmayan bir istekle insan etine açlık duyan bir canlı türü olarak kabul edilirdi. Bu insan, çeşitli büyülerin yardımıyla dilediğinde yırtıcı bir kurda dönüşmenin bir yolunu bulmuştu. Eskilerin söylediğine göre, kurda dönüşen kişi insan sesini ve insan gözlerini muhafaza eder. Ancak vahşî dört ayaklı kurdun kuvvet ve kurnazlığını taşırdı. Kurtadamın kim olduğunu ses ve gözlerinden tanımak mümkündü.

Türk halk kültüründe "Erbörü"

Erbörü, Türk halk inancında kurtadama verilen isimdir. Dolunayda kurda dönüşen kişidir. Dişi olanları için "Eşbörü" kullanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Paris'in Kurt Adamı, Guy Endore (The-Werewolf-Paris-Guy-Endore/)

Ärbörü

Erdeney

[Azəricə: **Ərdənəy**]

Erdeney (Ärdänay, Erdenay) Han – Türk ve Altay mitolojisinde Haber Tanrısı. Tanrıların haberlerini insanlara iletir. Habercileri ve ulakları korur. Uçan beyaz bir atı vardır. Elçilerin başlarına zarar gelmesine engel olur. İletilen haberlerin olduğu gibi, ilmeden yerine ulaştırılmasının önemi sembolize edilir. Türk masallarında Çapan/Çapar (Atlı Haberci, Atlı Postacı)lar vardır ve atları üç gün üç gece hiç durmadan yol alır. Ya da her şehirde bir at değiştirerek ve atın üstünde uyuyarak yol alırlar. Erdeney tarafından korunurlar.

Etimoloji

(Er) kökünden türemiştir. Erden; katışıksız, erdemli, sadık demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ärdäňäy

TSS

Eren

[Azəricə: **Ərən**]

Eren – Türk halk inancında Evliya demektir. **İren** veya **Yiren** de denir. **Ermiş** olarak da adlandırılır. Kendini Tanrıya ve onun yoluna adamış kişi.

Tanım ve Özellikler

Erenler, sıradışı işler başaran ve Tanrı tarafından korunan, yardım edilen kutlu kişilerdir. Olağanüstü sezgileri ve yetileri vardır. İstedikleri zamanda istedikleri mekânda bulunabilirler. Tanrı onların dualarını kabul eder. Dua ederlerse bol yağmur yağar ve bereket gelir. Dağ eteklerinde dolaşır, dağlarda ve mağaralarda yaşar. Eliklerle (dağkeçileriyle) ve geyiklerle dolaşır. Verdiği öğütlerin dinlenmesini ister. Bazı erenler savaşçıdır ki, Tanrı'nın dinini yaymak ve vatanı korumak için vuruşurlar. Bunlara Alp Eren denir. Böylesi erenlerin atları da kendileri gibi kutludur ve bir dağdan başka bir dağa atlar, uçurumlardan aşağıya atlayarak iner. Atladığı dağlarda, bir taşın veya kayanın üzerinde bu atların ayak izleri kalır. Erenlerin kurganlarında veya türbelerinde kılıçları saklanır ve bu kılıçların üzerine yemin edilir. Bazen iki tür eren olduğu anlatılır. Biri yerde diğeri gökte yaşar. Ağ (Ak) Eren denilen ruhlar daha önemli bir yere sahiptir. Bazen olacak şeyleri önceden bilirler. "Yitik Erenler" gözle görülemeyen, gözlerden ırak evliyaları ifâde eder. Hastalıkları iyileştirebilir, ateşte yanmaz. Onlara karşı saygı gösterilmelidir. Tüm bilimlerin kapıları onlara açıktır. Tüm âlemin sırlarını anlarlar. Bir pencerenin perdesini hafifçe aralayıp bir müride gizli âlemlerden bir parçayı gösterebilirler. Ona kılıç, ok, zehir etki etmez. Zehiri içtiğinde bal olur. Eren kavramının karşıtı olarak algılanır. Erenler ile eşanlamlı olarak kullanılan Dervişlere verilen bir diğer isim ise Ayıkşa'dır.

Yalnızca Allah'a güvenen, onu dost edinen, o nedenle dünyevi herhangi beklentileri olmayan tasavvuf literatürü içerisinde "Hak'tan aldığını halka veren" olarak da tanımlanmıştır. Evliyanın en büyük özelliği Allah'tan başkasını dost edinmemeleri ve ona tam tevekkül içinde olmalarıdır. Bu nedenle yarın için endişe taşımazlar, yarının rızkını bugünden düşünmezler. Bütün olayların yaratıcısı olarak Allah'ı bildiklerinden ve müşahade makâmında olup sürekli Allah ile irtibat halinde olduklarından dünyadaki hiçbir olay karşısında endişeye kapılmazlar. Çünkü bütün olayların yaratıcısı dostu oldukları o Allah'tır.

Benzer Kavramlar

Türk halk kültürü içerisinde Eren kavramıyla bağlantılı olarak pek çok motif ve figür anlatılarda önemli bir yer tutar.

Abdal'lar

[Azəricə: **Abdallar**]

Abdal **(Abıdal)** – Tasavvuf edebiyatında, maddi dünyayla olan bağlılıklardan kurtulup, kendini Allah yolunda kurban eden erenlere denir. Halk inancında, abdalların istedikleri zaman istedikleri mekânda olabileceklerine inanılır. Yâni zaman ve mekân sınırlarını aşabilme gücüne sahiptirler. Onlar, bazı istisnalar dışında kimseye görünmezler. Dağıstan'da yaşayan Türk

topluluklarında yaygın olan inanışa göre, eğer dokuz aylık bebek, anne rahminde ölmüşse, bunu o Abdal götürmüş demektir. Uzun aksakalları olan Abdal, dağlarda yaşar, dağ keçileri arasında dolaşır ve onlan korur. Avcılar onun adına dua edip kurban verirlerse avları uğurlu olur. Eğer bunu yapmazlarsa ne kadar usta avcı olurlarsa olsunlar o avdan eli boş dönecekleri kesindir. Bazı halk anlatılarında Abdal'ın, ölmüş dağ keçisini dirilttiği ve yeniden hayat verdiği bile anlatılmıştır.[1]

Yatır'lar

[Azəricə: **Yatırlar**]

Yatır – Türk kültüründe ve halk inancında evliyaların ve kutlu kişilerin mezarlarına verilen addır. Türklerde türbe ve evliya kavramları özdeştir. Burada yatan kişiden doğrudan yardım istemekten veya onu aracı kılmaktan veya o kişinin ruhuna dua okumaya kadar pek çok uygulamanın öznesi konumundadır. İslam inancı yalnızca sonuncusuna (çok dikkatli bir biçimde yapılmasına, ölümü anımsamak amacıyla) kısıtlı olarak izin vermektedir. Sözcüğün, Yunanca "Iatros" kelimesinden geldiği söylense de doğru değildir. Türkçe Yatmak fiilinden türemiştir. Ayrıca Yada kelimesi ile de bağı bulunmaktadır.

Bu inanç ve uygulamaların kökeninde İslamı benimseyen toplumların eski inanç ve törenleri yatar. Yaygın inanca göre yatırlar hastaları iyileştirebilir, evde kalan kızların bahtlarını açabilir, tüm kötülük ve belaları uzaklaştırabilir, istekleri yerine getirebilir. Yardımını sağlamak amacıyla da yatırlar ziyâret edilir, onlara adakta bulunulur, kurban kesilir. Bazı yatırlar için de özel işlem uygulamalar gelenekleşmiştir. Örneğin, yardımını sağlamak için yatırlara mum dikilir, bazılarının adına helva, şeker ya da benzeri bir şey dağıtılır. Ancak yaygın bir gelenek olmasına rağmen birçok İslam âlimi, ölülerden bir şey istemenin ve beklemenin dinsel açıdan sakıncalı olduğunu söyler.[3]

Sarı Ana

[Azəricə: **Sarı Ana**]



Sarığ Ana (veya bazı Türk dillerinde **Harı Ana**) – *"Sarıkız"* olarak da bilinir. Türk halk inancındaki kadın evliya motifidir. Aslında çok daha eski bir inanışın İslam ile yeniden biçimlenmiş bir versiyonudur. Bazen bir kuş şeklinde uçtuğuna inanılır. Bazen bulunduğu yöredeki ormanı koruduğu söylenir. Işığa dönüşerek her kalpte yaşadığı anlatılır. Bazen de çoğul olarak Sarı Kızlar şeklinde bahsedilir ve dokuz tane Sarı Kız olduğu belirtilir. Sarı, Güneş ışığının görünür rengi olarak algılanır. Ayrıca altının rengidir ve altın soyluluğu simgeler. Sar/Sara Moğolcada ay demektir.

Şaştı Ata

[Azəricə: **Çaşdı Ata**]

Şaştı Ata – *Söylencesel Evliya.* Destanlarda adına rastlanır. Nogayların atası sayılır. Hayret etmek anlamı bulunur. Şaşırmak fiili ile akrabadır.

Yitik Eren

[Azəricə: **İtkin Ərən**]

Yitik Eren (Kayıp Eren, Kayberen, **Kaybaran**) – Kırgızlar'ın iyiliksever ruhlar arasına dâhil ettikleri ve "kayıp eren" adıyla andıkları ruhlardır, dağlarda yaşarlar[2] ve geviş getiren hayvanları korurlar.

Özellikleri

Kırgızlar'ın inancına göre bu ruhlar, hayvanların artıp çoğalmasını sağlar. Ancak kızdıkları zaman da hayvanları telef edebilir. Bunun için de ava çıkmadan önce, uğurlu geçmesi için "kayberen"den yardım istenir.

Dağlarda, taşlarda yaşayan ve hayvanları koruyan bu ruhlar aynı zamanda yaşadıkları yerin iyesidirler. Onun için, dağdayken bir tehlike ile karşılaşanlar "kayberen"den yardım isterler, "Başına dolanayım kayberen, kırk çiltan, yardım et'" derlerdi. "Kayberen"in mal, hayvan iyesi ve koruyucu olduğuna ilişkin görüşler, zaman zaman "Dağ Ruhu" inancı ve Çiltan motifiyle kaynayıp karışmıştır. Çiltanlar (Kırklar)da Kayberenler gibi dağda yaşayıp hayvanları korurlardı. Onların sayısı 40 olduğu için kırk çiltan denilirdi. Kazak halk kültüründe göze görünmeyen varlıklar ya da şeytanlar olarak bilinen "kayip iren" adı, "Bab tükti şaştı-Kayip iren kırk şilten" ifadesinde karşımıza çıkmaktadır.

Işık yüzlü eren olarak bilinen, sayıları kırk olup, insanların gözüne görünmeden onların arasında yaşayan ve doğaüstü güçlere sâhip "çiltan" motifleri Orta Asya'nın diğer halklarında da vardır. Kayberen inancı ata kültüyle bağlıdır. Onun adına, Türk halklarının birçoğunda rastlanır. Anadolu Türkleri'nde "kayb erenleri" şeklinde rastlanır ve eski inanışların bir izi gibi, evliyalar hakkında görüşlerden kaynaklanan bir anlayışı ifâde eder. Bu inanışa göre "kayberenler", evliyaların insan kılığına girmiş ruhlarıdır. Göze görünmeyen bu evliyaların yaşadıklarına, daha çok dağ başlarında olduklarına ve yaşadıkları yerin çevresindeki insanları koruduklarına inanılır. İnsanlar onlara saygısızlık etmekten korkarlar. Yerli halk tarafından her yılın yazı ve sonbaharında "kayberenler" için kurbanlar kesilir. Bir efsânede bir karı kocanın hiç çocukları yoktur. Ömürleri boyunca çocuk sahibi olmak için Tanrı'ya yalvardılar. Onlara, yaşlanıp güçten düştüklerinde, kırk çocuk verir. Yaşlı çift, bu çocuklara bakamaz ve onları götürüp dağa bırakırlar. Kayberenler gelip onları yedirir, içirir ve büyütür. Bu kırk çocuk büyüdükten sonra, insanların gözüne görünmeyen koruyuculara dönüşürler. "Kayberen" adı; göze görünmez anlamındaki "kayıp" ile kutsal, nur yüzlü anlamındaki "eren"den gelmektedir.

Satı Geleneği

[Azəricə: **Satı Ənənəsi**]

"Can Satma" da denir veya**"Satığ"** olarak da söylenir. Eski Türk geleneklerine göre, çocukları sık ölen ya da olmayan ailelerin çocukları olduğunda, yaşaması ve uzun ömürlü olması için, onu Tanrının sevdiği bir ulu kişiye emanet etmesidir. Onun ruhuna, çocuğu koruması, destek vermesi bakımından mânevi anlamda satılması eylemine satma veya satılma adı verilir. Çocuk erkekse Satılmış, kız ise Satı adı koyulurdu. Sözcük, satmak fiilinden gelir. Ayrıca saçı (cansız kurban) anlamı da bulunur.

Mengüç

[Azəricə: **Məngüç**]

Mengüç – Eski bir Türk/ Oğuz geleneğidir. Kaynaklarda tiginlerin kulaklarına mengüç/küpe taktıkları görülmektedir. Bektaşilikte "terk ve tecrit" anlamında dervişlerin kulağına "mengüç" veya diğer adıyla "teslim halkası" bir törenle takılır. Bunlar dervişi dünyadan ve dünyasal nesnelerden, etkenlerden arındırmayı, soyutlamayı simgelerler.

Diren'ler

[Azəricə: **Dirənlər**]

Diren – Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde şeytan piridir. **Tiren (Tiyren, Teyren)** de denir. İnsanların her tür isteklerini yerine getiren kötücül ruhlara da bu ad verilir. Fakat bu ruhun karşısındaki insan o kadar kötüdür ki, onun tarafından kandırılır. İşte bu kişilere de Diren denilir. Eren kavramının karşıtı olarak algılanır.

Etimoloji

(Er/Ar) kökünden türemiştir. Ermek fiilinden gelir. Olgunluk, mükemmellik, yükselme anlamlarına sahiptir. Mançu dilinde İren sözcüğünün geyik anlamına gelmesi ise tesâdüften öte bir durumdur. Moğolca Aran/Haran ise insan demektir. Yakutçadaki Eren sözcüğünün umut anlamına gelmesi de dikkat çekicidir. Gerçekte Türk inanışında erenler insanlığın umudu olarak görülürler ve dünyanın onların hürmetine yokolmadığı düşünülür. Yaranlar Türk ve Altay halk inancında su cinleridir. **Yeren** de denir. Sularda yaşarlar. Genelde insanlara zarara dokunmaz. Eren (İren / Yiren) kelimeleri ile bağlantılıdır. Sözcük; yararlılık, yardım kelimeleri ile aynı kökten gelir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca
3. ^ Yatır, Türbe ve Kabir Ziyareti

Ayrıca bakınız

- Derviş
- Evliya
- Aziz
- Abdal
- Kırklar

Äräň

Ergene İyesi

[Azəricə: **Ərgənə İyesi**]

Ergene İyesi – Türk ve Altay halk inancında mâden ocağının koruyucu ruhu. **Urka (Urkay, Urhay) İyesi** olarak da bilinir. Her mâden ocağı için farklı bir İye vardır. Bu iye, insan gözüne gözükmez, fakat ıslık çalar, kedi gibi miyavlaması ve bebek ağlaması, köpek uluması gibi sesler çıkarır. Çalışan işçilere yardım eder, meselâ mâden ocağı çökeceği zaman işçilere "Gidin" diye seslenerek onları kazadan korur. Türk işçilerin Ukrayna, Rusya gibi ülkelerdemaden işçiliğine gittiklerinde dâhi buralarda bu İyeye dua ederek yardım diledikleri anlatılır.

Etimoloji

(Er/Erk/Erh) kökünden türemiştir. Güçlük, zorluk anlamlarını barındırır. Mâden ocağı demektir. Türklerde gizemli yerlerdendir. Erge sözcüğü Türkçenin bazı lehçelerinde kapı, eşik veya basamak demektir. Korumak anlamını da taşır. Moğolcanın değişik lehçelerindeki Ergenek/Erginek/Hergeneh/Ergeneg sözcükleri de bir şeyi korumaya yarayan dolap veya sandık demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Şahta İyäse, Mâden Ocağı İyesi)



Ärgänä İyesi

Ergenekon Söylencesi [Azəricə: Ərgənəkon Dastanı]

Ergenekon (Ärgänäkon) Söylencesi ya da **Ergenekon Efsânesi** veya **Ergenekon Destanı** – kaynaklara göre Göktürklerin yeniden doğuşuna ilişkin hikâye.[1]

Tarihsel Eserler'de Ergenekon Destanı

14. yüzyılda *Câmi'üt-Tevarih* adlı esernde Moğolların yaratılış destanı olarak anlatılan efsâne,[2,3,4] 17. yüzyılda *Şecere-iTürkî* adlı eserde de Moğolların yaratılış destanı olarak anlatılır, bazı kaynaklara göre ise bir Türk destanıdır.[3,4] Bahsi geçen iki tarihî kaynakta Nekuz (Nüküz) ve Qiyan (Kıyan) adlı kardeşler ile onların eşleri Tatarlar tarafından yenilince önce Ergene-Kon adı verilen dar ve sarp bir yere gitmiş, 400 yılda sülâlesi çoğalıp oraya sığımaz olunca Ergenekon'dan çıkmıştır. Ergenekon'dan çıktıkları zaman yol göstericilerinin Börteçine olduğu düşünülmektedir.[4] Başka Kaynakçalara göre ise Ergenekon bölgesinde yaşayan göktürk milletine o bölgenin sahibi olan üle tarafından baskı yapılmış. Ergenekonluların bulundukları bölgeden çıkmak imkansızmış.Çünkü etrafları dağlarla çevriliymiş. Ergenekonlular buradan çıkmak için büyük bir ateş yakıp bu dağları eritmiş ve kurtulmuşlardır. Ancak Göktürklerin yaratılış destanıyla olan benzerlikleri gerekçe göstererek Türklere ait bir destan olduğunu iddia eden araştırmacılar da mevcuttur.[4,5] Ayrıca Talât Sait Halman ise, bozkurt efsânesinin genişletilmiş bir versiyonudur; mitolojik bir varlık olan bozkurtun koruması sayesinde soylarının tükenmesi tehlikesinden kurtulan ve yine bozkurtun sayesinde geçit vermez dağlarla çevrili Ergenekon vadisinden kaçan bir Türk topluluğunun öyküsünü anlattığını iddia etmektedir.[6] Diğer görüşlere göre ise Türkler ve Moğollar arasında benzer şekilde anlatılan efsâneler sözkonusudur.[7] Efsâne kimi zaman Nevruz ile de ilişkilendirilmiştir.[8]

Ergenekon İsmi

Ergenekon (Ergeneken) – Türklerin Orta Asya'daki efsânevi anayurdu. Rus tarihçi Gumilev'in tarifine göre dik yamaç anlamını taşır.[9,10] Ergenekon'un gerçekte nerede olduğu hakkında çeşitli savlar öne sürülmekle birlikte, bu konuda kesin bir bulgu yoktur. Eski eserlerde yer alan tasvirlere göre Ergenekon'un Altay dağlarındaki, Beluça dağında olduğundan bahsedilmektedir.[11] *Türk mitolojisinde Kutsal Yurttur.* Türkler düşmanları tarafından yok edilip kılıçtan geçirilir. Yalnızca iki kadın ve iki erkek kalır. Bunlar sarp yollardan aşarak dağların arasında bir yere varırlar. Bu iki erkeğin adı Negüz ve Kıyan'dır (bazı kaynaklarda Tuguz ve Kayan). Bu dağların arasında bulunan yeşillikler içindeki diyarda yaşar ve çoğalırlar. Fakat daha sonra sayıları artınca bu yurda sığmaz ve çıkmak isterler. Fakat atalarının geldiği geçidi bulamazlar, çünkü büyük ihtimalle o yol bir depremde kapanmıştır. Sonra dağların belirli bir kesiminde yoğun miktarda metal bulunduğunu ve orayı eritirlerse çıkabileceklerini anlarlar. Devasa körükler yapar, inanılmaz büyüklükte bir ateş yakarlar ve madeni eritip dışarı çıkarlar. Türk ve Moğol boyları buradan yeryüzüne yayılırlar. Bu yolculuklarında kendilerine kutsal bir kurt yol gösterir.

Ergenekon'dan çıkışın yıldönümü Nevruz Günü'dür. Bu yüzden nevruzda örslerde demirler dövülür, ateşler yakılır. Demircilik de bu nedenle kutlu bir meslek kabul edilir. "Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım." (İstiklal Marşı - M. Akif ERSOY) bu efsaneye gönderme yapar.

Ergenekon'dan çıkarken Konrat (Kongrat) boyu diğer boylardan önce davranıp çıkmak istemiş ve düzeni bozarak karışıklık çıkarmıştır. Bu nedenle Tanrı tarafından cezalandırılarak ayaklarına bir ağrı verilmiştir. Bu boydan gelen herkesin ayağı ağrır. *(Er/Erk/Erh) kökünden türemiş bir sözcüktür.* Ergene "Mâden" ve Ken/Kön "Geçit, Aşıt" sözcüklerinin bileşimidir. Güçlük, zorluk anlamlarını barındırır. Mâden ocağı demektir. Türklerde gizemli yerlerdendir.

Destanın kökeni

Önce sözlü olan efsâne daha sonra çeşitli kaynaklarda bahsedilerek yazılı hale getirilmiştir. Tamamı hakkında fikir birliği olmadığı ve yazılı metinlerde kısa özet şeklinde olduğu için "Ergenekon Efsânesi" şeklinde de isimlendirilmektedir. Ergenekon Destanı olarak bilinen öykü, iki ana kısımdan oluşmaktadır:

- Bir bozkurdun yardımı ve korumasıyla soyun devamlılığının sağlanması;
- Geçit vermez dağlarla çevrili bir vadiye yerleşilmesi ve daha sonra buradan çıkılması.

İlk öykü üç ayrı Çin vakayinamesinde Türklerin türeyiş öyküsü olarak anlatılmıştır.[12] İkinci öykünün özeti yine Çin kaynaklarında yer almıştır. Orta Asya tarihi profesörü Devin DeWeese, bir mağara ya da vadideki tutsaklıktan kurtuluş motifinin Orta Asya halklarınca değişik biçimlerde anlatıldığına dikkat çeker ve Türkler ile Moğollar arasında benzer öykülerin anlatılmasının olağan olduğunu belirtir.[13] Daha sonraki bir tarihte bozkurdun himayesinde türeyiş teması ile vadiye yerleşme ve vadiden kaçma motifleri birleştirilmiş, "Ergenekon Destanı" başlığı altında bir Türk destanı olarak anılmaya başlanmıştır. Fuat Köprülü'ye göre, Cengiz Han'ın soyunda var olan Türk kökenli aile nedeniyle efsânede bahsedilen Moğollar aslında Oğuzlar'dır. Reşidüddin Hamedani ve Ebul Gazi Bahadır Han'ın hikâyelerindeki benzerliğin nedeni de budur.

Destanın özeti

Moğol ilinde Oğuz Han soyundan İl Han'ın hükümdarlığı sırasında Tatarların hükümdarı Sevinç Han Moğol ülkesine savaş açtı. İl Han'ın idaresindeki orduyu Kırgızlar ve diğer boylardan da yardım alarak yendi. İl Han'ın ülkesindeki herkesi öldürdüler. Yalnız İl Han'ınn küçük oğlu Kıyan ve eşi ile yeğeni Nüküz ile eşi kaçıp kurtulmayı başardılar. Düşmanın, onları bulamayacağı bir yere gitmeğe karar verdiler.[15] Yabanî koyunların yürüdüğü bir yolu izleyerek yüksek bir dağıda dar bir geçite vardılar. Bu geçitten geçerek içinde akarsular, pınarlar, çeşitli bitkiler, çayırlar, meyva ağaçları, çeşitli avların bulunduğu bir yere gelince Tanrıya şükrettiler ve burada kalmağa karar verdiler. Bu yere "mâden yeri" anlamında "Ergene Kon" adını verdiler. Kıyan ve Nüküz[16] 'ün oğulları çoğaldı. Dört yüz yıl sonra kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldılarki Ergenekon'a sığamadılar. Atalarının buraya geldiği geçitin yeri unutulmuştu. Ergenekon'un çevresindeki dağlarda geçit aradılar. Bir demirci, dağın demir kısmı eritirlerse yol açılabileceğini söyledi. Demirin bulunduğu yere bir sıra odun, bir sıra kömür dizdiler ve ateşi yaktılar. Yetmiş yere koydukları yetmiş körükle hep birden körüklediler. Demir eridi, yüklü bir deve geçecek kadar yer açıldı. İl Han'ın soyundan gelen Türkler yeniden güçlenmiş olarak eski yurtlarına döndüler, atalarının intikâmını aldılar. Egenekon'dan çıktıkları gün olan 21 Mart'ta her yıl bayram yaptılar. Bu bayramda bir demir parçasını kızdırırlar, demir kıpkırmızı olunca önce Hakan daha sonra beyler demiri örsün üstüne koyarak dövdüler. Bugün hem özgürlük hem de bahar bayramı olarak hâlâ kutlanmaktadır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Balaban, Ayhan. İskit, Hun ve Göktürklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, 2006.
2. ^ J. Chen, *Proceedings of the Fifth East Asian Altaistic Conference*, 1979-1980. **(İngilizce)**
3. ^ [a] [b] Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*-1, İstanbul, 1971.
4. *Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar*, TTK, Ankara, 1989, pp. 14-15. **(Türkçe)**
5. ^ [a] [b] [c] [d] D. Yıldırım, "Ergenekon Destanı", *Türkler*, Yeni Türkiye, Ankara, 2002,527-543.
6. ^ Orhan Çekiç, "Ergenekon Efsânesi Göktürkler'e ait"
7. ^ Talât Sait Halman, *Rapture and revolution: Essays on Turkish literature* 2007, s. 12.
8. ^ The Transformation of an Origin Myth from Shamanism to Islam
9. ^ *Millî Folklor: Üç Aylık Uluslararası Folklor Dergisi*, Geleneksel Yayıncılık, 2005, sayı:65
10. ^ **Эргене кун** (букв: *“крутой скат”*)
11. ^ **Эргене-кун** (букв: *“крутой хребет”*)
12. ^ Алтай // Эргене Кун - Алтайское укрытие (джипинг, этнография)
13. ^ [a] [b] [c] [d] İsa Özkan, "Ergenekon Destanı Hakkında", *Türk Yurdu*, Sayı: 265, 2009, s. 43-47.
14. ^ [a] [b] [c] [d] D. A. DeWeese, Islamization and Native Religion in the Golden Horde: 1994
15. ^ [a] [b] "Ergenekon Destanı", *Meydan Larousse: 4. Cilt*, 1971, s. 313.
16. ^ [a] [b] Tasvir-i Efkâr,8Kasım 1863 (H. 26 Cemaziyelevvel 1280, R. 27 Teşrinievvel 1279)

TSS

Ärgänäķon Søyleńcesi

Erke Hanım

[Azəricə: **Ərkə Xanım**]

Erke – Türk ve Altay mitolojisinde Ayartıcılık Tanrıçası. **İrke Hanım** da denir. Baştan çıkarıcı, ayartıcı tanrıçadır. Nazlı olarak tanımlanır. **Erke Sultan (Erke Solton)** da denir. Teleğütlerde Erkey adlı bir Tanrının varlığından bahsedilir. Ülgen'e kurban sunmak için göğe çıkarken kamı yolundan alıkoymaya çalışan kötü melek/ruh. Bazı Türk boylarında Erlik'in iki kızından biri olduğuna inanılır (Diğeri Kıştey'dir).

Etimoloji

(Er/Erk/Erh) kökünden türemiştir. Erkli, güçlü, kuvvetli demektir. Egemenlik anlamı vardır, işve cilve, naz çeriğine de sahiptir. Ayrıca ayartma anlamı da taşır. Bazı lehçelerde arzu, istek manalarına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ärkä Ƕanım

TSS

Erkenek

[Azəricə: **Ərkənek**]



Erkenek (**Erkecel**, **Erkecey**, **Ernek**, **İrkenek**, **İrkeyel**) – Türk ve Tatar halk inancında armak boyunda bir insan. Türklerde ruh başparmakta bulunur. Öbür Dünya'da insanlar çok küçük boyludur. Türkler, insanların binlerce yıldır boylarının ve ömürlerinin kısaldığına inanırlar. Eskiden insanlar çok iri ve uzun, ayrıca daha uzun ömürlüymüş, binlerce yıl yaşarlarmış. Boyları ve ömürleri kısalarak bugünkü durumlarına ulaşmışlardır. Buna bağlı olarak insanların küçülerek bir cüce, hattâ parmak kadar kalacağına inanılır. Biliz ve ecene/eçene (cüce) sözcükleri Türk masallarında zaman zaman geçer, fakat bunlar parmak kadar değildirler. Avrupa masallarındaki "Parmak Çocuk" motifini akla getirmektedir. Fakat tamamen özgün ve farklı bir varlıktır.

Parmak Çocuk

[Azəricə: **Barmaq Uşaq**]

Parmak Çocuk – Avrupa kökenli bir masal karakteridir. Grimm masallarında ve Avrupa halk anlatılarında yer bulur. Türk halk kültüründeki Erkenek ile de özdeşleşmiş durumdadır. Azeri masallarındaki Cırtdan'a da kısmen benzer. Kurnaz, zeki, tâlihli bir çocuk olarak görünür. Avrupa dillerindeki adı *Başparmak*la ilgili kelime köklerinden türemiştir.

TSS

Cırtdan

[Azəricə: **Cırtdan**]

Cırtdan – Azerbaycan masallarındaki kişiliklerden biridir. Cırtdanın öyküsü çok yaygındır, ancak onun kendi arkadaşları ile birlikte devin evinde geçirdiği bir gecenin öyküsü çok iyi bilinir. Dev gece yarı çocukların yattığı odaya girip "kim yatmış, kim uyanık?" diye sorar, Bunun üzerine yaşananlar sonucu Cırtdan devi yener. Azeri ebeveynler çoğu zaman bebekleri "cırtdan" diye adlandırırlar. Anneler çocuklarına ninni söylediğinde yine onun adı geçer:

Ağlama, cırtdan yavru,
Ağzı yoğurtlu yavru;
Gideyim, unu eleyim,
Geleyim, seni beleyim.

Etimoloji

(Er/ir) kökünden türemiştir. Küçük kişi demektir. Moğolcada erhi/erhiy (Eski Moğolcada erekey/herekey/hereg) başparmak anlamına gelir. Eski Türkçede ergek/ernek/irgek/irnek, parmak veya başparmak mânâsı taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ärkäñäk

Erkliğ Han

[Azəricə: **Ərkliğ Xan**]

Erkliğ Han – Türk ve Altay mitolojisinde Uzay Tanrısı. Yıldızlardan, göktaşlarından ve gök nesnelerinden sorumludur. **Erklik** olarak da söylenir. Adı gezegenlerden birisine (Satürn veya Venüs) verilmiştir. Birçok bilimciler, (Erklik söyleyişi) isim benzerliği yüzünden Tengricilik'te yeraltı âleminin efendisi olan Erlik ile karıştırırlar.

İslam öncesi Türklerin inancı Tengricilik'de Venüs gezegeninin efendisidir. İnanışa göre gökyüzünde yıldız kaymalarının sorumlusu da Erkliğ Han'dır. Bunlara ateşli ok denir. **Erlik Han ile karıştırılmamalıdır.**

Etimoloji

(Erk) kökünden türemiştir. Erkli (güçlü, kuvvetli) demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Erkliğ Ḫan

TSS

Erlik

[Azəricə: **Erlik**]



Erlik Han – Türk ve Altay mitolojisinde Kötülük Tanrısı. **Erlik Han** eski Türklerin inancı Tengricilikte yeraltı âleminin efendisidir. (*Yerlik*/*Erlik* de denir). Moğollar ise **Erleg** veya **Yerleg** derler.

Özellikleri

Günümüzde iblis olarak kullanılan bir tür cin) olmasına rağmen kötülüğü simgeleyen bir tanrı ruhudur. Altayların bir yaradılış efsânesine göre Erlik Han, dünyanın yaradılışında Tengri'ye karşı fenalık yapmış ve Tengri onu ceza olarak yeraltı âleminin efendisi yapmıştır. Erlik Han, yeraltı Âleminin en alt katında yeşil demirden bir sarayda, gümüşten bir tahtın üzerinde oturur. Orada kendine koyu kırmızı parlıyan ve çok az ışık veren bir güneş yaratmıştır. Emirinde dokuz semerli boğası vardır.

Erlik Han lânetlenmiştir, Tanrı Ülgen "fenalık ettin, senin halkın da hep hileciler, fenalık düşünenler olsun der." ve yarattığı karada dokuz dallı çam ağacının dokuz dalından kendi halkını türetir. Erlik bu halk benim olsun der tanrıya. Tanrı da ona git kendi halkını kendin bul deyip Erlik'i geri çevirir. Tanrının halkının bu agacın yalnız doğuya bakan5dalından istifade etmelerine izin verilmiştir. Kalan dört dal yasaklamıştır. Erlik gidip bu halkı baştan çıkarır. Erkek olan Törüngey ile dişi olan Eje, Erlik'in şu sözüne kanarlar "Bu dört dal aslında size yasak değildir, meyveleri de pek tatlıdır. Dilediğinizce yiyin." Erlik sonra ağaca bekçi bulunan yılan uyurken ağzına girer ve ağaca çıkar, Ece'ye müsaade ettiğini söyler. Bunun üstüne Ece meyveden yer, Törüngey'in de agzına sürer. Tanrı durumu fark eder ve Erlik'i yer altına gönderir. Eje'ye "Sen benim sözümü tutmadın bundan sonra gebe kalasın ve doğum sancıları çekesin" der. Yılana "Sen benim sözümü tutmadın, bundan böyle Seytan diye bilinesin, herkes seni ezmeye öldürmeye çalışsın" der. Törüngeye "Sen benim sözümü tutmadın, 9 kızın 9 oğlun olacak ve hepsinden sen sorumlu olacaksın, insan neslini sen çoğaltacaksın"der. "Hepinizi hanemden kovuyorum, dünyaya gönderiyorum, burda sizi ben beslerdim, ben korurdum, artık kendinizi besleyip koruyacaksınız, bir dahada sesimi duymayacaksınız" diye ekler. Böylece Erlik insanoğluna ilk kötülüğünü etmiş olur.

Özellikleri

Erlik; sağlam gövdeli, atletik yapılı yaşlı bir varlık olarak düşünülür. Gözleri, kaşları kara renklidir. Çatal sakalı dizlerine değin uzanmıştır. Yaban domuzunun azı dişlerine benzeyen bıyığı kulakları üzerine yerleşmiştir. Kara ve kıvırcık saçlıdır. Çenesi tokmağa, boynuzları ağaç köklerine benzer. Kana benzer parlak yüzlü Erlik'in, kara demirden kılıcı ve kalkanı vardır. Bineği kara at ya da kara boğadır (belki de öküz). Erklig Kan, Eski Uygur sanatında boğa ya da öküze binmiş olarak tasvir

edilmiştir ki bunu, Osmanlı kozmolojisindeki dünyanın öküz üstünde durduğunu anlatan efsâne ile aynı köke bağlamak mümkündür.

Kötülüklerin kaynağıdır. Yeraltında yaşar. Saçları, gözleri ve kaşları ile atı karadır. Çatal (çiftli) sakalı dizlerine kadar uzamıştır. Boynuzları ağaç köklerine, bıyıkları yaban domuzunun dişlerine benzer. Yatağı kunduz derisindendir. Kadehi insan kafatasındandır. Kamçısı karayılandandır. Körüğü, çekici ve örsü vardır. Dokuz oğlu ile dokuz kızı vardır. Çenesi tokmak gibidir. Eyerlenmiş dokuz boğası vardır. Gümüş bir tahtı vardır. Yeraltında demir sarayında yaşar. Yassı demirden bir kalkanı bulunur. Kılıcı geniş ağızlı bir paladır. İhtiyar ve çirkin bir görüntüye sahiptir. Kara renkle simgelenir. Kendisine kara at kurban edilir. Kayra Han ilk önce bir varlık yaratmış onun aracılığı ile de yeryüzünü, dağları, vadileri meydana getirmiştir. Bu varlığın kendisine baş kaldırması üzerine, ona "Erlik" adını vererek ışık evreninden yeraltına atmış, ayrıca yerden dokuz dallı bir ağaç büyüterek her dalında değişik bir cins insan yaratmıştır. Sonsuz suların içinden toprak (balçık) çıkarma görevi ona verilmiş fakat Erlik yeryüzü yaratılırken ağzında kendisi için bir parça toprak saklamış fakat bu yaptığı anlaşılınca cezalandırılmıştır. Bilgisiz, yıkıcıdır. Düzen ve barış istemez. Huzura karşıdır, yeryüzünü karıştırmak ister. Sonsuz karanlıkların içinde yaşar. İradesi yoktur. İradesizliği simgeler. Affedilir fakat hemen ardından kötülüğe dalar. Evrenin başlangıcında yalnızca Ülgen ve Erlik vardır. Kaz ve kuğu kılığına girerek sonsuz suyun üzerinde uçarlar. Kayra Han ise evrenden önce de mevcuttur. İki köpeğinin adı Kazar ve Pazar'dır. Yeraltındaki ırmağın kenarında, yüksek bir dağın eteğinde kırk köşeli taş evinde yaşar. Çelik mızrak şeklinde bir tılsımı vardır. Bir insanın eline geçtiğinde ölümcül bir silah olur. Tüm düşmanları yok eder. Gözkapakları bir karış, saçları dimdik, yüzü kan gibi kırmızıdır. Bıyığı kıvrılarak kulağına asılmıştır. Vücûdu yılanlarla kaplıdır. Domuz boynuzlu öküzünün sırtında yolculuk yapar. Kızlarının hiçbirinin adı yoktur. Kötü ruhların tamamı onun egemenliği altındadır. Pora Ninci ve Kara Ninci adlı iki yardımcısı vardır. Gökten kovulduğunda yardımcı ve hizmetkârları da onunla birlikte yere dökülmüştür. O hızla toprağın altına saplanmışlardır. Erliğin gelişiyle âleme aniden karanlık çöker, rüzgâr eser, fırtına kopar, yer sarsılır. Yeraltını kara bir güneşle aydınlatır. 1980 yılında Moğolistanda bulunan bir dinozora Erlik ismine istinaden Erlikosaurus adı verilmiştir.

Erlik Han'ın Çocukları

Erlik'in dokuz oğlu ve dokuz kızı vardır. Kara Oğlanlar olarak anılan Dokuz oğlu, adlarıyla birlikte şunlardır: Karaş Han, Matır Han, Şıngay Han, Kömür Han, Badış Han, Yabaş Han, Temir Han, Uçar Han, Kerey Han.

Altay şamanizmine göre Erlik'in oğulları yer altına inen şamana yol gösterirler. Erlik ve oğulları için zayıf ve hasta hayvanlar kurban edilir. Çünkü Altaylılar'ın inançlarına göre Erlik, kötü (zayıf ve sakat) kurbanlardan hoşlanır. Erlik'e asla at kurban edilmez. Ayrıca, Erlik'i simgeleyen şeyler ve tasvirler yapmak yasaktır. Erlik Han'ın oğulları her zaman babaları gibi kötü değildir. Bunlar, kötü ruhlardan insanları korurlar. Babaları için yapılan kurban törenlerinde hazır bulunurlar ve töreni yöneten kamın Erlik Han'ın yanına gitmesine öncülük ederler. Yeryüzündeki görevlerinden ayrı olarak Erlik'in oğulları yer altındaki gölleri, ırmakları, denizleri yönetirler...

Kızları olan Kara Kızlar kuttörenleri sırasında kamları baştan çıkarıp, onların başarısız olmalarına neden olurlar. Erlik ile iletişime geçen şamanlara Kara Kam denir.
Erlik'in kızları, kam Gök Tanrı'ya (Ülgen'e) kurban vermek için göğe çıkarken, kamı yataklarına çağırıp yolundan alıkoymağa çalışırlar. Kam, işini unutup Erlik'in kızlarının cilvelerine kanarsa başka ruhlarca cezalandırılır ve Tanrı'nın kurbanı kabul etmesi işi de tehlikeye düşer. Erlik'in kızlarından ikisi Kiştey Ana ile Erke Solton'dur.

Erlik Han'ın Mamutları

Sibiryanın kuzeyinde yaşıyan ve doğaya bağlı bir yaşam sürdüren Türk halkından olan Dolganlarda anlatılan bir efsâneye göre, Erlik han Mamutları yeryüzünden alıp yeraltı âlemine götürmüştür. Mamutlar orada pis kokuların, sıcağın ve karanlığın içinde Erlik Han'a hizmet etmek zorundadırlar. Eğer bir Mamut oradan kaçıp tekrar yeryüzüne ulaşmaya çalışırsa derhal buz kesilip ölür.

Etimoloji

(Er/Yer) kökünden türemiştir. Kişi, güç ve yer, yer altı kelimeleri ile bağlantılıdır. Buryatçada kan içen anlamında kullanılır.

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar
- Kara Kızlar
- Erlikosaurus **(İngilizce)**

Erlik

Erşek

[Azəricə: **Ərşək**]

Erşek – Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel yaratık. Pars ve Ayı'nın çiftleşmesinden[1] doğan efsâne yaratığıdır. Yarı ayı yarı pars olarak da düşünülür. Gövdesi pars, kafası ayı şeklindedir. Pençeleri de ayınınkiler gibidir.

Etimoloji

(Er/Ar) kökünden türemiştir. Güçlülük anlamı içerir. Moğolcada Ers keskinlik ifâde eder ve bu canlıların pençelerinin keskinliği ile ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-211)

Dış bağlantılar

- "Erşek"

TSS

Ärşäk

Esege

[Azəricə: **Esəge**]

Esege – Türk, Moğol ve Buryat mitolojisinde Yaratıcı Tanrı. Esege Malan veya Esege Burhan olarak bilinir. Kel başlıdır. Moğol ve Buryat kökenlidir. Yeryüzündeki insanları yaratır. Oğlu Çolpan Han'dır. Eski Moğolcada, Esege (İsegey) yâni "Ata" olarak tanımlanır. Örneğin Yakutlar Ayzıt için de İsegey ünvanını kullanırlar. Malan ise kellik ifâde eder. Kel olmak Türk Moğol kültüründe güç ifâde eder. Gilyaklardaki Yitsigey de benzerlikler taşır. Tungusların Eskeri adlı yaratıcı Tanrılarını da akla getirir. Eskeri suların içinden çamur çıkararak dünyayı yaratmıştır.

Etimoloji

(Es/Ez) kökünden türemiştir. Ata, baba anlamları vardır. Türkçe Es/Ez/Is sâhip köküylede bağlantılıdır. Yesüge/Yesügey/Yasaga ise yasalara bağlı olan, yasa koyan demektir. Eski Moğolca Etige (Çağdaş Moğolcada Eçeg/Ezeg) sözcüğü baba manasına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi **(İngilizce)**
- The Gods of Buriats **(İngilizce)**

TSS

Äsägä

Esin

[Azəricə: **Əsin**]

Esin – Metafizik, doğaüstü veya tanrısal yetenek veya buna bağlı söz, duyum ve algı. İlham. Etkilenme, çağrışım, içe doğma ile gelen yaratıcı düşünce.

Tanım ve Anlam

İnsanlara estetetik duyguları getiren iyicil varlıkların bulunduğuna inanılan dönemlerin anlayış biçimi aslında günümüzde de sözcüğün içeriğinde gizlidir. Gelen ilham perisi esinti oluşturduğu için bu söz yerleşmiştir. "Tanrı Vergisi" deyimi bu kavramı biraz daha açıklar. Sanatsal yetenek ve onun sonucu olan ürünler, insanlara bahşedilmiştir. İşte bu yeteneği ve o an oluşacak olan ürüne dair fikri bir ruh getirir. Sümerlere göre Es, rüzgârın söylediği söz demektir.[1] Türk kültür ve sanat algılayışında yeteneklerin ilâhi bir güç tarafından gönderildiği inanışı yaygındır. Esin kavramı da zaten zaman zaman gelen bir olgudur. "İlham geldi" tabiri bu durumu ifâde eder. Sözcük, Esmek fiili ile ilgilidir. Doğaüstü varlıkların bir esinti şeklinde hissedilebileceği inancını barındırır.

Doğaçlama

[Azəricə: **Doğaç**]

Doğaç (Doğunç) – Kendiliğinden söyleme ve yapma demektir. Osmanlıcası İrtical sözcüğüdür. Esin (ilham) ile yakından ilgilidir. Birdenbire içine doğduğu gibi söyleme ve etme. Allah vergisi bir yeteneğin en önemli özelliklerinden biridir. Önsel değil, içseldir. Tıpkı doğada olduğu gibi doğurgan ve içten gelen bir olguyu ifâde eder. Şamanist inançların tamamında doğaçlama davranış ve dualar Tanrısal iletişimin en önemli göstergelerinden kabul edilirler. Sözcük, "Doğmak" kökünden gelir. Doğurganlığı ve dişiliği içerir. Doğunç (ve benzer biçimde Duyunç) ise Vicdan anlamına da gelir.

TSS

Etimoloji

(Es) kökünden türemiştir. Esmek fiili ile ilgilidir. Doğaüstü varlıkların bir esinti şeklinde hissedilebileceği inancını barındırır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Ortak Bilinçdışında Rüzgârın ve Suyun Sesi, Yıldız Cıbıroğlu

Ayrıca bakınız

- Bergü

Esiň

Eşik İyesi

[Azəricə: **Eşik İyesi**]

Eşik İyesi – Türk halk inancında eşiğin koruyucu ruhu. **Eşgik İyesi** veya **Esik İyesi** olarak da söylenir. Eşanlamlı olarak **Astana İyesi** veya **Bosağa (Busağa, Busava, Bosaha, Bosaka) İyesi** ifadeleri de kullanılır. Moğollar **Bohogo Ezen** derler.

Özellikleri

Her eşiğin koruyucu bir ruhu vardır. Bu ruh eşikte yatar. İneklerin şaşırmadan evlerini bulabilmelerini sağlar. Hayvanları korur. Eşikte oturmak, eşikte konuşmak iyi sayılmaz, bunun nedeni ruhun orada olmasıdır. Eşiğin baht ve talihle de ilgisi vardır. Çünkü eşik iki farklı âlemi simgeleyen esrarengiz bir sınır gibidir. Günümüzde çağdaş beşeri bilimlerde kullanılan Bilinç Eşiği, Duyum Eşiği gibi kavramlar da bu sınır anlayışını ortaya koymaktadır. İçerisi ve dışarısı, açık ve kapalı alan, soğuk ve sıcak mekân, aydınlık ve karanlık hep evin dış çevreden farklılığın bir sonucudur. Eşikte bulunur. Bazen “Kara Çuha” adı da verilir. Astana Kazakistan’ın başkentidir ve bu sözcük de aynı zamanda başkent demektir.

Zengi Ata

[Azəricə: **Zəngi Ata**]

Batı Sibirya inançlarında "Senge Baba" (Zengi Ata) bir "Eşik İyesi"dir. Eşikte yaşar ve evin önündeki hayvaları korur. Tatarlar arasında da "Zengi Babay" inanışı yaygındır. "Zengi Baba"nın ruhuna tapınmak için özel törenler yapılır, bu törenlerin özel yemeği olan "avuz" (ağız) sütü hazırlanır. Törenlere bir molla veya hoca dâvet edilir. Bu kişi yeni doğmuş bebeklerin hayırlı olması için "Zengi Baba"ya dua eder. Orta Asya daki Türk dervişliği hakkındaki eski kayıtlarda; "Zengi Baba"dan, Türkler arasında ün kazanmış Türkistan şeyhlerinden biri olarak bahsedilir.[1]

Kara Çuha

[Azəricə: **Qara Çuxa**]

Azerbaycan geleneksel inançlarına göre bir evliya olan "Kara Çuha", evin eşiğinde durur ama göze görünmez. Evin eşiğine varıldığında, "Kara Çuha"ya selam vermek gerekir. Bir diğer inanışagöre de eşiğin kendi sahibi vardır. Bu varlığın adı, "Astana Cini"dir. [1]

Etimoloji

(Eş/Es/As) kökünden türemiştir. Kapı basamağı. Bir şeyin başlangıç yeri. Bir şeyin sınırı.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Etkileşim

[Azəricə: **Təsir**]

Etkileşim – Kültürel Alışveriş. Farklı kültürler arasında gerçekleşen kavramsal alışveriştir. Etkileşim görece daha eski dönemlerde, birbirine yakın ve komşu toplumlar arasında daha yoğun, daha hızlı ve daha fazla ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise teknik olanaklar sayesinde kültürel alışveriş herhangi bir sınır tanımadan gerçekleşebilmektedir. Bunun olumlu yönleri olduğu kadar, pek çok olumsuzluk da açık bir biçimde kendisini göstermektedir. Örneğin ekonomik ve siyâsi anlamda egemen ve baskın olan ülkelerin kültürleri her alanda diğer kültürleri yok etmektedir. Türk kültürüne ait masal unsurları haricinde dışarıdan gelen (kelime ve/veya anlam olarak) yabancı kökenli varlıklar da mevcuttur. **Şeyh, Cüce, Soytarı, Fil, Cambaz, Hekim, Darağacı, Hırka, Asa, Zenci, Cübbe, Kaftan, Çoban, Kadı, Çingene** gibi ikincil unsurlar da bulunmakla birlikte pek çok kavram, söylence ve masallarımızın artık vazgeçilmez öğeleridir ve bunlar da artık kültürümüzün önemli bir parçası hâline gelmişlerdir. Türk kültürüne çevre uygarlıklardan taşınan ve bir biçimde içselleştirilen söylence unsurlarının belli başlıları şöyle sıralanabilir.

Yabancı Kökenli Önemli Masal ve Söylence Unsurları:

- **Abrakadabra** *(Aramice, Avrakadabra)*: Büyülü söz. Büyüyü gerçekleştirmek için söylenir. Aramice de "Söylediğim Gibi Yaratacağım" demektir.
- **Amazon** *(Yunanca, Amazon; Farsça, Hamazan)*: Savaşçı kadın. İyi ok atmak için tek göğüsleri yoktur. Dede Korkut öykülerindeki Alpkızlar olduğu iddia edilir. Anadoluda yaşadıkları söylenir. İskitçede **Oyorpata** adı verilmiştir. *(Türkçe: Alpkız)*
- **Anka** *(Farsça, Anka)*: Kızıl renkli devasa kuş. Kaf dağında yaşar. Köpek başlı, kaplan pençeli olarak tasvir edildiği de olur. Kendi küllerinden yeniden doğar. Sümerlerde Anzu olarak bilinir. *(Türkçe: KONGRUL, TOĞRUL)*
- **Burak** *(Arapça, Burak)*: Hz. Muhammed'in Miraç'ta kullandığı binek. Yıldırım, şimşek, parıldamak, ışıldamak anlamlarına gelen Berk kelimesinden türetilmiştir.
- **Buta** *(Sanskritçe Butha):* Kutsal Rüyâ. Rüyada kişiye şamanlık veya ozanlık yeteneğinin bahşedilmesi. Genelde üç bade içilir. Bundan sonra kişininin ağzından burnundan kan gelir. Uyandığında kopuz veya bağlama çalma gibi yetenekler edinilmiş olur. *(Türkçe: BERGÜ)*
- **Cadı** *(Farsça, Cadu)***:** Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan kadın. Geceleri dolaşarak ve uçarak kötülük yapar. Türkçede Cazı olarak da söylenir. Albıs Türklerde cadı benzeri bir varlık olarak bilinir. *(Türkçe: ALBIS)*
- **Canavar** *(Farsça, Canuvar/Canubar)***:** Masallarda sözü geçen yabâni, yırtıcı hayvanlar. Sıradışı büyüklükte ve görüntüdedir. Korkunç görünümü ve sesi vardır. *(Türkçe: AZMAN, GUYUK, MANGUS)*
- **Cemre:** İlkbaharda görünüp titrek ışıklar saçarak göğe yükselir. Sonra buzların üzerine düşerek onları eritir. Oradan da yere girer. Bulgarlarda **Zemire** olarak yer alır. Türkçe Emire/İmere ile de bağlantılıdır. *(Türkçe: İMRE, KOR)*

- **Cin** *(Arapça, Cin)***:** Göze görünmeyen, türlü biçimlere girebilen, iyilik de kötülük de yapabilen, ateşten yaratılmış varlık. Sihirli Lambanın içinden çıkma motifi Arap kültürüne aittir. İnsanlara verdikleri zarara "Cin Çarpması" denir. *(Türkçe: ÇOR, YELPİN)*
- **Çilten** *(Farsça, Çilte)*: Kırklar. Kırk Evliya demektir. Kırk Çilten veya Kırk Eren adıyla da anılırlar. Çiltenler yılda bir kez toplanıp yeryüzünde olup bitenleri görüşürler, değerlendirirler. *(Türkçe: KIRKLAR)*
- **Derviş** *(Farsça, Derviş)*: Tanrı yoluna adanmış ve bu yolda kendisini eğiten kişi. Diyar diyar gezen, insanlara bilgelik aşılayan bir kişilik olarak yer alır. *(Türkçe: EREN)*
- **Dev** *(Farsça, Div)***:** Çok büyük masal yaratığı. Çoğu zaman insan biçimlidir. Korkunç görünümlüleri olabilir. *(Türkçe: YELBEĞEN, YALMAVUZ)*
- **Haydut** *(Arapça, Haydut; Macarca, Hayduk)***:** Yolkesici, hırsız, soyguncu. Kırk Haydut (Kırk Harâmi) motifi Ortadoğu kültürlerinin etkisiyle gelmiştir. Hayduk biçimi Macarca, Bulgarca, Arnavutça ve Slav dillerinin tamanında ortak bir tabir olarak yer alır. Macarlarda bu adla efsaneleşmiş, zenginden alıp fakire dağıtan (Türklerdeki Efe) benzeri kişiler vardır.*(Türkçe: UĞRU, YOLKESEN)*
- **İblis** *(Arapça, İblis)*: Şeytan. Ateşten yarartılmış ve Tanrıya isyan etmiş olan, insanları yoldan çıkaran varlık. *(Türkçe: TEYREN)*
- **Kaftar** *(Farsça, Kaftar)***:** Boynuzlu bir kadın görünümündedir. Büyücülük yapar, ölüleri mezardan çıkarıp götürür. Çirkin bir görüntüsü vardır. Kuş olup uçar. Keskin dişlidir.
- **Kevser** *(Arapça, Kevser)***:** Ölümsüzlük Havuzu veya Irmağı. Cennette olduğu söylenir. Bolluk, bereket anlamı da taşır. Farsça'da Abıhayat, Türkçede **Bengisu** olarak karşılanır. *(Türkçe: BENGÜSU)*
- **Korsan** *(İtalyanca, Kursar)***:** Deniz taşıtlarına saldıran, yağmalayan haydut. Korsanlar bir milleti ya da orduyu temsil etmezler ve çoğunlukla amaçları ganimet ele geçirmektir.
- **Kral** *(Macarca, Kraly)*: Bir ülkenin başında bulunan ve mutlak hakimi olan erkek yönetici. Masallarda Padişah, Şah, Emir, Sultan gibi isimlerle de anılır. *(Türkçe: Ege veya Eğe) (Türkçe: HAN, HAKAN)*
- **Kralça** *(Macarca, Kralyno)*: "Kraliçe" de denir. Kralın eşi veya tek başına ülkeyi yöneten kadın hükümdar. Masallarda Kral ile birlikte anılır. *(Türkçe: Ece veya Eçe)*
- **Mekir** *(Arapça, Mekr):* Aldatıcı Yaratık. İnsanlara kandırıp, hile yaparak tanıdığı bir kişinin kılığına bürünür veya tanıdık birisinin sesiyle kişiyi çağırıp götürerek kaybeder. *(Benzer: CONGOLOS)*
- **Melek** *(Arapça, Melek; İbranice, Malakh)***:** Tanrı tarafından belirli bir görevi yerine getirmek amacıyla yaratılan, günahsız yaratıklardır. Cinsiyetleri yoktur. *(Türkçe: TÜNKÜR, YUMUŞÇUĞ)*
- **Nur** *(Arapça, Nur)*: Kutsal Işık. İslami terminolojide ateşin zıttı olarak ışık anlamına gelir. Ateş ise aynı kelime kökünden gelen Nar sözcüğüdür. *(Türkçe: YARUK)*

- **Peri** *(Farsça, Peri)*: Dişi soyut varlık. Genelde güzel kızlar olarak düşünülürler. Kanatları vardır. Büyülü güçlere sâhiptirler. Perihan adlı önderleri vardır. *(Türkçe: İRŞİ)*
- **Pir** *(Farsça, Pir)*: Mânevi Önder. Kutlu varlıkların başında bulunduğuna, onlara yol gösterdiğine inanılan kişi veya varlık. Demircilerin Piri gibi…
- **Saray** *(Farsça, Seray)*: Hükümdar konağı. Hükümdarların, devlet başkanlarının oturduğu veya kamu işlerinin yürütüldüğü büyük yapı. Göçebe kültürden yerleşik topluma geçiş sonrası ortaya çıkmıştır. Masallarda bazen Köşk olarak da geçer. *(Türkçe: ULUKONAK)*
- **Tekke** *(Arapça, Tekye):* Dergah. Dervişlerin barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer. Türklerde ocak olarak da bilinir. Dervişlerin yaşadığı ve eğitim gördüğü yerdir. Daha sonraları türbe anlamında da kullanılmıştır. *(Türkçe: OCAK)*
- **Tılsım** *(Arapça, Tilsim)*: Büyü veya büyülü nesne. Tılsımlı nesneler görünmezlik veya şekil değiştirme gibi yetenekler sağlarlar. Gagavuz Türklerinde şekil değiştiren varlık.
- **Türbe** *(Arapça, Turba)*: Kutsal mezar. İçinde ulu ve kutlu kişilerin yattığı dikkat çekici gömüt. Eski Türk geleneklerinde genellikle yığma tepeler ve höyükler şeklindedir. *(Türkçe: KURGAN)*
- **Vezir** *(Farsça, Vezir)*: Padişah yardımcısı. Bakan. Masallarda ve söylencelerde bilge kişiler olarak yer alırlar. Başvezir ise deneyimi simgeler. Türkler Hakana yardımcı olan kişiyi Kurmay olarak ifâde ederler. Moğollarda Noyan adı verilir. Fakat bu sözcüğün nitelidiği kişilerde aynı zamanda asker olma vasfı vardır. *(Türkçe: KURMAY, NOYAN)*

TSS

Etkileşim

Etügen

[Azəricə: **Etügen**]



Etügen – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Yeryüzü Tanrıçası. **Ütügen** veya **İtügen** olarak da söylenir.

Özellikleri ve Önemi

Toprak ve yeri temsil eder. Devleti ve egemenliği korur. Toprağı ve toprakla ilgili tüm unsurları, bitkileri ve hayvanları korur. Konur (kahverengi) saçları vardır. Toprağa dayalı üretimi, tarımı ve hasadı korur. İnsanların bilmediği, ulaşamadığı bir yerde topraktan (kerpiçten) yapılmış evinde yaşar. Son derece alçakgönüllüdür. Mecazen emeği ve helâl kazancı simgeler. Ötügen (Ötüken) aynı zamanda Türklerin yeryüzünde ilk var olduğu ve oradan Dünya'ya dağıldığı yerin adı olarak da kabul edilmektedir. Orhun nehri kaynaklarını bu bölgeden alır ve Göktürk Devleti'nin de başkenti yine bu yörede kurulmuştur. İnanca göre bütün büyük devletlerin başkenti burada kurulmalı idi. Bazı kaynaklarda Toprak (Yer) Tanrıçasının oğlunun adının Kılan olduğundan bahsedilir.

TSS

Itoga Hanım

[Azəricə: **İtoqa Xanım**]

Itoga Hanım – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde tarla tanrıçası. İtöge Hanım da denir. Tarlaları ve ekenekleri korur. Etügen ile aynı Tanrıça olduğunu ileri süren görüşler vardır. Bazen de Etügen'in emrindeki başka bir tanrıça olarak görünür. Sözcük, ıdık, İdi isimleriyle bağlantılıdır. Moğolcada İtge/İtege, Tuva dilinde İdeg sözcükleri umut demektir.

Etimoloji

(Et/Ed) ve (Öt) kökünden türemiştir. Ötümek (dua etmek), etmek (gücü yetmek) ve utağan (döl yatağı) anlamlarını içerir. Etene ise plasenta demektir. Etki gücü anlamını da taşır. Moğolca Udaga fiili zamanın geçişini ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ötüken
- Toprak Ana

Etügen

Ev İyesi

[Azəricə: **Ev İyesi**]

Ev İyesi – Türk halk kültüründe evin koruyucu ruhu. **Üy (Uy, Oy, Öy) İyesi** olarak da tanınır. Moğollar **Ger (Ker) Ezen** derler.



Özellikleri

Her ev için farklı bir İye vardır. Bazen bir yılan olarak betimlenir. Evde görülen yılanın bereket getireceğine inanılır. Onu öldürmeden dışarı çıkarmak gerekir. Böylece o da kimseye zarar vermemiş olur. Aksi takdirde evin bereketi kaçar. Kısa boylu bir erkek şeklinde betimlenir. Eve girildiğinde ona selam vermek gerekir. Yoksa küsüp gider ve evin bereketini de götürür. Ev bir süre sonra örene döner. Aileyi korur. Bazen eşyaların yerini değiştirebilir. Bazen bağırarak insanları korkutur. Ev İyesi insanlarla aynı evde birlikte yaşar. Ev Bekçisi olarak da bilinir. Bazen yılan kılığında olan ya da gözleri kor gibi yanan, saçları dağınık esmer vücutlu bir yaratık olarak anlatılır. Daha çok terk edilmiş evlerde rastlanır. İnsan kılığında ve ocak başında bulunan bir ruhtur. Uzun saçlı ve orta boylu bir ihtiyar olan bu İye, evi kara ruhlardan ve hastalıklardan korur.

Çuvaşlarda, bahçesiyle, ahırıyla ve avlusuyla bir bütün oluşturan evin sahibi olan Ev İyesi'nin iki yardımcısı vardır. Dam (ev) bekçisi olan Kilti Tura ile hayvanların yaşadığı Damız (ahır) bekçisi Karta Tura. Ayrıca evin temelini koruyan Nigez İyesi adlı bir İye de vardır. Evin ortadireğini koruyan ruha Arabağana (Bagan) İyesi denir ki, o olmadan evin çökeceğine inanılır. Ev İyesi genelde beyaz giyinen bir kadın, beyaz bir tavşan veya beyaz bir köpek kılığındadır. Ona kaz, tavuk, horoz, ördek gibi evcil kuş kurban edilir. Bodrum katta yaşar ve eve ancak geceleri çıkar. Her insan onu farklı kılıkta görür. Ancak genelde olarak orta boylu, beyaz yüzlü, buruşuk derili, ak elbiseli, biraz kambur biri olduğunu söylenir. Yün, keten eğirir, beşiğinde ağlayan bebeği sallar, bulaşık yıkar. Yangın çıkarsa veya eve hırsızlar girerse ses çıkararak ya da ev sahiplerinin ayağını çekerek onları uyandırır. Bazen uyuyan ev sahibinin saçlarını da örebilir. Bu örgüyü sökmek iyi değildir, kendi kendine çözülmesini beklemek gerekir. Bazen insanlar gece yarısı uyanınca ev içinde yürüme ve nefes alma sesleri duyumsarlar. Bu sesler ona aittir. Bodrumda un eler. Bir evden başka bir eve taşınılınca bir veda töreni yapılır ve bu tören sırasında İyeyi yeni eve dâvet ederler. Bazen de Ev İyesi için özel at koşulur ve onu eski evden yeni eve götürürler.

Türk kültüründe iki insanın yaşamını birleştirerek aile kurması; evlenmek, nikâh kıymak ise evermek tabirleriyle ifâde eldir. Sonuna ev getirilerek oluşturulan pek çok kelime vardır: **Orduevi, Dikimevi, Gözlemevi, Bakımevi, Yaşlılarevi, Basımevi, Doğumevi, Yazımevi, Yemekevi, Aşevi, Tecimevi, Kesimevi, Sütevi, Buzevi, Sağlıkevi, Konukevi, Öğretmenevi, Yapımevi, Sayrılarevi, Gökevi, İplikevi, Dağevi, Kırevi, Dökümevi, Kuşevi, Kayıkevi, İçimevi…**

Azerbaycan halk inanışlannda **Ev İyesi** genellikle yılan şeklindedir. Bu nedenle yılan olan evde bereket olacağına inanılır. Ev İyesi, İnsanlann gözüne yılan şeklinde göründüğü zaman, ona dokunulmaz. "Ev Yılanı" denilen bu yılana zarar veren olursa o eve felaket gelir, kıtlık olur ve bereket gider.[1]

Sahab

[Azəricə: **Saxab**]

Sahab – Doğu Anadolu'da yaygın olan bir inanca göre her evin bir perisi olur, ona da "sahab" (sâhip) denilir. Onlar evin temiz tutulmasını isterler. Aksi halde ev halkını cezalandırır o evin bereketini alırlar. Bu inanç, ev iyesiyle ilgili inanışlardan ayrılmaz bir bütün oluşturur.[1]

Kırsut İyesi

[Azəricə: **Qırsut İyesi**]

Kırsut İyesi – Türk, Tatar ve Altay mitolojisinde koruyucu ruh. **Kırzıt İyesi** de denir. Ev iyesi ile bağlantılı olarak değerlendirilen bir varlıktır. İnsanın kendi iyesidir, yanında bulunduğu o insanı korur. Sözcüğün kutsallık anlamı vardır. Bu nedenle İnsan İyesi bile denebilir.[2] Misafirliğe giden evin hanımını, istediği saatte gittiği yerden alarak eve getirir. Yol boyunca ona eşlik eder. Kırsut olmayan evin çok soğuk olacağı yönünde bir inanç vardır.

Kimsene

[Azəricə: **Kimsənə**]

Kimsene – Türk ve Altay halk inancında Ev Cini. Kimesne olarak da söylenir. Evlerde yaşarlar. Cinlerin adlarının telaffuz edilmesinin onları çağırmak anlamına geleceği gerekçesiyle uygun bulunmaması; "Kimse", "Kimsene" gibi örtülü isimler verilmesine neden olmuştur. Özellikle evlerde yaşadığı düşünülenler için bu tabirler tercih edilir. Sözcük, bilinmezlik, kimliksizlik ifâde eder.

Ayrıca Çuvaşlarda **Hertsürt (Hartsurt)** adlı bir varlık vardır ve Ev İyesinin bütün özelliklerini taşır. Örneğin ev içinde kavgaları ve dargınlıkları hiç sevmez ve böylesi durumlarda evi terk edebilir. Hasat zamanı ağıla gidip yardımcı olur.

TSS

Etimoloji

(Ev) kökünden türemiştir. Barınmak, birlikte yaşamak anlamlarını içerir. İçinde oturulan yaşanılan yer demektir. Evren sözü ile aynı köke sahiptir. Bu anlamda Evren de büyük bir evdir. Moğolcada ev sözcüğü uyum, anlaşma, barış gibi manalar taşır. Türk kültüründe iki insanın yaşamını birleştirerek aile kurması; evlenmek, nikah kıymak ise evermek tabirleriyle ifâde eldir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Flöra Bayazitova (1995), Tatar Halqınıñ Bäyräm Häm Könküreş Yolaları, Qazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Ev İyesi, Oy İyesi)
- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Öy, Yort İyäse, Ev İyesi)

Ayrıca bakınız

- Domovoi

Ew İyesi

Evren

[Azəricə: **Evren** / **Kainat**]

Evren – Kainat. Düzenli ve uyumlu bir bütün oluşturan, bildiğimiz varlık âlemindeki tüm her şeyin bütünü. Türk Dünya ve Uzay anlayışında Evren iki katlıdır: Yer ve Gök. Yer dişiliği, Gök erkekliği simgeler. Başka bir sınıflandırmada ise üç katlıdır. Ancak aslında ikili sınıflandırmanın biraz genişletilmiş bir hali olup (çünkü Yeraltı aslında Yerin bir parçasıdır) bu üç katlı anlayış dünyevi olmaktan ziyade öteki âlemi içerir. Cehennem yeraltında, Cennet gökyüzündedir. Bu sınıflandırmanın merkezinde insanın yaşadığı Dünya vardır. Buna göre aşağıya ve yukarıya doğru birer katman eklenir (Yeraltı ve Yerüstü). Bu katmanlar da alt ve üst katlara bölünür kendi içinde.

Yer ve Gök Türk kültüründe ayrılmaz bir bütündür. Katmanlar her ne kadar yarı soyut olsa da, gerçekliğe uygun, maddi ve somut bir anlayış içerisinde mekânsal bir yaklaşımla açıklanır. Bir başka görüşe göre ise Türk kültüründe evren aslında dört katlıdır ve ikili anlayışın biraz genişletilmiş biçimidir. Bu görüşe göre Gök-Kalığ ifadesindeki Gök uzayı, Kalığ ise havayı (atmosferi) anlatır. Gerçekten de Kalı (Kalığ / Kalık) kelimesi hava demektir. (“Kalı” sözcüğün günümüz söyleyişine uyarlanışı “kalık” biçimindedir. “Havaya kalkmak” sözündeki “kalk” da bu köktendir.) Böylece Yer: Yeryüzü ve Yeraltı olarak iki katlıdır. Aynı şekilde Gök: Kalığ ve Uzay olarak iki katlıdır. Macarlarda da üç katlı evren anlayışı aynen korunmuştur ve küçük ayrıntılar dışında Türk kültüründeki ile aynı özelliklere sahiptir.

Evren sözcüğünün aynı zamanda ejderha mânasına gelmesi ise çeşitli anlamsal içerikleri doğru algılamayı gerektirir. Örneğin sürüngenlerin evrilerek, yumurtadan çıkarak gelişmesi ile evrenin değişkenliği ortak çağrışımlara sahiptir. Evren sözcüğü büyüklük ve anlaşılmazlık açısından da hem kâinat hem de ejderha için ortak içerikleri taşımaktadır. Bu nedenle ejderha aslında kâinatın bir sembolüdür demek yanlış olmayacaktır.

1. **Yer Üstü:** Gökyüzünü, uzayı ve algının ötesindeki üst âlemleri kapsar. **Yukarı Yertinç** olarak da adlandırılır. 9 veya 19 katlı olarak düşünülür. Uçmağ (Cennet) göktedir. İyicil (Aydınlık) Tanrılar Gökte yaşarlar. (İslam ile birlikte 7 katlı olarak anlaşılmaya başlanmıştır.) Gökyüzü yaratıcılığı simgeler. (Üst Tilekey veya Çağa Çiri/Yeri de denir.)

2. **Yer:** Üzerinde yaşadığımız yeryüzüdür. Dünya’ya (bir gezegen olarak ele alındığında) **Yertinç** denilir. Tek katlıdır. Denizler bu katmana dâhildir. (Orta Tilekey de denir.)

3. **Yer Altı:** Dünyanın alt katmanlarını içerir. **Aşağı Yertinç** de denir. Yeraltını, çağlar öncesinden kendiliğinden oluşan mağaralar ile algı sınırının erişemediği soyut alt âlemler buradadır. Kötücül (Karanlık) Tanrılar yeraltındadırlar. 9 katlı olarak anlaşılır. Tamağ (Cehennem) buradadır. Yer altı ölümü ve yokluğu temsil eder. (Alt Tilekey veya Ayna Çiri/Yeri de denir.)

Etimoloji

(Ev) köküden türemiştir. Ev, evrilmek, evrim gibi sözlerle ilintilidir. Ebren ise ejderha demektir ve mecazen kâinatı simgeler. Ever, Moğolcada boynuz demektir ve ejderhaların boynuzlarının olduğu yaygın bir inanıştır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Ewren

F



FALCI

Fal

[Azəricə: **Fal**]

Fal – Bazı alet ve araçlarla ya da bazı yöntemlerle, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma tahminde bulunma işidir. Fal bakan kişiye falcı denir. Yüz falı, tarot, iskambil falı, bakla falı, el falı, kahve falı gibi birçok fal çeşidi bulunur. Sezgiye dayalı bir tahmin uygulamasıdır ve doğruluğu büyük bir tartışma ve spekülasyon konusudur. Şiddetle karşı çıkanlar ve bir safsatadan ve aldatmacadan ibâret bulunduğunu öne sürenler olduğu gibi savunanlar ve kesin olarak inananlar da vardır.

Dinlerdeki yeri

İslâmiyet, hıristiyanlık ve yahudilikte fal bakmak günah sayılmaktadır. İslam dini falcılığı kesin olarak yasaklamıştır.

Irk (Irık)

[Azəricə: **İrq (İrıq)**]

Irk – Eski Türk kaynaklarında kehânet anlamında kullanılan bir sözcüktür. Kehânet çok eski uygarlıklardan beri var olan bir uzmanlık alanı olup, kısaca, meydana gelecek olayları birtakım yöntemlerle önceden bilmeye çalışma olarak tanımlanır. Eski uygarlıklar içinde kâhinlik çalışmalarına önem vermemiş bir uygarlık hemen hemen yok gibidir.

TSS

Türk-İslam kültüründe kâhinlik

Şamanist olgunlaşmadan geçmiş veya sufilik terbiyesiyle büyümüş eski kâhinler, kendilerine bir sorunla ilgili olarak, danışmak üzere gelenlere bildikleri bir şey varsa konuşur, bilmedikleri veya sâkincalı gördükleri konularda asla konuşmazlar; özellikle de verdikleri bilgi için en ufak bir maddi veya mânevi karşılığı kesinlikle kabul etmezler. Halk arasında ermiş, evliya gibi çeşitli adlarla zikredilen bu kişiler, 21.yy.'a doğru yerlerini yavaş yavaş bu işi tamamen bir geçim kaynağı olarak gören şarlatanlara bırakmışlardır.

Kehânet yöntemleri

Kâhinlik yöntemleri şöyle sınıflandırılır:

- Haberci rüyâ yoluyla alınan mesajların yorumlanması
- Sezgi yoluyla alınan mesajlar ve yorumlanması
- Geleceği görme yoluyla alınan mesajlar ve yorumlanması
- Astrolojik gözlemler ve verilerin değerlendirilme ve yorumları
- Olayların gözlemi ve muhakeme yoluyla sonuçlar çıkarılması
- Fallar, fal araçları…

Sezgi

[Azəricə: **Hiss**]

Sezgi – Felsefede, mistisizmde ve farklı öğreti sistemlerinde farklı anlamlarda kullanılmış bir terimdir. Akıl yoluyla kavranamayacak gerçeklerin derin düşünme (tefekkür) ve duyumsama yoluyla aranışı sezgi kapsamında değerlendirilir.

Ruhçulukta ve şamanizmde sezginin, insanın kendi düşüncesi olmaktan ziyade çeşitli etkenlerden kaynaklanan tesirlerle belirdiği kabul edilir ki, bu etken genellikle bedensiz bir ruhtur. Bu yüzden ruhçular yüksek bilgileri içeren tebliğlerin alındığı ruhsal irtibatlara "sezgisel bağlantı" derler.

Müneccim

[Azəricə: **Münəccim**]

Müneccim – Yıldız falcısı anlamına gelir. Arapça Necm (Yıldız) kökünden türemiştir. Anadlu'da bugün dahi Yıdızname adı verilen gizli bilgilere bakarak kişilerin geleceğinden haber veren hocalar bulunur. Bir tür Astrolog olarak da düşünülebilir.

El Falı

[Azəricə: **Əl Falı**]

El Falı – eldeki çizgilere ve yükseltilere bakarak bir kimsenin karakterini ve geleceğini okuma. Hemen her kültürde mevcut bir uygulamadır. El falının kökeni kesin olarak bilinmemektedir, ancak anavatanı Hindistan olan Çingeneler vasıtasıyla dünyaya yayıldığı düşünülür.[1] Geçmişte Çin, Tibet, İran, Mezopotamya, Mısır ve Antik Yunanistan'da el falına bakıldığı bilinmektedir. El falı Ortaçağ'da cadı avcıları tarafından şüphelilerin ellerindeki siyah lekelere bakarak Şeytan ile antlaşma yapıp yapmadıklarını tespit etmeye çalışmakta kullanılmıştır. Bir süre boyunca gözden düşen el falı, Rönesans ile birlikte yeniden canlanmıştır. 17. yüzyılda el falı rasyonel ve empirik kaidelere oturtulmaya çalışılmıştır. Eldeki çizgilerin anlamları olduğu konusunda hiçbir bilimsel bulgu olmamakla birlikte ellerin doktorlara sunduğu ipuçlarını bilen bir falcı, bu konuda bilgisiz olan kimseleri hayrete düşürecek şeyler söyleyebilir.

TSS

Falcılıkta kullanılan bazı hatlar (çizgiler):
- 1: Hayat - 2: Baş - 3: Kalp - 4: Venüs - 5: Güneş - 6: Merkür - 7: Kader

Dipnotlar

1. ^ "Palmistry." *Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite.* 2011

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Metapsişik Terimler Sözlüğü, Ergün Arıkdal
- İnanç Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu
- Dictionary of Mysticism, Nevill Drury
- Dharma Ansiklopedi, Dharma Yayınları



Fal

G



GEZER HAN

Gal Han

[Azəricə: **Qal Xan**]

Gal Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Ateş Tanrısı. Ateşin ve ocağın devamlılığını sağlar. Al/Hal inancı ile bağlantılıdır. Moğol kökenli bir kavramdır. Türklerdeki Al (Hal) Ana'nın karşılığı olarak düşünülebilir. Tehlikeli ve zaman zaman kızıp yangınlar çıkaran bir varlıktır. Bu kelimeden türeyen ve Ocak Tanrısı anlamına gelen Golomto Han adlı bir karaktere yine Moğol mitolojisinde rastlamak mümkündür.

Galçan Han

[Azəricə: **Qalçan Xan**]

Galçan Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde ateş tanrısıdır. **Kalçan Han** da denir. Bazen Gal Han ile eşdeğer olarak görülür. Bazen de onun emrindeki başka bir tanrı olarak ifâde edilir. Ateşin koruyucu ruhu olarak saygı gösterilir. Kendisine keçi kurban edilir. Galçan/Kalçan sözü kellik ifâde eder. Kal (kellik) ve Moğolca Gal (ateş) ile ilgilidir. Ayrıca Moğolcada Halzan sözcüğü kel demektir.

Golomto Han

[Azəricə: **Qolomto Xan**]

Golomto Han – Moğol ve Buryat mitolojisinde ocak tanrısıdır. Ocağı ve ateşi korur. Gal Han'ın emrindedir.

Kalaykan Hanım

[Azəricə: **Qalayxan Xanım**]

Kalaykan (Galaykan) Hanım – *Ocak Tanrıçası*. Ocağı ve ateşini korur. Ateşin dişil yönünü ifâde eder. Sözcük (Gal/Kal) kökünden türemiştir. Kal (kellik) ve Moğolca Gal (ateş) ile ilgilidir. Kalay madeni ile de bağlantılı gibi görünmektedir. Moğolca Kalaghun sözcüğü sıcaklık ve ateş anlamlarını içerir.

TSS

Etimoloji

Gal, Moğolcada Ateş demektir.[1] Türkçe Al/Hal ve kellik ifâde eden Kal kökleriyle bağlantılıdır. Eski Moğolca Galı ve Evenkçede Guluvun ateş mamasına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("gal") (İngilizce)



Qal Ƕan

Gelin

[Azəricə: **Gəlin**]

Gelin (veya Rumca **Nife**) – Heybeliada halkının inanışında Rum mezarlığında geceleri beyaz bir ata binerek ortaya çıkan olağanüstü güzellikte genç bir kadın formunda dişi bir iblisin adı olup, beyaz bir gelinlik giymekte, kendisiyle göz göze gelen erkekleri cazibesiyle mezarlığın içerisine çekerek öldürmektedir.[1]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipotlar

1. ^ Özhan Öztürk, Folklor ve Mitoloji Sözlüğü. Ankara, 2009 Phoenix Yayınları. S. 403



Gelin

Geyik Ana

[Azəricə: **Geyik Ana / Maral Ana**]

Geyik Ana – Türk, Moğol ve Altay mitolojilerinde Geyik Tanrı. Değişik Türk dillerinde **Keyik (Kiyik, Giyik) Ana** olarak da söylenir. **Burçın (Burçin) Ana** veya **Bulan (Bolan) Ana** tabirleri de eşanlamlı olarak kullanılır. Moğollar **Maral Ece** derler. Bedenindeki lekeler yıldızların işaretleridir. Denizden çıkarak gelmiştir. Bazı Türk boylarına yol göstericilik yapar. Ak geyik kılığına girerek Göktürklerin atasıyla birleşmiş ve Göktürkler türemiştir. Görkemli çatal boynuzları ve kanatları vardır. İnsan biçimindeyken çok güzeldir. Vücut hatları ince ve orantılı olarak betimlenir. Maral sözcüğü Moğolcada geyik demektir.

Ayrıca bakınız

- Alasığın

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Geyik Ana

Geyik Ata

[Azəricə: **Geyik Ata / Maral Ata**]

Geyik Ata – Türk, Moğol ve Altay mitolojilerinde Geyik Tanrı. Değişik Türk dillerinde **Keyik (Kiyik,Giyik) Ata** olarak da söylenir. **Sığın (Sıgun) Ata** veya **Bulan (Bolan) Ata** ya da **Puğu (Buğu) Ata** tabirleri de eşanlamlı olarak kullanılır. Moğollar **Eli Ecege** derler. Geyik sürülerinin başında bulunup idare eden geyiğe Gökgeyik ve Göksığın adı verilir. Masal kahramanları veya söylence kişileri bir geyiği kovalar ve peşinden bir mağaraya girer. Burada çoğu zaman güzel bir kıza rastlar. Geyikli Baba gibi erenler halk kültüründe sıklıkla yer alır. Hacı Bektaş-ı Veli gibi erenler de geyik donuna bürünebilirler.

Etimoloji

(Gey/Gez) kökünden türemiştir. Uzun ve çatal boynuzları olan memeli hayvan anlamına gelir. Moğolcada Giyih sözcüğü aydınlık anlamına gelir ve bu hayvanın kutsallığı ile de bağlantılıdır. Örneğin Alankova sözcüğü de Işığın Geyiği gibi bir anlam ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Alasığın

TSS



Geyik Ata

Gezegenler

[Azəricə: **Gəzəğenlər / Planetlər**]

Gezegen *(Seyyare, Planet)* – Güneş'in etrafında dolanan gökcismidir.

Tüm uygarlıklarda gözle görülebilen beş gezegene farklı ismler verilmiştir. Moğollar gök cisimlerine Budizmin etkisiyle Tibet kökenli isimler vermişlerdir. Türklerde ise Arap ve Avrupa kökenli isimler tercih edilmekle birlikte, yeterli araştırmalar yapıldığında halk kültüründe kullanılan Türkçe adları bulunabilmektedir. Ulusal bir bilim dili için gökcisimlerine mutlaka Türk Halk kültüründen ve söylencelerinden isimler verilmesi gerekmektedir. Örneğin yıldızlara Türk mitolojisindeki tanrıların adları verilebileceği gibi, gezegenlerin uydularına da Türk boylarının adlarının verilmesi yoluna gidilebilir.

Aşağıda tamamen halk kültüründen edinilen bilgilere göre gezegenlerin adları verilmektedir. Sözcük, Gezmek fiilinden türemiştir.

1. **TİLEK** (DİLEK)**:** *Merkür, Utarit.*
Eşanlam: **TİLEKDİZ** (DİLEKTİR)
Dilek yıldızı. Ona bakılarak dilek dilenir. Çıplak gözle görülür.

2. **SEVİT** (SEVÜT)**:** *Venüs, Zühre.*
Eşanlam: **ÇOLPANDIZ** (ÇOLPANTIR)
Moğollarda Çolpan adı verilir ve bu yüzden yanlışlıkla kelime benzerlği nedeniyle dönüşerek "Çoban Yıldızı" denir. Çıplak gözle görülür.

3. **YERTİNÇ** (YERDİNÇ)**:** *Dünya, Arz.*
Eşanlam: **YERDİZ** (YERİNTİR)
Yeryüzü.

4. **KÜRÜT** (KÜRÜD)**:** *Mars, Merih.*
Eşanlam: **KIZILDIZ** (KIZILTIR)
Güçlü ve kızgın bir yiğit olarak düşünülür. Çıplak gözle görülür.

5. **ONGAY** (ÖNGEY)**:** *Jüpiter, Müşteri.*
Eşanlam: **ERENDİZ** (ERENTİR)
Olgunluğu ve bilgeliği temsil eder. Çıplak gözle görülür.

6. **ERKLİĞ** (ERKLİ) **:** *Satürn, Zuhal.*
Eşanlam: **SEKENDİZ** (SEKENTİR)
Etrafında halkaları vardır. Çıplak gözle görülür.

7. **CETEGEY** (YETEY)**:** *Uranüs.*
Eşanlam: **YETENDİZ** (YEDENTİR)
Çıplak gözle görülemez.

8. **KONUŞUK** (KONUŞU)**:** *Neptün.*
Eşanlam: **ALTANDIZ** (ALTANTIR)
Çıplak gözle görülemez.

9. **YALDIRIK** (YILDIRAK): *Plüton.*
Eşanlam: **USANDIZ** (USANTIR)
Bu gezegenin son yıllarda yapılan çalışmalarda aslında birbirinin etrafında dönen iki gezegen olduğu anlaşılmıştır. Adları **Yaldırık** ve **Yıldırak** olarak ikili hale getirilebilir. Çıplak gözle görülemez. Ayrıca Uluslararası Gökbilim Kurulları tarafından da artık gezegen olarak kabul edilmemektedir.

Gezegenler

TSS

Gezer Han

[Azəricə: **Gezər Xan**]

Gezer Han – Türk, Altay, Moğol ve Tibet efsânelerinde adı geçen söylencesel hakan. **"Abay Geser"** veya **Geser (Keser, Kezer) Han** olarak da anılır. Türk, Moğol ve Tibet, Tunguz efsâne kahramanıdır.

Efsânenin Moğol ve hattâ daha çok Tibet yönü ağır basar. Sezar, Kayzer isimleriyle benzerliği[1] dikkat çekmiştir. Gerçekleştirdiği akınlar ve yaptığı kahramanlıklar uzun destanlarda işlenmiştir. Tarihsel bir kişilik olduğu iddia edilmiş fakat ispatlanamamıştır. Mûcizevi bir doğumu olmuş, babasız dünyaya gelmiştir. Türk destanlarındaki gibi yeraltına iner. Geri dönmeyi başarır. Büke Beligte asıl adıdır. Gökyüzünden Tanrılar tarafından yeryüzüne gönderildiğine inanılır.

Gezer Destanı

[Azəricə: **Gezər Dastanı**]

Tibet, Buryat, Bhutan, Moğol versiyonlarının hepsinde ortak motif olarak Geser, olağanüstü bir doğumla dünyaya gelir. Hor görülen ve ihmal edilen çocukluk yıllarından sonra hükümdar olur.[2] Bir dizi muhteşem kahramanlık yaptıktan sonra ilk eşini elde eder. Sonraki bölümlerde kavmini, insan ve insanüstü kaynaklı çeşitli dış tehlikelere karşı savunur. Halkını kurtarmak için gizli bir âleme yolculuk yapar ve daha sonra bu maceradan da başarılı olarak geri döner. Bu durum destanda ölüp dirilme şeklinde görünür.

TSS

Chadwick ve Zhirmunsky, Geser efsânesinin, Türk kaylarıyla (destanlarıyla) benzer yönlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Moğol, Tibet ve Ladakh halkları arasında bilinen bu kahramanlık destanın Türkî desenlere pek çok açıdan uygun düştüğünü düşünürler.[3] Bu benzerliklerin ortaya çıktığı noktalar aynı zamanda hikâyenin de anahatlarını oluşturur.

(a) Kırgız kahramanı Bolot gibi Geser de çocukken yeraltına iner.
(b) Yeraltı geçidine, kayalık bir dağdaki bir delik veya oyuktan girer. (*Bkz.* Taşkapı)
(c) Tıpkı Türk şamanı Karaçak (Karaşah) gibi dişi bir ruh aracılığıyla yönlendirilir.
(d) Bu koruyucu ruh, yeraltındaki korkunç düşmanlara karşı ona yardımcı olur.
(e) Bolot gibi, o da ölümsüzlük yiyeceği ve yaşam suyu taşıyarak dünyaya geri döner,
(f) Kavmini iyileştireceği otu elde etmek için cennete giden bir kuşun sırtına biner.

Etimoloji

(Ges/Gez/Kes/Kez) kökünden türemiştir. Gezmek fiilinden türemiştir. Atıcılıkta nişan işareti Gez olarak anılır. Moğolcada Gezeg, saç düğümü demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Science and Civilization in China, Joseph Needham, 1954 **(İngilizce)**
2. ^ Geoffrey Samuel, Civilized Shamans: Buddhism in Tibetan Societies,1993
3. ^ Epics of Central Asia, N. K. Chadwick; V. Zhirmunsky,1968

Dış bağlantılar

- Epic of King Gesar – Sarangerel Odigon **(İngilizce)**
- Abai Geser **(İngilizce)**



Gezär Ţan

Gılgamış

[Azəricə: **Gilqameş**]



Gılgamış – Mezopotamya'da yaşayıp hüküm sürdüğüne inanılan efsânevi Uruk kralının adı olup, Eski Çağ Mezopotamya edebiyatının en iyi bilinen eserlerinden Gılgamış Destanı'nın baş kahramanıdır.

Efsanevi Sümer Hakanıdır. Ölümsüzlüğü aramıştır. Tanrılara isyan ederek gizemli diyarlara yolculuklar yapmıştır. Öldüğüğnde bir ırmağın yatağı değiştirilerek gömülür sonra tekrar ırmak eski yatağına çevrilir. Irmak yatağının değiştirilmesine dair aynı söylenti Atıla (Atilla / Attila) Han içinde anlatılır. Gılgamış'ın vücudu tüylüdür. Sözcük anlamı "Herşeyi görmüş olan" demektir.

Destanın daha eski olan Sümerce metinlerinde adı **Çılgamış (Bılgamış/Bilgemiş)** olarak geçer.[1] Üçüncü Ur Hanedanı (yaklaşık M.Ö. 2100-2000) zamanına ait Sümerce metinlerde Gılgamış birbirinden ayrı bir kaç hikâyenin kahramanı olarak görülürken Eski Babil dönemi (yaklaşık M.Ö. 1900-1600) ve sonrasında bu metinler bir araya getirilerek günümüzde daha yaygın olarak bilinen Gılgamış Destanı oluşturulmuştur. Gılgamış yarı tanrıdır ve insanüstü bir güce sahiptir. Güçlü Gılgamış Uruk kenti erkeklerinin de kendisi gibi soluksuz çalışmasını isteyince, kentin kadınları, erkekleri kendilerine vakit ayırabilsin diye tanrılara yakarır ve onlar da Gılgamış'a rakip olacak ve onu oyalayacak vahşî ve güçlü Enkidu'yu yaratırlar. Gılgamış Enkidu ile arkadaş olur ve birlikte maceralara atılır, ancak Enkidu bir gün ölür. Enkidu'nun ölümü Gılgamış'ı tam anlamıyla yıkmıştır ve kendinin de yarı insan olması nedeniyle bir gün öleceğini düşünerek ölümsüzlüğü aramaya koyulur. Onu asıl meşhur eden de bu ölümsüzlük arayışıdır ki, Utnapiştimin denizin dibinden ölümsüzlük otunu çıkarmasının ardından gelen türlü maceralardan sonra gerçek ölümsüzlüğün, adının gelecek kuşaklar tarafından anılması olduğunu anlayacaktır.

Bulunan Sümerce bir tablet Gılgamış'ın ölümünü anlatır. Tanrılar tarafından ölümsüzlük isteği reddedilen Gılgamış öldüğünde, Uruk halkı geçici olarak Fırat nehrinin yatağını değiştirip, ölen krallarını nehir yatağına inşa edilen bir mezara gömerler.[2] Gılgamış'ın tarihi bir karakter olup olmadığı halen tartisma konusudur. Gılgamış ismi Sümer Kral Listesi'nde tufan sonrası dönemde Uruk şehrinin beşinci kralı olarak görülür ve 126 yıl hüküm sürdüğü yazılıdır. Ayrıca Gılgamış öncesindeki kralların hüküm sureleri de binlerce yıl gibi fantastik rakamlardır.

Etimoloji

* **Gılgamış:** Gıl/Kıl kökünden gelir. Kılmak, yapmak anlamlarını içerir. Büyük işler yapmış kişi demektir. Ayrıca Kalgamak (Sıçramak, Kalkmak) köküyle de bağlantılıdır. Bu bağlamda Kalkamış, İsyan Eden demektir. Yaklaşık beşbin yıl önce var olan bu adın fonetik yapısı bugünkü Türkçe ile dahi uyum içindedir.
* **Bilgemiş:** Bil kökünden türemiştir. Bilgelik anlamı içerir. Ölümsüzlük arayışı ve bilgelik arasında bağlantı vardır. Aynı ilişkiye Arap bilgesi Lokman Hekim'de de rastlanır.

Gılgamış Söylencesi [Azəricə: **Gilqameş Dastanı**]

Gılgamış Destanı – Tarihin en eski yazılı destanının adı olup, 12 kil tablete Akad çivi yazısı ile kaydedilmiştir. Uruk kralı Gılgamış'ın ölümsüzlüğü arayışının öyküsünün anlatıldığı destan aynı zamanda Nuh Tufanı'nın en eski sürümünü de barındırmaktadır. Gılgamış, en yakın dostu Enkidu'nun ölümünün ardından giriştiği ölümsüzlüğe ulaşma çabasının nâfile olduğunu ve insanın ancak büyük bir ad bırakmakla ölümsüzlüğe erişebileceğini kabul etmiştir.

Önemi

Destan, tarihte bilinen en eski medeniyetlerden olan Sümerlerin yaşayışları hakkında bilgi verir ve kendisi de ilk yazılı destan olma özelliğini taşır. Gılgamış Destanı'nın en önemli özelliklerinden biri de, anlattığı "Tufan" öyküsünün, küçük değişimlerle üç büyük dinin kutsal kitaplarında aynen yer almasıdır."[3] Örneğin Gılgamış, ölümsüzlük otunu bulan kişiyi aramaka için yola çıkar ve bir adaya ulaşır. Karşılaştığı kişi Tevrat ve Kuran'da Nuh'un yaşı konusunda tekrarlanan bir ifadeyle kendisinin 950 yaşında olduğunu söyler ve yaklaşık yarım asır önce yaşadığı tufan hikâyesini Gılgamış'a anlatır.[4]

Açıklama: Günümüzde Sümerlerin (kendi dillerindeki adlarıyla Kenger'lerin) Ön-Türk bir kavim olduğu hem dilbilimsel hem kültürel açıdan tartışılmaktadır. Sadece dilbilim açısından bakılacak olursa Sümerce'de kullanılan pek çok kelimenin Türkçe ile benzer, aynı kökten hattı birebir aynı olduğu ortaya koyulmuştur. Herşeyden önce topluluğun adı olan (Sümer veya Kenger) sözcükleri Türkçe ile uyum gösterir. Iştar, Tammuz, Anu, Enlil, Enki, Utu, Ecem, Marduk, Aşnan, Emeş, Işkur, Muşdamma, Sumukan, Inanna, Aya, Anat, Ur, Utukku, Bogu, Damu, Sataran gibi Tanrı ve Tanrıça adları anlam ve köken olarak Türkçe ile büyük benzerlikler göstermektedir. Sümerlerin devamı niteliğinde olan Urartular da yine aynı şekilde (topluluğun adı olan Urartu sözcüğü ile başlayarak) dil ve kültür açısından bu iddiayı destekler niteliklere sahiptir. Sümercede pek çok Sâmi (Arap-İbrani) ve Farsça kökenli sözcükle akrabalık bulunsa da dilin yapısı kesinlikle bunlara uygun olmayıp (içten çekimli değildir), sondan eklemelidir. Bu durum basitçe şu şekilde izah edilebilir.

Göçebe bir kavim olarak doğudan Mezopotamya'ya gelen Sümerler (Kengerler) yerleşik kültüre ait pek çok kavramı mecbûren orada bulunan yerli halklardan almış ve bu arada kültürel

etkileşim sonucu o bölgede ileri bir uygarlık düzeyine geçmiştir. Fars ve Arap kökenli sözcüklerin yoğunluğu, hattâ kendi sözcüklerinden daha fazla olması, ya da bazı yabancı dilbilgisi kurallarının alınıp uygulanması bu dillerle akraba olunduğunu göstermez. Örneğin Osmanlıca bunun en güzel örneğidir. Dış etkenlerin içinde boğulmuş olmasına karşın Osmanlıca bir Türk dilidir. Sümer Dili de tıpkı Osmanlıca gibi o dönemin ve coğrafyanın kozmopolit yapısı içerisinde oluşmuştur ve yazılı kaynaklar üzerinden günümüze ulaşmıştır. Ve yine Osmanlı devletinde aslında halkın çok daha anlaşılır bir Türkçe konuştuğu gibi, Sümer halkı da daha arı bir dil kullanmış olabilir. Yâni Sümer bilim ve edebiyat dili ile halk dili birbirinden çok farklıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ George, Andrew (2003) The Babylonian Gilgamesh Epic, Oxford. S.7 **(İngilizce)**
2. ^ The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature
3. ^ http://www.denizlerden.com/
4. ^ http://www.ntvmsnbc.com/id/25074419/

Dış bağlantılar

- Gılgamış Destanı'nın ingilizce özeti
- Stripped Books: Stephen Mitchell on Gilgamesh
- Akadca Gılgamış Destanı'nın XI. Tableti (Tufan Hikâyesi)

Ayrıca bakınız

- Sümerler
- Nuh
- Nuh tufanı



Qılqamış

Göç Söylencesi

[Azəricə: **Köç Dastanı**]

Göç Söylencesi (Göç Destanı) – Bir Uygur destanıdır.

Uygurların yurdunda "Hulkun (Hulqun)" adlı bir dağ vardı. Bu dağdan Tuşla ve Selenge adlı iki ırmak akardı. Bir gece oradaki bir ağacın üzerine gökten ilâhi bir ışık düştü. İki nehir arasında yaşayan halk bunu dikkatle izledi. Ağacın gövdesinde şişkinlik oluştu, ilâhi ışık 9 (dokuz) ay şişkinlik üzerinde durdu. Ağacın gövdesi yarıldı ve içinde beş çocuk göründü. Bu ülkenin halkı bu çocukları büyüttü. En küçükleri olan Bögü (Buqun Han) büyüyünce hakan oldu. Ülke zengin, halk ise mutlu oldu. Çok zaman geçti. Yülük Tigin isimli bir prens hakan oldu. Çinlilerle çok savaştı. Hakan, bu savaşlara son vermek için oğlu Kalı Tekin'i bir Çin prensesi ile evlendirmeye karar verdi. Çinliler, prensesleri karşılığında hükümdardan Tanrı Dağı'nın eteğindeki "Kutlu Dağ" adındaki dağı istediler. Bunun üzerine Çinlilere dağı verdiler. Çinliler dağı yıkmak için dağın etrafında ateş yaktılar, dağ kızınca üzerine sirke (asit) döktüler. Küçük parçalara ayrılan dağı arabalara koyarak Çin'e taşıdılar. Ülkedeki bütün kuşlar, hayvanlar kendi dilleriyle bu dağın gidişine ağladılar. Bundan yedi gün sonra da Kalı Tekin öldü. Kıtlık ve kuraklık oldu. Yurtlarını bırakarak göç etmek zorunda kaldılar. Kuşlar bile uçarken "Göç-göç" diye ötüp durdular.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Göç Söyleńcesi

Gök Han

[Azəricə: **Göy Xan**]

Gök Han – Türk ve Altay mitolojisinde Gökyüzü Kağanı. **Kök (Kük) Han** olarak da bilinir. Oğuz Han'ın ilk eşinden doğan oğludur. Türk yurdunun sınırsızlığını ve enginliğini simgeler. Göğün enginliği ve sonsuzluğu büyük öneme sahiptir. Gök Han'ın ongunu Sungur kuşudur. Maviye çalan bir rengi vardır. Diğer kuşları avlamakta kullanılır. Gök ve Han Birleşerek Gökhan diye erkek ismi olmuştur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Temaları

Ayrıca bakınız

- **Oğuz Han**
- Dağ Han
- Deniz Han
- Gün Han
- Yıldız Han
- Ay Han

TSS

Gək Ƣan

Gök-Kal

[Azəricə: **Göy-Qal**]

Gök-Kal – Türk ve Altay mitolojisinde bir doğa katmanı. Aynı zamanda eski Türk İnancı Tengricilik'te bir ruh kategorisidir. **Kök-Kal** veya **Gök-Kalığ** ya da **Kovak-Kalığ** olarak da söylenir. Karşıtı Yer Su'dur.

Atmosferi ve Uzayı, ayrıca buralarda bulunan koruyucu ruhları içerir. Yakutçada ve Dolgancada Kalan gök demektir. Kal (Kalı/Kalığ) sözcüğünün atmosfer ve uzayın farklılığının[1] algılanabildiği dönemlerde ortaya çıkmış olduğu düşünülür.

Gök

[Azəricə: **Göy**]

Gök – Yeryüzünün dışarısında kalan ve havaküre ile uzayı kapsayan bölge. **Kök (Kük, Göy, Kovak)** veya "Gökyüzü" olarak da söylenir. Moğollar "Tenger" derler. Bazen Uzay anlamında da kullanılır. Tüm toplumlarda gökyüzü insanların ilgisini çekmiştir. Türk Mitolojisinde 9 katlıdır. 19 kat olarak genişletildiği de olur. İslâmiyetin etkisiyle7katlı olarak düşünülmüştür. Göğün belli başlı üç sembolünde ikisi olan Ay ve Yıldız pek çok Türk Devleti'nin bayrağında mevcuttur. Bazılarında Güneş de bulunur. Ayrıca günümüzdeki Türk Bayrağı, Cumhurbaşkanlığı Sancağı (forsu) olarak ele alındığında Ay, Yıldızlar ve Güneş unsurlarının tamamı üzerinde yer almaktadır. Göğün katlarında aşağıdaki Tanrılar oturur. Katlar aşağıdan yukarıya doğru artar. En yukarıda en büyük tanrı oturur. İnsana can veren güç doğadır. Tüm gökcisimlerinin bir İyesi vardır. Mânevi güç kaynağıdır. Moğollar kendi ülkelerine "Munkhe Khukhe Tengriin Oron" (Sonsuz Mâvi Gök Ülkesi) derler. Türk-Moğol ve Sümer söylencelerinde Eril gücü simgeler. Baskın ve egemendir. Sâmi (günümüzde İbrani-Arap) kültüründe ise tam tersidir. Havva sözcüğü göğü ve havayı çağrıştırır (Ava: Hava demektir). Âdem sözcüğü ise yeri ve toprağı içerir (Adama: Balçık, çamur demektir.) Bu açıdan Türk kökenli halkların öz kültürü, Sâmi anlayışından ciddi bir farka sahiptir. Gök (Kök) sözcüğü Türklerde çok önemlidir. Hem göğü, hem gökçe rengi, hem enginliği, hem kökeni, hem saflığı hem de ilk olmayı ifâde eder. Örneğin Göktürk, en büyük devlet olma iddiasını içerir. Gök ve Yer tıpkı Sümerlerde olduğu gibi Türklerde de ilk başta bir bütündür, bitişiktir.

Gök yaratıcı güce sâhip olmakla birlikte aslında o da yaratılmıştır. Onu da yaratan daha büyük, daha kapsayıcı bir güç vardır. Ve o güç Tasavvuftaki Vahdet-i Vücud (Bütünleşik Varlık) kavramına denk gelir. Gök ve yere yemin edilir, ikisinden birden yardım istenir. Hanların ve hakanların, ulusların soyu göğe bağlanır. Cengiz Han'a adını veren şamanın adı Gökçe'dir. Herkesin gökte bir yıldızı vardır ve herkesin yaşamı ve yazgısı göğe bir iple bağlıdır. İpin kopsun bu anlamda bir bedduadır. Çuvaşça da mâvi renk Kovak (Kevek) kelimesiyle karşılanır ve Kök/Gök sözünden türemiştir. Moğolca gök demek olan Tengeri sözünün Tanrı kelimesiyle bağlantısı açıktır. Çuvaşça da ise Tüpe gök demektir. **Göğün Oğlu** ise En önemli görevi kurtarıcılık olan, Ulu Ata'ya ait adlardan biridir. Işık şeklinde yeryüzüne düştüğüne inanılır.

Gök Katları

Asya Şamanizm'inde şamanlar "uçuş" denilen trans yolculuklarında, kimi zaman "yeraltı" dedikleri ortama iner, kimi zaman gök katları dedikleri ortamlara çıkarlar. Altay Türkleri'nin geleneğine göre gök katları çeşitli ilâhî veya yarı ilâhî varlıklarca meskûn olup, şaman, yolculuğunda bunlarla irtibat kurabilir. Fakat "uçuş" denilen bu trans deneyiminde her şaman her gök katına çıkamaz; daha doğrusu şamanlar kudretleri oranında gök katlarına yükselebilir. Asya Şamanizm'inde, herhangi bir nedenle gök katlarını aşması gereken bir şamanın önce "yeraltı" denilen öte-âleme inmesi gerekir. Ural-Altay kavimlerinde gök katları genellikle ya 7 ya da Dante'nin İlâhî Komedya'sındaki gibi 9'dur. Gök katlarının sayısı tüm şamanist toplumlarda aynı değildir. Kimi şamanist geleneklerde "yeraltı" denilen öte-âlem de 7 kata ayrılır ki, bu durumda algılanamayan katların toplamı 14'ü bulur. Eski şamanların 13'üncü gök katını aşabilmiş oldukları söylenir. Altaylılar ise hem 7 ve 9 kat gökten, hem de 12,16 ve 17 kat gökten söz ederler. Altay, Yakut ve Uygur Türkleri'nin geleneklerine göre, insanların yaşadığı Yer, ölülerin göçtüğü "yeraltı" (öte-âlem) ve spiritüel Gök'ten oluşan üç ortam, merkezlerinden geçen bir eksenle birbirine bağlıdır ki bu eksenin iki ucu Yer'in Göbeği ve Göğün Göbeği olarak kabul edilir. Göğün katlarında yaşayan Tanrılar şu şekilde sıralanır:

1. KOÇA HAN, AK ANA, AK ATA
2. ZADA HAN, İYEHSİT HANIM
3. YAYIK HAN, TALAY HAN, ETÜGEN HAN, MAY ATA, MAY ANA, CÖHÖGÖY HAN
4. YAYUÇI HANIM, HOTOY HAN
5. KIZAGAN HAN, SUĞORUN HAN
6. AYZIT HANIM, AY ATA, AY ANA, UD ATA, UD ANA, CAHIN HAN
7. MERGEN HAN, GÜN ATA, GÜN ANA, BÜRKÜT ATA, BÜRKÜT ANA, CILKA HAN, TANHA HAN
8. KÜBEY HANIM, ODIĞIN HAN, ÇINIS HAN
9. UMAY HANIM
10. ERDENEY HAN
11. ALTAN HAN
12. SUVOLTA HANIM
13. AYIĞ HAN
14. SUYLA HAN, KARLIK HAN
15. UTKUÇI HAN
16. ÜLGEN HAN
17. KAYRA HAN
18. GÖKTANRI
19. TURA

Ürgel

[Azəricə: **Ürgəl**]

Ürgel – Türk halk kültüründe takımyıldızlara "Ürgel" adı verilir. Gökyüzünde insanların hayalgücü ile belirli şekillere benzetilen yıldız toplulukları ve kümeleridir. Dünyadaki hemen hemen tüm topluluklarda takımyıldızlara söylencelerle ilgili isimler verilmiştir. Türklerde dikkati çeken pek çok Takımyıldız vardır ve bunlarla ilgili öyküler anlatılır. Örneğin Yeteğen takımyıldızının yedi haydut (at hırsızı) olduğu söylenir. Bir obadan kaçırdıkları atlar ve

peşlerindeki kendilerini kovalayan atlılar ile göğe savrulmuşlardır. O yüzden Uğruların (haydutların) bu yıldızlara bakarak yollarını buldukları söylenir. Türkler bazen Yedi Kağan (Yedi Hakan) veya Yedi Uğru (Yedi Hırsız), Yedi Karakçı (Yedi Haydut), kimi zaman da Yedi Arkar (Yedi Dağkoyunu) ya da (Yedi Kör) adı verirler. Moğollar ise aynı Takımyıldıza Yedi Bilge veya Yedi Yaşlı derler. Başlıca Ürgel'ler şunlardır:

1. **Yeteğen / Yediger:** Ursa Major (Büyükayı)
2. **Kömük / Kümük:** Ursa Minor (Küçükayı)
3. **Ülker / Ülger:** Pleiades (Süreyya)
4. **Arıkovanı / Kovan:** Praesepe (Yemlik)
5. **Kambar / Kempir:** Leo Minor (Küçükaslan)[2]
6. **Karakurt / Karagurd:** Cassiopeia (Kraliçe)[2]
7. **Tayaktah / Tayahtah:** Orion (Avcı).

Etimoloji

- **"Gök":** (Göğ/Gök/Kök) kökü. Gökyüzü. Mâvi renk, yükseklik, sonsuzluk, güzellik, genişlik, enginlik gibi anlamlar içerir. Tanrısallık ifâde eder. Göklen, ulu, mübarek demektir. Gökben ise Tanrısallık anlamına sahiptir. Moğolcada Höh hem mâvi renk hem de göğüs mânâsı ifâde eder, Kalmukçada Kökö mâvi renk demektir. Gök/Kök aynı zamanda bir şeyin kökeni, kökü (çıkış noktası) demektir.
- **"Kal":** (Kal/Gal/Hal) kökü. Atmosfer. Kal sözcüğü, kalkmak fiili ile bağlantılıdır. Örneğin kuşun kalkması, uçağın kalkması onun havalanması demektir ve bu sözcükle ilişkilidir. Kalığ; eski Türkçe'de hava demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dış bağlantılar

- EskiTürk Dini Tarihi, Abdülkadir İnan

Dipnotlar

1. ^ Göktanrı İnancı, Ercan Dalkılıç
2. ^ [a] [b] Астрономия

Dış bağlantılar

- Gök Fezadan Ayrı İdi, Bahaeddin ÖGEL

Gək-Ķal

Gökkuşağı

[Azəricə: **Göyqurşağı**]

Gökkuşağı (**Enekemkuşak, Ebemkuşağı** ya da **Alkım**) – Güneş ışınlarının yağmur damlalarında veya sis bulutlarında yansıması ve kırılmasıyla meydana gelen ve ışık tayfı renklerinin bir yay şeklinde göründüğü meteorolojik bir olaydır. Gökkuşağında görülen yedi renk; kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mâvi, lacivert ve mordur.

Oluşumu

Tipik bir gök kuşağı kırmızı, turuncu, yeşil, mâvi ve mor renklerinden meydana gelen bir renk sırasına sâhip bir veya daha fazla aynı merkezli arklardan ibârettir. Gökkuşakları; ışık ışınlarının yağmur damlaları ve sis tanecikleri tarafından kırılması, yansıtılması ve dağıtılması ile meydana gelir. Büyük damlaların meydana getirdiği kuşaklar en parlak ve renk ayrılması en belirgin olanlarıdır. Küçük yağmur damlalarının meydana getirdiği kuşaklar ise daha zayıf ve daha geniş olurlar. Bunun en tipik örneği sis kuşağı olarak da isimlendirilen ve sis bulutu veya buğusu tarafından meydana getirilen beyaz kuşaklardır.

–Genellikle yarım çember olarak gözükmelerine karşın, bir dağ tepesinden veya uçaktan bakıldığında, gökkuşağı konisi olarak adlandırılan çember şeklinde görülebilir.

–Gökkuşağının olabilmesi için gökyüzünde güneş olmalıdır. Gökkuşaklarının sık göründüğü zaman ikindiye doğru özellikle sağanak yağışların geçmesinden sonraki zamandır. Gökkuşağı daima güneşin tam karşısında olan kısımdadır. Gökkuşağını görebilmek için güneşe arkamızı dönmemiz gerekmektedir.[1]

Mitoloji ve halk kültürü

Birçok kültür gökkuşağını cennet ile dünya arasındaki köprü olarak görmektedir. Doğadaki en güzel manzaralardan biri olan gökkuşağı batı kültüründe umut ve şans sembolü olmuştur. İran Müslümanlarına göre gökkuşağındaki renklerin bir önemi vardır. Yeşil bolluk, kırmızı savaş ve sarı ise ölüm anlamına gelir. Sibirya'da güneşin dili olarak düşünülür. Güney Amerika Yerlileri ise denizin üzerinde görülmesinin bir şans olduğuna inanırlar. Diğer adları; alkım, ebekuşağı, ebemkuşağı, eleğimsağma, hacılarkuşağı, meryemanakuşağı, alaimisemadır. **Yeygör, Süleyke** gibi adlarla da bilinir. Moğollar **Solongo** derler. Buryatlar ise Holongo olarak söylerler.

Türk kültüründe **Alkım** veya **"Alakuşak"** da denir. Umay Ana yeryüzüne inmek için gökkuşağını kullanır. Bazen göğe asılmış bir yay olarak düşünülür. Bazen bir yol olarak tasvir edilir. "Al inancı"yla bağlantılı olarak ele alındığında yerle göğü birbirine bağlayan büyülü bir köprü olduğu anlaşılır. Pura adlı koçlar veya atlar (ruhlar) alkımın üzerinde görülürler. Kazakçadaki tabir ise başka bir mitolojik varlıkla ilgilidir ve **Kempirkoşak (Kempirkuşağı)** ve **Enekemkoşak/Cenekemkoşak** denir. Anadoluda çocuk oyunlarında büyük ve tıpkı gökkuşağı gibi renkli bilyelere Eneke adı verilir. Teleğüt Tüklerinde ise Eneke sözcüğü koruyucu ruh demektir. Koşak sözcüğünün koç, kukla, ikiz gibi anlamları da bulunur. Tüm dünya mitolojilerinde ilgi çekici bir unsur olan Gökkuşağı pek çok dış tesirle karşılaşsa da bir kuşak

olduğu ve yeryüzünü sardığı fikri temelde aynı kalmıştır. Azericede Göykurşağı şeklinde ifâde edilir ve anlam Türkçedekiyle aynıdır. Türk kültüründe daima bu kavramı nitelemek için Kuşak tabirinin tercih edildiği görülür. Şamanın göğe çıktığı bir köprü olarak algılanır. Tüm dünya mitolojilerinde gökkuşağına söylencesel anlamlar yüklenir ve çoğu zaman da bunu çağrıştıran isimler verilir. Gökkuşağı görsel olarak tüm insanlığın daima ilgisini çekmiştir, çünkü fizik kuralları gereği ona hiçbir zaman ulaşmak mümkün değildir, bu nedenle geriye tek bir şey kalır, hayalgücünü zorlamak. Gökkuşağının Anadolu'da yaygın olarak kullanılan diğer adı olan Alkım sözcüğü Alkımak (hoş görünmek, hoşa gitmek, hayırdua etmek) fiiliyle bağlantılıdır. Beğenilme, hoşa gitme anlamı bulunur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ FABBRİ Bilim ve Teknik Ansiklopedisi. ISBN No:9752922325



Gөkkşaoŋı

Gökyolu

[Azəricə: **Göyyolu**]

Gökyolu – Türk ve Altay halk kültüründe ve mitolojisinde Samanyolu. **Kökzol** veya **Gökcol** da denir. Gökyüzünde bir yol gibi görünen galaksi. Güneş Sistemimiz bu gökada içerisindedir. Masal kahramanlarının yine bu yoldan geçtikleri anlatılır. Eşanlamlı olarak Orduyolu tabiri de kullanılır. Bazen Kuşyolu olarak da ifâde edilir. Ancak bu tabir pek yaygın değildir.

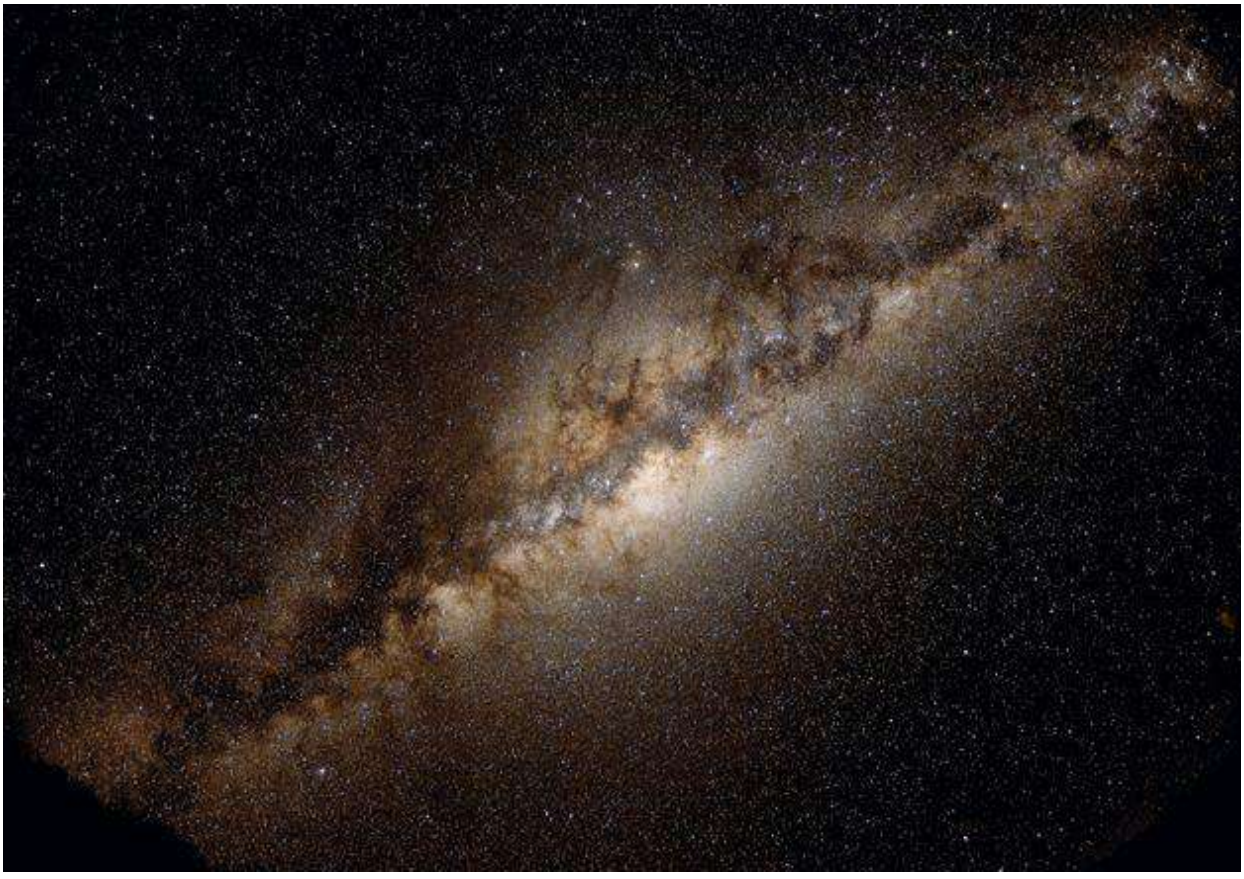
Orduyolu

[Azəricə: **Orduyolu**]

Orduyolu – Türk, Altay, Macar ve Moğol mitolojisinde ve halk kültüründe Samanyolu demektir. **Urdazol** veya **Ordacol** olarak da söylenir. Söylencesel orduların bu yolda ilerlediği düşünülür. Macarlarda Hun ordularının buradan yürüdüğüne dair bir inanış vardır. Moğolca Ord sözcüğü ordu anlamına gelir. Bazen **Kuşyolu** olarak da ifâde edilir. Ancak bu tabir pek yaygın değildir. Koşun (Goşun) kelimesi ordu, asker demektirve kuş sözcüğü buradan türemiş de olabilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Gəkyolu

Gök Tanrı

[Azəricə: **Göy Tanrı**]

Gök Tanrı (Köktengri, Kökteñri, Küktenger) – En yüce yaratıcıdır. Soyut bir kavram olarak yer alır. İnsan biçimli değildir. Eşi ve benzeri olmayan, insanlara yol gösteren, onların varoluşuna hükmeden, cezalandıran ve ödüllendiren bir ulu varlıktır. İnsanların yaşamına doğrudan karışır, buyruklar verir, iradesine boyun eğmeyenleri cezalandırır, insanlara bağışladığı iktidar (kut) ve kısmeti (ülüğ) değerini bilmeyenlerden geri alır. Şafak söktüren (tan üntürü) ve bitkileri oluşturan da "Ulu Tanrı"dır. O, yaşam verici ve yaratıcıdır, ölüm de Tanrı'nın iradesine bağlıdır. Çuvaşça da Tüpe Tura (Gök Tanrı) olarak söylenir. İskitlerde Goytosır olarak adı geçen Tanrının Göktanrı demek olduğu iddia edilmektedir. Mengü-Han'ın Rubruk vasıtası ile Fransız Kralına gönderdiği mektupta, Moğolların inanç anlayışı açık bir şekilde görülmektedir: "Beyrü (ezeli) ve Bengü (ebedi) Tanrının buyruğu budur. Gökte bir Tanrı vardır, yeryüzünde de bir Hakan olacaktır."

Gök Tanrı'nın özellikleri

Gök Tanrı'nın özelliklerinden söz etmek gerekirse şunlar söylenebilir: Öncelikle tektir, eşi ve benzeri yoktur. Yaratıcıdır; bilinen ve bilinmeyen her şeyi O yaratmıştır. Savaşlarda Tanrı'nın iradesi ile zafere ulaşılır. Buyurur, iradesine uymayanları cezalandırır. İnsanlara kut ve ülüg (kısmet) bağışlar ama bunları layık olmayanlardan geri alır. Canlılara yaşam verir. Ölüm onun iradesine bağlıdır. Varlıklara yaşam verdiği gibi, dilediğinde de onu geri alır.

Geç devirlerde Türkler arasında yayılan şamanlık Türklerin Gök Tanrı inancına dokunamamıştır. Şamanizm hakkında araştırmaları bulunan M. Eliade, Ulu Tanrı söz konusu olduğunda şamanlığın adeta sırıttığını söyler. YakutTürkleri'nde Gök Tanrı kavramının karşılığı olan Tangara Kayra Han ile şaman pek meşgul olmaz. Zaten şamanlık, Eski Türklerin dini değildir. Türkoloji ile ilgili araştırmaların AltayTürkleri arasında başlamasından ve Altay Türkleri'nin de şaman olmasından dolayı şamanlık, Türklerin eski ve esas dini sayılmıştır ama Altay Türkleri'nin yoğun dış etkiler yaşadığı ve Eski Türklerde şamanizmin bir din inancı olarak yer almadığı göz ardı edilmektedir. Gök Tanrı inancının esasları, eski Çin ve başka kayıtlardan, Orhun Yazıtları ile öteki Eski Türkçe belgelerden az çok belirlenebilmektedir. Büyük Hun İmparatorluğu Kağanı Oğuz Han (Mete), M.Ö. 176 yılında Çin imparatoruna göndermiş olduğu mektubunda kendisini tahta Gök Tanrı'nın çıkardığını, zaferlerini Gök Tanrı'nın yardımıyla kazandığını belirtmektedir. Yine Büyük Hun İmparatorluğu kağanlarından olan Küngin (M.Ö. 160-126), M.Ö. 133'te Çin imparatorunun Ma-i'de kendisine hazırladığı tuzaktan kurtulunca *Tanrı takdir buyurduğu için kendini koruyabildiğini* söylemiş, bir başka başarısının ardından da *Başarısının Tanrı'nın işi* olduğunu belirtmiştir. 328 yılında başka bir Türk hükümdarı kazandığı zafer üzerine kollarını göğe kaldırarak Ey Gök Tanrı, Sana şükürler olsun diyerek Tanrı'ya şükretmiştir. Batı Avar Kağanı da, Bizans ile yaptığı bir antlaşmada Gök Tanrı adına and içmiştir. Göktürklerin savaştan önce zafer için Tanrı'ya dua ettiklerini belirten Çin kaynaklarına göre, Tardu Kağan 590 yılında bir savaştan önce atından inerek Tanrı'ya yakarmıştır.

Göktürklerden kalan Orhun Anıtları'na göre Tanrı, evrenin ilk nedenidir, yâni yaratıcısıdır. Göktürklerin bir kağanlık kurması O'nun isteği ile olmuş, Türk milletine kağanını O vermiştir. Yâni, yazıtlara göre Tanrı, Türk milletinin yaşamı ile yakından ilgilenmektedir.

Türklerde Gök Tanrı'nın çok eski çağlardan beri tek bir ulu varlığı temsil ettiğine dair birçok kanıt vardır. Tanrı, Eski Türklerde mânevi tek büyük kudret idi. Bizanslı tarihçi Simokattes, Göktürklerin yir-sub'lara (yer-su'lar; ırmak, dağ, orman vb doğa varlıkları) saygı gösterdiklerini ama yalnızca yerin göğün yaratıcısı bildikleri tek bir Tanrı'ya taptıklarını bildirmektedir. 790 yıllarında Tiflis'li St. Abo, Hazar Türkleri'nin tek bir yaratıcı Tanrı tanıdıklarını söylemiştir. Yine Hazar İmp torluğu'nun kağanı, Hıristiyanların teslis'e (Tanrı'yı üçleme) inanmalarına karşın kendilerinin tek bir Tanrı'ya inandıklarını kaydetmiştir.

Tanrı sözcüğü, bütün Türk şîve ve lehçelerinde ortak olarak vardır. Türkçe'nin temel sözcüklerindendir. M.Ö.'ki Çin yıllığı Shi-ki'de, Büyük Hun İmparatorluğu Kağanı Oğuz Han (Mete) nedeni ile anılan Türkçe Tengri/Tanrı sözcüğü Çince'ye *T'ien* olarak geçmiştir (Çinliler, Orta Asya'daki Tanrı Dağları'na bu yüzden T'ien-Şan derler). En aşağı 2500 yıllık bir geçmişi olan öz Türkçe Tanrı kelimesi, Moğolca ile birlikte kimi Asya dillerine de yerleşmiştir. Ayrıca Eski Sümer dilinde Tanrı kavramının karşılığı olarak kullanılan Dingir/Tingir sözcüğünün de Tengri sözcüğü ile bağlantısı olmalıdır.

TSS

Eski Türklerde Gök Tanrı'ya kurban olarak hayvan kesilirdi. Kurban olarak koç ve aygır geçerliydi. Türklerde insan kurban etme gibi vahşî uygulamalar bulunmadığı gibi, egemen oldukları yerlerde de bu gelenekleri kaldırmağa çalışmışlardır. En makbul kurban olan at kemiklerine Eski Türk mezarlarında sıkça rastlanır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Gək Taňrı

Göl Boğaları

[Azəricə: **Göl Buğaları**]

Göl Boğaları – Artvin ve Posof çevresinde (Özellikle Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli ilçelerinde) dağ göllerinde bulunduğuna inanılan düşsel varlıklar (su boğası da denilmektedir.) Göl boğalarının sabahın ilk aydınlığında görülebildiğine ve daha sonrasında suya dalıp yittiklerine inanılır. Hargiver dağında (Arı Dağı) yer alan Boğa Gölleri isimlerini bu inançtan almaktadır.

Efsânesi

Demirci ustasının biri, Boğa Gölü kıyısında hayvanlarını otlatıyormuş. Sürüsünün başı, adamın çok değer verdiği boğası otlanma sırasında böğürmüş. Göl içerisinden bu sesi işiten göl boğası, gölün kıyısına çıkarak orada bulunan adamın boğasıyla güreşmeye başlar. Su boğası gâlip gelip rakibini kovaladıktan sonra yine göle girer. Kaçan boğanın sahibi ise boğasının aldığı yenilgiye çok üzülür.

Göl boğasından öcünü almak için çareler arayan adamın aklına boğasının boynuzlarının ucuna polat boynuz takmak gelmiş. Boğasına uçları çok ince takma polat boynuzlar yapmış. Bir müddet de boğasını besledikten sonra hayvanları ile boğasını yine aynı göl kenarına götürmüş.Göl kenarına gelen boğanın böğürmesini duyan su boğası da böğürerek gölden dışarı çıkmış ve hayvanlar tekrar güreşmeye başlamışlar.Ama bu kez polat boynuzlu boğanın ince uçlu takma boynuzları su boğasının kafasında muhtelif yaralar açmaya başlamış. Bu nedenle yüzü gözü kan içinde kalan su boğası canı çok yandığından polat boynuzlu boğanın önünden kaçmak zorunda kalmış. Arkadan yetişen boğa su boğasının bütüna sapladığı boynuzları ile ağır bir yara daha açmış. Yaralı boğanın göle girmesiyle ondan akan kanlar gölü kana bulamış. Halen göl içerisinde kırmızı taş ve toprağın su yüzüne aksettirmiş olduğu yol şeklindeki bir kırmızılığı, boğanın suya girdiği yer ve ondan kalan kan lekelerinin izi olduğuna inanılmaktadır.

Yaralı göl boğasının demirci ve ailesi beddua ettiği, ailenin bu nedenden dolayı perişan olduğu rivâyet edilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Artvin Ansiklopedisi

Göl Booŋaları

Göl İyesi

[Azəricə: **Göl İyesi**]

Göl İyesi – Türk ve Altay mitolojisinde gölün koruyucu ruhu. **Köl (Kül) İyesi** de denir. Her göl için farklı bir İye vardır. Çu'ların ilk atası ve yer tanrısının mezarı, bir göl içinde, bir ağaç dibindeydi. Oğuz Han ilk eşini bir gölün ortasındaki adada yer alan bir ağacın kovuğunda bulmuştur. Göllerde peri kızlarının oynaştığı ve erkekleri kandırarak suyun derinliklerine çekerek boğdukları söylenir.

Etimoloji

(Göl/Köl) kökünden türemiştir. Etrafı karayla kapalı, su kitlesi. Serinlik, kuytuluk gibi anlamları vardır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Göl İyesi

Göğün Göbeği

[Azəricə: **Göyün Göbəyi**]

Göğün Göbeği – Asya Şamanizm'indeki sembolik bir kavramın adıdır.

"Göğün kalbi", "Göğün merkezi" gibi çeşitli adlar altında çeşitli mitolojilerde de rastlanan bu sembolik kavrama Asya'da özellikle Altay, Yakut, Uygur, Başkurt, Kırgız, Kalmuk, Çukçi, Moğol, Buryat, Samoyet, Koryak, Tibet, Avrupa'da Fin, Lapon, Estonya, Amerika'da Maya ve Afrika'da Dogon ve Bamb geleneklerinde rastlanır.

Asya Şamanizm'ine, özellikle Altay, Yakut ve Uygur Türkleri'nin tradisyonlarına göre, insanların yaşadığı Yer, ölülerin göçtüğü "yeraltı" (öte-âlem) ve spiritüel anlamdaki Kutsal Gök'ten (Semavi Âlem) oluşan üç ortam ya da âlem merkezlerinden geçen bir eksenle birbirlerine bağlanırlar ki, bu eksenin cismani âlemdeki ucu Yer'in göbeği, Kutsal Gök denilen spiritüel âlemdeki ucu ise Göğün göbeği olarak adlandırılır. Göğün göbeği spiritüel bir niteliğe sâhip olmakla birlikte, bir yıldız olarak kabul edilir. Bu, Yakutlar'da Demir-Kazık yıldızı, Uygurlar'da ise Altın-Kazık (Altun-Kazuk) yıldızı olarak adlandırılır.

Türk mitolojisinde, Orta Asya Şamanizm'inde Tanrı elçisi, "Göğün Direği ve Göbeği" sayılan bu yıldıza tünemiş bir kartalla simgelenir. "Göğün göbeği"ndeki direğe tünemiş kartal kimi zaman 'çift başlı' tasvir edilir. (Buradaki çift başlılığın anlamı 360 derecelik bir alanı görmesi, yâni gözünden hiçbir şeyin kaçmaması ve aynı zamanda her iki âlemi algılayabilmesi olarak açıklanır.) Asya şaman davullarındaki resimlerde, kimi zaman bu yıldız, karşılıklı olarak çizilmiş üç çift yayın ortasında tasvir edilir ki, yay ve özellikle iki yay Sirius çiftyıldızının en bilinen sembollerinden biridir. (Örneğin, Çin, Asur-Babil, eski Mısır ve eski İran tradisyonlarında Sirius "yay-ok yıldızı" olarak adlandırılmıştır.) Usta bir şamanın uçuş denilen transı sırasında "Göğün göbeği"ne ulaşabilmesi için tüm gök katları'nı aşması gerekmektedir.

Ayrıca bakınız

- Yer'in ekseni
- Yaşam ağacı
- Gök katları

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Türk Mitolojisi, Bahaeddin Ögel
- Şamanizm, Mircea Eliade
- Semboller Ansiklopedisi, Ruh ve Madde Yayınları

Gəğüň Gəbeği

Gözgü

[Azəricə: **Güzgü**]

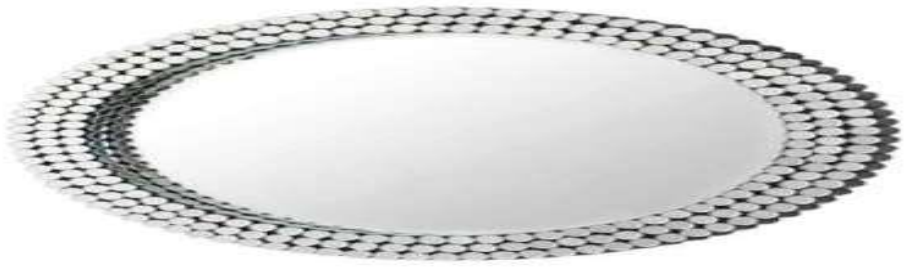
Gözgü – Işığın tamamına yakın bir kısmını düzgün olarak yansıtan cilalı yüzey. Ayna.

Halk Kültüründe Ayna

Halk ağzında pek çok yörede aynaya **Gözgü** adı verilir (Göz sözcüğünden türemiştir). **Güzgü, Közgö, Küzgü, Közgü, Gözgeç, Közgeç** de denir. Aynalar halk inancında dikkat çekmiş bir nesnedir ve farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu dünya ile öteki arasındaki sınırı simgeler. Ruhlar âlemine açılan bir pencere gibi algılanır. Şaman aynaya bakarak gelecekten haber verir veya kendi ruhunu görebilir. Gözle görünmeyen varlıkları gösterir. Erlik Han yanında bir ayna gezdirir ve buna baktığında insanların işledikleri tüm günahları görür. Gece aynaya bakmak uğursuzluk getireceği düşüncesiyle hoş karşılanmaz. Ayna yere bırakıldığında bir denize dönüşür. Tarak da yere bırakıldığında bir ormana dönüşür. Bazı şamanların anormal güçleri olan aynaları vardır. Öbür dünyada dorukları gökyüzün değen iki dağın arasında bulunan bir sandıkta duran ve tüm dünyayı gösteren bir ayna vardır. Gömülen cenazelerin üzerine ters bir ayna bırakmak eski bir Türk geleneğidir ve Anadolu'da uygulamaya devam eden yöreler vardır. Görme eylemi ve görüntülerin Türk kültüründe farklı bir önemi vardır. Görüntü gerçeğin en önemli parçası kabul edilir. Bu nedenle geriye dönüp bakma yasağı (arkaya bakma yasağı) veya kimseye bakmama yasağı şeklinde söylence motifleri vardır. Sınavdan geçen kahraman bu yasağa uymazsa taş kesilir (taşa dönüşür). Geriye dönüldüğünde tıpkı aynada olduğu gibi bir yansıma algısı ile ruhlar âlemine olumsuz bir yöneliş gerçekleşir. Çuvaşçdaki Tevger/Teker ile Macarcadaki Tükör kelimeleri arasında bulunan bağlantı ilginçtir. Masallarda sihirli aynalar gelecekten haber verir, uzak yerleri gösterir, insanlarla konuşur.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Gözgü

Gulyabâni

[Azəricə: **Qulyabanı**]

Gulyabâni (**Qulyabâni,** *Farsça:* **غول یابان** veya *Gul-i Beyabani - Farsça:* **غول بیابان**) – Gezginlere ve yolculara uğrayıp onları mahveden canavardır. Daha sonraları Anadolu kültüründe ahubabayla beraber anılmaya başlamış ve insan yediği düşünülen kocaman, uzun sakallı ve asalı bir dev olarak tasavvur olunmuştur.

Bazı Türk halklarının geleneksel demonolojik görüşlerine göre, her zaman kadın kılığında olduğuna inanılan mitolojik bir varlık. "Guleybanı" ve "Aleybanı" şeklinde de rastlanır. Adı hurafelerle ilgili olarak "Gulyabâni", korkunç bir varlık olup, karanlık zamanlarda çölde ve mezarlıklarda koşan birinin gözüne canlı gibi görünür. Vücûdu tüyle kaplı, kocaman, pis kokulu bu acayip varlığın ayakları tersinedir. Gündüzleri mezara girer. Geceleri ise hortlayıp çıkar. At binmeyi ve at kuyruğu örmeyi ve çocukları çok sever. Bir oyundan çıkarak, onları güldürmeye çalışır. O ayni anda çöllerin ve harabelerin iyesiydi. O, yolcuları yollarından döndürüp mahvederdi.

Etnik-kültürel gelenekte ise bazen onun "Al ruhu", "Al Anası" ve "Al Kadını" olduğu düşünülür. Bu görüş, aralarındaki benzerlik veya tam yakınlıktan ileri gelir. Pamir Kırgızlarının mitolojik metin ve efsânelerinde bu şeytanî varlığın adına "Gul" ya da "Gul-i Biyaban" şeklinde de rastlanır. Araştırmacılar bu varlığı en eski Arap rivâyetlerine bağlıyorlar. "ıssız yerin ruhu" gibi anlamlandırılan bu şeytanî varlık, "Kar Adam" efsânelerinin yayılmasıyla yeni bir hayat kazanmıştır. Bütün vücûdu sarı-kırmızı tüylerle kaplı bu insanımsı çirkin varlık, dağ yamaçlarında ve kimsenin olmadığı çöllerde akşamüstü ortaya çıkar. Avcılara yaklaşıp onlarla insan gibi konuşur. Bir şeyler ister sonra onlara güreş yapmayı önerir. Avcı kazanırsa "Gulyabâni" sessizce çekip gider. Ama eğer o kazanırsa avcı, uzun zaman hasta yatacak demektir. Ya da çöllük ve harabe bir yerde yalnız başına yatan birinin ayağının altını yalaya yalaya kan çıkacak kadar inceltir. Sonra ölünceye kadar kanını içer.

TSS

Etimolojisi

Gulyabani ya da Gul-i beyabani sözcüğü Arapça "ġūl" ("**غول**") yâni canavar ile Farsça "beyābān" ("**بیابان**") yâni çöl yahut yabanlık ve Farsça nispet eki "ī"den terkiple türemiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kulbastı
- Bastı
- Albastı
- Karabasan

Qulyabaňı

Gün Ana

[Azəricə: **Gün Ana**]

Gün Ana – Türk ve Altay mitolojisinde Güneş Tanrıçası. **Kün Ana** veya **Güneş (Küneş) Ana** olarak da bilinir. Bazen **Yaşık Ana** da denir. Moğollar **Nar (Nara) Ece** derler.

AltayTürkleri'nin Tengricilik inancında güneş ile birlikte Gök Âlemi'nin en yüksek katında oturan, güneş tanrıçası olarak görülebilecek kutsal bir varlıktır. Bu inanca göre gün ana insanların ilk büyük annesi ve Ay Dede ilk büyük babasıdır. Göğün yedinci katında oturur.[1] Türklerle de bağlantılı bazı ön Asya kültürlerinde dişil olarak algılanmıştır. Günümüzde kızlara Güneş adının verilmesinin nedenlerinden birisi de budur. Türklerde güneş sıcağın ay ise soğuğun sembolüdür.[2] Ural Batır (Ural Han) söylencesinde Gök Tanrısı Samrav'ın iki karısı vardır birisinin adı Kuyaş Ana'dır. (Diğeri de Ay Ana'dır.)

Ziya Gökalp şöyle demektedir: "Eski Türk telakkisine göre, hakanla hatun gök ile yerin evlatlarıydı. Güneş Ana ile Ay Ata onların gökyüzündeki temsilcileri idi. Hakanın mümessili olan Ay Ata, gökyüzünün altıncı katında, hatunun mümessili olan Gün Ana ise daha üstte, gökyüzünün yedinci katında idi."[3]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Anadolu Alevî Kültüründe Kadın, Hüseyin Özcan
2. ^ Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi II, İstanbul, 1974, s. 211.
3. ^ Murat Uraz, Türk Mitolojisi

Ayrıca Bakınız

- Türk Mitolojisi
- Kuyaş

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Kırgızlar, Saadettin Koç
- Halk Meteorolojisi Ekseninde Bir Melheme Örneği, Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
- Mitoloji

Gün Ana

Gün Han

[Azəricə: **Gün Xan**]

Gün Han – Türk ve Altay mitolojisinde Güneş Kağanı. **Kün (Kön) Han** olarak da bilinir. Oğuz Han'ın göksel olan ikinci eşinden doğan oğludur. Yeryüzünün yaşam kaynağı olan ışıkları sebebiyle Güneş'e duyulan hayranlığın mitolojik dışavurumudur. Gün Han'ın ongunu Laçın (Şahin) kuşudur. Maviye çalan bir rengi vardır. Diğer kuşları avlamakta kullanılır. Gün Han altın bir otağ (çadır) kurdurur. Sağ tarafına kırk kulaç yüksekliğinden bir direk diktirir. Üzerine de altın bir tavuk koydurur. Çünkü Türk mitolojisinde altın, Güneş'in mecâzi bir sembolüdür. Hamile kadın rüyâsında Güneş görürse kızı olur. Günbatımını izlemek pek iyi karşılanmaz. Kötücül varlıklar Güneşi boğmaya çalışır, batarken kızıla boyanmasının nedeni budur. "Gün ışığı görmeyesin" gibi beddualar halk inancında önemli bir yere sahiptir.

Etimoloji

(Gün) kökünden türemiştir. Gündüz. Ayrıca Güneş demektir. Moğolcada Gün, derin demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- **Oğuz Han**
- Dağ Han
- Deniz Han
- Yıldız Han
- Gök Han
- Ay Han

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Temaları

Gün Ƕan

Güreş

[Azəricə: **Güləş**]

Güreş – Uygulayıcılarının birbirlerine vurmaksızın rakiplerini yenmeye çalıştıkları bir spor türü. Güreş tarihteki en eski sporlardan biridir ve zamanla farklı stil ve formları geliştirilmiştir. Güreş genellikle savaş sanatları arasında değerlendirilir.

Halk kültüründe Güreş

Güreşçi veya Güreşmen (Pehlivan) adı verilen kişiler Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kahraman, evleneceği kızın babasıyla güreşir ve yener. Yiğitler altı yaşındayken güreşmeye ve büyüklerini yenmeye başlarlar. Manas destanında yer alan Koşay Han gelmiş geçmiş pehlivanların en iyisi olarak kabul edilir. Hanname'de ise Uluğ Arslan Han pehlivanların atası olarak yâd edilir. Bu pehlivan tam 1200 yaşındadır. Güreş sözcüğünün efsânevi Türk Hakanı Gür Han'ın ismi ile benzeşmesi de dikkat çekicidir.

Ayrıca Mûsevilikte Hz. Yakup'un Melek ile güreşmesi ilgi çekici bir öğe olarak yer alır. Bu olayla ilgili pek çok resime Hıristiyan sanatında rastlanmaktadır.

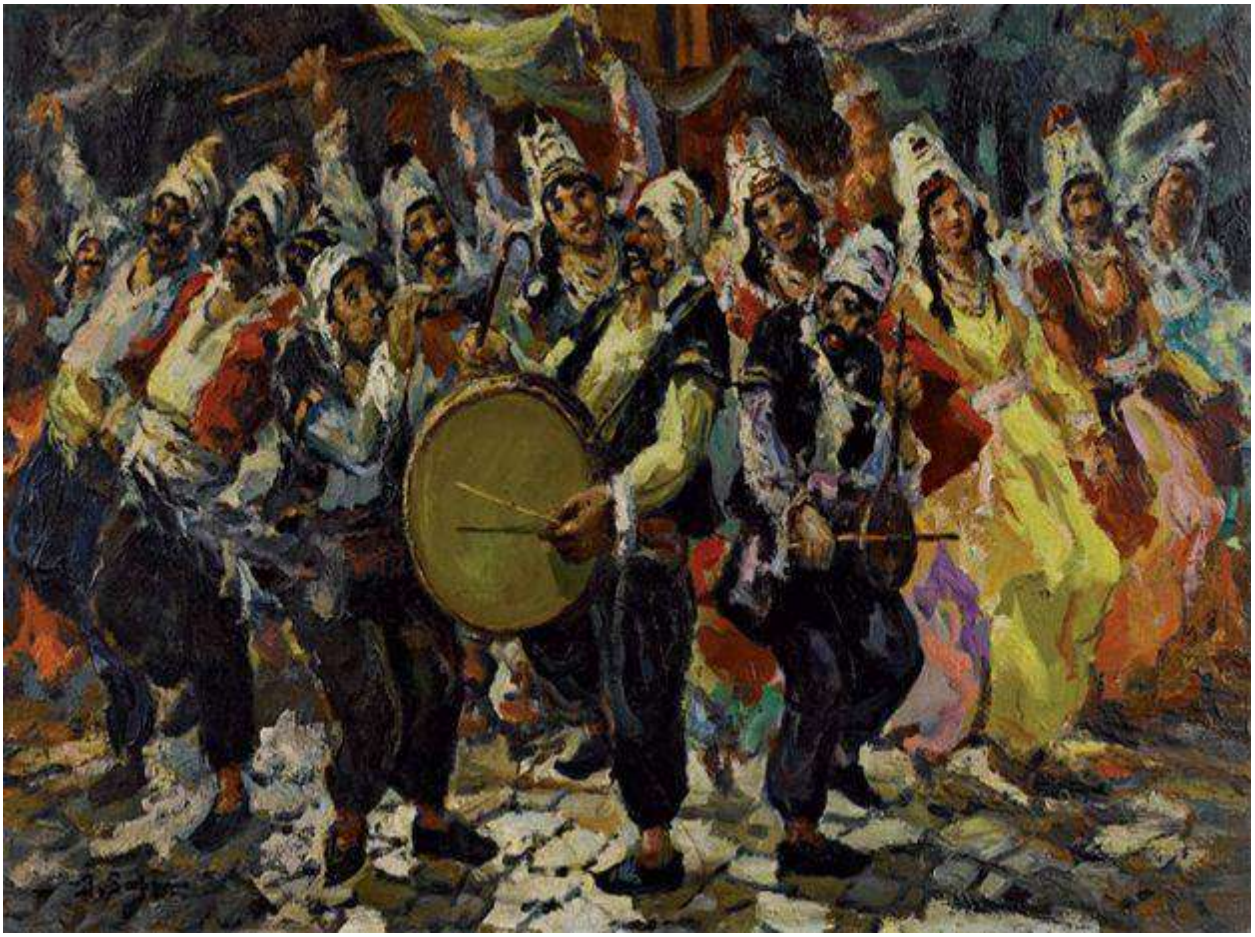
Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Güreş

H



HALAY

Hadur

[Azəricə: **Xador**]



Hadur – Macar Savaş Tanrısı. Macarca "ordularının efendisi" anlamındaki "Hadak Ura" sözcüklerinin bileşimidir.

Eski Macarca **Hodur** olarak da söylenirdi. Macarların eski inanışlarında bir savaş tanrısı oldu, ateş tanrısı idi. Macar mitolojisinde, o Arany Atyacska (Altın Baba) ve Hajnal Anyacska (Şafak Anne) adlı tanrı ve tanrıçaların üçüncü oğludur. Onun en tanınan iki erkek kardeşi de dâhil olmak üzere birçok kardeşleri vardı. Nap Kiraly (Güneş Kralı) ve Szel Kiraly (Yel Kralı) bunların en önemlileriydi. Cennette Dünya Ağacı üstüne Arany Atyacska'nın bir kalesi vardı ve onun altındaki Napkiraly'nin Altın Ormanı ve aşağıda da Szelkiraly'nın Gümüş Ormanı bulunurdu. Hadur en sondaki Bakır Ormanın sâhibi oldu. O tanrıların bir demircisi olarak yaşıyordu. Uzun saçlıydı ve zırhı bakırdandı. Bakır kutlu bir metal olduğundan, saf bakırdan yapılmış silahlara sâhip büyük bir adam olduğu düşünülmektedir.[1] Onun kendi yaptığı "Tanrı'nın Kılıcı" adı verilen efsânevi kılıcı, Attila tarafından keşfedildi ve onun iktidarı böylece güvence altına alınmış oldu. Macarlar bir savaş öncesinde onun için beyaz aygır kurban etme alışkanlığı vardı.[2]

Tanrının Kılıcı

Tanrının Kılıcı veya **Attila'nın Kılıcı** ya da **Hadur'un Kılıcı** (bâzen **Mars'ın Kılıcı**) – Attila tarafından taşınan efsanevi silahtır. Tarihçi Priscus ve Romalı tarihçi Jordanes üzerinden aktarılan hikâyeye göre bir çoban, sürüsünden bir ineğin aksadığını fark etmiş ve hayvanın ayağını neyin kestiğini anlamak istemişti. Çoban kan izlerini takip ederek, toprağa gömülü kılıcı bulur, kılıç eski olduğunu belli etmesine karşılık tek bir pas lekesine sahip değildir ve çoban durumu Atilla' ya bildirerek bulunduğu yerden çıkarmasına vesîle olur. Başka bir rivayete göre ise kendisi çıkararak Atilla'ya hediye etmişti. Romalılar bu kılıcın kendi savaş tanrıları Mars'a ait olduğunu düşünmekteydiler. Ancak motif Türk (Ural-Altay) kökenlidir çünkü ineğin ayağını kesebilmesi için kılıcın yere tersine saplanmış olması gerekir ki bu tamamen Asya kökenli bir anlayıştır. Diğer kültürlerde Kılıç yere normal olarak kabzası yukarda olacak biçimde saplanmış olarak bulunur. Anlatılanlara göre, Kılıç Atilla ile birlikte gömülmüştür. Kimilerine göre ise; Katalanya düzlüğü savaşında, Aetius'ile kapışırken kılıcın kırıldığı rivâyet edilir. Bu olaydan sonra attila duygusal bir çöküntü yaşar ve belki de, sonraki yıl Papa'nın sözünü dinleyerek Macaristan'a geri döner.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ *Encyclopedia mythica*
2. ^ *Peeps at Many Lands - Hungary* by H. T. Kover, READ BOOKS, 2007

Ƕadur

Hal Ata

[Azəricə: **Xal Ata**]

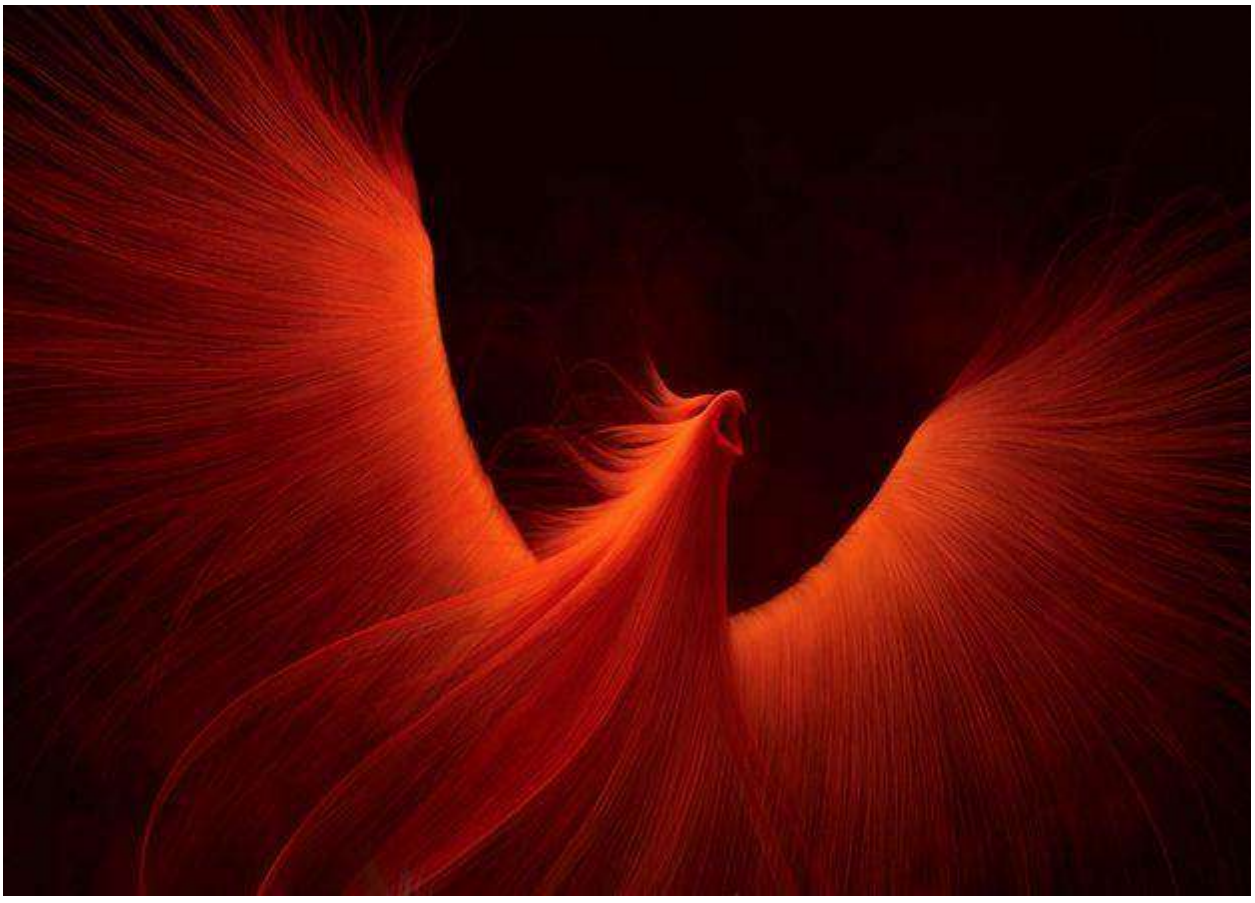
Hal Ata (veya **Hal Dede**) – İnsanları kandıran bir varlık olarak görünür. Sözcük kökeni itibâri ile bakıldığında Moğolca Gal (ateş) ile bağlantılıdır. Kızıl giysiler giyer. Kızıl renkli ve ateş yalımına benzeyen sakalları vardır. Al Ana'nın eril karşılığı olarak da düünülebilir. Yurt koruyucusu, Al Ana inancından doğan iyi bir ruhtur.

Etimoloji

(Al/Hal/Gal) kökünden türemiştir. Aldatmak, kandırmak ve kızıl renk anlamlarını içerir. Moğolca kökünde ise Al-Hal benzeşmesine ilave olarak "Gal" (Ateş) anlamı da vardır.[3] Yine Moğolcada Halah fiili yakmak demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Ĵal Ata

Hal Dili

[Azəricə: **Hal Dili**]

Hal Dili – Türk halk inancında ve halk kültüründe ters lîsan. Al dili olarak da bilinir. Tersine bir dildir.

İnanışa göre öte dünya varlıklarının yaşayışları, görünüşleri ve dilleri bu dünyanın tam tersidir. Meselâ öteki dünya varlıklarına; "Git" demek için "Gel" demek gerekir veya bazen de sözcüğün ya da cümlenin tersten okunması lazımdır. Kuş dili kavramı ile de bağlantılıdır. Tersine okuma mantığı; Amerikan kovboy filmlerinde bir dönem yerli (Kızılderili) dillerini filmlerde kullanmak yerine, bu zahmete girmemek için İngilizceyi tersten okutarak kotaran yönetmenlerin uygulamalarını da akla getirmektedir. Çünkü bu anlayış kendinden olmayanı karşıt olarak algılamanın bir sonucudur. Türk kültüründe öte dünya bu dünyanın tersidir. Yer altı âlemi bu âlem ile uyumsuzuk halindedir.

Arapça "Hâl" (durum, vaziyet) kelimesiyle benzeşmesi nedeniyle "beden dili", "ruh hali" gibi kavramları da içermeye başlamıştır. Bu bağlamda düşüncelerini duruşuyla, davranışlarıyla sesizce (sesli dil kullanmadan) anlatma demektir.

Etimoloji

(Hal/Al) kökünden türemiştir. Aldatmak, kandırmak ve kızıl renk anlamlarını içerir. Moğolca kökünde ise Al-Hal benzeşmesine ilave olarak "Gal" (Ateş) anlamı da vardır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Hal Dili, Çağ Gürle
- Hal Dili, Kadir Aytar (Şiir)

Ƕal Dili / Hâl Dili

Halay

[Azəricə: **Yallı**]

Halay – Türkiye'nin Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Çukurova bölgesinde oynanan halk oyunlarının genel ismidir.

Özellikler

Değişik bölgelerde oynanan halaylar arasında büyük farklılıklar vardır. Halay, toplu halde yan yana dizilerek bir çember oluşturmak suretiyle oynanır. Dansçılar, küçük parmaklarıyla birbirlerine tutunurlar. Grubun en başında bulunan lider, açıkta olan eliyle mendil sallar. Dans yavaş adımlarla başlar, bir süre sonra hızlanır. Halay adımları genelde ayak figürlerine dayanır. Bu bölgelerde her ilin kendine has halay oyunları derlenmiştir. Halay, davul ve zurna ile çalınan müzikler eşliğinde oynanır.

Halk kültüründe

Halay, Türk ve Altay halk kültüründe tören dansıdır. Alay olarak da söylenir. Kökleri milattan önceki dönemlere ve hattâ tarihöncesi çağlara uzanan bir oyundur. Al kültü ile ilişkilidir. Yaşamın enerjisini, döngüsünü, dayanışmayı, hareketi, durup devam etmeyi ve ritmi içerir. Al (Hal) sözcüğünün ateşle yâni yaşamsal enerjiyle bağlı olması bu oyuna verilen önemi göstermektedir. İlkel biçiminin adı Allı veya Yallı olarak bilinir. Kobustan adlı bölgede kayalara çizilen eski çağlara ait resimlerde bu oyunun resmedildiği görülmektedir. Elley (Allay) adlı ilk ata ile de bağlantılı görünmektedir. Yakutlar bu dansa Ohokay derler.

TSS

Azeri kültüründe "Yallı"

Yallı, Azerbaycan halk sanatında çok geniş yer tutan mitolojik kaynaklı bir oyundur. Kobustan kayalarında, milattan önceki dönemlere ait; el ele verip dans eden ve bağrışan kalabalık görüntülerinin çizimleri vardır. Oynayanlar, kâinatın ebedî döngüsünü, hareketliliğini ve dinamizmini sembolize eden mistik bir daire boyunca sıkı bir şekilde dizilirler. Oyunun ilerleyen kısımlarında kaçışırlar ve beklenmedik bir zamanda yere uzanıp yalar gibi yaparlar. Bunların hepsinin kendi içinde anlamları vardır. Aslında "yallı" oyunlarının eski inançlardaki Ulu Ana bütününden kopma Al/Hal ruhuyla bağlılığı da, "Yallı" adında göze çarpmaktadır.[1]

Etimoloji

(Al/Hal) kökünden türemiştir. Topluluk ve ateş anlamları içerir. Moğolca Halah fiili serbest bırakmak, rahatlatmak manalarına gelir. Mançuca Hala fiili de aynı içeriği ihtiva eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

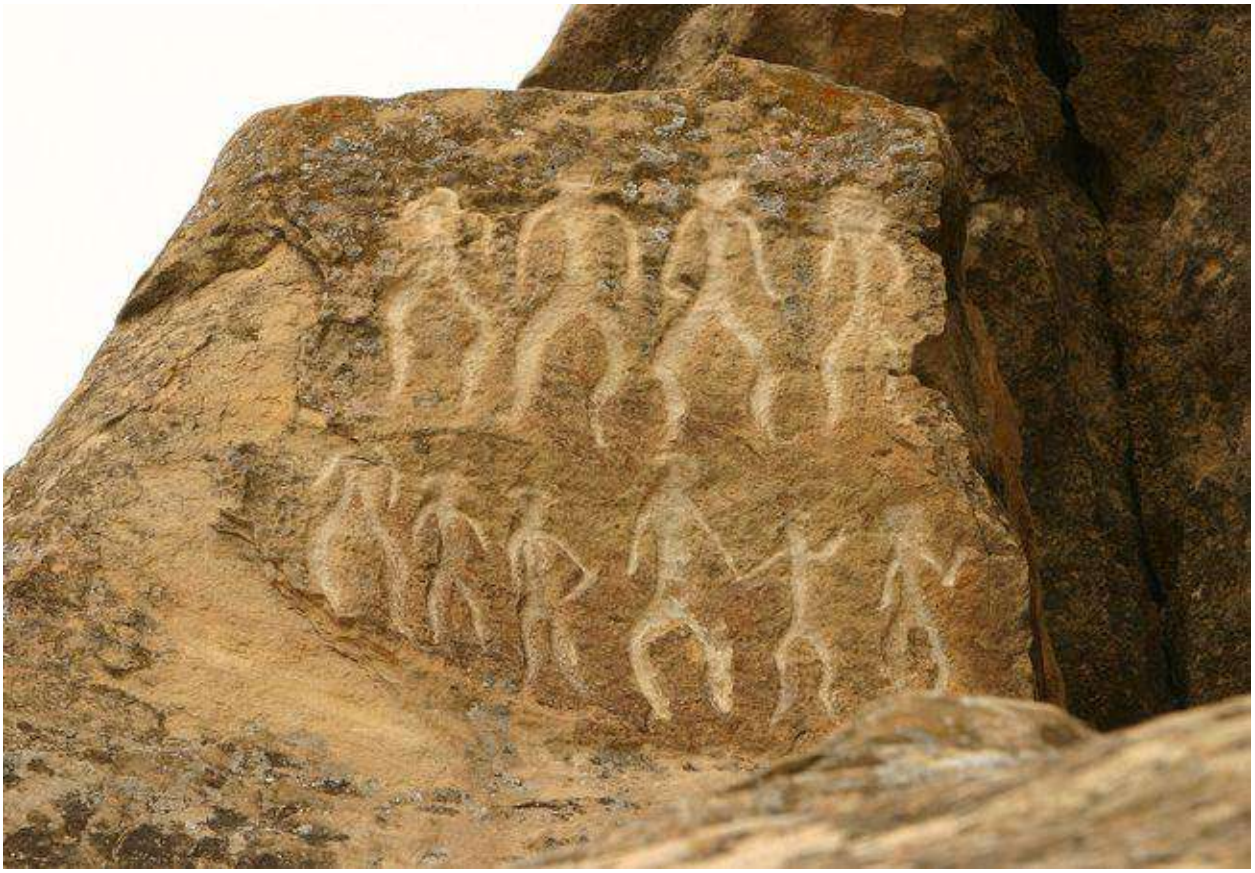
1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Ayrıca bakınız

- Türk halk oyunları

Dış bağlantılar

- Folklor - Halk Oyunları
- Rovena Stefa - Hej Hej(Hey Hey)(Arnavut Halayı)
- Halay
- Mariola Kaçani- Aman Mike Aman Nure



Ĵalay

Halk Anlatıları

[Azəricə: **Xalq Əhvalatı**]

Halk Anlatıları (Halk Öyküleri veya **Halk Hikâyesi)** – Hikâyelerden, mesellerden ve masallardan oluşan, toplumsal iz bırakmış bir olaydan veya bir yazınsal ürünün sözlü kültürde bıraktığı derin etkiden kaynaklanarak ortaya çıkan halk edebiyatı ürünlerine verilen ad.[1]

Ayrıca, bazı halk bilimciler halk öyküsünü: "*Çağdaş çağlara yaklaştıkça geçirdiği değişimle destanların yerini tutan halk ürünü.*" olarak görmüştür.[2] Destanlar olağanüstü ögelerin çokça rastlandığı türlerdir. Halk hikâyeleri ise olağanüstülük düzeyinin ikinci safhasında yer alır ve destanlara oranla halk hikâyelerinin olay örgüsü daha gerçekçidir.[1] Halk hikâyeleri bu yönüyle modern çağların yazın türleri olan roman ve öykü gibi mensur türlerle, destan arasında bir geçiş sürecini yansıtan ürünlerdir. Halk hikâyelerinde olaylar belirli kahramanların üzerine kurulmuştur. Bu kahramanlar çoğu kez; tanınmış bir edebî ürünün içeriğinde yer alan kahramanların topluma mal olması ve anonimleşmesiyle oluşmuştur. Aslen Divan edebiyatı'na ait mesneviler olan *Leyla ile Mecnun* ve *Ferhat ile Şirin* gibi eserler, taç eserlerin toplum tarafından sözlü kültüre aktarılıp "halk hikâyesi" hâline gelmesinin en önemli örnekleridir. Bunun yanında halk edebiyatı ürünlerinde de bu duruma rastlanmaktadır. Örneğin, Kayıkçı Kul Mustafa'nın *Genç Osman Destanı*; toplumun beğenerek *halk hikâyeleştirme sürecine dâhil ettiği* eserlerdendir. 1930'da edebiyat tarihçisi[3] Fuat Köprülü, Genç Osman Destanı'nı halk hikâyelerinin oluşum evrelerini tespit etmek maksadıyla incelemiştir.[4] Ayrıca bu çalışma; Türk edebiyatındaki *anonim hikâyeleşme süreci* hakkında yapılmış ilk çalışmalardan biri olmuştur.[4]

Kavram kökeni

Halk sözcüğü, Arapça bir kelime olup *yaratılmışlar* anlamına gelir.[5] *Öykü* sözcüğü ise "kurgusal bir edebi tür anlamına gelen" Arapça *hikâye* sözcüğünün[6] öz Türkçe karşılığıdır.[7] Kimi araştırmacılar halk öyküsü kavramının göçebe hayattan yerleşik yaşama geçiş sürecinde ortaya çıktığını savunmaktadır.[8] Bu, toplumların destan dönemleriyle ilintili bir durumdur. Türkler gibi yerleşik yaşama geçiş süreci uzun süren toplumlar için bu varsayım geçerlidir. Ancak, Arapça kaynaklara bakıldığında; hikâye kavramının çok eski olduğu görülecektir. Bu tür toplumlarda; önceleri kıssa ve söylence kültürü gelişmiştir.[9] Bu süreçte destanlar kahramanlık ekseninin yanında kehânet boyutuyla gelişme göstermiştir. Yerleşik bir yaşamı benimseyen toplumlar bu ürünleri önceleri yazı ile muhafaza etme yoluna gitmiştir. Örneğin Sümer Yaradılış Destanı bu tür gelişen nesir yazısının ilk örneklerinden biridir.[10] Ayrıca bu tür metinler genellikle yaradılışa dair sorunları işlediği için; büyük oranda mistik ve dini ögeler içermektedir.[10]

İnsanın kimlik arayışıyla ilk ürünlerini vermeye başlayan yazınsal alan; hikâyecilik geleneğinin kökünü teşkil etmiştir. Halk öyküleri de; destan dönemi ve modern dönem arasındaki; *gerçekçi olağanüstülük* kavramını oluşturan süreçtir. Ancak bu hikâyeleşme süreci göçebe ve yerleşik yaşam tarzlarının kazanımlarına göre değişim göstermiştir. Yerleşik toplumlarda yazı kullanımı yaygın olduğundan bu toplumlarda, halk hikâyesi kavramı yazınsal eserler ve tarihi yazıtlarla

daha yakındır, yâni ayrışım hatları çok açık değildir. Örneğin İslâmi edebiyata mal olan; Leyla ve Mecnun gibi mesnevilerin birçoğu gerçel olarak; birer Arap halk öyküsüdür.[11] Ancak bu hikâyeler farklı toplumlarda -Türkler gibi- kitaptan aktarım yoluyla bu sürecin bir parçası olmuştur.

Oluşum süreci

Halk öyküleri toplumların sosyal konumlarına göre değişik yapılanma evrelerine tanık olmuştur. Bunun için halk öyküleri yalnızca yazınsal bir ürünü oluşturmaz. Halk öyküleri yazınsal bir ürün olmanın yanında sosyal bir konuma sahiptir. Dünya milletlerini târih hassasiyetlerine göre: Mitolojik, yazınsal, sözlü birikime dayalı ve tabiat toplumları olarak dörde ayırabiliriz. Bu dört toplum türünde de halk öykülerinin oluşum ve işlevlerinde farklılıklar vardır. Mitolojik dönemi uzun süren ve bu dönemden günümüze yazılı ürünler bırakabilen toplumlardır. Bu tür toplumlar yerleşik yaşama erken dönemlerde geçmiş ve halk ürünlerinde tanrı motifini baskın bir hale getirmiştir.

Sözlü birikim

Şaman inanışlarının hâkim olduğu kültürlerde sözlü birikim dominant bir haldedir. İnanç konusunda mistisizm ve totem tapınmalarının; destan döneminde görüldüğü, genellikle göçebe bir hayat tarzını benimsemiş toplum türüdür. Bu tür toplumlarda ata kültü son derece önemli olup, ruh ve kutsal doğa figürleri son derece elzemdir. Bu tür animizme yakın toplumların en bariz örnekleri Moğollar ve Türklerdir. Bu toplumlar yazı ile geç dönemlerde tanışıp, daha ziyade sözlü ürün konusunda ileri bir düzeye gelmiş olsalar da; güçlü bir mitolojiye sahiplerdir. Ancak göçebe kültürler genellikle, yerleşik kültürlerle tanıştıklarında; kendi yapılarını revize ederek din dâhil bu yeni atmosferin içine girmiştir. Örneğin Türkler, 751 Talas Savaşı'ndan sonra Arabistan doğumlu bir yerleşik yaşam dini olan İslâmiyet'i kabul etmeye başlamıştır.[12] Bu dönemin ardından; Türk geleneğinde var olan yapılar İslâmiyet etkisinde İslâmi eserlerde kullanılmış; Türk kahramanları İslâmi edebiyata dair kişilerin vücûdunda hayat bulmuştur. Örneğin; Ferhat ile Şirin gibi âşık tipleri, Arap ve Fars eserlerinden okunarak halk ağzında türevlendirilmiş ve bir halk hikâyesine dönüştürülmüştür. Bu oluşum sürecinde; 40 sayısının kutsallığı gibi Türklere özgü kavramlar da bu hikâyelerde İslâmi çizginin içerisine yerleştirilmiştir.[13] Bu tür toplumlarda halk öykülerinin oluşmasındaki ikinci aktörler ozanlardır. Ozanların toplumca rağbet gören olayları konu alan şiirleri zamanla dilden dile dolaşarak, tamamen öz kültüre ait halk hikâyelerine dönüşmüştür. Örneğin Genç Osman Destanı bu sürecin yaşandığı eserlerden biridir. Ayrıca bu tür toplumlarda rastlanan halk hikâyeleri hem mensur hem de manzum ögeler içermektedir.[14]

Sınaka

[Azəricə: **Sınaqa**]

Sınaka – *Atasözü.* Bir cümle halinde yargı bildiren ve genelde neden sonuç ilişkisine dayalı olarak, toplumsal bir öğüt vermeyi amaçlayan söz dizisi. Sınanmış ve doğrulanmış olan demektir. En eski Türk Atasözlerinden bir örnek şöyledir:

Yazmas atım bolmas, yanılmas bilge bolmas. (Şaşmaz atış olmaz, yanılmaz bilgin olmaz.)

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Halk bilimi
- Halk edebiyatı

Dipnotlar

1. ^ a b Oğuz, Öcal (2008). *Halk Hikâyeleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
2. ^ Boratav, Pertev Naili (1946). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*.
3. ^ "Kayıkçı Kul Mustafa". Antoloji.com.
4. ^ a b Alptekin, Ali Berat (1997). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Akçağ Yayınları. ss. 66.
5. ^ Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi., s.318.
6. ^ Devellioğlu, s.369
7. ^ "Öykü". TDK.
8. ^ Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
9. ^ Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
10. ^ a b Bulut, Faik (1995). *Ordu ve Din*. ss. 15.
11. ^ Özkırımlı, Atilla (1982). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi III*. **3**. Cem Yayınevi.
12. ^ Hakkı Dursun Yıldız (2007). "Makaleler"..
13. ^ Atıf Kahraman (1989). "Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi".
14. ^ "Halk Hikâyeleri". simitcay.com. http://simitcay.com/news.php?readmore=23

Halk Anlatıları

Halk Takvimi

[Azəricə: **Xalq Təkvimi**]

Halk Takvimi – Resmi olmayan ve belirli bir yöreye veya bölgeye özgü olan ya da herkes tarafından bilinmeyen (genel kabul görmeyen) takvimdir. Türk halk kültüründe takvim sözcüğü karşılığında **Sürelge** veya **Sürenge** tâbiri kullanılır.

Özellikleri

Bir bölgede yaşayan toplulukların geleneksel kültürel miras olarak nesilden nesile aktardığı doğa olaylarına dayalı birikimlere ve uzun süreli deneyimlere dayalı târihsel, töresel, dinsel, mitolojik, tarımsal simgelerin zamanın geçişini ve belirli dönemlerini anımsatma görevini gerçekleştirdiği resmi olmayan, sözlü geleneğe dayalı zaman bölümleme aracıdır.

Halk takvimi (yerel takvim) kullanıldığı bölgede genel bir kabul görür; hattâ bazen resmi takviden daha yaygındır. Ancak, günümüzdeki şehirleşme ve artan teknoloji halk takvimlerini ikinci plana atmıştır ve toplumsal anlamda kullanım oranları gitgide düşmektedir. Halk takvimi, yaygınlık kazanmış (resmi) takvimlerden daha farklı olarak yılı, ayları ve günleri başka bir biçimde bölümlere ayırır ve farklı anlayışlarla adlandırır. Kimi zaman, kimi doğal olaylar, tarımsal kavramlar bu adlandırmada belirleyici olur. Bazen bu takvimlerin bir kısmı veya bütünsellik arz eden bazıları resmi takvim statüsüne ulaşabilir. Örneğin günümüzdeki Türk takviminde yer alan bazı ay adları halk takvimlerinden alınmıştır; Ocak, Ekim...

TSS

Mevsimler

[Azəricə: **Mövsümlər**]

Türk Halk Takvimi, yöresel çeşitliliklerine rağmen hepsinde ortak bir anlayış olarak gündönümü ve gündenkliği esasına göre oluşturulur. Bugünkü takvim anlayışının aksine ortalama dokuz gün geriden gelen ay başlangıçları bulunur. Yâni birinci ayın birinci günü 22 Marttır. Bu târih Türk takviminin yılbaşı olup bir gün öncesi Nevruz bayramına denk düşer.

- **21 Mart:** Bahar gündönümü
- **21 Haziran:** Yaz gündenkliği
- **23 Eylül:** Güz gündönümü
- **21 Aralık:** Kış gündenkliği.

Mevsimleri adlandırmak için kullanılan sözcükler şu şekildedir:

1. **İlkbahar:** Kök, Kökey, Köklem (*Farsça:* Bahar)
2. **Yaz:** Yaz, Yay, Cay
3. **Sonbahar:** Güz, Güzey, Güzlem (*Farsça:* Payız)
4. **Kış:** Kış, Kıs

Aylar

[Azəricə: **Aylar**]

Ay adları Türk kültürünün yayıldığı geniş coğrafyada çok farklı biçimlerde ortaya çıkar. Ancak temel belirleyici unsur yine doğadır. Doğadan etkilenerek oluşturulmuş ay adları çoğunluktadır.

Anadoluda

Anadoluda tespit edilerek derlenmiş olan ay adları şu şekildedir:

Tarım Araçlarının Adlarıyla

1. Köten (Kotan) Ay, **2.** Saban (Sapan) Ay, **3.** Kosak Ay, **4.** Orak Ay,[1] **5.** Diren Ay, **6.** Döven Ay,
7. Tapan Ay, **8.** Dibek Ay, **9.** Kazan Ay, **10.** Ocak Ay,[2] **11.** Kirmen (Eğirmen) Ay, **12.** Külek Ay

Tarımsal-Hayvansal Kavramlarla

1. Dikim Ay, **2.** Saçım Ay, **3.** Kırkım Ay, **4.** Biçim Ay, **5.** Derim Ay, **6.** Verim Ay,
7. Ekim Ay, **8.** Söküm Ay, **9.** Katım Ay, **10.** Sağım Ay, **11.** Üsüm Ay,[3] **12.** Sürüm Ay

İklimsel Değişikliklere Göre

1. Açan Ay, **2.** Kandık Ay, **3.** Isık Ay, **4.** Tozaran Ay, **5.** Bozaran Ay,[4] **6.** Kısık Ay,
7. Koçan Ay, **8.** Balağan Ay, **9.** Aralık Ay, **10.** Çağan Ay, **11.** Gücük Ay, **12.** Tuluğan Ay

Hava Olaylarına Göre [değiştir]

1. Açar Ay, **2.** Kırçan Ay, [5] **3.** Uraş Ay, **4.** Biçen Ay, **5.** Bozar Ay, **6.** Söken Ay,
7. Budan Ay, **8.** Karaş Ay, **9.** Kırlaş Ay, **10.** Buğan Ay, **11.** Akpan Ay, **12.** Yelen Ay

Diğer Türk Topluluklarında

Bu topluluklardaki bazı ay adlarının birbirlerine ve Anadoludaki halk takvimlerinde yer alan ay adlarına benzerliği özellikle dikkat çekicidir.

TSS

Kazaklarda

Kazak halk takvimi aynı zamanda resmi takvimlerini de oluşturmuştur.

1. Birtin Ay, **2.** Kökek Ay, **3.** Mamır Ay, **4.** Otamalı Ay, **5.** Şilde Ay, **6.** Tamız Ay,
7. Kırküyek Ay, **8.** Kazan Ay, **9.** Karaşa Ay, **10.** Caltoksan Ay, **11.** Kantar Ay, **12.** Akpan Ay[6]

Hakaslarda

1. Körük Ay, **2.** An Ay, **3.** Pes Ay, **4.** Ölen Ay, **5.** Piçen (Biçen) Ay, **6.** Orgak Ay,
7. Ürtün Ay, **8.** Kurtuyak Ay, **9.** Kırlaş Ay, **10.** Kiçig (Kiçiğ) Ay, **11.** Cel Ay, **12.** Azıg (Azığ) Ay

Altaylarda

1. Kank (Kang) Ay, **2.** Koskar Ay, **3.** Silker Ay, **4.** Çulug (Çuluğ) Ay, **5.** Toz Ay, **6.** Kisçen Ay,
7. Ürten Ay, **8.** Kiçkerek Ay, **9.** Soh Ay, **10.** Alay Ay, **11.** Kürgen Ay, **12.** Pozug (Bozug) Ay

Balkarlarda

1. Toturnu Ay, **2.** Hıçavban Ay, **3.** Lukur Ay, **4.** Yaynı Ay, **5.** Kırkar Ay, **6.** Kırkavuz Ay,
7. Güznü Ay, **8.** Kaçnı Ay, **9.** Endirevük Ay, **10.** Başıl Ay, **11.** Bayıça Ay, **12.** Avuznu Ay[7]

Sagaylarda

1. Körik Ay, **2.** Namıs Ay, **3.** Tartçan Ay, **4.** Par Ay, **5.** Tos Ay, **6.** Ot Ay,
7. Alçan Ay, **8.** Çarıs Ay, **9.** Hırlas Ay, **10.** Alay Ay, **11.** Çil Ay, **12.** Hıra Ay

Kumandılarda

1. Kerek Ay, **2.** Örteng Ay, **3.** Kezel Ay, **4.** Olan Ay, **5.** Toz Ay, **6.** Çızıg Ay,
7. Tayga Ay, **8.** Küçkerek Ay, **9.** Sok Ay, **10.** Kitig Ay, **11.** Küzer Ay, **12.** Argan Ay

Şorlarda

1. Koruk Ay, **2.** Şın Ay, **3.** Şabın Ay, **4.** Odağ Ay, **5.** Piçen Ay, **6.** Orgak Ay,
7. Urtun (Ürtün) Ay, **8.** Kus Ay, **9.** Kırlaş Ay,[8] **10.** Kiçik Ay, **11.** Çel Ay, **12.** Çaskı Ay

Yakutlarda

1. Tutar Ay, **2.** Ustar Ay, **3.** Iyam Ay,[9] **4.** Ihıyah Ay, **5.** Vot Ay, **6.** Atırdah Ay,
7. Balağan Ay, **8.** Altınnı Ay, **9.** Ahsınnı Ay,[10] **10.** Bilide Ay, **11.** Tohsunnu Ay, **12.** Olunnu Ay

Orta Asya Hayvanlı Ay Takvimi

1. KÖKEK (Guguk Kuşu), **2.** KORAN (Karaca), **3.** BUĞRA (Erkek Deve), **4.** KULCA (Dağ Koçu),
5. TEKE (Erkek Keçi), **6.** OĞNA (Bozkır Keçisi), **7.** SIĞIN (Erkek Geyik), **8.** KOÇKAR (Koç),
9. ELİK (Dağ Keçisi), **10.** MARAL (Dişi Geyik), **11.** ARKAR (Dağ Koyunu), **12.** TOYGAR (Tarla Kuşu)

Karaçay ve Balkarlar her ayı üç bölüme ayırırlar:

1.	**TOTURNU:**	a) Toruk (Aguz)	b) Kımmıy (Totur)	c) Kuttus (Şırlı)
2.	**HIÇAVBAN:**	a) Konta	b) Çolpan (Kürüldevük)	c) Kölköl
3.	**LUKUR:**	a) Çamay	b) Künlü	c) Kuşmuş
4.	**YAYNI:**	a) Eliye	b) Küşdüger	c) Kondaray
5.	**KIRKAR:**	a) Ötgür (Tommay)	b) Küsümmü (Taldırık)	c) Küylü (Aymuş)
6.	**KIRKAVUZ:**	a) Sınçıma	b) Atçak	c) Kılı (Arkışlık)
7.	**KÜZNÜ:**	a) Yanakkı (Etiyik)	b) Ban (Çıklı)	c) Yemiş (Cırmı)
8.	**KAÇNI:**	a) Batık	b) Kırtlı	c) Tutamış (Sınarık)
9.	**ENDİREVÜK:**	a) Uslu (Amıstol)	b) Kutas	c) Tusanak
10.	**BAŞIL:**	a) Tutar	b) Beçel	c) Pırsıvay (Kıyamıt)
11.	**BAYRAM:**	a) Balavuz	b) Yantay	c) Ergür (Baykın)
12.	**AVUZNU:**	a) Sönegey	b) Yankan (Çapalak)	c) Şatık (Yankoz)

TSS

Süreler

Türk kültüründe ayların süreleri, mevsimlerin toplam süreleri dikkate alınarak hesaplanır. Dünyanın yörüngesinden dolayı İlkbahar ve Yaz mevsimleri uzun, Sonbahar ve Kış mevsimleri ise daha kısadır. Mevsimlerin en kısası kıştır ve yaklaşık 89 gündür. En uzunu ise yazdır ve yaklaşık 93-94 gün sürer. Bahar 92-93, Sonbahar ise 89-90 gündür. Halk anlayışında aylara düşen gün miktarı buna göre belirlenmiştir. Küçük farklılıklarla pek çok halk takviminde günlerin tespit edilmesi şu şekildedir.

> *(A)* **Bahar:**31-31-31, **Yaz:**31-31-30, **Güz:**30-30-30, **Kış:**30-30-30
> *(Yılın son günü dört yılda bir 31 gün sürer.)*

Veya küçük farklılıklarla;

> *(B)* **Bahar:**30-31-31, **Yaz:**31-31-31, **Güz:**30-30-30, **Kış:**30-30-30
> *(Yılın ilk günü dört yılda bir 31 gün sürer.)*

Hafta

[Azəricə: **Həftə**]

Hafta sözcüğü Farsça yedi manasına gelen haft/heft kelimesinden türetilmiştir. Yedili hafta sistemi Babil kökenlidir ve neredeyse tüm Dünyada geçerlidir. Azeriler Çarşamba gününe özel bir önem verirler, Çuvaşlar ise Tanrının Cuma günleri yeryüzüne indiğine inanırlar.

Anadoluda

1. **Pazartesi:** Geçeği, Odgün, Gürgegün
2. **Salı:** Ortağı, Orgün, İnegün
3. **Çarşamba:** Uğrağı, Yeygün, Barasgün
4. **Perşembe:** Gideği, Aragün, Tozagün,
5. **Cuma:** Toplağı, Elgün, Bayrıgün
6. **Cumartesi:** Gireği, Başgün, Giregün
7. **Pazar:** Direği, Dergün Diregün

Anadoluda haftanın hangi günden başlayacağına dair değişik anlayışlara bağlı olarak bu adlar farklı yörelerde kimi zaman bir veya iki günlük kaymalarla yer değiştirebilmektedir. Hafta yaygın olarak ya Pazartesiden veya Cumartesiden başlar. Bazı yörelerde Pazar gününün birinci gün kabul edildiği uygulamalara da rastlanmaktadır.

Karaçay-Balkarlarda

1. **Pazartesi:** Başgün
2. **Salı:** Kürgegün
3. **Çarşamba:** Barasgün
4. **Perşembe:** Ortagün
5. **Cuma:** Bayrımgün
6. **Cumartesi:** Kıyavgün
7. **Pazar:** Iyıkgün

TSS

Moğollarda

1. **Pazartesi:** Gal, Guluvun ("Ateş")
2. **Salı:** Uha, Usun ("Su")
3. **Çarşamba:** Mod, Modun ("Ağaç")
4. **Perşembe:** Alt, Altan ("Altın")
5. **Cuma:** Şor, Şoron ("Toprak")
6. **Cumartesi:** Nar, Nara ("Güneş")
7. **Pazar:** Sar, Sara ("Ay")

Farslarda

Fars kültüründe ve etkilediği çevre kültürlerde (Azeri, Kürt, Özbek, Türkmen vs.) kullanılır.

1. **Pazartesi:** Doşenbe, Düşembi, Duşem, Duşenbe, Düşenbe, Düyşembi
2. **Salı:** Seşenbe, Sişembi, Seşem, Sişenbe, Seyşenbe, Şeyşembi, Seysenbi
3. **Çarşamba:** Çeherşenbe, Çerşembi, Çerşem, Çerşenbe, Çarşenbe, Şarşembi, Sersenbi
4. **Perşembe:** Penҫşenbe, Pencişembi, Penҫşem, Penşenbe, Peyşenbe, Beyşembi
5. **Cuma:** Cuma, Cüme, Cumga, Coma, Yoma, Juma
6. **Cumartesi:** Şenbe, Şimbe, Şemi, İşembi, Senbi
7. **Pazar:** Yekşenbe, Yekşembi, Yekşem, Cekşembi, Ceksenbi

Günün bölümleri

Halk takvimi anlayışıyla bağlantılı olarak değerlendirilmesi gereken bir başka husus da halk kültürüne göre günün bölümlere ayrılmasıdır. Anadoluda derlenmiş olan zaman dilimleri şu şekildedir:

No.	Saat	Vakit	Türkçe	Öğün	Diğer	Bölüm
1	6.00	Sabah	Erte, İrte	Küne, Güne	Tan, Dan	Gündüz (Kün) [Kündüz (Gün)]
2		Kuşluk	Birindi (Birinç)	Kalksı	Küş	Gündüz (Kün) [Kündüz (Gün)]
3	12.00	Öğle	Öğle, Övle		Tüş, Tuş	Gündüz (Kün) [Kündüz (Gün)]
4		İkindi	İkindi (İkinç)		Süş	Gündüz (Kün) [Kündüz (Gün)]
5	18.00	Akşam	Bite, Pite	Tüne, Düne	Üş, Öş[11]	Dündüz (Tün) [Tündüz]
6		Yatsı	Üçündü (Üçünç)	Yatsı	Sön, Son	Dündüz (Tün) [Tündüz]
7	24.00	Leyl	Gece, Keçe			Dündüz (Tün) [Tündüz]
8		Teheccüd	Dördündü (Dördünç)			Dündüz (Tün)[12] [Tündüz]

- Bir gün, Çak (Çağ) adı verilen 12 bölüme ayrılmıştır (1 ÇAK: 2 Saat).
- Her Çak ise Keh adı verilen sekiz parçadan oluşur (1 KEH: 15 Dakika).

Türk halk kültüründe zaman ölçmeye yarayan aygıta, (güneş saati kavramıyla ve gün sözcüğüyle ilgili olarak) "Güngen" denilmiştir. Yine zamanı ölçmek anlamına gelen "Ötçek/Ödçek" sözcüğü de saat (zaman ölçme aracı) demektir. Öt/Öd Türkçede zaman manasına gelir. Ödemek, ödünç kelimeleri bu kökle ilgilidir. Moğolca Ötlöh (Eski Moğolca Ötel) yaşlanmak demektir ve bu fiil zamanın geçişiyle alâkalıdır. Halk anlayışında zaman ölçü birimleri aşağıdaki gibidir.

1. **Oğ:** An.
2. **Oğur:** Saat.
3. **Oğrak:** Dakika.
4. **Oğurdak:** Saniye.
5. **Oğurçak:** Salise.

Ayrıca Güneşin durumuyla bağlantılı olarak yönlere de şu adlar verilmiştir:

1. **GÜNEY/KÜNEY:** Tüştük, Könyek, Güntüştük. Tuşay, Tüşey.
2. **TÜNEY/DÜNEY:** Tündük, Tönyek, Güntündük. Kuzay, Kuzey.
3. **DOĞU/DOĞI:** Çığış, Şığıs. Künçığış, Könsığış. Gündoğusu.
4. **BATU/BATI:** Batıs, Bayış. Künbatıs, Könbayış. Günbatısı.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (sayfa - 368)
2. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (sayfa - 361)
3. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (sayfa - 509)
4. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (sayfa - 101)
5. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (sayfa - 315)
6. ^ Kazak Kültürü
7. ^ Karaçay-Balkar Sözlük, Hasan Bay Hadi
8. ^ Şorlar aylara hangi isimleri verir?
9. ^ Saha Türklerinin Bahar Bayramı, Fatih Kirişçioğlu
10. ^ Sahaca-Türkçe Sözlük
11. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (sayfa - 386)
12. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (sayfa - 484)

TSS

Dış bağlantılar

- Halk Takvimi-Gelenekler
- Halk Takvimi
- Halk Takvimi
- Halk Takvimi, Mesut Şener
- Halk Takvimi - Atalarımızdan Kalanlar
- Altaylı Halklar
- Türkçe Ay Adları

Ayrıca bakınız

- Takvim
- 12 Hayvanlı Takvim

Ĥalĸ Takvimi

Han

[Azəricə: **Xan]**

Han – Eski Türk ve Moğol topluluklarında hükümdar. "Ulu insan", "lider" anlamları taşımaktadır. Moğolcada ve bazı Altay lehçelerinde **Kan (Gan)** olarak da söylenir. Arapça'da *melik*, Farsça'da *şah*, Latince'de *regis*, İngilizce'de *king* denilen kral kelimesinin Türkçe'deki karşılığıdır.

Tanım ve Anlam

Han, Bir ülkeyi, bir topluluğu veya bir boyu yöneten kişidir. Mitoloji de tanrıların da sıfatı olarak kullanılır. İlk çağlarda Han aynı zamanda topluluğun dinî önderidir. Topluma baş-şamanlık yapan kişidir. Ata Ruhları adına törenler düzenler. Tahta çıktığında ise bir keçe üzerine oturtulup dokuz kez doğudan batıya doğru çevrilir. Bu onun göğe çıkmasını, göğün dokuz katını aşıp Tanrıya ulaşmasını ifâde eder. Doğal olayların önderden kaynaklandığı düşünülür. O doğaya etki edebilir. Daha sonraları bu durum biraz daha soyutlaştırılıp, kötü yöneticinin bereketsizliğe, iyi olanın ise bolluğa sebep olacağı inancı hâline dönüşmüştür. Devletin gücü hakanın ne kadar kutlu olduğuyla ilgilidir. Kan kelimesi ile yakından ilgilidir. Kan hayat verici bir güç olarak ve nesilden nesile aktarılan bir yaşam ve özellik taşıyıcısı şeklinde düşünülür. Yeminler kan akıtarak yapılır. Kanla ıslanmış mendiller sürüldüğünde kör olan göz görmeye başlar. Kanları birbirine karışan insanların ömür boyu hattâ ölümden sonra bile bağlı kalacağına inanılır ve bu nedenle biraz sütün içine bir iki damla kendi kanlarını damlatarak içenler "Kankardaş" olurlar ve soydan gelen kardeşlik kadar geçerli sayılır. Kahramanlar doğarken avuçlarında sertleşmiş bir kan pıhtısı tutarlar. Moğolcada Han kelimesi Gök anlamını da içerir. Buyrultu/Buyruldu (ferman) veya Yarlıg/Yarlık (ferman) adı verilen emirleri toplumu düzenler ve masallarda da sık sık yer alır. Türklerde Ege/Eğe sözcüğü de kral anlamında kullanılır. Tigin/Tekin ise Prens, Şehzade demektir. Bazen Beg/Beğ/Bey sözcüğü de Han anlamında kullanılsa da aslında Beğ daha düşük bir hiyerarşik düzeydedir ve genelde Ağa kavramına denk düşer, bazen de il,ilçe yöneticileri kastedilir.

Han unvanı, ailesinde Moğol dışında başka topluluktan insan olan devlet başkanları tarafından kullanılamazdı. Bunun en büyük örneği Timur'dur. Annesi Türk olan Timur *Emir* unvanı almıştır. Türk toplumundaki karşılığı Hakan veya Kağan'dır.

Günümüzde isim olarak tek başına çok nâdir kullanılmakdadır. Genelde önüne sıfat getirerek kullanılır; Gök-Han, Er-Han, Rey-Han, Öge-Han gibi

Hanım

[Azəricə: **Xanım**]

Hanım – Türk toplumsal düzeninde kadın yönetici, kraliçe demektir. Bir ülkeyi, bir topluluğu veya bir boyu yöneten kadındır. Mitoloji de tanrıçaların da sıfatı olarak kullanılır. **Kanım** şeklinde de söylenir. Ece veya Eçe olarak da kullanılır. Devlet yöneticilerini Türkler; **Han ve Hanım**, Moğollar ise **Han ve Hatan** (Kan "hakan" ve Katan "hatun") olarak ikili şekilde ifâde ederler. Prenseslere ise Bike/Büke denilir. Hanım (Kraliçe) sözcüğünün türeyişi şu şekilde anlatılır. Mete Han (Moğollar Cengiz Han olduğunu söylerler) gelip saygı sunan herkesin Han'ım şeklinde hitap

ettiği bir ortamda, içeri giren eşini görünce "İşte bu da benim Hanım" der. O günden bu yana kadın yöneticilere Hanım denir. Etimolojik olarak doğruluğu tartışılsa da, sosyal hayat algısı olarak kadının bu konumu tartışılmaz bir gerçektir.

Han sözcüğünden Hanım'ın türetilişine benzer bir durum da Beg/Beğ (Bey)'den Begüm sözcüğünün oluşumudur. Begüm; Bey'in dişil halidir ve hanımağa, kadın yönetici, prenses gibi anlamlar içerir. Önemli Tarihsel Hanımlar şöyle sıralanabilir: Süyünbike Hanım, Emese Hanım, Türkan Hanım, Çeçek Hanım, Tomrus Hanım, Ipar Hanım, Mama Hanım, Börte Hanım, Kösem Hanım…

Türk dilinde cinsiyet dönüştürme ekleriyle türetilen kadın ve erkek yönetici ünvanları şunlardır. Türkçede dişil sözcükler türetmek için kullanılan bir yol (çok sık olmasa da) –ım / –im ekidir.

1. **Han ve Hanım:** Kral ve Kraliçe
2. **Beğ ve Begüm:** Ağa (vali, prens) ve Hanımağa (prenses)

Ayrıca –çe / -ça eki ile de türetme yapılabilir:

1. **Kıral (Kral) ve Kıralça (Kraliçe):** Padişah ve Hanımsultan
2. **Tigin ve Tiginçe:** Prens ve Prenses

Etimoloji

(Han/Kan) kökünden türemiştir. Soy ve soyluluk anlamları içerir. Moğolca, Tunguzca, Mançuca ve Türkçede küçük ses farklarıyla hep aynı anlamı taşır. **Hanım:** Hanım'ın türetilişine benzer bir durum da **Beg/Beğ** (Bey)'den **Begüm** sözcüğünün oluşumudur. Begüm; Bey'in dişil halidir ve hanımağa, kadın yönetici, prenses gibi anlamlar içerir.

TSS

Efsânevi Hanlar

Türk mitolojisinde pek çok boyun kendi adını taşıyan bir ilk atası vardır. Örneğin İlemen Han, İlemen boyunun atasıdır. Aynı şekilde Türügeş Han, Türgeşlerin; Tileg Han, Teleğütlerin; Oyrat Han, Oyrat ve Kalmukların; Kuzar Han, Hazarların ve Azerilerin atası olarak kabul edilir. Türk Han ise tüm Türklerin atasıdır. Türk söylencelerinde adı geçen efsânevi hanlar şu şekildedir.

Kil Han *[Azəricə:* ***Gil Xan****]*

Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel hakandır. **Gil Han** olarak da söylenir. Kildağ'da yaşar. Kendisine dağın etrafını çeviren balçıktan dolayı ulaşılamaz. Balçık sözcüğü ile yaklaşık aynı anlamlar taşır.

Kur Han *[Azəricə:* ***Qur Xan****]*

Kurdağ'da yaşayan bir hakan olduğu söylenir. **Kürhan, Gurhan** veya **Gürhan** olarak da tanınır. Oğuz Kağan'ın amcasıdır. Sümerlerde yer altı tanrısının adı Kür olarak geçer ve onun koruduğu ırmağın adı da Kur'dur. Yer altı dünyasına da bu ad verilir. Kür/Kur/Gur sözcüğü; güç, kuvvet, dayanıklılık, bağımsızlık anlamlarına gelir. Moğolcada Görü/Gürü, Tunguzcada Güre sözcükleri aynı manaları ifâde eder.

Kuz Han *[Azəricə:* ***Quz Xan****]*

Türk ve Altay mitolojisinde Kuzdağ'da yaşayan efsânevi hakandır. **Küz Han** veya **Guz Han** olarak da bilinir. Yaşadığı dağa varmak isteyenler soğuktan ve rüzgârdan dolayı ulaşamazlar. Kuz/Guz kelimesi; soğuk, kuytu, karanlık demektir. Kuzey kelimesiyle aynı kökten gelir.

Buz Han *[Azəricə:* ***Buz Xan****]*

Musdağ (Buzdağ)'da yaşayan bir hakandır. **Bus Han, Mus Han, Büs Han** veya **Müs Han** olarak da söylenir. Moğollar **Mös Kan** derler. Buzullar nedeniyle kendisine ulaşılamaz.

Or Han *[Azəricə:* ***Or Xan****]*

Ordağ'da yaşayan hakandır. Soğuktan ve rüzgârdan dolayı ulaşılamaz. **Ur Han** olarak da söylenir. Oğuz Han'ın amcasıdır. Ordu (Ordo) şeklinde askeri örgütlenmeyi ilk gerçekleştiren kişi olarak kabul edilir. Or sözcüğü güç, kuvvet, ordu, yıkılmazlık anlamlarına gelir. Ordu (askeriye), orda (halk) bu kökten türemiş sözlerdir. Yerleşmek, mevki, makam anlamları vardır. Yücelik ifâde eder. Pakice (Pakistan Dili) Urdu olarak bilinir. Halkın dili demektir. Türk-Moğol kökenli bir sözcüktür. Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer husus da, Dünya tarihinde ilk defa 10'lu sisteme dayalı ordu örgütlenmesini yapılandıran kişinin Hun Kağanı Mete Han olduğudur.

Taş Han *[Azəricə:* ***Daş Xan****]*

Türk ve Altay mitolojisinde **Daş Han** olarak da anılan ve Taşdağ'da yaşayan bir hakan. Kayalık bölgeler kendisini korur.

TSS

Kağan [Azəricə: **Kağan**]

Kağan (Kaan, Kān) – Moğol ve Türk devletlerinde hükümdarlar tarafından kullanılan ünvanlardan birisi ve göreceli olarak en eskilerindendir. Avarlar döneminden beri Türk devlet kültürü "kağan" sözcüğünü barındırmaktadır. Bu bağlamda "kağan", Tanhu, Hakan, Bey, Toktamış, Giray gibi Türkçe bir sözcük olup Türk devletleri için 378yırt edici bir özellik de oluşturur.

Kağan kelimesi; *büyük, ulu han* anlamındaki kaga han veya kağa han kelimelerinden türemiştir. Buna göre kağan, **hanların hanı veya kralların kralı** anlamına gelmektedir ki, Farsça *şehinşah*ın ve Latince *imperator*un Türkçe'deki karşılığıdır. İslam kaynaklarında kağan kelimesinden çok ondan türeyen hakan kelimesi kullanılır.

Kağan ünvanı aynı zamanda Türkçe olması açısından da önemlidir. Türkçe'de "Sultan", "Melik" gibi Arapça ve "Şah", "Padişah", "Hünkar" gibi Farsça ünvanlardan ayrılır. Kağan kelimesinin okunuşundan dolayı Moğolca **Kaan** kelimesi de Türkçe'ye girmiştir.

Hakan

Hakan (Hākan) – Türk ve Moğol devlet geleneğinde imparatorlara verilen ünvandır. Bazı Türk dillerinde **Hagan** olarak da söylenir. Moğollar Kağan derler. Birleşmiş hanlıklardan veya krallıklardan oluşan ülkeyi, bir topluluğu veya bir boyu yöneten kişi. Kralların kralıdır. Türk tarihinde yer alan Karahan devletine diğer uluslar Hakanya adını vermişlerdir. Kelime, soy ve soyluluk anlamları içerir. Han sözcüğü ile bağlantılıdır.[1]

Hakan Türk devletlerindeki hükümdarlar tarafından kullanılan unvanlardan birisidir. "Hakan", "Kağan" sözcüğünün ses değişimi oluşan bir sözcüktür (han-kağan=hakan). Bu bağlamda Tanhu gibi imparatorluk anlamları kazanmış bir sözcüktür. Türk, Moğol ve Tatar "büyük-hanları" için, "hükümdarlar hükümdarı" anlamında kullanılan bir san.[2] ve Afrasyab'a verilen ungun'dur. Hakan unvanını diğer Türkçe unvanlardan ayıran en önemli özellik ise Türk tarihi'nin İslam döneminde kullanımının devam etmesidir. Hilafet sonrasında bile Osmanlı padişahları "Hakan" unvanını kullanmakta ısrar etmiş ve Türk devlet kültürü içerisinde unvan yaşamını sürdürmüştür.

Önemli Tarihsel Han Kişiler: Abılay Han, Almos Han, Alparslan Han, Arpad Han, Aşbara Han, Atıla Han, Baygu Han, Bilge Han, Bögü Han, Buğra Han, Bumın Han, Cengiz Han, Çağatay Han, Çağrı Han, Edigey Han, Girey Han, İstemi Han, Karaman Han, Kubılay Han, Mehmed Han, Mete Han, Otman Han, Ögedey Han, Salçuk Han, Saltuk Han, Şu Han, Temür Han, Toktamış Han, Tuğrul Han, Tuman Han, Ügyek Han.

TSS

Önemli Tarihsel Hanım Kişiler: Süyünbike Hanım, Emese Hanım, Türkan Hanım, Çeçek Hanım, Tomrus Hanım, Ipar Hanım, Mama Hanım, Börte Hanım, Kösem Hanım,

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Hakan
- Kağan

Ḫan



Hakan / Hākan / Kağan / Kān / Han

Harkıt

[Azəricə: **Xarkıt**]

Harkıt – Damlarda dolaşan ve bacadan torba sarkıtması ile bilinen çocukları korkutmak için ismi kullanılan yaratık. Türk halkının genellikle çocuklarını bazı tehlike ve davranışlardan sâkindırmak için sıklıkla başvurduğu memoratlara örnek kabul edilebilir. Bu tür memoratlar genelde "korku" ve "hortlak" gibi terimlerin sessizlerinden türetilen çocuk diline uygun sözcüklerden oluşmaktadır. Masallarda kullanılan tekerleme: **"Harkıt, bacadan torbanı sarkıt. Çocukları al, git"** şeklindedir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ĵarkıt

TSS

Haydut

[Azəricə: **Quldur**]

Haydut – Yol kesici, harâmi, soguncu, eşkıya. Aynı zamanda bir masal ve efsane motifi olarak edebiyatta yer alır. **Kuldur** veya **Uğru** da denir.

Kökenbilim

Hajduk sözcüğü (Bulgarca: Хайдутин, Macarca: Hajdúk, Makedonca: Ајдутство Romence: Haiduc, Sırpça: Хајдуци, Türkçe: Haydut) özellikle 19.yüzyılda Balkanlarda, Orta ve Doğu Avrupa'da kanun kaçakları, haydutlar ve bağımsızlık savaşçıları için kullanılan genel terimdir.[1]

Haydutlar

Balkan geleneğinde hajduk efsâneleştirilmiş bir kahraman olarak betimlenmiştir. Zenginden çalarak fakire veren bir hajduk simgesi aynı zamanda adaletsiz yönetime karşı başkaldırıyı da simgeler.

Gerçekte ise hajduk tanımı 17. Yüzyıldan başlayarak 19.yüzyılın sonlarına kadar faaliyet gösteren kanundışı kişiler için kullanılan olumsuz bir tabir olagelmiştir. Bu kişiler söylenenin tersine sadece Osmanlılara değil yerle halka da saldırdıkları bilinmektedir.

Hajduk kelimesinin kökeni kesin olarak bilinmemekle beraber Türkçe *haydut* kelimesinden geldiğine dair teoriler bulunmaktadır. Diğer bir teoriye göre ise Macarca çoban anlamına gelen *hajdó* kelimesinden türemiştir. İki dilin târih içinde birbirinden etkilendiği gözetildiğinde iki teorinin birlikte gerçekleşmiş olması da muhtemeldir. Türkler tarafından Macar paralı askerleri için kullanılan bu terimin Hırvatistan'da da dağdaki eşkıya için kullanıldığı bilinmektedir.

Türk kültüründe özellikle Yılkı Haydutları (At Hırsızları) ve Ortadoğu masallarının da etkisiyle *40 Harâmiler* halk öykülerinin ve masallarının vazgeçilmez unsarlarından biri hâline gelmiştir.

Farklı dillerdeki farklı şekilleri

- **Arnavutça:** hajdut
- **Bosnaca, Hırvatça, Lehçe, Romence, Sırpça:** hajduk
- **Bulgarca:** хайдут, хайдутин, хайдук (haydut, haydutin, hayduk)
- **Ermenice:** հայդուկ (hayduk)
- **Fransızca:** haïdouk
- **İsveçce:** hejduk
- **İtalyanca:** aiducco
- **Macarca**: hajdú (tekil, hajdúk (çoğul)
- **Makedonca:** ајдук (ajduk), ајдутин (ajdutin)
- **Portekizce:** haiduque
- **Rusça:** гайдук (gajduk)
- **Ukraynaca:** гайдамака (haydamaka)
- **Yidiş:** הײדאַמאַק (haydamak)

Kırk Harâmiler

Kırk Harâmiler (40 Harāmiler) – Masallar ve halk hikâyelerinde yer alan bir topluluktur. Haydutlardan meydana gelmektedir. Yol keser, adam öldürür ve çalıp çırparlar. Ele geçirdiklerini bir mağarada saklarlar. *Ali Baba ve Kırk Haramiler* masalında yaptıklarının cezasını çekerler fakat *Kerem ile Aslı* hikâyesinde kahramanın haksızlıklara uğradığını öğrenince ona yardımcı olurlar.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Aleksandar Petroviç master tezi Simon Fraser Üniversitesi 2003 (İngilizce)

Ayrıca bakınız

- Zeybek
- Ermeni milisleri
- Haydamak



Ḫaydut

Hayvanlı Takvim

[Azəricə: **Heyvanlı Təkvim**]

Hayvanlı Takvim (veya **12 Hayvanlı Takvim**) – Çin kökenli olup Asya'da yaygın olarak kullanılmış takvim, aynı zamanda bir sistemdir.[1] Bazı bilim adamları ise Türk Takviminin özgün olduğunu Çin Takvimi ile benzerlikler taşıdığını ileri sürmektedirler.

Özellikleri

12 yılın 5 katı olan 60 yıllık devreleri ile Göktürkler, Uygur Türkleri, Tuna Bulgarları, İdil Bulgarları da kullanmış ve Hiung-nu'lar da Çin'in hemen kuzeyinde bulundukları için büyük ihtimalle Hun Türkleri'nde de kullanmıştır. Göktürk Yazıtları, Uygur kitap ve hukuk belgeleri, Tuna Bulgarları'nın yazıtları, Bulgar Hakanları Listesi ve Manas Destanı'ndaki bazı olaylar da bu takvim ile tarihlendirilmiştir.[2]

Bu takvimde her hayvan bir yılı gösterir. Örneğin; "Pars Yılı" gibi. Her yılın o hayvanın özelliklerine göre şekillendiğine inanılır. Örneğin Maymun yılında eğlence ve hilenin artacağı inanışı vardır. Çağ adı verilen (ÇAĞ: 12x5=60 yıl) şeklindeki dönemler halinde ilerler ve bu rakam ortalama insan ömrüdür. 12 Hayvanlı Türk Takvimi Mete Han'ın tahta çıkış tarihi olan M.Ö. 209'da başlar.

TSS

Eski Türklerde Aylar

Bir yılda 12 ay vardı. Aylar birinçay (birinci ay) , ikinçay (ikinci ay), üçünçay (üçüncü ay), dördünçay (dördüncü ay), beşinçay (beşinci ay), altınçay (altıncı ay), yedinçay (yedinci ay), sekizinçay (sekizinci ay), dokuzunçay (dokuzuncu ay), onunçay (onuncu ay), onbirinçay (onbirinci ay) ve onikinçay (onikinci ay) diye adlandırılmıştır.[3]

Oşlak Ay

[Azəricə: **Oşlaqay**]

Oşlak Ay (veya **Aşlak** Ay) – Özellikle Avrasya göçebe halklarının ve Türklerin şaman takviminde birinci aydır.[4] Uluğ Kün (Ulu Gün) yâni Nevruz kutlamalarıyla birlikte yâni 21 Martta başlar. Bu bahar şenliği kurban ayinleri ve kutlamalar ve geleneksel eğlenceler ile gerçekleştirişliri ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Son Ay

[Azəricə: **Sonay**]

Son Ay (*Azerice* "**Sonay**") – Türk halk kültüründe yılın ilk yarısıdır. Özellikle Azerbaycan folklorunda güz mevsiminin son aylı gecelerine denir. Azerbaycan "ayın düşüncesi"nde (mitolojik anlayışında) Ay ve Güneş sevgilidirler.[5] Onların sevgisi sonsuzdur. Ama onlar hiçbir zaman birbirine kavuşamazlar. Ancak gece ve gündüzün eşitlendiği bu günde bu sonsuz sevdalılar birbirlerinin yüzlerini görebilirler. Ama sonra kavuşamadan yine kaybederler. Azerbaycan köylerinde bu gecede çeşitli oyunlar oynarlar.

Târih

Edouard Chavannes, "Le Cycle turc des Douze Animaux *12 Hayvanlı Türk Takvimi* adlı araştırmasında, Asya'da kullanılan 12 Hayvanlı takvim Türklere ait bir takvim sistemi olduğunu ve Çinlilerin bu takvimi Türklerden aldığını düşünerek "12 Hayvanlı Türk Takvimi" adı koymuştur.[6]

Yıllar

No	Hayvan	Diğer Söyleyişler	Farklı Kaynaklarda	Anlam	Hakas Takvimi	Yön	Özellikleri
1	Sıçan	Sıçgan, Sıçkan, Çıçgan	Küsgü[7]	Fare	Küske ("sıçan")	0° Kuzey	Hareket, sezgi, dinamizm.
2	Ud	Ut, Uy	Buğa, Buga, Boğa	Öküz	İnek, İneh ("sığır")		Sâkinlik, akıl, bilinç.
3	Pars	Barıs, Pars		Pars	Tülgü ("tilki")		Atılganlık, kavga, hırs.
4	Tavışkan	Davışgan, Tovışgan	Koyan, Koban[8]	Tavşan	Hozan ("tavşan")	90° Doğu	Merhamet, korkaklık.
5	Lu[not 1]	Luy, Ulu, Uluğ[not 2]	Bal, Balıg, Balık	Ejder / Balık	Kileski ("ejder")		Talih, zenginlik, çoğalma .
6	Yılan	Çılan, Cılan, Zılan		Yılan	Çılan ("yılan")		Saygı, hürmet, korku.
7	Yunt	Yund, Yont, Yond	Yılkı	At	Çilgi, Çılgı ("at")[9]	180° Güney	Acele, telaş, sürat.
8	Koy	Hoy, Honın, Konın	Koç, Koçkar, Huç	Koyun	Hoy ("koyun")		Sevgi, dürüstlük, çokluk.
9	Biçin	Meçin, Meşin, Piçin		Maymun	Kizi ("kişi")		Eğlence, kurnazlık.
10	Tabuk	Tagaku, Toguk, Toğ, Takık		Tavuk	Tanah ("tavuk")	270° Batı	İsyan, cimrilik, kıtlık.
11	İt	İyt, İşt	Köbek, Kübek, Köpek	Köpek	Dorna, Torna ("turna")		Sadakat, hissiyat, bağlılık.
12	Tonguz	Tonuz		Domuz	Öski ("keçi")		Karmaşa ve sükûnet.

Yakutlar (Sahalar) ise 12 hayvanlı yıl takvimi kullanmakla birlikte, hayvanların yerine tanrıların adlarını kullanmışlardır:

1. Cöhögöy, **2.** Ayısıt, **3.** İyehsit, **4.** Ayığ **5.** Buğor, **6.** Cahın
7. Suğorun, **8.** Hotoy, **9.** Bayanay, **10.** Sehen, **11.** Tanha **12.** Otun

Günler

Türklerde gün isimlerinin yabancı kökenli olmasının sebebi bazı tarihçilere göre; göçebelik sebebiyle Türklerde gün kavramının gelişmemesidir. Türk Takvimi'nde bir gün 12 bölüme ayrılır, her bölüme *Çağ* adı verilirdi. Bir çağ iki saat, dolayısıyla bir gün de 24 saatti. Herbir çağ ise sekiz *Keh*ten ibâretti. Yılbaşı, gece-gündüz eşitliğinin yaşandığı 21 Mart, Nevruz günü kutlanırdı.[10]

Eski Türklerde Mevsimler

Eski isim	Halk takviminde	Günümüzde	Farsça (D. Anadolu, Azerbaycan)
Oğlakay	Kök, Kökey, Köklem, Köktem[11]	İlkbahar	Bahar
	Yaz, Yay, Cay	Yaz	
Uluğay	Güz, Güzey, Güzlem, Güzdem	Sonbahar	Payız
	Kış, Kıs, Hıs	Kış	

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ http://blog.milliyet.com.tr/cin-takvimi/Blog/?BlogNo=361521
2. ^ http://www.bilgicik.com/yazi/12-on-iki-hayvanli-turk-takvimi-kesifler-ve-buluslar/
3. ^ http://www.kazakturklerivakfi.org/index.php?
4. ^ Kevin Alan Brook. The Jews of Khazaria. Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2006.
5. ^ Dil ve Ayın Düşünce, Dilmaç Jurnalı 34. Özel Sayı, 2007 (Tahran)
6. ^ http://www.renkliweb.com/soru-cevap-2/turklerin-kullandigi-takvimler-nelerdir.html
7. ^ Kültürel Etkileşim Açısından 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Ufuk Tavkul
8. ^ 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Nergis Biray
9. ^ Khakhas-English Dictionary
10. ^ http://bilgibirikimi.net/2011/05/28/oniki-hayvanli-turk-takvimi/
11. ^ Türk Dil Kurumu, Lehçeler Sözlüğü, "bahar"

Notlar

1. ^ Beşinci yıl bazı kaynaklarda *Nek* = *Timsah* olarak geçmektedir. "Nek yılı: Timsah yılı". Atalay, Besim (2006). Divanü Lügati't - Türk. Ankara: Türk Târih Kurumu Basımevi. ISBN 975-16-0405-2, Cilt I, sayfa 346.
2. ^ Çince kökenli Luu ("ejderha") sözcüğü Türkçeleşerek Uluğ/Uluğ ("büyük") şekline dönüşmüştür. Anlam kaymasına uğraması bu varlığa yönelik büyüklük algısıyla da bağlantılı görünmektedir. Bu biçimiyle günümüzde de bazı Türk dillerinde kullanılmaktadır. Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt (Sayfa-218)

Dış bağlantılar

- 12 Hayvanlı Takvim Türk icadı mı?
- Hakasça Sözlük ve Hakas Takvimi

Ꞑaywanlı Takvim

Hınkır

[Azəricə: **Hınqır**]

Hınkır – Halk hikâyelerinde yer alan doğaüstü kötücül bir yaratık. Yakaladığı insanları önce boğarak öldüren sonra da yiyen bir canavar olarak tanımlanır. İnsana benzer, fakat göbeğinde bulunan bir torbanın içinde yavrusunu taşır. En korktuğu şey üzerine idrar yapılmasıdır. Böyle tehdit edilirse ortadan kaybolacağına inanılır.

Ayrıca bakınız

- Arank

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ɉhiñķır

TSS

Hızır

[Azəricə: Xızır]

Hızır veya **Hıdır** (*Arapça:* الخضر " al-Khiḍr / Yeşil Adam") – Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kuran'ın Hehf suresinde de Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifâde edilen bir karakterdir.

Kuran'da Musa ile arkadaşlığı anlatılır. Fakat hikâyenin diğer versiyonlarında o Hz. İbrahim, İranlı mitolojik kral Feridun, Makedonyalı İskender, veya Türk mitolojisinde olduğu gibi (hıdrellez) İlyas ile birlikte anılır. Ortak noktalar; ölmüş balığın dirilmesi, iki deniz veya nehirin birleştiği yer, gizli bilgiler (hikmet), ölümsüzlük sırrına ulaşmış karakterler'den oluşur.

Etimoloji ve kimliği

Hızır ismi Arapça kökenlidir. Hadra "Yeşil" kelimesiyle ilgilidir. Hızır lakabıyla meşhur olmasının sebebi, kuru bir yere oturup kalktığı zaman, oranın yeşerip yemyeşil olmasıdır. Bir başka görüşe göre ise Sümerce kökenli bir isimdir. Hikâyelerin değişik kültürlerde az fark ile tekrarlanmasından da görülebileceği gibi Hızır, tıpkı Lokman gibi birçok özelliği üzerinde toplamış yapay [1] bir karakterdir.

Ortadoğu ve Türk kültüründe Hızır Anlayışı

Soyunun Nuh'un Sam isimli oğluna dayandığı bildirilmiştir. Bazıları da Hızır'ın İsrâiloğullarından olduğunu söylemiştir.

TSS

Hızır; Türk, İslam ve Ortadoğu inançlarında peygamber olması muhtemel kişiler arasında sayılır. **Hıdır** veya **Kıdır** olarak da söylenir. Zor anlarında insanların yardımına koşar, başkalarının kılığına bürünebilir, olağanüstü özellikleri olan bir peygamber olarak düşünülür. Ölümsüzlüğe ulaştığı söylenir. Dua ettiğinde veya verdiği bir elma yenildiğinde kısır kadınların çocuğu olur. Bilgelik ve hikmet sahibidir. İnsanlara yardımcı olan kutlu bir kişidir. Başı sıkışan iyi insanların yardımına koşar. Kuran'da adı doğrudan geçmez. Peygamber olduğu da belirtilmez fakat bu yönde işaretler vardır.

Hızır'ın Sümer kökenli bir kişi olduğu da iddia edilir. Sümerlerden beri var olduğu öne sürülmektedir. Sümerlerdeki Hasısatra ile aynı kişi olduğu düşünülebilir. Ölümsüzlük suyunu içtiği için ölüp yeniden dirilebilir. Elbiseleri yeşildir. Bu anlamda doğayı simgeler. Hızır Ata da denir. Havada dolaşır, su üstünde yürür. Kılıktan kılığa girebilir. Doğadaki varlıklara söz geçirebilir. İnsanlara göründüğünde kendini tanıtmadığı müddetçe kimse onun gerçek kimliğini bilemez. İnsanları sınavdan geçirir, bazen bir derviş, bazen bir yoksul kılığına bürünür. Aç olduğunu söyler, iyilikle karşılık verenleri ödüllendirir, tam tersine kendini kovup açlığını gidermeyenleri cezalandırır. Türk mitolojisinde savaşlarda kurt kılığına girip öndere veya komutana görünür.[3] Yaraları iyileştiren ilaçlar yapar veya içeriklerini târif eder. Bazen kör olarak târif edilir ama göze ihtiyacı yoktur, çünkü o kalp gözüyle her şeyi görür.

Ayrıca bakınız

- İslam mitolojisi

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ http://www.istekuran.com/index.php?page=lokman
2. ^ http://www.hermetics.org/hermetik.html
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-240)

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Hızır)



Ĥızır

Hortlak

[Azəricə: **Xortdan**]

Hortlak – Türk halk kültüründe mezardan çıkarak insanları korkuttuğuna inanılan yaratık.

Özellikleri

Zombi yâni Yaşayan Ölü veya mezardan çıkan ölü demektir. Ölüp tekrar dirilen varlıktır. Hortan veya Hortdan olarak da bilinir. Korku edebiyatı ve sinemasında; ruhen terk edildikten (ve muhtemelen çürümeye başladıktan) sonra bir varlık tarafından kontrol altına alınarak tekrar kullanılmaya başlanılan beden anlamında kullanılır (osm. **Namevt**, ing. **Undead** yâni Ölmeyen/Ölmemiş). Söz konusu varlık bedenin eski sahibi olabileceği gibi, bir başkası da olabilir. Ölen bir kişinin, mezarından çıkıp dolaşmasına "hortlaklık", bunu yapana ise "hortlak" denir. İnanışa göre yaşarken kötülük edenler, başkalarının ağız tadını kaçıranlar, arabozucu dedikoducu ve geçimsiz insanların ölünce hortlayacağına inanılır. Hortlak çoğunlukla yaşlı kimselerden olur. Gömüldüğü gece mezarından kalkar.

Eski Türklere göre eğer insan savaşta değil de yaşlılıkta ölürse onun Gök Tanrı tarafından Uçmak'a alınmayacağına inanılmıştır. Gene inanışlara göre hortlak gece mezardan kalkan, sırtında kefenle ortalıkta dolaşan bir yaşayan ölü'dür. Bunlar kızdıkları kimselere sataşırlar, araba kadar hızlı koşarlar, ata binebilirler, silah kullanabilirler, insana kızabilirler, istediklerini döverler, sevdiklerini kaçırırlar, ev basarlar, yol keserler. İnanışa göre hortlağın saldırısından korunmak için mezarlık yakınlarından geçerken dua okumak gerekir. Söylentiler hortlakların genelde çirkin ve ürkütücü olduğunu, sırtında kefen ya da tabut taşıdığını söyler. Anadolu halk inançlarına göre bir kimsenin hortlaması uğursuz bir olaydır. Hortlayan kişinin âhiretten kovulduğuna inanılır. Hortlaklar erkektirler. Ancak, hortlakların dişi versiyonları da bulunur ki bunlara da "Cadı" denilir.

Kimi hortlaklar "hayvan" kılığında gezer, çoklukla ıssız kalmış evlerde, tekin olmayan yerlerde, mezarlıklarda bulunurlar. Ölümü zor olan kişinin hortlamasının daha yaygın olduğu düşünülür.[1] Çünkü gözü dünyada kalmıştır. Mezardan çıkma olgusunu, ölmeden (öldüğü sanılarak) gömülme ile açıklamaya çalışmak yeterli değildir. İnsanlık tarihinde bu tip vakalara rastlanmış olsa da, hortan motifi farklı kültürel algılarla bağlantılıdır. Örneğin Avrupada öldüğü sanılarak gömüleceği korkusunu taşıyan döneminde tanınmış kişilerin buna engel olmak için aldıkları önlemleri içeren vasiyetler dâhi vardır. Hortan öykülerinden ölmüş olan kişinin artık bu dünyaya ait olmadığı, bunun kabullenilmesi gerektiği sonucu dâhi çıkarılabilir. Fakat aslında bu motif, insanın ölüme ve onu en iyi sembolize eden mezarlara yönelik olan korkularının bir dışavurumudur. Pek çok toplumda mezardan çıkma veya yaşayan ölü anlayışına dayanan varlıklar mevcuttur. Hattâ bir dönem popüler kültürün en çok ilgi duyduğu figürlerden birisi hâline gelerek korku filmlerine konu olmuşlardır.



Hortdan

Hortdan – Azerbaycan halk inancında mezardan çıkan ölü, vampir demektir. Ölüp tekrar dirilen varlıktır. Ölen bir kişinin, mezarından çıkıp dolaşmasına "hortlama/hırtlama", bunu yapana ise "hortdan" denir. İnanışa göre yaşarken kötülük edenlerin ölünce hortlayacağına inanılır. Daha gömüldüğü gece mezarından kalkar. Azeri halk kültüründe ve halk inancında kendine özgü bir vampir türüdür. Bazı yönleri bütünüyle türk kültürüne özgü olsa da Batı toplumlarının inanışlarına çok benzeyen bazı özellikleri de mevcuttur. İnsanların kanını emer, içlerinde büyür. Ölüm saçan kambur bir yaşlı kadın (veya bazen yaşlı bir erkek) şeklinde düşünülür.

Hortlamak

[Azəricə: **Xortdamaq**]

Hortlamak (Hortdamak) – *Mezardan Çıkmak.* Bir ölünün mezardan çıkması. Anadoluda pek çok yörede mezarından çıkıp gelen genç kızların öyküleri anlatılır. Geldiğinde ya bir eşyasını alıp götürür veya toprak döküntüleri (ayak izleri) takip edildiğinde onun mezarına kadar vardığı görülür. Mezardan çıkmak anlamı taşır.

TSS

Etimoloji

(Hort) kökünden türemiştir. Mezardan çıkmak anlamı taşır. Kelime kökünde bir yerden fırlamak, dışarı çıkmak, yediden doğmak gibi anlamlar vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 243)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Hortlak)
- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Öräk, Hortlak)
- Rize ve Yöresinde EskiTürk İnançları, Yaşar Kalafat
- Dinan-ı Lügat-itTürk'te Yer Alan Efsâneler, Behiye Köksel

Ḫortlaḳ

Hu Hanım

[Azəricə: **Xu Xanım**]

Hu Hanım – Türk ve Altay mitolojilerinde Gazap Tanrıçası. **Ku Hanım** veya **Huğ (Kuğ) Hanım** olarak da bilinir. Çok merhametsizdir. Çok şey bilir ama kötüye kullanır. Fitne çıkarır. Yeraltındaki kara suların en dibinde yaşar. Kara tilki kılığına girebilir. Beşiği Ak Kaya'dır. Kayalardaki gözle görünmez kapılar sadece onun sesiyle açılır. Cinsel içerikli davranışları bulunur. Bilinmezler âlemini bilir. Demir Asa ile dolaşır. Yeryüzünde kötülükler yapar. İnsanlar arasında huzursuzluk çıkarır. Sürekli olarak kötülük düşünür ve içinde kötülük olan insanlara musallat olup onları olumsuz davranışlarda bulunmaya iter. Sözcük, çıplaklık ve beyazlık anlamları içerir. İsim kökeni olarak Ku (Hu) Ana (Kuğu Ana) ile de bağlantılı görünmektedir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ḫu Ḫanım

TSS

Hunor ve Magor

[Azəricə: **Hunor və Maqor**]

Hunor ve Magor – Ural/Altay ve Macar mitolojilerinde söylencesel hakanlar. İki kardeştirler. Hunların ve Macarların atası olarak kabul edilirler. Hunor, Hun kolunu, Magor ise Macar kolunu temsil eder. Macarlara günümüzde Avrupa'da verilen iki isim (Magyar ve Hungar) yine buradan kaynaklanır. Kimi görüşlere göre aslında kökeni çok daha eskilere kadar uzanmaktadır ve İskit (Saka) kökenli söylencelerin gelişmesiyle oluşmuştur. Hunor, kardeşi Magor ile birlikte kutlu bir geyiğin peşinde denizi geçerek Macaristan topraklarına ulaşır. Hunor'un soyundan Attila Han'ın geldiği söylenir. Magor'un soyundan ise Almos gelir. Başka bazı Orta Asya efsânelerinde Sakaların kurucusu olan iki kardeştirler.

Macar destanlarında Hunor ve Magor'dan bahsedilir. Bundan hareketle Moğların, bir Türk boyu olan Macarlar'ın ataları olduğu sanılmakla birlikte bu durumda da Macarlar'ın ilk yurdunun da Güney Anadolu olduğu sanılmaktadır. Ayrıca Moğol adının da Mağor'dan geldiği düşünülmektedir.

Gok ve Magok (Yecüc ve Mecüc) benzerliği

Gok-Magok ifadesi Tevrat'ta ve İncil'de geçmekle birlikte Yahudiler, Hıristiyanlar, Araplar bu iki tabirden Türkler'i çıkarırlar. Yorumlarda "kafkasya'da yaşıyan insanların, İskitler'in kastedildiği" söylenir. Ancak bu iki kardeşin dinî kitaplarda bahsedilen Yecüc ve Mecüc olmadığı sanılmaktadır. Öte yandan Türk olan Kimmerlerle Sakalar Kafkaslar-Fırat yolunu takip ederek gelmişler ve MÖ 8. yüzyılda Orta Doğu bölgesine yerleşmişlerdir. Asur Kaynaklarına göre Sakalar, Kimmerler'i kovalıyarak Kafkaslar'a geldiklerinde, Saka Kağanı Gok'un Parat ve Marat adında iki oğlu vardır ve MÖ 662 yılında Asur ülkesine saldırdıklarında yenilerek esir düşmüşlerdir. Parat'ın oğlu Madıva bunun üzerine tüm Anadolu, Suriye ve Filistin'i ele geçirmiştir şeklinde anlatılır. M.S. 628 de yazılmış olan Süryanice İskender romanında, Gok isminin yanında geçen Mağok ismi de Türk kavimlerinin başbuğlarının adları ile anılır. (Mağok adını Türklerin atası Nuh'un torunundan almıştır). Urfa Psikoposu Âfram, sözünü ettiğimiz eserde şöyle yazmıştır: "Onlar Gok ve Mağok atlılarıdır. Küheylanlarının üstünde fırtına gibi uçarlar. Karşılarında durabilecek hiç kimse yoktur." Goğarlar'ın, Gok'un soyundan Moğarlar'ın da Mağor'un soyundan geldiği sanılmaktadır. Moğ ülkesi, Van ve Hakkari çevresidir. Her ikisi de Saka boyudur. Buradan çıkan sonuca göre Türkler, Anadolu'ya Malazgirt Savaşı'yla ve Selçuklular döneminde değil de ondan çok daha önceleri Sakalarla gelmişlerdir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Yavuz, Edip; Târih Boyunca Türk Kavimleri, sf.169
- Öztuna, Yılmaz; Devletler ve Hanedanlar, Kültür Bakanlığı, Ankara,1990

Ayrıca bakınız

- Yecüc ve Mecüc

Ḫunor ve Maqor

Humâ Kuşu

[Azəricə: **Hüma Quşu**]



Humâ (Hümâ, Humā, Umay) Kuşu (Farsça: هما / **Homā**) – Çoğu kez **cennet kuşu** olarak da adlandırılan,[1,2] görünmeyecek şekilde çok yükseklerde dinlenmeksizin sürekli uçan, asla yere değmeyen -bazı kaynaklarda ayakları olmadığı da nakledilir- efsânevi kuş.[3]

Kökenbilim

Bazı kaynaklarda Arapça'daki ruh anlamına gelen *Hu* ve su anlamındaki *ma* kelimelerinden oluştuğu savunulmuştur.[4] Kaynaklarda Tengricilik inancındaki Tanrı Umay ile benzerliği belirtilen ve Çepni boyunun sembolü olarak kullanılan Hüma, bazı Türk lehçelerinde **Kumay** veya **Umay kuşu** adı ile de bilinir.

İnanışlar

Başına konduğu kimseye mutluluk getirdiğine inanılması sebebi ile **talih kuşu** veya **devlet kuşu** olarak da isimlendirilir. Bunun kaynağı eskiden bir hükümdar ölünce halkın bir meydanda toplandığı ve Hüma'nın başına konduğu ya da gölgesinin üzerine düştüğü kişinin hükümdar olduğuna dair halk inancıdır. *Hümayun* kelimesinin hükümdar, padişah anlamlarını alması ve Hüma'ya *devlet kuşu* denmesi Hümâ'nın gölgesi ile ilgili bu inançlar sebebi iledir. Hüma'nın canlısının asla yakalanamayacağı ve Hüma'yı bilerek öldüren kişinin kırk gün içinde öleceği de yaygın inançlar arasındadır. Bazı yorumlarda, Hüma'nın Feniks gibi birkaç yüzyılda küllerinden yeniden doğmak için kendini yakarak tükettiği de ifâde edilir.

Devlet Kuşu

[Azəricə: **Dövlət Quşu**]

Devlet Kuşu – Osmanlı tarihinde bilinen "Hümayun" teriminin, "Umay (Humay) adıyla İlgili olduğu düşünülür. Hâkimiyetin göklerden geldiğine, Tanrı vergisi oluğuna dair eski mitolojik inancın izleri, halk arasında "Hüma" yâni devlet kuşuyla ilgili dolaşan söylentilerde korunmuştur. Çok yaygın olan bir inanışa göre de "Devlet Kuşu" veya "Şahlık Kuşu" denilen "Hüma" kuşunun gölgesinin bir insanın başı üzerine düşmesi, o insanın dünyada çok bahtiyar biri olacağının, taç giyeceğinin ve hâkimiyete ulaşacağının işareti sayılırdı. Bu inanç Azerbaycan hikâye ve efsânelerinde, "Devlet Kuşu"nun uçurulması ve omzuna oturduğu insanın padişah seçileceği şeklinde yaşamaktadır. Onun bahtiyarlık ve mutluluk sembolüne dönüşmesi ise benzer bir olaydır.

Cennete yaşaması, çok yükseklerde uçup yedi kat göğün üzerindeki felekler ve burçlar arasında dolaşması ve hattâ Tanrı'ya kadar gidip gelen bir kuş olması sebebi ile Türk halk edebiyatında da Hüma, erişilemeyecek yüksekliklerin bir sembolüdür. Bazı ortak özellikleri dolayısıyla da Feniks, Garuda, Simurg ve Kaknüs gibi diğer efsânevî kuşlarla karıştırılan Hüma, Divan şiirinde mitolojik kuşlar içinde özellikleri nedeniyle en çok sözü edilendir.

Iran Air (İran İslam Cumhuriyeti Havayolları)'nın Farsça'daki kısaltması HOMA[5] veya HUMA olup,[6] logosunda da hüma kuşu kulanılmaktadır. Hüma kuşu bu logoda bir griffon (başı ve gövdesi farklı canlılardan oluşan bir varlık) olarak yorumlanmıştır.

Ayrıca bakınız

- Simurg
- Tuğrul kuşu
- Umay
- Kumayık

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ H. Dilek Batîslam. "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg.". Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, İstanbul 2002, 185-208
2. ^ *cf*. Andrews, Walter; Kalpakli, Mehmet (2005), *The Age of Beloveds*, Duke University Press, ss. 341-342.
3. ^ Royal Collection department of the Royal Household (2004). "Bird of paradise (huma) from Tipu Sultan's throne".
4. ^ [a] [b] Khan, Inayat (1923). "The Mysticism of Music, Sound and Word"
5. ^ "İran Hava Yolları özelleştirilecek", 7Mart 2009 tarihli *Zaman* gazetesi
6. ^ "3 Uçak İran hava taşımacılığı filosuna katıldı". İran İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı.



Humâ Ķuşu

Humbaba

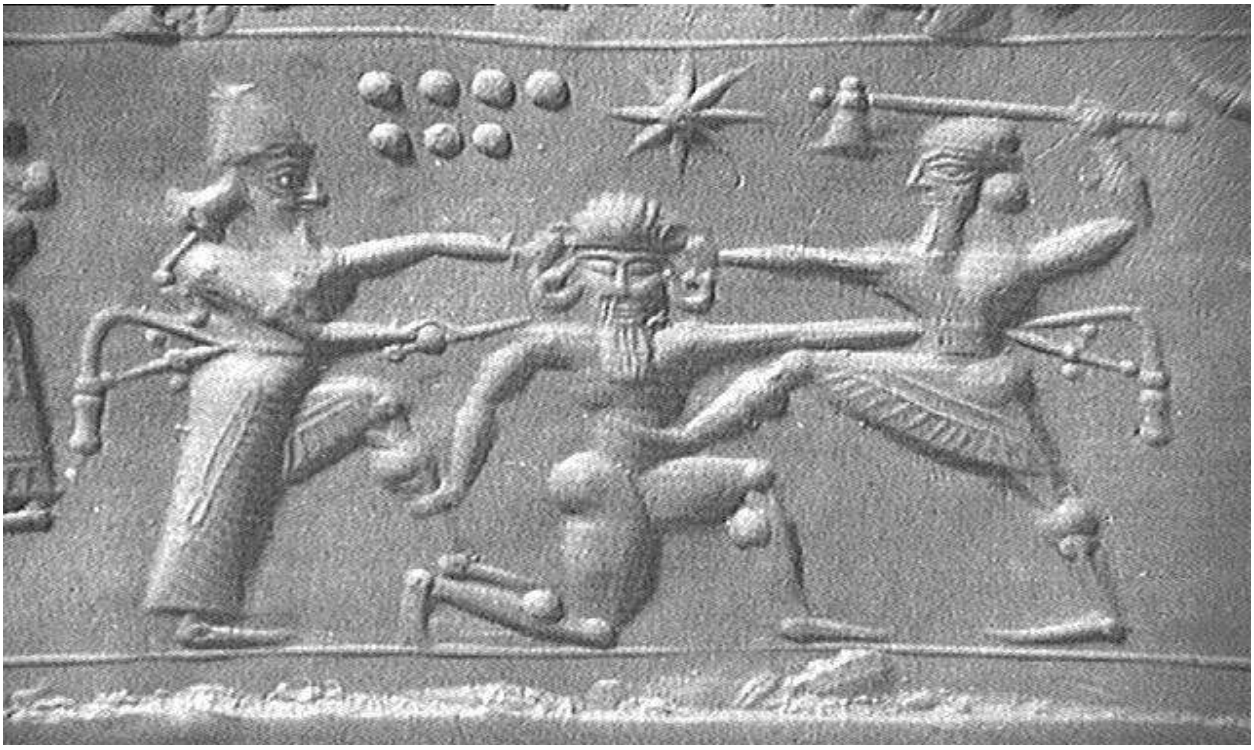
[Azəricə: **Xombaba**]

Humbaba (veya Asurda yazılışı ile **Huwawa)** – Sümer mitolojisindeki canavar devdir. Tanrıların yaşadığı sedir ormanının bekçisi, koruyucusudur. Yüzü aslan yüzüdür.

Humbaba Hititler ve Hurriler'de **Kupapa**'dır. Mitolojik bir figür olarak Yunan ve Arap kültürleri dâhil çevre uygarlıkların tamamına, dolayısıyla Anadolu söylencelerine de yayılmıştır. Öz olarak mitolojinin belirttiği gibi bir dev değil, bir Tanrıçayı, onun da ötesinde atatanrıçayı temsil eder. Gılgamış destanında geçtiği gibi anatanrıçadan kopup gelen ve uygarlaşmanın akabinde ona ihanet eden kişi Endiku'dur. Gılgamış destanı Huwawa'yı öldürmekten korkar, zira ona yabancıdır. Fakat Endiku, onu bilmekte, tanımaktadır. İhanetin mantığı içinde düşünülürse Endiku'nun yaşaması için Huwawa'nın ölmesi zorunludur. İsmin sonundaki –baba kısmı eril olarak algılanmasına da neden olur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Ḫumbaba

Hürmüz

[Azəricə: **Hürmüz**]

Hürmüz (ya da orijinal biçimiyle **Ahura Mazda**, Pehlevice : Ohrmazd, Farsça: اهورا مزدا) – Türk mitolojisindeki **Kürmez (Körmöz, Körmös, Kürmüs)** ile özdeşleşmiştir. İran (Maniheizm ve Zerdüştlük) kökenli bir tanrı olmasına karşılık eski bir türk tanrısı olan *Kürmez Han* ile eşdeğer tutulmuştur. Ahura Mazda "Bilginin Efendisi" demektir.

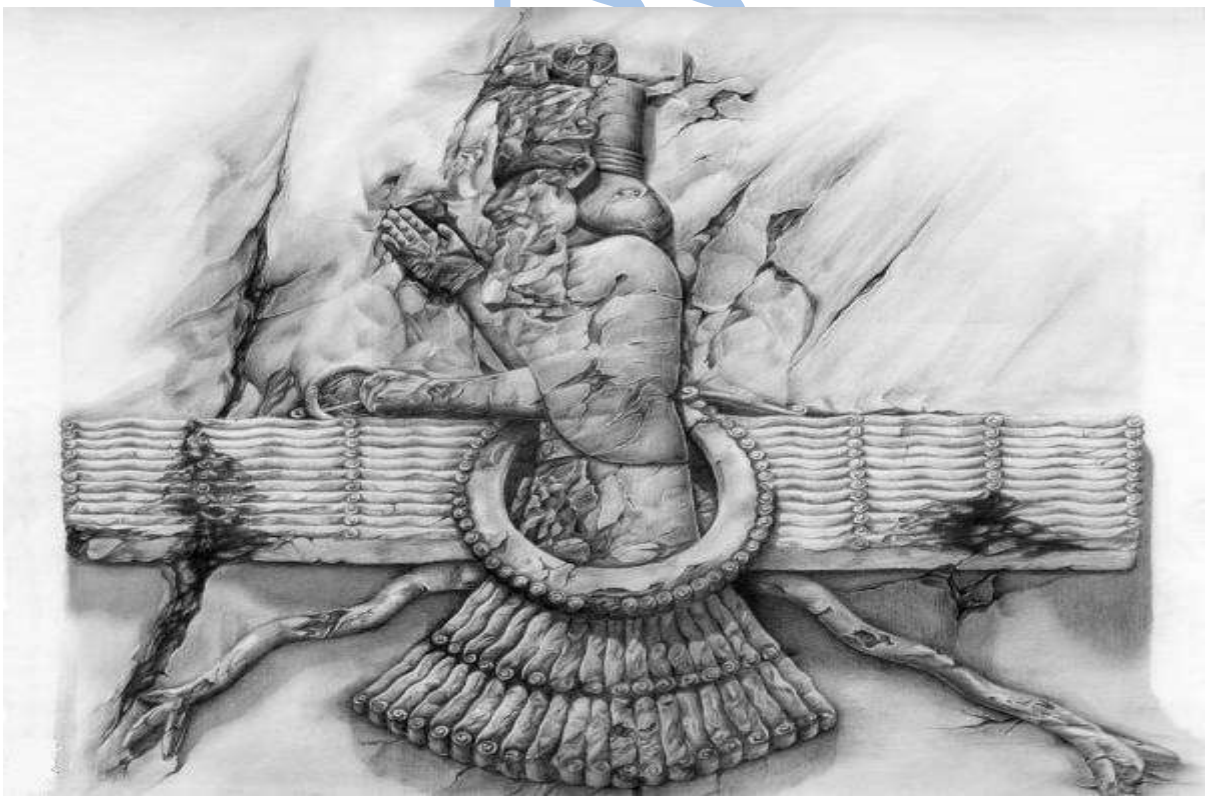
Eski Pers İmparatorluğu resmi dini Zerdüştçülüğün, kötülük ilkesi ya da Tanrı'sı olan Ehrimen'le sürekli bir mücâdele, ya da savaş hali içinde olmakla birlikte, Zerdüştçü iyimserliğin bir ifadesi olarak, sonunda mutlak bir zafer kazanacak olan baştanrısı, iyilik ilkesi. Moğol mitolojisinde **"Hormosta",** Türk mitolojisinde **"Kurbustan"**[1] veya *Hürmüz* adıyla yer alır. Moğollara göre 55 Batı Tanrısının başında bulunur[2].

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Religion and Politics in Russia: A Reader, Marjorie Mandelstam Balzer
2. ^ Chosen by the Spirits, Julie Ann Stewart



Hürmüz

I



IRMAK İYESİ

Irkıl

[Azəricə: **İrqıl**]

Irkıl Han – Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel Şaman. **Arkıl Han** olarak da bilinir. Şamanların atası olarak kabul edilir.

Özellikleri

Yeryüzündeki ilk şamandır. Üç yıl önce ölenleri bile diriltir, körlerin gözünü açar. Anlatıldığına göre o kadar güçlüdür ki, hiçbir tanrıyı tanımaz. Tanrı Ayığ Han onu yanına çağırtarak bu gücü nerden aldığını sorar. O da, hiçbir yüce güç tanımadığını ve yaptıklarının kendi gücü ile olduğunu söyleyerek tanrıya karşı saygısızlık yapar. Bunun üzerine Ayığ Han, Irkıl'ı ateşe attırarak yaktırır. Onun yandığı bu ateş diğer gelecek kamların ruhlarını oluşturur. Türk ayin ve törenlerinin temellerini atan kişi olarak da bilinir.

Bu isim Oğuz Şecerelerinde "Irkıl Hoca" olarak yer alır. İlk şamanın adı olan "Arkıl" ya da "Irkıl" adının özü "Irk" sözcüğüdür (Abdülkadir İnan'a göre Latinlerin "Orakul"ları da Türk mitolojisine aittir ve Türkçe "ırk" kökünden gelmektedir.[2] Ancak bu sadece bir varsayımdır.) Eski Türkçe'de "ırk bakmak", fala bakmak anlamına gelir. Eski Türk inanışlardaki fal uygulamalarını anlatan bir kitabın adı "Irk Bitik" olarak geçer.[3] Falcılar için ise şu tabirler kullanılır:

- **Bakı:** Fal**, Bakıçı:** Falcı *(Bakmak fiilinden).*
- **Körüm:** Fal**, Körümçü:** Falcı *(Körmek/Görmek fiilinden).*

TSS

Irık (Irk)

[Azəricə: **Irıq (İrq)**]

Irık (Irk) – Eski Türkçede Falcılık ve Kehânet anlamına gelir.[1] Gelecekten haber verme demektir. Falcılık tüm toplumlarda değişik nesnelerle gerçekleştirilen bir uygulamadır. Özellikle Türk masallarında Çingenelerle özdeşleşmiş bir kavramdır. Falcılara **Irkçı** adı verilir. Irkıl Han'ın adı da bu isme dayanır.

Irklamak (Irıklamak) ise kehânette bulunmak, falcılık yapmak, gelecekten haber vermek demektir.

Etimoloji

(Ar/Ir) kökünden türemiştir. Irlamak, yırlamak fiilleriyle igilidir. Konuşmak, şarkı söylemek içeriğiyle bağlantılıdır. Konuşmak, çağıldamak, ezgi, şarkı söylemek anlamlarını taşır. Moğolca İre, Türkçe Irım sözcükleri kehânet demektir. Irık kelimesi, kehânet, büyülü söz anlamlarını taşır.[4] Irk ise fal demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Divanü Lûgat-it-Türk de Şamanizme Ait Kelimeler, Abdülkadir İnan
2. ^ Oğuz Destanlarında Irkıl Ata, Abdülkadir İnan, Ankara, 1987
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
4. ^ "Irkıl ne demek". http://www.sozce.com/nedir/160783-irkil.

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Aan Arkıl Oyun)



Irkıl

Irmak İyesi

[Azəricə: **Çay İyesi / Irmax iyesi**]

Irmak İyesi – Türk ve Altay inancında ırmağın koruyucu ruhu. **Irmag (Yırmag) İyesi** olarak da söylenir. Moğollar **Mür (Mör) Ezen** veya **Müren (Mören) Ezen** derler. Azeri dilinde **Çay iyesi** olarak da bilinir.

Özellikleri

Her ırmak için farklı bir İye vardır. Türklerde bazı ırmaklara özel önem verilir ve saygı duyulur. Özellikle Ötüken bölgesindeki ırmaklar On Irmak, Otuz Irmak gibi tabirlerle sınıflandırılır. Kutsal ırmaklar kaynaklarını genellikle Uçmağ'dan (Cennetten) veya Yaşam Ağacı'nın kökünden alırlar. Türklerde iki ırmağın kesiştiği yerler özel öneme sahiptir. Buralarda bulunan adalar ise kutlu sayılır. Bu birleşme soyun iki kolunu Ana ve Atayı temsil eder. Örneğin Kıtan'ların ak ata binmiş ataları ile boz öküze binmiş anaları iki ırmağı izleyerek böyle bir yerde rastlaşmış ve evlenmişlerdir. Onlardan da sekiz boy türemiştir. Bu nedenle Bahar ve Güz mevsimlerinde ak bir aygırla boz bir inek kurban ederlermiş. Öteki dünyada "Doymadım (Toybadım) Irmağı" adı verilen bir akarsu vardır. Ölümü ve öteki dünyanın nimetlerinin sürekliliğini simgeler.

Öğüz İyesi

[Azəricə: **Öğüz İyesi**]

Öğüz İyesi – Türk ve Orta Asya halk inancında akarsu ruhudur. Irmak İyesi ile benzer özellikler taşıyan ve ona çok yakın olan bir varlıktır. Hattâ kimi görüşlere göre aynı canlıdır. **Öz İyesi** olarak da bilinir. Eşanlamlı olarak **Akar İyesi** veya **Akarsu İyesi** tabiri de kullanılır. **Dere İyesi** de benzer bir anlam içerir. Akarsuyun koruyucu ruhudur. Her akarsu için farklı bir İye vardır. Yaşlı kadın kılığındadır. Çaylarda, derelerde yaşar. Köprüden geçerken suya bakanlara kızar ve başını döndürür. O kişi de suya düşer ve bazen boğulur. Suların kirletilmesi onu çok üzer. Suya kirli şeyler dökenlerin başına belalar getirir. Su kenarlarında yaşar. Bazen kuraklık ve hastalık getirir.

İlk defa su doldurmaya giden bir gelin kendisine saçı verir. Bozuk para atılabilir. Veya sudaki canlıları beslemesi için peynir, çökelek, ekmek dökülebilir. İnsanları ayaklarından tutup suya çeker. Bazen aslında çok sığ olan bir yerde insanlar onlarca kulaç derinliğe batarlar. Dağınık saçları vardır. **Çay (Say) İyesi** küçük akarsuların koruyucu ruhudur. Öğüz sözcüğü, akarsu demektir. Bazı şîve ve lehçelerde Öz olarak kullanılır. Öz sözü aynı zamanda bir varlığın temel unsuru demektir ki, su tüm canlı organizmalardaki temel unsurlardan belki de en önemlisidir. Irmaklara farklı anlamlar yüklemek Türk kültürünün vazgeçilmez özelliklerinden birisidir. Örneğin Necip Fazıl Kısakürek'in Sakarya Türküsü adlı şiirinde, siyasi içerik de dâhil olmak üzere pek çok anlam yükler ve Sakarya Irmağı'na bir insan gibi hitap ederek, şöyle diye seslenir.

Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya;
Yüzüstü çok sürüngün, ayağa kalk, Sakarya![1]

Ankara (Angara, Anqara) Irmağı Söylencesi

Ankara (Anqara) ve Yenisey nehirleri, Baykal Gölü ve Şaman taşı hakkında eski Buryat efsanesidir. Eski devirlerde güçlü Baykal neşeli ve iyiliksever idi. O, kendi biricik kızı Angara'yı çok seviyordu. Dünyada ondan güzeli yoktu. Gündüzler o gökyüzünden daha parlak, geceleri ise bulutlardan daha soluk olurdu. Yanından geçen herkes onun güzelliğine hayran olur, onu târif ederdi. Hattâ göçmen kuşlar, turnalar, leylekler, kazlar da alçaktan uçarak onu seyrederlerdi. İhtiyar Baykal kendi kızını gözü gibi koruyordu. Bir kez Baykal uykuya daldıktan sonra Angara genç Yeniseyin yanına koştu. Uykudan uyanan Baykal kendi sularını titretti. Şiddetli fırtına koptu, ormanlar silkindi, gökyüzü üzüntüden karardı, hayvanlar korku içinde kaçıştılar, balıklar suyun derinliklerine indiler, kuşlar güneşe doğru uçuşdular. Kudretli Baykal dağdan bir kaya koparıp uzaklaşan kızına doğru fırlattı. Kaya güzel Anqaranın düz boğazının üstüne düştü. Mâvi gözlü Angara yalvarışlı sesle dediki: "Baba, ben susuzluktan yanıyorum, beni bağışla, en azından bir damla su ver." Baykal kızgınlıkla bağırdı: "Ben sadece gözyaşlarımı verebilirim!" Bin yıllardır Angara, Yenisey'e doğru gözyaşı akıtır. İhtiyar Baykal ise somurtkan ve öfkelidir. Baykal'ın kendi kızına doğru attığı kayayı ise insanlar Şaman taşı adlandırırlar.

Etimoloji

(Ir/Yır) kökünden türemiştir. Nehir demektir. Şırıldamak, çağıldamak, ezgi, şarkı söylemek anlamlarını taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Alıntılar

- [1]↑ Necip Fâzıl Kısakürek, Çile (http://www.kitapyurdu.com/kitap/87870)



Irmak İyesi

Izıh Han

[Azəricə: **Izıx Xan**]

Izıh Han – Türk ve Altay mitolojisinde Hayvan Tanrısı. **Itıh Han** olarak da anılır. Hayvanları ve özellikle atları, Idık olarak doğaya salınan azat kurbanları koruyan tanrıdır. Dağların zirvesinde yaşar.

Etimoloji

(Iz/Id) kökünden türemiştir. Idık sözünden gelir. Salmak, serbest bırakmak anlamları vardır. Kutsallık ve Tanrısallık kavramlarını da bünyesinde barındırır.

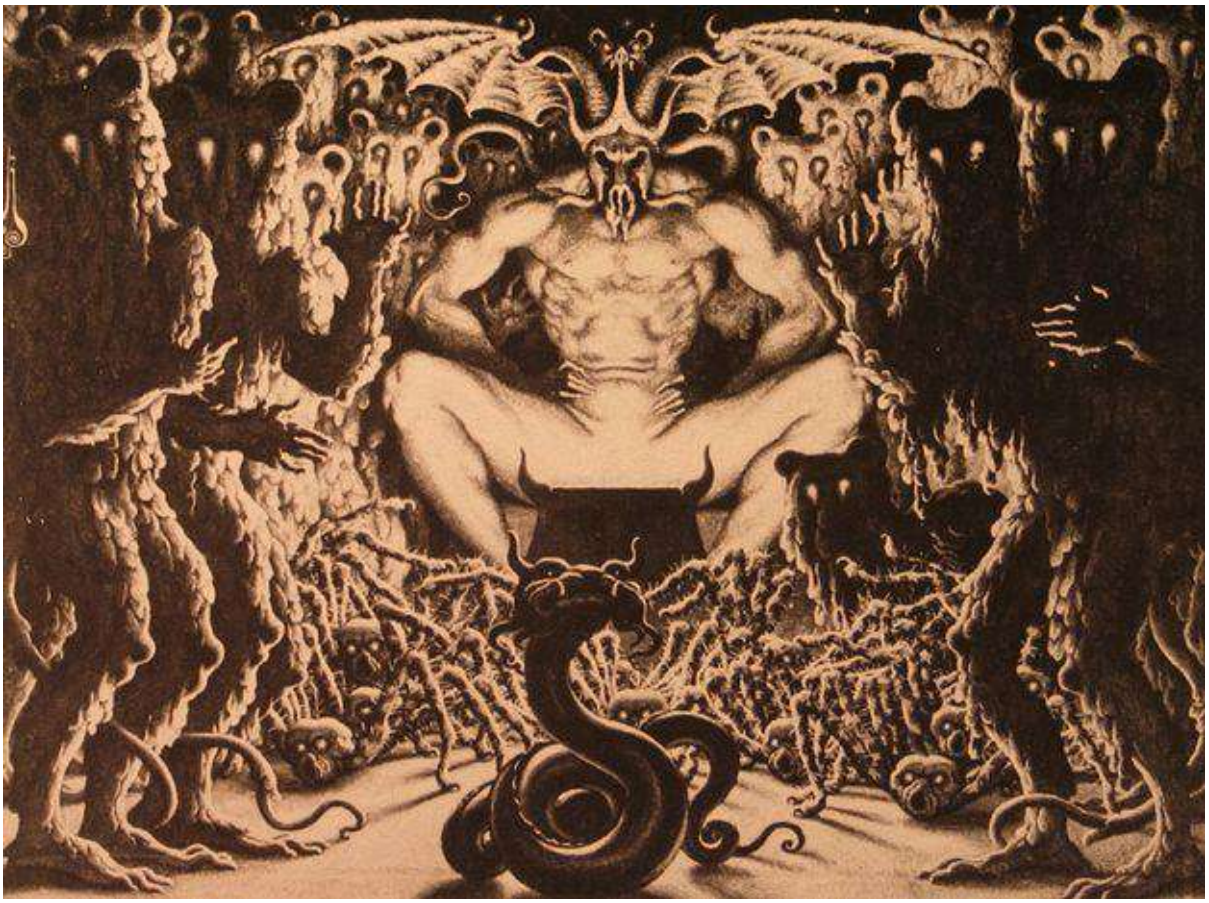
Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Izıɧ ɧan

İ



İBLİS

İblis

[Azəricə: **İblis**]

İblis (Arapça: إِبْلِيسْ) – İslâmiyet'te ne olduğu ile ilgili pek çok görüş vardır. İblis'in hakkında Kuran'da birçok ayet mevcuttur. Özellikle şu üç görüş üzerinde durulur;

- **1)** İblis, bir melek idi. Bu görüşte meleklerin cin adlı cenneti koruyan bir kabîlesine mensup olduğu görüşü hâkimdir. Melekler ve cinler gözükmez. Bu yüzden melekler de, cinler sınıfına dâhildir. "O, cinlerdendi." denilmiştir.
- **2)** Bu hususstaki ikinci izaha göre ise, İblis ateşten yaratılmış olan cin şeytanlarındandı ve onların ilk atasıydı.
- **3)** Üçüncü görüşe göre o, meleklerdendi, ama sonra şeytana dönüştürüldü.

Genel görüş, İblis"in şeytan olduğu yönündedir.

Şeytan / Satan

[Azəricə: **Şeytan / Satan**]

Şeytan – birçok din ve mitolojide, insanları kötülüğe teşvik ettiğine inanılan, adaletsizliğin ve tüm kötülüklerin kaynağı kabul edilen varlık. **İblis** sözcüğü de çoğu zaman Şeytan ile aynı anlamda kullanılır. Yeryüzündeki birçok dinde ve mitolojilerde Şeytan, genellikle doğaüstü güçlere sâhip, sürekli insanları dinden, dolayısıyla yaratıcısının emirlerinden uzaklaştırmaya çalışan bir varlık olarak düşünülmüştür. Bunun yanısıra Şeytan'a tapan veya Şeytan'ı yücelten din ve akımlar da mevcuttur. "Muhalif, bozucu ve bozguncu" gibi anlamlara gelen İbranice "Satan" kelimesinin kökü "komplo kurmak" anlamına gelir. İbranice'den Latince ve Yunanca'ya, oradan da diğer batılı dillere geçmiştir.[1] Arapça'da "şetane" sözcüğü "rahmetten uzaklaştı, hak'dan uzak oldu" anlamlarına gelir. Eski mısırda kötülük, fırtına, karanlık ve kaos tanrısı Set (Seth, Setesh, Sutekh, Setekh veya Suty), göklerin tanrısı Horus ile savaşmış ve çöle sürülmüştür (kovulmuş). Latince'de "Diábolus, Diaboli", İspanyolca'da "Diablo", Yunanca'da "Diabolos", "Karanlıkların Efendisi," "Beelzebub" (Sinek Kral), "Belial", "Mephisto", ya da "Lucifer", eski Türkçe'de "Yek" olarak geçer. Kabbala felsefesinde "Samael" olarak adı geçer. Ancak Yahudi inanışında Samael başka bir melektir. İslam'da "İblis" (إِبْلِيسْ) olarak da bilinir. Kuran'da "şeytan" kelimesi, "İblis"'ten daha fazla (87 kez) kullanılmıştır. Şeytan ayrıca "Azazel" olarak da anılmıştır. Genelde İblis'le Cennet'ten büyüklendiği için kovulan varlık, şeytanlarla da ona uyarak başkalarını kötüye çağıran cinler ve insanlar kastedilir.[2]

Çuvaşlar **Şuytan** olarak anarlar ve insan, kuş, yılan ve yabâni hayvan kılığına girebileceğine inanırlar. Daha çok öğle vakitlerinde ve geceyarısı ortaya çıktığını düşünürler.

Yahudilikte Şeytan

Eski Antlaşma'da Şeytan Hrıstiyanlıktaki gibi korkulan bir mahluk değildir ve kötülüklerin temelini oluşturmaz. Çünkü musevilikte Hayrın da şerrin de Tanrı'dan geldiği inancı vardır. Bu sebeple Satan ya da Samael adı verilen Şeytan'nın hile ve aldatmacalarına karşı dikkatli olunmalıdır.

Hristiyanlıkta Şeytan

Şeytan özellikle Yeni Antlaşma'da ve Hıristiyan inancında kendisine daha çok yer bulmuştur. Özellikle Hz. İsa'yı sürekli olarak kışkırtır. Ancak Şeytanın kişiliğinin kaynağı İncil değil, hıristiyan edebiyatıdır Şeytanın nihai amacı insanlığı yaratıcının yolundan saptırmaktır. Bu anlamda kendisini tanrıya bir rakip olarak kabul ettirme gayreti içindedir. Kendisine bir süre verilmiş ve bu sürenin dolmasına kadar yaratıcıya karşı açtığı savaşın sonucunu beklemektedir. Yaradılış (Genesis) bölümünde, Âdem ve Havva'yı kışkırtan yılan figürü, Tevrat'taki anlatımın aksine daha sonraları Hıristiyan uleması tarafından Şeytan olarak değerlendirilmiştir. Doğu (Ortodoks) Kilisesine göre Şeytan, insanın üç düşmanı (günah-ölüm)'den birisidir. Bütün Hıristiyan inanışlarında, Şeytan, Hz. İsa'ya ve Hz. İsa figüründe Tanrı'ya karşı son bir savaş (Armageddon) açacaktır. Bu savaş aynı zamanda Şeytana verilen sürenin de (aeonios) sonuna çok yaklaşıldığını gösterecektir. Unitaryan Kilisesine göre Şeytan bu zaman geldiğinde tekrar iyi olacak ve melek özelliklerine kavuşacaktır. Bu sürenin nasıl işleyeceği her kilisede farklılıklar gösterir. Neticede Dünya tüm şeytanlıklardan arınır ve tıpkı Cennet gibi günahsız bir yere dönüşür. Ortaçağ'da Şeytan bir keçi gibi sakallı ve boynuzlu, elinde çatal ve kuyruklu olarak tasvir edilirdi. Bu görüntünün oluşmasının sebebi incil değildir ve hristiyanlıktan önceki pagan inanışlarda simgelenen bazı tanrı figürlerinden (Pan, Dionysus) kaynaklanır.

İslamda Şeytan

Şeytan, İslâmiyet'e göre insanları dinden caydırmaya çalışan cin türünden bir varlıktır. Cinler, meleklerden farklı olarak irade sahibidir. Yaratılışının en büyük nedeni, kıyamete kadar, insan iradesinin sınanmasıdır. Bu sınavı geçenler ödüllendirilecek, geçemeyenler ise cezalandırılacaktır. Kuran'da şeytandan bahsedilen ayetlerde insanlar onunla birlikte hareket etmemeleri konusunda uyarılmıştır. Şeytanın önceleri bilgeliğinden yararlanılan ve sayılan biriyken, Allah'ın huzurundan kovulma aşamasına nasıl geldiği Araf suresinde anlatılır. Hristiyanlık ve İslâmiyet, şeytanın bir zamanlar Allah'ın sevdiği bir hizmetkârı olduğu konusunda hemfikirdir.

Şeytan'a göre, Tanrı'ya gerçekten vefalı, sadık tek bir kişi bile yoktur. Sadık olan kişiler yalnızca kendileri için iyi şartlar sürdüğünde sadık kalmaya devam ederler. Eğer bu sadık insanların başlarına çeşitli sıkıntılar gelecek olursa, bu kişiler sadık olmaktan vazgeçeceklerdir. Bunun ispat edilebilmesi için kendisine bir fırsat verilmesi gerektiğini iddia etmiştir.

Yezîdîlikte Şeytan

Şeytan figürünün Yahudi-Hıristiyan ve Müslümanlıktaki bir benzeri Yezîdîlik'te de bulunmaktadır. Ancak burada Şeytan'ın sâhip olduğu özellikler diğer dinlerden farklıdır. Yezîdîlik'te tanrı Dünya'nın sadece yaratıcısıdır, ancak sürdürücüsü değildir. Tanrısal iradenin vücut bulması için Şeytan bir nevi aracılık rolü üslenmiştir. Şeytan "tavus" olarak adlandırılır ve bir tavus kuşu ile simgelenir. Tanrı özünde iyilikle dolu olduğundan ibadet edip onun gönlünü kazanmak gerekmez. Aksine ibadetin ona değil içi kötülüklerle dolu olana, Tavus'a yapılması ile

kötülüğün en büyük kaynağından korunulur. Bu anlamda iyilik ve kötülüğün kaynağı aslında Melek Tavus'tur. Ahiret inancı gibi sonradan hesap verilecek bir yerin varlığı söz konusu değildir. İnsanın inanışına ve yaşayışına göre Dünya Cennet'e de Cehennem'e de dönüşebilir. Melek Tavus bütün bu işlerin denetleyicisi ve tanrının bu yeryüzündeki gölgesidir.
Yezîdîlik'ten önceki ilâhî dinlerde anlatılan, Şeytan'ın, yaratıcının buyruğuna rağmen insan karşısında eğilmeyip saygı göstermemesi, onun aslında ne kadar asil olduğunun tüm evrene ispatıdır ve yaratıcı tarafından sınanmıştır. İşte bu sınavı başarı ile verip tüm insanlığın ve Dünya işlerinin başına geçme hakkını kazanmıştır.

Satanizm
Şeytanı yaratıcı ve/veya hükmedici bir figür ya da evrende temel bir güç olarak gören inanç sistemidir. Bununla birlikte bazı akımlarında Şeytan'ın ya da tanrının varlığına inanılmaz.

Edebiyatta Şeytan
Edebiyatın ve dinin kesiştiği birçok noktada Şeytan, olayların gelişmesinde, sonuçlanmasında ya da dallanmasında temel bir figür olarak, tıpkı hayattaki kaosun açıklanmasında olduğu gibi, yazarlarca kullanılmıştır. Şeytanın kahramanı oynadığı en önemli eserlerden birisi, Goethe'nin Faust'udur. Faust'ta Şeytan (Mefisto), başarılı çalışmalarıyla insanlığı, kendisinin sebep olduğu felaketlerden koruyan bir doktoru elde etme konusunda tanrıyla "bir kez daha" bahse girer.

Kaynakça
- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar
1. ^ Oxford Dictionary of English 2e, Oxford University Press, 2003, *"Satan" maddesi*
2. ^ Şeytanlar, hayra hiçbir kabiliyeti olmayan, sırf şer işleyen ruhani bir varlık türüdür. “Dumansız ve harareti çok şiddetli bir ateşten yaratılmışlardır (Hicr Sûresi, 27). bİr görüşe göre İblisin asıl adı, Azazil idi. Cenabı Hakkın Âdem'e secde etme emrinden yüz çevirmesi ve kibirlenerek isyan etmesinden sonra, “İblis” ve “şeytan” isimlerini aldı.

Ayrıca bakınız
- Azazil
- Cin
- Zohak



İblis

İçite

[Azəricə: **İçitə**]

İçite Hatun – Türk ve Altay mitolojisinde Sağlık Tanrıçası. Hastalıkları önler, insanlara sağlık verir. Yaşlı ve bilge görünümlü bir kadındır. Sâhip olduğu güç yardımıyla derdi hastanın vücûdundan kovar. Kızıl saçlı, inci dişli, gelecekten haberler verebilen, insanları beladan koruyan bir varlıktır. Çevresi sık ormanlarla kaplı bir gölün içinde yaşar.

Etimoloji

(İy/İz/İç) kökünden türemiştir. İye/İçe yâni koruyucu ruh ve sâhip anlamlarıyla bağlantılıdır. Ayrıca Ece/Eçe yâni kraliçe ve abla sözcükleriyle de yakından ilgilidir. Enjeksiyon yapmak (şırınga etmek) anlamına gelen İçitmek adlı sözcükle benzerliği de ilgiçekicidir.

Kaynak

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



İçite

İççi

[Azəricə: **İççi**]

İççi – Eski inanışlara göre, her bir dağın, akarsuyun ve ormanın kendi koruyucusu vardır. Aslında sahipler (İyeler) sistemiyle bir çizgide birleşen bu ruhlar iyiliksever olup insanlara yardım ederler. Karşılığında da onlara karşı saygılı davranılmasını isterler. Saygısızlık gördükleri zaman da o insana zarar verebilirler. Bulundukları yerin temizlik ve güvenliğine çok önem verirler, hattâ insanlara örnek olsun diye bunları bazen kendileri gerçekleştirirler.

Yakut dilinde "sâhip, koruyucu, eşyalara sâhip olan ruh, nesnenin içindeki gizli güç, içerik, başlangıç, maya" gibi birçok anlamda kullanılmaktadır. Araştırmalara göre bu sözcük "nesnelerin içinde olup onun gizli gücünü, olağanüstü doğasını aktaran güç" anlamında kullanılır. Yakutlarda "İççiler" arasında en çok saygı görenler, Yol Koruyucusu (Suğol İçite), Dağ Koruyucusu (Haya İçite) ve Göl Koruyucusu (Küğel İçite) gibi ruhlardır. Onlann gazabına uğramamak ve gönüllerini hoş tutmak için çeşitli kurbanlar verilir.[1]

İdi / İzi

[Azəricə: **İdi / İzi**]

İdi (İzi, Idı) – Türk dinsel ve mitolojik düşünce tarihi boyunca bilinen en eski anlayışlardan biridir. Yaratıcı. Sâhip, malik, efendi. İye kavramıyla yakından bağlantılıdır. Moğolca sâhip anlamına gelen Ezen ile de alakalıdır. Belli doğal nesneleri koruyan, onların sembolü olan varlıkların (İye ve İççi), daha çok İslâm devri Türk metin ve sözlüklerinde rastlanan biçimidir. Ancak bu kavram anlam genişlemesine uğrayarak "Tanrı" anlamında da kullanılmaya başlanmıştır. Karahanlı ve Harezm Türkçesindeki kaynaklarda (örneğin "Kutadgu Billg"de) "İdi" şekliyle, "Tanrı" (sâhip, efendi) anlamında kullanılır. "Divan-ı Lügat-it Türk"de ise "İzi" (Idhi) şekliyle geçmiş ve hem "sâhip" hem de Tanrı" anlamında kullanılmıştır.[2] Kuran'ın eski Türkçe baskılarında İse "Rabbena" sözü "Ey İzi'miz" olarak çevrilmiştir. Sözcük, Sahiplik ve kutluluk anlamları içerir. Moğolcada İşhi (Eski Moğolca Eşen) sözcüğü bir şeyin kökenini belirtir. Tunguz dilinde Odu, Moğolcada Udu, Türkçede Idı kökü doğaüstü ve mûcizevî olma anlamları taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 257)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 259)

Ayrıca bakınız

- İye

İççi

İfrit

[Azəricə: **İfritə**]

İfrit – Cinlerin en güçlülerinden olan soyut varlıklardır. Sözcük Arapça kökenlidir ve İslam kültüründe de rastlanır.

Sıradışı güçleri vardır ve son derece kurnazdırlar. Yeraltında yaşadıkları ve büyük görkemli kanatları olduğu söylenir. İnsanlar gibi evlenir ve kabîleler hâlinde yaşarlar. İyi ve kötü türleri vardır ama çoğunlukla acımasızdırlar. Masallarda insanları, özellikle genç kızları kaçırırlar.

Ragıb el-İsfehanî, ifritin, pis, çetin anlamına geldiğini söylemiştir. İbn-i Kuteybe ise, "İfrit, yaratılışı kuvvetli, demektir.[1] "Lisanı iyi bilen kelam âlimleri cinleri dereceler halinde zikrederler. Yalın olarak cin dediklerinde "Cinni" derler[2]. Demek ki ifrit, kötülük ve pislikte son dereceyi bulmuş ve şeytanlıkta ileri gitmiş, tuttuğunu devirir, kuvvetli, becerikli, ele avuca girmez biri demektir.

İfritler masallarda ve İslami anlatılarda ayrıca Doğuya yolculuk yapan Avrupalı gezginlerin anılarında zaman zaman rastlanan varlıklardır.

Dipnotlar

1. ^ Hamdi Yazır, Hak Dini, VI, 142
2. ^ Hamdi Yazır, Hak Dini, VI, 143

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



İfrit

İksir

[Azəricə: **İksir**]



İksir – Mitolojide ve masallarda adı geçen ve sıra dışı özellikleri olan su veya sıvı.

Kimi zaman ab-ı hayat (ölümsüzlük) suyu ile eşdeğer tutulurken kimi zamanda masallarda içenlere sıra dışı güçler veren bir sıvı olarak yer alır. Görünmezlik, şekil değiştirme, uçabilme, silâhlardan korunma, mekânda atlama yapabilme bu özelliklerden bazılardır.

İksirler yenileyici ve şifa verici olduğu inanılan içkilerdir. Bu terim ilk önceden simyagerler tarafından (aynı zamanda felsefe taşı olarak bilinen) basit metalleri altına dönüştüren, hastalıkları tedâvi eden ve yaşamı uzatan maddeyi tanımlamak için kullanılırdı. Simyagerler her ne kadar bu kelimeyi türetmişlerse de, böyle bir madde konusundaki inanç simyadan önce de vardı ve sürekli olarak mitoloji ve din tarihinde rastlanır.

Kelimenin kökeni

Bu kelime, Latince **elixir** kelimesinden kaynaklanır ve eliksir de Arapça el-iksir kelimesinin Latinceleşmiş bir şeklidir. Grekçe'de tıp ve simya dönüşümü için kullanılan kuru bir toz olan xerion sözcüğüne akrabadır.

TSS

Özelliği ve önemi

Din, mitoloji ve peri hikâyelerinde bir yerlerde yaşlıyı genç kılan, hastayı iyileştiren, veya ondan bir yudum, soluk veya parça ısıracak kadar şanslı, bilge veya kurnaz olana refah ve sonsuz yaşam veren bir ot, pınar, taş, sarhoş edici içki veya cadı kazanında hazırlanan zehirleyici bir karışım olduğu fantezisi oldukça yaygındır. Gılgameş Destanında Uruk'un görkemli kralı sonsuz yaşamın sırrını bulmak için yolculuğa çıkar ve denizin dibinde sonsuz yaşam otunu bulma şansını sâhip olur. Onu yerinden söker ama dikkatsiz bir şekilde onu ortalıkta bırakır ve bir deniz yılanı onu çalar.

Gılgameş'in kaybettiği şeyi bulmak için sayısız insan çabalamıştır. Sağlık, refah ve sonsuz yaşamı bağışlayabilen sihirli bir maddenin varlığı konusunda inanç insanların ölüme meydan okuması kadar eski bir düşünsel dilektir. Ölümü yaşamın doğal sonucu olarak kabul etmekten uzak, her yerde insanlar ölümü cehalet ve kötü niyetin sonucu olarak görmüşlerdir. İnsanların bir zamanlar ölümsüz oldukları ve halen olmaları gerektiği inancı ölümün dünyaya nasıl girdiğini anlatan mitolojik öykülerde içerilmektedir. Gılgameş Destanındaki gibi bir deniz yılanın ölümsüzlük otunu çalması motifi dünyanın her tarafında tekrarlanmaktadır. Hepsi bir yılan veya deniz canavarının kutsal bir ölümsüzlük pınarı, yaşam ağacı, gençlik pınarı, altın elma vs. koruduğu mitinin varyasyonlarıdır. Bütün bu mitlerin arkasında tanrıların kıskanç olduğu ve ölümsüzlük iksirini insanların ulaşamayacağı yerlerde sakladığı korkusu yatar. İnsanlar öz hakkı olan ölümsüzlüğü geri kazanmak için tanrıları ayartmak veya atlatmak için gerek fiziksel, gerekse de ruhsal olarak büyük çaba harcamışlardır.

Yaşam Suları

Mısır, Hint, Grek, Babil ve İbrani yaratılış efsanelerine göre hayat, her şeyin özünü taşıyan ilkel madde olan sudan çıkar. Tufan efsanelerinde hayat sulara (şekilsiz biçim) geri döner, buradan yeni şekillerle yeniden ortaya çıkabilir. Vaftiz töreni suyun hayatın kaynağı olduğu ve dolayısıyla yeniden doğma ve ölümsüzlüğün kaynağı olduğu inancından doğmuştur. Bu şekilde su nihai büyüsel ve tıbbi madde olmaktadır. Arındırır, gençliği yeniler ve bu yaşamda ve gelecek yaşamda ölümsüzlüğü temin eder. Bu sihirli sıvı insanlara ve tanrılara bilgi, güç ve ölümsüzlük başlayabilecek kutsal bir içecektir.

Hem doğu, hem de batı simyagerler insanları ölümsüz kılan iksirler ürettiklerini iddia etmişlerdir. Ama Çin simyagerler Hint, Grek ve batı simyagerlere kıyasla fiziksel ölümsüzlük arayışında daha da ısrarcı bir tutum içindeydiler.

Çinliler her zaman yaşamı uzatmakla ilgilenirlerdi, ancak görünüşe göre ölümsüzlük iksiri fikri erken Taoist felsefesinin harfi tefsirinden dolayı ilk kez dördüncü asırda ortaya çıktı. Genel görüşe göre özellikle dayanıklılığından dolayı altın ve renginden dolayı zincifre en gözde adaylardı. Dünyanın her tarafında insanlar altının mükemmel ve yok edilmez özelliğini kendileri dâhil mükemmel olmayan şeylere aşılamaya çalışmışlardır. Bunu başarmak için altın tozunu yemişler ve altınlı içkiler içmişlerdir. Zincifrenin iksir için ideal madde olduğu fikri onun rengi ve kimyasal yapısına dayanmaktaydı. Zincifre kanın rengi kırmızıdır ve cıva kükürt karışımı cıva sülfat olduğu için metallerin en canlısı saf cıvaya dönüştürülebilir. Tabii ki, burada önemli bir sorun var, zincifre zehirlidir, ama ölümsüzlük güçlü bir hayaldi ve simyagerler başkaları gibi çileyi gerekli bir bedel olarak kabul etmişlerdi. M.S. 820 ve 659 yılları arasında tam altı Çin İmparatoru sonsuza dek yaşama dileği ile aldıkları iksirlerden zehirlendiler. Simyasal bir iksirin fikri Orta Çağlarda Batıya İslam aracılığı ile gelmiştir. Ancak Hıristiyanların madde ve ruh ayrımı ve ahrette yaşam üzerinde durmaları simyagerlerin bu yaşamda ölümsüzlüğü kabul etmelerini zorlaştırdı. Yine de bazı simyagerler ölümsüzlük iksirini yaratmaya çalıştılar ve deneyleri tıbbi teori ve uygulamalara katkıda bulundu, çoğu simyager ise basit metalleri altına çevirecek daha sınırlı ve dünyevi amaca yöneldiler. Seçkin bir grup ruhsal simyagerler her iki amacı hor gördüler ve ruhu yüceltip ilâhi menşeine götürecek ruhsal iksirler aradılar.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

İksir

İmre

[Azəricə: **İmrə**]

İmre – Türk ve Altay halk kültüründe ve mitolojisinde Cemre Cini. İmere veya Emre de denir. İlkbaharda görünüp titrek ışıklar saçarak göğe yükselir. Sonra buzların üzerine düşerek onları eritir. Oradan da yere girer. Bundan sonra ısınmış topraktan buhar yükselir. Emire baharın gelişini temsil eder. Bulgarlarda Zemire olarak yer alır. Anadolu Türkçesindeki Arapçadan gelme Cemre sözcüğünün aslında bu adın benzetme yoluyla değişmiş hali olduğu söylenebilir. İlk cemre 20 Şubatta havaya ve yedişer gün arayla da suya ve toprağa düşer. Zemre ise Kumuk Türkçesinde nem, buhar gibi anlamlara gelir. Emir ise sis, duman, bulut anlamlarını taşır. Ünlü tasavvuf ozanı Yunus Emre ve şeyhi Taptuk Emre'nin adları da bu konuda ilgi çekici bir özellik taşır. Tasavvuftaki kor ve ateş kavramlarının mecâzi anlamları vardır. Temizlenmeyi ve yeniden doğuşu temsil eden ateş aşk kavramının yakıcılığıyla da yakından ilgilidir. Amramak/Emremek/İmremek (Âşık Olmak) ve Amra/Emre/İmre (Âşık) sözcükleri de bu konuyla bağlantılı olarak değerlendirilebilir. İç Anadolu'da ve Sivas yöresinde, soğukta kalanlar için[1] kullanılan "İmir'in (Emir'in) iti gibi titremek,"[2] deyiminin de yine bu varlıkla alâkalı olduğu söylenir.

Etimoloji

(Am/Em/İm) kökünden türemiştir. Ateş ve Aşk anlamları taşır. Ayrıca damga, hafıza gibi içeriklere de sahiptir. İm Moğolca ve Türkçede işâret, belirti[3], demektir.

TSS

"Emre" sözcüğünün anlamı

Anadolu'da farklı halk ozanlarının, aşığın ve dervişin isminde yer alan Emre sözcüğünün (örneğin, **Yunus Emre**, Taptuk Emre) Türkçede "Âşık" anlamına geldiği dilbilim açısından kesinleşmiş durumdadır. Bu kelimenin İmre kavramı ile bağlantılı olduğu kabul edilmektedir. Türk-Moğol dil bütününde ilaç, ağız, dişilik, işâret bildiren (Am/Em/İm) kökünden türeyen Amramak/Emremek/İmremek fiili âşık olmak demektir ve Emre kelimesi de âşık mânâsı[2] taşır. Amrağ/Amra/Emre dönüşümüne uğramıştır. Anadolu da "imremek" ve "imrenmek" fiilleri bir şeyi çok sevmek, gıpta etmek, aşırı istek duymak[3] manaları taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Karaözü Atasözleri
2. ^ Sözlük, "İmir'in iti"
3. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("im") **(İngilizce)**

İmrä

İn İyesi

[Azəricə: **İn İyesi**]

İn İyesi – Türk ve Altay halk inancında mağaranın koruyucu ruhu. ***Hin İyesi*** veya **Ünkür (Öngür, Üngür) İyesi** ya da **Mağara İyesi** olarak da bilinir. Moğollar Hongıl Ezen derler. Her mağara için farklı bir İye vardır. Türklerde mağaralar farklı âlemleri ve gizli diyarları birbirine bağlayan geçitlerdir. Yer altı dünyasını yeryüzüne bağlayan kapılardır. Hun Devleti'nde kutsal sayılan ve büyük şamanlar ile devlet adamlarının ziyâret ettiği bir "Ata İni (Mağarası)" vardır. Burası kutlu bir yerdir, senenin belli günlerinde ziyâret edilir ve saygı gösterilir. Bir çeşit mabeddir. Göktürklerde ve başka Türk boylarında da yine aynı şekilde kurbanlar sunulan ata mağaraları vardır. Yer altı dünyasının bir parçasıdırlar. Kurttan türeme efsâneleri çoğu zaman bir mağarada gerçekleşir. Şamanlar yeraltına giderlerken Dünyanın Bacası denilen bir kapıdan geçip yeraltındaki mağaralardan oluşan tünellerde yolculuk yaparlar. Türklerin Aşına adı verilen kurt ataları böyle bir mağarada kurttan doğmuştur. Tapınakların çoğu mağaralardadır ve ata ruhları buralarda gezip dolanır.

Kuyu İyesi

[Azəricə: **Quyu İyesi**]

Kuyu İyesi – İn İyesi ile bağlantılı olarak değerlendirilebilecek başka bir varlıkta Kuyu İyesidir. Çünkü, kuyularda tıpkı mağaralar gibi yeraltına açılan kapılar olarak görülür. Türk ve Altay halk inancında kuyunun koruyucu ruhudur. **Guyu (Koyo, Kudu, Kuduk, Kudık, Koyı, Guyı) İyesi** de denir. Kuyu, içinden su çıkartılan doğal veya yapay, derin çukur demektir. Her kuyu için farklı bir İye vardır. Türk halk inancında kuyular başka âlemlere açılan kapılar olarak kabul edilir ve gizemli yerlerdir. Su çıkartıldığı için de saygı duyulur. Bazı masallarda Altın Kuyu'dan bahsedilir. Masallarda kuyuların derinliği 40 kulaç olarak söylenir.

TSS

Etimoloji

(İn) kökünden türemiştir. Mağara demektir. İnilen yer anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



İn İyesi

İnehsit

[Azəricə: **İnəhsit**]



İnehsit – Altay Şamanizminde doğum tanrıçası. **İnehsit Hanım** veya **İyehsit Hatun** olarak da bilinir.

Özellikleri

Güçlü gülüşleriyle doğum yapan kadına hattâ doğuran ev ve ahır hayvanlarına yardım eder.[1] Gülüş Türk kültüründe farklı bir öneme sahiptir. Bolluk, tokgözlülük gibi anlamları vardır. O yüzden bir şaman doğarken gülerek hayata başlar. Bir kadının yapılan bir törenle kriz halinde güldürülmesi onun kısırlıktan kurtulacağı anlamına gelir. Kahkaha cinselliği çağrıştırır. Gülüş bazen ölüyü bile diriltir masallarda.

Etimoloji

(İye/İne/Ene) kökünden türemiştir. Anne ve sahiplik anlamları içerir. Türklerde bazı boylarda kutsal olarak kabul edilen inek kelimesi ile aynı kökten türemiştir. Moğolcada İneh sözcüğü gülmek demektir[2], ve Tunguz dillerinin tamamında da yine gülme anlamı içerir. Gülmek sihirli bir olgu olup bereket getirdiğine inanılır. İye sözcüğü ile de alâkalıdır. İyi ve İyilik sözcükleriyle de aynı kökten gelmektedir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 273)
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("ineeh") **(İngilizce)**

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (İyehsıt)
- SahaTürkleri
- Sakha Horse **(İngilizce)**
- Shamanhood **(İngilizce)**

İñehsit

İrle Han

[Azəricə: **İrle Xan**]

İrle Han – Türk ve Altay mitolojisinde Ölüler Tanrısı. Yeraltında yaşar. Yeraltındaki evi kırk köşelidir. Evinin önündeki dokuz çam ağacına dokuz oğlu atlarını bağlar. Bazen Erlik Han ile aynı Tanrı olarak düşünülür. Kendisine konur renkli bir atla konur renkli bir inek kurban edilir.

İrle Han'ın Kızı

Altay inancına göre kötü ruhlar daima yeraltında yaşarlar ve yeryüzüne ise ancak siyah bir tilki olarak çıkabilirler. Bu kötü ruhların en ünlüsü de İrle Han'ın kızıdır. Bu kız, avcı ve savaşçıları peşine takarak onları çeşitli felaketlere sürükleyen şeytâni bir varlıktır. Avcılar saatlerce av peşinde koşup yorulurlar ve sonunda kendileri avlanırlar. Çoğu kez yanlışlıkla arkadaşlarını bile vururlar ya da bir uçurumdan aşağıya yuvarlanırlar.

Etimoloji

(İr/Er) kökünden türemiştir. Güç, kuvvet anlamlarını barındırır. Yer, yer altı demektir. Moğolcada İr bıçak anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

İrle Ḫan

İrşi

[Azəricə: **İrşi**]

İrşi – Türk ve Altay halk inancında ve halk kültüründe peri (perikızı). Cisimsiz dişil varlık.

Özellikleri

Tüm dünya mitolojilerinde farklı isimlerle yer alır. Çoğu zaman iyicil varlıklardır. Çok güzel kız bir kılığına bürünür. Türk halk inanışında aslında ne gözü ne kulağı ne burnu ne saçı olmayan bir canlıdır. Masal kahramanı olan yiğitlerle evlenirler. Bazen de onları görünmez yapan sihirli gömlekleridir. Tepegözün annesi bir peridir. Bazen İye kavramı ile eşdeğer kullanılır. Hayvan kılığına girebilirler. Peri Han kavramı perilerin önderlerini ifâde ettiği gibi perilerle iletişime geçebilen şamanlara da denir (Porhan). Dede Korkut Oğuznamelerine göre Tepegöz; kanat kanata bağlayıp uçan ve pınara konan su ruhlarının, peri kızıyla olan evliliğinden doğmuştur. Nogayların inancında insanlar, "İrşi"yi kendileri için çalışmaya zorlayabilirler. Onunla sadece akşamları karşılaşılabileceği yönündeki halk inanışı ise oldukça yaygındır.[1] Türk halklarının pek çok efsâne ve masallarında güvercin kılığına girebilen İrşilerin güzel bir kıza dönüşerek insanoğluyla evliliği konusu geniş bir şekilde yer tutmaktadır. Bazı mitolojik metinlerde "su perileri" olarak tanımlanan İrşiler, Su İyesi çizgilerini de bünyesinde barındırır.[1]

İris Hanım

[Azəricə: **İris Xanım**]

İris Hanım – Türk mitolojisinde koruyucu tanrıçadır. Kötü ruhları kovar. İrşilerin (perilerin) kraliçesi olarak da görünür. Sözcük; kurtuluş, hürriyet demektir. Iras (Uras) sözcüğü ile de bağlantılıdır.

TSS

Etimoloji

(İr/Er) kökünden türemiştir. Güç, kuvvet anlamlarını barındırır. İrmek (bulunmak ve olgunlaşmak) fiili ile bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Ayrıca bakınız

- Peri



İrşi

İt-Barak

[Azəricə: **İt-Barak**]

İt-Barak (**İt Barak**) – eski Türk destanlarında sözü edilen, Türklerin sürekli savaşa tutuştukları, o zamanki Türklerin kuzeybatısında yaşayan "köpek başlı insana benzer yaratıklar". Efsânelere ilk defa "Çok tüylü köpek" manasında geçmiştir. Oğuz Kağan destanlarına göre, "Itbarak'ların yurdu, kuzey-batıya dogru uzanan, karanlık ülkeleri içindeydi. Oğuz Han, 'İtbarak'lara karşı bir akın yapmış; fakat yenik ayrılıp, dağlar arasındaki bir nehrin ortasında bulunan, küçük bir adacığa sığınmak zorunda kalmıştı.

Köpek başlı insanlar

Oğuz Kağan destanlarının önemli bir bölümü de, "Köpek başlı insanlar"ın ülkelerine yapılan akınlardı. Türkler bu kavimlere, "İt-Barak" adı veriyorlardı.[1] "İt" sözü, eski Türklerde de, köpek anlamına geliyordu. "Barak da, bir nevi köpekdi". Bazılarına göre, "Siyah ve tüylü bir köpek cinsi" idi. Fakat bu köpek de, herhalde başlangıçlarda, efsânevi bir köpek olmalı idi. Oğuz Kağan destanlarına göre, "İt Barak'ların memleketi, kuzey-batıya doğru uzanan, karanlık ülkeleri içindeydi.

Oğuz-Han, 'İt-Barak' lara karşı bir akın yapmış; fakat mağlûp olarak, dağlar arasındaki bir nehrin ortasında bulunan, küçük bir adacığa sığınmak zorunda kalmıştı. Bu adacıkta, savaşta ölen askerlerinden birinin karısı da, bir çocuk doğurmak zorunda kalmıştı. Fakat buraya sığınan Oğuz Han'ın, ne bir çadırı ve ne de bir evi vardı. Kadın, ağaç koğuğuna girmiş ve orada çocuğunu doğurmak zorunda kalmıştı. Oğuz-Kağan, kadının esenlikle doğum yapmasına sevinmiş ve çocuğa da, Kıpçak adını vermişti". Eski Türk efsânelerine göre "Kıpçak" sözü, "ağaç koğuğu" anlamına geliyordu.

Bildiğimiz üzere "Kıpçak" lar, Altay dağlarının batısından, ta Güney Rusya içlerine kadar uzanan, büyük Türk kitleleri idiler. Herhalde Kıpçak sözü de, çok eski çağlardan beri meydana gelmiş, bir kavim adı olmalıydı. Fakat Türk destanlarını yazanlar, Kıpçak'la "ağaç koğuğu" arasında bir benzerlik bulmuşlar ve bu yolla, Kıpçak Türklerinin türeyişlerini anlatmak istemişlerdi. Az önce de söylediğimiz gibi, "Oğuz-Kağan, ikinci karısını bir göl ortasında bulunan küçük bir adacıktaki ağaç koğuğunda bulmuştu". Uygurların türeyiş efsânesinde de, "Eski Uygur ataları, iki nehir ortasında bulunan bir odacıktaki, kayın ağacından" doğmuşlardı. Bu örneklerden de kolayca anlaşılıyor ki, bir târih olayı gibi gösterilen bu akınlarda, Türk mitolojisinin çok eski ve müşterek motifleri, sık sık görülebiliyorlardı. Gerçi, bu efsâne idi. Fakat içinde târih olayları da yatmaktaydı.

Öyle anlaşılıyor ki, bu bölgedeki güzel kadınları Türkler almışlar ve onlardan da, yeni bir nesil meydana getirmişlerdi. Belik Kıpçağın annesi de, güzel bir İt-Barak kadınından başka bir kimse değildi. Sonradan Kıpçak, Oğuz-Kağan tarafından bu bölgelere tayin edilmiş ve kuzey ülkeleri, hep onun soyları tarafında idare edilmişti. "Kıpçak'lar da türkçe konuşuyorlar ve Türk kültürüne

sâhip idiler". Fakat Oğuz destanı, Kıpçağı Oğuz-Han'ın soyundan değil, nihayet askerlerinden birisinin neslinden getiriyordu. Kıpçak kuzeylere gitmiş, orada soyları türemiş ve yerlilerle karışarak, yeni akraba. Bir Türk kavmi meydana getirmişti.

Başka mitolojilerle benzerlikleri

"Köpekbaşlı insanlara Avrupa ve Hint mitolojilerinde de rastlanıyordu". Eski Yunan mitolojisinde de, köpek başlı insanlarla ilgili, birçok efsânelere rastlıyoruz. Daha sonraki Avrupa mitoloji de, köpek başlı insanlara, zaman zaman yer vermişti. Avrupalılar, bu köpek başlı kavme, "Borus" adını veriyor ve onların, bugünkü Finlandiya ile Rusya'nın kuzey kısımlarında yaşadıklarını söylüyorlardı. Oğuz-Kağan destanındaki "İt-Barak" lar da aşağı yukarı, aynı bölgelerde idiler. Bu bakımdan, Avrupa ve Yunan Mitolojisi ile Türk Mitolojisi arasında, bir benzerlik ve bir bağ meydana gelmektedir. Köpek başlı insanlar motifi, herhalde Türkler arasına, dışarıdan gelmiş bir efsâne olmalı idi.

Türk Mitolojsinde Köpek

Türkler, köpeğe önem vermezlerdi. Köpek, Türklere göre, aşağı bir hayvandı, bunun için de Türk Mitolojisi, köpek başlı insanları daima küçük görmüştü. Köpek başlı insanlarla ilgili efsâneleri, Hindistan'da ve güney bölgelerinde de görüyoruz. Hint Mitolojisi zaman zaman, köpeğe daha fazla önem vermişti. Bu sebeple Hindistan'daki köpek başlı insanlar, aşağı bir sınıfı değil; soylu Hintlileri temsil ediyorlardı. Motifin, eski Yunan'da ve Avrupa'da görülmüş olmasına rağmen, Türklerde de bunların benzer şekillerini görmüyor değiliz. Meselâ Doğu Göktürk devletinin önemli bir bölümünü meydana getiren. Tarduş Türklerinin ataları da, "Başı kurt ve vücûdu insan olan" bir kimse idi."

Köpek başlı insanlara, Çin efsânelerinde de büyük bir yer verilmişti. Çin'in kuzeyinde ve Mançurya'da oturan bazı kavimler Çinlilere göre köpek başlı idiler. Bu efsâneler Çin'de, çok daha eski çağlarda başlamıştı. Hattâ diyebiliriz ki, Çin'in köpek bağlı efsâneleri, Yunanistan'daki efsânelere nazaran daha eski idiler". Mançurya'nın kuzeyinde oturan iptidaî Moğollar, köpeğe büyük bir önem verirlerdi. Onlarca köpek, hem kutsal ve hem de kendi milletlerinin atası idi. Bu sebeple Oğuz-Kağan destanına köpek başlı insanlar motifinin, Çin'den mi, yoksa Avrupa'dan mı geldiğini, kolayca kestirmek mümkün olamamaktadır.

Cengiz-Han devrinde yazılmış olan Oğuz destanları, daha çok Batı ile ilgileri olan yazarlar tarafından kâleme alınmışlardı. Bu sebeple Oğuz destanlarında köpek başlı insanlar,

Kuzey Rusya ile Finlandiya'da gösteriliyorlardı. Elimizde bu konu ile ilgili, daha eski kaynaklarımız maalesef yoktur. Buna rağmen, eski Türk destanlarında, güya Kuzey Mançurya'da yaşayan "Köpek başlı" insanlardan da söz açılıyordu. Oğuz Han destanında konuyla ilgili metin şöyledir:

Türkler "Barak" derlerdi, Kara tüylü köpeğe,
Böyle ad verirlerdi, büyük soylu köpeğe.
Aslında efsâneler, bir köpek anarlardı.
Onu da köpeklerin, atası sayarlardı.
Bu köpek soylu idi, çok büyük boylu idi,
Av çoban köpekleri, hep onun oğlu idi.
Kuzey-batı Asya'da güya "İt-Barak" vardı,
Türklerse İç Asya'da, onlara uzaklardı.
Başları köpek imiş, vücutları insanmış,
Renkleriyse karaymış, sanki Kara Şeytanmış.
Kadınları güzelmiş, Türklerden kaçmaz imiş,
İlâç sürünürlermiş, ok mızrak batmaz imiş.
Destanda denilmiş ki, Oğuz-Han yenilmişti,
Bir adaya sığınıp toplanıp derilmişti.
On yedi sene sonra, Oğuz onları yendi.
Kadınlar yardım etti, orada savaş dindi.
Oğuz bu bölgeleri, "Kıpçak-Beğ" e il verdi,
Bunun için Türkler de, oraya "Kıpçak" derdi. [1]

Ayrıca Avrupa efsânelerinde de it-baraklardan "Borus"[2] ismiyle bahsedilirdi ve yaşadıkları bölge olarak Rusya ve Finlandiya olarak geçerdi zira Türklerde ana yurdun kuzeyinde yaşadığı bahsedilirdi.[3]

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 191)
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 194)
3. ^ Oğuz Destanında Köpek Başlı İnsanlar

Alıntılar

- [1]↑ Oğuz Destanı, Oğuznâme (http://www.kitapyurdu.com/kitap/19488)

Ayrıca bakınız

- Barak
- Barak Ata
- Barak Ana

İt-Baraḳ

İye

[Azəricə: **İye / İyə**]

İye (İyä) – Türk, Altay ve Tatar mitolojilerinde koruyucu ruh. Değişik Türk dillerinde **Yiye, Eğe, İçi, Is, Ez** şeklinde de söylenir. Moğolcada **Ezen, Ejen, Eçen, Edin** olarak bilinir. Genel ve özel olmak üzere iki anlamı vardır.

1. **Genel Anlam:** *Sâhip. Koruyucu. Bir şeyin mâliki.*
2. **Özel Anlam:** *Bir şeyin koruyucu ruhu. Bir varlığın içindeki gizli güç.*[1]

Nitelikleri

İye, nesnelerin içinde var olan, olağanüstü doğasını aktaran gizli güçtür. Onun koruyucusudur. Ayrıca iyiliksever ruhlara verilen isimdir. Türk mitolojisinde pek çok doğa unsurunun özellikle de belirli bir anlamı ve değeri bulunanların mutlaka bir İyesi vardır. Dağ İyesi, Ağaç İyesi, Su İyesi gibi… Bağ İyesi üzüm bağını korur. İnsanlardan kendilerine yâni koruduklarını şeye karşı saygılı olmalarını beklerler. Öyle olmadığında kızarlar. Bunun dışında zararsızdırlar. Bu ruh her bir unsurun her üyesi için ayrı ayrı mevcuttur. Ve onun ayrılmaz bir parçasıdır. Örneğin her ocağın kendi koruyucu ruhu vardır. Hattâ İslam sonrası Mescit (Meçet) İyesi adı altında Câmi ve Mescidlerin bile koruyucu ruhları olduğuna çok uzun süre inanılmıştır. Hattâ Tatarlar arasında bugün bile yaygın olarak bu inanış yer almaktadır. İyeler bulundukları yerin temizlik ve güvenliğine çok önem verirler, hattâ insanlara örnek olsun diye bunları bazen kendileri gerçekleştirirler. Ayrıca Altay Ezi (Altay Dağının koruyucusu) gibi özel adlarla oluşturulmuş iye adları da vardır. Türkçe'deki Issız tabiri Koruyucu Ruhu olmayan yerler için kullanılırdı. Bu varlıklar koruduklarını yerin dışında güçsüzdürler, o yüzden oraları terk etmezler. Hemen her şeyin iyesi olabilir örneğin: Taş İyesi veya Çekiç İyesi… Bu anlayış İslam dinindeki, her nesnenin ve her varlığın başında en az bir melek bulunur anlayışı ile de paralellik göstermektedir. Örneğin her insanın sağ ve sol omzunda günah ve sevaplarını yazan melekler (Kiramen ve Katibin) bulunmaktadır. Dolganlarda Eski Mallar İyesi şeklinde ifâde edilebilecek bir İye dâhi vardır. Kimi zaman soyut olguların veya olayların da İyesi bulunur, örneğin Çut Ezi (Kıtlık İyesi) kıtlıklara neden olan bir varlıktır. Bu nedenle, tüm İyeleri tek tek incelemek mümkün görünmediği için sadece en çok bilinen ve tanınanları ele almak daha doğru olacaktır. Türklerle komşu bir kavim olan Yenisey Ostyaklarında Eç (Es) adlı bir Gök Tanrısı vardır ve göğün yedinci katında yaşar. Yakutlar İye için bazen Küdegen tabirini kullanılar. Teleğüt Türklerinde Dünyanın başından veri var olan İyezi adlı bir ruh bulunur, ki belki de Baş İye olarak tanımlamak uygun olacaktır. İyeler bazen Bekçi olarak da adlandırılır. Etrüsk yazıtlarında İe olarak yer alır. İyeler iki ana sınıfa ayrılır.

1. **Kök-Kalığ (Gök-Hava) İyeleri:** Gök cisimlerinin koruyucu ruhlarıdır. Her bir gök cisminin kendi iyesi vardır. Bir görüşe göre sayıları 19 tanedir.

2. **Yar-Sub (Yer-Su) İyeleri:** Yerle ve sularla ilgili bulunan varlıkların iyeleridir. Her bir varlığın kendi iyesi bulunur. Bir görüşe göre sayıları 17 tanedir. Dağların eteklerinde, nehirlerde, pınarlarda, ormanlarda otururlar. Hakaslar bu İyeleri sadece iki tane düşünürlerdi. Dağ Ezi ve Su Ezi.

İyiler

[Azəricə: **İyilər**]

İyiler – Azerbaycan, Anadolu ve Ahıska gibi birçok yerde evliya veya eren olarak bilinen varlıklara verilen addır. Sözcük her ne kadar "İyi" (hayırlı) sözcüğünün çoğul hali gibi dursa da aslında "İye" kavramıyla bağlantılıdır. Kutsal sayılan türbeler ve mezarlıklar, bu iyilerin adlarıyla ilişkili olarak kullanılır. İnanışa göre, elleri bereketli olduğundan dokundukları ne varsa bereketlendiren "Al Kızları" gibi varlıklar İyilerden sayılır. Peygamberlerin, meleklerin ve evliyaların da bunlar arasında olduğu söylenir. İyiler'in uyuduğu yerler olarak düşünülen mezarlar, ziyâret yeri sayılmış ve hastalar ile derman bulamayanlar buralara gitmiştir.[2]

Çuvaş halk inanışında **Pürt İye (Yurt İyesi, Ev İyesi), Munça İyesi (Banyo İyesi), Vırman İyesi (Orman İyesi), Şıv İyesi (Su İyesi)** önemli bir yere sahiptir. İye Vırını (İye Vuruğu) ise önemli bir hastalıktır ve bir törenle sağaltım yapılır. Bunun için de 41 tâne küçük pide hazırlanır. Özellikle hastalanan küçük çocuklar için bu ekmekler onun doğduğu yatağa koyulur. Çuvaşlarda Zenginlik İyesi, Dua İyesi, Ağlama İyesi, Kibir İyesi, Gece İyesi gibi varlıklara Dâhi rastlanır.

Etimoloji

(İy/İz/İs/Ez/İç) kökünden türemiştir. Sâhip, mâlik. Koruyucu. Örneğin İdikut ismi İdi (İye) ve Kut kelimelerinin birleşik halidir ve Kut'un sahibi demektir ki Tanrı'yı ifâde eder. Moğol ve Tabgaç dillerinde Ezen/Eçen,[3] Mançuca Eden sözcükleri de sâhip ve/veya amca anlamlarına gelirler.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

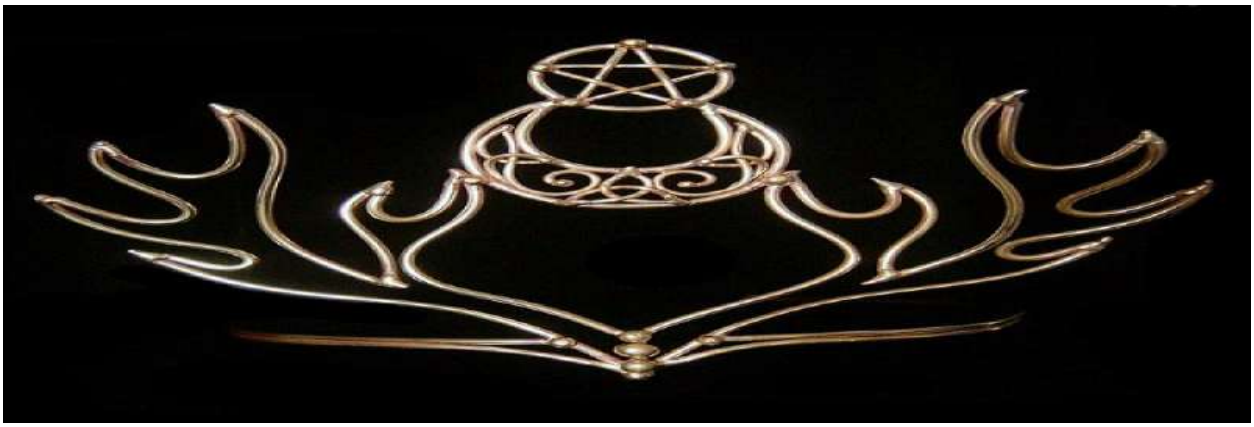
TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 258)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 276)
3. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("ezen", "etseg") **(İngilizce)**

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (İççi), (İdi-İzi), (İye-Yiye)
- İyeler, Yaşar Kalafat
- Gök Tengri İnancının Anadoludaki İzleri, Yaşar Kalafat



İye / İyä

K



KAM

Kabulgan

[Azəricə: **Qabulqan**]

Kabulgan – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde "Şekil değiştirme" kavramı. Metamorfoz, transformasyon. **Kubulgan** veya **Kabulgak** da denir. Moğollar **Hubılgan**[1] olarak söylerler. **Don Bürünme** (Ton Bürgünme) veya **Donuna Girme** (Tonuna Girme) şeklinde de ifâde bulur.

Anlam ve İçerik

Başka bir varlığa dönüşmek. Kılık değiştirmek. Genelde silkinilerek[2] gerçekleşir. Donuna girmek şeklinde de ifâde bulur.

En çok kuş ve geyik donuna girme yaygındır. Erenler güvercin ve geyik tonuna bürünürler. Kabulmak (Kabulgamak, Kubulmak)[3] fiili ile de kullanılır.[4] Örneğin bir masalda, mağarada yaşayan 13 kız birdenbire Kurda kabulgar (dönüşür). Ahmet Yesevi zaman zaman Turna kuşu kılığına girer. Güvercin tonuna bürünen Hacı Bektaş'ı, Toğrul Baba bir doğan kılığına girerek takip eder.

Türk söylence ve masallarında "don bürünme" (şekil değiştirme) genellde üstün bir güç (Tanrı, sihirbaz, cadı, evliya vb.) tarafından, ya yapılan bir iyiliğe karşılık ödül olarak ya da yapılmış bir kötülüğe karşı ceza şeklinde gerçekleştirilir. Bu efsâne ve masallarda çoğunlukla, "geyik donuna girmek" ve "turna donuna girmek" şeklindeki bir "kabulgan"dan söz edilir. Bu konuyla ilgili olarak, Kaygusuz Abdal'ın, şeyhi Abdal Musa'ya nasıl mürit olduğunu anlatan yaygın bir hikâye güzel bir örnektir.

Rivâyete göre, Gaybi Beğ adamlarıyla avlanmaya çıkar. Bir ara güzel bir maral (geyik) görerek adamlarından ayrılır. Bir süre kovaladıktan sonra geyiği bacağından okla yaralar. Fakat maral koşarak Abdal Musa'nın tekkesinden içeri girer. Gaybi Beğ de onun arkasından tekkeye girer ve Abdal Musa'ya postunda otururken durumu anlatır.[5] Abdal Musa cüppesini yukarı kaldırır ve koltuğunun altına saplanmış oku gösterir. Şaşkına dönen Gaybi Bey, affını ister. Geyik, kuş ya da herhangi bir hayvanın şekline girme öykülerinin bir kısmı şamanist gelenekten, bir kısmı da Budizm'den kaynaklanmaktadır.

Etimoloji

- **Kabulgan:** (Kap/Kab) kökünden türemiştir. Kabuk kelimesiyle aynı köktendir. Kabuk değişmek, biçim değiştirmek anlamlarına gelir. Kap sözü ile de bağlantılıdır.
- **Ton:** (Don/Ton/Tong) kökünden türemiştir. Giysi, teçhizat demektir. Donanım kelimesi bu kökten gelir.

Kaynakça

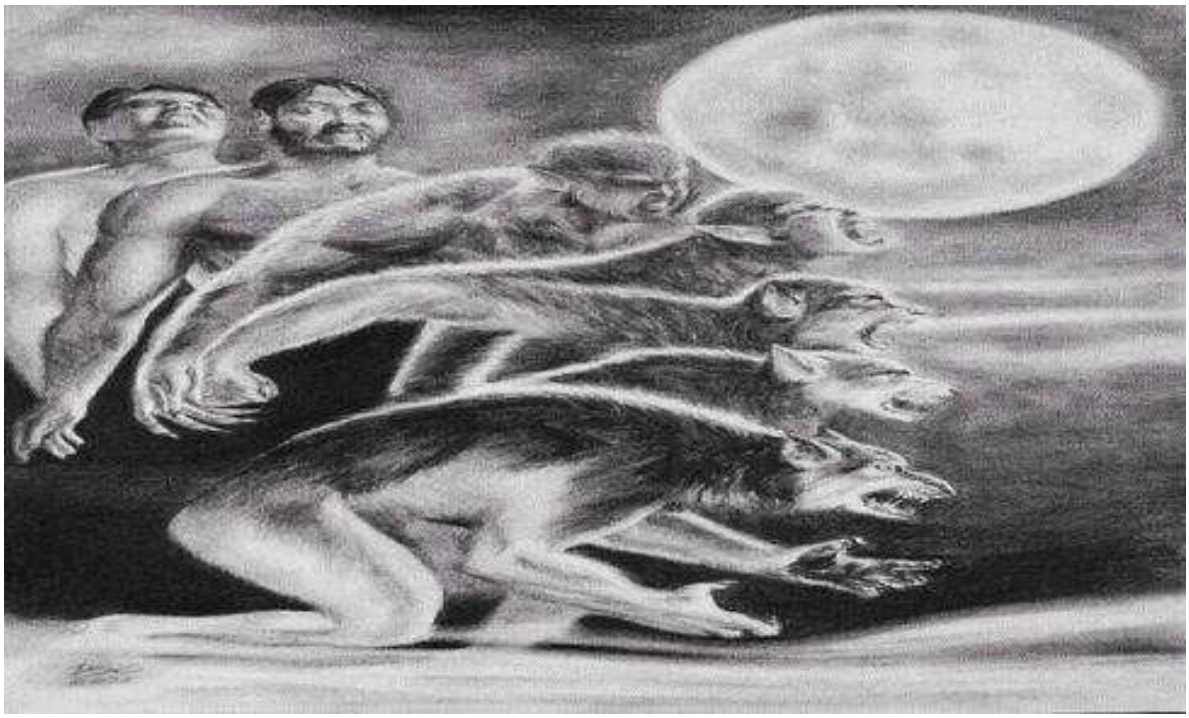
- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel veTürk Mitolojisi, Yaşar Kalafat
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-2, Sayfa 139)
3. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-2, Sayfa 134)
4. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-2, Sayfa 133)
5. ^ Türklerde İslâmiyet Öncesi İnanç Sistemleri Erman Artun

Dış bağlantılar

- Alevî ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, Ahmet Yaşar Ocak
- Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi, Salahaddin BEKKİ
- Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar, Zekeriya KARADAVUT



Ķabulqan

Kaf Dağı

[Azəricə: **Qaf Dağı**]

Kaf Dağı – Halk inanışına göre dünyanın etrafını çevreleyen ve ulaşılamaz yükseklikteki dağın adı. Efsânevi canlıların yaşadığı masal dağı.

Kafkas dağlarının sembolize edilmiş biçimidir. Aşılmaz yüksekliğe sahiptir. Etrafı sularla çevrilidir. Toğrul ve Kongrul Kuşu burada yaşar. Düşsel canlıların yaşadığı yerdir. Ortadoğu kültürlerinin etkisiyle Türk kültürüne girmiştir ancak hızla yerleşmiştir. Çünkü Türklerin söylenceleriyle büyük bir uyuma sahiptir. Türk kültüründe yer alan karşılığı aslında **Alvuz (Yalbuz)** dağıdır. Bu dağ İran kültüründe Elbürz olarak geçer. Peri kızlarının yaşadığı mekân olarak kabul edilir.

İbraniler ve Yunanlılar gibi, Araplar da dünyayı düz olarak kabul ediyorlardı. Bir fikre göre, dünyanın etrafı Ukiyanus (Okyanus) denilen, gemilerin geçmediği, karanlık, kıyıları görülemeyen bir su kütlesiyle kaplıdır. Bu su kütlesinden sonra Kafdağı, kara ve denizi çevreler. Kafdağı yeşil zümrüttendir. Gökyüzünün yeşil rengi onun aksidir. Bir söylentiye göre dağın oluştuğu kaya bir çeşit zümrüttendi.

Bu dağ, boşlukta sallanan, kendi kendine duramayan dünyanın desteği idi. Başka bir görüşe göre ise, Kafdağının dünyanın bütün dağlarının anası olduğudur. Öteki dağlar, Kafdağına yer altı damarlarıyla bağlıdır. Bu âlemle öte âlem arasındadır ve arkasında ne olduğu bilinmez.

Kafdağı ile arkasındaki bölgenin cinlerin oturduğu yer olduğu da söylenir. Burası "Anka" kuşunun yaşadığı yer olarak da bilinir. Kafdağının Arap masal edebiyatında önemli yeri vardır. «Binbir Gece Masallarında» dağın adı sık sık geçer. Kafdağı hakkındaki İslam düşüncesi, genel hatlarıyla İranlılardan alınmadır. Onlara göre Elburz dağı, tanrı saraylarının bulunduğu, dünyanın ucunda bir ana dağdı ve ötekiler ona kollarla bağlıydı. Kafdağına eskiden Farslarda Elbürz (Alburs), Türklerde ise Albuz dağı da denirdi.

Kafkas Dağı, Yunan ve Kafkas-Adige mitolojilerinde adı geçen dağdır. Grek trajedi yazarı Aiskhylos'un "Zincire Vurulmuş Prometheus" adlı oyununda, Kafkas Dağı'nın Meot suyu başında bulunduğu yazılmaktadır. Bu yer, buna göre Karadeniz kıyısında uzanan Kafkas Sıradağları üzerinde olmalıdır. Adige mitolojisine ve Nart destanlarına göre, bu yerin Kafkasya'nın en yüksek dağı Elbruz tepesi ya da başka bir adla Haramoşha tepesi olduğu anlatılır. Ateşi ölümlülere yasaklayan tanrılara karşı geldikleri için Grek Prometheus ile Adige Nesren-jak'e'i Kafkas Dağına zincirlenmişlerdir. Prometheus'u Herakles, Nesren-jak'e'yi de Nart Peterez kurtarmıştır.

Etimoloji

Kaf sözcüğü kısaltılmış olarak Kafkas demektir. Arapça Kaf harfini de çağrıştırır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ḳaf Dağı

Kaldaz

[Azəricə: **Kaldaz**]

Kaldaz Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Ateş Tanrıçası. Başka bir görüşe göre mal (sığır) ve büyükbaş hayvanların koruyucusudur. Emrindeki olan canlılara *Kaldazın* adı verilir. (Kal/Kel "saçsız" ve Daz/Taz "dazlak" sözcüklerinin bireleşmesiyle oluşmuş bir isimdir.)

Kaldazın'lar

[Azəricə: **Kaldazınlar**]

Kaldazın – Türk ve Altay halk inancında Ateş Cini. Ateşin içinde oynar. Kısa boyludur. Sakalı yedi karıştır. Sakalları kirpi oku gibidir. Sarı bir samura dönüşebilir.

Taz Hanım

[Azəricə: **Taz Xanım**]

Taz Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde gök tanrıçasıdır. Tez Hanım olarak da bilinir. Ülgen'in karısı olarak geçer. En önemli özelliği kel olmasıdır. Tuvalarda kartala Tas adı verilir ve Taz Hanım ile bağlantılıdır. Moğolcada akbaba kuşuna Tas/Tasu denmesi de yine bu kuşun kel bir görünümünün olmasıyla alâkalıdır. Tazlık (kellik) tamamen Türk kültürüne ait olan belirgin biçimde ortaya çıkan bir güç simgesidir. Taşşa ve Keloğlan ile bağlantılı olarak ele alınabilir. Taskıl, Tazagan gibi dağ adları yine bu konuyla ilintilidir.

Etimoloji

Moğolca Gal (Ateş) kelimesi ve Hal sözcüğü ile bağlantılıdır. Ayrıca Kal/Kel kökü kellik ifâde eder. Kal (Ateş) ve Daz (Kel) sözcüklerinin bileşimidir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Kaldaz

Kalgançı

[Azəricə: **Qalqançı**]

Kalgançı – Türk ve Altay halk inancında Kıyamet. "*Kalgançı Çağ*" da denir.

Tanım ve İçerik

Kalganan (sıçrayıp kalkılan) gün. Kıyamet günü. Dünyanın ve/veya evrenin yokolacağı daha sonra tüm ölülerin tekrar diriltileceği gün.

Bu inanca göre, yeryüzü yaşamı sürekli değildir; günün birinde sona erecek ve insanlar, hayvanlar, bitkiler yok olacaktır. Bu sona doğru insan soyunda azalma başlayacak, suçlar çoğalacak, günahlar alıp yürüyecek, insanlarda tanrı korkusu kalkacaktır. İyilik simgesi Ülgen'le, kötülük simgesi Erlik arasında oluşacak büyük savaşın sonunda, Ülgen dışında bütün savaşanlar ölecektir. Bay Ülgen bütün canlıların öldüğünü, yeryüzünde kendisinden başka kimse kalmadığını görünce "kalkın ey ölüler"[1] diye bağıracak, bu çağrı üstüne bütün ölüler yattıkları yerden kalkacaktır. "İnsanların yeniden dirilmesi" anlamına gelen "kalkancı çağ" (kalıcı çağ)[2] budur. İnsanlar azalacak, kötülük artacak, Erlik Han dünyaya yaklaşacaktır. Sağış Günü (Hesap Günü) tabiri de kullanılır.

Türk kültüründe aslında çok geniş olarak üzerinde durulmayan bu kavram, İslam inancıyla hattâ Hristiyanlık, Maniheizm ve Budizmin etkisiyle Kıyamet inancı büyük oranda şekillenmiştir. Örneğin Güneş'in batıdan doğacağı inancı İslam'ın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bazı lehçelerde Kirti Gün (Gerçek Gün) veya Uluğ Kün (Büyük Gün)[3] adı verilir.

TSS

Zamanın Sonu

[Azəricə: **Zamanın Sonu**]

"Ahir Zaman" sözcüğü, Arapça kökenlidir ve farklı Türk halklarında yaklaşık aynı terimler olarak yer alır. Karakalpakça'da "Ahırğı Zaman"; Özbekçe'de "Ohır Zamon"; Çuvaşça'da "Ahar Samana"... Bu anlayışın kökeni İslam olmakla birlikte bir kaynağı da eski Türklerin mitolojik görüşleridir. Dede Korkut Kitabında, "Ahır zaman olup, kıyamet kopunca..." denilir.[4] İnanışlardan birine göre, bir gün ayla güneş birleşecek, dünyayı yakıp kavuracaklardır. O zaman kıyamet kopacaktır. Bir başka inanışagöre de güneşin batından doğduğu gün, sular kabaracak ve her tarafi sular kaplayaçaktır. Bunun ardından dünyanın üzeri dümdüz olacaktır.[5]

Etimoloji

(Kal) kökünden türemiştir. Kalgamak fiilinden gelir. Kalkma, sıçrama anlamına gelir. Kalkmak kelimesi ile akrabadır. Moğolcada Halgah (Kalkah)[6] fiili korkmak anlamına gelir ki, bu bağlamda düşünüldüğünde Korku Günü demek de olabilir. Bir başka görüş ise kalıcılık mânâsı taşıdığı ve Kalıcı Zaman demek olduğudur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Eski İnançların Güncel Yansımaları, Engin Bellisan
2. ^ Türk Felsefi Fikrinin Başlangıcı, Ayten Babayeva, Bakü, 1991
3. ^ Yaşayan EskiTürk İnançları, Hacettepe Üniversitesi - Bildiri
4. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 31)
5. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 184)
6. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("halgah")

Dış bağlantılar

- Kalgançı Çak
- Kalgançı Çağı -Türklerin Kıyamet Günü
- AltayTürklerinde Kıyamet Günü
- Türklerde Kıyamet Günü, Hasan Murat Çelik
- AltayTürklerinde Kıyamet Anlayışı, Saadet Çağatay
- Bilinen En EskiTürk Şiirleri

Ķalqaňçı

TSS

Kam

[Azəricə: **Qam**]



Kam – Türk, Altay ve Moğol halk kültüründe büyücü din adamı, Şaman. **Gam** veya **Ham** olarak da söylenir. İlkel topluluklarda doğaüstü güçlerle iletişime geçebilen din adamı.

Kamların toplumsal konumu

Ruhlarla irtibat kurabilir. Dualarıyla hastaları sağaltabilir ve törenlerle kötü ruhları kovabilir. Aynı zamanda büyücü ve hekimdir. Değişik ritüelleri yerine getirir. Tanrı ilk şamanı yarattığında onun evinin önüne sekiz dallı bir ağaç dikmiştir. Bu nedenle her şaman kendisini temsil eden bir ağaç diker. Bu ağaca "Turuğ" adı verilir. İlerleyen zamanlarda Ayığ Han üç şaman göndermiş ve bunların çadırlarının önüne de yine birer tane ağaç dikmiştir. Rivâyete göre Tanrı Ülgen ilk şamana "Senin adın bundan böyle Kam olacak" diyerek adını vermiştir. Gök Tanrı tarafından bu göreve getirildiğine ve üstün güçlerle donatıldığına ve ruhlarâlemi ile insanlar arasında aracı olduğuna, bazı gizli bilgiler taşıdığına inanılır. Şaman kendi özel yöntemiyle ulaştığı coşa (vecd) yâni kendinden geçme halinde, ruhunun göklere yükselmek, yeraltına inmek ve oralarda dolaşmak gibi yetenekleri bulunur. Coşku halinde ruhlarla iletişim kurar. Bu coşkuya ulaşabilmek için müzik ve ritim büyük öneme sahiptir. Dans ederek kendinden geçer. Maddi dünya ile olan bağlar zihnen kopar. Bu aslında bir çeşit delilik halidir. Bütün kamların çok derin sezgileri, geniş düş güçleri vardır. Derin bir coşkunluğa kapılarak kendinden geçer. Gökleri ve uzayı, yeraltı dünyasını gezdiğine, ruhları gördüğüne, bütün gizli âlemleri dolaştığına inanılır. Şaman ruhları egemenliği altına alarak, ölüler, doğa ruhları ve şeytanlarla ilişki kurar. Şaman, gerektiğinde yardımcı ruhları dünyanın her yanına dağılmış olsalar bile olsalar çağırabilir. Bu çağrıyı davul veya tefini çalarak yapar. Şamanizmde tanrı-doğa-insan arasında sürüp giden ve hiç kopmayan bir bağlantının bulunduğu öngörülür. Şamanlar için sıfat olarak **Toyun (Toyon)** "Efendi, Sâhip" tabiri kullanılır. Bazı Macar kavimlerinde Gam sözcüğü falcı, kâhin anlamında kullanılır. Şamanların koruyucu ruhlarına Kamortan denmesi de burada değinilmesi gereken bir konudur. Moğollara göre Ergil Buga (veya diğer adıyla Holongoto) şamanlığın dokuz derecesine ait gelenekleri kurmuş ve emrine 99 erkek, 99 kadın şaman alarak Sayan dağlarına çekilmiştir. Kamlamak veya Kammak fiili şamanlık yapmak ve/veya şaman ayini yapmak demektir. Şamanın davul ve def çalarak coşkuya kapılması ve kendinden geçmesi sonucu farklı âlemlere yolculuklar yaptığına inanılır. Şaman ayinlerinin hemen her kabîlede farklı kuralları vardır. Ruhlar âlemi ile iletişim, gelecekten haber verme, insan ömrünün çok ötesindeki geçmişi anlatma bu ayinde tanık olunabilecek durumlardır. Örneğin "Kamıyak" fal demektir ve kamlama ile alâkalı olarak ortaya çıkmıştır. Bazen Türk kültüründe din adamları iki isimle (iki sınıf halinde anılır): **Nom** ve **Kam**.

Bazı kaynaklarda Nomların Kamları bilgileriyle mağlup ettiklerinden bahsedilir. İki tür kam bulunur.

1. **Akkam (Aktoyun):** İyi Ruhlarla iletişime geçen şaman.
2. **Karakam (Karatoyun):** Kötü Ruhlarla iletişime geçen şaman.

Otagan veya **Otağan (Moğollarda Utagan veya Udagan)** da Türk-Moğol kültüründe daha çok kadın şamanlara verilen addır. Ota (ilaç), otamak (ilaçla tedâvi etmek) gibi kelimelerle aynı kökten gelir. Utağan, Yatağan kelimeleri Dölyatağı demektir. Od/Ot (ateş), Utmak (kazanmak) sözcükleri ile ilgili olma ihtimali vardır. Otamak (Ota: Bitkisel İlaç; Otaman: Eczacı) sözünden geldiği kadar Od yâni yâni ateş sözüyle de bağlantılıdır ki, ateş ile tedâvi etmek demektir. Bazı Türk boylarında "kam" anlamında kullanılan Camanbay (Caman-Bay) (Yaman-bay/Jaman-bay) sözcüğünün Şaman kelimesi ile benzerliği de ayrıca dikkate değerdir. Çuvaşlarda büyücü halk hekimlerine **Tuhatmış** adı verilir.

Erek Han, Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel şamandır. Ülgen'in kızlarından biriyle evlenmiştir. Son derece güçlü ve sıra dışı yetenekleri vardır. Sözcük Amaç, hedef bildirir. Güçlülük anlamı da bulunur. Moğolcada Ereh, aramak; Eregtey ise erkek anlamına gelir. Moğol, Mançu ve Türk dillerinde er kökü erkek anlamına gelen çeşitli sözcükleri türetmiştir.

Kamhan

[Azəricə: **Qamxan**]

Kamhan – Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel hakandır. **Kamgan** veya **Gamhan** da denir. Bayındır Han'ın atasıdır. Aynı zamanda güçlü bir kamdır. Türklerde eski dönemlerde hanlar aynı zamanda toplumun başındaki kam olarak da yer alırlar.[1] Kam sözcüğü Türkçede şaman demektir.

TSS

Porhan

[Azəricə: **Porxan**]

Porhan – Türk ve Altay mitolojisinde şaman anlamına gelir. Şamanların en güçlü olanlarıdır. **Porkan** da denir. Ruhlar âlemiyle iletişime geçebilen kişi. İlkel din adamı. Kara Çor, Sarı Çor, Ak Çor gibi değişik türlerdeki cinlerle iletişime geçebilirler. Hattâ onların hanlarıyla konuşurlar. Sözcük Farsça Peri kelimesinden türeyen Perihan ile bağlantılı gösterilse de, aslında Bur Han, Bura Han gibi Türkçe kökenli sözcüklerden gelmektedir. bura/burçın (geyik), burcu (parfüm) sözleriyle kökteştir. Tunguz ve Mançu dillerinde Borkan renklilik ifâde eder ki, şamanların rengârenk giysilerini çağrıştırmaktadır. Abdülkadir İnan'a göre Porhan sözcüğü "Burhan" (şaman ruhu) sözcüğünün farklı bir söyleyiş biçimidir[2] ve Fars kültürünün etkisiyle Perihan şekline dönüşmüştür.

Coşa

[Azəricə: **Coşğu**]

Coşa – Şamanın kendinden geçmesidir. Vecd, trans hali. Şamanların, evliyaların yaşayabileceği bir deneyimdir. Maddi dünya ile olan bağlar kopar. Deliliğin geçici bir türü olarak dâhi görülebilir. Müzik ve ritim ile sağlanır. Bazen de tefekkür ve odaklanma sonucu bu kendinden geçme meydana gelir. Tanrısal ve metafizik bir sarhoşluk olarak da düşünülür. Bu nedenle tasavvufta esri (sarhoşluk) kavramı mecâzi bir anlama sahiptir. Coşku halinde olanların anlattıkları veya anlatmak istedikleri şeyler mecazlarla ve simgelerle doludur. Derin anlamları vardır. Coşkuya gelme kavramı Şamanist inançlarda olduğu kadar tasavvufla bağlantılı pek çok anlayışta da mevcuttur. Sözcük, coşmak fiilinin çekimli halidir. Coşku sözcüğü ile aynı kökten gelir.

Menerik

[Azəricə: **Mənərik**]

Menerik – Yakut Türklerinde şamanlığa yeteneği olan kişilerde görülen ve kolaylıkla vecde erişmeyi sağlayan sinirsel hastalığa denir. Altay halklarına göre Şamanlık, ailede soydan gelen ve özellikle çocukluk çağında sara nöbetleriyle gelen bir hastalık sayılır. Gerçekten, birçok örnek Şamanlık yeteneğinin hastalıktan kaynaklandığını göstermektedir.

Turuğ

[Azəricə: **Turuğ**]

Turuğ – Türk ve Moğol şamanizminde Şaman Ağacı. Moğollar Toruğ derler. Tanrı ilk şamanı yarattığında onun evinin önüne sekiz dallı bir ağaç dikmiştir. Bu nedenle her şaman kendisini temsil eden bir ağaç diker. Bu ağaca "Turuğ" adı verilir. Turuğ, kelime anlamı olarak dayanıklı, yerinde duran, ölümsüz demektir. Tör/Törü/Türe/Törö/Turo/Turu sözcükleri Moğolcada da emir, düzen ve bunun yanında evlilik ve doğum anlamlarını bünyesinde barındırır.

Emegey

[Azəricə: **Əməgəy**]

Emegey – Altay şamanizminde ve halk inancında şaman ruhudur. **Emeget** veya **Emeket** de denir. Şamanın varlığında kök salar. Kel ve parmak kadardır. Bu ruh olmadan şaman olunamaz. Şamana yol gösterir. Şaman öldüğünde kuş görüntüsünde dışarı çıkar. Şamanın mezarının yanında veya üstünde büyüyen ağacının üzerinde mezarın saygınlığını ve temizliğini korur. Emege/Emegen büyükanne ve yaşlı kadın demektir. Tunguzlarda koruyucu ruhlara verilen Amaka adıyla da bağlantılıdır. Teleğüt Türkleri ise bu ruha Emegen adı verirler.

TSS

Keltegey

[Azəricə: **Kəltəgəy**]

Keltegey – Altay şamanizminde Kam'ın (şamanın) koruyucu ruhudur. Keleni olarak da söylenir. Şaman kaçan ruhları geri getirmesi için Keleni'yi gönderir. Ama o her zaman şamanı dinlemez. Bir söylentiye göre göklerden yere inen bulutlar ile insanoğlunun birleşmesinden türemişlerdir. Sembolü hilaldir. Görünüşleri gülünç ve peltek dillidirler. Kekemelik yaparlar. Çok kıskançtırlar. Her iki ayağı da topaldır. Sözcük, dayanıklılık, büyüme gibi anlamlar ifâde eder. Moğolca Helhe/Kelkiye sözcüğü iletişim kurmak demektir.

Kamlamak (Kammak)

[Azəricə: **Qamlamaq**]

Kamlamak – *Şamanlık Yapmak.* Şaman âyini yapmak. Şamanın davul ve def çalarak coşkuya kapılması ve kendinden geçmesi sonucu farklı âlemlere yolculuklar yaptığına inanılır. Şaman ayinlerinin hemen her kabîlede farklı kuralları vardır. Ruhlar âlemi ile iletişim, gelecekten haber verme, insan ömrünün çok ötesindeki geçmişi anlatma bu ayinde tanık olunabilecek durumlardır. Örneğin **"Kamıyak"** fal demektir ve kamlama ile alâkalı olarak ortaya çıkmıştır. Kamamak fiili, bir şeyi kapatmak, kilitlemek demektir ki ruhların ele geçirilmesiyle alâkalı olabilir. Kamanmak ise bunalmak demektir.

Etimoloji

(Kam/Gam) kökünden türemiştir. Göz alıcılık, anlamını içerir. Kamaşmak kelimesiyle bağı vardır. Kamamak fiili, bir şeyi kapatmak, kilitlemek demektir ki ruhların ele geçirilmesiyle alâkalı olabilir. Kamanmak ise bunalmak demektir. Moğolca hamah toplanmak demektir ki, şaman ayini çoğu zaman insanların toplanmasını, bir araya gelmesini sağlar. Yine Moğolca, Türkçe ve Tunguzcada Kam/Kama kökü topluluk, toplanmak, bir araya gelmek, bir arada olma anlamı[3] taşıyan kelimelerin türediği bir köktür. Eski Tunguzcada Kum ruh mânâsı taşır. Moğolcada Keme/Heme kehânette bulunmayı ifâde eder. Eski Altaycada ise yürümek manasını içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-290)
2. ^ MüslümanTürklerde Şamanizm Kalıntıları, Abdülkadir İnan
3. ^ Altaic Etymology, Starling ("kàma")

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Emeket)
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Porhan)



Ķam

Kambar Ata

[Azəricə: **Qambar Ata**]

Kambar Ata – Sibirya Türklerinin, özellikle Yakutların ve Altayların Tengricilik inancında, atları koruyan ruhtur.

Özellikleri

Türk mitolojisinde At Tanrısı olarak görünür. Atları korur, eğlenceyi sever. Yılkıcı/Yılkışı (At Sürüsü Sahibi) Kambar Ata olarak söylenir. İslam sonrası Kamber motifi ile özdeşleşmiştir. İskitlerden bu yana Türklerle iç içe bir etkileşim halinde bulunan Taciklerde Yağmur ve Yıldırım Tanrısı olarak görünür.[1] Türklerde at daima yıldırım ile ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan akla yatkın görünmektedir. Yunancada damat demektir. "Kambersiz düğün olmaz," sözcüğü bu anlamda kullanılır. Çalgıcıların koruyucusu olarak tanımlandığı da görülür. Aslında aslında var olan ve atların koruyucu ruhu olarak görülen bir Tanrıya çeşitli sözcük benzerlikleri nedeniyle farklı anlamlar yüklenerek özelliklerinin genişletildiği anlaşılmaktadır. Ali'nin atlarından sorumlu kölesinin (veya gönüllü hizmetkârının) adının Kamber olduğu ve birlikte yolculuklar yaptıkları anlatılır. Toprak yarılarak içine girip kaybolduğuna inanılır.

Etimoloji

(Kam) kökünden türemiştir. Kam (şaman) sözcüğü ile bağlantılıdır. Kamçı sözcüğü atları hareket ettirmek için kullanılan kırbaç demektir ve aynı kelime kökünden türemişlerdir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

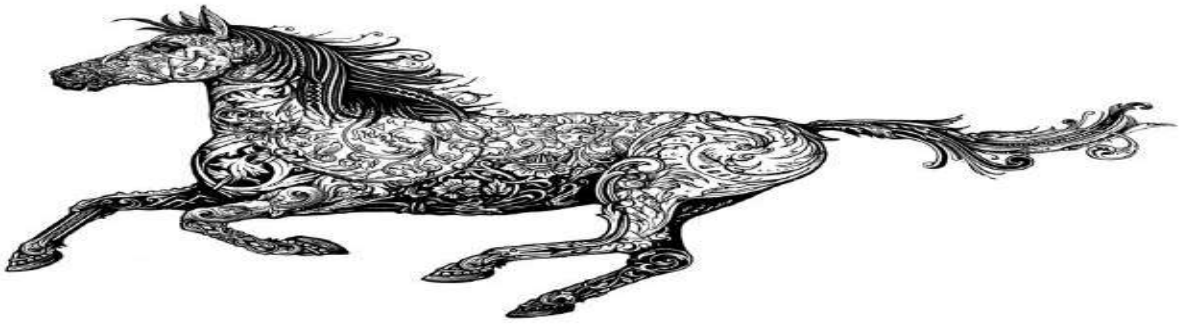
1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 289)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Kamber Ata)
- Türk Mitolojisinde Tanrı ve Tanrıça İsimleri, Murat Uraz

Ayrıca bakınız

- Türk mitolojisi
- Tengricilik



Ķambar Ata

Kamos

[Azəricə: **Kamos**]

Kamos – Güney ve Doğu Anadolu özellikle Harput yörelerinde görülen bir kötücül yaratıktır. **Kapos** da denir. Kâbuslara ve karabasanlara neden olan kötü ruhtur. Yalnız başına uyuyan insanların üzerine bütün ağırlığı ile çöker, onların çarpılmalarına bazen de ölmelerine sebep olabilirmiş. Geceleri dolaşan bu yaratık anlatımlara göre bazen iriyarı, bazen de cüce görünüşlüdür. Başında daima bir börk taşır. Bir insan bu börkü kapmayı başarırsa elinde börk büyüklüğünde altın kalacağına inanılır. Zaman zaman kara kedi şeklinde de görülebilen kamosun bastığı kişi, kanının çekilip damarlarının kuruduğunu sanır. Kamos sözcüğünün kâbus kelimesinin anlamı ile benzeşmesi dikkat çekicidir.

Türk ve Anadolu halk inancında kâbus cinidir. Geceleri gelip, rüyâlarda insanları korkutan ve ruhlarını alan kötücül yaratıktır. İnsanlara korkuyu ve kâbusları o gönderir. Biçimsiz bir varlıktır. İnsanları uykuda yakalayarak götürür. Üzerine çöktüğü insan nefes alamaz. Kedi gibi sessizce gezer. Keçiye benzediği söylenir. Gün ışığından korkar. Güneş doğunca kımıldayamaz. Bazı görüşlere göre eski Ortadoğu (Moab, Asur) mitolojileriyle de bağlantılıdır ve bu kültürlerde insanları boğarak öldürdüğüne inanılı

Etimoloji

Kamos, "kam" kökünden türemiştir. Göz alıcı, büyüleyici varlık demektir. Arapça Kâbus sözcüğüyle de bağlantılı gibi görünmektedir. Kamaz ise rüzgâr demektir. Kapmak fiili ile de bağlantılıdır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türklerde Tabiatüstü Varlıklar, Ayşe Duvarcı



Ķamos

Kanım Han

[Azəricə: **Kanım Xan**]

Kanım Han – Türk ve Altay mitolojisinde Güven Tanrısı. Yeryüzündeki dürüst ve güvenilir insanları korur. Ülgen Han'ın oğludur. **Er Kanım** olarak anılır. Güvenilirlik Türk inanç sistemindeki önemli kavramlardan birisidir. "Eline, beline, diline sâhip ol!" (Hacı Bektaş-ı Veli) sözü bu anlayışın en özlü ve en muhteşem anlatımıdır.

Etimoloji

(Kan) kökünden türemiştir. Soyluluk, inanç, güven gibi anlamları vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ak Oğlanlar

Ķanım Ǧan

TSS

Kara Han

[Azəricə: **Qara Xan**]

Kara Han – Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel hakan. Kara Ulus'un yâni yâni sıradan (soylu olmayan) insanların önderidir. On oğlu ve dokuz kızı vardır. Soylu olmayıp, halktan sıradan bir kişi iken sonradan Han'lık elde edenleri veya devlet kuranları temsil eder. Karadenizde yaşar (Akdenizin yanında ikincil öneme sahiptir). Buryatçada Hara sözcüğü Ay demektir (Moğolca Sara), bazı kayıtlarda Oğuz Han'ın babasının adının Kara Han, iken bazı kaynaklarda soyunun (veya babasının) Ay olarak gösterilmesi bu kelime benzeşimi nedeniyle olabilir. Çünkü Moğolca Har, Mançuca Kara sözcükleri siyah renk belirtir. Kara Türklerde kuzey yönünün simgesidir. Gücü ve otoriteyi vurgular. Tarihte yer alan Karahan Devletinin ismi tesâdüfi değildir. **Kayra Han ile karıştırılmamalıdır.** Karşıtı Akça Han'dır.

Kara Han ve Kayra Han aynı kişilik mi?

Kayra Han ve Kara Han farklı kişiliklerdir. Deniz Karakurt'a göre; "Kayra Han ile Kara Han aynı kişi olarak nitelense de bu durum sesbilimsel ama yaygın bir yanlışlıktır. Çünkü Kara sözcüğü içerisinde daha çok olumsuz anlamlar barındırır. Kara Han farklı bir mitolojik kişiliktir (Oğuz Han'ın babasıdır)." Yine de pek çok metinde Kara Han, Kayra Han ile özdeşleştirilmektedir. Bu ses benzeşimi ve birbirlerinin yerine çok fazla kullanılmış olmaları nedeniyle de bu durumun önüne geçilmesi pek mümkün görünmemektedir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kayra Han

Qara Xan

Kara Kızlar

[Azəricə: **Qara Qızlar**]

Karakızlar – Türk ve Altay mitolojisinde Kötülük Tanrıçaları. **Karagızlar** veya **Garagızlar** da denir. Erlik Han'ın kızlarıdırlar. Adları bilinmez. Düz, kuru, çıplak, kaygan bir yerde yaşarlar. Vakitlerini eğlenerek geçirirler. Göğe çıkan şamanı ayartıp yolundan çevirmeye çalışırlar. Bazen cinsellikle ilgili veya cinsellik içeren davranışlarda bulundukları anlatılır. Saçları kara yılana benzer.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar
- Ak Kızlar
- Ak Oğlanlar

Qara Qızlar

TSS

Kara Oğlanlar

[Azəricə: **Qara Oğlanlar**]

Karaoğlanlar – Türk ve Altay mitolojisinde Kötülük Tanrıları. **Kara-Erler** de denir. Erlik Han'ın oğullarıdırlar. Sayıları dokuzdur. Moğolların "Dokuz Kana Susamış Tanrı"ları ile benzerlik gösterirler. İnsanlara kötülükler getiren kara fırtınalar estirir, kan yağmurları yağdırırlar. Erlik'in sarayının veya yeraltının kapılarını bekledikleri için Kapı Bekçileri diye anılırlar.

1. **Karaş Han**
2. **Matır Han**
3. **Şıngay Han**
4. **Kömür Han**
5. **Badış Han**
6. **Yabaş Han**
7. **Temir Han**
8. **Uçar Han**
9. **Kerey Han**

Karaoğlan



Türk halk kültüründe gözüpek korkusuz ve bâzen de acımasız kimseler için kullanılan bir tâbirdir. Görünüş olarak karayağız (esmer tenli) kimseler için de tercih edilir. Olumsuz anlamları pek yoktur. Gözüpekliğe, cesârete dair çağrışımlar içerir.

Suat Yalaz tarafından bir çizgi roman kahramanına da bu ad verilmiş ve daha sonra sinema filmelri de çekilmiştir. Bu çizgi romanda Karaoğlan atletik, deli-dolu, gözüpek ve mert bir Uygur genci olarak tanıtılır ilk başlarda. Bir kahramanda bulunması gereken tüm özelliklere sahiptir. Göçebedir ve bir yerde uzun süre kalmaz. Bu da maceraların geçtiği haritayı genişletmektedir. Zaman içinde Çin'den Hindistan'a, Bizans'tan Altaylar'a uzanır bu maceraların coğrafyası. Karaoğlan, erkek çocuklara törenle ad koyulan bir dönemde yaşar, ama böyle bir tören göremez; daha birkaç aylıkken annesi öldürülür, babası yaralı bir şekilde oğlunu kurtarabilir ve onu bir ormancıya emanet eder. Ormancı da bebek kendilerine ait olmadığından ona bir isim vermez. Ama kara, gür

saçlarından dolayı onu Karaoğlan diye çağırırlar.

Suat Yalaz, birçok maceranın temellerini Türk tarih ve folklorundan almış, bir o kadar da yabancı kaynaklardan yararlanmıştır. Dede Korkut'tan Pardanyanlar'a, Demir Maskeli Adam'dan efsanelere kadar geniş kaynak vardır Karaoğlan maceralarının altyapısında. Karaoğlan'da kullanılan dile de büyük özen gösterilmiştir. Bazı maceralarda o dönemin dili tercih edilir. Karaoğlan'daki psikolojik tahlillerse, edebi bir derinlik ve değer kazandırmaktadır. İnsanlar yalnızca iyiler ve kötülerden oluşmaz. Aralıkta pekçok insan yapısından söz edilebilir. "İnceyılan Hanı" adlı maceranın kötü Düşes Berthe'si, Karaoğlan'in peşine takılıp Urfa yöresini dolaşmaya başlar. Burada yaşayan yerli halkı, tanıdıkça kişiliği değişmeye başlar. "Kul Bakay'ın Mezarı" adlı maceradaysa çocuk Karaoğlan'ı kaçıran bir uğru ile çocuk arasında sert başlayan ilişki, giderek karşılıklı sevgiye dönüşür. (Benzeri bir öykü de yıllar sonra "Perfect World" adlı filmde işlenir.) Dönemin sosyal ve politik ortamı da Karaoğlan'ın birçok macerasına yansır. Örneğin, "Mor Kahküllü Şehzade"de, 1970'lerin başında İsmet İnönü üstündeki politik baskıların arttığı dönemde, Yalaz İsmet Paşa'nın bu durumundan esinlenerek Kazılık Koca'yı ortaya çıkarır ve bu Dede Korkut öyküsünü, dönemin siyasi olaylarına denk düşürür. 1980'lerde yurtdışında resmi görevlilerimize Ermeni saldırılarının arttığı ve toplumsal öfkenin de büyüdüğü bir dönemde çizilen "İnceyılan Hanı"nda, Ermeni-Türk ilişkileri incelenir ve dengeli bir yaklaşımla anlatılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Ayrıca bakınız

- Ak Kızlar
- Ak Oğlanlar
- Kara Kızlar

Ķara Oơlanlar

Karabasan

[Azəricə: **Qarabasma**]

Karabasan – Türk halk kültüründe Kâbus ve buna neden olan varlık. **Karabasma (Garabasma)** da denir.

Karabasanlar

Geceleri insanların üzerine çöken kötücül varlıklardır. Kâbuslara neden olurlar. Sözcük, genel anlamda ise insanların kötü şeyler görmesi demektir. Korkulu rüyâlardır. Bazı yörelerde Karakura veya Kamos adlı bir varlığın neden olduğu düşünülür. Ağırbasma ifadesi de kullanılır. Karabasanlara kötü ruhların veya cinlerin neden olduğuna inanılır. Bu ruhlar bazen ölümcül olabilmektedir. Bazen uykuda ölen insanların bu varlıkların öfkeleri dolayısıyla öldükleri düşünülür. Karabasmak fiili ile kullanıldığında kâbus görmek veya bu nedenle hastalanmak mânâsı verir. Moğolca Harah/Karah sözcüğü bakmak ve Harağah ise lânet anlamına gelir.

Karabasanların günümüzde bilimsel olarak Uyku Felci diye tabir edilen durumla örtüştüğü görülmektedir.[1] Buna göre uykunun bazı evrelerinde uyanılması halinde uyuma doğal döngüsünü sürdürmekte ve bilinç tam olarak açık olsa bile beden kımıldayamamaktadır. Bu durumda çeşitli sanrılarda görülebilmektedir.

Karabastı

[Azəricə: **Qarabasdı**]

Karabastı – Türk halk inancında, gerçek sanılan kötü görüntü ve korkulu halüsinasyonlara verilen addır. **Karabasu** olarak da söylenir. Gerçekmiş gibi algılanan kötü rüyâlardır. Karabasanın neden olduğu hastalığa da Karabastı denir. Hayâlet görmeyi tanımlamak için de bu tabir kullanılır. Bazen de doğum yapan kadının ölmesi Karabastı'ya bağlanır. Azerice de "hayâlet" sözcüğünün karşılığı "Karabasma"dır.

Karav

[Azəricə: **Qarav**]

Karav – Türk ve Çuvaş halk inancında kâbus cinidir. Kâbuslara neden olan ve bunun sonucunda hezeyan ve psikolojik bozukluklar ortaya çıkaran kötücül varlıktır. Sözcük, korku ve kötülük anlamları içerir. Karamak sözcüğü kötülemek, hor görmek anlamlarını barındırır. Karağ sözcüğü kimi yörelerde ise kâbus anlamında kullanılır. Karağı da ışığın az olduğu yerlerde görememe (ala körlük) hastalığını ifâde eder. Moğolcada Karağ (Harağ) lânetlemek anlamı içerir.

Karakura

[Azəricə: **Qaraqura**]

Karakura – Acıklı, kötücül bir ruhun adı. Bazı inanışlara göre yeni doğum yapmış lohusa kadınları korkutan ve ciğerlerini alıp götürdüğüne inanılan ruh, hayali yaratık. İnsanlara korkulu kâbusları ve karabasanları gönderen odur. Adıyla çocuklar korkutulur. Bir başka görüşe göre biçimsiz (şekilsiz) düşünülen bir varlıktır. Eski çağlarda insanları uykuda yakalayıp korkuturmuş. Sonra nefes almalarını engelleyerek ses çıkarmalarını önler, ciğerlerini alıp götürürmüş. Bu varlıklar kedi gibi hafiften ve sâkin sâkin gezen canlı biçiminde betimleniyordu.

Erzurum ve Erzincan yöresindeki inanışlara göre bu tabiatüstü güç, albastı gibi lohusalara musallat olan, onları korkutarak, ciğerlerini söküp götüren bir varlıktır. Konya civarında anlatıldığına göre, bu ruh, keçiye benzeyen fakat kedi büyüklüğünde olan, insanların üstüne çökerek onları boğmaya çalışan bir yaratık şeklinde düşünülür. Gün ışığından korkar, güneş doğunca kımıldayamaz; ancak o zaman yakalanabilir. Ona yemin ettirdikten sonra köle gibi kullanmak mümkün olurmuş. Karakura yatağında ekmek kırıntısı olan insanları da çok severmiş. Böyle yataklarda uyuyanlar karakura tarafından bastırılır, kâbus görür, sıkıntı çekerlermiş. Ayrıca bu yaratık Sivas yöresinde "Elkişave" olarak da adlandırılır. Sivas'ta da bu hikâye aynen bu şekilde anlatılır.

Kâbuslar

Kâbus – Genel olarak uyurken kişiye güçlü bir duygusal rahatsızlık veren rüyâlardır. Hayâlet, canavar, cadı, vahşî hayvan gibi korku ve terör ögeleri içerebilirler. Acı çekme, düşme, boğulma ve ölme de sık rastlanan kâbuslardandır. Yüksek ateş gibi fizyolojik nedenlerden olabilecekleri gibi, kâbusu görenin hayatındaki beklenmedik bir stres ya da ruhsal sarsıntı gibi psikolojik nedenleri de olabilir. Kimi zaman nedensiz yere görüldükleri de olabilir. Bazen kâbuslar o kadar etkili olur ki, uyuyan kişiyi halen yaşadığı duyguları taşır bir halde uyandırır ve kişi uzun bir süre etkisinden kurtulamaz. Arada bir kâbus görmek normal olarak kabul edilmektedir. Ama sürekli kâbus görme durumu daha önemli bir sorunun habercisi olabilir, kişinin uyku düzenini bozabilir ve sağlığını etkileyebilir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Barış Ünver. "Karabasan, Diğer Adıyla "Uyku Felci"

Dış bağlantılar

- Karabasan Nedir?
- http://beyn.org/karabasan-nedir/

Ayrıca bakınız

- Kamos
- Bastı
- Albastı
- Kulbastı



Karabasan

Karakırnak

[Azəricə: **Qaraqırnaq**]

Karakırnak – Türkmenlerin demonolojik görüşlerinde, ırmaklar ve bu anlamda suyla ilintili olan şeytanî bir karakter. Ancak onun hakkında inanışlar belli yerlerle sınırlıdır ve Türkmenlerin tamamında pek fazla yayılmamıştır.

İnanışlara göre "Karakırnak"; kadına benzeyen, bedeni baştan başa kıllarla örtülü bir varlıktır. Suda olan bir insanın üstüne gelip, zarar verebilir. Onun için en eski zamanlarda çocuklarının suda oynamasından ve boğulacaklarından korkan anneler, onları "Karakırnak" ile korkuturlardı. Ondan söz edilirken, adına bazen "Su sahibi", bazen de cin denilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Demirkıynak
- Yaztırnak

Ḳaraḳırnaḳ

TSS

Karakoncolos

[Azəricə: **Qaraqoncolos**]

Karakoncolos – Türk ve Anadolu halk kültüründe Kış Cini. **Karakoncul** olarak da bilinir.

Nitelikleri

Kara renkte ve çok çirkindir. Maymun, kedi veya çocuk büyüklüğündedir. Aslında pek zararlı olmadığı halde görüntüsü insanlarda paniğe neden olur. Kürklü olarak betimlenir. Geceleri gezer. Bulgar kültürünün Türk tarihiyle olan ortak kökeni sonucu Bulgar halk edebiyatında "Karakonjul"adıyla yer alır. Kara kelimesi geceyle ilişkili olarak değerlendirilir. Zemheride (kışın en soğuk zamanı) sokaklarda dolaşır, rastladığına "Nereden geliyorsun, Nereye gidiyorsun? gibi sorular sorar. Verilecek yanıtların içinde mutlaka "kara" kelimesi olmalıdır (Karasu'dan geliyorum, Karakışla'ya gidiyorum gibi). Böyle yapılmadığında Karakoncolos elindeki kocaman bir tarakla vurarak karşısındaki insanı yaralar. Kendisinden korunmak için kış günleri evlerdeki taraklar ortada bırakılmaz, saklanır.

Türk mitolojisinde, **Karakoncolos**, 'kara renkte ve çirkin olarak tasarımlanan bir umacı, bir kötülük cini'dir. Özellikle Kuzeydoğu Anadolu Türk kültüründe yer etmiş ve Bulgar folklorunde de rastlanan bir yaratıktır. Bir tür öcüyü andıran karakoncolos pek dehşetengiz sayılmaz ve zararsız olduğuna inanılır. Bununla birlikte zaman zaman gerçek anlamda şeytanî bir şekilde betimlendiği de olmuştur. Kürklü olduğuna inanılan bu yaratığın isminin Yunanca Kalikantzaris'den gelmiş olabileceği de öne sürülür. Bulgar folklorunde yaratığa verilen Bulgarca isim ise Karakondjul'dur ve geceleri gezdiğine inanılır.

Kalikantzarus

Özhan Öztürk'e göre sözcük, Yunanca kalikantzarus (καλικαντζάρους) kelimesi ile yakından alâkalıdır. Karadeniz Rumları tarafından Karakoncoloz, Koncoloz (κοντζολός) ve Koncolozi (κοντζολόζοι) olarak da bilinmektedir. Karakoncilo'nun "denizden geldiği" söylenir. Kimi yörelerde bu anlayış "dağdan gelme" şeklindedir. Bulgaristan'da ona Kukeri veya "Karakondjul /Karakondjol" denir. Yunan kültüründeki Kalikantzarus'un, Karadeniz halk inanışımdaki Karakoncolos'dan şakacılığı, çok fazla zararlı olmaması ve tüylü olması gibi birkaç ortak nokta dışında pek çok farklılığı bulunur.

Kıpçak Türkçesinde yer alan "konç" sözcüğü, Karakoncolos adının asıl unsurunu oluşturur. Sözcüğün sonundaki Grekçe ek kaldırıldığında "kara konçlu" (siyah pantolonlu) anlamı ortaya çıkar. Karadenizdeki şenliklerde ve Bulgaristan'daki "Karakondjul/Karakondjol"un kıyafetlerinde postlara sarılmış, bacakları çoğunlukla kara olan bir varlık bulunur. Bu yeraltı varlığı Yunan denizcilik geleneği nedeniyle Akdeniz ülkelerine yayılıp onların folkloruna girerek bir deniz cinine dönüşmüştür. Cezayir Arapçasında "qârâqendlûz" şeklinde, bir tür vampir görünümünde yer alır. Karadeniz'in bazı bölgelerinde koncala, koncoloz, karakancala, kancala ve Yozgat yöresinde congalaz biçimlerinde söylenir.

Etimoloji

"Kara" (siyah) ve (Kon) kökünün bileşimidir. Koncol/Konçul sözcüğünün Etimolojisini tespit etmek zor gibi görünmektedir. Yunanca kökenli olduğunu iddia edenler dâhi vardır. Konmak fiili veya Kon (dağ geçidi) ile alâkalı olabilir.

Kaynakça

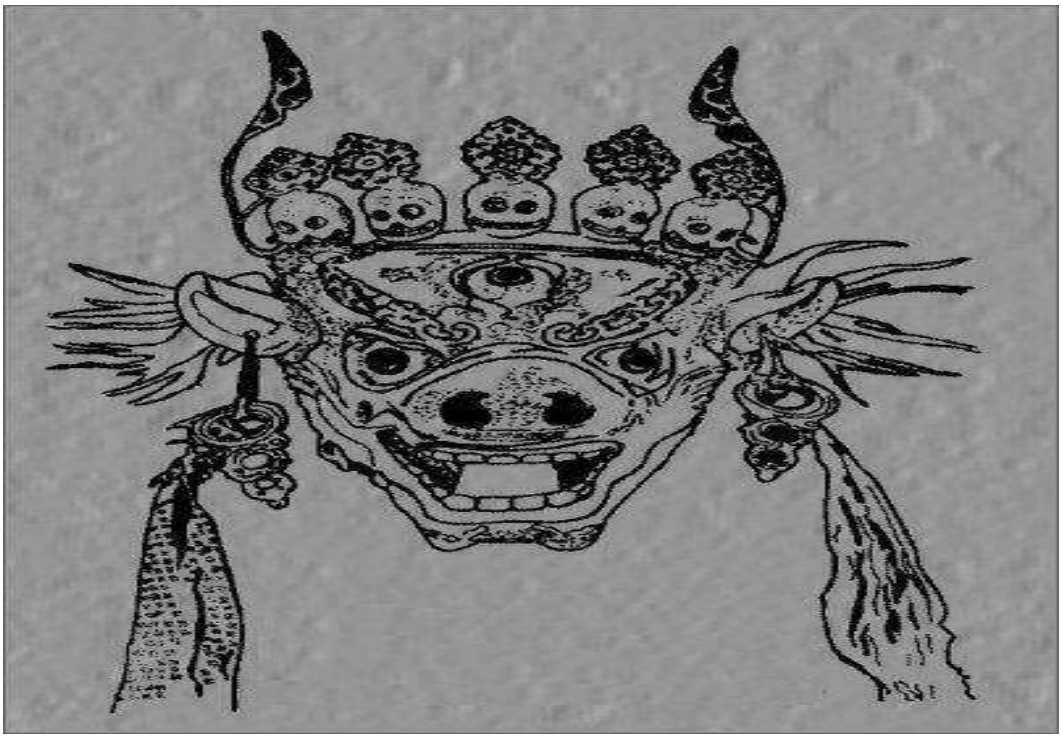
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Congolos
- Germakoçi
- Oçi Koçi
- Oçokoçi

Dış bağlantılar

- Türklerde Tabiatüstü Varlıklar, Ayşe Duvarcı
- Karakoncolos



Ķaraķoňcolos

Karakorşak

[Azəricə: **Qaraqorşax**]



Karakorşak – Türk ve Altay halk inancında Hayvan Cini. **Korşak** olarak da bilinir.

Türkmen kültüründe eşek, köpek, domuz, keçi kılığına girdiğine inandıkları kötücül ruh ya da cindir. Gece kapıları çalıp, ev sahibinin tanıdığı bir ses ve kılıkla onu kandırarak çağırıp kaçırırmış. Bu cinden korunmak için pantolonun düğmelerini açmak gerektiğine inanılır. Geceleri çok fazla dışarıya çıkmanın doğru olmadığını vurgulayan bir halk anlayışının dışavurumudur.

Etimoloji

(Kor) kökünden türemiştir. Korkmak fiili ile bağlantılıdır. Korsak sözcüğü Karsak/Kırsak ile de bağlantılıdır. Boz renk, kırlık alan ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Qaraqorşaq

Karakuş Han

[Azəricə: **Qaraquş Xan**]

Karakuş Han – Türk ve Altay mitolojisinde Kuşlar Tanrısı. **Karaguş** veya **Harahus** olarak da anılır. **Karağuş** şeklinde de söylenir.

Özellikleri

Kuşlara hükmeder. Tanrı Ülgen'in oğludur.[1] Karakuş Türklerde büyük ve yırtıcı kuşları tanımlamakta kullanılan ortak bir tabirdir. Ayrıca, kam'ın ayin sırasında yaptığı hareketlerin, bazı yörelerde rastlanan kartal oyunu ile temsil edildiği görülmektedir. Kartal oyunu Siirt'te, "Harahusta", Urfa ve Adıyaman'da "Karakustana" şeklinde söylenir. Hınıs'ta ise "Yarkusta" oyunu denir. Bu oyunun Karakuş Han'a bir saygı içermesi de muhtemeldir.

Türk kültüründe Karakuş

Türk şamanları karakuşlara yardımcı ruhlan gözüyle bakarlardı. A. Divayev'in kâleme aldığı şaman şarkılarında bakşının "karakuş"tan yardım istemesine rastlanır. Teleğüt şamanlarının davullarında "demir tırnaklı karakuş" resmi yer alırdı. Manas destanında karakuş, Er Töştük'ü yutar. Karakuşun yavruları annelerine dev bir yılanın ağzından kendilerini onun kurtardığını söyleyince karakuşun karnından sağ kurtulur. "Karakuş" anlam olarak "Simurg'la aynı içeriği taşır.[2]

Etimoloji

Kara (Hara) ve Kuş (Guş) sözcüklerinin bileşik halidir. Kartal anlamına gelir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-296)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-297)

Ayrıca bakınız

- Ak Oğlanlar



Qaraquş Xan

Karamat

[Azəricə: **Qaramat**]

Karamat – Türk, Çuvaş ve Anadolu halk kültüründe Kâbus Cini. **Keremet** veya **Karımıt** da denir. "Karav" olarak da bilinir. Kâbuslara neden olan ve bunun sonucunda hezeyan ve psikolojik bozukluklar ortaya çıkaran kötücül varlık.



Tanım ve Anlam

Günümüzde Şizofreni adı verilen ruhsal hastalığa benzer durumların geçmişte bu varlıkla ilintili olduğu düşünülmüştür. Ayrıca bu sözcük; Çuvaş dilinde kötü ruh,[1] ataların ruhlarının çağırılması, kutsal alan[2] kutsal nesne; Udmurt dilinde şeytan gibi anlamlar içermektedir. Yâni özellikle yaygın bir inanış olarak yer aldığı Çuvaş dilinde hem olumlu[3] hem de olumsuz bir dizi anlam barındırır. Eskiden kötü ruh olarak da bilinen mitolojik bir varlıktır. "Çuvaş Dilinin Etimolojik Sözlüğü"nde "Kiremet" şeklinde yer alan bu sözcüğün anlamı "kinli, kötücül ruh" olarak geçmektedir. Tatar dilinde ise ters bir anlamla "hayırsever ata ruhu, koruyucu ruh" anlamına gelmektedir. "Karamat" inancı Volgaboyu Türklerinin mitolojik görüşlerinde çok geniş yer tutar. Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde de bu şeytâni varlığın adı, "karamat basmak" (kâbus görmek) deyiminde korunmuştur. Yakutçada "uğursuz, lânet edilmiş" anlamında kullanılan "Karımıt" sözcüğü de anlamsal olarak bu kavramla bağlantılıdır. Kimi araştırmacılara göre eski bir inancın izini taşıyan Karamat ve eski Akadlardaki "Karıbatu" adlı kötü ruhla ilişkilidir.[3] "Karamat" sözcüğünün kökünde bulunan "kara" kötü güç ve korku manalarını barındırır.

Kiremet

[Azəricə: **Kərəmət**]



Kiremet – Çuvaşlara göre ölen kişinin ruhunun yerleştiği yer anlamına gelir. Çuvaş köylerinin yakınındaki pek çok yerde bunlara rastlanır. Her köyün kendi Kiremeti bulunur. Genellikle kötülük yaptıklarına inanıldığı için saygılı davranılır. Dağlarda, ormanlarda, uçurum diplerinde yaşarlar. Ayrıca Tatarlar arasında da Kiremet inancına rastlanır ve eskiden ona kurban sundukları bilinir. Kiremetler toprak altında bulunurlar ve bu bölgelerin etrâfı çevrilir. Buralarda saygısızlık yapanların hastalandığına inanılır. Halkın seçtiği bir yaşlı buraya gelerek dua eder ve bakır bir parayı gömerek oradan uzaklaşır.

Etimoloji

(Kar) kökünden türemiştir. Korku ve kötülük anlamları içerir. Karamak sözcüğü kötülemek, hor görmek anlamlarını barındırır. Karağ sözcüğü kimi yörelerde ise kâbus anlamında kullanılır. Karağı da ışığın az olduğu yerlerde görememe (ala körlük) hastalığını ifâde eder. Moğolcada Karağ (Harağ) lânetlemek anlamı içerir. Arapça kökenli Keramet ile hiçbir ilgisi yoktur. Yine de bazı araştırmacılar sözcüğün sadece görsel benzerliğine bakarak Arapçadaki "mucize, evliyalann gösterdiği olağanüstü fiil" anlamına gelen "kerâmet" sözcüğüyle ilgili göstermektedirler.[3] Ancak bunun doğru bir yaklaşım olmadığı yönündeki görüşler daha ağır basmaktadır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca
2. ^ Лесков Н. С. Очарованный странник. Глава девятая
3. ^ [a] [b] [c] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Ayrıca bakınız

- Karabasan
- Kamos



Ķaramaţ

Karaş Han

[Azəricə: **Qaraş Xan**]

Karaş Han – Türk ve Altay mitolojisinde Karanlık Tanrısı. **Karış Han** olarak da bilinir. Altay mitolojisinde, Erlik'in dokuz oğlundan biri olduğuna inanılan ve Yeryüzü'ndeki kötülükleri yönetenler arasında yer aldığı kabul edilen tanrıdır. Karanlığı oluşturur. Geceleri hüküm sürer. Erlik Han'ın oğludur. Sert yapılı, iri vücutlu olarak anlatılır. Kara Yılanları vardır.

Etimoloji

(Kar) kökünden türemiştir. Karartan, karartıcı demektir. Kara kökünden gelir. Karış ise beddua, ah anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar

Ḳaraş Ḫan

TSS

Kargıma

[Azəricə: **Qarğıma**]

Kargıma – Türk, Anadolu ve Altay halk inancında beddua. **Kargış (Karış)** ve Moğolcada **Harah** olarak da söylenir. Bir insan için kötü temennilerde bulunma ve bu amaçla Tanrı'ya yakarma. Anadoluda Karış Vermek tabiri lânet okumak, beddua etmek anlamında kullanılır. Ah ve Ah Etmek de benzer anlamlara sahiptir. "Ahım Çıktı" veya "Ahım Tuttu" deyimlerinde olduğu gibi. Kargımak veya Kargamak (beddua etmek) fiili[1] ile de kullanılır. Karga kuşu, hem rengi hem de Nuh tarafından kendisine kargındığı için bu adı almıştır. Karşıtı Alkımadır.

İlenç

[Azəricə: **İlənç**]

İlenç – Türk ve Altay halk kültüründe ve inancında lânet demektir. Kötü kader, kötü son, felaket gibi bir insanın başına gelen ve peşini bırakmayan olumsuz durumları ifâde eder. Bir çeşit ceza olarak algılanır. Ayrıca bu gibi durumlara yönelik temennileri de içerir. Türk inanışında haksız yere yapılan lanetin kişinin kendisine döneceğine inanılır. Lânet, bir kavram olarak neredeyse yeryüzündeki tüm toplumlarda mevcuttur. İlenmek fiili ile de kullanılır. Bu takdirde bir kişi için kötü temennilerde bulunmak, başına felaket gelmesini istemek demektir. (İl/Yil/Yel) kökünden türemiştir. Kötülük anlamını içerir.

Etimoloji

(Kar) kökünden türemiştir. Lânetlemek, ah etmek anlamları vardır. Kargı, kısa mızrak demektir, delicilik manasına gelir. Lanetin bir mızrak gibi delici bir silah olarak algılanmasını akla getirir. Kara, karanlık, karga sözcükleriyle aynı köktendir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dili sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-297)

Qarqıma

Karluk Han

[Azəricə: **Qarluq Xan**]

Karluk Han – Türk ve Altay mitolojisinde Duman Tanrısı. Karlık olarak da bilinir. Ülgen'e kurbanların ruhlarını iletir. İnsanların yaşamlarını denetler, bir değişiklik olduğunda Ülgen'e bildirir. İşareti dumandır. Yakılan kurbanlardan çıkan duman onun geldiğini gösterir. Ocağa su serpilerek duman çıkması sağlanır ki, Karluk'un hoşuna gitsin diye. Genelde Suyla Han ile birlikte görülür.

Etimoloji

(Kar) kökünden türemiştir. Karamak (görmek) ve kara (is) kökünden gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi, Karlık

Qarluq Xan

TSS

Karşıt Han

[Azəricə: **Qarşıt Xan**]

Karşıt Han – Türk ve Altay mitolojisinde Temizlik Tanrısı. **Karzıt** olarak da tanınır. İnsanlara temizliği öğretmiştir. Ülgen Han'ın oğludur. Ülgenin oğulları içinde en duygulu olanıdır. Temizlik Türk kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Su, ateş, toprak temizleyici unsurlar olarak görülmüştür. Su zaten en önemli temizleyicidir. Ateşin de gözle görülmeyen mikroskobik canlıları öldürdüğü günümüzde bilimsel bir gerçektir. Toprak ise ölen canlıların gömülerek hastalıklara neden olmalarını engeller. Köylerde kadınlar, kimyasal temizleyicilerin bulunmadığı dönemlerde tabak, çanak gibi mutfak gereçlerini ırmak ve dere kıyılarında mil ile (balçıklı kum) veya külle ovalayarak temizlemekteydiler. Karşıt Han, temiz insanlara yardımcı olur.

Etimoloji

(Kar) kökünden türemiştir. Beyazlık anlamı vardır. Kar sözcüğü ile bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ak Oğlanlar

TSS

Ķarşıt Ḫan

Karşıtlık

[Azəricə: **Zıtlıq**]



Karşıtlık – Nitelik ve durumları itibariyle birbirine ve aykırı ve birbirlerinin karşısında, ters kutuplarında yer alan kavram ve olgular ile bunların durumları. Zıtlık, tezat. Kâinat ve yaşam döngüsü zıtların birlikteliği üzerine kuruludur.

Yeryüzündeki gelmiş geçmiş medeniyetlerin tamamında bir biçimde varlıklarını hissettirirler. İslam dini âlemde her şeyin zıddıyla mevcut olduğunu açıkça ifâde eder. *"Herşeyden iki çift yarattık ki düşünüp anlayabilesiniz."* (Zariyat-49) Fakat İslam dinine göre, iyilik daha ağır basar. Allah'ın Cemal sıfatlarının Celal sıfatlarına göre daha fazla kendisini belli ettiğini kabul eder.

Maniheizmde Aydınlık ve Karanlığın hiç bitmeyen ebedi ve ezeli savaşı anlatılır ve bu din bütünüyle ikili ve karşıtlıklar üzerine kurulu bir anlayış üzerine inşa edilmiştir. Bu aynı zamanda İyi ile Kötünün (ve de İyilik ve Kötülüğün) savaşıdır. Birbirlerini yenemezler. Türklerin karşıtlık anlayışında ise iyilik ve aydınlık hep bir adım öndedir. Örneğin Ülgen kesinlikle Erlik'ten çok daha güçlüdür. Çin kültüründeki Yin ve Yang bu zıtlıkları simgeselleştiren ve birleştiklerinde tam bir daire oluşturan iki balık motifidir. Moğol bayrağı içerisinde de yer alır. Bu balıkların gözlerinin renkleri ise balığın rengine göre de zıttır. Siyah balıkta beyaz göz, beyaz balıkta siyah göz vardır. Buna göre aslında her şeyin özü ve çekirdeği de kendi zıddından oluşmaktadır. İyiliğin özünde kötülük vardır, çünkü iyilik kötülüğü yok etmeyi planlar bu da bir çeşit kötülüktür. Kötülük ise iyiliği ortadan kaldırdığında düşmansız kalacak böylece de kendi kendisiyle çelişecektir ki bu durumda da barış ortaya çıkacaktır. Ortadoğu kökenli dinlerde Âdem toprağı, Havva göğü sembolize eder.

Yakın târih içerisinde felsefi olarak **Tez+Antitez=Sentez** olarak formülleştirilen mantığı bütün bu dinsel anlayışların bilimselleştirilmiş bir bağıntısından başka bir şey değildir.

Türk kültüründe bu sayılan kavramların ve simgelerinin tamamı birbiriyle iç içe geçmiştir. Bazen Ak Koç ve Kara Koç olarak, bazen Ülgen ve Erlik olarak, bazen Od ve Su olarak tezahür ederler. İşte yukarıda değinilen zıtlığın olumlu yönünün ağır basması olgusu Türklerde simetrik veya denk olmayan (yâni asimetrik) karşıtlık anlayışını ortaya koyar ki, tam da bu noktada çok ilginç bir biçimde kendisini gösteren bir unsur bu durumun en güzel örneğini oluşturur.

Türk kültürünün özünde yer alan ilk ve temel karşıtlık sanıldığının aksine Ak ve Kara değildir. Temel karşıtlık Ak ve Al biçiminde açıkça belirginleşir. Bunlara Al İnancı ve Ağ İnancı da denilebilir. Diğer karşıtlıklar hep buradan türemiştir.

1. **Al (Hal, Gal):** Ateşi, toprağı, kötülüğü, yalnızlığı, tek rakamları ortaya koyar. Kötü ruhlar hep bu külte bağlıdır. Al, ateşin rengidir. Hal Dili (Al Dili) adı verilen bir dil kötücül ruhlara aittir ve tersine konuşmayı (hem ters okumayı hem de tersini söylemeyi) içerir.

2. **Ak (Ağ):** Suyu, gökyüzünü, iyiliği, dayanışmayı, çift rakamları içerir. İyi ruhlar daima bu kült içerisinde yer alırlar. Ak, suyun rengidir. Akrar adlı bir kült ile bağlantılıdır.

Türk kültüründeki asimetrik diğer karşıtlık ise **Ak ve Gök** karşıtlığıdır. Her ikisi de olumlu anlamlar içermesine karşın Ak renk daima hükümdarlığı temsil ettiği için ön plandadır. Ak Orda ve Gök Orda.

Yine yer ve gök karşıtlığında Gök hep üstün ve baskın durumdadır. Ak ve Kara ayrışması, Yer ve Gök karşıtlığı daha sonra ve Al ve Ak karşıtlığını da bir biçimde içlerinde barındırmaya devam ederek ortaya çıkmışlardır. Çift rakamlar, tek olanlardan daima fazla ve baskındır. Su ateşi söndürür ve gökten yağmur olarak iner. Toprak su olmadan yeşermez. Bu nedenle iyilik hep baskındır. Masallarda iyiler hep kazanırlar. Karşıtlık kavramı Türk Mitolojisinde ayrıca Tersine Olma durumu ile de ortaya çıkar. Buna göre başka âleme ait varlıklar tıpkı bir ayna gibi solunu ve sağını yer değiştirmiştir. Bu nedenle farklı görünüş ve davranışlara sahiptirler. Örneğin bir Albısa gitmesini söylemek için gel demek gerekir. Çünkü ne denirse tersini yapacaktır. Ayrıca bazı varlıklara da kurulacak cümleyi tersten okumak gerekir. Çorların ayakları terstir. Masallarda ters çevrilmiş kazanlarda pişen yemeklerden bahsedilir. Konrul ve Toğrul Kuşları et istediğinde su, tam tersine su istediğinde et verilmelidir. Öte dünyadaki hayvanlar tersine yemlenir. “Ata et, ite ot” verilir. Atlar tersine nallanır. Anadolunun bazı yörelerinde en çok korkulan büyü Kuran-ı Kerim’in tersine okunmasıyla yapılandır ki, buna en acımasız ve güçlü büyücüler bile kolay kolay cesâret edemezler, çünkü çok tehlikelidir. Bazı Türk boyları yas tutarken elbiseleri ters giyerler. Bazı rüyâlar bu nedenle tersine yorumlanır.

Türk kültüründe en çok bilinen, en sık rastlanan veya en çok kullanılan karşıtlıklar şunlardır:

1. Ak ve Kara (Siyah ve Beyaz)
2. Aydınlık ve Karanlık (Nur ve Zulmet)
3. Yaruk ve Karuk (Nur ve Zulmet)
4. Yaruğ ve Oduğ (Nur ve Nar)
5. Yalabuk ve Karanuk (Nur ve Zulmet)
6. Gündüz (Kün) ve Tündüz (Tün) (Gündüz ve Gece)
7. Erkek ve İşkek (Adam ve Kadın)
8. Gişi/Kişi ve Tişi/Dişi (Adam ve Kadın)
9. Su ve Od (Mai ve Ateş)
10. Yaşam ve Ölüm (Hayat ve Memat)
11. Yer ve Gök (Arz ve Sema)
12. Sağ ve Sol (Eymen ve Eyser)
13. Geçmiş ve Gelecek (Mazi ve Ati)

14. Doğu ve Batı (Şark ve Garb)
15. İyilik ve Kötülük (Hayır ve Şer)
16. Bayığ ve Yazığ (Sevap ve Günah)
17. Onağ ve Yasağ (Helal ve Haram)
18. Teklik ve Çokluk (Yek ve Kesret)
19. Uçmağ ve Tamağ (Cennet ve Cehennem)
20. Bur ve Buk (İyi Ruh ve Kötü Ruh),
21. Aya ve Aza (İyicil Varlık ve Kötücül Varlık)
22. Beyrü ve Bengü (Ezel ve Ebed)

Etimoloji

(Kar) kökünden türemiştir. Karşısında bulunma demektir. Ancak karşılıklı olma anlamı da vardır. Yâni karşısında olan şey ile birlikte bir anlam ifâde etmeyi kelime kökü zaten barındırmaktadır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Diyalektik



Karşıtlık

Karuk

[Azəricə: **Qaranuq**]

Karuk (Karanuk) – *Zulmet.* Ölümcül, yok edici karanlık. Hiçliği ifâde eder. Karşıtı olan Yaruk ise nur demektir. Yaruk ve Karanuk tabirleri Aydınlık ve Karanlık şeklindeki daha basit içeriklerden biraz farklı olarak dinsel ve ilâhi bir anlama sahiptirler. Tüm kültürlerde Karanlık ölümü, yalnızlığı, kötülüğü ve korkuyu çağrıştıran bir unsur olarak ele alınmıştır.

Etimoloji

(Kar) kökünden türemiştir. Karanlık kelimesi ile aynı köktendir. Moğolca Haranhuy/Karankku sözcüğü de karanlık demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Qaranuq

Katay

[Azəricə: **Qatay**]

Katay Han – Türk ve Altay mitolojisinde Deprem Tanrısı. **Kaday** veya **Kıtay (Kıday)** olarak da söylenir.

Demirci Tanrısı olarak da görünür. 40 boynuzlu boğasıyla deprem oluşturur. Bu boğa kızıp sinirlendiğinde ayaklarını yere sürtmeye başlar böylece hafif sarsıntılar olur. Burnundan soluması ise hafif seslere dönüşür. Daha çok kızdığında ise ayaklarını yere vurur. Daha da kızınca boynuzlarını toprağa geçirip yeryüzünü sallar. Homurtuları ise depremin gürültüsünü meydana getirir. Katay Han, dokuz davulludur. Kendisine dokuz han bağlıdır. Tanrılarının soyundan gelir. Kendisine kırmızı inek kurban edilir. Demirciler bu ineğin kanını çekiç, örs, körük gibi aletlerine sürerler ve hayvanın yüreğini de demirci ocağına atarlardı. Demirci ocağında yakılan mas (meşe) ağacı da kutsal sayılır. Demircilerin araçları da kutludur. Bu araçların her birinin koruyucu ruhu (iyesi) bulunur. Hiçbir üstün gücün egemenliği altına girmeyi kabul etmez. Yeraltındaki demir evinde yaşar. Yeraltında yaşadığı için kötü bir varlık olarak tanındığı halde aslında hayırsever bir yapıya sahiptir. Ergenekonda Demir Kayayı eriten demircilere o yardımcı olmuştur. Demirciliğe kabul törenine katılan çırakların gücünü sınamak için onlara zarar verir fakat sonra bu verdiği zararları ortadan kaldırır.

Etimoloji

(Kat) kökünden türemiştir. Mecaz olarak yeri göğü birbirine katan anlamını içerir. Katılık ve sertlik içeriğine de sahiptir. Moğolca Hatah, zorluk anlamı içerir. Katay Kuman dilinde arkadaş, yoldaş demektir. Eski Türkçe Kat/Kad/Kas kelimesi rüzgâr, fırtına, tayfun demektir. Kıtmak, yenmek demektir. Moğolca kökenlidir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Ķaţay

Kay

[Azəricə: **Qay**]

Kay – Altay halk edebiyatında göğüs ve gırtlaktan çıkarılan seslerle okunan destan.

Kaylar, şiir şeklindeki söylenceler, destanlardır. Kayçı adı verilen destancılar tarafından ezbere okunur. Manas destanı dünyanın en uzun destanlarından biridir (kimi görüşlere göre en uzundur). Destanları doğru okumayan, bazı yerlerini unutan veya güzel okumayı beceremeyen Kayçıların, destandaki kahramanın ruhu (veya destanın koruyucu İyesi) tarafından hastalandırılacağına hattâ öldürüleceğine inanılır. Destanlar tüm uluslarda rastlanan şiirsel anlatılardır.

Özellikleri

Altay Türklerinde kahramanlık destanlarına 'kay' (kaylap) adı verilir. Destan anlatıcısına da 'kayçı'[1] adı denir. Bu terimlerin türetildiği 'kay' kelimesi ise insanın göğsünden çıkan ses demektir. Tuvaların Kömey (Hömey) (*Moğolca:* Хөөмэй) adı verilen gırtlak şarkılarını anımsatır. Destan söylemek de kaylamak fiiliyle kullanılır. Kaylar iki bin ile yedi, sekiz bin mısra arasında değişen manzum eserlerdir. Söylenmeleri destanın uzunluğuna göre bazen dört, beş gün veya bir hafta kadar sürebilmektedir. Kayçılar özellikle; uzun av geceleri, bayramlar, düğünler ve eğlencelerde kay söylerler. Altay kayçıları destan anlatırken yüz ifadelerini ve davranışlarını da kullanırlar. Yâni bir anlamda anlattıkları kahraman ile özdeşleşirler. Kayçılar anlattıkları destanda insanların yanı sıra at, geyik ve kuş gibi çeşitli hayvanların yerine de geçebilirler. Ayrıca çeşitli araçları kullanarak savaş veya dövüş sahnelerini topluluk karşısında sunarlar. Hattâ Kayçı gösterisinin inandırıcılığını artırmak için makyaj bile yapabilir.

Kayçılık geleneği ikiye ayrılır;

1. Altay, Tuba ve Telengit kayçıları sesi göğüslerinden çıkarırlar,[2]
2. Kumandu, Çalkandı ve Bayat kayçıları ise sesi damaklarından çıkarırlar.

Hemen hemen her varlığın "eye" (iye) adı verilen bir koruyucu ruhu olduğuna inanan Altay Türkleri için destanın da "kay iyesi" denilen bir koruyucu ruhu bulunduğunu söylerler. Bu iye anlatıcıyı, uzun süre kaylamadığında onu çağırır.[3] Kayçı destanı söylerken çaldığı müzik aletinin ve kendisinin sesini kay iyesinin ve bunlarla birlikte Altay Kuday'ın dinlediğine inanır.

Kayçı genelde destana başlamadan önce giriş kısmında kendisini dinlediğine inandığı Altay iyesine minnetlerini sunar, okuyacağı kay için ondan kendisine yardım diler. Altay kayçıları, tıpkı Anadolu âşıkları gibi bu sanatı genellikle bir ustanın yanında öğrenirler.

Kayçı olabilmenin bir diğer yolu da rüyâ yoluyla gerçekleşmektedir. Türkiye'deki âşık geleneği içinde gördüğü bir rüyâda Pir, Hızır veya Yar elinden bade içilir. Altaylarda ise gördüğü bir rüyâ ile kayçı olanlara "eyelü kayçı" adı verilir. Kayçının rüyâsında "arjan eyezi" (su iyesi) veya "tayga

eyezi" (dağ iyesi) kendisine görünür.[4] Altay destan anlatıcılarının tarihsel süreç içinde halkın ve askerlerin morallerini yükseltmek gibi işlevleri de yerine getirmişlerdir. Tıpkı âşık gibi kayçı da aynı gezici bir sanatçıdır. Ayrıca geçmişte yalnızca sanatlarını icra etmek suretiyle geçimini temin eden kayçıların var olduğunu bilinmektedir. Kaylar müzik aletlerinin herhangi birisiyle ki bu umumiyetle topşurdur ve mutlaka müzik eşliğinde icrâ edilirler. Kayçı destana başlamadan önce bir süre topşur çalar. Kaylar ezgi (melodi) ile birlikte kojon (koşon) adı verilen manzum metinlerden (şiirlerden) oluşur. (Kay) kökünden türemiştir. Hızlı gitmek, hızlı konuşmak gibi anlamları içinde barındırır.

Aşkınlık

[Azəricə: **Aşqınlıq**]

Aşkınlık – görülen, bilinen, yaşanılan, deneyimsel dünyanın ötesine geçerek, ya da deyiş yerindeyse üstüne çıkarak bir çeşit aşkın bir dünyayla buluşmanın ruh haliyle yazılmış sanat-edebiyat eserlerini nitelemek için kullanılan bir terimdir.

Sanatçının kendini aşma durumudur. İyi sanat eserleri, çoğu zaman 'alıcı'sına da, bu aşkınlığı yaşatır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ İki Destan, Saim Sakaoğlu
2. ^ Maaday Kara Destanı, Ahmet Dağlı
3. ^ Dünden BugüneTürk Dünyası Destan Anlatıcıları, Çiğdem Akyüz
4. ^ Altay, Tıva ve Şor Destanlarında Dağ, Seniha Sönmez

Ķay

Kayadan

[Azəricə: **Qayadan**]

Kayadan – Yakutların Tengricilik inancında güclü bir ruh ya da tanrıdır. Kuvvet Tanrısı olarak görünür. Gücü sembolize eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Türk Mitolojisi
- Tengricilik

Ķayadan

TSS

Kayış

[Azəricə: **Qayış**]

Kayış – Çocukları korkutmak için uydurulmuş kötücül varlık. **Kayış Baldır** veya **Kayış Bacak** da denilen, ayakları kayıştan[1] gulyabanidir. O, kendi ayakları üzerinde durup yürüyemez. Bunun için de yoldan giden insanları aldatıp, onun boynuna biner. Sonra kayış ayaklarını onun beline dolayıp, yolu bitinceye kadar onu bırakmaz.

Elsiz ve ayaksız bir ihtiyar görünümünde olan bu varlık, ırmak kenarında oturup, gariban bir görünüş sergileyerek, oradan geçenlerden, onu omuzuna alarak ırmağın diğer kıyısına geçirmelerini rica eder. Kim onu omuzuna alırsa, 'Kayış Baldır'ın karnından bir anda yılana benzer üç arşın uzunluğunda iki ayak çıkıp, yolcunun bedenine sarılır. Elleriyle de sıkı sıkıya sarılıp, "*Ne dersem, onu yapacaksın*" diyerek, o insanı kölesi yapar.

Söylentilere göre 'Kayış Baldır' uzadıkça uzanan, başı bulutlara değen korkunç bir canlıdır. O, akşam ezanından sonra ortaya çıkar. Bir yoruma göre, böyle bir hikâye anlatılarak, çocukların akşam karanlığında evden çıkmalarının ve yaramazlık yapmalarının önüne geçilmek isteniyormuş.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca

Dış bağlantılar

- Arap Edebiyatında Hayvanlar, M. V. McDonald (Kayış Bacak)
- Türkmenistandan Gül Senüber Hikâyesi, Nerin Köse (Kayış Baldır)

Ķayış

Kayra Han

[Azəricə: **Kayra Xan**]

Kayra Han – Türk ve Altay mitolojisinde Yaratıcı Tanrı. **Kayır Han** da denir. Baş Tanrı.

Özellikleri

Tanrıların en büyüğü ve en önde gelenidir. Herşeyin yaratıcısıdır. Mutlak üstünlüğü vardır. Göğün 17. katında oturur. Diğer Tanrıları da o yaratmıştır. Bu anlamda diğer Tanrıların kendisiyle kıyaslandığında, emirlerini yerine getiren veya verdiği görevleri yineleyen birer melek konumunda olduğu yaklaşımı yanlış olmayacaktır. Ancak İslam öncesi Türk kültüründe melek veya benzeri bir kavram yer almaz. Bu sonuca yalnızca kıyaslama yapılarak ulaşılabilir. Evrenin yazgısını belirler. İyilik yönü ağır basar. Yeryüzünü yarattıktan sonra dokuz dallı bir ağaç (çam veya kayın) dikmiştir. Bu ağaç yerle göğü birbirine bağlayan yaşam ağacı "Uluğ Kayın"dır. İnsanların atası olan dokuz kişi bu ağacın dallarından türemiş ve dokuz boy (dokuz ırk) bu kişilerin soyundan ortaya çıkmıştır.

Tengere Kayra Han, Altaylılar'ın yanısıra Ostyaklar ve Yakutlar gibi bazı Sibiryalı toplumların mitolojilerinde yüksek derecede bir tanrı olarak saygı duyulur. Altayların yaratılış efsânesinde dünyanın yaratıcısı olarak gösterilir. Kayra Han bu efsânede ayrıca tüm Tengricilikte yeraltı âleminin tanrısı olarak tanılan Erlik Han'a ceza olarak yeraltı âleminin tanrısı olma görevini verir. Bazen Göktanrı ile eşdeğer tutulur.

Ülgen, Mergen ve Kızagan adlı üç oğlu vardır. Ülgen, İyilik ve merhametini yâni cemalini; Kızagan, öfke ve intikâmını yâni celalini; Mergen ise bilgelik ve hikmetini yâni egemenliğini temsil ederler. Görkemli bir varlığa sahiptir. Somut nitelemeler pek fazla yapılmamış ancak soyut yönü üzerinde daha çok durulmuştur. Ana ve Ata olarak (hem eril hem dişil, yâni nötür olarak) tanımlandığı kaynaklar mevcuttur. İnsan biçimli olarak pek fazla tasvir edilmez. Kışı yeryüzünde yazı gökyüzünde geçirir.[1] Değişik renklerde yıldırım çaktırır. Onun yıldırımına çarpılan kişi şaman olur.

Bazı batılı kaynaklarda Kuara (Kuğara) olarak geçer. Bu takdirde Urartulardaki Kuera ile bağlantılı görünmektedir. Bulgarlarda da bu isimle rastlanır. Kuğara (Koğara)'nın Kayra Han ile farklı Tanrılar olduğunu öne süren görüşlerde vardır. Ayrıca Kayra Han ile Kara Han aynı kişi olarak nitelense de bu durum sesbilimsel ama yaygın bir yanlışlıktır. Çünkü Kara sözcüğü içerisinde daha çok olumsuz anlamlar barındırır. Kara Han farklı bir mitolojik kişiliktir (Oğuz Han'ın babasıdır). **Kara Han ile karıştırılmamalıdır.**

Açıklama: Kayra Han ile Kara Han aynı kişi olarak nitelense de bu durum sesbilimsel ama yaygın bir yanlışlıktır. Çünkü Kara sözcüğü içerisinde daha çok olumsuz anlamlar barındırır. Kara Han farklı bir mitolojik kişiliktir (Oğuz Han'ın babasıdır).

Etimoloji

(Kay) kökünden türemiştir. Kayra sözcüğü lütuf, İhsan demektir. Kayırmak fiili ile aynı kökten gelir. Kayramak ise korumak himaye etmek, lütfetmek demektir. Moğolca Hayra sözcüğü aşk anlamına gelir.

Ayrıca bakınız

- Türk Mitolojisi
- Tengricilik
- Kara Han
- Yaradılış Destanı
- Altay Yaradılış Destanı

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Türk Mitolojisi, Murat Uraz, ISBN 9759792359

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-305, Kayrakan)

TSS

Dış bağlantılar

- Kayra Han
- Kayra Han (Kara Han)
- Yaradılış Destanı
- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Kayrakan)

Ķayra Ḫan

Kazak Han

[Azəricə: **Qazax Xan**]

Kazak Han – Türk, Kazak ve Altay mitolojisinde söylencesel Hakan. Kazakların Atası olarak kabul edilir. Alaş Han'ın oğludur. Üç oğlu vardır:

1. **Bakarıs:** Neslinden gelenler Uluğ Cüz'ü oluştururlar. ('Sol Kazakları' veya 'Büyük Otağ'.)
2. **Akarıs:** Soyundan gelenler Orta Cüz'ü oluştururlar. ('Orta Kazakları' veya 'Orta Otağ'.)
3. **Yanarıs:** Soyu Küçük Cüz adıyla anılmıştır. ('Sağ Kazakları' veya 'Küçük Otağ'.)

Ulu Cüz onbir, Orta Cüz altı, Küçük Cüz üç kabîleden (boydan) meydana gelir.[1] Kazakların tabi oldukları cüzlerini öğrenme, takip etme ve karşısındaki kişiye sorma geleneği günümüzde dâhi devam etmektedir.

Kazak cüzlerin nasıl oluştuğu hakkında birçok rivâyet vardır. Bunlardan en fazla bilineni, yüzlerce yıl evvel otuz iki kabîleye hâkim olan Arıstan Han ve oğlu Alaş ile ilgilidir. Arıstan Han, oğlu Alaş'a ilk yıl Üysün idaresinde yüz kişi, ikinci yıl Bolat idaresinde yüz kişi ve üçüncü yıl da Aşlın idaresinde yüz kişi verir. Bu üç yüz kişiyle dolaşan Alaş, çevresindeki halkları emri altına alır. Kazaklar arasında söylenen ''Atamız Alaş, adımız Kazak, üç cüz nesliyiz'' şeklinde bir tabir vardır.

TSS

Etimoloji

(Kaz) kökünden türemiştir. Kahraman, başıboş, özgür, sert anlamlarına gelir. Kaz kökü konup göçmek içeriğine sahiptir. Atlı asker anlamında da kullanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Kazakların Boy Örgütlenmesi, Feride Baktıbaykızı Sahipova

Dış bağlantılar

- Kazak Adının Mânâsı
- Kazakistan'ın Jambıl Bölgesi Efsâneler, Bibigül Ospanaliyeva
- Kazak Kültürü

Ḳazaḳ Ḫan

Keloğlan

[Azəricə: **Kaloğlan**]

Keloğlan (Käloğlan) – Türk masal kahramanı. Türk ve Altay mitolijisinde, halk kültüründe ve masallarda adı geçen saçsız kahramandır. Bazı lehçelerde **Kaloğlan** olarak da bilinir. Kısaltılmış olarak **Kalca (Kalça)** veya **Kelçe (Kelce)** olarak da geçer.

Özellikleri

Çoğu zaman güldürü öğeleri taşır. Kurnazlığı ve bahtı temsil eder. Zor durumlardan aklı ve şansı sayesinde kurtulur. Taşşa ile bağlantılıdır. Kalçapır (Kelce Batur) olarak geçtiği şiveler vardır. Helce biçimiyle de söylendiği olur. Pek çok Türk dilinde "Kal" sözcüğü kel demektir. Azericede "Keçel" (ç ve l değişimi ile) olarak bilinir. Keloğlanın Altay masallarındaki eski biçimi olan Kelçe; çokbilmiş, kurnaz ve talihlidir. Ukala ve alaycı olarak da görünür. Kendisini kele dönüştürerek öteki dünyaya bile gidebilir, göğün yedi katını ve yıldızları dolaşır. Altay efsânelerinde kel kadın şaman ölüleri bile diriltir. Bu nedenle kellik bir güç simgesidir. Güneşli bir günde kar yağdırır, fırtına çıkarır. Manas Destanında Targıl Taz adlı bir kâhin vardır (Taz, kel demektir). Kel/Kal sözcüğünün Moğolca Gal "Ateş" sözcüğü ile de bağlantısı vardır. Ateş kutsallık ve güç içeren bir enerjiye sahiptir. Moğolların Gal Han adlı bir Tanrıları vardır.

Keloğlan, Anadolu Türk masalları arasında önemli bir yere sahiptir. Annesi ile yaşayan Keloğlan, yoksul bir delikanlıdır. Geçinmek için birçok işe girip çıkar. Sakar ve saftır, ancak yeri geldiğinde hazırcevap olması ve karşılaştığı sorunlara akılcı, pratik çözümler bulmayı bilir. Bu özellikleriyle de, her masalın sonunda mutlaka muradına eren bir kahramandır.

TSS

Keley

[Azəricə: **Kələy**]

Keley – Altay mitolojisinde adı geçen yarı tanrıdır. Ülgen'in kızlarından biriyle, yerden doğan bir şamanın evliliğinden dünyaya gelen bir kişidir. Peltek dillidir. Keloğlan adlı masal kişiliğinin oluşmasında rol oynayan arkaik tiplerdendir. Yâni Keloğlan'ın Türk mitolojisi içindeki en eski biçimi olduğu söylenebilir. Moğollar ve Avarlar da ilk atalarının kel olduğunu söylerler.

Kalçabay Han

[Azəricə: **Qalçabay**]

Kalçabay – *At Tanrısı.* Atları ve atçılığı korur. Yılkışı / Yılkıcı (Atçı) tabiri kullanılır. Toprak yarılarak içine girip kaybolduğuna inanılır. **Kelime** Kellik ifâde eder. Kalça-Bay (Kelce-Bey) Kel efendi mânası taşır.

Kelçe

[Azəricə: **Keçəl**]

Kelçe (Kalça, Keçel, Kaçal) – *Kel Kahraman.* Tıpkı Keloğlan gibi çokbilmiş, kurnaz ve tâlihlidir. Ukala ve alaycı olarak da görünür. Fakat daha ciddi bir karakter olarak görünür.

Keloğlan Şarkısı

Ben bir garip Keloğlanım
Eşeğimin yok palanı
Varım yoğum doğruluktur
Hiç de sevmem ben yalanı
Bir kocakarı anam var
Birkaç tavuk bir de inek
Her gün konar kel kafama
Evsiz kalmış birkaç sinek"
Olmam kimseye kul köle
Halkın kulağı diliyim
Namertlere avuç açmam
Sivri akıllı biriyim
Keloğlanım budur özüm
Haram malda yoktur gözüm
Garip hakkını yiyene
Elbet vardır bir çift sözüm[1]

Etimoloji

(Kel) kökünden türemiştir. Saçsızlık ifâde eder. Dayanıklı olmak anlamı da kökün içinde gizlidir. Moğolca Heleh/Kele, Kalmukça Kelehe konuşmak, gevezelik etmek demektir ve Kelçe'nin lafazanlığı ile de bağlantılıdır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Keloğlan Filmleri Serisi, Yönetmen: Süreyya Duru, *Başrol: Rüştü Asyalı* (1971, 1972)

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Keçel)

Ayrıca bakınız

- Tazşa



Ķäloọlan

Kempir

[Azəricə: **Kempir**]

Kempir – Türk ve Altay mitolojisinde ve masallarda adı geçen dev. Azman, çok büyük yaratık. Mastan (Mıstan, Bıstan) Kempir adlı bir dev insanın topuklarından kanını emer ve yer altına götürüp tutsak eder sonra da acıkınca yer. Bazen ağzından alevler saçar. Zulman Kempir adlı dişi bir dev de sık sık masallarda anılır. Yalmavuz Kempir ise dev kavramının farklı bir adıdır. Kazaklarda yaşlı çirkin bir kocakarı şeklindedir. Türkmence Kempir sözcüğü de yine yaşlı kadın demektir. Kazaklar Gökkuşağına Kempirkoşak adı verirler. Kambar Han ile de bağlantılı olma ihtimali vardır. Gökkuşağına bazen Kempirkuşak bazen de Kambarkuşak adı verilir.

Etimoloji

(Kem/Gem) kökünden türemiştir. Kemirmek fiili ile aynı kökten gelir. Ayrıca eski Altaycada Keme kökü ateşle bağlantılıdır. Örneğin Kemeke/Kemege soba anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Kempir

TSS

Kençliyü

[Azəricə: **Kençliyü**]

Kençliyü – Türk, Altay ve Oğuz geleneğinde Yağma Merasimi. **Kençlüyü** şeklinde de söylenir. **Han-ı Yağma** da denir. **Yağma** veya **Talan** olarak da bilinir. (Her iki sözcük de Türkçeden Farsçaya geçmiştir. Kimilerine göre ise tam tersine Farsçadan Türkçeye geçmiştir.)

Anlam ve Uygulama

Bir yöredeki zengin kişinin veya ağanın mallarını kendi isteğiyle talan ettirmesi anlamına gelir. Bu durum onun şanını ve şerefini yüceltir. Bu uygulama onları yoksul bırakmaz, aksine daha etkili bir konuma yükseltirdi. Önceleri tüm malını mülkünü yağma ettirme geleneği varken, sonraları biraz daha hafifletilmiştir. Sonraki devirlerde tüm varlığını dağıtmak yerine; dağ gibi et, tepe gibi ekmek yığdırırlar, göl gibi kımız döktürürlerdi. İnsanlar da bu 90 atla 900 sığırın ve 9000 koyunun eti ile 90 havuz kımızı yağma eder, eğlenir yer içerlerdi. Pek çok ilkel kültürde benzer biçimlerde "Potlaç" adıyla bilinen ve var olan bir uygulamadır. Ayrıca Türklerde "Toy" (şenlik; *toylamak: şenlik yapmak"*), "Şölen/Şülen" (karnaval, merasim) gibi eğlenceler içerisinde yer alan yağma ve talan kavramları yoksullarla paylaşıma gidilmesinin ve toplumsal sorumluluğun simgeselleştirilmiş uygulamalarıdır.

Han-ı Yağma, potlaç ve armağan ekonomisi ile ilgili bir gelenektir. Eskiden düğün, bayram gibi toplumsal etkinliklerde zengin kimseler büyük ziyafetler verirlerdi. Ziyafetin sonunda misafirler ziyafette kullanılan altın ve gümüş yemek takımlarını ve değerli sofra yaygılarını diş kirası olarak paylaşırlardı. Bu ziyafeti veren kimsenin toplum içindeki itibarı artardı. Dede Korkut Hikâyeleri'nde de rastlanılan bu gelenek bugün yaygınlığını yitirmiştir.

Etimoloji

- **Kençliyü:** (Kenç/Genç) kökünden türemiştir. Gençlik kelimesi ile aynı kökten gelir. Gençleşmek, yenilenmek anlamı vardır.
- **Yağma:** (Yağ) kökünden türemiştir. Yağmur gibi olmak, üşüşmek anlamını taşır.
- **Talan:** (Tal/Dal) kökünden türemiştir. Talmak (dalmak) fiilinden türemiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Potlaç

Dış bağlantılar

- Han-ı Yağma Deyiminin Kökeni, Abdülkadir İnan
- Divan-i Lügat-itTürk Dizini
- Toy Geleneği, Ali Duymaz
- Türkçe İnsan Adları, Orhan Güdül Kutalmış

Keñçliyü

Ker

[Azəricə: **Ker**]

Ker – Türk ve Altay mitolojilerinde kötü varlık anlamına gelen genel bir kavramdır. **Ger (Gir, Kir)** olarak da söylenir.

Tanım ve Anlam

Çoğu zaman, kötücül varlıkların adlarının önünde yer alan bir sıfat olarak kullanılır. O varlığın kötücül bir özelliğe sâhip olduğunu gösterir. Tek ayaklı, tek gözlü, tek kollu kel varlıklardır. Sümerlerde Kur adlı bir yer altı canavarı bulunur ki, yeraltında yaşayan varlıkların Ker sözcüğü ile tanımlanması bununla bağlantılı olabilir. Yeraltında yaşadığına inanılan Ötker adlı kötü varlıklar da bunların bir türüdür. Öteki âleme ait canlılar daima tek gözlü olarak betimlenir. Ker sözcüğünün Kör anlamına geldiğini öne süren görüşler de mevcuttur. Bu sıfatla anılan beş önemli varlık bulunur.

1. **Ker Yutpa:** Yeraltı Ejderi
2. **Ker Abra:** Yeraltı Yılanı
3. **Ker Arat:** Yeraltı Balığı
4. **Ker Doydu:** Yeraltı Balığı
5. **Ker Köylek:** Yeraltı Cadısı
6. **Altını şer, incisi ker:** Bilmeyen mi var?

TSS

Not: *Madde-6 olarak yapılan ekleme, kimliği belli olmayan bir IP nmarası tarafından gerçekleştirilmiş ve Vikipedi'de Vandalizm (Bozucu Faaliyet) olarak algılanarak silinmek için işaretlenmiştir. Fakat altı rakamı ve Ker kavramı üzerinden yapılan bu metafor tam yerli yerine denk gelmiş bir sözcük oyunu olduğu için burada korunmuştur.*

Etimoloji

(Ker/Ger/Gir) kökünden türemiştir. Kör sözcüğüyle bağlantılı olması muhtemeldir. Kör (görmeyen) sözü farsça olarak geçer fakat Türkçedeki "Gör" köküyle bağlantılıdır. Farsçaya Türkçeden geçmiştir. Geri ve gerilim sözcükleri ile aynı köke aittir. Bu kelime Eski Türkçede ve Moğolcada aynı zamanda sınır, kenar anlamı taşır ve Kire/Ker/Her/Har olarak ifâde edilir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Kär

Kerey Han

[Azəricə: **Kerey Xan**]

Kerey Han – Türk ve Altay mitolojisinde Arabozuculuk Tanrısı. **Kirey Han** olarak da söylenir. Yeryüzündeki kötülükleri yönetir. İnsanlar arasına nifak sokar. Erlik Han'ın oğludur. "Yes"/"Ças" (demir) bilekli olarak betimlenir. Yedi otağı bulunur. Ayrıca Moğol efsânelerinde adı geçen Kirey Han ile de isimsel benzerliği bulunmaktadır[1].

Etimoloji

(Ker/Kir/Gir) kökünden türemiştir. Girmek (insanların arasına girmek) anlamını içerir. Moğolca Hir/Kir kirlilik, kötülük anlamları taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 11)

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar

TSS

Käräy Ƕan

Kıla İyesi

[Azəricə: **Qıla İyesi**]



Kıla İyesi – Altay halk inancında Hayvanlar Ruhu. **Gul (Kölö, Kiğil, Kığıl, Kölük, Kölik) İyesi** olarak da bilinir.

Hayvanların koruyucu ruhudur. Her hayvan için farklı bir İye vardır. Kimi yerlerde bu ruh aynı zamanda bir şamana aittir. Vahşî bir hayvan görünümündedir. Şamanın sağlığını korur. Bu ruhların gerçek görüntülerini şamanların kendileri bile göremezler. Bu ruhlar dağlarda gizlenirler ve yerlerini kimse bulamaz. Bu ruhun başına ne gelirse şamanın başına da aynısı gelir. O yaralanırsa Şaman da yaralanır. Kimi söylencelere göre şamanı doğuran bu hayvandır. Ulu bir çam ağacının dallarında, kuluçkaya yatan İye Hayvanın koruduğu yumurtadan çıkar şaman. Bazı hayvanların ruhu bazı boylar için çok önemlidir. Çünkü o hayvanın soyundan geldiklerine inanırlar. Örneğin; at, karga, atmaca, kuğu, kartal, turna, kakım, tavşan, deve, koyun vs. Meselâ Ku'lar kuğu soylu olduklarına inanırlar. Ku kelimesi zaten kuğu demektir. Bu kavimlerin şamanları kendilerini bu hayvanlara benzetecek biçimde giyinirler. Her şaman belirli bir hayvanın donuna bürünebilir.

TSS

Çuvaş inançlarında **Hıtım** adı verilen ruhlar bulunur ve bunlar çoğu zaman kötücül varlıklar bulunur. Salgın hastalıkların onlardan geldiği düşünülür.

Etimoloji

(Gul/Kul/Kıl/Gıl) kökünden türemiştir. Hayvan demektir. Türkçede Kölik, Moğolcada Gölög/Gülüg/Gülige hayvan anlamına gelen kelimelerdir. Kullanmak ve kul sözcükleriyle bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ayrıca bakınız

- Ongun

Ķıla İyesi

Kırk

[Azəricə: **Qırx**]

Kırk – Türk ve Altay mitolojisinde, halk kültüründe, halk inancında ve şamanizminde kutsal bir sayıdır.

Türk kültüründe 40 sayısı

Kırk, Türk, Altay, Orta Asya ve Ortadoğu mitolojilerinde ve halk kültüründe ayrıca İslam inancında Kutsal Sayıdır. Gırk, Kırh, Kırn olarak da söylenir. İslam'ın etkisiyle önemi artmıştır. Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kutlu kişilere Kırklı adı verilir. Burla Hatun'un savaşçı Kırk Kız yardımcısı vardır. Yeni doğum yapmış bir kadının yanına bir iki kişi hâriç kırk gün boyunca kimse girip çıkmaz. Bu durumun sağlık gerekçeleriyle bir bağlantısı olduğu açıktır. Ayrıca bu süre çocuğun kırkının çıkması anlamına da gelir ki, bu anlayışa bağlı gelenekler vardır; dua okunması, yemek verilmesi vs. gibi. Ölünün kırkının çıkması da yine benzer biçimde dualarla ve helva yapılarak gerçekleştirilir. Bu anlayışın temelinde ruhun yaşadığı evi kırk gün sonra terk ettiği inancı vardır. Kırgızistan bayrağında Güneşin etrafında kırk Kırgız boyunu simgeleyen kırk ışın vardır. Dede Korkut Hikâyeleri, Manas Destanı, Kırgız Türeyiş Efsânesi'nde Kırk Kız vardır. Oğuz Han'ın verdiği şölenlerde diktirdiği sırıkların boyu kırk kulaç uzunluğundadır. Hikâye ve masallarda *"kırk gün, kırk gece"* düğünler yapılır. Cezalandırılanlar için *"Kırk katır veya kırk satır"* şeklinde bir uygulamadan bahsedilir. Ejderhalar kırk gün veya kırk yıl uyurlar. Ejderhadan kırk kıl koparılır ve ateşte yakılır, ejderha ancak o zaman ölür. İslâmiyet'te ise ölümün ardından kırk gün sonra mevlit ve Kuran okunur. Musa Peygamber, Tanrı'nın buyruklarını Turdağı'nda kırk gün kırk gecede almıştır. Kırk erenlerin sonsuza kadar yaşayacağına inanılır. Göze görünmezler, Tanrı tarafından seçilmişlerdir. Bektaşilerde dört kapı kırk makam anlayışı yer alır. Kırk sayısının Çuvaşçadaki söyleyiş biçimi olan Hereh'in kurban anlamıyla bağlılığı dikkat çekicidir.

Kırklar, Türk halk inancında Kırk Evliya demektir. Hıristiyan Türklerde 40 Aziz kavramı vardır. Onlar için 40 mum yakılır. Kırklara karışan erenler veya yiğitler de bir daha görünmezler. Hastaların şifa için gittiği "Çilten Ocağı" Asyada farklı yörelerde mevcuttur. Kırk Çilten veya Kırk Eren adıyla da anılırlar. Kışın ardından baharda yeniden dirilmeye hazırlık süreci olarak kışın doğadaki üç kez ölüp dirilmeyi ifâde eden ve ilki kırk gün süren üç dönemin adı Çille şeklinde geçer. Büyük Çille 40, Küçük Çille 20, Boz Çille ise Nevruz'a kadar gider. Nevruzda nihai diriliş gerçekleşir.

Dört Kapı Kırk Makam

Dört Kapı Kırk Makam – Alevîliğin temel öğretisi, genel kurallar bütünü, Allah'a giden yolda geçirilmesi gereken aşamalar bütünüdür. Öğretisi Hz. Muhammed döneminde İslam diniyle birlikte doğmuştur, her kapı ve her makam Kuran ayetlerine dayanmaktadır. Hoca Ahmed Yesevî ile somutlaştırılmış ve bir sistematiğe büründürülmüştür. Marifetullah makâmına varmak için dört merhale kat etmek gereklidir.

Birinci Merhale: Şeriat Kapısı (Kurallar) olarak adlandırılır.
İkinci Merhale: Tarikât Kapısı'ndan geçilerek içine girilen "Tarikât" (Yollar) makâmıdır.
Üçüncü Merhale: Hakikât Kapısı'ndan geçilerek erişilebien "Hakikât" (Gerçeklik) makâmı.
Dördüncü Merhale: Mârifet Kapısı'ndan geçilerek erişilebilir ve Hakikât'in tam merkezinde yer alır. Sadece tasavvur edilebilen makamdır. İşte bu merkezde yer alan ve Dört merhalenin de Öz/Cevheri'ni teşkil eden mertebe "Mârifetullâh"*(İrfan)* (Anlama) makâmıdır.

Etimoloji
Kırk, Kır/Qır kökünden türemiştir. Çokluk ifâde eder. Kırkmak fiili ile aynı köke sahiptir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kırklar Cemi

Dış bağlantılar

- Kırk Sayısı ve Halk Edebiyatı, Ahmet Özgür Güvenç
- Kırklar
- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Kırk Erenler)
- Türk Mitolojisinde Önemli Sayılar, Süheyla Sarıtaş
- http://www.alevibektasi.org/tbaki.htm

TSS

Kırk

Kırklar

[Azəricə: **Qırxlar**]

Kırklar – Türk halk inancında Kırk Evliya. **Kırkavlan** da denilir. Bilinmeyen biryerlerde yaşayan kırk kutlu kişidir.

Özellikleri

Derviş motifiyle yakından bağlantılıdır. Kimi görüşlere göre her çağda kimliği bilinmeyen (bazen bunu kendileri bile bilmeyen) kırk kutlu kişi vardır. Ve kötülüklerle dolu Dünya onların yüzü hürmetine ayakta durur. Hıristiyan Türklerde 40 Aziz kavramı vardır. Onlar için 40 mum yakılır. Kırklara karışan erenler veya yiğitler de bir daha görünmezler. Örneğin Yaşar Kemal'in İnce Memed adlı kahramanı için dört kitabın sonunda da şu cümle yer alır. "İnce Memed'den bir daha haber alınamadı. İmi timi bellisiz oldu." Çiltenler yılda bir kez toplanıp yeryüzünde olup bitenleri görüşürler, değerlendirirler.[1] Hastaların şifa için gittiği "Çilten Ocağı" Asyada farklı yörelerde mevcuttur. Kırk Çilten veya Kırk Eren adıyla da anılırlar. Kışın ardından baharda yeniden dirilmeye hazırlık süreci olarak kışın doğadaki üç kez ölüp dirilmeyi ifâde eden ve ilki kırk gün süren üç dönemin adı Çille şeklinde geçer. Büyük Çille 40, Küçük Çille 20, Boz Çille ise Nevruz'a kadar gider. Nevruzda nihai diriliş gerçekleşir. Şiltenler dağlarda yaşar ve canlıları da korurlar. Ava çıkmadan kendilerine dua edilerek yardım istenir. Yine bu kavramla bağlantılı olan ve Kazaklarda Temmuz ayını ifâde eden Şilde isminin nereden geldiği hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki eski Türkçedeki ''Şolde'' (Susamak, Çölde Kalmak) kelimesinden geldiği yönündedir. İkinci görüş ise, bu ayın isminin Farsça ''çilla'' (kırk) kelimesinden geldiği hakkındadır. Kırklı sözcüğü, kırk ünlü ata ruhunun koruyuculuğu altında olan kişi demektir. Tasavvufta, Kırklar'ın elinden bade alınıp içilir.[2]

Kırk Sayısı

Kırk – Türk, Altay, Orta Asya ve Ortadoğu mitolojilerinde ve halk kültüründe ayrıca İslam inancında Kutsal Sayıdır. **Gırk, Kırh, Kırn** olarak da söylenir. İslam'ın etkisiyle önemi artmıştır. Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kutlu kişilere Kırklı adı verilir. Kırk erenlerin sonsuza kadar yaşayacağına inanılır. Göze görünmezler, Tanrı tarafından seçilmişlerdir. Bektaşilerde dört kapı kırk makam anlayışı yer alır. Kırk sayısının Çuvaşçadaki söyleyiş biçimi olan Hereh'in kurban anlamıyla bağlılığı dikkat çekicidir.

Çiltenler

[Azəricə: **Çiltənlər**]

Çiltenler – Şamanist görüşlerle bağlantılı olarak, genellikle orta Asya ve Kazakistan bölgesinde yayılan ve kutsal sayılan bir kavramdır. Şiltenler de denir. Kutlu kırk evliyayı tanımlamakta kullanılır. Bahçesaray'da, "Kırk Azizler" adında ünlü bir mezarlık vardır. Adam Oleari'ye göre Derbent'te, savaş zamanı şehit düşenlerin mezarları başında kocaman baş taşları vardır. Türkler ve Tatarlar ibadet için her gün buraya gelirlerdi. "Çiltenler" dünyayı idare edenler yâni dünyanın sahipleri olarak kabul edilir, bütün insanlara koruyuculuk yapıp dertlerden ve belâlardan korurlar ve mutluluk getirirler. "Çiltanlar" derviş motifleriyle de bağlantılıdırlar. Bir çocuk veya hamile kadın hastalandığında hastanın yakınları kalenderhaneye (ocağa, tekkeye) gidip, "Çiltanlar"ın hatırına kırk mum yakarlardı. Snesaryev'in verdiği bilgiye göre, Harezm'deki kalenderhanede, "Çiltanlar Ocağı" denilen büyük bir ocak vardır.[1]

Etimoloji

- **Kırk:** (Kır/Qır) kökünden türemiştir. Çokluk ifâde eder. Kırkmak fiili ile aynı köke sahiptir.
- **Çilten:** (Şil/Çil) kökünden türemiştir. Çilemek, yağmur yğması, sepelemesi demektir. Çileğ de serpinti anlamına gelir. Farsça kırk anlamına gelen Çille ile de alâkalıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 141)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 314)

Ayrıca bakınız

- Kırklar Cemi
- Kayberen

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Çiltanlar)
- Kırklar Mağarası - Gümüşhane
- Kırk Sayısı ve Halk Edebiyatı, Ahmet Özgür Güvenç
- Kırklar
- Orta Asya'dan AnadoluyaTürk Sanatı, ŞamanistTürk Mitoloji, Muharrem Kaya
- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Kırk Erenler)
- Türk Mitolojisinde Önemli Sayılar, Süheyla Sarıtaş
- Türk Mitolojisi ve Unsurları

Kırklar

Kısıl Han

[Azəricə: **Qızıl Xan**]

Kısıl Han – Türk ve Altay mitolojisinde Öfke Tanrısı. **Kızıl Han** şeklinde de söylenir. İnsanlara öfke duygusu verir. Yeryüzündeki kin ve nefret kendisinden kaynaklanır. Kızıl bir kılıcı ve kızıl bir topuzu vardır. Sürekli kızgın bir görünümü vardır. Öfkelendiğinde gök gürültüsüne benzer güçlü bir ses çıkarır. Moğollarda pek çok Tanrıya sıfat olarak Ulan (Ulağan) yâni kızıl sözünün verilmesi bu Tanrı ile bağlantılı olabilir.

Etimoloji

(Kız/Kıs/Kıy) kökünden türemiştir. Öfkenin ve kanın rengi olan kızıl sözcüğü aynı kökten gelir. Kıskanmak fiilini de barındırır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Qızıl Xan

TSS

Kızagan

[Azəricə: **Qızaqan**]

Kızagan Han – Türk ve Altay mitolojisinde Savaş Tanrısı. **Kızığan** da denir. Göğün dokuzuncu katında yaşar. Kayra Han'ın oğludur. Çok kuvvetlidir. Orduları yönetmekte, savaşları kazanmakta, düşmanı yenmekte komutanlara yardımcı olur. Kızıl yularlı, kızıl buğra sırtındadır. Asası gökkuşağıdır. Kızıl renk ile simgelenir. Savaşçıları korur. Türk Moğol İmparatorlukları birer fetih devleti olduğu için savaşlar ve savaşçılar toplumsal hayatta önemli bir yer tutar. Tüm erkekler, hattâ yeri gelince kadınlar da aynı zamanda askerdirler. Türklerin kadınları ve çocukları da pusat (silah) kullanmayı bilirler. Kuvveti sembolize eder. Güçlülük masal ve söylence kahramanlarının en önemli özelliklerindendir. Savaşçılara ve askerlere kuvvet verir. Onların yenilmez olmalarını sağlar. Bazen çok az sayıda askerin kendisinden kat kat fazla büyüklükteki orduları yendiğine tanık olunur. Tarihte bu gibi vakalara rastlanması hiç de az değildir.

Etimoloji

(Kız/Kıs/Kıy) kökünden türemiştir. Öfkenin ve kanın rengi olan kızıl sözcüğü aynı kökten gelir. Kıskanmak fiilini de barındırır. Güçlü, Kuvvetli, Öfkeli demektir. Kızmak fiilinin çekimli halidir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Ķızaqaň

Kızıl Elma

[Azəricə: **Qızıl Alma**]

Kızıl Elma (Kızıl Älma, Gızıl Alma) – Türk mitolojisinde Türkler ve de özellikle OğuzTürkleri için üzerinde düşünüldükçe uzaklaşan ancak uzaklaştığı oranda cazibesi artan ülküler veya düşlerdir. Türk devletleri için bir hedefin ve amacın simgesidir.

Kırmızı Elma. Olgun, kızarık elma anlamı, bir sembol ve imgedir. Bazen fethedilmesi gereken illeri ifâde eder, çoğu kez ise bütün Türklerin, tek bayrak altında toplandığı devletin simgesidir. Kelimenin tam olarak ne zaman, nerede ve nasıl geçtiği bilinmemekle birlikte tarihi akış içerisinde hep ilerlemenin bir sembolü olmuştur. İstanbul'un Fethi'nden sonra, Kızıl Elma'nın, Roma'da bulunan Saint-Pierre Kilisesi'nin mihrabındaki altın top olduğu ileri sürülmüştür.

Mitolojik bir unsur olarak elma

Elma, Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde kutlu bir meyvedir. **Alma, Olma, Ulma, Ulmo** olarak da söylenir. Moğolcası **Alıma (Alımah)**'dır. Meyvelerin anası ve atası olarak kabul edilir. Ağacının çiçekleri pembe veya beyaz açar. Çekirdekli türlü renklerde meyvası olan bir ağaçtır. Kadınla erkeğin birbirine duyduğu tensel sevginin simgesidir. Aksakallı kocanın elinden aldığı elmanın kabuğunu yiyen kısır kadın ikiz doğurur. Kızılelma için ordulara kıtalar aşmıştır. Masallarda hep büyülü elmalar vardır. Gizemli bahçelerden hep o çalınmış, üzerine türküler yakılmış, yavuklunun yanağı ona benzetilmiştir. Yunan mitolojisinde Altın Elma için kadınlar birbirlerine düşman olmuşlardır. (Azeri dilinde Qızıl [Kızıl] sözcüğü doğrudan "Altın" anlamına gelir. Ve bu bağlamda Yunan mitolojisindeki Altın Elma'yı da hatırlatır.)

Dünyada en çok türü olan ağaç elmadır. En çok yetiştirilen ve en çok yenen meyve de odur. Olgunlaşmayı temsil eder. Türün tamamı, yeryüzüne Orta Asya'dan yayılmış olup Altay ve Kafkas kökenlidir. İklim ve çeşit özellikleri göz önüne alındığında yetişme alanı çok geniş olan ağacın ilk olarak K. Anadolu, G. Kafkaslar, GB. Rusya ve D. Kazakistan dolaylarında üretildiği sanılmaktadır. Kazakistan'ın başkenti Almatı'nın eski adı Alma Ata'dır ve elmanın dünyaya buradan yayıldığına inanılır. Âdem ile Havva'nın cennette yedikleri yasak meyvanın elma olduğu, yasağın ise aslında cinselliği içerdiği, bu nedenle de elmanın cinselliği sembolize ettiği iddia edilir. Yeryüzünde neredeyse her coğrafyada yetişmesi bir simgeye dönüştürmüştür ve pek çok uygarlıkta elma ile ilgili söylence ve masallara rastlanır.

Kızıl Elma ülküsü

Kızıl Elma, Türkler tarafından değişik şekillerde tasvir edilmiş olup bazen bir belde, bazen bir taht, bazen de dünya hâkimiyetini temsil eden som altından yapılma kızıl renkli bir küre olmuştur. Bazen fethedilmesi gereken illeri ifâde eder, çoğu kez ise bütün Türklerin, tek bayrak altında toplandığı devletin simgesidir.

Bu altın top bazen zaferin işareti, bazen hâkimiyetin sembolü, bazen de fethedilmek üzere hedef seçilen yerin sembolü olarak ifâde edilmiştir. Çok eski bir Türk inanç ve töresi olan Kızıl Elma, Türkistan'dan Hazar Denizi'nin doğusundan gelen Oğuzların, Hazar kağanının ipek çadırının üzerinde hâkimiyetinin ifadesi olarak bulunan altın topu yâni Kızıl Elma'yı ele geçirmeyi ülkü edinmişlerdir.

Etimoloji

Elma sözcüğü (Al) kökünden türemiştir. Orta Asya Türkçesi'nden hemen hemen tüm lehçe ve şivelere aynı kökten geçerek kullanılan ad Türkiye Türkçesi'nde, Alma –> Elma dönüşümüne uğramıştır. Kelimenin kökeninde; "almak" fiilinin ve meyvenin rengini simgesel olarak ifâde eden "al" (kırmızı) sıfatının olduğu bilinmektedir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Ķızıl Älma

Kış Han

[Azəricə: **Qış Xan**]

Kış Han – Türk, Yakut ve Altay mitolojisinde Kış Tanrısı. Gış Han da denir. Kış mevsiminin tanrısıdır. Bu mevsimi düzenler ve zamanında başlayıp zamanında sona ermesini sağlar. Kışın gerçekleşecek olayları belirler. Kışla köylerini korur.

Daha çok Yakutlar arasında inanılan Türk mitolojisine ait bir figürdür. Ayaz Ata gibi çocuklara hediye vermenin sembolüdür. Anlatılanlara göre Kış Kağan, mâvi, siyah ve beyaz renkli bir cübbe giyer. İyi kalpli ve uzun sakallı bir yaşlıdır. Elinde beyaz ve çok uzun bir asa tutar. Başında ise iki tane çok uzun ve sivri boynuzdan oluşan bir börk (başlık) taşır. Bu boynuzlar boğayı (veya mamutu) anımsattığından ona "Kış Buka" ("Kış Boğa") veya "Kış Mamont" (Kış Mamut) dendiği de bilinmektedir.

Etimoloji

(Kış) kökünden türemiştir. Yılın en soğuk zamanını ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Kış Han ve Soğuk Baba
- Kış Han

TSS

Ayrıca bakınız

- Yaz Han
- Ayaz Ata



Kış Han

Kilin



Kilin – Türk ve Altay mitolojisinde yer alan boynuzlu attır. Çoğu zaman tek boynuzlu olarak tasvir edilir. Boynuz gücü simgeler. Sözcük, güç ve toprak, çamur anlamlarını taşır. Moğolca Hilen/Kiling, Kalmukça Kileng sözcüğü korku anlamına gelir.

Tekboynuz

Tekboynuz – Genel bir tâbir olarak mitolojik tek boynuzlu attır. Kafasının ortasından düz bir boynuz çıkar. Pek çok mitolojide bu motife rastlamak mümkündür. Özellikle Yunan mitolojisinde **Unicorn** adıyla yer alır. (**Unicorn**; "bir-tek" anlamına gelen *uni* ve boynuz anlamına gelen *cornus* sözcüklerinden türemiştir, Türkçe tam karşılığı Tekboynuz'dur). Onu öldürmenin lânet getireceğine inanılan efsânevi bir hayvandır. M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında Yunanlı bir terapist olan Ctesias Tekboynuz'ların Hindistan'da bulunduklarına dair bir yazı yazmıştır. Ayrıca İncil'de de Tekboynuz'lara değinilmektedir.

Tekboynuz'larla ilgili anlatılanların o zamanda yaşamış gerçek bir hayvana ait olması olasıdır. Ctesias tek bir boynuzu olan Hindistan Gergedanı hakkında birşeyler duymuş olabilir.

Bazı kayıtlarda sözü geçen tekboynuzlar orijinlerine göre değişik görünüştedirler. Büyük çoğunluğunun vahşî ve korkunç olduğu görüşü yaygınsa da Çin'deki tekboynuz çok iyi olarak tanımlanmıştır. Orta Çağlarda tekboynuz Avrupa'da "süper bir hayvan" olarak ortaya çıkmış ve sanatçıların değer verdiği bir malzeme olmuştur. Genellikle ata benzer ve başının önünde ileri doğru uzanan, spiral bir boynuzu vardır. Tekboynuz'un boynuzu ilaç niteliği olarak kabul edilirdi (özellikle tıbbın etkin olmadığı 17. yüzyıl sıralarında) ve bazen tek boynuz tozu olduğu ileri sürülen materyallere ağırlığınca altın karşılığında değer biçilirdi.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Kiliň

Kiştey

[Azəricə: **Kiştəy**]

Kiştey – Türk ve Altay mitolojisinde baştan çıkarıcı, ayartıcı Tanrıça. Ülgen'e kurban sunmak için göğe çıkarken kamı yolundan alıkoymaya çalışan kötü melek/ruh. Sekiz gözü vardır. Siyah bir tilkiye dönüşebilir. İnsanları zina yapmaya, evlilik dışı ilişkiler kurmaya iter. "Sekiz Gözlü" olarak nitelenir. Bazı Türk boylarında Erlik'in iki kızından biri olduğuna inanılır (Diğeri Erke'dir).

Etimoloji

(Kiş) kökünden türemiştir. Kişi ve kişnemek sözcükleriyle aynı köke sahiptir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Kiştey

Kokpar

[Azəricə: **Kökpar**]

Kokpar – Türk ve Orta Asya halk kültüründe atla oynanan bir tür oyundur. **Kökpar, Kokbor, Kökper, Kökbörü** olarak da söylenir. Eşanlamlı olarak **Oğlaktartıs (Ulaktartış), Olakkaptı (Ulakgaptı)** veya **Buzkaşı (Bozkaçı)** tabirleri de kullanılır. "Kokpar Serke" olarak da bilinir. Serke direk demektir ve ortadaki bayrağı ifâde eder. Geniş bir düzlükte takımlar halinde veya bireysel olarak oynanır. Kokpara her atla katılınamaz. Darbelere ve debelenmeye hazırlanmış, eğitimli ve kaslı atlar olmaları gerekir. Buzkaçı sözcüğü Buz (Buzağı) ve Kaçırmak fiillerinden türeyerek Tacik diline geçmiştir. **Buzkaşi** adıyla bilinen bu oyun aslında Orta Asya'da pek çok bölgede bilinen ve oynanan, eski bir Türk oyunudur. Afganlar ise bu oyuna **Vuzloba** derler. **Ulaktartış** ise Oğlak Kapmaca demektir.

Göçebe savaşçıların ciritle birlikte idman oyunu olarak oynadığı buzkaşi, geniş bir düzlükte takımlar halinde veya bireysel olarak oynanır. Amaç, kesik bir oğlağı veya küçükbaş hayvanların derisinin şişirilmesiyle oluşturulmuş bir tulumu, at üstünde taşıyarak belirli mesafeyi aşmaktır. Düzlüğün ortasında bulunan bayrağın etrafında önceden belirlenen sayıda tur atılarak başarı elde edilir. Oğlağı taşıyan atlıyla beraber diğer oyuncular da oğlağı kapmak için yarışır. Atlıların birbirine kamçılarıyla vurmaları serbesttir. Böylece taşıyıcı atlının direnci kırılır. Oğlağın yere düşmesi durumunda ise süvariler at üstünden eğilerek yerdeki oğlağı almaya çalışırlar. Yere inmek de serbesttir, fakat diğer atlılardan gelecek darbeler ölümcül olacağından ve zaman kaybedileceğinden dolayı at üstünde kalmak tercih edilir. Buzkaşiye izleme güzelliğini veren de zaten süvarinin atı üstünde yaptığı bu çevik hareketlerdir. Atına en çok hâkim olan ve en çevik çopendoz (atlı) sahada da en etkili olandır.

Günümüzde Afganistan'ın millî sporu olarak bilinen Buzkaşi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'de nâdir olarak görülse de hâlâ oynanmaktadır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Ķəķpar

Konrul

[Azəricə: **Qonrul**]

Konrul – (İngilizce: *Phoenix*) Türk ve Altay mitolojisinde Anka Kuşu. **Kongrul (Koñrul)** olarak da söylenir. Doğaüstü nitelikleri olan kızıl renkli devâsa kuş.

Özellikleri

Adını renginden alır. Ölümsüzlüğü ve yeniden dirilişi simgeler. Hergün yeniden doğar. Diğer pek çok Dünya uluslarının mitolojilerinde de değişik adlarla mevcuttur. (Anka, Simurg, Phoenix vs.) Kongrul Kuşu diğer ulusların söylencelerindeki Anka Kuşu ile pek çok benzer özellikler taşır, hattâ zaman zaman geçişim yoluyla o mitolojilerden alıntılar yapılarak içselleştirilmiştir. Örneğin Fars kültüründeki Anka Kuşu'nun özellikleri bütünüyle bu kuşa aktarılmıştır. Ancak Türk mitolojisindeki bu kuşun diğer mitolojilerdeki benzerlerinden en önemli farkı tek başına olmayıp bir benzerinin hattâ ikizinin bulunmasıdır. Kongrul Kuşu, söylencelerde Toğrul Kuşu ile birlikte anılır. Her ikisi de Anka kuşunun tüm niteliklerini barındırırlar. Kongrul ve Toğrul, çiftbaşlı kartal olan Öksökö'nün henüz bütünleşmemiş, ayrık biçimi olarak da tarihin derinliklerinde ortaya çıkmış olabilirler. Fakat ad ve nitelik olarak Öksökö'den farklı canlılardır. Bir efsâneye göre Toğrul Kuşu Moğolları, Konrul Kuşu ise Türkleri simgeler. Kuş iki âlemi yeri ve göğü birbirinden ayıran sınıra kadar gidebilir ve bu nedenle o sınırı geçebildiği de düşünülür. Pek çok mitolojik varlık kuş olup uçabilir. Gagası çok uzundur ve üzerinde binlerce delik bulunan bir kaval gibi ses çıkarır. O öterken diğer kuşlar susup onu dinlerler. Sesinin yankısı bin veya tümen (onbin) tane kuşun sesi gibi çıkar. Günlerce aralıksız şakıdıktan sonra yanmaya başlar ve sonra küllerinden yeniden doğar (Yeniden doğma motifi Fars, Hint-İran, Arap ve Avrupa kültürlerine aittir).

Etimoloji

(Kon) kökünden türemiştir. Konur kelimesiyle aynı anlamları içerir. Konur; koyu Kızıl, kahverengi demektir. Konmak sözünü de ifâde eder. Mağrurluk bildirir. Türkçe, Moğolca ve Tunguzcada ortak bir kök olup hepsinde de bu kökten türeyen renkler ufak farklarla koyu kahverengi, koyu kızıl gibi renkleri belirtmekte kullanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Feniks
- Simurg
- Züzülö
- Garuda
- Öksökö

Ķoñrul



Konrul / Koñrul / Koňgrul / Qonrul / Qoňrul

Kopuz

[Azəricə: **Qopuz**]



Kopuz – Türk ve Altay halk kültüründe çalgı. **Komus** da denir. Bağlama'nın atası olan müzik aletidir. Türkler'de önemi büyüktür. Bağlama ve Kopuz kutsal sayılır. Bunun yanında diğer önemli telli çalgılar arasında Iklığ ve Gizek adı verilen yaylı olanlar ile Yatuğan denen ve yatık olarak çalınanlar yer alır. Kobzamak, kopzatmak gibi fiiller çalgı çalmayı ifâde eder. Havada uçan veya ölen kopuzlar masallarda zaman zaman yer alır. Kopuzu Korkut Ata'nın buluşu olduğu söylenir. Hastalıkların tedavisinde bile kullanılır. Kopuzun sahibi onu bir başkasına vermeyi tabu sayar ve birinin elinin değmesinin günah olduğunu kabul eder. Şamanlar ruhları onunla çağırır. Aldacı (Ölüm Tanrısı) bile Kopuz'un sesinden Korkut Ata'nın canını veya o civarda bulunanların ruhunu almaya gelemez. Onun sesinde bir haşmet vardır. Korkut Ata öldükten sonra kopuzu yıllarca acıklı sesler çıkarmıştır.

Kopuz, en eski Türk halk çalgısı olarak bilinmektedir. Ancak kopuz adıyla anılan farklı çalgılara rastlanmaktadır. Şu anda hâlâ Anadolu, Kafkasya ve Orta Asya'da kullanılmaktadır. Şamanlar törenlerde kopuzu kullanırlardı. Teknik olarak çalgı bağlama ailesi içinde değerlendirilmelidir.

TSS

Etimoloji

(Kop) kökünden türemiştir. Hızlı hareket etmek anlamını taşır. Kopmak, Anadolu'da aynı zamanda koşmak demektir. "Kop Gel" tabiri bu anlamda kullanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ağız kopuzu

Ķopuz

Korbolko

[Azəricə: **Korbolko**]

Korbolko – Türk ve Altay mitolojisinde Ateş Kuşu. Ateşi insanlara getiren söylencesel kuş. Tanrı Ülgen tarafından gönderilmiştir. Bazen ateşi, bazen de ateşi yakmaya yarayacak olan çakmaktaşlarını getirdiği söylenir. Bu taşların biri ak, diğeri karadır. Birbirine sürtünce kıvılcım çakar. Bazı masallarda ak ve kara iki saç telini birbirine sürtünce de kıvılcımlar çaktığı söylenir. Kimi söylencelerde ise Tanrı Ülgen bu kuşun kılığına girerek kendisi getrirmiştir bu taşları.

Etimoloji

Kor "ateş" ve Bol "bulmak" köklerinin bileşimidir. Ateşi bulan demektir. Mirali Seyidov'a göre ise "Ateş Şehzadesi / Ateş Prensi" anlamına gelir.[1].

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Mirali Seyidov, Azerbaycan Mitik Tefekkürünün Kaynakları, 1983



Ķorbolķo

Korkut Ata

[Azəricə: **Qorkud Ata**]

Korkut Ata – Türk, Altay ve Oğuz efsânelerinde, masallarda ve halk hikâyelerinde adı geçen söylencesel ozan. Dede Korkut olarak da bilinir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin anlatıcısı olduğu kabul edilir.

Nitelikleri

Ozanların atasıdır. Sıra dışı özellikleri vardır. Kopuz çalar, öyküler anlatır. Çok uzun yıllar yaşamıştır. Kopuzun bulucusu odur. İslâmiyetle birlikte bir evliya olarak kabul görmüştür fakat İslam öncesi dönemlerde çok geriye giden bir karakterdir. Allah'ın izniyle gelecekten haber verir. Kor'dan çıkmış bir kadının oğludur. Kuşların dilini bilir. Pek çok söylence de onun adına rastlanır. Şamanlığı, şeyhliği, ozanlığı, bahşılığı, evliyalığı, erenliği hepsi birbirine bağlıdır[1] ve her kültürde bunlardan en az birkaçına sâhip olarak tanımlanır.

Çok uzun yıllar yaşadığı anlatılır. Kendisinden bahsedilirken "Ölü dersem ölü değil, diri dersem diri değil" sözleriyle bahsedilir kendisinden. Bilgedir ve hikmet sahibidir. Kendi ölümünü uykuda haber almıştır. Evrensel düzenin başlayıp bittiği yer olan dünyanın merkezinde suların üzerinde huzur bulur. Ölümden kaçarak dünyanın dört bir yanını dolaşır ancak yine de en sonunda bunun mümkün olmadığını anlar. Bir anlamda Sümerlerden beri var olan Gılgamışın ölümsüzlük arayışının bir uzantısıdır bu yolculuklar. Tüm hayvanların ve özellikle de kuşların dilini bilir. Ayrıca kendisinin "Tuman" adını verdiği bir yiğit de tüm kuşların dilini bilir. Korkuta Ata'nın insanlara ad vermesi, Yaratılış çağlarının önce nesnelerin adlarının oluşmaya başlamasıyla yakından ilgisi vardır. Dede Korkut kitabında 12 öykü yer alır bunlar târih boyunca dilden dile, aktarılan bir sözlü gelenek ürünüdür, 16. Yüzyılda yazıya geçirilmişlerdir. Bir kısmının sonunda Korkut Ata şöyle seslenir:

> *Hani dediğim erenler,*
> *Dünya benimdir diyenler,*
> *Ecel aldı yer gizledi,*
> *Fani Dünya kime kaldı,*
> *Gelimli gidimli Dünya,*
> *Son ucu ölümlü Dünya*. [1]

Azerbaycan Türkleri arasındaki yaygın bir inanışa göre, dünyadaki her şeyin adını Korkut Ata koymuştur. Yiğitlere de adlarını veren Korkut Ata'nın bu özelliği onda, kökeni söze dayanan anlamlandırma ve âleminin yaratıcısının bir yansıması olma niteliklerini bir araya getirir. Onun her şeyi bilmesi, gelecekten türlü çeşitli haberler vermesi ve ayrıca tören koruyucusu olması en önemli özelliklerindendir. Dede Korkut Kitabı'nın önsözünde Hz. Muhammed Peygamber zamanına yakın bir devirde yaşadığı ve Bayat boyundan olduğu yazılıdır. Kazaklar arasında dolaşan halk hikâyelerinin bir kısmında onun peri kızından doğduğu söylenir.[2] yakınlaştırır.

Etimoloji

Korkut sözcüğü (Kor/Gor) kökünden türemiştir. Çok büyük, ulu, heybetli, korku veren demektir. Ayrıca korkutucu düş anlamında da kullanılır. Kelime kökünde kor, korumak, korkutmak, koramak (yanmak) gibi anlamları vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 324)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 321)

Alıntılar

- [1]↑ Kitab-ı Dede Korkut (http://www.kitapyurdu.com/kitap/46473)

Ayrıca bakınız

- Dede Korkut Kitabı



Ķorķut Ata

Korsan

[Azəricə: **Dəniz Qulduru**]



Korsan – Deniz taşıtlarına saldıran, yağmalayan haydut. Korsanlar bir milleti ya da orduyu temsil etmezler ve çoğunlukla amaçları ganimet ele geçirmektir. Bir efsane ve masal motifi hâline gelmişlerdir.

Kökenbilim

Bu günkü Türkçede korsan kelimesi denizde gemi, adam ve mal gaspını, yağmalamayı içeren deniz "haydutluğu"nu ifâde etmektedir. Fakat Latincedeki "cursus" kelimesinden türeyen ve Türkçe'deki korsan kelimesine kaynaklık eden "corsair" sözcüğünün anlamı aslında deniz haydutluğunun aksi olarak resmi otorite tarafından verilen bir deniz görevidir.[1] Kimi görüşler kelimenin İtalyanca"dan dilimize geçtiğini öne sürmektedir.

Devlet hizmeti ile ilgili olmayan deniz eşkıyasına (Fr. Pirate) son dönem Türkçesinde korsan denmiştir fakat asıl Osmanlı terminolojisinde bu manada " derya haramisi, deniz haydudu, deniz haramisi, deniz şakisi" kullanılmıştır ki bunlar hırsız katillerdir.

Tek gözlü, tek bacaklı, takma çengel kollu korsan figürü evrensel masal kültürünün bir parçası olarak edebiyatta ve görsel sanatlarda yer edinmiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mübahat Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda İngiliz Ve Fransız Korsanlık Hareketlerinin Akdeniz Ticareti Üzerinde Etkileri", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 12, Yıl 1968, sf. 57–71.

Ķorsan

Korosun Han

[Azəricə: **Korosun Xan**]

Korosun Han – Türk ve Altay mitolojisinde "Çiçek Hastalığı" Tanrısı. Bir tür tıp tanrısı olarak algılanır. **Koroğsun** veya **Koroson** da denir. Akbuğa'nın emri altındadır ve onun yardımcılarından biri olarak görünür. Hastalıkları iyileştirir. Türk düşünce sisteminin en incelikli anlayışlarından birisidir. Her ne kadar kastedilen çiçek hastalığı olsa da; çiçek doğumu, güzelliği ve sevgiyi, doğayı simgeler. İsmin içindeki korumak anlamı ile bütün bunlar bir araya getirildiğinde sevginin, doğumun, estetiğin, doğanın korunmasının önemi vurgulanmaktadır. Bunlara ilave olarak Çiçek Hastalığı denilen ve eski dönemlerde yeterince tehlike gösteren bir rahatsızlığın adı da vücutta çiçek gibi açan kızarıklıklarla ortaya çıktığı için bu şekilde anılır. Türklere göre Çiçek Sayrılığı yedi türdür (yedi kardeştir). Bu hastalıktan korunmak için Korosun Han'dan yardım istenir. Nur yüzlü bir ihtiyardır.

Etimoloji

Sözcük "Kor" (ateş) kökünden türemiştir. Korumak fiilinden gelir. **Horsun** sözcüğü Yakut dilinde cesâret demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Ķorosun Ƕan

Kosa

[Azəricə: **Qosa**]

Kosa (veya **Kosagan**) – Türk ve Altay halk kültüründe Bahar Şenliği. **Koça** (veya **Koçagan**) şeklinde de söylenir. **"Kodu"** adıyla da anılır. Nevruza birkaç gün kala başlayan ve Nevruz gününün sonuna kadar devam eden şenliklerdir. Bu bayramın koruyucu ruhu olan Koça Han adına düzenlenir.

İçerik ve Uygulama

Kodu ve Kosa adındaki şenlik önderinin veya korkuluk şeklindeki sembolün başına boynuzlu (Güneşi simgeleyen) bir başlık geçirilir. Güneş çağrışımı ve boynuzlar Nevruz'un yeniden dirilme olgusuyla yakından ilgilidir. Oyuna katılanlar kurt, tilki, çakal kılıklarına girerler. Kosabaşı üzerine aldığı kürkü ters giyer. Beline ve boynuna çıngırak asar. Kosa kimin evine girerse o eve bereket girer ve yıl boyunca eksik olmaz. Bazı yörelerde çocuklar bazılarında ise kadınlar tarafından oynanır. Koça Han ile bağlantılı olması muhtemeldir.

Koçagan adıyla anılan tören Bahardaki gündönümünde, Paktıgan adıyla yapılan tören ise Güz gündönümünde yapılır. Kosa aynı zamanda ekin biçmeye yarayan alet olan Tırpan ile eşanlamlıdır. Kosa'nın son gününde Semeni (Sem/Som) adı verilen bir tören yapılır. Som aynı zamanda Yula denilen ruhun koruyucusudur. Semeni bir çeşit helva olup, pişirildikten sonra Nevruz gecesi bir kısmı suya bırakılır. Kosa törenlerinin bir kısmında örtülü cinsel çağrışımlar bulunur, örneğin kadının oğulduruğunu (dölyatağını) simgeleyen bir kemik bunun en bariz göstergesidir. Bazen kadınlar erkek kılığına girerler ve yapılan korkuluğa Kosa Gelin adı verilir.

Kosa, Saya, Payna, Pakta dörtlü bir tören silsilesi oluştururlar. Ayrıca Sümer geleneğinden Ortadoğu ve Orta Asyaya yayılmış olan ve sözbiçim olarak da bu sıralamaya uygun düşen Nardugan bayramı bulunur.

Isıyah

[Azəricə: **Isıyax**]

Isıyah – Baharda doğanın yenilenmesini, gücünün çoğalmasını gösteren bir bayram. Yakutlar çok eski zamanlardan beri, bahar merasimleri yaparlar. Bu bayram Ulu Gök Tanrısı'nın şerefine yapılır. Yeryüzü yeşilliğe büründüğü zaman ağaç altına toplanılıp kurbanlar kesilir. Sonra daire şeklinde toplanılıp kımız içilir ve meydanda yakılan odunun üzerinden atlanır. "Isıyah"ın birkaç amacı vardır: Yer Ruhlarını memnun kılmak. Ulu Ana'dan merhamet istemek gibi... Yakutlara göre, bu bayram ilk ata olan "Elley" ile ilintilidir. O, başlatıcısı olduğu bu bayramı kendi yurdunda kutlamıştır.[1] Yakutlar güz bayramına Abası Isıyah/Isıga (Kötü-ruh Serpmesi/Saçısı), bahar bayramına ise Ayıhı Isıyah/Isıga (İyi-ruh Serpmesi/Saçısı) derler. Isıyah (Isıga) sözcüğünün mevsimsel sıcaklık değişiklikleriyle bağlantıyı akla getirecek biçimde ısı kökünden türemiş olması ve Is/Es/Ez (sâhip) sözcüğüyle bağlantısı da dikkate değerdir. Daire şeklinde yapılan bu şenlikler hem halayı hem de Kazaklardaki Kımız Murunduk denilen ölenleri de çağrıştırmaktadır.

Türk kültüründe Koç

Koç, Türklerde ve Moğollarada kutlu hayvandır. Değişik Türk dillerinde **Goç** veya **Koçkar (Goçkor, Koçkor, Koskar)** ya da **Koçak (Kuçak, Kosak)** olarak da söylenir. Moğollar ise **Huç** veya **Huça (Husa, Kuca, Guca)** derler. Türklerde gücün simgesidir. Ak Koyun ve Kara Koyun olmak üzere iki zıtlığı temsil eder. Akkoyunlu Devleti, Karakoyunlu devleti gibi devlet adları bir hanedan adı olmaktan ziyade bu anlayışın bir sonucudur. Koç (Koçun) ve Koy (Koyun) olarak eril ve dişil biçimde anılır. Sözcük ayrıca savaşçılık ve güç gibi anlamlar içerir. Aynı şekilde Koyun da zenginliği simgeler. Aslında sâkin ve uysal bir hayvan olan koyunun bu şekilde algılanması birkaç sebebe dayalı olabilir. Öncelikle erkeğinin (koçun) boynuzları olması. Çünkü boynuz güç sembolüdür. İkinci olarak ne kadar çok koyuna sâhip olunursa o kadar zengin olunduğunun, dolayısıyla o kadar çok nüfuzlu olunduğunun anlaşılması. Bir başka görüşe göre de koyunun renginin çoğunlukla beyaz olup (nadiren de siyah), bu nedenle bu renklerin iktidar ve otoriteyi vurgulaması ve bu yöndeki bir algısal çağrışımın oluşması.

Etimoloji

(Kos/Koç) kökünden türemiştir. Heybetlilik, koç katımı, koç, tırpan gibi anlamları vardır. Farsça Köse ile bağlantılandırılması yanlıştır. Kösemen koç anlamına gelir. Tunguzcadaki Koso/Kosa sözcüğü halka, zincir demektir ve bu bağlamda döngüyü, sürekliliği ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 254)

Ayrıca bakınız

- Paktıgan
- Sayagan
- Paynagan
- Nardugan

Dış bağlantılar

- Isıah Bayramı Yakut Kültürünün Sembolü



Ķosa

Kovak

[Azəricə: **Kovaq**]

Kovak – Türk ve Altay mitolojisinde Gökyüzü Tanrısı. Kovak Han veya **Gök (Kök, Kük) Ata** da denir. Moğollar **Tenger Eçege** derler. Daha sonra Gök Tanrı anlayışına ulaşan bir yaratıcı anlayışıdır. Moğollarda **Tenger Etzeg** (Gök Baba) olarak anılır.

Özellikleri

Kimi zaman Göktanrı ile de bütünleşmiş veya aynı varlık olarak algılanır. Sümerlerden itibaren Gök eril olarak algılanmıştır. (Sâmi "Arap-İbrani" anlayışında ise tam tersidir, onlarda toprak eril olarak yer alır.) "Üze kök tenri asra yagız yer kılıntukda ekin ara kişi oglı kılınmış." Üstte mâvi gök altta yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında kişioğulları yaratılmış." (Orhon Yazıtları) Tunguzlardaki Kovakı (diğer adı veya ikizi Savakı) adlı yaratıcı Tanrıyı anımsatmaktadır. Gök Han ile karıştırılmamalıdır. Bazen dişil olarak da algılanır. İnsan ve hayvanlara süt verir. Yakutlara göre bu Gök Ana, herkesin eşini bularak onları birleştiren bir ruhtur. Ayrıca yeni evlileri de korumaktadır. Türklerde Sümerlerden bu yana gök eril olarak algılanır. Bu nedenle Gök Ana tabiri pek yaygın değildir. Fakat Yer ve Gök birbirinden ayrışmadan önce birlikteyken herşey zıttında ihtiva ettiği için Gök Ana'nın da orada var olduğu söylenir. Sümerlerde Inanna, Gök Ana kavramını karşılar. Inanna'nın diğer adı Iştar'dır ve bu Sümer Ay ve Güzellik Tanrıçasının adı da Işımak kökü ile bağlantılı görünmektedir.

TSS

Samrav

[Azəricə: **Samrav**]

Samrav Han – Türk, Yakut ve Altay mitolojisinde Gök Tanrısı'nın başka bir adıdır. Göklerin egemenliğini elinde bulundurduğu söylenir. İki eşi vardır; Kuyaş ve Yalçuk (Güneş ve Ay). Bu eşlerinden birer kızı olmuştur. Kuyaş'tan Umay (Huma), ki bu kızı Buzat (Boz At)'a biner. Yalçuktan ise Ayhulu (Ayluh) adlı kızı doğmuştur. Bu kızı da Sarat (Sarı At)'a biner. Bengüsü (ölümsüzlük pınarı) Samrav Han'ın ülkesinde yer alır ve onun tarafından korunur. Sözcük; Eski Altay, Moğol ve Tunguz-Mançu dillerinin tamamında şaman içeriği ile bağlantılı bir köktür.

Etimoloji

(Göğ/Gök/Kök/Köv/Kov) kökünden türemiştir. Mâvi renk, yükseklik, sonsuzluk, güzellik, genişlik, enginlik gibi anlamlar içerir. Tanrısallık ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Gods List (Khovaki/Savaki) **(İngilizce)**
- Gods (Khovakı) **(İngilizce)**

Ķowaķ

Kovuç

[Azəricə: **Qoğuç**]

Kovuç – Türk, Yakut, Kırgız ve Altay şamanizminde Şeytan çıkarma, Cin kovma, Şeytan kovalama (egzorsizm) anlamlarına gelen bir sözcüktür.

Uygulama

Kötü ruhların uzaklaştırılması işlemidir. Batı Hıristiyanlığında şeytan çıkarma işlemi işkence de dâhil her tür yöntemi mübah kabul etmiştir ve Ortaçağ bu tip uygulamalara sahne olmuştur. Ancak şamanist gelenekte ise böylesi vakalar görülmez. Ruhları görüp insanlardan uzaklaştırabilen kişiler Kovuçu/Kuvuçu/Kuğuçu/Kuğunçu denir. Kötü ruhu bir kez yakalayan kişi Kovuçu olmaya hak kazanmış demektir. Kovma işlemi için zaman zaman tütsüleme uygulaması yapılır.[1] Sözcük, "kovmak" fiili ile bağlantılıdır. Dedikodu yapmak, arkadan konuşmak anlamına gelen Kov/Koğu sözüyle de ilgilidir.

Şaman (bakşı, hoca vs.) tarafından cin çarpan adamın yüzüne soğuk su serpilşerek "kovuç, kovuç!" diye seslenilir. Üzerlik ve öd ağaçları yakılarak tütsü yapılır, bununla hasta ve bulunduğu oda tütsülenir. "Kovuz" sözcüğü de cin çarpmasına karşı yapılan efsun, üfürük, urasa gibi anlamlara gelir.

Kuğuçuların tedâvi yöntemleri arasında kesin bir uygulama yoktur. Kırgızlara göre Kuğuçu'nun hastanın yanında bulunması yeterlidir. Meselâ, onun orada bulunması Albastı'yı korkutup kaçırmaya ve kadının sağlıklı bir doğum yapması için yeterli olur.[2] Bazen herhangi bir nedenden dolayı gelemediği takdirde, onun giysisi veya hattâ başlığının getirilmesi bile yeterli olabilmektedir. Kırgızlar göre bu insanlar hem Kara Albastı hem de Sarı Albastı'yı korkutmak gücüne sahiptirler.

TSS

Koğuçu

[Azəricə: **Qoğuçu**]

Koğuçu (Kovuçu/Kuvuçu/Kuğuçu/Kuğunçu) – Cinlerle uğraşan kişilere denir. **Çoramun** veya **Şoramun** olarak da ifâde edilir. Cin çıkarıcı, cinci hoca demektir. Öte dünyaya ait varlıkların yarım, eksik, tek azalı olmaları nedeniyle onlarla uğraşan bu tür kişilerin de, zihnen ve/veya bedenen yarım oldukları veya ileride olabilecekleri inancı yaygındır. Bu anlayış çarpılmak, çarpık, çarpılmış gibi sözcüklerle ifâde olunur. Bu varlıklarla uğraşmak tehlikelidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Divanü Lûgat-it-Türk de Şamanizme Ait Kelimeler, Abdülkadir İnan
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Ayrıca bakınız

- Egzorsizm

Ķowuç

Koça Han

[Azəricə: **Qoça Xan**]

Koça Han – Türk ve Altay mitolojisinde Bereket Tanrısı. **Kosa Han** da denir. Kendisi adına İlkbaharda "Koçagan/Koçıgan" adlı bereket töreni yapılır. Şor Türklerinde ise bu törenin Sonbaharda yapılan yansımasının adı "Paktıgan" olarak yer alır. Bu isim de Baktı Han'ın adından gelir. Zaman zaman adı Baktı Han ile birlikte anılır. Bu törende ev ev dolaşıp pay toplar. Kosa töreniyle yakından ilgilidir. Bu törenlerde Şaman bir maske takar. Akşamüzeri topladıklarını yığarak bir şenlik yapar.

Etimoloji

(Koc/Koç) kökünden türemiştir. Savaşçılık ve güç gibi anlamlar içerir. Koç bereketin simgesidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Ķoça Ḫan

Kömür Han

[Azəricə: **Kömür Xan**]

Kömür Han – Türk ve Altay mitolojisinde bir kötülük tanrısı. İsmi nedeniyle Kömür Tanrısı olarak da bilinir. **Kömir (Kümür, Kümir) Han** olarak da söylenir. Erlik'in dokuz oğlundan biri olduğuna inanılan ve Yeryüzü'ndeki kötülükleri yönetenler arasında yer aldığına inanılan ve kamla Erlik arasında arabuluculuk yaptığı kabul edilen tanrıdır. Kapkara bir görünümü vardır. Gömleği kara dumandandır. Yeraltında yaşar. Kötü ruhların ve şeytanların başı ve yöneticisi olarak görülür.

Etimoloji

(Köm/Göm) kökünden türemiştir. Kara veya yanmış demektir. Kömür oluşumunun doğal koşullarda yeraltında gerçekleşmesi ile ad arasındaki bağlantı önemlidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar

TSS

Kömür Ḫan

Körmöz

[Azəricə: **Körmöz**]



Körmöz – Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde melek ve hayâlet anlamına gelen sözcük. **Körmös, Kürmös** veya **Körümes** de denir.

Özellikleri

İyilik ve kötülük yapan ruhların tamamıdır. Genelde üçlü bir sınıflandırmayla ele alınırlar:

- Yer üstünde yaşayan ruhlar,
- Su ve toprak altında yaşayan ruhlar.
- Gökyüzünde yaşayan ruhlar.

Kimi zaman Tanrının görevlendirdiği varlıklardır. Şeytâni varlıklara ise **Sokor Körmös (Kör Melek)** adı verilirdi. İslam inancına göre de şeytan da aslında meleklerin içerisindedir fakat sonradan isyan etmiştir. Körmösler en çok günbatımında ve gündoğumunda ortaya çıkar ve etkin olurlar. Bu yüzden bu vakitler tehlikeli sayılır. Bu vakitlerde uyunulması uygun görülmezdi. İnsanların ruhlarını ele geçirebilirler. *Körmöslü* kavramı deli veya ruhsal hastalıklı anlamında kullanılır. Yakutlarda ölülerin başıboş dolaşan ruhlarına *Üğör (Yör)* adı verilir. Ölen insanların ruhlarının Körmös'e dönüştüğü inancı yaygındır. Kaza sonucu ölmüş olan insanların ruhlarına *Obun*, intihar edenlerinkine *Alban* denilir. Ataların ruhları ise *Ozor* olarak anılır. Önderleri Kürmez Han olarak bilinir. Körmösler ikiye ayrılır, bazen de üçe ayrılır.

TSS

1. **Aruğ (Arı) Körmös:** İyicil ruhlardır. İnsanları ve ailelerini korurlar. Ülgen'in emrindedirler. Yeryüzünde iyilik yaparlar.
2. **Caman (Yaman) Körmös:** Kötücül ruhlardır. Yer altı dünyasında Erlik'in hizmetkarıdırlar. İnsanların canını alıp götürebilirler.
3. **Kal (Gal) Körmös:** Acıklı ruhlardır. Eziyet çekerler. Kötülük veya iyilik yapamazlar.

Tünkür

[Azəricə: **Tünkür**]

Tünkür – Türk ve Altay halk inancında Melek anlamına gelir. Tanrının elçiliğini yapan kutsal varlık demektir. Işıktan yaratılmıştır. Herbirinin ayrı bir görevi vardır, örneğin İslam inancında Münkir ve Nekir adlı iki melek ölümden sonra kabirde insanın ilk sorgusunu yaparlar. Sözcük, hız ve kaybolmak anlamları içerir. Tüngümek, sıçramak, yukarı gitmek demektir. Eski Moğolcada ve Eski Altay dilinde bu kök haber vermek, bilgilendirmek, çağırmak anlamı da taşır.

Bazı Körmöz'ler

Körmözlerin değişik türleri farklı Türk topluluklarında farklı adlar altında yer almaktadırlar. Bunların bazılarına aşağıda değinilmiştir.

Yör [Azəricə: **Yör**]

Yeraltında yaşadıklarına inanılır. Kötü ruhlardır. **Üğör (Yüğör)** olarak da söylenir. Zaman zaman yeryüzüne çıkarak insanlara çeşitli zararlar verirler. Yakutların inançlarında sık sık bahsedilen varlıklardır.

Alban [Azəricə: **Alban**]

İntihar etmiş insanların ruhlarından meydana gelirler.[1] Çok kötü isimleri ve çok kötü yüzleri vardır. Türk kültüründe intiharın hoş görülmediğinin en açık örneğidirler. Ters dönmüş gözleri, yukarıya kalkık olarak uzayan saçları vardır.

Çahık [Azəricə: **Çaxıq**]

Lânetlenmiş insanların ruhlarıdır. Şekil değiştirebilirler. Kanlı elleri, kupkuru gözleri, ölümcül sözleri vardır. Çok tehlikelidirler.

Ozor [Azəricə: **Ozor**]

Ataların ruhlarını ifâde eder. Bunlar gelip insanlara yardım edebilirler. Moğollardaki ced tanrısı Oyor Han ile bağlantılıdır. Ata ruhları Türk ve Moğol kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Kelime kökü Ozmak (önde gitmek) fiilini içerir. Ozan sözcüğüyle aynı kökten gelir.

Körmözler bazen ölmüş şamanların ruhlarıdırlar. Körmözler daima canlı şamanların yanında bulunur, onlara yol gösterip yardımcı olurlar. Körmözler birçok şaman kuşaklarının tecrübesine sahiplerdir. İyi ve kötü Körmözler vardır. Ayrıca Körmözler yeni ölen insanların ruhlarına yol gösterirler ve onları gitmeleri gereken yere götürürler.

TSS

Etimoloji

Körmöz sözcüğü, (Gör/Kör) kökünden türemiştir. Görmeyen demektir. Gözlerinin olmadığı düşünüldüğü için bu ad verilmiştir. Çünkü görmezlik (körlük) öte âleme ait olmanın belirtisidir. Türk mitolojik anlayışında görmezlik aynı zamanda görünmezlik demektir. Maniheizm sonrası İyilik Tanrısı Hürmüz ile bağlantılı olarak görülmüşlerdir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ SibiryaTürklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar, Naciye Yıldız

Dış bağlantılar

- EskiTürk Dini Tarihi, Abdülkadir İnan (Özet)

Körmöz

Köroğlu

[Azəricə: **Koroğlu**]

Köroğlu (Kəroğlu, Koroğlu) – Bolu'da yaşamış bir Türk halk ozanıdır. Bolu'nun Dörtdivan ilçesindendir. Bu isimle yazılmış Köroğlu Destanı da vardır.

Yaşamı

Köroğlu (16. yüzyıl) Halk şairlerimiz içerisinde kavganın, özgürlüğün sembolüdür. Doğum, ölüm tarihleri bilinmeyen, bir eski efsâne kahramanı olan Köroğlu'nun adını alan bir şairimizdir. Bu şairin, III. Murat zamanında (1574-1595) Osmanlı ordusuyla İran savaşlarına katıldığı (1578-1584) bilinmektedir. Bolu Beyi'nden babasının intikâmını almak üzere dağlara çıkan, yiğitlik ve iyilikseverliği destanlaşan isyancı Köroğlu ile şair Köroğlu halk zihninde kaynaşmış durumdadır. Aslında çok daha eski bir efsâne ve taşıdığı mitolojik unsurlar böylece tarihteki gerçek bir kişiye atfedilmiştir.

Köroğlu; halk şairlerimiz içerisinde kavganın ve özgürlüğün sembolüdür. Şiirlerinde coşkun bir seslenişle yiğitlik, dostluk, aşk, doğa sevgisi çok sade bir dille anlatılır. Bu şiirler, hikâyeci âşıkların nesirle anlatılan hikâyeleri arasına serpiştirilmiştir. Yirmi dördü bulan bu hikâyeler, Türklük dünyasına yayılan bir Köroğlu destanının doğuşunu hazırlamıştır.

Köroğlu Destanı'na Uyarlanma

Köroğlu aslında eski bir asker ve sonradan dağa çıkan bir Celali eşkiyasıdır. Bu adı (belki de bir mahlas olarak) eski Türk destanlarındaki bir kahramandan almıştır. Asıl adı Ruşen'dir. Köroğlu; yiğit, adaletli, inançla dolu ideal bir insan profilidir. Azerbaycanda çok yaygın olan "Koroğlu Efsânesi" ("Kor", Azeri dilinde kör demektir) ile büyük oranda benzeşir. Köroğlu destanı Anadolu Türklüğünün yüreğinde yaşayan tutkularla, isteklerin, değerlerle inançların sembolüdür. Bu destana göre Köroğlu'nun asıl adı Ruşen Ali'dir. Babası Yusuf, Bolu Beyi'nin seyisidir. At meraklısı olan Bolu Beyi, seyisi Yusuf'u cins bir at almaya gönderir; fakat Yusuf'un getirdiği tayı beğenmez, adamın gözlerine mil çektirir. Yusuf tayı ve oğlunu alıp memleketten çıkar. Ruşen Ali, babasının târif ettiği tarzda, tayı karanlık bir ahırda besler. Tay, belli bir zaman sonra kanatlanır, eşsiz bir küheylan olur. Yusuf ile Ruşen Ali, Aras ırmağına gider, orada Bingöl'den inecek olan üç sihirli köpüğü beklerler. Yusuf, köpükleri içince, tekrar görmeye başlayacak, gençleşecek ve Bolu Beyi'nden intikâmını alacaktır. Fakat Ruşen Ali köpükleri kendisi içer, babasına köpüksüz su verir. Yusuf buna bir yandan üzülür, bir yandan da, oğlu intikâmını alacak bir yiğit olacağı için sevinir. Bu sihirli üç köpükten biri Köroğlu'na ebedi hayat, biri yiğitlik, biri de şairlik sağlar. Yusuf, oğluna intikâmını almasını tavsiye ettikten sonra ölür. Ruşen Ali Kır-At'ı ile birlikte dağa çıkar. Köroğlu diye ün alır, bir derebeyi gibi yaşamaya başlar, her savaşta üstün gelir; bezirgânlardan, beylerden, paşalardan aldıklarını yoksullara dağıtır. Delikli demir (tüfek) icat olunup da eski yiğitlik gelenekleri bozulunca, arkadaşlarına dağılmalarını tavsiye eder, "sır olur", Kırklar'a karışır. Bu destan Yaşar Kemal'in Üç Anadolu Efsânesi yapıtında günümüz edebiyatına aktarılmıştır.

Örnek Dizeler

Benden selâm olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
At kişnemesinden, kalkan sesinden
Dağlar seda verip seslenmelidir

Düşman geldi tabur tabur dizildi
Alnımıza kara yazı yazıldı
Tüfek icat oldu mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır. [1]

Köroğlu Söylencesi

[Azəricə: **Koroğlu Dastanı**]

Köroğlu Destanı – Türk, Altay, Anadolu ve Azeri efsânelerinde ve halk öykülerinde yer alan söylencesel kahramanın öyküsünün anlatıldığı bir destandır.

Destanın içeriği

Başkahramanı, destana da adını veren Köroğlu'dur. **Koroğlu** veya **Goroğlu** olarak da söylenir. Köroğlu, Tüm Türk Dünyasının ortak motiflerinden biridir. Annesi ışıktan hamile kalır[1] ve diri diri gömülerek öldürülür. Annesi Cembil Hatun'dur. Mezarda doğar, ölmüş anasını emerek büyür.[2] Ahmet Yesevi'nin toprak altına mezar kazıp orada yaşayarak çile çekmesi bu anlayışı çağrıştırmaktadır. Değişik ülkelerde uyarlanarak farklı versiyonları anlatılır. Körlük kavramı yalnız görmemeyi değil, görülmemeyi de içerir. Sevgilisinin ardından öbür dünyaya yolculuk yapar. Kahramanlar korunmak için görünmez olurlar. Hızır zaman zaman kör olarak betimlenir çünkü onun göze ihtiyacı yoktur. Körlük bilgeliği simgeler. Değişik yörelerde bazen farklı isimlerle anılan babası Alı Koca (İslamdan sonra Ali), körlük tanrısı Alığ Han'ın rasyonel (gerçekçi) bir versiyonudur. Köroğlunun ismi de Ali'dir. Kor kelimesi ışık demek olduğu gibi yer altı, dağ, toprak gibi anlamları da vardır. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde Köroğlu ismi üç farklı manayı ifâde eder.

1. Gözleri kör olan (göze ihtiyaç duymaya) kişinin oğlu.
2. Toprağın, dağın (mecazen mezarın yâni ölümün) oğlu.
3. Korun yâni ateşin (kutsal gücün) oğlu.

Köroğlu kendisini defalarca kurda benzetir. Anadoluda 16. Yüzyılda Yaşayan ve bu destan kahramanının adını alarak onunla özdeşleşen Köroğlu adlı halk ozanının şiirleri de kendisiyle bütünleşmiştir. Böylece Köroğlu ozanlık yeteneği ile de bütünleşmiştir. **Köroğlu Destanı**, kahramanı Ruşen Ali'nin ve babası Koca (Seyis) Yusuf'un Bolu Beyi ile olan mücadelelerini ele alır. Kahramanı 16 yüzyılda yaşamış halk ozanı Köroğlu'dur (Ruşen Ali). Bu destan Yaşar Kemal'in Üç Anadolu Efsânesi yapıtında yazına kazandırılmıştır.

Korık Han

[Azəricə: **Korıq Xan**]

Korık (Korığ) Han – *Dağ Tanrısı.* Sümerlerde Kur, dağ demektir. Saygıdeğer yaşlılara da Korık denir. Günümüzde halk dilinde "Korum", sarp yer anlamında kullanılır. *(Kor/Gor) kökünden türemiştir.* Ateş Parçası demektir. Korumak, korkutmak, koramak (yanmak) gibi anlamları vardır.

Etimoloji

Kor "ateş, yeraltı" (veya Kör "görmeyen") ve Oğul sözcüklerinin bileşimidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 320)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 342)

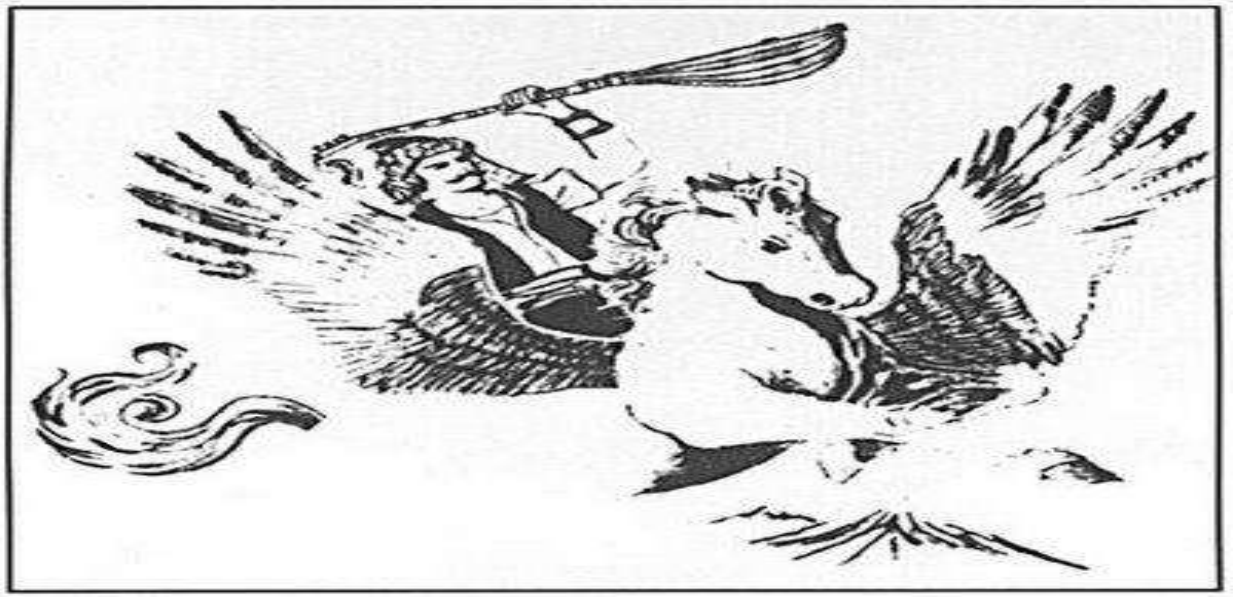
Alıntılar

- [1]↑ Köroğlu, Bütün Şiirler (http://www.kitapyurdu.com/kitap/31024)

Ayrıca bakınız

- Köroğlu (film)
- Üç Anadolu Efsânesi

TSS



Kəroоɳlu

Kulbastı

[Azəricə: **Qulbasdı**]

Kulbastı (Gulbastı) – Türk, Altay ve Kafkas mitolojilerinde kötü bir varlık ve onun neden olduğu ızdırap verici, korkunç görüntü, halüsinasyon.

Özellikleri

Gulyabani ile bağlantılı bir kavramdır. **Aleybanı (Alyabani)** ve **Kuleybanı (Kulyabani)** bir ikili oluştururlar. Aleybanı, Albastı'nın Fars kültürüyle etkileşiminin bir ürünüdür. Aynı şekilde Gulyabani de Kulbastı/Gulbastı'nın ("Ghoul"un) bir yansımasıdır. Ortadoğu kültürlerinde Gul insanları aldatan ve sonra da öldüren kötü ruh veya canavar olarak yer alır. Issız yerlerde ve çöllerde insanların üzerine binerek öldürdüğü düşünülür. Bazı toplumlar kadın kılığında olduğuna, bazıları ise gündüzleri mezarda uyuyup geceleri dolaştığına inanırlar.[1] Tüylü, çok büyük ve pis kokulu olduğu söylenir. Sümer, Türk, Fars, Arap ve Mezopotamya kültürlerinin tamamında ortak bir motif hâline gelmiştir. Kökeninin tam olarak nerde olduğunu tespit etmek çok zordur. Ayrıca birebir "Kulbastı" biçimiyle Adıge diline de geçmiştir. Sümercede yer alan tabirler ile bağlantısı olduğu açıktır.

1. **Ala Hul:** Şeytâni Tanrı.
2. **Dingir Hul:** Şeytâni Tanrı.
3. **Mulla Hul:** Şeytâni İblis.
4. **Utuk Hul:** Şeytâni Ruh.
5. **Gigim Hul:** Şeytâni Ruh.
6. **Gidim Hul:** Şeytâni Hayâlet.
7. **Maskım Hul:** Şeytâni Cin.[2]

TSS

Etimoloji

(Kul/Gul) kökünden türemiştir. Kullanmak fiili ile aynı kökten gelir. "Gul" sözcüğü vahşî hayvan anlamına da gelir. Moğolca "Gal" (ateş) ve Türkçe Al/Hal/Hul köküyle de ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Gulyabani)
2. ^ Sümerian Dictionary

Ayrıca bakınız

- Bastı
- Albastı
- Karabasan
- Gulyabani

Qulbastı

Kumayık

[Azəricə: **Qumayıx**]

Kumayık – Türk, Altay ve Kırgız mitolojisinde ve halk kültüründe Köpek Reisi. **Humayık** da denir. Köpeklerin önderi olan efsânevi hayvandır. Kuşların atası olan Buğdayık ile birlikte anılırlar. ”Kuş törüsü (reisi) Buğdayık, it törüsü (reisi) Kumayık.” (Kırgız Atasözü.)

Etimoloji

(Kum) kökünden türemiştir. Çalkalanma, dalgalanma anlamları vardır. Kumları ayıklayan anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Hüma Kuşu



Ķumayık

Kurban

[Azəricə: **Qurban**]

Kurban – İlah olarak kabul edilen ya da yüceltilmiş bir varlığa sunulmak üzere öldürülen canlı.[1] Bir dileğin gerçekleşmesi için sunulan kurbana ise **adak** denir.[2] kurban sözcüğü Arapça kökenlidir ve Yakınlık, Yaklaşma anlamları içerir. Tanrıya yaklaştıran şeyler demektir. Antik çağlardan beri tanrıları veya yüce kabul edilen varlıkları memnun etmek, felaketlerden korunma ve benzeri amaçlar doğrultusunda insanlar ve hayvanlar kurban edilmiştir. Ancak kurbanın, bazı dönem ve uygarlıklarda sadece tapılan ilaha değil aynı zamanda sıvı adağı ile ölülere de sunulduğu bilinmektedir. Bu törenlerde şarap ve çeşitli bira gibi sıvıların kullanılmasının yanı sıra taze insan kanı da kullanılmıştır.

Etimoloji

Türk Dili'nin en eski ve değerli sözlüklerinden Divânü Lûgati't-Türk'te kurban karşılığı olarak "*yagış*" kelimesi geçmektedir. "يغش *Yagış*, İslam'dan evvel Türkler'in adak için, yahut Tanrılara yakınlık elde etmek için putlara kestikleri kurban"[3] olarak anlamlandırılmıştır. Yine aynı eserde ıdhuk (*ıduk*) kelimesi geçmektedir. "اذق *Idhuk*: Kutlu ve mübarek olan her nesne. Bırakılan her hayvana bu ad verilir. Bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırkılmaz; sahibinin yaptığı bir adak için saklanır."[4] şeklinde tanımlanmıştır.

TSS

Sümerlerde Kurban

Eski Mezopotamya'da kurban ritüelinin sıklıkla yapıldığı bilinmektedir. İnsanların, başlarına bir uğursuzluk gelme ihtimaline karşı tedbir olarak hayvanları adak olarak adadıkları bilinmektedir. Kimi zamansa kestikleri kurban sayesinde günahlarının temizleneceğine dair olan inanışları sebebiyle çeşitli hayvanları kurban etmişlerdir. Mezopotamya'da gerek tanrının azabından korkma, gerekse hayvanların tanrının birer besini olarak algılanması dolayısıyla, tanrıyı doyurmak amaçlı kurban kesilmiştir. Bu ve benzeri korkular Mezopotamya'daki kurban kesme ritüelinin daha ciddi bir hâl almasına neden olmuştur. Sümerlerde en değerli kurban olarak görülen canlı kuzudur. Hayvanlar bir hastanın iyileşebilmesi maksadıyla kurban edilirdi. Sümerlerde günümüze benzer bir şekilde kurban kesiminden hemen önce kesilecek hayvanın kulağına doğru yaklaşılıp dua okunurdu. Uruk'taki Anu tapınağında bir tabletteki kayıtlar, Sümerlerde bazı hayvanların bazı tanrıların sofrasında yer almasının yasak olduğunu göstermektedir.

İslamda Kurban

İslam'da kurban, Kurban Bayramı'nda belirli nitelikleri taşıyan hayvanlardan birini keserek yapılan bir ibadettir. Hanefi mezhebine göre kurban kesmek vaciptir. Diğer mezheplerde ise sünnettir. İslam inancına göre Kurban Bayramı'nın kökenleri Hazreti İbrahim'e kadar uzanır. Kurban'da Allah için kan akıtmak önemlidir. Kurban etinin tümü kesen aile tarafından tüketilebilir. Ancak kurban etinin fakirlere dağıtılması ayrı bir sevap olacaktır.

Kurban yalnızca Kurban Bayramı'nda kesilmez. Adak amacıyla veya Allah'ın yardımını gördükten sonra şükretmek için de kurban kesilebilir. Adak kurbanının eti birinci dereceden akrabalar tarafından yenilemez.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "sacrifice." *Oxford Dictionary of English 2e*, Oxford University Press, 2003.
2. ^ adak DilDernegi.org.tr. Erişim: 17 Ağustos 2011
3. ^ Atalay, Besim (2006). Divanü Lügati't - Türk. Ankara: Türk Târih Kurumu Basımevi. ISBN 975-16-0405-2, Cilt III, sayfa 80.
4. ^ Atalay, Besim (2006). Divanü Lügati't - Türk. Ankara: Türk Târih Kurumu Basımevi. ISBN 975-16-0405-2, Cilt I, sayfa 65.



Ķurban

Kurgan

[Azəricə: **Kurqan**]

Kurgan – Türk ve Altay kültüründe kutsal mezar, türbe. Korgan olarak da söylenir. İçinde ulu ve kutlu kişilerin yattığı dikkat çekici gömüt.

Eski Türk geleneklerinde genellikle yığma tepeler ve höyükler şeklindedir. Genelde devlet yöneticisi olanlar için yapılmışlardır. Ceset odasının döşemesi genelde ağaç kütükleri ve kalastan yapılır. Cesetlerin başı doğuya çevrilmiş olur ve eşyaları ile birlikte gömülürler. Kurganların farklı bölgelerinde at cesetlerine de rastlanabilir. Örneğin Esik Kurganı M.Ö.5Yüzyıla ait olup Kazakistan'ın başkenti Almatı'nın yaklaşık 50 kilometre doğusunda yer alır. Esik Kurganı dünyada içerisinde en çok altın bulunan ikinci mezardır. Yazının Göktürk kitabelerinin alfabesine benzerliği ve eserlerin özelliklerinin Hun sanatına çok uygun oluşu nedeniyle Hun eseri olarak nitelendirmişlerdir. Ancak eldeki veriler Türklerle iç içe yaşayan ve Türkleşmiş bir kavim olan İskitlere de ait olabileceğini göstermektedir. Esik Kurganda 18-25 yaşları arasında bir Tekin/Tigin (Prens)'in mezarı ve ona ait ait elbise bulunduğu için bu prense "Altın Tigin" (Altın Prens) adı verilmiştir. Kurgan İyesi veya Kümbet İyesi türbenin koruyucu ruhunu ifâde eder. Orada yatan kişinin ruhu değildir. Orayı koruyan başka bir varlıktır. Kurganları soyanların başına bu iyenin felaket getireceğine inanılır. Kurgan sözcüğü komşu kültürlere de geçmiş ve bazı slav dillerinde Anıt anlamı kazanmıştır (Örneğin; Mamayev Kurgan). Zaman zaman Kümbet kavramı ile eşdeğer kullanılır.

TSS

Etimoloji

(Kur/Kor) kökünden türemiştir. Kurulmuş yapı demektir. Korumak anlamı vardır. Korugan (kale) sözcüğü ile de bağlantılıdır.

Höyük

Höyük – Çoğu zaman yığma tepe şeklindeki mezar (tümülüs) anlamında da kullanılır. **Hüyük, Öyük** veya **Üyük** şeklinde de söylenir. Çok eski bir yerleşme yerinin zamanla toprakla örtülüp tepe biçimine gelmiş halidir. Höyükler genelde üst üste gelmiş çok evreli yerleşim yeri birikimleridir. 1-40 metre yükseklikte ve 1000-1500 metre genişlikte olurlar. Uygarlıkların araştırılmasında önemli referanslardır. Höyükler, günümüze göre en yakını en üstte olmak üzere eskiye doğru uzanan bir katmanlaşma gösterirler.

Taşlardan sembolize edilmiş biçimine Moğollar **Ovo (Öbö, Övö, Ovoğ)**, Kazaklar ise Oba derler. İçerisinde genellikle Hakan (İmparator) Tigin (Prens) gibi kişilerin mezarları ve değerli eşyaları bulunur. Höyükler tahtalarla, bazen de taşlarla çevrili mezar odalarının üstüne bir metre ile yetmiş metre arasında toprak yığılmasıyla oluşturulur. Ayrıca bugün Çin sınırları içerisinde yer alan Uygur Özerk Devleti topraklarında Türk yapımı devâsa üçgen yapılar (piramitler) keşfedilmiştir ve bunların Mısır ve aztek piramitleriyle büyüklük ve nitelik itibariyle yarışacak seviyede olduğu söylenmektedir.

Höyük İyesi, höyüğün koruyucu ruhu demektir. Höyükleri soyanların, açıp içine girenlerin başlarına felaketler geldiği anlatılır. Bu durum Ata ruhlarına saygı inancı ve Ata mağaraları anlayışıyla da bağlantılıdır. Höyüklerin Kurgan olarak adlandırıldığı da olur. Piramitin içinde bir mumya, üzerinde kurt başları ve ayyıldız sembolleri ve ayrıca Oğuz Kağan'ın temsili süreti bulunmaktadır. Bunlar aslında antik höyüklerdir. Batıda Beyaz Piramit olarak da adlanırılmaktadır. Farklı uygarlıklarda kral mezarlarının yığma toprak içerisinde oluşturulmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Kelime, Türkçe "Hüy/Üy/Öy/Uy" kökünden türemiştir ve tepe, ev gibi anlamları içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Tengricilik
- Altın elbiseli adam
- Höyük
- Tümülüs



Ķurqan

Kurmaca

[Azəricə: **Qurqu / Fantastika**]

Kurmaca (veya **Kurgu**) – *Hayali Hikâye.* Gerçekdışı, kurgusal öykü ve anlatı. Bu yönde gerçekleştirilen anlatım tekniği.

Bilimkurgu günümüzde bu yöndeki en yaygın uygulamadır. Söylenceler, kurmaca öyküler geçmişe açılan kapıları, bilimkurgu ise geleceğe açılan pencereleridir. Bazı kurmaca öyküler zamanla bir çeşit söylenceye dönüşebilir. Örneğin **Tarzan** adlı, ormanda kaybolup hayvanlar tarafından büyütülen çocuk motifi, Drakula adlı insanların kanını içen vampir veya devler ülkesi ile cüceler ülkesine yolculuklar yapan **Güliver,** devasa bir goril olan **Kong,** bir masal hayvanı olan **Çizmeli Kedi** artık tüm dünyada kabul görmüş ve ortak bilincin unsurları hâline gelmiştir.

Bu tür öyküler daima da ilgi çekmektedir, çünkü insanoğlunun ilkel toplumlardan bu yana süregelen söylencesel yapıya uygun anlayışına ve algısına hitap etmektedir. Ayrıca aslında bir ölü gömme tekniğinin sonucu olarak ortaya çıkan **Mumya** kavramı da sihir, yeniden dirilme, hortlama gibi kavramlarla birleştirilerek bir kurmaca öğesi durumuna getirilmiştir. Aynı şekilde **Görünmez Adam, Drakula, Konan** ve hattâ **Zorro, Tenten** gibi karakterler ve etrafında şekillendikleri unsurlar artık kökleri târihin derinmiklerine inen modern ve küresel bir mitoloji figürüdür. Yaygınlaşan sinema ve televizyon olanakları bu tür çeşitliliklerin tüm dünyada hızla yayılmasına olanak tanımakta fakat bu sektörleri ellerinde tutan büyük güçlerin egemenliği nedeniyle maalesef yerel ve daha zayıf kültürler gittikçe yokolmaktadır. Süper Kahraman kavramı ise, mitolojisi olmayan sömürgeci beyaz Amerikan toplumunun kendisine söylence kahramanları oluşturma girişimlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Söylencesel unsurlar taşımakla birlikte bu tür üstün kişilikler (süper kahramanlar) günümüzde birkaç tane çok yaygın motif dışında ortak kabul görmüş değildir. Zaman içerisinde unutulup gitmeleri muhtemeldir.

Etimoloji

(Kur) kökünden türemiştir. Kurulmuş (sonradan uydurulmuş) anlamı vardır. Kurgu sözcüğü ile kökteştir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ķurmaca

Kurt Ana

[Azəricə: **Qurd Ana**]



Kurt Ana – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Kurt Tanrıça. **Kort (Kord, Kurd, Gurt) Ana** olarak da bilinir. **Börü (Börö, Böri) Ana** ve **Moğolca Çına (Şono, Şına) Ece** sözcükleri de aşanlamlı olarak kullanılır.

Özellikleri

Kurtları korur. Çünkü Türkler kurttan türemiştir. Hemen hemen tüm Türk boyları ortak bir inanış olarak dişi kurttan türediklerine inanırlar. İlk defa Hun ve Vusun (Wu-Sun) ortak söylencesinde yer alan bir öyküye göre Hun hükümdarı tarafından öldürülen Vusun kağanının küçük oğlu çöle bırakılmış ve onu da dişi bir kurt emzirmiştir. Bunu gören Hun kağanı çocuğu yanına alarak yetiştirmiş krallığını ona geri vermiştir. Dişi kurttan türeme efsânesi Aşına (E-Çine) adlı dişi kurt efsânesinde en yetkin biçimine ulaşmıştır. Göktürklerin türeyiş efsânesine göre ataları olan kişi henüz bir çocukken düşmanları tarafından ailesi öldürüldükten sonra bir bataklığa atılır ve burada dişi bir kurt tarafından bulunup emzirilir. Daha sonra da onunla evlenir. Doğan on çocuk, Göktürklerin on boyunu oluşturur. Aşına ailesi bu çocuklardan birinin soyundan gelmektedir ve Göktürk Devletini de bu aile kurmuştur. Börü sözcüğü Uygurcada Peri şeklinde söylenmiştir.

TSS

Etrüsk Mitolojisinde

Romus ve Romulus (Remus ve Remulus)'u emziren Kurt Ana olarak görünür. İtalyan mitolojisine Etrüskler (Tuskiler) aracılığıyla geçmiş olan bir söylencedir. Türklerin mağarada kurt tarafından beslenen çocuk motifi ile birebir aynıdır. Romus ve Romulus iki (veya ikiz) kardeştirler ve Roma şehrini kurmuşlardır. Bir ırmağa bırakılırlar ve dişi bir kurt onları sudan çıkararak bir mağarada emzirir. Daha sonra çiftçi bir aile tarafından bulunarak evlat edinilirler. Roma şehrini kurmak için de kurt tarafından emzirildikleri yeri seçerler. Bu yerin etrafını çevirirken tartışmaya başlar ve kavga ederler bunun üzerine Romulus kardeşi Romus'u öldürür. Böylece kurduğu kent devletinin ilk hakanı kendisi olur. Kardeşleri besleyen kurt kara renkli olarak betimlenir.

Etrüskler veya diğer adlarıyla Tirhene (Turhene)'ler eski çağlarda İtalya'ya Doğu'dan gelmiş olan bir halktır. Kendilerine Rasna (Rasana) derler. Kökenleri henüz tam olarak tespit edilememiştir fakat Türkler ile benzer kültürel yapıya sâhip oldukları ileri sürülmektedir. O dönemki Avrupa klanlarına göre ileri bir uygarlık düzeyindedirler ve bu anlamda Roma ve Avrupa toplumlarının uygarlıklarının gelişmesine büyük katkıları olmuştur.

Etimoloji

(Kur/Gur/Kür) kökünden türemiştir. Güç, kuvvet, dayanıklılık anlamlarına gelir. Kurtarmak fiili ile de bağlantılıdır.

Kaynakça

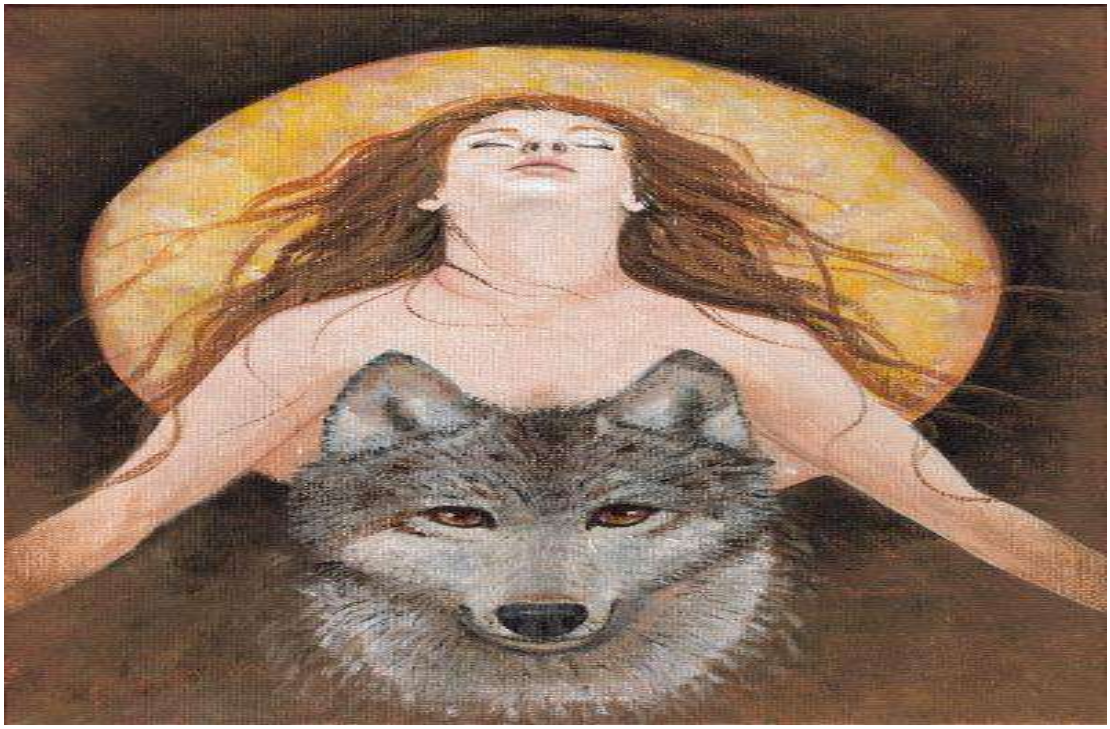
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Yaşayan EskiTürk İnançları, Yaşar Kalafat

Ayrıca bakınız

- Bozkurt
- Kurt Ata
- Romulus ve Remus



Ķurt Ana

Kurt Ata

[Azəricə: **Qurd Ata**]

Kurt Ata – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Kurt Tanrı. **Kort (Kord, Kurd, Gurt) Ata** olarak da bilinir. **Börü (Börö, Böri) Ata** ve Moğolca **Çına (Şono, Şına) Ecege** sözcükleri de aşanlamlı olarak kullanılır.

Özellikleri

Kurtları koruyan ve aynı zamanda kurt kılığına girebilen tanrıdır. Hemen hemen tüm Türk boyları ortak bir inanış olarak kurttan türediklerine inanırlar. Kağoçı (Kao-Çı) Türkleri'nin söylencelerine göre ilk kağanlarının kızları babaları tarafından bir tepeye bırakılmış. Sonrasında küçük kızı bir kurt kılığında gelen Kurt Tanrı ile birleşmiş ve Kağoçı halkı onların çocuklarından meydana gelmiştir.

Göktürk bayraklarının tepesinde daima bir kurt başı bulunurdu. Tarduş Türkleri'nin atası kurt başlı bir insandır. Kurt daima yol gösterici olarak kabul edilir ve peşinde farklı ülkelere gidilir. Onun uyarısıyla tehlikeler kılpayı atlatılır. Kutsal ruhların dokuz oğullarının hepside kurda benzer. Gök yeleli, gök kuyruklu tabirleri kullanılır. Başkurtlar kurttan türediklerine inanırlar ve isimleri de bu yüzden Baş-Kurt şeklindedir. Kurt Ata'ya Avrupa efsânelerinde örneğin Roma'nın kuruluşuyla ilgili olarak Romus ve Romulus Efsânesinde rastlamak mümkündür. Bu motifin Türkler'le bağlantılı bir kavim olduğu tahmin edilen Etrüskler aracılığıyla İtalya'ya ulaşmış olması muhtemeldir.

Kurtlar Türklerce kutsal sayıldığı için toplumsal hayatın her aşamasında hattâ çağdaş toplumda bile etkilerini gösterir. Örneğin Cumhuriyet dönemi'nde üretilen ilk yerli lokomotife "Karakurt" adı verilmiştir. Ayrıca Cengiz Aytmatov'un, bozulan ve yokolan doğal dengeyi bir kurdun gözünden anlattığı Dişi Kurdun Rüyâları adlı eseri de Türklerde kurdun doğa, yurt ve yaşamı simgelemesi açısından değerlendirmek de yerinde olacaktır. Tarduşların ataları kurt başlı bir insandır. Şaman dualarında altı ağızlı kurttan sık sık bahsedilir. Oset efsânelerinde Kurdalagon adlı bir demirciden bahsedilir.

Bozkurt Motifi

Bozkurt, Türklerce kutsal sayılan bir hayvan olarak mitolojide ve halk inançlarında kendisine yer edinmiş ve bağlantılı olarak pek çok efsâne ve öykü şekillenmiştir. Hattâ Bozkurt, Türk halkının simgesi hâline dönüşmüş ve zaman zaman paralar ve pullar üzerinde basılmıştır.

Etimoloji

(Kur/Gur/Kür) kökünden türemiştir. Güç, kuvvet, dayanıklılık anlamlarına gelir. Kurtarmak fiili ile de bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Kurt Dede, Necati DEMİR
- Kurt Ata, Fuat Bozkurt
- İlk Lokomotif
- Karakurt Kaplıcası ve Kalender Baba
- Kalender-Baba

Ayrıca bakınız

- Bozkurt
- Kurt Ana
- Romulus ve Remus



Ķurt Ata

Kut

[Azəricə: **Qut**]

Kut – Türk, Moğol ve Altay şamanizminde ve halk inancında kutsal enerji, yaşam gücü. **Hut, Kud, Gut** da denir. Moğollar **Kutag, Hutag** derler.

Anlam ve İçerik

Kutsal yaşam gücü, bereket, hayat verici, mübareklik, canlılık gibi anlamları vardır. Yiğitler kut sayesinde ölümden kurtulur veya yaşama döner. Bu güç Tanrı'dan kaynaklanır. Tanrı bu gücü geri çekerse kağanlar tahtı ve yaşamlarını yitirirler. Padişahların ve soylarının kanı kutlu sayıldığından, hanedandan birisi idam edileceği zaman boynu kılıçla vurulmaz, yay kirişiyle boğularak öldürülür. İnsanın kutu doğmadan önce gökyüzünde yer alır. Şarap gibi akıcı, su gibi durudur.

Kut, Orta Asya'daki şamanist, göçebe Altay uluslarında "yaşam gücü" anlamına gelen bir kelimedir. Çağdaş TürkiyeTürkçesinde kut şu anlamlarda[1] kullanılmaktadır:

1. *Devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sâhip olunan üstün güç.*
2. *Mutluluk.*
3. *İlahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket.*

TSS

Jean-Poul Roux "Altay Türklerinde Ölüm" adlı eserinde kut kavramına çok geniş yer vermiş olup, bu kitabında kutu şu şekilde izah etmektedir;

1. Akışkan, jelatine benzer bir madde,
2. Zihin, ruh, hayati güç,
3. Şans, talih, uğur,
4. Sürüleri koruyan bir muska ya da nazarlık.[2]

Eski Orta Asya Türk ve Moğol inanışlarına göre yaşam kaynağını Göktanrı'dan alır. Yiğitler Tanrı'nın kendilerine inayet ettiği; kut sayesinde ölümlerden kurtulur ve başarıdan başarıya koşarlar. Beyler ve kağanlar kutsanmıştır, yâni kut sahibidir. Ancak doğuştan itibaren kut sahibi olabilmek için çeşitli ritüeller gerekir. Tanrı'nın kutu geri çekmesi kağanın tahtını ve yaşamını yitirmesi anlamını taşır. Bunun için eski Altay inanışlarına göre Tanrı'dan kut dilenir. Örneğin, ilk Türk eserlerinden Irk Bitig'de; Tanrı tarafından kutu alınan bir savaşçının, Göktanrı'ya yakarışı ve eski gücünü yeniden kazanması anlatılır. Kutun değişik türleri vardır.

1. **Bor Kut:** Cisimleşmiş kuttur. Bir nesneyi temsil eden bir modeli gibidir. Yer ruhudur.
2. **İye Kut:** Bir varlığı koruyan ruhsal enerjidir ve tamamen soyuttur. Ana ruhtur.
3. **Sal Kut:** Hareketli kuttur. Rüzgâr gibi esebilir. Hava ruhudur.[3]

Bu inancın Sahalardaki adı Kut-Sür İteğele (Kut-Sür İnancı) veya Tañara Üöreteğe (Tanrı Öğretisi)'dir. Sahaların günlük yaşamlarında bu inancının izlerini her zaman görmek

mümkündür. Kut, bütün canlı varlıkların ruhu ve yaşam enerjisidir. Kut üç unsurdan oluşmuştur. Bor kut (toprak-can), Salgın kut (hava-can) ve İye kut (ana-can). Bazı saha efsânelerine göre kut Ürüñ Ayı Toyon tarafından verilmektedir. Bunu ilahe Ayıhıt insanlara getirmektedir (ulaştırmaktadır).[4] Bazı kikâye ve masallarda Ağa kut (baba-can) ve Sür kut (hayat-can) ifadelerine de rastlanmaktadır.

Abdülkadir İnan'ın aktardığı bilgilere göre, kutun bedenden ayrılması ile ölüm gerçekleşmez ama kişide var olan kutsallık ortadan kalkar, o kişi sıradanlaşır. Kut, insan için kesinlikle bir güç ve uzun ömür kaynağıdır. Birey onsuz hayatını çok da fazla uzun sürdüremez. Ancak tin bedenden ayrıldığı vakit, kişinin ölümü hemen gerçekleşmiş olur.

Altay kavimlerinde kut

Eski Türklerde öldükten sonra göğe çıkılacağı inancı hâkimdir. Bununla birlikte başlıca ikametgahı gökte olan insan ruhları, bir dağda mensup olduğu boyun ilk yerinde evinin çevresinde, bozkırda gezebilir. Ruh, mezarda boyun atalarını temsil eden ongunlarda, öldürülen düşman yansıtan balbal taşlarında ve boyun bayrağında (tuğ) barınabilir. Bu biçimde ruhun dünyaya dönüşü mümkündür. Ayrıca ölen kişinin öldürdüğü hayvanların ve insanların öteki dünyada ona hizmet edeceğine inanılır. Bu yüzden hayvanları ile birlikte gömülür. Her öldürdüğü düşman içinse taş (bal-bal) dikilir. Hayvanları öldürmek bu yüzden kurallarına uygun bir biçimde yapılmak zorundadır. Hayvanın iskeleti korunmak zorundadır ve kanı -yâni "Yaşam gücü" sayılan *kutu*- akıtılmamalıdır. Moğol Kağanı *Cengiz Han Büyük Yasası*; kan akıtılmadan öldürme biçimini şöyle açıklar:

> *"Bir hayvan kesilirken bacakları bağlanmalı, karnı açılmalı ve ölünceye kadar kalbi elle sıkılmalıdır".*

Altay kavimlerince (Türkler, Moğollar...) böyle olursa hayvanın yeniden dünyaya geleceğine inanılır. Nitekim Osmanlı'da da bu eski Türk geleneği vardır. Padişahların kardeşlerini öldürmesi bir gelenektir. Ama öldürme biçimi eski adetlere uygun yapılır. Kanı yâni *kut*u (Yaşam Gücü) akıtılmadan *yay kirişi*yle veya *kayış*la boğulur. Günümüzde bu kelime uğur, şans anlamında kullanılmaktadır. Kutsamak, kutlamak... gibi bereket ve esenlik bildiren kelimeler *kut*- kökünden türetilmiştir.

Devlet geleneğinde

Kut inancı, Türk devletlerinde başta olan insanların, kendilerine bu görevin Allah tarafından verilmiş olduğuna inanması. Osmanlı padişahlarında da bu inanç görülür ve yazdıkları fermanlarda Zillullah unvanını da kullanırlardı. Zamanla bu inanç halk tarafından da benimsenmişdir. Bu inançın etkisiyle padişahlar katledilirken kanları akıtılmaz genellikle kendi yaylarının ipi ile boğulurlardı.

Herhangi bir kişinin yönetici olmayı hak etmesi için Tanrı'nın ona "kut" vermesi gerekir. Türk yönetim felsefesinde "Göktengri" den gelen "kut", yöneticilerin yönetmiş oldukları toplum üzerinde âdil bir yönetim tarzını ortaya koymaları için vermiş olduğu "geçici" bir yönetim

yetkisidir. Başarılı olmayan, sorunları çözemeyen kağan Tanrı tarafından kendine verilmiş olan "kutu" kaybetmiş sayılır. "Kutu" alınmış olan kağanının Türk Milletini yönetme hakkı yoktur. Kağanın almış olduğu "kut", onun sezebilme, hissedebilme, anlayabilme, kavrayabilme ve toplumu yönetebilme yeteneğini canlı tutar. "Kut"un hakkını vermenin temel ölçüsü ise kağanın "bilgeliğidir". Türk yönetim tarihinde kağan ve hükümdarlarının kullandığı ad ve unvanları kut anlayışı ile bağlantıları bakımından önemlidir. Meselâ, Türk tarihinin önemli liderlerinden Mete'nin unvanları; "Tanrı-kut" ve "İdi-kut"; Göktürk kağanının unvanı ise "Kutlug Beg"dir.

Uta

[Azəricə: **Uta**]

Uta – Türk, Altay ve özellikle Moğol halk inancında ve şamanizmde ruh enerjisi. Koruyucu ruh ve (daha doğrusu ruh şeklinde düşünülen) koruyucu enerjidir. Kut'un farklı bir türü olarak kabul edilir. Bazen iyicil ruhları tanımlamakta da kullanılır. Sözcük Moğolca kökenlidir. Dagur dilinde Huta, Moğolcada Utaga duman anlamına gelir ve yarı şeffaf (yarı soyut) bir görüntüyü ifâde etmektedir. Utga ise Moğolcada his demektir.

Kut ve Tengrikut

"Kut" Tengrinin sadece hükümdarlara verdiği güçlü bir ruhtur. Tengri bu ruhu bir kağana, uygun gördüğü zaman verir ve yine uygun gördüğü zaman geri alır. Bu ruha sâhip olan bir kağanın unvanına "*Tengrikut*" eklenir.

TSS

Etimoloji

(Kut/Kud) kökünden türemiştir. Temizlik anlamını içerir. Farsça Hüda kelimesinin dönüşmüş biçimi olduğu öne sürülse de aslı Türkçe Kut (kutsallık, kutluluk) kökünden türemiştir. Bereket, yaşam gibi anlamlar içerir. Kutan, dua, yakarış demektir. Evenk dilinde Khutu sözcüğü kutsallık mânâsı içerir. Kudagaçı sözcüğü, büyücü, şaman anlamına gelir. Kuthu şeklinde Tunguzcaya ve Hutu şeklinde Mançucaya geçmiştir. Sümercede de ayen Kut biçimiyle yer aldığı görülmektedir. İtelmenlerin (Kamçadalların) Kuth veya Kutka (Kutku) adlı dünyayı ve canlıları yaratan bir Tanrıları vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "Kut". TDK. http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?
2. ^ AltayTürklerinde Ölüm, Jean Paul Roux, Çeviren: Aykut Kazancıgil
3. ^ Shamanism and Contemporary Art of the Sakha, Zinaida Ivanova-Unarova
4. ^ SahaTürklerini Kut-Sür İnancı, Fatih Kirişçioğlu

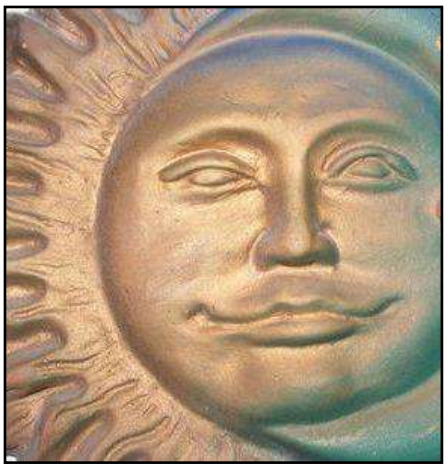
Dış bağlantılar

- Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm, Aybars Pamir

Ķut

Kuyaş

[Azəricə: **Koyaş**]



Kuyaş – Türk ve Altay mitolojilerinde Güneş Tanrı. **Koyaş Ata, Gün (Kün) Ata** ya da **Güneş (Küneş) Ata** yahut **Yaşık Ata** olarak da bilinir. Moğollar **Nar (Nara) Etzeg** derler.

Çuvaşlarda Eril ve Dişil olmak üzere iki farklı varlıktır:

1. **Hevel Eşşe:** Gün Ata, Güneş Babası
2. **Heve Emişe:** Gün Ana, Güneş Annesi

Yeryüzüne gönderdiği yaşam enerjisi nedeniyle Türk kültüründe Güneş'e saygı duyulur ve Yaşam verici bir unsur olarak kabul edilir. Güneş'in doğduğu yön saygıyı hak eder. Avrupa ve Batı medeniyeti "Eks Oriente Luks" ("Işık Doğudan Yükselir" yâni uygarlığın kökeni doğudadır,) diyerek aynı anlayışı farklı bir biçimde vurgulamışlardır. Anadolu sözcüğü Güneş'in doğduğu yer demektir eski Yunan dilinde. Türkler doğan Güneşi üç veya dokuz kez selamlarlar. Hakanın çadırın kapısı doğuya bakar. Evlerin kapıları hep doğuya açılır. Moğolca söyleyişi Macarların Güneş Tanrısı Napkiraly'yi anımsatmaktadır. Tüm kültürlerde güneş dünyaya gönderdiği ışıklar, yâni yaşam enerjisi nedeniyle saygı duyulmuştur. Verdiği ısı onun gücü olarak görülmüştür. Bu nedenle de neredeyse tüm uygarlıklarda ve tüm topluluklarda eril olarak algılanarak Baş Tanrı konumuna getirilmiştir. Göğün yedinci katında oturur. Türklerle de bağlantılı bazı ön Asya kültürlerinde dişil olarak algılanmıştır. Günümüzde kızlara Güneş adının verilmesinin nedenlerinden birisi de budur. Türklerde güneş sıcağın ay ise soğuğun sembolüdür. Ural Batır (Ural Han) söylencesinde Gök Tanrısı Samrav'ın iki karısı vardır birisinin adı Kuyaş Ana'dır. (Diğeri de Ay Ana'dır.) Gün Han ile karıştırılmamalıdır.

TSS

Etimoloji

- **Kuyaş:** (Kuy/Kuz) kökünden türemiştir. Güneş demektir.
- **Gün:** (Gün/Kün) kökünden türemiştir. Gündüz ve ayrıca Güneş demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Mongolian & Turkic Gods **(İngilizce)**
- Kuyash Ham Alav, H.B. Paksoy **(İngilizce)**

Ķuyaş

Kübey

[Azəricə: **Kübəy**]



Kübey Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Doğum Tanrıçası. Kubay Ana olarak da bilinir. Doğum yapan kadınları korur.[1]

Dişiliğin simgeselleştiği tanrıçadır. Süt gölünden yanındaki tulumlarla getirdiği sütü doğacak çocuğun ağzına damlatır. Böylece daha fazla süt isteyen çocuk dışarıya çıkmak ister. Çocuğa ruh verir. Yaşam ağacı Ulukayın'ın içinde yaşar. Bu ağacın kökünden Bengisu (Yaşam Suyu)akar. Yarı beline kadar çıplaktır. Ayakları ve bacakları ağaç kökünü andırır. Göğsünden sağaltıcı özelliği olan bir süt verir. Orta yaşlı bir görünümü vardır. Bedeni şişman değildir. Ciddi bakışlıdır. Uzun saçları vardır. Çocukların ve kadınların koruyucusudur. Yaşam ağacı ve Kübey ışık saçarlar. Hamile kadın doğum yaparken gökten inip onun yanında durur. Fakat kadın onu göremez. Kadının ağrılarını hafifletir. Çocuk doğduktan üç gün sonra gider. Yeryüzünde saf ve temiz olan şeyleri korur. Temizlik Tanrıçası olarak da görülür.

Etimoloji

(Küb/Küp) kökünden türemiştir. Aynı kökten geldiği küpeyi (kadın süsü) çağrıştırır, küp (büyük çömlek) ise şişkinlik anlamı bildirir ki, topraktan olması itibariyle de bir çeşit ana rahmini simgeler. Türkçe, Moğolca ve Tunguzcada Küb/Kub/Kuv/Küv kökü şişkin, kabarık olayı belirtir. Temizlik anlamını içerir. Kubaşmak, yardımlaşmak anlamına gelir. Türkçede Küb kökü (Tatarcada Küye) ve Tunguzcada vurmak anlamı içerir ki, doğacak çocuğun tekmeleriyle alâkalı olabilir. Kırgızcada Kübü, Türkmencede Göbe yine vurmayı belirtir. Eski Türkçe Kuva/Kuba, Moğolca Gova/Guva sözcükleri güzellik ve aydınlık mânâsı da taşır. Eski Altay, Moğol ve Tunguz dillerinde Kü/Küb/Hü/Hüb/Hüv kökü bilgelik ve ün gibi manaları da barındırır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt**

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 96)

Dış bağlantılar

- Kayaların Hanımı, Doğanın Anası; Engin Beksaç, Şule Nurengin Beksaç
- Kün Kübey Xotun (Ürüñ Arılı Xotun)
- Kübey Hatun
- Türk Mitolojisinde Anne, Muharrem Kaya

Kübey

Küldürgiş

[Azəricə: **Küldürgiş**]

Küldürgiş – Türk ve Altay halk inancında ve halk kültüründe Güldürü Cini. **Kultarkaç** olarak da bilinir. Ormanlar ve çöllerde yaşarlar. Çok büyük göğüsleri olan kızlardır. İnsanları yakalayınca onları güldürecek davranışlar sergilerler. İnsanların yollarını kesip gıdıklarlar.

İbiş

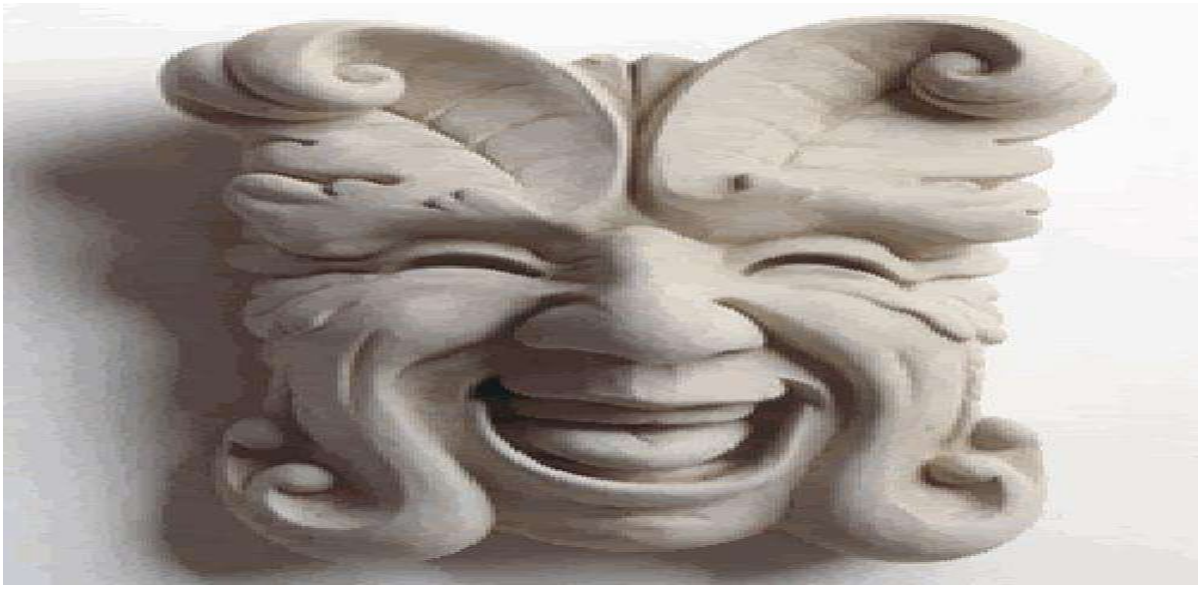
İbiş – *Soytarı.* İnsanları güldüren kişi. Hokkabaz, şaklaban. Ortaoyununda da yer almıştır. **Sözcükte** Güldürmek anlamı vardır. Asında soytarıların sıra dışı giysiler ile farklı görüntüler sergileyerek, ayrıca olağan olmayan davranışlarla anlatlıardaki soyut varlıklara öykündükleri (taklit ettikleri) düşüncesi akla gelmektedir.

Etimoloji

(Kül/Gül) kökünden türemiştir. Gülmek ve güldürmek anlamı taşır.

Kaynakça

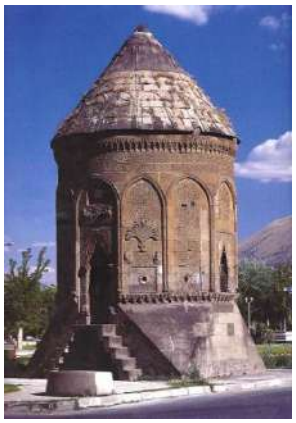
- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Küldürgiş

Kümbet

[Azəricə: **Qübbə**]



Kümbet (veya **Künbet**) – Selçuklular zamanında yapılan kendine özgü yapısı olan anıtmezarlardır. Genellikle büyük devlet ve din adamları için yapılmıştır.

Müslümanların ölülerini gömdükleri binalara kümbet veya türbe denilir. Kümbetler silindirik tabanlı ve üst kısımları konik yapılı olan anıtmezarlardır. Türkiye'de çok sayıda kümbete sâhip yerleşim birimlerinden bazıları Kayseri, Erzurum, Konya ve Ahlat, Bitlis'tir.

Türbe

[Azəricə: **Türbə**]

Türbe – Devlet adamlarının veya din âlimlerinin ya da kutlu kabul edilen kişilerin mezarlarının bulunduğu oda şeklindeki binaya verilen addır. İçerisinde (çoğunlukla) ünlü kişilerin gömülü bulunduğu anıtsal tarihi mezarlar için de türbe kelimesi kullanılır. Türbeler çoğunlukla eski çağlarda yaşamış önemli insanların yattığı yerdir. Türbeler genel olarak dini kişiliklerin mezarlarıdırlar. Bununla birlikte dini olmayıp, yalnızca dünyevi yönleriyle ön plana çıkmış ünlü devlet adamlarının anıt mezarlarına da türbe denmektedir. Türbeler asıl olarak dini kişilerin mezarlarının anıt mezarlar olarak bulunduğu yerler olarak ön plana çıkar.



Türbeler halk arasında kutsal sayılan yerlerdir. Birçok din âlimi bu görüşe karşı çıkmakla birlikte, halk arasında belli bir oranda türbeler dini bakımdan kutsal ve önemli görülürler. Türbeleri ziyâret eden kişiler buralarda dualar ederler ve genellikle kendi özel yaşamlarıyla ilgili dileklerde bulunurlar. Bu dileklerin arasında birinin ev sahibi olma, kızını evlendirecek bir eş bulma gibi farklı dilekler bulunur. Bu kişilerden birçokları dileklerinin yerine geldiğini iddia etmektedirler.

Türbelerde dualar edip dileklerde bulunan kişiler, duaların yalnızca Allah'a yapılması gerektiğini bir şekilde bilmektedirler. Ancak buna verdikleri cevaplar, kendilerinin aslında Allah'a dua ettikleri ve türbedeki kutsal kişinin ise kendilerine bu konuda aracılık ettiği şeklindedir. Onlar dileklerinin Allah tarafından bu kutsal kişilerin "yüzü suyu hürmetine" kabul edildiğine inanırlar.

Türbelerle ilgili görüşlerin arkasındaki temel neden, insanların ölümden sonraki yaşamla ilgili inançlardır. Dinsel inançlar birbirlerinden pek çok konuda farklı olsalar da, temel olarak ölümden sonraki yaşamla ilgili temel benzerliklere sahiptirler. Bu temel benzerlik insanın öldüğünde ruhunun bedeninden ayrılarak öbür âlem denilen bir yerde yaşadığı inancıdır. Bu inançların birçoğunda ölmüş kişiler ruh varlıklar şeklinde yaşamlarını sürdürmeye devam

ederler. Ayrıca bunun ötesinde bu dünyayla ve özellikle de kendi yakınlarıyla da sürekli bir iletişim halindedirler.



Halk arasındaki anlatımlara göre, ölmüş kişilerden bazıları kendi yakınlarına, onların rüyalarına girerek görünürler. Bu rüyaları görenler ise uyandıklarında bunu yalnızca bir rüya olarak görmezler. Çünkü uyandıkları zaman kendilerine verilen bazı mesajların gerçekleşmesine tanık olduklarını iddia ederler. Bu şekliyle rüyalarının doğru çıktığını görmeleri, bu kişilerde ölmüş kişilerin öbür âlemden kendilerini gözeterek yardımcı oldukları fikrini vermesinin ötesinde, ölmüş kişilerin ruh varlıklar olarak yaşamlarını sürdürdükleri inancını verir.

Bazı kişiler, türbelerde yatan dini kişiliklerden kaynaklanan ya da onlarla ilgili olarak metafizik yönlerin bulunduğunu iddia ederler. Bu iddialara göre türbede yatan kişilerden kaynaklanan bazı doğaüstü olaylar vardır. Bunların en başta geleni, bu kişilerin bazı kişilerin rüyalarına girmesi olayıdır. Bundan başka vizyon şeklinde görünme, ya da hiç görünmeyip bazı metafizik etkilerde bulunma gibi, kişilerin kendi anlatımlarına dayanan çok değişik deneyimler bulunur. Türbelerle ilgili yaşanan bu gibi deneyimler, birçok kişinin bu mekânları kutsal ve buralarda yatan kişileri Allah katında kutsal kişiler olarak görmesindeki en başta gelen temeldir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Kümbet

Kürmez Han

[Azəricə: **Kürmez Xan**]

Kürmez Han – Türk ve Altay mitolojisinde Ruhlar Tanrısı. **Körmöz Han** veya **Kürmes Han** da denir. Yeraltındaki ruhların (Körmözlerin) önderidir. Maniheizm ile birlikte Hürmüz ile özdeşleşmiştir.

Körmözler

[Azəricə: **Körmözlər**]

Körmözler – Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde melek ve hayâlet türü varlıklardır. Körmös, Kürmös veya Körümes de denir. Kimi zaman Tanrının görevlendirdiği düşünülür. Körmösler en çok günbatımında ve gündoğumunda ortaya çıkar ve etkin olurlar. Bu yüzden bu vakitler tehlikeli sayılır. İnsanların ruhlarını ele geçirebilirler. Körmöslü kavramı deli veya ruhsal hastalıklı anlamında kullanılır.

Etimoloji

(Gör/Kör) kökünden türemiştir. Görmeyen demektir. Türk mitolojik anlayışında görmezlik aynı zamanda görünmezlik demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Kürmez Ḫan

L



LURA

Lokman

[Azəricə: **Loğman**]

Lokman (veya **Lôkman, Lukman**; Arapça: لقمان) veya **Lokman Hekim** (حكيم لقمان) – Kur'an'da ve halk efsanelerinde bahsi geçen, hikmet sahibi olduğuna inanılan kişi.

Lokman Hekim'in İslam'a göre peygamber olduğuna dair iddialar bulunmakla beraber İslam âlimlerinin genel görüşü peygamber olmadığı yönündedir[1]. Kur'an'da Lokman Hekim'den Lokman Suresi'nde bahsedilir. Allah tarafından Lokman'a hikmet verildiği belirtilir. Oğluna verdiği öğütler anlatılır. Türk halk kültüründe de önemli bir yere sâhiptir.

Lokman'ın kimliği

Efanevi bir kişilik olan Lokman'ın kimliği ile ilgili tefsir kitaplarında çok farklı anlatımlar tefsir yazarlarının değişik kaynaklardan duyumsadıkları görüşlerini yansıtır ve birbirlerinden farklı kimlik ve soy bilgileri bu kaynaklarda yer alır.

Efsâneler

Lokman'ın ölümsüzlük iksirini bulduğu ancak formülünü kaybettiğine dair efsaneler mevcuttur. Formülü nasıl kaybettiği ise değişik kaynaklarda değişik şekillerde anlatılır. Bir efsaneye göre içinde ölümsüzlük iksiri bulunan şişeyi köprüden geçerken düşürüp kaybetmiş, bir başka efsaneye göre ise eline yazdığı ölümsüzlük formülü yağmurda silinmiştir. Bir rivâyete göre de iksir, Allah'ın emriyle Cebrail tarafından yok edilmiştir. Bir rivâyete göre Davud Lokman'a bir koyun kesmesini ve kendisine en iyi yerinden iki parça et getirmesini söyler. Lokman koyunun yüreğini ve dilini getirir. Başka bir gün Davud kendisine koyunun en kötü yerinden iki parça et getirmesini söyler. Lokman yine yüreğini ve dilini getirir. Davud neden böyle yaptığını sorunca Lokman şöyle cevap verir: *"İyilik için kullanıldığında yürekten ve dilden daha iyi bir şey yoktur. Kötülük için kullanıldığında da yürekten ve dilden daha kötü bir şey yoktur."* [1]

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Prof. Dr. Ali Özek & Prof Dr. Hayrettin Karaman, Kur'an ve Türkçe Açıklamalı Meali, Lokman Suresi dipnot, 1992



Lôkman

Lura

[Azəricə: **Lura**]

Lura (veya **Lūra**) – Nivih halkının mitolojisine göre yaratılışta suyun altından balçığı çıkararak Dünyanın oluşumuna neden olan yaban ördeğinin adıdır.

Türk mitolojisinin yaradılış öykülerine paraleledir. Nivihler Türklere komşu bir kavimdir ve hattâ Kazak ve Kırgızlara göre akraba bir halktır. Lura ördeğinin öyküsü Cengiz Aytmatov'un Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek adlı öyküsünde adı geçer.

> *"Oysa bir zamanlar bambaşkaydı günler. Şimdi o günlerin nasıl olduğunu söylemek çok zor. Kimse bir şey bilmiyor. Hattâ Lura adındaki dişi ördek olmasaydı, dünyanın bambaşka olacağını kimse aklına bile getirmiyor: O ördek olmasaydı, kara ile deniz birbirlerine karşı, birbirlerine düşman olmayacaktı. Çünkü ta başlangıçta, başlangıçların başında, doğada kara diye bir şey yoktu, bir evlek toprak bile yoktu. Heryer sularla kaplıydı. Su, su... Her taraf su! Dünya kendi ekseninde dönerken su kendiliğinden ortaya çıkmıştı: Dipsiz derinliklerden, karanlık uçurumlardan… Dalgalar birbiri ardınca uçsuz bucaksız evreni kuşatmış, dört bucağı kaplamıştı. Dalgaların çıkıp geldiği bir yer olamadığı gibi, gidip yoğalacağı bir yer de yoktu.*
>
> *Ve dişi ördek Lura, hani şu herkesin bildiği, bugün bile başımızın üzerinden gaklayarak sürüler halinde uçan yassı gagalı ördek, yapayalnız uçup duruyordu havada. Yumurtasını bırakacağı bir kara parçası arıyor, ama bulamıyordu. Sudan başka bir şey yoktu evrende. Yuva yapabileceği ne bir kamış, ne ufacık bir saz vardı. Lura ördeği gaklaya gaklaya uçuyor, daha fazla dayanamamaktan, yumurtasını dipsiz derinliklere düşürmekten korkuyordu. Nereye gitse, kanatları onu nereye götürse, hep su, su, yine su! Ne kıyısı, ne başlangıcı, ne de sonu vardı o büyük suyun. Lura bitkindi. Dünyada yuvasını yapabileceği hiçbir yer yoktu.*
>
> *Lura suların üzerine kondu, göğsünden yolduğu tüylerle bir yuva yaptı kendisine Dünyada toprak, işte bu yüzen yuvadan oluştu. Yavaş yavaş büyüdü. Yavaş yavaş çeşitli yaratıklar çıktı ortaya. Bu yaratıklardan biri olan insan, hepsine üstün geldi. Kayak yaparken karların üzerinde gitmeyi, kayık yaparak sularda dolaşmayı öğrendi. Kara ve deniz hayvanlarını avladı. Beslendi ve çoğaldı.*
>
> *Lura ördeği, sonsuz suların ortasında meydana gelen kara parçasında hayatın öylesine zor olacağını nereden bilecekti? Deniz, karanın meydana gelmesine çok kızdı ve o günden beri sakinleşmedi. O günden beri denizle kara arasında savaş sürüp gidiyor. Ve insanoğlu bazen denizle kara, kara ile deniz arasında, çok güç durumlarda kalıyor. Deniz, insanları hiç sevmez, çünkü insanoğlu denizden çok karaya bağlı..."* [1]

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Alıntılar

- [1]↑ Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Cengiz Aytmatov



Lura / Lūra / Lora

M



MANAS

Malahay

[Azəricə: **Malaxay**]

Malahay – Türk ve Altay mitolojisinde Ceza Tanrısıdır. Mankalay veya Mangalay olarak da tanınır. Yakutların Tengricilik inancında, yeraltı âleminde suçlu insanların cezalarını tertip eden tanrı seviyesinde hâkimlerden biridir. İsmi süvari, atlı anlamları taşır. Moğolcada başlık, kalpak, örtmek gibi anlamları da vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

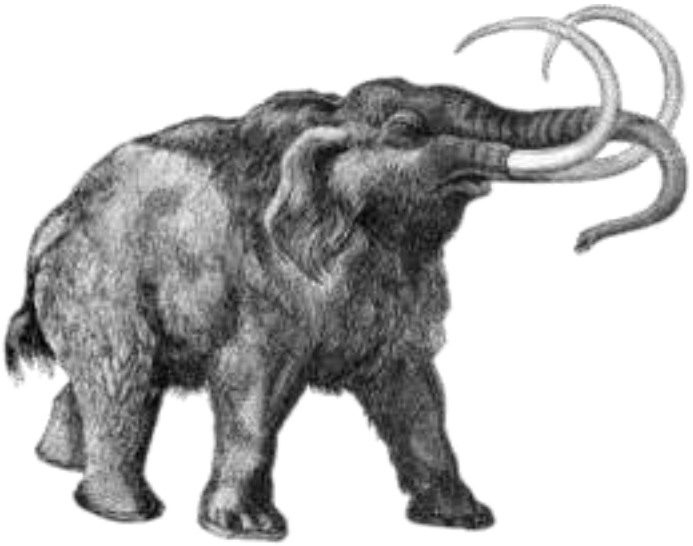
- Türk Mitolojisi
- Tengricilik



Malaɲay

Mamut

[Azəricə: **Mamont**]



Mamut – Filgiller familyasının nesli tükenmiş bir cinsi. 4,5 m boy ve 8 ton ağırlığa kadar varan bu cinsin son üyeleri MÖ 1700 yılında yaşamıştır.

Mamut Fillerin atası olan nesli tükenmiş iri bir hayvandır. Günümüzde yaşayan fillerden 3 ve 5 kat daha büyüktür. Söylenceye göre Erlik Han bu hayvanlara kızarak cezalandırmış ve yeraltına çekmiştir. Fosilleri ilk kez Yakutya bölgesinde bulunmuş ve ne ad verileceği düşünülürken bölgede yaşayan Yakut (Saha) Türkleri, bilim adamlarına çok alışkın bir biçimde bunların adının Mamut olduğunu söylemişlerdir. Böylece kelime bilim literatürüne Yakut Türkçesinden geçmiştir. Bir başka görüşe göre yine Sibirya bölgesinde yaşayan Nenets dilinden gelmedir. Sibirya'da doğaya bağlı yaşam şekli sürdüren Dolganlar ve Yakutlar gibi bazı Türk halkları'nda mamutların yeraltı âleminde yaşayıp Erlik Han'a hizmetçilik ettikleri anlatılır. Yeraltı âleminin efendisi Erlik Han mamutları ceza olarak yeraltına almıştır. Eğer mamutlar oradan kaçıp yeryüzüne çıkmaya çalışırlarsa derhal buz kesilip ölürler. Sibirya'nın doğal yerlileri Tundra ikliminin binyıldır çözülmemiş toprağından dışarıya dikilir şekilde buldukları bu garip dev hayvanların dişleri ile çadırlarını süslemiş, postlarını ısınmak için kullanmış ve hattâ donmuş etini eritip yemişlerdir. Günümüze kadar Dolganlar'da hâlâ mamutların fildişiyle yapılmış ev eşyaları ve süsler bulunmaktadır. Evenklerde Şeli adlı Mamut görünümlü bir Tanrı mevcuttur. Türkçede Yağan/Yağna, Tuva Türkçesinde Çağan, Moğolcada Zağan/Dıgan kelimeleri fil demektir ve bazı masallarda bu sözcüklerle rastlanan unsurlardan birisidir. Sözcük Yakutça'da Büyük Fil demektir. Maymut (Baymut) sözcüğünün değişmiş biçimi olabilir.

TSS

Mamut kalıntılarının bulunuşu

Rusyanın Asya'da kalan kısmında hâlâ günümüze kadar buzun içinde bütün şekilde muhafaza edilmiş mamut bedenleri bulunmaktadır. Bu mamut cesetleri hep etrafında bulunan buzun erimeye başlaması ile kilometrelerce uzaklara kadar yayılan çürüme kokuları sayesinde bulunmuşlardır. Bu binyıl kadar buzun içinde muhafaza edilmiş bedenler buzun dışında kaldıklarında çürüyerek ve leş yiyicilere yem olarak bir kaç hafta içerisinde yok olur.

Sibirya'da doğaya bağlı yaşam şekli sürdüren Dolganlar ve Yakutlar gibi bazı Türk halkları'nda mamutların yeraltı âleminde yaşayıp Erlik Han'a hizmetçilik ettikleri anlatılır. Yeraltı âleminin efendisi Erlik Han mamutları ceza olarak yeraltına almıştır. Eğer mamutlar oradan kaçıp

yeryüzüne çıkmaya çalışırlarsa derhal buz kesilip ölürler. Sibirya'nın doğal yerlileri Tundra ikliminin binyıldır çözülmemiş toprağından dışarıya dikilir şekilde buldukları bu garip dev hayvanların dişleri ile çadırlarını süslemiş, postlarını ısınmak için kullanmış ve hattâ donmuş etini eritip yemişlerdir. Günümüze kadar Dolganlar'da hâlâ mamutların fildişiyle yapılmış ev eşyaları ve süsler bulunmaktadır. Bugün Dolganlar mamut bedenleri bulduklarında bunu bilimcilere bildirip mamut araştırmacılığına katkıda bulunmaktadırlar.

Bulunan yerler

Mamut araştırmacılığı açısından en önemli olan kazılar Rancho La Brea'da bulunan katran çukurlarında yapılmışdır. Diğer mühim bir kaynak Bechan Cave de bulunan bir mağaradır. Bu mağara 1.500 yıl boyunca preri mamutları tarafından kullanılmışdır. Yeni Sibirya Adaları'nda da çok sayıda kalıntılar bulunmuştur. Bu adalar, mamut fildişleri arıyan rus tüccarları tarafından keşfedilmişdir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Science *323*, 94 (2009)

Dış bağlantılar

- Mamuteyum
- Mamut müzesi
- Naturkundemuseum

TSS



Mamut

Manas Han

[Azəricə: **Manas Xan**]

Manas Han – Türk, Altay ve özellikle Kırgız mitolojisinde söylencesel hakan. Manas Destanı'nın başkişisi. Kırgızların bir Ulus hâline gelmelerinde büyük bir etkisi olmuştur. Hattâ destanın kendisi bile Kırgızları bir araya getiren ortak bilinç aşılayan bir etkendir. Kırk yiğidi vardır ve bu yiğitlerin kendi aralarında da bir hiyerarşi vardır. Manas'ın karısı Kanıkay Hanım'ın da savaşçı Kırk Kız'ı (yardımcıları) vardır. Doğarken elinde bir kan pıhtısı vardır. Anasının karnında on ay kalmıştır. Anadoluda söylenen ve karşısındakinin kendisini üstün görmesini vurgulayan "Sen on aylık mısın?" sorusu ile bu durum ilginç bir benzerliğe sahiptir. Pek çok söylence kahramanı gibi o da bir günde bir yaşına yedi günde yedi yaşına gelir. Altı yaşındayken güreşmeye başlar. İlerleyen yıllarda büyük bir savaşçı olur. Öldükten sonra tekrar dirilir. Oğlunun adı **Semetey'**dir. Manasçılar tarafından destanı ezberlenir ve nesilden nesile aktarılır.

Kanıkay

[Azəricə: **Kanıkəy**]

Kanıkay (Kanıkäy) Hanım – Manas'ın karısı olan ve Türk, Altay ve özellikle Kırgız destanlarında adı geçen söylencesel hanım. **Kanıkey** veya **Kenikey** olarak da bilinir. Manas Han'ın karısıdır. Savaşçı Kırk Kız yardımcısı vardır. Oğluna kız arayan Manas'ın babası ondan daha iyi bir eş bulamadığını ifâde eder. Kanıkay Hatun iyi bir binicidir, savaşçıdır. Kocasına yerinde öğütler verir. Manas öldüğünde İlaç yaparak kocasını diriltir. İyi bir eşin ne kadar önemli olduğu bu şekilde simgeselleştirilmiştir. Sadıktır, kocasının ismine gölge düşürmez. Sözcük, soyluluk anlamı içerir. Kanık (Kanaâtkar) sözcüğü ile de bağlantılı gibi görünmektedir. Moğolca Hanı/Kanı sözcüğü eş anlamına gelir.

TSS

Semetey

[Azəricə: **Səmətəy**]

Semetey Han – *Söylencesel Hakan.* Manas Han'ın oğlu. *Sözcük* doluluk, saflık bildirir. Süme/Suma sözcüğü eski Altayca ve Moğolcada Şaman anlamı taşır. Semetey, destanda önemli bir yer tutar.

Manas Söylencesi

Manas Destanı – Kırgız Türkleri'nin millî destanıdır. Mani dinini yaşayan Karahıtaylar ile Müslüman Karahanlılar arasındaki mücadelede Kırgızların durumunu ve Manas adlı kişiyi anlatan destan, çeşitli kaynaklar tarafından XV. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar dayandırılır.

Ünlü Türkolog Wilhelm Radloff (1837-1918), Manas Destanı'yla ilgili ilk derlemeyi, Kırgızistan'ın Tokmok kenti güneyindeki Sarı Bağış boyuna mensup bir Manasçıdan (destanı günümüze kadar nesilden nesile aktaragelen sözlü anlatıcılar) 1869'da yapmıştır. Halk arasında bu sözlü halk edebiyatı anlatıcılarına *ırçı* (yırcı) veya *comokçu* (yomokcu) da denmiştir.

Destana göre Manas Han'ın babası Cakıp (Yakıp, Yakub) Han'dır. Annesinin adı Çığrıcı'dır. Cakıp Han evlendikten on dört sene sonra Manas doğmuştur. Doğumu üzerine civardan gelen elçiler, onun bir kahraman olacağını hemen anlamışlardır. On yaşına gelince tam bir kahraman olur.

Düşmanlarının üzerine saldırarak perişan eder. Atlarına at erişemez, zırhına ok işlemez. Cakıp Han, oğlunun atılganlıklarını, kahramanlıklarını görünce, onu korumak, onunla arkadaşlık etmek üzere, Bakay adında bir kişiyi onun yanına koymuştur. Manas, Nogay boyundan gelmektedir. Kalmuk baskınlarına karşı Kırgız halkının birliğini, bütünlüğünü korur ve bir kahramanlık ve özgürlük sembolü hâline gelir.

Etimoloji

(Ban/Man/Yan) kökünden türemiştir. Heybetli, görkemli anlamına gelir. Ayrıca bu sözcük huy, mizaç karakter demektir. Türkçede Yağan/Yağna, Moğolca Zağan, Tuvaca Çağan sözcükleri ile aynı kökten gelir ve bunların tamamı fil demektir. Eski Altaycada öğrenmek anlamı da kökün içinde mevcuttur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- *Manas*. Translated by Walter May. Rarity, Bişkek, 2004. ISBN 9967-424-17-6
- *The Manas of Wilhelm Radloff*, A.T. Hatto, 1990, Otto Harrassowitz



Manas Ţan

Mangus

[Azəricə: **Manqus**]



Mangus – Türk ve Altay mitolojisinde canavar, hortlak, dev, ejderha gibi içeriklerin tamamını kapsar. Türk dillerinde **Mangıs, Mongus, Mogus** ve Moğol dillerinde **Mongas, Mangas** olarak yer alır.

Mangus'lar

Amırga Mongus korkunç bir devin adıdır. Andalma Moğus ise Erlik tarafından yaratılmış bir canavar olup denizden dilini çıkararak insanları yakalayıp yutar. Moğol mitolojisinde Karamangıs adlı bir ejderha bulunur. Tunguz ve Mançu dillerinde de benzer anlamlarla yer alır. Buryatlarda geçen Mangaday (Mangatkaş) ise çok başlı ejderhadır. Dünyanın sonunda yaşarlar ve çok iri cüsselidirler. Çoğu zaman siyah ve sarı renktedirler. İrandaki ateşperest büyücü/rahipleri ifâde eden Maguşlar (Mecusiler) ile ilgili olduğu öne sürülmektedir, fakat aradaki kavramsal bağlantı yeterli değildir. Olası bir açıklama benzer sözcükler nedeniyle anlam kayması gerçekleştiğidir. Maguşlar ateşperest rahip sınıfıdır. Sihir yapabilme, rüyâları yorumlayabilme ve göğe bakarak öngörülerde bulunabilmeleriyle tanınmaktaydılar. Maguşların bu güçleri nedeniyle Mazdek ve Zerdüşt dini üzerinde etkili oldukları söylenir. Zerdüştlük'ün Ateşperestlik olarak algılanmasıyla birlikte Ateşgede (Ateş Tapınağı) rahipliği yapmışlardır. Azerbaycan tarihindeki Maglar ile de alâkalı bir kavram olrak görünmektedir.

Mangus'un Etrüsk mitolojisindeki Mantus adlı Şeytâni varlık ile de bağlantısı olama ihtimali vardır.

Mecûsî

[Azəricə: **Məcusi**]

Mecûsi (**Mecūsi,** Arapça ve Farsça: **مجوس**, çoğulu **Mecus**) – Aslen Zerdüşt (genellikle din adamı) anlamına gelen bir terim.[2] Türk Dil Kurumu sözlüğünde "ateşe tapan" olarak açıklanan[3,4] bu sözcük çok önceleri **Maguş** anlamına gelen teknik bir terimdi ve olumsuz bir anlam taşımıyordu.[5] Endülüs'te Pagan'lara Mecûsi deniyordu. Bunların bir kısmı Mozarab statüsündeyken bir kısmına sadece Mecûsi deniyordu.

Maguş

[Azəricə: **Maquş**]

Maguşlar – Kuzey İran´da kurulmuş olan antik Media krallığının rahip sınıfı. Maguşlar sihir yapabilme, hadisleri ve rüyâları yorumlayabilme ve astrolojik öngörülerde bulunabilmeleriyle ünlüydüler. Maguşların bu ritüel bilgisi nedeniyle Zoroastrianizm´in tek gerçek rahipleri olduklarına inanılırdı. Maguşların Zoroaster´i etkileyip etkilemedikleri ya da onun takipçisi olup olmadıkları bilinmemektedir. Maguşlar, "Efendi Tepesi" denen tepenin üzerinde hiç durmadan atadan oğula saat tutarlardı. Büyük yıldız görünene kadar bu saatin tutulacağı ve yıldız göründüğünde de büyük kurtarıcının geleceğine inanırlardı. Maguşlardan İncil´de de söz edilmektedir.

Maguşlar, Ahameniş İmparatorluğu'nun MÖ 550'de kurulmasına kadar olan dönemde yaşamış dini bir Pers kastıydı.[6] Perslerin dini ve cenazevi işlerine bakıyorlardı. Sonradan Zerdüşt dinini kabul ettiler ve Zurvanizm mezhebini oluşturdular. 10. yüzyıldan sonra Zurvanizmle ilgili bir kayıda rastlanmaz. Farsça'dan sırasıyla Yunanca'ya ve Latince'ye geçmiş *Maguş* sözcüğü Kitabı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinde **müneccim**, **kâhin** veya **yıldızbilimci** olarak geçer. *Magus* sözcüğü Batılı dillerde büyü anlamına gelen *magic* vb. sözcüklerin kökenini oluşturur.[7]

Amırga

[Azəricə: **Amurqa**]

Amırga veya (**Amırga Mangus**) – Türk ve özellikle Moğol mitolojisinde canavar. **Amurga (Aburga, Aburya, Avraga, Abarga, Avraya)** olarak da söylenir. Vahşî, korkunç ve devâsa yaratık. Korkunç bir dev olarak görülür. Ayrıca Tuvalarda güreşçilerin yükseldiği en son seviye ünvanı da bu adla anılır. Aparmak, kapmak, alıp götürmek anlamlarını içerir. Ayrıca avlamak fiili ile de bağlantılı görünmektedir.

Etimoloji

(Man/Ban) ve (Moğ/Boğ) kökünden türemiştir. Boğaz, boğmak fiilleriyle bağlantılı olabilir. Ayrıca Man kökü heybetlilik ve büyüklük ifâde eder. Türkçede Yağan/Yağna, Moğolca Zağan, Tuvaca Çağan sözcükleri ile aynı kökten gelir ve bunların tamamı fil demektir. Mag/Bağ kökünün büyü ve şamanlık ifâde eden kavramlarla (Bahşı, Bağı gibi...) yakın alâkası bulunmaktadır.[1]

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-90, Bağ)
2. ^ *Birth of the Persian Empire*. Curtis, Vesta Sarkhosh & Stewart, Sarah, 1995.
3. ^ " **Mecus**." Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu. Erişim: 22 Ocak 2009.
4. ^ " **Mecûsi**." Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu. Erişim: 22 Ocak 2009.
5. ^ *A Comprehensive Persian-English dictionary,* Routledge & K. Paul. 1892, Londra.
6. ^ "magus." *Oxford Dictionary of English 2e*, Oxford University Press, 2003.
7. ^ "magic." *Oxford Dictionary of English 2e*, Oxford University Press, 2003.

Dış bağlantılar

- Türklerde İslâmiyet Öncesi İnanç Sistemleri

Ayrıca bakınız

- Zerdüşt
- Maguş
- Müneccim Krallar

Maňqus

Mankurt

[Azəricə: **Manqurd**]

Mankurt – Türk, Altay ve Kırgız efsânelerinde bahsedilen bilinçsiz köle. Mankurt hâline getirilmek istenen kişinin başı kazınır, ıslak deve derisi sarılır ve böylece elleri kolları bağlı olarak Güneş altında bırakılır. Deve derisi kurudukça gerilir. Gerilen deri başı mengene gibi sıkar ve inanılmaz acılar vererek aklını yitirmesine neden olur. Böyle bir kişi bilinçsiz ve her istenen şeyi sorgusuzca yapan bir köleye dönüşür.

Cengiz Aytmatov'un 1980 yılında yazdığı *Gün Olur Asra Bedel* adlı eserinde, Kırgız destanlarından yararlanarak güncelleştirdiği bir kişiliktir. Mankurt bazı işlemler sonucu öz benliğini yitirerek kendisini kimliksizleştiren düşmanının kuklası hâline gelmiş bir zavallı insan tipidir.

Aytmatov'un "Gün Olur Asra Bedel" adlı eseri pek çok Batı diline ve Türk lehçelerine çevrilip yaygınlaşırken "mankurt" kavramı da kabul görerek literatüre girmiş ve “mankurt” ve “mankurtlaştırma” temaları yaygınlaşmıştır. Fransa'da V. Lackhine tarafından "yılın kitabı" olarak gösterilen Aytmatov'un "Gün Olur Asra Bedel" eserinden yapılan iktibasla " Mankurtizm " "sosyal kimlik değiştirme ve öz köküne yabancılaşma" temalarını karşılayan bir terim olarak sosyal psikoloji literatüründe yerini almıştır.

TSS

Çağdaş Sovyet Kazak şairlerinden Muhtar Şahanov "Yenilen Galip ya da Cengiz Hanın Halası" konulu Otrar manzumesi’nin doğuşunu anlatırken şunları söylemektedir: "Eserimizde kültür tarihimize derin kökler salmanın bizler için pek önemli olduğunu anlatmak istiyordum. Her insanın doğduğu yere sıkı sıkıya bağlı olması gerekir. Bunsuz büyük çaplı yazar olmaz. Köksüz insanlar ortaya çıkınca "mankurtizm" hali olur."

Nasıl Mankurt Yapılır?

Eski Türk, Kazak ve Kırgız destanlarından edinilen bilgi ve Orta Asya Mitlerine göre "Mankurt" dönemin Orta Asya halkları arasında çok yaygın bir İşkence ve zihin kontrol yöntemiydi.
Bir insanı mankurt yapmak istediklerinde:

1. O kişinin kafası (saçları) iyice kazınır,
2. Kafasına devenin boyun derisi iyice gerdirilirek geçirilir,
3. Kafasında deve derisiyle adayı sıcak çölde güneş altında birkaç gün bırakılırdı.

Böylece sıcağın etkisiyle deve derisi büzülür ve kafaya iyice yapışır. Deve derisinin artık kafa derisiyle bütünleşmeye başlamasıyla kazınan saçlarda yeniden uzamaya başlar. Fakat deri kafaya o kadar yapışır ki zaten sert olan deve derisi sıcağın etkisiyle iyice sertleşir ve uzayan saçlar deriyi delip uzamasına devam edemez. Bu nedenle saçlar uzamaya vücûdun dışı yönünde değil de kafanın içine doğru uzamaya başlar. Sıcaktan büzüşen deve derisinin kafatasına yaptığı

baskı ve kafanın içinde ters yönde uzayan saçların kafatasını delip beyne doğru ilerlemesiyle mankurt büyük acılar çeker. Bu acılara dayanamayan mankurt bir müddet sonra kuklaya döner. Hafızasını yitirir, anne-babasını dâhi tanımaz. Aklını çalıştırıp düşünemez hale gelir. Bu nedenle sahibi ne söylerse ona itaat eder. Günümüzde modern işkence ve zihin kontrol yöntemlerinin kullanılması nedeniyle Mankurt tekniği geçmişte kalmıştır.[1]

Etimoloji

(Bun/Ban/Man) kökünden türemiştir. Bun sözcüğü akıl yoksunluğunu ifâde eder. Moğolca Munu/Mung (Türkçe Bunu/Bung) fiilleri aklını yitirmeyi, Munah (Türkçe Bunak) sözcükleri yaşlılık nedeniyle aklını yitirmiş olan kişileri anlatır. Eski Altaycada Manu, Tunguz ve Mançu dillerinde Mânâ sözcüğü akıl yitimini ve kullanılmaz hale gelmeyi belirtir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

1. ^ SANAT OLAYI, Aralık 1986, Sayı: 55

Maňķurt

TSS

Maran

[Azəricə: **Məran**]



Maran (Märan, Meran) – Daha çok güney, orta ve doğu Anadolu resimlerinde, masallarında, hikâyelerinde rastlanan, bellerinden aşağısı yılan üstü ise insan şeklinde tanımlanan, insanların derdine deva olabilen doğaüstü yaratıklar. Ayrıca eşanlamlı olarak kullanılan, **Erbüke**, Türk halk inancında yarı insan yarı yılan olan varlıktır. **Erböke** de denir. Bu varlıkların başında Yılan Ana ve/veya Yılan Ata bulunur. Dişi olanları için "İşbüke" kullanılır.

Yeraltında bir dünyada yaşayan, akıllı ve iyicil maranların başında Şahmeran adlı bir ece vardır. Şahmeran'ın -insanlarca- öldürüldüğünü henüz bilmeyen, bu nedenle 'Şahmeran geleneği' olarak sürdürdükleri derde deva olma işine devam eden meranların Şahmaran'ın ölümünü duydukları an Meran Ülkesinden çıkıp insanların yaşadıkları şehirleri basacakları ve yerle bir edecekleri söylenir.

Etimoloji

- **"Maran:"** Farsça bir sözcüktür. "Mar" yılan anlamında, "-an" ise çoğullamasıdır. Maran ya da incelterek söylenilen "Meran" sözcükleri Anadolu topraklarında birçok yöre ve yer adı olarak da kullanılmaktadır.
- **"Erbüke:"**Er "insan" ve Büke "ejderha, yılan" sözcüklerinin bileşimidir.

Ayrıca bakınız

- Şahmaran
- Yılan Ana
- Yılan Ata

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Maran

Masal

[Azəricə: **Nağıl**]

Masal – Gerçeküstü unsurlar taşıyan sözlü halk hikâyesi. Olağanüstü öğe, kahraman ve olaylara yer veren yaşanmamış öykülerdir.

Masallarda yer ve zamana bağlılık yoktur. Masal terimi öncelikle, Külkedisi, Ali Baba ve Kırk Haramiler, Keloğlan gibi ulusal ve uluslararası sözlü geleneğin ürünleri olan halk öykülerini kapsar. Ama sözlü gelenekle ilişkisi olmayan edebî yönü ağır basan bazı eserler de bu türün içinde yer alır.

Masallar, genellikle "masal anlatıcıları" tarafından kendisini dinlemeye hazır topluluklara anlatılır. Daha sonra derlemeciler tarafından yazıya aktarılır.

Masal Çeşitleri

Masallar farklı biçimlerde tasnif edilebilir. Örneğin Anonim veya Yazarlı masallar şeklinde bir sınıflandırma mümkündür. Konusuna göre ise en yaygın olarak aşağıdaki türlere ayrılırlar.

- Hayvan masalları
- Olağanüstü masallar
- Güldürücü masallar
- Zincirlemeli masallar

TSS

Hayvan masalları genellikle kısa masallardır. Geleneksel masallar dışında edebi br tür olarak yazarın hayalgücüyle oluşturulmuş masallar da mevcuttur. Örneğin, La Fontaine Masalları bu türün en güzel örnekleridir.

Masallarda, olağan varlıkların yanı sıra, peri, dev, ejderha gibi olağanüstü varlıklara da yer verilir.

Erteği

[Azəricə: **Ərtəği**]

Erteği (İrteği, Ertek, Erteki) – Türk kültüründe *Masal* mânası taşır. Masallar yeryüzündeki tüm toplumlarda bir biçimde mevcuttur. Türk kültüründe de önemli bir yer tutarlar. Başlıca masal kahramanlarının adları aşağıda sıralanmıştır. İsimler Türk kültürünün ortak geçmişinden kaynaklandığı için Asya'da, Anadolu'da farklı masallarda ortaya çıkabilmektedir. Örneğin son derece ciddi bir üslubu ve anlatım tekniği bulunan, sosyolojik altyapısı olan Korkut Ata öykülerindeki bazı kişilere daha basit çocuk masallarında rastlanabilmektedir. Bazen de masal kişileri mitoloji ile bütünleşmektedir. Değişik efsanelerde yer almaktadırlar. Bu sözlükte verilen isimler belli başlı sık rastlanan adlardır. Daha ayrıntılı bir tarama ile bu sayı kat be kat artacaktır.

Türk masal kahramanlarının isimlerinde eril olanların sonundaki Han ünvanının kaldırılıp yerine Batır, Mergen gibi sıfatlar eklendiği veya başına Er gibi ekler getirildiği çeşitlemelere rastlanabilir. Aynı şekilde dişil olanlarda ise Hanım yerine Hatun, Kız gibi sıfatlarla oluşturulmuş versiyonlar mevcuttur. Ayrıca lehçe ve şivelerdeki söyleyiş farklarıyla da yer alabilirler. Ancak bu karakterlerin geçtiği tüm masallarda birkaç kategoride farkları ortaya koyulabilecek ortak veya benzer öyküler ayrıntı çeşitlilikleri ile yer alırlar. Masallarda geçen motifler de aynı şekilde ortak özellikler taşırlar. Pek çok öğe pek çok masalda benzer ifadelerle ve nitelemelerle geçer. Masal kültürü içerisinde pek çok ilave yan unsuru barındırır. Örneğin Türklerde **Olonho (Olungu)** veya **Yomak (Comog)** olarak adlandırılan ve şiir şeklinde anlatılan destanlar ile **Bilmeceler** ve hattâ **Leyley (Laylay)** da denilen Ninniler de masalların bütünleyicisi konumundadırlar. Mitolojinin en önemli taşıyıcısı durumunda olan masallar, bilgi birikiminin kuşaktan kuşağa aktarılmasında büyük işleve sâhip olmuşlardır. Sözcük (Er/İr) kökünden türemiştir. Erte, ertelemek sözcükleriyle aynı kökten gelir. İrdelemek sözüyle bağlantısı da dikkat çekicidir.

Masalın özellikleri

- 1. Olağanüstü konular vardır.
- 2. Kahramanlar gerçeküstü özelliklere sâhip olabilir.
- 3. Yer ve zaman belirsizdir.
- 4. Her masaldan bir öğüt, bir ders çıkarılabilir.
- 5. Masallar kalıplaşmış bir tekerleme ile başlar.
- 6. Masallarda olağanüstü varlıklar (cin, peri, melek) bulunabilir.
- 7. Masallar kalıplaşmış tekerlemelerle biter.
- 8. Masallar hep mutlu sonla biter.
- 9. Niteliği ne olursa olsun her şeyiyle hayal ürünüdürler.
- 10. Olaya dayalı sanatsal kurmaca metinlerdir.
- 11. Yazılı ve sözlü edebiyat ürünüdür.
- 12. Masalın finalinde her zaman iyiler kazanır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Masal

Matır Han

[Azəricə: **Mator Xan**]

Matır Han – Türk ve Altay mitolojisinde Cesâret Tanrısı. **Matur (Patur, Patır, Batur) Han** olarak da söylenir. Korkusuz bir savaş tanrısıdır. Erlik Han'ın oğludur. Taş bilekli olarak betimlenir.

Etimoloji

(Bat/Mat) kökünden türemiştir. Batur sözcüğü yiğit demektir. Bahadır, korkusuz, kahraman anlamlarına gelir. Batırmak ve boğmak fiili ile bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar



Matır Ḫan

May Ana

[Azəricə: **May Ana**]



May Ana – Türk ve Altay mitolojilerinde Varlık Tanrıçası. Pay (Bay) Ana olarak da söylenir. İnsanların koruyucusu, kollayıcısı ve gözeticisidir. Göğün üçüncü katında oturur. Budizmin etkisiyle Maitreya adlı Tanrı ile özdeşleşmiştir. Bayanay ile aynı kişilik olduğu öne sürülür. Kırk başlı bir kadındır. Kimi yerlerde gümüş saçlı sarı bir kadın olarak betimlenir. Evini havada kurar ve çocuklarını orada doğurur. Çocukları korur. Yay ve oku ile acı veren ruhları çocuklardan uzak tutar. Adı May Ata ile birlikte anılır. Tungus Tanrısı "Mayın" ile benzerlikler gösterir.

Ma

Ma (Mā) – Anadolu'da ana tanrıçadır. Kibele'ye benzer ve onun gibi tapınım görür. Sâhip olduğu savaşçı doğası zaman zaman ön plana çıkar. İsim olarak May kavramını hatırlatır.

Etimoloji

(May/Bay) kökünden türemiştir. Varlık, zenginlik, ululuk, bilgelik, yönetmek anlamlarını içerir. Baymak fiili, büyümek ve gelişmek anlamına da gelir. Türk inanç sisteminde mitolojik varlıkların adlarında kutsallık içeriğini bildiren bir sözcük ve köktür. Örneğin Ülgen ve onun oğulları gibi, en ulu ilâhî varlıkların ve en güçlü şamanların adlarıyla birlikte yer alır. Veya "Bay Terek" (Bay Kayın) adı verilen hayat ağacının adında da kullanılır. Bayram sözcüğü ve benzeri bir anlam taşıyan Bay-gün yine bu kavramla alâkalıdır. Moğolcada "Boyan", "Bayan", "Buyan" ve "Poyan" gibi kişi adlarının içerisinde de korunmuştur. Bay/Pay/May kökü. anlam itibariyle efsun, büyü, dua ve kurban, şölen, bayram ve benzeri anlayışlarla bağlılık içerir. Anadolu Türkçesinde "bağı" sözü, efsuncu, büyücü anlamında kullanılır. Altaylarda, "baylu" sözü, dokunulmaz, kutsal ve yasak anlamına gelir. Slav dillerine bu kökten geçen bazı kelimeler vardır. Örneğin Sırp-Hırvatça'da kullanılan, "Bayati" (büyülemek, efsunlamak, fala bakmak) gibi...

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (May Ene)

May Ana

May Ata

[Azəricə: **May Ata**]

May Ata – Türk ve Altay mitolojilerinde Varlık Tanrısıdır. Pay (Bay) Ata olarak da bilinir. İnsanların koruyucusu, kollayıcısı ve gözeticisidir. Göğün üçüncü katında oturur. Budizmin etkisiyle Maitreya adlı Tanrı ile özdeşleşmiştir. Tunguzlarda Mayın adı verilen bir Ruhlar Tanrısı vardır ve evreni yarattığına inanılır. Bu Tungus Tanrısı yeni doğan bebeklere ruh verir. Tunguzların Mayın adlı lütüfkâr ve yaratıcı tanrılarını da akla getirmektedir. Altay mitolojisinde, Ülgen'in, göğün üçüncü katında oturduğuna inanılan iki oğlundan biridir. Ülgen'in, insanların hamisi ve piri sayılan oğludur. Adı May Ana ile birlikte anılır.

May/Bay Kökü

Türk inanç sisteminde mitolojik varlıkların adlarında kutsallık içeriğini bildiren bir sözcük ve köktür. Örneğin Ülgen ve onun oğulları gibi, en ulu ilâhî varlıkların ve en güçlü şamanların adlarıyla birlikte yer alır. Veya "Bay Terek" (Bay Kayın) adı verilen hayat ağacının adında da kullanılır. Bayram sözcüğü ve benzeri bir anlam taşıyan Bay-gün yine bu kavramla alâkalıdır. Moğolcada "Boyan", "Bayan", "Buyan" ve "Poyan" gibi kişi adlarının içerisinde de korunmuştur. Bay/Pay/May kökü anlam itibariyle efsun, büyü, dua ve kurban, şölen, bayram ve benzeri anlayışlarla bağlılık içerir. Anadolu Türkçesinde "bağı" sözü, efsuncu, büyücü anlamında kullanılır. Altaylarda, "baylu" sözü, dokunulmaz, kutsal ve yasak anlamına gelir. Slav dillerine bu kökten geçen bazı kelimeler vardır. Örneğin Sırp-Hırvatça'da kullanılan, "Bayati" (büyülemek, efsunlamak, fala bakmak) gibi...

Etimoloji

(May/Bay/Pay) kökünden türemiştir. Varlık, zenginlik, ululuk anlamlarını içerir. Moğolcada May aynı zamanda Şenlik Ateşi anlamına da gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

May Ata

Maygıl

[Azəricə: **Mayqıl**]

Maygıl Ana – Türk, Yakut ve Altay mitolojisinde Su Tanrıçası. Altayların ve Yakutların Tengricilik inançlarında koruyucu tanrıçalarındandır. Yeryüzündeki sulardan sorumludur.

Etimoloji

(May/Bay) kökünden türemiştir. Varlık, zenginlik, ululuk, bilgelik, yönetmek anlamlarını içerir. Baymak fiili, büyümek ve gelişmek anlamına da gelir.

Tüyen Hanım

[Azəricə: **Tüyən Xanım**]

Tüyen Hanım – *Şelale Tanrıçası.* Çağlayanları korur. Maygıl'ın emrindedir. Çağlayanların sularının bol olmasını sağlar. Çağlayanların döküldüğü yerde açtığı derin oyuklara Obruk denir. Obruklarda da Obruk İyesi adlı bir ruhun var olduğuna inanılır. Obruk İyeleri bu Tanrıça tarafından gönderilirler. Çağlayan, Çağlayık, Çavlan, Çavlak, Çağlar gibi kelimeler şelale demektir. *(Tüy/Tüğ) kökünden türemiştir.* **Tüyen** sözcüğü Çağlayan demektir. Tüymek fiili de suyun fışkırmasını ifâde eder.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Ayrıca bakınız

- Türk Mitolojisi
- Tengricilik



Mayqıl

Meçkey

[Azəricə: **Məçkəy**]

Meçkey – Türk, Anadolu ve Altay halk inanışında, batı dillerindeki karşılığı ile birebir örtüşen bir anlamla vampir demektir. **Meçik** de denir. Türk halk kültüründe ve halk inancında kendine özgü bir vampir türüdür. Bazı yönleri bütünüyle türk kültürüne özgü olsa da Batı toplumlarının inanışlarına çok benzeyen bazı özellikleri de mevcuttur. Örneğin tıpkı Nosferatu'da olduğu gibi, "tağun" (yâni veba) hastalığı taşıdığına inanılır. İnsanların kanını emer, içlerinde büyür. Ölüm saçan kambur bir yaşlı kadın (veya bazen yaşlı bir erkek) şeklinde düşünülür. Sözcük, biçmek (kesmek) fiili ile alâkalıdır. Meç Moğolcada maymun, Mes ise silah demektir. Türklerde masal ve söylencelerde maymuna benzer varlıklara sıklıkla rastlanır.

Türk kültüründe vampir

Azerbaycan ve Türkiye'nin bazı bölgelerinde defnedildiği gün mezarlarından çıkarak insanları korkudan "hortdan" adlı varlıkların bulunduğuna inanılır. Bu varlık Meçkey ile büyük oranda benzerlik gösterir. Anlatılanlara göre yaşadığı zaman kötülükler yapan, cinayetler işleyen insanlar öldükten sonra dirilirler. Hortlayan insanın ahretten kovulduğuna inanılır. Güya ki, geceler mezarından çıkan, kefenle ortalıkta dolaşan bu yaratık hızla koşabilir, ata biner, silahtan kullanabilir, istediği insanı döver, sevdiği insanı kaçırabilir, evlere saldırabilir, yol kesebilir. Profesör Arminius Vambery, Türkler'deki bazı vampir inanışlarına da değinmektedir. Macar dilinin köklerini araştırmak amacı ile Orta Asya'ya kadar derviş kılığında yolculuk eden Vambery'e göre: "Osmanlılar'da yaygın bir inanışa göre vampirler ağaç kovuklarında gizlenirler ve oralarda avlanırlarmış. Ele geçirilen vampirler kelleleri kesildikten sonra bir çuvala konup denize atılırmış."

1833 yılında Tırnova kadısı Ahmet Şükrü Efendi tarafından hükümet merkezine gönderilmiş ve Takvim-i Vekayi gazetesinin 69. sayısında yayınlanmış olan bir belgede[1] şu ifadeler yer alır:

> *"Büyük bir kalabalıkla mezarlığa gidildi. Resimli tahtayı parmağında çevirmeye başlayınca resim sağlıklarında yeniçeri ocağının kanlı zorbalarından Tekinoğlu Ali Âlemdar ile Apti Âlemdar denilen iki şakinin mezarına karşı durdu. Mezarlar açıldı. Cesetler yarım misli büyümüş, kılları ve tırnakları da üçer dörder uzamış bulundu. Gözlerini kan bürümüş, gayet korkunç idi. Mezarlıktaki bütün kalabalık bunu gördü. Bu adamlar sağlıklarında her türlü pis çirkin işi yapmış, ırza, namusa, mala saldırmış, adam öldürmüş Yeniçeri ocakları kaldırıldığı zaman her nasılsa yaşlarına bakılarak cellada verilmemiş ecelleri ile ölmüş kişilerdi. Sağlıklarında yaptıkları yetmezmiş gibi şimdi de halka habis ruh olarak tebelleş olmuşlardı. Cadıcı Nikola'nın tanımına göre, bu gibi habis ruhları defetmek için cesetlerin göbeğine birer ağaç kazık çakılır ve yürekleri kaynar su ile haşlanırmış. Ali Âlemdar ile Apti Âlemdar'ın cesetleri mezardan çıkarıldı. Göbeklerine birer ağaç kazık çakıldı ve yürekleri bir kazan kaynar su ile haşlandı. Fakat hiç tesir etmedi. Cadıcı "bu cesetleri yakmak gerek" dedi. Bu hususda şer'an da izin verildi ve iki yeniçerinin mezardan çıkarılan cesetleri mezarlıkta yakıldı."*[1]

Anlatılan olayda küçük farklarla klasik cadıcılık yöntemleri izlenmektedir. Örneğin Avrupa inanışında kazık göbeğe değilde kalbin hizasına çakılır yürekleri kaynatmak kadar cesetlerin kellelerini uçurmak da geleneğe göre etkin bir çaredir. Bu tür asılsız söylentilerin halkı disiplinsiz yeniçerilere karşı harekete geçirmek için ortaya atıldığı sanılmaktadır.

Meçik

[Azəricə: **Məçik**]

Meçik – Anadolu halk inancında mezardan çıkan ölü demektir. Ölüp tekrar dirilen varlıktır. İnanışa göre yaşarken kötülük edenlerin ölünce hortlayacağına inanılır. Daha gömüldüğü gece mezarından kalkar. Meçik sözcüğü aynı zamanda tokmak, sopa, uzun sakal, zift[2] gibi anlamlar da içerir ve bu varlığın özellikleriyle de bağlantılıdır. Olumsuz manaları bulunan bu kelime kimi zaman hakaret amacıyla (Meçik gelin, Meçik kaynana, Meçik adam vs.), kimi zamanda beddua olarak (Meçik yesin, önüne meçik çıksın gibi) kullanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 25. Baskı, Sayfa 38
2. ^ Ne Demek? "Meçik"

TSS

Alıntılar

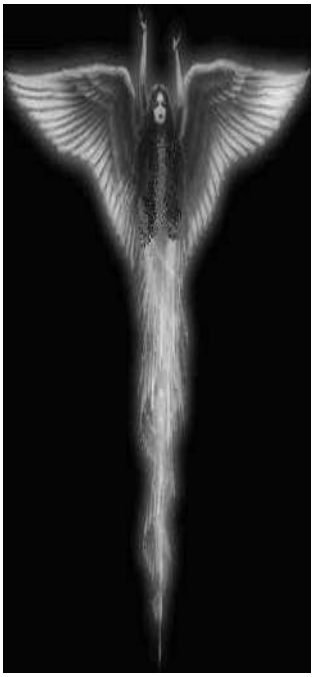
- [1]↑ Takvim-i Vekayi, 1833, 69. Sayı



Mäçkäy

Melek

[Azəricə: **Mələk**]



Melek (Arapça: ملاك, İbranice: מלאך) – Birçok dinde inanılan semavi yaratıklara verilen isimdir. Meleklerin görevleri Tanrı'ya hizmet etmektir. Meleklere inancın var olduğu her din ve inançta melek kavramına bakış farklıdır.

Etimoloji

Arapçada ve diğer Semitik dillerde ve Türkçede kullanılan melek ise İbranice "m-l-k" kökünden gelir.[1] Melek, malik, mülk, memlük gibi kelimelerin köken aldığı sözcük İsraillilerin komşuları olan Amon'luların tanrısı Molek (molech, moloch)'in ismi ile de alâkalı görünmektedir.

Musevilik'te Melek

İbranice'si **Malakh** olan melek, Tanrı tarafından belirli bir görevi yerine getirmek amacıyla yaratılan, günahsız yaratıklardır. Museviliğe göre meleklerin cinsiyeti olmaz ve yemek içmek gibi ihtiyaçları da yoktur ancak, görevleri icabı insan kılığına büründüklerinde bir cinsiyete sâhip gibi görünebilirler ve bu durumdayken yiyip içebilirler. Melekler doğrudan Tanrı'nın direktiflerine göre hareket ederler ve inisiyatif kullanamazlar. Musevilikte başlıca büyük melekler şunlardır: Michael, Gabriel, Rafael, Uriel

TSS

İslâm'da Melek

Meleklere inanmak İslam dini akidesinin bir parçasıdır, yâni iman esaslarındandır. İslâm dininde melekler, yemeyen, içmeyen, erkeklik ve dişiliği olmayan, uyumayan, günah işlemeyen, gözle görülmeyen, nurdan varlıklar olarak nitelenmiştir.

İnsanlar dışındaki mahlûkatın Allah'a karşı yaptıkları ibadeti Allah'a sunmakla yükümlüdürler. Bunun yanında hayvanların ve bitkilerin görevlerini onlara ilham etmek ve irade ile olan hareketlerine müdahale etmek, vaziyetlerini bir şekilde düzenlemek ile de vazifelidirler. Mahlûkat üzerinde gerçek bir tasarrufları yoktur. Yaptıkları ancak Rablerine karşı dua etme konumunda kalarak, neticeyi Allah'ın yaratmasını istemeleridir. Bu İslâm'daki tevhit inancının bir gereğidir. İslam dinine göre meleklerin iradeleri vardır. Fakat insandan çok farklı olarak Allah'ın emrine karşı çıkmaya iradeleri yoktur. Dolayısıyla günahsız varlıklardır.

İslam dininde, Kuran'da veya hadislerde meleklerin sayıları ve çeşitleri tam olarak belirtilmemiştir. Yine de bazı melek çeşitleri ve görevleri gerek Kuran'da, gerekse hadislerde belirtilmiştir. İslam dininde özellikle *dört büyük melek* olarak anılan dört baş melek vardır. Bunlar: Cebrâil, Mîkâîl, İsrâfil ve Azrâîl'dir. Bu isimlerin İbranice kökenli oldukları bilimsel incelemeler sonucunda tespit edilmiş olup farklı söyleyiş biçimleriyle yeryüzüne yayılarak artık küresel kültürün bir parçası hâline gelmişlerdir.

Tünkür

[Azəricə: **Tünkür**]

Tünkür – Türk ve Altay halk inancında Melek anlamına gelir. Tanrının elçiliğini yapan kutsal varlık demektir. Işıktan yaratılmıştır. Herbirinin ayrı bir görevi vardır, örneğin İslam inancında Münkir ve Nekir adlı iki melek ölümden sonra kabirde insanın ilk sorgusunu yaparlar. Sözcük, hız ve kaybolmak anlamları içerir. Tüngümek, sıçramak, yukarı gitmek demektir. Eski Moğolcada ve Eski Altay dilinde bu kök haber vermek, bilgilendirmek, çağırmak anlamı da taşır.

Yumçu / Yumuşçu

[Azəricə: **Yumçı**]

Yumçu (Yumçı) – *Melek.* Tanrının hizmetinde bulunan, nurdan yaratılmış, kutsal varlıklardır. Kendilerine verilen emirleri yerine getirirler. Anadoluda Yumuş Buyurmak, iş yapmasını için görev veya emir vermek demektir. Yumuş kelimesi hizmet anlamına gelir. Yum/Yom (kutsallık) kavramıyla da bağlantılıdır.

Kepe

[Azəricə: **Kepe**]

Kepe – Çuvaşlarda Tanrı'nın en önemli yardımcısı olan melektir. Yerin içinde ve yer altında olanları yönetmekle görevlendirilmiştir. Onun da **Pülehse** ve **Pıhampar** adlı iki yardımcısı vardır. Her dua önce Kepeye sonra Tanrıya ulaşır. (Pülehse habercidir ve dünyaya müjde getirir. Duaları Tanrıya götürür. Pıhampar ise insanları, hayvanları, kurtları, doğan çoçukları gözetir. Yani tüm canlılardan sorumludur.)

Perişte / Pireşte / Pireşti

[Azəricə: **Pərişte**]

Perişte – Melek, peri, iyi ruh gibi anlamlara sâhiptir. Çuvaşlara göre Tanrı'nın hizmetçisidir. Beyaz elbiseli genç bir kız veya ak saçlı bir kadındır. Bâzen kanatlıdır. Evde ocağın etrâfında ortaya çıkar. Örgü ördüğüne inanılır. Onun için özel bir havlu asılır ve kimse kullanmaz ancak bu havlu arasıra yıkanır. Pireştilerin başı Kepe adlı melektir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ http://www.answering-islam.org/Books/Jeffery/Vocabulary/part23.htm



Melek

Mergen

[Azəricə: **Mergen**]

Mergen Han – Türk ve Altay mitolojisinde Akıl Tanrısı. **Pergen Han** olarak da bilinir. Herşeyi bilir. Aklı ve zekâyı temsil eder. Göğün yedinci katında oturur. Bilgelik sahibidir. Herşeyi bildiği için her şeye gücü yeter. Oku ve yayı vardır. Bilgeliğiyle attığı ok hedefini şaşırmaz. İnsanlara bilgelik verir. Bilimi ve felsefeyi simgeler. Tanrı Ülgen'in oğlu olarak kabul edilir.[1] Mergen, ayrıca masal ve efsâne kahramanlarında bir ünvan olarak kullanılır; *Kan Mergen, Ay Mergen, Kartaga Mergen, Südey Mergen* gibi.[2]

Etimoloji

(Ber/Per/Mer) kökünden türemiştir. Okçu, nişancı, kahraman demektir. Moğolcada bilge, deha anlamına gelir. Mançu dilinde de birebir aynı biçimde Mergen olarak yer alır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mitoloji, Necati Demir
2. ^ Hakaslarda Destancılık Geleneği, Gülsüm Killi

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Tanrıları ve Ruhlar
- Mergen Tanrı

Mergen

Merküt

[Azəricə: **Mərküt**]

Merküt (ya da **Markut**) veya **Bürküt (Burkut)** – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde efsânevi kartal. Bazen Anka kuşu ile özdeşleşmiş olarak devâsa bir kuş şeklindedir. Bazen de bir tanrı veya tanrıça olarak görünür. Altay efsânelerinde, gökyolculuğuna çıkan kamın ruhuna, ilk üç gökkatı boyunca kılavuzluk eden dev dişi gök kuşudur.

Anadolu'da geleneksel Türk kültürünün taşıyıcılarından olan Yörük boyları arasında, yaramazlık yapan çocukları korkutmak için uydurulan düşsel bir varlık olarak ta görünür. Aslında bu düşsel denilen varlığın kökü, ulu dil birliği çağına kadar gider. Bu mitolojik varlık hakkında Yörükler arasında şöyle denilir: "Merküt Merküt... Bacadan kolunu salla..." Aynı tekerleme bazı yörelerde "Harkıt. Bacadan torbanı sarkıt. Çocukları al git." olarak da söylenir. Yaşlıların derin inanışlarına göre, Merküt bir kuştur. O sadece adı anılanları korkutur.

Radlof, "Sibirya'dan" adlı eserinde, Altay dağlarında yaşayan kamlardan ve kurban törenlerinden söz ederken, "Sema kuşu Merküt"ün adı geçen bir kam duası metnini de kaydetmiştir:

Gök kuşları beş Merküt,
Tırnakları bakırdan
Ayın tırnağı bakırdan,
Ayın gagası buzdan
Geniş kanatları
Muhteşem hareketli.
Uzun kuyrukları yelpaze gibi
Sol kanadı ayı örter.
Sağ kanadı güneşi
Ey dokuz kartalın anası!
Yayığı geçerken şaşmaz
İdil üstünde yorulmaz,
Öterek gel sen bana!
Oynayarak gel sen sağ gözüme!
Sağ omzumun üstüne kon." [1]

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Vasili Radloff, Sibirya'dan

Ayrıca bakınız

- Bürküt Ata
- Bürküt Ana

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Markut)



Merküt

N



NUH'UN GEMİSİ

Nama

[Azəricə: **Nama**]

Nama – Altay inancında Nuh Peygamber veya benzer özellikler taşıyan bir kişi.

Nama ve Güvercin

Özellikle kuşlarla olan öyküsü çok özgündür. Sular çekilmeye, denizler alçalmaya başlayıp gemisi bir dağa oturduğunda ilk önce bir kuzgunu pencereden serbest bırakır ama geri dönmez. İkinci gün alâkargayı dışarıya gönderirler, gelmeyince üçüncü gün saksağanı salar fakat o da geri gelmez. Dördüncü günün akşamında güvercini uçurur pencereden; hava kararmadan ağzında bir zeytin dalıyla gemiye girince, Nama bu kuşu kutlu kılması için Tanrı'ya yakarır. O günden sonra güvercinler insanların evlerine girdi, ulak olarak haberlerini götürdü getirdi. Kuzgunun ve alâkargayla saksağanın ne yaptıklarını sorduğunda; birinin ölmüş hayvanların leşlerini yediğini, diğerinin sağa sola birikmiş çöpleri karıştırdığını ötekinin de su yüzüne çıkan malları çaldığını öğrendi güvercinden Nama. O üçüne kargışta bulunarak, güvercine ise alkışarak, o anda ne yapıyorlarsa Dünya durdukça aynı şeyi yapmalarını diledi; kuzgunlar leş yemeye, alâkargalar çöp karıştırmaya ve saksağanlar da hırsızlığa mahkûm edildiler. Güvercin ise insanlara habercilik yapmaya, evlerde yaşamaya hak kazanmıştı. O yüzden o günden beri de öyle yapar dururlardı. Güvercin'in tüm Dünyada pek çok toplumda Talih ile ilgili sayılması belki de bu nedenledir. Nuh insanların ikinci atası kabul edilir. Çünkü Büyük Tufan'dan sonra insanlar onun soyundan türemiştir. Yeryüzünde benzer biçimlerde varolan tufan söylencelerinin başkişisi olarak Hristiyanlık ve İslâmiyetin de yayılması sonucu hemen her kültürde bilinmektedir.

TSS

Nuh Peygamber

[Azəricə: **Nuh Pəyğəmbər**]

Hz. Nuh (Arapça: نوح, İbranice: נוֹחַ veya נֹחַ; **Noah**) – İbrahimi Dinler'de (Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam) kendisinden söz edilen Tufan peygamberi. Tevrat'ta Nuh'un 950 yıl yaşadığı söylenir. Kuran'da da, elli yılı eksik olmak üzere bin sene yaşadığı geçmektedir. İslam geleneğinde Nuh ile İbrahim arasında da bu kadar zaman olduğuna inanılır. İnsanlığın ikinci babası sayılmaktadır. İnanışa göre tufandan önce tanrının emriyle büyük bir gemi inşa etmiş ve bu gemiye *Nuh'un Gemisi* denmiştir. Pek çok kadim tufan hikâyeleri yukarıdakine benzer olayları paylaşırlar.

Soyağacı

Tekvin'e göre Nuh'un üç oğlu vardır ve üç oğlundan üç temel ırk meydana gelmiştir.

- Sam, Sâmi ırkının atası.
  - Oğulları: Elam, Asşur, Arfakşad, Lud ve Aram.
- Ham, Hâmi ırkının atası.
  - Oğulları: Cush, Mizraim, Fut ve Kenan.
- Yafes, Yafesi ırkın atası.
  - Oğulları: Gomer, Mecüc, Maday, Yavan, Tubal, Meşeç ve Tiras

Yafes'in soyundan Türklerin geldiğini gösteren soyağaçları Türk mitoloji tarihinde mevcuttur. Fakat bunlar İslam dininin etkisiyle oluşturulmuşlardır.



Nuh'un Gemisi

Nuh'un Gemisi – Tevrat'ın Tekvin (Yaratılış) bölümünde anlatılan Tanrı'nın insan ve diğer canlı ırklarının devam etmesi için büyük tufandan önce Nuh'a yapmasını emrettiği efsanevi bir gemidir. Gemi Nuh'un ailesi ve dünyada bulunan diğer hayvanların korumaya alınması amacıyla hazırlanmıştır. Bu hikâye Tevrat'ın Tekvin bölümü ve Kuran'da anlatılmaktadır. 27 Nisan 2010 günü Ağrı Dağı'nda bulunduğu iddia edildi. Kuran'da ise geminin Cudi dağına oturduğu söylenmektedir. Hud suresi'nde "*Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu* denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cudi'ye oturdu" şeklinde anlatılır. Kur'an tefsirlerinde Cudi'nin Musul'a yakın bir yerde olduğundan bahsedilir. Cudi dağı Türkiye Cumhuriyeti'nin Şırnak ili Cizre ilçesi sınırları içerisinde bulunur. Şırnak ismi, "Şehr-i Nuh" anlamında çok eski bir isimdir. Cudi Dağı'nın eteğinde ismi "seksenler" anlamına gelen Heştan Köyü bulunmaktadır. Heştan köyünün Nuh tarafından kurulduğuna inanılır ve köyün ismi Nuh'un Gemisi'nde bulunduğuna inanılan seksen kişiye atfen böyle anılmaktadır.

Etimoloji

(Nam/Yam) kökünden türemiştir. Yapmak ve yaymak fiili ile bağlantılı görünmektedir. Eski Altay dilinde Nemeh, Moğolca Nımayan, Mançu ve Tunguz dillerinde Namı, Buryatça Nama, Eski Türkçe Yıma/Cıma/Imya/Ima/İme sözcükleri Geyik anlamına[1] gelir ve Türk kültüründe Geyik kutsal sayılıp, su ve deniz ile ilişkilendirilir. Eski Moğolcada Nam/Namug (günümüzde Namag), Tibet dilinde Nem sözcükleri de dalga ve bataklık anlamlarını da içerirler.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Altaic Etymology, Starling ("ńàme")

Dış bağlantılar

- Eski Uygarlıklarda Tufan Efsâneleri, Sadettin Gömeç
- Altay Tufan Efsânesi, Uno Holmberg
- Nama ve Kuşlar

Ayrıca bakınız

- Tufan



Nama

Nardugan

[Azəricə: **Nardoqan**]

Nadurgan – Ön Türkler'de ve İslama kadar olan Türkler ile Sümerlerde de aynı adla anılan yeni yıl bayramıdır.

Her yıl 22 Aralık'tan sonra gelen ilk dolunayda kutlanır. Bunun nedeni ise Türklerin eski inanışına göre gece ile gündüz sürekli savaşırlar ve 21 Aralık günü en uzun gecedir ve ardından günler uzamaya başlarlar bu yüzden 22 Aralık günü Türkler için çok önemlidir ve bu günü takiben (Ay yılı esasına dayalı bir takvim kullandıkları için) ilk dolunayın çıktığı ilk gün yeni yılın ilk günüdür.

Bu gün içinde tüm Türkler, ölümsüzlüğün simgesi olan ve Türk Mitolojisi'ne göre tüm insanların türediği ağaç olan Akçaçam Ağaçları süslenir[1] ve altında türlü gelenkesel oyunlar oynanır, kopuz eşliğinde şarkılar söylenir ve eğlenceler düzenlenirdi. Bu geleneğin yine anayurtları Orta Asya olan ve türlü nedenlerle Mezapotamya'ya göçen Sümerler'e Türklerden geçtiği oradan da Anadolu aracılığıyla Eski Roma'ya değin uzandığı ve günümüze kadar gelip günümüzdeki 1 Ocak yılbaşının temelini oluşturduğu sanılmaktadır.

Ayrıca sözbiçim olarak Türklerdeki **Paktıgan** ve **Koçagan** bayramlarıyla da uyumludur. Gündönümüne dayalı bayramlarda böylece üçlü bir silsile oluşmaktadır. Nar sözcüğü güneş (günümüz moğolcasında Nara) anlamına gelir, dugan ise doğmak fiili ile bağlantılıdır.[2] Narduqan kelimesi Moğol dilindeki "nar" (güneş), Türk dilindeki "tuqan» (doğan, doğan) sözcüklerinden oluşmuştur. Tatarlar bu bayrama "Koyaş Tuğa», yâni «Güneş Doğan» günü derler, Başkurtlar, Udmurtlar «Nardugan» veya «Mardugan», Mişer Tatarları «Raştua», Çuvaşlar "Nartavan» ya da «Nartukan»,[3] Zırizyalar «Nardava», Mokşalar «Nardvan" olarak bilirler.

Çille Gecesi

[Azəricə: **Çillə Gecəsi**]

Çille Gecesi – Dünya'nın kuzey yarımküresinde, yılın 365 gününün en uzun gecesidir. 21 Aralık'tan 22'ye geçen gecedir. Nevruza tam üç ay kalmıştır. Bu gecede kar yağması sevince neden olur. O gece aile üyeleri, akraba, dost, tanıdık samimiyetle bir araya gelir ve yılın en uzun gecesini meyve ve tatlı ile kutlar. Ceviz helvası, hevic (kök) helvası, baklava ve diğer tatlılar da bu gecede sofrada olmalıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Noel ve Nardugan, Haluk Berkmen
2. ^ Christmas-Noel-Nardugan ve Muharrem, Murat Kalecik
3. ^ Millî Dəyərlərimizi Araşdırarkən, Güllü Yoloğlu **(Azerice)**

Ayrıca bakınız

- Paktıgan
- Sayagan
- Paynagan
- Koçagan
- Yelda

Dış bağlantılar

- Nardugan Bayramı
- Çam Süsleme
- Nardugan, M. İlmiye Çığ



Narduqan

Nartlar

[Azəricə: **Nartlar**]

Nartlar (Нартхэр) – Kuzey Kafkasya halklarının sözlü geleneği içerisinde anlatılan ve büyük ölçüde derlenmiş olan yiğitlik destanı.

Kapsam

Destan en geniş biçimi ile Adigeler arasında bulunmaktadır. Ayrıca Abaza, Abhaz, Ubıh, K çay, Balkar, Oset, İnguş ve Svanların dillerinde söylenen Nart destanı parçaları (tekstler) vardır, bunların hepsi Adıge destanları ile birlikte büyük bir bütünlük oluşturur. Bütün bu destan söylentileri, özellikle şarkı ("орэд"/vered), türkü ("пщыналъ"/pşınatl), öykü (хъишъэ/hiş'e) gibi türlerde derlenmişlerdir. Bu destanların tümü aynı kategoriden sayılsalar da, anlatılar bir topluluktan diğerine farklılıklar da göstermektedirler. Örneğin aşk ve ihanet (entrika) ögeleri Kabartay ve Oset varyantlarında daha gelişmiş ve daha belirginleşmiştir.

Kafkasyada yaşayan halkların ortak kültür ürünleri olan Nart destanları, Karaçay-Balkar Türklerinin sözlü halk edebiyatında da önemli bir yer tutar. Ayrıca; Çerkes, Abhaz-Abaza, Oset, Çeçen-İnguş ve Kumuk Türklerinin hal kültüründe de yer alan Nart destanları, bunların herbir varyasyonu birbirlerine benzemekle birlikte kendisine özgü millî unsurları bünyesinde barındırdıkları ve aralarında bazı farklılıkların olduğu[1] da bir gerçektir.

> *"Nartlar, aynı adlı destanlarda bahsedilen bir halktır ve gerçekte bu ada sâhip bir toplumun geçmişte yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir, fakat yaygın görüşe göre tek bir toplum olmayıp binlerce yıldır birlikte yaşayan ve değişik ırklardan gelen kavimlerin kaynaştığı bir Kafkas halkıdır. Daha doğrusu bugün de var olan bir halklar bütünüdür. Karaçay-Balkar (Alan ve Tavlu), Çeçen-İnguş (Nohçı ve Galgay), Oset (İron ve Digor), Abhaz, Adige, Avar ve başka pek çok küçük nüfuslu toplumlarının kültürel olarak kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır, ancak her biri kendi dillerini konuşur. Buna karşın ortak kültürel unsurların kime ait olduğu ve hangisinden geldiğini belirlemek bazen çok zor bazen de imkânsızdır. Bu nedenle bir iki örnek vermekle yetinilecektir. Nart mitolojisinin içerisindeki Türk unsurları bulmaya çalışmak da aynı güçlükleri içerir. Bazı kavram, isim ve olaylar birebir Türk söylencelerini andırırken bazen de başka uluslara ait olduğu apaçık belli olan olgular sürer gider. Fakat tutarlı ve uyumlu bir örüntü içerisindedir hepsi de..."* [1]

Ufuk Tavkul'a göre de; Nart destanları Kafkas kökenli Adige ve Abhazların olduğu kadar, Türk kökenli Karaçay-Balkarların ve Hint-Avrupa kökenli Osetlerin de millî destanları arasındadır. Nartlara değişik bir karakter kazandıran Çeçen-İnguşlar ve Avar, Lezgi, Lak, Dargı, Kumuk gibi farklı etnik kökenlere sâhip Dağıstan halkları için de Nart destanları onların ulusal kültürlerinin ve halk edebiyatlarının ayrılmaz bir parçasıdır.[2]

Destanın konusu ve içeriği

Adıge Nartlarının destanları 7cilt (ve basımı tamamlanamamış 8. cilt), 26 bölüm ve 700'den çok metin halinde derlenip 1968-1971 yılları arasında Maykop'ta yayınlanmıştır. Destan, değişik karakterdeki çok sayıda kadın ve erkek kahramanı, gök ve yer tanrılarını, yarı tanrıları, göğsü kılıçlı orman adamlarını, hortlakları ve Ölüler Ülkesi insanlarını, Yisp denilen cüceleri, büyücü ve kâhinleri, devleri, perileri, ejderhaları, define bekçilerini ve bunlar gibi birbirinden farklı mitik yaratıkları konu edinmektedir. Nart destanı, çok eski dönemler insanının eğitimi, yaşama hazırlanması, model alınacak kişileri ve davranışları gösterme gibi öğretici görevleri yerine getiriyordu. Bu nedenle örnek alınacak kahramanları ve dünya görüşünü sunuyor, kaçınılması gereken davranışları ve kötü örnekleri de sergileyip dışlatıyordu. Destanda ünlü bir Nart kahramanının nasıl doğduğu, yaşam serüveni ve nasıl öldüğü bir bir anlatılmaktadır. Nart kahramanları, genellikle gizleri ya da zayıf noktaları, büyücü ya da kâhinlere danışılarak öğrenildikten sonra öldürülebilmektedirler. Örneğin Sosruko dizlerine silah işlediği öğrenildikten sonra, Peterez analığı Jokonan'ın (Жъокъо-нан) sabahleyin ilk bakışı ile denk düşecek bir okun varlığı öğrenildikten sonra öldürülebilmiştir.

Nart sözcüğünün anlamı

"Nart" (ya da Şapsığ söyleyişiyle "Nat") sözcüğü "Gözüpek, korkusuz kahraman" gibi anlamlar içermektedir ve bir görüşe göre Adigece kökenlidir. Ne (göz)+ Tı (verme) "Netı/Nat" gözünü veren, gözünü budaktan esirgemeyen, korkusuz kahraman demektir. Başka bir iddia ise, etimolojik olarak Nar(göz) + Ant (adige isminin en eski ve gerçek hali) kelimelerinin kısaltılmışıdır. Ant'ların gözü-gözdesi anlamına gelir.[3] Nart destanlarının MÖ 3. - MÖ 1. binyıl boyunca geliştiği, Bronz Çağı, özellikle Demir Çağı'nda biçimlendiği, o çağlara ve izleyen daha yakın dönemlere özgü izler de taşıdığı görülmektedir.

TSS

Destan Kahramanları

Nart destanlarında adı geçen çok sayıda kahraman vardır, bu nedenle burada bunların ancak önemli olan az bir kısmını incelemek mümkün olacaktır.

Setenay

[Azəricə: **Sətənay**]

Satanay (Sätänäy) veya **(Setenay-Guaşe, Сэтэнай-гуащэ)** – Destan kahramanı bilge kadındır. Nartların akıl danıştığı bir anaerkil kadını tipidir. Onun kişiliğinde anaerkil düzenin özellikleri görülebilmektedir.

Diğer söyleyiş biçimleri:

1. Kabartayca: Сэтэней-гуащэ;
2. Ubıhça: Сэтэнай, Сэтэнай-Гуаща, Сэтэнэй;
3. Karaçayca: Сэтэнай-бийче;
4. Balkarca: Сатанай;
5. Abhazca: Сэтэни-гуаща;
6. Osetçe: Шъэтэна;
7. İnguşça: Сиэла-Сата, Сели-Сата.

"Setenay" Adigece "kılıç veren" (Сэ/Se "kılıç" + тэн/ten, тын/tın "veren") anlamına gelmektedir ("ay" aidiyet ekidir). Guaşe ("гуащэ") ise "kadın, hanım" anlamı taşır.

Sosruko

[Azəricə: **Sosruka**]

Sosruko veya **Savsırıko (Саусырыкъо)** – Setenay-Guaşe'nin taşın içinden doğmuş olan oğludur. topukları dışında vücûduna silah işlemez.

Diğer söyleyiş biçimleri:

1. Kabartayca: Sosrıko, Sovsırıko;
2. Abhazca: Sasrıqua;
3. Karaçayca: Sasrıko, Sosruko, Sosurqua, Sosurqa;
4. Osetçe: Ş'ojırıko (Шъожъырыкъо), Sozrıko, Sosırko,
5. İnguşça: Seska-Solsı, S'eksı Solsı (Сьексы Солсы);
6. Çeçence: S'eska-Solsa (Сьеска-Солса), So'ska (Соьска)

Sosruka; Adigece "Kızgın Oğlan" (Cao Шъао -сыр-ы-къо/Save-sır-yı-ko ve "Kılıçla Saldıran" (Cao Сэуэ /Save) anlamlarına gelir.

Verzemeg

[Azəricə: **Üruzməq**]

Verzemeg – Akıllı ve ağır başlıdır. Bütün Nartlar onu örnek alırlar. Nart kahramanlarının lideri ve Satanay'ın kocasıdır.

TSS

Değişik söyleyiş biçimleri:

1. Adigece:Wuerzemec
2. Abhazca:Wuarzamag
3. Balkarca:Örüzmek
4. Osetçe:Wrıjmegü, Urızmag

"Örüzmek" adının "örüz" (ırmak, akarsu) + "mek, bek" (bey, prens) şeklinde iki ayrı kelimenin birleşmesinden oluştuğu düşünülmektedir, bu takdirde mânâ "ırmağın beyi, ırmağın sahibi" demek olur.

Peterez

[Azəricə: **Pətərez**]

Peterez – Nart destanlarında adı geçen bir kahraman ve destan kişisidir. Sabahleyin analığı Jokonan'ın (Жъокъо-нан) Peterez'e ilk bakışına denk düşecek bir ok dışında, kendisine silah işlemiyordu.

Değişik söyleyiş biçimleri:

1. Kabartayca: Бэтэрэз, Батраз;
2. Karaçayca: Батраз;
3. Abhazca: Патраз;
4. Osetçe: Батырадз;
5. Adigece: Пэтэрэз.

Peterez; Adigece "düzgün burunlu" anlamına gelir (pe=burun, terez=düzgün).

Nesren

[Azəricə: **Nəsrən**]

Nesren (Несрэн) veya **Nesrenjake** – Doğruluğu, adaleti ve dürüstlüğü simgeler. Nart Kurultayı'nın (Хасэ) Başkanıdır. "Nesren" sözcüğü, Adigece "En önce erişen", "Uzağı gören" gibi anlamlar içermektedir. Nartlardan ateşi çalıp insanları ateşsiz ve karanlıkta bırakan, üstelik tanrılığa da kalkışan Pako'yu kızdırdığından Kaf Dağına, bir anlatıya göre de Elbüz tepesine zincirlenmiş, tıpkı Prometheus efsânesinde olduğu gibi, başına bir kartal dikilmiştir. Kartal geceleri Nesren'in göğsünü parçalayıp acı çektirir, ama gündüzleri ak bir güvercin gelip göğsünü gagası ile sıvazlar ve acısını dindirip, yarasını iyileştirir. Vücûduna silah işlemeyen Peterez, zorlu bir uğraştan sonra, attığı oklarla kartalı kalbinden vurur. Bunları gören Pako, tabana kuvvet kaçar. Böylece Nesren kurtulur, Nartlar şölenler düzenleyip şarkılar söylerler, Peterez'i öven sözlerle bu büyük başarıyı kutlarlar.

Büyük Ev

O dönemler kocadığına ve elden ayaktan düştüğüne, Nart Kurultayınca (*Хасэ*) karar verilen saygın yaşlılar, son ziyafetin verildiği Aleg'lerin 30 m boyunda ve her biri sekiz öküz tarafından çekilebilmiş çok sayıda iri sütunlar üzerinde yükselen Büyük evindeki **Ölüm Kurultayı** sırasında öldürülmektedirler. Aleglerin evi kadın erkek yaşlıların, adından bile ürktüğü bir evdir. Örneğin, yaşlı Verzemeg de, zehir içirilerek ya da içki kupasına gizlice konacak bir zehirli yılana sokturularak öldürüleceklerden biridir.

TSS

Yaşlılar Dağı

O dönemler, sıradan kişiler ve kocamış kadın ve erkekler, kışın, özellikle de en soğuk günlerde **Jığeyıbg** (*Жъыгъэибг*) denilen **Yaşlılar Dağı**nda kızaklara bindirilip, üstten dik uçuruma doğru kaydırılmakta ya da yüksek yar ile Aşe Irmağı arasındaki kumsala bırakılarak ölüme terk edilmektedir. Uçurum boyunca, sürüler halinde aç kargalar uçuşmakta, gagalanacak yaşlıları beklemektedir. Gelenek acımasızdır ve ondan kaçınmak olanaksızdır. Ama Verzemeg, saygın ve ünlü bir Nart olduğundan, farklı, kendisine yaraşır bir eğlenti (*джэгу*) ve ağırlama sonunda, farkına bile vardırılmadan öldürülecektir.

Ölüm Uykusu

Ta ya da **Taşho** (Тхьашхо; en büyük Tanrı), Nartlara elçi olarak küçük bir kuş gönderir, "Uzun ömürlü ve çoğalan, ama geride bir ün bırakmamış Nartlar olarak mı yaşamayı istersiniz, ya da kısa ömürlü, ama ünü büyük Nartlar olarak mı anılmayı seçersiniz?" diye sordurur. Nartlar Kurultayı toplamaya ve karar almaya gerek bile duymadan, hemen oracıkta yanıtlarını bildirirler: "Hayvan gibi onursuzcasına çoğalarak yıllarca yaşamayı istemiyoruz: Ömrümüz kısa da olsa, ünümüz büyük olsun!" derler. Bunun üzerine Thaşho, Nartların beslenme kaynaklarını yenilememeye (üretmemeye) başlar. Nartlar son yemeklerini yer, müzik ve şarkılar eşliğinde son danslarını da oynarlar, ardından topluca derin bir uykuya yatarlar. Onların Fışte Dağı eteklerinde, ama bilinmeyen bir yerde, hâlâ uyumakta oldukları yaşlılar arasında anlatılır.

Nart-Ortshoy destanı

Çeçen destanları, **Nart-Ortshoy Destanı** adını taşır ve farklıdır. Çeçen destanlarına göre, Nartlar başka bir bölgeden Ortshoy ülkesine gelen ve Ortshoylarla karşılaşan, ama her biri birer yiğit olan başka bir diyarın kahramanlarıdır. Ortshoylar, **Ortshoy diyarını** saldırganlardan ve devlerden korumaya çalışan yurtseverler ve yerel kahramanlardır. Dağıstan halkları arasında ise, erken İslamlaşma nedeniyle Nart anlatıları çok azalmıştır. Dağıstan halkları arasında Arap-İran çıkışlı İslâmi anlatılar ve destanlar daha yaygındır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF
- Kafkasya Kül. Dergi, Sayı 39-42,s.173-178.

Dipnotlar

1. ^ Karaçay-Malkar Nart Destanları, Adilhan Adiloğlu
2. ^ Nart Destanları'nın EskiTürk Destanları ile İlişkisi, Ufuk Tavkul
3. ^ Şora B. Noghumuka Adighe-Hatike, Çerkes tarihi

Alıntılar

- [1]↑ Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dış bağlantılar

- Nart Destanları'na Örnekler
- Nart-Türk Destanları
- Karaçay-Malkar Nart Destanları



Nartlar

Navruz

[Azəricə: **Novruz**]

Navruz (Nawruz) Bayramı ya da kısaca **Navruz (Nävruz, Näwruz)** veya **Nevruz –** Farslar, Kürtler, Zazalar, Azeriler, AnadoluTürkleri, Afganlar, Arnavutlar, Gürcüler, Türkmenler, Tacikler, Özbekler, Kırgızlar, Karakalpaklar, Kazaklar tarafından kutlanan geleneksel yeni yıl ya da doğanın uyanışı ve bahar bayramı.[1,2]

Farsça: نوروز - ***Noruz***, Kürtçe: ***Newroz***, Özbekçe: ***Navruz***, Türkmence: ***Nowruz***, Kazakça: ***Naurız***, Kırgızca: ***Nooruz***, Azerice: ***Novruz***, Kırım Tatarcası: ***Navrez*** olarak söylenir.

Yazılı olarak ilk kez 2. yüzyılda Pers kaynaklarında adı geçen[3] Nevruz, İran ve Bahai[4] takvimlerine göre yılın ilk gününü temsil eder. Günümüz İran'ında, her ne kadar İslâmi bir kökeni olmasa da bir şenlik olarak kutlanır. Bazı topluluklar bu bayramı 21 Mart'ta kutlarken, diğerleri Kuzey yarım kürede ilkbaharın başlamasını temsilen, 22 veya 23 Mart'ta kutlarlar.[1] Aynı zamanda, Zerdüştlük, hem de Bahailer[4] için de kutsal bir gündür ve tâtil olarak kutlanır. Kürtlerde, Nevruz bayramının Kürt mitolojisindeki Demirci Kawa Efsânesi'ne dayandığına inanılır.[5] Anadolu ve Orta Asya Türk halklarında da Göktürklerin Ergenekon'dan çıkışı anlamıyla ve baharın gelişi olarak kutlanır.[26]

2010'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 3000 yıldan beri kutlanmakta olan Pers kökenli bu şenliği, *Dünya Nevruz Bayramı* ilan etmiştir.[7] Birleşmiş Milletler Mânevi Kültür Mirası Koruma Kurulu, nevruzu *Dünya Mânevi Kültür Mirası Listesi* 'ne dâhil etmiştir.[8,9,10,11] 2010'dan başlayarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 21 Mart'ı "Dünya Nevruz Bayramı" olarak kabul etmektedir.[12]

TSS

İsim kökeni

Kelimenin aslı eski Farsça'dan gelir: Yeni anlamındaki *nava* ve gün ışığı/gün anlamındaki *rəzaŋh* birleşerek oluşturmuşlardır. Anlamı "yeni gün/günışığı" dır ve günümüzün Farsçasında da hâlâ aynı anlamda kullanılmaktadır (*nev*: yeni + *ruz*: gün; anlamı "yeni gün") [13]

İrani dillerdeki **Gün** anlamına gelen **Ruz** (Farsça), **Roç** (Beluçca), **Roc** (Zazaca), **Roz** (Soranice), ya da **Roj** (Kurmanci) sözcükleri Proto-İranicenin "**Rauça**"sından gelir. Eski İrani dili olan Avesta dilinde **Raôçah** zamanında esasdan *Işık* demekti. Eski hint-ari dilindeyse (Bugünkü Kuzey Hindistanda varolan dil grubu) **Roçiş** kulanılmaktadır.

Nevruz teriminin tarihte ilk yer aldığı kayıtlar, M.S. 2. yüzyıldaki Pers İmparatorluğu kayıtlarıdır, ancak bundan çok daha öncesindeki (yaklaşık M.Ö. 648 ve 330 yılları arasında) Pers İmparatorluğu altında yaşayan değişik milletlerin Pers Şahına Nevruz gününde hediyeler getirdiğine dair bilgiler mevcuttur[14]

Nevruz diğer Türk devlet ve topluluklarında da kutlanılır. Bunlardan Azerbaycan'da *Novruz*, Kazakistan'da *Navrız meyrami* (Наурыз мейрамы), Kırgızistan'da *Nooruz*, Kuzey KıbrısTürk Cumhuriyeti'nde *Mart dokuzu* KırımTürklerinde *Navrez*, Batı TrakyaTürkleri'nde *Mevris* adları ile anılır. Farsça'da yazılışı *Nouruz*'dur. Türk kökenli bir devlet olan Kazakistan'da (Наурыз мейрамы) *Navrız meyrami* adı ile kutlanan Nevruz Arnavutluk'ta ise *Sultan Nevruz* olarak isimlendirilir.

Nevruz ve Gündönümü

Nevruz, baharın ilk günüdür ve bu gün kuzey yarım kürede bahar ekinoksunun (gün tün eşitliği) oluştuğu gündür. Güneşin ekvatora dik açı ile gelir. Gece ve gündüz birbirine eşitlenir. Ayrıca hem kuzey hem de güney kutbu aynı anda gündoğumu hattındadırlar ve gün ışığı her iki yarımküre arasında eşit olarak paylaşılmaktadır. Astrolojik olarak 21 Mart, burçlar sırasında ilk olarak yer alan koç burçunun başlangıç günüdür.

Târih ve gelenek

Nevruz geleneğinin tarihin en son Buzul Çağı'nın bitmesinden hemen önceki günlere yâni 15.000 yıl öncesine kadar uzanır. Efsânevi Pers Kralı Cemşid, Indo-Iranlıların avcılıktan hayvacılığa ve yerleşik yaşama geçişini temsil eder. O çağlarda mevsimler insanoğlunun hayatında günümüzdekinden daha yaşamsal bir önem arz ediyordu ve yaşamla ilgili her şey dört mevsim ile çok yakından ilgiliydi. Zor geçmiş bir kışın ardından gelen bahar, tabiat ananın çiçekler, yeşillenenen bitkiler uykusundan uyanması ve sığırların yavrulaması, insanoğlu için büyük bir fırsat ve bolluğun canlanması demekti. İşte böyle bir dönemde bu Nevruz kutlamalarını başlatanın Kral Cemşid olduğu söylenir.

Kürtlerde nevruzun Demirci Kawa Efsânesi'ne dayandığına inanılır. Kürt mitolojisindeki Kawa efsânesine göre, günümüzden 2500 yıl öncesinde Zuhak (bazı kaynaklara göre Dehak)adında Asurlu çok ama çok zalim bir kralın altında yaşayan Kawa adında bir demirci vardı. Bu kral tam bir canavardı ve efsâneye göre her iki omuzunda da birer yılan bulunuyordu. Her gün bu iki yılanı beslemek için Kürtlerden iki genci sarayına kurban olarak getirtip aşçılarına bu iki çocuğu öldürtüp beyinlerini yılanlarına yemek olarak verdiriyordu. Aynı zamanda bu canavar kral ilkbaharın gelmesini de engelliyordu. En sonunda bu zulümden bıkan ve bir şeyler yapmak isteyen Armayel ve Garmayel adlı iki kişi kralın sarayına mutfağa aşçı olarak girmeyi başarırlar ve Kralın yılanlarını beslemek için beyinleri alınarak öldürülen çocuklardan sadece birini öldürüp diğerinin gizlice saraydan kaçmasına yardımcı olurlar. Böylece ellerindeki bir insan beyni ile kestikleri bir koyunun beynini karıştırarak yılanlara vererek her gün bir çocuğun kurtulmasını sağlamış olurlar. İşte bu kaçan kişilerin Kürtlerin ataları olduğuna inanılır ve bu kaçan çocuklar Kawa adlı demirci tarafından gizlice eğitilerek bir ordu hâline getirilirler. Böylece Kawa'nın liderliğindeki bu ordu bir 20 Mart günü zalim kralın sarayına yürüyüşe geçer ve Kawa kralı çekiç darbeleri ile öldürmeyi başarır. Kawa etraftaki tüm tepelerde ateşler yakar ve yanındakilerle birlikte bu zaferi kutlarlar. Böylece Kürt halkı zalim kraldan kurtulmuş olur ve ertesi gün ilkbahar gelmiş olur.

Türklerde Nevruz

Türklerin (Göktürklerin) Ergenekon'dan demirden dağı eritip çıkmalarını, baharın gelişini, doğanın uyanışını temsil eder. Doğu Türkistan'dan Balkanlara kadar tüm Türk kavimleri ve toplulukları tarafından, M.Ö. 8. yüzyıldan günümüze kadar her yıl 21 Mart'ta kutlanır. Türkiye'de bir gelenek, Türk Cumhuriyetleri'nde ise resmî bayram olarak kutlanırken, 1995 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti tarafından Bayram olarak kabul edilen bir gün hâline gelmiştir.

Orta Asya'da Nevruz bayramlarında geleneksel olarak pişirilen **sümelek** buğdaydan yapılan bir çeşit tatlıdır. Türk Takvimi'nde bir gün 12 bölüme ayrılır, her bölüme Çağ adı verilirdi. Bir çağ iki saat, dolayısıyla bir gün de 24 saattir. Herbir çağ ise sekiz Keh ten ibârettir. Yılbaşı olarak gece-gündüz eşitliğinin yaşandığı 21 Mart, Nevruz günü olarak kutlanır. Bu güne ve yeni yılın başladığı an'a Yılgayak denir. Oniki Hayvanlı Takvim ve Melikşah'ın Celali Takvimi'nde yılbaşı olarak belirlenen 21 mart, Divânü Lügati't-Türk'te de ilkbaharın gelişi olarak belirtilir. Türk edebiyatı ve musikisine de Nevruz; Nevruz-ı Asl, Nevruz-ı Arap, Nevruz-ı Bayati, Nevruz-ı Hicaz, Nevruz-ı Acem ve Nevruz-ı Seba olarak girmiştir. Tarihte pek çok devlet tarafından bayram ve gelenek olarak kutlanmıştır. Bunların başında Anadolu beylikleri, Eski Mısır, İran, Safavi, Sasani, Moğollar, Selçuklu ve Osmanlı gelir. Selçuklu ve Osmanlı'da millî bayram olarak kutlanan Nevruz, *Nevruziye* adlı şiirlere ve şenliklerle ziyafet verilerek kutlanırdı. Özel olarak hazırlanan Nevruziye adlı macun Osmanlı döneminden kalan bir kültür olarak bu gün hâlâ Manisa'da 21 Mart'ta Mesir macunu şenlikleri yapılmaktadır. Alevî ve Bektaşiler arasında da kimi yörelerde eski takvime atfen Mart Dokuzu adı verilerek kutlanan Nevruz'da özel ayinler yapılırdı, yine Zerdüştler ve Yezidiler'de 21 Mart'ı bayram olarak kabul etmişlerdir. Kırım Tatarları bu bayramda erkenden kalkarlar. Ağaçtan bir dal keserler. Bu dala Çiğdem, Kardelen gibi erken bahar çiçekleri asarlar. Çocuklar bu dalı alıp topluluklar halinde kapıları tek tek gezerler. Kapıda Navrez türküsünü söylerler. Ev sahipleri çocuklara hediye olarak yumurta, şeker gibi yiyecekleri sepetlere koyar, verdikleri mendilleri de dala bağlarlar. Bütün evler dolaşıldığında çocuklar verilenleri kendi aralarında pay ederler.

Nevruz, Türklerin yeniden târih sahnesine çıkışını, yeni bir yılın başlamasını ifâde eden bir gündür. Bir diğer adı "*Ergenekon Bayramı*"dır. Hun, Göktürk, Uygur, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde örfi bir bayram olmuş ve merasimler, eğlencelerle olagelmiştir. Yâni bugün Büyük Selçuklu Devleti'nin tarihi sınırlarında bulunan her yerde Nevruz bayramı yöresel bazı farklılıklar dışında, aynı anlam çerçevesinde kutlanmıştır. Nevruz, Kuzey Kıbrıs'tan Doğu Türkistan'a kadar ulusun ulu günü, yeni yıl habercisi ve bahara ulaşmak gibi anlamlar ifâde eder. Ayrıca "*Nevruz Sultanı*", "Mart Dokuzu" gibi isimlendirmeler de yapılır. Özellikle gelişmemiş ve kırsal kesimlerde böyle adlandırılmaktadır. Nevruzun olduğu gün halk, ibadethanelere, camîlere, mescit, takke veya pazar yerlerine toplanırlar. Buralarda dans gösterileri, çeşitli eğlenceler, oyunlar oynanır. Şair ve atışmacılar (koşakcı) aralarında atışırlar. Bu topluluk münasebetiyle gençler şiir yoluyla birbirleriyle muhabbet ederek; kendilerini açarlar. Okuyan çocuklar (okuyucular denilir) nevruz şarkısı söylerler. Öğrenciler ağaçlara yazılan nevrûznâmeleri taşıyarak birbirleriyle değiştirirler. Bu sayede ilme teşvik edilmiş olunur. Cemaat para toplayarak kazanlar kaytanılır. Zengin aileler kendi yaptıkları yemekleri merasim alanına getirirler.

Anadolu'da Mevleviler'de de kutlanan nevruz, "selam" sözüyle başlayan ve yedi ayetten oluşan bir duayla kutlanırdı: "Ey gece ve gündüzün tedbircisi, ey gözleri ve gönülleri başka hale çeviren, ey kudret ve halleri değiştiren! Halimizi en güzele çevir!" Bektaşilerde ise dergâhlarda toplanılarak, cem ayinleri yapılarak dualarla başlardı. Ve bu dualar genellikle ahlak ve ruh temizliği üzerine olurdu. Dua faslı bittikten sonra herkese süt ikram edilerek, "Nevrûziyeler" okunurdu.

Anadolu'da birçok yerde eğlenceler düzenlenir; evler temizlenir, yemek şölenleri verilir, küs olanlar barışır; suçlular affedilirdi. Nevruz gününde göze sürme çekildiğinde, bazı hastalıklardan ve özellikle göz ağrısından kurtulunacağına, gusül abdesti alanın o yıl içerisinde hastalıktan uzak kalacağına inanılırdı.

Doğu Anadolu'da, özellikle Antep ve Diyarbakır'da 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gece nevruz olarak kabul edilir. Saati belli olmayan bir vakitte gökte görünen bir kız ve kuş kılığına girmiş bir ermiş nevruz olarak kabul edilirdi. Bu saatlerde uyumayanların dua ve dileklerinin kabul olacağına inanılırdı.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- *Türk Dünyası Edebiyatlarında Nevrûz Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme* - Yard. Doç. Dr. Mehmet Temizkan
- Müjgan Cumbur, "*Klasik Edebiyatımızda Nevrûz*", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara 1995.
- Filiz Kılıç, "*Osmanlı Devletinde ve Klasik Edebiyatımızda Nevrûz*", Türk Dünyasında Nevrûz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara 2000.
- Abdulhaluk Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz

Dipnotlar

1. ^ Gazeteci Murat Yetki, Nevruz kutlamaları 20 Mart 2007
2. ^ Türk Dünyasında Nevruz
3. ^ Norouz in the Course of History (İngilizce)
4. ^ http://www.bahai.us/bahai-calendar Bahai Takvimi (İngilizce)
5. ^ Kürt Efsâneleri (İngilizce)
6. ^ Balaban, Ayhan. İskit, Hun ve Göktürklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, 2006.
7. ^ UN.org (İngilizce)
8. ^ *UNESCO, Nevruz: 2009'da Mânevi Kültür Mirası oldu.*, UNESCO.
9. ^ *İran Kültürü, listeye girdi*, Tehran Times,1Ekim 2009, TehranTimes.com.
10. ^ *Pers Müziği, Nevruz listeye girmeyi başardı.*, Press TV,1Ekim 2009, PressTV.ir
11. ^ *Nevruz uluslararası olmayı başardı*, (Farsça), BBC Farsça, 30 Eylül 2009, BBC.co.uk
12. ^ Businessweek.com (İngilizce)
13. ^ http://www.iranchamber.com/culture/articles/norooz_iranian_new_year.php
14. ^ http://www.irna.com/occasion/norouz/eng/hist.htm (İngilizce)

Ayrıca bakınız

- Demirci Kawa Efsânesi
- Türk kültüründe nevruz
- Türk Kültürü
- Yılgayak

Dış bağlantılar

- Encyclopædia Britannica'da Noruz
- Nevruz's music **(İngilizce)**
- Nevruz's photo **(Farsça)**
- Nevruz



Näwruz

Nayman Ana

[Azəricə: **Nayman Ana**]

Nayman Ana – Türk ve Kırgız efsânelerinde adı geçen söylence kişisi. Mankurt destanında oğlunu kurtarmaya çalışırken ölen kadın. Mankurt hâline dönüşen oğlu tarafından öldürülmüştür. Ruhu Dönenbey (Dönenbay) adlı bir kuşa dönüşmüştür. Mezarı kutsallık kazanmıştır. Naymanlar adlı bir Türk-Moğol boyu ile ilişkilidir. Moğolların sekiz boyunun anası sayılır.

Etimoloji

(Nay/Yay) kökünden türemiştir. Yayan, doğuran demektir. Moğolca sekiz rakamı ile ilişkilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Naymaň Ana

Nazar

[Azəricə: **Nəzər**]

Nazar (veya **Göz**) – Canlı veya cansız bir varlığın başına kaza veya belâ gelmesine neden olduğuna inanılan bakış. Nazardan özellikle çocukların, hamilelerin ya da hayvanların etkilendiğine inanılır.[1]

Etimoloji

Göz sözcüğü Türkçede görme organı anlamına geldiği gibi aynı zamanda halk arasında "kem göz" (kötü niyetli bakış) anlamında da kullanılır. Farsça kökenli *kem* sözcüğü kötü, fena anlamlarına gelir.[2] Arapça "nazar" kelimesi de göz/bakış anlamlarına gelir.

Bazı toplumlarda kem gözün nesneleri bile çatlatabildiğine inanılır. Mâvi boncuğun bu enerjiyi kendisine çekerek yok edeceği fikri yaygındır. Kelimenin etimolojik olarak g – k dönüşümü ile **köz** "ateş parçası" ile bağlantısı da dikkat çekicidir. Bakışın yakıcı gücü olduğu düşünülür.

Tarihçe

Kem göz inancının kökeni çok eskilere dayanır. Antik Roma ve Helen medeniyetlerinde, Müslüman, Yahudi, Budist ve Hindu toplumlarında da görülen bu inanış özellikle yerli ve köylü toplumlarında yer etmiş, günümüze kadar hayatta kalmayı başarmıştır. Târih boyunca yabancıların, vücut deformasyonu olan engellilerin, çocuksuz kadınların ve yaşlı kadınların nazarının daha çok değdiğine inanılmıştır. Geçmişte bazı toplumlarda nazarın kasıtsız olarak değdiğine inanılırdı. Müslüman toplumlarda ise benzer anlamlara gelen maşallah sözü kullanılır.

Korunma

Kem gözlerden koruduğuna inanılan yöntemler toplumdan topluma farklılık gösterir. En yaygın yöntemlerden biri nazar boncuğu gibi takılar takmak ya da üzerinde, muska gibi dua yazılı kâğıtlar taşımaktır.

Eski çağlarda, ölülerin ruhlarıyla, periler ve cinlerin birlikte yaşadıklan bir âlemin var olduğuna inanılırdı. Bu âleme bağlı olan insanlann, özellikle de büyücülerin gözlerinde kötü ruhların yerleştiğine inanırlardı. Bu yüzden de onların bakışlarının çok güçlü ve zararlı olduğu düşünülürdü. Halk arasında nazara gelmiş biri için üzerlik otu yakıp söylenen, "her yerde sen olasın, belâları savasın" sözünün temelinde de bu inanç vardır.[3]



Nazar Boncuğu / Munçuk [Azəricə: **Nəzər Muncuğu**]

Nazar Boncuğu – İnsanı kem gözlerden koruduğuna inanılan boncuk. Târih boyunca, çoğu kültürde ve dinsel inançta, göz figürü kötülükleri savan güçlü bir tılsım olarak kabul edilmiştir. Bu figüre Müslüman, Musevi ve Hıristiyan toplumların yanı sıra, Budist ve Hindu toplumlarda da rastlanır.

Özellikleri

Genelde nazar boncukları göz şeklinde olur. Göze aynı zamanda boncuk da denmektedir. Bu bağlamda bakıldığında kişinin dünyaya açılan penceresi gözdür ve göz her türlü, iyi ve kötü, düşüncelerin ilk çıkış noktası olarak kabul edilir. Bu yüzden bakışlardan, kötü gözlerden korunmak amacıyla emici özelliği olduğuna inanılan mâvi renkli taşlar eskiden beri kullanıla gelmiştir. Ve son halini günümüzdeki çeşit çeşit nazar boncukları olarak almıştır. Şu an, gerek inanç gerek gelenek, gerekse de süs eşyası olarak pek çok kişi **nazar boncuğu**nu günlük yaşantısında çok sık kullandığı yerlerde bulundurmaktadır. Nazar boncuğu yapılılırken içine kurşun dökülür. Bunun da iyi şans getirdiği söylenir.[4]

Tarihteki Türk topluluklarında Nazar boncuğuna **munçuk, muncug, moncuk, monşak, monçak, monçok, muyınçak, moyınsak, buncug, bunçuk,** gibi isimler verilmiştir ve bu tabirlerin bazıları günümüzde de bazı ulusların dillerinde yer almaktadır. Sözcük olarak "Boncuk" demektir. Bunlar kişinin veya atın boynuna takılan değerli taş; arslan tırnağı, muska gibi şeylerdir.[5] Attila Han'ın babasının adı da Muncuk'tur. Türk halk inancında Albıs, Gökçe Munçuk (Mâvi Boncuk)'tan çok korkar, ki Nazar Boncuğu kavramının kökeninde bu anlayış yatar.

Kotaz

[Azəricə: **Qotaz**]

Kotaz – Nazar boncuğu anlamında kullanılan başka bir kelimedir. Gözün dikkatini başka yöne çekmesi nedeniyle korunduğu mantığı öne sürülür. Çok kuvvetli nazarların kotazları (nazar boncuklarını) çatlattığı hattâ parça parça ettiği anlatılır. Sözcük olarak "kutlu nesne" anlamına gelir. **Köşgük** ve **çom** tabirleri de aynı anlamda kullanılır ve nazarlık demektir.

Maşallah

[Azəricə: **Maşallah**]

Maşallah (Māşallah) – beğenilen veya takdir edilen birşey görüldüğünde, mecazen *"Allah saklasın"* anlamında ve bazen da nazardan korunmak için kullanılan bir söz. Kem gözlerden koruduğuna inanılarak, yazı şeklinde, canlı veya cansız varlıkların üzerinde de taşınır. Müslüman toplumların yanısıra, geçmişte Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Balkanlarda, Ermenistan'da ve Kıbrıs'taki gayrimüslim toplumlarda da kullanılır. Arapça *Maşallah* (ما شاء الله) sözü birebir çevrildiğinde "Allah'ın izniyle/isteğiyle" anlamına gelir ve İslam'daki kaza, kader ile hayır ve şerrin Allah'tan geleceği inancını vurgular.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "Eye: Nazar." *Encyclopædia Britannica.* Encyclopædia Britannica Inc.
2. ^ "kem." *Güncel Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu. Erişim: 16 Ocak 2012.
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
4. ^ Nazar boncuğu tarihçesi
5. ^ Divanü Lûgat-it-Türk de Şamanizme Ait Kelimeler, Abdülkadir İnan

Ayrıca bakınız

- Hamsa (İngilizce)

Nazar

Neme

[Azəricə: **Nəme**]

Neme – Türk ve Altay mitolojisinde Hayâlet, Cin, iyi veya kötü ruh. Soyut varlık. Karaneme adlı bir türü çok tehlikeli olarak görülür.

Özellikleri

Türk halk inancında kabul gören genel bir sınıflandırmaya göre ikiye ayrılırlar[1]:

1. **Aru Neme:** İyicil Cinler.
2. **Kara Neme:** Kötücül Cinler.

Abdülkadir İnan'a göre, Neme; "sonradan vücut bulan ruh" demektir[2] ve Yayağan Neme de yaratılmış ruh anlamına gelir. Ayrıca Aru Neme ve Kara Neme'lerin ikisine birden "Körmös" dendiğini de söyler. Yerding Neme, yeryüzünde bulunan kötü ruhlardır. Bütün şamanların ruhları, Aru Neme'ler arasında sayılır.

Hayâletler

Hayâlet – Ölü bir kişinin ruhunun duyu organlarından en az biriyle algılanabilir şekilde belirmesidir. Burada görüntü ölü kişiye ait olsa da kesinlikle bir beden söz konusu değildir, soyut bir varlık görülür. Ölü bir kişiye benzer görüntü, ses gibi algıların genellikle ölen kişiyle ilgili bir yerde ortaya çıkması söz konusu olur.[3]

TSS

Hayâletler pek çok kültürde yaygın yer bulduğundan pek çok sanatçı tarafından konu edilir. Hayâletlere yer veren sanat ürünlerinden belki de en çok bilineni, William Shakespeare'in *Hamlet* (1599-1601) piyesidir.

Ölü kişilerin canlılara görüntü olarak belirmesi şeklindeki tanımı nedeniyle hayâlet kavramının taşıdığı zıtlık, sanatçılar tarafından varoluşsal dramatik etkiler yaratmak için kullanılmıştır.

Etimoloji

(Ne/Na/Ya/Ye) kökünden türemiştir. Moğolcada karıştırmak, eklemek anlamları içerir. Ne, ney gibi bir varlığı soru yoluyla işâret eden sözcüklerle aynı kökten gelir. Eski Moğolcada Nama/Neme/Nomu[4], Eski Türkçede Cumsa/Yomsa, Buryatçada Nomo, Mogur dilinde Nomu sözcükleri ile Tunguzcada Nume, Mançuca nem, sıcaklık, sessizlik, hafiflik[5] bildirir. Nime ise Tunguz dilinde boynuz kavramı ile de alâkalıdır. Moğolca Neme (Türkçe Yeme/Ceme) artmak, çoğalmak anlamları taşır. Tunguz-Mançu dillerinde Nime ziyâret etmek mânâsı taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mitoloji, Animizm ve Fetişizm; Süheyla Sarıtaş
2. ^ EskiTürk Dini Tarihi, Abdülkadir İnan (Özet)
3. ^ Bedri Ruhselman, *Medyumluk*, İzmir, 1952
4. ^ Mongolian Etymology, Starling ("*nomu- /*neme- / *nima-")
5. ^ Tungus Etymology, Starling ("*ńume-/ *ńama /*ńem-")

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Ruhlar, Saadettin Buluç
- Altay Şamanlığı
- EskiTürk İnancı Üzerine Bir Özet, Saadettin Gömeç



Näme

O



OD ANA

Ocak İyesi

[Azəricə: **Ocaq İyesi**]

Ocak İyesi – Türk, Tatar ve Altay halk inancında Ocak Ruhu. **Oçak (Ocag, Oşak, Oçok, Osak, Öcek) İyesi** olarak da bilinir. Moğollar **Gulamta (Golumta, Kolomta, Holumta) Ezen** olarak anarlar.

Özellikleri

Ocağın koruyucu ruhudur. Her ocak için farklı bir İye vardır. Türk kültüründe ocak çok önemli bir yere sahiptir. Ocak evin en önemli unsuru olduğu gibi mecazen ev anlamına da gelir. "Korkma, sönmez bu şafaklarda tüten en son ocak." (İstiklal Marşı - M. Akif ERSOY) Ateşe saygı gösterilmesi gerekir. Ocak ve ateşi kutlu kabul edilir. Aynı şekilde ocağın üzerine koyulan üç ayaklı kazanlar da önemli bir yere sahiptir. Ocak farklı anlamlarda kullanılabilir; *Sağlık Ocağı, Türk Ocağı, Kömür Ocağı, Ergene Ocağı, Çeri Ocağı…* Azeriler ocağa su dökmeyip kendiliğinden sönmesini beklerler. Çünkü bu ocağın ruhunu kızdırabilir. Eski Türkler evdeki yemekten bir parçayı ocağa atarak ona verirler. Bazen beyaz bazen kızıl saçlı bir kadın olarak belirir. Ateşin yakıldığı yer kutsaldır. Ancak bu Eski Fars ülkesindeki gibi ateşe tapma şeklindeki bir putperestlik değildir.

Ocağın Önemi

Ocak; Türk, Altay ve Moğol kültüründe çok önemli bir yere sâhip olan kutlu bir nesnedir. **Oçak, Ocag, Oşak, Oçok, Usak, Öcek, Vuçah** olarak da söylenir. Moğollar **Gulamta (Golumta, Hulumta, Kolomta)** derler. İçinde ateş yakılan her yerdir. Evin veya çadırın ısıtılmasını ve besinlerin pişirilmesini sağlar. Türklerde ateş ve ocak maddi ve mânevi pek çok işlevi yerine getirir. Ateş ruhunun koruyucu ve yardım edici özelliği vardır. Cezalandırıcı, temizleyici, tedâvi edici, bereket verici olarak da görülür. Pek çok slav diline ve Makedoncaya, Romenceye, Arnavutçaya aynen bu şekliyle veya değişik bağlantılı anlamlarla geçmiştir. Bunun yanısıra şifa bulunan yerlere de Ocak denir. Bu olgunun çağdaş yansıması Sağlık Ocağıdır. Fakat doğaüstü güçlerle bağlantılı olarak şu ocaklara rastlanır ve buralarda bazı rahatsızlık ve sıkıntılardan kurtulunabileceğine inanılır: *Al Ocağı, Kül Ocağı, Uçuk Ocağı, Alaz Ocağı, Sarılık Ocağı, Arpağ Ocağı, Bağı Ocağı, Göz Ocağı, Alaca Ocağı, Kurşun Ocağı, İnme Ocağı, Kumru Ocağı, Karınca Ocağı, Siğil Ocağı, Kısır Ocağı, Mum Ocağı, Yel Ocağı, Kızıl Ocağı…*

Etimoloji

(Oc/Od) kökünden türemiştir. Ateş yakılan yer. Pişirme, ısıtma gibi amaçlarla kullanılır. Mecazen ev, aile demektir. Öcermek, ateşi söndürmemek için karıştırmak manalarını ihtiva eder. Ocamak ateş yakmak demektir. Ocumak/Ocunmak/Ocutmak ise korkutmak demektir ki, ateşin korku verici olmasıyla bağlantılıdır. Moğolcada Oç sözcüğü kıvılcım anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ocaḳ İyesi

Od Ana

[Azəricə: **Od Ana**]

Od Ana – Türk, Altay ve Tatar mitolojilerinde Ateş Tanrıçası. Değişik Türk dillerinde **Vot (Vut, Uğot, Uvot) Ana** olarak da bilinir. Moğollar **Gal Eçe** derler.

Özellikleri

Ocağı ve içindeki ateşi korur. Kırmızılar giymiş yaşlı bir kadındır. Ateşin yalımıyla dalgalanan kırmızı ipekten bir kaftanı vardır. Genç al bir kısrak üzerinde gezinir. Uzun kırmızı saçları vardır, saçları örülüdür ve ateşin yalımlarını simgeler. Kırık Baştu Kıs Ene, Odus Baştu Ot Ene olarak tanımlanır. Göğüsleri çok büyüktür. Ocak evin tam ortası ve kalbidir. Od Ana, genel olarak evlerdeki ve çadırlardaki ocakları ve ateşini korur. Her ocağa bir İye (koruyucu ruh) gönderir. Yedi oğlu vardır ve yedisi de Ateş Tanrısıdır.

Yeryüzündeki ilk ocağı Ülgen'in kızları yakmıştır. Sonra da Od Ana'ya emanet etmiştir. Od Ana herbir ateşe ve ocağa birer tane İye (koruyucu ruh) gönderir. Dokuz ateş ırmağının kavşağında dokuz köşeli bakır bir evde yaşar. Evin, ülkenin koruyuculuğunu da simgeler. Kendi çocuğunu yediği söylenir. Bu durum ateşin alçalıp azalan yalımlı tabiatını çağrıştırır. Gök yerden ayrılırken yaratılmıştır. Moğollarda evliliği simgeler. Karaçaylarda Teb Ana biçimi kullanılmaktadır ve Tabıtı adlı İskit Ocak Tanrısı ile bağlantılıdır. Tatar mitolojisinde Od Ata, Od İyesi ve Od Ana bazen tek bir varlığa verilen çeşitli isimler olarak gözlenir. Fakat aralarındaki en önemli fark, Od İyesinin sadece belli bir ocağa veya ateşe bağlı olmasıdır. Od Ana ve Od Ata ise tüm ocakların ve ateşlerin sahibidir ve istediğinin yanına gidebilir. Od iyelerini bu ateşleri korumak üzere Od Ana ve Od Ata gönderir.

Diğer İsimleri

Türk, Altay, Moğol ve diğer Türk kökenli Orta Asya milletlerinde ve topluluklarında Ateş Tanrıçasına şu isimler de verilir:

- **Sahal Hatun:** Yeryüzünde yangınlara neden olur. Ateş Tanrısı Sahaday Han'ın karısıdır.
- **Yalun Hanım:** Başında kızıl renkli bir yazma (eşarp) ve sırtında al bir atkısı vardır. Yalın alev demektir.
- **Kalaykan Hanım** Ocak Tanrıçasıdır. Galaykan da denir. Ocağı ve ateşini korur. Moğolca Gal (Ateş) sözcüğü ile alâkalıdır.

Etimoloji

(Gal/KalHal) kökünden türemiştir. Kal (kellik) ve Moğolca Gal (ateş) ile ilgilidir. Kalay madeni ile de bağlantılı gibi görünmektedir. Moğolca Kalaghun sözcüğü sıcaklık ve ateş anlamlarını içerir.

Etimoloji

(Od/Ot) kökünden türemiştir. Ateş demektir. Moğolcada Od sözcüğünün yıldız anlamına gelmesi ise dikkat çekicidir. Dagur dilinde Hod sözcüğü de yine yıldız demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Ateş Anası
- Şamanizm
- SibiryaTürklerinde Ateş İnançları, İbrahim Dilek
- Od Ana



Od Ana

Od Ata

[Azəricə: **Od Ata**]

Od Ata – Türk, Altay ve Tatar mitolojilerinde Ateş Tanrısı. **Vot (Vut, Uğot, Uvot) Ede** veya **Tep Ata** olarak da bilinir. Moğollar **Gal Eçege** derler. **Odkan** biçimiyle de Moğolcada yer alır. Türkler **Odhan** da derler.

Od Ata ve Ateş

Ocak ve ateşi kutlu kabul edilir. Türkler her şeyin ateşle arındırılıp temizlenebileceğine inanırlar. Aynı şekilde ocağın üzerine koyulan üç ayaklı kazanlar da önemli bir yere sahiptir. Od Ata, genel olarak evlerdeki ve çadırlardaki ocakları ve ateşini korur. Od tna herbir ateşe ve ocağa birer tane İye (koruyucu ruh) gönderir. Ateş kurbanı göğe iletir. Al renk ateşi simgeler ve albayrak kavramıyla da bağlantılıdır. Ateş temizleyici bir unsur olarak görülür. Halay kelimesinin Ateş töreniyle bağlantılı olarak Ateş Dansı anlamını içerdiğini öne süren görüşler vardır. Sonraları vatan koruyucusu imgesini de içermeye başlamıştır. Ateşin şekilsiz ve yapısız oluşu onu bir madde olarak algılamaktan ziyade kut kavramı ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Aynı şekilsizlik ve enerji olarak algılama durumu su için de geçerlidir. Öt Han ile karıştırılmamalıdır. Tatar mitolojisinde Od Ata, Od İyesi ve Od Ana bazen tek bir varlığa verilen çeşitli isimler olarak gözlenir. Fakat aralarındaki en önemli fark, Od İyesinin sadece belli bir ocağa veya ateşe bağlı olmasıdır. Od Ana ve Od Ata ise tüm ocakların ve ateşlerin sahibidir ve istediğinin yanına gidebilir. Od iyelerini bu ateşleri korumak üzere Od Ana ve Od Ata gönderir.

TSS

Diğer İsimleri

Türk, Altay, Moğol ve diğer Türk kökenli Orta Asya milletlerinde ve topluluklarında Ateş Tanrısına şu isimler de verilir:

- **Uhhan Han:** Ev ateşini ve ocağı korur.
- **Yalkın Han:** Göğün dokuzuncu katında oturur. Yalgın, alev mânâsı taşır. Yalazlanmak fiili ile aynı kökten gelir.
- **Sahaday Han:** Ateş Tanrıçası Sahal Hatun'un kocasıdır.
- **Golomto Han:** Ocak Tanrısıdır. Ocağı ve ateşi korur. Gal kökünden gelir.
- **Kalçan Han:** Ateşi korur. Kendisine keçi kurban edilir. "Kal" (kel) Moğolca "Gal" (ateş) sözcükleriyle alâkalıdır.

Etimoloji

(Od/Ot) kökünden türemiştir. Ateş demektir. Moğolcada Od sözcüğünün yıldız anlamına gelmesi ise dikkat çekicidir. Dagur dilinde Hod sözcüğü de yine yıldız demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- SibiryaTürklerinde Ateş İnançları, İbrahim Dilek

Od Ata

Od İyesi

[Azəricə: **Od İyesi**]

Od İyesi – Türk, Altay ve Tatar mitolojilerinde ateşin koruyucu ruhudur. **Vot (Vut, Uğot, Uvot) İyesi** veya **Yalgın (Yalkın) İyesi** ve **Alev (Alav) İyesi** olarak da bilinir. Moğollar **Gal Ezen** adı verirler.

Nitelikleri

Her ateş için farklı bir İye vardır. Türk kültüründe ateş çok önemli bir yere sahiptir. Ateşe saygı gösterilmesi gerekir. Onun yatağı yağlı kurum ve kara istir; soluğu dumandır, aşı kuru odundur. Köz yastığı, kül yorganıdır. Ateşle bağlantılı olarak Duman ve Kor, Köz, Kül, Alav, Kıvılcım için dâhi ayrı İyeleri olduğuna inanılır. Ateşe koyulan Sac üç ayaklıdır. Bunlar, geçmişi bugünü ve geleceği simgelerler. Ateşi insanlara Tanrı vermiştir. İlk ocağı Ülgen Han kurup insanlara bırakmıştır. Bazı söylencelerde Güneş, Ay ve Od kardeştirler. Ve hepsi de Yıldırımın oğludurlar. Ateş yıldırımdan yaratılmıştır. Ateş mecâzen farklı içerikleri barındırır, örneğin Aşk Ateşi kavramı, aşk ile insanın vücûdunda meydana gelen enerjiyi ve yeniden doğuşu ifâde eder. Eski Türk inançlarına göre "Ülgen tarafından gökten indirilen biri kara, biri ak iki taş arasına kuru otlar konması ve taşları birbirine vurması sonucu otların yanmasıyla elde edilmiştir". Bu ruhun dünyanın yaratılmasından beri var olduğuna inanılır. O, kiri, kini, pisliği, kötülüğü sevmez. Yer üstündeki bütün ruhlara dua edebilmek için ilkin ateşin ruhuna adak vermek gerekir. İnanca göre ateş insanoğluna her şeyi söyleyebilir, onları uyarabilir, onlara öğretebilir. İyilik isteyen insanları koruması, onlara yardımcı olması, mümkündür.

TSS

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te hiç sönmeden yanan bir ateşin bulunduğu "Sönmez Od Anıtı" yer alır. Sönmez Ateş kavramının Pers Ateşperestliğiyle bağlantılı olduğu öne sürülür. Gerçi bu tür anıtlar dünyanın pek çok yerinde bulunmakla beraber Türklerde ateş özel bir öneme sahiptir. Ancak İran ateşe tapma anlayışı (Mecûsilik) ile ilişkilendirme mantığı çoğu zaman yanlış bir yaklaşımdır. Mecusiler, ateşi İyilik Tanrısı Hürmüz'ün bir sembolü kabul ettiklerinden, her tapınakta Ateşgede denilen ve devamlı ateş yanan bir yer yapmışlardır. Bu ateş hiç sönmemek üzere yanardı. Mecusilik aslında hem tektanrıcı hem de düalist bir inanç sistemidir ancak ateş kültü o kadar ön plana çıkmıştır ki bir sünre sonra ateşe tapma şekline dönüşmüştür. Tatar mitolojisinde Od Ata, Od İyesi ve Od Ana bazen tek bir varlığa verilen çeşitli isimler olarak gözlenir. Fakat aralarındaki en önemli fark, Od İyesinin sadece belli bir ocağa veya ateşe bağlı olmasıdır. Od Ana ve Od Ata ise tüm ocakların ve ateşlerin sahibidir ve istediğinin yanına gidebilir. Od iyelerini bu ateşleri korumak üzere Od Ana ve Od Ata gönderir. Ateş üçe ayrılır:

1. **Ayıhı Od:** İyi ruhlara aittir. Yıldırım düşmesiyle elde edilen ve tanrının gönderdiği kabul edilen ateştir.
2. **Abahı Od:** Kötü ruhlara aittir. Sıcak vermeyen soğuk bir ateştir. Soğuğun yakıcı özelliği ile de bağlantılıdır. Soğuk yaktı tabiri ile bu anlatılır.
3. **Uluğ Od:** Tanrısal ateştir.

Otuy

[Azəricə: **Otuy**]

Otuy – Türk ve Altay halk inancında ateş cinidir. Od iyesine benzer bir varlıktır. Ateşin içinde oynar. Kısa boyludur. Sakalı yedi karıştır. Sakalları kirpi oku gibidir. Sarı bir samura dönüşebilir. Sözcük, ateş anlamı içerir. Ateşin içinde olan demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Etimoloji

(Od/Ot) kökünden türemiştir. Ateş demektir.

Dış bağlantılar

- SibiryaTürklerinde Ateş İnançları, İbrahim Dilek



Od İyesi

Odman

[Azəricə: **Odman**]

Odman – Türk ve Altay halk kültüründe Küçük Oğul anlamına gelir. **Otman, Otoman** veya **Utman** olarak da söylenir. Ocağın, ev ateşinin devamlılığını sağlayan, evde kalan çocuk. Masallardaki daima başarılı olan Küçük Oğul figürüdür. Türk kültüründe büyük kardeşler kendilerine yeni ev açar fakat en küçük oğul evde kalır. Böylece ocak ateşinin devamını sağlar. Osmanlı İmparatorluğunun kurcusu Osman Bey'in gerçek adının Otman olduğunu ileri süren tarihçiler vardır. Bu ismin, İslâmiyeti kabul eden Türklerde ses benzeşimi yoluyla Osman'a dönüştüğü söylenmektedir. Hattâ mecazen Selçuklu Devleti'nin varisi olduğu ve diğer beylikler içinde oldukça küçük olduğu halde Anadolu'daki Türk Devleti'nin ocağını sürdürdüğü için bu adla uyum içinde olduğu da düşünülebilir. Gerçekten de bu ad Avrupa kaynaklarında Ottoman olarak yer alır.

Odtigin / Odçiğin

[Azəricə: **Odtiqin / Odçiğin**]

Odtigin – Türk ve Altay halk kültüründe ve devlet geleneğinde Küçük Şehzade demektir. **Odtekin (Odtegin)** ve Moğolca **Odçığın (Odçiğin)** olarak da söylenir. Ocağın, ev ateşinin devamlılığını sağlayan, evde kalan çocuk motifinin hanedan kültürüne yansımasıdır. Masallardaki daima başarılı olan Küçük Şehzade figürüdür. Masallarda üç kardeşin en küçüğü iyi, dürüst ve başarılı olur. Tanrısal bir güç tarafından korunur. Büyük kardeşler ya sıradandır ya da olumsuz özellikleri vardır.

TSS

Etimoloji

Od (ateş) ve Tigin/Çigin (prens) kelimelerinin bileşmesiyle oluşmuştur. Moğolca Otgon küçük erkek çocuk demektir ve Odkan/Odhan sözcüğünden gelmektedir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Odman

Oğuz Han

[Azəricə: **Oğuz Xan**]

Oğuz Han – Türk ve Altay mitolojisinde Türklerin atası. Oğuz Han tarihî şahsiyet değildir.[1] **Uğuz Han, Uz Han** veya **Oğur (Ogur, Ugur) Han** olarak da bilinir. Oğuz Kağan Destanı'nın başkişisi.

Yaşamı

Mitolojide, ilk Türk Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilir. Bütün yaşamı boyunca Gökbörü (Börteçine) kendisine kılavuzluk etmiştir. Yaşamı, daha doğumundan başlayarak olağanüstülü olaylarla doludur. Yüzünün rengi maviye çalar. Gözleri al (kızıl) renklidir. Ağzı ateş gibidir. Çok çabuk büyümüştür. Doğar doğmaz yemek yemiştir. Bir kez süt emip sonra çiğ et yemiştir. Gücü simgeleyen boynuzlu bir tacı vardır. Babası Kara Han'ı öldürür. Ormanda tek boynuzlu bir yaratıkla vuruşarak onu yenip öldürür. Gergedan olduğu söylenen bu canlı olasılıkla aslında bir şeytandır.

Pek çok boya adlarını o verir (Uygur, Kanglı, Kıpçak, Kalaç, Karluk). İki eşinden toplam altı tane oğlu olmuş ve bunların çocuklarından da oğuz boyları meydana gelmiştir. Avlanırken, bir ortasında yer alan bir ada bulur. Bu adanın ortasındaki bir ağacın kovuğunda ışıklar saçan çok güzel bir kız oturmaktadır (Yarsub "Yer-Su" bu kızla sembolize edilir). Saçları akarsular gibi mavidir ve dişleri inci gibidir. Onunla evlenir ve üç oğlu olur. Aradan yıllar geçer, bir gün gökten güçlü mâvi bir ışık düşer ve ortasında güzel bir kız bulur (Gök-Kal "Gök-Hava" da bu kızla sembolize edilmiştir). İnanılmaz güzellikte olan bu kızın başında kutup yıldızı gibi ateşten bir ışık demeti vardır. Bu kızla da evlenir ve üç çocuğu olur. Rüyâsında gördüğü Gümüş Ok'u bulup getiren ilk üç oğluna bölerek paylaştırır. Aynı şekilde rüyâsında gördüğü Altın Yay'ı da ikinci karısından olan çocuklarına paylaştırır. Ünlü tarihçi Rüstem Paşa'ya göre Kuran-ı Kerim'de adı geçen Zülkarneyn (Çiftboynuz) adlı kutlu kişi Oğuz Han'dır. Çünkü çiftboynuzlu tacı ile tanınmıştır. Lak (Ilak), Rak (Irak), Zak (Izak) gibi efsânevi ülkelerin[2] kağanlarını yenerek buraları fetheder.

OĞUZ BOYLARI			
No.	**BOZOKLAR**	**UÇOKLAR**	**BAŞOKLAR**
1	KAYI	BAYUNDUR	SORKI
2	BAYAT	BECENE	LALA
3	ALKALI	ÇAVULDUR	SAKLAB
4	KARALI	ÇEPNİ	MURDAŞAY
5	YAZIR	SALGUR	TURUMÇI
6	YIPAR	EYMÜR	KARAÇIK
7	DODURGA	ALAYUNT	KAZIĞURT
8	DÖĞER	ÜREĞİR	KANGA
9	AVŞAR	İĞDİR	KALAÇ
10	KIZIK	BÜĞDÜZ	TEKEN
11	BEKTİLİ	YIVA	KARLUK
12	KARKIN	KINIK	KIPÇAK



Bozoklar

[Azəricə

Bozoklar – Türk mitolojisinde Göksel Kavimlerdir. **Oğuz Han**'ın ikinci (göksel) eşinden olan üç oğlu ve onlardan türeyen boylar. Altın Yay'ın sahibidirler. Kelime, Boz "gri renk" ve Ok sözcüklerinin bileşmesiyle oluşmuştur. Moğolcada Bosoh fiili yükselmek, güneşin doğması anlamlarına gelir.

Uçoklar

[Azəricə: **Üçoxlar / Üçoqlar**]

Üçoklar veya **Uçoklar** – Türk ve Altay mitolojisinde Yersel Kavimlerdir. Oğuz Han'ın ilk (yersel) eşinden olan üç oğlu ve onlardan türeyen boylardır. Yerle ilgili unsurları temsil ederler. Burada dikkate değer olan husus Gök kavramının yerin bir parçası sayılmış olmasıdır. Bu durum Yaratılış çağlarında Gök ve Yer'in ayrışmadığı bir bütün olduğu anlayışını akla getirmektedir. Diğer bir görüşe göre ise burada kastedilen Uzay değil Hava yâni atmosferdir. Bu da Gök-Kal tabirini hatırlatmaktadır. Üç ve Ok (veya Uç "Sınır" ve Ok) kelimelerinin bileşik halidir.

TSS

Etimoloji

(Oğ/Og/Uğ/Ug) kökünden türemiştir. Mübarek, kutlu ayrıca yetenekli, bilgili demektir. Ruh anlamına da gelir. İyi huyluluk da belirtir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Nihal Atsız, "Türk Milletinin Şeref Şehranı", *Kopuz*, 1943 Sayı: 1.
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 399)

Ayrıca bakınız

- Deniz Han
- Dağ Han
- Gün Han
- Yıldız Han
- Gök Han
- Ay Han
- Oğuz Kağan Destanı

Oğuz Ƕan

Oğuz Söylencesi

[Azəricə: **Oğuz Dastanı**]

Oğuz Söylencesi (Oğuz Kağan Destanı) – Türk destanı, Hun-Oğuz destanları grubundandır. Oğuz Kağan Destanı'nın beş ayrı yazması vardır. Çağatayca, Farsça ve Uygurca yazmalardaki Oğuz Kağan Destanı; Oğuz boyları, Türk dili, edebiyatı, folkloru, târihi ve kültürü hakkında bilgi verir. Destan Türklerin atası olduğu varsayılan Oğuz Kağan'ın hayatını anlatır.

Uygur Oğuz Kağan Destanı M. Ö. 201 – 126 yılları arasında büyük bir göçebe devleti kuran Hiung-nu'larla ilgilidir. Oğuz Kağan'ın bu devleti kuran Mete olduğu ileri sürülmektedir. Zeki Velidi Togan'a göre ise, Oğuz Kağan Destanı'nın kökeni daha eski çağlara, M. Ö. VII. Yüzyılda merkezi Orta-Asya'da bulunan Sakalar ile birkaç asır sonraki İskitlerdir.

Rıza Nur, Oğuz Kağan Destanı'nı başka destanlardan parçalarla zenginleştirerek Oğuznâme adlı yaklaşık 6100 mısralık bir manzum eser meydana getirdi. Rıza Nur'un Oğuznâme'si 1928 yılında Kahire'de yayımlandı. "Oğuz Kağan'ın Duası" olarak bilinen metin başta olmak üzere daha sonraları Oğuz Kağan Destanı'nın bir parçası olarak tanınmaya başlanan kimi metinler, Rıza Nur'un kâleme aldığı ve 1928 tarihli Oğuzname'de yayınlanan metinlerdir.

Zeki Velidi Togan, Raşit al-Din Hamadani'nin Câmi'üt-Tevarih adlı kitabının ikinci cildinde yer alan *Târih-i Oğuzân ve Türkân* başlıklı bölüme dayanarak 1972 yılında yeni bir "Oğuz Kağan Destanı" yayımlanmıştır. Togan, Residettin'in "Camiü't-tevarih" adlı eserinde bulunan yazılı ve sözlü kaynaklardan alınan söylentilerin tarihi gerçeklere uygunluğunu destanda bulunan yaşayış biçimi ve hayata bakış biçimine göre değerlendirir.

- Târih-i Oğuzân ve Türkân'da göçebe ve akıncı Oğuz'un belli bir yere bağlanması ve şehir kurması çok dikkate değerdir.
- Târih-i Oğuzân ve Türkân'da Oğuz Han ve babası arasında dinî bir anlaşmazlıktan sözedilir.
- Târih-i Oğuzân ve Türkân'da Uygurca Oğuz Kağan ve Dede Korkut Kitabı'ndaki gibi kahramanın şahsiyet kazanmak için vahşî veya azgın hayvanı öldürme güdüsüne rastlanılmaz.
- Târih-i Oğuzân ve Türkân'da kendisinden uzunca bahsedilen Tuman Han hayvanların konuşmalarından anlar. Onunla Kol Erki Han arasındaki söylentiler tarihî olmaktan daha çok bir masal karakteri taşır.
- Târih-i Oğuzân ve Türkân'da hanlardan çoğu dünyayı fethe koşacak yerde, iktidara geçmek için birbirleriyle uğraşırlar.

*Târih-i Oğuzân ve Türkân'daki şekliyle Oğuz Kağan Destanı ile ilgili makale yazanlardan biri Abdülkadir İnan'dır. İnan, "*Oğuz Destanındaki Irkıl Ata*" adlı makalesinde Oğuznâme'nin Reşidettin tarafından Farsça yazılan parçasında geçen Bilge Irkıl Hoca'yı inceler. Burada Irkıl Hoca Türk töre ve ayinlerini ilk koyan bilge kişidir. Ebugazi Bahadır Han'ın gerek "*Secere-i Türk*" ve gerekse "*Secere-i Terâkime*" adlı eserlerinde Irkıl Ata Türk bilgesi olarak geçer. Yakut Türkleri'nde ve Buryat'larda Irkıl kültü bugüne değin yaşamaktadır. Yakut inanışlarına göre ilk kamın adı An Argıl'dır*[1].

Oğuzlar [Azəricə: **Oğuzlar**]

Oğuzlar – Oğuz Kağan Destanı'na göre 24 boydan ve Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügati't-Türk eserine göre 22 boydan oluşan Orta Asya kökenli en kalabalık Türk kavmi. Günümüzde Türk nüfusunun çoğunluğu Oğuz kavmindendir. Destanlara göre, Oğuzlar Oğuz Han'ın6oğlu ve onların 4'er oğlundan meydana gelmişlerdir. Meydana gelen bu 24 boyun ayrı adı ve unvanları vardır. Bu bölümleme, Oğuz Kağan Efsânesi'nden kaynaklanmaktadır. Her boyun bir ongunu ve tamgası vardır.

Etimoloji

"Oğuz" daha doğrusu "Oguz" sözünün yapısına dair birçok görüş vardır. Etimoloji açıklamalarından birisi şu şekildedir: Ok+u+z "Oklar; boylar". "Oğuz" sözü, kendi orijinal yapısı yanında, tarihte birçok şekilde kullanılmıştır. Bizanslar "Uz" der, Araplar "Guz" der.

Oğuz Boyları

24 Oğuz boyunu önce iki kolda (Bozoklar ve Üçoklar) daha sonra Oğuz Han'ın altı oğluna ve son olarak da onların dört oğluna ayırmaktadır.

Bozoklar ve Üçoklar

Bu boyların Bozoklar ve Üçoklar olarak ikiye bölünmesi ise daha sonradır. Bu iki ana kol arasında çıkan anlaşmazlıklar, boyların bir kısmının batıya göçmesine neden oldu, bir kısmı da Göktürk Devleti'nin kurulması ve Ötüken'i işgali nedeniyle batıya göçmüştür(6.yy). Kalanlar Göktürk egemenliği altına girmiştir.

Ogurlar [Azəricə: **Oqurlar**]

Ogurlar – Anadoludan daha Batıya doğru giden kavimleri ifâde etmek için kullanılan bir tabirdir. Aslında Oğuz sözcüğü ile aynı kökten gelir ve hattâ aslında birebir aynı kelimelerdir.

Onogurlar

Onogurlar – Macarların, Bulgarların ve Uygurların bir kısmının kökenini oluşturan Hiung-nu konfederasyonu (Hun) içerisinde yer almış Türkçe konuşan bir Türk kavmi.

Etimoloji

"Onogur" kelimesi "On-Oğuz" kelimelerinden (10 Oğuz kavmi) köken almaktadır. Batı dillerinde Macarlar için kullanılan "Hungarus, Ungarn, Hungary" isimlerinin kökeni Onogur kavmine dayanır. 7. Yüzyıldaki "Eski Büyük Bulgaristan" isimli birleşik Bulgar kavimleri de "Onogundur-Bulgar İmparatorluğu" (ya da batı dillerinde Onoguria) olarak bilinmektedir; ancak Onogur kelimesinin Onogundur kelimesiyle aynı anlamı taşıyıp taşımadığı kesin değildir. Beševliev, Agathon'u temel alarak bu iki kavramın aynı olduğunu reddetmiştir. Macarların, Bulgarların ve Uygurların bir kısmının kökenini oluşturan Onogur, Hiung-nu'lara bağlı topluluklardan biri olarak ana yurtları Tanrı dağlarının batısı ile İli nehri arasındaki bölgeydi.

Onogurlara ait ilk bilgiler 461-465 yılları arasında Batı Sibirya kavimleri arasında görülen göç olayı ile ilgilidir. Hiungnular yıkılınca; Altaylar ile Ural Dağları arasında bağımsız faaliyetlere giriştiler. Sabir/Sabar göçleriyle etkinliklerini kaybettiler.

a.Bir kısmı Ugor kavimleri ile birleşerek bugünkü Macarlar'ı meydana getirdiler
b.Bir kısmı Karadeniz'in kuzeyinde Bulgar boyunu oluşturdular.
c.Bir kısmı da Uygur Kağanlığı içinde yer aldı.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Fazlı Konuş, Selçuklular Bibliyografyası, Konya 2006
- Cemal Anadol, Türkler / Tarihe Hükmeden Millet, Bilge Karınca Yayınları, 2006.

Dipnotlar

1. ^ İnan, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler I, 1998, Ankara, sayfa 196-197; Sakaoğlu, Saim-Ali Duymaz; *Oğuz Destanında Irkıl Ata*, İslâmiyet Öncesi Türk Destanları, 2002, İstanbul, sayfa 113-114.

Dış bağlantılar

- Oğuz Kağan Destanı, Texas Tech University Destan Bölümü
- http://www.selcuklular.com/

TSS

Ayrıca bakınız

- **Oğuz Han**
- Ay Han
- Dağ Han
- Deniz Han
- Yıldız Han
- Gök Han
- Gün Han
- Türkmenler
- Tamgalar
- Oğuz Yabguluğu
- Oğuz Han
- Selçuklular

Oğuz Səylencesi

Ohol

[Azəricə: **Oxol**]

Ohol – Yakut mitolojisinde Vahşet Tanrısı. Yeryüzünde büyük kırımlara sebebiyet verir. **Ohol Uğola** olarak anılır. Yakut mitolojisinde, kıskançlığın, düşmanlığın ve acımasızlığın simgesidir.[1] "İlbis Kığha" ile birlikte göğün karanlık güçleridir ama şeytan değillerdir.[2] Savaş Tanrısı olarak da görünür.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Doğu Anadolu'da Türk Şamanizminin İzleri, Yaşar Kalafat
2. ^ Altay Demografisinde Dolgan ve TofaTürkleri, Yaşar Kalafat

Oϸol

TSS

Okan Han

[Azəricə: **Okan Xan**]

Okan Han – Türk ve Altay mitolojisinde barış tanrısı. **Ukan Han** veya **Okon Han** olarak da bilinir. Kan davalarına karşı çıkan, oba ve oymaklar arasındaki geçimsizliklerde, arabuluculuk yapan tanrı. Tanrının küçük oğludur ve cezalandırılarak yeryüzüne gönderilmiştir.

Etimoloji

(Oğ/Og/Uğ/Ug) kökünden türemiştir. Yaratmak ve barış anlamları taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Oqan Ƕan

TSS

Okay

[Azəricə: **Okay**]

Okay Han – Türk ve Altay mitolojisinde Sihirbazlık Tanrısı. Su altında yaşar. Su altında yaşayan, öte dünya ile bağlantılı bir büyücü. İnsan kanından meydana gelen denizler ile çevrili bir evi olduğu düşünülür. Yaşadığı kalenin etrafındaki denizler insan kanından ve kıpkırmızıdır. Kalenin avlusu hayvan kılığındaki insanlarla doludur. Onları bu kılığa Okay sokmuştur. Tabanı denizde tavanı gökyüzünde olan bu kale tamamen insan kafatasından örülmüştür. Bazen su içenleri sakallarından tutarak suya çeker.

Etimoloji

(Oğ/Og/Ok) kökünden türemiştir. "Okçu" sözcüğü büyücü, falcı anlamında da kullanılır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Oḳay

Olongo

[Azəricə: **Olonqo**]

Olongo – Yakut edebiyatında destan, epik şiir. **Olonho** veya **Olungu** olarak da söylenir. Şiir şeklindeki söylencedir.

Tanım ve Özellikler

Kahramanlık destanları, hemen her toplumda destanlar bulunur ve şiir şeklinde olmaları nedeniyle daha çok ilgi çeker ve daha kolay ezberlenirler. Ancak Yakut Olongoları uzunlukları ve kendilerine özgü anlatım yapılarıyla dikkat çeker. “Er Sogotoh”, “Ürüng Uğolan”, “Nurgun Boğotur”, “Abahtay Bergen”, “Kulun Kulustur” gibi Olongolar en önemlileridir. Uzunlukları binlerce hattâ onbinlerce mısradan oluşabilir.[1]

Pekarsky hazırlamış olduğu Yakutça-Rusça sözlükte, Olongo'yu şöyle tanımlar: *"Kahramanlık destanı, bahadırların kahramanlığını anan şarkı, vezinli kahramanlık şiiri, masal, uydurma hikâye, târih, efsâne."*[2]

Olongo anlatımı yakut folklorunda merkezi bir yere sahiptir ve buna yönelik anlatı geceleri düzenlenir. 20. Yüzyılın başında bile her Yakut köyünde birkaç tane Olongo anlatıcısının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu anlatıcılara *Olongosut* ve *Olonhosut* adı verilir. Yakut dilinde destan anlatmak ise *Ologolo-* veya *Olonholo-* fiili ile karşılanır. Anlatıcıların becerileri, özellikle oyunculuk ve doğaçlama hitabet sanatına dair olmalıdır. Olongo anlatısı müzik eşliğinde gerçekleştirilebilir. "Nuyurgun Boğotur" Yakut Olongoları içinde en ünlü ve uzun olanıdır, şiir 36 000 dizeden oluşur. Olongolar, 2005 yılında UNESCO'nun "İnsanlığın Sözlü ve Mânevi Mirasının Başyapıtları" arasında olduğu kabul edilmiştir.

Olongolorda anlatılan öykülerde üç dünya yer alır: Üst, Orta ve Aşağı dünyalar. Üst dünya tanrıların yurdudur, orta dünya ise insanların yaşadığı kısımdır. Alt dünya ise yeraltıdır. Evrenin ortasında "Aal Luuk Mas" vardır, kökleri Aşağı Dünyaya kadar uzanır. Dalları ise göğe, tanrıların yurduna kadar yükselir.

Etimoloji

(Ol/Öl) kökünden türemiştir. Olmak fiili ile ilişkilidir. Olanların, olmuşların öyküsü demektir. Eski Türkçede Ölön sözcüğü de destan[2] demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

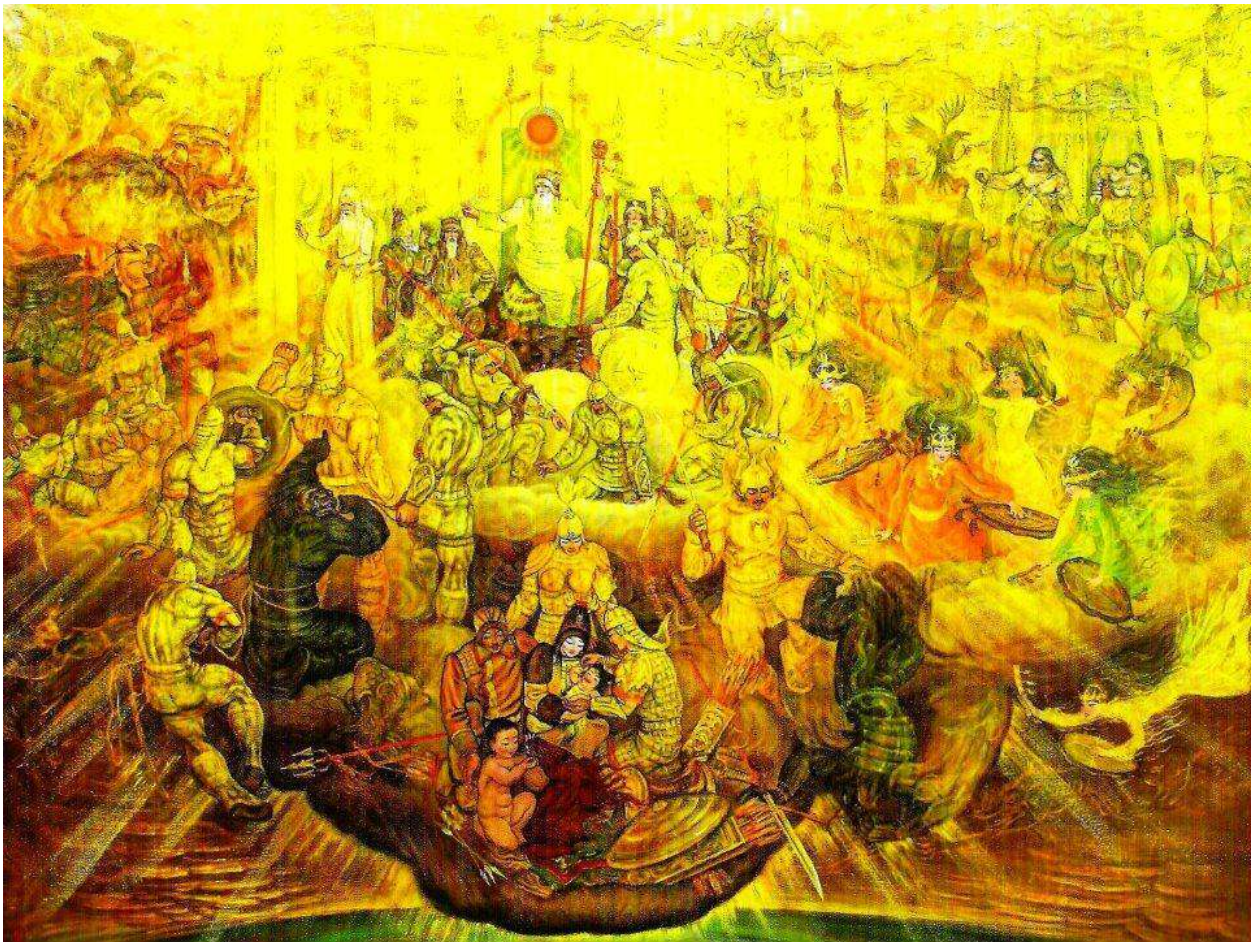
1. ^ Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması, Fatih Kirişçioğlu
2. ^ [a] [b] Olonho Metinlerinin Derlenmesi ve Yayınlanması, Metin Ersöz

Ayrıca bakınız

- Yomak
- Destan

Dış bağlantılar

- Yakuts **(İngilizce)**
- Olonkho - The Yakut Heroic Epos **(İngilizce)**
- What is Olonkho? **(İngilizce)**
- The Olonkho Nyurgun Bootur - The Rapid **(İngilizce)** (PDF)



Oloñqo

Ongun

[Azəricə: **Onqon**]



Ongun – Eski Türklerin Tengricilik inancında, içinde bir ruh'u barındıran bir cisime verilen isimdir. Diğer eski inanç sistemlerinde de bulunan Totem ile karşılaştırılabilir. Aynı Amerika yerlilerin Totemleri gibi, eski Türk boylarınında her birisinin kendine özel bir Ongun'u vardır. Bu genellikle kendi Boylarını koruduğuna inandıkları kutsal bir havyan türü ya da büyük bir atalarının ruhunu barındırdığına inandıkları bir cisimdir.

Azerbaycan'da Ongun geleneğinin islamdada uzun süre devam ettiğini kanıtlayan eski Türk mezarları bulunmaktadır (en yenileri 16'ncı yüzyıl). İslam geleneğine göre inşa edilmiş bu mezarların taşlarında, ölen kişinin hangi boya ait olduğunu gösteren Ongun'ları kazılıdır.

Ongun'un anlamı

Eski Türklerde Tanrı'nın yeryüzündeki varoluş biçimi. Tanrı sadece ongunlarla varlığını gösterirdi. Eski Türkler de (Gök Türkler, Oğuzlar...) ongunlara tapardı. Ama bu tapma sanıldığı gibi putlara tapma gibi değildir. Bu tapma ongunlardan ilham alma ve öldükten sonra ongunların hizmet etmesinden ibârettir.

TSS

Târihî belgelerden her Türk boyunun bir "Ongun"u olduğu bilinmektedir. Bu ongun genellikle kendisinden türediğine inanılan "*kurt, kaplan, dağ keçisi, koç, geyik, boğa, at, kartal, şahin, doğan*" gibi hayvanların şeklini ayırıcı niteliği ortaya konulmuş ögelerdir.
Oğuzların 24 boyunun6tane ongunu vardır. Bunların hepsi yırtıcı kuşlardan seçilmiştir. Bilinenlerin dışında başka ongunlar da vardır:

> ***Kotuz**: İlk Türklerin yaşadığı İç Asya dünyası, boğayı, bilhassa doğuda yüksek zirvelerde yaşayan tüylü cinsi kotuz'u, bir kuvvet simgesi olarak görmekte ve bu simgeye çeşitli anlamlar atfetmekteydi."* [1]
>
> *"Her avcının vurduğu hayvan, onun ongunu sayılıyordu ve bayrağına resmediliyordu. Böylece vurulan ve eti yenen hayvanın ruhuna hulûl etmiş kabul ediliyordu. Hükümdarın ongunu ve ruhunun makamı ise kotuz (yak diye de bilinir) kuyruğundan tuğdu."* [2]
>
> ***Sıgun**: R. Arat da, Kutadgu Bilig'in 5111. beytindeki sıgun'a "dağ keçisi" demiştir. G. Clauson ise sıgun kelimesini "maral geyiği" olarak tercüme etmiş ve Arapçasını el-ayyil olarak göstermiş. Araştırmamızın neticesinde, Türk metinlerinde sıgun'a verilen önem sonucunda, sıgun'un asıl hükümdar ongunu olduğu kanaatine varacağımızı şimdiden belirtelim. Yine de Türk metinlerinde genel anlamda kullanılan sıgun geyik tabirini tercih edeceğiz. Böylece geyik ve dağ keçisi cinslerini bir arada anmak istemekteyiz."* [3]

"Dağ tekesi ve geyik motifleri, milattan önceki binyılda, Avrasya'da yaşayan bütün göçebe boyların başlıca ongunlarındandı." [4] *"...sıgun geyik cinsi, Türklerde ölümsüzlüğün simgesiydi."* [5]

Karaçay-Malkar Türkçesinde "*çugutur*" adı verilen dağ keçisi de, Karaçay-Malkar Türklerinin eski kültüründe çok önemli bir yere sahiptir.

Kıyand* ve *Sungur: *"Chou devrinde, av merasimde vurulan hayvanın onu vuranın ongunu olması geleneğini, Oğuz Kağan Destanı da hatırlatır. Oğuz Kağan, her biri hükümdarlık ongunu olan iki hayvan vurmuştu; bunlar su aygırı cinsinden bir kıyand ile sungurdu."* [6]

Ku (Kuğu, Kuv, Hu, Gu, Kuba)*: Bazı Türk boyları, örneğin Altaylar'ın bir kolu olan Ku'lar (Lebedler) kuğudan türediklerine inanırlar. Lebed sözcüğü Rusça'da "kuğu" demektir ve bu halka Ruslar'ın verdiği isimdir. Lebedler, kendilerine Ku Kiji "Kuğu Kişi" derler.*[7] *Finlilerin Ku adlı Ay Tanrısı ile de bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Çünkü Ay da tıpkı kuğu gibi güzelliği ve zerafeti sembolize eder. Eski Moğolcada kuğu demek olan Hun/Kun (Hung/Kung) kelimesinin aynı zamanda insan anlamına gelmesi dikkat çekicidir. Tunguz-Mançu dillerinde Kukı/Kuhu/Kukku şeklinde yer alır.*

Kaynakça

- ^ **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Dipnotlar

- "*Türk Mitolojisi*" / Murat Uraz

1. ^ "*Eski Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*" / Emel Esin (sy.178)
2. ^ "*Eski Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*" / Emel Esin (sy.203)
3. ^ "*Eski Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*" / Emel Esin (sy.194)
4. ^ "*Eski Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*" / Emel Esin(sy.192)
5. ^ "*Eski Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*" / Emel Esin (sy.218)
6. ^ "*Eski Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*" / Emel Esin (sy.210)
7. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 493)

Ayrıca bakınız

- Türk Mitolojisi
- Tengricilik
- Ongun Han

Oňqun

Ongun Han

[Azəricə: **Onqon Xan**]

Ongun Han – Türk ve Altay mitolojisinde Bereket Tanrısı. Bolluk ve bereketin kaynağıdır. Kıtlıkları giderir. Ekinlerin bereketli olmasını sağlar. Onun isteğiyle başaklar bire dokuz verirler.

Ongun sözcüğünün Türk dilinde yaygın olarak kullanılan ve birbiriyle yakından bağlantısı olan iki anlamı vardır.

1. Kutsal hayvan ve onun sembolize edilmiş figürü. Kendisinin soyundan gelindiği düşünülen ve saygı duyulan, kutsal kabul edilen hayvan, nesne veya varlık.[1] Bazen rüzgâr bile bir ongun olabilir. Kimi zaman hayvan veya insan biçimli heykelciklerdir. Daha sonra arma şeklini almış ve bunlara da Ongan adı verilmiştir. Her boyun farklı bir kutsal hayvanı ve onu simgeleyen bir ongunu vardır. Bereket ve uğur getirdiğine inanılır. Ongun hayvanlarını yemek, yaralamak ve öldürmek yasaktır. Kabîleler bu hayvandan türediklerine inanırlar. Yasaklara uymayanın başına felaketler gelir ve toplumdan dışlanır. Hattâ bu hayvanların adlarını anmak dâhi tabu (kutsal yasak) olarak kabul edilir.
2. Bolluk, bereket. Ayrıca yararlılık, verimlilik, kutluluk, eksiksiz olma, gelişmişlik manalarını da içerir.[1] Bir varlığın devamlılığı, çoğalma yeteneği. Bu anlam, sözcüğün "totem" şeklindeki ilk içeriği ile yakından bağlantılıdır. Çünkü bu bereketin, kutlu varlıklardan kaynaklandığına inanılır.

TSS

Etimoloji

(On) kökünden türemiştir. Bolluk, bereket, onarmak, iyileşmek anlamlarını içerir. Ongun sözcüğü Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde totem anlamına gelir. Moğollar **Ongon** derler.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Dili sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-368)

Ayrıca bakınız

- Ongun

Oŋqun Ƕan

Orakul

[Azəricə: **Oraqıl**]

Orakul (Orakıl, Orakl) – Eski sözlüklerde "antik çağda Anadolu ve Yunan topraklarında yaşamış medyumnik yetenekleri bulunan kâhinelere ve bunların sezgi (vahiy, revelation) yoluyla bildirdikleri ilâhî yanıta verilen ad" olarak tanımlanır. Orakl merkezleri genellikle, durugörü, ekstaz, trans ve kehânet gibi psişik etkinliklerin ve kimi zaman inisiyatik eğitimlerin sözkonusu olduğu Apollon tapınakları olurdu. Anadolu'daki en ünlü orakl merkezi Didim'de (Didyma) bulunan ünlü Apollon tapınağı, antik Yunan'daki en ünlü orakl merkezi ise Delf'teki Apollon tapınağı idi. Anadolu'daki diğer orakl merkezlerinden bazıları Efes, Hierapolis, Sard, Patara, Klaros ve Pessinus'ta bulunuyordu.

Kayıtlara göre, antik çağda, sorununun yanıtını bulmak ya da geleceği öğrenmek üzere çok sayıda ziyaretçinin başvurduğu Didim ve Delf'teki orakl merkezlerinde pythia (okunuşuyla pitia) adlı rahibe, -bilimcilerce gevşetici ya da uyuşturucu bir madde içerdiği saptanmış olan- defne yapraklarını çiğnedikten sonra transa geçer ve üç ayaklı bir sehpa üzerine çıkarak anlaşılması güç sözler söylerdi. Branşid adı verilen rahip ve rahibeler de tapınağa danışanlara verilecek yanıtı bu sözleri yorumlayarak bulmaya çalışırlardı.

Abdülkadir İnan'a göre Latinlerin "Orakul"ları da Türk mitolojisine aittir ve Türkçe "ırk" kökünden gelmektedir.[1] Ancak bu sadece bir varsayımdır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Oğuz Destanlarında Irkıl Ata, Abdülkadir İnan, Ankara, 1987

Ayrıca bakınız

- Kâhinlik
- Irkıl

Oraķul

Otağ

[Azəricə: **Çadır / Otaq**]

Otağ – Türk, Altay ve Moğol halk kültüründe Hakan Çadırı. Büyük ve görkemli çadır. **Otak (Otav)** veya **Otu (Otuv)** da denir. Moğollar ise Macan (Majkan, Mayhan, Mayıkan) derler. Çadırdan farkı, yuvarlak ve süslü olmasıdır. Osmanlı'da Padişah çadırlarına bu ad verilmiştir.

Yeryüzü büyük bir otağa benzetilir. Yaşam Ağacı ise onun ortasındaki direktir. Türk kültüründe çadır önemli bir yere sahiptir. Kırgızlar Bozuy derler. Farklı renklerdeki çadırlar farklı anlamlara gelir. Ak Otağ, Kara Otağ, Kızıl Otağ, Sarı Otağ gibi… Oğuz Han ölüp de yerine oğlu Gün Han tahta çıkınca kendi Altın Otağ kurdurur. Kendi otağının sağ yanına altı, sol yanına da altı çadır kurdurur. Sağ tarafa 40 kulaçlık bir direk diktirip başına altın bir tavuk koydurur, dibine ak bir koyun bağlatır. Sol yanına da 40 kulaç bir direk diktirip onun üzerine de gümüş bir tavuk koydurur, dibine kara bir koyun bağlatır. Koyun güç simgesidir. Bu bağlamda Türk yurdu ve devleti üç boyutludur. Doğu-Batı (Sağ-Sol), Kuzey-Güney ve Gök-Yer.

Otağların Renkleri

Türk ve Moğol halk kültüründe renklerine göre otağlar şu özelliklere sahiptirler ve belirli simgesel anlamlar içerirler.

1. **Akça Otağ:** Kağan (Hakan) Çadırıdır. Korkut Ata öykülerinde Han'ların verdikleri şölenlerde, erkek çocuğu olanların oturduğu çadırdır.
2. **Gökçe Otağ:** Kam Çadırıdır. Şamanlar, din adamları veya bilge Kocalar ayrı bir öneme sâhip olup mâvi renkli çadırda otururlar.
3. **Boz Otağ:** Han Çadırıdır. Hanların seviyesi Hakana göre biraz daha düşük olduğu için biraz daha düşük bir statüyü ifâde eder. Ayrıca vezirlerin çadırı da boz renklidir.
4. **Kızıl Otağ:** Yüksek rütbeli ve saygın konumlu Devlet görevlilerinin otağıdır. Han'ların verdikleri şölenlerde, kız çocuğu olanların oturduğu çadırdır.
5. **Sarı Otağ:** Düşük rütbeli Devlet görevlilerinin otağıdır. Han'ların verdikleri şölenlerde, kız çocuğu olanların oturduğu çadırdır.
6. **Kara Otağ:** Soylu olmayan, sıradan halkın içinden çıkan ama sonradan mevki edinen Han'ların otağıdır. Ayrıca Han'ların verdikleri şölenlerde, çocuğu olmayanların oturduğu çadırdır.
7. **Yeşil Otağ:** Din adamlarının çadırıdır. İslam dininin etkisiyle ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

Otağ, Türk kültüründe önemli yer tutan büyük ve süslü geçici konakdır. Genellikle sefere çıkan kağanların konaklamak için ovaya kurdurduğu kurma evlerin bütününe verilen isimdir. Otak ve çadır asla karıştırılmamalıdır. Çadır Öztürkçe'de 'şemsiye' anlamına gelir. Otak ise normal bir çadırdan kat kat daha kompleks, sağlam ve gelişmiştir. Otağ (okunuşu ve yazılışıyla aynen bu biçimde) sözcüğü Azericede günümüzde oda demektir.

Yurt

[Azəricə: **Yurd**]

Yurt (Yurd) – Orta Asya'da Türk ve Moğol göçebelerinin ev olarak kullandığı çadırlara verilen ad. Yurt çadırları genellikle ahşap kafes işi, keçe kaplamalı ve taşınabilir çadırlardır. *Yurt* adı Türkçe kökenli bir sözcüktür. Bu sözcük Anadolu Türkçesinde anlam genişlemesiyle vatan, ülke, memleket manâlarını içermeye başlamıştır. Rusça'da *yurta*, Moğolca'da *ger*, Kazakça'da *kiyiz üy* ve Kırgızca'da *boz üy* (bozuy) olarak geçer.

Çadır

[Azəricə: **Çadır**]



Çadır – Otağın daha küçük ve süssüz olanıdır. **Çatır, Çedir, Şatır** olarak da söylenir. Farsça kökenli olduğu doğru bir iddia değildir ve Türkçe Çatmak fiilinden türemiştir. Farsçaya sonradan geçmiştir. Günümüzde pratik amaçlı ve portatif çadır türleri kullanılmaya devam etmektedir.

Etimoloji

(Ot/Od/Ud) kökünden türemiştir. Od (ateş) ile bağlantılıdır. İçinde ateş yakılan barınak demektir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Otaq

Otağ İyesi

[Azəricə: **Çadır İyesi / Otaq İyesi**]

Otağ İyesi – Türk, Altay ve Moğol halk kültüründe ve inanışında çadırın koruyucu ruhu. **Otak İyesi** de denir. Eşanlamlı olarak **Çadır (Şatır, Çatır, Çedir) İyesi, Çerge İyesi** ve **Tirme İyesi** tabirleri de kullanılır. Moğollar **Macan (Majkan, Mayhan, Maykan) Ezen** veya **Asar Ezen** derler. **Alaçık İyesi** de yine benzer bir varlığı ifâde eder. Her çadır için farklı bir İye vardır. Türk kültüründe otağ önemli bir yere sahiptir. Türk ve Moğol İmparatorlarının hiç kapatılmayan ve kırk öküz tarafından çekilen Otağlarının bulunduğu tarihsel kayıtlarda mevcuttur. Bu otağ yerleşik kültürdeki sarayın yerini tutmaktadır. Macarca **Sator** olarak geçer. Kırgız bayrağında yer alan kesişen altı yol motifi, Kırgız çadırlarının tepe penceresinde tahtadan yapılan bir desendir. Bu Geleneksel Kırgız çadırının üst bölümünde bulunan ve bakıldıginda içeriden güneşin görüldügü "Tündük" sembolüdür.

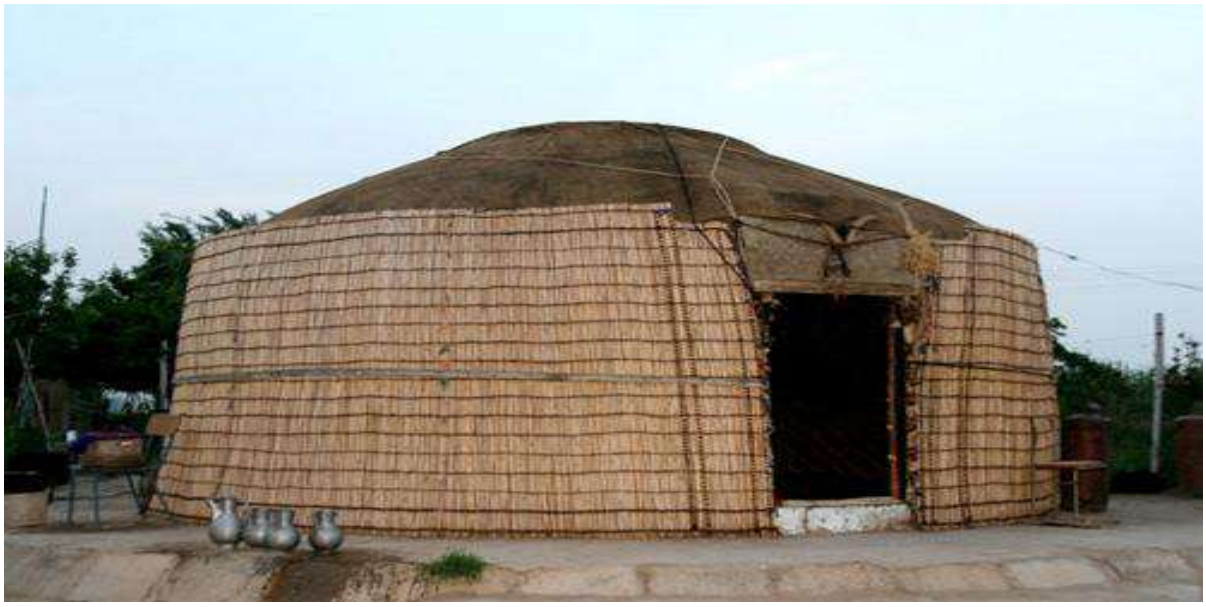
Etimoloji

- **Otağ:** (Ot/Od/Ud) kökünden türemiştir. Od (Ateş) ile bağlantılıdır. İçinde ateş yakılan barınak demektir. Oda kelimesi de yaklaşık aynı anlama sahiptir.
- **Çadır:** (Çad/Çat) kökünden türemiştir. Çatmak kökünden gelir. Çatkı, çatı sözcükleri ile aynı kökene sahiptir. Farsçaya Türkçeden geçmiştir.
- **Çerge:** (Çer/Yer) kökünden türemiştir. Kurmak, sermek anlamları taşır. Yer sözcüğü ile bağlantılıdır.

TSS

Kaynak

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt**



Otaoŋ İyesi

Ovo

[Azəricə: **Ovo**]



Ovo (**Ovō, Owo,** *Moğolca:* **Обоо** "yığın") – Moğol ve Altay halk inancında ve şamanizinde (özellikle Moğolistan'da pek çok yerde bulunan) genellikle kayalardan, taşlardan ya da ahşaptan yapılmış bir tür küçük yığma tepe ve saygı alanıdır. **Ovoğ (Övö, Övög)** veya **Obo (Öbö)** (*Kazakça:* **Oba**) da denir.

Özellikleri

Höyüklerin sembolize edilmiş küçük biçimleri olarak da algılanabilir. Ovo genellikle dağ geçitleri gibi, dağların üst kısmında ve yüksek yerlerde[1] bulunur. İbadet için ve Budist törenlerde dinî amaçlarla kullanılan yerlerdir.

Seyahat ederken, bir ovoya rastlandığında daha güvenli bir yolculuk için orada durmak ve sonrada üç kez saat yönünde daire çizerek etrafında dönmek gerekir. Genellikle, kayalardan yapılan bu yığınların etrafına daha sonraları kazıklardan bir çeşit çit eklendiği de olmuştur. Buralara saçı (kansız kurban) olarak tatlılar, para, süt, ya da votka şeklinde hediyeler de bırakabilir.

Ovolar genellikle yaz sonunda gerçekleşecek dağ ve gök ibadet törenlerinde kullanılır. Ziyaretçiler ovonun üzerine bir ağaç dalı ya da gökyüzünü sembolize eden ve hadag (kadag) adı verilen bir mâvi tür tören bezi (ipek eşarp, kravat vs.) bırakırlar. Daha sonra da bir ateş yakarak tören dansı yapar ve dualar okurlar. Ardından da bir şölen düzenlerler.

Moğolistan'da Komünist dönemde, ovo ve uygulamaları diğer dinî ibadetlerle birlikte resmi olarak yasaklanmıştır ama insanlar gizlice bu geleneği devam ettirmişlkerdir. Günümüzde ise büyük oranda serbesttir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF
- EN060501B - The Human Body 1; Interview2- English **(İngilizce)**
- Buddhist and Mongolian Glossary, "Ovoo" **(İngilizce)**

Dipnotlar

1. ^ Tengerism, Sacred Mountains and Trees

Dış bağlantılar

- This is Mongolia: Ovoos **(İngilizce)**
- Mongolian Lunar New Year account **(İngilizce)**

Ayrıca bakınız

- Höyük
- Kurgan
- Cairn **(İngilizce)**

Owo



Owō / Ovō / Obo

Oymak İyesi

[Azəricə: **Oymaq İyesi**]

Oymak İyesi – Türk, Moğol ve Altay mitolojilerinde kabîlenin veya aşiretin koruyucu ruhu. **Oymag İyesi** veya **Oyu (Oyuv, Uyıv) İyesi** olarak da bilinir. Bazen **Uruk (Urug, Urıv) İyesi** tabiri de benzer bir anlamı ifâde etmek için kullanılır. Moğollar **Aymag Ezen** olarak bilirler. Her aşiretin farklı bir koruyucu ruhu vardır. Türklerde pek çok boyun veya oymağın kurucusu olan ve kendi adını taşıyan bir atası bulunur. Bu ata genellikle o boyun veya oymağın koruyucusu olarak kabul görür. Örneğin:

1. **Kazak Han:** Kazakların Atası olarak kabul edilir.
2. **Kıpçak (Kıfçak) Han:** Kıpçak boyunun atasıdır. Bir ağacın kovuğunda doğmuştur.
3. **Kırgız Han:** Kırgız ulusunun kurucusu ve koruyucusudur. Yenisey ırmağının kaynağında oturduğuna inanılır.
4. **Abakan Han**: Hakasların ve Abakan boyunun koruyucusudur.
5. **Merde Han:** Altay Türklerinin atası ve koruyucusu olduğuna inanılır. Yağmur yağdırma gücü vardır. Bilgelik ve dehâ anlamları içerir. Mergen sözcüğü ile aynı kökten gelir.
6. **Tileg (Dilek) Han:** Teleğüt Türklerinin ilk atası olarak kabul edilir. Adı Merkür gezegenine verilmiştir. Dilemek fiili ile bağlantılıdır. Teleğüt ismi ile de ilgilidir.
7. **Türügeş (Türkeş, Dürkeş) Han:** Türkeş boyunun kurucusudur. Soyundan on boy türemiştir, beşi batıda beşi ise doğudadır. Türemek, Töre ve Türk kelimelerinden gelir.
8. **İlemen Han:** İlemen boyunun atasıdır. İl sahibi, il alan demektir.
9. **Kuzar (Kozar, Hazar) Han:** Hazar boyunun kurucusu ve Azerilerin atasıdır. Sözcük soğukluk, kuytuluk anlamlarını içerir.
10. **Mugal (Moğol, Mungal) Han:** Moğolların atası olarak bilinir. Sıkıntı verici bir bölgede yaşadığı için bu adı aldığı söylenir.
11. **Tatar Han:** Tatar boyları onun soyundan türemiştir. Tatar sözcüğü atlı, posta sürücüsü demektir.
12. **Saklab Han:** Saklap boyunun atasıdır. Saklamak ve sakınmak anlamları içerir.

Türklerde aile ve sülâle gibi alt birimleden sonra toplumsal örgütlenmenin ilk aşaması oymaklardır. Aşağıda Türk toplumsal hiyerarşisi verilmiştir.

1. **Oguş/Yuğuş:** Aile
2) **Urug/Uruk:** Sülâle
3) **Oymak/Aymag:** Aşiret
3) **Bod/Boy:** Kabîle, Kavim
4) **Bodun/Budun:** Federasyon
5) **Ulus:** Millet

Oba İyesi

[Azəricə: **Oba İyesi**]

Oba İyesi – Türk halk inancında obanın koruyucu ruhudur. Her obanın kendi koruyucu ruhu olduğuna inanılır. Obalar, göçebelerin konak yeri ve burada konaklayan aşiretlerdir. Oba İyesi de Oymak İyesi ile birlikte değerlendirilmesi gereken, çünkü benzer ve yakın özellikler taşıyan bir varlıktır. Oba, göçebelerin konak yeri ve burada konaklayan aşîrettir. Genişlik, birlik, yaygınlık ifâde eder.

Önemli Boy Adları:

Abakan, Abay, Abdan, Aday, Agıs, Akı, Akman, Aktaz, Alaç, Alakçın, Alan, Alaşa, Alçın, Alha, Almat, Altın, Anav, Andarcay, Ank, Appak, Ara, Arday, Argın, Arık, Arlat, As, Asak, Asık, Atıgay, Ayan, Aydurgaz, Ayıt, Aymak, Badanın, Baday, Bagana, Bagıs, Bağa, Bakal, Bakay, Baktı, Baraba, Barga, Bargı, Barın, Barmak, Barlas, Basmıl, Batan, Bataş, Batrak, Baybaktı, Bayıd, Bayıs, Bayraç, Baysıyık, Bakbulat, Bekler, Belek, Beltir, Berin, Beriş, Bıraş, Biyüm, Boğaca, Bonan, Burçıgın, Borçığıt, Börkimek, Buçay, Buğanay, Bura, Burkaz, Busurman, Buşman, Butbay, Bükeceme, Bükrü, Büler, Bürcen, Calman, Canıs, Capalag, Cappas, Captu, Carud, Cekey, Celden, Cerid, Cirik, Culut, Cumart, Cumuk, Curu, Cuvuş, Cuy, Cüğüldek, Çabalak, Çağaldak, Çahar, Çaka, Çal, Çalbak, Çalgar, Çalım, Çalman, Çaltaz, Çanşık, Çaplan, Çapraştı, Çaptı, Çavdur, Çavgatı, Çavkaçık, Çavlay, Çeçey, Çekli, Çeküy, Çelim, Çerkeş, Çetim, Çetti, Çığal, Çımbır, Çıtak, Çibeney, Çiğendik, Çiğil, Çiken, Çilbek, Çiltek, Çimbil, Çolım, Çoros, Çökür, Çömekey, Çuktay, Çungar, Çunkara, Çunkay, Çuran, Çurtay, Çümekey, Çürçet, Dahur, Danrık, Darkad, Daşkı, Daz, Dolgan, Doylat, Dörbet, Dulat, Duvan, Eçiğ, Edigene, Elteke, Ergenekti, Esetemir, Esti, Eyüge, Gele, Geyne, Göklen, Halaç, Harçın, Hasar, Horzum, Hotamış, Hoton, Hotogot, Ilaman, Irgıt, Istı, İdeger, İldet, İlmen, İney, İrge, İrgir, İrkit, İrtiş, İstek, İtemke, Kaç, Kaçan, Kaçar, Kaçay, Kaçın, Kaçkar, Kadırşa, Kağşal, Kağoçı, Kakı, Kalkaman, Kalmak, Kamasm, Kamaş, Kan, Kanay, Kandı, Kangalas, Kanıldı, Kank, Kanlı, Kar, Karaba, Karaga, Karagas, Karağunas, Karakçı, Karaman, Karavul, Karay, Karayım, Karkas, Karpık, Karşı, Kasar, Kasay, Kaş, Kaşkay, Katso, Kayanı, Kayduk, Kazay, Keldey, Kelesin, Keneges, Kengerme, Kereş, Kerey, Kerderi, Kergil, Kergit, Kerler, Keştin, Ketsik, Kıdık, Kır, Kıra, Kırık, Kışak, Kıtay, Kıyak, Kıyan, Kıyat, Kineges, Kineki, Kirderi, Kireyit, Kisek, Kisey, Kite, Kolçık, Koldıkay, Kongı, Kongur, Konrat, Korçu, Kosay, Koşut, Kotı, Koy, Koybal, Köbök, Ködyö, Kökim, Kökmürün, Köl, Kölpeş, Kösögölü, Kösön, Köyö, Ku, Kuba, Kuban, Kudagaçın, Kumandı, Kumuk, Kun, Kunçay, Kundur, Kuralas, Kurama, Kurçık, Kurıkan, Kuskal, Kuvakan, Kuvandık, Kuvuk, Kuyan, Kuydu, Kuzgan, Küçey, Küğerik, Küğüs, Küldenen, Kürüme, Küsün, Kütküleç, Küyüs, Lala, Lakay, Madır, Madyar, Mançu, Mangıt, Mangıtay, Masak, Maskar, Maşak, Matay, Mayma, Merket, Mılış, Mırış, Miltek, Minçe, Mireke, Mirgek, Misit, Mişer, Miter, Monak, Monguldar, Mongur, Monguş, Morun, Mundus, Mungal, Munşak, Mülgü, Mürküt, Müyten, Nayhan, Nayman, Negüs, Nogay, Oçu, Ogutur, Ongrat, Ordos, Orus, Oşaktı, Oyrat, Öled, Ölet, Öndün, Ötemişö, Palan, Parat, Paylagas, Polu, Pürü, Sabay, Sadır, Sagay, Sağır, Sakar, Saknı, Salar, Salcığıt, Saluk, Samadın, Samay, Sambat, Sanglı, Sarar, Sarbas, Sart, Sartul, Satıkay, Sayak, Sebe, Selmek, Senrik, Sıbak, Sıban, Sıykım, Sirgeli, Soğ, Sokulak, Soltu, Soyonk, Soyot, Söyündük, Subak, Sumruk, Sunak, Suvan, Suvar, Sönit, Süki, Şalkal, Şapak, Şaragaş, Şekti, Şeley, Şor, Şu, Şubı, Taban, Tabın, Tabunay, Tagap, Tagay, Tama, Tamyan, Tana, Tangdu, Tanıp, Taracak, Taraktı, Taralık, Tarduş, Tarlık, Tartkın, Tatos, Tayaş, Tayıt, Tazanay, Tazdar, Telenget, Teleğüt, Teley, Temeş, Tenet, Teney, Tepter, Terekeme, Teyni, Tilev, Tilik, Tobol, Tobus, Todaş, Tofa, Toğul, Toğulbay, Tok, Tokabay, Tokaç, Tokalak, Tokay, Tokmak, Tokman, Tokpak, Toksara, Tokum, Tolkan, Tongşon, Torduş, Torgul, Torgut, Toro, Tortkara, Töki, Tölek, Töles, Tölös, Töntürt, Tugabay, Tulatay, Tuma, Tuman, Tunguz, Turan, Tuyak, Tübey, Tübüş, Tüküçey, Tümed, Türküt, Uğrı, Uran, Urad, Urgu, Urkıt, Urus, Uryanhay, Uryankat, Ustu, Uvak, Uvanış, Uysun, Ülçeki, Üsergen, Üzemçin, Varsak, Vusun, Yabagu, Yağma, Yalan, Yamanbay, Yangak, Yaplan, Yarık, Yaramulu, Yarım, Yatı, Yavmut, Yemti, Yıdak, Yıltas, Yıttas, Yobır, Yomut, Yudak, Yurmatı, Yurtas, Yüğeçi, Yüs, Yütü, Zakçı, Zarubay, Zunga

Etimoloji

(Oy) kökünden türemiştir. Moğolca Aymag, Mançu dilinde Ayman olarak geçer. Genişlik ve çokluk bildiren Oy kökünden türemiştir. Dil, kültür ve akrabalık bakımından türdeşlik gösteren, yapısındaki aileler arasında din, kan, evlilik, soy bağı bulunan topluluklardır. Moğolca Oyoh bağlamak anlamı taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Oymaḳ İyesi

TSS

Oyor Han

[Azəricə: **Ozor Xan**]

Oyor Han – Türk ve Altay mitolojisinde Ced (Atalar) Tanrısı. **Ozor Han** şeklinde de söylenir. Ata Ruhlarının önderidir ve bu bağlamda Ozor ruhları ile bağlantılıdır.

Ozor'lar

[Azəricə: **Ozorlar**]

Ozor – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde ve Orta Asya şamanizminde Ata Ruhları. Oyor şeklinde de söylenir. Ataların başıboş olarak dolaşan ruhlarını ifâde eder. Gelip insanlara yardım edebilirler. Moğollardaki Ced Tanrısı Oyor Han ile bağlantılıdır. Çoğunlukla iyi ruhlardır, ama zamandan zamana sorun da yaratabilirler. Ozor ve Ongun ruhları bazı ataların bir süre boyunca doğada dolaşan Sülde ruhlarıdır. Bu ruhlar şamanların törenlerinde en önemli yardımcılarıdır.

Etimoloji

(Oy/Oz) kökünden türemiştir. Ozmak (önde gitmek), görüş bildirmek anlamı vardır. Oy kelimesi bu köktendir. Ozan sözcüğüyle aynı kökten gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Oyor Ḫan

Oyrat Han

[Azəricə: **Oyrat Xan**]

Oyrat Han – Oyrat/Kalmuk boylarının atası olarak kabul edilir. 17'nci yy.da gerçekten yaşamış olduğu hakkında işaretler bulduklarını iddia eden tarihçiler vardır. Eskiden Batı Moğolları ile Altay Türkleri kendileri için *Oyrat* isimini ortak olarak kullanmışlardır. Altaylılar moğollara *Kara Oyrat* ve kendilerine *Ak Oyrat* demişlerdir.

Etimoloji

(Oy/Hoy) kökünden türemiştir. Ele avuca sığmaz demektir. Hoyrat kelimesiyle ilişkilidir. Moğolca Oyır söcüğü yakınlık ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Oyrat Ӈan

TSS

Ozan

[Azəricə: **Aşiq / Ozan**]

Ozan (Halk Ozanı veya **Âşık**; Azerice: عاشیق - **Aşiq**; Ermenice: Աշուղ - *Aşuğ*; Gürcüce: აშუღი - *Aşuği*) – Âşıklık veya halk ozanlığı Anadolu, Güney Kafkasya ve İran'da sürdürülen, genellikle saz eşliğinde söylenen sözlü halk geleneğidir.

Özellikleri

Kökeni, Orta Asya'daki Baksı geleneğine dayanır ve Türklerin inancı olan Şamanizm'den izler taşır.[1] Halk ozanları, toplumun değerlerini kuşaklar boyu tanıtmakta önemli aracı olmuş ve bunları kalıcı kılmışlardır. Halk ozanlarının doğaçlama saz çalıp türkü söyleme yetenekleri vardır. Genellikle bu yetenek Tanrısal bir güç tarafından kendilerine bahşedilmiştir. Çoğu zaman bir rüyâda üç bade içerler ve bu rüyâdan uyandıklarında bu yeteneklerini kazanmış olurlar. Buna "Tanrı Vergisi" denir. Geleneğin koruyucusu ve aktarıcısıdır. Sümerlerdeki gelecekten haber veren kişi anlamına gelen Uzu ile de yakından bağlantılıdır. **Akın** olarak da adlandırılırlar. Kadın ozanlara ise **Akınay** denir.[2]

Halk ozanı veya Âşık, Anadolu'da toplumun öncüsü olmuş bir gelenek, halka mal olmuş bir kültürdür. Yaşamını halkla birlikte idame ettiren ozan, sazıyla sözüyle halkın sesidir. Toplumdaki olumlu ya da olumsuz gelişmeler, ozanın sazına, sözüne ve sesine konu olur. Ozanlar toplumun sorunlarını dile getirmek, olup biteni daha erken görmek ve gelecek nesillere mesaj vermek özellikleriyle de tanınmıştır. Böylece halka mal olmuşlardır. Ozanlık geleneğinde doğa sevgisi vardır, halk sevgisi vardır, vatan sevgisi vardır, hak sevgisi vardır. Halkın bağrından kopar ve temsil ettiği toplumun sorunlarını, mesajlarını sazıyla anlatır. Yaşadıkları dönemlerde her halk ozanının farklı bir yeri vardır. Ama tüm halk ozanlarımızın buluştuğu yer, halkın gönlüdür.



Târih boyunca ozanlık ve halk edebiyatı çeşitli dönemlerden geçmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Halk ozanlığı, değişen yaşam koşulları ve değer yargıları karşısında gerileme yaşasa da kültürün vazgeçilmez simgelerinden biri olma özelliğini korumuştur.

Doğu Anadolu'da söylenegelen "Aşuğ" İstanbul Türkçesinde "âşık" şeklinde ve asıl mânâsında kullanılmaktadır. Türkçede saz şairi mânâsına da gelen "âşık" kelimesi, ağızlarda *aşuh, aşşıh, aşşığ* ve *aşığ* şekillerinde söylenir. "Türkçe şiirler yazıp söyleyen Ermeni âşıklarına verilen ad" şeklinde anlaşılması veya târif edilmesi yanlıştır. Doğu Anadolu'da saz şairine "aşuğ, aşuh" denir bütün saz şairlerinin ortak sıfatı "aşuğ/aşuh"tur. Türkçe ve irticalen çalıp söyleyen her şaz sairine Türkçede nasıl âşık deniyorsa ağızlarda da bu böyledir. Kelime Arapça aşk, sevgi kökünden ism-i fâil, yapan eden veya olan kişi manasını taşır. Toplumda âşıklara herkes itibar eder, sever, sayar; hattâ evliyâ yerine bile koyar. Âşık Emrah ne ise Âşık Şenlik, Âşık Sümmanî, Âşık Vartan veya Âşık İzanî de odur. Türkçe çalıp çığıran Ermenilerin sadece dinleri ayrıdır. Hayatı Âşığ Said'in eserlerini çalıp çığırmakla geçiren Kırşehirli Âşık Garip bunun son örneğidir.

Anadolu Ermenileri Türkçeden başka bir dil bilmezlerdi. Bu bakımdan "Aşuğ şairleri" gibi bir kavram kullanmak abestir. Ermeniler eskiden İstanbul ağzı ile değil yaşadıkları bölge ağzı ile konuşup yazdıkları için cönklerinde âşık kelimesi *aşuğ, aşığ, aşuh, aşıh* şekillerinde geçer.

Türkçe söyleyen bazı Ermeni âşıklar: Âşık İzanî, Âşık Vartan, Kul Eflâzî, Kul Agop, Kevkebî, Âşık Ganî, Pesendî, Âşık Civan, Bidarî Serverî, Nâmî

Etimoloji

Türkçe (Oz/Uz) kökünden türemiştir. Ozmak (önde gitmek, şarkı söylemek) fiilini içerir. Kendilerine saygı duyulduğu için hep önde otururlar. Uzmanlık bildiren Uz sözcüğüyle de yakından ilgilidir.

Pek çok halk ozanının, aşığın ve dervişin isminde yer alan Emre sözcüğünün (örneğin, Yunus Emre, Taptuk Emre) Türkçede "Âşık" anlamına geldiği dibilim açısından kesinleşmiş durumdadır. Bu kelimenin İmre kavramı ile bağlantılı olduğu kabul edilmektedir. Türk-Moğol dil bütününde ilaç, ağız, dişilik, işâret bildiren (Am/Em/İm) kökünden türeyen Amramak/Emremek/İmremek fiili âşık olmak demektir ve Emre kelimesi de âşık mânâsı[3] taşır. Amrağ/Amra/Emre dönüşümüne uğramıştır. Anadolu da "imremek" ve "imrenmek" fiilleri bir şeyi çok sevmek, gıpta etmek, aşırı istek duymak[4] manaları taşır.

Ayrıca Bakınız

- İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı
- Türk halk edebiyatı

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "DASTAN GENRE IN CENTRAL ASIA".
2. ^ Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt
3. ^ Büyük Larousse, Milliyet Gazetesi Yayınları, Cilt-7, "Emre"
4. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi, Sayfa-275



Ozan

Ö



ÖKSÖKÖ

Öcü

[Azəricə: **Öcü**]

Öcü – Küçük çocukları korkutmak için kullanılan kurgusal yaratıktır. Küçük çocukların dili hayâlet gibi uzun ve zor kelimelere uygun olmadığı için kısaca "Öcü" olarak tasvir ederler. Fakat öcü çocuğun tanıdığı ve korktuğu birisinin yansıması da olabilir. Çocuklar anne-babalarının onları sevdiğini ve incitmeyeceklerini bildikleri için korkulur kişi öcü uydurulmuştur.

Eski İslam kaynaklarında Öcü'nün "Uc" adında bir dev olduğu ve Nuh Peygamber döneminde yaşayıp ona gemi yapımında yardımcı olduğu bildirilmektedir. Ayrıca yine aynı eserlerde Nuh Peygamber ile yaşadıkları birkaç olay da anlatılmaktadır. Nil kenarında uyuduğu ve köylülerin onu yemek karşılığında tarlalarında çalıştırdığı anlatılır. 40 günde bir uyandırıldığı ve uyandırmak için iki kaşının arasına baltayla bir adam vurarak uyandırabildiğidi anlatılmaktadır.
Bir Anadolu bilmecesinde şöyle denilmektedir:

> *Öcü müdür, böcü müdür, bil nedir; iki tane boynuzu var, keçi midir, bil nedir; arkasında hörkücü var, deve midir, bil nedir; kendi yazar, kendi okur, hoca mıdır, bil nedir.* (**Cevap:** Salyangoz) [1]

Ecinni

[Azəricə: **Əcinni**]

Ecinni – Arapça "cin" kelimesinin çoğuludur. Türkçe Öcü ile özdeşleşmiştir. Müslüman Türk halklarında, Azerbaycan, Anadolu, Özbek, Karakalpak, Kırgız ve Kazak inançlannda yer alan kötü ruhtur. Kalabalık yerlerde yaşadığına inanılır ve kısa boylu olarak tasvir edilir. Ayrıca göze görünmeden büyüyüp, biçimsiz bir varlığa dönüşebilen kadın görünüşünde de olabilir. Kocaman başları, tüyle kaplı bedenleri ve tersine duran ayakları bulunur. Kış günlerinde ısınmak için evlere gelirler, yemek yerler. Ancak ne kadar yerse yesin o yemek azalmaz. İnsanı, hava kararmaya başladığında ve ya sudan geçerken ya da su içmek için eğildiğinde yahut da ağaç altında otururken çarparlar. Çarptığı insanın vücûdu morarır ve bir süre sonra da ölür.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, (Sayı-2)



Öcü

Öksökö

[Azəricə: **Öksökö**]

Öksökö – Türk ve Altay mitolojisinde Çiftbaşlı Kartal. Türklerde önemli bir mitolojik öğedir.

Özellikleri

Bakır tırnaklıdır. Sağ kanadı ile Güneş'i, sol kanadı ile Ay'ı kaplar. Yaşam Ağacının tepesinde yaşar. Tanrı Ülgen'in sembolüdür. Gökten yıldırımlar indirir. Altın (renkli) kanatları vardır. Pençeleriyle Ay ve Güneş'i tutar. Göğün kapısını bekler. Gece ve gündüzü, ak ve karayı, aydınlık ve karanlığı (yaruk ve karuk), evrendeki çiftli zıtlığı simgeler. İki kartal Yer ve Göğün tam ortasında evrenin dönüşüne uyarak birbirlerinin etrafında dönmeye başlamışlar ve sonra da birbirleriyle kaynaşıp tek varlık olmuşlardır. Tanrı'nın güçlü bir bekçisidir. Çiftbaşlı kartal Selçuklu Devletinin bayrağında ve armalarında yer almıştır. Günümüzde Arnavutluk bayrağında da bu simge vardır. Ölümsüzlük suyunu içtiği söylenir. Farsça Simurg (Kuş) sözcüğünün Semrük olarak değişerek eşanlamlı kullanıldığı da görülür. Çift başlı kartal motifine; eskiçağlarda Sümerler ve Hititlilerde rastlanır. Sümerler'de Lagaş kentinin simgesi çift başlı kartaldır. Onlardan; Akadlara, Asurlulara, Sasanilere ve Bizanslara geçer. Aynı zamanda Hititlilerde, Büyük krallık döneminde Hattuşa, Alacahöyük ve Yazılıkaya'da ki kabartmalarda, yine çift başlı kartal görülür. Anadolu'da durum böyle iken; Orta Asya'da şamanizm'e göre yer ile göğün arasındaki çelik kapıyı kartal tutar. İnsanlara gökyüzü ve yeryüzü yolculuklarında; refaket eden varlıklar, kuş şeklindedir. Kartal kuşlar arasında, ululuk ve yükseklik timsalidir. Bu yüzden; Türkler; kılıç kabzalarında, çift başlı kartal figürü kullanmışlardır. Günümüzde Türk Polis teşkilatının armasında yer alır.

TSS

Devlet Kuşu

[Azəricə: **Dövlət Quşu**]

Devlet Kuşu – Osmanlı tarihinde bilinen "Hümayun" teriminin, "Umay (Humay) adıyla ilgili olduğu düşünülür. Hâkimiyetin göklerden geldiğine, Tanrı vergisi oluğuna dair eski mitolojik inancın izleri, halk arasında "Hüma" yâni devlet kuşuyla ilgili dolaşan söylentilerde korunmuştur. Çok yaygın olan bir inanışa göre de "Devlet Kuşu" veya "Şahlık Kuşu" denilen "Hüma Kuşu"nun gölgesinin bir insanın başı üzerine düşmesi, o insanın dünyada çok bahtiyar biri olacağının, taç giyeceğinin ve hâkimiyete ulaşacağının işareti sayılırdı. Bu inanç Azerbaycan hikâye ve efsânelerinde, "Devlet Kuşu"nun uçurulması ve omzuna oturduğu insanın padişah seçileceği şeklinde yaşamaktadır. Onun bahtiyarlık ve mutluluk sembolüne dönüşmesi ise benzer bir olaydır.[1]

Çiftbaşlı Kartal

[Azəricə: **Cütbaşlı Qartal**]

Çiftbaşlı Kartal – Avrasya bölgesinde pek çok farklı kültür tarafından benimsenmiş tarihsel bir figürdür. Günümüzde Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan devletlerinin resmi bayrağında ve birçok ülkede hâlâ bazı kentlerin ve kimi kuruluşların, armalarında ve amblemlerinde çift başlı kartal motifi bulunmaktadır.

Kökeni

Eski çağlarda Sümerler ve Hititlilerde rastlanır. Sümerler'de Lagaş kentinin simgesi çift başlı kartaldır. Onlardan; Akadlara, Asurlulara, Sasanilere, Bizanslara ve Türklere geçer. Aynı zamanda: Hititlilerde, Büyük krallık döneminde: Hattuşa, Alacahöyük ve Yazılıkaya'da ki kabartmalarda, yine çift başlı kartal görülür. Anadolu'da durum böyle iken; Orta Asya'da: şamanizm'e göre: yer ile göğün arasındaki çelik kapıyı kartal tutar. İnsanlara gökyüzü ve yeryüzü yolculuklarında; refaket eden varlıklar, kuş şeklindedir. Kartal: kuşlar arasında, ululuk ve yükseklik timsalidir. Bu yüzden; Türkler; kılıç kabzalarında, çift başlı kartal figürü kullanmışlardır. Çift başlı kartal figürü: ilk kez, MÖ.3000 sonları ve 2000 başlangıcında, mezopotamya'da görülür. Daha sonra ise, bütün Orta Asya'ya yayılmıştır. Daha sonra ise; Anadolu'ya kadar uzanan evrede; çitf başlı kartal, Türk medeniyetleri tarafından, sevilerek kullanılmıştır. Bu kullanımında: pek çok sembolik anlamda yüklenmiştir. Orta Asya'da; çift başlı kartal: nazarlık, tılsım, aydınlık ve güneş sembolü olarak işlenir. Sikkeler üzerinde ise; bazı hükümdarlar arma-sembol, diğer bir kısım hükümdar ise, hükmetme gücünü destekleyen, pekiştiren bir motif olarak kullanılmıştır. Artuklu sikkelerinde ve Anadolu'daki Selçuklu yapılarında kullanılan çift kartal simgesi: surlarda, câmi ve medreselerde, saraylarda; koruyucu ve hâkimiyet sembolü olarak ve kötü güçlerden koruyucu olarak kullanılmıştır.

Bu arada; çift kartal motifinin, Bizans'lılar tarafından da kullanıldığını görüyoruz. Bu motif, Bizans'ta: devlet ve kilisenin, tek bedende, bir arada tutulup yönetildiğini simgelemekteydi. 14 ncü yüzyıldan itibaren ise, kutsal roma imparatorlarının; hanedan arması, daha sonra ise Avrupa'da soyluluk simgesi olarak benimsenir. Alman, Avusturya-Macaristan ve Rusya imparatorluklarının, devlet armalarında da kullanılır. Amerika Metropolitan Müzesinde görülen, bir taş oyma çift başlı kartal kabartması; Konya İnce Minareli Medreseden çalınarak götürülmüştür.

Sonuç olarak; çift başlı kartal figürü'nün Orta Asya'dan çıktığı söylense de, Türkler'in Anadolu'ya yerleşmeden önce, Anadolu'da kullanılıyor olması da ilginçtir. Ululuk ve hâkimiyeti temsil ettiği kesin olmakla birlikte, çıkış kaynağı konusunda tam bir fikir birliği yoktur. Ama; günümüzde, bir kısım ülkenin bayraklarında da, çift başlıklı kartal figürü kullanılmaktadır.

Etimoloji

Ök "Ana, Yaratıcı" ve Sökö "Söken" veya Sük/Sök "Kemik, Soy". Moğolca Ögsöh sözcüğü tırmanmak ve yükseğe çıkmak anlamları[2] taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("ögsöh") (İngilizce)

Ayrıca bakınız

- Züzülö
- Konrul
- Garuda

Dış bağlantılar

- Öksökö-Semrük
- Türk Mitolojisi ve Sonsuz Gökyüzü
- Öksökö. Hayali Kişilikler Ansiklopedisi **(Rusça)**
- Çift Başlı Kartal



Өksөkө

Örek

[Azəricə: **Örək**]

Örek – Türk, Tatar ve Altay halk inancında yaşayan ölü. Zombi. İnsanların öldürüldüğü ya da insan kanının akıtıldığı yerde ortaya çıktığı söylenir. Daha çok, öldürülen insanların mezarı üstünde rastlanır. Örek insanlara zarar vermez, ancak onun gezindiği görülür ya da acıklı seslerle inlediği işitilir. Bu açıdan hortlaktan farklıdır, çünkü hortlak insanlara zarar verebilir. Öldürülmüş insanların ruhu huzur bulamaz ve katilin ya kapısını çalar ya da penceresini tıklar. Katil bu nedenle aklını yitirebilir. Uzun boylu ve zayıf olup, kefenini çıkarmadan sadece yüzünü açar. Macarcadaki Ördög ile ilgilidir. İnsan öldürmenin eninde sonunda cezasız kalmayacağını anlatmaktadır.

Zombi ölümsüz bir insandır. Bu folklorik zombiler doğaüstü güçler ve samanistik hekimliği vasıtasıyla, yaşayanlar arasında korku yaratmak amacı ile ölü insan bedenlerinin yeniden canlandırılmasıdır. Zombilerin daha korkunç versiyonları yamyamlık ögesi kullanılarak korku sinemasında sıkça sergilenmektedir.

Etimoloji

(Ör) kökünden türemiştir. Başıboşluk anlamı vardır. Başıboş gezen hayvan sürülerine de Örek denir. Yün eğirme aracına da Öreke denir ki, sivriliği ile alâkalı olabilir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dış bağlantılar

- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Öräk, Hortlak)



Өräk

Ören İyesi

[Azəricə: **Örən İyesi**]

Ören İyesi – Türk, Tatar, Altay ve Çuvaş mitolojilerinde Harabe Ruhu. **Üren İyesi** olarak da söylenir. **Peg İyesi**, **Kıyrağan İyesi** veya **Çaldıbar İyesi** de denir. Harabenin koruyucu ruhudur. Uygarlığın bozulma sınırları olarak görülür. Ölümle iç içe olan ve korkulan yerlerdir. Bu nedenle tıpkı mezarlıklar gibi ölü alanlar olarak algılanırlar. Örenler de, bir anlamda yapıların ölüleri ve onların mezarlarıdır. Buralarda sabaha kadar bilinmeyen ışıklar yanar ve müzik sesleri gelir.

Türk kültüründe örenler

Cin, peri, mekir, hortlak, meçkey gibi adlarla anılan varlıkların geceleri dolaştıklarına, horoz sesi ya da sabah ezanı duyulur duyulmaz dağılıp, kendi mekânlarına çekildiklerine inanılır.[1] Yaşadıkları bu yerler ise değirmenler, hamamlar, terk edilmiş yapılar, örenler, mezarlıklar ve hanlardır. Issız yerleri anlatmak için kullanılan "in-cin top oynuyor" deyimi bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bunun dışında bu tür yerlere kimsenin girmeye cesâret edemeyeceği düşüncesi altın, hazîne gibi servetlerin gömülmesine neden olmuştur. Hazînelerin bir çömlek içinde harabelere ve viranelere gömülmesi geçmiş dönemlerde oldukça yaygın bir alışkanlık hâline gelmiştir.[2] Türk halk innacında "ıssız" sözcüğü Is'ı (İye'si, yâni koruyucu ruhu olmayan) yerleri ifâde etmekte kullanılır ki, bu tür yerlerin koruyucu ruhu olmadığı için artık tamamen kötü varlıkların eline geçmiştir. İşte örenlerin (harabe ve viranelerin) en tehlikeli olanları da bunlardır.

TSS

Etimoloji

(Ör/Ür) kökünden türemiştir. Eski yapı veya kent kalıntısı, virane, harabe demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Adana Halk Kültüründe Albasması Ayşe Başçetinçelik
2. ^ Zati Divanında Halk İnanışları, Hakan Yekbaş



Өräň İyesi

Örüzmek

[Azəricə: **Örüzmək**]

Örüzmek Han (*Adigece:* **Орзэмэдж**) – Kuzey kafkas halklarında efsânevi hakan. Diğer adları **Urızmaq (Vurzamaq, Vürzəmək, Verizmeq, Orazmaq)**'dır. Karaçay ve Malkarlar (Alanlar ve Tavlular) ile iç içe geçmiş olan Nart destanlarında Nartların lideri olarak karşımıza çıkan karakter Örüzmek adını taşır ve onun yeryüzüne düşen bir meteor parçasının içinden doğduğu ve kurt sütü içerek büyüdüğü anlatılır. Karısı Satanay Hanım'dır. Örüzmek'in yaşadığı olaylar Basat Han'ın yaşadığı serüvenlerle birebir örtüşür. Tepegözle karşılaşır ve onu öldürür. Türk destanlarında Uruz Bey, Basat'ın babasıdır. Örüzmek'in Kolan adında bir atı vardır ve Türkçe Kulan (yaban atı) ile örtüşmektedir, bu kelimenin alaca renk ifâde ettiği söylenir.

Tük mitolojisi ile alâkası

Nartlar, aynı adlı destanlarda bahsedilen bir halktır ve gerçekte bu ada sâhip bir toplumun geçmişte yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir, fakat yaygın görüşe göre tek bir toplum olmayıp binlerce yıldır birlikte yaşayan ve değişik ırklardan gelen kavimlerin kaynaştığı bir Kafkas halkıdır. Daha doğrusu bugün de var olan bir halklar bütünüdür. Karaçay-Balkar (Alan ve Tavlu), Çeçen-İnguş (Nohçı ve Galgay), Oset (İron ve Digor), Abhaz, Adige, Avar ve başka pek çok küçük nüfuslu toplumlarının kültürel olarak kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır, ancak her biri kendi dillerini konuşur. Buna karşın ortak kültürel unsurların kime ait olduğu ve hangisinden geldiğini belirlemek bazen çok zor bazen de imkansızdır. Nart mitolojisinin içerisindeki Türk unsurları bulmaya çalışmak da aynı güçlükleri içerir. Bazı kavram, isim ve olaylar birebir Türk söylencelerini andırırken bazen de başka uluslara ait olduğu apaçık belli olan olgular sürer gider. Fakat tutarlı ve uyumlu bir örüntü içerisindedir hepsi de. Nart kelimesi ise kahraman, yiğit, alp gibi anlamlar taşır.

Etimoloji

(Ör/Ur) kökünden türemiştir. Uruz Beg ismine benzemektedir. Örüşmek fiili kavga etmek demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Nart-Türk Destanları
- Karaçay-Malkar Nart Destanları

Örüzmek

Öt Han

[Azəricə: **Öt Xan**]

Öt Han – Türk ve Altay mitolojisinde Zaman Tanrısı. **Öğöt Han** da denir. Zamanın akışından sorumludur. Zamanın geçişini bazen hızlandırır, bazen yavaşlatır. Kültigin anıtlarında şu muhteşem ifâde yer almaktadır.

"Öd tengri aysar, kişi oglı kop ölgeli törimiş."

Zaman Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölümlü yaratılmış: Bu cümle, Talat Tekin'e göre "Zaman tanrısı öyle buyurunca insanoğlu hep ölümlü yaratılmış," anlamına gelmektedir. Muharrem Ergin ise, "Zamanı tanrı yaşar, insanoğlu hep ölümlü yaratılmış," şeklinde çevirmektedir. Gündüz ve gece, ak ve kara iki ip yumağıdır. Bu yumakların sarılmasından sorumlu yardımcıları vardır. Yumaklar hızlı sarılırsa zaman hızlı geçer. Yavaş sarılırsa, zaman da yavaşlar. Türklerde saate (zaman ölçmeye yarayan aygıta), güneş saati kavramıyla ve gün sözcüğüyle ilgili olarak "Güngen" denilmiştir. Yine zamanı ölçmek anlamına gelen Ötçek/Ödçek sözcüğü de saat (zaman ölçme aracı) demektir ve bu Tanrının adıyla bağlantılıdır.

Etimoloji

(Öt/Öd) kökünden türemiştir. Zaman demektir. Ödemek, ödünç kelimeleri bu kökle ilgilidir. Moğolca Ötlöh (Eski Moğolca, Ötel) yaşlanmak demektir ve bu fiil zamanın geçişiyle alâkalıdır. "Öte" ise yaşlı adam demektir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ɵt Ϧan

Ötüken

[Azəricə: **Ötükən**]

Ötüken – Türk, Altay, Moğol ve Orta Asya mitolojilerinde kutsal başkenttir. **Ötügen** olarak da söylenir. Ötügen (Ötüken) Türklerin yeryüzünde ilk var olduğu ve oradan Dünya'ya dağıldığı yerin adı olarak da kabul edilmektedir. Orhun nehri kaynaklarını bu bölgeden alır ve Göktürk Devleti'nin de başkenti yine bu yörede kurulmuştur. İnanca göre bütün büyük devletlerin başkenti burada kurulmalı idi. Gerçekten de pek çok Türk ve Moğol Devleti biraz genişledikten sonra başkentlerini bu bölgeye taşımışlardır. Ötüken dağının Namı adında bir koruyucu ruhu vardır. Ve bu ruh yine büyük olasılıkla Nuh Peygamber'i temsil eden Nama'dır.Böylece Nuhun gemisi ve Ötüken arasında bir bağlantı kurulmuş olmalıdır.

Çin kaynaklarında

Ötüken (EskiTürkçe: 𐱅𐰇𐰼𐰃𐰏𐰣, Ötüken yiş[1], "Ötüken Dağı", 𐱅𐰼𐰃𐰏𐰣, Ötüken yer[1]; "Ötüken Yeri") adı verilen, ormanlarla kaplı bir dağ, eski Türkler için çok kutsal sayılır.

Bilge Kağan Yazıtı

Bilge Kağan, Orhun Yazıtları'nda Ötüken Dağı'nın 'Türk memleketinin yüreği' olarak önemini dile getirmiştir. Hattâ yazıtlarda, Çinlilerin oyunlarına karşı koyup direnebilmek için "Ötüken Ormanı'nından ayrılmayın." öğüdü verilmiştir.[2] Ötüken şu an Rusya ve Moğolistan arasında bir yerde, yâni Orhun Nehri'nin kaynaklarına yakındır.[3]

TSS

Divânu Lügati't-Türk

Kaşgarlı Mahmud, Divânu Lügati't-Türk'te; "اتوكان Ötüken" "*Tataristan çöllerinde bir yer adı. Uygur iline yakındır.*"[4] şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca Kaşgarlı, çizdiği haritada, Basmıl bozkırlarının altında, "Feyafi-yi Tatar" (فِيافي تتار) Tatar bozkırlarını İli Nehri'nin sol tarafında (*batısında*) göstermiştir.

Tengricilikte

Ötüken eski Türklerin (*Göktürk* vb.) geleneksel inancı Tengricilikte *Toprak Ana*'ya verilen isimlerden biridir. Moğollarda *Etugen*, *Itügen* ya da *Odigan* gibi şekillerine de rastlanır. Ötüken-Kültü, Tengri-Kültü ile birlikte özellikle Göktürk Kağanlığı sırasında büyük önem kazanmıştır.

Eski inanca göre, *Toprak Ana*'nın keyfi ağaçların durumundan belli olur. Eğer ağaçlar sağlıklı ve güçlü yetişiyor ve bol meyve veriyorlarsa, Toprak Ana'nın insanlardan memnun olduğuna inanılır. Toprak Ana'ya edilen bir dua, güçlü ve büyük bir ağaca doğru yöneltilir. **Ötüken**, eski Türk yurtlarından biri olan Köktürklere (*Göktürkler*) başkentlik etmiş şehrin adıdır.[5]

Etimoloji

(Öt/Öd) ve (Ed/Et) kökünden türemiştir. Ötümek (dua etmek), etmek (gücü yetmek) ve utağan (döl yatağı) anlamlarını içerir. Etmek (yapmak) fiili ile de bağlantılıdır. Ötög Moğolcada ayı demektir ve ayının yuvası toprağın içinde olup aynı zamanda kutlu sayılan bir hayvandır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Bilge kagan's Memorial Complex, TÜRIK BITIG
2. ^ Beyrek'in Vasiyeti, Doğan Kaya
3. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 2)
4. ^ TDK *Divanü Lugati't-Türk Veri Tabanı*
5. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 15)

Ayrıca Bakınız

- Etügen

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca
- TatarTürkçesinde Ötügen sözünün anlamı
- TuvaTürkçesinde Ötüken ormanı şarkısı
- KırgızTürkçesinde Ötüken'in tanımı
- KazakTürkçesinde Ötüken'in tanımı ve Orhun-Yenisey Yazıtlarında geçtiği yerler
- KırgızTürkçesinde Târih BoyuncaTürk merkez şehirleri
- KazakTürkçesinde Ötüken ile ilgili bilgiler
- Batı Moğolistan Bayölke şehrindekiTürklerin portalı-KazakTürkçesinde
- KazakTürkçesi Vikipedisinde Ötüken
- Etimolojisi
- Ötüken-KazakTürkçesinde
- Ötüken ve dolayı-KazakTürkçesinde
- Rus tarihçi Gumilev'in Târih kitabı -KırgızTürkçesinde

TSS



Ötükên

Ötüğ

[Azəricə: **Ötüğ**]



Ötüğ – Türk ve Altay halk kültüründe dua.[1] Yakarma, Tanrıya yalvarma, dileme, isteme. **Ötüg** veya **Ötük** olarak da söylenir. En yalın olarak, bir şeyin gerçekleşmesini ve kötü durumlardan korunmayı Tanrıdan istemek olarak tanımlanabilir. Ötümek (Ötüğmek, Ötükmek) "dua etmek" fiili ile de kullanılır. Sözcük, Öt/Öd kökünden türemiştir. Zaman, zamanın geçişi ve yakarma anlamlarını içerir. Ahenkli ses çıkarmak mânâsı vardır.

Sah

[Azəricə: **Sax**]

Sah – Türk ve Yakut halk inancında ve Sibirya şamanizminde ayinlerde ve dualarda kullanılan bir sözcük "Âmin" anlamına gelir. **Sak** veya **Sag** olarak da söylenir. Eski Türkçe'de ve Yakutça'da Tanrı anlamında kullanılmış. Daha sonra ise duaların sonunda "Tanrı Kabul Etsin" anlamında yinelenen bir sözcük hâline dönüşmüştür. Sözcükde, dikkatlilik, tedbir, sağlamlık ve sağlık anlamları bulunur. Moğolca Sahıh sözcüğü korumak anlamı taşır. Türkçedeki Saklamak fiili ile aynı kökten gelir.

TSS

Ötüğ Örneği

Kuman Türkçesiyle Macaristana kadar ulaşmış olan ve Göktanrıya yakarış içeren bir kam ötüğü şöyledir:

Bizim atamız kimsing kökte	*(Bizim atamız kimdir gökte)*
Sentlensing sening adıng	*(Yücelsin senin adın)*
Düşsün senin könglügüng	*(Hoş olsun senin gönlün)*
Neçik kim cerde alay kökte	*(Nice hem yerde tüm gökte)*
Bizing ekmeğimizni ber	(*Bize ekmeğimizi ver)*
Bizge büt bütün künde	*(Bize bütün günlerde)*
İlet bizing minimizni	(*İlet bizim benliğimizi)*
Neçik kim biz iyermiz	(*Nice biz boyun eğeriz)*
Bizge ötrü kelgenge	*(Bize emir geldiğinde)*
İlitme bizi ol camanga	*(İletme bizi hiç kötülüğe)*
Kutkar bizi ol camannan	*(Kurtar bizi her kötülükten)*
Sen barsıng bu küçli	*(Sen varsın bu güçte)*
Bu çin iygi Tengri	*(Bu gerçeklikte yüce Tanrı)*

Dua

[Azəricə: **Dua**]

Dua (Türkçe okunuşuyla **Duğa**) – Kalbin Allah'a yönelmesi ve ondan yardım istemesidir. Yakarış mânasına gelen Arapça kökenli sözcük. Tanrı'ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin. Bir veya birkaç cümleden oluşabileceği gibi uzun bir metin de olabilir. Ayrıca çeşitli bedensel hareketler de içerebilir. Dua özellikle tektanrılı dinlerde çok önemli bir yere sâhip olsa da, çoktanrılı dinlerde çok çeşitli dua formları görülebilir.

Tektanrılı dinler için *İbrahimi dinler* olarak tanımlanabilecek üç semavi dinin (Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet) kendi içlerinde benzeşen ve diğer tektanrılı dinlerden bazı noktalarda farklılaşmış bir dua kavramı ve anlayışı vardır. **Dua,** bir çağrı, bir yakarış ve küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya, arzdan gök ötesine bir yöneliş, bir talep, bir niyaz ve bir iç dökmedir.

Çuvaşlar Çüke sözcüğünü dua anlamında kullanırlar. Örneğin Uy Çüke (Tarla Duası) ve Sumır Çüke (Yağmur Duası) bu kültürde önemli bir yere sâhiptir. Dualarda Turı'ya (Tek Tanrı'ya) yakarılır. Bir Çuvaş duası şöyledir:

> *Sülti Turı! Serte patşa sırlah aşa kasar por ıvıl herem pele por molımpala horıntaş ırupala sene tırıpala, horanlı pıttımpa, piçekelle sırampa, çonımpala savsa, çuk tıvatıp, tasa çonpa pussapatıp, tav tıvatıp. Sırlah aslı sülti Turı, serti patşa. Hora halıhna sıvlıhna par, ırlıhna par, pire porınmaşkın par, pereketne par, ikselmi tivletne par.*
>
> *(Yüce Tanrı! Sen göktekilerin de yerdekilerin de egemenisin. Bağışla ve koru bizi. Oğullarımı, kızlarımı bütün ev halkımı ve akrabalarımı. Sana hediye ve kurban olarak içecekler ve yiyecekler sunuyorum. Bunlar yeni üründen yapılmıştır. Bunlarla birlikte gayretle ve şükranla yanan gönlümüzü sana sunarız. Ve senin yüceliğin önünde secde ederek, dua ederiz. Göktanrısı ve yer hükümdarı. Fakir halkımıza huzur, barış ve bolluk ver. İçecek ve yiyecekle dolmuş kaplarımız eksilmesin.)*[1]

TSS

Yağmur Duası

Yağmur Duası – Yağmur yağması için yapılan dua. İslâmiyette sık rastlanan biy uygulamadır. Çoğunlukla geniş ve açık bir alanda yapılır. Yola çıkılınca hamd ve dua edilir. Peygamber Efendimizin yağmur duası yaptığı rivâyet olunur. Önce iki rekat namaz kılınır. İmam, asaya dayanıp hutbe okur. Sonra kıbleye dönüp avuçlarını semaya karşı açık olarak omuz hizasına kadar kaldırıp ayakta dua eder. Hazır olanlar oturarak âmin derler. Yalnız yağmur duasında eller omuzdan yukarı kaldırılır. Çünkü bir şey istemek için yapılan dualarda, avuçları semaya karşı açılır. Yağmur duasında, ara vermeden 3 gün çıkmak, eski yamalı elbise giymek, duaya giderken sadaka vermek, 3 gün oruç tutmak, çokça tövbe etmek, kul haklarını ödemek, hayvanları dışarı salmak, ihtiyarları ve çocukları da çıkarmak sünnettir.

Ötümek

[Azəricə: **Ötüğmek**]

Ötümek (Ötüğmek, Ötükmek) – *Dua Etmek.* Yakarmak. Tanrıya yalvarmak. *(Öt/Öd) kökünden türemiştir*. Ahenkli ses çıkarmak anlamı vardır. Zaman ve yakarma anlamları içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Saytfa-387 / "ötüg")

Alıntılar

- [1]↑ Aşmarin; Vedeniye Kurs Çuvaşskoy Narodnoy Slovesnosti

Dış bağlantılar

- Avrupa'da unutulanTürk kavimleri
- Kun Miatyánk - Cuman Prayer



Ɵtüğ

P



PERİ

Pakta

[Azəricə: **Paqta**]

Pakta (veya **Paktıgan**) – Türk ve Altay halk kültüründe bir tür bereket töreni. Bu bayramın koruyucu ruhu olan Baktı Han adına düzenlenir.[1]

Kosa, Saya, Payna, **Pakta** dörtlü bir tören silsilesi oluştururlar. Ayrıca Sümer geleneğinden Ortadoğu ve Orta Asyaya yayılmış olan ve sözbiçim olarak da bu sıralamaya uygun düşen Nardugan bayramı bulunur.

Sabantoy

Sabantoy – Türk, Kazak ve Altay halk kültüründe Güz Bayramı. Sabantoy (*Saban-Toy:* Saban Şenliği) güz gündönümünde (gündüzle gecenin eşitlendiği günde) yapılan bir bayramdır. Kazaklarda güzün son sıcak günlerinde Altı Alaş'ı (ulusu) ve temsilcilerini toplayıp, onlara yemek verme geleneği vardır. Bu yemekte ozanlar atışır, at yarışı, güreş ve kokpar düzenlenir. Yılın en iyi ve en verimli iş yapan çiftçilerine de hediyeler verilir. Çuvaşlar bu törene **Akatuy** adı verirler. Bu bayramın Çuvaşya'da ülke genelinde kutlanması zorunludur. Kutlamaya katılmayan kişilerle iletişim kesilir.

Etimoloji

(Bak/Bağ/Bah/Pak) kökünden türemiştir. Gözeten, kollayan demektir. Bakmak fiili ile aynı kökene sahiptir. Baksı (şaman) sözcüğü ile de bağlantılı görünmektedir.

TSS

Kaynakça

1. ^ Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ayrıca bakınız

- Koçagan
- Sayagan
- Paynagan
- Nardugan



Pakţa

Papay

[Azəricə: **Papay**]

Papay – Türk, Altay ve İskit mitolojilerinde Yıldırım Tanrısı. İskitlerdeki Papayos ile ilişkilidir.[1] Karısı Apay olarak bilinir. İskit mitolojisindeki yedi ilâhi yaratıktan biri. Yükseklik anlamı veren bir sözcük olarak kullanılması bakımından gök ruhları ile ilgilidir. Moğolların en yüksek derceli Tanrılarından birisi olan Esege Malan için aynı zamanda "Babay" (Ata) sıfatını kullanmaları bu Tanrının izlerini taşımaktadır. Türkçede yer alan Baba sözcüğünün Arapça Ebu ile bağlantılı olma ihtimali iddia edildiğinin aksine çok düşüktür ve asıl kökeni burada aramak gerekir. Hristiyanlığın ruhani önderini tanımlamakta kullanılan Papa terimi de yine bu sözcükle ilişkilidir. Türklerde, Hristiyanlığın ve Rus kültürünün de etkilerinin hissedildiği bazı boylarda Babay ve Mamay sözcükleri ana ve baba anlamında kullanılır.

Baba/Babay

[Azəricə: **Baba / Babay**]

Baba (Babay) – Türk topluluklarının geleneksel inançlarında mâna âlemi ile bağı olan evliya, koruyucu ruh ve benzer varlıkların adlarında yer alan tamlayıcı bir sözcüktür. Burkut Baba, Zengi Baba, Kamber Baba, Çiftçi Baba ve Rüzgâr Baba gibi... Eski Türkçe'de, "Babay" biçiminde de kullanılmış olan bu kelime, evliya gözüyle bakılan, kutsal sayılan kişi ve varlıklar, türbeler ve mezarların adlarında da kullanılır. Baba Dağı, Karaltı Baba, Hazret Baba, Şeyh Baba, Diri Baba, Kırklar Baba, Atlı Baba vs.

TSS

Adlarında "Baba" sözcüğü olan pirlerin büyük bir kısmı dağ ve kayalarla alâkalı varlıklardır. Bu husus, Dağ Ruhuna (Dağ İyesine) olan inançla bağlantılıdır. Bu kavramın dağ kültüyle ilgili anlamı "Babanı" şeklinde Urartu dilinde de yer alır.[2] İskit mitolojisindeki Gök Tanrısı "Babay-Papay"n adı da anlamsal yapı bakımından "Baba" ile karşılaştırılabilir. "Babay" ise Rusların ve Slavların inançlarında hayalî bir motifin adıdır (Baba Yaga). Ancak burada Baba kelimesi Türkçedekinin aksine eril bir varlığı değil dişi bir kavramı ifâde eder (babaanne, nine, yaşlı kadın). Korkunç görünüşlü "Babay"ın mitolojik bir varlık olarak bu kültürlerde değişik özellikleri vardır, meselâ uçabilmesi, küpe veya toprağa girebilmesi gibi...

Açıklama: İskitler, eskiçağlarda yaşamış bir halktır. Kökenleri ve dilleri tartışmalıdır. Sogd (Fars) ve Turan (Türk) kavimlerinin karışımından oluştuğu üzerinde araştırmacılar hemfikirdir. Yönetici sınıfın da Türklerden oluştuğu görüşü ağır basmaktadır. Soğdca, Soğdların/Soğdakların gitgide daha çok Türklerin arasında kalmaları ve Türkçe konuşmaya başlamaları ile önemini kaybetmiş ve hattâ sonunda tamamen kaybolmuştur. Türkçe konuşan Soğdlar Türklere karışıp bunların arasında eriyip gitmişlerdir.

Etimoloji

(Pap/Pab/Pay/Bay) kökünden türemiştir. Zenginlik ve kutsallık içerir. Eski Tunguz-Mançu dilinde bu kök çalışmak anlamı taşır ve yine bu dillerde şaman mânâsı ile bağlantılıdır. İskit ve Sogd kökenlidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 465)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 88)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Papay)



Papay

TSS

Payna

[Azəricə: **Payna**]

Payna veya **Paynagan** – Türk ve Altay halk kültüründe Bereket Töreni. Bu bayramın koruyucu ruhuna (Bayanay / Payana) at kurban edilirdi. Bu ruh her boyu kaza ve beladan korur. Bu bayrama özellikle yaşlılar katılır. Ayrıca genç erkek ve kızlar burada birbirlerini beğenip çiçek vererek gönüllerini almaya çalışırlar. Böylece evlenecekleri kişiyi seçerler. Payna Bayramı adı verilen bu törende boyun nüfusunun artması için dua edilir çünkü boy ne kadar çok nüfuslu olursa Payna da o kadar güçlü olur.[1] Töreni yürüten şamanın doğaüstü yolculuğunda kullanacağı kılıcı yanında bulunur.

Kosa, Saya, **Payna**, Pakta dörtlü bir tören silsilesi oluştururlar. Ayrıca Sümer geleneğinden Ortadoğu ve Orta Asyaya yayılmış olan ve sözbiçim olarak da bu sıralamaya uygun düşen Nardugan bayramı bulunur.

Etimoloji

(May/Bay/Pay) kökünden türemiştir. Varlık, zenginlik, ululuk, bilgelik, yönetmek anlamlarını içerir. Baymak fiili, büyümek ve gelişmek anlamına da gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 467)

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Payne)

Ayrıca bakınız

- Paktıgan
- Sayagan
- Koçagan
- Nardugan

Payna

Peri

[Azəricə: **Pəri**]

Peri – birçok farklı kültürün efsâne, folklor ve mitolojisinde bulunan bir ruh veya doğaüstü yaratıktır. Genellikle insan görünümünde, çoğunlukla çok küçük olduğu ve uçmak, büyü yapmak, geleceği görmek veya etkilemek gibi doğaüstü güçlere sâhip olduğu düşünülmüş ve böyle tasvir edilmiştir.

Popüler kültürde çoğunlukla genç ve güzel kadınlar olarak tasvir edilseler de, eskiden bitkin yaşlı kadınlar veya yaramaz yaşlı erkekler olarak tasvir edilirlerdi. Farsça kökenli bir kelimedir.[1] Farsça anlamı büyü yapan, büyüleyen kadındır ve kelimenin kökeni Farsça kanat anlamındaki *"par"* dır.[2]

Peri, eski Türk inanışında "melek"tir ve aslı "Perişte" dir ve diğer Türk dillerinde günümüzde de bu şekilde kullanılmaktadır, Türkçeye "peri" şeklinde girmiştir.[3] Türk mitolojisindeki peri kavramı, Dede Korkutun Tepegöz hikâyesi ve esin perileri olan Ak Kızlar inancında kendini göstermektedir. Kazak kültüründe Perişte, Çuvaşlarda Pireşte adıyla bilinir. Çuvaş mitolojisinde yaklaşık olarak Melek sözcüğünü karşılar.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Ayrıca bakınız

- Tinker Bell

Dipnotlar

1. ^ TDK
2. ^ Prof. Dr. A. Tayfun Atay, Peri
3. ^ Türkmen Adam Adları



Peri

Peterez

[Azəricə: **Pətərəz**]

Peterez (Kabartayca: *Бэтэрэз*, *Батраз*; Karaçayca: *Батраз*; Abhazca: *Патраз*; Osetçe: *Батырадз* Adigece: *Пэтэрэз*) – Nart destanlarında adı geçen önde bir kahraman ve destan kişisi. Sabahleyin analığı Joko-nan'ın (Жъокъо-нан) Peterez'e ilk bakışına denk düşecek bir ok dışında, kendisine silah işlemiyordu. Doğumundan önce Nart yaşlıları, "Eğer bu bebek bir kız çocuğu olarak doğarsa, ona bir dikiş sepeti hazırlar, ona göre yetiştiririz; eğer bir oğlan çocuğu olarak doğarsa, onu azgın sulara bırakırız" derler. Şarkının gerisi de şöyledir:

Tanrı bir oğlan çocuğu olarak yarattı Peterez'i
Onu bir sepet içinde
Geçilmesi zor, bataklık bir kamışlığa attılar
Sert bir fırtına esti
Sepeti azgın dalgalara doğru, denize sürükledi
Azgın deniz yatağımdır
Deniz köpükleri de yorganımdır benim
Diyordu Peterez.

Dalgalar sonunda beşiği kumsala vuruyor, Nart çobanları bebeği buluyorlar ve ona Adigece "Düzgün Burunlu" anlamına gelen "Peterez" (pe=burun, terez=düzgün) adını koyuyorlar. Çobanlar bebeği, Nartlarca korunan bir cüce topluluk olan Yisplerden (Исп) Nartlara gelin gelmiş olan çocuksuz Joko-nan'a veriyorlar. Peterez'in bebekliği de ilginçtir ve şarkısı da şöyledir:

Çınarın serti beşik kenarları
Şimşirin serti beşik uçları
Ceylanın sırt derisi beşik ipi
Kamışın gösterişlisi de beşik sopası idi
Anası Joko-nan, bağladığında beşiğine bebeği
Uzandı beşik ucunu parçaladı
Gerindi beşik ipini kopardı
Ardından oda içinde dimdik dikiliverdi

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

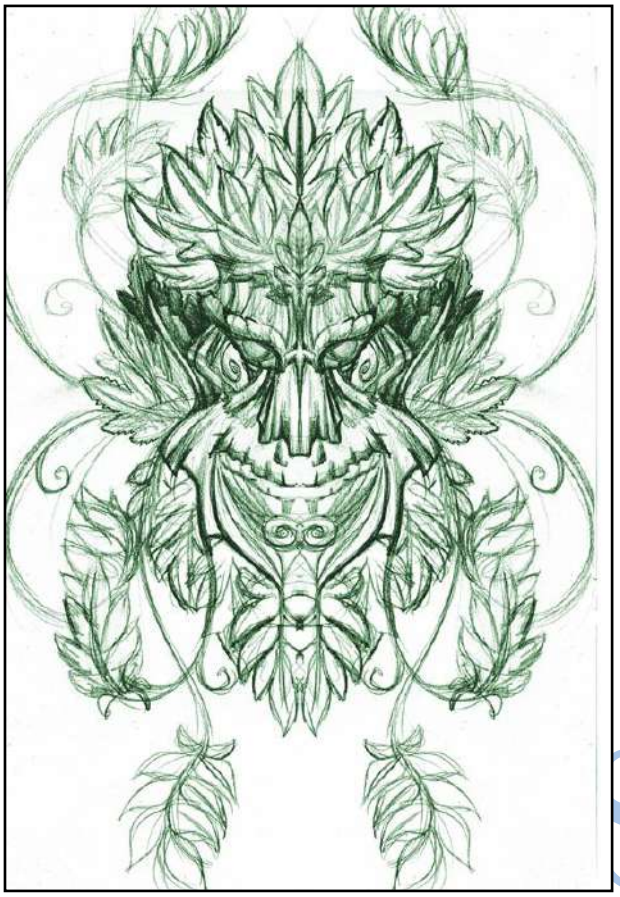
Ayrıca bakınız

- Nart destanları

Pätäräz

Pitsen

[Azəricə: **Pisten**]



Pitsen (veya **Pisten**) – Türk, Tatar ve Altay halk inancında maymun ruh. **Pistin** veya **Misten** de denir. Moğollar **Mesen** olarak söylerler.

Özellikleri

Tatarlar, çirkin yüzlü kır saçlı kadına benzeyen maymun kılığındaki orman yaratığına Matsın veya Mitçin derler. Kambur, uzun boylu, tüylü maymun kılığındaki bu orman ruhu genelde avcıların evinde yaşar. Ormana yalnız gelen insanları orman içindeki uçuruma götürüp orada öldürürmüş. Çocukları anne babalarından çalıp, onları ıstırap içinde öldürür. Genç kıza dönüşür ve insanla ilişkiye girer. Anlatıldığına göre bir avcı, ormanın içinde güzel bir genç kız bulur ve onunla evlenir. Birden zengin olurlar. Bir keresinde eve geldiğinde onu kertenkeleler yerken, uzun dişli bir canavar olarak görür. Korkuyla bağırınca eşi ve serveti ortadan kaybolur. Kırgız kültüründeki Mıstan ile de bağlantılı olabilir. Mıstan Kempir çirkin bir kocakarıyı veya bir dev anasını ifâde eder. Ormanda yalnız gezilmemesi gerektiğini vurgular.

Mıstan

[Azəricə: **Mistan**]

Mıstan – Türk ve Altay halk kültüründe ve mitolojisinde Cadı anlamına gelir. Pitsen/Pisten ile bağlantılı bir varlıktır. **Mastan, Mustan** veya **Misten** de denir. Çirkin suratlı yaşlı bir kadındır. İnasanların kanını emer veya kaçırıp yer. Mastan (Mıstan) Kempir adlı bir dev anasından bahsedilir, dev cadı olarak anlamak mümkündür.

Mite

[Azəricə: **Mitə**]

Mite – Türk, Tatar ve Altay halk kültüründe Bit Cadısı. **Bite** veya **Pite** de denir. Pitsen/Pisten ile bağlantılı bir varlıktır. Üstü başı pislik içindedir. İhtiyar bir kadın kılığındadır. Bazen 12-13 yaşlarında bir çocuğa dönüşüverir. İnsanların arasında dolaşarak genç ve saf kızları kandırıp evine götürür ve onlara başındaki bitleri ve pireleri temizletir. İnsan ayağı değmemiş ormanlarda ve dağlarda yaşar. Kızların dizkapaklarından kanlarını emer ve birkaç gün sonra öldüklerinde onları yer. Etrafına uyuz hastalığı ile bit ve pire saçar. İnsanlar tarafından kandırılarak bilmediği yerlere gitmemeyi vurgulayan bir karakterdir. Sözcük, bitmek, yokolmak anlamlarını da içerir. Bit sözcüğünden türemiştir, bitli demektir.

Etimoloji

(Biç/Miç) kökünden türemiştir. Biçin/Meçin/Pisin/Pistin kelimeleri maymun anlamına gelir. Sözcük anlamı olarak basmak, bastırmak fiilleri ile bağlantılı olması muhtemeldir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Pitsen

TSS

Pir

[Azəricə: **Pir**]



Pir (Farsça: (پیر – *Pir*, "ihtiyar, yaşlı, koca") – Tarikat kurucusu mutasavvıf. Mecâzen herhangi bir konunun uzmanı. Bir sanat veya bilim dalının mânevi koruyucusu.

Târikat pirinin tekkesi tarikat üyeleri için büyük önem taşır. Genellikle pirin türbesi ile iç içe olan bu tekkelere pir evi, pir makamı, huzur-ı pir gibi adlar verilir. Bazı tarikatlarda pirden sonra gelen mutasavvıflara pir-i sani (ikinci pir) denir.

Tasavvufa dayalı bir meslek örgütlenmesi olan ahilikte pir, belli bir mesleğin kurucusu olduğu kabul edilen peygamberdir. Hemen her peygamber bir mesleğin piri sayılır. Buna göre Âdem çiftçilerin, Nuh peygamber tacilerin, Hz. İsa gezginlerin, Hz. Muhammed bahçıvan ve tacirlerin, Şit halaçların, İdris terzi ve yazı ustalarının, Salih devecilerin, İbrahim sütçü ve marangozların, İsmail avcıların, İshak çobanların, Zülkifl fırıncıların, Lût tarihçilerin, Üzeyr bağcıların, İlyas dokumacıların, Davud zırh ustalarının, Yunus balıkçıların piri kabul edilir.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Pir

Pura Han

[Azəricə: **Bura Xan**]

Pura Han – Türk ve Altay mitolojisinde At Tanrısı. **Bura Han** olarak da bilinir. Şamanların göğe çıkmak için kullandıkları atlara Pura (Bura) adı verilir. Sonraları İslamdaki Burak adlı binek ile özdeşleşmiştir. Bu hayvanlar kurt başlı olarak betimlenirler. Bu atları kendilerine Pura Han getirir. Pura Han ve Puralar şamanı kötü ruhlardan korurlar. Ülgen Han'ın oğludur. Şamanların gökyüzüne çıkmak için kullandıkları, kurt başlı atların adı. Bu atlar şamanları kötü ruhlardan korurdu.

Etimoloji

(Bur/Pur) kökünden türemiştir. Bu kök, at, geyik, deve gibi anlamlar içerir. Bura / burçın (geyik), burcu (parfüm) sözleriyle kökteştir. Buğra sözcüğüyle aynı kökten gelir. Buğra, erkek deve demektir. Porhan (şaman) sözcüğü ile de bağlantılıdır.

Puğra / Buğra

[Azəricə: **Puğra / Buğra**]

Puğra (Buğra, Pura, Bura) – Altay Türklerinin Tengricilik inancında şamanların Köktengri'ye yükselmek için bindikleri kanatlı atın ismide Puura'dır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Pura - Pura Kan)

Ayrıca bakınız

- Ak Oğlanlar



Pūra Ϧan

Pusat

[Azəricə: **Busat**]

Pusat – Türk ve Altay halk kültüründe ve mitolojisinde silah anlamına gelir. Günümüzde *"at, avrat, silah"* olarak söylenen atasözünün orjinal biçimi *"at, avrat, pusat"*[1] şeklindedir ve bu atasözünde silaha verilen önem vurgulanır. Başka bir anlayışa göre de Türk kültüründe erkeğin bıyığına, kadının saçına, atın kuyruğuna izinsiz dokunulmaz, bunların zorla kesilmesi büyük hakaret sayılır ve bu hakaret ancak pusatla ortadan kaldırılır.

Kutlu Pusatlar

Türk halk inancında bazı silahlara ayrı bir önem verilir ve bunlar kutlu kabul edilir.

Kılıç

[Azəricə: **Qılınc**]

Kılıç – Türklerde ve Moğollarda kutlu bir nesnedir. Ata kılıcı kuşaktan kuşağa emanet edilip evde saklanır. Yemin edilirken eğilip kılıç öpülür. Savaş Ruhu'nun simgesi sayılır. İskitlerde Kılıç Tanrının bir simgesidir. Gökten gelen kılıçlar en güçlü silahlar olarak kabul edilir. Yıldırım Tanrısı tarafından gönderilen kılıçların özünde yıldırımın özü vardır. Ölümsüzlük suyunu arayan Ural Han'a babası kıvılcımlar saçan elmas bir kılıç verir. Bu kılıcı yer vurunca su çıkar. Bazı kahramanlar taştan doğarken ellerinde kılıçları vardır. Bazen kılıcı suya vurunca suda yol açılır. (Bu motif Musa peygamberin kızıldenizi yarmasını akla getirir.) Bazen kılıç kahramanın canıdır ve yere düşürünce ölür. Aynı mantık Bayrak için de geçerlidir. Bayrak ordunun ruhudur ve yere düşürülmez. Tigin "Şehzade, Prens" sözcüğü de Tig/Tığ kelimesinden gelir ve kılıç demektir. Macarlara göre Attila Han'ın, Hadur adlı savaş tanrısının kendi döverek yaptığı kılıcını bulduğu söylenmektedir. Bazen bu efsâne batı anlayışıyla birleşip Mars'ın kılıcı şeklinde anlatılmaktadır.

Yay

[Azəricə: **Yay / Oxatan**]

Yay – Türklerde kutlu bir silahtır ve büyük önemi vardır. Gökyüzünü sembolize eder. Oğuz Kağan Bozoklar denen oğullarına Altın Yay'ı üçe bölerek vermiştir. (Diğer oğullarına da Üçokları üçe bölmüştür.) ise Alkım (Gökkuşağı) Altı Yay veya Altı İpli Yay olarak düşünülür. Sözcüğün genişlik anlamı vardır. Yaz sözcüğü ile aynı kökten gelir. Yay/Cay aynı zamanda ilkbahar demektir.

Ok

[Azəricə: **Ox**]

Ok – Türk kültüründe kutlu bir nesne olarak kabul edilir. Değişik Türk dillerinde **Uk (Uh, Oh)** olarak da söylenir. Boy topluluklarına ok anlamını içeren adlar verilir. *Onok, Bozok, Üçok*... Efsânelerde soylu kişilerin attıkları oklar Güneş Işıkları tarafından tutulur. Güneş'in ışınları da ok olarak kabul edilir. Yakın dönemde Atatürk'ün Altı İlkesi de Altı Ok olarak simgeselleştirilmiştir. Yay ise gökyüzünün bir simgesi olarak kabul edilir. Ayrıca ok ve yay ile fal bakılır. Türkçe (Ok/Uk) kökü silah, sivrilik, öğrenmek, öğreticilik, okul anlamları içerir. Okruk hem Türkçede hem de bazı Sibirya özerk devletlerinde "Devlet" (günümüzde "Cumhuriyet") anlamında kullanılır. Yine bu sözcükle bağlantılı Oğuz ve Oğur kelimeleri de benzer biçimde kullanılır. On Oğur, Beş Oğur, Şar Oğur, Dokuz Oğuz gibi... Oğur ve Öğür (Bölük) kelimeleri de yakından ilişkilidir. Hungar (Macar) sözcüğünün Onoğur'dan geldiği düşünülmektedir.

TSS

Kaynakça

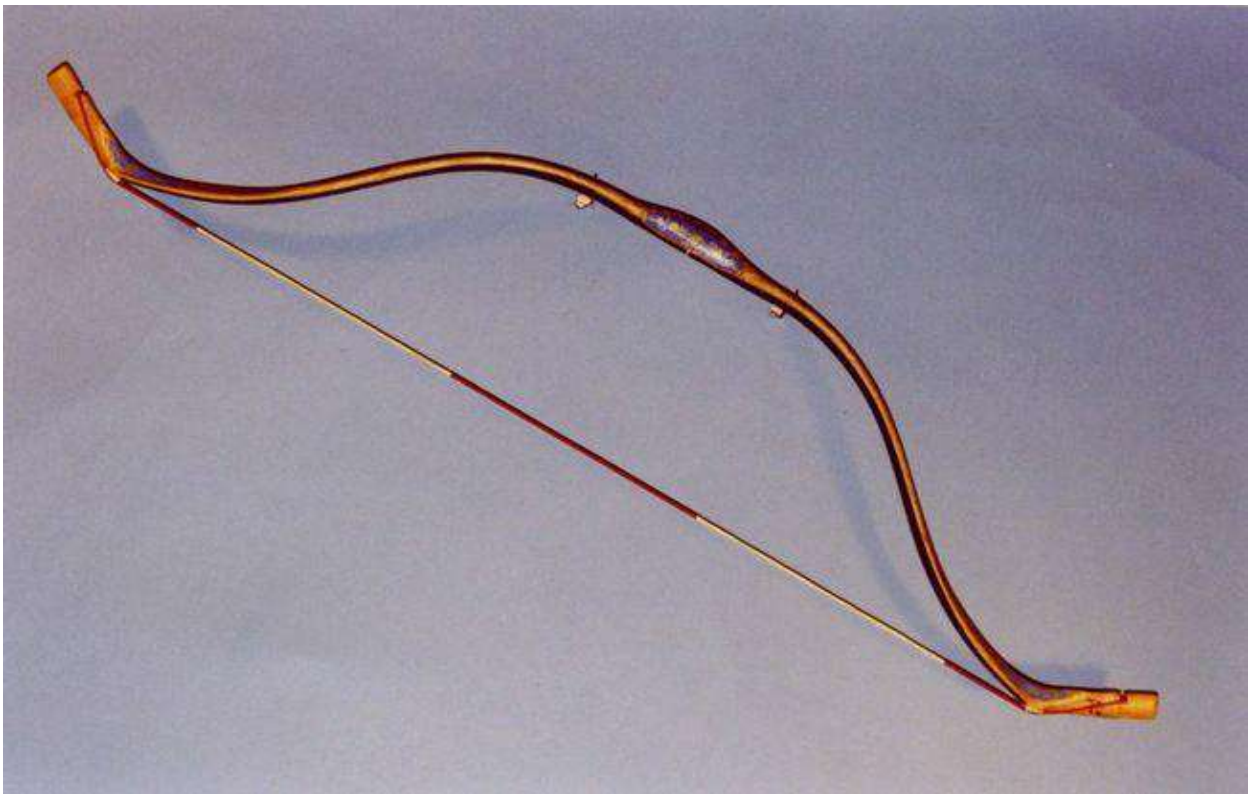
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ At, Avrat, Pusat

Ayrıca bakınız

- Kılıç
- Ok
- Yay
- Yatağan



Pusat

R



Rom Ana

[Azəricə: **Rom Ana**]

Rom Ana – Karadeniz bölgesinde vahşî hayvanları koruduğuna inanılan bir varlıktır. Artvin dolaylarında dağda kalmış insanların ve hayvanların yardımcısı olduğuna inanılır. **Romrom** da denir. Türklerin şamanlık dönemindeki Ak Anasına benzer. İnsanları korkutmak için kullanılan kötücül "Kaftar" anlayışının karşıtıdır.

Dağda kalmışlara da yardım eder. Çevredeki Kafkas inanışlarıyla da bağlantılı görünmektedir. Sözcüğün, etimolojisi tam olarak tespit edilememeştir. Yöresel kültürlerle (Laz, Ubıh vs.) bağlantılı olma ihtimali[1] yüksektir.

Kaynakça

1. ^ **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Rom Ana

Remus ve Romulus

[Azəricə: **Rem və Romul**]

Remus ve Romulus – Roma Mitolojisine göre MÖ 753'de Roma şehrinin kurucularıdır.

Romulus, Roma şehri'ni beraber kurduğu kardeşi Remus'u öldürerek tahtın tek sahibi olmuştur. Remus, Romulus ile dalga geçtiği için Romulus'un Remus'u öldürdüğü sanılır. Gerçekte yaşayıp, yaşamadığı bilinmeyen Romulus'un tarihsel bir kişi olduğu şüphelidir.

İtalyan mitolojisine Etrüskler (Tuskiler) aracılığıyla geçmiş olan bir söylencedir. Türklerin mağarada kurt tarafından beslenen çocuk motifi ile birebir aynıdır. Romus (Remus) ve Romulus iki (veya ikiz) kardeştirler ve Roma şehrini kurmuşlardır. Bir ırmağa bırakılırlar ve dişi bir kurt onları sudan çıkararak bir mağarada emzirir. Daha sonra çiftçi bir aile tarafından bulunarak evlat edinilirler. Roma şehrini kurmak için de kurt tarafından emzirildikleri yeri seçerler. Bu yerin etrafını çevirirken tartışmaya başlar ve kavga ederler bunun üzerine Romulus kardeşi Romus'u öldürür. Böylece kurduğu kent devletinin ilk hakanı kendisi olur. Kardeşleri besleyen kurt kara renkli olarak betimlenir.

Açıklama: Etrüskler veya diğer adlarıyla Tirhene (Turhene)'ler eski çağlarda İtalya'ya Doğu'dan gelmiş olan bir halktır. Kendilerine Rasna (Rasana) derler. Kökenleri henüz tam olarak tespit edilememiştir fakat Türkler ile benzer kültürel yapıya sâhip oldukları anlaşılmaktadır. O dönemki Avrupa klanlarına göre ileri bir uygarlık düzeyindedirler ve bu anlamda Roma ve Avrupa toplumlarının uygarlıklarının gelişmesine büyük katkıları olmuştur. Örneğin bugün kullanılan Latin kökenli Alfabelerin kökeni Turhene'lere dayanmaktadır. Bu alfabe Göktürk yazıtlarındakine benzemektedir. Daha sonra İtalyan kavimleri içerisinde eriyip kaybolmuşlardır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kurt Ana
- Kurt Ata



Rämus ve Romulus

Ruh

[Azəricə: **Ruh**]

Ruh – Din ve felsefede, insan varlığının maddi olmayan tarafı ya da özü olarak tanımlanır ve genellikle bireysellikle (zât) eşanlamlı olarak ele alınır.[1]

Teoloji'de ruh kişinin ilahîliğe iştirak eden kısmı olarak tanımlanır ve genellikle bedenin ölümünden sonra kişinin varlığını sürdüren kısmı olarak kabul edilir.[1]

Birçok kültür insan yaşamının ya da varlığının cismani olmayan kaynağını ruh ile özdeş tutmuş ve birçok kültür tüm canlıları ruhlara dayandırmıştır. Târih-öncesi halklarda bile vücut ile onu canlı kılan arasında bir ayrım yapıldığı görülmektedir.[1] Birçok dini ve felsefi akımda, her canlının bir unsuru olan, var olması için fiziksel maddeye ihtiyaç duymayan, madde-dışı, algılanamaz, tezahürleriyle kendini gösteren, aşkın, yaşama yeteneğine sâhip, değişen ve gelişen, maksatlı bir prensip (kaynak) ya da bir kudret olarak tanımlanan ruh, sonsuz, yetenekler sahibi, insan davranışlarının itici gücü, hata ile sevap yapma iradesine sâhip bir varlık ya da varlığın saklı yüzü olarak kabul edilir.

Bununla birlikte ruh kavramının kültürden kültüre, dinden dine, felsefeden felsefeye geniş ölçüde çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Çeşitli dinler ve filozoflar, ruhun doğası (yapısı), beden ile ilişkisi, kökeni ve ölümlü olup olmayışı konularındaki farklı görüşleriyle bir sürü teori ortaya koymuşlardır. Birçok dini ve felsefi gelenekte ruhun her canlı oluşumun içteki özünü içeren, kendine özgü bir varlık olduğu ve insanın temel unsurunun -beyninden veya organizmasının herhangi bir kısmından ziyade- ruh olduğu kabul edilir. Buna karşılık diğer bazı din ve felsefelerde ise ruhun beden ile kendisi arasında aracılık görevi görecek maddi bir elemanı bulunduğu kabul edilir.

Ruh ile can kavramları arasında kimi kültür, din ve felsefelerde bir ayrım yapılmamış, kimilerinde ise bir ayrım yapılmış olmasına ve bu kavramları belirten iki ayrı ya da birkaç terim olmasına rağmen, sözkonusu terimler, sık sık aynı kavramı belirtmek üzerine birbirlerinin yerine kullanılagelmişlerdir.

Ruhlar genellikle ölümsüz olarak kabul edilirler. Birçok inanışa göre ruh, enkarne olmadan (ete bürünme, doğma) önce de mevcuttu. Ölüm olayında bedenin hareket özelliklerini yitirmesi ruhun beden üzerindeki hâkimiyetini, yâni bedeni etkilemeyi bırakması olarak açıklanır. Ruh kavramı ölümden sonra yaşam kavramlarıyla yakından ilişkili olmakla birlikte, bu konudaki görüşler son derece çeşitlilik göstermektedir, özellikle bedenin ölümünden sonra ne olup bittiği konusunda. Hâli hazırda bilimsel araştırma, genel kabule göre, konusu olan maddi evrenin dışında kaldığından, ruhun var olduğunu ya da var olmadığını ortaya koyamamaktadır. Psikoloji ekollerinin de ruh konusundaki görüş ve yöntemleri birbirinden farklı olup, çeşitlilik göstermektedir.

Eski uygarlıklarda ruh kavramı

Bazı eski uygarlıklarda ruh kavramı konusunda benzerlikler ve ruh ile ilgili ortak bir anlayış bulunmaktadır. Bu ortak anlayış ruhun ya da "canın ölümsüzlüğü" olarak adlandırılabilir.[2] Farklı uygarlıklarda rastlanan sözkonusu benzerlikler, bu anlayışın toplumların birbirleriyle etkileşimleri yoluyla birbirlerine geçip yayıldığı fikrini doğurmaktadır. Fakat ana kaynağın yeri hakkındaki görüşler farklıdır.

Sümerlerde

Mezopotamyalılar'ın ölmüşlerinin mezarlarına yiyecek ve çeşitli eşyalar bıraktıkları bilinmektedir.[3] Babil dininin öte-âlemi ve doğa-üstü varlıklarını ilgilendiren kısmı tümüyle Sümerler'den alınmıştır.[4] Sümer mitolojisine göre, "ölüler ülkesi"ne gidip dönebilen tek kişi Enkidu olmuştur. Böylece Enkidu yeniden yaşayanların dünyasına döndüğünde, yeryüzünde yaşayanlara ölüm ve "ölüler ülkesi" hakkında çeşitli aydınlatıcı bilgiler vermiştir.[5] Mezopotamyalılar ölülerin ruhlarından kötü olanların yaşayanlara musallat olduğu ve onlara zarar verdikleri inancına sahiptiler.[6] Ölülerin ruhları görülebilir ve işitilebilirdi. Bunun yanı sıra koruyucu varlık adıyla bilinen yardımcı-koruyucu ruhlar da vardı. Babil'de her insanın bir koruyucu meleği ya da koruyucu ruhu bulunduğuna inanılırdı.[4]

Ruh ile Can

Ruh ile can kavramları arasında kimi kültür, din ve felsefelerde bir ayrım yapılmamış, kimilerinde ise bir ayrım yapılmış olmasına ve bu kavramları belirten iki ayrı ya da birkaç terim olmasına rağmen, sözkonusu terimler, çeşitli nedenlerle (aralarındaki farkın muğlâk bir mesele olması veya farkı bilmeyenlerce aynı anlamda kullanılması vs.) sık sık aynı kavramı belirtmek üzerine birbirlerinin yerine kullanılagelmişlerdir. Can terimi kimi görüşlerde yalnızca insanlar için olduğu gibi, zihinsel etkinliklerle (örneğin düşünce) ilgili olarak kullanılırken, kimi görüşlerde de bir canlıyı cansızdan ayıran özelliklerle nitelendiğinden, tüm canlılar için kullanılır. İnsan varlığını üçlü bir yapıda ele alan kimi görüşlerde ise ruh ile madde (fiziksel beden) arasında "yarı maddi" üçüncü bir unsurun bulunduğu varsayılır. Ruh ise genellikle öznel (sübjektif) bir varlık olarak ele alınır, kişisellik, bireysellik gösterir.

Dinsel görüş ve inanışlarda ruh kavramı

Dinsel görüş ve inanışlarda genellikle, insanın bedeninde onu yaşatan bir ruhun bulunduğu kabul edilir. İstisnalar olmakla birlikte, genellikle, insandaki bu ruhun bilinç taşıdığı ve insanın kişiliğiyle ilgili her şeyin bu ruhta bulunduğu kabul edilir. Ruh kişinin içindeki öz varlığını oluşturarak, düşünür, hisseder, sever, nefret eder, karar verir. Bu şekilde, ruh insanın öz kişiliği olup, beden yalnızca ruha giydirilmiş bir elbise gibidir. İnsandaki bu ruhun ölümsüz olduğuna ve insan öldüğünde bedeninden ayrılarak çeşitli adlarla belirtilen bir başka âleme geçtiği inanılır. Birçok dine göre bu öte âlemde insan ruhunu bir yargılanma beklemektedir. Bu yargılanma bazı dinlerde hemen ölüm sonrasında başlar, bazılarında ise ruh yargılanacağı zamana dek bekler; yargılanmadan sonra da ya ıstırap çekecek ya da huzur bulacaktır. Bu haller ya da ortamlar kimi dinlerde cennet ve cehennem kavramlarıyla dile getirilmiştir. Kimi dinlerde ise öte âlemdeki ateş bir arındırıcı işleve sahiptir, ruhun ateşle günahlarından temizlenmesi sözkonusudur; varlığın cehennem ateşiyle arınma işleminden sonra cennete gidebileceğini kabul eden inanışlar da mevcuttur.

İslam'da da Hıristiyanlık'ta olduğu gibi, ruhun ana rahminde bedenin oluşmasıyla birlikte var olduğu kabul edilir. Bedenle birlikteliği geçici dünya yaşamı boyuncadır. Kuran'da ruh kelimesinin belirtildiği ayetler fazla değildir. Ruh konusunda pek fazla bilgi verilmemiştir. Nitekim İsra suresinde de şöyle denmiştir (17/85): *"Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir."* Ruh kavramı Sufizm ya da Tasavvuf 'ta daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Diğer inanış ve görüşlerde ruh kavramı

Şamanizm'e göre insanın bir ya da birkaç canı (ruhsal unsurları) vardır. Kuzey Asya halkları, insanın birden fazla, üç ya da yedi "can"ı olduğuna inanır. Örneğin Yakut Türkleri, Çukçiler, Yukagirler ve Buryatlar insanın üç "can"ı olduğuna inanır. Bunlardan biri ölüm olayında mezarda kalır, biri "gölgeler diyarı"na iner, üçüncüsü "Göğe" çıkar. İnsanın "gölge can"ı öte-âlemin eşiğini bekleyen eşik bekçisine rastlar; sonra kayıkla öte yakaya geçer. Gölgeler diyarında ölü, yeryüzünde sürdüğü yaşamı sürer. Ölüler, bir süre sonra, yeryüzünde tekrar doğabilirler.[15][132] Bu üç cana ya da üç ruhsal unsura verilen adlar toplumdan topluma değişmektedir. Bazı Şamanist Türk topluluklarında bu üçlü "tin", "sür" ve "kut" olarak, Moğol Şamanizmi'nde ise "*suns*" (sünesün), "*ami*" (amin), "*suld*"(sülde) olarak bilinir.

Şamanist anlayışta üç âlem sözkonusudur: Yer, Yeraltı, Gök. Fakat bunlar sembolik ifadelerdir. Yeraltı terimi Asya'nın kimi Şamanist geleneklerinde öte-âlem anlamında kullanılır, kimi Şamanist geleneklerde ise ölüm olayının akabinde yaşanılan kargaşa ve vicdani hesaplaşma dönemini ifâde etmek üzere kullanılır. Dolayısıyla, bazı geleneklerde yeraltı denildiğinde, genellikle öte-âlemin aşağı (titreşim düzeyi kaba) ve yoğun ortamları sözkonusudur. Yeraltı deyiminin bu anlamda kullanıldığı Şamanist geleneklerde öte-âlemin huzurlu ortamları ise "gölgeler diyarı" gibi başka ifadelerle belirtilmektedir. Şamanizm'e göre her üç âlem (Yer, yeraltı denilen âlem ve Gök denilen âlem) de ruhlarla meskundur.

Asya Şamanizmi'ne, özellikle Yakut,Altay ve Uygur Türkleri'nin geleneklerine göre, insanların yaşadığı Yer, ölülerin göçtüğü "yeraltı" (öte-âlem) ve Kutsal Gök'ten oluşan üç ortam, merkezlerinden geçen, direk ya da kazık denilen bir eksenle birbirine bağlanırlar. Bu eksen "Göğün göbeği" ile "Yer'in göbeği" arasında yer alır. Bu kavram Altay, Yakut ve Uygur Türkleri'nin geleneklerinde şöyle açıklanır: İnsanların yaşadığı Yer, ölülerin göçtüğü "yeraltı" (öte-âlem) ve Gök'ten oluşan üç âlem ya da ortam, merkezlerinden geçen bir eksenle birbirine bağlıdır. "Yer'in göbeği" ile "Göğün göbeği" arasındaki bu eksenin geçtiği, bu ortamların ortasındaki delikler ya da açıklıklar bir tür geçittir. Şamanlar, "uçuş" (trans deneyimi) sırasında bir ortamdan diğerine geçerken bu irtibat geçitlerinden yararlanırlar. Aynı şekilde, ölenler de öte-âleme bu yolla göçerler. Öte-âleme giden şamanlar oraya "Yer'in deliği" geçidinden geçerek gider, yine bu delikten ya da kapıdan dönerler.

Şaman "gölgeler diyarı"na giderken öncelikle “Yer'in göbeği”ndeki bu delikten “Yer’in Ekseni”ne ulaşmak, sonra da “Yeraltı”nın cehennemî kısmından geçmek zorundadır. Ölen kimseler de bu yolculuğu yaparlar ki, bu yolculukta ölünün geçemediği takdirde azap çekmesinin sözkonusu olduğu bir "köprü"yle karşılaşılır. Kuzey ve Orta Asya Şamanizm’inde yeraltı âlemi 7 veya 9 katlıdır. Ölüm olayı ile beden terk edildikten sonra kimileri yeraltı katlarındaki ortamlara, kimileri ise "Gök katları"ndaki ortamlara giderler. Şaman, medyum gibi, ruhlarla doğrudan irtibat kurabilen biri olarak kabul edilir. Şaman da, trans deneyimi sırasında, yapacağı uygulamanın amacı ve türüne göre, ya yeraltı âlemine iner ya da Göğe çıkar. Örneğin, bir hastayı iyileştirmek için Göğe çıkması, fakat bir ölünün ruhuna eşlik etmek, hastanın ruhunu geri getirmek (ölmemesini sağlamak) veya yeryüzünü terk etmek istemeyen ölüleri ‘gölgeler diyarı’na götürmek için Yeraltı’na iner. Fakat herhangi bir nedenle Göğe çıkacak bir şamanın önce Yeraltı denilen âleme inmesi gerekir. Yâni hiç kimse “Yeraltı”na (öte-âlem) inmeden Göğe çıkamaz. Moğollar’da ve bazı Türk halklarında Göksel âlemin Tanrısı Ülgen’dir; Orta Sibirya Buryatları’nda bu ad Tengri olur. Buryatlar’da 55’i ak renkle, 44’ü kara renkle nitelenen toplam 99 ilah bulunur. Altay Türkleri’nde yeraltı âleminin efendisi Erlik Han’dır.

Kişinin ölüm olayı ile bedenini terk etmesinden sonra Asya Şamanizminin kimi geleneklerinde günahkârların ölüm sonrasında ifritlerle karşılaşma veya “köprü”den geçme dönemi olarak belirtilir. Şamanların görevlerinden biri de ölen kimseye bu ifritlerden kurtulmada yardım etmektir. Şamanist geleneğe göre insanlar günahkâr olduklarından ilahî yasalar gereği öldükten sonra bu ifritlerle karşılaşmak zorunda kalırlar; fakat Tanrı insana acıdığından şamanların insanlara bu konuda yardım etmesi için yeryüzünde şamanlık kurumunu kurmuştur. Asya Şamanizmi’nde ölümden sonraki yolculukta ölünün geçemediği takdirde azap çekmesinin sözkonusu olduğu bir köprüyle karşılaşılır. Şaman bu köprüyü kolayca geçebildiği gibi, ölenlere de bu köprüyü geçmelerinde yardım edebilir. Orta Sibirya Şamanizmi'ne göre, şaman, birkaç ‘ırmağı’ ve bir “köprü”yü geçtikten sonra “gölgeler diyarı”nın uzandığı “Büyük Su”ya gelir. Altay Türkleri geleneğinde şamanın gölgeler diyarını ziyâret edişinde bir dağa çıkış olgusu da bulunur. Bu diyarda ölüler aynen dünyadaki yaşamlarını sürmektedirler. Onlar orada yeryüzünde tekrar doğmaya hazırlanırlar.

Tasavvufta ruh kavramı

Sufizm’de ya da Tasavvuf’ta ruh ile ilgili görüş ve inanışlar çeşitlilik göstermektedir. Mutasavvıfların ruhla ilgili görüş ve inanışları arasında ortak noktalar olduğu kadar, farklı noktalar da mevcuttur. Tasavvuf sözlüklerinde ruh “*insanın soyut latifesidir, insandaki bilen ve idrak eden latife olup, emr âleminden inmiştir, künhünü idrak etmek mümkün değildir*” biçiminde tanımlanır. Kimi mutasavvıflara göre, ruh mânevi bir cevherdir. Öldükten sonra yaşamaya devam eder. Fikir ve akıl, yâni anlama ve düşünme maddeye bağlı değildir, ruhun özellikleridir. Cismani olmayan ruhlar âlemine *âlem-i ervah* adı verilir. İnsan ruhu dünyaya gelmeden önce bu ruhlar âlemindeydi, yaşadıktan sonra da o asli vatanına dönecektir. Ruhtan hadislerde de görüldüğü gibi çoğu zaman "nefs" diye söz edilir.

Tasavvuf ehline göre ruh, hisseden, canlı, nurani, şekilsiz, renksiz, ağırlığı olmayan, her şeyi kavrayan, beden ile münasebeti olan metafizik bir varlıktır. Ruh, bedenin ne içinde ne de dışındadır; ama bedeni idare eder ve bedenden etkilenir. Tasavvufçulara göre ruhun üç temel fonksiyonu duyum, düşünce ve sezgidir (kalp). Beden karanlığı, ruh ise ışığı temsil eder ve mânevi faziletlerle kuvvetlenir; "manâlar âlemi" kelimelerle ifâde edilemez ve mantık oyunlarıyla tanıtılamaz. İnsanlar ona kendi kendine erişebilir.

Sufizm ya da Tasavvuf'ta ruhla ilgili bazı kavramlar hakkındaki görüş ve inanışlar şöyle özetlenebilir:

- ***Nur*:** Arapça'da ışık anlamına gelen nur, İlahî Kelâm'ı temsil eder ve ruh (*er ruh*) ile özdeş tutulur. Kâinat'ın meydana gelmesindeki aracın ruh olduğu belirtilir. Nur, Tasavvuf'ta bilinen ışık anlamında kullanılmaz. Kaynağından çıkan bu ışık, fizikokimyasal bir ışık değildir, tüm ışıkları aşan, en ince vibrasyonların ötesindeki, madde kâinatına ait olmayan bir ışıktır. Kısaca, bu, mistik literatürde "ilahî nefes" ya da "ilahî alev" olarak da ifâde edilen, varlığın özü olan ruhtur.
- ***Gayb:*** Duyu organları ve akıl ile bilinemeyen varlıklar ve bunların bulunduğu âlem. Gayb âlemini ifâde etmek üzere, melekût terimi de kullanılır.

Açılmış gül çiçeği Sufizm'de en çok kullanılan çiçek sembolüdür. Sufizm'de ruhsal aydınlanmanın ve 'kalp gözü'nün açılmasının bir sembolüdür. Kimileri gülün kat kat olan taç yaprakları ile ruhun mânevi organı ve sezgi kapısı olan kalbin kat kat olması arasında bağlantı kurar. Merkezî, dairesel bir yapılanma gösteren gül, her şeyden önce, merkeze ulaşılmış olmayı, aydınlanmış, uyanmış insanın şuurunu, kısaca, spiritüel aydınlanmayı ve bu duruma erişen varlığı simgeler.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Ruhselman, Bedri. Ruh ve Kâinat, Gayret Kitabevi, 1946, İstanbul.
- İngilizce, Fransızca ve İspanyolca Wikipedia'lardaki 22.7.2008 tarihli ruh maddeleri

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] [c] Britannica/Soul , 22 Eylül 2008 tarihinde erişildi.
2. ^ Beliefs of Ancient Civilizations , 22 Eylül 2008 tarihinde erişildi.
3. ^ E.Britannica/Death/ Mesopotamia , 22 Eylül 2008 tarihinde erişildi.
4. ^ [a] [b] Babylonian Religion
5. ^ The Fate of the Dead by Richard Bauckham , 22 Eylül 2008 tarihinde erişildi.
6. ^ Sumerian Demons , 22 Eylül 2008 tarihinde erişildi.



Ruh

S



SU ATA

Sanlav

[Azəricə: **Sanlav**]

Sanlav – İslâmiyet öncesi Şamanlık döneminde kullanılan öz Türkçe bir kelimedir. Şamanlık döneminde her köyün ya da kabîlenin bir "saygın kişisi" vardı.

Sanlav, içinde bulunduğu topluluğun "saygın kişisi" sıfatıyla davranır ve kararlar verirdi. Bu kararlar idari ve siyasi kararlar olmayıp tamamen töresel davranışların düzeni ile ilgiliydi. Bu bağlamda sanlav, köyde ya da kabîlede doğan çocukların ergenlik çağına kadar taşıyacakları ilk isimlerini verirdi. Bu çocukların ergenlik çağından sonra taşıyacakları isimlerini ise köyün ya da kabîlenin reisi, şefi verirdi. Çocuğun anne ya da babası çocuklarına isim koyamazlardı. Bu işi sanlav ve kabîle reisi yapardı. Bu töresel davranışa bağlı olarak günümüzde bile birçok Türk kültür dairesindeki topluluklarda anne-babalar kendi büyüklerinin yanında (kendi anne-babaları) çocuklarını kucaklarına almazlar. Bu davranış Türk kültüründen etkilenen diğer komşu ve birlikte yaşanan kültürlere de yansımıştır. Bu isim koyma biçimi aynen Kuzey Amerika yerlilerinde de görülmekte ve bu nedenle de Orta Asya halk toplulukları ile Kuzey Amerika yerli toplulukları arasındaki ırksal ve kültürel bağların birliği savına destek olarak kullanılmaktadır.

Bu uygulama günümüze kadar kısmen değişerek gelmiştir. Günümüzde ailede doğan çocuklara ya ailenin saygın bir kişisi isim vermektedir ya da erkeğin ya da kadının ailesindeki saygın bir kişinin ismi veya güvendikleri, inandıkları kişilerin ismi verilmektedir. Sonuç olarak, sanlav kelimesi "isim veren, isim koyan" anlamında bir sıfattır.

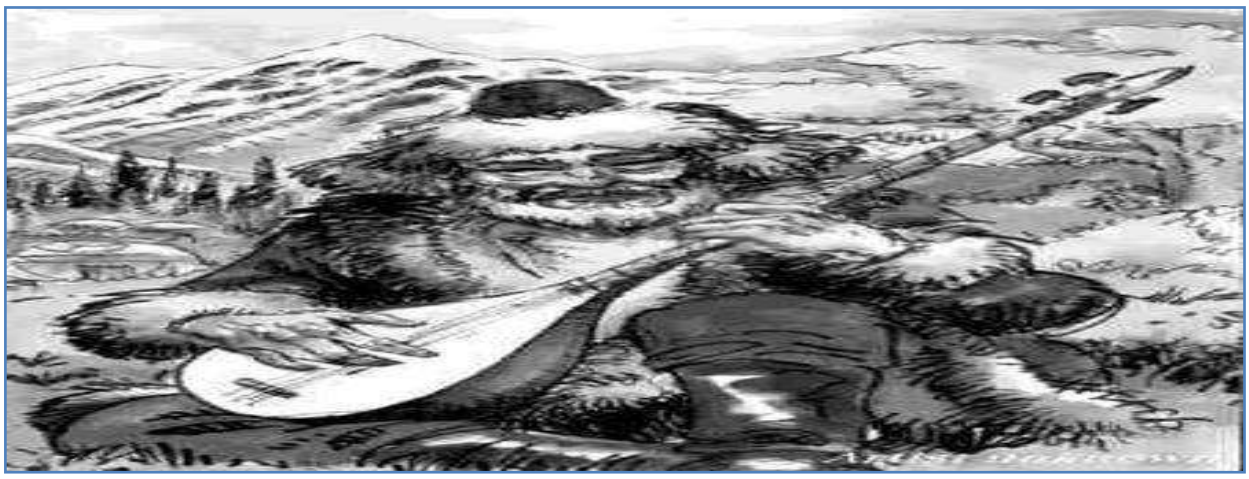
TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Divan-ı Lugat-itTürk

Ayrıca bakınız

- Aksakallı
- Aksaçlı
- Adsız



Saňlaw

Saray

[Azəricə: **Saray**]

Saray – Siyasi veya dinî liderlerin ikâmet ettiği büyük ve gösterişli yapı. Saray sözcüğü Türkçeye Farsça *seray* sözcüğünden geçmiştir. Söylence ve masallarda sık sık rastlanan ihtişamlı binalardır.

Yapımları çok masraflı olan, çok fazla insan ve hayvan gücü gerektiren saraylar; târih boyunca hükümdarların zenginliğinin, gücünün ve bulundukları bölgenin gelişmişliğinin bir simgesi olmuşlardır. Bu nedenle arkeologların en çok ilgi gösterdiği yapılardandır. Hükümdarların tanrısal kişilikler olduğuna inanılan dönemlerde saray, dinsel bir merkez niteliği kazanmış ve her dönemde ülke gücünün bir simgesi olmuştur. Bu simgelem, günümüz ülkelerinin devlet başkanlığı konutları ve bakanlık hizmet binalarında da görülebilmektedir.

Türk kültüründe saray

Türkler tarihte yerleşik yaşama geçmenin, kendilerinin sonu olacağını düşünmüşlerdir ve sürdürdükleri göçebe yaşamdan dolayı hükümdarlar da sarayda değil, çadırda yaşamıştır. Yerleşik yaşama geçildiğinde saray dâhil olmak üzere tüm yapılarda sadece ahşap kullanılmış ve bu nedenle Türk kültüründeki ilk saraylar günümüze kadar ulaşamamıştır.

Ulukonak

Ulukonak – Türk kültüründe konaktan daha büyük bir yapıyı veya ilavelerle genişleyerek bütünleşik bir yapıdan oluşan bir konağı ifâde etmekte kullanılır. Daha basit bir yaklaşımla saray manasını verir. Konak, büyük ve gösterişli evdir. Hükümet işlerinin görüldüğü yapı veya yolculukta geceyi geçirmek için inilen, konaklanılan yerdir. Ulukonak ise bütünüyle yönetsel bir işlevin görüldüğü veya soyluların ikâmet ettiği bir yeri ifâde eder. Yerleşik kültüre geçiş sonrası ortaya çıkmış bir öğedir. İhtişamı, saltanatı ve göz alıcılığı simgeler. Sırça (camdan) saraylar masallarda yer alır. Büyük sütunlar, çok fazla sayıda oda, karmaşık bir bütün oluşturan yapılar topluluğu belirleyici özellikleri arasında sayılabilir. Çok fazla sayıda insan barındırdığı için etkileşim fazladır. Yeryüzündeki tüm büyük uygarlıklarda hükümdar konaklarının ve saraylarının görkemli olması esastır, bu saltanatın gücünü ve otoriteyi sembolize eden bir anlayıştır.

Kaynakça

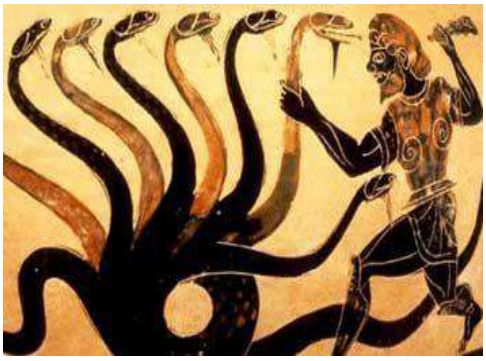
- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF
- "Saray," *Encyclopædia Britannica Online.* Encyclopædia Britannica Inc.
- Temel Britannica Ansiklopedisi, 10. Basım, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993; 15. Cilt, s. 58.



Saray

Sarkan

[Azəricə: **Sarqan**]



Sarkan – Türk, Altay ve Macar mitolojisinde Ejderha Tanrısı. Sarhan şeklinde de söylenir. Sarıkan Han, Şarıhan (Şaruhan) veya Sarık Han olarak da bilinir. Ejderhaları yönetir. Elinde bakır bir değnekle yeraltının dokuzuncu katında yaşar. Macar mitolojisindeki ejderhanın adı Sarkany'dır. Ayrıca bu sözcük, Orta Asya Şamanizminde bir ayağı diğerinden kısa olarak tasvir edilen bir putun adıdır.

Macar folklorunda

Çok başlı ejderha (Sarkany) Macar halk öykülerinde olumsuz özellikler taşıyan bir varlıktır. (Avrupa ve İran mitolojisinde de ejderha insanlara düşman iken Çin kültüründe ejderhalar, genellikle iyi huylu yaratıklardır.) Hıristiyan kültüründe ejderhalar Satan (Şeytan) ya da onun hizmetçileri gibi görünür. "Sarkany" kelimesi Transilvanya'da ve macar masallarında kasırga manasını da barındırır çünkü Sarkan sık sık kasırgalarla (veya kasırga gibi) gelir. Bu semantik (anlambilimsel) örtüşme Kıpçak kabîleleri vasıtasıyla gelen ve Türk dilinin diğer lehçelerinde de benzer söyleyişlerle yer alan kimi sözcüklerde de görülmektedir[1] ve Sarkan sözcüğünün yağmur fırtına, kasırga anlamlarını çağrıştırmaktadır. Ayrıca bazı Macar dilbilimcilere göre; 'Sarkany' muhtemelen "beyaz erkek" anlamına gelmektedir ve Sarı/Saru/Şaru sözcüğü gerçekten de bazı Türk dillerine (Anadolu Türkçesinin aksine, sarı rengi değil) beyaz rengi ifâde eder. Hemen hemen tüm Macar halk masallarında yer alır ve Macar kültüründe Batı Avrupa ejderhalarından oldukça farklıdır ve benzeri olmayan bir yaratıktır. O, zaman zaman insan şeklindedir, hattâ ata biner. Genellikle7(bazen de astronomik sayılarla ilişkili olarak 3, 12 veya 21 başı) vardır. Sarkany genellikle insan davranış veya karakteristiğinin olumsuz yönünü simgeler, yâni masal kahramanı onunla mücâdele ederken aslında o kendi kötü davranış, alışkanlık veya günahkâr insan doğasının üstesinden gelmek için çaba sarfetmektedir.

Türk topluluklarında

Radlof'un Türk Lehçeleri Sözlüğü'ne göre, Şamanist Teleğütlerin inancında yer alan bir putun (totem, ongun) adıdır. Bu varlığın bir ayağının diğerinden kısa olduğu bildirilmiştir. Altayların "Altın Pırkan" adlı destanında elinde bakır bir değnekle yeraltının dokuzuncu katında yaşayan yedi başlı "Yelbegen"i yardıma çağıran "Sarık Kan" adında bir varlıktan[2] söz edilir. Eski Türkçede "ejderha" anlamına geldiği ifâde edilen bu sözcük, Bulgarcada "Şarukan" şeklinde kullanılırdı.

Sarığ Han

[Azəricə: **Sarı Xan**]

Sarığ (Sarı, Sarık, Şaru, Şaruğ) Han – *Ejderha Tanrısı.* Ejderhaları yönetir. Elinde bakır bir değnekle yeraltının dokuzuncu katında yaşar. Mascar mitolojisindeki ejderhanın adı *Sarkany* (Sarkan)'dır. Orta Asya Şamanizminde bir ayağı diğerinden kısa olarak tasvir edilen bir putun adıdır. Sarı renk yeşil ile birlikte ejderhaları simgeler. Sarı Ana adlı evliyâ kadın ile de bağlantılı görünmektedir.

Etimoloji

(Sar) kökünden türemiştir. Sarı sözcüğüyle ve sarılmak (bükülmek, kıvrılmak anlamında) fiili ile aynı kökten gelir. Sarı renk yeşil ile birlikte ejderhaları sembolize eder. Bazı Türk lehçelerinde (Avrupalıların Ejdersineği adı verdikleri) Yusufçuk böceğine Sarıska/Sarınçka/Sarınskan, Moğol dillerinde ise Sarsa/Carca/Carcaha denilmesi yine bu canlının ejderhaya benzetilmesiyle de ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Szatmári Sándor: Adatok a dobrudzsai kipcsakok néprajzához **(Macarca)**
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Dış bağlantılar

- Mythical Creatures, "Sarkany"



Sarkan

Satanay

[Azəricə: **Sətənay**]



Satanay (Sätänay) Hanım – Türk, Kafkas ve Nart mitolojilerinde söylencesel hanım. **Seteney** olarak da bilinir. Karaçay-Malkar halkıyla iç içe geçmiş olan Nartların destanlarında bu halkın anaları olarak kabul edilir. Güzelliğin ve bilgeliğin sembolüdür. O, Nartların lideri Örüzmek'in karısıdır. Babası Güneş'tir ve annesi Ay'dır. Doğaüstü güçlere ve sihirlere sahiptir. Prenses anlamına gelen Biyçe unvanını taşımaktadır. Satanay Biyçe gelecekten haber verir, istediği insanın veya hayvanın şekline girebilir. Nart destanlarında Satanay Biyçe ile Örüzmek'in mutlu bir hayat yaşadıkları anlatılır. Nartları düştükleri sıkıntılı durumlardan keskin zekâsıyla kurtarmayı başaran Satanay, kocası Örüzmek'e de zor anlarında yardımcı olur. Nartlar Satanay'a danışmadan hiç bir işe kalkışmazlar.

Açıklama: Nartlar tek bir toplum olmayıp binlerce yıldır Türk, Çeçen, Oset, Abhaz, Avar kökenli toplulukların birlikte yaşadığı Kafkas halkıdır. Her biri kendi dillerini konuşur. Ortak kültürel unsurlarının bunların hangisinden geldiğini belirlemek neredeyse imkânsızdır. Bazen sadece dilbilimsel çözümlemeler ipucu vermekte fakat bu da her zaman yeterli olmamaktadır.

Etimoloji

(Sat) kökünden türemiştir. Satmak fiili ile bağlantılıdır. Türklerde Satı geleneği ile alâkalı görünmektedir. Nart dillerinde hanımefendi, kraliçe anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Nart-Türk Destanları
- Karaçay-Malkar Nart Destanları

Sätänäy

Satılay

[Azəricə: **Satılay**]

Satılay Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Fesat Tanrıçası. Ruh hastalıklarına ve intiharlara sebebiyet verir. Çaresiz, umutsuz insanları intihar etmeleri için kandırır. Kötülüklere neden olur. Uzun ve dağınık saçları vardır. Görüntüsü ürperticidir. Çıplak ayakları ile sessizce gezer. Gönderdiği kötü ruhların musallat olduğu kişiler aymazlığa ve kendini bilmezliğe düşerler. Uslarını doğru kullanamazlar.

Satılay Sibirya Türklerinin, özellikle Yakutların Tengricilik inancında, bir kötülük ruhu ya da tanrıçasıdır. Diğer Çor ruhları gibi, o da insanlara ruh hastalıkları ve kendini bilmemezlik getirir.

Etimoloji

(Sat) kökünden türemiştir. Satmak fiili ile aynı kökene sahiptir. Olumsuz anlamlar içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Türk mitolojisi
- Tengricilik

TSS

Satılay

Saya

[Azəricə: **Saya**]

Saya (veya **Sayagan**) – Türk ve Altay halk kültüründe Bereket Töreni. Hayvancılıkla uğraşan toplumların bereketi artırmak için düzenledikleri bir törendir. Bu bayramın koruyucu ruhu olan Saya Han adına düzenlenir. Oyunu yürüten kişiye Sayacı denir. Koyunlar doğurmaya başladığında çobanlar köy köy ev ev gezip saya toplarlar. Sayacılar keçi derisine bürünürler. Saya adı verilen goşalar (maniler) okurlar. Saya Han ile ilişkili bir törendir. Ayrıca otlak, mera gibi anlamları da bulunur.

Kosa, **Saya**, Payna, Pakta dörtlü bir tören silsilesi oluştururlar. Ayrıca Sümer geleneğinden Ortadoğu ve Orta Asyaya yayılmış olan ve sözbiçim olarak da bu sıralamaya uygun düşen Nardugan bayramı bulunur.

Etimoloji

(Say) kökünden türemiştir. Saymak, hesaplamak, saygınlık anlamları vardır. Haber içeriğine de sahiptir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Ayrıca bakınız

- Paktıgan
- Koçagan
- Paynagan
- Nardugan

Saya

Saya Han

[Azəricə: **Saya Xan**]

Saya Han – Türk ve Altay mitolojisinde Sürü Tanrısı. **Çaya Han** veya **Taya Han** olarak da bilinir. Moğollar **Zaya Han** veya **Yaya Han** derler. Sürüyü her tür beladan ve kötülükten korur. Mal ve büyükbaş hayvanları kollayıp, gözetir. Bu tanrıya bağlı Zayaçılar (Zayagçılar/Çayaçılar/Çayakçılar/Tayaçılar) adlı ruhlar bulunur ve yeryüzüne bereket götürür. Adına Saya töreni yapılır. Altaylılar ve Yakutlar (bu gün bile) kurban olarak kestikleri atın derisini uzun bir sırığa geçirip tıpkı at şekline sokarak asarlar. Bu kurban törenine Tayılga/Hayılga (Tayıg/Tayığ/Tayalga/Taylagan) adı verilir. Töreni yöneten yaşlıya ise Tayığçı denir.

Etimoloji

(Say/Tay) kökünden türemiştir. Gölge, koruma, yaratma anlamlarını taşır. Saymak, hesaplamak, saygınlık anlamları da vardır. Haber içeriğine de sahiptir. Tibet dilinde Saya sözcüğü milyon sayısını ifâde etmekte kullanılır. Moğolcada ise hemen, şimdi, şu anda demektir. Tayı/Dayı anayanlı ancak erkek görünümlü bir soy anlayışının da yansımasıdır. Dayı (annenin erkek kardeşi) sözcüğü ile bu bağlamda ilişkilidir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Saya Ƕan

Sazakan

[Azəricə: **Sazakan**]

Sazakan – Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde Kasırga Cini. Yaz mevsiminde bulutların arasında dolaşır. Baharda yağmurdan önce ortaya çıkar. Ejderhaya benzeyen kocaman bir varlıktır. Budaklı boynuzları vardır. Hiç beklenmedik bir kar fırtınası ve tipi bastırırsa veya aniden sağanak yağmur başlarsa "Sazakan Oynuyor" denilir. Yağmuru güçlendirir, şimşeğin daha şiddetli çakmasına neden olur. Çok fazla oynarsa ağaçlar kökünden sökülür, evler yıkılır. Sonra yerin altına girip kaybolur. Girdiği yerde derin bir çukur oluşur.

Göklerde dolaştığına inanılan kötücül bir varlık. Onun ortaya çıkması, gür yağmur ve bol ürün olacağının göstergesidir. Bazı anlatıcılar ise onun başının ceylana benzediğini ve kollu, budaklı boynuzları olduğunu anlatırlar.

O, büyük oynadığı zaman yüzyıllık ağaçları kökünden söküp, evleri yıkabilirdi. Yağmurlar bittikten sonra o, gerektiğinde tekrar ortaya çıkacağı güne kadar yerin altına girerdi. Onun saklandığı yerde derin bir çukur oluşur. Aynı anda sadece bir kişinin gözüne gözüken cinlerden farklı olarak 'Sazakan'ı birden fazla insan aynı anda görebilir.

Etimoloji

(Say/Saz/Yaz) kökünden türemiştir. Çakmak ve yaymak fiilleri ile bağlantılıdır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Sazaqan

Sehen Han

[Azəricə: **Səhən Xan**]

Sehen Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Bilgelik Tanrısı. Bilgeliği ve öğreticiliği temsil eder. İnsanlara öğütler verir ve geçmişte yaşanan olayları anlatır.

Etimoloji

(Çeç/Çes/Seh/Ses) kökünden türemiştir. Yakutçada anlatıcı demektir. Çeçen kelimesi diğer Türk lehçelerinde hatip anlamına gelir. Moğolcada Sehe (Eski Moğolca Sekege) sözcüğü zeka, anlayış, Çeçen/Sesen/Sisen/Titen ise bilge mânâsı taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Sehen Ĵan

TSS

Semeni

[Azəricə: **Səməni**]

Semeni – Türk halk kültüründe Yaşam Otu. Kosa Töreni'nin son gününde Semeni (Sem/Som) adı verilen bir tören yapılır. Som aynı zamanda Yula denilen ruhun koruyucusudur. Semeni bazı yörelerde aynı zamanda bir çeşit helva olup, pişirildikten sonra Nevruz gecesi bir kısmı suya bırakılır.[1] Pişirilmesi ve toplu olarak yapılmasına çocuklu bir kadın önderlik eder. Kadınlar kazan başında şarkı söyleyip dans ederler. Ayrıca ölü törenlerinde de misafirlere dağıtılması, aslında yeniden dirilişle olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Sümerlerdeki ölümsüzlük otu bu kavramla ilintilidir. Bir kaba konularak ıslatılan buğdayların yeşermesi sonucu oluşan ve etrafına kırmızı kurdele bağlanan bir demettir. Toprağın yeşermesinin sembolüdür.

Etimoloji

(Sem/Som) kökünden türemiştir. Doluluk, saflık bildirir. Süme/Suma sözcüğü eski Altayca ve Moğolcada Şaman anlamı taşır. Halha lehçesinde Süm, Buryatçada Hum, Dagur dilinde Sum olarak yer alır. Mongur dilinde ise Semen şeklinde ifâde edilir. Moğolca Sem gizlilik, sır anlamları taşır. Som/Soma kelimesi Türkçede onur, şeref ve iz, işâret gibi anlamlar da içerir. Bu mânâ Tunguzcada Sama sözcüğüyle karşılanır. Moğolca Sem, Tunguzca Süme kökü gizlemek manasını da bünyesinde barındırır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 492)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca



Semeni

Sırma Hatun

[Azəricə: **Sırma Xatun**]

Sırma Hatun – Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel kadın. Güzel kadın motifini simgeler. Yanında Kırk kızdan oluşan dilberleri vardır. Adı, Boyu Uzun Burla Hatun ve Saçı Uzun Sırma Hatun şeklinde (başka bir karakterle birlikte) söylencelerde geçer. Güzel kadın anlayışı Türk söylencelerinde şöyle ifâde edilir: Rüzgârda saz gibi sallanan, ipek saçlı, samur saçlı, saçı üç örgülü, saçları belik belik, al yanaklı, su gibi duru yüzlü, kuğu gibi uzun boyunlu, ince belli, selvi boylu…

Etimoloji

(Sır) kökünden türemiştir. Yaldızlı gümüş tel demektir. Sır, cam anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Sırma Ҷatun

Simge

[Azəricə: **Singe / Simvol**]

Simge – *Sembol.* Mitolojinin vazgeçilmez unsurları simgelerdir. En önemli simgeler sayılar, renkler, hayvanlar olarak ele alınabilir.

Sayılar

[Azəricə: **Ədədlər**]

Türk kültüründe değişik sayılara çok fazla ve çeşitli anlamlar yüklemek yerine, birkaç rakam veya sayı dizisi üzerinde odaklanılmıştır.

- Türkler'de kutsal rakam Dokuz'dur. Dokuz boyları vardır. 9, 19, 90, 99, 900 şeklinde bir sıralama önem kazanır. Türkler Tanrıyı/Göğü dokuz defa selamlarlar. Türklerin yer altı Tanrıları dokuz tanedir. İslam dininde Allah(c.c)'ın 99 ismi olduğu anlayışı bu yaklaşımla büyük bir uyum göstermiştir.
- Moğollarda ise Sekiz rakamı kutsaldır ve sekiz boyları vardır. 8, 18, 80, 88, 800 şeklinde bir sıralamaya önem verirler. Moğollar Tanrıyı/Göğü sekiz defa selamlarlar. Moğolların yer altı tanrıları sekiz tanedir. Yaşam Ağacının sekiz gölgesi vardır. Sargay Han'ın kendisine bağlı 88 Tanrısı vardır.
- Yedi rakamı İslamiyet'in kutsal rakamıdır. İslamın etkisiyle Türk kültürüne gelmiş ve kutsallaşmıştır. Bu nedenle 7, 17, 70, 77, 700 şeklindeki bir sıralama da zaman zaman ön plana çıkmıştır. İslam inancında gök 7 katlıdır. Örneğin Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanlığı sancağında yer alan fors simgesinde 16 eski devleti simgeleyen küçük ve ortadaki büyük yıldızla (güneşle) birlikte toplam 17 yıldız vardır.
- Moğollarda güneyde 99, kuzeyde 77 tanrı vardır. Ayrıca batıda 55, doğuda 44 Tanrı olduğu kabul edilir.

TSS

Renkler

[Azəricə: **Rənglər**]

Türk kültüründe renkler değişik içeriklerle bağlantılandırılmıştır. Yönler, çadırlar, başörtüleri hep değişik renklerle ilişkili olarak görülmüştür. Çadırlar ve başörtüleri farklı renklerde farklı anlamlara gelir. Ala veya Alaca kavramı karışık renkleri ifâde ettiği gibi kötü alışkanlığı olan insanları, kötü huyları ve kötü hastalıkları da anlatmak için mecazen kullanılır. Başlıca renkler şöyle sıralanabilir:

KARA: Siyah	**AK/AKÇA:** Beyaz	**AL/ALKA:** Kırmızı
SARA/SURA: Sarı	**KULA:** Kahverengi	**KUBA:** Açık Sarı
ŞARGIL: Turuncu	**YAŞIL/YEŞİL:** Yeşil	**KIZIL:** Koyu Kırmızı
KOVAK/KEVEK: Lacivert	**KÖKÇEK/GÖKÇEK:** Mâvi	**GÖVEK/GÖĞEK:** Haki
GÖVEM/GÜVEM: Macenta	**GÖVEL/GÖĞEL:** Zeytuni	**GÖĞEZ/GÜVEZ:** Mor
KONUR: Kestane	**SANKUR:** Turkuaz, Cıyan	**KALTUR:** Koyu Kahverengi
BUVALDUR: Eflatun	**ÇEKÜR:** Ela	**ÇALAYGAN:** Gri
ÇOYAN: Bronz	**YAGAN:** Pembe	**HÜREN/KÜREN:** Bordo
BORO: Açık Gri	**HORO:** Koyu Gri	**ÇAL:** Gümüşi
KIR: Kirli Beyaz	**BOZ:** Külrengi	**SUR:** Kurşuni

1. *Akça Renk*: Soyluluk, temizlik, saflığı, devleti ve merkezi simgeler. Işığı ve yaşamı çağrıştırır. Saltanatı ve yüceliği vurgular. Yön: DOĞU
2. *Gökçe Renk*: Kutsallığı, özgürlüğü, huzuru, enginliği simgeler. Güveni ve inancı çağrıştırır. Bağımsızlığı ve sonsuzluğu vurgular. Yön: BATI
3. *Kızıl Renk:* Değişimi, şiddeti, kanı, öfkeyi simgeler. Kızgınlığı ve intikamı çağrıştırır. Ergenliği ve bayrağı vurgular. Yön: GÜNEY
4. *Kara Renk:* Kötülüğü, felaketi, kederi, gücü, yalnızlığı simgeler. Karanlığı ve ölümü çağrıştırır. Otoriteyi ve baskıyı vurgular. Yön: KUZEY
5. *Sarı Renk:* Hastalığı, zayıflığı, güçsüzlüğü, bağımlığı simgeler. İkiyüzlülüğü ve ihaneti çağrıştırır. Merkezi ve birlikteliği vurgular. Yön: ORTA
6. *Yeşil Renk:* Doğumu, doğayı, gençliği, dirilişi simgeler. Ölümsüzlüğü ve dirilişi çağrıştırır. Dini ve Cenneti vurgular. İslam ile birlikte önemi artmıştır.
7. *Boz Renk*: Görevi, bağlılığı, doğruluğu, yaşlılığı simgeler. Düzen ve huzuru çağrıştırır. Deneyimi ve olgunluğu vurgular.

Simgä

TSS

So Han

[Azəricə: **Soğ Xan**]

So Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Karanlık Tanrısı. Yeraltında yaşar, Yo Han'ın oğludur.

Etimoloji

(So/Soğ) kökünden türemiştir. Soğukluk, görmezlik bildiren bir köktür. Soğmak fiili, yenmek ve üzmek anlamları içerir. Soğuk sözüyle de ilgilidir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



So Ƕan

Sogto Han

[Azəricə: **Soqto Xan**]

Sogto Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Kuzey Tanrısı. 77 Kuzey Tanrısının başıdır. Budizmin etkisiyle ikincil yön Batı olarak değil Kuzey olarak yer almış olmalıdır. *Hüherdey Han* ve *Hültey Hanım* adlı iki fırtına tanrısının da babasıdır. İlk insan olan Sogotoh'u da akla getirir.

Etimoloji

(So/Soğ/Sok) kökünden türemiştir. Soğukluk, görmezlik bildiren bir köktür. Soğmak fiili, yenmek ve üzmek anlamları içerir. Soğuk sözüyle de ilgilidir. Sog kökü eski Türkçe ve Moğolcada aramak ve soluk anlamlarını da içermektedir.

Yönlere Göre Tanrılar

Özellikle Moğol ve Buryat mitolojisinde yönlere göre gökteki tanrıların sayısı ve başlarında bulunan tanrılar şu şekildedir:

Alıgan Han – 99 güney tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi Usan Han'dır.)
Sargay Han – 88 orta (merkez) tanrısının başında bulunur.
Sogto Han – 77 kuzey tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi Tatay Han'dır.)
Atay Han – 44 doğu tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Mayas Hatun'dur.)
Hürmüz Han – 55 batı tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Manzan Hatun'dur.)

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Soqto Ḫan

Sosruko

[Azəricə: **Sosurka**]

Sosruko – Kuzey Kafkasya destanlarının en ünlü ve en yaygın mitolojik kahramanı. Sosrıka, her çağda, her dönemde Nart destanlarının bilinen kahramanıdır.

Mitoloji

Sosruka'nın doğuşu ile ilgili öykü çok ilginçtir. Ünlü Nart kadın kahramanı Seteney, Bakhsan ırmağı kıyısında çamaşır yıkarken Nartların sığırtmacı onu görür ve güzelliğine vurulur. Fırlayıveren aşk oku, karşı kıyıda üzerinde çamaşır yıkanan taşa çarpar. Taş hemen ısınmaya ve büyümeye başlar. Seteney sıcak taşı eteğine sararak Nart Tlepş'in dökümhanesine götürür. Tlepş büyük çekici ile taşı kırar, içinden ateş saçan, kor halindeki Sosrıkua çıkar. Bu nedenle Nart Sosrıka, Nart Tlepş ile Seteney Guaşe'nin oğlu sayılır.

Sosruka'nın bir kaya parçasından doğuşu Grek mitolojisindeki "Cyclop", ve Türk destanlarındaki "Tepegöz"ün doğuşu motifi ile benzerlik taşır. Bu üç destan kahramanının doğuşu taş orijinli bir motifte birleşmiştir.

Sosruka'nın doğuşu üzerine yirmiden çok metin vardır, ama babası, biri dışında belli değildir. Setenay-guaşe'nin belirgin bir eşi de yoktur. Babalı anlatıya göre, Savsırıko, Kuban Irmağı (Пщызэ) kıyısında çamaşır yıkarken, ırmağın öte yakasında bulunan Nartların çobanı kendisine vurulur; okunu göstererek, Setenay-guaşe'ye doğru "Göndereyim mi?" diye seslenir, Setenay-guaşe de "Gönder" der. Bunun üzerine çoban aşk okunu atar, ok kadının yanındaki bir taşa düşer ve taşı döller. Setenay-Guaşe taşı bir beze sarıp evine götürür ve fırına koyar. Taş yavaş yavaş büyümeye başlar, 9 ay 10 gün sonra taş iyice irileşir, sallanmaya ve içinden ses vermeye başlar, taşı hemen Ateş Tanrısı ve hekim olan demirci Tlepş'in (Лъэпшъ) atölyesine götürür ve yardırır. Taşın içinden kıvılcımlar saçan kızgın bir oğlan çocuğu çıkar. Setenay-Guaşe bebeği eteği ile tutmak ister, ama bebek annesinin eteğini yakarak yere düşer. Tlepş bebeği dizlerinden maşayla tutup yedi kez suya daldırır ve bebeğe, gelenek gereği. Maşa ile tutulduğundan suya değmeyen ve yumuşak kalan dizleri dışında, Savsırıko'nun çelikleşmiş vücûduna artık silah işlemiyordu. Başka anlatılarda ise, Savsırıko'nun babası tamamen belirsizdir ve Savsırıko'nun babasının belli olmaması, Setenay-Guaşe'nin umurunda bile değildir[1].

Etimoloji

Sosruka adının Etimolojik araştırması da doğuşunu anlatan öyküyü tamamlamaktadır. Kabardeyce (Besleney-Abazin şivelerinde) "Sosrıkua", Batı Adige gruplarının (Abzekh, Şapsığı, Bjeduğ, Kemırguey, Hatıkuey vb.) şivelerinde "Sawsıruk" olan adın hece hece bölünerek incelenmesi yukarıdaki savı doğrulamaktadır. "Sosrıkua" adının anlamını bölmeye göre ele alırsak, sıcak çocuk, ateş saçan, yakan erkek çocuk, anlamına gelir.

Sosrıkua Nart kahramanlarının en ünlüsüdür. İnsanoğluna sunduğu yararlı buluşları nedeni ile çağ çağ, kuşakların gönlünde yüzyıllardır taht kurmuştur. Ateşi, darı tohumunu halkına getirmiş, şarap mayalamasını onlara öğretmiştir.

Tleps'in demirci çekici ile ateş saçarak doğan kahramanımız, dizinden maşa ile tutularak suya daldırılmış ve vucuduna su verilerek çelikleştirilmiştir. Düşmanları onu insan özelliği gösteren, maşanın altında kaldığı için su verilemeyen ve et kemik olarak kalmış dizlerinden vurmak isterler.

Çoğu destan textlerinde Sosrıkua, atılgan, gençliğinin verdiği coşku ile pervasızdır. Ancak onun Sınırlayan temkinli Wezırmes, Tleps Nart yaşlıları vardır. Annesi Seteney Guaşe, genç Sosrıkua'yı bu yaşlı Nartlar'a teslim etmiştir. Ateşin Tanrılardan ya da devlerden kaçırılması, darı tohumunun halka verilmesi, şarap mayalamasının halka öğretilmesinden tutun da Nart Tleps'in orağı bulmasına dek Nart halkının uygarlık aşamalarında Nart Sosrıkua'nın büyük katkıları vardır. Atı Tığujey, denizaltı Tanrıçası Psıtha Guaşe tarafından Nart kahramanı Pice'ye armağan edilen kanatlı atın yavrusudur. Onunla bir sıçrayışta Kafkasların en yüksek doruklarına, Oşhamahue (Elbruz) tepesine ulaşır. Savaşlarda Nartların önünde uçarak düşmana saldırır.

Sanatta yansımaları

Sosrıkua motifi şu ya da bu ad altında, hangi adla olursa olsun, ilk çağ ozanlarından Homeros, Aişkilos'tan Tevfik Fikret'e kadar ozanların şiirlerinde değişmeyen, eskimeyen bir kaynak olmuştur. Başka bir deyişle uygarlığın ve yeniliklerin simgesi olmuştur. Dünya mitolojisi ve Literatüründe günümüze dek yaşaya gelmiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Kanada'da yaşayan Çerkezler'in internet sitesi
- Genç Adigeler Kulübü

Dipnotlar

1. ^ Хьадэгъал1э Аскэр, Нартхэр адыгэ эпос, том I,s.43-44;
2. ^ Нартхэр адыгэ эпос, 1968,Къушъхьэм нартымэ радыгъэ иныжъыр,s.250-252;

Dış bağlantılar

- Nart-Türk Destanları
- Karaçay-Malkar Nart Destanları



Sosurka

Söylence

[Azəricə: **Əfsanə**]

Söylence (veya **Söylenç**) ya da **Efsâne** – Gerçekten olmuş gibi kuşaktan kuşağa aktarılan öykülerdir. Efsânelerde anlatılan olaylar bazen gerçeküstü olabilir; ama çoğunlukla gerçek olaylara ve gerçekten yaşamış kişilere dayanır. Bu öykülerin çoğu kahramanca işler yapmış kişilerle ilgilidir. Eski Yunanlı şair Homeros, İlyada ve Odysseia adlı destanlarında krallara ve kahramanlara ilişkin söylencelerden yararlanmıştır. İnsanüstü varlıkların öykülerinin doğayla bütünleşik ve gerçekçi bir yapı içerisinde anlatılmasıyla oluşan anlatılar toplamıdır. Eskiçağlardan bu yana anlatılageleni olağanüstü olay ve varlıkları konu edinen imgesel öykülerdir.

Söylenti

[Azəricə: **Rəvayət**]

Söylenti veya **Söylen** – *Rivâyet.* Herhangi bir olayın olduğuna dair, toplumda anlatılagelen ama kesin olarak doğrulanmamış haber. Yazılı olmayan çağlara ait anlatıların korunma ve aktarılma biçimidir. Toplumun ortak hafızasında kulaktan kulağa, ağızdan ağza anlatılan hikâye, destan ve efsaneler yeterli sayıda insanın belleğinde korunur. Elbetteki bu arada ekleme ve çıkarmalar ile farklılaşmalar meydana gelir. Öyküde eksilmeler ortaya çıkabilir çünkü anlatıcı unutabilir veya fazlalıklar oluşabilir çünkü anlatıcının hayalgücü devreye girebilir veya başka hikâyelerle veya parçalarla birleştirilebilir. Söylentilerin aktarılış biçimleri ise farklı farklıdır. Erteği (Masal), Olongu (Destan), Söylence (Efsane), Öykü (Hikâye) gibi… Türk kültüründe bu anlatılar daha çok köy odalarında veya otağlarda insanların toplanıp özellikle kışın güçlü belleğe sâhip kimselerin günlerce, haftalarca hattâ aylarca süren topluma ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Günümüzde dahi devam eden bu gelenek maalesef yok olmaya yüz tutmaktadır. Söylentiler ikiye ayrılabilir:

1. **Ortak Söylentiler:** Bunlar bir ulusun veya çok daha geniş bir coğrafyanın örneğin tüm Türk Dünyasının ortak hafızasında yer alır. Söylenceler olarak nesilden nesile aktarılır. Örneğin Oğuz Kağan, Beyrek Han, Deli Dumrul gibi…

2. **Yöresel Söylentiler:** Daha çok belirli yöreye, köye veya şehre ait rivâyetlerdir. Geçmişteki gerçek olaylarla bağlantılı olabilirler. Örneğin; Sivas'ın Şarkışla İlçesi'ne bağlı Akçakışla (Ağcakışla) Bucağının kuruluş söylentisinde Ağca Bey adlı bir kişinin Ağ Kayalar (Ağca Dağlar) çevresinde nasıl yerleştiği, bu dağların kendisini nasıl çektiği, daha sonra kızının aşığına kavuşmak için çabalarken bu kayalardan aşağıya nasıl düştüğü anlatılır. Bu olayın gerçek bir olayla bağlantısı olma ihtimali olduğu kadar genel motiflerden kurulmuş olması da muhtemeldir. Fakat arka fonda daima geleneksel unsurlar söylentinin içine işlemiştir.

Sınaka

[Azəricə: **Deyiş**]

Sınaka – *Atasözü.* Bir cümle halinde yargı bildiren ve genelde neden sonuç ilişkisine dayalı olarak, toplumsal bir öğüt vermeyi amaçlayan söz dizisi. Sınanmış ve doğrulanmış olan demektir. En eski Türk Atasözlerinden bir örnek şöyledir:

Yazmas atım bolmas, yanılmas bilge bolmas.
(Şaşmaz atış olmaz, yanılmaz bilgin olmaz.)

Türk Destanları

Türk Destanları, Türk edebiyatında kahramanlıkları anlatan efsânevi türdeki destanlardır. En eski tür olarak Türk destanları içinde Uygur Destanı, Göç Destanı, Şu Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Bozkurt Destanı, Yaratılış Destanı, Edigey ve Türeyiş Destanı destanları İslam öncesi devir destanlarıdır.

İslâmiyetin yayılışı sırasındaki ve daha sonraki Türk destanları ise Saltuk Buğra, Manas, Battal Gazi, Danişmendname, Dede Korkut, Genç Osman, Köroğlu, Kuvayı Milliye, Çanakkale destanlarıdır. Destanların bazıları gerçek olayları yansıtır, bazıları ise sadece kurgudur. Manas destanı Türklerin en uzun destanıdır.

Önemli Masal ve Söylence Kişileri: Aduçak Hanım, Agay Han, Akbökö Hanım, Akkübek Han, Akçenem Hanım, Alamcı Han, Alday Han, Algazar Han, Alıp Han, Altınak Han, Anşıbay Han, Aralçın Han, Aranay Han, Argaçı Hanım, Argo Hanım, Aybüke Hanım, Aydar Han, Aytana Hanım, Bağar Han, Babsak Han, Banı Hanım, Barçın Han, Basat Han, Begil Han, Begis Han, Bıyansu Hanım, Boğaç Han, Bolot Han, Buğuçay Han, Buhan Han, Burla Hanım, Cantar Han, Cılamaş Hanım, Coğonoy Han, Contay Han, Cüstükey Hanım, Çekpergen Han, Çaga Han, Dirse Han, Dotan Han, Dudar Hanım, Dülek Han, Emren Han, Engeş Han, Erkeş Han, Erkin Han, Göne Han, Inal Han, Kadış Han, Kapçıkay Han, Karalday Hanım, Karamay Hanım, Karapar Han, Kartaga Han, Kartkocak Han, Kaspak Hanım, Katan Han, Kazan Han, Kençeke Hanım, Kerede Han, Kerünçek Han, Kılış Han, Kıpçakay Han, Kırıktay Han, Kırım Han, Kiden Han, Kobılandı Han, Koşay Han, Ködön Han, Kögüdey Han, Kökem Han, Kökin Han, Kölömbet Han, Körpöş Han, Köstö Han, Közüyke Han, Kubayko Hanım, Kurgulday Han, Kurtka Han, Kuskun Han, Kuyuk Han, Kübür Han, Kükül Han, Künker Han, Küzençük Han, Mağday Han, Malçı Han, Mamay Han, Mengli Han, Mişek Han, Monay Han, Oçıbala Hanım, Orak Han, Oturgış Hanım, Ötken Han, Püdey Han, Samır Han, Salur Han, Sayın Han, Selcen Hanım, Seğrek Han, Sokor Han, Sulutay Han, Suluv Hanım, Şagay Han, Şaranay Han, Şentey Han, Şulgan Han, Tangzı Han, Tapdık Han, Tarakay Han, Targın Han, Tayşık Han, Teben Hanım, Temeliken Hanım, Toksurmuş Han, Torgoyok Hanım, Töştük Han, Uhır Han, Ulaş Han, Uruz Han, Uşun Han, Ülgerçi Hanım, Yeğenek Han, Yegey Han, Yestey Han.

TSS

Etimoloji

Konuşmak, anlatmak, söz vermek, kelime anlamları içeren *(Söy/Söz)* kökünden türemiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Söylence

Söğök İyesi

[Azəricə: **Söğök İyesi**]

Söğök İyesi – Türk ve Altay halk inancında mezarlığın koruyucu ruhu. **Gur İyesi** veya **Gömüt İyesi** olarak da bilinir. Ölenlerin ruhlarını cinlerden korurlar. Onların nasıl bir kılıkta olduğunu genelde kimse bilemez. Mezarlara saygısızlık gösteren insanlara musallat olu, başlarına felaket getirirler ve bu insanların yatağa düştükten sonra öleceklerine inanılır. Mezarlıkta yaşayan iyelerin huzurunu bozmamak için, mezarlıklarda saygılı olunmalıdır. Ayrıca mezarlıkta uyumak ve yemek yemek iyi değildir ve Güneş battığı zaman da mezarlığa girilmemelidir.

Etimoloji

- **Söğök:** (Söğ/Sök) kökünden türemiştir. Mezarlık demektir. Yakmak, ocak anlamlarıyla da bağlantılıdır.
- **Gömüt:** (Göm) kökünden türemiştir. Ölünün gömüldüğü yer demektir. Yine yanmak anlamını da içerir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Söğök İyesi

Su Ana

[Azəricə: **Su Ana**]

Su Ana – Türk, Tatar ve Altay mitolojilerinde Su Tanrıçası. Değişik Türk dillerinde **Suv (Sub, Suğ, Sıv) Ana** olarak da bilinir. Moğollar **Usan (Uhan) Ece** olarak adlandırırlar.

Özellikleri

Su Ata'nın karısı olduğu söylenir. Su Ata ve Su İyesi'nden farklı olarak kıyıya çıkmayı çok sever. Uzun kara (bazen sarı) saçları neredeyse yere değmektedir. Göğüsleri iri, gözleri kaşsız, siyah ve iridir. Hattâ gözlerinin pörtlek olduğu bile söylenir. Teni kızılımsıdır. Genelde su kenarında, iskelede, saçlarını altın (gümüş) tarağı ile taradığı zaman gözükür. İnsanlardan korkup kendini suya atar. Altın (gümüş) tarağını da su kenarında unutabilir, ancak onu çalan insanları ise asla rahat bırakmaz.

Su Anası'na benzer bir yaratık Tatarlara komşu olan Mordva halkının inançlarında da vardır ve onun adı Vedyava'dır. Tatar mitolojisinde Su Atası, Su İyesi ve Su Anası bazen tek bir varlığa verilen çeşitli isimler olarak görünür. Fakat aralarındaki en önemli fark, Su İyesinin sadece belli bir su kaynağına bağlı olmasıdır. Su Anası ve Su Atası ise tüm su kaynaklarının sahibidir ve istediğinin yanına gidebilir. Su iyelerini bu kaynakları korumak üzere Su Ana ve Su Ata gönderir.

TSS

Vudaş/Vudaj/Vuday

[Azəricə: **Voday**]

Vudaş (*Çuvaşça:* **Вутăш, Вutăş, Vutış**) – Çuvaş mitolojide su ruhu. Slav mitolojisindeki Vodyano (Su Ata) ve Mordvin mitolojisindeki Vodyava (Su Ana) adlı varlıklarla doğrudan bağlantılıdır (her ikisini birden kapsar). Vudaş, efsânelere göre boğularak ölmüştür ve su cinine dönüşmüştür. Yarım insan görünümündedir. Bazen iki ayakları üzerinde insanlar gibi yürüdüğü söylenir. Büyük nehirlerde ve göllerde yaşar. Vudaşın tıpkı insanlarla aynı yaşam tarzına sâhip olduğuna inanılırdı. Onlarında aralarında yaşlı erkekler ve bebekler vardır, aileleri bulunur. Vücutları mavi renklidir. Ondan balık istenir.

Öğleyin insanlar, o sırada Vudaş yıkandığı için yüzmezler. Güneşli günlerde, bir güzel koyu saçlı kız kılığında kıyıya gelir ve uzun saçlarını altın bir tarak ile tarar. Bazen sahilde uykuya dalar. Onu rahatsız etmemek için su kıyısında yürürken iyi davranışlar sergilemek gerekir. Bazen bu ruhlar Su Ana (Çuvaşça: "Şıv Amăşĕ"), Su Ata (Çuvaşça: "Şıv Aşşĕ"), Su Tanrısı (Çuvaşça: "Şıv Turo") ve Su Şeytanı ("Şıv Şuytan") ile özdeşleşmiştir. Tatar mitolojisinde Vudaş Anası bu ruhu karşılar. Bazı görüşlere göre Fin-Ugor kökenlidir. Ural dillerinde Vodyava olarak yer alır.

Diğer İsimleri

Türk, Altay, Moğol ve diğer Türk kökenli Orta Asya milletlerinde ve topluluklarında Su Tanrıçasına şu isimler de verilir:

- **Aka Hanım**: Irmak Tanrıçası. Irmakların ve içinde yaşayan varlıkları korur.
- **Suylaman Hanım:** Gölleri, ırmakları ve su kaynaklarını korur. Sözcük "Su" kökü ve suylamak/sulamak fiiliyle bağlantılıdır. Soy, soyluluk, soyutluk anlamlarını taşır.

Etimoloji

(Su/Suv/Sub) kökünden türemiştir. Normal şartlarda sıvı durumda bulunan, içilebilen akışkan madde. Su mecâzen yaradılış ve huy anlamı da içerir. “Bu adamın suyuna git,” sözünde olduğu gibi.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova



Su Ana

Su Ata

[Azəricə: **Su Ata**]

Su Ata – Türk, Tatar ve Altay mitolojisinde Su Tanrısı. Değişik Türk dillerinde **Suv (Sub, Suğ, Sıv) Ata** olarak da bilinir. Moğollar **Usan (Uhan) Etseg** olarak adlandırırlar.

Özellikleri

Genelde nehirlerin, göllerin, sazlıkların en derin köşesinde yaşar. Kıyıya çıkmayı sevmez ve insanların gözüne de görünmezmiş. Kendisini huzursuz eden insanları hiç sevmez. Irmağın en derin yerlerine giren insanlara kızarak onları dibe çeker. Bu yüzden eskiden suda boğulup ölen insanlar hakkında "Su Atası aldı" derlermiş. Suyu pisleten insanlardan ve o insanların yaşadığı köylerden nefret eder. Sâkin bir günde birden nehrin veya gölün dalgalanması, bağlağıların (barajların), büğetlerin (bentlerin) veya su değirmenlerinin yıkılması kızgınlığının işaretleridir. Onu hoşnut etmek için bütün bir ekmeği pişirip suya bırakırlar.

Bazı yörelerde günümüze dek korunan bir gelenek vardır. Yeni evlenen kızları gelin geldiği köyün suyunda yaşayan Su Atası'na tanıtmak amacıyla suya atarlar. Gelinlerin suya atılma göreneğinin asıl sebebinin unutularak devam edildiği köylerde vardır. Usan Han ile eşdeğer olduğu ileri sürülür.

Tatar mitolojisinde Su Anası, Su İyesi ve Su Atası bazen tek bir varlığa verilen çeşitli isimler olarak görünür. Fakat aralarındaki en önemli fark, Su İyesinin sadece belli bir su kaynağına bağlı olmasıdır. Su Anası ve Su Atası ise tüm su kaynaklarının sahibidir ve istediğinin yanına gidebilir. Su iyelerini bu kaynakları korumak üzere Su Ana ve Su Ata gönderir.

Vudaş/Vudaj/Vuday

[Azəricə: **Vodaş**]

Vudaş (*Çuvaşça:* **Вутăш, Vutăş**) – Çuvaş mitolojide su ruhu. Slav mitolojisindeki Vodyano (Su Ata) ve Mordvin mitolojisindeki Vodyava (Su Ana) adlı varlıklarla doğrudan bağlantılıdır (her ikisini birden kapsar).

Diğer İsimleri

Türk, Altay, Moğol ve diğer Türk kökenli Orta Asya milletlerinde ve topluluklarında Su Tanrısına şu isimler de verilir:

- **Ödüget Han**: Akarsu Tanrısı. Su kenarlarında yaşamakta ve gezmektedir.
- **Udaga Han**: Su Tanrısı. Su kaynaklarını korur.
- **Loson Han**: Lus adlı su ruhları kendisine bağlıdır.
- **Bısalgan Han**: Nehir Tanrısı. Irmaklarda yaşar.
- **Süymesen Han:** *Deniz Tanrısı.* Denizlerin koruyucu ruhudur. Deniz canlılarını ve balıkları da korur. *(Su/Suv/Suy/Süy)* kökünden, Su sözcüğünden türemiştir.

Etimoloji

(Su/Suv/Sub) kökünden türemiştir. Normal şartlarda sıvı durumda bulunan, içilebilen akışkan madde. Su mecâzen yaradılış ve huy anlamı da içerir. “Bu adamın suyuna git,” sözünde olduğu gibi.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova



Su Ata

Su İyesi

[Azəricə: **Su İyesi**]

Su İyesi – Türk, Tatar ve Altay mitolojisinde suyun koruyucu ruhu. Değişik Türk dillerinde **Suv (Sub, Suğ, Sıv) İyesi** olarak da bilinir. Moğollar **Usan (Uhan) Ezen** olarak adlandırırlar.

Özellikleri



Her suyun bir İyesi vardır. Hepsi sularda yaşarlar. İnsanlara zarar vermezler. Cisimsiz varlıklardır. Ak giysiler giyinirler. Suları korurlar. Kuş ve yılan kılığına girebilirler. Yaşadıkları suyun derinliklerindeki büyük bir kayanın altında bulunan geçitten girilen bir sarayda yaşarlar. Bazıları denizkızı gibi balık kuyrukludurlar. Maviye çalan bir renkleri vardır. Etraflarında yüzen ve ışıldayan mâvi renkli balıklarla tasvir edilirler. Kimi zaman boynuzlu olarak betimlenir. Saçsız, sakalsız, kaşsız bir varlıktır. Burada kastedilen daha çok su kaynaklarının koruyucu ruhudur. Onun huyunu anlayabilmek neredeyse imkânsızmış. Hiç beklenmeyen bir anda suyu dalgalandırıp barajları yıkabilir, hayvanların, insanların boğulup ölmesine neden olabilirmiş. Su Sonası/Sunası olarak bilinen yarı balık yarı kız olan bir canlının taş üzerinde oturduğunu görülür. Tatar mitolojisinde Su Atası, Su İyesi ve Su Anası bazen tek bir varlığa verilen çeşitli isimler olarak görünür. Fakat aralarındaki en önemli fark, Su İyesinin sadece belli bir su kaynağına bağlı olmasıdır.

Öğüz İyesi

[Azəricə: **Öğüz İyesi**]

Öğüz İyesi – Türk ve Orta Asya halk inancında akarsu ruhudur. Su İyesi ile benzer özellikler taşıyan ve ona çok yakın olan bir varlıktır. Hattâ kimi görüşlere göre aynı canlıdır. **Öz İyesi** olarak da bilinir. Eşanlamlı olarak **Akar (Ahar) İyesi** veya **Akarsu İyesi** tabiri de kullanılır. **Dere İyesi** de benzer bir anlam içerir. Akarsuyun koruyucu ruhudur. Her akarsu için farklı bir İye vardır. Yaşlı kadın kılığındadır. Çaylarda, derelerde yaşar. Köprüden geçerken suya bakanlara kızar ve başını döndürür. O kişi de suya düşer ve bazen boğulur. Suların kirletilmesi onu çok üzer. Suya kirli şeyler dökenlerin başına belalar getirir. Su kenarlarında yaşar. Bazen kuraklık ve hastalık getirir. İlk defa su doldurmaya giden bir gelin kendisine saçı verir. Bozuk para atılabilir. Veya sudaki canlıları beslemesi için peynir, çökelek, ekmek dökülebilir. İnsanları ayaklarından tutup suya çeker. Bazen aslında çok sığ olan bir yerde insanlar onlarca kulaç derinliğe batarlar. Dağınık saçları vardır. **Çay (Say) İyesi** küçük akarsuların koruyucu ruhudur. Öğüz sözcüğü, akarsu demektir. Bazı şîve ve lehçelerde Öz olarak kullanılır. Öz sözü aynı zamanda bir varlığın temel unsuru demektir ki, su tüm canlı organizmalardaki temel unsurlardan belki de en önemlisidir. Moğolcada Üyer, Tunguzcada Üge/Üve akarsu anlamına gelir.

Ödüget Han

[Azəricə: **Ödügət Xan**]

Ödüget – Akarsu Tanrısı. Su kenarlarında yaşamakta ve gezmektedir. Ses çıkarmak, geçmek anlamları vardır. Ötmek bu kökten gelir. Öz ise dere, çay demektir. Rica etmek, yalvarmak gibi anlamlara da gelir.

Kutsal Sular

Kutlu kaplıcalara Türk halk inancında genellikle "Çermik" adı verilir ve buraların da iyeler tarafından korunduğuna inanılır. Bu yerler genelde sıcak su kaynağı şeklindedir. Çoğu zaman bir dağın başında, amansız bir hastalığa yakalandığı için ölüme terk edilen bir genç, yaralı kurtların ya da yaban köpeklerinin kutlu bir suya ya da balçığa girdiğini ve iyileştiğini görerek kendisi de aynı şeyi yapar ve üç gün üç gece o suda veya balçıkta kaldıktan sonra sapasağlam olarak çıkar. Suyun ve/veya sıcağın (ateşin) kutsallığını bir araya getiren yerlerdir. Hattâ çoğu zaman ağaçlık, dağlık bölgelerde bulunması bu mekânlara yönelik olumlu ve ruhsal anlamda sağaltıcı etkiyi artırır. Bazen bu su kaynaklarına yakın yerlerde bir erenin türbesi bulunur. Hastalıkla sınanan bu kutlu kişiye iyileşmesi için Tanrı tarafından gönderildiği de düşünülür. Çermik sözcüğü, suyun toplandığı yer demektir. İddia edildiği gibi Ermenice değildir. Ermeniceye Türkçeden geçmiştir. Çer kökü Türkçede ve Moğolcada Yer ile ilgili anlamlar taşır.

Etimoloji

(Su/Suv/Sub) kökünden türemiştir. Normal şartlarda sıvı durumda bulunan, içilebilen akışkan madde. Su mecazen yaradılış ve huy anlamı da içerir. “Bu adamın suyuna git,” sözünde olduğu gibi.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova



Su İyesi

Sulukun

[Azəricə: **Suluqun**]

Sulukun Han – Türk ve Altay mitolojisinde Yeraltı Kralı. **Sülükün Han** olarak da bilinir. İlk insanın oğlu olarak kabul edilir. Ruhu yeraltına gidip oradaki Denizi yönetmeye başlamıştır. Sular altındaki saltanata hükmeder. Sayısız sürüsü vardır. Yeniyılda (Nevruzda) yeryüzüne çıkar. Gelecek yılda neler olacağını bilir. İnsana benzer, kısa boylu ve kaşsızdır. Kendisine bağlı, Sulukunlar adı verilen ruhlar vardır.

Sulukunlar

Yakut mitolojisinde derin göllerde ve nehirlerde yaşayan ruhlardır. Yüzleri insanlara benzer, ancak kaşları yoktur. Geleceği tahmin etmelerinin mümkün olduğu söylenir. Kutlu günlerde özellikle Yılgayakda yeryüzünde görünen, bu varlıklar "Evrenin Uyuduğu An"da kutlu sularda yüzerler. Geceleri, sulara yakın yerlerdeki mezarlıklarda ya da boş evlerde rastlanırlar. Genellikle dişi olanları doğum yapan kadınlara yardımcı olurlar. İnsanlara cömertçe çok para (altın) verirler, ancak bu para yedi gün içinde çöpe (tenekeye) dönüşür.

Etimoloji

(Su/Suv) kökünden türemiştir. "Suluk" sözü aynı zamanda hançer demektir. Sülük denen su canlısı ile de alâkalıdır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF
- Мифы народов мира / Гл. ред. С.А.Токарев — 2-е изд. — Советская Энциклопедия, 1992. **(Rusça)**

Dış bağlantılar

- Bestiary, "Sullukun" **(Rusça)**
- Mifolog, "Sullukhun" **(Rusça)**

Suluḳuň

Sus Hanım

[Azəricə: **Sus Xanım**]

Sus Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Yağmur Tanrıçası. **Sut (Süt) Hanım** olarak da bilinir. Geceleri köylerin etrafında dolanıp kontrol eder. Kendisinden yağmur istenilir. Süyüt (Süt) Kazan adlı yağmur dileme merasimi onun adına gerçekleştirilir.

Etimoloji

(Su/Suv/Sud/Sut/Süt) ve (Sus) kökünden türemiştir. Su kökü ile bağlantılıdır. Susamak fiili ile ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca



Sus Ҕanım

Susulu

[Azəricə: **Susulu**]

Susulu – Türk ve Altay mitolojilerinde ve masallarında Denizkızı. **Susılı** veya **Susuna (Susona)** olarak da söylenir. **Sukızı** veya **Suvkıs** da denir. Denizde yaşayan çok güzel dişi varlıklardır. Kuyruğu balığınki gibidir. Nerdeyse tüm Dünya mitolojilerinin ortak figürlerinden biridir. Çok güzel bir kız görünümündedir. Cinsel çağrışımları bulunur. Deniz kıyılarındaki kayalıklarda şarkı söyler. Balığınki gibi bir kuyruğu vardır. Sudan dışarı çıkınca ya ölür ya da kuyruğu ayaklara dönüşür ve insan olur. Macarlar **Sellö (Sellök)** adı verirler ve Sel köküyle bağlantılı olabilir.

Etimoloji

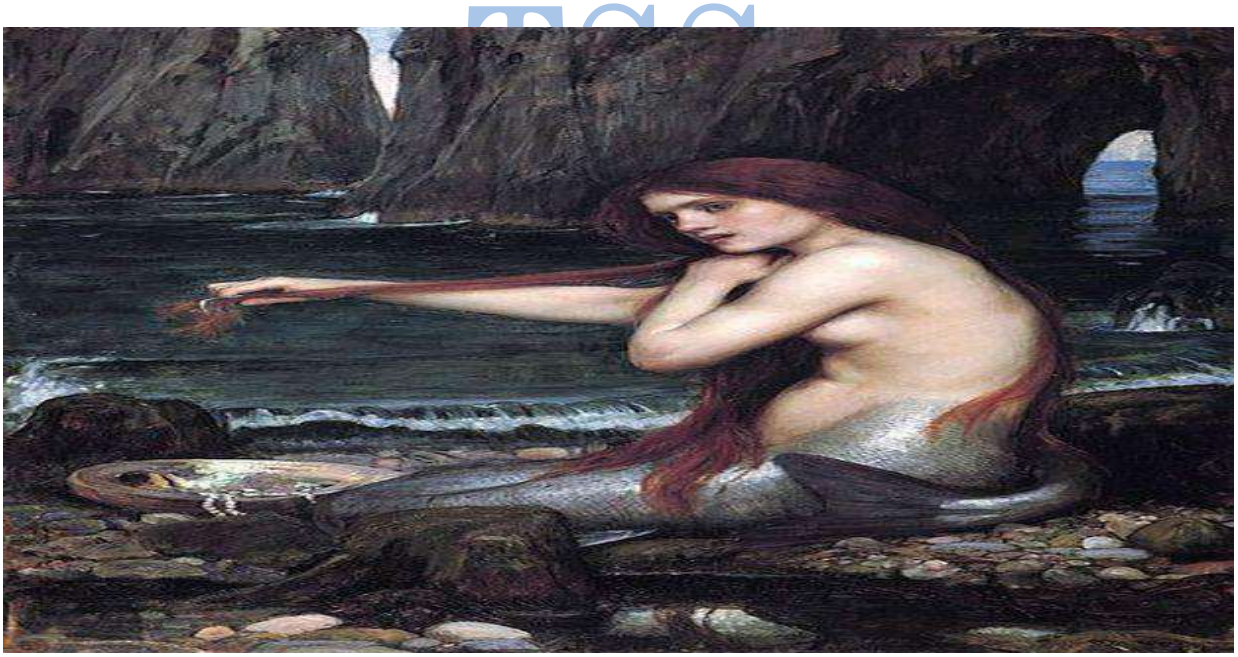
(Su/Suv) ve (Sus) kökünden türemiştir. Su kökü ile bağlantılıdır. Susamak fiili ile ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Denizkızı
- Siren



Susulu

Suvolta

[Azəricə: **Suğolta**]

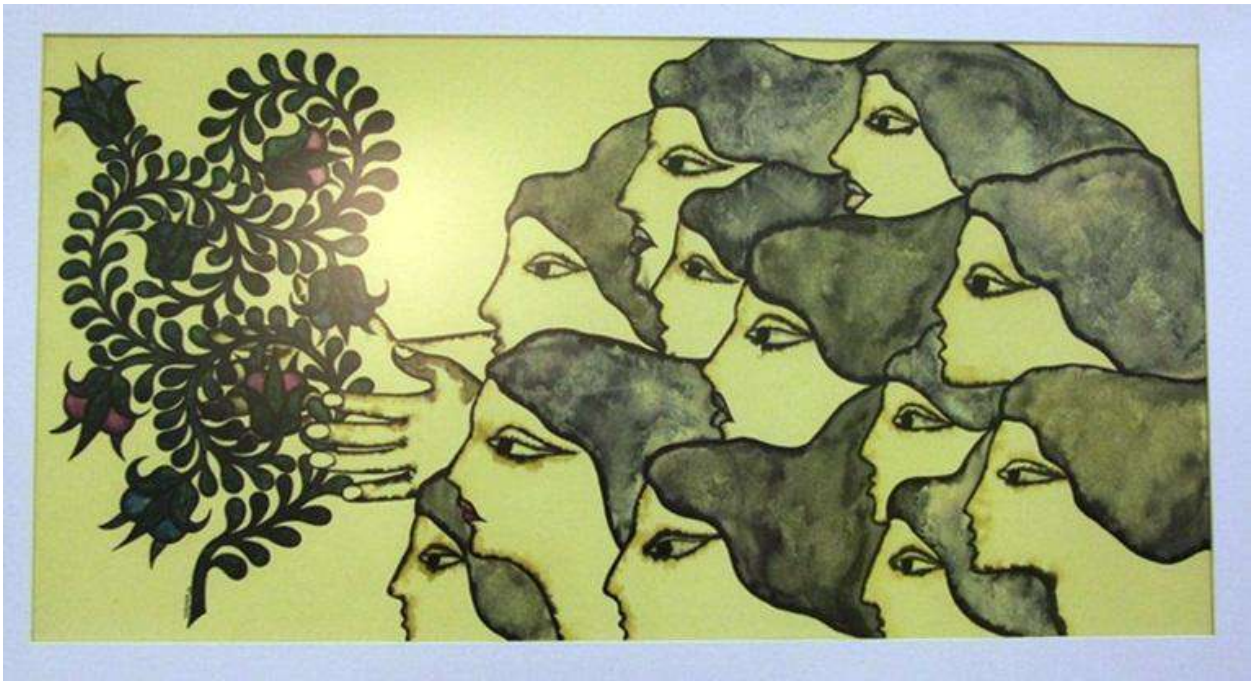
Suvolta Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Yaşam Tanrıçası. **Suğolta Hanım** da denir. Yaşam ağacının koruyucusu olan tanrıçadır. Ayığ Han'ın karısıdır. Yaşam ağacının yanında yaşar, onu gözetir. Çocukları Yaşam Ağacı'nın dalları arasında oynarlar.

Etimoloji

(Su/Suv) kökünden türemiştir. Su kökü ile bağlantılıdır. Susamak fiili ile ilgilidir. Su veren (veya alan) demektir. Yaşam ağacını sular. Yol anlamını da barındırır. Su aynı zamanda yaradılış ve huy demektir. Suvarmak fiili sulamak demektir. Kutsallık, iyilik gibi anlamlar kökün en eski içeriklerinde mevcuttur.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Suwolta

Suyla

[Azəricə: **Suyla**]

Suyla – Türk ve Altay mitolojisinde Yazgı Tanrısı. Su ile Güneş ve Ay'ın ışığından yaratılmıştır. At gözlü, kartal gagalı, eşek kulaklı ve yılan saçlıdır. Toğurtka (ağaçkakan) kuşu ongunudur. Tomurta (toğurtka) kuşu Tanrı'nın elçisi olarak kabul edilir.

Suyla, insanları korumakla görevlidir. İnsanların yaşamlarını denetler, bir değişiklik olduğunda Ülgen'e bildirir. Ülgen'in en önemli yardımcı ruhlarından biridir. Ülgen'e kurbanların ruhunu ulaştırır. İki dili vardır. Genelde Karlık Han ile birlikte görülür. Şamanın Ülgen'e kurban götürme yolculuğunda yardımcı olur ve onu kötü ruhların saldırısından korur. Atınkine benzer gözleriyle otuz günlük uzaklığı görebilir. **Kam**, göklere veya yeraltına yolculuk yaparken onu kötü ruhların saldırısından korur. Kam, ayin sırasında Suyla için arak (rakı) saçar. **At Gözlü Kartal** ya da **İki Dilli Kekeme Han** adlarıyla da bilinir.

Etimoloji

(Su/Suv/Suy) kökünden türemiştir. Soy, soyluluk, soyutluk anlamlarını taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dış bağlantılar

- Suyla
- EskiTürk Kitabelerinde Yer-Sub, M. A. Seyidov
- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca
- Türk Mitolojisi ve Unsurları

Suyla

Suğorun

[Azəricə: **Suğoron**]

Suğorun Han – Türk, Yakut ve Altay mitolojisinde Şaman Tanrısı. **Suvorun Han** da denir. Gelecekte kimlerin şaman/kam olacağını önceden bilir. İyi veya kötü değildir. Türk mitolojisinde nötür içeriğe sâhip olan belki de tek varlıktır. Tanha Han Toyon ve Cılha Han Toyon ile birlikte şaman olacak kişiyi önceden tespit eder, şaman olarak büyümesine hükmeder. Kızdığı zaman dehşeti çok kötü olur. Bazı metinlerde Deniz Ruhu olarak anılır.

Etimoloji

(Su/Suğ) kökünden türemiştir. Suğoruna sözcüğü bazı lehçelerde Değirmen Taşı anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Suğorun

TSS

Sün Han

[Azəricə: **Sün Xan**]

Sün Han – Türk ve Altay mitolojisinde Aile Tanrısıdır. **Sünken Han** da denir. Baran Han'a bağlı bir ruh olarak görünür. Ailenin ve soyun koruyucu iyesidir. Onları başka düşman soyların zararlarına karşı korur. Onun tarafından korunan insanlar güçlü, düşünceli ve cesur olurlar. Dünyayı ışık yayarak kirden, pislikten, kötü işlerden temizler. Çok kuvvetli, ürkütücü tanrıdır.

Etimoloji

Kelime anlamı, kemik ve soy demektir. Sün sözcüğünün eski Altay ve Moğol dillerinde tohum anlamı vardır. Ayrıca Süns Moğolcada ruh manasına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Süň Ƕan

TSS

Süt Gölü

[Azəricə: **Süd Gölü**]

Sütgölü – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Yaşam Havuzu. **Sütgöl (Sütköl, Sötköl)** olarak da söylenir. **Akgöl (Akköl veya Ağkül)** sözcüğü de niteleyici veya eşanlamlı olarak kullanılır. Moğollar **Hünnür (Hünnevür)** olarak bilirler.

Özellikleri

Gökyüzündedir, Yaşam ağacının üzerinde yer alır. Sütten bir göl şeklindedir. Yaşamsal unsurları taşır. Yeryüzüne gelecek ruhlar bu havuzun içindedir. Kübey Hanım bu gölden meşin kırbalarla getirdiği sütü doğacak çocukların ağzına damlatır. Bu damla çocuğun ruhunu simgeler. Sütgölü göğün üçüncü katında bulunur. Süt-Ak Göl olarak da adlandırılır. Bütün hayatın kaynağı olarak kabul edilir. Nasreddin Hoca'nın gölü süt olarak düşünüp maya çalması arasında alegori kurması bu konuyla toplumsal bilinçaltı düzeyinde de olsa alâkalıdır.

Süt beyazlığı, saflığı, temizliği simgeler. Sura, Çuvaşçada beyaz demektir. Çeçen ve İnguş dillerinde ise Sura sözcüğü Süt anlamına gelir. Moğolcada Sara ise Ay demektir ve kavramlar dilbilimsel olarak da hep birbirleriyle bağlı veya bağlantılıdır.

Süt Gölü ya da **Ak Göl** eski Türkler'in Tengricilik inancına göre gök âleminin katlarının birinde bulunan bir tılsımlı göl'dür. İnananlara ilk ruh ve ilk hayat da Süt gölünden alınan damla ile verilir. Kabîle'den kabîleye hangi tanrısal varlığın bu süt gölünden damlayı getirip yeni doğan çoçuğun dudaklarına sürdüğü hakkında farklı inançlar vardır. Çoğunlukla bu görev Umay'a aitdir, ama bazı Altay kabîlelerinde ve Yakutlar gibi kuzey türklerinde Ayzıt adlı tanrıça hakkındada aynı Umay hakkında anlatıldığı gibi, bir çoçuk doğacağı zaman tarla, çiçek ve yemiş perilerini alarak lohusanın yanına gittiği anlatılır. Süt gölünden aldığı damlayı çoçuğun ağzına damlatır. Bu çoçuğa verilen ruh olur.

Bazı Altaylarda bu görevi büyük tanrı Ülgen'in yakınlarından olan Yayık yapar. Yayık da çoçuk doğacağı zaman Ülgen'in emriyle bu göle gider, bir damla alır ve Umay ya da Ayzıt gibi çoçuğun ağzına damlatır. Yine Altaylılara göre; günahı olan kimse, cehennemde yanarak azap gördükten, cezasını tamamladıktan sonra Yayuçı tarafından alınır, üçüncü kat göğe götürülür. Dünyadaki güzel göller, fani insanlara nasıl zevk ve eğlence yerleri oluyorsa, cezasını tamamlıyan suçlu, bundan sonra akrabaları ile birlikte Süt gölü'nde altın sandallarla gezerler, bu gölün kenarındaki sedef kumsallarda oynar ve eğlenirler.

Bu inanca göre bazı hayvanlar da dünya üzerine Süt gölünden gelmiştir: Altaylara göre "Pura" adı verilen üç boynuzlu keçiler de Süt gölünden çıkarlar.

Başka bir inanışa göre de bu süt gölü Kaf dağının altındadır. Hızır, ölüme çare ararken, yolu buraya düşer. Bu dağdaki Süt gölünde havaya uçmak için kanatlı, suda yüzmek için kürekli atların bulunduğunu görür. Uçan atlardan tutmak ister, ama tutamaz. O zaman bu göle şarap döker, içen atlar sarhoş olurlar. Hızır bunlardan bir çiftini tutar, uçmasınlar diye kanatlarını kırar. Bunları çiftleştirir ve cins atlar bunlardan türer.

Kımız

[Azəricə: **Kumis**]

Kımız (Kımıs, Kumus, Moğolca: Hıram, Kıram, Kımur) – *Süt Rakısı.* Kısrak sütünün mayalanmasıyla yapılır, alkollü ve ekşidir. Türklerin günlerce at üstünden inmeden kımız içip kavut yiyerek yolculuk yaptıkları söylenir. Öykülerde yağma sırasında 90 havuza kımız doldurulur ve halka sunulur. Etrüsklerde Comus adlı bir eğlence ve içki Tanrısı vardır. Kımıldamak fiiliyle aynı kökten gelir. İçerisindeki karbondioksit gazı tıpkı bira gibi hafif bir şekilde kımıldamasını sağlar. Ekşi ve mayhoş anlamı da bulunur.

Etimoloji

(Su/Suv/Sud/Sut/Süt) ve (Sus) kökünden türemiştir. Su kökü ile bağlantılıdır. Susamak fiili ile ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Türk Mitolojisi / Murat Uraz

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca

TSS

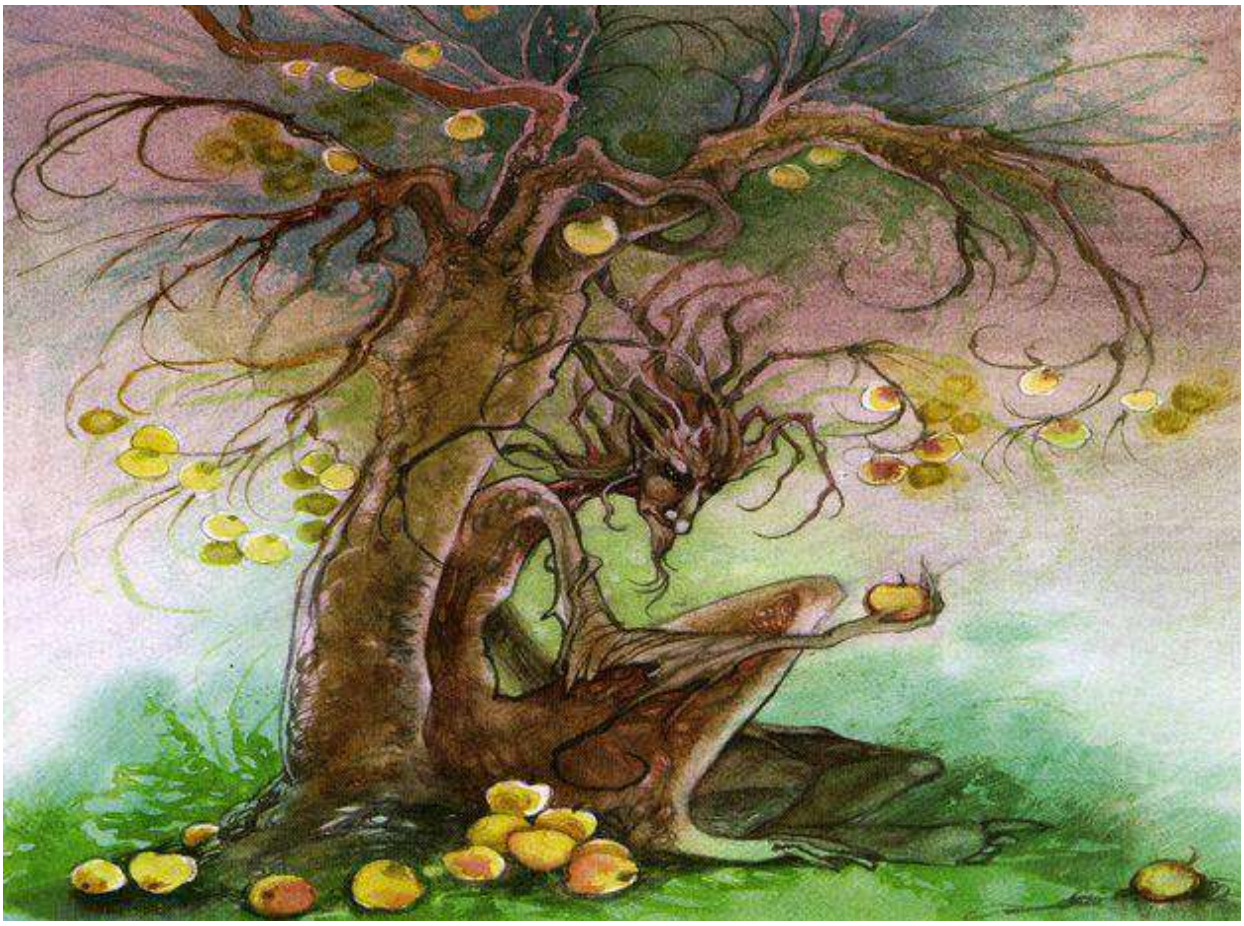
Ayrıca bakınız

- Tengricilik
- Türk mitolojisi



Süt Gölü

Ş



ŞÜRELE

Şahmaran

[Azəricə: **Şaxməran**]

Şahmaran – Daha çok güney, orta ve doğu Anadolu resminde, masallarında, hikâyelerinde rastlanan akıllı ve iyicil olarak tanımlanan bellerinden aşağısı yılan, üstü ise insan şeklindeki Maran adı verilen, doğaüstü yaratıkların başında bulunan ve hiç yaşlanmayan, ölünce ruhunun kızına geçtiğine inanılan varlık.

Özellikleri

Farsça yılanların şahı anlamına gelen "şah-ı meran" dan gelir. Ancak, Şahmeran'a ilişkin tüm efsânevi kayıtlar ve Şahmeran efsânelerine özgü tüm betimlemelerde varlık dişidir. Şahmeran kültürü daha çok Cizre ve Nusaybin civarında yerleşiktir. Akdeniz bölgesinin Tarsus ilçesinde de bu varlığın o yörede yaşadığına inanılır.[1] Aynı isimli bir efsâne Mardin yöresinde de geçer. Bu yörede Şahmeran bir resimle tasvir edilir ve Şahmeran ustaları tarafından yapılan tablolar evlerin duvarlarını süsler.

Erbüke, Türk halk inancında yarı insan yarı yılan olan varlıktır. **Erböke** de denir. Bu varlıkların başında Yılan Ana ve/veya Yılan Ata (Şahmaran) bulunur. Dişi olanları için "İşbüke" kullanılır. (Sözcük; Er "insan" ve Büke "ejderha, yılan" sözcüklerinin bileşimidir.)

Cemşab ve Şahmaran

Binlerce yıl önce yedi katlı yeraltında Tarsus'ta yaşayan yılanlar vardı. Meran adı verilen bu yılanlar, gerçekten akıllı ve şefkatli idi. Onlar barış içinde yaşarlardı. Meranların kraliçesine Şahmeran denirdi. O genç ve güzel bir kadındı. Efsâneye göre, Sahmeranı gören ilk insan Cemşab oldu. O, geçimi için odun satan fakir bir ailenin oğluydu. Bir gün Cemşab ve arkadaşları bal dolu bir mağara keşfederler.[2] Balı çıkarmak için Cemşab'ı aşağıya indiren arkadaşları, paylarına daha çok bal düşmesi için onu orada bırakıp kaçarlar. Cemşab mağarada bir delik görür ve buradan ışık sızdığını farkeder. Cebindeki bıçak ile deliği büyütünce, ömründe görmediği kadar güzel bir bahçeye girer. Bu bahçede eşi benzeri olmayan çiçekler ve bir havuz ile pek çok yılan görür. Havuzun başındaki tahtta süt beyaz vücutlu bir yılan oturmaktadır. Şahmeran'ın güvenini kazanan Cemşab uzun yıllar bu bahçede yaşar. Yıllar sonra, ailesini çok özlediğini söyleyip gitmek için yalvarır. Bunun üzerine Şahmeran da kendisini salıvereceğini, ancak yerini kimseye söylemeyeceğine dair söz vermesini ister. Şahmeran'a söz verip ailesine kavuşan Cemşab uzun yıllar verdiği sözde durarak Şahmeran'ın yerini kimseye söylememiş. Bir gün ülkenin padişahı hastalanmış. Vezir, hastalığın çaresinin Şahmeran'ın etini yemek olduğunu söylemiş ve her yere haber salınmış. Cemşab kuyunun yerini gösterince ve Şahmeran bulunup dışarı çıkarılmış. Şahmeran Cemşab'a; "Beni toprak çanakta kaynatıp suyumu Vezire içir, etimi de Padişaha yedir" demiş.[1] Böylece Vezir ölmüş Padişah da iyileşip Cemşab'ı veziri yapmış. Efsâneye göre Şahmeran'ın öldürüldüğünü yılanlar o günden beri bilmemektedirler. Tarsus'un, Şahmeran'ın öldürüldüğünü öğrenen yılanlar tarafından bir gün istila edileceği rivâyet edilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Şahmaran Efsânesi
2. ^ Sahmeran

Dış bağlantılar

- Shahmaran, Queen of Serpents **(İngilizce)**
- Shahmaran Serie **(İngilizce)**
- Tarsus et le hammam de Sahmeran **(Fransızca)**

Ayrıca bakınız

- Yılan Ana
- Yılan Ata



Şaɧmaraň

Şalık

[Azəricə: **Şalıq**]

Şalık Han – Türk ve Altay mitolojisinde Av Tanrısı. **Çalık Han** veya **Salık Han** olarak da anılır. İlk önceleri bir insandır. Ormanlarda avlanır. Haddinden fazla güçlü, büyük ve boyuneğmezdir. Hiçbir tanrısal gücü tanımaz. Kendini beğenmişliği o kadar ileri düzeye varmış ki, bileğinin gücüne o kadar güvenmiş ki, yeraltına inip Erlik'in sarayının kapılarından birkaçını kırmış. Buna kızan Erlik onu okuyla ayağından ve dilinden yaralamış, böylece peltek ve topal bir ruha dönüşüp göğe çıkmış. Avlarının uğurlu geçmesini isteyenler ona yalvarırlar.

Etimoloji

(Çal/Şal/Sal) kökünden türemiştir. Çalmak fiili ile aynı kökten gelir. Çalık sözcüğü bedensel olarak yarımlık ifâde eder.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Şalık

TSS

Şaman

[Azəricə: **Şaman**]

Şaman (Şāman) – Ruhlarla insanlar arasında iletişim kuracağına inanılan kişidir. İlkel toplumlarda büyücü, hekim ve din adamıdır.

İlkel topluluklarda hekimlik, büyücülük, din adamlığı, şairlik gibi değişik özellikleri bünyesinde barındıran kişidir. Şamanizm, ata ruhlarına, doğa varlıklarına tapınmaya dayanan eski bir Asya dinidir. Aslında bir dinden ziyade, temel ilkesi ruhlara, cinlere, perilere emir vermek, gelecekten haber almak düşüncesi olan bir çeşit sihirdir. Eskiçağ ve Ortaçağ'daki çok yaygın olan sihirlerden farkı, onların kişisel olmalarına karşılık, şamanlığın temel ilkeler değişmemek koşuluyla az ya da çok kalabalık cemaat'ın bulunmasıdır. Her ne kadar Türkçe'ye akraba bir sözcük olsa da asıl Türkçe karşılığı Kam veya Bahşı'dır. Türk Moğol tarihinde bu kavramlar kullanılmıştır. Azar denilen bir ruh seçtiği bir kişiyi şaman olmaya zorlar. Ona eziyet eder ve peşini bırakmaz, hastalandırır. Üç ile 12 yıl arası sürebilir. Azarlanan şaman adayı yere yığılır, saatlerce öyle kalır ve ağzından köpük gelir. Ayıldıktan sonra kopuz çalma yeteneği kazanır. Dolganlar şamanizme Kustur adı verirler.

Şaman olmak

Şamanlık sonradan kazanılan bir görev değildir; şaman olacak kimsenin, bir şamanın soyundan gelmesi gerekir. Şaman olmak için gerekli belirtileri taşıyan çocuk, belirli bir yaşa gelince eski bir şamanın eğitimine bırakılıp gerekli ön bilgileri edinir. Şamanın denetimi altında bir sınavdan geçtikten sonra şamanlık yetkisi alıp dinsel tören, bayram şöleni, kurban töreni, dua okuma v. b. görevlere başlar. Şaman bu görevler sırasında her parçası, üzerine takılan her maddesi, her şekli ayrı bir varlığın sembolü olan özel giysiler, külahlar giyer, maske takar ve yine özel bir şekilde hazırlanmış davulunu ya da tefini çalar. Kendinden geçinceye, başka bir deyişle, tanrılarla ve ruhlarla temas sağlayıncaya kadar zıplar, sıçrar, sesler, hayvan sesleri çıkarır, söylenir, yalvarır, yerlerde sürünür, bazen de bayılarak düşer. Şamanın okuduğu "hayır dualar"ına alkış denir, şamandan alkış alan bir kimse dileklerinin yerine geleceğine inanır. Bu konularda en ciddi çalışmalar yapan araştırmacılar; Orta ve Kuzey Asya topluluklarında dinsel yaşamın daha çok "şaman" çevresinde yoğunlaştığını, fakat bu durumun bütün dinsel etkinlikleri şamanın yönettiği anlamına gelmediğini, bazı yerlerde tanrılara kurban sunucuların "şaman" olmadıklarını, aile reislerinin bile bu işi yapabildiklerini, her sihirle uğraşanın "şaman" sayılmadığını, hastalara şifa vermenin şamanlığın temel özelliklerinden biri olmakla birlikte, her şifa sunucunun da şaman olmadığını öne sürmektedirler.

Şaman adayı rüyâlar, trans, ruhların isim ve fonksiyonları, şaman teknikleri, 'gizli dil' gibi bazı konularda bir eğitimden geçirildikten sonra şaman olabilir. Asya Şamanist inisiyasyonlarında sırra erme denilen "geçici ölüm" ya da "cehenneme iniş" deneyimi Sibirya ve Orta Asya'daki Şamanist Türkler'in (Yakutlar, Altaylılar vs.) geleneklerine göre, hami-rehber ruhlarca, yeraltı denilen öte-âlemde veya spiritüel gök katlarında gerçekleştirilir. Bu deneyim, fiziksel olarak,

genellikle, orman, kır, mağara gibi toplumdan uzak ve kutsal sayılan bir yerde gerçekleştirilir. Şaman (Kam) adayı önceden hazırlık eğitimini almış olsa da, sırraerme denilen bu deneyimi yaşamadan adayın şamanlığı resmîleşmez. Bu deneyimi ancak gereken hazırlık eğitimini almış şaman adayları geçirebilir. (Hazırlık eğitimi, ancak, dalgınlık, olup bitene ilgisizlik, birtakım nöbetlere tutulma gibi ön belirtiler gösteren adaylar arasından, bir iç çağrısı alma ve mağaralarda haberci rüyâlar görüp hami-rehber varlıklarıyla irtibata geçme gibi ilâhî "seçilme" belirtileri göstermiş olana verilir.) Davulu transa girmeyi kolaylaştıracak bir şekilde kullanmayı öğrenmiş aday, birtakım acı verici sınavlara tâbi tutulduktan sonra, ölüm deneyimini yaşamak üzere, transa girer. Şaman adayı birkaç gün süren bu deneyim boyunca, ruh ve beden bağları gevşemiş halde yatar. İnisiyasyonlardaki cehenneme iniş ya da ikinci doğuş denilen bu olgular Şamanizm'de şaman adayının vücûdunun sembolik olarak parçalanması suretiyle organlarına ayrılması ve sonra bu parçaların birleştirilmesi veya etlerinden sıyrılmış kemiklerinin etlenmesiyle vücûduna yeniden kavuşması olarak simgelenir. Sırra erme denilen bu süre zarfında, hami-rehber varlıkları şamanın ruhuna şamanlığı için gerekli her şeyi öğretirler. Öğrettikleri arasında meslek sırları, "gizli dil", hastalıkların özellikleri, iyileştirilme yolları da bulunur. Bu işlemler bittiğinde ve hipnotik uykudan çıktığında, aday kendini birtakım güçlerle donanmış ve bir hayli değişmiş halde bulur. Artık yalnızca bedensel gözleriyle değil, ruhani gözüyle (kalp gözüyle) de görebilmektedir.

Tanrılar

Şamanizmin bütün çeşitlerinde tanrı-doğa-insan arasında sürüp giden kopmayan bir bağlantının bulunduğu inancına rastlanır. Bu yaygın inanca göre tanrılar insanları yönetimleri altındaki ruhlarla etkilerler: Bir tanrı insana doğrudan buyruk göndermez, gerekli yasakları koymaz. Bütün tanrılar çeşitli maddelerden yapılan eşyalarla tasvir edilir. Bunlar bazı yerlerde altından, keçeden, paçavradan yapılmış olabilir.

Tören

Şamanizmde törenler de genel olarak ikiye ayrılmaktadır; belirli günlerde yapılanlar veya önceden belirlenmemiş törenler. Bu törenlerde, çeşitli halkların inanç, gelenek ve göreneklerine göre farklılıklar olmakla birlikte mutlaka kurban âdeti vardır. At ve koyun dışında kan akıtılarak sunulan kanlı kurban bilinmemektedir. Kutsal sayılan bir yere bir değere bir şey sunmak, eşya adamak, şamanın davuluna, kutsal ağaçlara bez bağlama; çeşitli maddelerden yapılan tanrı tasvirlerine (töz, ongon, tangara, eren) yemek sunma, ateşe içki dökme ya da atma kansız kurbandır. Kansız kurbanların bir başka biçimi de ruhlara adanıp kırlara salıverilen hayvanlardır. Şamanlıkta kurbansız tören de, törensiz kurban da yoktur. Şamanlığın başka bir özelliği de edebiyat alanındaki etkisidir. Orta Asya halklarından Buryatlar arasında şamanlar zengin bir sözlü destan edebiyatının koruyucuları olmuşlardır. Yakutlar'da halkın kullandığı sözcük sayısı 4000'i geçmezken şamanların sözcük dağarcığı 12. 000'dir. Ayna, şamana ait önemli bir alettir ki elinde ayna olması durumunda giysisiz, hattâ davulsuz bile Şamanlık yapabilir. … Kâsenin de çok önemli bir yeri vardır ve ayna gibi bunlar da İskitlerden bu yana tılsımlı nesnelerdir." (sy.71)

Şamanizm / Şamancılık

[Azəricə: **Şamançılıq**]

Şamanizm ya da **Kamcılık** (şamanlar tarafından "deneyim" olarak ifâde edilir), varlığı tüm insanların tarihinde erken taş devrine ve daha da geriye kadar kanıtlanabilen, inisiyasyon içeren bir vecd ve trans tekniği. Günümüzde bazı batılıların ilgi duyup tekrar uygulamaya başladıkları şekline ise Neo-Şamanizm denir.

Şamanizm'in başlangıçta Batılılar'ca çoktanrılı bir ana etken, Şamanizm hakkında yeterince bilgisi olmayan ilk Batılı gezginlerin Şamanizm hakkında Batı'ya aktardıkları yüzeysel bilgilerden kaynaklanmıştır. Her şeyden önce Asya için Şamanizmin tanımında bilim adamları aynı fikirde değildir, bu hem şamanizmin içinde barındırdığı farklı yön ve öğelerden hem de şamanizmin çok farklı coğrafyalarda, aynı temelde ama çok farklı şekillerde var olmasından kaynaklanmaktadır. Büyük çoğunluğu eski Sovyet bilim adamları olan bir kesim (Mikaylovskiy, Haruzin, Potapov, Alekseev gibi) Şamanlığı Türklerin orijinal dini kabul ederken, aralarında Mircea Elide, Jean Paul Roux, V. Jochelson, V. Bogoras, Hikmet Tanyu, Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu'nun da bulunduğu bilim adamı ve yazarlar ise şamanlığı bir din değil Kuzey Asya topluluklarının dini duygularını içeren ve öteki âlem varlıklarına hükmeden bir tür kült olarak görmektedirler.

Şaman her zaman hekim-büyücü olmadığı gibi, şüphesiz tek şifa verici kişi de değildir. Kelimenin gerçek anlamında bir büyücü değildir. Şaman kara büyüye alet olmaz ve hiçbir zaman kötülük yapmaz. Şamanlığın ne zaman ortaya çıktığı, ne gibi değişiklikler geçirdiği kesin olarak bilinmemektedir. Şamanizm' in köken olarak anaerkil dönemde ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.

TSS

Etimoloji

Türklerle komşu ve Ural kolundan akraba bir kavmin dili olan Tunguzca'dan tüm Dünya literatürüne geçtiği düşünülmektedir. Bu dildeki anlamı büyücü ve dansçıdır. Yine Tunguzlarla akraba olan Mançu dilinde oynayan zıplayan, hareket eden anlamına gelen Saman sözü ile de bağlantılıdır. Hintçe'nin kökeni olan Sanskritçe'de Samana, rahip anlamına gelir. Böylece bu sözcük küresel olarak tüm insanlığın ortak bir unsuru hâline gelmiş ve hemen hemen tüm dünya dillerine, bilimsel bir terim olarak geçmiştir. Moğolcada Şamlah fiili döndermek, çevirmek, bükmek, dürmek demektir ve şamanın dönerek yaptığı töreni akla getirir. Türk kültüründe şamanlara Camanbay (Caman-Bay) denildiği yerler vardır ve Caman/Yaman kelimesi de komşu kavimlerdeki Şaman/Saman sözcüğünden etkilenmiş olabilir.

Şaman sözcüğü için dört farklı görüş öne sürülmektedir;

1. Şaman kavramı, Hindistan'daki Pali dilinde *ruhlardan esinlenen kişi* anlamına gelen "samana" sözcüğünden türemiştir,
2. Şaman kavramının kaynağı, Sanskritçe'de *budacı rahip* anlamına gelen samana sözcüğüdür,
3. Şaman kavramı, Mançu dilinde *oynayan zıplayan, bir iş görürken sürekli olarak hareket eden* anlamındaki saman kavramından gelir.
4. Tunguz kökenlidir. Yuçen (veya Yutşen, Curşet, Vu-şe) dilinde "şan-man" büyücü demektir.

Bölgesel Şamanlık Farkları

Son araştırmalar şamanlığın bütün Asya'ya yayıldığını (Samoyedler'den Endonezya adalarına kadar) göstermektedir ki, araştırmacılar, artık Amerika Kızılderilileri'ni de Şamanizm kapsamında ele almaktadırlar. Nitekim Mircea Eliade Şamanizm adlı kitabında Asya'nın şaman topluluklarında, Amerika Kızılderilileri'nde ve Okyanusya yerlilerinde sayısız unsurun ortak olduğunu ortaya koymuştur.

Avrupa

Şamanlık Avrupa'da ilk çağ devirlerinden beri yaygındı ve farklı Töton kabîleleri ve Fin-Baltık halkları arasında Demir Çağı boyuncu uygulanmıştı. Hristiyanlığın doğuşuyla birlikte şamanlık yok olmaya yüz tutmuş, özellikle şehirlerde oldukça kaybolmuş ve fakat kırsal kesimlerde şamanlıktan kalma adetler Hıristiyan olan halklar arasında yaşamaya devam etmiştir.

Altaylarda

İlk olarak XIII. YY.' da kullanılmış olan "*şaman*" sözcüğünün eski Türkler tarafından kullanılmadığını öncelikle belirtmek gerekir. Eski Türkler'de şaman sözcüğü yerine "*Kam*" sözcüğü kullanılmıştır. Eski Türkler'de dini törenleri yöneten kişiye "Kam" denildiği, eski Çin kaynaklarından anlaşılmaktadır. AltayTürkleri'nin günümüzde "şaman" anlamında kullandıkları *Kam* sözcüğü, araştırmacılara göre en az 5. y.y.'dan bu yana yaşamaktadır. Ayrıca şamanlar M.Muhtar Kutlu tarafından araştılırıp geliştirilmiş. Ve Hasan Avcı Bu alanda İlk Eserleri yazmıştır. Usta şamanların Demir-Kazık yıldızına kadar yükselebildikleri söylenir.

TSS

Uygurlarda

Uygurlar (8. - 11. y.y.) da ise "Kam" sözcüğünün "din adamı" anlamında değil, büyücü, sihirbaz anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Uygurca'da *şaman*, "hastalıkları gideren, acıları dindiren, çılgınlıkları, saraları yatıştıran, hastalara ilaç yapan kimse" anlamında, "otacı" diye anılmıştır. Çin Kaynaklarına göre, Kırgızlar'da şamanın adı Gan'dır. Altaylılar şamana Kam, kamların yönettikleri törenlere de "kamlama" demişlerdir. Moğolca'da şamanın karşılığı ise Böge'dir. Fakat Orhun Yazıtları'nda ve ele geçen Göktürkçe yazılı metinlerde ne "din adamı" anlamında, ne de "şaman" anlamında Kam sözcüğüne rastlanmadığı gibi, hiçbir belgede şamanlıkla ilgili açıklamalara rastlanılmadığı söylenebilir.

Sibirya

Sibirya klasik şamanizmin anavatanı kabul edilmektedir. Bölgedeki Ural, Altay, Paleosibiryalı halklar özellikle de avcı-toplayıcı gruplar modern dönemlere kadar şamanistik uygulamalarda bulunmaya devam etmişlerdir.

Eskimo

Doğu Sibirya'dan Kuzey Kanada'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaşayan Eskimo gruplarının şamanist uygulama ve inançlara sâhip oldukları kaydedilmiştir.

Amerika Kıtaları

Kuzey ve Güney Amerika kıtalarında yaşayan Yerlilerin tek bir evrensel Yerli Amerikan Dini veya mânevi sisteminden bahsedilemeyecek denli çeşitli inançlara sâhip oldukları bilinmektedir. Bununla birlikte yerel kültürlerin geleneksel şifacıları, mistikleri, otacıları (medicine people) bulunmakta ancak onlar halkları arasında şaman terimi yerine kendi yerel dillerindeki kelimelerle anılmaktadırlar. Sözkonusu ruhsal liderler tipik asya şamanlığında olduğu gibi kabîlenin karşılaştığı önemli olaylar veya kişisel rahatsızlıklara çare bulmak için ruhlar âlemine uçabilmekte, trans hâline girebilmekte ve ateş ve tütünden yararlanabilmektedirler.

Şamanizm'de Üç Âlem

Asya Şamanizm'inde üç âlem sözkonusudur: Yer, yeraltı, Gök. Fakat bunlar sembolik ifadelerdir. Yeraltı terimi Asya'nın kimi Şamanist geleneklerinde öte-âlem anlamında kullanılır, kimi Şamanist geleneklerinde ise ölüm olayının akabinde yaşanılan kargaşa ve vicdani hesaplaşma dönemini ifâde etmek üzere kullanılır. Dolayısıyla, bazı Şamanist geleneklerde yeraltı denildiğinde, genellikle öte-âlemin titreşim düzeyi kaba ve yoğun ortamları sözkonusudur. Yeraltı deyiminin bu anlamda kullanıldığı şamanist geleneklerde öte-âlemin huzurlu ortamları ise "gölgeler diyarı" gibi başka ifadelerle belirtilmektedir. Yakut Türkleri, Çukçiler ve Yukagirler, insanın üç "can"ı olduğunu kabul ederler. Ölüm olayında biri mezarda kalır, biri "gölgeler diyarı"na iner, üçüncüsü ise Göğe çıkar. Ölüler, bir süre sonra, yeryüzünde tekrar doğabilirler. Uygurlar, inandıkları sürekli olarak tekrar doğma olgusuna "sansar" adını verirler.

Asya Şamanizm'ine, özellikle Altay, Yakut ve Uygur Türkleri'nin geleneklerine göre, insanların yaşadığı Yer, ölülerin göçtüğü "yeraltı" (öte-âlem) ve spiritüel anlamdaki Kutsal Gök'ten oluşan üç ortam, merkezlerinden geçen, direk ya da kazık denilen bir eksenle birbirine bağlanırlar. Bu eksen "Göğün göbeği" ile "Yer'in göbeği" arasında yer alır. Bu kavram Altay, Yakut ve Uygur Türkleri'nin geleneklerinde şöyle açıklanır: İnsanların yaşadığı Yer, ölülerin göçtüğü "yeraltı" (öte-âlem) ve spiritüel anlamdaki Gök'ten oluşan üç âlem ya da ortam, merkezlerinden geçen bir eksenle birbirine bağlıdır. "Yer'in göbeği" ile "Göğün göbeği" arasındaki bu eksenin geçtiği, bu ortamların ortasındaki delikler ya da açıklıklar bir tür geçittir. Şamanlar, "uçuş" (trans deneyimi) sırasında bir ortamdan diğerine geçerken bu irtibat geçitlerinden yararlanırlar. Aynı şekilde, ölenler de öte-âleme bu yolla göçerler. Öte-âleme giden şamanlar oraya "Yer'in deliği" geçidinden geçerek gider, yine bu delikten ya da kapıdan dönerler. "Yer'in ekseni" kavramı Altay, Yakut ve Uygur geleneklerinin yanı sıra, Başkurt, Kırgız, Kalmuk, Çukçi, Buryat, Samoyet, Koryak, Moğol, Tibet, Fin, Lapon ve Estonya geleneklerinde da bulunur.

Altay, Yakut ve Uygur Türkleri'nin geleneklerine göre, şamanın "Yeraltı"na inebilmesi veya "gökler"e çıkabilmesi için önce "Yer'in Ekseni"ne çıkması gerekir. "Yeraltı"na inmesi gereken Altay şamanı "uçuş" yolculuğunda önce "demir dağ"a (Temir taikşa) tırmanır. Yer'in Ekseni"ne çıkması işte bu sembolik "dağ"ı aşıp "Yerin Göbeği" denilen delikten girmesiyle mümkün olur.
Şaman gölgeler diyarı'na giderken öncelikle "Yerin göbeği"ndeki bu delikten "Yer'in Ekseni"ne ulaşmak, sonra da "Yeraltı"nın cehennemi kısmından geçmek zorundadır. Ölen kimseler de bu yolculuğu yaparlar ki, bu yolculukta ölünün geçemediği takdirde azap çekmesinin sözkonusu olduğu bir köprü'yle karşılaşılır.

Kuzey ve Orta Asya Şamanizm'inde yeraltı âlemi 7 veya 9 katlıdır. Ölüm olayı ile beden terk edildikten sonra kimileri yeraltı katlarındaki ortamlara, kimileri ise Gök katlarındaki ortamlara giderler. Şaman da, trans deneyimi sırasında, yapacağı uygulamanın amacı ve türüne göre, ya yeraltı âlemine iner ya da Göğe çıkar. Örneğin, bir hastayı iyileştirmek için Göğe çıkması, fakat bir ölünün ruhuna eşlik etmek, hastanın ruhunu geri getirmek (ölmemesini sağlamak) veya yeryüzünü terk etmek istemeyen ölüleri 'gölgeler diyarı'na götürmek için Yeraltı'na iner. Fakat herhangi bir nedenle Göğe çıkacak bir şamanın önce yeraltı denilen âleme inmesi gerekir. Yâni hiç kimse "Yeraltı"na (öte-âlem) inmeden Göğe çıkamaz.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Fuzuli Bayat, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.
- Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Târih Kurumu, 2000.
- Türklerin ve Moğolların Eski Dini / Jean-Paul Roux
- Şamanizm, Mircea Eliade

Ayrıca bakınız

- Tengricilik
- Yaşam Ağacı
- Yeraltı

Dış bağlantılar

TSS

- Shamanism Sacred Texts
- Black Elk's World
- Divan-ı Lügat-it-Türk'te Şamanizme Ait Kelimeler
- Şamanizm
- Eski Türk Dini



Şāman

Şeşe

[Azəricə: **Şəşə**]



Şeşe – Türk ve Tatar mitolojisinde Haydut Kuş. Azerbaycan Türklerinin inanışına göre, geceleri bilinmezlik âleminden gelip erkek çocukları vurarak öldürür veya kaçırır. Girdiği evdeki çocuk ölür. Kırkı çıkmamış çocuğun üzerinden geçtiğinde bebek kapkara kesilip ölür. Altı aylık olmamış çocuğu ise gagalarıyla öldürür. Çocuklara boğazlarından vurur. Yalnız kalan çocuğu vurup öldürür. Bu nedenle de erkek çocuğun altı aya kadar gözetim altında tutulması gerektiği söylenir. Onu yakalayan kişi Şeşe Anası veya Şeşe Atası olur. Böylece diğer Şeşe Kuşlarının zarar verdiği çocukları iyileştirebilir ve Şeşe'nin vurduğu herhangi bir çocuğun boğazına elini sürerse çocuk kurtulur. İnanışa göre, "Şeşe"yi yakalayan biri, anında öldürmelidir. Yarasa, Şeşe Kuşu olarak bilinir ve ondan sâkinılır. Ondan korunmak için dış kapının üzerine öldürülmüş Yarasa asılır, Yarasa Kanadı ile hamile kadına su verilir. Yarasayı öldüren kimse Şeşe Anası olarak bilinir. Gelip çocuğa zarar vermesin diye çocuğun yanında O'nun adını söylemezler ve çocuğun beleğine iğne saplarlar.

TSS

Etimoloji

(Şeş/Çeş) kökünden türemiştir. Eski Türkçede Soca/Soyav/Sücö (Moğolca Sojo/Soco), Tunguzcada Süce sözcükleri iğne, gaga, boynuz gibi anlamlara gelir. Süke ve Şüke sözcükleri ise keskin aletleri ifâde etmekte kullanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Şeşe)

Şäşä

Şimiltey

[Azəricə: **Şimiltəy**]

Şimiltey Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Yeraltı Tanrıçası. **Şebeldey Hanım** veya **Sibildey Hanım** olarak da anılır. Cehennem ve yeraltındaki tüm olağandışı varlıklar onun hükmü altındadır. Yer altı âlemiyle bağlantılı olan tüm kadın şamanlara önderlik eder. Çok uzun bakır bir gagası vardır. İstediğinde bulutların arkasına uçabilir. Altay efsânelerine göre yeraltının sahibi, yer altı âlemine bağlı tüm kadın şamanların lideridir. Ölüp dirilmeler halindeki zaman döngüsünü evrenin düzenini simgeler.

Etimoloji

(Şim/Çim) kökünden türemiştir. Moğolca Şim sözcüğü herhangi bir şeyin özünü, Şime ise gürültüyü ifâde eder. Kelimenin sonundaki -tay/-tey ekinden toplayıcılık, kapsayıcılık yönü olduğu da anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Şimiltey

TSS

Şıngay Han

[Azəricə: **Şınqay Xan**]

Şıngay Han – Türk ve Altay mitolojisinde Kargaşa Tanrısı. **Çıngay Han** olarak da bilinir. Yeryüzünde kargaşa çıkarır. Karışıklığa sebebiyet verir. Erlik Han'ın oğludur. Her yeri alt üst eden olarak tanımlanır.

Etimoloji

(Şın/Çın) kökünden türemiştir. Çıngar (gürültü) kelimesiyle aynı kökten gelir. Çın gerçeklik anlamı da taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar

Şıñqay Ḫan

TSS

Şu Söylencesi

[Azəricə: **Şu Dastanı**]

Şu Söylencesi (Şū Destanı) – M.Ö. 330-M.Ö. 327 yıllarındaki olaylarla bağlantılı olan eski bir Türk destanıdır. Bu tarihlerde Makedonyalı İskender, İran'ı ve Türkistan'ı istilâ etmişti. Bu dönemde Saka hükümdarının adı Şu idi. Bu Destanda Türklerin İskender'le mücadeleleri ve geriye çekilmeleri anlatılmaktadır. Doğuya çekilmeyen 22 ailenin Türkmen adıyla anılmaları ile ilgili sebep açıklayıcı bir efsâne de bu destan içinde yer almaktadır.

Ek Bilgi: Yirmi iki aile için de "Türk'e benziyor," anlamına gelen Arapça ek ile " Türk-manend " sözünü kullanır. Bu söz zamanla değişerek " Türkmen " hâline gelir.

Destan hakkında bilgi

Destanda Makedonyalı İskender'in, İran üzerinden Asya'ya doğru yürürken yapılan savaşları ve bu savaşların Türklerle ilgili bölümü anlatılmaktadır. Türk boylarının oluşumu, Türklerin şehir hayatı, aynı zamanda milletini geçici bir işgalden mümkün olduğu kadar can ve mal kaybına uğratmadan kurtarmak için düşünen bir Hakanın kaygıları da anlatılan destanın en büyük özelliği, daha sonraki Türk destanlarında gelişecek olan ana fiziği ve süslemeleri önceden işlemesidir...

Şu destanında, Makedonya kralı İskender ile Turan hükümdarı Şu'nun ordularının Fergana vadisinde karşılaşmış olmaları, Türk kültürüyle Batı kültürünün M.Ö. 4. yüzyılda tanışmış ve birbirleriyle bilgi alış verişinde bulunmuş olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, Türklerde ad verme geleneğinden 24 Oğuz boyunun oluşumuna, Oğuzların ilk atası Oğuz Han'ın mevcudiyetinin M.Ö. 7. yüzyılda görülebileceğine kadar birçok önemli bilgiyle Şu destanında buluşmak mümkündür.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- T.C Kültür Bakanlığı
- Öztürkler.com



Şū Səylencesi

Şulbus

[Azəricə: **Şulbus**]

Şulbus – Türk ve Altay mitolojisinde adı geçen bir yaratık, cadı. **Şulbıs, Çulmus, Çulbus, Çulbıs** ve Moğolcada **Şulmus, Şulmas, Solmos, Sılmus, Sulmı, Şulma, Şulmo,** olarak da söylenir. Ne yaşlanan, ne çoğalan, ne ölen yaşlı bir kadındır. Tüm gücü kızıl saçlarındadır. Adları bazen Mangus ile birlikte anılır. Bazen de Mangus'un annesi olarak gösterilir.[1] Derin mağaralarda yaşarlar. Kılıktan kılığa bürünürler. Erkek olanlarına da rastlanabilir. Erkek ve kadın şulbuslar birbirlerini öldürürler.

Etimoloji

(Çol/Çul/Şul) kökünden türemiştir. Yarımlık, eksiklik ve hastalık bildirir. Eski Moğolca Şeytan anlamına gelen Şımnus/Şımnu/Şumnu sözcükleriyle de alâkalı görünmektedir. Şul, Çul kökü Türkçedeki Çol kökü ile bağlantılıdır. Çolak kelimesi eksiklik ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 531)

TSS

Dış bağlantılar

- Yer'in Yaratılışı
- Tuva ve Şor Kahramanlık Destanları

Şulbuz

Şülgen

[Azəricə: **Şülqən**]

Şülgen – Türk ve Altay mitolojisinde adı geçlen söylencesel bir kağandır. Sular Diyarının hakanıdır. Bazen Ural Han'ın kardeşi olarak gösterilir. Açgözlü ve hırslıdır. Kardeşi ise tokgözlü ve yardımseverdir. Kızının adı ise Nerkez'dir.

Etimoloji

(Şül/Çül) kökünden türemiştir. Moğolca Şült[1] ve Sülükey sözcükleri, sıvı ve akışkanlık ifâde eder. Kalmukçada Şülke ve Kıgızca Şilekey de benzer anlamlara sahiptir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("shult") **(İngilizce)**

Dış bağlantılar

- Ural Batır Destanı
- Ural Batır - Özet
- Ural Batır

TSS

Şülgen

Şürele

[Azəricə: **Şürələ**]

Şürele – Türk Mitolojisinde ve halk kültüründe yarım cindir. Değişik şivelerde **Şüreli, Şurala, Çurala, Çürele** olarak da bilinir.

Özellikleri

Tek gözlü, tek kollu, tek bacaklıdır. Ormanlarda dolanır. Vücûdu kıllı ve her yanı tırnaklarla kaplıdır. Eski Bulgarlarda Şüreli Han adıyla Ölüm Tanrısı konumundadır. Alnının ortasında tek boynuzu olduğu söylenir. Oğuz Kağan destanında gergedan (Kıyat, Kanda) olarak geçen canlı daha ilkel dönemlerde olasılıkla bu varlıktır. Kadın veya erkek olabilir, ormanlarda sürü sürü ve ailecek otururlar. İnsan gibi konuşurlar, biraz eğilerek yürürler. Ormanda yolunu kaybedenleri iyice şaşırtıp en kuytu köşelere götürürler. Güneş doğarken veya batarken görünebilir. O, orman yolunda insanın karşısına çıkar ve yolu şaşırdığını söyleyip ağlar, yardım ister. Yardım etmeye çalışan insanoğlunu da ormanın hiç bilinmeyen köşesine götürür, fakat ormana yalnız gelmeyen veya yanında köpek olan birinin yolunu asla kesmez.

Bu yaratığın ilginç bir alışkanlığı vardır: Kendisi soru sormayı sevse de hiçbir zaman ona sorulan soruları yanıtlamaz. Parmakları, ağaç budakları gibi eğri büğrü ve tüysüzdür ve yaşadığı sürece parmaklarını birkaç kere değiştirir. Çok hızlı koşar ve gövdesi de ağaca benzediği için ağaçlar arasından fark edilmez. Giysileri ve ayakkabıları ters giymek ya da gidilen yolu gizlemek için geriye yürümek gerekir, çünkü öyle yapınca Şürele ters tarafa koşar. Sudan çok korktuğu için ondan kurtulmak isteyen bir insanın akarsuya doğru koşması gerekir. Şürele "Suyun başı ne tarafta?" diye sorarsa, ona suyun aktığı taraf gösterilmelidir. Tatar Türklerince kullanılan "Şürele'ye suyun başını göstermek" deyimi, en kurnaz insanları bile aldatmayı anlatır. Anadoludaki Şeytana papucunu ters giydirmek sözü ile de bağlantılı ve benzerdir. Bu cinin bir özelliği de ata binmeyi çok sevmesidir. At sürüsünün içinden en iyi atı seçer ve onun üzerine binip gün boyu koşturup oynar. Ormanda yalnız gezmenin sâkincalarını içeren bir varlıktır. Ormanda yolunu kaybeden insanlara oyun oynamayı teklif eder ve kabul eden olursa onu öldürene kadar gıdıklar.[1]

Hırtık

[Azəricə: **Xırtıq**]

Hırtık – Üst kısmının insan, alt kısmının hayvan şeklinde olduğuna inanılan, bedeni tüylerle kaplı, ayakları ters kötücül cin, yaratık. Akarsularda (Elazığ yöresinde özellikle Fırat Nehri'nde) yaşadığı kabul edilir. Bu yörelerde adına **Çay hırtığı** da denilmektedir. Hırtık insan kılığına girip, kılığına girdiği kişinin yakın arkadaşlarına veya akrabalarına gidip, onlarla konuşarak orman ya da akarsu kıyısına götürüp boğmakta, öldürmektedir.

Özellikle karanlıkta ortaya çıkan hırtıktan korunmanın tek yolu ateş yakmaktır. Konuştukları kişinin hırtık olduğundan şüphelenen kişiler, vücutlarının çevresinden veya ayaklarının altından ateş geçirirler. Bu davranışı tekrarlayan hırtık, tüylerinin yanmasıyla kaçıp kendini suların içine

bırakır ve gözden kaybolur. Yine hırtığın zaman zaman çeşitli kişilerin kılığında, ata binip gezdiğine ve atları yorduğuna inanılmaktadır. Atlarını sabah yorgun ve terli bir şekilde bulan kişiler hayvanlarını hırtıkın götürüp götürmediğini anlamak için atların semerlerine veya sırtına yapıştırıcı maddeler sürmektedir. Bu sayede hırtıkın, bu hayvana binince tüylerinin yapışacağına ve tekrar binmeyeceğine inanılmaktadır.

Etimoloji

(Çor/Şor/Şür) kökünden türemiştir. Eksik yarım demektir. Korkmak anlamı içerir. Çuvaşçada beyazlık ve yarımlık anlamları olan Çüre/Şüre sözcüğü vardır. Bazı lehçelerde Sura/Şura sözcüğü beyaz veya sarı renk belirtir ki bu varlığın bu renklerde olduğunun düşünülmesiyle de ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 531)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Şurele)
- Mitolojik Varlıklar, Çulpan Zaripova
- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Şürälä)

TSS



Şürälä

T



TULPAR

Talay

[Azəricə: **Dalay**]

Talay Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Okyanus Tanrısı. **Dalay Han** olarak da anılır. Okyanuslar ve denizler onun sorumluluğundadır. 19 denizin birleştiği yerde yaşar. Denizleri ve okyanusları yönetir. İçindeki canlıları korur. Yaşlı ve uzun beyaz bıyıkları olan bir adam görünümündedir. İstediği zaman devâsa bir balık (balina) biçimine girebilir. Denizlerin yükselip alçalmasına (gel-git) karar verir. Moğol Budizmi ile yakın ilişki içinde bulunan Tibet Budizminin (Lamaizm) mânevi önderi olan kişilere verilen Dalai Lama (Dalai Blama) ünvanının ilk sözcüğü Moğolcadan Tibetçeye geçmiştir ve Okyanus anlamı taşır. Okyanus kadar engin bir bilgeliği ve şafkati anlatmak için kullanılır.

Etimoloji

(Tal/Dal) kökünden türemiştir. Talmak, Dalmak fiilinden gelir. Enginlik, derinlik, sonsuzluk anlamları vardır. Talaz kelimesi dalga demektir. Taluy veya Daluy ise okyanus anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Dalay Lama
- Yayık

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitolojisinde Kutsal Irmaklar
- Türklerde Su, Yaşar Kalafat
- Türk Mitolojisi'nde Talay



Talay

Tamag

[Azəricə: **Tamaq**]

Tamag – Eski Türklerde bugünkü cehennem kelimesinin eş anlamlısı. Sözün **Tamağ, Tamuk, Tamug** ve **Tamu** varyantları da vardır. Moğollar **Tam** derler.

Öldükten sonra suçluların cezalandırılmak üzere gittiği yerdir. İslam inancıyla birlikte geniş betimlemeler yapılmış ve nasıl bir yer olduğu hakkında değişik fikirler ileri sürülmüştür. Fakat tüm görüşlerdeki ortak nokta Ateş ile ilgili olduğudur. Hakaslarda Cehennemi yöneten Tamı Han adlı bir Tanrının varlığından söz edilir. Eski Türkler (Oğuzlar, Chou Türkleri ve diğer Gök Tanrı'ya tapan Türkler) Tamug'un yeraltında olduğuna inanırdı. Tamug'un efendisi Erlik Han'dır ve günahkâr kişileri cezalandırmak için vardır. Karşıtı Uçmag'dır.

Etimoloji

(Tam/Dam) kökünden türemiştir.[1] Kapalı yer demektir. Karanlık anlamı vardır. Sanskritçe (Eski Hintçe) Tamas (karanlık) sözcüğü ile de bağlantılı olduğu söylenir. Moğolca ve Tunguzca Tama sözcüğü toplanmak, bir araya gelmek[2],[3] manaları içerir. Türkçede Tam kökü yakmak anlamı da taşır ve Tamız, Tamur gibi sözcükler bu anlamı ihtiva eder. Kuyu biçimindeki fırını ifâde eden Arapça Tandır/Tandur sözcüğünün aslında Türkçede Tamdur biçimiyle zaten varolduğu ve benzeşim yoluyla dönüştüğü de bu bağlamda öne sürülebilir. Tamug kelimesi Divanü Lügati't-Türk'te "Tamu" olarak geçer. Tıpkı "kamug" (şimdi "kamu") kelimesinde olduğu gibi "g" harfi düşmüş ve "tamu" olmuştur.

TSS

Kazırgan

[Azəricə: **Qazırgan**]

Kazırgan – Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde Cehennem Çukuru anlamında kullanılır. Kötü ruhların doğruluğa gelmesi için, geçici bir süre kaldığı ateş çukurudur. Çukur anlamı taşır. Kazımak ve kazık sözleri ile aynı kökten gelir.

Cehennem

[Azəricə: **Cəhənnəm**]

Cehennem – Çeşitli inançlarda ölüm sonrası ceza çekilen ateşli bir yer olarak gösterilir. Cehennemde kalma süresi inanca göre değişiklik gösterebilir. Cehennemde günah borcu ödeninceye kadar kalınıp sonra tekrar cennete gidilebilir. Ancak, cehennem bazıları için sonsuza dek ateşte yanmak anlamına gelir. Kelimenin İbranice 'Gehinnom' (Hinnom'un vadisi) terkibinden oluştuğu düşünülmektedir. Gihinnam, Kudüs'ün yakınlarında yapılan kurbanların yakıldığı derenin adıdır. Sözcük Arapçaya Cehennem şeklinde geçmiştir.

Farklı mitoloji ve kültürlerde

Çoğunlukla bu korkunç karanlık, gezinen ruhlarla dolu bir çukurdur (Yunan ve Roma). Orada dinsizler, iblisler tarafından yargılanır (Pers), sonsuz ızdıraba çarptırılmış kötüler (Musevilik) ve hak dininden olmayanlar bulunur (İslâmiyet). Kötüleri iyilerden ya da canlıları ölülerden ayıran bir yer kavramına birçok dinde rastlanır. Eski çağların ve ilkel toplulukların dinlerinde ölen

kişinin ruhunun gideceği yer, karanlık ve soğuk yeraltı dünyası (örneğin Norveç mitolojisinde), yer altında karanlık bir dünya ya da uzak bir ada (örneğin Eski Yunan'da), yer altında insanların ruhlarının cezalandırıldığı derin bir uçurum (örneğin Eski Yunan'da), yerin altında hem iyi hem kötü ruhların gölgeler biçiminde sürekli bir susuzluk içinde yaşadığı karanlık bölge (örneğin Eski İsrail dininde) biçiminde düşünülmüştür.

İslam'da Cehennem

Cehennem; İslam dininde, ahiretteki bir azap yeridir. İnsanlar dünyadaki hareketlerine ve inançlarına göre cennete veya cehenneme giderler. Cehennemdeki azabın farklı dereceleri ve türleri vardır. Fakat cezanın çekilmesinden sonra buradan çıkılabileceğine dair

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Yusuf Şevki Yavuz, İslam Ansiklopedisi "Azap" maddesi. Cilt 4, s.302-309.

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Etymology, Starling ("tama")
2. ^ Tungus Etymology, Starling ("tama")
3. ^ Altaic Etymology, Starling ("t`ámu")

TSS

Dış Bağlantılar

- Yaratılış Efsâneleri
- Cehennemin tabakaları Erzurumlu İbrahim Hakkı
- example Buddhist Hells
- Swedenborg, E. *Heaven and its Wonders and Hell. From Things Heard and Seen*

Ayrıca bakınız

- Tamag

Tamaɔŋ

Tammuz

[Azəricə: **Təmmuz**]



Tammuz (**Tämmuz** veya **Tamuz, Tamız, Tammus, Temmuz:** Arapça تمّوز **Tammūz**; İbranice תַּמּוּז; Akadca **Duzu**, **Dūzu**; Sümerce **Dumuzı**) – Ortadoğu kültürlerinin tamamına yayılmış ve tanınmış olan bir Sümer tanrısı. Bereket tanrısı veya Çoban tanrısı olarak görülür.

Etimoloji

(Tam/Dam) kökünden türemiştir. Sümerlerde Dumuzı veya Damuzı olarak yer alır ve anlamı güvenilir veya oğul demektir. Türkçe de Dam/Tam yâni ahır ile bağlantılı bir anlam kazanmıştır.

Mitoloji

Türk ve Altay mitolojisine de Tamız (Tamus, Tammus, Tamıs, Dumuz, Dumıs) Han olarak geçmiştir. Sümer kökenlidir. Türk coğrafyasının büyük kısmında adı yaz aylarından birisine verilir; Temmuz, Tamız, Tamıs gibi… Çoğu zaman Ahır hayvanlarının ve/veya Çobanların ya da kırsal hayatın, ekinlerin ve hasadın koruyucusu olarak görülür. Damızlık sözcüğü, Damız (ahır) sözcüğüyle olduğu kadar bu isimle de bağlantılıdır ve Tamız Han için ayrılan hayvan demektir. Sümer mitolojisinde çoban görünümlü olarak betimlenir. Sümerce adı Dumuzi, 12 Hayvanlı takvimde de yer alan Domuz ile bağlantılı görünmektedir. Ünü tüm Ortadoğuya yayılmıştır.

TSS

Temmuz ayı ismini bu tanrıdan almıştır. Tammuz'un kökeni Sümer çoban-tanrı, Dumuzıd veya Dumuzı'dir.

Diğer bağlantılar

- Temmuz

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Tämmuz

Tanha Han

[Azəricə: **Tanxa Xan**]

Tanha – *Kader Tanrısı.* Kişioğlunun doğumundan itibaren onun kaderine hükmeder ve davranışlarını kayıt altına alır.

Etimoloji

(Dan/Tan) kökünden türemiştir. Şaşırmak, hayret etmek anlamları vardır. Tanımak (Moğolca Tanıh) fiilleriyle de ilgilidir. Eski Türkçe, Moğolca ve hattâ Tunguz-Mançu dillerinde saymak, hesaplamak, bilmek, bilgi sahibi olmak anlamları içeren bir köktür.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ţanŋha

TSS

Tanrı

[Azəricə: **Tanrı**]

Tanrı (**Tañrı** ya da **ilâh**[1]) – Özellikle tek tanrıcılıkda evrenin tek yaratıcı ve yöneticisi olduğuna inanılan varlık.

Çok tanrılı inançlarda genelde ilâhların cinsiyeti bulunur ve erkek olanlarına Tanrı, kadın olanlarına Tanrıça denir. Monoteistik ve henoteistik inançlardaki Tanrı kavramını tanımlamak için ise sadece *tanrı* sözcüğü kullanılabilir. Değişik lehçe ve şivelerde **Tenri (Teñri), Tengri, Tigir, Tēr, Dēr** ve Moğolca **Tengir, Tenger** olarak söylenir.

Tanrı, insanüstü ve insanlar üzerinde egemenliği olan varlıktır. Yaratıcı anlamında da kullanılır. Değişik Türk topluluklarında, Tangrı, Tengri, Tengere, Tangara, Tenegere, Tengir şeklinde kullanılır. Tarı, Teyri gibi söyleyişler de mevcuttur. İslamiyetle birlikte tek Tanrı'yı nitelemekte de kullanılmaya başlanmıştır. Ulu Teyri, Han Tengri gibi ifadeler sıklıkla geçer. Bazı Türk boylarında İyeler (koruyucu ruhlar) için de kullanılır; Su Teyrisi, Yer Teyrisi gibi. Aslında evrenin her yanındaki bu ruhlar bir bütündür ve birbirine bağlıdır. Verilen isimler bir sembolden ibârettir. İslam öncesi Tanrıcılık (Tengricilik) biçiminde sistematik bir yapıya sâhip olarak tüm toplumsal hayata işlemiştir.

İslamiyetle birlikte tek ve mutlak yaratıcı güç olarak ve başka hiçbir varlığa özgülenemeyecek ve paylaşılamayacak bir adla "Allah" sözcüğü kabul görmüştür. Türkler Tanrıların isimlerinin sonuna Toyun veya Batır sıfatlarını getirirken, Moğollar daha çok Sagan (Sagağan) "Beyaz", Ulan (Ulağan) "Kızıl" sıfatını kullanırlar. İslamda Allah(c.c)'ın 99 isimi vardır. Türklerin kutsal rakamı olan 9 ile bağlantılı olduğu için Türklerde çok büyük ilgi görmüştür. Etrüsklerde Thanr adlı diğer tanrıların doğumunda rol oynayan üstün bir Tanrı vardır. Moğolların ***Hühe Münhe Tengeri,*** Türklerin ise ***Köke Möngke Tengri*** yâni "Sonsuz Gök Tanrı" şeklindeki tanımlamaları Tanrı anlayışlarını özet olarak ortaya koymaktadır.

İbni Fadlan anılarında Oğuzlar için; "İçlerinden biri zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürüse, başını semâya kaldırıp *Bir Tanrı* der; bu Türkçe *Bir Allah* demektir," ifâdesini kullanır. Çuvaşlar Tanrıyı nitelemek için Sülti (Yüce), Min (Ulu), Irı (İyi), Aslı (Aziz), Tep (Gerçek) ifadelerini kullanırlar.

Çuvaş mitolojisine göre ilk başta insanların hepsi aynı dile, eşit servete sâhiptir. Şeytan insanları ayartır. İnsanlar kibirlenir. Daha sonra çatışmalar ve oburluk, sarhoşluk başlar. Tanrı bu duruma çok kızar ve insanları 77 dile, 77 millete, 77 inanca böler.

Teolog ve filozoflar, târih boyunca sayısız Tanrı kavram ve anlayışını incelemişlerdir. Tanrı'nın varlığı, felsefenin metafizik ve din felsefesi alanlarında incelenen önemli bir konudur.

Tanrı kavramının, Tek Tanrılı (monoteist) ve Çok Tanrılı (politeist) dinlerdeki farkını ayırt etmek için Dinbilim ve Dinbilim çerçevesinde yapılan tartışmalarda Monoteizm dinlerindeki tek Tanrı'yı ifâde etmek için farklı kavramlar kullanılması gerektiği öne sürülmüştür. Bu sözcüğün ve eşdeğer kelimelerin kullanımı, Avrupada hâlâ tartışma konusudur.

İslam dinindeki Allah adı ise tamamen özel durumunda olup, farklı bir varlığı tanımlamak için kullanılamaz. En azından Türkçe'deki uygulama bu yöndedir. Allah karşılığında Tanrı kelimesinin kullanılıp kullanılamayacağı ise farkıl bir tartışma konusudur. Kimi görüşler özel bir ad olarak "Tanrı" (büyük harfle başlayarak) kullanılabiliceğini öne sürerken katı dinsel yaklaşımlar bunun asla mümkün olamayacağını iddia eder. Ancak burada yapılan eleştiri de şu yöndedir; Allah Nas Suresinde kendisini tanrı (ilah – "insanların ilahı") olarak da tanımlamıştır. Tanrı sözcüğü Arapça ilah kelimesinin birebir karşılığıdır.

Felsefede Tanrı kavramı; "ilk neden", "ebedi ilke" ya da "insanlığın, yaşamın ve doğanın tamamının en yüce aşaması" olarak ifâde edilir ve çoğunlukla ilah veya mutlak olan şeklinde tanımlanır.

Tanrıça

[Azəricə: **Tanrıça**]

Tanrıça (Tañrıça) – *İlahe.* Çoktanrılı inançlarda Dişi Tanrı. Kelime (Dan/Tan) kökünden türemiştir. Şaşırmak, hayret etmek anlamları vardır. Sümerce kökenlidir. Sümercede Dingir veya Tingir olarak yer alır. Tanımak, tan gibi sözcüklerle bağlantılıdır. Eski Türkçe, Moğolca ve hattâ Tunguz-Mançu dillerinde saymak, hesaplamak, bilmek, bilgi sahibi olmak anlamları içeren bir köktür.

Açıklama: Türk dilinde -ça ve -çe eki ile dişil sözcükler üretilmesi pek yaygın değildir. Kimi görüşlere göre bu ekin dişil sözcük türetme amacıyla kullanılması dilin yapısına aykırıdır, bozulmadır. Bu ek aslında küçültme eki olarak kullanılır. İl ve İlçe gibi… Türkçede asıl cinsiyet eki -an ve –en ekidir. Ve bu ek tamamen yansız olarak cinsiyeti tersine çevirir. Örneğin:

- **Bay ve Bayan:** Efendi ve Hanımefendi
- **Kız ve Kızan:** Kız Evlat ve Erkek Evlat
- **Çav ve Çavan:** Eril Organ ve Dişil Organ
- **Ök ve Öken:** Anne ve Baba

Türkçede dişil sözcükler türetmek için kullanılan bir yol (çok sık olmasa da) –ım –im ekidir.

- **Han ve Hanım:** Kral ve Kraliçe
- **Beğ ve Begüm:** Ağa ve Hanımağa

Yine de Tanrıça sözcüğünün türetiliş biçiminin aşağıdaki örneklere de uygun olduğu söylenebilir:

- **Kıral (Kral) ve Kıralça (Kraliçe):** Melik ve Melike
- **Tigin ve Tiginçe:** Prens ve Prenses

Etimolojisi

Tanrı sözcüğü Türkçe'dir ve kökeni *tengri*'dir.[2] Arapça kökenli Allah adından farklı olarak, cins isimdir. Bu kelimenin Arapça'daki karşılığı "ilah"tır. *Büyük yaratıcı, her şeye kadir olan yaratıcı, olağanüstü güç ve kudret sahibi* anlamındadır. Orhun Yazıtları'nda rastlanan Gök-Tanrı ve benzeri ifadeler, Türk dinsel inancında görülebilen özel isimlerdir.

Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmış olan Güncel Türkçe Sözlük'e göre, *Tanrı* sözcüğü "*Çok tanrıcılıkta var olduğuna inanılan insanüstü varlıklardan her biri, ilah*" ve özel isim olarak da "*Allah.*" anlamlarına gelmektedir.[3]

İslam'da Tanrı

İslam dininde Allah ismi, *Tanrı*'nın özel ismidir ve genel olarak bu ismin yerine kullanılır. Allah kelimesi, *el- (El arapçada belirlilik ekidir)* ve *ilah (yaratıcı)* kelimelerinden türetilmiştir. İslam'da ayrıca bu ismin yerine kullanılabilecek, Allah'ın çeşitli sıfatlarından oluşan Esmaül hüsna yâni *"Güzel İsimler"* mevcuttur.



Tanrıdağı

[Azəricə: **Tanrıdağı**]

Tanrıdağı veya Tanrı Dağları (tengritav, tangaratağ veya tanrıdağları, tangrıtavlar). Çok eski dönemlerden beri, kutsanarak, kutlu sayılarak Tanrı tarafından yalnızca Türklere tahsis edildiğine inanılan ve halen kutlu kabul edilen sıradağların genel adı.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dil Kurumu
2. ^ Orhun Yazıtları'ndaki *"Tengri teg tengride bolmuş Türk – Bilge Kağan..."*
3. ^ Tanrı Kavramları

Taňrı

Tanrılar

[Azəricə: **Tanrılar**]

Türklerdeki halk kültüründe önemli bir yer tutan Tanrılar zaten ayrıntılı olarak verilmiştir, ikinci derece denebilecek bazı Tanrılar ise şunlardır:

1. **Abıyaş Han:** Yaşam Tanrısı. İnsanları ve canlıları yönetip yönlendirir.
2. **Adagalı (Adagalah) Han:** Fitne Tanrısı. Yeryüzünde bozgunculuk yapar.
3. **Adanı Han:** İyilik Tanrısı. İnsanlara iyilikler yapar.
4. **Albotay Han:** Gezgin Tanrısı. Yolculara yardım eder.
5. **Ancasın Han:** Yıldırım Tanrısı. Şimşekler ve yıldırımlar çaktırır.
6. **Apsatı Han:** Av Tanrısı. Vahşi hayvanların da koruyucusudur.
7. **Artık Han:** Yol Tanrısı. Yolculara yardım eder.
8. **Aştotur Han:** Çoban Tanrısı. Çobanları vahşi hatvanlardan korur.
9. **Aymuş Han:** Çoban Tanrısı. Çobanları korur.
10. **Avlı Han:** Dağ Tanrısı. Avlı Barkan olarak da söylenir.
11. **Babıray Han:** İyilik Tanrısı. İyi insanları koruyup kollar.
12. **Barula (Barallak) Han:** Orman Tanrısı. Avcılar ateş yakar ona saçı yaparlar.
13. **Basan Han:** İyilik Tanrısı. Su ruhlarıyla bağlantılıdır.
14. **Buğomça Hanım:** Yol Tanrıçası. Uzaklara giden yolların koruyucu ruhudur.
15. **Cabağan (Cabaha) Han:** Hastalık Tanrısı. Onmaz dertlere ve marazlara neden olur.
16. **Canday Han:** Sakatlık Tanrısı. Kol, bacak hastalıkları verir.
17. **Cebelek Hanım:** Kötülük Tanrıçası. İnsanları yolundan çevirir. “Yer Kulaklı” olarak anılır.
18. **Cerde Han**: Ev Tanrısı. Evi ve aileyi korur.
19. **Cınıs (Çınıs) Han:** Yasa Tanrısı. Dünyanın yönetilmesi için gerekli yasaları koyar
20. **Cöhögöy (Cöğöy) Han:** At Tanrısı. Atların koruyucusudur.
21. **Cöllörü Han:** Yeraltı Tanrısı. Eline düşenler bir daha geri dönemezler.
22. **Çaçlı Hanım:** Ev Tanrıçası. Evi ve aileyi korur.
23. **Çayan (Şayan) Han:** Gökyüzü Tanrısı. Yeryüzünün düzenini sağlar.
24. **Çoğonah (Çuğonah) Hanım:** Hastalık Tanrıçası. İnsanları hasta eder.
25. **Çomparaş (Çamparas) Hanım:** Uyku Tanrıçası. Uyuyamayanlar kendisinden yardım ister.
26. **Çokku Hanım:** Dilek Tanrısı. Kendisinden dilek dilenir.
27. **Çoppa Han:** Ekin Tanrısı. Ekinlerin bol olmasını sağlar.
28. **Çuğoran (Çuğorağan) Han:** Şeytanların yöneticisidir. İnsanları şeytan kılığına sokabilir.
29. **Çuppakan Hanım:** Gök Tanrıçası. Göklerin düzenini sağlar.
30. **Duguy Han:** Haberci Tanrısı. Tanrıların haberlerini insanlara getirir.
31. **Eder Han:** İyilik Tanrısı. İyi ve güzel işlerin yapılmasını sağlar.
32. **Elez Hanım:** Bekâret Tanrıçası. Bekâretini ve iffetini koruyan kızlara yardımcı olur.
33. **Erirey Han:** Ürün Tanrısı. Tarladaki hasadı korur.
34. **Eyke (Öyke) Hanım:** Kadın Tanrıçası. Günlük ev işlerinde kazalardan korur.
35. **Gölpön Han:** Koyun Tanrısı. Koyunları korur.

36. **Hagdan Han:** Kamburluk Tanrısı. Bel bükülmesi ve kamburluk gönderir.
37. **Harabıl Han:** Yeraltı Tanrısı. Yeraltındaki bazı kötü ruhların önderidir.
38. **İndirbey Han:** Av Tanrısı. Av hayvanlarını korur.
39. **Kagır (Kağar) Han:** Elçi Tanrısı. Ülgen ve Erlik arasında elçilik yapar.
40. **Karakçı Han:** Cehennem Tanrısı. Matman Karakçı olarak anılır.
41. **Kayadan (Keyden) Han:** Kuvvet Tanrısı. Kuvveti sembolize eder.
42. **Kayırnar (Kaynar) Han:** Güneş Tanrısı. Güneşin ışıklarının çoğalmasını sağlar.
43. **Kemisken Hanım:** Göl Tanrıçası. Göllerin koruyuculuğunu yapar.
44. **Kırgıl (Kırgul) Han:** Merhamet Tanrısı. İnsanları korur. Kırk rakamı ile aynı kökten gelir.
45. **Kıskıydana Hanım:** Kötülük Tanrıçası. Abasıların kızıdır.
46. **Kollu Han:** At Tanrısı. İskit kökenlidir. Balkarlarda bu adda bir bayram vardır.
47. **Korı (Korıy) Han:** Rüzgâr Tanrısı. Rüzgârlara yön verir.
48. **Koylusan Hanım:** Gök Tanrıçası. Gökleri yönetir.
49. **Köbölök Han:** Ölüm Tanrısı. İnsanların canını alır. Bakır burunludur. Kızıl bir atı vardır.
50. **Kudustay Han:** Rehin Tanrısı. Bu adda üç kardeştirler (Bur, Tas, Vot). İnsanları kaçırırlar.
51. **Kürmüş Han:** Ev Tanrısı. Evi ve içindeki aileyi korur. Ailenin devamını sağlar.
52. **Lovun Han:** Yeraltı Tanrısı. Yeryüzüne kötü ruhlar gönderir.
53. **Mansar Han:** İyilik Tanrısı. İyi işler yapanları ödüllendirir.
54. **Matmas Han:** Kainat Tanrısı. Ülgen tarafından evrenden sorumlu kılınmıştır.
55. **Mohol Han:** Yol Tanrısı. Yola çıkanlar kendisine dua ederler.
56. **Mordo (Mordok) Han:** Bereket Tanrısı. Fakirlere yardım eder.
57. **Mucara Han:** Yoksullar Tanrısı. Yoksul insanları korur.
58. **Nalban Hanım:** Gökyüzü Tanrıçası. Gökyüzünün düzgün işlemesini sağlar.
59. **Noyon (Noyan) Han:** Askerleri ve orduyu korur. Moğolca efendi ve general demektir.
60. **Odığın (Odon) Han:** Yasa Tanrısı. Dünyanın yönetilmesinde gerekli yasaları düzenler.
61. **Ohol Han:** Vahşet Tanrısı. Yeryüzünde büyük kırımlara sebebiyet verir.
62. **Okto Han:** Dağ Tanrısı. Dağların ve dağlarda yaşayan canlıların koruyuculuğunu yapar.
63. **Orangay Han:** Yaratıcı Tanrı. Canlıları yaratır ve doğadaki yerlerini belirler.
64. **Ovcay Han:** Bereket Tanrısı. Ürünlerin bol olmasını sağlar.
65. **Ovsal Han:** Hastalık Tanrısı. Hayvanları hastalandırır. Yalnız kadınlara musallat olur.
66. **Oymon Hanım:** Bitki Tanrıçası. Bitkileri korur ve onlara can verir.
67. **Oysul Han:** Deve Tanrısı. Develeri korur.
68. **Ozay Han:** Bereket Tanrısı. Her tarafta bolluk olmasını sağlar.
69. **Perbi Han:** İyilik Tanrısı. Hakkında çok fazla bilgi yoktur.
70. **Pınçu Han:** İyilik Tanrısı. İyilikler yaptığı söylenir.
71. **Puysa Han:** İyilik Tanrısı. Herkesin iyiliğini ister.
72. **Sabıray Han:** Yazgı Tanrısı. İnsanların geleceği hakkında karar verir. Yeraltında yaşar.
73. **Sangır Han:** Av Tanrısı. Kızdığında ormanları yakıp, av hayvanlarını kaçırdığı söylenir.
74. **Saradıman Hanım:** İyilik Tanrıçası. Demirci Tanrıçası olarak da görülür.
75. **Sarasan Han:** Soğuk Tanrısı. Kışın soğuklara neden olur.
76. **Tabıt (Tabı) Han:** Koruyucu Tanrı. İnsanların ve evin koruyuculuğunu yapar.

77. **Taşgaşıt Han:** Kısmet Tanrısı. İnsanların kısmetini belirler. Çok güçlü ve keldir.
78. **Tayçu (Tayçı) Han:** At yavrularını (veya boğaları) koruduğu söylenir.
79. **Tıday (Dıday Han):** Güven Tanrısı. Korku anında adı söylenir.
80. **Tımmıl (Dımmıl) Han:** Tahıl Tanrısı. Aynı adı taşıyan bir ekmek türü vardır.
81. **Tiribel Han:** Tahıl Tanrısı. Ekinleri ve ziraatçileri korur.
82. **Toktur Han:** Avcı Tanrısı. Avcıları korur.
83. **Tukbaş Hanım:** Kadın Tanrıçası. Kadınları ve evi korur.
84. **Tuğulbay (Tukulbay Han):** Av Tanrısı. Avcıları korur.
85. **Turay Han:** Kötülük Tanrısı. Abasılar arasında sayılır.
86. **Tuşkun Han:** Korku Tanrısı. İnsanlara korku ve panik verir.
87. **Tünböri (Tunburı) Han:** Yeraltı Tanrısı. Yeraltındaki karanlık suların tanrısıdır.
88. **Türün Han:** Cehennem Tanrısı. Cehennemi yönetir.
89. **Tüsümel Han:** Yeraltı Tanrısı. Kötülükler yaptığı söylenir.
90. **Tüşülü Han:** Kötülük Tanrısı. İnsanları kötülük yapmaya iter.
91. **Ubahalah Hanım:** Hastalık Tanrıçası. İnsanlarda ve hayvanlarda hastalıklara neden olur.
92. **Uhhan Han:** Ateş Tanrısı. Ev ateşini ve ocağı korur.
93. **Urbalcın Han:** Kavga Tanrısı. Yeraltındaki bazı kötü ruhların önderidir.
94. **Uslo Han:** Doğa Tanrısı. Dağları ve doğadaki canlıları korur.
95. **Uya Han:** Kötülük Tanrısı. Çorak Uya adıyla anılır.
96. **Üygül Han:** İyilik Tanrısı. Yüceliği, üstünlüğü ve büyüklüğü sembolize eder.
97. **Üygen Hanım:** İffet Tanrıçası. Namuslu insanları özellikle iffetli kadınları korur.
98. **Yabır Han:** İyilik Tanrısı. İliğin onun özü olduğu söylenir.
99. **Yalanaş Han:** Esinti Tanrısı. Harman savuranlar ona dua ederler ve şarkı ile çağırırlar.
100. **Yapkara Han:** Hizmet Tanrısı. Ülgen'in yardımcısıdır ve onun emirlerini yerine getirir.
101. **Yatman Han:** Rüzgâr Tanrısı. Rüzgârları estiren koruyucu ruhtur.
102. **Yezim Han:** Soğuk Tanrısı. Yeryüzüne soğuk getirir.

Moğol Tanrıları

Türkçe ile bağlantılı olabilecek Moğollardaki belli başlı Tanrılar ise şu şekildedir:

1. **Yurul Han:** Diğer büyük Tanrıların atasıdır. İyilik Tanrısı olarak geçer.
2. **Ekhe Hatun:** Yurul Han'ın eşidir. Diğer büyük Tanrıların anasıdır.
3. **Golto Han:** 1000 Burhan Tanrısı. Bu iyi ruhları yönetir.
4. **Manzan Hatun:** 55 Batı Tanrısının anasıdır.
5. **Mayas Hatun:** 44 Doğu Tanrısının anasıdır.
6. **Sargay (Şargay) Han:** Dağ Tanrısı. Dağlarda yaşar.
7. **Ugal Han:** Gökuşağı Tanrısı. Şamanların gökkuşağından geçişine yardım eder.
8. **Bulur Han:** Yaşlılar Tanrısı. Yaşlıları korur.
9. **Udaga Han:** Su Tanrısı. Su kaynaklarını korur.
10. **Gutar Han:** Kader Tanrısı. Kut kelimesi ile ilgilidir.
11. **Gerel Han:** Şelale Tanrısı. Şelalerin suyunun çok olmasını sağlar.
12. **Boşıntoy Han:** Demirci Tanrısı. Demircilere yardımcı olur, kuvvet verir.

13. **Sahaday Han:** Yangın Tanrısı. Çakmaktaşı, çelik ve çırayı korur.
14. **Urag Han:** Kuğu Tanrısı. Kuğuları korur ve kuğu kılığına girer.
15. **Hun Han:** Gölgeler Tanrısı. İnsan gölgelerinin oluşmasını o sağlar.
16. **Oyodol Han:** Ayna Tanrısı. Aynalara koruyucu ruhlar gönderir.
17. **Somol Han:** Yanardağ Tanrısı. Yanardağları o patlatır.
18. **Boğomo Han:** Salgın Tanrısı. Salgın hastalıkları yeryüzüne yayar.
19. **Ürgese Han:** Hile Tanrısı. İnsanların hile yapıp birbirlerini aldatmalarını sağlar.
20. **Yogotor Hatun:** Çiftçi Tanrıçası. Çiftçileri ve ürünlerini korur.
21. **Sahal Hatun:** Ateş Tanrıçası. Yeryüzünde yangınlara neden olur.
22. **Sahaday Han:** Ateş Tanrısı. Sahal Hatun'un eşidir.
23. **Hüherdey (Hohoday) Han:** Şimşek Tanrısı. Hüherdey'in abisidir.
24. **Hültey Hatun:** Yıldırım Tanrıçası. Hültey'in kızkardeşidir.
25. **Helin Han:** Enerji Tanrısı. İnsan ruhuna enerji sağlar.
26. **Manhan (Mana) Han:** Hayvanlar Tanrısı. Ahır hayvanlarını korur.
27. **Daban Hatun:** Demirci Tanrıçası. Demirci Ocaklarını korur.
28. **Sesegen Hatun:** Güz Tanrıçası. Sebdeg'in kızıdır.
29. **Sebdeg Han:** Kış Tanrısı. Buz ile temsil edilir. Sesegen'in babasıdır.
30. **Golomto Han:** Ocak Tanrısı. Ocağı ve ateşi korur.
31. **Gücer Han:** Yalan ve İftira Tanrısı. İnsanların yalan ve asılsız sözler söylemesini sağlar.
32. **Dayan Han:** Mağara Tanrısı. Kâinat anlamında da kullanılır.
33. **Hangay Han:** Geyik Tanrısı. Ak bir geyik olarak betimlenir.
34. **Manan Han:** Sis Tanrısı. Yeryüzüne sisleri o gönderir. Aslında aynı adlı üç kişidirler.
35. **Uran Han:** Oyun Tanrısı. Oyuncuların koruyucusudur.
36. **Homon Han:** Yaratıcı Tanrı. Yeryüzünde yaşanan olaylar onun denetimindedir.
37. **Budargu Han:** Kar Tanrısı. Kışın kar yağmasını sağlar.
38. **Hürey Han:** Soy Tanrısı. Oymakları korur.
39. **Bumal Han:** Göktaşı Tanrısı. Göktaşlarından sorumludur.
40. **Nercer Han:** Şimşek Tanrısı. Şimşekler çaktırır.
41. **Zayan Han:** Başarı Tanrısı. Çalışan insanların başarılı olmasını sağlar.
42. **Dun Han:** Yağ Tanrısı. Tereyağını insanlara o armağan etmiştir.
43. **Amıtay Han:** Kurul Tanrısı. Yaşlılar kurulunu korur ve doğru kararlar almalarını sağlar.
44. **İsihi Han:** Bereket Tanrısı. Yeryüzüne bolluk ve bereket gönderir.
45. **Loson Han:** Su Tanrısı. Lus adlı su ruhları kendisine bağlıdır.
46. **Hundarı Han:** Evlilik Tanrısı. Evlenen çiftleri korur ve imkânlarının artmasını sağlar.
47. **Tarıla Han:** Alınyazısı Tanrısı. İnsanların yazgılarını belirler.
48. **Şibengeni Han:** Canlılar Tanrısı. Yeryüzündeki canlıları yaratır.
49. **Ang Han:** Varlık Tanrısı. Yeryüzündeki tüm varlığın düzenini temsil eder.
50. **Sombov Han:** Yeryüzü Tanrısı. Angır adlı kuşun getirdiği toprakla karaları yaratmıştır.
51. **Zayahung Han:** Bilgelik Tanrısı. Kirpi şeklinde betimlenir.
52. **Soldong Han:** Tan Tanrısı. Doru at şeklinde olduğu söylenir.
53. **Mayılgan Hatun:** Cennet Tanrıçası. Cennetteki canlılara her tür imkânı sağlar.

TSS

54. **Budung Hatun:** Sis Tanrıçası. Sislerin içerisinde yaşar.
55. **Tungak Han:** Kabîle Tanrısı. Moğol kabîlelerinin beylerinin başında bulunur.
56. **Manha Han:** Keşişler Tanrısı. Keşişlerin koruyucusu olarak görülür.
57. **Şerem Han:** Hastalık Tanrısı. İnsanlara hastalık verir.
58. **Abarga Han:** Hastalık Tanrısı. İnsanlara hastalık verir.
59. **Lobsogoldoy Han:** Hastalık Tanrısı. İnsanlara hastalık verir.
60. **Gohon Hatun:** Güzellik Tanrıçası. Naran Gohon yâni Güneş güzeli olarak anılır.
61. **Yonhoboy Hatun:** Hastalık Tanrıçası. Bu ada sâhip birkaç kızkardeştirler.
62. **Maha Han:** Et Tanrısı. Kurban Tanrısı olabilir.
63. **Arban Han:** Tıp Tanrısı. Aynı adda dokuz kişidirler.
64. **Suhan Han:** Kan Tanrısı. Aynı ada sâhip 13 kişidirler.
65. **Zülhe Han:** Savaş Tanrısı. Savaşçılara yardım eder.
66. **Bısalgan Han:** Nehir Tanrısı. Irmaklarda yaşar.
67. **Mender Han:** Dolu Tanrısı. Dolu yağmasını sağlar.
68. **Oyır (Uyır) Han:** Meyve Tanrısı. Meyveleri olgunlaştırır.
69. **Zala Han:** Bitki Tanrısı. Bitki örtüsünü yeşertir.
70. **Hacır Han:** Kemik Tanrısı. İnsanların soylarını belirler.
71. **Halhın Han:** Rüzgâr Tanrısı. Bu adda dört Tanrı vardır, dört büyük rüzgârı yönetirler.
72. **Emerse Han:** Meltem Tanrısı. Bu adda dört Tanrı vardır, dört meltemi yönetirler.
73. **Ohıru Han:** Giysi Tanrısı. İnsanlara ve şamanlar giysi verir.
74. **Üden Han:** Kapı Tanrısı. Evlerin kapılarını ve yeraltına giden geçidi korur.
75. **Bolıngud Han:** Ozan Tanrısı. Şairlerin ve ozanların koruyucusudur.
76. **Godlı Han:** Hayvan Tanrısı. Evcil hayvanları korur.
77. **Uhın Hatun:** Hastalık Tanrıçası. Kadın hastalıklarını verir.
78. **Gug Han:** Zaman Tanrısı. Zamanı yönetir.
79. **Tad Han:** Geyik Tanrısı. Rengeyiklerini korur.
80. **Dülen Han:** Işık Tanrısı. Gökyüzü ışıklarını "aurora" ortaya çıkarır.
81. **Erin Han:** Aşk Tanrısı. Erkeklerin gönlüne sevgi verir. Hanı Hatun ile birlikte anılır.
82. **Hanı Hatun:** Aşk Tanrıçası. Kadınların gönlüne sevgi verir. Erin Han ile birlikte anılır.
83. **Gere Hatun:** Ev Tanrıçası. Bilgelik sahibidir. Bazen Ülgen'in karısı olduğu söylenir.
84. **Habata Han:** Işık Tanrısı. Habata Gerel (Aydınlık Habata) olarak anılır.
85. **Gurusa Han:** Balıkçı Tanrısı. Karısının adı da aynıdır.
86. **Gurusa Hatun:** Balıkçı Tanrıçası. Kocasının adı da aynıdır.
87. **Zala Han:** Çocuk Tanrısı. Çocukları korumak için yeryüzüne iner.
88. **Elbite Han:** Kıskançlık Tanrısı. Diğer Tanrıları kıskandığı söylenir.
89. **Kurkıl Han:** Yaratıcı Tanrı. Yeryüzündeki canlıları yaratır.
90. **Yazagıl Han:** Devlet Tanrısıdır. Devleti korur. Yasa sözcüğü ile bağlantılıdır.

TSS

Tansık

[Azəricə: **Möcüzə**]

Tansık (Tansı, Dansı, Dansık) veya **Tanla (Tanlağı) –** Mûcize. Akıl almaz, mantıkla açıklanamayan olay. Aklın alamayacağı, şaşırtıcı, olağanüstü olay. Genelde Peygamberler tarafından, ancak Tanrının izniyle gerçekleştirildiğine inanılır. Örneğin; Hz. Muhammed'in ayı ortadan ikiye yarması.

Mucize, bilimsel yasalarla açıklanamayan ve ilahî güçlere mal edilen, inananları tarafından hoş karşılanan, sıra dışı olaydır.[1]

Efsanelerin kaynakları

Bazı mucizelere kaynaklık eden hikâyeler eski efsanelerin yeni sürümleri gibi dumaktadır. İbrahim'in ateşe atılması ve ateşin O'nu yakmaması, bir sepet içinde nehre bırakılan bebek Musa'nın saraya alınması ve orada büyüttürülmesi, bastonunu Nil nehrine vurduğunda suların kızıla dönmesi,[2] İsa'nın bâkire bir anneden doğması, ölümünden sonra dirilmesi, su üzerinde yürümesi. Ayrıca Hz. Muhammed'in Mîraç mucizesi, Cennet ve Cehennemi görmesi, Tanrıyla görüşmesi hikâyeleri eski kültürlerde bulunan anlatıların bazı ufak değişikliklerle tekrarlarından ibâret olan anlatılardır. Bu örneklerin çoğaltılması mümkündür. Tufan hikâyesi ve inananların kurtulması Eski sümer efsânelerinden, Ashabı Kehf hikâyesi ise eski hint efsanelerinden esinlenmiş hikâyelerdir.

TSS

İslam'da

Mûcize islami literatürde sadece peygamberlere atfedilen olağanüstü hallere denir. İslami literatürde ayrıca veli olduğuna inanılan kişilere atfedilen olağanüstü durumlara keramet, fasık olduğu düşünülen kişilere atfedilenine istidrac denir.

Yahudilik ve Hıristiyanlıkta

Kitab-ı Mukaddes'te Musa'nın Kızıldeniz'i yarıp İsrailoğullarını karşıya geçirmesi, İsa'nın bir ölüyü diriltmesi, İsa'nın su üzerinde yürümesi gibi pek çok mucize bulunur.

Etimoloji

(*Dan/Tan) kökünden türemiştir.* Şaşırmak, hayret etmek anlamları vardır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "Miracle." *Oxford Dictionary of English 2e*, Oxford University Press, 2003.
2. ^ Arif Tekin, Sümerlerden İslam'a Kutsal Kitaplar ve Dinler

Taňsıķ

Tapmak

[Azəricə: **Tapınmaq**]

Tapmak – *İman Etmek.* Tanrı'ya kulluk etmek. Bir yaratıcıya inanıp varlığını kabul etmek. İnanç ve bağlılık içerir.

Tapınmak

[Azəricə: **Tapınmaq**]

Tapınmak (Tabınmak) – *İbadet Etmek.* Tanrı'ya karşı, onun istediği boyun eğme davranışlarını sergilemek.

Tapınak

[Azəricə: **Məbəd**]

Tapınak – *Mabet.* İçerisinde ibadet edilen yer. Cami, kilise, havra, manastır, katedral, mescit, sinagog gibi yerlerin tamamı tapınak olarak genel bir sınıflandırmanın içine dâhil edilebilir. Moğollarda Kicid, Kecid, Hid olarak yer alır.

İnsanoğlunun var olduğu her yerde tapınaklar da mevcut olmuştur ve buralara Tanrısal güçlerle bağlantı kurulan yerler olarak bakılmış ve temizliğine, düzenine önem verilmiştir. **apınak**, yalın olarak, *ibadethane* yâni *tapınma ve benzeri dini ritüel ve uygulamaların yapıldığı yer* anlamındaki Türkçe sözcüktür. Kökeni de Türkçe olan *tapınak* sözcüğünün Türk Dil Kurumu'na göre tanımı şöyledir: "*İçinde ibadet edilen, tapınılan yapı, mabet, ibadethane.*"[1]

Tanımda da görüldüğü gibi sözcük, Arapça kökenli olan *mabet*[2] ve Arapça ile Farsça kökenli *ibadethane*[3] sözcükleriyle, sözlük anlamı açısından, eş anlamlıdır. Sözlük anlamının yanı sıra *tapınak* sözcüğü dini ve mimari açılardan çok daha geniş bir anlama sahiptir. Çeşitli tarihi dönemlerde, belirli mimari tarzlar büyük dini yapılarda çok sıkı ve yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu tapınak yapıları, askeri ve saray yapılarıyla birlikte, belirli mimari tarzların bugüne kadar kalabilmiş ana örneklerini oluştururlar ve bu sebeple de mimari açıdan çok önemlidirler.

Özellikle, Yunan ve Roma tapınak mimarisi Batı kamu mimarisini önemli oranda etkilemiştir. Tapınakların mimari yönü de dini yönleri kadar önemlidir. Çoğu zaman belirli bir dinin belirli ve/veya belirli bir tapınak tipinin farklı kültür ve bölgelerde çok farklı mimari biçimler aldığı görülür. Bu sebeple bir tapınağın mimari yapısı, tapınağın bağlı bulunduğu dinin anlayışına dair yoğun mimari öğeler taşıdığı gibi tapınağın bağlı bulunduğu zaman dilimi, kültür ve bölge açısından da çok önemli bilgiler taşır. Özellikle bugün var olmayan, hakkında pek az şey bilinen veya büyük oranda değişikliğe uğramış dini inançların tapınaklarının mimarisi, dönem, kültür ve bölgenin mimari anlayışına dair bilgi vermesinin yanı sıra o dini inanca dair de bilgi verecektir. Bu sebepten dolayı tapınaklar teknik ve mimari açıdan da, mimarlık biliminin yanı sıra, dinler tarihi ve arkeoloji için de çok önemli bir yere sahiptir.

İnanç / Inanc / Ünenç [Azəricə: **İnanc**]

İnanç (Inanç) – Kült, İnanış veya bir yöndeki inançlar bütünü. İnanış. Bâzen **Tapınç** olarak da yer alır. Türk halk kültüründe ana hatları belli olan pek çok inanış vardır ve bunlar belli kavramlar üzerinde odaklanmıştır. İnanmak fiili ve bundan türeyen tüm sözcükler Inanmak ve Ünenmek şeklinde aynı anlamı içeren fiillerle doğrudan bağlantılıdır. Türk kültüründeki başlıca inanışlar şu şekildedir.

- **Ağaç İnancı:** Ağaçlara kutsallık atfedilmesi
- **Su İnancı:** Sulara ve su kaynaklarına saygı gösterilmesi
- **Dağ İnancı:** Dağlara mitolojik anlamlarla hayranlık duyulması
- **Mağara İnancı:** Mağaralara kutlu yerler gözüyle bakılması
- **Al (Hal) İnancı:** Al adlı soyut varlığın ve gücün korkutucu olarak tezâhür etmesi
- **Ak (Ağ) İnancı:** Ak rengin iyiliğin temsilcisi olarak vurgulanması
- **Atalar İnancı:** Geçmiş büyüklere saygı duyulması
- **Gök İnancı:** Göğün erişilmez ve yaratıcı güç olarak görülmesi
- **Od İnancı:** Ateşe temizleyici ve temiz bir güç olarak saygı duyulması.

Işanç [Azəricə: **İşanc**]

Işanç – *Din,* inanç. Din, genellikle doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sâhip inançlar ve ibadetler bütünü. Moğolca kökenli Ünenç ve Türkçe Inanç sözcükleri ile de karşılanmaktır. Kelime; ışık ve aydınlık sözcükleriyle bağlantılıdır. Altay Türkçesinde din anlamında Yan/Yang sözcüğü de kullanılır. Çuvaşlar ise Yıla sözcüğünü Din anlamında kullanırlar.

Din [Azəricə: **Din**]

Din – Genellikle doğaüstü, kutsal ve ahlâki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sâhip inançlar ve ibadetler bütünü. Zaman zaman inanç sözcüğünün yerine kullanıldığı gibi, bazen de inanç sözcüğü din sözcüğünün yerinde kullanılır. Din tarihine bakıldığında, birçok farklı kültür, topluluk ve bireyde din kavramının farklı biçimlere sâhip olduğu görülür. Arapça kökenli bir sözcük olan din sözcüğü, köken itibariyle "yol, hüküm, mükâfat" gibi anlamlara sahiptir. Din kavramı şöyle tanımlanır:

> "*Din üyelerine bir bağlılık amacı, bireylerin eylemlerinin kişisel ve sosyal sonuçlarını yargılayabilecekleri bir davranış kuralları bütünü ve bireylerin gruplarını ve evreni bağlayabilecekleri (açıklayabilecekleri) bir düşünce çerçevesi veren bir düşünce, his ve eylem sistemidir.*"[3]

Türk Dil Kurumu sözlüğündeki tanım ise şu şekildedir:

> "*Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet*" ve "*Bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen*"[4]

Farklı din tanımlamaların ortak noktaları birleştirildiğinde, din insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan kurum, bir değer biçme ve yaşama tarzı; yaratıcıya isteyerek bağlanma, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara uygun iradi faaliyette bulunma olgusu; üstün varlıkla ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan deneyimin inanan kişinin hayatındaki etkileri olarak tanımlanabilir. Genel olarak din, doğaüstü bir nitelik taşır, mukaddestir, değişmezdir (dogmatik) ve gönülden bağlanmayı yâni teslimiyeti gerektirir. Pek tabii ki din tanımı, özellikle dini bir bakış açısından, her farklı dini grup ve dinde çeşitlilik gösterir. Dinin taşıdığı nitelik ve öğeler de farklı dinlerde büyük bir değişiklik ve çeşitlilik göstermektedir.

Etimoloji

(Tap) kökünden türemiştir. İnanmak, kulluk etmek anlamları vardır. Bu kelimeyle aynı kökten gelen Tapu sözcüğü, güven ve belirli bir hakkı göstermesi bakımından dikkate değerdir. Azericedeki tapmak sözcüğünün bulmak anlamıda, inancın bulunç (vicdan) ile alakasını ortaya koyması açısından önemlidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, *tapınak* maddesi
2. ^ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, *mabet* maddesi
3. ^ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, *ibadethane* maddesi
4. ^ Encyclopedia'da din
5. ^ Tdk.org.tr



Tapmaḳ

Taptuk

[Azəricə: **Tapduk**]

Taptuk (veya **Tapdık, Taptık, Tapduk**) – Kötücül varlıkları temizlemek için gökten yere indiğine inanılan efsane kahramanıdır.

Yunus Emre'nin şeyhi olan Tapduk Emre'nin adının buradan geliyor olması muhtemeldir. Taptuklular, Taptuk Emre adlı Türkmen babasının çevresinde oluşan kitlelerde birleşiyorlardı. Taptuk Emre dergâhına kırk yıl odun taşıyan derviş Yunus; taptukluların yetiştirdiği en büyük ozan olarak karşımıza çıkmaktadır. Taptuk Emre'nin mezarı; Ankara ili, Nallıhan ilçesi, 'Emrem Sultan Köyü'nde bulunmaktadır. Bununla birlikte Karaman ilinin şehir merkezinde bulunan Yunus Emre Camisi'nin bahçesinde Yunus Emre'nin ve Taptuk Emre'nin mezarları vardır.

Adın Anlamı

Tapduk sözcüğü, İslâmiyet öncesi Türk topluluklarında da var olan bir isimdir. Tapduk, Türk ve Altay mitolojisinde yer alan söylencesel kahramandır. **Tapdık (Taptık, Taptuk)** da denir. Kötücül varlıkları temizlemek için gökten yere indiğine inanılan efsâne kahramanıdır. Pek çok görüşe göre Yunus Emre'nin şeyhi olan Tapduk Emre'nin adının buradan geliyor olması muhtemeldir. Hattâ bazı araştırmacılar tarafından, Tapduk Emre'nin tarihsel bir kişilik olmadığı, bu eski efsâne kahramanının Yunus Emre'nin yaşam öyküsüne halk kültürü ve toplumsal bellek tarafından uyarlandığı öne sürülmektedir. Celal Beydili'ne göre Tapduk isminin anlamı "tesâdüfen bulunmuş" (Azerice "tapmak" sözcüğü *bulmak* manasına gelir)[1] demektir ve ilâhi bir güç tarafından gönderilerek bulunan çocuk motifiyle bağlantılıdır. Emre sözcüğünün ise İmre kavramı ile bağlantılı olduğu kabul edilmektedir. Amramak/Emremek/İmremek âşık olmak demektir ve Emre kelimesi de âşık mânâsı[2] taşır. Sözcük (Tap) kökünden türemiştir. İnanmak, kulluk etmek anlamları vardır. Bu kelimeyle aynı kökten gelen Tapu sözcüğü, güven ve belirli bir hakkı göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Büyük Larousse, Milliyet Gazetesi Yayınları, Cilt-7, "Emre"

Taptuk

Tapuğ

[Azəricə: **Tapuğ**]

Tapuğ – Türk halk ve tasavvuf edebiyatında dini içerikli şiir, dinsel musiki, ilâhi. Değişik Türk dillerinde **Tapuk** veya **Tapzuk (Tapzuğ)** olarak da söylenir. İçeriği dini konulara dair olan ve özel ezgileri bulunan şiir ve müzik türüdür.

Ayrıca mutasavvıf şairlerin ayinler sırasında okudukları makamlı şiirlere de yine tapuğ adı verilir.

Etimoloji

Türkçe (Tap) kökünden türemiştir. İnanmak, kulluk etmek anlamları vardır. Tapmak (İman etmek), Tapınmak (ibadet etmek) gibi sözcüklerle aynı kökeni paylaşır. Ve anlam olarak da bu kelimelerle yakından bağlantılıdır. Bu kelimeyle aynı kökten gelen Tapu sözcüğü, güven ve belirli bir hakkı göstermesi bakımından dikkate değerdir. Azericedeki tapmak sözcüğünün bulmak anlamıda, inancın bulunç (vicdan) ile alâkasını ortaya koyması açısından önemlidir.

Tapuğ örneği

Bizdedir
Eşrefoğlu al haberi,
Bahçe biziz gül bizdedir.
Biz bir Mevlânın kuluyuz,
Yetmiş iki dil bizdedir.[1]

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Eşrefoğlu Abdullah Rûmî, Divan

Tapuơ

Targutay

[Azəricə: **Tarqitay**]

Targutay – Türk, Moğol ve İskit mitolojisinde ilk insan. Âdem. **Targıtay** olarak da bilinir. Yeryüzünde yaratılan ilk kişi, insanların atası. Gökte yaşamaktadır. Targutay'ın üç oğlu vardır, bunların yeraltını, yeri ve göğü simgeler.

1. **Arpaksay:** Arpa yemeği yer ve Arpaçay'da oturur.
2. **Lıpoksay:** Balık yemeği yer Lıpoçay'da oturur.
3. **Kolaksay:** Kuş yemeği yer ve Kulaçay'da oturur.

İskit kökenli Targutay isminin, özellikle Moğol boyları arasında yaygın olarak kullanılması Türk-Moğol kültüründen kaynaklandığına olarak gösterilebilir. Cengiz Han'ın (henüz adı Temüçin'dir) babası öldüğünde, yerine tahta geçen ve Temüçin'i öldürmeye çalışan kişinin adının da Targutay[1] olması bunun en güzel örneğidir.

Etimoloji

(Tar) kökünden türemiştir. Tarım yapmak anlamı ifâde eder. Tangrı Tay yâni Tanrının oğlu anlamını içerdiğini öne süren görüşlerde vardır. Ayrınca Sibirya Türkçesinde boğa anlamına gelen Tur sözcüğü ile de bağlantılı görünmektedir. Yine eski Türkçede Tar/Targ/Tarh kökünün akrabalık bildirmesi ile de alâkalı olabilir. İskit kökenlidir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Moğol Kurdu, Homeric, Çeviri:Ali Cevat Akkoyunlu

Tarquţay

Tarkan

[Azəricə: **Tarxan**]

Tarkan – Türklerde ve Moğollarda demirci, demir ustası ve aynı zamanda devlet görevlisi veya savaşçı/asker demektir. **Tarhan, Targan, Dargan, Darkan** olarak da söylenir.

Tarkanların, toplumda saygın bir konumu vardır. Hattâ zaman zaman Türk ve Moğol devletlerinde tarkanlar vergi dışı tutulmuşlardır.[1] O kadar ki, tarkanlık yüksek bir ünvandır.[2] Sezgin Burak tarafından oluşturulmuş Tarkan adlı bir Hun savaşçısının çizgi öyküleri 1967 yılında yayınlanmaya başlamış ve özgün bir karakter hâline gelmiş, daha sonra da filmleri çevrilmiştir. Bu öyküler pek çok kültürel unsuru bünyesinde barındırmıştır. Örneğin kahramanın yanında dolaşan bir kurdu vardır ve onun ayrılmaz bir arkadaşıdır. Türklerde tarkanların adını taşıyan Darhan adlı bir savaşçı/demirci tanrısı bile vardır. Manas Han, demircisine Darkan ünvanıyla seslenir. Manasın kendisi de zaman zaman Darkana benzetilir.[3]

Çizgi roman

Tarkan, Sezgin Burak tarafından yaratılan kurgusal Hun savaşçısı ve aynı isimli çizgi roman serisidir. Daha önceki çizgi romanlardan gerek anlatım gerekse çizgi açısından çok farklı olarak tasarlanmış, 14 Nisan 1967'de Hürriyet'te günlük bantlar halinde yayımlanmaya başlamıştır. Tarkan karakteri "*atıl kurt!*" sözüyle bilinir. Tarkan, diğer çizgi romanlar gibi seri üretilmemiş, geniş aralıklarla çizilmiştir. Bu yüzden üstünde uğraşılarak, titiz bir şekilde hazırlanma şansı bulunmuştur. Avrupa tarzı çizgi romanlar gibi, neredeyse yılda bir öykü çıkıyordu.



En beğenilen serüvenleri, ailesini katleden *Alan Kralı Kostok*'tan intikam mücadelesinin anlatıldığı *Gümüş Eyer* ve *Altın Madalyon*'dur. Tarkan'ın asıl karakterini bu serüvenler anlatır. Gülmez yüzü, hedefinden şaşmayan ve vazgeçmeyen kişiliği bu öykülerde öne çıkar. Tarkan, 1970'ten başlayarak dergi olarak yayınlanmaya başlanmıştır. İlk sayısı Günaydın gazetesi ile birlikte bedava verilmiştir. 1969 yılında ilk Tarkan filmi *Mars'ın Kılıcı* macerasının senaryosu ile izleyicilerin karşısına çıkmıştır. Daha sonra *Gümüş Eyer*, *Viking Kanı*, *Altın Madalyon* ve *Güçlü Kahraman* maceraları sinemaya aktarılmıştır. 21 Temmuz 1967'de *Mars'ın Kılıcı* ile başlayan Tarkan'ın, 1978'de Sezgin Burak'ın âni vefatı nedeniyle yarım kalan *Milano'ya Giden Yol* adlı serüveni de dâhil olmak üzere yirmi bir bölümden oluşan on dört serüveni vardır.

Etimoloji

(Tar/Dar) kökünden türemiştir. Eski Altaycada ve Eski Moğolcada yaymak, germek anlamları içeren bir köktür. Aynı zamanda saldırmak anlamını da içerir. Tarkan/Tarhan Türk-Moğol devletlerinde ayrıcalık tanınmış kişileri de ifâde etmek için kullanılır. Moğolcada Usta şeklinde bir anlam genişlemesine uğramıştır. Türk kelimesiyle de bağlantılı olduğu öne sürülür.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türkçe İnsan Adları, Orhan Güdül Kutalmış ("Tarhan", "Tarkan")
2. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 70)
3. ^ Kırgızca-Türkçe Sözlük, "Darkan"

Ayrıca bakınız

- Darhan
- Tarkan - Çizgiroman



Ţarkan

Tarla İyesi

[Azəricə: **Tarla İyesi**]

Tarla İyesi – Türk, Tatar ve Altay halk inancında Tarla Ruhu. **Tarıg İyesi** veya **Tala (Tele) İyesi** olarak da bilinir. Eşanlamlı olarak **Basu İyesi** veya **Etiz İyesi** ifadeleri de kullanılır. "Tarla Bekçisi" olarak da adlandırılır. Tarlanın koruyucu ruhudur. Kırsaçlı bir kocakarıdır ve Uruk adlı bir ağaçta oturur. Uzun kollu olduğu için göğe uzanıp bulutları sıkarak yağmur yağdırır. Bu yüzden komşu tarlaların iyeleri arasında kavga çıkar.

Ekin iyesi

[Azəricə: **Əkin İyesi**]

Ekin İyesi – Türk ve Tatar mitolojilerinde ekinin koruyucu ruhudur. Tarla iyesi ile bağlantılı ve çok benzer bir varlıktır. **Arış İyesi** de denir. **Çavdar İyesi, Arpa İyesi, Buğday İyesi, Yulaf İyesi, Yonca İyesi, Ot İyesi, Çayır İyesi, Çimen İyesi** gibi türleri vardır. Hattâ hasat sonrası biçilmiş ot ve ekinler için Kes İyesi, Saman İyesi gibi iyeler de mevcuttur. Ayrıca dirgen, tırmık, yaba, döven, kosa, orak, bel, kürek, kazma gibi tarım araçlarının her birinin dâhi iyeleri olduğu düşünülür. Zayıf kalmış ekinlerin bulunduğu yerlere Ekin Anasının ayak izleri denir. Ekinlerde yangın çıktığında ters tarafa üfleyerek söndürür. Ekinlerin içinde yuvarlanmayı sever. Bir demet ekin onun için biçilmeden bırakılır ve buna *Kır Sakalı* denir.

Etimoloji

(Tar) kökünden türemiştir. Ekin ekmek anlamını barındırır. Tarım sözü ile aynı kökten gelir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Tarla İyesi

Tatay

[Azəricə: **Tatay**]

Tatay Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Kasırga Tanrısı. **Tata Han** da denir. Kasırgalara, fırtınalara, tayfunlara ve hortumlara sebep olur. Atı yıldırıma dönüşür. Ulukayın'ın dibindeki Yaşam Suyu'na bekçilik yapar. Moğollarda 77 Kuzey Tanrısının temsilcisidir. Sembol rengi Kara'dır.

Etimoloji

(Tat/Yat) kökünden türemiştir. Tatar kelimesiyle aynı köktendir. At sürmek, hızlı gitmek anlamlarını içerisinde barındırır. Türkçe Tata, Tunguzca Tagta sözcükleri korkmak ve şaşırmak bildirir.

Yönlere Göre Tanrılar

Özellikle Moğol ve Buryat mitolojisinde yönlere göre gökteki tanrıların sayısı ve başlarında bulunan tanrılar şu şekildedir:

Alıgan Han – 99 güney tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi Usan Han'dır.)
Sargay Han – 88 orta (merkez) tanrısının başında bulunur.
Sogto Han – 77 kuzey tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi **Tatay Han**'dır.)
Atay Han – 44 doğu tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Mayas Hatun'dur.)
Hürmüz Han – 55 batı tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Manzan Hatun'dur.)

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Tatay

Tayılga

[Azəricə: **Tayilqa**]

Tayılga – Türk, Altay ve Yakut halk inancında ve şamanizminde kurban uygulamasıdır. Hayvanın boğularak (kesilmeden) öldürülmesi suretiyle gerçekleştirilir. "Altaylılar ve Yakutlar (bu gün bile) kurban olarak kestikleri atın derisini uzun bir sırığa geçirip tıpkı at şekline sokarak asarlar. Bu kurban törenine "mal kagıpyat" (hayvanı gönderme), merasiminin yapıldığı bu yere de **tayılga** derler.

Altaylılar'ın Tayılga ayin ve törenleri Verbitski, Radloff, Katanov, Anohin tarafından anlatılmıştır. Verilen bilgilere göre en uzun süren ve Bay Ülgen adına yapılan ayin en önemlilerindendir. Akşam güneş batınca kurban (tayılga) için hazırlıklar başlar. Kurban yeri seçilir, sürüden kurbanlık hayvan aranır. Şaman, bir ormanın ıssız bir yerinde kurban için en uygun yeri bizzat seçer. Onun belirlediği bi yerde bir çadır kurulur. Çadırın ortasına, tepesi "tündükten" (duman deliğinden) çıkacak şekilde sık yapraklı bir kayın ağacı yerleştirilir. Daha sonra kurbanlık hayvan boğulmak ve bel kemiği kırılmak suretiyle öldürülür. Hayvan; derisi, başı, ayağı ve kuyruğu ile birlikte bir sırığa (baydara) asılır. Kurban Ülgen için kesilmişse baydaranın başı doğuya, Erlik için kurban edilmişse ise batıya yöneltilir.[1] Daha sonra, atalara ve koruyucu ruhlara sunu yapılarak kurbanın eti yenir.

Bazı Türk boylarının Tayılga esnasında kurbanın kanını akıtmadıkları bilinmektedir. Altaylılar ve diğer Türk urugları, kurbanı kesmeyip boğarlar. Bunu hayvanın ağzını, burnunu tıkayarak gerçekleştirirler. Kurbanın bu şekilde öldürülmesi "kan korusu" (kan yasağı, kan tabusu)ndan ileri gelmektedir.[2] Çünkü dünyanın birçok yerindeki çeşitli kabîlelerde olduğu gibi bu boylar da can veya ruhun kanda olduğuna (veya kanın kendisinin ruh olduğuna), kanın toprağa dökülmesinin felaketler getireceğine inanırlar.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ 18. Yüzyıla Kadar Anadolu'daki Türkmenlerin Dini Durumu, Özden Erdoğan
2. ^ Şamanizm Üzerine Bir Araştırma, Zekiye Tunç

Dış bağlantılar

- Kırgızlarda Kurban Fenomeni, Durmuş Arık
- Türk Mitolojisinde Kurban, Selahaddin Bekki

Ayrıca bakınız

- Bayçar

Tayılqa

Tazşa

[Azəricə: **Dazça**]



Tazşa – Türk ve Altay mitolojisinde ve masallarında sık sık adı geçen kel kahraman. **Taşşa** veya **Tazça** olarak da söylenir. Bazen **Kalca (Kalça)** veya **Kelçe (Kelce)** şeklinde de geçer.

Özellikleri

Daz (kel) başlı bir yiğittir. Gücünü kelliğinden alır. Türk söylencelerinde kellik bir güç ve zekâ simgesidir. Aynı zamanda dolaylı olarak ve kendiliğinden ortaya çıkan kurnazlık ve yenilmezlik gibi özellikleri barındırır. Daz (kel) başlı yiğit asla yenilmez. Bazı durumlarda normal, sıradan bir insan olan kahraman silkinerek ton (don, biçim) değiştirerek birdenbire Taşşa'ya dönüşür.

Hattâ onunla birlikte atı da silkinir[1] ve daz başlı olur. Böylece ikisi de yenilmez hale gelirler. Taşşa, Keloğlan'ın önsel ve ilkel biçimidir. Ancak Keloğlan gibi gülünç değildir. Aksine kellikle birlikte yiğitliği ve ciddiyeti, ayrıca fiziksel özelliklerinin gelişmişliği ile gücü de artar. Avarların söylencelerinde, soyundan türedikleri dazbaşlı (kel) ataları vardır. Kelçe; Çokbilmiş, kurnaz ve talihlidir. Ukala ve alaycı olarak da görünür. Kendisini kele dönüştürerek öteki dünyaya bile gidebilir, göğün yedi katını ve yıldızları dolaşır. Altay efsânelerinde kel kadın şaman ölüleri bile diriltir. Bu nedenle kellik bir güç simgesidir. Güneşli bir günde kar yağdırır, fırtına çıkarır. Manas Destanında Targıl Taz adlı bir kâhin vardır. Kel/Kal sözcüğünün Moğolca Gal "Ateş" sözcüğü ile de bağlantısı vardır. Ateş kutsallık ve güç içeren bir enerjiye sahiptir. Moğolların Gal Han adlı bir Tanrıları vardır ve sözcük olarak kellik anlamıyla bağlantılıdır.

Arkaik Motifler

Tazşa ile bağlantılı olan ve bu figürün oluşmasına kaynaklık eden ilk örnek karakterler Türk mitolojisinde mevcuttur.

Taz Hanım

[Azəricə: **Taz Xanım**]

Taz Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde gök tanrıçasıdır. **Tez Hanım** olarak da bilinir. Ülgen'in karısı olarak geçer. En önemli özelliği kel olmasıdır. Tuvalarda kartala Tas adı verilir ve Taz Hanım ile bağlantılıdır. Moğolcada akbaba kuşuna Tas/Tasu denmesi de yine bu kuşun kel bir görünümünün olmasıyla alâkalıdır. Tazlık (kellik) tamamen Türk kültürüne ait olan belirgin biçimde ortaya çıkan bir güç simgesidir. Taşşa ve Keloğlan ile bağlantılı olarak ele alınabilir. Taskıl, Tazagan gibi dağ adları yine bu konuyla ilintilidir.

Kaldaz Hanım

[Azəricə: **Kaldaz Xanım**]

Kaldaz Hanım – Türk ve Altay mitolojisinde Ateş Tanrıçası. Başka bir görüşe göre mal (sığır) ve büyükbaş hayvanların koruyucusudur. Emrindeki olan canlılara *Kaldazın* adı verilir. Sözcük, Moğolca Gal (Ateş) kelimesi ve Hal sözcüğü ile bağlantılıdır. Ayrıca Kal/Kel kökü kellik ifâde eder. Kal (Ateş) ve Daz (Kel) sözcüklerinin bileşimidir.

Keley

[Azəricə: **Kələy**]

Keley – Altay mitolojisinde adı geçen yarı tanrıdır. Ülgen'in kızlarından biriyle, yerden doğan bir şamanın evliliğinden dünyaya gelen bir kişidir. Peltek dillidir. Keloğlan adlı masal kişiliğinin oluşmasında rol oynayan arkaik tiplerdendir. Yâni Keloğlan'ın Türk mitolojisi içindeki en eski biçimi olduğu söylenebilir. Moğollar ve Avarlar da ilk atalarının kel olduğunu söylerler.

Etimoloji

- **Tazşa:** (Tas/Taz/Taş/Daş) kökünden türemiştir. Kellik, dazlaklık anlamlarını içerir. Dazlak sözcüğü ile aynı anlamı taşır. Moğolcada Tar olarak ifâde edilir.
- **Kelçe:** (Kel/Kal/Gal) kökünden türemiştir. Saçsızlık ifâde eder. Dayanıklı olmak anlamı da kökün içinde gizlidir. Moğolca Heleh/Kele, Kalmukça Kelehe konuşmak, gevezelik etmek demektir ve Kelçe'nin lafazanlığı ile de bağlantılıdır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt

Dipnotlar

1. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-2, Sayfa 85)

Ayrıca bakınız

- Keloğlan



Ţazşa

Taşkapı

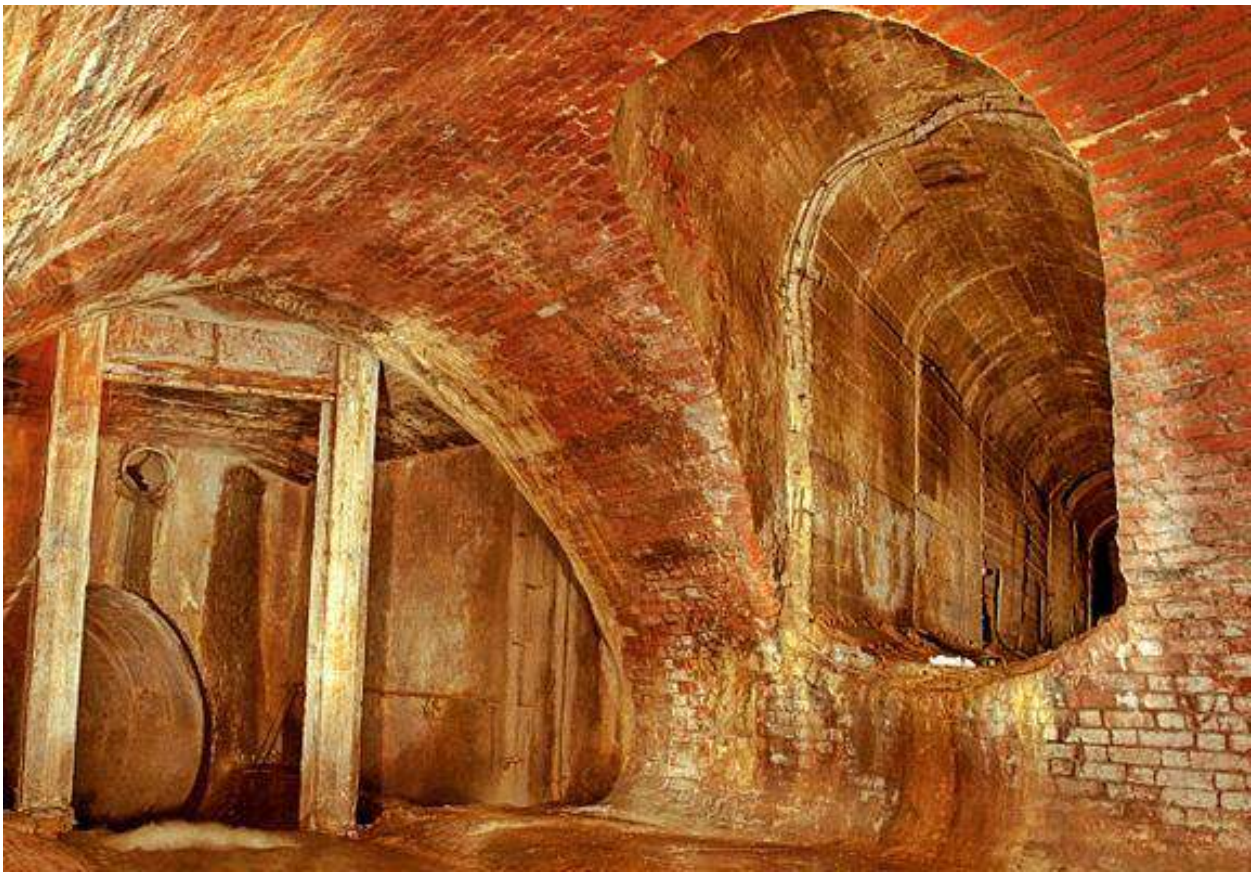
[Azəricə: **Daşqapı**]

Taşkapı – Türk ve Altay mitolojisinde Yeraltı Geçidi. **Daşgapı** da denir. **Kayakapısı (Gayagapısı veya Kıyakapısı)** olarak da bilinir.

Yeraltı Dünyasına giden geçidin kapısıdır. Bir mağaranın içinde bulunur. (Taş/Daş/Dış) kökünde dışarıda olma içeriği dikkate alındığında Dış Kapı anlamına dâhi gelir ki, bu evrenin dışarıya açılan son kapısı demektir. **Caltaskalga** veya **Yaltaşkala** sözcükleri de niteleyici veya eşanlamlı olarak kullanılır. Yeraltı Dünyasına giden geçidin kapısıdır. Çok uzak diyarlardaki bir mağaranın içinde bulunur. Önemli kapıların veya geçitlerin bulunduğu mağaralar, in içinde in, kuyu içinde kuyu olacak şekilde karmaşık yerlerdir. Bazı masallarda bu kapıya **Argalıh** adı verilir. Demir kaygan geçit ve kara kaygan geçit olarak betimlenir. Bazen sürekli açılıp kapandığı için Acılar Cabılar (açılır kapanır) olarak târif edilir. Kimi zaman çadırın bacası ve güneşliği olan Tünük/Tündük biçiminde düşünülerek bu geçide de aynı ad verilir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Taşkapı

Telgey

[Azəricə: **Telgəy**]

Telgey Hanım – Türk, Moğol, Buryat ve Altay mitolojisinde Evren Tanrıçası. **Telekey** de denir. Tüm kâinatı kuşatır ve denge içinde olmasını sağlar. Nerede yaşadığı bilinemez. Aslında her şey O'dur. Bir anlamda Vahdet-i Vücud kavramının biçimlenmiş halidir. Uryanhay Moğolcasında yer alan bir kavramdır. Toprak Tanrıçası olarak da görünür.

Etimoloji

(Tel/Til) kökünden türemiştir. Dilemek fiili ile aynı kökten gelir. Moğolcada Telek/Teleh, yaymak, genişlemek, açılmak, yaratmak, Tüleh ise ısı, sıcaklık anlamlarını taşır. Bazı Moğol lehçelerinde Delhe sözcüğü kâinat demektir. Evenkçede Düleçe sözcüğü güneş demektir. Bazı Türk lehçelerinde Tilekey dünya mânâsı taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Tälgäy

Temir Han

[Azəricə: **Təmir Xan**]

Temir Han – Türk ve Altay mitolojisinde Demir Tanrısı. **Temür (Timür) Han** olarak da bilinir. Moğollar **Tömür Han** derler.

Özellikleri

Yuvarlak saç örgüsü vardır. Yağrını (kürek kemiği) demirdendir. Demir madenlerini, demirci ocaklarını ve demircileri korur. *"Akacak kanı yok, çıkacak canı yok"* diye anlatılır. Pek çok boyların halkı and içtiklerinde, demiri ululamak için kılıcı çıkararak yanlamasına öne korlar. *"Bu demir, gök renkli girsin kızıl renkli çıksın"* derler ki "sözünde durmasan kılı kanına bulansın, demir senden öcünü alsın" demektir. Yakutların ilk demirci atalarının adı Ağlıs, Buryatların ilk demirci atalarının adı da Boyontoy'dur. Temür Han onları insanlara hizmet etsin diye göndermiştir. Türk mitolojisinde altın kapılı, gümüş pencereli demir evlere sıklıkla rastlanır. Bazen de evin çatısı demir olarak betimlenir.

Demircilerin, Ak Demirci ve Kara Demirci denen iki türü vardır. Ak Demirciler iyi ruhların, Kara Demirciler kötü ruhların yardımını alırlar. Ak Demirci doğudaki iyilik veren tanrıya Kara Demirci ise batıdaki kötülük veren tanrıya bağlıdır.

TSS

Demirci Debek (Debeç/Debet), Karaçay ve Malkarlar (Alanlar ve Tavlular) ile iç içe geçmiş olan Nart destanlarında mitolojik bir kahraman olarak tasvir edilir. O çıplak elleriyle kızgın demiri dövebilir, ona istediği şekli verebilir. Kuşların ve bütün hayvanların dillerini bilir ve onlarla konuşabilir. Nart kahramanları için demirden kılıçları, kalkanları ve zırhları ilk defa o yapmıştır. İlk at nalını o icat etmiştir, böylece Nart savaşçıları atları ile uzak ülkeleri fethe gidebilmişlerdir. Demircilik sanatını insanlara bu Tanrı öğretmiştir. Erlik Han'ın oğludur. Sokor (tek gözlü) olarak anılır.

Türk mitolojisinde demircilik

Demircilik aynı zamanda şamanlara, bahşılara ve falcılara özgü bir sanat sayılmıştır. Kahraman bazen, "Temirdi (Demirci)" şeklinde yer alır. Bazen şeytanî motiflere olan yakınlığıyla da görünür. Bu bakımdan masallarda ve efsânelerde demirci topal ve aksak da olabilir. Yakutların inanışlarına göre, demircileri koruyan, "Kıday Bahsi" adında bir ruh vardır.

Göktürklerin ataları da demircidir. Demir dağının eritilip, oradan yol açıldığı gün ulusal bayram sayılırdı. İlkbaharda Nevruz şenliklerinde bu nedenle örs üzerinde demir dövülür. Oğuz Kağan destanında, "Tomürdü" (Demirci) adlı ustanın, demir kapıyı açması da "Ergenekon" destanını çağrıştırmaktadır. Özbeklerde, yeni şamanlık yapmaya başlayan biri Temür Han'ın yardımını (İslam'ın etkisiyle Davud Peygamberin hayır duasını) almak için eski bir kalede gecelerdi.

Kava

[Azəricə: **Kave**]

Kava (Kawa, Kavä (Farsça: كاوه آهنگر - Kaveh Ahangar, Kürtçe:**Kawayê Hesinker**) – Kürt ve İran mitolojisinde acımasız yabancı hükümdar Zahhāk'a isyan eden mitolojik kahramandır. Hikâye, Fars şair Firdevsi'nin en önemli eseri olan Şehname'de yer alır. Hikâyenin diğer ana karakteri olan Zahhāk (Farsça: ضحاک) Zerdüştçülüğün kutsal kitabı olan Avesta'da ve antik dönem Fars mitolojisinde yarı şeytan bir Babil kralı olarak yer almıştır. Firdevsi, hikâyeyi yeniden yorumlayarak bu karakteri şeytani ve tiran bir Arap kral olarak betimlemiştir. Hikâye, Kürt mitolojisinde de yer alır. Kava Doğu ve Güney Anadolu ile tüm Ortadoğu mitolojilerine yayılmış bir figürdür. Kürtler Nevruz Bayramı'nın dayandığına inandıkları **Demirci Kawa Efsanesi**'nin birkaç farklı uyarlaması vardır. Efsâneye göre, 2500-2600 yıl öncesinde Zuhak (Bazı kaynaklara göre Dehak) adında Asurlu çok ama çok zalim bir kralın altında yaşayan Kawa adında bir demirci vardı. Bu kral tam bir canavardı ve efsaneye göre her iki omuzunda da birer yılan bulunuyordu. Her gün bu iki yılanı beslemek için halktan iki kişiyi sarayına kurban olarak getirtip aşçılarına bu iki çocuğu öldürtüp beyinlerini yılanlarına yemek olarak verdiriyordu. Aynı zamanda bu canavar kral ilkbaharın gelmesini engelliyordu. En sonunda bu zulümden bıkan ve bir şeyler yapmak isteyen Armayel ve Garmayel adlı iki kişi kralın sarayına mutfağa aşçı olarak girmeyi başarırlar ve Kralın yılanlarını beslemek için beyinleri alınarak öldürülen çocuklardan sadece birini öldürüp diğerinin gizlice saraydan kaçmasına yardımcı olurlar. Böylece ellerindeki bir insan beyni ile kestikleri bir koyunun beynini karıştırarak yılanlara vererek her gün bir çocuğun kurtulmasını sağlamış olurlar. İşte bu kaçan kişilerin Kürtlerin ataları olduğuna inanılır ve bu kaçan çocuklar Kawa adlı demirci tarafından gizlice eğitilerek bir ordu haline getirilirler. Böylece Kawa'nın liderliğindeki bu ordu bir 20 Mart günü zalim kralın sarayına yürüyüşe geçer ve Kawa kralı çekiç darbeleri ile öldürmeyi başarır. Kawa etraftaki tüm tepelerde ateşler yakar ve yanındakilerle birlikte bu zaferi kutlarlar. Böylece Kürt halkı zalim kraldan kurtulmuş olur ve ertesi gün ilkbahar gelmiş olur.

Etimoloji

(Tem/Töm/Dem) kökünden türemiştir. Demir demektir. Moğolcada Tömür sözcüğü de aynı anlama gelir. Sağlamlık, dayanıklılık bildiren bir kökten türemiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar

Temir Ḫan

Tengri

[Azəricə: **Tənqri**]

Tengri (Teñgri, Teñri) – EskiTürkçede Tanrı, Gökyüzü; Eski Türklerin ve Moğolların inancı Tengricilik'de Gök Tanrı'sı (*Kök Tengri*) ya da Gök'ün yüce tinidir (ruhudur). Aynı zamanda Orhun Yazıtlarında ilk çözümlenen sözcük olup[1] [2] yazılışı "𐰇𐰃𐰍𐰣" şeklindedir.

- **Teñgri**[3](تنكرى; Eski Türkçe): Gök(-tanrısı). Eski Türkçe kaynaklarda *Tanrı* demektir.
- **Tenger** (Moğolca): Tanrı, Gökyüzü.
- **Tenger Etseg** (Moğolca): Gök Tanrısı'nın Moğollardaki ismi.

Tengri, *kişiselleştirilmeyen Gök Tanrısı, ya da Gök'ün tanrısal yüce tini(ruhu)*. Tengricilik inancına göre doğadaki tüm nesneler birer tine sahiptir (Animizm). Tengri bunların en yücesi, en büyükleridir. İklim doğrudan Tengri'nin isteğine göre değişir. Tengri, acunda(dünyada) dengenin yaratıcısı ve koruyucusudur ve iklimlerin doğal süreçleri, iklimlerin devinimleri onun tarafından sağlanır. Diğer tanrısal varlıklar Tengrici toplumların mitolojilerinde ve kamlarının dualarında insanlara benzer kişiselleştirilmiş bir şekilde târif edilir; ama Tengri kişiselleştirilmez; sadece zamansız ve sonsuz mâvi Gök olarak anılır ("Kök" = mâvi, "Tengri"= Gökyüzü ; daha sonraları mâvi renginden dolayı Gökyüzü'ne de Kök/Gök denilmiştir).

Tarihte Moğolistan'ın birleştiricisi Cengiz Han, gücünü Tengri'den bir vekilliğe dayandırıyordu ve bütün fermanlarını "*Sonsuz Gök'ün dileğiyle...*" sözleriyle başlatırdı. Gök Babasına zamansız ve sonsuz gök olarak tapılırdı. Her ne kadar iki oğlu olduğu söylense de (Ülgen ve Erlik), bir kişi olarak görülmezdi.

Ama kutsal görülen Gök'ün Adı "*Tengri*"yi Doğadaki başka nesnelerle bağlantılı bir şekilde karşılaşmak ta mümkündür; meselâ Tengri Dağ, Tengri Göl. Çünkü *Tengri* ayrıca bir *ruh kategorisi* nin de isimiydi; Gök'e bağlı doğa tinleri. Rafael Bezertinov, "*Tengrianizm: Türklerin ve Moğolların Dini*" Adlı Kitabında Türklerde 17 ve Moğollarda 99 Gök Ruhu, 77 Yer Su Ruhlarına denk olduğunu öne sürüyor. Ama asıl Göktanrı'yı, Tengri'yi, bunlarla karıştırmamak gerekir. Çünkü Tengricilik'de tek bir yaratıcı vardır ve O'nun yardımcısı, eşi ya da kocası yoktur. *Tengri tektir*.

Eski Türkler'de Tanrı İnancı

Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında yaşayan atalarımızın inancı, Gök Tanrı = Kök Tengri inancıdır. Eski Türkçe'de Tanrı sözcüğü Tengri biçiminde söylenirdi (ayrıca Tengri sözcüğü, gök anlamına da gelirdi). Eskiden Kök olarak söylenen gök sözcüğünün ise Eski Türkçe'de üç anlamı vardı: Biri bugünkü kullandığımız anlamı ile gök, gökyüzü; biri, yine bugünkü kullandığımız anlamı ile mâvi renk; biri de, bugün kullanmadığımız anlamı ile ulu, yüce, kutsal. İşte Kök Tengri/Gök Tanrı deyiminde geçen kök/gök sözünün taşıdığı anlam ulu, yüce, kutsal'dır. Buna bağlı olarak da, Kök Tengri/Gök Tanrı deyimi Ulu Tanrı, Yüce Tanrı anlamlarına gelir. Söz konusu olan tek bir yaratıcı Tanrı ve bu tek Tanrı'ya yapılan saygı dolu bir sesleniştir.

Zaten Eski Türklerin kendi öz inançları, tek tanrıcılığa dayanır. Tarihin hiçbir döneminde Türklerin öz dininde birden çok Tanrı olmamıştır. Bugüne değin yapılan arkeolojik araştırmalar da bunu desteklemektedir. Eski Türklerden kalan arkeolojik buluntularda tanrı yontularına ve putlara rastlanmamıştır. Tabii ki, inanç değiştirip de başka inançlara geçen ve Eski Türklerin budunsal (millî) inancı olan Gök Tanrı inancından ayrılanlardan kalan put ve tanrı yontuları konu dışıdır. Çünkü bu ürünler, Gök Tanrı inancının kapsamı dışında oluşturulmuş nesnelerdir. Putçulukta putların, temsil ettikleri varlıkların mânevi gücü ile dolu olduklarına inanılır; ama, Eski Türklerde mânevi gücün biricik kaynağı Tanrı'dır. Eski Türkler, tüm evreni içeren tek ve ulu yaratıcı Gök Tanrı'nın yontusunu hiçbir zaman yapmamışlardır.

Konuya dilbilim açısından bakarsak da aynı sonuca ulaşırız. Eski Türklerden kalmış yazılı eserlerde, Tengri/Tanrı kelimesinin çoğul ekinin getirilmeden hep tekil biçimde kullanıldığı görülür. Çünkü, Eski Türk düşüncesinde Tanrı tektir ve birden çok Tanrı olduğu düşünülemez; buna bağlı olarak da Tanrı'lar/Tengri'ler kelimeleri Türk kültüründe yer almamıştır.

Konuya tarihi ve yaşanmış bir kanıt olarak İbn-i Fadlan'ın anlattıkları gösterilebilir. İbn-i Fadlan 10. yüzyılda OğuzTürklerini halifenin elçisi sıfatıyla ziyâret eder. Daha o zaman Türkler Müslüman değildi. İbn-i Fadlan'ın anlattığına göre, o çağlarda Türkler haksızlığa uğradıklarında ya da bir zorlukla karşılaştıklarında başlarını yukarı kaldırıp Bir Tengri demektedirler. İlginçtir ki aynı gelenek bugün de sürmektedir. Bugün de Türkler haksızlığa uğradıklarında benzer biçimde, "Yukarıda Allah Var" derler. Ayrıca Ebu Dülef'de (10. yüzyıl) Oğuzlarda put bulunmadığını kaydetmektedir. 13. yüzyıl UygurTürkleri de Tanrı'nın, insan ya da başka herhangi bir varlık biçiminde tasvir edilemeyeceğini söylemekte idiler. Bunlardan dolayı, Eski ve millî Türk inancında putçuluk yer almamış, putları korumaya yönelik tapınaklar da yapılmamıştır.

Türklerin Ulusal Tanrısı

Tengri ulusal bir tanrının bütün özelliklerine sahiptir. Türkler *Dünyanın Merkezi*nde oturur, yâni kendilerini koruyan Gök'ün altında. Eski Türk yazıtlarının içerikleri çok net bir şekilde Tengri'nin Türklerin Tanrısı (*Türük Tengrisi*) olduğunu diğer halkların tanrısı olmadığını belirtiyorlar. Tengri bazen *kağan* unvanını taşıyor, ve özellikle kendi halkını koruyor. Başka tanrısal varlıklarla birlikte, Türk Halkının dağılmamasını, tekrar bir olmasını emir ediyor."[4]

Kaşgarlı Mahmut'un ünlü eseri Divân-ı Lügati't-Türk'de *Tenğri* üç anlamlıdır, bunlar:

- Tanrı
- Gök
- Göze *ulu* görünen her şey

Tengri'ye İbadet

Hiçbir kam, ritüele Gök Baba'ya, Toprak Ana'ya ve atalara atfetmeden başlamaz. Tengri'nin varlığı, günlük faaliyetlerde evrenin dengesiyle kişisel yaşamın ilintili oluşu açışında hep anılır. Yeni bir şişe içki açıldığında, üsten bir kısım alınıp bir kaba konulur, sonra da dışarıya çıkarılarak Gök Baba'ya, Toprak Ana'ya ve atalara sunulur. *Tsatsah* olarak bilinen bu ritüel, Moğolistan ve Sibirya dininde hâlâ önemli bir yer işgal eder. Ev hanımları ayrıca aynı şekilde süt ve çay sunarlar, *ger* 'in etrafında yürürler ve sıvıyı üç kez dört yöne serperler.

Tengri'nin kaderi tayin etmekteki rolü günlük konuşmalarda (mogol.) *Tengeriin boşig* (Gök'ün takdiri) gibi sözlerle sürekli anılır. Kadınların, mutfağı ve mutfak eşyalarını temiz tutmaları tembih edilir, çünkü onların kirlenmesine meydan vermek Tengri'ye hakaret addedilir. Bayramlarda ve dağ ruhlarına kurban verildiğinde Tengri'ye adaklar verilir ve dua edilir. Ayrıca kişiye özel bir ritüel olarak acil durumlarda Tengri'ye yapılan özel bir kurban vardır. Yağmur yapma ritüelleri doğrudan Tengri'ye hitap etmektedir ve Tengri ile dağ ruhlarına adanmış *Oba*larda gerçekleşir. Herkesin Tengri'ye yardım için başvurma hakkı vardır, ancak bir felaket veya güçlü bir ruhun müdahalesiyle denge bozulmuşsa, hastasının Tengri ile bağlantısını veya evrendeki dengeyi tekrar tesis etmek üzere şaman, ruhların gücünü kullanır.

Bazı Türk Dillerinde Tengri

Yakut dilinde *Tangara*; Kuman dilinde *Tengre*; Karaim dilinde *Tangrı*; Çuvaş Türkçesinde *Tura*; Hakas dilinde *Tigir*; Tuva dilinde *Deyri*; Kırgız-Kazak Türkçesinde *Tengri*; Tatar dilinde *Tengre*; Karaçay-Malkar Türkçesinde *Teyri*; Azerbaycan Türkçesinde *Tarı/Tanrı*; Türkiye Türkçesinde *Tanrı* olarak kullanılması bile bu kelimelerin ifâde ettiği kavramın Türk halkları arasındaki ortak kullanımının işaretidir.

Tengri'nin Allah'ın Adı Olarak Kullanımı

Ünlü Arap gezgin İbn Fadlan'ın naklettiğine göre o sıralarda İslam'a henüz girmiş olan Oğuz Türkleri herhangi bir zorluk ile karşılaştıklarında bakışlarını gökyüzüne yöneltip "Bir Tengri." derlermiş. Başta Kaşgarlı Mahmud olmak üzere İslâmi dönemin tüm yazarları Allah kasdıyla "Tengri" ismini kullandıkları gibi bütün kaynaklarda her işe; söze kutlu bir nitelik kazandırmak kasdıyla ilk önce "Ulu Tengri'nin adı" anıldıktan sonra başlanması gerektiğini bildirmişlerdir.

Türk tasavvuf tarihinin öncü ismi Ahmed Yesevi de Divan-ı Hikmet adı ile biraraya getirilen "hikmet" adlı şiirlerinin 12'sinde bu kelimeyi asli şekliyle " Tengri" olarak kullanmaktadır.
Anadolu tasavvufunun en önemli isimilerinden Yunus Emre (XIII.yy.) ve Niyazi Mısri de şiirlerinde "Tengri" anlamındaki "Tanrı" ve eşdeğeri olarak "Çalab" kelimesini kullanmışlardır.
Oğuzların İslâmiyete daha henüz yeni geçtikleri dönemden kalma Dede Korkut Kitabında, Allah'ın adı hattâ sık sık "*Allah Tengri*" olarak verilmiştir.

Tek-Tanrı kuramı

Eski Türk inancının tektanrıcı mı yoksa çoktanrıcı mı olduğu hakkında farklı fikirler vardır. Bu noktada en mühim tartışma konusu *Tengri* kelimesinin hangi zamanda *Gök* ve hangi zamanda *Tanrı* anlamında kullanılmış olduğudur. Her iki anlamı da her kaynakta mantıklı bir söylem oluşturur. Bu sorunun cevabını bulmak emin olabilmek için çok mühimdir. Kimilerine göre *Türklerde Şamanizm de Totemizm de yoktu. Türk dini tektanrıcı bir dindi:* Bu fikir özellikle Türk bilimcileri tarafından temsil edilmektedir ve çok gerçekçi görünmeyen bir yaklaşımdır. Fakat kesin olan bir şey varsa o da Türk şamanizminin kendine özgü ve diğer topumlardakinden farklı olduğudur. Çok tanrılı gibi görünmesine karşın en üstte bulunan mutlak güce sâhip olan Tanrı"ya nazaran diğer tanrılar ve kutlu varlıkların bir kısmı İslam'daki meleklere özdeş gibi görünmektedirler.

Jean Paul Roux bu konuya da diğerlerinden daha çok açıklık getirmektedir:

> *Tektanrıcı bir din olan eski Türk dininin yanı sıra çoktanrıcı bir yüzü de vardır. Türklerin güçlü bir hükümdarın egemenliği altında büyük topluluklar oluşturup büyük imparatorluklar kurdukları dönemlerde tektanrıcılık ön plana çıkmış ve çoktanrıcılık daha çok ayak takımını oluşturan halk arasında, veya ancak kavimler tekrar dağılıp anarşi içinde kaldıklarında yüzeye çıkmıştır. Göktanrısı Tengri yeryüzündeki oğlu olan hükümdar ile yakın bir bağı vardır. Hükümdar Tengrinin yeryüzündeki temsilcisidir. Tengri pantürkçü bir tanrı olsa da, aynı zamanda millî ve hükümdar özelliklerine sahiptir. Nasıl herkes yeryüzünde kağan'a kulluk ediyorsa, göğe, yâni tüm kozmosun tanrısına da kulluk etmesi gerekiyor. Ancak bunlara rağmen, hattâ Tüe'küe devletinin kalıntılarında bile Tengri'nin yanında başka tanrısal varlıklarla da karşılaşmaktayız. Bu varlıklar bazen Tanrının kendisi için kullanılan Tengri kelimesi ile ya da aziz kılınmış anlamına gelen İduk kelimesi ile tanımlanmaktadırlar.* [1]

Tengricilik

[Azəricə: **Tənqriçilik**]

Tengricilik ya da **Göktanrı Dini** – Tüm Türk ve Moğol halklarının, şimdiki inanç sistemlerine katılmadan önceki inancıdır. Tengri'ye ibadet etmenin yanında Animizm, Şamanizm, Totemizm bu inancın ana hatlarını oluşturur. *Tengri*, bugünkü Türkçedeki *Tanrı* sözcüğünün eski söyleniş şeklidir.[5] Orhun Yazıtlarında ilk çözülen kelime olup yazılışı " 𐰇𐰼𐰞𐰃 " şeklindedir.

TSS

Bu inanca göre, Gök'ün yüce ruhu Tengri'ydi. Kişiler kendilerini gök baba Tengri, toprak ana Ötüken ve insanları koruyan atalarının ruhları arasında güven içinde hissedip, onlara ve diğer doğa ruhlarına dua ederlerdi. Büyük dağların, ağaçların ve bazı göllerin güçlü ruhları barındırdıklarına inanarak dualarını bazen bu cisimlere yöneltirlerdi. Fakat bu cisimler tanrı kabul edilmezdi. Sadece onun yeryüzündeki varlığının bir göstergesiydi. Göğün ve yeraltının7katı olduğuna, her katta çeşitli ruhların varolduğuna inanılırdı. İnsanlar doğaya, ruhlara ve diğer insanlara saygılı davranıp belli kurallara uyarak dünyalarını dengede tutmaları ile kişisel güçlerinin doruğuna varıp dışarıya yansıdığına inanırlardı. Eğer bu denge, kötü ruhların saldırısı veya bir felaketten dolayı bozulursa, bir şamanın yardımı ya da Tengri'ye verilen bir adak ile yeniden düzene sokulması gerektiğine inanılırdı.[6,7]

Bu inancın kalıntılarını bugün Moğollarda (Lamaizmle birleşmiş şekilde), ve bazı *hâlâ* doğa'ya bağlı göçebe yaşam tarzı sürdüren Türk Halkları'nda, örneğin Altay-Türkleri ve Yakutlarda bulmak olasıdır; ama Tengriciliği çoktan bırakmış halklarda da bu inancın birçok parçası; İslam, Hıristiyanlık, Budizm, Musevilik ya da Taoizm ile birlikte, geleneksel kültür olarak hâlâ sürmektedir. Örnek olarak, ağaca çaput bağlama gibi gelenekler ve Türkiye Türkçesindeki "*Utançtan yedi kat yerin dibine girdim*" deyimi gösterilebilir. Yine, ölen birisin ardından yapılan mevlid törenleri (haftası, kırkı, elli ikisi ve yılı diye de bilinir) Şamanist dönemden Tengri dinine ondan da Türklere geçmiş bir gelenektir. Yalnızca, Müslüman Türklerde mevlit okutulur. Genel olarak, dini ne olursa olsun tüm Türk ve Moğol uluslarda Şamanist ya da Tengri dönemi gelenekleri görmek olanaklıdır.

Alıntılar

- [1]↑ Jean-Paul Roux, Pertev N. Boratav, Edith Vertes: ISBN 3-12-909870-4 İçinden: Jean-Paul Roux: *Die alttürkische Mythologie* (Eski Türk mitolojisi)

Dipnotlar

1. ^ Göktürk tarihinin meseleleri-Osman Fikri Sertkaya-sayfa 130,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995 Ankara 360 sayfa
2. ^ Adnan Binyazar-Türk dilinde 25 ünlü eser (sayfa 8),Varlık Yayınları,263 sayfa,1982
3. ^ TDK Divanü Lugati't-Türk Veri Tabanı
4. ^ Eski Türklerin Mitolojisi; Die alttürkische Mythologie/ Jean-Paul Roux, Sayfa 256
5. ^ Tengricilik (Dr. Yaşar Kalafat)
6. ^ Dr. Peter Laut: *Vielfalt türkischer Religionen: Tänriismus*, Universität Freiburg
7. ^ Julie Stewart - Mongolian Shamanism (ingl.)

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Käthe Uray-Kőhalmi, Jean-Paul Roux, Pertev N. Boratav, Edith Vertes: Götter und Mythen in Zentralasien und Nordeurasien. ISBN 3-12-909870-4 Daraus: Jean-Paul Roux: Die alttürkische Mythologie (Seite 173 - 278); Pertev N. Boratav: Die türkische Mythologie der Oghusen und Türken Anatoliens, Aserbaidschans und Turkmenistans (Seite 279-481)
- Rafael Bezertinov, "*Tengrianizm: Türklerin ve Moğolların Dini*" (Tengrianism: Religion of Türks and Mongols)
- Dr. Hayati Bice ; "Yesevi'nin Tengrisi" ; http://www.turkdirlik.com

Ayrıca bakınız

- Şamanizm
- Ötüken
- Umay
- Ülgen
- Erlik
- Kam

Dış bağlantılar

- *EskiTürklerde Kök Tengri İnancı*, Prof.Dr. Sadettin Gömeç
- Yeni Tengricilik
- Tengricilik - Dr. Yaşar Kalafat
- *Batı ve DoğuTürk halk inançlarında Dua*, Dr. Yaşar Kalafat
- Tengri on Mars

Täñri

Tepegöz

[Azəricə: **Təpəgöz**]

Tepegöz – Türk söylencelerinde adı geçen tekgözlü devdir. Değişik Türk dillerinde **Tübegöz, Töbököz, Töpekös** olarak da söylenir.

Özellikleri

Kaf dağında yaşar. Annesi alageyik donuna girebilen bir peridir. Bu perinin bir çobanla birleşmesinden doğmuştur. Bazen dişi, bazen de erkek Tepegöz'lere rastlanabilir. Parmağında büyülü bir yüzük takılıdır. Yalnızca gözünden vurularak öldürülebilir. Bedeninin diğer kısımlarına silah işlemez. Kaf Dağında yaşar. Türklerle iç içe geçmiş olan Nart mitolojisinde olaylarda dâhil birebir aynı özellikleri taşıyan bu deve rastlanır. Ayrıca Sokur (Sokor) "Kör" adıyla biten dev adları da mevcuttur. Sokur sözcüğü Anadolu da Köstebek anlamında da kullanılır. Yaztırnak bazen onun karısı olarak gösterilir. İnsan eti yer. İnsan kemiklerinden örülmüş bir kalede yaşar. Çobanlık yapar ve bir tılsımlı nesnesi vardır. Bazen baştan aşağı demir giyimli olarak anlatılır. Bir tas büyüklüğünde gözü vardır. Kayalık dağlardaki düzlüklerde yaşarlar. Bazen aileleri olduğu söylenir. Bazıları karnı şişen dağlardan doğar. Kirgis adını taşıyan bir Tepegöz çok tehlikelidir. *Tepegözler* genellikle Romalıların inandığı bir yaratıktır. Bir çeşit devdir. Elinde dikenli bir balyoz ya da buna benzer araçlar taşır. Kafasının tepesinde1tane gözü olduğu için ona tepegöz denmiştir. Bazı inançlarda tepesinde boynuz olduğu söylenir.

Bir Dede Korkut (Korkut Ata) masalında; kılıcın kesmediği, okun işlemediği bir bedene sâhip, yalnızca gözünden zarar verilebilen, çobandan olma, peri kızından doğma canavar. Basat adlı kahraman tarafından öldürülür. Kiklop'a benzeyen bir yaratıktır. Çok bilinen iki türü vardır:
1. Eğegöz, 2. Yalgızgöz[1]

Eğegöz

[Azəricə: **Əğegöz**]

İğegöz olarak da bilinir. Başının üzerinde tek gözü olan canavardır. Tek göz şeytâniliği simgelemektedir. Tepegöz'ün bir türüdür. Eğe göğüs kafesi demektir, belki de gözü göğsünün üzerindedir. İğ kökü ise hastalık, şeytânilik gibi anlamlar barındırır.

Yalgızgöz

[Azəricə: **Yalqızgöz**]

Yalgöz veya **Calgızgöz** de denir. Başının ortasında tek bir gözü vardır. Tepegöz'ün bir türü olarak geçer. Yal "Tek" kökünden gelir. Yal sözcüğü aynı zamanda ateşi çağrıştırır (Yalım, Yalkın). Moğolcada Yalgah, fark etmek anlamına gelir.

Basat

[Azəricə: **Basat**]

Basat – Dede Korkut Kitabı'nda geçen bir karakterdir. Burada Tepegöz'ü öldüren kahramandır. İsminin manası Eski Türkçede akranlarından üstün anlamına gelir. Basat, Dede Korkut'un eldeki on iki hikâyesinden birinde ana karakterken birinde de sadece adı geçer. Hikâyelere göre Aruz Koca'nın küçük oğludur. Çocukken ormanda yapılan bir av sırasında kaybedilmiş ve aslanlar

tarafından yetiştirilmiştir. Bu yüzden diğer Oğuz beylerinin aksine Oğuz toplumuna karşı mesafeli durur. Diğer beyler arasındaki dayanışma ruhu Basat'ta yoktur, bir yabani gibi tek başına savaşır. Basat'ın ağabeyi Kıyan Selçuk, Tepegöz tarafından öldürülür. Babası Aruz Koca Tepegöz'ün elinde perişan olur. Diğer şanlı Oğuz beyleri de Tepegöz elinde teker teker mahvolur. Sonunda ağabeyinin intikamını almak isteyen Basat, tek başına Tepegöz'ün peşine düşer ve önce onu kör edip sonra başını keser. Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâye, Homeros'un Odysseia'da anlattığı kiklop öyküsüne benzerlikler içermektedir. Oğuzlar arasındaki iç savaşın anlatıldığı bir başka Dede Korkut hikâyesinde ise Basat'ın adı bir yerde geçer. Aruz Koca tarafından yaralanan Bamsı Beyrek, Basat'ın gelip de evini ocağını yağmalamasından korkmaktadır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca, (Tepegöz, "Jalgızgöz")

Ayrıca bakınız

- Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi



Tepegөz

Tin

[Azəricə: **Tin**]



Tin – Türk ve Altay halk inancında Ruh. **Tın (Dın, Din, Çın, Çin)** olarak da söylenir. İnsan varlığının somutdışı ve nesnesel olmayan kısmı. Soyut varlık. Düşünsel ve duygusal yapı.

Mâhiyeti

Sabit ve hareketli iki kısmı vardır. Sabit kısmına Sür, hareketli kısmına da Süne adı verilir. İnsan doğarken bir kuş şeklinde gelip ağzından girer ve ölürken de yine kuş kılığında çıkıp gider. İnsan öldüğünde hareketli ruhu (Sür) kırk gün önce, sabit ruhu (Süne) ise ölüm anında Ulukayın'ın yaprakları arasına gider. Bazı varlıkların ruhları başka biryerde saklıdır. Örneğin Çoğun Kulak (Çok Kulaklı) Yelbeğen'in ruhu bir pınarda yüzen sarı balığın karnındaki gümüş sandıkta saklıdır. Bir başka devin ruhu bir ayının karnındaki üç kuştadır. Demirbüke adlı ejderhanın yedi canından biri yedi ırmağın ötesindeki, yedi ovanın ilersinde bulunan yedi boynuzlu bir geyiktedir. Tin Güneş gibi parlar ve bir ip gibi göğe uzar. Ayrıca nefes, rüzgâr gibi anlamlar içerir. Ölüm soluk alıp vermenin kesilmesidir. Ve ruh bedeni terk edince ölüm gerçekleşir. Bu yüzden ölüm için ruhun uçması veya kuş olması, şahin olması tabirleri kullanılır. Örneğin Yunus Emre'nin aşağıdaki dizeleri bu mantığın bir uzantısıdır.

İş bu söze Hak tanıktır
Bu can gövdeye konuktur
Bir gün ola çıka gide
Kafesten kuş uçmuş gibi [1]

TSS

Nefes bedenin tüm organ ve eklemlerini birbirine bağlar. O gidince bunlar dağılır. Ruh daha ana karnındayken ortaya çıkar. Bebek kımıldıyorsa artık ruhu gelmiş demektir. Kam tarafından çocuk ayinin yapıldığı esnada çadırın tepesinde bulunan duman deliğinden içeri girerek doğacak çocuğa hayat veren güneşin ışını biçimindeki sus kutun farklı bir biçimidir. Canlıların gözlerinde yaşayan, oradan ölümle giden ve göz ateşi anlamına gelen horah da yine kutun bir türüdür. Türk yazıtlarında can hayatın kaynağı iken ölümden sonrada devam edip hesaplaşmasına dair bilgi verildiği de bilinmektedir. Çın sözcüğü Türkçede hakikat demektir. Etrüsklerde Tin veya Tına şeklinde söylenen bir Gök Tanrısı bulunur.

Sür

[Azəricə: **Sür**]

Sür – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Hareketsiz Ruh. Moğollar **Sülde (Sulda, Zulda)** derler. İnsan ruhunun sabit, hareketsiz kısmı. Bedeni terk ettiğinde insan ölür. Sözcük; sürmek, devam etmek kökünden gelir. Aynı zamanda iz, işâret demektir. Zaman ve devamlılık anlamları bulunur. Moğol ve Tunguz dillerinde yakıcılık ifâde eder. Eski Türkçede akıcılık mânâsı vardır. Süld sözcüğü Moğolcada işâret ve bayrak/tuğ anlamları taşır. Sür ise yine bu dilde efendi mânâsı taşır ve Sürdeh ise korku bildirir. Moğolca ve Tunguzcada Sür/Sir akmak, damlamak gibi manalar da ifâde eder.

Süne

[Azəricə: **Sünə**]

Süne – Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde Hareketli Ruh. **Sün** veya **Sin** olarak da söylenir. Moğollar **Sünesün** veya **Hünehe** derler. İnsan ruhunun hareketli kısmıdır. Bedeni terketse bile geri dönebilir. Geceleri gezip geri gelebilir. Sulara girip çıkabilir. Şamanın bedenden çıkıp, trans halinde başka âlemlere gidip geri gelebilen ruhuna Bur veya Bura denir. Yogur dilinde Sünesen olarak geçer. Sözcük; esneklik, oynaklık anlamlarını barındırır. Yağmur sularının biriktirildiği çkura Sünne adı verilir. Sünmek fiili ile aynı köktendir. Sünük ise kemik demektir. Sün sözcüğünün eski Altay ve Moğol dillerinde tohum anlamı vardır ve aynı zamanda biçim, görünüm demektir. Ayrıca ağarmak (beyazlamak) manasını da ifâde eder.

Etimoloji

(Tin/Tın) kökünden türemiştir. Rüzgâr, esinti, can, dinlenmek anlamlarını içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Yunus Emre, Divan (http://kitap.antoloji.com/yunus-emre-divani)

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Folklorunda Dış Ruh Tasarımı, Ali Duymaz



Tiň

Togun Han

[Azəricə: **Toqun Xan**]

Togun Han – *Süslemeci Tanrısı.* Bezekçi ve Gümüşçülerin Tanrısıdır.

Etimoloji

(Tog/Tok) kökünden türemiştir. Toka sözcüğü ile bağlantılıdır. Tokmak (demir dövmek ve dövme aleti) sözcüğü ile aynı kökten gelir. Moğolcada Togo/Togu sözcüğü, içerisinde mâden eritilen kap (eritme potası) anlamı taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Toqun Ƕan

Toplak İyesi

[Azəricə: **Toplaq İyesi**]

Toplak İyesi – Türk, Tatar ve Altay halk inancında câminin koruyucu ruhu. **Toplağ İyesi** de denir. **Mescid İyesi** olarak da bilinir.

Özellikleri

İslam inancıyla birlikte yerleşmiştir. Daha sonra ise İslama aykırı olduğu düşüncesiyle her câminin bir meleği olduğu söylenip İye kavramı yerine melek tercih edilmiş. Daha sonra da bütünüyle terkedilmiştir bu inanç. Ancak sınırlı da olsa bazı yörelerde geçerliliğini sürdürmektedir. Bu yaratık daha çok şakacı biri olarak anılır; câmi kapılarını açar kapatır, ayakkabıları gizler, namaz kılan kimsenin seccade ucundan çeker fakat insanlara zarar vermez. Tersine camiyi kötü ruhlardan korur. Onun yakında olduğunun farkına varınca, sadece bildiğin duaları okumak gerekir. Bazı insanlar bu mitolojik varlığı, eline değnek alan, başında sarığı olan beyaz giysili bir câmi ihtiyarı olarak "gördüklerini" söylerler.

Etimoloji

(Top) kökünden türemiştir. Toplanmak fiilinden türemiştir. Toplanılan yer demektir[1]. Halk kültüründe Arapça toplanmak kökünden gelen Câmi kelimesi karşılığında Toplak sözcüğü kullanılmıştır. Türk kültüründe İslâmın ilk yıllarında İslâmi terminolojiyi halk anlayışı Türkçeleştirmiştir. Örneğin aşağıdaki tabirler tamamen halk kültürü içerisinde kendiliğinden türemiştir.

- **Toplak:** Cami. Toplanılan yer anlamında.
- **Anak:** Mescid. Allah(c.c)'ın adının anıldığı yer anlamında.
- **Komaltı:** Namaz. Koymak, başı yere koymak anlamında.
- **Komaltmak:** Namaz Kılmak. Koymak, başı yere koymak anlamında.
- **Yükünmek**: Secde etmek, namaz kılmak.
- **Baçağ:** Oruç. Dinsel amaçlı olarak yemekten uzak durmak.
- **Yunup:** Abdest. Yunmak kökünden gelir.
- **Ünlen:** Müezzin. Ünlemek kökünden gelir.
- **Kümbet:** Türbe. Küm kökünden, gömülen ve yuvarlak yer anlamında.
- **Tezginç:** Tavaf. Kutsal bir mekânın, özellikle Kâbe'nin etrafında dönme.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-475)

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Mäçet İyäläre, Câmi İyeleri)

Toplaḳ İyesi

Toprak Ana

[Azəricə: **Torpaq Ana**]

Toprak Ana – Türk ve Altay mitolojisinde ve halk inancında Toprak Tanrıça. **Topra (Tobra, Tobura, Tovura, Toburah, Tuprak, Tufrak) Ana** da denir. Moğollar **Gazar Eçe** derler. Eşanlamlı olarak **Yer Ana (Cer Ana)** tabiri de kullanılır.

Taşıdığı Anlam ve Önem

Besleyici, barındırıcı ve yaşam vericidir. Göğün üçüncü katında oturur. Anavatan kavramı ile bağlantılıdır. Evi sekiz köşelidir. Kutlu, güçlü bir kadındır. Evrenin ruhudur. Yaratılış inancına göre, yeryüzü bir yürek gibi çarpan, bir açılıp bir kapanan, bir genişleyip bir daralan yapıya sahiptir. Bütün ve parçaların birbiriyle bağlı olduğu canlı bir varlıktır. Yer, yaratılışın çekirdeğidir. Bitip tükenmeyen bir hayat gücüne sahiptir. İnsanlara iyilik yapmak istediğinde bol bol tahıl verir. Kâinat ruhunun en geniş ve en yaygın biçimlerinden biridir.

Bazı yörelerde Nevruz Bayramı'nda toprak altına kısa ve basit bir tünel kazılarak içinden geçilir. Bu basit oyun, yeniden doğuşu ve topraktan doğumu temsil eder. Kısır kadınlar kutlu bir ağacın altında Yer Ana'ya dua ederler. Yer Ana masallarda sağ göğsünden iki sol göğsünden bir kez emzirir ve yiğit inanılmaz bir güce kavuşur. Bu yiğitlere en bilgece öğütleri o verir. Onlara gelecekten haber verir. Doğum, ölüm, yaşam, cinsellik gibi kavramlar hep ona bağlanır. Cengiz Aytmatov Toprak Ana adlı romanında bu motifi çağdaş bir yaklaşımla yeniden işlemektedir. Toprak ve Tolunay (kitabın başkişisi yaşlı kadın) arasındaki içsel konuşma ise muhteşemdir.

> *"Merhaba toprak" diye sesleniyor usulca. "Merhaba tolunay" demek geldin Ne kadar kocamışsın. Saçların ağırmış, değnekle yürüyorsun üstelik." "Evet yaşlanıyorum, bir yıl daha geçti, sende, toprak sende bir hasat geçirdin. Bugün ölüleri anma günü." "İnsan doğruyu öğrenmeli, tolunay."* [1]

Toprak Ana her bir arazi parçasına Yer İyelerini gönderir. Masallarda mezarda doğma motifi de yine bu Tanrı ile bağlantılıdır. Toprak Ana'ya beyaz tavuk kurban edilir. Bazen de balık, koyun veya öküz kurban verilir. Özellikle başı toprağa gömülür. Bazı masallarda ise zayıf ve çelimsiz çocuklar ana babaları tarafından toprağa gömülürler, çocuk orada güçlenir ve üç gün sonra bir yiğit olarak çıkar. Âşık Veysel toprağı insan biçimli olarak ele alıp şöyle der.

Karnın yardım kazmayınan bel ilen,
Yüzün yırttım tırnağınan el ilen,
Gine beni karşı karşıladı gül ilen,
Benim sadık yârim kara topraktır. [2]

Bazı Türk boylarında nadiren de olsa Toprak eril bir varlık olarak görülür. Besleyici, barındırıcı ve yaşam vericidir. Göğün üçüncü katında oturur. Bazı Türk uluslarında Atayurt kavramı kullanılmaktadır. Toprağa tohumu eken erkektir. Ancak burada Türk Evren ve Dünya anlayışına

göre eril olan varlığın Gök olduğu ve yağmurun da bir tür ilâhi tohum olduğu anlaşılır. Fakat yine de Toprak Ana yanında hep geri planda kalan bir de Toprak Ata vardır. Gök de ise bunun tam tersidir ve Gök Ata öne çıkar. Gök Ana çoğu zaman geride kalır. Yer ise doğurgan olarak hasatı verir.

Tabiat Ana / Doğa Ana

[Azəricə: **Təbiət Ana**]



Tabiat Ana – Doğanın doğurgan bir varlık olarak görülmesi sonucu oluşmuş bir kavramdır. Kimi zaman mecaz olarak da kullanılan bir tâbirdir. Doğa, insanın içinde yaşadığı ve insan yapısı olmayan çevre ve onunla ilgili olarak işleyen yasaların tümüdür. Söylence unsurlarının pek çoğu doğa ile iç içedir ve doğal kavramlarla ilgilidir. Doğa Ana kavramının doğurganlıkla ilgili bir sözcük kökünden geliyor olması Yer Ana anlayışı ile de bağlantılıdır. Bir şeyin yaradılışa dair ve yapısal özelliklerinin tamamını da ifâde eder. Doğumu, bağışlayıcılığı, yaşamı ifâde eder. Tabiata karşı yeryüzüdeki tüm şamanist geleneklerde özel bir önem verilmiş ve saygı duyulmuştur. İnsanın bir kardeşi olarak algılanır. Doğadaki her şey insanın koruması altındadır. Doğa sözcüğü "doğmak" fiilinden gelir. Doğurganlığı ve dişiliği içerir.

TSS

Etimoloji

Her tür bitkinin yetiştiği ve üzerinde yaşanılan Yeryüzü katmanı. Yaşamın en önemli unsurlarından birisidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1]↑ Toprak Ana, Cengiz Aytmatov
- [2]↑ Aşık Veysel, Tüm Şiirleri (http://www.kitapyurdu.com/kitap/456144)

Ayrıca bakınız

- Etügen

Dış bağlantılar

- Moğol Şamanizmi, Julie Stewart **(Türkçe)**

Toprak Ana

Toybadım

[Azəricə: **Toybadım**]

Toybadım Irmağı – Türk ve Altay mitolojisinde ve efsânelerde adı geçen Yeraltı Nehri. Toybodım da denir. Anlamı “Doymadım” demektir. Açgözlülük ve Hırs Irmağıdır. İnsanın gözü doymazlığını simgeler. İnsanın dokuz hırsını simgeleyen dokuz yer altı nehrinin kavuşarak Toybodım Irmağı’na dönüştüğü yerde Erlik Han’ın Demir Sarayı vardır. Bu ırmak insanların gözyaşlarından oluşmuştur. Üzerinde at kılından yapılmış bir köprü vardır. Bu ırmağın içinde su ejderleri yaşar ve kaçmak isteyen ruhları tekrar yeraltına gönderir.

Türk kültüründe Açgözlülük

Türk efsâne ve hikâye kahramanları olağanüstü bir biçimde ve aşırı yerler. Ve bu durum övünülecek bir özelliktir. Bu, mitolojik kahramanlar için bir ayncalıktır. Bir Azerbaycan hikâyesinde, tılsıma düşmüş bir kahramanın ne kadar yerse yesin doymadığı yazılıdır. Bu kahramanın açlığı sadece tılsımın etkisinden kurtulunca sona erer. Örneğin Köroğlu çok yer ama geç doyar. Freydenberg'e göre, açgözlülük, mecâzî anlamda ölümü ifâde eder. Karaçay-Balkar dilinde Açgöz, "geleceği gören ve bilen" mitolojik oburun adıdır. Bu yaratık, Başkurd ve diğer Türk halklarının mitolojilerinde de yer alır. Altay inancında, diğer dünyada akmakta olan ırmağın adının "Doymadım" (Toymadım) olması da bu durumun en güzel örneğidir.[1]

Kan Irmağı

[Azəricə: **Qan Çayı**]

Kan Irmağı – Türk ve Altay mitolojileriyle halk inancında Yeraltı Nehri. Yeraltında akar. İçindeki sıvı su değil kandır. Kan ölümü, ateşi, öfkeyi simgelediği gibi aslında yaşamın da sembolüdür, bu nedenle yaşam ve ölüm arasındaki sınırı simgeler. Bu ırmak masallarda bazen uçan atlarla geçilir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi



Toybadım

Törüngey

[Azəricə: **Törüngəy**]

Törüngey – Türk ve Altay mitolojisinde ilk insan. Âdem. **Türüngey** olarak da bilinir. Yeryüzünde yaratılan ilk kişidir.

İnsanların atasıdır. Gökte yaşamaktadır. Ne bir ulusa ne de bir boya (kabîleye) sâhip değildir. İlk önceleri eşi de yoktur. Sonradan yeryüzüne gönderilmiştir. Yeryüzüne gönderilirken Ulukayın (veya Ulu Ata) tarafından kendisine Su, Ateş ve Demir verilmiştir. Karısının adı Ece'dir. Elli kapılı, kırk pencereli, çatısı otuz kirişli bir evi vardır. Öküzleri tarla sürmede kullanan kişidir. Köten (saban) sürmeyi bulan kişi de odur. Kımızı bulan da odur. Kımız içme töreni ona aittir. Bazen göklerden mi indiği yerden mi çıktığı belli olmayan kişi olarak betimlenir. Bazen de gökten düştüğü söylenir. Ateşi elde etmiştir. Ve kendisi yurdundan kovar, bu durum kovulma motifiyle de bağlantılıdır. İslam, Hırtistiyanlık ve Museviliğin etkisiyle çamurdan yaratıldığı inancı yerleşmiştir. Karısıyla birlikte adları **Ecey (Ece)** ve **Elley (Ele)** şeklinde de geçer.

Törüngey Türk mitolojisinde Âdem peygamberi karşılar. Törüngey'in bir de eşi olan Eje ya da günümüz Türkçesi ile **Ece** dir. Yasak meyvadan yemişler ve Göktanrı (*Kök Tengri*) onları evinden kovmuştur ve ona ceza olarak çocuklarından sorumlu olmayı vermiştir.

Türk ve Türkân

[Azəricə: **Türk və Türkan**]

Ömer Seyfettin *Altun Destan* adlı şiirinde Âdem ve Hava'yı yâni **Eley ve Ecey**'i (belki de Törüngey adının "Türk" sözcüğü ile olan bağlantısından etkilenerek) **Türk ve Türkân** olarak simgelemiştir.

> *Ey dokuzlar ve ey beşler, siz sevinçten coştunuz;*
> ***Türk ve Türkân** geliyordu, hep görmeye koştunuz!..* [1]

Ziya Gökalp de benzer bir biçimde aynı tâbirleri şiirlerinde kullanmıştır: "*Türk'üm, adım Türkân'dır*". Alankova ile ilgili metinleri ve diğer soyağaçlarını Türk ve Türkân'ın yaratılışlarıyla ilgili menkîbeler için kaynak olarak kullanır.[1]

Sogotoh Han

[Azəricə: **Soqotox Xan**]

Sahaların (Yakutların) atasıdır. Sokotoh (Soğotoğ) Han olarak da söylenir. Bazen yeryüzündeki ilk insan olarak da anılır. Kimi yönleri Oğuz Han ile benzerlikler taşır. Sogotoh'un karısının adı Tunalıkan, kayınbabasının adı Omogoy Han'dır. Sözcük; tek, yalnız, yalın, saf, beyaz anlamlarına gelir. Yakutçada Soho kil demektir.

Etimoloji

(Tör/Tür) kökünden türemiştir. Türemek kökünden gelir. Töre/Türe/Törö sözcüğü adâlet ve hukuk anlamı da taşır. Türk kelimesiyle aynı kökteştir. Tör/Törü/Türe/Törö/Turo/Turu sözcükleri Moğolcada da emir, düzen ve bunun yanında evlilik ve doğum anlamlarını bünyesinde barındırır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Ziya Gökalp Külliyatı-1, 1977, s. 323. 19 Türkçülüğün Esasları, 1976, s. 135.

Alıntılar

- [1] ↑ Ömer Seyfeddin, “Altun Destan” Şiiri (http://www.kitapyurdu.com/kitap/38422)

Tərüňgêy

TSS

Töz Han

[Azəricə: **Töz Xan]**

Töz Han – Türk ve Altay mitolojisinde Ced (Atalar) Tanrısı. **Tös Han** da denir. İnsanlığın ata ve analarını temsil eder. Göklerde yaşar. Töz Ruhlarının önderi olarak kabul edilir. Elinde oku ve yayı olan bir avcı görünümündedir.

Töz Kavramı

Töz – Türk, Moğol ve Altay şamanizminde Totem anlamına gelir. **Tös** olarak da söylenir. Genel olarak (birbiriyle bağlantılı) iki anlamı vardır.

1. Ongun. Bir topluluğu simgeleyen hayvanın sembolize edilmiş heykeli veya ikonu. Her oymağı koruyan bir hayvan vardır. Gul İyesi ile bağlantılı bir kavramdır. O soyun ulu atası sayılan bir varlığı sembolize eder. Bu varlıkların ruhları ezelden beri vardırlar. Kimi zaman dağlar da töz olarak kabul edilir.
2. Cevher. Değişmeden kalan, aslında değişkenlerin bile içinde sabit olan kısım. Esas, temel, asıl. Moğolca Töv, merkez demektir. Felsefede bir varlığın gerçek mahiyetinin onun görüntüsünden farklı olup olmadığı tartışmaları daima varolmuştur.

Tözler ikiye ayrılır:

A. **Aruğ (Arı) Töz:** İyi ruhların temsil edildiği tözler.
B. **Karuğ (Kara) Töz:** Kötü ruhların temsil edildiği tözler.

TSS

Etimoloji

(Töz/Tös) kökünden türemiştir. Öz, cevher gibi anlamlar taşır. Köken, başlangıç manalarını barındırır. Tüze kelimesi yasa anlamı da içerir. Tös kökü Moğolcada şekil ve görünüm anlamları da içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Təz Ḫan

Tûfan

[Azəricə: **Tufan**]

Tufan (Tūfan, Tufan) – Birçok yerel efsâneye ve kutsal kitaplara göre Allah tarafından bir kavmi, milleti ya da tüm insanları cezalandırmak amacıyla gönderildiğine inanılan büyük felaket. Tufan'ın detayları farklı kültürlerde farklılıklar arzetmekle beraber en çok bilinen şekli **Nuh tufanı**'dır.

Tufan yalnızca kutsal metinlere özgü bir kavram değildir; kutsal metinlerden önce de mevcut bulunan, pek çok mitoloji, masal, inanışlarda yer etmiş bir kavramdır. Birçok kültürde büyük felaketlerden bahsedilir.

Türk mitolojisinde

Nuh Tufanı Türklerde "**Taşkın**" olarak da anılır. Sözcük, Taşmak fiilinden türemiştir. Ayrıca taşımak fiili ile kökensel bağlantısı da dikkate değer bir ayrıntıdır, çünkü büyük tufandan kurtulanlar gemi ile taşınmışlardır. Hıristiyanlık, Musevilik ve İslam ile birlikte tüm Dünyanın ortak bir inancı hâline dönüşmüş ve zaten pek çok toplumda var olan tufan inançlarıyla da birleşmiştir. Türk kültüründeki önemi yeryüzünün yeniden ilk başlangıçtaki sularla kaplı hâline dönmesidir. Yenilenmenin sembolüdür fakat yenilenme bir çeşit devrim ile ortaya çıkmaktadır. Çünkü tufan ile eskimiş olan her şeyin sonu gelir ancak dönülen yer ise başlangıç yâni öz'dür. Bu bağlamda yaşamın bir çember olduğu inancını benimseyen ilkel toplumların düşünce sisteminin en güzel örneğidir. Kötülük yüzünden kaos ortaya çıkar ancak sonradan yeniden dinginleşir. Nuh Peygamber (Türklerde Nama adıyla bilinir) bir gemi yapar ve bütün canlılardan bir çift alarak taşkından korunur. Tufan olacağını "demir boynuzlu kök teke" önceden haber vermiştir. Bu teke yedi gün dünya çevresinde dolaşmış, acı acı melemiş, yedi gün deprem olmuş, yedi gün dağlardan ateş fışkırmıştır. Tufan Altay söylencelerinde şöyle anlatılır:

Gök teke yedi gün yeryüzünü dolaştı ve bağırdı
Yedi gün zelzele oldu
Yedi gün dağlar ateş püskürdü
Yedi gün yağmur yağdı
Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı
Yedi gün kar yağdı

Altay Türkleri'nin yaratılış efsânesinde Dünya'nın ekseninin sabitliği Tanrı Ülgen'ce başı zincirle bir kazığa bağlanan balık sembolizmiyle belirtilir ve balığın başının yönünün, yâni eksenin yönünün değişmesi halinde tufanın tekrar meydana geleceği söylenir.

Tevrat ve Kuran'da sözü edilen Nuh Tufanına benzer biçimde Sümerler'in Gılgamış Destanı'nda kutsal kitaplarla paralellik gösteren ve kaynaklık eden tufan hikâyesi buunur. Hint geleneğinde son Manu tufanı anlatılır; Hindu mitolojisinde bir balık Manu'ya,tufan olacağını, bir gemi yapmasını, bütün yaratıkların öz ve tohumlarını gemiye almasını, onu kurtaracağını söyler. Tufan bütün yaratıkları silip süpürür ve ortada sadece Manu kalır.[1]

Ayrıca bakınız

- Nama
- Mu kıtası
- Atlantis
- Nuh'un Gemisi

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Semboller Ansiklopedisi, Ruh ve Madde Yayınları

Dipnotlar

1. ^ http://milelvenihal.org/dosyalar/milel-nihal-dergi/sayilar/MilelveNihal_c6_s1.PDF

Dış Bağlantılar

- Türkler, Sümerler ve kutsal kitaplarda tufan



Tūfan

Tuğ

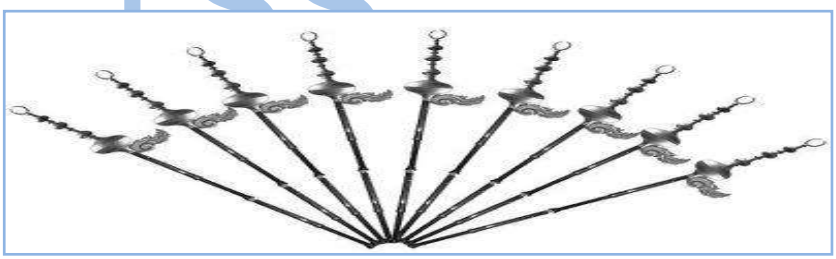
[Azəricə: **Tuğ**]

Tuğ – Türk ve Altay halk kültüründe, ayrıca devlet geleneğinde hükümranlık sembolüdür. Sancağın tepesine takılan at kuyruğu, kıldan yapılan flama şeklindedir. **Toğ** veya **Tuk** şeklinde de söylenir. Moğollar **Tug** derler. Uğur ve Kut işareti olarak kullanılır. Bazen savaş isteği, başkaldırı ve isyan sembolü olarak kullanılmıştır.

Önceleri bayrağın üzerine asılırken, daha sonraları dokuz kollu[1] bir değnek şeklinde özel olarak tasarlanmış ve uçlarına dokuz kutlu hayvanın kuyruğu asılmıştır. İlerleyen zaman içinde ise bu kuyrukların yerine renkli püsküller geçmiştir. Türklerdeki dokuz tuğ geleneği dokuz sayısının kutluluğu nedeniyle gökteki dokuz gezegeni temsil etmektedir. Gök dokuz kattır ve Türk dünya anlayışında yeryüzü dokuz bölgeye bölünmüştür. Tanzimat'tan önceki padişahların savaş bayrakları, Oğuz geleneğine uygun olarak için dokuz tuğdan oluşurdu. Bu uygulama bir cihan imparatorluğu sembolüdür. Cengiz Han, kağanlığını ilan ettiğinde dokuz kollu beyaz bir tuğ diktirmiştir.[2]

Suat Yalaz'ın Türk tarihini ve kültürünü kurgusal olarak işleyen Karaoğlan adlı çizgiromanından uyarlanmış olan ve daha sonra seri halde çevrilen aynı adlı filmlerinin müziğinde şu sözler yer alır ve Tuğ'un dokuz rakamı ile ilişkisine dikkat çeker:

Ak aygır koşulur
Yalçın dağlar aşılır
Kum sıcaktır yel ateş
Tuğ dokuzdur çakılır
Su dökülür dibi taş[1]



Tuğra

Tuğra – Padişahın ismi ve lakabı bulunan alâmet, imza. Tuğra, hat sanatının bir kolu halinde yüzyıllar boyunca usta hattatlar eliyle yazılmıştır. Türkçe'de kelime olarak padişahın ismini ihtiva eden özel bir işâret, padişahın imzası gibi anlamlar ifâde eder. Aslı Oğuz lehçesinde *tuğrağ* olup, hükümdarın basılmış imzası demektir. Tuğ sözcüğüyle yakından alâkalıdır ve şekil olarak sembolize edilmiş bir tuğa benzer. Orhan Gazi tarafından kullanılan ilk tuğra Orhan bin Osman ifâdesinden ibârettir. Birinci Sultan Osman Gazi'ye ait bir tuğraya günümüze dek hiçbir yerde rastlanmamıştır. Bu nedenle 36 Osmanlı padişahı ama 35 Osmanlı padişah tuğrası vardır.

Etimoloji

(Tuğ/Tuk/Doğ/Dok) kökünden türemiştir. İşaret, alamet anlamları taşır. Tuğra (padişah mührü) sözcüğü de bu kökten türemedir. Toğ/Tok, eski Türkçede tavuk demektir ve hakanların direğin üzerine diktirdiği Altın Tavuk ile ilgili görünmektedir. Dokuz rakamı da sözcük olarak bu kökten türemiştir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

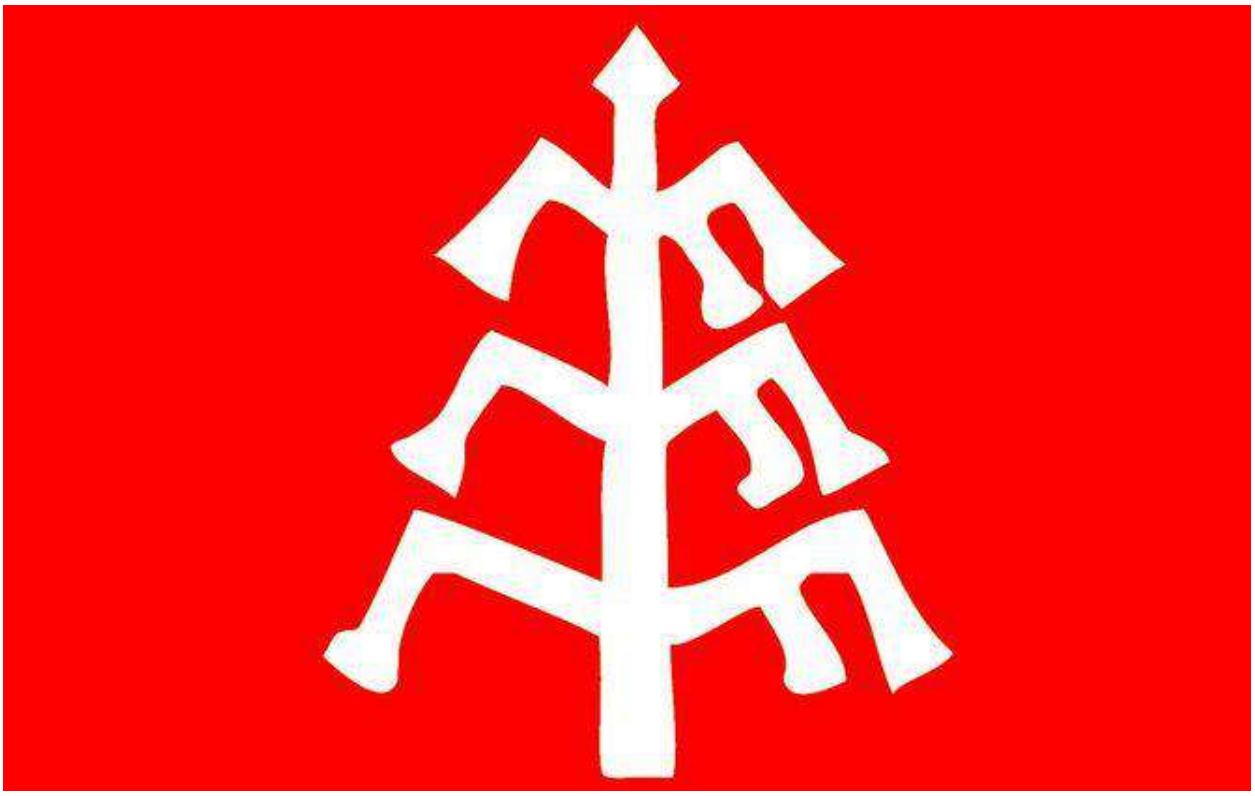
1. ^ Mehterin Târihi
2. ^ Dokuz Tuğ

Alıntılar

- [1]↑ Karaoğlan Film Serisi, Yönetmen: Suat Yalaz, *Başrol: Kartal Tibet* (1965, 1966, 1967, 1972)

Dış bağlantılar

- EskiTürk Kültüründe Renk Kavramı, Salim Küçük
- Türklerde Kut Kavramı, Hasan Basri Karadeniz
- Ali Özkanlı - Su Dökülür Dibi Taş



Ţuσŋ

Tuğrul

[Azəricə: **Toğrul**]

Tuğrul (Doğrul, Toğrul, Turul, Tūrul) – Türk ve Macar mitolojisinde adı geçen kuştur. Divân-ı Lügati't-Türk'te **Togrıl** (تغرل) olarak tanımlanan,[1] **Dumrul (Duñrul)** adı ile de bilinen,[2] bu efsânevi kuş, Macar ve Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir.

Türk mitolojisinde **Zümrüdü Anka** olarak da bilinen **Simurg**'un karşılığı olarak geçmektedir. **Alp Kara Kuş** olarak da anılır. Selçuklu sanatında doğunun ve batının hükumdarı anlamındaki çift başlı kartal tasvirlerinden bazılarının boyunlarında halka olması sebebi ile Anka'ya benzetilmesi bu iki efsânevi kuşun birleştiği söylenilir.[3] Bu günümüz tarihçilerinin tespiti olmakla beraber tahminden öteye gidemeyen bir benzetmedir. Genel kanı bu mitolojik canlının sadece Macar (Finn-Ogur) ve Türk mitolojisiyle alâkalı olduğudur.

Türk mitolojisinde doğaüstü nitelikleri olan kızıl renkli devâsa bir kuştur. Anka Kuşu'nu akla getirir. Ölümsüzlüğü ve yeniden dirilişi simgeler. Hergün yeniden doğar. Anka Kuşu diğer pek çok Dünya uluslarının mitolojilerinde de değişik adlarla mevcuttur. Ancak Türk mitolojisindeki bu kuşun diğer mitolojilerdeki benzerlerinden en önemli farkı tek başına olmayıp bir benzerinin hattâ ikizinin bulunmasıdır. Konrul Kuşu, Toğrul Kuşu ile birlikte anılır. Her ikisi de Anka kuşunun tüm niteliklerini barındırırlar. Toğrul Kuşu yeraltına da inebilir. Atilla Han'ın ve bazı Oğuz boylarının bayraklarında yer almıştır. Oğuz Kağan ilk eşini, başında Tuğrul Kuşu olan bir ağacın kovuğunda bulmuştur. Macarlar armalarında yer alan bu kuşa "Turul" derler. Bir efsâneye göre Toğrul Kuşu Moğolları, Konrul Kuşu ise Türkleri simgeler. Yiğitleri kanatlarının altına alıp yardım eder, ne isterse yapacağını söyler. Tüyleri sihirlidir, iki tüyünü birbirine sürtünce zenci bir cin gelir ve üç dileği yerine getirir. Ufuk noktasının ötesindeki sonsuz denizde bulunan kafdağının ardındaki karanlıkta yaşar.

Attila'nın ve bazı Oğuz boylarının bayraklarında Tuğrul kuşu yer almıştır. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz eşini tepesinde bir tuğrul kuşu bulunan bir ağacın kovuğunda bulur. Bahaeddin Ögel'e göre Atilla'nın kalkanının üzerinde bir kuş (doğan) resmi vardır. Daha sonra Macar geleneğnde bu kuşun başına bir de taç koyulmuştur. Kral Geza zamanındaki Macarlar bu armayı tüm heryerde kullanmışlardır.[4]

Etimoloji

(Toğ/Doğ) kökünden türemiştir. Doğan (yeniden dirilen) anlamlarını taşır. Doğan adlı bir kuşun bulunması da bu sözcüğün kuşlarla olan bağlantısını açıkça ortaya koyar. Ayrıca doğa, doğurmak sözcükleri ile de kökendeştir.

Kaynakça

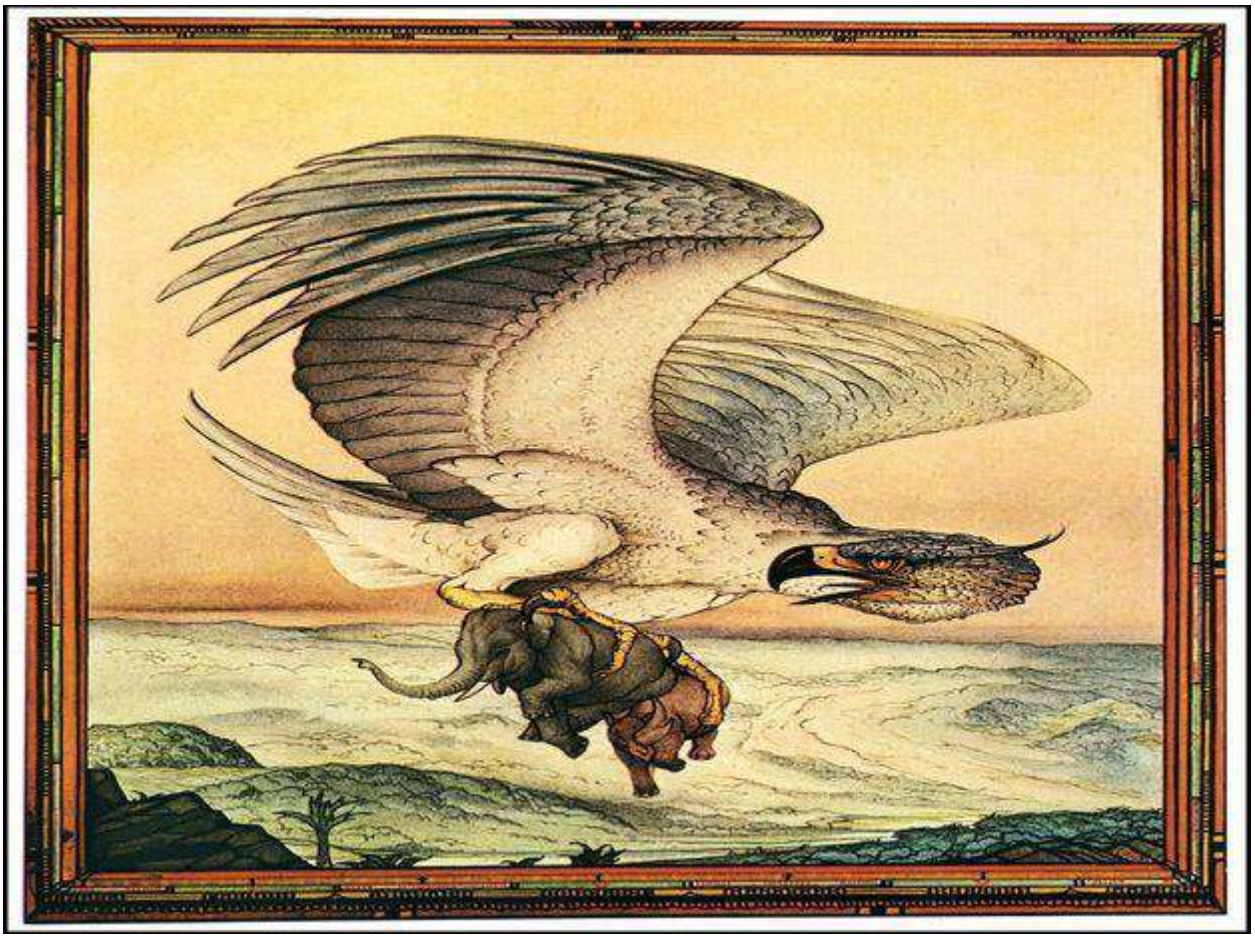
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "BüyükTürkçe Sözlük". TDK.
2. ^ "BüyükTürkçe Sözlük". TDK.
3. ^ Yard. Doç. Dr. Erdoğan Altın
4. ^ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi (Cilt-1, Sayfa 592)

Dış bağlantılar

- Mythical Creatures, "Turul"



Ţuoŋrul

Tulpar

[Azəricə: **Tulpar**]

Tulpar – Türk Mitolojisinde yer alan kanatlı at figürü. Pegasus ile benzerdir. Kırgızların Manas Destanında bu uçan kanatlı atlardan söz edilir. Arkeolojik olarak da Kazakistan'da keşfedilen Esik Kurganında bulunan Altın elbiseli adam isimli elbisenin başlığında tulpar figürü vardır.

Tulpar'ın adı, Türk, Kırgız ve Altay mitolojilerinde geçer. Genelde beyaz veya kara (tek renk) bir at olarak betimlenir. Beyaz kanatları vardır ve Kuday (Tanrı) tarafından yiğitlere yardımcı olması için yaratılmıştır. Dünyanın en uzun destanı olan kırgızların manas destanında, Manas'ın ünlü savaşçılarının sürdüğü kanatlarıyla rüzgârdan hızlı koştuğu söylenen efsânevi atlar. Başkurt inançlarına göre kanatlarını hiç kimse göremez. Tulpar kanatlarını yalnız karanlıkta, büyük engelleri ve mesafeleri aşarken açar. Eğer birisi tarafından tulpar'ın kanatları görülürse, Tulpar'ın kaybolacağına inanılır. Tulpar adı yalnızca Türklerde değil komşu Avar, Lak, Andı, Dargı ve Tabasaran dillerinde de yaşamaktadır. Osetlerde Tolpar, Çeçenlerde Turpal olarak yer alır. Bir Kumuk atasözünde şöyle der:

> *Tulpar yerün birevü buççağunda bulsa da, öz yılkısın tabar.*
> *(Tulpar dünyanın bir başka köşesinde olsa da, kendi sürüsünü bulur.)*

Etimoloji

(Tul/Yul) kökünden türemiştir. Moğolca Zulbah (kel, saçsız) sözcüğüyle alâkalı olabilir. Çünkü Türk mitolojisinde kel atlara sık rastlanır ve kellik kahramanlarda olduğu gibi atlarda da gücü simgeler. Yol sözcüğü ile de aynı kökten gelme ihtimali vardır. Tulu sözcüğü eski Altaycada kıraç rengi ifâde eder.

Kültürel Etkisi

Tulpar efsânesinin günümüze etkileri,

- Moğolistan armasında bulunmaktadır.
- Kazakistan armasının sağ ve sol köşelerde birer tane Tulpar vardır.
- Kazakistanda bir hava yolu şirketi Tulpar ismini seçmiştir, Tulpar havayolları.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Tulpar

Tumar

[Azəricə: **Tumar**]



Tumar – Türk, altay ve orta asya Türki toplulukları halk kültüründe ve halk inancında muska. **Tomar** olarak da söylenir. Bazı hastalıkları, kötülükleri ve nazarı uzaklaştırmak için boyna asılan veya üstte taşınan yazılı kâğıt. Genellikle olası bir hastalıktan korunmak amacıyla veya tedâvi için taşınır. Çoğunlukla üçgen biçimindedir. Deri, meşin, gümüş ve altın kılıflar içine konarak boyuna asılır ya da kola takılır. Dört köşeli olan ve hamaylı (hamail) adıyla bilinen türü bütün İslâm dünyasında yaygın biçimde kullanılmaktadır. Muskalara sure, ayet, hadis veya bir dua yahut da Allah'ın isimleri yazılabilir. Bunun dışında meleklerin, peygamberlerin, hattâ efsânevi kişilerin adları ve anlaşılmaz tılsımlı sözler, simgeler, yıldız işaretleri, rakamlar, işaretler, insan ve hayvan resimleri ile garip harf şekilleri dâhi yazılıp çizilmiştir. İslam inancı ise yardımın yalnızca Allah'tan dilenmesini vurgulamıştır ve muskalara çok da fazla izin verilmemiştir.

Muska

[Azəricə: **Tilsim**]

Muska – İslam dini ile birlikte daha çok ayetlerin yazıldığı veya Cevşen adı verilen geniş kapsamlı dualaların bulunduğu ve kötü etkilerden korunmak amacıyla kişilerin genellikle üzerlerine takarak taşıdığı taktığı sarılı (en az yedi kat sarılmış ve su geçirmez olması esastır) kâğıtlar veya yazılı başka nesnelerdir, örneğin deri gibi. Genelde çocukların üzerine bir nazar boncuğu ile birlikte görülür biçimde takıldığı gibi, bazen de yetişkinler iç cep gibi görünmeyecek biçimde taşırlar. Kimi zaman çocukların yataklarında yastık altına koyulduğu veya başucuna asıldığı da olur.

Cevşen

[Azəricə: **Cövşən**]

Cevşen – Kalkan anlamına gelen bir kelimedir. Geniş kapsamlı bir dualar bütünüdür. Olabildiğince küçük bir yazıyla yazılarak sarılıp kişinin üzerinde taşıdığı da olur. Cevşenin çok etkili bir koruma özelliği olduğuna inanılır. Cevşen, Farsça kökenli bir kelime olup, "bir tür zırh, savaş elbisesi" manasına gelmektedir. Cevşen-i Kebir duâsı 100 bölümden (bâb) oluşur. Her bâbda Allah'ın Esma-ül Hüsna ve sıfatlarıyla tavsif edildiği 10 parça bulunur.

Etimoloji

(Tom/Tum) kökünden tüemiştir. Kıvrılmış kâğıt demektir. Yuvarlamak, kıvırmak anlamları Moğolca, Türkçe ve Tunguzcanın tüm lehçelerinde mevcuttur. Ayrıca Tom/Yom sözcüğü kutsallık ve talih ifâde eder. Tunguzcada Tomka/Tomko, Moğolcada Tom/Tomu/Tomo sözcükleri yuvarlamak, bükmek manalarını ihtiva eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Tılsım

Ţumar

Tura

[Azəricə: **Tura**]

Tura – Türk, Çuvaş ve Altay inancında Tanrı, Rab anlamlarına gelir. **Türe** veya **Turı** da denir. Türk halk inancındaki ve Türk tarihindeki kendine özgü bir tek tanrı inancıdır. Çuvaşlar **Torı (Turı)** olarak anarlar.

Tanım ve Özellikler

İslamdaki Allah inancı ile büyük oranda örtüşen bir kavramdır. Tektir. Herşey ona bağlıdır. Herşeye hükmeder. Ortağı yoktur. Çuvaşçada yer alır. Diğer Türk-Moğol lehçe ve şivelerindeki Tanrı kavramı hiçbir zaman tekillik içermez. Örneğin en üstün ve başat güç durumunda bulunan Göktanrı karşısında bile bir Yertanrı vardır. Fakat Tura sözcüğü bu konudaki yegâne örnek olarak tek ve mutlak Yaratıcıyı anlatmaktadır. Burada ilginç ve dikkate değer olan şey, Çuvaşların İslam inancına coğrafi olarak en uzak ve en yalıtık toplumlardan birisi olmasıdır. Dolayısıyla dış tesirlerle veya etkileşimle değil, tamamen kendiliğinden ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Sözcük anlamı; daim olan, kalıcı olan demektir. Tura kavranı ile bağlantılı olarak, ailelerin çocukları olduğunda kalıp uzun yaşaması ve sağlıklı olması dileğini içeren ve cok eskilere dayanan bir gelenek bu gün de sürdürülmektedir. Durak, Dursun, Durmuş, Durdu, Duran, Turan vb. adlar da hep aynı psikoloji ve geleneğin ürünüdür.

TSS

Tanrının değişik özellikleri nitelenir: Bağışlayan, Acıyan, Yarlıgayan, Esirgeyen, Gözeten, Bilen… İslâmiyet öncesinde Tanrı değişik isim ve sıfatlarla anılmıştır. En önemlileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. **Bar:** Var olan demektir.
2. **Oğan:** Rab, Var eden, yaratan demektir.
3. **Kuday:** Hüda, yaratıcı demektir.
4. **Çalap:** Kudretli demektir.
5. **Yalap:** Nur demektir.
6. **Yaradan:** Yoktan var eden demektir.
7. **Bayar:** Zengin, ulu demektir.
8. **Bayat:** Ezeli demektir.
9. **Buyan:** Aziz, cömert demektir.
10. **Olcay:** Herşeyi yapabilen, gücü yeten demektir.
11. **Yazgan:** Kaderi tayin eden demektir.

Tura, en yüce yaratıcıdır. Soyut bir kavram olarak yer alır. İnsan biçimli değildir. Eşi ve benzeri olmayan, insanlara yol gösteren, onların varoluşuna hükmeden, cezalandıran ve ödüllendiren bir ulu varlıktır. İnsanların yaşamına doğrudan karışır, buyruklar verir, iradesine boyun eğmeyenleri cezalandırır, insanlara bağışladığı iktidar (kut) ve kısmeti (ülüğ) değerini bilmeyenlerden geri alır. Şafak söktüren (tan üntürü) ve bitkileri oluşturan da “Ulu Tanrı”dır. O, yaşam verici ve yaratıcıdır, ölüm de Tanrı’nın iradesine bağlıdır. Çuvaşça da Tüpe Tura (Gök

Tanrı) olarak söylenir. İskitlerde Goytosır olarak adı geçen Tanrının Göktanrı demek olduğu iddia edilmektedir. Mengü-Han'ın Rubruk vasıtası ile Fransız Kralına gönderdiği mektupta, Moğolların inanç anlayışı açık bir şekilde görülmektedir: "Beyrü (ezeli) ve Bengü (ebedi) Tanrının buyruğu budur. Gökte bir Tanrı vardır, yeryüzünde de bir Hakan olacaktır."

Ad ve Sıfatlar

Türk kültürüne ait çeşitli kayıtlarda ve eserlerde rastlanan, "tek tanrıyı" ifâde etmek için kullanılan başlıca kavramlar şu şekildedir.

Bar [Azəricə: **Bar**]

Rab, yaradan demektir. Mutlak varlık anlamına gelir. Arapça Rab sözcüğünün tersten okunuşu olması nedeniyle bu ismi çağrıştırması tamamen bir tesâdüftür. Sözcük anlamı "var olan" demektir. Farsçaya Türkçeden geçmiştir. Türkçe ve Moğolcada, ayrıca Tunguzcada genişlik anlamı vardır. Bar < Var dönüşümüyle[1] ortaya çıkmış bir kelimedir.

Kuday [Azəricə: **Quday**]

Hüda, Tanrı, Yaratıcı anlamlarına gelir. Guday veya Kutay olarak da söylenir. Sözcük, temizlik anlamını içerir. Farsça Hüda kelimesinin dönüşmüş biçimi olduğu öne sürülse de aslı Türkçe Kut (kutsallık, kutluluk) kökünden türemiştir. Temizlik anlamını içerir. Farsça Hüda kelimesinin dönüşmüş biçimi olduğu öne sürülse de aslı Türkçe Kut (kutsallık, kutluluk) kökünden türemiştir.

TSS

Oğan [Azəricə: **Oğan**]

Rab, Yaratıcı manalarına gelir. Uğan veya Ugan olarak da söylenir. Evreni ve varlıkları yaratan güç.[2] Oğulduruk sözcüğü ana rahmini ifâde eder ki, bir canlının varoluşuyla ilgili olarak aynı kökten gelen bir sözcüktür. (Oğ/Og/Uğ/Ug) kökünden türemiştir. Yaratmak, öğretmek anlamları vardır. Kudret ve güç anlamlarını da içermektedir. Oğul, oğulduruk (dölyatağı) gibi kelimeler bu köke aittir. Moğolca Oktargay/Ogtorguy sözcüğü cennet demektir ve bu sözcükle alâkalı olması muhtemeldir.

Yalap [Azəricə: **Yalab**]

Nur, kutsal ışık manalarına gelir. Yalabuk olarak da söylenir. Yalap biçimi eski kayıtlarda Tanrının bir sıfatı olarak da yer alır. Sözcüğün ışık anlamı vardır. Yalabımak fiili, parıldamak, aydınlanmak demektir.

Çalap [Azəricə: **Çələb**]

Tanrı, yaratıcı anlamlarına gelir. Moğolca kökenli bir sözcüktür. Sâhip olma, güç, kudret gibi manaları barındırır.

Beyrü [Azəricə: **Meyrü**]

Ezeli, öncesi olmayan, başlangıcı olmayan demektir. Meyrü (Mayru, Bayru, Bayrı) şeklinde de söylenir. İslam dininde öncesizlik yalnızca Yaradan'a mahsus bir özellik olarak görülmektedir. İlk başta varolan tek odur. Ancak onun yaratmasıyla her şey vücut bulmuştur. Bayrı (sonsuz) kelimesiyle bağlantılıdır.

Bengü [Azəricə: **Mengü**]

Ebedi, sonu olmayan, sonsuza dek var olacak olan demektir.[3] Bengi (Mengü, Mengi) şeklinde de söylenir. Moğollar Mönge veya Münhe derler. Ebedi olma kavramı İslam dininde yalnızca Yaradan için öngörülür. Ancak onun lütfu ve isteğiyle insanlarında Cennette sonsuza dek yaşayacağı söylenir. Ölümün sonlandırdığı hayat nedeniyle yaşanan korkunun karşısında insan zihninin algıladığı ilk soyut kavramlardan birisidir sonsuzluk. Ölümden sonra dirilerek sonsuza kadar yaşayabilmek insanoğlunun en büyük arzularından birisidir. Sözcük; dizi, düzen, özlük, sonsuzluk bildirir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Büyük Larousse, Milliyet Gazetesi Yayınları, Cilt-3, "Bar"
2. ^ Türk Dili sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-362, "Oğan")
3. ^ Türk Dili sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi (Sayfa-79, "Bengi")

Tura

TSS

Turan Han

[Azəricə: **Turan Xan**]

Turan Han (Tur Han) – Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel hakan. Türklerin atasıdır. İran tarihinin söylencelerinde İran'ın baş düşmanıdır. Göktürk çağında İranlılar Turan adını Göktürklerle ilişkilendirir. Türk kavimleri İran efsâneleri ile tanıştıklarında, bizzat kendileri de kendilerini Turan'ın kavmi olarak görmeye başlamışlar ve kendilerini gururla Turan'ın kralı Afrasyab'ın uyruğu saymışlardır. Etrüsklerde Turan adlı bir sevgi ve yaşam Tanrıçası vardır ve Etrüsk dilinde kural koymak anlamı içerir. İlginç bir biçimde Moğolcada Dur/Dura ve Tuvaca Tura sözcüğü sevgi, istek ve arzu anlamları taşırken, Mançucadaki Doron sözcüğü kanun (yasa) demektir. Fars Mitolojisinde adı **Tur** olarak geçer. Adına istinâden Türk ülkelerine de Turan adı verilir.

Turancılık

[Azəricə: **Turancılıq**]

Turancılık – Mitolojik bir kavram olan Turan sözcüğünden hareketle oluşturulmuş; Tüm Ural-Altay kavimlerinin birliğini savunan siyasi görüş. Finliler, Macarlar, Estonlar, Fin-Ugor kavimleri; Tunguzlar, Moğollar ve Türklerin bir araya getirilmesi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak günümüz Türk Siyasi Literatürü'nde diğer Turânî kavimleri dışarıda bırakarak, dünyada bütün Türklerin tek çatı altında birleştirilmesini hedef alan "Türkbirlikçilik" anlamını taşımaktadır. Türkçü ve Turancı simâlardan Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları isimli eserinde Turancılığın Macarları, Moğolları, Tunguzları, Finuvaları içine alan bir kavimler karması olmadığı görüşünü belirtmiştir.[1] Rusya'da 1905 Devrimi'nden önceki günlerde Azeri ve Tatar aydınları tarafından ortaya atılmış, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Türkiye'de de geniş yankı bulmuştur. Ziya Gökalp'in bir manzumesinde kullandığı aşağıdaki beyit, Turancı düşüncenin özeti sayılır:

> *Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan;*
> *Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan.*[1]

Etimoloji

(Tur/Dur) kökünden türemiştir. Dayanıklı, yerinde duran, ölümsüz demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türkçülüğün Esasları syf.25 (Gökalp, Ziya)

Alıntılar

- [1]↑ Ziya Gökalp, "Turan" Şiiri (http://www.antoloji.com/ziya-gokalp/)

Turaň Ƕan

Türk Han

[Azəricə: **Türk Xan**]

Türk (Türük, Törük) Han – Türklerin Atasıdır.

Bulca Han'ın da atası olarak görülür. Fakat soyağaçlarında yeri netleşmiş değildir, daha çok uzak ve kayıp bir şahıs olarak görünür. Bilinmeyen, çok uzak bir tarihte yaşamıştır. Nuh Peygamberin oğlu Yafes üzerinden Türk Han ile birlikte Türk soyu Hz. Nuh'a bağlanır. Aynı zamanda kutlu ve aksaçlı bir bahşıdır. Bilge ve rüya yorumcusudur. Uluğ Türk olarak anılır. Koruyucu ruhunu çağırırken "Uzganmas Uluğ Türk!" (Uyumaz Ulu Türk) diye seslenir. Ateşi Tanrıdan alarak insanları donmaktan kurtarmıştır. Tanrının ona verdiği boynunda taşıdığı Yada Taşı ile doğaya etki edebilir. Adını ona Tanrı vermiştir. Bozkurt zor anlarında ona yardım eder. Otağı (çadırı) o bulmuştur. Aşa (yemeğe) ilk kez tuzu o katmıştır. Bu bağlamda insanın ihtiyacına dayanan buluşlar yapan bir kişiliği temsil eder. Türkan adlı bir kızkardeşi olduğu ileri sürülür ve Kürtlerle de bağlantılı olan Türkan adlı bir boy buna örnek gösterilir. Tarihteki Targıta, Tyrkae, Togharma, Turukha gibi toplulukların Türklerle bağlantılı olabileceği ileri sürülmüştür. Ayrıca Torkıl adlı bir kavimden bahsedilir. Türkti (Türktü) Ata adlı bir eren ile bağlantılı olma ihtimali yüksektir.

Türk ve Türkân

[Azəricə: **Türk və Türkan**]

Ömer Seyfettin *Altun Destan* adlı şiirinde Âdem ve Hava'yı yâni **Eley ve Ecey**'i (belki de Törüngey adının "Türk" sözcüğü ile olan bağlantısından etkilenerek) **Türk ve Türkân** olarak simgelemiştir.

TSS

Altun Destan

Tanrı önce mâvi göğü, kara yeri yarattı,
Sonra gökte günü, ayı, yıldızları parlattı.

Yeryüzünü denizlerle, dağ ve belle bezedi,
"İşte sana su, od, ağaç, demir, toprak, al!" dedi.

"Al, bunlarla bir şen yurt yap, bir yeşil bağ hazırla,
"Sana bir çift gelecektir, onu iyi ağırla!"

Ey biricik olan Tanrı, ey ikiler: Gök ve Yer!
Ey altılar: Gün, Ay, Yıldız, Dağlar, Beller, Denizler!

Ey dokuzlar ve ey beşler, siz sevinçten coştunuz;
***Türk ve Türkân** geliyordu, hep görmeye koştunuz!* [1]

Ziya Gökalp de benzer bir biçimde aynı tâbirleri şiirlerinde kullanmıştır: "*Türk'üm, adım Türkân'dır*". Alankova ile ilgili metinleri ve diğer soyağaçlarını Türk ve Türkân'ın yaratılışlarıyla ilgili menkîbeler için kaynak olarak kullanır.[1]

Ziya Gökalp'ın bir şiirinde yer alan Türk'ün oğlu Tütek'in geyik avlayıp, pişirip yerken elinden tuzlu toprağa bir parça düşürerek tuzu bulması Şecere-i Terakime'de verilen bilgilere dayanmaktadır :

> *"Türk 'ün dört oğlu var idi. Birinci Tütek, ikinci Çiğil (Çekel), üçüncü Barsçak (Berseçâr), dördüncü Amlak (Emlak). Türk öleceği sırada Tütek 'i kendi yerine padişah kılıp uzak sefere gitti. Tütek akıllı ve devletli iyi padişah idi. Türk içinde çok âdetleri o peydah kıldı. Acem padişahlarının ilki Keyûmers ile muasır İdi. Günlerden bir gün ava çıkıp, geyik öldürüp, kebap kılıp, yiyip oturmuştu. Elinden bir doğram et yere düştü. Onu alıp yiyince ağzına çok hoş tad geldi. Çünkü o yer tuzla idi. Yemeğe tuz koymağı o çıkardı bu tuz âdeti ondan kaldı…"*[2]

Türk devletlerinin tamamının Türk Han'ın soyundan geldiği kabul edilir.

Önemli Türk Devletleri: Sümer (Kenger), Urartu, Hungnu, Vey, Vusun, İskit (Saka), Kuşhan (Tohar) Hun, Etrüsk (Tirhene), Akhun, Onogur (Ungar), Tabgaç, Göktürk, Uygur, Türgeş, Uz (Oğuz), Avar, Karluk, Sabar (Sibir), Hazar, Peçenek, Kuman (Kıpçak), Bulgar (Oğur), Katay (Hıtay), Gurkan, Karahan (Hakan), Salçuk, Cengiz, Kubılay (Yuğan), Çağatay, İlhan, Kölemen, Saltuk, Karaman, Akkun (Akkoyun), Karakun (Karakoyun), Altınorda, Nogay, İldeniz, Salgur, Mengücek, Artuk, Avşar, Kaçar, Saruhan, Aydınoğlu, Otman, Kırım, Tuva, Türk, Türkmen, Kırgız, Kazak, Özbek, Moğol, Tatar, Boşnak, Macar, Azer, Gagavuz, Buryat, Kalmuk (Oyrat), Uygur, Halha, Karaçay (Alan), Karakalpak, Balkar (Tavlu), Yakut (Saha), Çuvaş (Çavaşla), Hakas, Altay, Dolgan (Tığa).

TSS

Etimoloji

Türk sözcüğü *(Tür/Tör)* kökünden türemiştir. Türemek ve Töre kökünden gelir. Türk kelimesi, töre, türe, olgunluk, devlet, miğfer, güç, kuvvet, türemek gibi anlamlar içerir. Türkü sözcüğü de Türk kelimesinden türemiştir. Moğolca ve Mançucada Türgen hızlı, çabuk demektir.

Dipnotlar

1. ^ Ziya Gökalp Külliyatı-1, 1977, s. 323. 19 Türkçülüğün Esasları, 1976, s. 135.
2. ^ Şecere-i Terakime, Hazırlayan: Muharrem Ergin, s. 24.

Alıntılar

- [1] ↑ Ömer Seyfeddin, "Altun Destan" Şiiri (http://www.kitapyurdu.com/kitap/38422)

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Türk Han

U



ULUKAYIN

Ubır

[Azəricə: **Ubır**]

Ubır – Türk mitolojisi ve halk inancında Vampir anlamına gelir. **Obur, Hobur, Vupar, Opkur, Opkan** olarak da bilinir. Ayrıca Rusçaya ***Убыр*** **(Ubır)** ve **Вубар (Vubar);** Çekçe ve Slovakçaya ***Upír*** olarak geçmiştir. *Çekoslavak (Çek ve Slovak) kültüründe tam olarak vampir anlamını verir.* **Vipir, Vopır, Vivir** olarak da bilinir.

Özellikleri

Günhkâr kimseler mezarda bir hayvan şekline bürünür ve Ubır hâline gelir. İri başlı, uzun kuyruklu bir varlıktır. Genellikle ölen büyücüler Ubıra dönüşür. Ağzından ateş püskürür. Günlerce hattâ aylarca hareketsiz kalabileceği gibi istediğinde uçabilir de. Hiçkimseden korkmaz. Etrafına bulaşıcı hastalık yayar. Ne bulursa yer. Obur olduğu anlaşılan bir ölünün mezarı açılıp çivi çakılır. İstediğinde istediği şekle girebilir. Kurt veya yaban köpeği kılığına girip koyunları parçalar.[1] Bir dağın başında toplanıp, kaçırdıkları insanları yerler. Bir ölünün obur olmaması için ateşin altından geçirilmesi gerekir. Daha çok Romanya ve Moldova'da yaşayan Türk topluluklarınca Vampir anlamında kullanılır. Fin Ugor kavimlerinde de benzer söyleyişlerle yer alır. Ele geçirdiği insanın içinde yaşayan korkunç bir yaratıktır. İçinde Ubır bulunan kimse ona benzemeye başlar, yemeye doymaz. Ama yese de zayıf kalır. Çünkü onun yediği yemek kendi vücûduna değil, Ubır'a sinermiş. Tatar halkında "Ubır kendisi doysa da gözü doymaz" gibi bir deyim de vardır. Ubırlı insanlar gece kalkıp yemek ararlar, bulamayınca da alev yumağına dönüşüp bacadan çıkarlar ve başka insanların yemeğini çalarlar. Ubır da tıpkı alev gibi doymak bilmez, azgın, açgözlü, her şeyi yutan bir yaratıktır. Ayrıca leşle beslenir. İstediği an kedi, köpek veya güzel bir kız kılığına girebilir. Ubır kadınları ve hayvanları emmeyi de sever.

TSS

Benzer ve bağlantılı varlıklar

Ubır ile benzer varlıklar çevre kültürlere geçtiği gibi eş-kökenli kavramlarla farklı adlar altında da anılmaya başlamıştır.

Obot

[Azəricə: **Obot**]

Obot – Türk ve Altay halk inancında doyumsuzluk cinidir. **Ubot** olarak da söylenir. Ubır'ın bir türüdür. Görünüşleri son derece çirkindir. Dişleri çok büyük ve korkunçtur. İri kemikleri vardır. Sürekli yer ama doymazlar çünkü yediklerini anında geri çıkarırlar. Ateşli gözleri vardır. Aileleri ve evleri bulunur. İnsanların içine girerek veya musallat olarak tüm servetini harcamasına neden olurlar. Sözcük anlamı olarak ele alındığında kelime kökünde yemek, yutmak, yok etmek anlamları bulunur. Obur sözcüğüyle kökteştir.

Opkan

[Azəricə: **Opqan**]

Opkan (veya **Vupkan**, *Çuvaşça:* **Вупкăн, Vupkăn, Vupkın**: "sefalet getiren, hasar veren") – Çuvaş mitolojisinde kötü bir ruh. Çuvaşlar salgın hastalıklar ve ruhsal hastalıklar dâhil olmak üzere birçok korkunç hastalıkların nedeni olarak onu düşünürler. Vupkan hızlı bir rüzgâr şeklinde insanlara gelir ve düşüncelerinin bozulmasına yol açar. Vupkan kendini görünmez kılar. Onu yatıştırmak için vupkana üç siyah koyun kurban edilir. Birincisi baba vupkana ("vupkăn aşşĕ"), ikinci anne vupkana ("vupkan amăşĕ") ve son koyun vupkan tanrısına (vupkăn turro) armağan edilir. Vupkan bir köpek olarak temsil edilir ve yıkıcı bir varlıktır. Ondan sadece kurnazlık sayesinde kurtulmak mümkündür. Sözcük, yutmak ve yakmak fiilleri ile bağlantılıdır.

Vupar

[Azəricə: **Vupar**]

Vubar (**Vopar, Vapar, Vubar** *Çuvaşça:* **Bynăp, Vupăr**) – Çuvaş mitolojisinde kötü bir ruh. Vubar geceleri görünür ve hayvanların ve insanların havasız kalarak boğulmasına neden olur. Ateş saçan bir yılan şeklinde görünür. Kadın veya erkek kılığına bürünebilir. Uyuyan insanlara saldırır, onu elle yakalamak imkânsızdır. Hıristiyan Çuvaşlar ondan korunmak için kollarını yatarken çapraz olarak koyarlar (haçı andırdığı için). Slav halklarında ölen büyücülerin Vupır olduğuna inanılır.

Vampirlerin Özellikleri

Vampir, günbatımı ile şafak arasında dirilerek mezarından çıktığına, insanlara saldırıp kanlarını emdiğine inanılan canavardır. Vampir kültürü Babil'den kalan örneklere dayanır ve yüzyıllar boyunca değişimini inceleyen kapsamlı folklorik tarihsel araştırmalara konu teşkil eder. Kan emme ve öldükten sonra dirilme efsâneleri Orta Çağ'da yayıldı. Vampir varlığına inananlar vampirlerin kendilerince belirlenen özelliklerini şöyle özetlemişlerdir; acıyı en az düzeyde hissederler, vücutlarında özelliklede yüzlerinde çürüğe dayalı hafif çukurluklar ve izler bulunur, göz renkleri sürekli değişim içindedir ve iki göz asla aynı renkte bulunmaz. Beklenmedik zamanda, fark edemeyeceğiniz kadar hızlı ve bir o kadarda güçlü tepkiler verebilirler. Ten ısıları sürekli değişiklik içindedir. Düşünce okuyabilirler bu nedenle onlara karsı koymak imkânsız gibidir. Zekâlarını ve güçlerini asla bir kitlenin anlayıcağı bir şekilde dışarıya vurmazlar.

TSS

Etimoloji

(Ub/Ob) kökünden türemiştir. Açgözlülük anlamı içerir. Obruk sözü de aynı kökten gelir ve girdap demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 435)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Obur)
- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova



Ubır

Uçar Han

[Azəricə: **Uçar Xan**]

Uçar Han – Türk ve Altay mitolojisinde Haber Tanrısı. Kötü haberleri getiren tanrıdır. Erlik Han'ın oğludur. Bazen casusların tanrısı olarak görülür. Türklerde "Çaşıt", casus demektir. Çaşmak/Çaşıtlamak ise casusluk yapmak anlamına gelir. Uçar Han da çaşıtları (casusları) korur.

Etimoloji

(Uç/Uc) kökünden türemiştir. Uçan, uçarak gelen demektir. "Uçar" sözcüğü haber anlamı da taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar

Uçar Ḫan

TSS

Uçan Halı

[Azəricə: **Uçan Xalça**]

Uçan Halı (Uçar Kalı) – *Sihirli Halı.* Uçabilen ve üzerinde insanları götürebilen bir masal motifidir. Türk masallarına dışsal tesirlerle girmiştir. Ancak halı Türklerde önemli bir kültürel öğedir. Bazen Uçan Kilim (Uçar Kilem) olarak adlandırılır.

Etimoloji

Moğolcada Halıh, Kırgızcada Kalkı fiili akışkanlık ve uçma anlamlarına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Uçaň Ƕalı

Uçmag

[Azəricə: **Uçmaq**]

Uçmag – Türk ve Altay mitolojisinde Cennet. **Uçmağ (Uçmak, Ocmah, Uçmah)** olarak da söylenir. Karşıtı Tamagdır. Ölümden sonra iyi insanların mükafat olarak gideceği yer. Yeşilliklerle ve nimetlerle doludur. Işık dolu bir mekândır. Hemen her inançta ölümden sonra iyi insanların gideceği güzel bir dünya veya mekân vaat edilir. Uçmak kelimesi Türk kültür tarihinde bir dönem "Cennet" sözcüğünden çok daha fazla kullanılmıştır ve daha yaygındır. Yunus Emre'nin dizelerinde sık sık rastlanan bir kelimedir.

> *Tutulmadı Yunus canı, geçti Tamu'dan, Uçmak'tan*
> *Yola düşüp Dost'a gider, ol aslına uyakmağa*[1]

Kavramın temelinde, ruhun bedeni terk ettiği zaman "uçan kuş" kılığında olduğuna dair eski Türk inanışları vardır. Yakutlarda, ölüm anında ruhun bedeni terk ederken kuş şekline dönüştüğüne ve evreni kaplayan Dünya Ağacı'nın budaklarına kadar uçarak ulaştığına inanılırdı.[1] Ruhun kuş kılığında Cennet'e gitmesi anlayışının izlerine, eski Türk yazıtlarında da rastlanır. Ölmek anlamındaki "uçabarmak" sözcüğünün temelinde de yine "uçmak"la ilgili bu inancın izleri vardır. Pek çok yörede, ölen kişiye "uçup gitti" denilir. Moğolca Oktargay (Oktarguy) sözü de cenneti veya cennet bahçelerini anlatmakta kullanılır.

TSS

Etimoloji

(Uç) kökünden türemiştir. Uçmak sözünden gelir. Uçulan yer demektir. Yükselmek anlamı içerir. Bazı araştırmacılara göre "uştmak" şekliyle Soğdca'dan alınmadır.[1]

Cennet

[Azəricə: **Cənnət**]

Cennet (Arapça: جنّة) – ölmüş insanların sonraki yaşamda varoluşlarını devam ettirdiklerine inanılan soyut diyara verilen isimdir. Arapça bir sözcük olan *Cennet*, "Bahçe" anlamına gelmektedir. Bu dini terim, çeşitli dinlerde ve ruhani felsefelerde bulunan, çoğunlukla mümkün olan en kutsal mekân olarak tanımlanan, sonraki yaşama dair bir kavramdır. Cennet kavramına inanan kişiler genellikle cennetin insanların bir kısmı veya hepsi için ahirette bulunan nihai bir varış noktası olduğunu düşünürler. Ayrıca cennet kavramına sâhip inançların çoğunluğunda cennet iyi insanların ulaştığı bir ahiret mekânıdır. Cennet sözcüğü Arapça kökenlidir. Her dinin cennet kavramına verdiği özel isimler olabilir. Cennet sözcüğü aslında İslam dinindeki cennet kavramı için kullanılır, fakat Türkçe'de genel olarak cennet kavramı için kullanılmaktadır. TDK tanımına göre cennet; "*Dinî inanışlara göre dünyada iyilik yapanların, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt*"tir. Ayrıca cennet kelimesi Türkçe'de mecazi şekilde sıfat olarak, *çok güzel, huzur veren* gibi anlamlarda kullanılır.[2] Cennet sözcüğünün dışında yine "cennet" anlamında olan Farsça kökenli *behişt* ve Soğdca kökenli *uçmak* da Türkçe'de kullanılmaktadır. Yine de en yaygın olan *cennet* sözcüğüdür.

Mitoloji

Sümer mitolojisinde birçok tasvirlerinin yahudilik ve islam'ın cennet anlayışına kaynaklık ettiği düşünülen cennet ve cehennem motifleri bulunur.[3]

İslam'da Cennet

Cennet İslam'da, İslam dinine inananların ebedi olarak kalacaklarına inandıkları bir ahiret mekânıdır. İslam'da cennet tanımlamalarının büyük ölçüde sümer, zerdüşt ve yahudi geleneklerinden esinlendiği görülür; cennet'e bir köprüden geçilerek gidilir, cennete Adn (Aden) cenneti diye isim verilir. Genel bir görünüm olarak Cennet'in erkek zevklerine hitap ettiği, sıcak ve kurak ortadoğu bölgesinin insanlarının özlem ve hayalleri ile ilgili olabilecek gölgeler, serinlikler, ırmaklar, bağlar ve bahçeler içerdiği düşünülebilir. Cennet gidilecek yer olarak Cehennemin zıddıdır. Cennetteki hayat sonsuzdur ve orada birçok mükafat verilecektir. Müslüman olup günah işleyenlerin ise, Allah günahlarını affetmezse, bir süre cehennemde günahlarının cezasını çekeceklerine, daha sonra da cennete gireceklerine inanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

3. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ http://tdk.org.tr/tdksozluk TDK Güncel Türkçe Sözlük - cennet
3. ^ Arif Tekin, Sümerlerden İslam'a Kutsal Kitaplar ve Dinler

Alıntılar

- [1] ↑ Yunus Emre, Divan (http://kitap.antoloji.com/yunus-emre-divani)

Dış bağlantılar

- Eski Türklerde Cennet Kavramı ve Uçmak Sözü



Uçmaŋ

Uçuh

[Azəricə: **Uçux**]

Uçuh – Türk, Anadolu ve Altay halk inancında hastalık cinidir. **Uçug (Uçıg)** veya **Uşug (Uşıg**) da denir. İnsanlara hastalık veren bir kötü ruh.

Daha çok uykudan uyanıldığında dudak ve ağız kenarında görülen kabarıklıklar ve bazen de vücutta kızarıklıklar ve kabarmalar şeklinde ortaya çıkan hastalıklara sebep olduğuna inanılır. Uçuk sözcüğü günümüzde de dudak kabarığı olarak kullanılmaya devam eder. Uçuh tedavisiyle sağaltım (tedâvi) yoluna gidilir. "Uçuk Yaladı" diyerek, gece insanın ağzını veya bedenini bu ruhun yaladığı ve bu nedenle uçuk, kızamık, kızıl, siğil gibi hastalıklara yakalandığı anlatılır.

Uçuh, Türk ve Altay halk inancında aynı zamanda tedâvi kurbanıdır. Uçuğ (Uçguk) da denir. Uçuk hastalığı ile de yakından alâkalıdır. Bir hastayı tedâvi etmek isteyen şaman, bu iş için nasıl bir kurban kesilmesi gerektiğini târif eder, hasta kişi veya bir yakını da bu tanıma uygun bir hayvanı bulup kurban eder. Bazı basit hastalıklarda cansız kurban (saçı) verilir. Bazen de azat kurbanı (ıdık) salınır. Anadoluda Uçuk ve Siğil tedavisinde toprağa okunmuş buğday gömülmesi bu geleneğin bir devamıdır. Bazen ruh bayramı olarak tanımlanabilecek bir şenlik de bu adla anılır.

Etimoloji

(Uç) kökünden türemiştir. Uçunmak, korkmak, çekinmek demektir. Uçukmak ise görünmek demektir ve değişik varlıkların görünmesini anlatır. Uç kökü herhangi bir şeyin sınırında olmayı ifâde eder ki, bu âlemle öte dünya arasındaki sınır her zaman bir korkuya sebebiyet verir. Uçmak mecazen aklın sınırlarını zorlamak ve bazen de delirmek anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Uçuɧ

Ud Ana

[Azəricə: **Ud Ana**]

Ud Ana – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde İnek Tanrıça. **Uy Ana** veya **Ut Ana** da denir. Eşanlamlı olarak **İnek Ana** tabiri de kullanılır. Moğollar **Üne (Üneğe) Ece** derler. Sığırları korur. Gücü temsil eder.

Bazı Türk boyları, soylarının inekten türediğine inanır. Örneğin Kırgızlar ilk analarının bir inek olduğuna ve bir mağarada yaşadığına inanırlar. Kahramanlarda bulunan boynuz kavramı boğadan esinlenmiştir. Bu boynuzlar gücü simgeler ve Ay'ı çağrıştırırlar. Gerçekten de boynuz unsuru pek çok diğer Tanrıçaya da geçmiştir. Meselâ Umay Ana boynuzlu olarak betimlenir. Ayrıca kısır kadınlar kutsal mağaralardaki boynuzlara ip bağlayarak çocuk dilerler. Modern ekonomi/borsa teorilerinde Boğa Eğilimi (Karşıt: Ayı Eğilimi) aşağıdan yukarıya doğru vurulan boynuzu, yâni değeri yükselen kıymetlerden kâr elde etmeyi anlatır, fakat benzetmenin yapılmış olması insanın ne kadar çağdaş olursa olsun daima içinde ilkel bir yön bulunduğunu açıkça ortaya koyar. Gerçi bu durumun doğrudan Türk söylenceleriyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkün değildir fakat pek çok kültürün de ortak algılayaşlarının olduğu muhakkaktır. Yâni söylencelerin de kendine özgü yönleri olduğu kadar diğer toplumlarla benzer ve aynı zihinsel süreçlerle ortaya çıkmış olan taraflarını da göz ardı etmemek gerekir.

Etimoloji

(Ud/Ut/Uy) kökünden türemiştir. Sığır demektir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Ud Ana

Ud Ata

[Azəricə: **Ud Ata**]



Ud Ata – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Boğa Tanrı. **Uy Ata** veya **Ut Ata** da denir. Eşanlamlı olarak **Boğa (Buga, Buğa, Buka) Ata** tabiri de kullanılır. Moğollar **Buh (Buk) Ecege** derler. Boğaları korur. Gücü temsil eder.

Bazı Türk boyları, soylarını boğadan türediğine inanır. Oğuz Kağan'a adını veren de Boğa Ata'dır. Kutsal Ay Boğası olarak tanımlanır. Kahramanlarda bulunan boynuz kavramı boğadan esinlenmiştir. Bu boynuzlar gücü simgeler ve Ay'ı çağrıştırırlar. Kırgızlar Dünya'nın bir öküzün boynuzları üzerinde durduğuna inanırlardı. Yağmurlar sonucu dağlardan inen seller böğüren boğalara benzetilir. Boğa Ata boz boğa kılığına bürünerek Tayçı Han'ın boğalarıyla güreşir ve daha sonra da Han'ın kızıyla sevişir. Ondan bir oğlu olur. Bu çocuk Buryat kavminin atasıdır. O yüzden kendisine boz boğa kurban edilir. Buga Moğolcada geyik demektir ve kutsal bir hayvandır. Tunguzlarda Buga (veya Buğa) adı verilen her şeye gücü yeten, tüm yaşamı kontrol eden, bilge bir Tanrı vardır. Aynı şekilde Tunguzlarla akraba bir kavim olan Evenklerde Buga cennet tanrısıdır.

TSS

Boynuz ve Anlamı



Boynuz, Türk kültürel geleneğinde, dinsel ve mitolojik bir unsurdur. Bu unsur, egemenlik ve güç anlayışları ile ilgilidir. "İki Boynuzlu Ata" hükümdar motifine ilk kez Türk mitolojisinde rastlanır. "Osmanlı Sülâlesinin Tarihi" adlı eserin yazan Rüstem Paşa, Kuran'da adı geçen Zülkarneyn'in Makedonyalı İskender olduğu iddiasına itiraz ederek şöyle der: *"Kuran'da Zülkarneyn (iki boynuzlu) adıyla hatırlanan Oğuz Han'dır."* Orta Çağ minyatürlerinde, Oğuz Han ve oğulları, boynuzlu olarak çizilmişlerdir.[1]

Etimoloji

- **Ud:** (Ud/Uy) kökünden türemiştir. Sığır demektir.
- **Boğa:** (Boğ/Böğ/Bök) kökünden türemiştir. Boğa sözcüğünün Böğe (Böge) "Şaman" sözcüğüyle olan kökensel bağlantısı dikkat çekicidir. Moğolca Mohotor erkek geyik demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Uhur

[Azəricə: **Uxur**]

Uhur – Türk ve Altay halk inancında Yol Cini. **Ugur** veya **Uğur** da denir. Yollarda gezen bir varlıktır. Görenlere talih ve baht getirir. Uğur kelimesi buradan türemiştir.

Etimoloji

(Ug/Uğ) kökünden türemiştir. Uğramak sözcüğüyle bağlantılıdır. Uğunmak ise hastalanıp kendinden geçmek, bayılmak demektir. Uğru ise yol kesen haydut anlamındadır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Uƕur

TSS

Ukulan

[Azəricə: **Uqulan]**

Ukulan – Türk, Altay ve Yakut mitolojilerinde Su Tanrısı. **Ukulan (Ukula, Ukulo, Ukun) Han** olarak da anılır.

Suyun temizliğini ve balıkları korur. Balıkları çoğaltır. Balık tutmadan önce kendisinden izin istenir ve balık avının uğurlu geçmesi dilenir. Suyu kirletenlere ve gölleri kurutanlara[1] kızar ve onları cezalandırır. Kışın ırmağın buz tutmuş kısmı üzerinde ateş yakılmasını hoş karşılamaz ve böyle yapanlara kin besler. Kendisi için zaman zaman sıfat olarak "Küğöh Bolloh" (Gök Bulah) ifadesi kullanılır.

Küğöh Bolloh

Küğöh Bolloh – Suları koruyan bir ruh olarak görünür. Bolloh sözcüğünün etimolojisi netleşmemiştir. Küğek sözcüğünün Küğ/Köğ (şiir) sözüyle de bağlantılı olma ihtimali vardır. Bol/Bul kökü olmak, bulmak gibi anlamlarda taşır. Kelime kökü olarak Bolluk anlamı da içerir.

Etimoloji

(Uk/Uğ) kökünden türemiştir. Moğolca Ukağah fiili yıkamak demektir[2], Uha ise Buryatçada su anlamına gelir. Ug/Uk ise Moğolca ve Türkçede bir şeyin kökeni, kaynağı demektir ve su da her şeyin kökeni olarak görülür.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Anadoluda Su Kültünün İzleri, İskender Oymak
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("ugaah") (İngilizce)

Dış bağlantılar

- Ukulan Tojon (İngilizce)
- Sadettin Buluç-Şamanizm

Uḳulan

Ulu Ana

[Azəricə: **Ulu Ana**]

Ulu Ana – Türk ve Altay mitolojisinde Yaratıcı Tanrıça. Büyük Yaratıcı gücü ifâde eder. **Uluğ (Olı, Olu, Olo, Ulı) Ene** olarak da bilinir.

Mâhiyeti

Yaratıcı gücün eril yönünü simgeler. Soyut bir varlıktır. Ancak zaman zaman Ak Ana yerine kullanıldığı gibi, bazen de Ak Ana, Od Ana, Kün Ana, Toprak Ana, Gök Ana gibi yaratıcı güçlerin tamamını da ifâde eder. Avrupa ve Hint-İran kültüründe doğanın unsurları dört tane olduğu halde Türk kültüründe bu sayı beş olarak ortaya çıkar: 1.Su, 2.Od (Ateş), 3.Gök(Hava), 4.Toprak, 5.Gün (Işık). Pek çok söylencesel varlığın ayrışmadan önceki biçimidir. Ezeli (Önsel) bir bağıntı olarak ondan kopan ve ayrılan ruhların ve varlıkların yeniden birleştiricisi olarak düşünülebilir.[1] Bu varlıkları tekrar birbirine yakınlaştırır. Bu bağlamda Tümtanrıcı bir yaklaşıma kaynaklık eder. Bolluk ve bereketin koruyucusu ve yaratıcısıdır.

Hayat verici gücün ve ölümsüzlüğün en üst noktasıdır. Hem düzenleyici başlangıç, hem de karmaşık dağıtıcı sonlanım onda bir araya gelir. Zıtlıkları içinde barındırır. Bu nedenle zıtlar onda birbirleriyle yer değiştirebilir. Ters işlevli varlıklar ortaya çıkabilir. Kendi içinde şeytâni unsurları da barındırır. İnsani olduğu kadar hayvani bir yönü de bulunur. Hem yer altı dünyasının hem de göğün sahibidir. İri ve sallanan göğüsler olan bir kadın olarak betimlenir. Herşeyi bilir. Bahşılara ihtiyar ve bilge bir kadın görünümünde uykularında görünür. Hem saf ve eldeğmemiştir, hem de doğurgandır ve cinselliği varlığında barındırır.

Ulu Ana, birçok kez değişime uğrayarak birkaç konum değiştiren bir bütündür. Bozkurt, Hal Anası, Umay, Kübey ve başka pek çok mitolojik varlığa ve koruyucu ruhlara dönüşmüştür. Bu varlıklar her ne kadar bağımsız koruyucu ruhlara çevrilip farklı varlıklar olarak ortaya çıkmış olsalar da Türk mitolojisinde bu Ulu Ana motifinin en az birkaç özelliğini taşımaktadırlar. Ulu Ana bu bakımdan, önsel bir tanım olarak ondan kopan ruh ve motiflerin temel benzerliklerini oluşturarak aynı işlevler taşıyan farklı motiflere çevrilir. Ebedî yaşayış ve hayatın dönüşümlülüğünü vurgulayan mitolojik inançta o, hayat verici güç ve ölümsüzlüğün en üst iradesi olarak ortaya çıkar. O, yaşlanmaz bir varlıktır.[2] İkili (düalist) bir varlık olarak, hem düzenleyici, hem kaos getiricidir. Zıtlıkların kendileri onda birbirleriyle yer değiştirebilirler. Bu bakımdan O'ndan ayrılan varlıkların birbirine ters yönlerde işlev görmeleri de doğaldır.

Etimoloji

(Ul/Ol) kökünden türemiştir. Yüce, büyük, aşkın, görkemli demektir. Ululamak, saygıyla anmak demektir. Ayrıca ulumak sözcüğü de kurdun kutsallığı ile alâkalıdır. Tunguz ve Mançu dillerinde Ula şeklinde yer alır ve iyilik ifâde eder. Bazı Türk lehçelerinde Çince kökenli Lu (ejderha) sözcüğünün Uluğ/Ulu şeklinde söylenmesi ise tesâdüfi olsa bile aynı zamanda bu varlığa yönelik algıyla da bağlantılı görünmektedir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 574)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 575)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca
- Ak Ene / Ulu Ağ Ana

Ulu Ana

TSS

Ulu Ata

[Azəricə: **Ulu Ata**]

Ulu Ata – Türk ve Altay mitolojisinde Yaratıcı Tanrı. **Uluğ (Olı, Olu, Olo, Ulı) Ede** olarak da bilinir. Ulu Toyun veya Ulu Tüyer olarak da anılır.

Mâhiyeti

Büyük Yaratıcı gücü ifâde eder. Yaratıcı gücün eril yönünü simgeler. Soyut bir varlıktır. Ancak zaman zaman Ak Ata yerine kullanıldığı gibi, bazen de Ak Ana, Od Ana, Kün Ana, Toprak Ana, Gök Ana (veya Yel Ana) gibi yaratıcı güçlerin tamamını da ifâde eder.[1] Sür olarak bilinen ruhu ve şamanları yeryüzüne o göndermiştir. Ulu sözcüğü Sümerce de benzer anlamlar taşımaktadır.

Yakutlann inanışlarındaki en karışık yapılı motiflerden biridir. Bir görüşe göre, Ürüng Ay Toyon'un kardeşidir. Diğer bir görüşe göre ise kayıp ve bilinmez gök ruhlarının lideridir. G. Ergis, Ulu Toyon'un şamanların koruyucusu olduğunu belirtir. Kulakovski ise, çok eski zamanlardan beri "Ayıhı" olarak bilinen iyi ruhların başı olarak tanımlar.[1] "Sür" olarak bilinen ruhu, ateşi ve şamanları insanlara gönderen odur. İstediğinde Abası ruhlarının kılığına bürünebilir. Gökyüzünün yedinci katında yaşayan Ulu Toyon, birçok Yakut boyunun şamanlarının da koruyucu ruhudur. Onun pek çok oğlu olduğu, bu oğlanların adlarının hayvan adlarına benzediği[2] ve onların beyaz veya boz atlarla gökyüzünden yere indikleri söylenir.

TSS

Etimoloji

(Ul) kökünden türemiştir. Yüce, büyük, aşkın, görkemli demektir. Ululamak, saygıyla anmak demektir. Ayrıca ulumak sözcüğü de kurdun kutsallığı ile alâkalıdır. Moğolcada Olon çokluk ve fazlalık bildirir[3]. Tunguz dillerinde Ülen ise iyilik mânâsı taşır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 578)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 579)
3. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("olon") (İngilizce)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Uluu Toyon)
- Shamanism: Critical Concepts, Andrei Znamenski (İngilizce)

Ulu Ata

Ulukayın

[Azəricə: **Uluqayın**]

Ulukayın – Türk, Altay, Çuvaş, Yakut, Moğol ve Macar mitolojilerinde, halk inancında ve şamanizmde Yaşam Ağacı. **Uluğkayın, Ulıkadhın, Olokaygın** şeklinde de söylenir. **Baykayın, Baykadhın, Paykaygın** olarak da bilinir. Eşanlamlı olarak **Bayterek (Beyterek, Begterek)** veya **Ulubuk (Olobuk, Olıbuk)** da denir. Yerle göğü birbirine bağlayan yaşam ağacıdır. Yakutlarda **Luk Mas (Aal Luuk Mas, Ağal Luğuk Mas)** denilir.

Taşıdığı Anlam ve Önem

Kayra Han tarafından dikilmiştir. Dünya ile birlikte yaratılmıştır. Dünyanın, yeraltının ve gökyüzünün tam merkezindedir. Dalları gökyüzünü ayakta tutar. Kökleri toprağın tüm katlarını delip yeraltı okyanusuna kadar uzanır. Öksökö kuşu etrafında dönerek uçar ve bazen de tepesine konar. Dokuz boy (Türklerin dokuz kavmi veya yeryüzündeki dokuz büyük insan ırkı) bu ağacın dokuz dalından türemiştir. Umay Ana Yaşam Ağacı'nın sahibidir ve yeryüzüne inerken bu ağacı kullanır. Kübey Hanım bu ağacın içinde yaşar. Kökleri yeraltına, dalları gökyüzüne uzar. Köklerinden yaşam suyu (Bengüsu) akar. Her dalı, altından yetmiş yapraklı olarak tanımlanır. Yapraklarının büyüklüğü birer at derisi kadardır. Türk mitolojisinde çok önemli bir yere sahiptir. Gökleri delip bilinmez yüksekliklere çıkar. Uluğ Kayın'ın dallarından biri Güneşe biri de Aya uzanır. Tepesinde Ülgen oturur. Bazen bir çam ağacı olarak kabul edilir. Ağacın bir yanında ay bir yanında ise Güneş bulunur. Bazen Demirdağ'ın üzerinde durduğu kabul edilir. Sekiz gölgeli[1], dokuz köklü olarak anılır. İnsanların ruhları bu ağacın dalları arasında uçuşur durur. Bu ruhlar küçük kuşlara benzerler. Osmanlı Devlet'nin kurucusu Osman Bey'in rüyâsında gördüğü, büyüyüp tüm Dünyayı kaplaya ağaç da Uluğ Kayın'a benzemektedir. Ağaca bez (çaput) bağlayarak dilekte bulunma da yine Uluğ Kayın ile bağlantılı görünmektedir. İlge denilen reçinesi, onu yiyenlere müthiş bir güç verir. Çuvaş bayrağında sembolize edilmiş bir hayat ağacı vardır. Maniheizm'in etkisiyle Yaşam Ağacı'nın karşıtı olan Ölüm Ağacı[2] da Türk kültürüne girmiştir fakat çok fazla yaygınlaşmamıştır. Bazen aynı kökten çıkan iki ağaç olarak adlandırılır ki, bu durum iki zirvesi olan Dünya Dağı ile de uygun düşer. Mani dini ile bu ikiz ağaçlardan birine Ölüm işlevi yüklenmiştir. Hayat Ağacına hemen hemen aynı özelliklerle ama biraz daha ayrıntısız ve basit olarak Macar mitolojisinde de Vilagfa veya Eletfa adıyla rastlanır. İsim Macarcadır ama motif Ural–Altay düşünüşüne aittir. Macarlara göre şaman trans halindeki yolculuğunda bu ağaca tırmanarak göğe çıkar.

Çalama Uygulaması

[Azəricə: **Çalama**]

Çalama – Türk halk inancında kutsal sayılan bir nesneye veya varlığa çaput bağlama anlamına gelir. Ağaçlara bez ve çaput bağlama uygulamasıdır. Yapılan eyleme Çalama/Calama denir. Uluğ Kayın inancıyla bağlantılıdır. Mayalamak sözcüğü Türkçede Çalmak fiili ile ifâde edilir. Bu bağlamda bir düşüncenin, isteğin kutlu bir yere mayalanması gibi algılanabilir. Kurbanlık koçlara kurdele bağlanması da yine bu anlayışla alâkalıdır. İslam dini bu tür yaklaşımları kesin olarak yasaklamıştır. Çalamak (çaput bağlamak) fiili ile de kullanılır. Çalmak sözcüğünün bir anlamık da kumaşı kesmek olarak yer alır. Yal/Al anlayışı ile de bağlantılı olabilir.

Turuğ

[Azəricə: **Turuğ**]

Turuğ – Türk ve Moğol şamanizminde Şaman Ağacı. Moğollar Toruğ derler. Tanrı ilk şamanı yarattığında onun evinin önüne sekiz dallı bir ağaç dikmiştir. Bu nedenle her şaman kendisini temsil eden bir ağaç diker. Bu ağaca "Turuğ" adı verilir. Turuğ, kelime anlamı olarak dayanıklı, yerinde duran, ölümsüz demektir. Tör/Törü/Türe/Törö/Turo/Turu sözcükleri Moğolcada da emir, düzen ve bunun yanında evlilik ve doğum anlamlarını bünyesinde barındırır.

Serge

[Azəricə: **Sərgə**]

Serge – Türk, Altay, Yakut ve Dolgan halk kültüründe ve mitolojisinde Kutlu Direk. Sergey veya Sergen de denir. At bağlamak için kurulan direk. Bu direğin koruyucu ruhunun (İyesinin) bulunduğuna inanılır. Genel sergenlerin dışında avluya dikilen özel At Sergenleri vardır. Kiyi Serge / Gelin Sergeni'ne sadece gelinin atı bağlanabilir. Ayrıca ulu bayramlarda dikilen özel sergenler olur. Yerin, suyun ruhlarının mânevi desteğini, alabilmek için sayıları üç veya dokuz olan sergenler de mevcuttur. İnekler için dikilen serge de vardır ve buna at bağlanılmaz. Sergeler ağaçlarla, yeleden yapılan süslerle donatılır. Sergenin başına tahtadan atbaşı simgesi konur. Bazı masallarda yer altı, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan Altın Direk ile eşdeğer görülür. Zenginliği, saygınlığı ve gücü temsil eder. Yeryüzündeki kısmına kahramanlar, yeraltındaki bölümüne Erlik, gökyüzündeki parçasına ise Ülgen atını bağlar. Sözcük, Sırık kelimesi ile bağlantılıdır. Sermek fiilinden gelir.

TSS

Etimoloji

- **Ulukayın:** Uluğ ve Kayın sözcüklerinin bileşimidir. Türkçede Kayın / Katın / Kadun / Gayın / Kazın / Gacın / Hazın, Moğolcada ise Kadun/Hadun/Kadan/Hadan biçimleriyle değişik lehçe ve şivelerde yer alır.
- **Bayterek:** Bay (varsıl, ulu, kutlu) ve Terek (ağaç, çam, kavak) sözcüklerinin bileşik halidir.

Uluğ, yüce, büyük, aşkın, görkemli demektir. Ululamak, saygıyla anmak demektir. Ayrıca ulumak sözcüğü de kurdun kutsallığı ile alakalıdır. Moğolcada Olon çokluk ve fazlalık bildirir. Tunguz dillerinde Ülen ise iyilik manası taşır.

Ulu sözcüğü Sümerce de benzer anlamlar taşımaktadır. Türkçede Ulu ile başlayan ve masallarda geçen pek çok kavram vardır.

- **Uluşar:** Şehir Merkezi. Şehir meydanının bulunduğu yer.
- **Uluyol:** Bulvar. Pek çok yolun kavuştuğu ana cadde.
- **Uluğırmak:** Büyük Nehir. Birkaç nehrin birleşmesiyle oluşur.
- **Uludağ:** Çok yüksek ve tehlikeli dağlar.
- **Ulukant:** Büyük Şehir. Birkaç şehrin birleşmesiyle oluşur.
- **Ulukonak:** Saray. Hükümdar konağı.
- **Uluğağaç:** Büyük ve görkemli ağaç.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

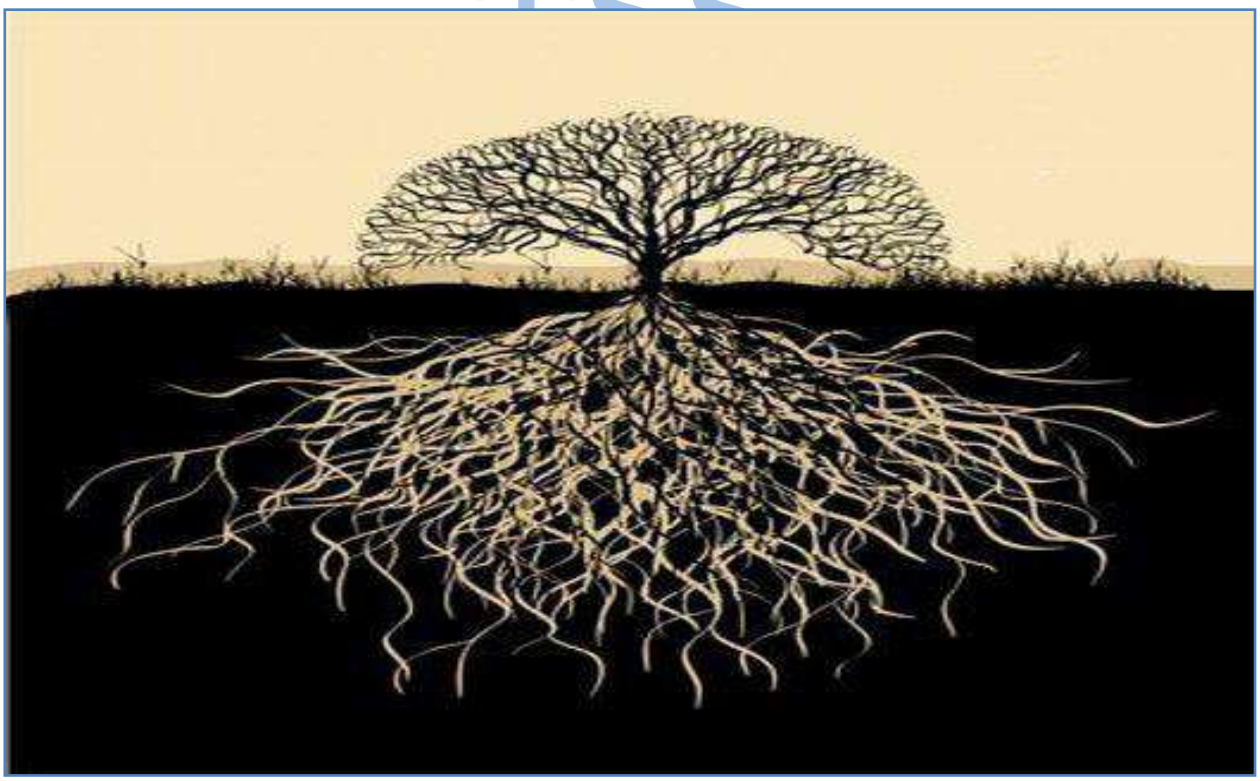
1. ^ Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar, Ramazan Işık
2. ^ Eski İran'da Dinler ve İnanışlar, Nimet Yıldırım

Ayrıca bakınız

- Yaşam Ağacı
- Ağaç Ana
- Ağaç Ata
- Ağaç kültü

Dış bağlantılar

- Türk Tanrıları ve Ruhlar
- Ulu Kayın
- Tengerism in Mongolia **(İngilizce)**
- Aal Luuk Mas, Pervin Ergun
- Aal Luuk Mas, Hayat Ağacı



Uluķayıň

Ulukun

[Azəricə: **Ulukun**]

Ulukun – Türk ve Altay mitolojisinde Işık Tanrısı. **Ulukoyun** olarak da söylenir.[1] Yeryüzüne aydınlık sağlar. Ulukun/Ulugun (Ulu Gün) aynı zamanda nevruz bayramı demektir ve ışık, ateş ile de bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt

Dipnotlar

1. ^ Türkçe İnsan Adları, Orhan Güdül Kutalmış



Uluķun

Umay

[Azəricə: **Umay**]



Umay – Türk mitolojisinde doğum ve bereketin sembolü olan en önemli tanrıçanın adıdır. **Omay, Imay, Ubay, Humay** olarak da anılır.

Özellikleri

Ana Tanrıça ve Yaşam Tanrıçasıdır. İyilikler yapar. Doğacak çocukları belirler. Üç boynuzu vardır. Beyaz elbiselidir. Yere kadar uzanan beyaz, gümüşten saçları vardır. Görünümü yaşlı değildir, orta yaşlıdır. Kuş kılığına bürünebilir ve kanatlıdır. Yaşam ağacının sahibidir. Çocukları korur. Yeryüzüne bereket dağıtır. Etrafına ışık saçar. Kimi zaman kızarak insanları korkutabilir. Çocuğu olmayanlar kendisine kurban adarlar. Gökyüzünde yaşar. Bazen yeryüzüne iner. Yanında bir kuğu veya zarif bir at ile betimlenir. Hamile kadınları ve yavru hayvanları korur.

Umacı (Omacı, Hommu, Humu, Umu, Imı veya Moğollarda Omısı) gibi düşsel varlıklar kendisi tarafından gönderilir. Fakat bunlara korkutucu anlamlar yüklenir. Çocukları korumadığı evlerde sıklıkla çocuk ölümleri yaşanır ve bu takdirde kendisine Kara Umay diye hitap edilir. Bazen Humay olarak da adlandırılır ve Hüma kuşu ile bütünleşik anlamlar içerir. Taskıl Umay (Kel Umay) olarak adlandırıldığı da olur. Ancak uzun saçları olduğu dikkate alındığında bu durumun zaman zaman büründüğü bir görüntü olduğu söylenebilir. Ayrıca kendisine ithafen verilen Taskıl Umay şeklindeki bir dağın varlığı da bilinmektedir. Mâvi ve beyaz kuş kılığına girebilir. Ama Hanım adlı yaratıcı ruh ile ve May Ana ile de bağlantılıdır.

Etimoloji

(Um/Om) kökünden türemiştir. Ummak, Dilemek, Korkutmak kökünden gelir. Etene(plasenta) anlamını da barındırır. Koruyucu, şefkatli demektir. Umaç, hedef demektir. Omay sözcüğü seçkin, güzide anlamına da gelir. Umay Moğolcada rahim anlamı da taşır. Tunguzcada Omo/Umu kökü yumurta bırakma mânâsı taşır. Eski Türkçede Uma/Umat/Ubat yakmak, Tunguzcada Omah/Umah ve Yakutça Umay ocak anlamı taşır ve ateşle olan bağlantısını da ortaya koyar.

En eski Türkçe kelimelerden birisi olan Umay kelimesi Divân-ı Lügati't-Türk'te, günümüzde ana rahmindeki plasenta kelimesini karşılayacak şekilde, "son, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan sonu" olarak geçmektedir.Orhun Yazıtları´nda da geçen *Umay*, Türk ve Moğol mitolojisinde bir bereket tini olup hamilelerin, doğmuş ve henüz doğmamış çocuklar ile hayvan yavrularının koruyucusudur.[1]

Tanım

Tanrıcılık inancında Tanrı'dan sonra gelen en önemli dinsel varlıktır. Eski Türk yazıtlarında Tanrı'nin yanında ara sıra sadece onun adı geçer. Diğer dinsel varlıkların adı eski yazıtlarda geçmemektedir. Umay, bir çocuk doğacağı zaman oraya varır ve gök âlemindeki Süt gölünden getirdiği bir damlayı çocuğun dudaklarına sürer, böylece ona bir ruh vermekte,3 gün boyunca anne ve oğulu korumaktadır. Çocuğun gülümsemesi, Umay'ın çocukla birlikte olduğu anlamına gelmektedir. Umay uzun süreli çocuğun yanından ayrılırsa çocuk hasta olur. Orta asya mitolojisindeki karşılığı "kız" anlamındaki Ece olan Umay'ın yeryüzü tanrıçası olduğu sanılmakta, Hakas halkı tarafından Imay Ece olarak adlandırılmakta beyaz saçlı ve narin bir hanım olarak tasvir edilmekte, pembe bir bulut üzerinden insanoğlunu gözetlediğine inanılmaktadır.[2] Sibirya'da yaşayan Yakut halkı tarafından Ayısıt adıyla bilinmektedir.[3]

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "GenelTürkçe Sözlük". TDK.
2. ^ Özhan Öztürk. Folklor ve Mitoloji Sözlüğü. Ankara, 2009 Phoenix Yayınları. s. 491
3. ^ Özhan Öztürk. Folklor ve Mitoloji Sözlüğü. Ankara, 2009 Phoenix Yayınları. s. 153,951

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Humay), (Hüma Kuşu), (Imay İce)
- Türk Mitolojisinde Anne, Muharrem Kaya

TSS



Umay

Ural Han

[Azəricə: **Ural Xan**]

Ural Han – Türk, Başkurt ve Altay mitolojisinde söylencesel hakan. Başkurtların söylencelerinde adı geçer.

Annesinin adı **Yanbike (Yenbike)** ve babasının adı da **Yanbirte (Yenbirze)** olarak geçer. Akbut (Akbuz)[1] adlı uçan ata biner. Karısı Humay Hanım kuş kılığına girebilir. Ecel'i yenip Bengüsu'yu bulmak için mücâdele eder. Bir anlamda Sümerlerden beri var olan Gılgamışın ölümsüzlük arayışının bir uzantısıdır bu yolculuklar. Ural'ın oğlu İzil ise bir dağı ikiye bölerek içinden bir ırmak çıkartır.[2] Bu İdil ırmağının söylencesini oluşturur.

Etimoloji

(Ur/Vur) kökünden türemiştir. Yiğitlik ve savaşçılık anlamları vardır. Ayrıca Ural dağlarıyla da bağlantılı görünmektedir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Kafkas Nart Destanlarında At Motifi, Ufuk Tavkul
2. ^ Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma, Gülhan Atnur

Dış bağlantılar

- "Ural Batyr" (Bashkir) Original
- "Ural-batyr" (English) **(İngilizce)**
- "Plot of the epic" (Russian) **(Rusça)**
- "Ural-batyr" in the Congress Library, US **(İngilizce)**



Ural Ḫan

Urasa

[Azəricə: **Urasa**]

Urasa – Türk, Anadolu ve Altay halk kültüründe ve şamanizmde Nefes Tedavisi. Günümüzde biraz da farklı kavramlarla karıştırılarak (ve benzeşerek) *Üfürükçülük* adı verilen, doğaüstü güçlerle iletişime geçilerek uygulanan tedâvi yöntemi. Urasalamak; bu işlemi yapmayı ifâde eder. Ayrıca sözcük, Sümer mitolojisindeki Uras ile de bağlantılı görünmektedir.

Uraz

[Azəricə: **Uraz**]

Uraz – Türk kültüründe ve halk inancında talih demektir. Urasa ile yakından bağlantılı bir kavramdır. **Uras, Oraz, Iraz** olarak da söylenir. Baht, şans demektir. Rastlantıları düzenlediğine inanılan, iyi veya kötü durumları belirleyen soyut güçtür. Namus, şeref haysiyet gibi anlamları da bulunur.

Etimoloji

(Ur) kökünden türemiştir. İşlemek, üretmek anlamları vardır. Rüyâ yorumu demek olan Yor tabiri ile de bağlantılı görünmektedir. Moğolca Urıh, dâvet etmek demektir[1], ve doğaüstü güçleri çağırmayı içerir. Uraz (Uras, Oraz, Iraz) sözcüğü talih baht, şans demektir. Rastlantıları düzenlidiğine inanılan, iyi veya kötü durumları belirleyen soyut güçtür. Urasa ile bağlantılıdır. Namus, şeref haysiyet gibi anlamları da bulunur.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt**

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("urih") **(İngilizce)**

Uraz

Urgun

[Azəricə: **Urqun**]

Urgun – Türk, Anadolu ve Altay halk kültüründe Cin. **Orgun** veya **Vurgun** da denir. Ateşten yaratılmıştır. Tek ağaçların altında, su kıyılarında yaşar.

Hem iyisi hem kötüsü (Esen'i "müslümanı" ve Söven'i "kâfiri") vardır. Müslüman olanı, vurduğunu çabuk affeder. Kâfirin affetmesi ise zor olur.[1] Bütün kötü ruhlar gibi karanlık çöktükten sonra harekete geçer. İnsanı karanlık yerde veya sudan geçerken vurur. Vurgun yeme denilen bu cin çarpmasına yakalan kişi bir süre ölü gibi yatar. Veya uzunca bir zaman sağır ve dilsiz dolaşır. Vurgun vurma olarak da adlandırılan bu rahatsızlık çok tehlikelidir. Bir Vurgun Ocağına götürülür. Vücûdu kararmış veya bir tokat izi kadar bir yer kapkara olmuştur. Bazen büyüyerek bir kadın kılığına bürünürler. Kısa boyludur. Tersine ayaklıdır. Dalgıçların su altındaki basınç farkını doğru ayarlayamayıp hızlı çıktıklarında vücutlarında meydana gelen hasara da Vurgun denir ki, aslında sualtı ruhlarının verdiği zarar olarak düşünüldüğü için böyle denmiştir.

Halk inancında "Vurgunun güçlü gelsin!" tabiri, en ağır beddualardan sayılır. Anneler çocuklanna sinirlendikleri zaman "Seni vurgun götürsün" veya "Seni vurgun vursun," derler. "Vurgun" motifinin adının "vurulmak" fiilinden geldiği ve bu fiilin aynı zamanda "âşık olmak" demek olduğu göz önüne alındığında "Aşk Perisi"yle ilişkilendirilmesi de olasıdır. (Ancak Celal Beydili'ne göre bu sadece bir söz benzerliğine dayanmaktadır ve yanlış bir yorumdur.)[2] Anadoluda olduğu kadar Azerbaycan Türklerinin inanışlarında da yaygın olan bu vurulma (âşık olma) motifinin anlamı hâlâ tam olarak netleştirilememiştir.

TSS

Etimoloji

(Ur/Vur) kökünden türemiştir. Vurmak anlamı taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt**

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-596)

Urquň

Usan Han

[Azəricə: **Usan Xan**]

Usan Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Su Tanrısı. **Uhan Han** da denir. Yeryüzündeki suları ve su kaynaklarını, bulakları, pınarları korur. Suların bollaşmasını sağlar. Kalkanı sudan yapılmıştır. Yürüdüğü yerlerden sular fışkırır. Rengi kırmızıdır. Moğolların 99 güney tanrısının temsilcisidir. (Tatay Han ise 77 Kuzey tanrısının temsilcisidir.)

Loson Han

[Azəricə: **Loson Xan**]

Loson – Moğol ve Buryat mitolojisinde su tanrısıdır. Usan Han'ın emrindeki bir varlıktır. Lus adlı su ruhları kendisine bağlıdır.

Yönlere Göre Tanrılar

Özellikle Moğol ve Buryat mitolojisinde yönlere göre gökteki tanrıların sayısı ve başlarında bulunan tanrılar şu şekildedir:

Alıgan Han – 99 güney tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi **Usan Han**'dır.)
Sargay Han – 88 orta (merkez) tanrısının başında bulunur.
Sogto Han – 77 kuzey tanrısının başında bulunur. (Temsilcisi Tatay Han'dır.)
Atay Han – 44 doğu tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Mayas Hatun'dur.)
Hürmüz Han – 55 batı tanrısının başında bulunur. (Bu tanrıların anaları Manzan Hatun'dur.)

TSS

Etimoloji

(Us) kökünden türemiştir. Akıl ve genişlik, bilgelik, enginlik anlamları vardır. Moğolcada Us/Usan/Usun[1], Buryatçada Uha sözcükleri su anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("us") (İngilizce)



Usaň Ĵan

Utkaçı

[Azəricə: **Utqaçı**]

Utkaçı Han – Türk ve Altay mitolojisinde Kurban Tanrısı. **Utkuçı** da denir. Kurbanları Ülgen'e iletir. Gökyüzünde yaşar. Ülgen'e en yakın tanrıdır. Şamanlar trans halindeyken getirdiği kurbanı alarak Ülgen'e götürür. Çünkü şaman en fazla Altınkazık (Kutup) Yıldızına kadar ulaşabilir. Geri dönen Şaman'a ise kaz (olasılıkla düşünsel ilham) hediye eder. Şaman bu kaza binerek geri döner.

Etimoloji

(Ut) kökünden türemiştir. Güleryüzlü, kazanan demektir. Utmak, utku sözcükleriyle aynı kökten gelir. Moğolcada "Uta/Utaga" dumanın tütmesi[1] demektir ki, kurbanı yakan ateşin sonucunda çıkan dumanla alâkalıdır. Yine bu dilde Utga/Utka sözcüğü duygu, duyumsama gibi anlamlar ifâde eder.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

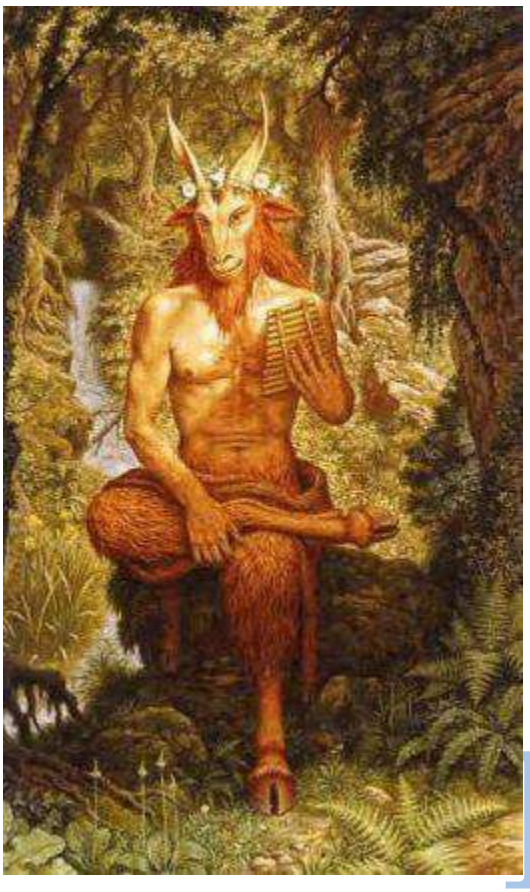
1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("utaa") **(İngilizce)**



Utşaçı

Uylak

[Azəricə: **Uylax / Oylax**]



Uylak – Artvin çevresinde inanılan yaratık. Uylakların, geceleri dışarıda dolaşan veya yolculuk eden kimselere musallat olduğuna inanılır.

Genellikle kişiye adıyla seslenen, sözle taciz eden, taşlayan, alay eden, sataşan, ürkütücü sözler eden düşsel yaratıklar olarak tanımlanırlar. Tüm bu kötü eylemlere "uylama" dendiği için; eylemi gerçekleştirdiğine inanılan yaratığa da "uylak" denilmiştir. "Uylak"ın üzerinde birleşilmiş, kanıksanmış bir biçimi yoktur. Dönem dönem o denli abartılmışlardır ki, benzer özellikler göstermemelerine rağmen "cin" inancı ile bağdaştırılmıştır. İnsanların gözüne köpek, koyun, kedi ve hattâ insan gibi canlıların yanında tabut gibi cisimlerin biçiminde göründükleri söylenir olmuştur.

Uylak üzerine anlatılan anlatılar radyo ve televizyonun yörede yaygınlaşması ile azalmıştır. Buna neden olarak ise eğlence araçlarının olmadığı dönemlerde yöre insanı bu anlatılarla eğlenmesi olarak gösterilmektedir. Uylak yörede o denli benimsenmiş bir memorattır ki uyalk adı yörede bazı yerleşim birimlerine ön ad olarak eklenmektedir (Uylaklı Kabana gibi.)

Etimoloji

(Uy/Oy) kökünden türemiştir. Uylamak (musallat olmak, yapışmak, üstelemek) ve Oyalamak fiilleriyle yakından alâkalıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Uylak

Uylaķ

Uzuh

[Azəricə: **Uzux**]

Uzuh – Türk ve Altay mitolojilerinde, efsânelerde, masallarda ve halk anlatılarında bahsedilen dev insanlar. **Uzuğ** veya **Uğuz** olarak da bilinirler. "Ucugulu" veya "Uzunbuluk" adıyla da anılırlar.

Çok eski devirlerde yaşamış, iri cüsseli, azman varlık. Güneş onların fırını olacak kadar uzun ve büyüktürler. Yiyecekleri güneşe kaldırıp öyle pişirirler. Devâsa halılar dokurlar. Bin yıldan fazla yaşarlar. Çınar kadar boyları olduğu ve üçyüz yıl yaşadıkları da söylenir. Başı bulutlara kadar uzanır. Normal insan boyu ancak onun topuğu kadardır. Ölmüş bir uzuhun bir tek kemiğinden koca bir köprü yapılabilir. Bu betimlemelere uygun bir insan ancak Dinozorlar çağına uygun olabilir. Irmakları bir adımda geçer. Nuh tufanının suları ancak dizkapağına gelir. Daha sonra yokolup gitmişlerdir.

Kelemter

[Azəricə: **Kelemtər**]

Kelemter – Türk ve Altay mitolojisi ile masallarda adı geçen dev insanlardır. Uzuhların bir türüdür. **Kelenter** de denir. Başları bulutlardan bile yüksektir. Eski çağlarda yaşamışlardır. Sözcük; dayanıklılık, büyüme gibi anlamlar ifâde eder.

TSS

Etimoloji

(Uz) kökünden türemiştir. Uzamak fiili ile kökteştir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Uzuḫ

Ü



ÜZÜT

Üçoklar

[Azəricə: **Üçoqlar / Üçoxlar**]

Üçoklar – Türk mitolojisinde "yersel boylar"ı (arzi kavimleri) ifâde etmek için kullanılan bir kavramdır. Bunlar, Oğuz Han'ın ilk (yerden çıkan) eşinden olan üç oğlu ve onlardan türeyen boylardır.

Yerle ilgili unsurları temsil ederler. Burada dikkate değer olan husus Gök kavramının yerin bir parçası sayılmış olmasıdır. Bu durum Yaratılış çağlarında Gök ve Yer'in ayrışmadığı bir bütün olduğu anlayışını akla getirmektedir. Diğer bir görüşe göre ise burada kastedilen Uzay değil Hava yâni atmosferdir. Bu da Gök-Kal tabirini hatırlatmaktadır.

Üçok Boyları

Gümüş Oklar'ın sahibidirler. 24 Oğuz boyundan 12'sini oluştururlar. Yerle ilgili unsurları temsil ederler. Sözcük, üç oka sâhip olanlar mânâsı taşır. Ok sözcüğü birçok kaynakta boy anlamında kullanılmıştır, *Onok, Bozok, Üçok.* Yine "Oğuz" ve "Oğur" kelimeleri de benzer biçimde kullanılır. *On Oğur, Beş Oğur, Şar Oğur, Dokuz Oğuz gibi…* "İç Oğuzlar" da denir, sol kolu teşkil ederler.

Kök Alp / Gök Han

Sembolü Sungur'dur. Oğulları:

a) *Bayan:* Her zaman nimetle dolu yer anlamındadır. Akkoyunlular sülâlesi, İzmir'den Gence'ye kadar Bayandur adlı yerler bu boydan gelir.

b) *Beçene / Peçenek:* İyi savaşçı anlamındadır. Karadeniz kuzeyi ile Balkanlarda göçen ve 1071 Malazgirt ile 1176 Miryakefalon meydan muharebelerinde Bizanslardan ayrılarak Selçuklular safına geçen Peçenekler, Ankara Çukurova Halep bölgelerindeki Türkmen oymaklarından Peçenekler bu boydandır.

c) *Çavuldur / Çavundur:* Ünlü, şerefli, çevik anlamındadır. Türkmenistan'da Mankışlak Çavuldurları, Çorum çevresindeki Çavuldur ve Anadolu'daki Çavdar Türkmen oymakları, Erzurum ve çevresindeki Çavundur adlı köyler bu boyun adından alınmıştır.

d) *Çepni:* Düşmanı nerede görse savaşıp, çarpan, vuran ve hızlı savaşan anlamındadır. Rize-Sinop arasındaki çok usta demirci Çepniler, Kırşehir, Manisa, Balıkesir çevresindeki ve Kars ile Van bölgelerinde Türkmen Oymağı Çepniler bulunmaktadır.

Tağ Alp / Dağ Han

Sembolü Uçkuş'tur. Oğulları:

a) *Salur:* Nerde yetişirse kılıç ve çomağı ile iş görür anlamındadır. Kars ve Erzurum hâkimleri, Salur Kazan Han sülâlesi, Kadı Burhaneddin ve Devleti, Fars Atabegleri, Salgurlar, Horasan'daki Teke Yomut ve Sarık adlı Türkmenlerin çoğu bu boydandır.

b) *Eymür / İmir:* Çok iyi ve zengin anlamındadır. Akkoyunlu, Zülkadirli ve Halep Türkmenleri içindeki Eymürlü / İmirli oymakları, Çıldır ve Gürcistan'daki bazı Terekeme Oymağı bu boydandır.

c) *Alayuntlu / Alayundlu:* Alaca atlı, hayvanları iyi demektir. Yonca kelimesi bu boyun hatırasıdır.

d) *Yüregir / Üregir:* Daima iyi iş yapan ve düzen kuran, kurucu anlamındadır. Orta Toros ve Çukurova Üçoklu Türkmenlerinin çoğu, Anadolu'daki Ramazanoğulları bu boydandır.

Tengiz Alp / Deniz Han

Sembolü Çakır'dır. Oğulları:

a) *Iğdır:* Yiğitlik, büyüklük anlamındadır. Anadolu'da yüzlerce yer adı bırakan Iğdırlar, İran'da büyük Kaşkay eli içindeki Iğdır, bu boyun hatırasıdır.

b) *Begdüz / Büğdüz:* Herkese tevazu gösterir ve hizmet eder anlamındadır. Peygamber Hz. Muhammed'e elçi giden (622-623 yılları arasında Medîne'ye varan), Begdüz Emen soyu temsilcisi ve Yenikent yabgularından Şahmelik'in Atabeyi Kuzulu, Halep Türkmenlerinden Begdüzler bu boydandır.

c) *Yıva / Iva:* Derecesi hepsinden üstün anlamındadır. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (1072-1092) döneminde Suriye ve Filistin'i feth eden Atsız Bey, XII yüzyılda Hemedanın batısında Cebel bölgesi hâkimleri Berçemoğulları, Haçlıları Halep çevresinde yenen Yaruk Bey, Güney Azerbaycan'daki Kaçar elinin Yıva Oymağı bu boydandır. Ankara'da çok tanınan Yıva kavunu bu boyun yerleştiği ve adları ile anılan köylerde yetişir.

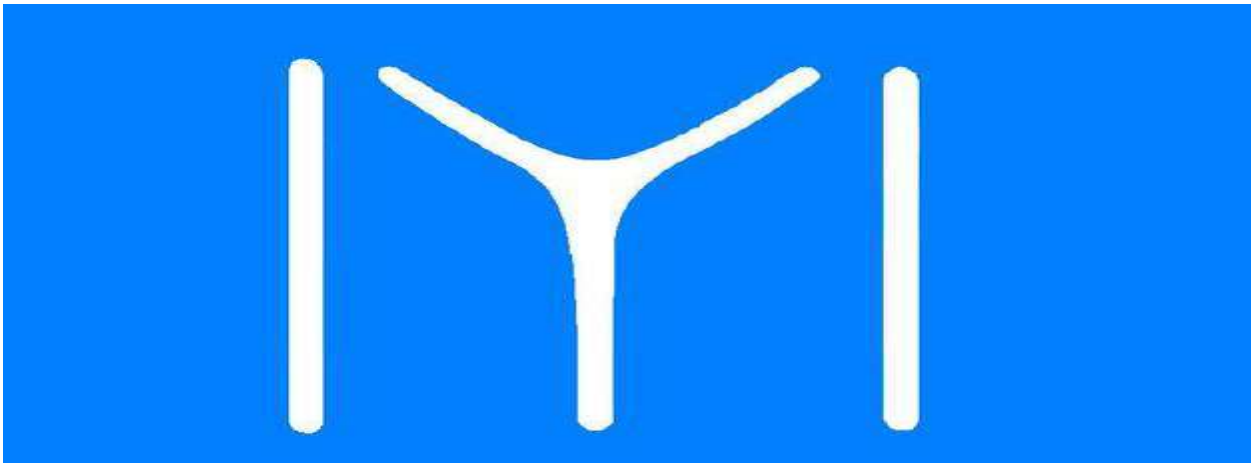
d) *Kınık:* Her yerde aziz, muhterem anlamındadır. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri, Orta Toroslardaki Üçoklu Türkmenler, Halep-Ankara ve Aydın'daki Kınık Oymakları bu boydandır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- E. G. Ambros, P. A. Andrews, Ç. Balım, L. Bazin, J. Cler, P. B. Golden, A. Gökalp, B. Flemming, G. Hazai, A. T. Karamustafa, S. Kleinmichel, P. Zieme, E. J. Zürcher; Artikel Turks, Encyclopaedia of Islam, The Tribal History Of The Central Asian Turks

Ayrıca bakınız

- Türk Boylarının Tamgaları
- Oğuz Kağan Destanı
- Oğuzlar
- Bozoklar



Üçoklar

Ülgen

[Azəricə: **Ülgen**]

Ülgen – Türk ve Altay mitolojisinde İyilik Tanrısıdır. **Ülken (Ülgön) Han** ve Moğolcada **Ulgan Han**. Göğün 16. katında yaşar. Kayra Han'ın oğludur.Türk mitolojisinde (Tengricilik döneminde) Türklerin iyilik tanrısıdır. Tek Tanrı inancında Göktanrı'nin oğlu ve gökyüzünün hükümdarı olarak görülmüştür. *Bai Ulgan*, *Ulgan* gibi adlarla Sibirya kavimlerince de yaratıcı tanrı olarak anılır. Altaylar'da Adakutay, Yakutlar'da Ak Toyun sıfatlarıyla da tanınır.

Özellikleri

Göğün 17. katında oturan Kayra Han'dan 'dönüşüm' yoluyla yaratılan göksel üç tanrı sıralamasında ilk sırada yer alan ve göğün on yedinci (veya onaltıncı) katında oturduğuna inanılan, hava durumunu, verimliliği ve doğurganlığı yönettiği kabul edilen, sonraları işlevlenerek Göktanrı'nın yerini alan tanrıdır.

Kayra Han'ın oğludur. Altın Dağ'da, altın kapısı olan altın bir sarayda yaşar. Altın bir taht üzerinde oturur. Kayra Han'dan sonra ikinci derecede öneme sahiptir. Gök cisimlerini yönetir. Göksel ve meteorolojik olayların ilk kaynağıdır. Biri ak, diğeri kara iki taşla gelerek (veya Korbolko Kuşu ile bu taşları göndererek) insanlara ateş yakmayı öğretmiştir. İyilik yapmayı sever. Uzun saçları vardır. Yanında büyük bir kalkanı bulunur. Elinde yıldırımlar gönderen bir yayı vardır. Yıldırımlar ve şimşekler onun silahıdır. Yıldırımla vurduğu yer kutsallık kazanır. Yedi oğlu ve yedi kızı vardır. Gökçe (mâvi) renk ile simgelenir. Göğün hâkimidir. Dünyayı taşımaları veya destek olmaları için üç tane balık yaratmıştır. Elindeki topuzu, yaşam ağacının köklerine benzer ve öylesine dallı budaklıdır. Bildiğimiz Güneş, Ay ve yıldızlardan (tüm gök nesnelerinden) çok uzakta yaşar. Biri sağında ve diğeri solunda iki ak Güneş bulunur. Bu gök nesnelerinin her biri kendisine ulaşmak isteyen şaman için bir engeldir. En güçlü şaman bile en fazla Altınkazık (Kutup) Yıldızına kadar ulaşabilir. Daha öteye gidemez. Betimlenirken ak, parlak, gürültücü (künürtçi), yakıcı (küygekçi), şimşekçi (yalgınçı) gibi sıfatlar kullanılır. Ezeli ve ebedi kabul edilir.

Evrenin başlangıcında yalnızca Ülgen ve Erlik vardır. Kaz ve kuğu kılığına girerek sonsuz suyun üzerinde uçarlar. Tanrı Ülgen Erlik'den daha güçlüdür. Erlik'in yaptığı hileleri anlamakta ve onu cezalandırmaktadır. Kayra Han ise evrenden önce de mevcuttur. Yaşlı ve bilge bir görünüm ile tasvir edilir. Üç, altı, dokuz ya da 12 yılda bir görkemli törenler yapılarak kendisine beyaz kısrak kurban edilir. Üç börkü (başlığı) vardır, uzun sakallıdır. Aslında çoğu zaman bir karısından bahsedilmediği halde birkaç yerde eşinin adı "Taz Hanım" (Kel Hanım)'dır. Bindiği hayvan da Kelke adlı kel bir öküzdür. Moğolcada pek çok Tanrının adının sonunda yer alan Ulağan (Ulagan) sözüyle de bağlantılı görünmektedir. Vogullarda Ulgon olarak yer alır ve ateşin kaynağı olarak görülür. Mani Dini ile birlikte Ahura Mazda (Hürmüz) ile özdeşleşmiştir[1]. Bu nedenle bir ünvan olarak Moğol mitolojisinde "Hormosta", Türk mitolojisinde "Kurbustan"[2] adıyla da yer alır. Moğollara göre 55 Batı Tanrısının başında bulunur[3]. Türk Mitolojisi'ndeki karşı imgesi Yeraltı Âleminin Hükümdarı ve kötülük Tanrısı Erlik Han'dır.

Ülgen'in Çocukları

Ülgen'in "Karakuş Han, Karşıt Han, Pura Han, Burça Han, Yaşıl Kan, Kanım Han, Baktı Han" adında yedi oğlu ile Ak Kızlar veya Kıyanlar diye adlandırılan dokuz kızı vardır.

Altay mitolojisinde ise Ülgen'in, göğün üçüncü katında oturduğuna inanılan iki oğlu vardır. May-Ana ve May-Ata.

Ayrıca bakınız

- Tengri
- Ak Oğlanlar
- Ak Kızlar

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Merkez Simgeciliği, Salahaddin Bekki
2. ^ Religion and Politics in Russia: A Reader, Marjorie Mandelstam Balzer
3. ^ Chosen by the Spirits, Julie Ann Stewart



Ülgen

Üliger

[Azəricə: **Üliqər**]

Üliger (*Moğolca*: **Улгэр**) – Moğol ve Buryat halk kültüründe masalları ve mitolojik öykülere verilen genel bir addır. Buryatlar ve diğer Sibirya kabîleleri arasında sözlü geleneklerinin önemli bir parçasıdır ve diğer fonksiyonları arasında, Budist öykülerini[1] sözlü olarak iletmek için de kullanılmıştır. Sözlü gelenek göz önüne alındığında, Moğol literatüründe ağızdan ağıza aktarılan öykülerin önemli bir kısmını oluştururlar. Olağanüstü öykü, masal demektir. Söylencelerden ve nesilden nesile aktarılagelen öykülerden oluşur. Bu öyküler, "**Ülgerci**" veya "**Üligerçin**" (*İngilizce:* ulgerchi veya uligershin) denilen öykücüler tarafından özellikle yaylı enstrümanlar eşliğinde okunur.

Üliger (Türkçe "Ülger") sözcüğü şiir şeklindeki masal, olağanüstü öykü anlamına gelir. Söylencelerden ve nesile nesile aktarılagelen öykülerden oluşur. Moğolca Ügül, Mançuca Üg sözcükleri anlatmayı ifâde eder. Türkçede yaratıcılık anlamı içeren bir köktür. Moğolca bir sözcüktür. Türkçedeki Ülker takımyıldızının adıyla benzerlik gösterir.

Moğolistanda 1960 yılında Üligerleri toplamak için "Üliger Evi" (*Moğolca*: **Улгэрийн танхим**, *Rusça*: **Палата Ульгэров**) adı verilen özel bir birim oluşturuldu. Burada günümüzde 250'den fazla Üliger'in bulunduğu bilinmektedir.

TSS

Konular

Üligerler genellikle tarihsel ve mitolojik kahramanların efsânelerini anlatırlar. Genellikle kış aylarında ateşin etrafında anlatılan bu öykülerde ortak bir motif olarak kötülüğü simgeleyen "Mangus" adlı bir canavar bulunur.[2]

İlgi gören Üligerler, Cengiz Han'a atfedilen hikâyeler, atasözleri ve destanları da içerir. Kral Geser Destanı gibi uzun mitler günümüzde bile Moğol anlatıcılar tarafından bugün de ezbere okunur. Geser Destanı, yalnızca Moğol folklorunun bir parçası değil, aynı zamanda Tibet ve Çin tarihinin de ortak unsurudur. Ancak, türün sözlü doğası nedeniyle, çok sayıda varyantlarının her zaman bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ S. Yoshitake, "A Chapter from the Uliger-Un Dalai", School of Oriental Studies, 1928
2. ^ "Mongolian Literature", Encyclopædia Britannica

Üliger

Üren Han

[Azəricə: **Ürən Xan**]

Üren Han – Türk ve Altay mitolojisinde Hasat Tanrısı. Ürünlerin bereketli olmasını sağlar. Hasat mevsiminde ekinlerin harman edilmesinde çiftçilere kolaylık ve güç verir. Harman aletlerinin İyelerini (koruyucu ruhlarını) o gönderir.

Etimoloji

(Ür) kökünden türemiştir. Üremek fiilinden kaynaklanır. Ürün, üretim kelimeleriyle kökteştir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Ürêň Ƕan

Ürüng Ayığ Toyon

Ürüng Ayığ Toyon (Ürüñ Ayığ Han) – Türk, Altay ve Yakut mitolojilerinde Gökyüzü Tanrısı. **Ürüng Ay Toyon** olarak da söylenir. **Ayığ Han** veya **Ayıh Han** olarak da bilinir.

Özellikleri

İlk insanı o yaratmıştır. Dünyayı idare eder. Yaratıcı ruhların en büyüklerindendir. İnsanlara yeteneklerini ve becerilerini o verir. İlham kaynağıdır. Toprağın verimli olmasını sağlar. Kısaca yaratıcılıkla ilgili tüm unsurların kaynağıdır. Bereket ve hayvanların çoğalması onun isteğiyle olur. Yiğitleri ölümden kurtarır, ölen kahramanlara yeniden can verir. İnsanlardan ve diğer canlılardan sorumludur. Ürüng (ak, beyaz, saf, temiz) olarak tasvir edilir. Kendisine beyaz at kurban edilir. Bu kurban "Idık" şeklindedir. Yâni canlı olarak doğaya salınır. Bir daha kimse o hayvana el sürmez. Bu canlılar ışığın doğduğu yöne yâni doğuya doğru sürülür. Göğün 13. katında oturur. İnsanların ısınması için Güneş'i yaratmıştır. Ulu, kutlu, nurlu bir varlığa sahiptir. İnsanların özel işlerine karışmaz. Ongunu Kartal'dır. **Ayığı (Ayığ)** adı verilen ruhlar onun emrindedir.

Yakut halkının inanışında gökyüzü tanrısının adı olup, gökyüzünün en üst katında iki beyaz güneş ile birlikte yaşayan yaşlı bir adam olarak tasvir edilmektedir. Beyaz güneşleri ortasından ayırarak insanların ısınması için 3. bir güneşi yaratmıştır [1].

Onun eşinin adına ise "Kübey Hatun" denilir. Her şeyi yönlendirip, idare eden de Ürüng Ayı Toyon'un kendisidir. Adının mitolojik anlamından da anlaşılacağı gibi, oldukça büyük saygı gösterilen kutlu, nur yüzlü, kutsal ve ulu bir varlık konumundadır.[2]

Etimoloji

(Ay) kökünden türemiştir. Ayışığı ve Yaratmak anlamlarını içerir. Aymak (kendinde olmak) fiili ile aynı kökten gelir. Aymaz ise karşıt anlamlı olarak gafil, kendini bilmez demektir. Moğolca Ayh sözcüğü korku demektir ve bağlantılı olması muhtemeldir[3]. Ürüng sözcüğü, beyaz anlamına gelir ve sonundaki -ng ise aslında "n" sesinin genizden çıkan bir türü olup (*Osm.* Kaf-ı Nuni) bazı kaynaklarda "ñ" (*Osm.* ڤ) ile gösterilir (Ürüñ).

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Özhan Öztürk, Folklor ve Mitoloji Sözlüğü, 2009 Phoenix Yayınları. s. 922-923,951
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
3. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki, ("ayh") **(İngilizce)**

Ayrıca bakınız

- Ayığ Han

Dış bağlantılar

- Ürüng Ayığ Toyon
- Şamanizm
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Ürüng Ayıı Toyon)



Ürüñ Ayıơ Ţoyoň

Ürüng Ağar Toyon

Ürüng Ağar Toyon (Ürüñ Ağar Han) – Türk, Altay ve Yakut mitolojilerinde Canlılar Tanrısı. Yeryüzündeki tüm sürecin işleyişinden, insanlardan ve diğer canlılardan sorumludur. **"Ürüng Ar Toyon"** şeklinde de söylenir. "Ağar Han" olarak da bahsedilir.

Etimoloji

(Ağ/Ak) kökünden türemiştir. Ağmak, akmak, beyazlamak, ışımak, yükselmek, yukarı çıkmak veya aşağı inmek, yaratmak gibi anlamlar taşır. Ağma kuyruklıyıldız, göktaşı anlamına gelir. Ürüng sözcüğü, beyaz anlamına gelir ve sonundaki -ng ise aslında "n" sesinin genizden çıkan bir türü olup (*Osm.* Kaf-ı Nuni) bazı kaynaklarda "ñ" (*Osm.* ڤ) ile gösterilir (Ürüñ).

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- EskiTürk Dini Tarihi, Abdülkadir İnan

Ayrıca bakınız

- Ağar Han

TSS

Ürüñ Aoɣar Ţoyoň

Üygül

[Azəricə: **Üyqul**]

Üygül – Yakutların Tengricilik inancında Ulu Toyun'un büyük oğuludur. İyilik Tanrısı olarak görünür. Yüceliği, üstünlüğü ve büyüklüğü sembolize eder.

Ayrıca bakınız

- Türk Mitolojisi
- Tengricilik

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Üygül

TSS

Üzüt

[Azəricə: **Özüt**]

Üzüt – Türk ve Altay halk inanışında can. **Özüt** veya **Öz (Ös)** de denir.

Tanım ve Anlam

Sözcüğün yaygın olarak kullanılan ve birbiriyle bağlantılı iki anlamı bulunur:

1. Bir varlığın yaşam gücü. Kişinin hayatta oluşunun göstergesi. En çok kuş, yılan ve balık olarak temsil edilir. Ruh kavramıyla yakından bağlantılıdır. Öz Kuşu (Can Kuşu) deyimi bu inanışın en belirgin örneğidir. Dört kanatlı Bürküt kuşu ordular savaşırken üzerlerinde dolaşır, çünkü bu kuş bütün bir ordunun ruhudur. "Öz Yerine Öz" (Aylanu) anlayışı ise bir kişinin başkasının yerine ölmeyi kabul etmesidir ve en güzel ve en yetkin örneği Deli Dumrul öyküsünde yer alır. Özütlerin öldükten sonra toplandığı yere giden iki ırmaktan bahsedilir. Bu ırmak yeni ölenlerin ruhlarını oraya götürür. Ölüm sonrası kasırgaya dönerek daha önce yaşadıkları yerleri ziyâret ederler. Kötü olanlar Erlik Han'ın hizmetine girerler. Üzüt Aşı sözcüğü de ölünün arkasından verilen yemek olan Ölü Aşı anlamında kullanılır[1].

2. Bir şeyin temel içeriği, esası. Merkezinde yer alan unsuru.

TSS

Üzüt, bedenleri ölmüş insan ruhlarına verilen isim olup, Erlik'in sarayında yaşamaya devam ettiklerine inanılmaktadır. Üzütler Toprağı ise ölüler diyarına verilen isimlerden bir tanesidir. Üzütler yeryüzünden ayrılmayıp yaşayan insanlara musallat olduklarında şamanlar tarafından yeraltına indirilmektedirler[2]. Halk inanışında ölen insan ruhunun bir kuş olup uçtuğu kanaati yaygındır.

Özen Han

[Azəricə: **Özən Xan**]

Özen Han – Türk mitolojisinde ruh tanrısıdır. Ösen Han da denir. Aldacı'nın emrindeki bir ruhtur. İnsanların ruhlarını alır. Öz, Ös sözcükleri ruh, can anlamına gelir. Ös Moğolcada ise intikam demektir (Türkçe Öç). Bu durum ölümün yaşamdan intikam alması gibi bir anlamsal bağlantıyı çağrıştırır.

Etimoloji

(Ös/Öz) kökünden türemiştir. Öz demektir. Bir varlığın içeriği, temel niteliğidir. Ösmek fiili, yükselmek, yukarı çıkmak anlamına gelir. Gerçeklik anlamı da bulunur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-593)
2. ^ Özhan Öztürk. Folklor ve Mitoloji Sözlüğü, 2009 Phoenix Yayınları, Sayfa-923,

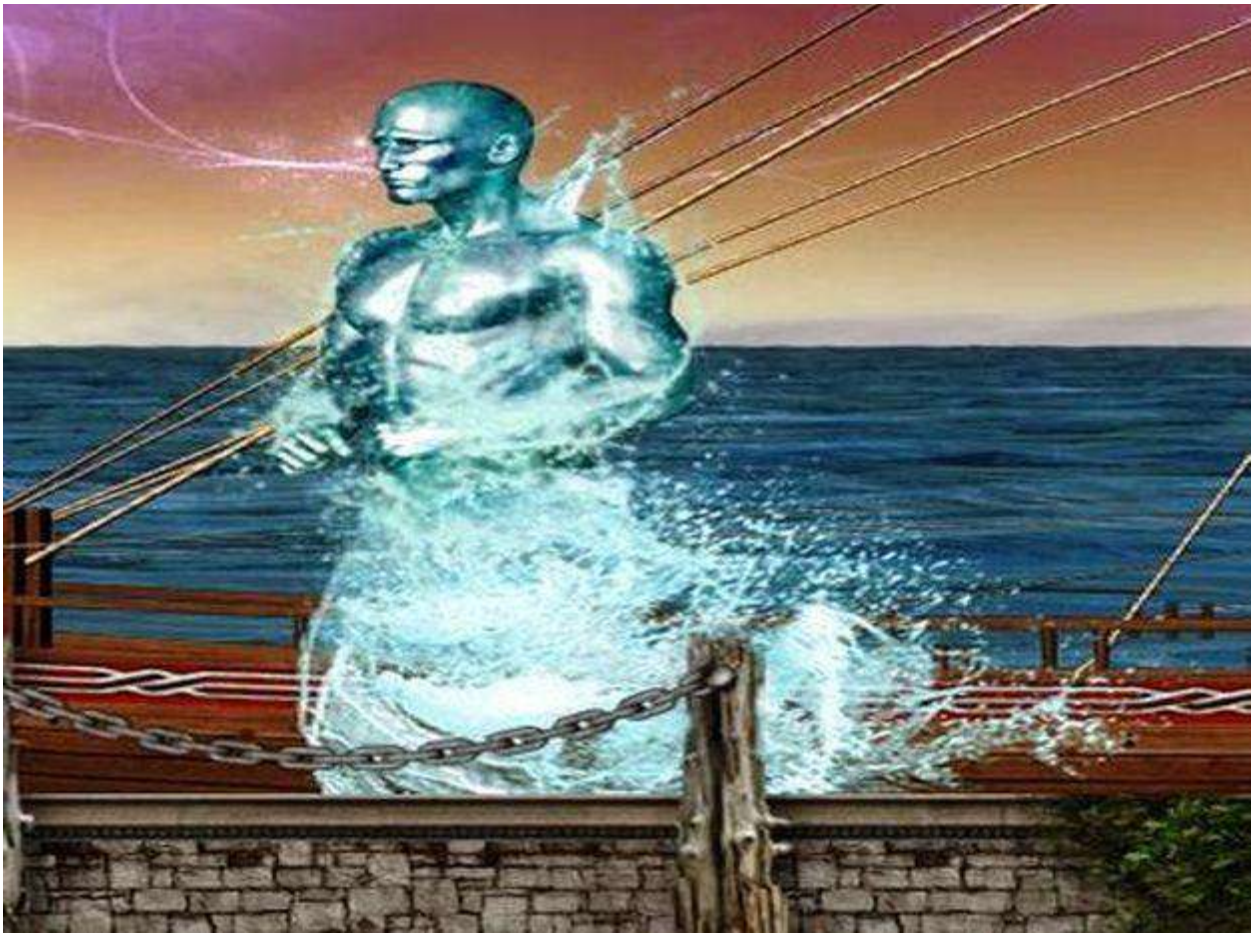
Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca PDF



Üzüt

V



VUDAŞ

Vudaş

[Azəricə: **Vodaş**]



Vudaş (*Çuvaşça:* **Вутăш, Vutăş**) – Çuvaş mitolojide su ruhu. Vudaş, efsânelere göre boğularak ölmüştür ve su cinine dönüşmüştür. Yarım insan görünümündedir. Bazen iki ayakları üzerinde insanlar gibi yürüdüğü söylenir. Büyük nehirlerde ve göllerde yaşar. Vudaşın tıpkı insanlarla aynı yaşam tarzına sâhip olduğuna inanılırdı. Onlarında aralarında yaşlı erkekler ve bebekler vardır, aileleri bulunur.

Öğleyin insanlar, o sırada Vudaş yıkandığı için yüzmezler. Güneşli günlerde, bir güzel koyu saçlı kız kılığında kıyıya gelir ve uzun saçlarını altın bir tarak ile tarar. Bazen sahilde uykuya dalar. Onu rahatsız etmemek için su kıyısında yürürken iyi davranışlar sergilemek gerekir. Bazen bu ruhlar Su Ana (Çuvaşça: "Şıv Amăşĕ"), Su Ata (Çuvaşça: "Şıv Aşşĕ"), Su Tanrısı (Çuvaşça: "Şıv Turo") ve Su Şeytanı ("Şıv Şuytan") ile özdeşleşmiştir.Tatar mitolojisinde Vudaş Anası bu ruhu karşılar. Bazı görüşlere göre Fin-Ugor kökenlidir.

TSS

Vodyana

[Azəricə: **Vodyana**]

Vodyana – bir su ruhu olarak Slav ve İskandinav mitolojilerinde yer alan bir varlıktır. Her kültürde az da olsa farklı özellikleri bulunur.

Diğer dillerde

Rusça: **Vodyanoy (Водяной)** (Sözcük olarak Rusça'da tam birebir karşılıkla "sulu" demektir.)
Belarusça: **Vadzianik (Вадзянік)**
Ukraynaca: **Vodianyk (Водяник)**
Polonca: **Wodnik**
Çekçe ve Slovakça: **Vodník**
Bulgarca ve Makedonca: **Vodnik (Водник)**
Sırpça: **Vodenjak (Водењак)**

Özellikleri

Vodyanoy vücûdu genellikle siyah balık pullarla örtülü, yosun ve çamur kaplı olan, yeşilimsi sakallı ve uzun saçlı çıplak bir adam olarak görünür. Onun pençe gibi elleri perdelidir; bir balık kuyruğu, kırmızı-sıcak kömür gibi yanar gözleri vardır. O genellikle gürültülü sıçramalar yapar, ırmak boyunca yüzer. Yerel kültürlerde boğulmalar Vodyanoy'un eseri olarak görülür. Kızdırıldığı zaman Vodyanoy barajları, su değirmenlerini yıkar; insanlar ve hayvanlar boğulur. Köle olarak ona hizmet etmeleri için insanları su altına sürükler.

Çek ve Slovak folklorunda Vodnik'in solungaçları vardır, saçları yeşil yosun rengindedir. Genel olarak kıyafeti ve görünümü bazen bir serseriye benzer bir insan şeklindedir. Tuhaf şapkalar takan bir denizci gibidir.

Hırtık

[Azəricə: **Xırtıq**]

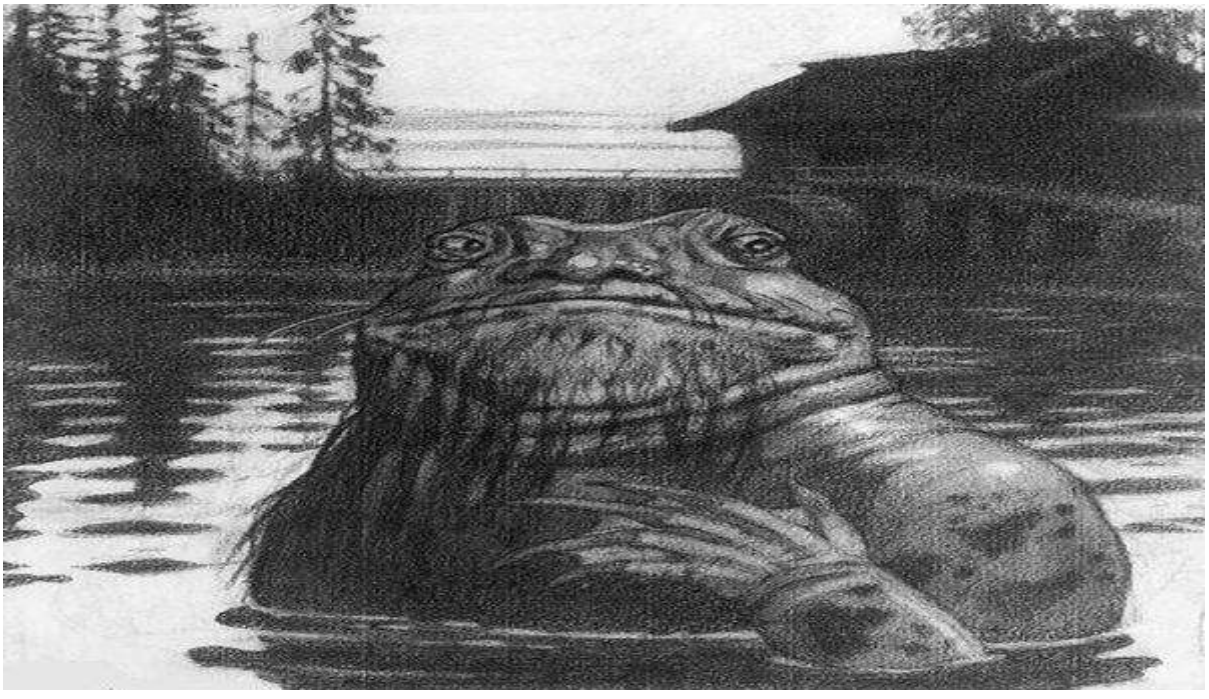
Hırtık – Üst kısmının insan, alt kısmının hayvan şeklinde olduğuna inanılan, bedeni tüylerle kaplı, ayakları ters kötücül cin, yaratık. Akarsularda (Elazığ yöresinde özellikle Fırat Nehri'nde) yaşadığı kabul edilir. Bu yörelerde adına **Çay Hırtığı** da denilmektedir. Hırtık insan kılığına girip, kılığına girdiği kişinin yakın arkadaşlarına veya akrabalarına gidip, onlarla konuşarak orman ya da akarsu kıyısına götürüp boğmakta, öldürmektedir.

Özellikle karanlıkta ortaya çıkan hırtıktan korunmanın tek yolu ateş yakmaktır. Konuştukları kişinin hırtık olduğundan şüphelenen kişiler, vücutlarının çevresinden veya ayaklarının altından ateş geçirirler. Bu davranışı tekrarlayan hırtık, tüylerinin yanmasıyla kaçıp kendini suların içine bırakır ve gözden kaybolur. Yine hırtığın zaman zaman çeşitli kişilerin kılığında, ata binip gezdiğine ve atları yorduğuna inanılmaktadır. Atlarını sabah yorgun ve terli bir şekilde bulan kişiler hayvanlarını hırtıkın götürüp götürmediğini anlamak için atların semerlerine veya sırtına yapıştırıcı maddeler sürmektedir. Bu sayede hırtıkın, bu hayvana binince tüylerinin yapışacağına ve tekrar binmeyeceğine inanılmaktadır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF
- Giants, Monsters and Dragons, Carol Rose (2001), Norton & Company, p. 384.



Vudaş

Y



YADA TAŞI

Yabaş Han

[Azəricə: **Yabaş Xan**]

Yabaş Han – Türk ve Altay mitolojisinde Bozgun Tanrısı. **Cabaş Han** olarak da anılır. Yeryüzünde kötülüklere ve bozgunculuğa sebebiyet verir. Karakam (kötücül şaman) ile Erlik arasında arabulucuk yapar. Erlik Han'ın oğludur. Aygır yeleli olarak betimlenir.

Etimoloji

Yab/Yap/Cab/Çap) kökünden türemiştir. Yapan (bozgunculuk ve kötülük eden) demektir. Yaba (çatal harman aracı) sözcüğü ile aynı kökten gelir. Ayrıca çapmak (at sürmek, yağmalamak) sözcüğü ile de bağlantısı bulunur.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kara Oğlanlar



Yabaş Han

Yada Taşı

[Azəricə: **Yada Daşı**]

Yada Taşı – Türk ve Altay mitolojilerinde Simya Taşı. **Cada (Zada, Cata, Sata, Caya, Zaya) Taşı** da denir. Türk mitolojisinde yağmur yağdıran sihirli taş. Büyü Taşı.



Nitelikleri

Tanrı, büyük kamlara bu taşı armağan etmiştir. Böylece istenildiği gibi yağmur ve kar yağdırılabilir, hava olaylarına tesir edilebilir. Yağmur, kar ve don getirebilir. Yumruk büyüklüğünde ve koyu renklidirler. Üzerleri damar damar çizgilidir. Soğukturlar. İçinden sesler gelir fakat içi boş değildir. Kullanıldıkça zayıflar ve gücü geçer. En iyileri kendiliğinden kutlu hayvanların şeklini almıştır. Özel bir yerde muhafaza edilir ve sık sık ele alınmaz. Sadece gerektiğinde kullanılır. Kurdun karnından çıktığı söylenir. Koruyucu olduğu da söylenir.

Çin kaynaklarına göre Türk şamanları savaşlarda kar ve yağmur yağdırarak zaferler kazanmışlardır. Bu taş ile büyü yapan kişilere **Yadaçı/Yatçı/Cadacı/Yayçı** adı verilir.

Türklerin atalarına, Tanrının yağmur yağdırma gücü verdiğine dair çeşitli söylentiler, Çin, Hıristiyan ve İslâm kaynaklarında yer alır. İslâm yazarlarına göre Türklerin atası olan Yafes'in babası Türkistan'ı oğluna verir. Yafes, kurak bir ülkede ne yapacağını sorar. Babası da oğluna "yağmur taşı"nın gücünden bahseder ve ihtiyaç duyduğunda Allah'a yağmur yağdırması için dua etmesini söyler ve üzerinde dua yazılmış tılsımlı taşı ona verir. Bir efsâneye göre "Yada Taşını" Yafes'ten Oğuz Han almıştır[1] ve bu taş Oguzların eline geçtiği için de onlarla Karluklar, Hazarlar ve diğer Türkler arasındaki savaş bitmek bilmezdir. Bazen de bu taşın koruyucusunun Zada Han olduğu söylenir.

Yadalamak

[Azəricə: **Yadalamaq**]

Türk ve Altay şamanizminde ve halk inancında Simyacılık Yapmak. Yadlamak veya Yatlamak da denir. Yada Taşı ile sihir yapmak demektir. Maddenin niteliklerine hükmetmek, meteorolojik olayları yönetmek. Avrupadaki sıradam madenleri altına çevirme (veya daha genel bir tabirle maddeyi başka bir maddeye dönüştürme) girişimleri Simyanın asıl konusunu oluştururken, Türklerde Yada işlemi doğal olaylara müdahale etme çabasıdır. Yağmur veya kar yağdırmak bu çabanın en çok denenen kısmını oluşturur. İslam sonrası Yağmur Duası bu uygulamanın kısmen yerini almıştır.

Marco Polo, Türkler'le karışan Keşmir halklarında da Yada Taşı ve yağmur yağdırma sanatının bulunduğunu yazar. Moğol döneminde Farsçaya geçen Yadamışı/Cadamışı deyimleri sihirli güçlerle yağmur yağdırmak anlamına gelmektedir. Türkler'in Yada Taşı'nı kullanmaları üzerine kaynaklarda ayrıntılı kayıtlar vardır. Örneğin bir eserde şöyle denilmektedir:

"Türkler arasında, türlü renk ve cinsleri olan Yat Taşı (Yada Taşı) vardır ki onun madeni Hıtay ve Tavgaç Dağları'ndan çıkar. Bu taş aracılığı ile yağmur, kar, dolu çekilir. Türkler, bu sanatı bilip uygulayanlara Yatçı *derler. Bu işte yetenekli olanlar, köyün bir yanına yağmur ve kar getirdiklerinde, köyün öbür yanında Güneş açar. Türkler bu taşı yanlarında taşırlar ve bu taş sayesinde düşmanlarına üstünlük sağlarlar. Türkistan'da bir tepeden çıkan bu taşları kentlere götürürler, suya asar ve yağmur yağdırırlar."*[1]

Karataş

[Azəricə: Qaradaş]

Karataş (*Arapça:* **الحجر الأسود - Hacer-ül Esved**) – Cennetten yeryüzüne indiğine, indiği sırada bembeyaz olduğuna, insanların günahları yüzünden karardığına inanılan taştır. Sözcük Arapça'dan birebir çeviri ile Kara-Taş demektir. Duvarları örülürken Kâbe'nin bir köşesine yerleştirilmiştir. Kırılmış olan bazı küçük parçaları Osmanlı Saraylarında muhafaza edilir. Aslında tılsımlı veya büyülü herhangi bir gücü olduğuna inanılmaz, bu nedenle Yada Taşı ile herhangi bir bağlantısı olduğunu söylemek mümkün degildir. Fakat Cennet'ten geldiği kanaâti yaygındır. Türklerdeki kutlu taş anlayışına paralel bir yaklaşımdır.

Rivâyete göre İsmail peygamber bu taşı Kâbe'nin köşesine yerleştirmiştir. Yaklaşık 50 santimetre olan bir meteor parçası olduğu iddia edilir. Hac sırasında hacılar tavaf ederken her bir dönüşte bu taşı selamlar, el sürer veya öperler. İslam öncesi dönemde Kâbe hasar görmüş ve yeniden yapılmıştır. Bu inşaat sırasında siyah taşın kimin tarafından yerine yerleştirileceği sorun edilmiş ve Hz. Muhammed'in hakemliği ile bu sorun çözülmüştür.

Felsefe Taşı

[Azəricə: **Fəlsəfə Daşı**]

Felsefe Taşı – Simya ilmine göre dokunduğu her nesneyi altına dönüştüreceğine inanılan taş. Simya Taşı da denir. Kimya bilimine göre herhangi bir maddeyi altına dönüştürmek mümkün değildir. Zira altın bir bileşik değil bir elementtir. Bu taşı elde edebilmek için birçok formül ve deneme yapılmıştır. Bu çalışmalar altın elde etmekte başarısız olmuşlardır elbette ama modern kimyanın temellerinin atılmasına vesile olmuştur. Simyacıların iki büyük hedefinin anahtarı olarak görülmüştür. Maddeyi altına çevirmek ve ölümsüzlüğü bulmak. Bu taşın her dokunduğu maddeyi altına çevirmesinin yanında bu taştan elde edilecek iksirin ölümsüzlüğü sağladığı düşünülür. Ama taş icat edilememiştir.

Etimoloji

(Yad) kökünden türemiştir. Dışsallık, uzaklık, erişilmezlik, gizem anlamlarını içerir. Moğolca ve Mançuca Yadah[2], Tuvaca Yadı sözcükleri ihtiyaç halinde olmayı ve gerek duymayı ifâde eder. Ayrıca Yad/Yat/Yay/Zay köküyle bağlantılı olarak yaratmak ve yaymak anlamlarını barındırır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("yadah") **(İngilizce)**

Alıntılar

- [1]↑ Muhammed bin Hüseyin, *Al-Tusi*

Dış bağlantılar

- Türk Kültüründe Yada Taşı, Ahmet Öğreten
- Yada Taşı Efsânesi
- Türklerde Yada Taşı
- TanrınınTürklere Armağanı
- Türk Mitolojisi ve Unsurları
- Yada Taşı İnancı



Yada Taşı

Yalbuz

[Azəricə: **Yalbuz**]

Yalbuz – Türk ve Altay mitolojisinde Söylencesel Dağ. **Albuz** veya **Alvuz** olarak da bilinir. Aşılmaz yüksekliğe sahiptir. Etrafı sularla çevrilidir. Toğrul ve Kongrul Kuşu burada yaşar. Düşsel canlıların yaşadığı yerdir. Ortadoğu kültürlerinin etkisiyle Kaf Dağı daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu dağ İran kültüründe Elbürz olarak geçer. Peri kızlarının yaşadığı mekân olarak kabul edilir.

Etimoloji

(Yal/Al) kökünden türemiştir. Ateş anlamı içerir. Yalazlanmak sözcüğü ile aynı köktendir. Yalabımak parıldamak, ışıldamak demektir. Elbis, Yelbis gibi kavramlarla yakından alâkalıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Yalbuz

Yalmavuz

[Azəricə: **Yalmavuz**]

Yalmavuz (Yalmağus, Yalmawus) – Türk ve Altay mitolojisinde Dev. **Calmağus** veya **Yelmeves** de denir. **"Yalmuz"** olarak da bilinir. Çok büyük masal yaratığı. İnsan biçimlidir. Üç, yedi veya 12 başı vardır. Siyah ya da sarı renklidir. Kimi zaman Yelbegen ile eşanlamlı olarak kullanılır. Güneş ve ayın tutulması Yelbegen'in bu gökcisimlerini yemesi olarak anlatılır. Devler, atlara düşmandır. Ayrıca insanları yerler.

Radlofa göre, Teleğütlerdeki Yilbegen ile Kırgızlardaki "Jalmaus" adı birbirlerini karşılamaktadır. Bazı araştırmacılar bu adlar arasında biçimsel olarak herhangi bir yakınlık bulamamalarına karşın, Altaylardaki "Yelbeğen" motifiyle diğer Türk dillerindeki "Jelmoguz/Jalmaus" adı altında rastlanan varlıklar arasında içerik olarak büyük benzerlik vardır.[1]

Etimoloji

Yel "ruh, canlı" ve Moğos "boğaz, boğucu" sözcüklerinin bileşik halidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

TSS

Ayrıca bakınız

- Yelbegen

Dış bağlantılar

- Manas ve Er Töştük Destanlarındaki Olumsuz Karakterler, Zarina Kul Barakova
- Mitolojik Dünya Modeli, Fuzuli Bayat
- İslâmiyet ÖncesiTürk Destanları, Gülşen İnci Yılmaz
- Türk Mitolojisi Sözlüğü, Pınar Karaca (Jelmoguz)



Yalmawuz

Yalçuk

[Azəricə: **Yalçuq**]

Yalçuk – Türk ve Altay mitolojisinde Ay Tanrı. **Ay Ata** veya **Uyah (Ucah) Ata** olarak da bilinir. Moğollar **Sar (Saran) Ecege** derler.

Bir mağarada meydana gelmiştir. Bu mağara bir çeşit ana rahmi olarak simgeselleşmiştir. Göğün altıncı katında oturur. Bazı Türk boyları aydan türediklerine inanırlar. Bazı destanlarda Oğuz Han'ın soyunun Ay Ata'ya kadar gittiği anlatılır. Moğolların kutlu Ana'sı Alankova da Ay Işığı'ndan hamile kalmıştır. Oğuz Kağan'ın atalarının soyu Ay Ata'ya kadar uzanır. Sagağansar (Sagansar) veya Sagağalgan (Sagalgan) yâni "Ak Ay" dedikleri törenin bu tanrı ile bağlantısı olması muhtemeledir. Masallarda anlatılan Ay Dede motifi de yine bu anlayışın bir uzantısıdır. Bazı Türk boylarında nadiren de olsa dişil bir varlık olarak görülür. Göğün altıncı katında oturur. Parlaklığı, ışığı ve güzelliği sembolize eder. Ay'ın hilal şekli sembolize edilmiş iki boğa boynuzunu andırır ki, Ay ve Boğa unsurlarının birbirleriyle ilişkilendirilmesinin farklı bir yönünü ortaya koyar. Boğa ilk defa Sümerlerde kabul edilmiştir, ayrıca Aya adlı Sümer Tanrıçası güneşin karısı olarak ifâde edilir, yâni bu Tanrıçanın Türkçedeki Ay olması muhtemeldir. Ural Batır söylencesinde Gök Tanrısı Samrav'ın iki karısı vardır birisinin adı Ay Ana'dır. (Diğeri de Güneş Ana'dır.) Pek çok medeniyette ay dişil olarak tasavvur edilmiş ve güzelliğin simgesi olarak algılanmıştır.

TSS

Etimoloji

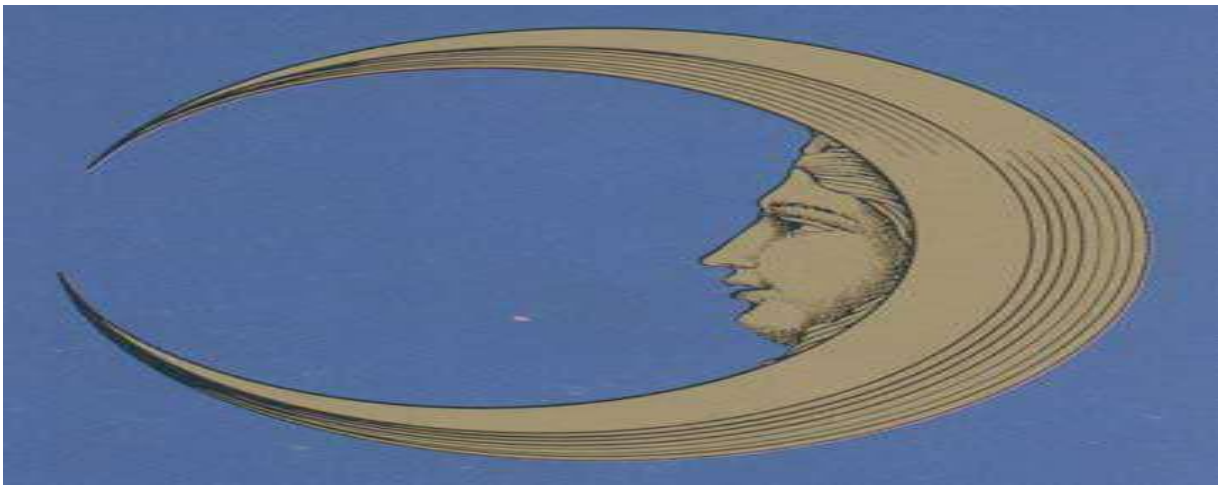
(Yal) kökünden türemiştir. Ateş anlamı içerir. Yalazlanmak sözcüğü ile aynı köktendir. Türkçede Yal/Cal, Moğolcada Zal kökü ışıldamak, parıldamak, ışık yaymak manalarını içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ay Ata



Yalçuk

Yalvaç

[Azəricə: **Yalvaç**]

Yalvaç (veya Farsça: پیامبر **- Peygamber**, Arapça: رسول - **Resul**) – Allah tarafından bir dini veya dini ögretiyi yaymakla özel olarak görevlendirildiğine inanılan kişi. Tanrının habercisi. Kitap getirmiş olan elçi. Herhangi bir dine inanan insanlar, peygamberlerin yaratıcıdan bir mesajla, haberle geldiğine inanırlar. Peygamberlerin büyük bir kısmına vahiy geldiğine inanılır. Arapça *Nebî* sözcüğü ise Türkçe'de **Savacı** kelimesi ile karşılanır.

Etimoloji

Peygamber sözcüğü Türkçe'ye Farsça'dan gelmiştir. Peygamber, Arapça resul sözcüğünün Farsça karşılığıdır. Kökeni olan *peyam*, *haber* anlamına gelmektedir. Dolayısıyla peygamber, "haberci" anlamını taşır. "Resul" ise (رسول: Risalet eden/edici) "Elçi" demektir. Benzer bir anlama gelen Arapça'daki "Nebi" (نبي) sözcüğü, yine *haber* demek olan "nebe" kökeninden türemiş "haberci" anlamında bir sözcüktür ve Türkçe'de de kullanılır. Ayrıca Türkçe yalvaç sözcüğü de peygamber anlamına gelir.

Yalvamak

[Azəricə: **Yalvamaq**]

Yalvamak – *Risalet Etmek.* Peygamberlik Etmek. Tanrıdan haber getirmek. Yakarmak, haber vermek anlamlarını taşır. Yalvarmak fiili ile aynı köktendir. Yal Moğolcada cezalandırmak demektir.

TSS

Yahudilik'te peygamberler

Kuran'da, Kitab-ı Mukaddes'te ve diğer Yahudi dini metinlerinde bahsi geçen ve İslam'a göre peygamber kabul edilen dini şahısların büyük kısmı Yahudilik tarafından peygamber kabul edilmez, din büyüğü olarak anılır.

Hristiyanlık'ta peygamberler

Yahudilik gibi Hıristiyanlık'ta da Kuran ve Kitab-ı Mukaddes'teki şahısların çoğu sadece din büyüğü olarak anılır. Hristiyanlığa göre Hz. İsa mesihtir ve tanrıyı oluşturan, baba, oğul ve kutsal ruh üçlemesindeki oğuldur. Katolik mezhebine göre ise Hz. İsa'dan sonraki en önemli dini kişi Hz. İsa'nın annesi Meryem'dir. Hristiyanlığın Mormon mezhebi, Mormon dininin kurucusu Joseph Smith'i peygamber kabul etmektedir.

İslam'da peygamberler

İslam'da peygamberler, Allah'ın dünyadaki elçisi kabul edilir. Kuran'da bahsi geçen İslam'a göre peygamber kabul edilen kişilikler 124.000'dir. Kuran'da 25 peygamberin ismi geçer. Kuran'da geçen peygamberlerin yaklaşık kronolojik sıra ile Âdem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, Lut, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Eyüp, Şuayb, Musa, Harun, Zul-Kifl, Davud, Süleyman, İlyas, Elyesa, Yunus, Zekeriya, Yahya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'dir. İslam peygamberlerinin büyük bir kısmı Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta peygamber kabul edilmez, sadece din büyüğü olarak anılırlar.

Hz. Muhammed, İslam'a göre Hatemül Enbiya (son peygamber) kabul edilir. İslam'da peygamberlere geldiğine inanılan 4 büyük kitap vardır: Zebur, Tevrat, İncil, Kuran. Hristiyanlığın kutsal kitabı Kitabı Mukaddes, Tevrat ile İncil'lerin dördünü kapsar. Yahudilik ve Hristiyanlığa göre Zebur (Mezmurlar), Davud veya Süleyman tarafından yazılmış şiirlerdir. Kuran'da birçok peygamberin dünyaya gönderilmiş olduğu belirtilir.

Diğer dinlerde peygamberler

Hinduizm ve Budizm'in bilgeleri Krişna ve Buda, İran'da doğmuş Zend Avesta'nın peygamberi Zerdüşt'in de peygamberlerden olduklarına dair iddialar mevcuttur. Ancak çok tanrılı bir din olan hinduizmin, tanrısız bir din olan budizm ve düalist bir din olan zerdüştiliğin önder ve bilge kişilerini bir ortadoğu geleneği olan peygamberlik kurumuyla özdeşleştirmek bilimsel bir yaklaşım olarak değerlendirilemez.

Türk Halk Kültüründe

Türkler târih boyunca değişik dinlere ve bunların farklı mezheplerine tabi olmuşlardır. Ama başlıca; Budizm ve onun Lamaizm mezhebi, Maniheizm, Hristiyanlık, Musevilik ve İslam (Sünni ve Alevî mezhepleri) en fazla rağbet görmüş dinler olarak sayılabilir. Bunun sonucunda her birinden değişik unsurlar alınarak Türk kültürüne katılmış ve her dinin kurucusu / yalvacı değişik anlatılarda yer almıştır. Elbette ki, kültürel anlamda benzer kavramlar daha büyük bir hızla yerleşmiş ve bütünleşmiştir. Örneğin Mani dinindeki Aydınlık ve Karanlığın ezeli ve ebedi savaşı (Türkçe'de Yaruk ve Karanuk adlı iki güç olarak yer bulmuştur,) kültürümüzün diğer öğeleriyle hızla uyum sağlamıştır. Türkler en son olarak İslam dinini kabul etmişler ve bu din tüm Türk Dünyasının ortak değerlerinden birisi hâline gelmiştir. Elbette ki başka dinler de değişik yoğunluklarda ve farklı Türk toplulukları içerisinde varlığını sürdürmektedir. Ancak şu an için ortak kültürel payda olarak İslam dininin varlığı yadsınamaz bir gerçektir. İslama göre Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak birincil ve en önemli koşuldur. Bundan sonra da Hz. Muhammed'in onun elçisi olduğuna, ardından da Tanrının gönderdiği (Kuran-ı Kerim'de adı ister sayılmış olsun isterse olmasın) diğer tüm elçilere iman etmek gerekir. Kelime-i Şehadet "Tanıklık Sözü" şu şekildedir:

> *"Tanıklık ederim ki Allah'tan başka tanrı yoktur. Ve yine tanıklık ederim ki Muhammed onun kulu ve yalvacıdır."*

İslam ile birlikte bu dinin yoğun bir biçimde kültürümüze etkisi olmuş ve tüm kavramları yerleşmeye düşünce dünyasına hâkim olmaya başlamıştır. Fakat geçmişteki birikimlere uygun ve uyumlu olan her şey daha hızlı kabul görmüştür. Bu bağlamda İslam dinindeki bazı Peygamber kıssaları diğerlerine nazaran halk kültürünü daha fazla etkilemiştir. Çünkü bu kıssalardaki bazı özellikler zaten geçmişten beri var olan başka anlatı öğelerini çağrıştırmaktadır.

Kısaca değinilecek olursa, İslam ve İslam öncesi dönemlere ait bazı Peygamberlerin hayatlarında yer alan halk kültürümüzdeki anlatılarla bütünleşen olaylar şunlardır:

Hz. Muhammed (Hz. Mehmed)

[Azəricə: **Hz. Məhəmməd**]

Hz. Muhammed (Muhammäd, Mähämmäd, Mehemmed, Mehmed) – İslam dininin kurucusu. Son Peygamber. Muhammed isminin Türkçeleşmiş biçimidir. Hz. Muhammed kutlu bir mağarada düşünceye dalmış ve kendisine gelen Melek ona Tanrı'nın "Oku" emrini iletmiştir. Bundan sonra Peygamber olarak insanlık tarihinin seyrini değiştirmiştir. Bilime ve akla verdiği büyük önem İslam medeniyetinin çekirdeğini oluşturmuştur. Örneğin o dönemdeki pek çok toplumda görüldüğü üzere Ay ve Güneş'e farklı anlamlar yüklenmesine karşı çıkarak şöyle demiştir:

> *"Şüphesiz Ay ve Güneş asla kimsenin ölümü veya doğumu için tutulmazlar. Ancak bunlar Allah'ın iki ayetidir."* (Hz. Muhammed, Hadis-i Şerif)

Mehmed, Arapça Hamd kökünden gelir. Övülen, övülmüş demektir. **Muhammed ismi** (Arapça **Muhammad**, ayrıca **Mahmud** ismiyle de bağlantılıdır)**.** Özellikle Miraç kavramı halk ve tasavvuf edebiyatında geniş yer tutar. Miraç, bazen yanlış veya eksik olarak salt göğe yükselme olarak ele alınmıştır. Yükselirken kullandığı Burak adlı binek önemli bir yer tutar halk edebiyatımızda.

Açıklama: Azeri Türkçesi'ndeki Mehemmed (Məhəmməd) ve Mehemed okunuşlarından sonra Türkçe olarak aldığı en yalın biçimdir. Kelime içerisindeki sessiz harfler kaybedilmediği için Arapça çekim kurallarına göre de isim kökü olduğu gibi durmakta ve aslında anlamını korumaya devam etmektedir. Fakat o kadar Türkçeleşmiştir ki, Mehmed ismiyle anıldığında bu konuda önbilgiye sâhip olmaksızın başka bir kültürde hiçbir biçimde Hz.Muhammed'in kastedildiğinin anlaşılması mümkün değildir. Bu ad yalnızca Türklere özgüdür.

Burhan (Buda)

[Azəricə: **Burxan (Budda)**]

Burhan (veya **Burkan;** gerçek adıyla **Buda, Budha**) – Budizmin kurucusu olan *Buda'nın Türkçeleşmiş olan ismi.* Aslında varlıklı bir prens olduğu halde, hayatında ilk kez sarayın bahçesinden dışarıya çıkınca gerçeği aramaya başlamış ve kutlu bir ağacın altında düşünceye dalarak, orada erişmiştir. Daha sonra 1920'lerde Akyang (Ak Din) adı verilen bir dini hareketin adı da Burhancılık olarak ifâde edilmiştir. Fakat Akyang'ın temeli Budacılıktan daha çok eski Şamanist gelenektir. Burada Burhan Beyaz atı ile koşan beyaz bir kişi görünümündedir. Tuvalarda bu sözcük doğrudan Tanrı anlamında Moğollarda ise İyi Ruhları tanımlamakta kullanılır.

> *"Bu dünyayı yaratan, zihninizdir."* (Sidharata Gautama Buda)

Türkçe sözcük (Bur/Burh) kökünden türemiştir. Bura (geyik) vev Bur (iyi ruh) sözüyle kökten gelir. Geyik Moğollarda ve Türklerde kutlu sayılan bir hayvandır. Moğolcada aydınlanmışlık anlamını da içerir. **Buddha**, Sanskrit (Eski Hint) dilinde "uyanmak, idrak etmek, bilinçlenmek" anlamına gelen "budh" fiilinin geçmiş zaman kipidir. "Uyanmış, idrak etmiş, bilinçlenmiş" anlamına gelir. "Buda" bu ismi hem kendisi için, hem de ona inanan ve bir yol göstericisi olmadan kendiliğinden "uyanan" herkes için kullanmıştır.

Mengü (Mani)

[Azəricə: **Məngü (Mani)**]

Mani – Manicilik dininin kurucusu. Üçüncü Yüzyılda Pers (İran) İmparatorluğu içinde kurulan Mani dini en parlak dönemini sekizinci yüzyılda yaşamıştır. Çünkü Uygur devletinin millî dini olarak ilan edilmesi çok büyük bir itibar kazandırmıştır. Mani adının eski Türkçe "Mengü" sözcüğüyle bağlantılı olduğu öne sürülür. Mengü, sonsuz demektir. Manicilikte aydınlık ile karanlık iki rakip olarak karşı karşıya durur. Bu ikisinin birbirleri ile mücadelesi ezelden ebede kadar devam edecektir. Aydınlığın bir kısmı karanlığın içinde tutsak kalmışdır. Bulunç (vicdan) kavramı önemli bir yere sahiptir. Mani, vicdanın önemini şöyle vurgulamıştır.

"İnsan sadece kendi sesini dinler." (Mani Nakkaş)

Mengü sözcüğü *(Ben/Men) kökünden türemişter.* Dizi, düzen, özlük, sonsuzluk bildirir. Moğolca Manah sözcüğü korumak anlamı içerir.

Diğer Peygamberler

- **Hz. Musa** (İbranice, Mose; Arapça Musa)**:** Denizi, asası ile yere vurarak ikiye yarması. Ayrıca asasının bir ejderhaya dönüşmesi ilgi çekicidir.
- **Hz. İsa** (İbranice, Yeşu; Arapça Isa)**:** Körlerin gözlerini açması, daha beşikteyken konuşması, ayrıca annesinin kendisine babasız hamile kalması önemlidir. Anadolu'da Ese olarak da söylenir.
- **Hz.Nuh** (İbranice **Noah**)**:** Tufan ve insanlığın atası olarak ortaya çıkışı. Büyük Tufan, Anadolu, Mezopotamya ve Ortadoğu'da Sümerlerden beri yaygın ve ortak bir anlatıdır. 950 yıl yaşadığı söylenir. Tufan'da dev bir gemi inşa etmiştir.
- **Hz.İbrahim** (Asurca ve Akkadça **Abraham,** İbranice **Avraham**)**:** Ateşe atılması ve ateşin onu yakmaması. İbrahim Peygamber ayrıca Sümer kökenli olarak kabul edilir ve Türklerin ataları arasında sayılır. İlk adı **Avram (Abram)**'dır. Kabe'yi inşa etmiştir. Ayrıca eşinin ayağını yere vurarak kutsal suyu (Zemzem) çıkartması da yine Türk kültürü açısından çok ilgi çekici bir konu olmuştur.
- **Hz.Süleyman** (İbranice **Şalomo**. Batı dillerine ise **Salomon** olarak geçmiştir)**:** Kuşlara ve rüzgarlara hükmetmesi. Hayvanlardan oluşan orduları vardır. Hayvanlarla konuşması da yine diğer ilgi çekici bir kavram olarak yer alır.
- **Hz.Yusuf** (İbranice **Yosef**)**:** Kuyuya atılması ve rüyaları yorumlaması. Kuyular Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Rüyasındaki gök cisimleri de dikkat çeker.
- **Hz.Yunus** (İbranice **Yonas**)**:** Dev bir balık tarafından yutulması. Kavmini terk ederek bir gemiye binip ayrılmış, ancak yolda dev bir balık kendisini yutmuş fakat kurtulmuştur.
- **Hz.Davud** (İbranice **David**)**:** Demircilik sanatını yapması. Demirciliği en yetkin biçimiyle yapabilmektedir. Demiri eliyle şekillendirebildiği söylenir.
- **Hz.Lokman** (Arapça **Lukman**)**:** İslam inancında bilge ve hikmet sahibi birisidir. Ölümsüzlüğü aradığı söylenir. Hekimlerin piridir. Bilinmedik diyarlardaki otlardan ilaçlar yapar.
- **Hz.Eyüb** (İbranice **Iyyob**)**:** Bir mağarada, dermansız bir hastalık nedeniyle çile çekmiş, daha sonra Tanrı tarafından bahşedilen kutsal bir suyun sayesinde iyileşmiştir.

Ayrıca **Ashab-Kehf** kıssası mağaralarla ilgili olarak önemli bir yere sahiptir. Bir mağarada çok uzun yıllar uyuyarak daha sonra uyanan gençler ve köpekleri anlatılır.

Savacı

[Azəricə: **Nəbi**]

Savacı – *Nebî.* Peygamber. Tanrının elçisi, habercisi. Kitap getirmemiş peygamber. Sevindirici bir haber veren kişi demektir. Sava; haber, mesaj demektir. Sav/Sab kökü Türkçede haber, iddia, fikir, görüş anlamları taşır. Tasavvufa dayalı bir meslek örgütlenmesi olan ahilikte pir, belli bir mesleğin kurucusu olduğu kabul edilen peygamberdir. Hemen her peygamber bir mesleğin piri sayılır. Buna göre aşağıdaki peygamberler bazı işlerin piri kabul edilir;

- Hz. Adem: Çiftçilerin,
- Hz. İsa: Marangozların,
- Hz. Şit: Pamukçuların,
- Hz. İdris: Terzilerin,
- Hz. Salih: Devecilerin,
- Hz. İbrahim: Sütçülerin,
- Hz. İsmail: Avcıların,
- Hz. İshak: Çobanların,
- Hz. Zülkifl: Fırıncıların,
- Hz. Üzeyr: Bağcıların,
- Hz. İlyas: Dokumacıların,
- Hz. Davud: Demircilerin,
- Hz. Yunus: Balıkçıların,
- Hz. Yusuf: Yorumcuların.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Yalwaç

Yalap

[Azəricə: **Yalab**]

Yalap (Yalab) – Türk kütüründe ve inanç sisteminde kutsal ışıktır. *Yalabuk* olarak geçtiği kaynaklarda mevcuttur. Yalap biçimi eski kayıtlarda Tanrının bir sıfatı olarak da yer alır. Arapçadaki Nur kavramının Türkçe karşılığıdır.

Etimoloji

(Yal) kökünden türemiştir. Işık anlamı vardır. Yalabımak fiili, parıldamak, aydınlanmak demektir.

Nur

[Azəricə: **Nur**]

Nur (Nûr) – İslâmî terminolojide ateşin zıttı olarak ışık anlamına gelir. Kelime kökünde ise Nâr (ateş) sözcüğü vardır. Bu bağlamda bakıldığında aynı kökenden gelen iki zıtlığı temsil ederler. Nur ateş gibi yakıcı değildir. Sufilikte ise *"Allah'ın Işığı"* anlamını taşır. Bu bağlamda cinler "ateşten", melekler "nûrdan" yaratılmışlardır. Ayrıca Kuran-ı Kerîm'de bir de Nur Suresi bulunmaktadır. Bu surenin içeriğinde meleklerin mahiyetinden ve yaptıkları işlerden bahsedilmektedir.

Yaruk

[Azəricə: **Yaruğ**]

Yaruk (Yaruğ, Carık, Caruk, Coruk, Coruğ, Zarık) veya **Yaranuk** – Kutsal Işık. Yaşamı simgeler. Yaşamı yaratan Tanrı'nın nurudur. Aslında İslamdaki Nur, Türklerdeki kut kavramı ile de kısmen benzerlik gösterir. Sözcük Işık saçma anlamı taşır. Modern fizikteki ışık demeti elde etmeye yarayan Yarık kavramı ile bağlantısı ilgi çekicidir. Yaratmak kavramı ile de ilgisi bulunmaktadır. Moğolca Yaruğ sözcüğü asalet anlamına gelir, aynı zamanda sözcüğün ezgi anlamı taşıması da ilgi çekicidir. Yıragu (eski Moğolca Yara) ve eski Türkçe Yar parlamak demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Yalap

Yapanay

[Azəricə: **Yabanay**]

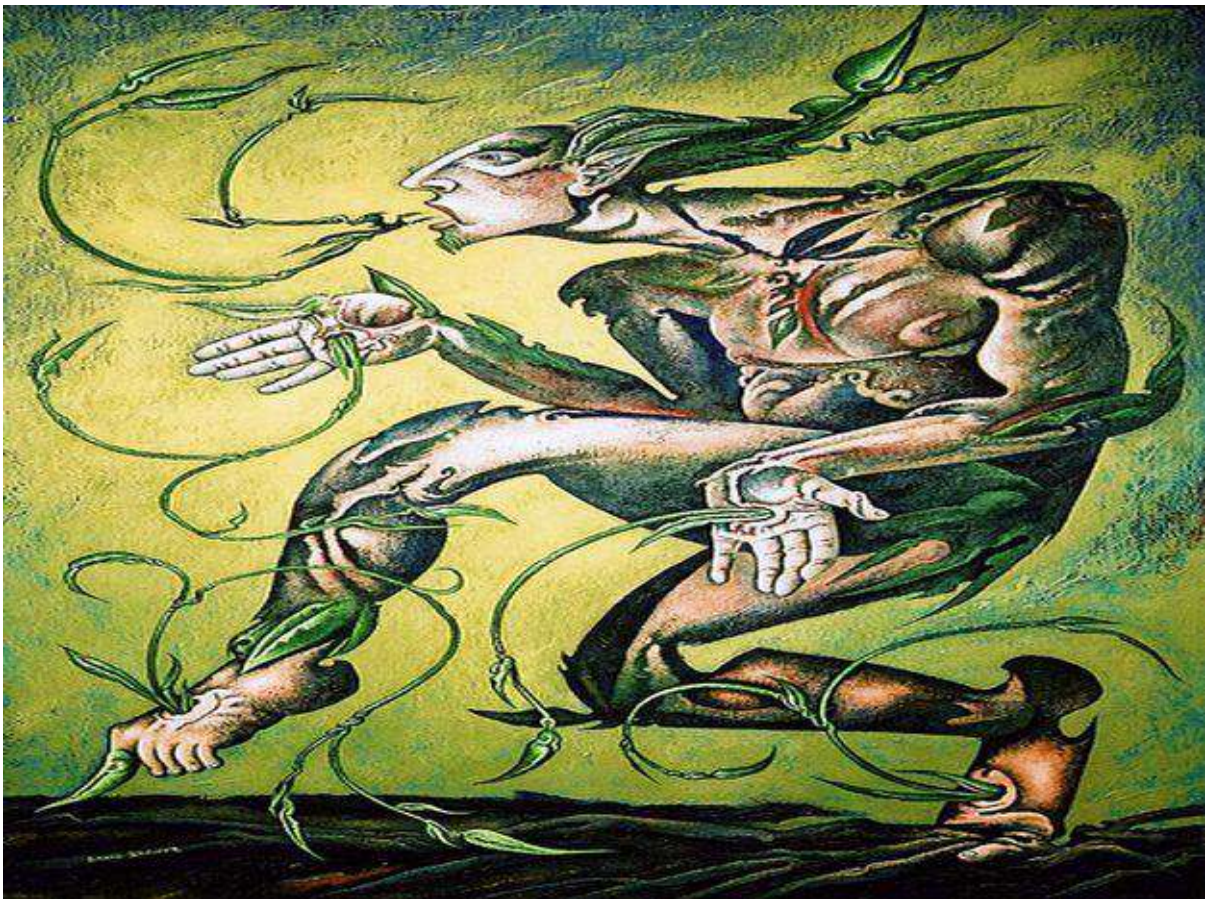
Yapanay Han – Türk ve Altay mitolojisinde Kır Tanrısı. Kırsal bölgeleri korur. Yabâni çevrenin ve yaban hayvanlarının gözeticisidir.

Etimoloji

(Yap) kökünden türemiştir. Yapan/Yaban sözcükleri kırsal alan demektir. Yabancı sözü ile bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Yapañay

Yaratılış Söylencesi

[Azəricə: **Yaradılış Dastanı**]

Yaratılış Söylencesi veya **Yaradılış Destanı** – Türklerin Altay-Yakut zamanında çıkan bir destandır. Ayrıca ilk Türk destanlarından olma özelliğine de sahiptir. Asya kıtasının çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk boyları ve AltayTürkleri arasında söylenmektedir. Türk destanları arasında en eskisidir. Radloff tarafından saptanıp yazıya geçirilmiştir. Kahramanlarının olağanüstü eylemlerini coşkulu, törensel bir üslupla anlatan ve genellikle birkaç bölümden oluşan manzum yapıtlardır. Bilinen en eski edebiyat türlerinden biridir. Altay Dağları'nda söylenen yaratılış ve türeyiş destanları, değil yalnız Türklerin; bütün Orta Asya ile Sibirya'nın bile, en gelişmiş ve üzerinde ilgi ile durulan Türk mitolojisi verileridir.

Yerkürenin Yaratılışı

Altay yaratılış destanında başlangıçta her yerin sularla kaplı olduğu anlatılmaktadır. Tanrı Ülgen, kuşa dönüşerek suların üzerinde uçar ancak konacak bir yer bulamaz. Bunun üzerine gökten gelen bir ses tanrı Ülgen'e denizin içinden çıkan bir taşa konmasını söyler. Ülgen bu taşa konduğunda yerin ve göğün yaratılması gerektiğini düşünür ancak bunu nasıl yapacağını bilemez. Suların içinde yaşayan dişi ruh Ak Ana, Ülgen'e yaratılışı nasıl gerçekleştireceğini anlatır. Onun yardımıyla işe başlayan tanrı önce yeri, ardından göğü yaratmıştır. Ardından da dünyanın dengesini sağlaması için üç balık yaratmış.Balıklar dünyayı alttan destekleyerek başıboş gezmesine engel olmuşlar.

TSS

İnsanın Yaratılışı

Altay efsânelerinde, büyük bir okyanusun ve suyun esas olmasına rağmen, onlara göre insanoğlu, sudan yaratılmamıştı: *İnsanoğlu aslı yine topraktı.* Tanrı Ülgen deniz üstünde gezerken yüzen bir kara parçası görür. Yaklaştığında toprağın üstünde balçığı farkeder. Düşünür ki bu insan olsun o düşündükçe çamur insan suretine bürünür. Hikâyenin devamında bu ilk insan olan Erlik Ülgen'e ihanet edecektir.

İran mitolojisinde de ilk insan, *kil* dediğimiz yapışkan topraktan yapılmıştı. Onun için İranlılar ilk insana *Kil Şah* adını veriyorlardı. Türkler ise daha çok, *balçık* üzerinde durmuşlardı.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kayra Han

Yaratılış Səylencesi

Yarımtık

[Azəricə: **Yarımtıx**]

Yarımtık – Türk ve Altay mitolojilerinde ve halk inancında Yarım İnsan şeklindeki canavar.

Tek bacaklı, tek kollu, tek gözlü, tek dişli, tek boynuzlu canavardır. "Tek dişi kalmış canavar" tabirini çağrıştırmaktadır. Şeytâni bir karakteri vardır. Ural ve Sibirya Tatarları ormanda Yarımtık adlı bir yaratığın da yaşadığına inanırlar. Yarım vücutlu veya tek gözlü, tek kollu, tek ayaklı bir yaratıktır. İnsanlar ondan çok korkarlar ve ona beyaz horoz kurban ederler. Çok meraklıdır; köye kadar gelip dolaşır, insanları izler. Ondan kurtulmak için de ayakkabıları, giysileri ters giymek gerekir. Aklı da yarım olan Yarımtık, ters giyinen ayakkabının izini takip edip ters tarafa yönelirmiş.

Adının "eksik vücutlu" mânâsı, mitolojik bir varlık olarak onu değişken tabiatlı bir şeytan şeklinde görme imkânı verir. Tek kollu, tek gözlü ve tek ayaklı olmak, şeytâni özelliklerin başlıca işaretidir.[1]

Etimoloji

(Yar) kökünden türemiştir. Yarı ve yarım sözücüklerinden gelir. Eksik demektir. Sakat veya felçi kişilere de yarım denir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Dış bağlantılar

- Tatar Mitolojisinde Varlıklar, Çulpan Zaripova

Yarımtık

Yasak

[Azəricə: **Qadağan**]

Yasak – Yapılması toplumsal, dinsel veya hukuk olarak men edilmiş olan eylem veya davranış. Halk kültüründe ve mitolojide yasaklar önemli bir yere sahiptir. Yapılmaması gereken davranışlar çeşitli sonuçlar doğurur veya doğuracağına inanılır.

Tabu

[Azəricə: **Tabu]**

Tabu – insan davranışlarının belli alanları ya da belli normlarla ilişkili olarak kutsal veya dokunulmaz olarak tanımlanmış oldukça güçlü sosyal yasaklara denir. Etnologlar tarafından Polinezya dillerinden alınıp kullanılmaya başlanmıştır. "Kutsal" nesnelerde olduğu gibi çelişkili bir yapısı vardır, iki karşıt anlamı da taşır. Hem "kutsal" hem "kirlenmiş" şeyler tabu olabilirler. Örneğin "kirlenen" kişiler, nesneler "kutsal" olandan ayrı tutulmalıdır. "Tabu" karşılığında birçok dilde kullanılan sözcükler de iki zıt anlamı birden taşırlar.

Hastaları ve ölüleri toplumun geri kalanından ayırmak en eski zamandan beri bir gelenektir. Bazı tabular ise kadınlara, cinselliğe, doğuma veya belli olaylara yöneliktir. Bazı tabular geçici, belli dönemler içinken bazıları süreklidir. Bazı kozmik ya da kutsal sayılan bölgeler, kimsenin yaklaşmaya cesâret edemediği yerler, bazı mezarlar gibi. Bugün farkında olmadan uygulanan bazı gelenekler de tabulardan kaynaklanmıştır. Bazı bölgelerde hükümdar toprağa dokunmamalıydı, çünkü güçleriyle toprağın ölmesine neden olabilirdi; bu nedenle taşınmalı ya da halı üzerinde yürümeliydi.

Evrensel bir tabu yoktur ancak tabu mekânizması her zaman aynıdır. Bazı nesneler, kişiler ya da bölgeler tamamen farklı bir ontolojik sisteme dâhil olurlar ve bunlara dokunmak ontolojik düzlemde ölümcül sonuçlar doğuracak bir kırılmaya neden olur. Bazı tabu örnekleri kaygı ve uzaklaşma yaratan, tuhaf, uğursuz, gizemli vb. olanların normal olanlardan ayrılarak tabu hâline getirildiğini gösteriyor. Bu nesne, kişi ya da davranışlar aşağılanmaz, tersine bir değer atfedilir. Kızılderililerde, birçok Afrika kabîlesinde, Şamanlarda kutsal güçlere sâhip olan kişilerin itici görünüşe sâhip, nöropat, sinirsel açıdan dengesiz ya da çirkin kişilerden seçilmesi gibi.

Koruğ

[Azəricə: **Koruğ**]

Koruğ – Kutsal yasaklar. Tabular Türk halk kültüründe **"Koruğ"** sözcüğü ile karşılanır. Bu kelime "Kor" sözcüğünden türemiştir ve korumak fiilinden gelir. Türk halk inancında, şamanizmde ve mitolojide sık sık rastlanan bu yasaklara **Koru** veya **Korı** da denir. Yapılması, dokunulması, gidilmesi, söylenmesi dinsel veya metafizik içerikli bir sonuca bağlanmış olan yasak. Kelime Kor kökünden türemiştir. Korumak fiilinden gelir. Horsun sözcüğü Yakut dilinde cesâret demektir. Bu yasakların temelindeki psikolojik güdüler farklı gerekçelerle açıkanabilir. Masallarda ve efsânelerde sık sık görülen yasaklar şu şekildedir:

1. **Bakma yasağı:** Savaşçının geriye dönüp bakmaması gerekir. Bazen de herkesin başını çevirip bakması yasaklanır. Benzer biçimde Kuran-ı Kerim'de helâk edilen bir kavim anlatılırken (Lut kavminin helâkı) , kurtarılan aileye geriye dönüp bakmamaları gerektiği uyarısı yapıldığı hâlde buna uymadığı için ölen bir kadının örneği verilir:

> *"(Elçiler) Dediler ki: Ey Lut, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana kesin olarak ulaşamazlar. Gecenin bir parçasında ailenle birlikte yürü (yola çık). Sakın, hiç biriniz dönüp arkasına bakmasın; fakat karın başka. Çünkü onlara isabet edecek olan (azap), ona da isabet edecektir. Onlara va'dolunan (azab) sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?"* (11/81).

Bahsi geçen âyetin farklı yorumları ve çevirileri de mevcuttur. Ancak pek çok meâlde geriye dönüp bakmakla ilgili bir uyarının olduğu görülmektedir.

2. **Uyuma yasağı:** Çoğu zaman bir ağacın altında ejderhayı bekleyen yiğidin uyumaması gerekir. Bunun için kolunu keserek tuz basar. Önemli bir görev yerine getirlirken uyumak yasaktır. Askerlikte nöbet tutarken uyumak da bir suç sayılır.

3. **Söyleme Yasağı:** Bazı sözlerin söylenmemesi veya hiç kimseyle konuşulmaması gerekir. Özellikle kutlu hayvanların adı anılmaz. Bazı soyut varlıkları anmak da onları çağırmak dermektir. Ayrıca bazı dinlerde başkalarıyla konuşmayı belirli bir süre için kişinin kendisine yasakladığı Konuşma Orucu veya Susma Orucu uygulaması da mevcuttur. Örneğin Kuran'da Hz. Meryem kıssası anlatılırken bu tür uygulamalardan bahsedilmektedir. Amaç kişinin kendi içiyle yâni vicdanıyla konuşmasını sağlamaktır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Yasak

Yayguçı

[Azəricə: **Yayquçı**]

Yayguçı – Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde Yaratılış Zamanı. "Yayguçı Çağ" da denilir. Canlıların yaratılıp yeryüzüne yayıldığı gündür. Ayrıca yaratıcı tanrıları da ifâde eder. Karşıtı Kalgançı'dır. Henüz hiçbirşey yokken, heryerde yalnızca uçsuz bucaksız bir su vardır. Bu durum kaosu (karmaşayı) ve karmaşık tekdüzeliği simgeler. Fakat bu durum hiçlik ve yokluk değildir. Sonra bu suyun içinden toprak çıkarılır. Bu görev Erlik'e verilir. Ancak Erlik kendisi için çamur saklar. Bunu anlayan Ülgen kendisini cezalandırır. Bazı efsânelerde ise Ak Ana çamur getirmeleri için Balıkçıl ve Ördeği gönderir. Balıkçıl toprağı kendisi için saklar. Bunu anlayan Ak Ana onu cezalandırır. Çıkarılan balçıktan Dünya yaratılır, ikinci dalan ördek küçük çakıl taşları çıkarır, bunlarda kıyılardaki dağları oluşturur.

Hiçbirşeyin olmadığı her şeyin sonsuz bir su olduğu bu çağda, gök diye bir şey yokken her şey sağır ve dilsizdir. Yâni anlamı ve adı yoktur hiçbirşeyin. Sayan söylencelerine göre bu sonsuzlukta önce ad verilerek yaratılış başlamıştır. Ad ise anlam demektir. Yâni önce maddenin değil fikrin olduğu görüşü benimsenmiştir. Türk inanışına göre doğal varlıkların ve nesnelerin tamamı ilk yaratılışta insandır; dağlar, ırmaklar, ağaçlar... Güneş eskiden bir erkek, ay da kız çocuğuymuş, kış mevsimi de kocakarıymış. Örneğin kocakarı soğukları kavramının bu söylenti ile bir bağlantısı olması muhtemeldir. Dağlar ise yenilmez yiğitler olarak görülürler. Bunların hepsi daha sonradan bu varlıklara dönüşmüştür fakat ruhları yine de içlerindedir. Sümer inanışına göre başlangıçta gök ile yer birdi. Daha sonra gök ile yer tanrılar tarafından ayrılmıştır. Sümerlerde evrenin kökeni şu şekilde açıklanır ve Türk yaratılış anlayışına paraleldir:

1. Başlangıçta sadece deniz vardır. Kökeni veya doğuşu konusunda bir şey söylenmemektedir. Sümerliler onu her zaman varmış gibi düşünmüşlerdir. Altay ve Yakut yaratılış destanları da benzer ifadeler kullanır.
2. Bu denizden bir dağ oluştu. Bu dağ yeryüzü demektir. Aynı zamanda gök ve yer de henüz ayrışmamıştı. Yine Türk yaratılış destanları yeryüzünün suyun içinde çıkarılan topraktan oluştuğunu söylerler.
3. Tanrılar insan biçimli olarak kişilik kazandıklarında, An (Gök) eril, Ki (Yer) dişildi. Onların birleşmesinden hava tanrısı Enlil doğmuştur. Enki ise Su Tanrısıdır. Türklerde de Gök Ata, Toprak Ana algısı vardır.

Etimoloji

(Yay/Yaz) kökünden türemiştir. Yaratmak anlamını içerir. Yaymak fiili ile ilgilidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Yaratılış Destanı

Yayquçı

Yayık

[Azəricə: **Yayıx**]

Yayık Han – Türk ve Altay mitolojisinde Irmak Tanrısı. **Cayık (Tayık, Dayık) Han** da denir.

Özellikleri

Irmaklardan ve göllerden sorumludur. 17 ırmağın kavuştuğu yerde yaşar. Irmaklara, rüzgârlara ve sulara hükmeder. Kamçısı şimşektir. Büyük Tufandan sonra gökyüzüne çıkmıştır. Su Yılanı veya Su Ejderi kılığına bürünebilir. Yerlerden sular fışkırtır. İnsanları kötülüklerden korur. Dizgini gökkuşağı, kamçısı boz alevdir. Kendisine Yayık Kaldırma adı verilen saçı (cansız nesne kurban etme) törenleri yapılır. İlkbaharda davarların ve atların avuzları (ilk sütleri) ile bulgur karıştırılarak yapılan lapalar ırmaklara saçılır. Göğün üçüncü katında oturur. Şamanlara düşünsel yolculuklarında yardım eder.[1] Koruçı (Korucu / Koruyucu) olarak nitelenir.

Kazak ve Kırgız hikâye ve söylentilerinde Tepegözü kör eden kahramanın adı da "Yayık" (Jayık) olarak geçer. Şaman âyin ve törenlerinde "Yayık Han"ın oldukça önemli bir yeri vardır. Onun görüntüsünü beyaz kumaştan yaparlar. Tölöslerin "Tayık" dedikleri ve yalnız ağır belâlar geldiğinde yakardıkları bu ruhu "Koruçı" olarak tanımladıkları da kaydedilmiştir. Altaylar, ırmaklar taştığı zaman, "Yayık sudan çıktı" derler, çünkü mekânı 17 deniz veya ırmağın kavşağında olan Yayık Han coşup, taşan suların ruhudur ve yeryüzündeki tüm sular ona aittir.[2] Altaylıların inancına göre *Ak Yayık* Gök âlemi tanrılarının habercisi, *Sarı Yayık* ise yeryüzü âlemi tanrılarının habercisidir. İsmi savaş silahı olan Yay ile doğrudan alâkalıdır.

TSS

Etimoloji

(Yay/Yaz) kökünden türemiştir. Engin, yaygın veya kurban etmek manalarını taşır. Ayrıca bu kökün yaratmak anlamı da bulunur.

Türk halk kültüründe Yay

Yay, ok atmak için kullanılan bir savaş âletidir. Ateşli silahlar bulunmadan önce, savaşların önemli silahı olan ok, yayların sağlam, kullanışlı olmasına göre isabetli kabiliyeti kazanan bir araçtır. Türklerde yayi kutlu bir silahtır ve büyük önemi vardır. Gökyüzünü sembolize eder.

Oğuz Kağan Bozoklar denen oğullarına Altın Yay'ı üçe bölerek vermiştir. (Diğer oğullarına da Üçokları üçe bölmüştür.) ise Alkım (Gökkuşağı) Altı Yay veya Altı İpli Yay olarak düşünülür. Sözcüğün genişlik anlamı vardır. Yaz sözcüğü ile aynı kökten gelir. Yay/Cay aynı zamanda ilkbahar demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Folklorunda Ölüm, Özlem Ölmez
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 603)

Dış bağlantılar

- Yayık Han
- Şamanizm
- Ak Yang (Ak Din) - Burhanizm

Ayrıca bakınız

- Talay



Yayık

Yayuçı

[Azəricə: **Yayuçı**]

Yayuçı Hanım – Türk, Karaçay-Balkar ve Altay mitolojisinde Yaratıcı Tanrıça. **Yayguçı** veya **Zayaçı (Zayuçı, Dayuçı) Hanım** olarak da tanınır.

Nitelikleri

Çocuk yapmaları için insanlara kut (yaşam enerjisi) gönderir. Göğün dördüncü katında yaşar. Yayguçı sözcüğü aynı zamanda Yayuçı Hanım'a bağlı olan yaratıcı ruhların da adıdır. Bu ruhlara Yayaklar (Yayanlar / Yayağanlar) adı da verilir. Tatarlarda Car Cayanı adlı yaratıcı bir ruh vardır.
Kamlık yaptığı zaman göğün dördüncü katına yükselen şaman, orada "Yayuçı" ile konuşmaya başlar. Bu sırada törene katılan evli erkekler şamana yakın durmaya çalışır, börklerini (şapkalarını) da şamanın davulunun yakınına tutarlar. Bunun nedeni, şamanın aldığı kutun oraya dolması ve böylece çocuklarının olması içindir. Karaçay-Balkarlarda "Yayuçı" adı, Cer Teyri'nin (Yer Tanrı'nın) diğer bir adı olarak "Dayuça" şeklinde korunmuştur.[1]

Yayaklar

[Azəricə: **Yayaxlar**]

Yayak – Türk ve Altay halk inancında ve şamanizmde yaratıcı ruhlara verilen addır. "Yayaklar" olarak çoğul şekilde kullanılır. Yayguçıya bağlıdırlar. Türk kültüründe Yay'ın kutlu kabul edilmesi bu yaratıcı ruhlarla bağlantılı olabilir. Yayın kıvrık iki ucu tıpkı hilal gibi boğanın boynuzlarını simgeler. Bunlar da güç demektir. Bu varlıkların taşıdıkları yayları bulunur.

TSS

Yay ve Önemi

Türklerde yayi kutlu bir silahtır ve büyük önemi vardır. Gökyüzünü sembolize eder. Oğuz Kağan Bozoklar denen oğullarına Altın Yay'ı üçe bölerek vermiştir. (Diğer oğullarına da Üçokları üçe bölmüştür.) Alkım (Gökkuşağı) Altı Yay veya Altı İpli Yay olarak düşünülür. Sözcüğün genişlik anlamı vardır. Yaz sözcüğü ile aynı kökten gelir. Yay/Cay aynı zamanda ilkbahar demektir.

Etimoloji

(Yay/Yaz) kökünden türemiştir. Yaymak, yaratmak anlamlarına gelir. Yaygaru bahar mevsimi demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Yayuçı

Yaz Han

[Azəricə: **Yay Xan**]

Yaz Han – Türk ve Altay mitolojisinde Yaz Tanrısı. Yay (Caz) Han da denir. Yaz mevsiminin tanrısıdır. Bu mevsimi düzenler ve zamanında başlayıp zamanında sona ermesini sağlar. Yazın gerçekleşecek olayları belirler. Yayla (Yazla) köylerini korur.

Etimoloji

(Yaz/Yay) kökünden türemiştir. Sıcaklık ve yaratıcılık, otlak anlamları vardır. İlkbahar ise aynı kökten gelen Cay kelimesi ile ifâde edilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Kış Han



Yaz Han

Yazgı

[Azəricə: **Qədər**]

Yazgı (Alınyazısı veya **Kader)** – bütün olayların önceden ve değişmeyecek biçimde düzenlediğine inanılan doğaüstü güç, ezeli takdir. *Mukadderat* olarak da anılır. Kader kavramı birçok farklı din ve felsefi akımda önemli bir yer tutar.

Türk halk kültüründe "Alınyazısı"

"Yazgı" olarak da söylenir. Yeryüzündeki pek çok toplumda insanın yaşayacaklarının önceden Tanrısal bir güç tarafından belirlendiği ve bazı kültürlerde ise bunun bir yere yazılmış olduğu inancı bulunur. Türk kültüründe ise bu yazının insanın alnında olduğu düşünülürdü. Kader anlayışı pek çok inançta mevcut olup insanın başına geleceklerin büyük bir kısmının kendi elinde olmadığı inancına dayanır. Kader anlayışı pek çok inançta mevcut olup, günümüzde bilimsel verilerle de insanın başına geleceklerin büyük bir kısmının kendi elinde olmadığı kanıtlanmış durumdadır. Örneğin insanın dünyaya geldiği çağ ve yer farklı olsaydı ne olurdu gibi bir yaklaşımın göz önüne alınması bile insan yaşamının farklı biçimlerde gelişebilme olasılıklarını ortaya koyar ve modern fizikteki "**Başlangıç Durumuna Hassas Bağlılık**" öngörüsü de benzeri iddiaları farklı açılardan ileri sürer. Sözcük; "yazı" kelimesiyle ve "yazmak" fiiliyle aynı kökten gelir.

TSS

Çarkıfelek

[Azəricə: **Çarxıfelek**]



Çarkıfelek – Kökeni antik çağlara dayanan felsefî bir kavramdır. Çarkıfelek, insanın kaderine ve alın yazısına bağlı olarak elde edeceği kayıp ve kazançlar ile ödül ve cezaları temsil eder. Çarkıfelek sözcüğü Türkçede, Farsça kökenli "çark" ve Arapça kökenli "felek" (*dünya*) sözcüklerinin birleşimiyle oluşturulmuştur. Modern Türkçede halk ağzında *feleğin çarkı* şekliyle de kullanılır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Yazqı

Yaztırnak

[Azəricə: **Yazdırnaq**]

Yaztırnak – Türk ve Altay halk inancında pençeli canavar. **Castırnak** veya **Yazkıynak (Caskıynak)** ya da **Yazkırnak (Caskırnak)** da denir. "Demirtırnak" veya "Demirkıynak" olarak da bilinir.

Dağlık alanlarda veya ormanlarda yaşar. Vücûdu kıllıdır. Bazen normal insan görünümüne girer. Derisi koyu konur (kahverengi) olarak ifâde edilir. Çelik gibi tırnakları vardır. Açtığında kartalın pençelerine benzer. Anadolu da Pençe sözcüğü içi Kıynak, Cıynak, Çıynak gibi tabirler kullanılır. Kimi Yaztırnaklarda bu tırnaklar bakırdandır. Ayaktırnakları ise keçi tırnağına benzer. Aileleriyle birlikte yaşarlar, birisi ailesine zarar verirse ömrü boyunca intikam alır. Bazen de demir burunlu Yaztumşuk olarak ilave özellikler eklenir. Kadın kılığında olduğunda çok güzeldir fakat burnunu saklar. Demir kollu, demir gövdeli olduğu da söylenir. Karakırnak adıyla bilinen versiyonlarıda vardır. Bu varlık insana suyun içindeyken zarar verir. Suda oynarken boğulmasından korkulan çocuklar böyle korkutulur. İnsanların delirmelerine neden olur. Bazen Castırnak, Caskıynak ve Caskırnak birbirinin kardeşi olan üç farklı varlık olarak anlatılır.

"Yaztırnak", yüksek dağlık yerlerde veya ormanlarda yaşadığına inanılan olağanüstü ve sihir dolu bir varlıktır. Normal İnsanlar gibi giyinip, hayvancılık işiyle uğraşır. Bazen kafası köpek başı gibi çirkin olarak anlatılır, bazen de güzel bir kız kılığına girer. [1]

TSS

Etimoloji

(Yaz/Yas/Yaş/Cas/Çaş) kökünden türemiştir. Aynı zamanda birer kelime olan bu kökler farklı lehçelerde demir, tunç, pirinç ve metal anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Ayrıca bakınız

- Karakırnak
- Demirkıynak

Yazţırnaķ

Yaztumşuk

[Azəricə: **Yaztumşuq**]

Yaztumşuk – Türk ve Altay halk inancında demir burunlu canavar. Castumşuk da denir. Kadın kılığında olduğunda çok güzeldir fakat burnunu saklar. Demir kollu, demir gövdeli olduğu da söylenir. Yaztırnak ile bağlantılı düşünülür.

Etimoloji

(Yaz/Yas/Yaş/Cas/Çaş) kökünden türemiştir. Aynı zamanda birer kelime olan bu kökler farklı lehçelerde demir, tunç, pirinç ve metal anlamına gelir. Tumşuk ise burun demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Yazţumşuķ

TSS

Yaşam Ağacı

[Azəricə: **Həyat Ağacı**]



Yaşam Ağacı (Hayat Ağacı) – Kavramın kökeni târih-öncesi denilen devirlere kadar uzanan, başta Asya şamanist gelenekleri olmak üzere, pek çok gelenekte rastlanan bir semboldür.

Türk geleneğinde yaşam ağacı

Yakut ve Altay Türkleri'nde yaşam ağacına Dünya Ağacı da denir. Eski Türk geleneğine göre, bu, Dünya'yı ortasından (göbeğinden) öte-âleme ve Demir-Kazık Yıldızı'na bağlayan, dalları vasıtasıyla şamanlara yeryüzünden yüksek âlemlere yolculuk yapma olanağı sağlayan bir ağaçtır. Buna Demir Ağaç da denir.

Şamanist geleneğe göre, Dünya, "Göğün göbeği" ile bu ağaç sayesinde irtibat halinde olup, bu ağaç ile beslenir. Anne rahmindeki bir bebek için göbek kordonu nasıl yaşamsal bir öneme sâhip bulunuyorsa yeryüzü için de bu irtibat kanalı aynı derecede öneme sâhip bulunmaktadır. Dolayısıyla Türk Şamanizm'inde Dogon tradisyonunda da görüldüğü gibi, bu irtibatı ifâde etmede "göbek" sözcüğü tercih edilmiştir. Gerek Dogon gerekse eski Türk geleneğine göre, göğün göbeği bir yıldızdır. (Gök sözcüğünün şamanizmde üç anlam içerecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Altay şamanı Tanrı Ülgen'e seslenirken aynı cümlede bir ayrım yaparak "ulaşılmaz mâvi gök", "erişilmez ak gök" ve "dönen yıldızlı gök" der ki, bu üç ayrı terimin gökyüzünü, spiritüel göğü ve uzayı ifâde etmek üzere kullanıldığı ileri sürülür.)

Ural-Altay kültürlerinde gök katları, yaşam ağacı, kayın ağacından yapılma bir direk üzerine ya da bir kayın ağacının üzerine kertikler açılarak temsil edilir. Orta Asya'da kutsal kayın ağacına açılan bu kertiklerin sayısı 7,9 veya 12 olur. Sibirya'da yaşam ağacını ve yerin eksenini aynı zamanda, şamanın transa geçtiği çadırının ortasındaki kayından yapılmış direk temsil eder. Kayın ağacına verilen önem, Türkler'in akrabalık bağlarını gösteren isimlerde de "kayın" sözcüğünü kullanılmasıyla görülür (kaynata vs.). Altay şamanının uçuş denilen trans deneyiminde son gök katına varabilmesi yedi, dokuz veya oniki katla ilişkilendirilen bu yaşam ağacına tırmanmasıyla ifâde edilir. Bu ağacın sekiz dallı olarak belirtildiği Yakut geleneğinde Yerin Göbeği'nden çıkan, çiçek açan bu ağacın tepe kısmının köpüklü, sarı, insanlara şifa verici bir sıvı içinde olduğu ifâde edilir. Sibirya Şamanizm'inde yaşam ağacı 7'nin yanı sıra 8 ve 12 sayılarıyla da ilişkilendirilir.

Abakan ve Moğol geleneğinde de görülebileceği gibi, Asya şamanist geleneklerinin birçoğunda yaşam ağacı "Dünya Dağı" kavramıyla ilişkilendirilir; ağaç dağın ya ortasında ya da tepesinde bulunur. Yine, Asya şamanist geleneklerinin birçoğunda, özellikle Orta-Asya, Sibirya, Moğol ve Endonezya mitolojilerinde, bedensiz varlıklar, yâni bedenlerini ölüm olayı ile terk etmiş ruhlar ve tekrar doğmaya hazırlanan ruhlar, genellikle yaşam ağacının dallarına tünemiş, bekleşen küçük kuşlar olarak tasvir edilirler. Örneğin, Altaylılar "*Yeryüzünde tekrar doğmayı bekleyen insan ruhları göklerdeki, göksel ağacın dallarındaki küçük kuşlar gibidir*" derler.

Turukhansk Yakutlar'ı geleneğine göre, Yaratıcı ya da ışığın yaratıcısı olan Yüce Varlık, ilk şamanı yarattığı zaman gökteki makamından sekiz dallı bir ağaç dikmiştir ki, dallarındaki kuşlar O'nun çocukları olan ruhları temsil ederler.

Diğer Geleneklerde

- Çin geleneklerindeki yaşam ağacı (Kiyen Mu) dokuz dallı, dokuz köklü, dokuz göğe ve dokuz kaynağa dokunan bir ağaç olup, ölülerin bulunduğu öte-âlemi de içerir. Çin geleneğinde ayrıca, meyvesi ölümsüzlük sağlayıcı şeftali olan si-wangu-mu ağacı bulunur.
- Kafkas geleneklerinde, tepesi göğe değen bu ağacın kökünden bir pınar fışkırır.
- İsmailî gelenekte yedinci göğü aşan bir ağaçtır.
- Yaşam ağacı sembolü Urartu, Hurri ve Frig eserlerinde de görülür. Frigya eserlerinde yaşam ağacı sekiz dallıdır.
- Eski Mısır geleneğinde de yaşam ağacı Şamanizm ve Hint tradisyonlarındaki gibi ruhların kuş biçiminde tünedikleri bir ağaçtır. Gök ilaheleri Hathor ve Nut bu kuşları su ve meyve ile besler.
- Tevrat'ta, Aden'le ilgili sembolizme konu olan iki tür ağaç vardır; biri dört kollu ırmağın aktığı Aden cennetinin ortasındaki yaşam ağacı, diğeri ise hakikat ağacıdır. (Hakikat ağacı kişinin meyvesini yediği gün öleceği "iyi ile kötüyü bilme ağacı" olarak belirtilir.)
- İbrani geleneğine göre yaşam ağacı, meyvesi ölümsüzlük sağlayan öyle bir ağaçtır ki, kendisinden semavi tesirin tüm âlemlerle temasını sağlayıcı bir çiy çıkar.
- Hıristiyan gelenekte yaşam ağacı sembolizmi İncil'in vahiy denilen, Yuhanna'nın Vahyi kısmında görülür. Yuhanna'nın bu vizyonunda yaşam ağacı,12 defa meyve veren, yaprakları ulusların şifa bulmasını sağlayıcı bir ağaç olarak belirtilir (Vahiy, 22/2). Ayrıca Hz. İsa Mesih'in çarmıhı alegorik olarak yaşam ağacını simgeler.
- İslamî gelenekte, kökleri Göğün yedinci ve son katındaki Sidre'den çıkan Tuba (huzur, mutluluk) ağacı simgesine rastlanır.
- Zerdüştçülük'te bir denizin derin sularından çıkan, ölümsüzlük sağlayıcı gaokerena ağacı.
- Eski İran geleneğinde Haoma olarak bilinen ölümsüzlük besininin edinildiği yaşam ağacı.
- Yaşam ağacı simgesine rastlanan diğer geleneklerden bazıları olarak, Lapon, İzlanda, İskandinavya, Finlandiya, Avustralya gelenekleri sayılabilir.
- Germen mitolojisi'nde evren ve dokuz yer, dünya ağacı Yggdrasil'in dalları ve köklerinde yer alır.
- Ruhların yaşam ağacı dallarına konmuş kuşlarla simgelenişi Hint metinlerinde de mevcuttur. Yaşam ağacına tünemiş iki kuştan biri meyveyi yerken, öbürü bakar ki, bu iki kuştan (Atma ve Jivatma) meyveyi yiyen "reenkarne olmuş, aktif haldeki ruh"u, öteki kuş ise bedensiz ruhu simgeler.

Simgesel Anlam

Yer, Yeraltı (öte-âlem) ve "Gök"ten oluşan üç ortamı birbirine bağlayan ekseni temsil eden yaşam ağacı ezoterik bilgilere göre âlemler-arası irtibatı simgeler; yâni, yeryüzü, öte-âlem ve semavi âlem (tezahür etmemiş âlem) arasındaki irtibatı, her bakımdan simgeler. Fiziksel âlem olan yeryüzünün semavi âlem tarafından yönetilmesi ve prensipten tezahüre doğru yoğunlaşma olgusu, kökleri semavi âlemden çıkan ters ağaç sembolüyle belirtilmiştir. Bu yüzden birçok gelenekte yaşam ağacı kökleri yukarıda, dal ve yaprakları aşağıda olarak tasvir edilmiştir. Yaşam ağacının ters yapılışına İbranî gelenekte (Zohar'da), Türk ve İslam geleneklerinde (Tuba ağacı), Upanişadlar'da, Sabiîlik, Lapon, İzlanda, İskandinavya, Finlandiya, Avustralya ve Hint geleneklerinde rastlanır. Dante'nin İlahi Komedya eserinde değindiği cennetteki ağaç da terstir. Upanişadlar'da (Brahma'nın tezahürü olan Aswattha ağacı), Vedalar'da ve Bhagavat-gita'daki ters yaşam ağaçları daha ziyade prensipten tezahüre doğru yoğunlaşmayı simgeler.

Ayrıca kimi geleneklerde, ikincil semboller olarak, yaşam ağacının dallarında kuşlar bulunduğu ve ağacın ölümsüzlük sağlayıcı meyvesi ya da sıvısı olduğu belirtilir ki, burada kuşlar doğacak ruhları, ölümsüzlük kazanma ise ruhsal gelişimin hedefi olan, doğum-ölüm çemberinden kurtuluşu simgeler.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Şamanizm, Mircea Eliade
- Semboller Ansiklopedisi, Ruh ve Madde Yayınları

TSS

Ayrıca bakınız

- Şamanizmde Yer'in Ekseni
- Yükseliş yayı
- Gök katları
- Göğün göbeği
- Şamanizm
- Yaşam çiçeği
- Ulukayın

Dış bağlantılar

- Onuncu yüzyıldaki yaşam ağacı tasviri, Orta Asya
- Mezopotamya yaşam ağacı
- Ters yaşam ağacı-1, Katharizm
- Ters yaşam ağacı,İbrani
- Kuşlu yaşam ağacı-Meksika

Yaşam Ağacı

Yaşıl Han

[Azəricə: **Yaşıl Xan**]

Yaşıl Han – Türk ve Altay mitolojisinde Doğa Tanrısı**. Yeşil Han** veya **Çeçil (Çecil, Cecil) Han** olarak da söylenir. Doğayı korur, bitkilere can verir. Yedi Altay boyundan birisinin koruyucusudur. Doğanın yeşillenmesini ve doğumunu (baharı) yönetir. Tanrı Ülgen'in oğludur. Türk kültürü doğayla bütünleşik ve onu kendi parçası gibi gören bir yaklaşıma sahiptir. Doğayı tüketmeyi ve onu cansız bir nesne görmeyi hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bunun en somut örneği Yaşıl Han'dır. Bahar aylarında derelere ve göllere dökülen sütler, çökelekler, peynirler, ekmekler hem bir Saçı (Kansız Kurban) hem de buralardaki canlılar için bir besin niteliğindedir. Doğaya yönelik bu saygıyı şu cümlelerde rahatlıkla görebiliriz.

> *Daha önce belirlediğimiz gibi hayvan türlerinin yitirilmesi kaygısı, yâni doğaya saygı, çevreyi koruma, ihtiyaçtan fazlasını tüketmeme veya şaman dininde hâkim-sahipleri incitmeme endişesi, oldukça iyi bilinen birçok töre ve geleneğin kaynağını oluşturur. En iyi şekilde Moğol çağında saptadığımız bu gelenekler, herhalde o çağdan çok önce ortaya çıkmışlardı; ama bunlar ancak Cengiz Han döneminde yasak altında yasalaştırılmışlardır."*[1]

Etimoloji

(Yaş/Yeş/Caş/Çaş) kökünden türemiştir. Yeşil renk demektir. Yaşam, yaşamak sözcükleri ile aynı köktendir. Canlılık bildirir. Aynı kök ışık anlamına gelen Yaşuk / Yaşık / Yaşı / Yaşu sözcükleriyle de bağlantılıdır.

TSS

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Alıntılar

- [1] ↑ Türklerin ve Moğolların Eski Dini / Jean-Paul Roux (sy. 268) ISBN 975-8240-70-6

Ayrıca bakınız

- Ak Oğlanlar

Yaşıl Han

Yayla İyesi

[Azəricə: **Yayla İyesi**]

Yayla İyesi – Yaylanın koruyucu ruhudur. Avul İyesi ile bağlantılı varlıktır. **Yazla (Yaylav, Yeylev, Cayla, Caylav, Ceylev, Yazlak, Yazdak) İyesi** olarak da söylenir.

Göçebe toplumlarda ve yerleşik hayata geçildikten sonra ise dönemsel yerleşiklik anlayışında yazın konaklanan köy veya obalara Yazla (Yayla) veya Yazdak (Yaylak) adı verilir. Sözcük anlamı, yazın geçirildiği, hayvanların yayıldığı yer demektir. Ortasında akarsu bulunan yüksek ve düzlük alandır. Yaylamak fiili de yazın yaylada oturmak, yazı yaylada geçirmek demektir. Yazı sözcüğü otlak anlamına gelir. Yayla İyesinin bu bölgeleri koruduğuna inanılır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Yayla İyesi

Yecüc ve Mecüc

[Azəricə: **Yəcüc və Məcüc**]

Yecüc ve Mecüc (İbranice: גּוֹג וּמָגוֹג; Arapça: يَأْجُوج وَ مَأْجُوج - **Ye'cûcu we Me'cûcu**) – Efsanevi bir topluluk (insanlar ya da cüceler). Kitab-ı Mukaddes'in Yaratılış, Hezekiel, Vahiy kitaplarında ve Kuran'da bahsedilir.

Bu varlıklar, çeşitli mitolojilerde ve kültürlerde cüceler veya dev, şeytan, kavimler veya ülkeler olarak anılır. Yecüc mecüc muhtemelen kısa boyları ve kalabalık nüfuslarıyla diğer uluslar üzerinde korku oluşturan doğu Asyalı topluluklarla ilgili türetilmiş mitler ve anlatılardan ibârettir.

Yahudi-Hıristiyan geleneğinde

Magog, Ulusların Çizelgesinde Tekvin'de bir halka veya ulusa adını veren atası olarak görünür. Tanah dışında Yahudi geleneği terimleri içinde, "Prens" Gog, Rashi, haham Radak (*Davud Kimçi*) ve diğerleri tarafından Magog ulus kralı olarak açıklanmış ve Magog, Nuh'un oğlu Yafes'in soyundandır. Magog Nuh'un torunudur (Tekvin (*Yaratılış*) 10:02). İsrail'e uzak, kuzeye yerleşen, büyük olasılıkla Avrupa ve kuzey Asya'da Magog'un torunlarıdır (Hezekiel 38:2). Magogun genel olarak "*kuzey barbarları*"na değinmek için kullanıldığı görünür, büyük olasılıkla da Magogun bir kişi ile bağlantısı vardır. Magog halkı yetenekli savaşçılar olarak tanımlanmıştır (Hezekiel 38:15; 39:3-9). Yecüc Mecüc öylesine kalabalık bir topluluktur ki ırmakların ve göllerin suyunu içerek tüketebilirler. Hepsi birden tek bir insanın ölümü gibi ölecekler, öldüklerinde leşlerinin kaplamadığı bir karış yer bulunamayacak. Bunlara ne dağ dayanır ve ne de demir. Onların ikinci sınıfı da kulaklarının birini serer, ötekini de kendisine yorgan yapıp öyle yatar. Fil, yabâni hayvan, deve ve domuz ne görürlerse yerler. Onlardan birisi öldüğünde de onu yerler, Onların bir ucu Şam'da, bir ucu Horasan'da olacaktır. Doğu nehirlerinin tümünü ve Taberiye Gölü'nü de içeceklerdir.

TSS

Diğer İslâmi kaynaklar

İbn Hordadbeh, dokuzuncu Abbasi halifesi el-Vâsık zamanında (842-847) halifenin elçisi ve çevirmen Sallam'ın Orta Asya üzerinden Yecüc ve Mecüc seddine kadar yolculuğuna bir eserinde değinmiştir. El-Vâsık rüyâsında seddin yıkıldığını görür ve Sallam'a gidip Yecüc ve Mecüc kavimlerinin durumunu araştırmasını ister, Sallam gidip Sedd'i yerinde görür ve istilacı kavmin seddin diğer tarafında olduğunu halifeye bildirir. Her iki kaynakta kastedilen Yecüc Mecüc Seddi, Çin Seddi'dir. Kâşgarlı Mahmud tarafından Bağdat'ta 1072 - 1074 yılları arasında yazılan Divânu Lügati't-Türk'te bulunan bir haritanın en doğusunda yarım daire görünümlü kalın bir kırmızı şeritle ayrılmış "Ye'cûc ve Me'cûc ülkesi" (Ar. Arz-ı Ye'cüc ve Me'cüc) ve hemen yanına "Sedd-i Zü'l-Karneyn" yazılmıştır. 14. yy'da Müslüman gezgin İbn Battuta, Çin'e gitti ve Zeytun (Çince: 泉州, *Quánzhōu*) kentinde Müslüman tüccarlardan oluşan büyük bir topluluk ile karşılaştı. Seyahatnâmesinde, Zeytun ile Yecüc ve Mecüc Seddi arasında altmış günlük yolculuk olduğunu belirtir. İbn Battuta seyahat günlüğü notlarında, Zü'l-Karneyn Seddi (veya Yecüc ve Mecüc Seddi) ile Çin Seddi'ni kastetmektedir. Ali Şîr Nevaî, Hamse eserindeki *Sedd-i İskenderî* bölümünde Zülkarneyn'i, İskender'e atfeder.

Yecüc ve Mecüc'ün kimliği

Kuran'da Zülkarneyn ile bağlantılı anlatılan Yecüc Mecüc'ün kimliği de Zülkarneyn gibi karanlık ve belirsizliklerle doludur. Sâmi kaynaklı dini kaynaklar ve bunların yorumlarında anlatım karanlık, abartılı, masalımsı ve korkutucudur. Yecüc ve Mecüc anlatıları Tevrat nüshalarında milletlerin soylarıyla ilgili olarak verilen efsânevi bilgilere daha sonraki devirlerde, Tevrat yorumcularının, İncil, Kuran, hadis ve tefsir yazar ve yorumcularının katkılarıyla eklenen ögelerle uzun ve içinden çıkılamaz niteliklere bürünmüştür. Türkler, Moğollar, İskitler, Çinliler, Kırgızlar vb. gibi Sâmi ırkları korkutan ırklar bu anlatımlarda tasvir edilmişlerdir. Ancak anlatılanların hiçbirisi belirli bir ırkı târif etmemekte ve anlatımlar muhtemelen seyyahların abartıları yanında korkutucu ve ilginç olması istenen masal unsurlarıyla beslenen çelişkiler yumağını andırmaktadır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- http://www.webhatti.com/islam-ve-din-kulturu/hadislerde-yecuc-mecuc.html
- C. Edmund Bosworth "İbn Hordadbeh" Encyclopedia Iranica,
- H. A. R. Gibb, C. F. Beckingham, *The Travels of Ibn Batuta, A.D. 1325–1354* (Cilt. IV).

Ayrıca bakınız

TSS

- İslam mitolojisi
- Hunor ve Magor
- Zülkarneyn
- Ahir zaman
- Kıyamet

Dış bağlantılar

- Türkler; Tufan, Kıyamet, Yecüc Mecüc, Zülkarneyn konuları

Yäcüc ve Mäcüc

Yediler

[Azəricə: **Yəddiler**]

Yediler – Kendilerine özel görevler verilmiş peygamberler; İbrahim, Halil, Musa, Harun, İdris, Yusuf ve İsa.

Yedi Erenler (Yedi kayıp ermiş) ise kutlu yedi kişiyi ifâde etmekte kullanılır. Bunların hürmetine Dünya'nın yok olmadığı inancı yaygındır.

Bir başka tanım ateş, su, toprak, rüzgâr, can(erkek), canan(kadın), çoban(çocuk) olarak Vahdeti tanımlayan birliktir. Alevilik inancında Üçler, Beşler, Yediler, Onikiler (12 İmam) ve Kırklar (Kırklar Meclisi) sıralamasında önemli bir yeri vardır.

Yedi Ulular

[Azəricə: **Yəddi Ulular**]

Yedi Ulu Ozan (**Yedi Ulu Ozan)** – Alevîlik'te söyledikleri deyişler ile Alevî inancını halka anlatan ve yaşadıkları dönemden bugüne Zakirler ve sözlü edebiyat ile ulaştıran kimi hükümdar-şair, kimi halktan birçoğu Ehli Beyt soyundan gelen kişilere denir. Anlayışın kökleri aslında İslam öncesi dönemlere dayanır.

Yedi Rakamı

Türk halk inancında İslâmiyet ile birlikte önem kazanmış bir rakamdır. İslam dininin kutlu sayısı olduğu söylenebilir. Örneğin Kuran-ı Kerim'de göklerin yedi kat olduğu vurgulanır. Kâbe yedi kez tavaf edilir. Hz. Yusuf'un rüyâlarında yedi rakamı (yedi besili inek ve yedi cılız inek gibi) ön plana çıkar. Ayrıca Ortadoğu kökenli dinlerde, özellikle Hristiyanlıkta Tanrı'nın yeryüzünü altı günde yarattığı ve yedinci gün dinlendiği söylenir. Hafta yedi günden oluşur. Bunun dışında gökkuşağında yedi renk ve Büyükayı takımyıldızında 7 parlak yıldız vardır.

Etimoloji

Yedi Ulu Ozan tarihsel süreçte Alevilik, 12 İmamlara bağlılık, dönemin siyasi sorunları hakkında halkı aydınlatan ve o dönem için önemli olan Arapça ve Farsça gibi dilleri de bilmelerine rağmen eserlerini halkın anlayacağı Türkçe dilinde veren ozanlardır. İnanışa göre hem Alevî inancı uğruna verdikleri mücâdele ve katlandıkları zulüm, hem de edebi eserlerindeki insanları cezbeden içerik nedeniyle kendilerinden sonra gelen tüm ozanları etkilemiş ve artlarında iz bırakmıştır. Sayılan bu sebeplerin yanı sıra birçoğunun Ehli Beyt soyundan gelmesi de bu ozanların bugüne Yedi Ulular olarak gelmesine yol açar. Cemlerde okunan deyişlerin tamamına yakını bu ozanlara aittir. Artık, bir kutsal miras niteliğinde kuşaktan kuşağa taşınır olan bu deyişlerin eşi görülmedik sanatsal yapısı ve 'Ulu Ozanlar'ın gerektiğinde ölümden çekinmemeleri ve yapıtları onları halk nezdinde ulu kılmıştır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Alevî-Bektaşi İnancının Esasları

Yediler

Yek

[Azəricə: **Yək**]

Yek – Türk ve Altay halk inancında İblis. **Yeg** veya **Yiğ** olarak da bilinir. İnsanoğlunu yoldan çıkaran ve kötülüğün simgesi olan varlık. Tanrıya isyan etmiştir.

Özellikleri

Kısa boylu ve güçlü bir varlıktır. Âlemin karanlık güçlerini temsil eder. Yerin altında yaşar. **Yaka** adlı kötü ruh ile de bağlantılıdır. Çak (veya Çek) denilen yine Şeytan anlamını içeren sözcük ile de ilişkili görünmektedir. Ayrıca bu sözcükle bağlantılı hastalık adları vardır. *Yiğ* verem, *Yiğnik* ise dizanteri demektir. Bulgar kültüründe **Yaga** adlı bir cadı figürü vardır. 'Kötü ruh, şeytanın yarattığı hastalık, zarar verme' gibi anlamları da vardır. Başka sözlüklerde 'ig' ve 'iklig' biçiminde geçen ve hastalık anlamı da bulunur. Maniheizm'de yine şeytan anlamında kullanılmıştır.[1]
"Yeg"in Tatar dilindeki anlamı "açgözlü, doymak bilmeyen ruh" demektir. Ayrıca bazı kaynaklarda Teleğüt şamanlarının davullarını süsleyen görüntülerden biri olan "Yeg Yılan" adına da rastlanır. "Yeg Yılan" şamana yardım eder ve insanların "Yula" denilen ruhlarını şamanın buyruğuyla diğer kötü ruhlardan korur.

Ebu Hayyan sözlüğünde "İg", İbn-i Mühenna sözlüğünde ise "İklig" şeklinde geçen bu sözcük, "hasta" anlamındadır. Kazakçada ise her türlü hastalığı bildiren "Jegi" sözcüğü vardır.[1]

TSS

Baba Yaga

[Azəricə: **Baba Yaqa**]

Baba Yaga – Slav folklorunda cadı veya büyücü bir karakterdir. O küçük çocukları kaçırır (ve muhtemelen yer). Tavuk ayakları gibi dört ayak üzerinde duran bir kulübede yaşar, süpürgesiyle köylerin etrafında uçar. Özellikle bu ev tarzu Ural ve Tungus topluluklarında rastlanan bir yapı biçimidir. Slav mitolojisinde ayrıca kayıp ruhlara rehberlik eder. Rus masallarında Baba Yaga, akçaağaçtan yapılan bir süpürge ile havada süzülen bir cadı olarak tasvir edilir.

Baba sözcüğü çoğu Slav dillerinde "yaşlı kadın" ya da "büyükanne" anlamına gelir. Yaga sözcüğünün ise Ural-Altay kökenli[2] olduğu tartışılmaktadır. Adı çeşitli Slav dilleri içinde farklı söyleyişlerle kullanılır: Baba Jaga, Jezi Baba, Jaga Baba, Baba Yaha, Baba Jaha, Baba Jahinia... Bu isim bazen "boynuzlu yaşlı kadın" olarak da tercüme edilir.

Küpegiren

[Azəricə: **Küpəgirən**]

Küpegiren (veya **Küpegiren Karı**) – Azerbaycan masal karakterlerinden biridir. Evler yıkan, bozgunculuk yapan, şekil değiştiren, büyülü bir kadındır. Bir an için güzeller güzeli de olabilir, melekler meleği de, gökyüzüne de çıkabilir, yere de inebilir. O masalların kötüsüdür. Yaga motifine çok benzer.

Etimoloji

(İğ/Yiğ) ve (Çak/Cak/Yak) kökü. Hastalık, kötülük, fesatlık kavramlarını barındırır. İddia edildiği gibi Arapça veya Farsça kökenli değildir (**Yek** sözcüğünün, Arapça'da mânâsı bir, tek, yalnız anlamına gelir). İğrenmek fiili yine bu kökten gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-607, "Yeg")
2. ^ Baba Yaga was a Good Old Northener, by Aleksandr Tutov, Energiya, no.3, 2004



Yäk

Yel Ana

[Azəricə: **Yel Ana / Külək Ana**]

Yel Ana – Türk, Altay, Tatar ve Macar mitolojilerinde Rüzgâr Tanrıça. **Cel (Çel, Şil, Cil) Ana** da denir. Macarlar **Szel Anya (Yel Ana)** adı da verirler.

Özellikleri

Eskiden yaşamsal unsurlardan birisi sayılan havanın hareketli hali olan yel için algılanan canlılık içeriği daha sonra ruh, cin gibi kavramları da çağrıştırmaya başlamıştır. Macarlara göre dünyanın sonundaki büyük bir dağda bulunan bir mağarada yaşar ve bu mağaranın etrafında güçlü fırtnalar döner. Bu mağarayı koruyan Yel Ana kendisi güçlü bir kasırga olup eser. Divayev'in verdiği bilgiye göre Özbekler; *"Çal Mama! Çal Mama!"* yâni Yel Ana diye bağırarak kendisinden güçlü rüzgârları dindirmesini isterler.[1]

Türk kültüründe yel kavramı

"Yel/ Yil" sözcüğü, Türk boylarının birçoğunda rüzgâr anlamının yanında "kötü ruh, zarar verici varlık" anlamında kullanılır. Örneğin Hakas ve Teleğütlerde "Çil" şekliyle "kötü ruh"ları ifâde eder. Bu anlayış, Anadolu'da olduğu gibi, Azerbaycan'da da insan organlarına yayılan ağrı ve sızıları anlatır. Bu ağrı, sızı ve hastalıkların, belli bir şeytanî güçten kaynaklandığı düşünülür. İnsan vücûdunu saran kötü ruhlar, orada ağrı ve sızı meydana getirirler.[2]

TSS

Etimoloji

(Yel/Yil/İl/Zel/Cel) kökünden türemiştir. Esinti anlamı vardır. Havanın yer değiştirmesi nedeniyle meydana gelen akım. Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. Rüzgâr, esinti demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 608)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 610)

Ayrıca bakınız

- Hungarian Mythology **(İngilizce)**

Dış bağlantılar

- Hungarian Mythology Origins **(İngilizce)**

Yel Ana

Yel Ata

[Azəricə: **Yel Ata / Külək Ata**]

Yel Ata – Türk, Altay, Tatar ve Macar mitolojilerinde Rüzgâr Tanrısı. **Cel (Çel, Şil, Cil) Ata** da denir. Macarlar **Szel Atya (Yel Ata)** veya **Szel Kraly (Yel Kralı)** adı da verirler.

Özellikleri

Dünyadaki tüm fırtınaların, rüzgârların, kasırgaların, hortumların, tayfunların yöneticisi olan tanrıdır. Harman savurmak isteyen köylüler Yel Ata'yı yardıma çağırırlar. *"Yel Ata, gel atına saman götür..."* diye bağırırlar, o da atına saman götürebilmek için gelip harmanı savurur.[1] O da samandan bir avuç alarak atına yem alarak götürürmüş. Atı rüzgâra dönüşür ve bir anda istediği yere ulaşır. Yel Ata'ya bağlı iyeler şunlardır. Etrüsklerde Cel adlı bir yer altı Tanrısı vardır.

1. **Holoruk/Holloruk İyesi:** Hortum Ruhu.
2. **Kasırga/Gasırga İyesi:** Tayfun Ruhu.
3. **Borağan/Burağan/Boran İyesi:** Fırtına Ruhu.

Anadolu'nun güneyindeki Türkmenlerin başlıca ziyâret yerlerinden olan "Yel Baba" türbesinin adı da "yel" sözcüğüyle ilgilidir. "Al" ile aynı kökten gelen "yel" sözcüğü, hem eski, hem de yeni Türkçede "cin, kötü ruh" anlamlarında kullanılmıştır.[2]

Diğer İsimleri

Türk, Altay, Moğol ve diğer Türk kökenli Orta Asya milletlerinde ve topluluklarında Rüzgâr Tanrısına şu isimler de verilir:

- **Halhın Han:** Bu adda dört Tanrı vardır, dört büyük rüzgârı yönetirler.
- **Korıy Han:** Rüzgârlara yön verir.
- **Yatman Han:** Rüzgârları estiren koruyucu ruhtur.
- **Yalanaş Han:** Esinti Tanrısı. Harman savuranlar ona dua ederler ve şarkı ile çağırırlar.

Etimoloji

(Yel/Yil/İl/Zel/Cel) kökünden türemiştir. Esinti anlamı vardır. Havanın yer değiştirmesi nedeniyle meydana gelen akım. Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. Rüzgâr, esinti demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 608)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 609)

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Yel Baba)
- Dolgan ve TofaTürkleri, Yaşar Kalafat (Holoruk İyesi)
- Kuliylanı Kaysın (Bkz. Şiir içindeki Yel Ata'ya seslenilen kısım)

Yel Ata

Yel İyesi

[Azəricə: **Yel İyesi / Külək İyesi**]

Yel İyesi – Türk, Tatar ve Altay mitolojisinde Rüzgâr Ruhu. **Çel (Cel, Şil) İyesi** olarak da bilinir. Moğollar **Salhın (Halhın) Ezen** derler.

Özellikleri

Rüzgârın koruyucu ruhudur. Her rüzgâr için farklı bir İye vardır. Rüzgârla bağlantılı olarak şu iyeler de yer almaktadır. Türklerde rüzgâr hızı ve doğaüstü güçleri anımsattığı için daima ilgi çekici bir konu olmuştur. Hakas halk kültüründe de "Şil Ezi" adında bir rüzgâr iyesine rastlanır.[1] Rüzgâr iyesinin adı Azeri halk inancında "Haydar" olarak da anılır.

Haydar

[Azəricə: **Heydər**]

Haydar – *Yel İyesi*'ne Azeri kültüründe verilen addır.[2] Halk arasındaki bir rivâyete göre; yedi renkte yumak dolayıp dizinin altına koyduktan sonra, esen rüzgâr nedeniyle yumak yuvarlanıp gittiği için Haydar'a sinirlenen Fatma Kadın, belindeki ok ve yayı çıkarıp onu vurmak istemiştir.[1] Yayı düzgün tutamamasından yararlanan Haydar ise gülerek kaçıp, Fatma Kadının yünlerini göğün yedinci katına sarmıştır. Böylece Gökkuşağı oluşmuştur. Azeriler harman savrulduğunda rüzgârı çağırmak için şöyle bağırırlar;

TSS

Haydar, Haydar, es de gel,
Yedi harman basta da gel!
Haydar, Haydar, ekmek ver, kişilere yürek ver,
Harmanları yığmaya serin serin rüzgâr ver.

Daha sonra da "Hayder baba, gel payını götür!" diye kendisine seslenirler.[2] Kazaklar da harman savurdukları zaman rüzgâr olmazsa, "Rüzgâr Sahibi" olarak bilinen "Mir Hayder" dedikleri ruhu "Mir Hayder, Mir Hayder, gel Mir Hayder!" diye çağırırlar. Alevî kültüründe Türküler içinde sık sık rastlanan bu isim Pir Sultan Abdal'ın gerçek adı olmasından kaynaklı gibi görünse de kökeni aslında burada aramak gerekir. Koruyucu ruhlara bağırmak veya yüksek sesle çağırmak çoğu zaman saygısızlık ve hattâ tehlikeli olarak algılanır. Ancak bunun en önemli istisnası Yel iyesi yâni Haydar'dır. Çünkü rüzgâra ihtiyaç olduğunda onu çağırabilmek için onun çıkardığı sesetn daha güçlü bağırmak gerekir ki duyabilsin.

Etimoloji

(Yel/Yil/İl) kökünden türemiştir. Esinti anlamı vardır. Havanın yer değiştirmesi nedeniyle meydana gelen akım. Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. Rüzgâr, esinti demektir. Ayrıca, can, ruh, cin gibi anlamları kök içinde taşır. Yel girmesi kavramı bu anlayışın en belirgin göstergesidir. Örneğin şamanın, trans halindeki ruhuna "Yelgen" adı verilir. Yeleğen ise yel gibi hızlı, süratli anlamına gelir.

Rüzgârlara göre İyeler

Türk halk kültüründe belli başlı rüzgâr adları şu şekildedir ve herbirinin iyesi vardır:

1. **Akyel (Akçayel):** Doğudan eser.
2. **Bozyel (Bozcayel):** Doğudan eser.
3. **Gökyel (Gökçeyel):** Batıdan eser.
4. **Kıryel (Kırcayel):** Batıdan eser.
5. **Kızılyel:** Güneyden eser.
6. **Alyel:** Güneyden eser.
7. **Karayel:** Kuzeyden eser.
8. **Kuzyel:** Kuzeyden eser.
9. **Günyeli (Künyeli):** Güneyden / Gündüz eser.
10. **Tünyeli (Dünyeli):** Kuzeyden /Gece eser.
11. **Alakyel:** Kuzeydoğudan eser.
12. **Azakyel:** Kuzeydoğudan eser.
13. **Korumyel:** Güneydoğudan eser.
14. **Çakmakyel:** Güneydoğudan eser.
15. **Tersyel:** Sıcak eser.
16. **Çölyeli:** Samyeli. Çöllerden eser.
17. **Uluyel:** Fırtına demektir.
18. **Ilıyel:** Denizden eser.
19. **Isıyel:** Denizden eser.
20. **Tanyeli:** Sabah eser.
21. **Yağaryel:** Yağmur rüzgârıdır.
22. **Kanyel:** Kasırga demektir.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ a b Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 608)
2. ^ a b Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 235)

Dış bağlantılar

- TerekemeTürkleri



Yel İyesi

Yelbeğen

[Azəricə: **Yelbegen**]

Yelbegen – Türk ve Altay mitolojisinde dev. **Yelbeğen, Yilbeğen, Celbeğen** de denir. "Yegen veya Yeken" biçimiyle kısaltılmış olarak da kullanılır. (**Yilbegän**; Йилбегән, Kazan Tatarcası: Cilbegän/Җилбегән), zaman zaman yedi başlı dev ya da bir evren (ejderha) olarak tanımlanan mitolojik canavar[1]. Çok büyük masal yaratığı.

Özellikleri

İnsan biçimlidir. Üç, yedi veya 12 başı vardır. Siyah ya da sarı renklidir. Güneş ve ayın tutulması Yelbeğen'in bu gökcisimlerini yemesi olarak anlatılır. Devler, atlara düşmandır. Ayrıca insanları yerler. Büyük kulaklı, büyük dişli, büyük ağızlı değişik türleri vardır. Büyük kulaklı devler yeraltında yaşarlar. Temir Kulak, Ay Kulak, Kan Kulak, Kün Kulak, Çoğın Kulak gibi isimler mevcuttur. Ana Yelbeğen denilen dişi devler de bulunur. Kimi zaman alt dudağı yerde, üst dudağı gökte bir zenci olarak tanımlanırlar.

Demir, Bakır gibi değişik madenlerle nitelenen türleri olabilir. Örneğin Demir Yalmavuz, karaçam boylu, kara atlı, kara çokmarlıdır. Elinde çoğu zaman hayvan başlı bir sopası veya topuzu bulunur. Bu topuza çokmar denir. Ayrıca renklerine göre de değişik Yelbeğenler vardır. Örneğin Sarı Yelbeğen. Macar efsânelerine Moroğut adlı dev ile onun soyundan gelen Manumoroğut adlı deve rastlanır.

TSS

Yelbeğen, ormanda veya doksandokuz köşeli yurdunda (ülkesinde veya çadırında) yaşar. Yelbeğen gelirken önce gök gürler, sonra şimşekler çakar, yer sarsılır sonra da kara bir bulut görünür. Bazen yelbeğen bunun içinden çıkar. Yeraltında karanlıklar içinde, dağlardaki büyük mağaralarda ve sularda otururlar. Dev anaları bir göğüslerini omuzlarına atarlar. İnsan ve koyun yemeyi severler. Ruhları başka bir yerdeki bir şişede veya sandıkta saklıdır. Bulgar kültüründe Çelen adlı bir ejderha vardır. Macarlarda ise Sarkan (Sarkany) adında bir ejderha yer alır. Bazen Yalpagan adlı bir ejderha Tanrısından bahsedilir ki, sözcüğün Yelbeğen ile bağlantısı, hattâ farklı bir söyleyişi olduğu açıktır.

Altay mitolojisinde Ay'ı yiyerek onun küçülmesine (Ay tutulması) yol açan göksel canavar; **Yilbüke**, olarak da tanımlayabileceğimiz Yelbegen'in neden olduğu ay tutulmasından sonra Altaylar "Yine Yelbegen ayı yedi" derlermiş. "Yilbegen"in şamanlık yaptığına bile inanılmıştır. Altay efsânelerine göre ormanda veya doksandokuz köşeli yurdunda yaşar, yılanla kurbağayla beslenir. Bu varlığın gücü körlerin gözünü açabilir, eli, ayağı olmayanları sağlam insanlara çevirebilir.[2]

Yalpağan Han

[Azəricə: **Yalpaqan Xan**]

Yalpağan Han – Türk ve Altay mitolojisinde Ejderha Tanrısı. Bütün ejderhalar (Yelbeğenler) onun emrindedir. Kendisi de istediği zaman yedi başlı bir ejder kılığına bürünür. Devlerin Tanrısı olarak da görülür.

Etimoloji

Yel "ruh, canlı" ve Büke "güçlü, kuvvetli" sözcüklerinin bileşik halidir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "Cilbegän/Җилбегән". Tatar Encyclopedia. Kazan: Tatarstan Republic Academy of Sciences Institution of the Tatar Encyclopaedia. 2002.
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Yilbegen)

Ayrıca bakınız

- Yutpa



Yelbeğen

Yelbis

[Azəricə: **Yelbis**]

Yelbis – Türk ve Altay mitolojisinde Dağ Kızları. **Yelbiz** de denir.

Tanım

Kutsal dağın iki kızına verilen addır. Bu dağın adı ise Yalbuz veya Albuz'dur. İran Mitolojisinde Elbürz dağı denilir. Yelbiz sözcüğü aynı zamanda ruh, cin gibi anlamlara gelir. Yelbi adı verilen kutsal güce sahiptirler. Altaylılar Abu Kağan dağının kızlarına bu adı verirler. Onlar, "Yelbi" denilen güce sâhip olduklan için bu adı almışlardır. 10. ve 11. yüzyıllardaki Gürcü kaynaklarında Kafkas dağlarının adı "Yalbuz-Albuz" olarak geçer. Bu adlar Altay şamanizmindeki dağ iyesinin kızlarının adını anımsatır.[1]

Yalbuz Dağı

[Azəricə: **Yalbuz Dağı**]

Yalbuz – Türk ve Altay mitolojisinde söylencesel bir dağdır. **Albuz** veya **Alvuz** olarak da bilinir. Aşılmaz yüksekliğe sahiptir. Etrafı sularla çevrilidir. Toğrul ve Kongrul Kuşu burada yaşar. Düşsel canlıların yaşadığı yerdir. Ortadoğu kültürlerinin etkisiyle Kaf Dağı daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu dağ İran kültüründe Elbürz olarak geçer. Peri kızlarının yaşadığı mekân olarak kabul edilir. Yalbuz sözcüğü, ateş anlamı içerir. Yalazlanmak sözcüğü ile aynı köktendir. Yalabımak parıldamak, ışıldamak demektir. Elbis, Yelbis gibi kavramlarla yakından alâkalıdır.

TSS

Etimoloji

(Yel/Yil/İl) kökünden türemiştir. Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. Yaluy sözcüğü büyü, tılsım demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Dış bağlantılar

- Türk Kültüründe Bab (Baba) / Ata Geleneği, İsmet Çetin
- Dinler Tarihi Araştırmaları, Hikmet Tanyu

Ayrıca bakınız

- Elbis

Yelbiz

Yelpin

[Azəricə: **Yelpin**]

Yelpin – Türk ve Altay halk inancında Cin. **Yelbin** adı da verilir. Ateşten yaratılmış, görünmeyen soyut varlık.

Nitelikleri

İyicil veya kötücül olabilirler. Yelbi adı verilen güç, şamanın bedenine yerleşerek ona sıra dışı güçler verir. Yelpinler de bu güce sahiptirler. Bu gücü dağıtan Ülgen Han'ın kızlarıdır. Yel kelimesi bazen bu anlamda Çil söyleyişiyle de karşılanır. Çil ile başlayan kötü ruh adları bulunur. Sümerlerde şekil değiştiren Vilin adlı dişi kötücül ruhlar vardır. Yelpinmek (Yelbinmek) fiili ile de kullanılır. Bu takdirde Cin Çarpmak mânâsı vardır. Cinlerin musallat olması sonucu ortaya çıkan bedensel veya ruhsal hastalığa yakalanmak demektir.

Yelvi

[Azəricə: **Yelvi**]

Yelvi – Sihir, efsun demektir. **İlvi, Cilbi, Silbe** ve Moğolcada **İlbi, Jilbi, Jilvi, Yilvi** olarak da söylenir. Cinler ve doğaüstü güçler aracılığıyla büyü yapmayı ifâde eder. **Yelviçi** veya **Yelviçin** sihirbaz anlamına gelir.[1]

Yelpinmek

[Azəricə: **Yelbinmək**]

Yelpinmek (Yelbinmek) – *Cin Çarpmak.* Cinlerin musallat olması sonucu ortaya çıkan bedensel veya ruhsal hastalığa yakalanmak.

TSS

Etimoloji

(Yel/Yil/İl) kökünden türemiştir. Ruh, can, gizem gibi anlamlarla aynı kökten kaynaklanır. İlenmek sözü ile de bağlantılıdır. Hastalık bildiren bazı sözler bu kökten gelir. Örneğin; Yelpik astım demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Divanü Lûgat-it-Türk de Şamanizme Ait Kelimeler, Abdülkadir İnan

Ayrıca bakınız

- "Yelpinmek", Vikisözlük

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca (Yel-Yil)

Yelpiň

Yer Tanrı

[Azəricə: **Yer Tanrı**]

Yer Tanrı – Türk ve Altay halk inancında ve mitolojisinde Yeryüzü İlahı. **Yertengri** veya **Certenger** olarak da söylenir. Bazen kötülükleri ve insani ve nefsâni oluşumları temsil eder. Gök Tanrı yanında ikinci planda kalır. İnsan biçimli olarak çok fazla tasvir edilmemiştir. Ancak çoğu zaman dişil bir varlık olarak algılanır. Yeryüzü veya Dünya "Yertinç / Yerdinç" olarak ifâde edilir.

Yer Tanrı'ya beyaz tavuk kurban edilir. Bazen de balık, koyun veya öküz kurban verilir. Özellikle başı toprağa gömülür. Bazı masallarda ise zayıf ve çelimsiz çocuklar ana babaları tarafından toprağa gömülürler, bu çocuklar orada güçlenir ve üç gün sonra bir yiğit olarak çıkarlar. Kısır kadınlar kutlu bir ağacın altında Yer Ana'ya dua ederler. Yer Ana masallarda kahramanları sağ göğsünden iki sol göğsünden bir kez emzirir ve yiğit inanılmaz bir güce kavuşur.

Yakut kahramanlık destanlarında, ileride yenilmez olacak yiğitler, çocuklukta çelimsiz ve zayıftırlar. Hattâ ana-babaları bile onları kabul etmek istemezler. Ancak toprağı kazıp, bu çocukları toprağa gömdükten sonra, Yer Tanrı (Yer Ana)'dan beslenerek güçlenen bu çocuklar, inanılmaz güçlü ve yakışıklı efsânevi kahramanlara dönüşürler. Anadolu'da bazı bölgelerde günümüzde bile delileri kuyuya sallamanın anlamı da aslında budur.[1]

Yer ilahesini gösteren herhangi bir resmin olmadığı söylenir. Ancak bazen onu büyük bir kayın ağacının gövdesinde yaşayan beyaz saçlı kadın şeklinde anlatırlar. Bu ağacın dalları, insanlara en güzel atları hediye gönderen ruhun sâhip olduğu göklere kadar uzanır.[2]

TSS

Yereh Han

[Azəricə: **Yereh Xan**]

Yereh Han – Türk ve Altay mitolojisinde aile tanrısıdır. Yer Tanrı kavramı ile bağlantılı bir varlıktır. Aileyi ve evi korur. Soğanı sevdiği için soğanların yanına kendisine kurban aşı bırakılır. Evde ağaç kabuğndan yapılarak kapı arkaların yerleştirelen sepetlerde yaşar. Onun için yapılan bu sepetlere de Yereh adı verilir. Yedi kuşak sağlam olarak saklanan bu sepetlere Yereh Türkelli adı verilir. Genç kızlar gelin olduklarında sepetlerini de (yani koruyucu ruhlarını da) berâber götürürler ve Çeyiz anlayışının kökeni olasılıkla bu uygulamaya dayanmaktadır. Deri hastalıklarının iyileşmesi için ona dua edilir. Sözcük, yerleşmek fiili ile aynı köktendir. Moğolcada Yeröh dilek anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 613)
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 612)

Ayrıca bakınız

- Toprak Ana

Yer Taňrı

Yerin Ekseni

[Azəricə: **Yerin Oxu**]

Yerin Ekseni – Özellikle Türk Şamanizm'inde işlenmiş ve kaynağı muhtemelen Şamanizm olan Yer'in ekseni, geleneksel Şamanist düşünce, deneyim ve sembolizmdeki temel kavramlardan biridir. Yer'in ekseni, kısaca, Asya Şamanizm'ine, özellikle Altay, Yakut ve Uygur Türkleri'nin geleneklerine göre, insanların yaşadığı Yer, ölülerin göçtüğü "yeraltı" (öte-âlem) ve spiritüel anlamdaki Kutsal Gök'ten (Semavi Âlem) oluşan üç ortam ya da âlemi, merkezlerinden geçerek birbirlerine bağlayan ve direk ya da kazık adıyla belirtilen bir eksendir. Bu eksenin iki ucu "Yer'in göbeği" ile "Göğün göbeği" olarak adlandırılır.

Yer'in ekseni sembolizmi, bazı bakımlardan Uzakdoğu tradisyonlarında kullanılan çarkın ekseni sembolizmini andırır: Çarktaki kimse yükselebilmek için önce çarkın merkezini bulmalıdır ki, eksende yükselebilsin. Nasıl çarktaki yatay ilerleme belirli bir noktaya (merkeze) gelindikten sonra yerini yükselmeye bırakırsa (çarkın ekseninde yükselmek, yataydan dikeye geçiş), transa giren şamanın ruhsal yolculuğunda da yatay ilerleme, "Dünya Dağı"nın ve "yaşam ağacı"nın bulunduğu "Yer'in göbeği"ne geldiğinde yerini yükselmeye (Yer'in ekseninde yükselme, yataydan dikeye geçiş) bırakır.

Özellikleri

Uygur, Yakut ve Altay Türkleri'nin tradisyonlarında "Göğün göbeği", "Yer'in göbeği" ve bunlar arasında yer alan Yer'in ekseni hakkında söylenilenler şöyle özetlenebilir:

- Dünya Göğe bu eksenle bağlıdır. Kimse "Yeraltı"na (öte-âlem) inmeden Göğe çıkamaz.
- Bu eksenin geçtiği, üç âlemin ortasındaki delikler, açıklıklar bir tür geçittir.
- Şamanlar, uçuş (trans deneyimi) sırasında bir âlemden diğerine geçerken bu irtibat geçidinden (Yer'in göbeği) yararlanırlar.
- Ölen kimseler de bu geçitten (Yer'in göbeği) geçerek öte- âleme göçerler.
- Yer'in göbeği Yer'in kapısıdır.
- Öte- âleme giden şamanlar, Yer'in "deliği"nden geçerek giderler, tekrar bu delikten veya kapıdan dönerler (Altay Türkleri).
- Şamanın "gölgeler diyarı"na ve Göğe uçuşu, Dünya Dağı'na çıkışla başlar (Altay Türkleri).
- Gök ile Yer arasındaki irtibatı sağlayan direk bir ağaçtır (yaşam ağacı, Yakut Türkleri).
- Dünya Demir-kazık yıldızına bir ağaçla bağlıdır; yıldız, ağacın tepesindedir. Bu ağacın zirvesi Gök-Tanrı'ya varır (Yakut Türkleri).
- Gök-Tanrı ile irtibat kurabilen kamlar ve şamanlar bu yıldıza kadar gidebilir, öteye geçemezler. Bu "yıldız kapısı"na uçup gelen nâdir şamanlara Gök-Tanrı, ruhlarından birini elçi olarak gönderir, bu şekilde görüşülür, o ruhlar da bu kapıdan aşağı inmezler.
- Göğün göbeği bir yıldızdır (Yakutlar'da Demir-Kazık yıldızı, Uygurlar'da Altın-Kazık yıldızı) Göğe Dünya bu yıldızla bağlıdır. Bu yıldız, Gök-Tanrı'nın ışıklı ülkeleri olan "Yüksek Gök" ile Yer'i birleştiren bir kapıdır. Gök ile Yer'i, ruhsal âlem ile maddi âlemi ve Gök-Tanrı ile insanı ayıran bir sınır olan bu yıldız, "göğün direği" ve "Göğün kapısı"dır; çünkü Gök-Tanrı bu kapıdan insanlara şefaat eder, ayrıca kamlar ve şamanlar bu delikten Semavi Âlem ile irtibat kurabilir. Göğün göbeği, fani insanlar âlemi ile Semavi Âlem'in bir sınırıdır (Uygurlar).

Çeşitli geleneklerde “Yer’in göbeği”, “Yer’in kalbi”, “dünyanın merkezi” gibi terimlerle ifâde edilen ve betil taşlarıyla simgelenen “yeryüzünün merkezi”den geçtiği varsayılan bu eksen (axis mundi) Asya’da Şamanizm’in bulunduğu kimi bölgelerde şamanın transa geçtiği çadırının direğiyle, kimi bölgelerde ise köyün meydanına dikilen direkle temsil edilir ki, bu gelenek Orta Asya’daki birçok köyde halen sürmektedir. Bu Şamanist gelenek Kuzey Amerika Kızılderililerinde (totem direği), kimi Macar köylerinde de görülür. Her üç kültürde de direğin tepesine genellikle kartal ya da bir hayvan kondurulur (Kartal, Asya’da kimi zaman çift başlı tasvir edilir, Yakut şaman mezarlarında direğe tünemiş kuş motifi görülmekle birlikte, Altay köy direklerinde bazen at gibi başka hayvanlar da görülür.) Fakat Türk Şamanizm’inde direkle ilgili bir tapınmaya rastlanmaz ve direk, Yer ile Semavi Âlem arasındaki irtibatın temsil edilmesinden başka bir amaca hizmet etmez. Orta-Asya ve Sibirya Şamanizm’inde, kayın ağacından yapılan bu direğin yerini kimi zaman kayın ağacının kendisi alır. Göçebe topluluklardaki bu direğin yerini, yerleşik toplum düzeninde, aynı anlamı ifâde etmek üzere “sütun” almıştır.

Yer’in ekseni dinlerde ve mitolojilerde yer ile cennet ve cehennem gibi ya da Tanrı/tanrıların ikamet ettiği yer arasındaki ilişkinin sağlandığına inanılan yerdir. Daha yüksek ve daha alçak âlemler arasındaki seyahatler ve iletişim bu nokta üzerinden sağlanır.[1] Aşağı âlemlerdekiler bu noktadan daha yukarı çıkarak yukarı âlemdekilerle iletişim kurarlar, yukarı âlemlerde olanlar ise aşağıda âlemlere ve heryere bu yer üzerinden lütuflarını yayarlar.[2] Bu nokta yerin Antik Yunan'da dünyanın başlangıç noktası sayılan omphalos (yerin göbeği) ile benzer bir işlev görür.

Yerin merkezine ilişkin Axis mundi imajı (belki de beslenmeyi sağlayan göbek bağına benzer şekilde) genellikle dişil betimlenir. Bu bir doğal obje (dağ, ağaç, asma, sürgün, duman veya ateş gibi) ya da insanlar tarafından üretilmiş birşey (kule, merdiven, mayıs direği, haç, çan kulesi ya da minare, ip, totem direği, sütun) olabilir. Göğe yakınlığı bazen dini(pagoda, tapınak tepesi, minare, kilise) bazen seküler(obelisk, deniz feneri, roket, gökdelen) anlamlar taşıyabilir ve dinsel veya seküler bağlamlarda görülür.[3] Axis mundi sembolizmi şaman pratiklerinden, animist inanç sistemlerine, büyük dünya dinlerinden teknolojik gelişmenin ürettiği "urban center"lara kadar birçok alanda görülebilir. Mircea Eliade'nin dediği gibi "Kozmogoni, tüm inşalarda örnek alınan oluşumdur. İnşa edilen her yeni şehir, her yeni ev, dünyanın yaradılışını bir anlamda bir daha tekrarlar. Aslında her şehir ve her konut "evrenin merkezinde" bulunmaktadır.[4] Mircea Eliade'ye göre merkez simgeciliği ve kozmolojik imaları üç ana unsur etrafında toplanırlar:

1. Dünyanın merkezinde, yerle göğün birleştiği "kutsal dağ" bulunmaktadır. Bu dağ bâzen bir direk, bâzen de bir ağaç şeklinde düşünülür.
2. Her tapınak ya da saray ve biraz daha geniş bakarsak her kutsal ev "kutsal dağla" özdeşleştirilir ve böylece "merkez" olur.
3. Axis mundi'nin geçtiği yerler olarak kutsal şehir ya da tapınak, gök, yer ve yeraltının birleştiği bir yer olarak görülür.

Yerin merkezi olarak ağaç

Hayat ağacı ile ilgili mitlerde ve efsânelerde evrenin merkezinde bulunan ve göğü, yeri ve cehennemi birbirine bağlayan bir Hayat ağacı düşüncesi sık sık karşımıza çıkar. Bu mitsel yapının İskandinavya ve Orta Asya inançlarında, özellikle de Altay ve Cermen halklarında özel bir değeri vardır. Ancak kökenin Mezopotamya olduğu sanılmaktadır.[5] Genelde ağaç, dünyanın merkezinde bir dağın zirvesinde bulunur. Şaman göğe çıkarken, mistik yolculuğu sırasında dokuz ya da yedi basamaklı bir ağaca tırmanır. Genelde bu yolculuğu yedi basamaklı kutsal bir direk üzerinde gerçekleştirir; bu direğin dünyanın merkezinde olduğu varsayılır. Kutsal direk ve ağaç, evrenin merkezinde bulunan ve dünyayı taşıyan kozmik direkle örtüşen simgelerdir.[5] Altaylılar tanrıların atlarını bu direğe bağladığına; takımyıldızların bu direğin etrafında oluştuğuna inanır. Çin mitolojisinde mucize ağaç evrenin merkezinde yükselir ve devletin merkezi de burdadır. Dokuz Gök, Dokuz Pınar'la bu noktada birleşir. Bu ağaca Dikili Ağaç (Kien-Mou) denilir ve öğle vaktinde onun yanında dimdik duranların gölgesi olmadığı söylenir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Türk Mitolojisi, Bahaeddin Ögel
- Şamanizm, Mircea Eliade
- Semboller Ansiklopedisi, Ruh ve Madde Yayınları

TSS

Dipnotlar

1. ^ Mircea Eliade (tr. Philip Mairet). 'Symbolism of the Centre' in Images and Symbols. Princeton, 1991. p.48-51 (İngilizce)
2. ^ Mircea Eliade (tr. Philip Mairet). 'Symbolism of the Centre' in Images and Symbols. Princeton, 1991. p.40 (İngilizce)
3. ^ Jean Chevalier and Alain Gheerbrandt. The Penguin Dictionary of Symbols. Editions Robert Lafont S. A. et Editions Jupiter: Paris, 1982. Penguin Books: London, 1996. pp.61-63, 173-175
4. ^ Mircea Eliade, Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı Yayınları, s. 365
5. ^ *a* *b* Mircea Eliade, Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı Yayınları, s. 296

Ayrıca bakınız

- Yaşam ağacı
- Gök katları
- Göğün göbeği

Yeriň Ekseni

Yer İyesi

[Azəricə: **Yer İyesi**]

Yer İyesi – Türk, Altay ve Moğol mitolojilerinde arazi ve toprağın koruyucu ruhu. **Cer (Çer) İyesi** de denir. Eşanlamlı olarak **Orun (Orın, Urun, Urın) İyesi** tabiri de kullanılır. Moğollar **Gazar Ezen** derler. Toprağın koruyucu ruhudur.

Özellikleri

Her arazinin, her tarlanın farklı bir İye'si vardır. Oldukça iri cüsseli, uzun boylu ve geniş adımlar atan orta yaşlı bir kadın olarak betimlenir. Ekili tarlaları korur. Tarla İyesi adlı başka bir iye de benzer niteliklere sahiptir. Her yıl hasattan önce kurban verilir. Toprağın her karışında yaşar. Yılan kılığında toprağı korur. İnanca göre ayı isminin söylendiğini topraktan işitir. Çünkü "Er Kulaktu"/"Çir Kulaktı" (Yer Kulağı) onu duyar. Anadoluda yerin kulağı vardır deyimi de bunu ifâde eder. Ayının yaşadığı yer de toprak ve yeraltıdır. Yer sadece ayı ile değil, kurt, yılan ve benzeri tabu oluşturmuş canlılar hattâ insan ile de iletişim kurabilir. Bu inanç yılan, kurt ve benzerleri için de geçerlidir. Sümerlerde de fısıldanan sözü rüzgârın işttiği ve alıp götürdüğü inancı vardır. Toprağın içinde hiçbirşeyi gizli tutmayacağı yönünde bir andı bulunduğu söylenir, bu nedenle gizlice öldürülüp toprağa gömülen herkesin bir biçimde yerinin bulunmasını sağlayacağı da ifâde edilir. Bosna Hersek'de 20. Yüzyılda Avrupanın göbeğinde yaşanan soykırımda saklanan toplu mezarlar, mâvi kelebekler sayesinde bulunmuştur. Mâvi kelebeklerin beklenmedik sayıda çok görüldüğü yerlerde kazı yapıldığında mutlaka mezarlar çıkmıştır. Çünkü bu kelebekler Yavşan otu üzerine konmakta ve ondan beslenmekte, Yavşan ise mezarların toprağa saldığı organik maddelerin bol bulunduğu yerlerde büyümektedir.

TSS

Kır İyesi

[Azəricə: **Qır İyesi**]

Kır İyesi – Yer İyesi ile bağlantılı ve benzer bir varlıktır. Türk, Tatar ve Altay halk inancında kır (veya bozkır) ruhudur. **Gır İyesi** veya **Yazı (Cazı)** İyesi olarak da söylenir. Moğollar **Dala (Dele) Ezen** derler. Uzun elli, uzun kollu, uzun parmaklı, yarı insan yarı yarı ağaç görünümlüdür. Tek ağaçlarda veya çalılarda yaşar. Kırları korur. Kırlarda başı derde giren insanlara yardım eder. Ona ekmek kırıntıları ve bir demet ekin saçı olarak verilir. Sözcük aynı zamanda boz, gri renk anlamına da gelir.

Etimoloji

(Yer/Cer/Çer) kökünden türemiştir. Toprak. Yeryüzü, dünya. Yerleşmek fiili ile düşünüldüğünde, üzerinde yaşanan alan demektir. Yerçi/Yirçi rehber anlamına gelir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Ayrıca bakınız

- Yer Tanrı
- Toprak Ana

Yer-Su

[Azəricə: **Yer-Su**]

Yer-Su – Türk ve Altay mitolojisinde bir doğa katmanı. Aynı zamanda eski Türk İnancı Tengricilik'te bir ruh kategorisidir. **Yar-Sub** veya **Yar-Suv** olarak da söylenir. Karşıtı Gök-Kal'dır.

Yer-Su Anlayışı

Bu inanca göre *Yer-Su* ruhları *Toprak Ana* Ötüken'e bağlı doğa ruhlarıdır. Bazen bir ağacın, kayanın, dağın, gölün, ırmağın ya da hattâ bütün bir ülkenin ruh'u olurlar. Yer Su'lara saygı göstermek gerekir. Bir ormana girildiğinde dikkatli hareket edilir; sesli konuşulmaz, dallar kırılmaz, taş atılmaz. Eğer insan doğadan birsey aldıysa bu sadece doğa ruhlarının izin vermesiyle mümkün olmuştur. Bu yüzden insanlar Yer Su'lara şükür ederler.

Yer ve su ruhlarını da içeren doğal varlıkların tamamından oluşan bir külttür. Bu anlamda kutsal bir güç ve yaşam enerjisidir fakat maddi varlıklardan da soyutlanmış değildir. İnsanlar bu enerji ile ve bu enerjiyi taşıyan soyut varlıklarla doğrudan irtibat ve iletişim kurabilirler. Çünkü insana en yakın olan soyut katman burasıdır. Moğol Bayrağında simgesel olarak yer alan unsurlardan birisidir. Yer Su ruhları ise kendi içlerinde birkaç büyük alt kategoriye ayrılabilir fakat bu kesin bir sınıflandırma değildir. Çünkü alt kategorilerden ziyade bu ruhların hemen her nesne, canlı veya doğal varlık ile ilişkili olarak yüzlercesinin tespit edilebileceği gerçeği daha büyük önem taşımaktadır. Yine de kabaca şöyle genel bir sınıflandırma yapılabilir. Dağ Ruhları, Orman Ruhları, Ev Ruhları ve Su Ruhları en çok öneme sâhip olarak ortaya çıkarlar. Diğer ruhları bunların içinde veya bunlara bağlı olarak yer alan soyut varlıklar olarak düşünmek mümkündür.
Eski Türk Mitolojisinde Yer Su'lar bazen önemli bir rol oynar. Göç Destanında, Türkler 40 kuşaktan beri kutsal saydıkları bir kayayı Çinlilere armağan ederler. Bu yüzden aniden gök garib bir denge bürünür, kuşların ve doğadaki hayvanların sesleri kesilir, Bitkiler sararıp solmaya başlar ve Türklerin arasında salgın hastalıklar yayılır. Doğadan Yer Su'ların "*gööç.. gööç*" diye sesleri duyulur. Bu sesler ancak Türkler aylarca göç edip çok uzaklara vardıklarında kesilir. Bu şekilde Yer Su'lar kendilerine saygısızlık yapmış olan Türkleri cezalandırmış olurlar. Aynı şekilde belli kurallara uyulmadığı takdirde doğadan gelen bereketin azalacağına inanılırdı. Yer Su'lar unutulmuş ataların ruhları olduğuna inanılırdı. Ataların isimleri anıldığı sürece ailelerinin yakınlarında bulunup onlara destek olduklarına, ama eğer unutulup isimleri anılmazsa, doğaya gidip orada herhangi bir cisimin ruhu olduklarına inanırlardı.

Yer

[Azəricə: **Yer**]

Yer – Dünya ve/veya üzerinde yaşanılan kısmı. **Cer (Çer, Çir, Cir)** olarak söylendiği Türk dilleri de vardır. Yeryüzü de denir. Moğollar Gazar derler. Türk-Moğol ve Sümer söylencelerinde Yer, dişil gücü simgeler. Doğurgandır. Sâmi (günümüzde İbrani-Arap) kültüründe ise tam tersidir. Havva sözcüğü göğü ve havayı çağrıştırır (Ava: Hava demektir). Âdem sözcüğü ise yeri ve toprağı içerir (Adama: Balçık, çamur demektir). Moğolcada Dünyaya Yertönt denilir.

Kaynakça

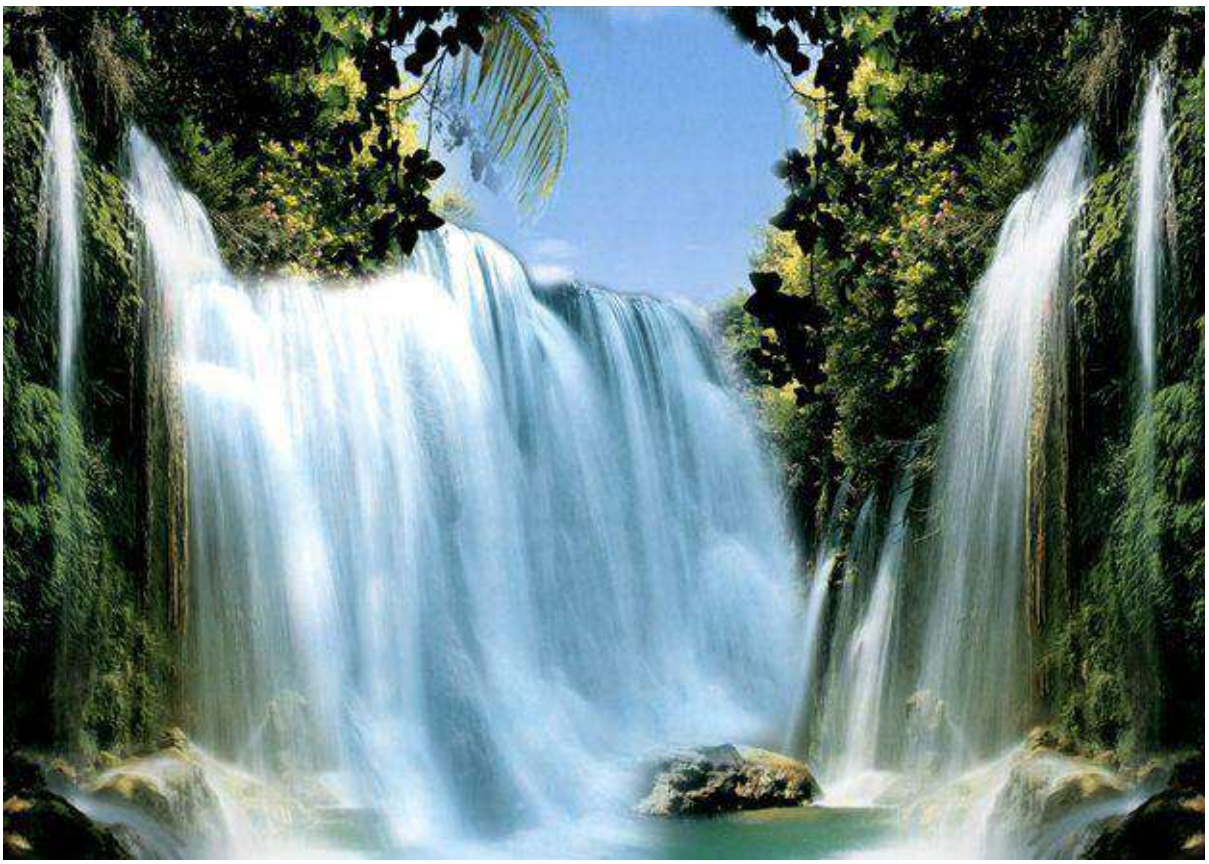
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Dağ İyesi

Dış bağlantılar

- The Gods of Turks **(İngilizce)**



Yer-Su

Yeraltı

[Azəricə: **Yeraltı**]

Yeraltı – Başta Şamanizmde sembolik anlamıyla ölüm olayı ile bedenlerini terk edenlerin göçtükleri öte-âlemi ifâde etmek üzere kullanılmıştır.

Şamanizm'de Yeraltı

Yeraltı kavramına fiziksel âlem, aracı âlem ve kutsal âlem şeklinde üç âlem (Yer, Yeraltı, Gök) anlayışını esas alan Şamanizm'in (Asya şamanizmi, K. Amerika Kızılderilileri, Okyanusya yerlileri) yanı sıra Maya, Grek, Kelt, Tibet, Fin, Lapon, Estonya inançlarında da rastlanır. Köken olarak yeraltı kavramının diğer tradisyonlara Asya Şamanizm'i yoluyla geçmiş olduğu sanılmaktadır.

Şamanizm'de yeraltı denildiğinde bilinen fiziksel anlamıyla "toprağın altı" anlaşılmaz. Yeraltı her ölen insanın ruhunun göçtüğü ve Şamanların trans deneyiminde gittiği çeşitli katlardan oluşan bir âlem anlaşılır. Şaman, trans deneyimi sırasında, yapacağı uygulamanın amacı ve türüne göre, ya yeraltı âlemine veya Göğe gider. Örneğin, bir hastayı iyileştirmek için Göğe çıkması gerekir, fakat ölünün ruhuna eşlik etmek, hastanın ruhunu geri getirmek (ölmemesini sağlamak) ya da yeryüzünü terk etmek istemeyen ölüleri 'gölgeler diyarı'na götürmek için Yeraltı'na inmesi gerekir. Fakat her iki halde de şamanın önce yer altı âlemine gitmesi gerekir, yâni herhangi bir nedenle Gök katlarını aşması gereken bir şamanın önce yeraltı denilen âleme inmesi gerekir, kimse "Yeraltı"na inmeden Göğe çıkamaz. Şaman adayının saflaşması için geçireceği yeraltı âlemindeki "organlara ayrılma" deneyimi kimi inisiyasyonlar'da "cehenneme iniş" ifadesiyle, Simya'da ise Vitriol ifadesiyle dile getirilmiştir.

TSS

Taşkapı

[Azəricə: **Daşqapı**]

Taşkapı – Türk ve Altay mitolojisinde Yeraltı Geçidi. Daşgapı da denir. Kayakapısı (Gayagapısı veya Kıyakapısı) olarak da bilinir. Yeraltı Dünyasına giden geçidin kapısıdır. Bir mağaranın içinde bulunur. (Taş/Daş/Dış) kökünde dışarıda olma içeriği dikkate alındığında Dış Kapı anlamına dâhi gelir ki, bu evrenin dışarıya açılan son kapısı demektir. Caltaskalga veya Yaltaşkala sözcükleri de niteleyici veya eşanlamlı olarak kullanılır. Yeraltı Dünyasına giden geçidin kapısıdır. Çok uzak diyarlardaki bir mağaranın içinde bulunur. Önemli kapıların veya geçitlerin bulunduğu mağaralar, in içinde in, kuyu içinde kuyu olacak şekilde karmaşık yerlerdir. Bazı masallarda bu kapıya Argalıh adı verilir. Demir kaygan geçit ve kara kaygan geçit olarak betimlenir. Bazen sürekli açılıp kapandığı için Acılar Cabılar (açılır kapanır) olarak târif edilir. Kimi zaman çadırın bacası ve güneşliği olan Tünük/Tündük biçiminde düşünülerek bu geçide de aynı ed verilir.

Toybadım Irmağı

[Azəricə: **Toybadım Çayı**]

Toybadım – Türk ve Altay mitolojisinde ve efsânelerde adı geçen Yeraltı Nehri. Toybodım da denir. Anlamı "Doymadım" demektir. Açgözlülük ve Hırs Irmağıdır. İnsanın gözü doymazlığını simgeler. İnsanın dokuz hırsını simgeleyen dokuz yer altı nehrinin kavuşarak Toybodım Irmağı'na dönüştüğü yerde Erlik Han'ın Demir Sarayı vardır. Bu ırmak insanların gözyaşlarından oluşmuştur. Üzerinde at kılından yapılmış bir köprü vardır. Bu ırmağın içinde su ejderleri yaşar ve kaçmak isteyen ruhları tekrar yeraltına gönderir.

Kan Irmağı

[Azəricə: **Qan Çayı**]

Kanırmağı – Türk ve Altay mitolojileriyle halk inancında Yeraltı Nehri. Yeraltında akar. İçindeki sıvı su değil kandır. Kan ölümü, ateşi, öfkeyi simgelediği gibi aslında yaşamın da sembolüdür, bu nedenle yaşam ve ölüm arasındaki sınırı simgeler. Bu ırmak masallarda bazen uçan atlarla geçilir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
- Şamanizm, Mircea Eliade
- Semboller Ansiklopedisi, Ruh ve Madde Yayınları
- Meta Ansiklopedi, Ruh ve Madde Yayınları



Yeraltı

Yılan Ana

[Azəricə: **İlan Ana**]

Yılan Ana – Türk ve Altay mitolojisinde Yılan Tanrıça. **Çılan (Zılan, Cılan, Ilan) Ana** da denir. Yılanların kendisinden türediği efsânevi yaratık.

Nitelikleri

Şahmaran çoğu zaman dişi olarak tanımlanır. Yılanlara hükmeder. Yılan ordusunun başında birgün dünyayı istila edeceğinden korkulur. Ak Yılan olarak betimlenir. Yer altı güçlerini temsil eder. Yılan Ana'nın karnının altını eliyle sıvazlayan birinin herşeyin sırrına vakıf olacağına inanılır. **Zılan** (**Zilan / Zilañ / Zilant** adıyla) Tatarların ve başkentleri Kazanın simgesi olarak kabul edilmiştir.

Erbüke, Türk halk inancında yarı insan yarı yılan olan varlıktır. **Erböke** de denir. Bu varlıkların başında **Yılan Ana** ve/veya Yılan Ata (Şahmaran) bulunur. Dişi olanları için "İşbüke" kullanılır. (Sözcük; Er "insan" ve Büke "ejderha, yılan" sözcüklerinin bileşimidir.)



Türk kültüründe yılan

Yılan şaman davulunda yeraltı dünyasıyla bağlantıyı sembolize eder. Altaylara göre, Erlik'in vücûdu baştan başa yılanlarla sarılıdır ve kırbaç yerine elinde yılan tutar halde tasvir edilir. Karanlık dünyayı, tek boynuzlu yılan şeklinde bir hayvan temsil eder. Azerbaycan halk inanışlannda Ev İyesi genellikle yılan şeklindedir. Bu nedenle yılan olan evde bereket olacağına inanılır. Ev İyesi, İnsanlann gözüne yılan şeklinde göründüğü zaman, ona dokunulmaz. "Ev Yılanı" denilen bu yılana zarar veren olursa o eve felaket gelir, kıtlık olur ve bereket gider.[1]

Etimoloji

(Yıl/Yal/Çıl) kökünden türemiştir. Yılmak fiilinden gelir. Yılmak korkmak, çekinmek demektir. Çince olduğu söylenir fakat Türkçeden Çinceye geçmiş olma ihtimali olduğu gibi, benzer kelimelerin birbirine uyarlanmış olması da mümkündür.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi

Dış bağlantılar

- Kazan Metrosu, Zilant

Ayrıca bakınız

- Yılan Ata

Yılaň Ana

Yılan Ata

[Azəricə: **İlan Ata**]

Yılan Ata – Türk ve Altay mitolojisinde Yılan Tanrı. **Çılan (Zılan, Cılan, Ilan) Ata** da denir. Yılanların kendisinden türediği efsânevi yaratık.

Nitelikleri



Kara Yılan olarak betimlenir. Belinden aşağısı yılan, üst kısmı insan olarak tasvir edilir. Fars kültürünün etkisiyle "Şahmaran" tabiriyle özdeşleşmiştir. Yerin yedi kat altında yaşar. Her tür derde deva bulabilir. Yılan bu nedenle tıbbın sembolüdür. Pek çok dinde insanoğlunu kandırarak cennetten kovulmasına neden olan varlık, yılan kılığına girmiş Şeytandır. Bazen boynuzlu olarak betimlenir. Tek boynuzu vardır. Çift boynuz nasıl evrensel düzeni(zıtların birliğini) simgeliyorsa tek boynuzda düzensizliği, eksikliği, şeytâni varlığı temsil eder. Karanlık dünyadaki varlıklar hep tek boynuzlu, tek kollu, tek bacaklı varlıklardır. (Veya tek sayılar; üç bacaklı at gibi…) Sümerlerde Azag adlı büyük bir yılan vardır ve Türk kültüründeki Aza adlı kötücül varlıklarla da bağlantılı görünmektedir.

TSS

Erbüke ise, Türk halk inancında yarı insan yarı yılan olan varlıktır. **Erböke** de denir. Bu varlıkların başında Yılan Ana ve/veya **Yılan Ata** (Şahmaran) bulunur. Dişi olanları için "İşbüke" kullanılır. (Sözcük; Er "insan" ve Büke "ejderha, yılan" sözcüklerinin bileşimidir.)

Halk inanışlarında her erenin kendi yılanı olduğu kabul edilirdi. Her ocağın (tekkenin) öldürmesi günah olan bir yılanı vardır. Bazı halk efsânelerinde tılsımlı yılanlardan söz edilir. Bu yılanların karnının altını eliyle üç kez sıvazlayan birinin her şeyin sırrına vakıf olacağına inanılır. Yılan eti yiyen insan sihir gücüne kavuşur ve doğanın dilini anlamaya başlar. Bu durum, yılanın bilgeliğine olan eski inancın izlerini taşır.[1]

Etimoloji

(Yıl) kökünden türemiştir. Yılmak fiilinden gelir. Yılmak korkmak, çekinmek demektir demektir. Moğolcada aynı kökten gelen Şaldan (eski Moğolca Sıldang)[2], ve eski Türkçe Yalang ise çıplak demektir. Yılanın tüysüz olmasıyla bağlantılıdır.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("shaldan") **(İngilizce)**

Ayrıca bakınız

- Şahmaran
- Yılan Ana
- Chuvash Dragon **(İngilizce)**

Yılaň Ata



Zılañ / Zilaňd / Zılant Tamgası

Yıldız Han

[Azəricə: **Ulduz Xan**]

Yıldız Han – Türk ve Altay mitolojisinde Yıldız Kağanı. **Uldız (Ulduz, Yulduz, Yolduz, Ildız) Han** olarak da söylenir. Oğuz Han'ın göksel eşinden olan oğullarından birisidir. Yol gösterici, yön buldurucu nitelikleri bulunan ve parlaklıkları nedeniyle daima dikkat çekmiş olan yıldızların simgesel olarak kişiliğe büründürülmesidir. Ayrıca yıldızlar yaratılışın başlangıcını temsil eder. Ongunu Atmaca'dır.

Etimoloji

(İl/Yıl/Ul/Yul) kökünden türemiştir. Kendiliğinden ışık yayan gök cismi. Işık yaymak anlamı vardır. Yıldırım sözü de aynı kökten gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- **Oğuz Han**
- Dağ Han
- Deniz Han
- Gün Han
- Gök Han
- Ay Han

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Mitoloji Temaları



Yıldız Han

Yılgayak

[Azəricə: **İlqayax**]



Yılgayak – Türk ve Altay halk kültüründe yeni yıl başlangıcı. Nevruz. Nevruzla eşanlamlı olarak kullanılsa da Yılgayak kavramının Nevruzdan en önemli farkı, sadece bir anlık olmasıdır[1]. **Cılgayak** da denir.[2]

Önemi

Yılın ilk günüdür. Bahar bayramı olarak kutlanır. 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gece gündönümüdür. Gece ve Gündüz eşitlenmiştir. Dünyanın yeniden doğumu olarak algılanabilir. O gece tam o anda bütün doğa ve tüm kâinat bir anlık bir uykuya dalar. Irmaklar bir an için durur sonra yeniden akmaya başlar. "Evrenin Uyuduğu Bille" (Âlemin Yattığı Zaman)[3] adı verilen bu anda canlı cansız tüm varlıklar bir anlık bir uykuya dalarlar. Başka bir deyişle bir an için ölüp geri dirilirler. O bir anlık vakit aslında yaradılıştan bu yana o anda geçen tüm zamanları içinde barındıran bir andır. Dünya sanki yeni baştan yaratılır. Yaratılıştaki kaosun bitip düzenin başladığı için bir anlamda mutluluk duyulur. Dünyanın soluğu ısınır, yeryüzüne yemyeşil ipek bir halı serilir. Nevruz sözcüğü Farsçada Yenigün demektir. Uluğ Bey takviminde de yılın ilk günüdür. Diğer adı Uluğgün (Ulu Gün)'dür. Gündüz ve Gece eşitlenir.

TSS

O gece evdeki tüm kap kacak taze su ile yıkanır. Gün doğarken insanlar gidip akarsuda veya pınarlarda ellerini yüzlerini yıkarlar veya İslam inancıyla bağlantılandırarak yunup kılarlar (abdest alırlar). İnanışa göre Tanrı insanı bu günde yaratmıştır. Âdem ile Havva bugünde yeryüzünde kavuşmuştur. Ali'nin bugün doğduğu varsayılır. Ergenekondan Bozkurtun önderliğinde bugün çıkılmıştır. Yeni yılın ilk ayına Oşlak Ay adı verilir. Daha başka pek çok isim kullanılır: Ekin Bayramı, Gollu,[4] Gutan, Tagrıtoy, Ulus Günü, Yazbaş, Mereke,[5] Yılsırtı, Yışak, Ihıyah, Isıyah, Bozkurt Bayramı, Ölüler Bayramı gibi… Türk tarihinde ve kültüründe köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Türklerin Ergenekon'dan çıkış gününün yirmi bir marta rastladığı kabul edilmektedir. On İki Hayvanlı Türk Takviminde yılbaşı da aynı güne rastlamaktadır. Oğuz Kağan'ın bu günü kutsal saydığını ve bayram gibi törenlerle karşıladığı bilinmektedir. Selçuklu Sultanı Celaleddin Melikşah, devrin uzay bilimcilerini başkenti İsfahan'da toplamış, kendi adıyla anılan Celali Takvimi'ni yaptırmıştır. Bu takvime göre yılbaşı yirmi bir marttır. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, Nevruz gününü yılbaşı kabul etmiş, vergileri buna göre düzenlemiştir. İskitlerin İlk İnsan olarak kabul ettikleri Targutay'ın oğlu olan Kolaksay'ın düğün gününün yâni yeryüzünün ilk toyunun (şenliğinin) nevruzda yapıldığına inandıkları ve bu yüzden bugünü kutladıkları bilinmektedir. Türklere göre Navruz gününde şu olaylar gerçekleşmiştir.

1. Dünya bugünde yaratılmıştır.
2. İlk insan bugün yaratılmıştır.
3. Nuh'un gemisi bugün karaya oturmuştur.
4. Hz. Muhammed'e bugün peygamberlik verilmiştir.
5. Şii ve Alevî inancına göre Ali bugün doğmuştur.

Evrenin Uyuduğu Bille
"Âlemin Yattığı Vakit" de denir. Azerbaycan halk inancında, kışın sonu ve yazın başlangıç anını gösteren mistik bir zamandır. Azeri kültüründe âlemin yatma vakti yılın son çarşambasına denk düşer. Başka bir görüşe göre Nevruz Bayramı'na açılacak gecenin gündüze dönüştüğü anda gerçekleşir. Irmaklar, dereler, çaylar yâni akarsular bir anlığına durur, sonra tekrar akmaya başlarlar.[6]

Isıyah

[Azəricə: **Isıyax**]

Isıyah – Baharda doğanın yenilenmesini, gücünün çoğalmasını gösteren bir bayram. Yakutlar çok eski zamanlardan beri, bahar merasimleri yaparlar. Bu bayram Ulu Gök Tanrısı'nın şerefine yapılır. Yeryüzü yeşilliğe büründüğü zaman ağaç altına toplanılıp kurbanlar kesilir. Sonra daire şeklinde toplanılıp kımız içilir ve meydanda yakılan odunun üzerinden atlanır. "Isıyah"ın birkaç amacı vardır: Yer Ruhlarını memnun kılmak. Ulu Ana'dan merhamet istemek gibi... Yakutlara göre, bu bayram ilk ata olan "Elley" ile ilintilidir. O, başlatıcısı olduğu bu bayramı kendi yurdunda kutlamıştır.[7]

Etimoloji
(Yıl/Cıl) kökünden türemiştir. Yıl sözcüğünden gelmektedir. Yılın geçişi demektir. Yıl ve kaymak sözcüklerinin bileşimi olduğu da dikkate alınmalıdır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-430)
2. ^ Türklüğün En Eski Bayramı Nevruz, Necati Demir
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-42, "Âlemin Yattığı Vakit")
4. ^ Nevruz Geleneği ve Kırgızlarda Nevruz, Doğan Kaya
5. ^ Türk Kültüründe Yenigün / Nevruz Bayramı, Bayram Durbilmez
6. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 42)
7. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 254)

Dış bağlantılar

- Nevruz Nedir?
- Nevruz Bayramı

Ayrıca bakınız

- Nevruz
- Türk kültüründe nevruz

Yılqayaḳ

Yılmaya

[Azəricə: **İlmaya**]

Yılmaya – Türk ve Altay mitolojisinde adı geçen kanatlı uçan at. **Cılmaya** olarak da söylenir. Kanatları vardır. Genelde beyaz veya kara (tek renk) bir at olarak betimlenir. Beyaz kanatları vardır ve Kuday (Tanrı) tarafından yiğitlere yardımcı olması için yaratılmıştır.

Etimoloji

(Yıl/Cıl) kökünden türemiştir. Hızlılığı ifâde eder. Yıldırım kelimesiyle aynı köke sahiptir. Yılmanık, parlak demektir. Yılmak ise korku bildirir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF



Yılmaya

Yo Han

[Azəricə: **Yoğ Xan**]

Yo (Yō) Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Yeraltı Tanrısı. Yoğ Han da denir. Yeraltını korur. Yokoluşu simgeler. Dokuz kat olan yeraltını (cehennemi) yönetir. Karanlıklar içindedir. Kimseye görünmez. Yaşadığı yer Uluğ Kayın'ın köklerinin altındadır. Oğlunun adı ise So Han'dır.

Etimoloji

(Yoğ/Yok) kökünden türemiştir. Yokluğu çağrıştırır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Şamanizm
- Türk Mitolojisi Üzerine

Yo Ƕan

TSS

Yol İyesi

[Azəricə: **Yol İyesi**]

Yol İyesi – Türk, Tatar ve Altay halk inancında Yol Ruhu. **Yul İyesi** veya **Yolak İyesi** de denir. Moğollar **Col Ezen** veya **Zol Ezen** derler. Yolların koruyucu ruhudur.

Özellikleri

Her yol için farklı bir İye vardır. Yol aynı zamanda yasa ve düzeni, mutluluk ve huzuru temsil eder.[1] Talih ve doğruluk gibi kavramları içerisinde barındırır. Yol doğru bilineni yapmak demektir. Yol İyesi, kötü niyetli insanları her gün yürüdükleri yoldan şaşırtabilirmiş. Hiç beklenmedik bir anda bu tür insanlar bildik bir yoldan giderken kendilerini karanlık orman içinde bulurlarmış. Bazen de kar fırtınasında insanlar evleri etrafında dolanıp dururlar, eve girecek yolu bulamadan donup ölebilirlermiş. Sabah olunca köylüler yolunu şaşırmış ve donmuş insanı evin etrafında bulurlarmış. Çerçi sözcüğü köy köy gezen seyyar satıcı demektir ve masallarda yollarda hep onlara rastlanır. Çerçi/Carçı Moğollarda da aynı anlama gelir. Eskiden eşek veya katırlarla gezen çerçilere 1980'li yılların sonrasında dâhi rastlamak mümkündü, bir kısmı ise küçük kamyonetlerle bu işi yapmaktaydılar. Yolların diğer vazgeçilmezleri ise Haydutlar (Uğrular) ve Çingenelerdir. Yolak İyesi ise patikanın koruyucu ruhudur. Geçitlerin de İyeleri vardır, meselâ Yakutlarda Attuk İçi, geçitleri ve aşakları koruyan ruhları ifâde etmekte kullanılan bir kavramdır. Yollar Türk kültüründe yönler ile bağlantılıdır ve kalelerde ve şehirlerde çıkış kapıları da yönlerle belirtilir, bu kapılardan yollar belirtilen yönlere doğru gider. Başlıca yönler değişik şîve ve lehçelerde şöyle adlandırılır:

TSS

1. **DOĞU (Doğı):** Çığış, Şığıs. Künçığış, Könsığış. Gündoğusu.
2. **BATI (Batu):** Batıs, Bayış. Künbatıs, Könbayış. Günbatısı.
3. **KUZEY (Kuzay):** Tündük, Tönyek, Güntündük. Tüney.
4. **GÜNEY (Küney):** Tüştük, Könyek, Güntüştük. Tüşey.

Moğollarda Zol Zayağçı (Yol Yaratan)[2] yâni kaderi tayin eden şeklinde tanımlanan bir ongun vardır ve Zar Zargaçı (Yar Yargıcı)[3] yâni adâlet sağlayan ile bir ikli teşkil ederler. Moğolca zol, talih demektir. Yol Yayağçı 19 yolun birleştiği yerde yaşar. Yar, yarım anlamında olabilir çünkü tek kolludur. Örneğin, bu anlayış ve yaklaşım Pir Sultan Abdal'da en keskin biçimde aşağıdaki şekilde ifadesini bulmaktadır:

Kadılar müftüler fetva yazarsa
İşte kement işte boynum asarsa
İşte hançer işte başım keserse
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan[1]

L. Potapov'un izlenimlerine göre, "Ala Atlı Yol İyesi" denilen şaman hakkındaki inanç. 20. yüzyılın başlarına kadar Teleğütlerde "Yer Yol Payana" adındaki bir ruhta korunmuştur.[1]

Etimoloji

(Yol/Yul) kökünden türemiştir. Ulaşımda kullanılan düzenlenmiş, uzayıp giden arazi parçası. Yerleşim alanlarını birbirine bağlayan düzlenmiş toprak parçası. Ayrıca yöntem, üslup, dinsel uygulama ve yaşam anlamlarını da mecazen içerir. Yol kavramı doğu toplumlarında ve Türklerde önemli bir yere sahiptir. Moğolca'da Col/Zol[4], Buryatça'da Zol olarak geçer. Colay, ayağı uğurlu demektir. Yolcu sözcüğünün peygamber anlamı da bulunur. Yula sözcüğü de aynı kökten gelir ve meşale, pınar, ruh demektir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ [a] [b] Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa-619)
2. ^ Chosen by the Spirits, Julie Ann Stewart (Zol Zayaaci) **(İngilizce)**
3. ^ Chosen by the Spirits, Julie Ann Stewart (Zar Zargaaci) **(İngilizce)**
4. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("zol") **(İngilizce)**

Alıntılar

- [1] ↑ Pir Sultan Abdal, Bütün Şiirleri (http://www.kitapyurdu.com/kitap/41062)

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Yul İyäse, Yol İyesi)



Yol İyesi

Yom

[Azəricə: **Yom**]

Yom (Yôm) – Türk ve Altay halk inancında Uğur, Şans, Talih, Baht anlamlarına gelir. **Yum** olarak da söylenir. Uğurlu nesne (Yom Taşı gibi) manasını da içerir. Aynı zamanda mutluluk, neşe demektir. Ural dillerinde ise Tanrı anlamı taşır. Tuvalarda yer alan ve kötü ruhların kovulmasını ve büyücülüğü içeren merasimin adı Dom şeklinde geçer ve d/y dönüşmesi ile birebir Yom sözcüğüdür.

Dede Korkut Öykülerinin sonunda "Yum Vereyim..." ifadesi bulunur. Burada kullanılan ve "efsun" anlamına gelen "Yum" sözcüğü "hayır duası, ozan duası" anlamında da kullanılmıştır. "Yom tutmak" deyimi ise "hayıra yormak, uğurlu saymak" demektir ve yom kelimesinin halk dilinde "iyi haber" gibi manaları da vardır.[1]

Uraz

[Azəricə: **Uraz**]

Uraz – Türk kültüründe ve halk inancında talih demektir. **Uras, Oraz, Iraz** olarak da söylenir. Baht, şans demektir. Rastlantıları düzenlediğine inanılan, iyi veya kötü durumları belirleyen soyut güçtür. Urasa kavramı ile bağlantılıdır. Namus, şeref haysiyet gibi anlamları da bulunur. Yom'un bir türüdür, daha doğru bir ifadeyle Yom'un soyut yönüdür.

Yomçı / Tomçı Han

[Azəricə: **Yomçı Xan**]

Yomçı (Tomçı, Domçı) Han – Türk ve Altay mitolojisinde tıp tanrısıdır. "Sagunları" (hekimleri) ve "otacıları" (eczacıları) korur.

TSS

Yumçu / Yumuşçu

[Azəricə: **Yumçı**]

Yumçu (Yumçı) – *Melek.* Tanrının hizmetinde bulunan, nurdan yaratılmış, kutsal varlıklardır. Kendilerine verilen emirleri yerine getirirler. Anadoluda Yumuş Buyurmak, iş yapmasını için görev veya emir vermek demektir. Yumuş kelimesi hizmet anlamına gelir. Yum/Yom (kutsallık) kavramıyla da bağlantılıdır. Yumsı (Yumçu) Çuvaş kültüründe şamanlara da verilen bir addır aynı zamanda.

Etimoloji

(Yum/Yom/Com) kökünden türemiştir. Kök; iyilik, kader gibi anlamlar içerir. Büyü, büyülü söz, dua gibi anlamları da bulunmaktadır. Yomak (Bilmece) ve Comog (Destan) sözcüklerinin de bu kavram ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Yomya (Comya, Yomza, Yumza, Cumza) şeklinde ifâde edilen ve şaman anlamına gelen sözcük yine bu kökle ilgilidir. Kutsallık ve güç anlamları içerir. Moğolca Dom kelimesi büyü, Yum ise nesne[2] demektir. Çuvaşlarda ise Yum şaman mânâsı taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("yum") **(İngilizce)**

Yôm

Yomak

[Azəricə: **Yomax**]

Yomak – Türk, Altay ve Moğol halk kültüründe ve halk edebiyatında destan, epik şiir. **Yomok, Comok, Comog, Yumah, Nomok, Zomok, Zumah** olarak da söylenir. Moğollar **Domog** derler. İlk anlamı "Öbür dünyaya ait, şaman hikâye ve efsâneleri" olan bu sözcük Kınm Türkçesinde de "hikâye, destan" anlamında korunmuştur.[1]

Yomaklar

Dizeli ve uyaklı olarak uzun şiirler şeklinde anlatılan öykülerdir. Söylencelerin en dikkat çekici ve akılda kalıcı, en çok ilgi çeken anlatım yollarından biridir. Yomakçılar (destan okuyucuları) en az üç yıllık bir eğitim ve deneyim süreci yaşarlar. Manasçı adı verilen Manas destanı okuyucuları en çok bilinenleridir. Kırgız destan okuyucusu Sayakbay Karalayev gelmiş geçmiş en iyi Manasçı olarak kabul edilir. Yomaklar çoğu zaman küğ (manzum metin, şiir) unsurunu içerisinde barındırır.

Küğ

*[Azəricə: **Kög**]*

Küğ – Genel bir tanım olarak şiir (manzum metin) demektir. Köğ veya Küy olarak da söylenir. Uyaklı ve dizi halindeki cümlelerden oluşan söz ve ifadeler. Halk ozanları tarafından ezgiyle söylenen Koşuk/Goşuğ (halk şiiri) adı verilen (Altaylarda Kojon/Koşon) biçimi ile Koşma adı verilen türü yaygındır. Köğük (Küğük) ise mısra demektir. Sözcük, asıl olmayı ifâde eder. Yâni küğ, sözün aslıdır.

TSS

Türleri

Olongo, Kay ve **Üliger** sözcükleri de Yomak'ın farklı alt türlerini nitelemek için veya bazen de eşanlamlı olarak kullanılır.

Olongo

[Azəricə: **Olonqo**]

Olongo (Olonho, Olungu) – Yakutça bir sözcük olup yine destan demektir. Şiir şeklindeki söylence. Hemen her toplumda destanlar bulunur ve şiir şeklinde olmaları nedeniyle daha çok ilgi çeker ve daha kolay ezberlenirler. Olmak fiili ile ilişkilidir. Olanların, olmuşların öyküsü demektir. Eski Türkçede Ölön sözcüğü de destan demektir.

Kay

[Azəricə: **Qay**]

Kay (Qay) – Yine çeşitli Türk dillerinde destan anlamına gelir. Şiir şeklindeki söylence demektir. Kayçı adı verilen destancılar tarafından ezbere okunur. Manas destanı dünyanın en uzun destanlarından biridir (kimi görüşlere göre en uzundur). Destanları doğru okumayan, bazı yerlerini unutan veya güzel okumayı beceremeyen Kayçıların, destandaki kahramanın ruhu (veya destanın koruyucu İyesi) tarafından hastalandırılacağına hattâ öldürüleceğine inanılır. Destanlar tüm uluslarda rastlanan şiirsel anlatılardır. Hızlı gitmek, hızlı konuşmak anlamına gelen Kay kökünden türemiştir.

Ülger

[Azəricə: **Ülger**]

Ülger (Moğolca **Üliger**) – Şiir şeklindeki masal, olağanüstü öykü anlamına gelir. Söylencelerden ve nesile nesile aktarılagelen öykülerden oluşur. Moğolca Ügül, Mançuca Üg sözcükleri anlatmayı ifâde eder. Türkçedeki Ülker takımyıldızının adıyla benzerlik gösterir.

Etimoloji

(Yum/Yom/Com) kökünden türemiştir. Anlatmak, söylemek anlamları vardır. Yom (baht, talih) ile de bağlantılıdır. Eskilerin öykülerinin kişilere olumlu etki yapacağı veya onlardan güç alınacağı inancını akla getirmektedir. Tungus Mançu dillerinde Nımka/Nıma olarak yer alır. Şamanlık yapmak, şamanın hikâye anlatması, geçmişten haber vermesi gibi manaları taşır. Moğolca Domog, efsâne demektir[2].

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("domog") **(İngilizce)**

Ayrıca bakınız

- Olonkho **(İngilizce)**
- Üliger **(İngilizce)**

TSS

Dış bağlantılar

- Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu
- Türk Destanlarında Bitiş Kalıpları, Naciye Yıldız
- Destan
- Karaçay-Malkar Nart Destanları, Adilhan Adiloğlu
- Kay-Çörçöktör

Yomaḳ

Yula

[Azəricə: **Yola**]

Yula – Türk ve Altay halk inancında ve şamanizminde Rüyâ Ruhu. **Yola** veya **Çula (Çola)** da denir. İnsan ruhunun hareketli kısmıdır. Hayalgücü anlamına da gelir.

Yula Ruhu

Bu ruh uykuda ve rüyâda bedeni terk edebilir.[1] İlham ve vahiy kavramları ile de bağlantılıdır. İnsan vücûdunu geçici olarak terk edebilir. Bazen bu durumu hissetmek bile mümkün olmayabilir. Aynı zamanda meşale demektir ve ruhun bir çeşit ateş veya ışık (enerji) olarak görüldüğünün en güzel örneğidir. Yulamak fiili ile kullanıldığında rüyâ görmek ve ruhun bedenden ayrılarak gezinmesi anlamına gelir. Ruhun hareketli kısmının bedenden ayrılarak soyut diyarlara yolculuk yapmasıdır. Ayrıca sıradışı, esin kaynağı rüyâların görülmesi için de Yulamak tabiri kullanılır. Baskakov'a göre, "cevher, maya" gibi de anlamlandırılan bu anlayışa "ölünün canı" şeklinde ikinci bir mânâ daha yüklenebilir. Gerçekte ise "yula", insan bedeninden geçici olarak ayrılabilen canın aslı, mayası ve cevheridir. Geleneksel Hakas kültüründe "yula"ya yakın bir anlam taşıyan "çula" anlayışı vardır. Hakaslarda bu kavramın içeriğinde can düşünülmüştür.[2]

Türk kültüründe Düşler

Düş (**Tüş, Töş, Tüs, Tös, Tühe, Tül, Telek,** *Moğolca:* **Züd**) – Uykudayken zihinde gerçekleşen zihinsel etkinlik(ler) ve bunlara ait algılardır. Görsel çağrışımlar şeklinde oluşur. Halk inancında ise "Yarı Ölüm" olarak algılanan uykuda görülen bu görsel imgeler öteki âlem ile irtibat kabul edilir. Ve haber değeri taşıdığına inanılır. Örneğin rüyâda yumurta gören bir kadının çocuğunun olacağına inanılır. Yusuf peygamber en önde gelen rüyâ yorumcusu olarak kabul edilir. Bazen de gerçek âlemin orası, bu dünyanın bir yanılsama olduğuna inanılır.

Uyku bir çeşit ölümdür ve ruhun hareketli kısmı bedeni terk eder. Kâbuslar akarsulara anlatılır ki, alsın götürsün diye. Rüyâlar, o esnada gidilen yer bu âlemin zıddı olduğu için tersine yorumlanabilir. Çağdaş bilimsel verilere göre düşler insanın bilinçaltının birer yansıması olup, doğru çözümlendiklerinde çeşitli ussağlığı sorunlarının giderilmesine yardımcı olabilmektedir. Rüyâlar tüm toplumlarda ilgi çekmiş ve öteki âlemden gönderilen bilgiler veya insanların öte âlemde yaptıkları yolculuklar olarak düşünülmüştür. Düş sözcüğü, düşünmek, düşmek, düşlemek fiilleri ile aynı köke sahiptir. Töz sözcüğü ile uzaktan bağlantısı dikkate değerdir. Azeriler hem rüya hem de uyku için **Yuxu (Yuhu)** kelimesini kullanırlar.

Etimoloji

(Yol/Yul) kökünden türemiştir. Soyutlanmak, rüyâ görmek anlamlarını içerir. Su kaynağı ve meşale[3] gibi anlamlar da içerir. Kral ve ululuk anlamına da sahiptir. Yular (dizgin) sözcüğü ile aynı kökten gelir. Yol (talih) kelimesiyle de bağlantılıdır.

Kaynakça

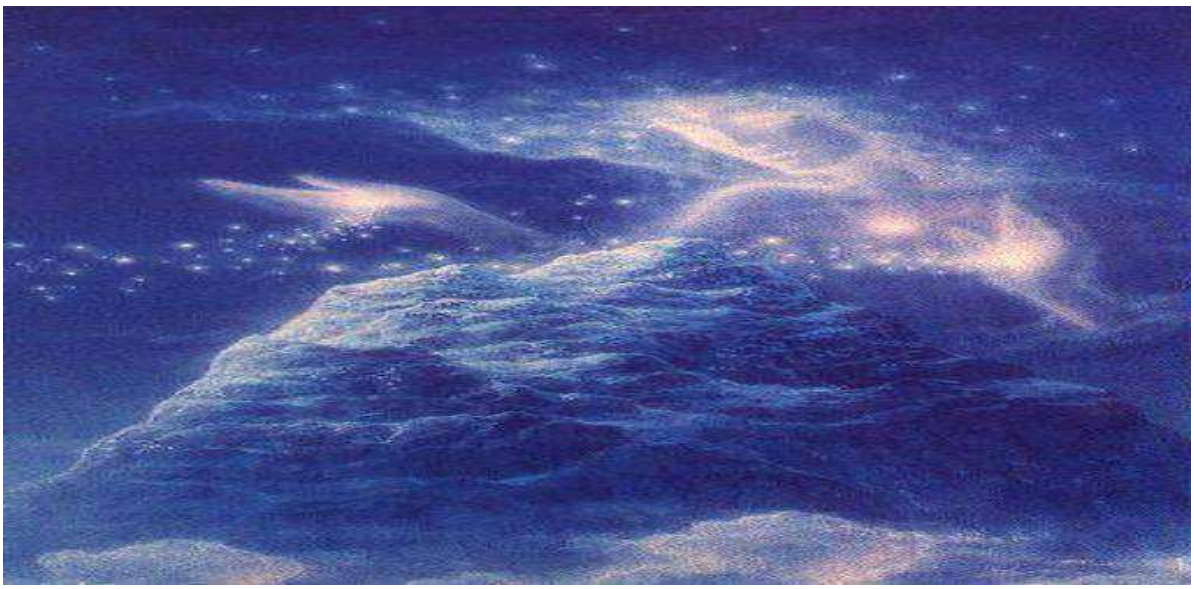
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ Şamanizm Üzerine Bir Araştırma, Zekiye Tunç, 2007
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
3. ^ Divan-i Lügat-itTürk Dizini

Dış bağlantılar

- Yakut Şamanizminde İja Kıl, Abdülkadir İnan
- Türk Folkloründe Dış Ruh Tasarımı, Ali Duymaz
- Ruh, Yaşar Kalafat
- Türklerin Eski İnançları
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca



Yula

Yunak İyesi

[Azəricə: **Yunax İyesi**]

Yunak İyesi – Türk, Tatar ve Altay mitolojilerinde ve halk inancında hamamın koruyucu ruhu. Değişik lehçelerde ve şivelerde **Yonak, Yunça (Munşa, Monço, Munça) İyesi** şeklinde de söylenir. **Hamam İyesi** olarak da tanınır. Ayrıca Banyo Ruhu anlamında **Cağ (Cağlık) İyesi** veya **Çimek İyesi** olarak da bilinir.

Kısa boylu bir ihtiyar kılığında olduğuna inanılır. İnsanlara temizliği öğretir. Güneş battığı zaman ve gece yarısı hamama girilmez, çünkü bu saatte İye kendisi yıkanır. Hamamda yıkanırken kişi yüzünü sabunladıktan sonra temiz su dolu leğeni bulamazsa ya da hamamdan gitmek üzereyken ayakkabılarının kaybolduğunu görürse, bunlar onun şakalarıdır. Tatar Türkleri, hamamda yıkandıktan sonra her şeyi temizleyip, eşyaları yerine kaldırırlar ve "Yunağın ısısı sana, huzuru bana!" diyerek çıkarlar.

Etimoloji

(Mun/Yun) kökünden türemiştir. Yunak hamam demektir. Yunmak sözcüğü yıkanmak temizlenmek anlamlarına gelir. Yunup sözcüğü eski Türkçede abdest demektir.

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Munça İyäse, Hamam İyesi)



Yunaḳ İyesi

Yurt İyesi

[Azəricə: **Yurd İyesi**]

Yurt İyesi – Türk, Moğol ve Altay halk inancında Memleket Ruhu. **Yort İyesi** olarak da söylenir. Aslında Ev İyesi ile de bağlantılıdır. Çünkü yurt aynı zamanda çadır demektir. Anlam genişlemesiyle vatanın koruyucu ruhu anlamına da geldiği de söylenebilir. Kimi kültürlerde çadırdaki ocakta yaşadığına inanılır.

İl İyesi

[Azəricə: **İl İyesi**]

İl İyesi – Türk ve Altay halk inancında vilayet ruhu. Hula (Kula) İyesi ve Moğolca Kota Ezen olarak da bilinir. Yurt İyesi'ne çok benzer ve bağlantılı bir varlıktır. Şehrin veya bir yerleşim biriminin koruyucu ruhudur. Her şehir için farklı bir İye vardır. Şehir adları farklı biçimlerde oluşturulabilir. Örneğin Almatı şehrinin adı Alma Ata adlı koruyucu ruhun / evliyanın adından gelir. El/İl kelimesi türkçede şehir, vilayet veya ülke demektir. İller eskiden özerk **İlhan** tarafından yönetilirken, sonraları merkeze bağlı **İlbey** (Vali) tarafından yönetilmeye başlanmıştır. İlçeler ise **İlçebey** (Kaymakam) tarafından yönetilir.

Türklerde yer adları değişik biçimlerde oluşturulabilir. Birkaç örnek vermek yararlı olacaktır.

1. **Kent** (Kend, Kant, Kand)**:** Şehir demektir.
   Semerkent, Taşkent, Yarkent, Çimkent, Hankent, Kumkent, Mankent, Özkent, Tünkent, Semizkent, Sütkent, Yegenkent,
2. **Balığ** (Balı, Balık)**:** Sur, duvar demektir.
   Ordubalığ, Kuzbalığ, Beşbalığ, Yengibalığ, Togubalığ, Baybalığ, Kaşbalığ, Togubalığ, Çakukbalığ, Bavılbalığ,
3. **Yurt:** Vatan demektir.
   Karlıyurt, Yeşilyurt, Akyurt, Taşlıyurt, Bozyurt, Kızılyurt, Çayyurt, Düzyurt, Özyurt, Başyurt, Çamyurt, Dağyurt, Saryurt, Güzelyurt,
4. **El:** Yurt, vatan demektir.
   Tunceli, Türkmeneli, Yıldızeli, Çayeli, Korkuteli, Orhaneli, Çameli, Güneli, Taşeli, Kocaeli, Kırklareli, Oğuzeli, Yavuzeli
5. **Kışla:** Kışın kalınan, konaklanan yer demektir.
   Şarkışla, Akkışla, Ulukışla, Akçakışla, Kızılcakışla, Kızılkışla, İnkışla, Başkışla, Taşkışla, Sarıkışla, Beykışla, Düzkışla
6. **Yayla:** Yazın kalınan, yerleşilen yer demektir.
   Altınyayla, Uzunyayla, Akyayla, Sarıyayla, Çamyayla, Başyayla, Bozyayla, Düzyayla, Çamlıyayla, Yeşilyayla, Karacayayla

Etimoloji

(Yur/Yor/Yör) kökünden türemiştir. Moğolcada çadır demektir. Türkçe'de anlam kaymasına uğrayarak vatan, memleket anlamlarını içerir hale gelmiştir.

Kaynakça

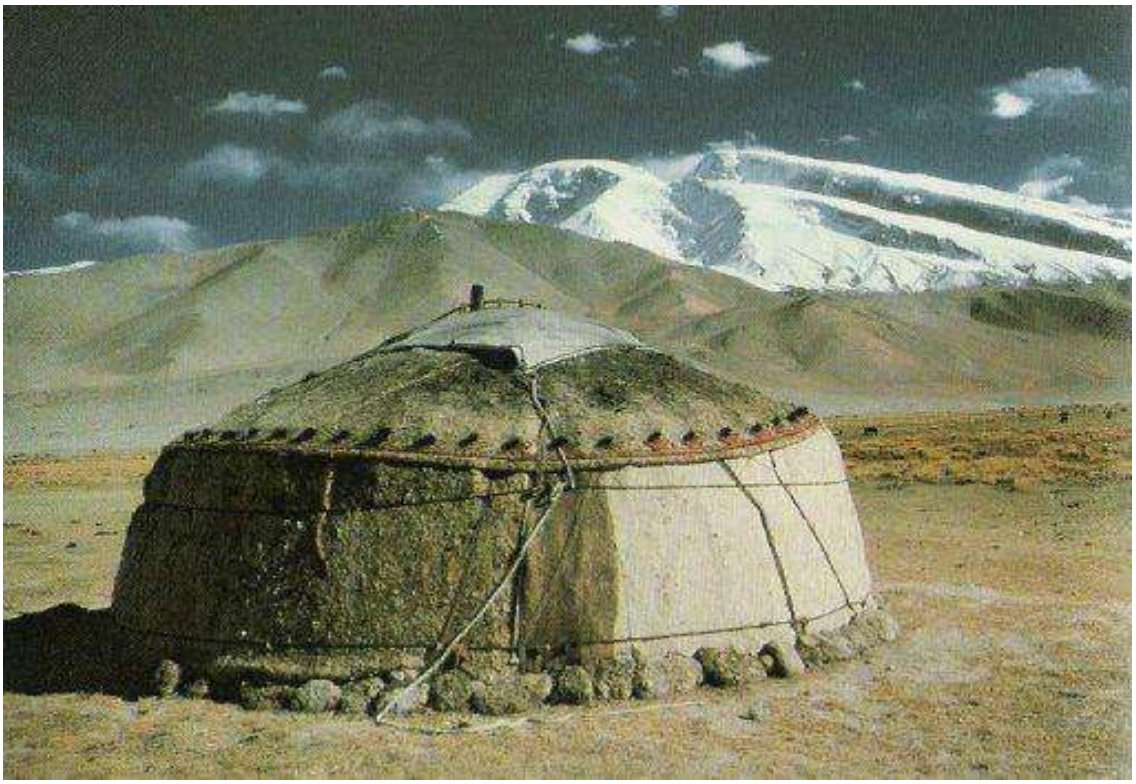
- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Ayrıca bakınız

- Ev İyesi

Dış bağlantılar

- TatarTürklerinde Varlıklar, Çulpan Zaripova (Öy İyäse, Yort İyäse, Ev İyesi)
- Yurt İyesi
- Ulus ve Uluslaşma, Kutlu Altay Kocaova
- Yurt for Sale **(İngilizce)**



Yurţ İyesi

Yutpa

[Azəricə: **Yutpa**]

Yutpa – Türk ve Altay mitolojisinde Yeraltı Yılanı. Yeraltı Denizi'nde (Tengiz) yaşayan ve ejdere benzeyen devâsa iki yılandan birisidir.[1] Çatal kuyruklu ve dört ayaklıdır. Yeşil baldırlı, ak göğüslü, kayık gibi yassı çenelidir. Erlik'in sarayını korur. Diğer yılan ise Abra'dır ve ikisinin adı birlikte anılır. Bazı metinlere göreyse Toybadım Irmağı'nın kıyılarında yaşayan korkunç canavarlardır. Bir yağna'yı (fili) tek lokmada yutabilir. Ker Yutpa, Ker Abra, Ker Arat üçü birlikte anılır.

Şaman giysisinde, cübbenin bir yanında yer alan, yeraltı canavarı olarak algılanan yılanı temsil edecek biçimde çatal kuyruklu ve dört ayaklı olarak tasarımlanan, kötü ruhlardan koruduğuna inanılan, siyah kumaştan şerit.

Etimoloji

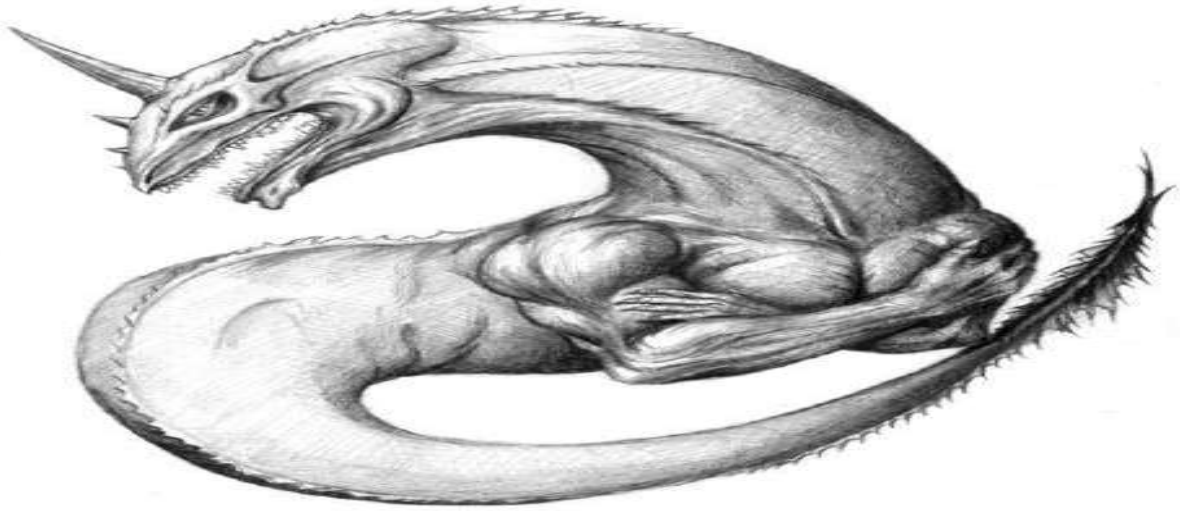
(Yut/Yud) kökünden türemiştir. Yutmak, yemek anlamlarını içerir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ "Ne Sorsam". http://www.nesorsam.com/etiket/yutpa-nedir



Yutpa

Yuğ

[Azəricə: **Yoğ**]

Yuğ (Yū) – Türk ve Altay halk kültüründe ve inancında Cenaze Töreni. **Yoğ** veya **Yığ** olarak da söylenir. Cenaze töreni, cenaze yemeği[1] gibi anlamları vardır. Yuğ, zaman zaman "Ağıt" ile eşanlamlı kullanılsa da daha geniş kapsamlıdır, sadece okunan ezgiyi değil, yapılan töreni de ifâde eder.

1. **Ağıt (Ağu)**, 2. **Sığıt (Sagu)**, 3. **Yığut (Yuğu)** sözcükleri mersiye, ölünün arkasından okunan yas şiiri demektir.

Yuğ Törenleri

Cenaze merasimlerinde Ağu, Sagu veya Yuğu adı verilen ezgili koşuklar okunur. Bunların hepside ölünün arkasından yaşanan yas sürecindeki acıyı dışavurma ile ilgilidir ve benzer anlamlar içerir. İslam dini yas sürecinin uzatılmasını ve kendine zarar verecek şekilde dövünmeyi yasaklamıştır. Cenaze merasimleri yeryüzündeki tüm kültürlerde büyük öneme sahiptir, çünkü bilinmeyen bir diyara yapılan bu yolculuk her zaman gizemini korumuştur. Türk cenazelerinde ölü bir çadıra konur ve at, sığır veya koyun kurban edilirdi. Daha sonra atlarla çadırın çevresinde dokuz kez dolaşılırdı. Böylece ölünün ruhunun gökyüzüne çıkacağına inanılırdı. Ölü gömüldükten sonra da mezarının başında heykelcikler dikilir ve öldürdüğü düşman sayısı kadar taş konulurdu. Bu taşlara da "balbal" adı verilirdi.[2]

Eski yas törenlerine özel olarak dâvet edilen "Yuğçular" (Ağıtçılar), kopuz çalar hattâ dans ederlerdi. Bu törenlerde ağıt söylemenin yanısıra, yüz yırtmak, saç yolmak, başa kül dökmek ve beyazlan soyunup siyah giysiler giymek de geleneğin içerisinde yer alırdı. Bazı yerlerde "ölü aşı" vermek de gelenektir. Divan-ı Lügat-it Türk'de bu yemeğe "Yuğ Besen" demiştir. Bu uygulama, Uygurlarda "Üzüt Aşı" adıyla bilinen ziyaretin aynısıdır.[3]

Ölüm

[Azəricə: **Ölüm**]

Ölüm (Ülim) – Bir varlığın canlılığını yitirmesi. Vefat. Ruhun, bulunduğu bedeni dönmemek üzere terketmesi şeklinde açıklanır. Türklerde ruhun insan bedenini uyku halindeyken ya da hastayken de terkettiği düşünülürdü. Eski Türkler ölümün bir son olmadığına, ölümden sonra yaşama ve ahirete inanırlardı. Sonbahar ise doğanın ölümü demektir.

Ölüm bilinmezlik ve gizemdir. Öteki dünya insan zihnini daima meşgul eden soru işaretleri içerir. Türklerde ölümle ilgili pek çok gelenek vardır. Örneğin ölen birinin ardından yas tutulurken, ölünün kıyafetleri ortaya yığılır ve fakir fukara bunlardan istediğini alır. Bu kıyafet yığınına soyha adı verilir. *(Öl/Ül) kökü,* cansızlık anlamı içerir. Herhangi bir varlıkta canlılığın sona ermesi demektir.

Çövenç

[Azəricə: **Çövənç**]

Çövenç – Türk halk inancında ölünün ardından dağıtılan helvadır. Sağlamlığın ve diriliğin kaynağı sayılan, bir tür yiyecek. Kaostan evrene geçişi sembolize eder. Çöven kökü (helvacıotu) ile bağlantılı bir sözcüktür. Helva Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ölünün ardından helva yapılması, ateş, su ve un (tarımı ve toprağı simgeler) gibi temel unsurların bir araya gelmesini, ölümden sonra yeniden dirilişi (yemek canlılık demektir) ifâde eder. Çöven helvayı beyazlatmak için kullanılan bir bitkidir ve Çövenç sözcüğü buradan türemiştir. Kökeni çok eski çağlara kadar uzanan ölünün ardından helva yapma geleneği yüzeysel gibi görünse de çok derin anlamları olan bir uygulamadır. Herşeyden önce böyle bir geleneğin sürdürülmesi bile karmaşa karşısında bir düzeni yeniden sağlamayı ifâde eder. Gelenek zaten (içeriği insani değerlere uygun olduğunda ve doğru uygulandığında) aslında düzen demektir. Helva bir başka açıdan bakıldığında ortak hareket etmeyi ifâde eder, hep birlikte yenmesi ortak bilinç anlamına gelir. Çöven, helvacıotu kökü demektir. Çöğmek, Çövmek fiilleri kabarmak, köpürmek anlamlarına sahiptir.

Eski Türklerde cenaze törenleri

İnsanın birden fazla ruha sâhip olduğuna ve bu ruhların farklı özellikleri olduğuna inanılması sonucu farklı cenaze törenlerine yol açmıştır. Vu-Sun'ların cenazelerini erken dönemlerinde yaktıkları ve daha geç dönemlerde gömdükleri hakkında kanıtlar bulunmaktadır. Bazı diğer kaynaklara göre gömülecek cenazeler için mezarın konumu bir akarsuyun yakınında seçilirdi. Bazen mezarların yüksek tepelerde seçildiğine ve bunun ruhun gök ile ilişkisi nedeniyle yapıldığına dair çeşitli bulgular vardır.

TSS

Jean-Paul Roux *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* başlıklı çalışmasında şöyle demektedir:

> *"Ölümü izleyen dönemde bazen birdenbire ortaya çıkan, bazen önceden düzenlenen ağlayıp sızlamalar ile cenaze törenlerinde yer alan ritüele dayalı dövünmeleri birbirine karıştırmamak gerekir. Çinliler bu ayrımı gayet iyi yapmıştır, konuyla ilgili tanımlamaları klâsik niteliktedir: 'Onlar, cenazenin içinde olduğu çadırın kapısı önüne gelir gelmez kanlarının gözyaşlarıyla birlikte aktığının görülmesi için yüzlerini bir bıçakla kesmektedirler.' Jordanes bunun Hunlar tarafından da yapıldığını belirtmiştir. Diğer gözlemciler arasında İbn Faldan, 'korkunç ve vahşî bir şekilde bağırıp ağlayan' erkekler olduğunu açıklamaktadır. Aynı zamanda at yarışları düzenlenmekte, yâni ölünün çevresinde düzensiz şekilde dönülmekte, ayrıca koyunlar ve atlar kurban edilerek 'çadırın önüne serilmektedir'. Ölünün seyredilmesi için açıkta bırakıldığı süreyle ilgili olarak dikkat çeken yedi rakamına, çoğu kez değişik faaliyetler söz konusu olduğunda da rastlanmaktadır: yedi yara, yedi defa çevresinde dönüş..."* [1]

Cenaze törenlerinde geride kalan yakınların kendilerine tırnakları ve bıçaklar ile zarar verdikleri bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Özellikle yüzlerini yaralayıp, kan gelmesini sağlamaya gayret edilir, çünkü gözyaşlarının kan ile karışıp akmasının derin bir anlamı vardır.

Cenaze çıkan evden 40 gün boyunca hiçbirşey alınmaz bu eve hiçbirşey de verilmez. Bazı topluluklarda 40 gün boyunca ölünün adı anılmaz, aksi takdirde ölünün ruhununu o evi terk etmeyeceğine inanılır.

Pazırık kazılarından anlaşıldığı üzere, İskitler'de ve ayrıca Moğollarda, mezarına kadar taşınmak için araba üzerine konmaktadır. Cenaze törenlerinde halk toplanmakta ve bunun için uzak yerlerden gelinmektedir. Ayrıca ölü hakkında 'öldü' demek yerine *sunkur boldi*, 'sungur kuşu hâline geldi' deyiminin İslam dinini kabul ettikten sonra bile kullanıldığı görülür.

Ayrıca cesedin nasıl kaldırılacağına dair değişik uygulamalar Altaylıların bugün bile zaman zaman yaptıkları işlemlerden anlaşılabilmektedir.

- Ağaçlarda sergilenen cesetler
- Hayvanlara terk edilen cesetler
- Yakılan cesetler
- Mumyalanan cesetler
- Doğrudan gömülen cesetler

Ama her zaman (ilk dört türden sonra da) bir gömme işlemi bu uygulamalardan sonra mutlaka gerçekleştirilirdi.

TSS

Yakma işlemini Ateş İnancı ile bağlantılıdır. Ateş kültü, ateşe tapma değildir. Ateş'e doğanın gizemli bir parçası olarak saygı duymaktır. Bu sebeble "beden yakılır, can'ı uçar ve Tengri'ye erişir," sonucuna ulaşılabilir.

Mumyalama işlemi, Kağan için yapılacak yuğ törenine uzak ülkelerin dâvet edilmesi ve temsilcilerinin gelebilmeleri için cesedin bekletilmesi veya savaşta ölen hakanın cesedinin ülkesine taşınabilmesi zorunluluğundan kaynaklanmıştır.

Etimoloji

(Yuğ/Yığ/Ağ) kökünden türemiştir. Ağlamak anlamını taşır. Ağıt, ağu, ağlamak, yığlamak, yığut gibi sözcükler hep birbiriyle bağlantılıdır. Yığlamak/Yuğlamak sözcüğü ağlamak demektir. Ayrıca Yo/Yoğ/Yok kökünden yokoluşu da çağrıştırır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dipnotlar

1. ^ MüslümanTürklerde Şamanizm Kalıntıları, Abdülkadir İnan
2. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 620)
3. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi (Sayfa - 621)

Alıntılar

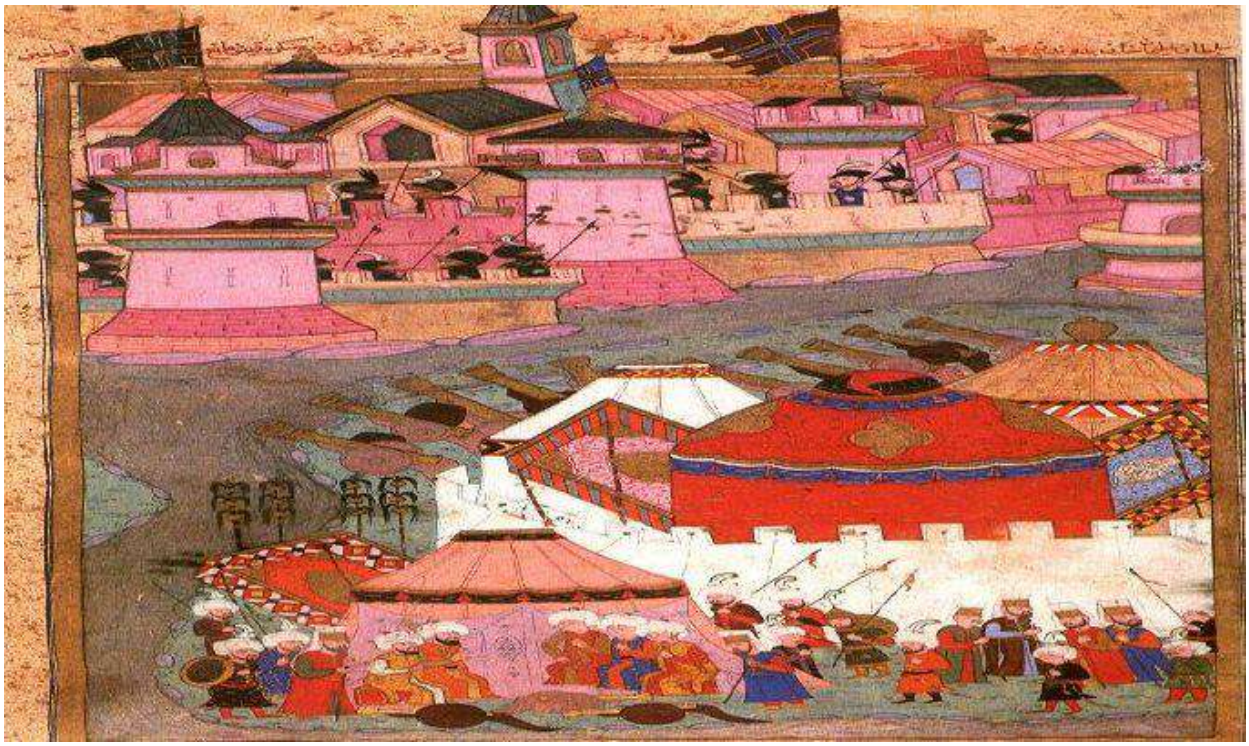
- [1]↑ Türklerin ve Moğolların Eski Dini / Jean-Paul Roux

Ayrıca bakınız

- Ağıt

Dış bağlantılar

- Orhun Abidelerinde Yuğ Törenleri, Baki Yöney
- Sözlü Edebiyat
- Orhon Yazıtlarının Dikilişiyle İlgili Yeni Sorunlar, Ceval Kaya
- Türk Mitoloji Sözlüğü, Pınar Karaca



Yuơ

Yuvha

[Azəricə: **Yuvxa**]

Yuvha – Türk ve Altay şamanizminde ve mitolojisinde söylencesel sürüngen. **Yuha** olarak da bilinir.

Özellikleri

Yılan kırk yıl yaşarsa Büke'ye (ejdere) dönüşürmüş. Büke de kırk yıl yaşayınca Yuvha olurmuş. Bazı söylencelerde bin yıl yaşayan ejderhanın Yuvhaya dönüştüğü anlatılır. Güzel bir kız kılığına girebilir ancak bu kızın göbek deliği yoktur ve böylece onun Yuvha olduğu anlaşılabilir. Irmakların önünü keser ve kurban ister. Yoksa suyu bırakmaz. Moğollar, Olgoy Korkoy (Bağırsak Solucanı) dedikleri ve dev bir yılana benzeyen yaratığın çölde yaşadığına inanılır.

Bir inanışa göre "Yuvha", ırmakların ve göllerin buzunun kırıldığı veya delindiği yerlerde güzel bir kız kılığında ortaya çıkar. Onun yakışıklı erkek kılığına girdiği de anlatılanlar arasındadır. O'nu göbeği olmadığından tanırlar. Doyacak kadar su içemediği zaman ölür.[1]

Etimoloji

(Yuv/Yuh) kökünden türemiştir. Yuvanmak, kıvrılmak, dönmek, döndermek anlamı taşır. Yuvarlak sözüyle aynı köktendir. Moğolca Zuh/Zuha/Zuvha kelimesi ateş ve ocak[2], mânâsı taşır.

TSS

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

Dipnotlar

1. ^ Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Celal Beydili, Yurt Yayınevi
2. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("zuuh") (İngilizce)

Ayrıca bakınız

- Olgoi Khorkhoi - Mongolian Death Worm (İngilizce)
- Zilant (İngilizce)
- Chuvash Dragon (İngilizce)

Dış bağlantılar

- Dünya Halklarının Mitleri - Ensiklopediya (Rusça)
- Mythology And Legendary Beings (İngilizce)



Yuwḫa

Z



ZEMZEM

Zada

[Azəricə: **Zada**]

Zada Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Rüzgâr Tanrısı. **Yada Han** olarak da bilinir. Moğollar **Zasa Han** derler.

Özellikleri

Rüzgârlar ve fırtınalar onun emrindedir. 13 rüzgârın kesiştiği yerde yaşar. Yağmur yağdırır, fırtınalar estirir. Yada Taşı'nın sahibi ve hâkimidir. Rüzgârların üzerine bir ata biner gibi binip yolculuklar yapar. İstediği yere böylece bir anda ulaşır. Kahverengi bir atı vardır ver bu atın şahin kanatları bulunur. Onunla birlikte rüzgârları sürer. Moğollara göre bu Tanrı Boğa kılığına girer. Yada taşı doğa olaylarını kontrol edebilen, özellikle de yağmur yağdırabilen büyülü bir taştır ve kamların kullanabilmesi için yeryüzüne Zada Han tarafından gönderilir.

Zada Taşı

[Azəricə: **Zada Daşı**]

Yada Taşı (Zada Taşı) – Türk halk inancında yağmur yağdıran büyü taşıdır. Zada Han'ın bu taşın koruyucusu olduğuna inanılır. Bu taşı eline geçiren istediği gibi yağmur ve kar yağdırılabilir, hava olaylarına tesir edilebilir. Yağmur, kar ve don getirebilir. Yumruk büyüklüğünde ve koyu renklidirler. Üzerleri damar damar çizgilidir. Soğukturlar. İçinden sesler gelir fakat içi boş değildir. Kullanıldıkça zayıflar ve gücü geçer.

TSS

Etimoloji

(Yad/Zad) kökünden türemiştir. Dışarı anlamı vardır. İnsanın gücünün dışındaki olayları ifâde eder. Moğolca Zad mızrak demektir. Zavar ise esinti anlamı taşır. Zasa/Dasa ise eski Moğolcada cezalandırmak demektir. Mançuca Dasa kelimesi de düzeltmek mânâsı taşır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi **(İngilizce)**
- Yada Taşı Efsânesi
- Türkler ve Rüzgâr
- Nama ve Kuşlar



Zada Taşı

Zarlık

[Azəricə: **Zarlıx**]

Zarlık Hanım – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Yargı Tanrıçası. **Yarlıg Hanım** olarak da tanınır.

Yargıçları korur. Zarlık Hanım 17 büyük gökyüzü mahkemesinin en başında bulunur. Türk Moğol kültüründe adâlet ve yargı çok önemli bir yere sahiptir. Adaletli davranmayan yöneticilere ilenilir (lânet edilir) ve başlarına en kötü felaketlerin geldiğine inanılır. Moğollarda Zar Zargaçı (Yar Yargıcı) yâni adaleti sağlayan şeklinde tanımlanan bir ongun (totem) vardır ve Zol Zayağçı (Yol Yaratan) yâni kaderi tayin eden ongun (totem) ile bir ikili teşkil ederler.

Etimoloji

(Yar/Zar) kökünden türemiştir. Yargılamak ve Yarlıgamak (affetmek) fiili ile aynı köktendir. Kıskançlık anlamı da taşımaktadır. Türklerde Yargıç/Yargıçu, Moğollarda Yargan sözcükleri hâkim demektir ve bu kelime ile aynı kökene sahiptirler. Yine Moğolca "Zarlıg" sözcüğü emretmek, buyurmak, hüküm vermek manasına gelir[1].

Kaynakça

- Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt PDF

TSS

Dipnotlar

1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("zarlig") (İngilizce)



Zarlık

Zayağan

[Azəricə: **Zayaqan**]

Zayağan Han – Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde İyilik Tanrısı. **Yayagan (Zayagan) Han** da denir. Kötü ruhlara karşı mücâdele eder. Barışı sağlamak için mücâdele eder. Bu bağlamda Barış Tanrısı olarak da görülebilir.

Etimoloji

(Yay/Zay) kökünden türemiştir. Yaymak (yaratmak) fiili ile bağlantılıdır.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

Dış bağlantılar

- Moğol Tanrı Listesi (Zayaan) **(İngilizce)**

Zayaoŋan

TSS

Zemzem

[Azəricə: **Zəmzəm**]

Zemzem (Arapça: زمزم, *Zemzem*; Türkçe: *Dur-Dur*) – Mekke'de Harem-i Şerif'te bulunan kuyu ve bu kuyunun Müslümanlarca kutsal sayılan suyu.

Şifa verici bir özelliği olduğu yolunda söylenenler zemzeme daha büyük bir önem verilmesine yol açmıştır. Bu nedenle hacılar Mekke'den ayrılırken armağan olarak vermek üzere yanlarında zemzem götürürler. Ziyarete gelenlere ikram edilen zemzem kıbleye dönülerek ayakta ve besmeleyle içilir.

Rivâyete göre Hz. İbrahim eşi Hacer'i ve oğlunu yalnız bırakarak ülkesine geri döndüğünde su bulamayan eşi susuzluktan tepeler arasında koşarak su aramış ve nihâyet gelen ilhamla ayağını yere vurduğunda oradan su çıkmıştır. Bunun üzerine sağa sola dağılan suyun kaybolacağından endişe ederek Zem-Zem (Dur-Dur) diye bağırmıştır. Etrafını çevirerek birikmesini sağlamıştır.

Türk kültüründeki kutsal su anlayışına uygun olduğu için hızla benimsenmiş ve halk inancında önemli bir yere sâhip olmuştur.

Kutsal Sular

Kutlu kaplıcalara Türk halk inancında genellikle "Çermik" adı verilir ve buraların da iyeler tarafından korunduğuna inanılır. Bu yerler genelde sıcak su kaynağı şeklindedir.

TSS

Çoğu zaman bir dağın başında, amansız bir hastalığa yakalandığı için ölüme terk edilen bir genç, yaralı kurtların ya da yaban köpeklerinin kutlu bir suya ya da balçığa girdiğini ve iyileştiğini görerek kendisi de aynı şeyi yapar ve üç gün üç gece o suda veya balçıkta kaldıktan sonra sapasağlam olarak çıkar. Suyun ve/veya sıcağın (ateşin) kutsallığını bir araya getiren yerlerdir. Hattâ çoğu zaman ağaçlık, dağlık bölgelerde bulunması bu mekânlara yönelik olumlu ve ruhsal anlamda sağaltıcı etkiyi artırır. Bazen bu su kaynaklarına yakın yerlerde bir erenin türbesi bulunur. Hastalıkla sınanan bu kutlu kişiye iyileşmesi için Tanrı tarafından gönderildiği de düşünülür. Çermik sözcüğü, suyun toplandığı yer demektir.

İddia edildiği gibi Ermenice değildir. Ermeniceye Türkçeden geçmiştir. Çer kökü Türkçede ve Moğolcada Yer ile ilgili anlamlar taşır.

İçmeceler

[Azəricə: **İçməcə**]

İçmece – İçilince şifa bulunacağına inanılan sulardır. Çoğu zaman içerdiği maddeler nedeniyle gerçekten iyileştirici etkileri vardır. Ayrıca bu durum bir efsâne veya halk hikâyesi ile pekiştirilir. Suyun şifa verici özelliği sıra dışı bir olaya veya kutlu bir kişiye bağlanır. Hıristiyan kültüründe ve bu kültürlerle iç içe veya komşu olunan bölgelerde bu tür pınarlara **Ayazma** adı da verilir.

Ayazma

[Azəricə: **Ayazma**]

Ayazma – Ortodoks hıristiyanlarca kutsal sayılan kaynak veya pınarlara verilen isim. Kelime kökeni "Agia / Hagia" (Türkçe okunuşu ile "aya", yâni "kutsal") ve "ma" (yâni su) kelimelerinin bileşiminden gelir. Hagia(z)ma; Ayazma... Zaman içerisinde türkçede "z" kaynaştırma harfinden başka bir değişime uğramamıştır. "Kutsal Su" anlamında olan bu yerler, şifalı olduğuna inanılan tatlı su kaynaklarına verilen bir tanım ismidir. Anadolu'nun ve özellikle İstanbul'un birçok yerinde bulunurlar. Rivâyete göre, Fatih İstanbul'u fethederken papaz, tavada sazan balığı yapıyormuş. "Bu sazanlar nasıl suya geri dönemezse, Fatih de bu kiliseye giremez." demiş. Bunun üzerine tavadaki sazanlar suya atlamış, buna istinaden Hagia-ma, kutsal su denmiş.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF



Zəmzəm

Züzülö

[Azəricə: **Züzülö**]

Züzülö – Türk ve Altay mitolojisinde adı geçen dev Kuş. **Zuzulo** olarak da söylenir.

Türk söylencelerinde adı geçen devâsa bir kuştur. Kanadını vurunca rüzgâr eser. Sümerlerde Zu adlı bir fırtına çıkaran kuş vardır. Sümer mitolojisinde aslında fırtına Tanrısı olan Zu yeraltında yaşar ve istediğinde kuş kılığına girerek kanadıyla fırtınalar çıkarır.

Zu Kuşu

[Azəricə: **Zu Quşu**]

Zu (İran ve Sümer'de ***Anzu***) – Akad mitolojisindeki bir tanrı. Zu, ateş ve su soluyabilen dev kuş olarak görülmüştür. Buna rağmen, Zu aslan başlı bir kartal olarak da tasavvur edilmiştir. Gök tanrısının hizmetkArı olduğuna inanılırdı. Efsâneye göre, her şeyin kaderini yönetebilmek için Kader Tabletleri'ni efendisinden çalar. Hikâyenin bir başka şeklinde tanrılar Lugalbanda'yı tabletleri geri getirmesi için gönderir ve bu arada Lugalbanda Zu'yu öldürür. Bir anlatıma göre ise Zu'yu Marduk öldürmüştür.

Etimoloji

(Zu/Zü/Sü) kökünden türemiştir. Süzülmek (uçmak) fiili ile alâkalıdır. Moğolcada Zuh[1], ısırmak anlamına gelir.

Kaynakça

- **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF

TSS

Dipnotlar

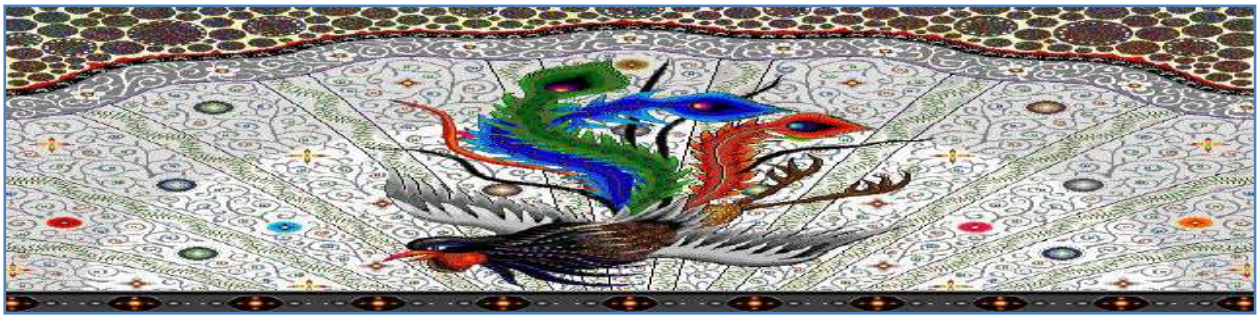
1. ^ Mongolian Dictionary, Andras Rajki ("zuuh") **(İngilizce)**

Dış bağlantılar

- Habis Kıssa
- Jambıl Bölgesi Efsâneleri, Bibigül OSPANALİYEVA
- Die Iranische Überlieferung und das Arische System — Georg Hüsing **(Almanca)**

Ayrıca bakınız

- Garuda
- Konrul
- Öksökö



Züzülö

Türk Mitolojisi
(ÖZET)

Türk Mitolojisi – Türk halklarının inanmış oldukları mitolojik bütüne verilen isimdir. Eski efsâneler, Türk halklarının eski ortak inancı Tengricilikten öğeler taşımaktan ziyade sosyal ve kültürel tema'larla doludur. Bunların bazıları sonradan İslâmi öğeler ile değiştirilmiştir. Ege ve Anadolu Uygarlığı mitolojisi ile benzerlikler taşımaktadır

Türk mitolojisi, birçok araştırmacıya göre aynı Tengricilikte de olduğu gibi tektanrıcı bir temelden, zamanla çoktanrıcı bir biçime doğru gelişmiştir. Ayrıca tarihi Türk halklarının temasa geldikleri Zerdüştlük, Mani dini ve Budizm de Türklerin mitolojisinden izler devralmıştır. Bu yüzden genel bir tanım olan *Türk mitolojisine*, inançtaki farklı unsurlar göz önünde tutulursa *Türk Mitolojileri* demek daha doğru olabilir.

Türk mitolojisinin en eski kalıntıları ancak diğer halkların yazılı belgeleriyle kanıtlanabilir. En önemli kanıtlar eski Çin yazılarında bulunur. Örneğin MÖ 330 yılından kalan bir yazıda Türk mitolojisinin en önemli efsânelerinden olan Asena efsânesi ile karşılaşılır.

TSS

Tanınmış Söylenceler
Türk mitolojisinde en çok bilinen efsâneler şu şekildedir:

Bozkurt
Bilinen en eski Türk efsânelerinden biridir. Tüm Türk halklarında çeşitli şekilde yaygındır. Efsâneye göre Türkler düşmanları tarafından tamamen yok edilirler. Sadece iki çocuk sağ kalır. Tengri'nin gönderdiği kutsal bir dişi kurt çocukları besler büyütür ve korur. Kurt, bir çocuktan gebe kalır ve on yavru doğurur. Bu on çocuk gelecek Türk toplulukların hükümdarlarıdır.

Ergenekon
Türkler büyük bir yenilgiye uğradıktan sonra çadırlarını toplayıp göç ederler. Tengri'nin gönderdiği kutsal bir kurt Türklere kılavuzluk eder ve onları verimli toprakları olan, etrafı dağlarla çevrili büyük bir ovaya götürür. Birkaç kuşak sonra Türkler bu ovaya sığmaz olurlar. Bu kez bir kurt onlara etraflarını çeviren dağlardan birisinin madenden oluştuğunu gösterir ve demirciler bu dağı eritirler. Halk ovadan çıkar ve tekrar bozkırların egemenliğini ele geçirdiklerini tüm bozkır halklarına duyururlar. Bu güne nevruz adı verilir.

Oğuz
Bu destan Türklerin atası olarak bilinen Oğuz Kağan'ın hayatını anlatır. Doğumundan ölümüne ve devleti oğullarına pay edişine kadar geçen destanda, Oğuz'un eşleriyle tanışması, oğullarının doğumu ve savaşlar da bulunmaktadır.

Manas

Dünya'nın en uzun destanı olan Manas destanında, daha küçük yaştan kahraman olacağı bilinen Kırgız Manas'ın hikâyesi anlatılmaktadır. Manas'ın dostları tarafından ihanete uğratılıp öldürüldüğü söylenir. Mezarı başında ağlayan hayvanlar Manas'a ağıt yakarlar ve Göktanrı acıyarak Manas'ı diriltir. Manas da kendisine ihanet eden dostlarının peşine düşer.

Türeyiş Söylenceleri

Türk mitolojisinin en mühim özelliklerinden birisi her kabîlenin, ne kadar ufak da olsa şahsi bir türeyiş efsânesine sâhip olmasıdır. Örneğin Oğuzname'de her sözü edilen kabîlenin ilk önce türeyiş efsânesi anlatılır. En önemli ve en tanınmış efsâne Türkler'in ortak türeyiş efsânesidir. Bu efsâne neredeyse her Türk topluluğunda tanınır ve en eski Türk hükümdarlarının, Göktanrı'nın gönderdiği bir kurt ile çiftleşmesinden türediğini anlatır. Bazı versiyonlarda bir dişi kurdun en son Türk olarak kalmış bir erkek çocuğu ile, diğer versiyonlarda ise Göktanrı'nın bir erkek kurt kılığında hükümdarın kızı ile çiftleştiği anlatılır. Diğer iyi tanılan bir türeyiş efsânesi Kırgız halkının türeyiş efsânesidir. Bu efsâneye göre kutsal bir gölün suyundan gebe kalan kırk kız ilk kırgızları oluşturur.

Diğer Söylenceler

1. Göç Destanı
2. Kırk Kız Destanı
3. Yaratılış Destanı
4. Köroğlu Destanı
5. Şu Destanı
6. Edigey Destanı

TSS

Avrupa Türk Mitolojisi

Avrupaya göç etmiş olan antik Türk halklarından dolayı, Avrupa'da da Türk mitolojisinin izlerini bulmak mümkündür. Özellikle Hunlar ve ön Bulgarlar destanlara konu olmuşlardır. Alman mitolojisinin en tanınmış destanı Hunlar'a ve ejderhalara karşı savaşan Alman kahraman Siegfried'in destanı'dır. Bu destanda Atilla'nın adı "Etzel"dir. Ön Bulgarlar'ın (Türk Bulgarlar) Balkanlar'a getirmiş olduğu Han Asparuh (İşbara Han) destanını Bulgaristan'da henüz birinci sınıfta okuyan her Bulgar çocuğu ezbere bilir. Ayrıca yine ön Bulgarlar'ın getirmiş oldukları ilkbahar bayramı "Mart enizi"nde (Mart annesi) ilkokul çocukları Han Asparuh destanının bazı bölümlerini canlandırırlar. Canlandırılan bölümde, Han Asparuh ilk Bulgar devletini kurmuş ve bunu kutlamak için Göktanrı Tangra'ya (Tengri) adak vermek ister. Adak vermeden önce bir demet dereotunu kutsal ateşte yakması gerekir ama hiçbir yerde dereotu bulamaz. Bu yüzden çok üzülür. Çok uzaklarda Volga kıyılarında kalmış olan kızkardeşi, Asparuh'un derdini hisseder ve bir şahinin ayağına bir demet dereotu bağlayıp gönderir. Macarlar'da da çok uzun bir Atilla ve eski Türk destanları bulunmaktadır.

Budist Türk Mitolojisi

9'ncu yüzyılda Uygur Türkleri'nin Budizm dinini kabul etmiş ve bu dinin temeli üstünde ilk büyük yerleşik Türk kültürünü geliştirmişlerdir. Uygur rahiplerin bu dönemde binlerce Budist yazıyı, Sanskrit ve Çince'den Türkçe'ye çevirmiş oldukları bilinmektedir. Bunların arasında birçok yabancı efsâne de Türkçe'ye çevrilmiş, ama eski Türk destanları ve tarihi de yazıya alınmıştır. Hotan kentinde zamanının en büyük kütüphanesini oluşturmuşlar, ama maalesef Kırgızların bir saldırısında bu kütüphane tamamen yanmıştır. Günümüze sadece ufak tefek sayfa parçaları kalmıştır, ama bu sayfa parçalarının bazılarının üzerinde görünen sayfa sayıları (sayfa 500- sayfa 600) bu kitapların ne kadar geniş kapsamlı ve ayrıntılı olduklarını kanıtlamaktadır. Bu az sayıdaki kalıntının arasında manastırlara yeni rahipler kazandırmak için tasarlanmış efsâneler de bulunmaktadır. Bazı diğer hikâyelerde Buda'nın başka bedenlerde tekrar doğmuş varlığı konu olarak ele alınır. Hikâyelerin birisinde dengesiz bir Hint hükümdar yüzlerce adamı ile birlikte ava çıkar ve binlerce ceylanı öldürür. Ceylanların başı olan altın renginde bir ceylan, Buda'nın reenkarnasyonudur. Altın ceylan hükümdarı uyarır ve can almayı bırakmasını buyurur, ama hükümdar onu dinlemez. Altın ceylan sonunda hepsini feci şekilde cezalandırır.

Sibirya Türk Mitolojisi

Sibirya'nın Türk halkları, Türk mitolojisini günümüze kadar en canlı, en renkli tutmuş ve muhafaza etmiş olanlarıdır. Günümüze kadar Tengriciliğin kutsal varlıklarına hâlâ ibadet edip eski Türkler'in destan anlatma geleneğini ayakta tutmaya devam etmektedirler. Örneğin, sayıları çok azalmış olan Dolganlar'da çok eski bir mitoloji bulunmaktadır. Sibirya'nın çok kuzeyinde bulunan Tundra ikliminde yaşayan Dolganlar, göçebeliklerinde ara sıra buzları 10.000 yıldır çözülmemiş, yarısı topraktan dışarı dikilen Mamut cesetlerine rastlarlar. Dolganlar, yeraltı âleminin efendisi Erlik hanın, mamutları yeraltı âlemine aldığını ve onları kendine hizmet ettirdiğine inanırlar. Inançlarına göre, mamutlar yeraltı âleminde tutsaktır. Eğer yeryüzüne çıkmaya çalışırlarsa ceza olarak derhal buz tutarlar. Radloff'a göre Dolganlar canlı olarak hiç görmedikleri bu dev hayvanların, yarı yere gömük, yarı dışarı çıkmış hali ve donmuş olmalarını bu şekilde açıklamışlardır. Altaylılar, Yakutlar ve diğer Sibirya Türkleri'nde de dünyalarında olup biten çoğu şeyin sorumlusu, iyi ve kötü ruhlar ve kutsal varlıklardır. Dua edip kurbanlar vererek, bereketin kesilmemesi için onları hoş tutmaya çalışırlar.

Anadolu Türk Mitolojisi

Türkler, 10'ncu yüzyıldan itibaren Anadolu'ya akın etmeleri sırasında Orta Asya'dan birçok destan ve hikâyeyi de beraberlerinde getirmişlerdir. 11'nci yüzyılda Akkoyunlu devletinde, Orta Asya'dan yeni gelmiş Türk boylarının anlattıkları hikâyeler tanınmayan bir yazar tarafından "Dede Korkut masalları" olarak kâleme alınmıştır. Ama Türkler'in Anadolu'ya gelmelerinden önce de, burada çok renkli mitler bulunmaktadır. Bu mitler Anadolu Türkleri'nin mitolojisinde iz bırakmıştır. Örneğin Pamukkale hakkındaki eski bir Yunan efsânesi günümüzde hâlâ anlatılmaktadır. Bu efsâneye göre çirkin bir kız dışlanmaktan usanıp hayatına son vermek ister. Kendini Pamukkale'nin tepelerinden aşağıya atar ve kaynak suyu dolu bir terasın içine düşer. Ava çıkmış bir prens bu olayı görür ve hemen oraya koşar. Bir bakar ki kollarında kendine gelen kız adeta bir dünyalar güzeli. Meğer Pamukkale'nin şifalı kaynak suyu kızı güzelleştirmiştir. Sonra ikisi evlenir ve mutlu olurlar.

Osmanlı Türk Mitolojisi

Osmanlılar'ın en mühim efsânesi, imparatorluğun kurulmasından önce Osman Bey'in bir rüyâ görmesi ve bu rüyânın Şeyh Edebali (1206 - 1326) tarafından açıklanmasıdır. Şeyh Edebali, Osman Bey'in gördüğü rüyânın, O'nun Osman Bey'in bir cihan devleti kuracağının alameti olduğunu açıklar ve bu rüyâ gerçek olur. Osmanlı Devleti 1299 yılında kurulmuş, 623 yıl devam etmiş ve Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yayıldıktan sonra 17. yüzyıldan itibaren zayıflamış, 1922 yılında tamamen yıkılmıştır.

Eski Türklerin ve Moğolların, bugün Tengricilik adıyla bilinen geleneksel inancı, kısa zaman öncesine kadar *Türk şamanizmi* diye adlandırılıyordu. Ama *Şamanizm* terimi artık yalnızca Sibirya'daki inanç sistemi için değil, bütün dünyadaki ilkel inançlar için kullanıldığından, son 10-15 yıldan beri Türklerin ve Moğolların geleneksel inancı için batılı bilimciler arasında *Tengrizm* adı giderek yaygınlaşmaktadır. Julie Stewart "Moğol Şamanizmi" adlı makalesinde şunları belirtiyor:

> *Batılı bilim adamları bu inanç için gitgide daha sık Tengrizm adını kullanıyor. Bu ad bu inanç için çok daha isabetli, çünkü bu inanç tamamen Tengri'nin etrafına inşa edilmiştir ve insanların günlük ibadetleri için bir Şaman (Kam)'a gereksinimleri yoktur.*[1]

Târih

Tengri-Kültü'nün en eski kanıtları 3000 yıllık Çin kaynaklarında Hiung-nu (Doğu Hunlar) ve Tue'kue halklarını anlatan yazılarda bulunmuştur. Hun (Çince de Hiung-nu) hükümdarlarının kanlarının Tengri tarafından kutlandırılmış olduğuna inanırlardı. Destanlarında, Tengri'nin yolladığı bir dişi ya da erkek kurdun tanrısal kanının çiftleşme yoluyla hükümdarlarının sülâlesine karışmış olduğuna inandıkları çeşitli yollarla belirtilmektedir. En eskisi ve en yaygın olanı kutsal dişi kurt Asena hakkındaki efsânenin farklı sürümleridir. Birçok eski Türk topluluğunda, Göktürklerde ve Orta Çağ'a kadar varolmuş Türk devletlerinde, kendi köklerinin kutsal Asena sülâlesine dayandığını vurgulayan ve bu yüzden halkı tarafından yaşayan bir yarı tanrı olarak görülmüş olan Türk hükümdarlarına rastlayabiliriz. Bu hükümdarlar, Tengri'yi yeryüzünde temsil eden Tengri'nin oğulları olarak kabul edilmiştir. Tengri'nin bu hükümdarlara verdiği kudretli hükümdar ruhu olan *kut*'u elde etmiş olduklarına inanılarak adlarına *Tengrikut* ya da *kutluğ* gibi eklemeler yapılmıştır.

Göktürkler

Göktürkler, Türk toplulukları arasında inançları, kültürleri ve politikaları hakkında değerli bilgiler içeren yazılı kanıtlar bırakan ilk ulus olmuştur. Orhun Yazıtları'nda Bilge Kağan eski Türk inancını yalnızca bir söz ile açıklamaktadır:

> *"Üzä kök tänri asra yağız yer kılıntıkda, ekin ara kişi oğlı kılınmış."*
> *(Üstte mâvi gök, aşağıda yağız yer kılındığında, ikisinin arasında insanoğlu kılınmış.)*

Göktürk hükümdarlarının unvanları sürekli Tengri ile olan bağlantılarına değinir; örneğin "*kök tengri yaratmış*" ya da *„tänri täg tänri yaratmış türk bilge kağan“*

Göktürk İmparatorluğu'nda Tengricilik tek tanrıcı bir din olarak görünmektedir ve kesin olarak birçok başka inançları da barındırmış olan bu kültürde en büyük rolü oynamış ve hattâ bu dönemde en parlak zamanlarından birini yaşamıştır. Göktürk hükümdarları halkları tarafından, yaşayan bir tanrı oğlu olarak kabul edilmiştir. Dört 'il'e ayrılmış olan devletin bu illerinin yönetimi dört *ilhan*'ca temsil edilmiş ve bu ilhanlar da halkları tarafından tanrısal davranış görmüşlerdir. Ölen bir Han ya da Kağan'ın ölümden sonra da tanrısal varlığını sürdürdüğüne inanılmış ve halkına destek olmaya devam etmesi için her sene ölüm gününde onun için bir kurban kesilmiştir.

Ancak bunların yanında Göktürklere Doğu Hunlardan miras kalmış olan Çin etkileri de bulmak mümkündür: Doğu Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra son hükümdarların oğullarının birbirlerine düşman olmaları sağlanmış, güneyde kalan bölümü Han Çinleri ile birlik olmuş ve onların kültüründen etkilenmiştir. Bu dönemde ve sonraki yüzyıllarda, Tabgaçlar gibi birçok Türk topluluğunun Çinlerin arasında erimiş olduğu tahmin edilir. Bilge Kağan, atalarının yaptığı bu hataları yazılarında ayrıntılı olarak ele almış ve halkını Çinlilerden gelen tehlikeye karşı uyarmıştır. Bu yüzden Göktürklerde halkın bütünlüğünü korumak için etkili şekilde vurgulanan bir Türk ulusçuluğunda ve Tengriciliğe büyük önem verilmiştir. Buna rağmen 12 hayvanlı Çin takvimi ve göğün yönlerini hayvan isimleri ile tanımlamak gibi bazı etkiler kalmıştır. Böylece Göktürk İmparatorluğu topraklarının bölündüğü dört il, göğün hayvan isimleri ile adlandırılmasından dolayı Kartal ili, Domuz ili, Kaplan ili ve İt ili olarak adlandırılmıştır. Böylece Göktürklerde dünyanın sonunun 'gök'ün yıkılması ve yerin çökmesi ile gerçekleşeceğine inanıldığı söylenebilir. Kalıntılardan birinde, Budizm'in Türklerin arasında yayılmaması için uyarıcı bir metin bulunmaktadır. Metinde Büyük Kağan'ın kardeşi, Budizmin, Türkleri umursamaz, tembel ve edilgin yaptığını ve bunun önlenmesi gerektiğini kaydetmektedir.

Tengriciliğin diğer inançlara karşı anlayışının ve hoşgörüsünün kanıtlarını bulmak mümkündür. Örneğin, Karadeniz'in kuzeyinde yapılan kazılarda, Tengrici oldukları bilinen Ön Bulgarlar'ın kalıntıları arasında, Musevi, Hıristiyan ve Budistlerin de olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur.

Moğollar

Moğolların ve birçok Türk boylarının önderi olan Cengiz Han'ın da diğer inançlara karşı düşmanca bir tutumu yoktu. Savaş olmayan zamanlarda, hattâ bazen savaşlardan sonra, Budist manastırlarında dinlenir, meditasyon ve oruç ile "ruhunu arıtırdı". Tengrist halkları birleştirip insanlık tarihinin en büyük devletini kurmuş olan hükümdar, konuşmalarına daima, *Sonsuz "Kök Tengri'nin" (mâvi Gök'ün) dileğiyle,* sözü ile başlardı. Cengiz Han'ın döneminde Tengricilik, Hunlardan ve Göktürklerden sonra, tekrar ve son kez, büyük bir ün kazanmıştı. Kubilay Kağan, Çin'i fethettikten sonra oradaki yaygın dinlerle de ilgilenmeye başlamıştır. Örneğin; Tengricilik ile zaten akrabalığı olan Çinlilere ait "tek bir gök felsefesi" Tien Min'i taklit etmiştir. Ama özellikle Budist Uygur-Türk rahiplerinin bilgilerine ve eğitimlerine hayran kalmış ve onlardan bir

heyeti, Buda'nın felsefesini Moğolların arasında da yaymak ve yeni bir Buda tapınağı kurmak görevi ile Karakurum'a göndermiştir. Bu rahipler sadece bugüne kadar Moğolistan'da var olan Lamaizmi değil, Uygurların kendi dillerine göre şekillendirdikleri sanskrit alfabesini de Moğolistan'a taşımışlardır. Ama Budizm'e rağmen, Tengricilik Moğolistan'daki ağırlığını sürdürmüş, Budizm, Tengriciliğin içine ilave edilmiştir. Bugünkü Moğolların Budizmi, küçük bir Buda heykelini, boylarının Ongun'u ve ulu ataları Cengiz Han'ın resmi ile birlikte çadırın kutsal sayılan kuzey köşesine yerleştirmekten ibârettir.

Avrupa'da Tengricilik

Tengricilik, Hunlar, Avarlar, Ön Bulgarlar, Kumanlar ve antik çağın bazı diğer savaşçı Türk ve Moğol toplulukları ve daha sonra da Cengiz Han'ın Altın Ordusu tarafından Avrupa'ya da taşınmıştır. Bu inanç göçebe yaşamına o kadar bağlıdır ki, Tengrici kavimlerin yerleşik bir yaşama geçişleri daima göçebe hayatı ile birlikte Tengriciliği de bırakmalarını ve diğer inançları kabul etmelerini beraberinde getirmiştir. Göçebeliği bırakmayan kavimler, Tengriciliği de bırakmamışlardır. Doğu ve Orta Avrupa'da, Orta Çağ'ın sonlarına kadar, Tengri'ye dua eden bazı ufak göçebe kavimlere rastlamak mümkün olmuştur. "Tudomany" sözcüğü eski Macarcada "sihir" ya da "esrarengiz bilgi" anlamına gelirdi (günümüzde "bilim" demektir). "Taltos" denilen Macar Şamanları günlerce sürebilen bir baygınlıktan sonra "tudomany"yi elde ederlerdi. "Taltos" sözcüğü EskiTürkçe "tal-" ya da "talt-"'dan (günümüz Türkçesi: "dalmak") kaynaklanır ve "bayılmak" ya da "şuurunu kaybetmek" anlamına gelir. Şaman olma işlemi, şaman olacak kişinin kendinden geçmiş bir vaziyette "Gök'e kadar uzanan ağaca" (Macarca "Tetejetlen nagy fa") tırmanması ile gerçekleşirdi. Bu "Dünyalar Ağacı", bu halkların inancının bir parçasıydı.

Ön Bulgarlar, Gök tanrısı Tengri'ye "Tangra" derlerdi ve Tengricilik için tipik olan dağların kutsallığına inanma kapsamında Balkan'ın en yüksek dağına "Tangra" adını verdiler. Bu dağın adı Osmanlılar tarafından 15. yüzyılda "Maaşallah"'a çevrilene kadar böyle kalmıştır. Bugünkü Bulgarca'da bu dağın adı Maaşallah'tan türetilmiş şekilde "Musala"'dır. Ayrıca şimdiye kadar bulunan 80 civârında eski Bulgar Run yazıtının neredeyse hepsinde "Tangra"nın adı geçmektedir. Bulgarlardan önce de Trakyalılar ve Yunanlar tarafından kutsal sayılmış olan ve eteklerinde eski Yunan tapınakları bulunan Perpenikon Dağı'nın en yüksek zirvesindeki dikili taşa, eski verimlilik tanrıçası olan Umay'ın resmi kazınmıştır. Bulgarların Tengriciliği 864 yılında Han Boris (Mikail) I.'in Hristiyanlığı kabul etmesi ile sona ermiştir. Avrupa'ya göç etmiş olan göçebe Tengrici kavimler, yerli olmaları ile birlikte zamanla eski inançlarını unutmuş ve yerli Slav, Germen ve Roman halklarıyla karışmışlardır.

Diğer Türk Toplumları

10. yüzyıl öncesinde Araplar ve Farslarla temasa girip, bazen gönüllü olmadan İslam'ı kabul etmiş olan Türk boyları vardır. Ama İslam'ı toplu halde kabul etmiş olan ilk büyük Türk topluluğu, Saltuk Buğra Karahan emri altındaki Karahanlılar olmuşlardır (920). Bundan sonra İslam, Orta Asya'nın güneybatısındaki Türk kavimleri arasında hızla yayılmıştır.

Bazı Türk kavimlerinin İslama katılmadan evvel Nestoryan Hristiyanları oldukları hakkında da kanıtlar bulmak mümkündür. 581 yılından kalma bir Farsça yazıda, bir savaştan sonra esir düşen Türk askerlerinin yüzlerinde Haç dövmeleri bulunduğundan söz edilir.

762 yılında Bögü Kağan, Göktürk ülkesinin parçalanmasından doğmuş olan Uygur ülkesinde, Mani dinini ülkenin resmî inancı olarak ilan etmiştir. Ama Farslardan alınmış olan Mani dini, eski Türklerin Tengricilik ilkeleriyle kesinlikle bağdaşmadığından Uygur halkının tümüyle bu dini kabul ettiğine inanmak zordur.

Bundan yüz yıl kadar sonra, Uygurların çoğunluğu Budizmi kabul edip bu temelin üzerine ilk "yerleşik Türk kültürünü" geliştirmişlerdir. Hattâ Budizmin öncüleri olup, dini diğer halkların arasında yaymaya başlamışlar, binlerce Çince ve Sanskritçe Budist yazısını özenle Türkçeye çevirmişlerdir. Budizmi kendi kültürlerine göre şekillendirmiş ve hattâ ilk kez kadınlar için bir manastır inşa ederek "Budist rahibeler" geleneğini başlatmışlardır. Kırgızlar'ın saldırısından sonra bir süre göçebeliğe geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bugünkü Uygurlar çoğunlukla Müslümandır. Uygurlar bazı gelenekleri Budizm'den İslam'a taşımışlardır. Örneğin, kendini ruhsallığa adamış, maddi varlığı olmayan, göçmen rahip geleneğini İslam'da da devam ettirerek, kapı kapı dolaşarak hayır duaları ile geçimini sağlayan ve bazen ermiş olarak görülen derviş geleneğini çıkarmışlardır. İslam'daki tüm derviş şekilleri buradan kaynaklanmışdır.

16. yüzyıldan sonra, Sibirya'nın Türk kavimleri Ruslar tarafından gitgide Hristiyanlaştırılmış ve Slavlaştırılmıştır. Ama bu toplulukların Hıristiyanlığında hâlâ Tengricilik kalıntılarını bulmak mümkündür. Örneğin hâlâ Şaman geleneği sürdürülmektedir ve köylerdeki Şamanlara olan güven, köyün papazına ya da doktoruna olan güvenden daha fazladır. Bugün Tengricilik artık sadece Moğollarda Lamaizm ile karışmış bir şekilde ve hâlâ doğaya bağlı ve göçebe yaşam sürdüren bazı Sibiryalı küçük Türk kavimlerinde görülmektedir.

Tengriciliği bugüne kadar muhafaza etmiş olan kavimler daima göçebe olmuşlardır. Bazı Müslüman Türkmen ve Kırgız boyları hâlâ tamamen veya kısmen göçebe bir yaşam sürdürmektedirler. Bu boylarda, eski dini törelerini İslâmi dualar ile karışık şekilde uygulayan şamanlara rastlamak mümkündür.

Son yüzyıllarda birkaç defa Tengriciliği modernleştirme ve canlandırma denemeleri yapılmıştır. Bu çabalardan biri, Altay bölgesinde doğmuş olan ve Batılı bilimcilerin *Burhanizm* dedikleri *Ak Yang* dır (Ak Din). 1902 yılından 1930 yılına kadar süren Ak Din'in en önemli özelliği Şamanlara ve Ruslara karşı düşmanlığıdır. Onlara göre Şamanlar, yüzyıllar boyunca diğer dinlerin ritüellerini taklit etmiş ve saçma sapan şeyler yapmaya başlamışlardır. Ak Din, Şamanların Gök'ün (yâni Tengri'nin) değil, yeraltının, yâni kötülüğün temsilcileri olduklarını vurgulamış ve Şamanları yok etmeye çağırmıştır. Ak Din için vaaz verilen toplantılarda Şaman elbiseleri, Şaman davulları ve hattâ Rusların şeytanlığı olarak görülen Rus kâğıt paraları bile yakılmıştır. Bu uygulamalara 1930 yılında Ruslar tarafından, şiddetli ve kanlı bir şekilde son verilmiştir.

Gökteki Kutsal Nesneler

Güneş, ay, ateş ve su, Tengri'nin kudretinin sembolleridir. İnsanların Gök'e dua ederek elde ettiklerine inandıkları "Buyan" adlı enerji, güneşin göğün neresinde durduğuna bağlı olarak değişir. En fazla *buyan*ın yeni ay ve dolunayda elde edilebildiğine inanılır. Senenin en uzun gününün yaşandığı ve gündüz ile gecenin eşit olduğu günler, en önemli bayramlardır.

Yılbaşı, 21 Aralık'tan sonra gelen ilk yeni ayda, "Kızıl Güneş Bayramı" 21 Haziran'dan sonra gelen ilk dolunayda kutlanır.[3]

Venüs gezegeninin Türklerdeki adı "Erklik," Moğollar'daki adı "Žolman (Çolpan)"dır. "Ateşli ok" denilen yıldız kaymalarını ve yeryüzüne düşen meteorları onların gönderdiği düünülür. Büyükayı yıldızlarına Moğollar'da *Doolon Obdog* ("Yedi Yaş Damlalı Adam") derler. Gök'ün Ülker yıldızlarına bağlı olduğuna ve Ülker'in etrafında döndüğüne inanılır.

Beyaz Ay bayramında 14 adet tütsü yakılır. Bunların ilk yedisi "Yedi Yaş Damlalı Adam" ve diğer yedisi Ülker içindir.

Üç-Dünya

Çoğu eski inançlardaki gibi Tengricilikte de gerçek âlemin yanında bir "gök âlemi," bir de "yeraltı âlemi" vardır. Bu âlemlerin arasındaki tek bağlantı, dünyanın merkezinde duran "Dünyalar Ağacı"dır. Gök âlemi ve yeraltı âleminin yedişer katları vardır (bazen yeraltı 9, gök de 17 kat olarak geçmektedir). Şamanlar bu âlemlere yolculuk yapmak için birçok girişler tanırlar. Bu âlemlerin katlarında, aynı yeryüzündeki insanlar gibi bir hayat sürdüren varlıklar vardır. Onların da kendi saygı gösterdikleri ruhları ve şamanları vardır. Bazen bu varlıklar yeryüzünü ziyâret ederler ama insanlara görünmezler. Sadece ateşin garip bir cızırtısında ya da bir tilkinin havlamasında kendilerini belli ederler ve şamana görünürler.

Yeraltı Âlemi

Yeraltı âleminin yeryüzü ile çok benzerlikleri vardır ama yeraltı halkının insanlarda olduğuna inanıldığı gibi 3 ruhu değil, sadece 2 ruhu vardır. Onlarda, vücut ısısını üreten ve nefes alınmasını sağlayan "amin ruhu" eksiktir. Bu yüzden çok beyaz tenlilerdir ve kanları çok koyu renklidir. Yeraltı âleminin güneşi ve ayı çok daha az ışık verir. Yeraltında da ormanlar, ırmaklar ve yerleşim yerleri vardır.[3] Yeraltı âleminin efendisi Erlik Han'dır (Moğolca: Erleg Han). Erlik, Tengri'nin bir oğludur. Yeraltında yeniden doğmayı bekleyen ruhları da Erlik Han kontrol eder. Eğer hasta bir insanın "süne ruhu" daha ölmeden yeraltı âlemine kayarsa bir şaman, Erlik Han ile pazarlık yaparak onu tekrar geri getirebilir. Eğer bunu başaramazsa hasta ölür.

Gök Âlemi

Gök âleminin de yeraltı âlemi gibi yeryüzü ile benzerlikleri vardır ama bu âlemde insanların ruhları bulunmaz. Bu âlem yeryüzünden çok daha aydınlıktır. Bazı rivâyetlere göre yedi tane güneşi vardır. Yeryüzündeki şamanlar bu âlemi ziyâret edebilirler. Burada sağlıklı, hiç dokunulmamış bir doğa vardır ve buranın yerlileri atalarının geleneklerinden hiçbir zaman

sapmamışlardır. Bu âlem Tengri'nin diğer bir oğlu olan Ülgen'in himayesi altındadır. Bazı günlerde Gök âleminin kapısı aralanır ve ışığı bulutların arasından parlar. Bu anlar, şaman dualarının en tesirli olduğu anlardır. Bir şaman, kendisini gök âlemine götüren hayali yolculuğunu bir kuşun, geyiğin ya da atın sırtına binerek, ya da bu hayvanların şekline girerek gerçekleştirir.

Üç Ruh

Bir tengriciye göre dünya sadece üç boyutlu bir ortam değil, aynı zamanda durmadan dönen bir çemberdir. Her şey bu çemberin içine bağlıdır ve çember durmadan eskir ve yenilenir. Dünyanın üç boyutu, güneşin hareketi, durmadan hareket halinde olan mevsimler ve bütün yaratıkların ölümden sonra tekrar doğan ruhlarından oluşur.

Tengricilikte, insanların ve hayvanların birden çok ruha sâhip olduklarına inanılır. Genelde her insanın üç ruha sâhip olduğu kabul edilir ama ruhların isimleri, özellikleri ve sayıları bazı kavimlerde farklı olabilir: örneğin, Sibirya'nın kuzeyinde yaşayan ve bir Moğol halkı olan Samoyetler, kadınların dört, erkeklerin beş ruha sâhip olduklarına inanmaktadırlar.

Ruh türleri

Türklerde ve Moğollarda insan ruhları için birçok farklı isimler bulunur ama bunların özellikleri ve anlamları henüz yeterince araştırılmış değildir.

- Türklerde: *Özüt, Süne, Kut, Sür, Salkın, Tin, Körmös, Yula*
- Moğollarda: *Sünesün, Amın, Kut, Sülde*

Bu ruhların yanında, bir de Uygurlar'ın Budist dönemlerinden kalan yazılarda sözü edilen "*Özkonuk*" ruhu da bulunur.

- **Amın**: Nefes almayı ve vücut ısısını sağlar. Amın, ruhu tekrar canlandırır. (Bu ruhun Türklerdeki adı "Özüt" olsa gerek. Kaşgarlı Mahmud, yazdığı Divân-ı Lügat-itTürk adlı eserinde "Özüt ruhu"nu nefes ruhu olarak târif etmiştir).
- **Sünesün**: Vücûdun dışında, suya gider, suyun içinde hareket eder. Aynı doğadaki su çemberi gibi bir varlık sürdürür. İnsan ölünce yeraltı dünyasına iner. Tekrar dünyaya gelmesi gerektiğinde, bir kaynaktan çıkar ve bebeğin içine girer. (Türklerde "Süne ruhu").
- **Sülde**: Bir insana kişiliğini veren ruh. Benlik ruhu. Diğer ruhlar insan vücûdunu terk ederse sadece baygınlığa, benliğini yitirmeye ya da komaya yol açarlar, ama eğer bu ruh vücûdu terk ederse insan ölür. İnsan ölünce doğada bir cisme girer ve Yer Su ruhu olur. Tekrar dünyaya gelmez.

Hayvanların iki ruhu vardır. Hayvan öldüğünde bunlardan birisi tekrar dünyaya gelir ve diğeri doğaya yerleşir. Hayvanlar yeniden dirilebilen bir ruha sâhip oldukları için, onlara da saygılı davranmak ve eziyet etmemek gerekir.

Tengri'nin yanındaki diğer kutsal varlıklar

Tengricilikte ataların kutsal sayılması ve hattâ bazı büyük hükümdarların ölümlerinden sonra tanrı olarak kabul edilmesinden dolayı, kabîleden kabîleye farklı tanrısal varlıklar bulunur. Bu yüzden Tengriciliğin bütün kutsal varlıklarını bir araya toplanması imkânsız gibidir. Örneğin, Altaylarda çok yüksek bir tanrı olarak görülen Kara Han'ın Oğuz Han'ın babası olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Macar bilimcilere göre, Macarca'daki "tanrı" anlamına gelen "Isten" kelimesi İstemi Kağan'a ölümünden sonra tanrı olarak tapılmasından kaynaklanmaktadır. Tengriciliğin bir tek-tanrı dini olup olmadığı hakkında farklı görüşler var olduğu için, bu kutsal varlıkların gerçekten "tanrı" olarak mı, yoksa sadece "güçlü ruhlar" olarak mı adlandırılması gerektiği kesin olarak söylenememektedir. Bu konu hakkında, bilimcilerin farklı görüşleri aşağıda Tek-Tanrı Kuramı başlığı altında ele alınmıştır.

Tanınmış kutsal varlıklar

Tengrinin yanında Tengriciliğin coğrafyasında en yaygın ve en tanınmış kutsal varlıklar şunlardır:

- **Kayra Han**: Gök'ün en yüksek katında altın bir taht'ta oturur. Varlıkların yaratıcısıdır.
- **Umay**: Bereket tanrıçası. Tengri'nin kızı.
- **Ülgen**: Tengri'nin oğlu. Gök âleminin (cennetin) efendisi.
- **Erlik**: Yeraltı âleminin kağanı. Kötülük tanrısı.
- **Ayzıt**: Aşk, güzellik ve Ay tanrıçası. Kamlar alkışlarında (dua) güzelliğini methederler.
- **Gün Ana**: Güneş tanrıçası. Güneş ile birlikte Gök'ün 7. katında oturur.
- **Ay Ata**: Ay tanrısı. Ay ile birlikte Gök'ün 6. katında oturur.
- **Ancasın**: Yıldırımların efendisi.
- **Andar**: Ateşin efendisi. Eski Kırgızlarda bir bitki tanrıçası aynı isimi taşıyordu.
- **Satılay**: Kötülük tanrıçası.
- **Ayaz Ata**: Kışın efendisi.
- **Kambar**: Atların koruyucusu.
- **Od Ana**: Ateşin ve ocağın tanrıçası.
- **Usan**: Su ruhlarının efendisi. Güney-tengeri.
- **Tatay**: Fırtınaların, yıldırımların ve hortumların efendisi.
- **Altay**: Dağların efendisi. Altay dağlarının zirvesinde oturduğuna inanılır.
- **Talay**: Deniz Tanrısı.

Doğa ruhları

Tengricilikte doğa ruhlarla doludur. Bu ruhlar bulundukları yerlere ve özelliklerine göre kategorilere ayrılırlar. Bunların isimleri Tengrici halkların farklı dilleri ve lehçelerine göre değişebilir. Ama bunlar genel olarak iki büyük gruba ayrılabilirler:

- **Gök ile bağlantısı olan ruhlar**: Bunların adlarına çoğunlukla "kök-" (mâvi) ya da "-tengri" (gök) kelimeleri eklenir.
- **Yer ile bağlantısı olan ruhlar**: Bunlar toplu olarak Türklerde "Yer su" ve Moğollarda "Gazrin ezen" olarak adlandırılırlar.

Türklerde 17 kutsal varlığın (Tengri, Umay, Erlik, Ülgen vs.), Moğollarda ise 99 "Gök ruhları"nın 77 "Yer ruhları"nın bulunduğu bilinmektedir.

Şamanlar birçok ruhu kontrol edebilir ama bazı gök ruhları o kadar güçlüdürler ki bir şaman onları etkileyemez. Bir ruh sadece, denge bozulduysa ve düzeltilmesi gerekliyse rahatsız edilebilir. Önemsiz meseleler veya sırf merak için rahatsız edilmemeleri gerekir.

Moğollarda Tengrinin yanındaki en güçlü kutsal varlıklar, Gök'ün ayrı yönlerinde bulunduklarına inanılan dört kudretli gök ruhlarıdır. Moğollar bunların adlarına da "-tenger" (gök) eklerler

Kutsal dağlar, göller ve ağaçlar

Tengrici bir insanın doğaya karşı büyük saygısı vardır, çünkü doğa ruhlarla doludur. Büyük bir dağın, görkemli yaşlı bir ağacın, bir gölün ya da bir vahşî hayvanın bir ruhu ve böylece bir kişiliği vardır. İnsan doğadan sadece kendine ve ailesine lazım olduğu kadarını alır, savurganlık Tengriyi ve Yer-suları öfkelendirir. Eğer insan doğadan bir şey alabildiyse bu sırf doğa ruhlarının rızası ile olmuştur. Bu yüzden onlara minnettar olması gerekir. Çin'in Tang döneminden kaldığı düşünülen Göç destanında, Türkler 40 kuşaktan beri kutsal saydıkları ve ondan güç aldıkları bir kayayı Çinlilere bırakırlar. Gök aniden garip sarımsı bir renge bürünür, kuş ötüşleri ve doğadaki diğer sesler kesilir, bozkırlar sararmaya solmaya başlar, Türklerin ve sürülerinin arasında salgın hastalıklar çıkar ve doğadan Yer-s ruhlarının sesleri duyulur "göç göç" diye. Yer su ruhları bu şekilde kendilerine ihanet eden Türkleri memleketlerinden kovar ve cezalandırır.

Dağ ruhlarının çok güçlü olduklarına inanılır ve bereket için onlara dua edilir. Her Tengrici halk, yaşadığı bölgenin en yüksek dağına hitap eder. Böylece günümüze kadar tüm Avrasya'da bazı dağ isimleri, bu eski inancın kalıntıları olarak muhafaza edilmiştir. Bir Dağ ruhuna edilen dua, bir "Oba" ya yöneltilir. Bu oba dağın yakınında bulunan ve o dağı temsil eden, 2-3 metre yüksekliğinde dallardan oluşan bir yığıntıdır. Bu obanın yanından geçen kimse üç kez etrafında dolanır ve sonunda obanın tepesine bir taş koyar. Böylece yolculuğunun devamı için uğur ve kendisi için güç aldığına inanır. Bazı kavimlerde dağa verilecek kurban dağda bulunan bir gölün içine atılır.

Adak ve Kurban Geleneği

Tengricilikte iki türlü adak vardır; kanlı adak ve kansız adaklar.

Kanlı adaklar

En çok makbule geçtiğine inanılan adak hayvanları beyaz atlardır. Atların dışında koyun, keçi ve sığır da kurban edilir. Tengricilikte bir hayvanı kurban ederken dikkate alınması gereken birçok kural vardır. Bir hayvanın tekrar doğacak olan bir ruhu olduğu için, ona karşı saygı duyulur ve hayvana gereksiz acı vermemeye çalışılır. Kurban hayvanının başı kesilmez, çünkü ruhu kafasında, boynunda ve solunum yollarında bulunur, bu yüzden bölünmemesi gerekir. Ayrıca kanının akmaması, kemiklerinin kırılmaması ve hayvanın, postun karın kısmında bulunan bir yırtığın dışında tek parça kalması gerekir. Hayvanın karın kısmından bir kısım kesilir, buradan

hayvanın içine el sokulup can damarı bölünür. Moğolistan'da hâlâ bu şekilde yapılmaktadır. Daha sonra hayvan ikiye bölünür ve iki ayrı ateşin üstüne asılır. Hangisinin dumanı dik bir şekilde göğe doğru çıkarsa o bölümü kül olana kadar ateşin üzerinde bırakılır çünkü o bölümün kokusunun Tengrinin hoşuna gittiğine inanılır. Günümüzün Müslüman Kırgızları, kurban bayramında da at kurban ederler.

Kansız adaklar

Kansız adak olarak özel seçilmiş çeşitli gıda malzemeleri, içki, tütün, silah, ev eşyaları ve at yarışları ile güreş gibi farklı şeyler kullanılır. Örneğin gök gürüldediğinde bir tas kımız, yoğurt ya da ayran ile üç kez çadırın etrafında dolanılır. Yıldırımın düştüğü noktada gençler Tengrinin hoşnutluğunu tekrar kazanmak için güreşler ederler. Ama her gün yapılan, en sık rastlanan adak, bir tas kımızdan Gök'ün dört yönüne doğru biraz sıçratarak o içkiyi böylece Tengriye, Ötükene, atalara adayıp gerisini bir dikişte içmektir. Bu gelenek günümüze kadar tüm Sibirya'da ve özellikle Moğolistan'da yaygındır. Bazen votka ile de yapılmaktadır.

Kam ve Bakşı

Tengricilik'te *Kam* (Şaman) kutsal birisi değildir. Sadece ruhlar ile iletişim kurabildiği için toplum ona saygı gösterir. Bu yüzden diğer dinlerden tanılan din adamları ile karşılaştırılması doğru olmaz. Kam'ın en önemli görevleri bozulan dengeyi tekrar yerine getirmek ve hastaları iyileştirmektir. İnsanlar günlük ibadetleri için bir kam'a ihtiyaçları yoktur. Bazı kamlar daha güçlü ruhlar ile iletişim kurabilir ve diğer kamlardan daha güçlü olur. Ak- ve Kara kamlar vardır. Bunların görevleri ve hünerleri farklıdır. Ak kamlar gök'e bağlı ruhlar ile iletişim kurar, kara kamlar ise yere ve yeraltı âlemine bağlı ruhlar ile. Kamların giysilerine *Manyak* denir. Kam'ın manyağına asılı bir sürü kendisine güç veren, ya da kendisini kötü ruhlara karşı koruyan eşyalar vardır.

Çin kaynaklarından anlaşıldığına göre eski Orta Asya Şamanizminin temelleri Göktanrı, Güneş, Yer Su, atalar ve ocak (ateş) kültleridir. Bu bağlamda Asya halklarının inandığı Şamanlığın temelinde insan ve doğanın birlik ile beraberliği ve uyumu düşüncesi yer alır. İbn-i Sina görünüşe göre Türkmenlerin, yâni göçebe Türklerin bir kabîlesinde gerçekleşen bir şaman seansına katılmıştır ve bu gözlemini “Bir kehânet elde edebilmek için başvurulduğunda kâhin her yönde koşmaya koyuluyor ve bayılıncaya dek nefes nefese kalıyor. Bu durumdayken hayalinin kendisine gösterdiği şeyleri dile getiriyor ve orada hazır bulunanlar, gereğini yapmak için sözlerini dikkatle dinliyorlar.” Cümleleriyle aktarmıştır.

Günümüzde Tengricilik

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk halkları tekrar kendi köklerini ve millî kişiliklerini aramaya başlamışlardır. Bu gelişme 1990'lı yıllarda ilk başta Tataristan'da, sonradan Rusya'da ve Kırgızistan'da belli olmuştur. Tataristan'da bu hareketin ismi ilk başlarda "Bizneng yul" (Bizim yol) iken sonradan "Tengirçilik" (Tengricilik) daha sık duyulur olmuştur. Zamanla Tengricilik halkın arasında yaygın olan bir heves olmaktan çıkmış, devlet tarafından desteklenmeye ve enstitüleri kurulmaya başlanmıştır. Böylece 1997 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Tengrici

bir topluluk kurulmuştur ve en son verilere göre 500.000 resmî üyeye sahiptir. Tengriciliğin Kırgızistan'da bulunan başka önemli bir kuruluşu da "Tengir Ordo" (Tengri'nin Ordusu)'dur. Bu kuruluş Kırgızistan'ın parlamentosunda milletvekili olan Dastan Sarygulov tarafından kurulmuş ve yine kendisi tarafından yönetilmektedir. Ayrıca Tengricilik araştırma merkezidir. Bu kuruluş İstanbul Üniversitesi'nin Türk Dünyası Araştırma Merkezi ile bir işbirliği yapmaktadır. Tengir Ordo'nun çalışmalarına zamanla diğer Türk halklarının da ilgisi artmış ve Orta Asya'da çok kez basına yansımıştır. Kazakistan'ın Başbakanı Nursultan Nazarbayev ve Kırgızistan'ın Başbakanı Askar Akayev yaptıkları konuşmalarında Tengriciliğin Türk halklarının ortak millî ve geleneksel inancı olduğunu vurgulamaktadırlar.

Tengriciliğin Moğolistan'daki organizasyonu "*Golomt Center for Shamanist Studies*" (Golomt Şamanist Çalışmalar Merkezi)'dir. Bu kurum Tengriciliği araştırmanın yanında, bu inancı batılı ülkelere de tanıtıp yayma amacıyla bir İngilizce İnternet sitesi yayınlamaktadır.

Bu gelişmelerin yanında Orta Asya ülkelerinin bayraklarında ve armalarında Tengricilikle alâkası olan simgelerin geriye döndüğü dikkati çekmektedir. Özellikle Gök'ün mâvi rengi ve kurt sembolleri günümüzün Türk Cumhuriyetleri'nin bayraklarında yer almaktadırlar. Yakutlar, tekrar doğmuş olan yeni Tengriciliklerine "Aý" adını verirler. Türkiye'de de bazı entelektüel ve milliyetçi çevreler arasında "Göktanrı dini" dedikleri Tengriciliğe karşı ilgi artmaktadır.

TSS

Göğü simgeleyen mâvi (gökçe) rengin yer aldığı bazı bayraklar:

- Kazakistan bayrağındaki gök mavisi rengi.
- Gagavuz bayrağında, hem kurt hem mâvi renk.
- Uygurlar'ın bayrağı ve Türkçülüğün sembollerinden birisidir (Gökbayrak).
- Tuva bayrağındaki gök mavisi ve Yenisey akarsuyun kolları ile sarı renkli Türk bozkırı.

Tengricilik'in Esasları

- Çok tanrılı gibi gözükmesine rağmen aslında tek tanrılı bir dindir. Bu inanca göre Tengri tektir, en üstündür ve her şeyin yaratıcısıdır. Yine de bu konuda bir söz birliğine varılmış değildir.
- Tengriciler, kendi dinlerinin, kitaplı dinlerden önce var olduğuna inanırlar.
- Umay, Ülgen, Erlik Han gibi tanrı ve tanrıçalar, Gök-Tengri'nin özel melekleri olarak da kabul edilebilir.
- Tengriciler, doğaya çok önem verirler. Doğada bir dengenin olduğuna, bu dengenin değiştirilmesi durumunda insanların ve diğer canlıların zarar göreceklerine inanılır.
- Tengriciler, hayvanların ve bitkilerin de ruhları olduğuna inanırlar.
- Tengriciler, doğadaki diğer maddelerin de ruhları olduğuna inanırlar. (bkz. Yer-Su İnancı)
- Bazı dağlara, ormanlara ve ırmaklara kutsal değerler yüklerler.
- Tengriciler, bazı gezegenleri, uyduları, yıldızları, yıldız kümelerini ve diğer astronomik cisimleri kutsal sayarlar.
- Tengricilik'de erkeğin toplumdaki statüsü kadınınkinden üstün değildir.

Tengricilik teriminin farklı şekilleri

Tengricilik (Tengrizm) sözcüğü henüz yayılmak üzere olduğundan, farklı kavramlara da rastlamak mümkündür.

- **Tengrizm, Tänriizm, Tengrianity, Tengrianizm** (Avrupa'da)
- **Tengerizm** (Moğollar'da)
- **Tangriizm, Tangrizm, Tangra** (Uluslararası)
- **Tengricilik, Gök Tanrı Dini, Gök Tengri Dini** (Türkiye'de)
- **Tengirçilik** (Kırgızlarda, Tatarlarda, Kazaklarda ve Altaylarda)

Kitaplar

- Türklerin ve Moğolların Eski Dini / Jean-Paul Roux
- Altay Türklerinde Ölüm / Jean-Paul Roux
- Tengrianism: Religion of Türks and Mongols, Rafael Bezertinov
- Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu / Emel ESİN
- Türk Mitolojisi, Yazar: Murat Uraz
- Fuzuli Bayat, Türk Şaman Metinleri, Efsâneler ve Memoratlar, Piramit, Ankara, 2004.
- Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Târih Kurumu, 2000.
- Esat Korkmaz, Eski Türk İnançları Ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, Istanbul, 2003
- Yusuf Ziya Yörükan, Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri. Şamanizm. Ankara, 2005
- Fuzuli Bayat, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Alıntılar

- [1]↑ **Julie Stewart, "Moğol Şamanizmi"** *Ek Bilgi:* Moğolistan'a araştırmalar yapmak için gidip sonunda hayatını Tengriciliğe adamış ve "Sarangel Odigen" adını alarak bir Şamaniçe olmuş ve Moğolistan'da vefat etmiştir.

Ayrıca bakınız

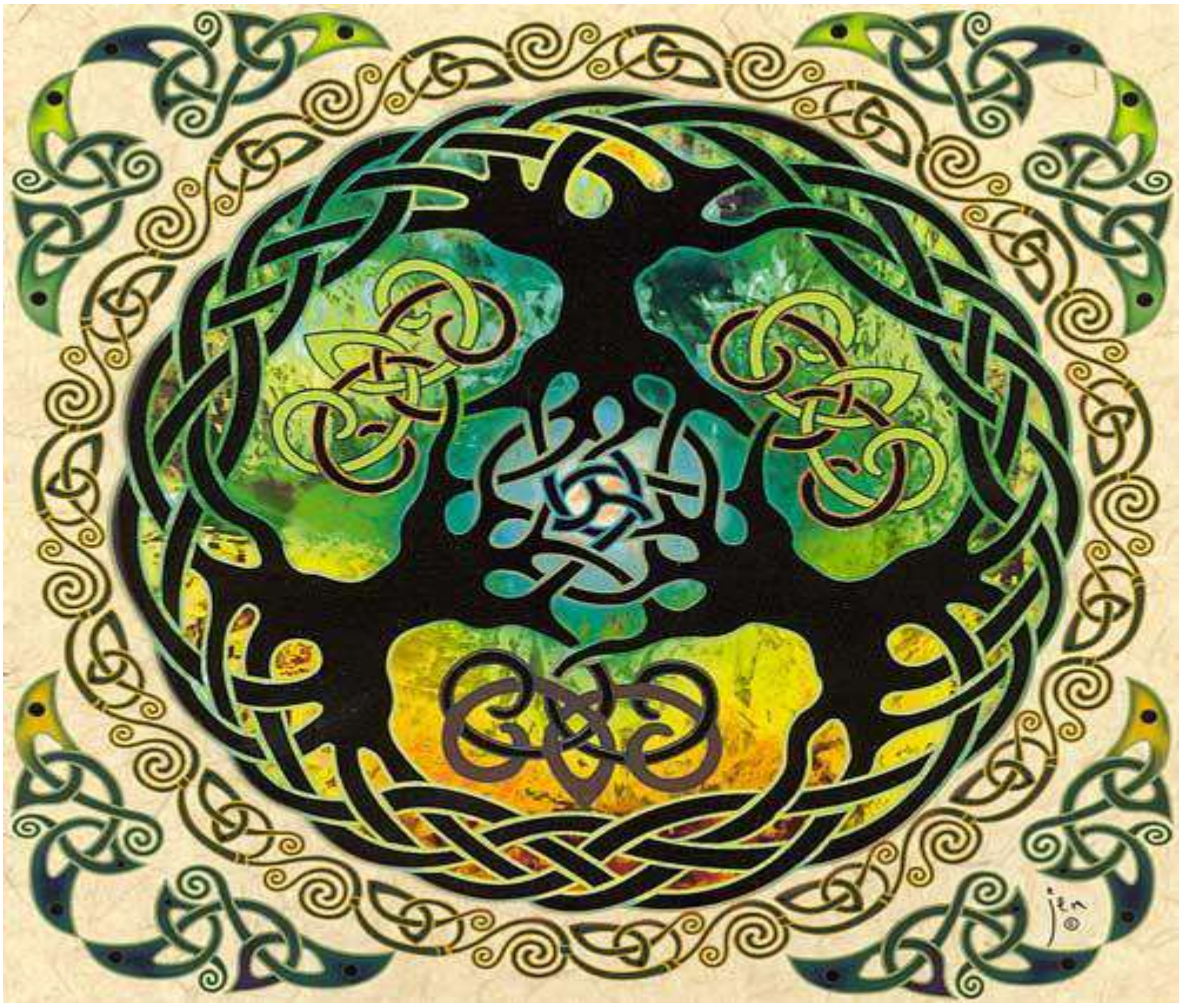
- Şamanizm
- Tenrikyo
- Ongun
- Kerekü
- Tamga

Kaynakça

1. **Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt** PDF
2. Jean-Paul Roux, Pertev N. Boratav, Edith Vertes: *Die alttürkische Mythologie*
3. Türk Mitolojisi, Murat Uraz, ISBN 9759792359
4. "*Bulgaria Illustrated History*" Bojidar Dimitrov, Şubat`94
5. Urreligion der Ungaren (Almanca) / Eski macarların inancı
6. Wörterbuch der Mythologie, Hsg. N. Reiter, M. Ferdinandy, *Die Mythologie der Ungarn*
7. Volksreligion in der Mongolei. (Moğolistan'da din)/Prof.Dr.Käthe Uray-Kőhalmi
8. Rafael Bezertinov, Tengrianism: Religion of Turks and Mongols
9. Türklerin ve Moğolların Eski Dini / Jean-Paul Roux
10. Altay Türklerinde Ölüm / Jean-Paul Roux

Dış bağlantılar

- Yeni Tengricilik
- Tengricilik/ Dr. Yaşar Kalafat
- Batı ve DoğuTürk halk inançlarında Dua/ Dr. Yaşar Kalafat
- Doç. Dr. İsmet Çetin/Türk mitinde İyeler
- Anadolu Halk Sufizminin Oluşmasında Şamanlığın Rolü
- Tengrianizm
- Avar Tengrism in Croatia
- Tengrianism
- Tengerismus
- Tengri on Mars



Çağdaş Bir Türk Efsanesi

Türk tarihi hep aynı olayı yazar.

Türk Milleti ne zaman bir var oluş mücadelesiyle karşı karşıya kalsa Tanrı yol gösterici olarak kutlu bir kurt gönderir. Ortaokullarda, liselerde -maalesef yeteri kadar geniş yer verilmese de- Türk efsaneleri ile ilgili olarak alıntılanan edebi metinlerde görürüz bunun örneklerini. En eski çağlardan başlayarak, Kök-Börü (Gök-Kurt) veya Bozkurt olarak da bilinen bu canlı Türk ve Moğol boylarının neredeyse tamamında kutsal kabul edilmiştir. Büyük Türk Devletlerinin kayıtlarında da önderlerine hep aynı varlığın göründüğünden bahsederler. Mete Han, Attila Han, Alparslan Han için benzer söylentiler vardır. Daha başka Türk liderlerinin kutlu kurt ile karşılaştığından bahsedilir; hem de yalnızca efsanelerde değil, son derece ciddi tarihi kaynaklarda. Moğollar Börtö-Şına adını verdikleri ve Gök Tengri tarafından gönderilen kılavuz kurt efsanesini Cengiz Han için anlatırlar. Bazı Türk ve Moğol boyları, soylarının bu kutlu varlıktan türediğine inanırlar. Türklerin İslamiyet'e girişlerinin erken dönemlerinde bu efsane biraz şekil değiştirir ama asıl dokusu asla bozulmaz. İslam dinine biraz daha uygun hâle gelir halk kültürü ve halk inanışında. Örneğin, kurdun Allah tarafından gönderilen bir melek olduğu veya kurdu aslında bir meleğin yönlendirdiği vurgulanır mitolojik motifin içerisinde. Ama her defasında Bozkurt, Türklerin liderinin çadırının önüne gelir ve gideceği yönü ve harekete geçeceği zamanı kendisine gösterir. Ancak bunlardan en ilginci ve en yakın döneme ait olanı, Atatürk ile ilgili olan bir rivâyettir.

TSS

Derler ki, Mustafa Kemal, Kocatepe'de Büyük Taarruz için doğru zamanı beklemektedir. Aslında Türk Milleti'nin geleceğini tayin edecek olan bu var oluş saldırısını gecenin sonuna doğru İmsak yâni *Sabah Namazı* vaktinde başlatmayı planlamaktadır. Taarruz zamanı geldiğinde her yana müthiş bir sis çöker ve bu yüzden sisin kalkması beklenir ve planın uygulanması ertelenir. Bir süre bekledikten sonra Mustafa Kemal Paşa karargâh çadırından dışarıya çıkar ve muhtemelen bir sigara yakar. Bu zorunlu gecikmeye canı sıkılmıştır, çünkü o gecenin karanlığı sona ermeden harekete geçmek gerektiğini düşünmektedir, ama bu sis askerin görüş alanını daralttığı için mecbûren bekleyeceğini bildiği için sabırsızlanmaktadır. Fakat her zaman olduğu gibi soğukkanlılığını muhafaza etmekte ve belki de olası yeni alternatif taktikler tasarlamaktadır. Taarruzu erteleyişinin üzerinden yaklaşık bir saat kadar zaman geçmiştir. Sonra birden sisin içerisinde iki çift göz görür. Ama o korkmaz, tam aksine o yöne doğru bir kaç adım daha atar merakla. Bunun üzerine sisin içinden çıkan bir kurt çadırının önüne doğru bir iki adım daha yaklaşır. Hayvan oldukça sakin ve temkinli hareket etmektedir ama onun da korkmadığı apaçık ortadır. Gözlerini hiç ayırmadan Paşa'ya bakmaktadır. Mustafa Kemal'in içinde derin bir huzur vardır artık. Biraz sonra sis dağılmaya başlar; kurt önce uçurumun kıyısına kadar varır ve aşağıya, ovaya bakar, ardından da karanlığın içine doğru koşarak kaybolur. Başkomutan anlar ki artık vakit gelmiştir. Güneş'in doğuş vakti yaklaşmaktadır. Ama alacakaranlık henüz dağılmamıştır.

Kimbilir belki de mecbûren ve ilâhi bir güç tarafından ayarlanarak beklenen o bir saat, savaş stratejisi açısından şu an tarihte geriye doğru baktığımızda asla bilemeyeceğimiz neleri değiştirmiştir...

Bugün tarihsel veriler her ne kadar bu efsaneyi resmi kayıtlarla doğrulayamasa da, taarruzun ertelenmesine neden olan sisin 26 Ağustos gecesinde yaşandığı kesin olarak bilinmekte ve anlatılan rivâyetle de örtüşmektedir. Örneğin, *"… 26 Ağustos sabaha karşı 4:30 da başlaması planlanan taarruz sis sebebiyle ancak 5:30 da başlayabilmiş …"* şeklindeki ifâde Vikipedi - İnternet Ansiklopedisi'nde yer almaktadır. İşte Atatürk, savaşın kazanılıp Cumhuriyetin kurulmasının ardından paralara ve pulların üzerine Bozkurt simgesinin hem Türk kültürünün bir unsuru olarak hem de yaşadığı bu olay nedeniyle basılmasını ister.

Nazım Hikmet'in şu dizeleri belki duyduğu bu efsaneden sonra ortaya çıkmıştır:

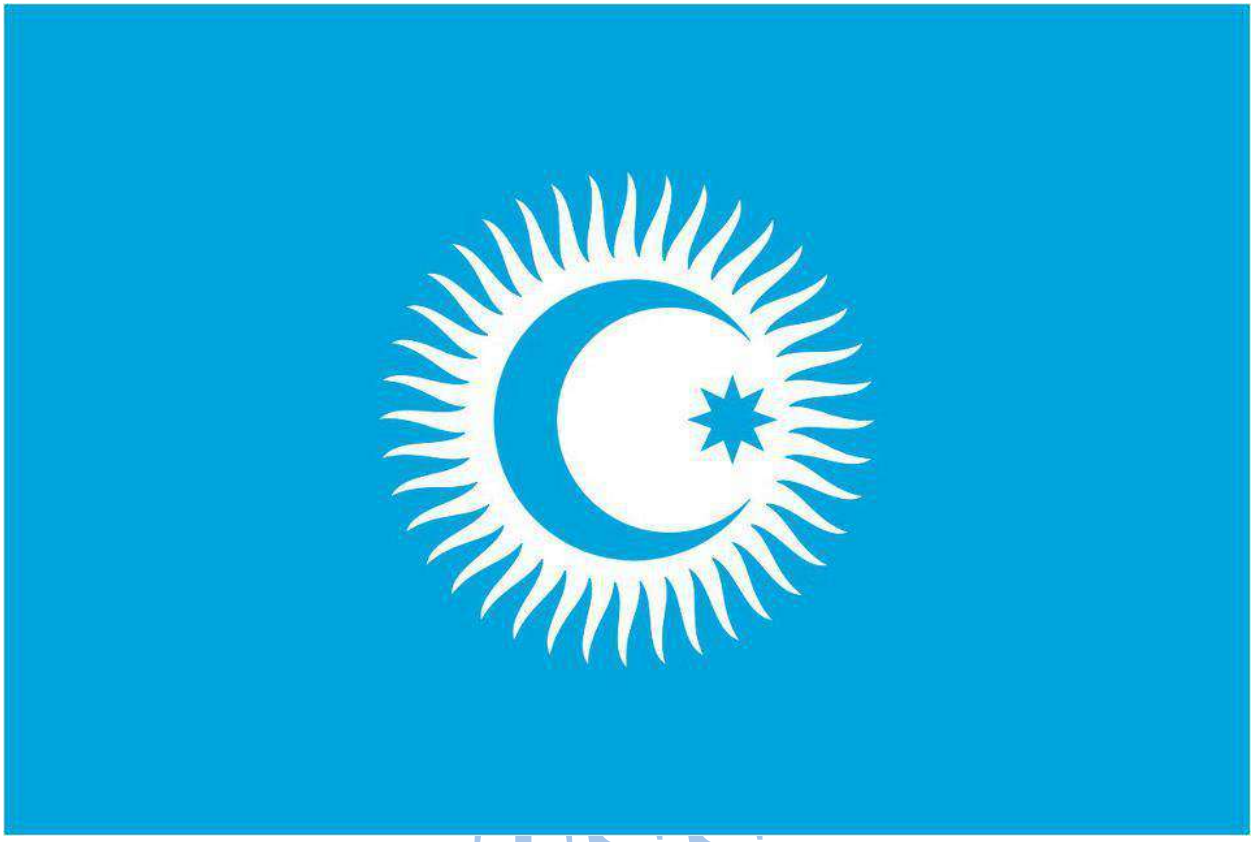
O, saati sordu.
Paşalar 'üç' dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mâvi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun kenarına kadar,
Eğildi durdu.
Bıraksalar,
İnce uzun bacakları üstünde yaylanarak,
Ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak,
Kocatepe'den Afyon Ovası'na atlayacaktı.

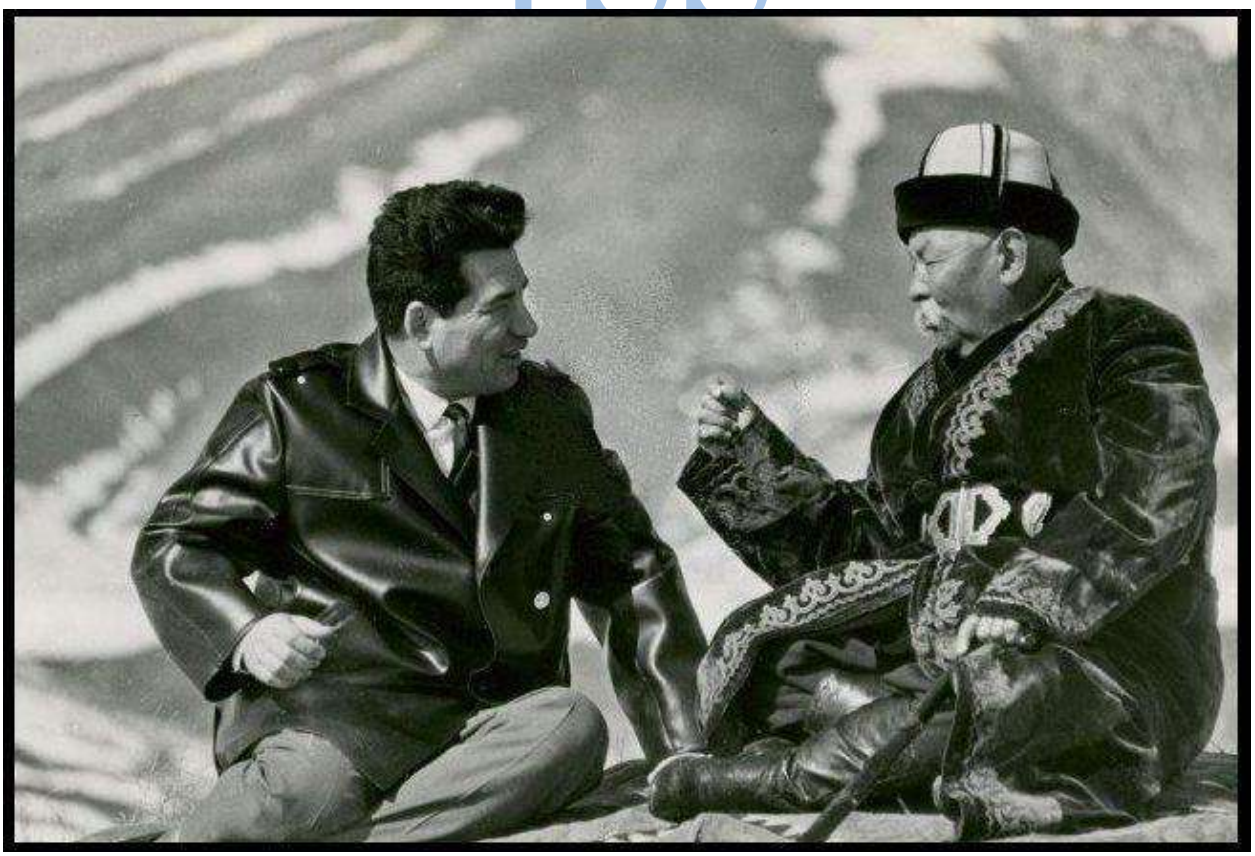
(*Nâzım Hikmet Ran*)

Deniz Karakurt

TSS

TÜRK DÜNYASI ORTAK BAYRAĞI





Cengiz Aytmatov – Sayakbay Karalayev

KAYNAKÇA

AÇIKLAMA: Aşağıdaki yapıtların sonundaki kendi kaynakça listelerinde gösterilen eserler de tek tek incelenmiş ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu nedenle mevcut liste aslında bir *referans grubudur.* Aşağıda adı geçen ve kaynakça listelerinde belirtilen eserlerde yer alan her tür bilgi alıntı olup, ayrıca bunların belirtilmelerine gerek duyulmamıştır. Ancak yazarın kişisel derlemeleri ve görüşleri de bulunduğu için bunlarla ilgili olarak kaynak gösterilmesi zorunludur.

1. **TÜRK MİTOLOJİSİ, Bahaeddin Öğel.**
Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971

2. **TÜRK MİTOLOJİSİ ANSİKLOPEDİK SÖZLÜK, Celal Beydili (Memmedov).**
Yurt Kitap-Yayın, 2004 (İlk Baskı: Azebaycan)

3. **TATAR TÜRKLERİNDE MİTLER VE İNANIŞLAR, Çulpan Zaripova Çetin.**
Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bilig, 2007

4. **MAKALELER, Yaşar Kalafat.**
(Basılmış ve/veya Kişisel İnternet Sitesinde Yayınlanan)

5. **ELMA, Deniz Karakurt.**
Cinius Yayınevi – Sosyal Yayınlar, 2009

6. **TÜRK DİLİ SÖZLÜĞÜ, Orhan Hançerlioğlu.**
Remzi Kitabevi.

7. **VİKİPEDİ – İNTERNET ANSİKLOPEDİSİ, Anonim (Çok Yazarlı).**
Konuyla ilgili mevcut olan tüm maddeler: Türkçe, İngilizice ve Almanca çevirilerle, 2011

8. **BÜYÜK LARAOUSSE, Çok Yazarlı.**
Milliyet Gazetesi Yayınları.

TSS

**LÜTFEN,
BU KİTABI BİR MAİL İLE GÖNDEREREK
TÜM TANIDIKLARINIZA HEDİYE EDİN!**



DİJİTAL MATERYAL

ISBN:978-605-5618-03-2 no.lu,
"TÜRK SÖYLENCE SÖZLÜĞÜ"
adlı eserin e-Kitap sürümüdür.

İzinsiz basılamaz.
Elektronik ortamda dağıtımı serbesttir.